P
III 1036
P II 228

CONVORBIRI LITERARE

ANUL AL 56-lea 1924

TABLA DE MATERII:

1) Versuri

Pag.

Ciuchi (Eug.) — Jupiter 436
Costin (G. G.) — Jale (trad.) 228
Crainic (Nichifor) — Cântec de adormire 737
Dumitrescu (George) — Fior de primăvară 268
„ „ — Oraş pustiu 376
„ „ — Cântec 446
„ „ — Seninătate 649
Georgian (G.) — Primăvara 723
Goga (Octavian) — Tristia 34
Haiducu — Cugetare 297
Minulescu (Ion) — Primăvară inutilă 91
Marinescu (M. I.) — Din satirele lui Persius 214
Nanu (D.) — Chemare 883
Naum (Alex.) — Mărite monumente 651
Naum (Th.) — Theocrit, Idila VII 543
„ „ — Lui Septimius (trad.) 282
Neniţescu (Ştefan) — Pelenirajul sufletului 803
Pallady (George) — Sursum 685
Pillat (I.) — Ospăţul (trad.) 78
Popescu Mălăeşti — Un psalm (David) 738
Riegler (E.) — Requiem (trad.) 577
Romanescu (Marcel) — Grădina lui Teocrit 361
„ „ — Cântarea cântărilor 886
Şolacolu (Barbu) — Amăgire 202
„ „ — Cântarea albă 386

2) Schiţe, nuvele, memorii, etc.

Bassarabescu (I. A.) — Un om în toată firea 87
Gane (C.) — Curtea de Argeş 525

57647
P A448
BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT
BIBLIOTECA ... TIMIŞ
P-5058-D

Gane (C.) — Rădăuți 730
Lupeanu-Melin (A.) — Pleacă Gligoraș 739
Negruzzi (Iacob) — Dicționarul Junimei, 122, 229, 306, 387, 460,623, 686, 780, 862, 952
Paulet (Emil) — O inspecție 269
„ „ — Chipuri și suflete 901
Petrovici (I.) — Ruinele cetății Neamțului 646
Ponea (Vlad) — Suflete necăjite 182
Regele și *Avram Iancu* 643
Regina României, Maria — Pagini din 1914 5
Regina Elisabeta, — Scrisoare lui Enescu 419

3) **Articole literare și științifice**

Adamescu (G.) — Scrisori de la Alecsandri 339
Bianu (Ion) — Statistica Ardelenilor 350
Bogdan-Duică (G.) — Simion Barnuțiu 432
Branisce (Valeriu) — Un ungur... poet român 23
Brătescu-Voinești (I. Al.) — Operă de mare valoare 36
Coculescu (N.) — Ronsard și România 840
Constantinescu-Iași (P.) — Bizantinismul în România, . . . 547, 743, 929
Caracostea (D.) — Miorița 811
Djuvara (Mircea) — Despre ideal în filosofie 79
Drouhet (Ch.) — Ronsard și România 521
„ replică D-lui Coculescu 846
Filitti (I. C.) — Din iconografia noastră laică 203
Garoflid (C.) — Problema monetară. 59
Kogălniceanu (C.) — Sf. Nicolae Domnesc 759
Lahovary (N. H.) — Case vechi moldovenești 457
Maiorescu (T.) — Introducere istorică 10,163
Manoilescu (M.) — Către un nou ideal național 259
Martian (I.) — Mânăstiri vechi în Ardeal 451
Nicolaiasa (Gh.) — Hârtii dela tatăl lui Eminescu 807
Papacostea (Goga) — In zilele redeșteptării 585
Panaitescu (P. N.) — N. Filipescu-economist 377
Pascu (Giorge) — Gramatica lui Văcărescu 437
Petrescu (G. Z.) — Originele doctrinelor medicale 364
Petrescu (N.) — Reorganizarea socială a României 911
Popescu-Val (I.) — Arvuna lui Justinian 767
Ramiro Ortiz — Goldoni și Franța 553
Suchianu (D. I.) — Originele magice ale vieții economice 283
Tzigara-Samurcaș (Al.) — Arta României Mari 93, 215
„ „ „ — Revendicări artistice 298
„ „ „ — Critică de rea credință 851
Vâlsan (G.) — Carpații în România de azi 499

4) Cronici

Cronica artistică

Popescu (*D. M.*) — Colindând prin expoziţii 146
„ „ — Inainte de deschiderea salonului oficial 405
„ „ — Salonul oficial 474
Stănciulescu (*Florea*) — Troiţe 688
Tzigara-Samurcaş (*Al.*) — Apel către „Tinerimea artistică“ şi „Arta română“ 240
Tzigara-Samurcaş (*Al.*) — Reforma învăţământului artistic 467
„ „ „ — Istoria artei de M. Simionescu-Râmniceanu 701

Cronica bisericească

Mehedinţi (*S*) — Unirea bisericelor române 216

Cronica economică

Constantinescu (*G. D.*) — Agricultura în Belgia 243
Germani (*N. D.*) — Problema reparaţiunilor 396
Hoisescu (*C*). — Criza economică 129

Cronica feministă

Cantacuzino (*Alexandrina Gr.*) — Rolul femeii în viaţa de astăzi . 136

Cronica filologică

Capidan (*Th.*) — Pierderea infinitivului 241

Cronica filosofică

Florian (*Mircea*) — Immanuel Kant 309
„ „ — O carte românească de psihologie 140
Georgeade (*C.*) — Păreri asupra învăţământului filosofic în liceele noastre 864

Cronica Literară

Mihăileanu (*M.*) — Se pot lua măsuri împotriva criticilor? 401
Romanescu (*Marcel*) — Landsmaal şi rilksmaal 417
Stamatiade (*Al. T.*) — Străjerul sufletului românesc, Octavian Goga . 625

Cronica militară

Alevra (*General*) — Minorităţile şi serviciul militar 322
„ „ — Inaintarea ofiţerilor 627
Soveja — Situaţia armatei române 138

Cronica pedagogică

Iordănescu (*T.*) — Importanţa limbilor clasice 239
Mihăileauu (*M.*) — Strădania în Clasă 954
Nisipeanu (*I.*) — Consideraţii metodologice privitoare la predarea logicei 700

Cronica politică

Mihăileanu (*M.*) — Criza parlamentarismului 432
„ „ — Inspre dictatură? 462
„ „ — Cu toţii mereu înspre stânga? 630
Roman — Abuzul dreptului 870

Cronica socială

Brăileanu (*Traian*) — Problema Capitalei 782
I. L. — Problema Minorităţilor . . . . . .
S. M. — Toponimia României dintre Dunăre şi Mare 698

Cronica ştiinţifică

Manuila (*Sabin*) — Cercetări biologice. 694

Cronica teatrală

Emilian (*D. St.*) — Intâile încercări ale lui P. Liciu 481

5) Recensii

Almanachul graficei române de I. C. Filitti 638
Anuarul liceului „Mircea cel bătrân“ de M. 249
Averescu (*General A.*) — Operaţiile dela Flămânda de C. P. 872
Barnovschi (*D. V.*) — Originiile democraţiei române de G. G. . . . 412
Bălan (*Teodor*) — Suprimarea mişcării naţionale din Bucovina de S. M. 486
Bârseanu (*A.*) — Catechismul luteran românesc de G. Pascu . . . 716
Berkovitz (*I.*) — La question des Israélites en Roumanie de D. I. S. 332
Berthelot (*Marcel*) — Les conseils d'entreprise en Allemagne de C. S. R. 411
Biserica românească din Curtea de Argeş de D. Tărtăşescu . . . 151
Bogdan-Duică (*G.*) — Gh. Lazăr. de M. 248
Brătianu (*G. I.*) — Vicina de S. 150
Cerchez (*Emil*) — Din vremuri trecute de C. Gane 957
Childe (*Gordon*) — The east european relations of the Di niniculture 814
„ „ Schiponitz a late neolitic station de Dr. Fr. Laszlo. 788
Diculescu (*C. C.*) — Die Gepiden de Ilie Gherghel 328
Dragomir (*S.*) — Origina coloniilor române din Istria de S. 249
Drouhet (*Charles*) — Le Romain dans la littèraturs française de Al. Beliş 408

Dumbravă (*Bucura*) — Cartea munţilor de S. 448
Eulenberg (*H.*) — Siluete literare de Iorgu Toma 150
Febvre (*Lucien*) — La terre et l'évolution de D. I. S. 796
Gheorghiu (*Mircea*) — Cântecele clipei de G. Dumitrescu 491
Habert (*O.*) — L'école sociologique et les origines de la morale de D. I. S. 333
Haret (*Mihail*) — Castelul Peleş de Al. Ţ. S. 489
Istrati (*Panait*) — Kira Kiralina de C. Gane 637
Kiriţescu (*C.*) — Istoria războiului. Vol. II de S. M. 635
Loghin (*C.*) — I. Grămadă, Scrieri literare de M. 149
Lupeanu (*Al.*) — Blajul istoric de M. 486
Marghiloman (*Al.*) — Reintrarea Basarabiei la sânul patriei-mame 417
Marinescu (*D.*) — Infiinţarea mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova. de I. 491
Masaryk — Idealurile umanităţii, despre bolşevism de Sol. 414
Menger (*Anton.*) — Statul viitor de Sol. 413
Moret et Davy — Des clans aux empires. de D. I. S. 493
Nanu (*D.*) — Lupta între evanghelii şi tipic, între logică şi sofism. 330
Nădejde (*Ioan.*) — V. G. Morţun de T. 487
Panaitescu (*P. P.*) — Contribuţii la o biografie a lui Bălcescu de E. U. 330
„ „ — Un manuscript al „Efemeridelor lui Caragea de I. C. Filitti 794
Pascu (*G.*) — Viaţa şi opera lui Cantemir de C. P. 717
Petrovici — Figuri dispărute. de C. P. 873
Petrovici (*I.*) — Probleme de logică de Fl. 490
Plagiatul d-lui Coriolan Petreanu de Tzigara-Samurcaş 246
Popescu-Telega (*Al.*) — Prozatorii spanioli contimporane. de Craioveanu 249
Dr. Proca şi Dr. Irimescu — Darea de seamă a societăţii pentru profilaxia tuberculosei. de M. 301
Rădulescu (*Andrei*) — Publicitatea drepturilor reale imobiliare şi registrele de proprietate. de C. N. 154
Relt (*Simeon*) — Amintiri dintr'un castel la Nistru de S. 486
Ribot (*A.*) — Lettres à un amidami de M. 716
Rosetti (*A.*) — Les catéchismes roumains du XVI-e siècle de G. Pascu 794
Roşca (*M.*) — Un vechiu cimitir românesc. de T. S. 250
Rotică (*G.*) — Paharul blestemat de G. Dumitrescu 491
Sadoveanu şi Pătrăşcanu — Spre Emaus 149
Séailles (*Gabriel*) — La philosophie du travail de Fl. 492
Simioneseu (*M.*) — Istoria artelor de Al. Tzigara Samurcaş 707
Sombart (*W.*) — Les Juifs et la vie économique de D. I. S. 331
Stambulescu (*Ion*) — Principii de drept constituţional de Radu Budişteanu 409
Toma (*Iorgu*) — Monumentul „Stâlpul lui Vodă" din Vamă de A. . 151

Veres (*A.*) — Pribegia lui Grigoraşcu-Vodă prin Ungaria de I. C. Filitti 636
Zotta (*S.*) — Neamul Cantemireştilor de C. Gane 795

6) Reviste

Arhiva istorico-filologică din Iaşi 878
Arhivele Olteniei 639
Buletinul Asociaţiei creştine studenţeşti. 334
Buletinul Societăţii geografice. 155
Cronica numismatică şi arheologică 718
Cultura 155, 639
Datina. 251
Democraţia 156
Gândirea 495, 793
Glasul minorităţilor 252
Năzuinţa de A. 156, 425
Peninsula balcanică 251
Renaşterea 156
Revista arhivelor de I. C. Filliti 494
Revista de filosofie de C. P. 415, 798
Revista pădurilor 251
Revista teologică 334
Societatea de mâine de Sol. 415
Tribuna Românilor de peste hotare de L. 416
Viaţa agricolă 157
Viaţa românească 639, 157

7) Fapte

Arcul de triumf şi muzeul nostru naţional de Al. T. S. 719
Asociaţia bibliotecarilor 720
Bassarabescu (I. A.) în literatura străină de Al. T. S. 800
Bicentenarul naşterii lui Kant de Fl. 254
O întâmpinare de Bogrea 959
O coincidenţă de Caracostea 960
Conferinţe geografice de S. M. 416
Congresul arhitecţilor de Al. T. S. 255
Criza universităţii de Fl. 254
Flagelul cancerului 336
Instit. francez de înalte studii în România. 496
Intemeerea Republicei moldoveneşti de R. 880
Învăţământul geografic 159
Luchian de V. Cioflec de Al. T. S. 160
Monumentele noastre în faţa străinătăţii 640

Progresele paleontologiei umane 335
Quatre bois gravés par Horia Teodoru de Al. T. S. 159
Reforma învăţământului 158
Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş de Al. T. S. 800
Dintr'o scrisoare a lui Panait Istrate de T. S. 879
Situaţia financiară internaţională după războiu 253
Societatea etnografică 158
Studenţii şi Societatea Naţiunilor 259

R. P. R.

LISTA DE SUBSCRIPȚIE

Abonamentul anual 200 Lei

NUMELE	ADRESA

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea
Ianuarie
Februarie
1 9 2 4

BUCUREȘTI
Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

CĂTRE CETITORI

Păşind în al 56-lea an, „Convorbirile Literare“ capătă o nouă întocmire, menită a duce mai departe revista „renaşterei“ noastre. Ca la orice operă de colaborare impersonală, e uşor de urmărit şirul ideilor conducătoare.

In faza întâi, revista „Junimei“ a reprezentat în deosebi lupta pentru emanciparea limbei române de rătăcirile celor ce se lepădau de graiul popular şi cercau să ne impună o limbă artificială. In numele bunului simţ şi al adevărului teoretic, nimeni n'a vorbit atunci mai limpede şi cu mai multă autoritate decât Titu Maiorescu. De aceea, „Criticele“ sale sunt şi vor remânea pentru totdeauna un monument unic în desvoltarea literaturii româneşti. — Pe când genialul Şaguna dăruia o „constituţie“ poporului nostru de peste munţi, fiul lui Ioan Maiorescu da o îndrumare critică culturii întregului neam, tocmai în anii când Principatele se uniseră politiceşte în persoana lui Cuza.

Tot atunci s'au ivit şi cele mai înalte manifestări literare ale Românilor. După o lege internă, care s'a adeverit şi în viaţa altor naţiuni, operele capitale sunt cele care se leagă de tinereţea popoarelor. — Eminescu şi Creangă au rămas, fără îndoială, puncte de culminare atât în poezie, cât şi în proză, iar Caragiale reprezintă încă partea cea mai originală a teatrului românesc.

După ce limba adevărată a biruit în Academie şi în şcoalele ţării, iar „direcţia nouă“ s'a impus în chip defi-

nitiv prin critica lui Maiorescu și cercetările filologice ale regretatului Lambrior, Convorbirile au intrat într'o nouă fază, caracterizată în deosebi prin studiile istorice Dar și desvoltarea în această direcție a fost nu se poate mai firească, de oarece însuși autorul Criticelor arătase chiar dela început o mare grijă pentru înviorarea studiilor privitoare la Români. Documentele cunoscute azi sub numele de „Colecția Hurmuzachi", de el fuseseră aduse dela Cernăuți. Tot el relevase romantismul cercetărilor lui Hasdeu, așa că revista Junimei a considerat ca un adevărat progres în metodă studiile temeinice ale bucovineanului D. Onciul, ajuns mai târziu directorul și organizatorul Arhivelor statului. Iar sub conducerea eruditului slavist Ioan Bogdan, Convorbirile au publicat ani de a rândul o sumă de cercetări privitoare la trecutul țării, afirmând astfel „direcția nouă" și în istorie.—Nume ca ale lui Onciul, Bogdan, Gheorghe Popovici și Constantin Giurescu, pentru a pomeni numai pe cei răposați, rămân ca o dreaptă laudă a acestei perioade de îndrumare în adevăr științifică a istoriei naționale.

* * *

In sfârșit, anii dinaintea războiului european au îndrumat atenția, cum era firesc, și asupra laturei etnografice.

„Fiecare popor, cu un caracter național răspicat, are aplicări a parte și deci menirea sa specială, fiindcă reprezintă o nouă posibilitate de cultură.

De aceea, de câte ori un popor se primejduește, se deșteaptă totdeauna bănuiala, dacă nu cumva o mare misiune istorică a rămas neîmplinită și dacă, din această cauză, civilizația n'a rămas cumva saracă de o nuanță care era să fie, dar nu va mai fi nici odată. Căci, după cum o specie vegetală ori animală, odată pierdută, nu se mai creiază din nou, tot așa o varietate etnică, cu calitățile sale specific deosebite, când se pierde, pierdută rămâne pentru totdeauna, pierdută rămâne pentru cultura omenirii.

Iată de ce, nu numai din punct de vedere practic, ci

şi din punct de vedere abstract-ştiinţific, *pentru orice om de cultură, problema cea mai înaltă cu privire la înaintarea civilisaţiei omeneşti* e să-şi dea în ramura sa toată măsura puterilor, pentru ca să asigure mai întâi continuitatea, apoi un maximum de desvoltare a varietăţii etnice din care face parte".

(*Convorbiri Literare*, 1901, p. 61).

„Şi nu mai e o taină pentru nimeni, că neamul nostru a ajuns într'o fază, care poate fi hotărâtoare dintr'un moment în altul. Acuma prin urmare, mai mult de cât ori când, e vorba de *a fi* — de a persista ca individualitate etnică, spre a putea da toată măsura puterei noastre..".

(*Convorbiri Literare*, 1907, p. 4. — *Către noua generaţie*, p. 219).

De aceia, începând cu „Memoriul privitor la situaţia Românilor din Transilvania şi Ungaria", căruia i-a urmat înfiinţarea „Ligei pentru unitatea culturală a tuturor Românilor", cei ce îngrijau de Convorbiri au căutat să lămurească tot mai mult idea de „ethnos", precum şi valoarea ei pentru desvoltarea neamului şi statului românesc. Astfel „Poporul", „Altă Creştere", „Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale" au însemnat un alt moment organic în evoluţia Convorbirilor, — mai ales că în această fază, revista s'a îngrijit să dea la iveală şi partea mai caracteristică din produsele artei populare, spre a scoate cât mai mult în relief originalitatea substratului nostru etnic. Începând cu arhitectura ţărănească (Culele, şi Casa lui Mogoş..) şi continuând cu troiţele, furcile de tors, cusăturile etc., D-l Alex. Tzigara-Samurcaş, directorul Muzeului Naţional, prin studii pline de evlavia trecutului a făcut, împreună cu alţi colaboratori[1]) *să fie preţuită după dreptate şi această latură a vieţii poporului nostru.*

*

[1]) Ne facem o datorie de pietate să pomenim aici numele tânărului arhitect Alexandru Zagoritz, căzut în luptele dela Topraisar (Oct. 1916). Cu el s'a stins unul dintre cei mai talentaţi discipoli ai lui Mincu, renovatorul arhitecturei naţionale.

Aşa dar într'o lungă carieră de peste o jumătate de veac, cea mai veche revistă română, deşi lipsită de sprijinul celor legaţi prin interese materiale, iar după războiu susţinută prin jertfa celor întorşi din tranşeie[1]*), a ţinut pasul cu toate nevoile desvoltării poporului român.*

Astăzi însă, când ţinta „unităţii naţionale" a fost atinsă, ne dăm seama că ne aşteaptă sarcina cea mai grea dintre toate : afirmarea definitivă a Românilor faţă de toţi vecinii.

Iar aceasta nu-i cu putinţă, dacă nu vom ridica din ce în ce mai sus nivelul cultural al poporului întreg. Fără puterea culturii, întâietatea politică este o iluzie şi chiar o primejdie.

Iată de ce chemăm la o nouă luptă şi la jertfe noui pe cei mai desinteresaţi din tot tineretul de azi, îndemnându-i mai întâi de toate să ajute unitatea culturală. „In perioada marilor discuţii estetice de acum treizeci, patruzeci de ani, „Convorbirile" erau aşteptate de Românii de peste hotar, ca o adevărată binefacere... Ar fi un păcat şi o greşală de neiertat, dacă revista care a stabilit cea dintâi armonie de vederi literare între toţi Românii, n'ar căuta şi de aici înainte să contribue mai mult decât ori şi care alta la continuarea aceleiaşi bune tradiţii". (Conv. Lit. Ianuarie 1907).

Repetăm această mărturisire, pentru a arăta că gândul nostru nu s'a schimbat şi nu se va schimba. „Convorbirile" nu se leagă nici de numele, nici de interesele vreunei persoane, şi nu caută să ademenească pe nimeni cu vreo răsplată materială. Ele vor să trăiască numai atâta, cât va putea trăi şi idealul în sufletul celor ce reprezintă cultura poporului românesc. Iar, pe temeiul experienţei din trecut, avem credinţa neclintită că binele va pri-

---

[1]) Câţiva tineri întorşi din războiu cu intuiţia marilor nevoi ale culturii noastre, după iniţiativa d-lui Eugeniu Ciuchi, au înfiinţat cu economiile lor o tipografie, întocmai ca şi vechii întemeietori ai *Junimei*, numai cu scopul de a asigura apariţia mai departe a Convorbirilor. In mijlocul unei epoce de materialism desfrânat, fapta acestor tineri idealişti rămâne ca un document în adevăr caracteristic pentru direcţia etică a şcoalei lui Maiorescu.

sosi şi în viitor asupra răului. Cei cu adevărat aleşi din fiecare generaţie nu pot rătăci drumul. După cum lângă Alecsandri şi Eminescu s'a adăogat Coşbuc, iar după Coşbuc s'a alăturat tot în paginele Convorbirilor şi Cerna, cel mai însemnat poet român dela începutul veacului al XX-lea, tot aşa nădăjduim că se vor adăoga şi cei la fel cu ei, fără nici un alt interes decât acela al creaţiunei artistice.

Regula de purtare va fi deci şi în viitor, ca şi în trecut: să facem cu putinţă manifestarea liberă a tuturor celor închinaţi adevărului şi frumosului, iar din cugetul celor aleşi să împărtăşim, pe cât se poate întreg poporul nostru [1]).

Adăogând astfel la munca neîntreruptă a celor maturi munca nouă a tineretului, suntem încredinţaţi că cea mai veche revistă română va dăinui generaţie după generaţie, remânând ca un bun comun tutulor celor ce cred în menirea culturală a neamului românesc.

Cât despre noi, care am stat o zi—două lângă Convorbiri, vom fi deplin fericiţi dacă urmaşii noştri vor putea să transmită revista din mână în mână, până ce poporul românesc va dobândi în istoria culturii universale locul ce i se cuvine. Faţă de atâtea opere efemere, legate de vanitatea oamenilor, e o datorie de demnitate naţională, să punem în faţa adversarilor culturii noastre opera impersonală a mai multor generaţii.

S. Mehedinţi

---

[1]) Ca semn doveditor în această privire, am putea aminti legislaţia şcolară din 1918, izvorîtă tocmai din grija pentru elementul autohton. Şi tot în legătură cu „*Convorbirile*“, urmărind acelaş gând, a apărut încă deacum 10 ani „*Duminica Poporului*“ cea dintâi foaie scrisă pe înţelesul mulţimii.

PAGINI SCRISE ÎN 1914

CU PUȚIN ÎNAINTE DE A DEVENI REGINĂ

Ciudat e, cum sufletul îndură schimbările ce-i impune viața.

Cei tari merg înainte, neîngăduind tânguirilor și imputărilor să pue piedică menirii lor.

Eu simțiam cum fiecare an, ce trecea, rupea câte ceva din mine: o dorință, o credință, o amăgire plină de nădejde; dar, odată cu pierderea atâtor lucruri scumpe, creștea în mine o putere nouă, ce mă apăra ca un scut în contra neprevăzutului.

Eram singuratecă; totdeauna am fost singuratecă — nu în viața mea de toate zilele, dar în sufletul meu. Cred că toți oamenii sunt singuri în sufletul lor; iar aceia, a căror voință nu se poate plecă după poruncile altora, sunt încă și mai singuri.

Dealtfel, nu mă pot împiedeca a crede că fac parte dintre cei tari din această lume, gata să mă înfrunt pe mine și Soarta.

Am venit în țara aceasta ca fetiță blândă și nevinovată, supusă, sfioasă, iubitoare, încrezătoare în dreptul meu la fericire. Dar viața m'a prins, m'a lovit și m'a batjocorit; mi-a poruncit să duc luptele mele, să stau dreaptă și singură și să-mi croiesc legile după cugetul meu.

De ochii mulțimei eram silită, ca toți călătorii acestei lumi, să mă supun jugului zilnic; dar în mine însămi știam ce eram și ce doream să fiu.

Nimeni și nimica nu mă putea îndepărta de visul pentru care trăiam, nici scoate din credința care mă făcea să iert Viața și Omenirea.

Deasupra tuturor, iubirea trăia în inima mea, o lumină mare care de nimic nu putea fi întunecată; nici de înșelăciuni și amăgiri, nici de ură sau de neîncredere, și, încă mai puțin, de neînțelegerea oamenilor. Lumina lăuntrică ce mă ținea, credință a sufletului meu, era mai puternică de cât toate: neînvinsă, nevătămată; o pavăză care mă apără împotriva pornirilor de nimicire.

Și din cauza celor ce simțiam în mine ca o flacără, pe care nici o restriște nu o putea stinge, toți aceia, cari au însemnat ceva în viața mea, mi-au dat veșnic tot ce aveau mai bun.

Nici o încercare din câte făcusem, nici o luptă, nici o înfrângere n'au lăsat vre-o amărăciune în sufletul meu. Tot ce îndurasem, tot ce suferisem, toate bucuriile, parcă ațâțau flacăra lăuntrică ce mă însufleția. Nici un necaz nu s'a lipit de mine, n'am dorit să mă răzbun pe cei cari mă loveau; mai de grabă mă prindea dorința de a-i chema la mine, ca să-i fac să priceapă amărăciunea și zădărnicia urei.

Eu nu disprețuiam pe fetița ce fusesem, dar mă bucuram de pavăza ce crescuse peste slăbiciunea ei, fără să regret însă niciuna din desamăgirile încercate; toată amărăciunea ei, lacrimile ei, dorurile și năzuințele ei au ajutat la înfăptuirea femeii ce eram acum.

Singură, da, cu singurătatea celor tari, a acelora cari mai ales călăuzesc în loc să urmeze; dar iubitoare,

cu o inimă veşnic gata să priceapă, să ierte şi să ajute.

* * *

Dar, mai presus de toate, un lucru mi-era sfânt: iubirea pentru ţara aceasta, pe care mi-o apropiasem prin lacrămi şi suspine.

Mă simţeam legată de ea cu lanţuri de fier, prinsă prin inimă, creier şi sânge; simţiam că fiecare din cei şase copii, pe care îi născusem pentru ea, era o verigă a acestui lanţ puternic, pe care numai moartea sau un cataclism putea să-l rupă.

Mi-aduc aminte când, într'o zi, călăream cu al doilea fiu al meu, un băieţandru cu părul auriu, cu ochii vioi şi bucuroşi, de culoarea cerului. El călărea pe un cal alb ca zăpada, o mică făptură îndărătnică, care sălta înaintea mea ca o căprioară.

Cutreeram în fuga mare nişte poieni întinse, năpădite de flori. Pe alocurea fânul fusese cosit şi mirosul se înalţă ca tămâia în văzduhul îmbălsămat; în fund înalţii munţi stâncoşi, impunători şi tăcuţi, nemuritori în a lor măreţie.

Oprisem calul, ca să privesc cum copilul sărea de ici până colo pe căluţul a cărui coadă albă, ca o dâră de fum, măturâ iarba înaltă.

Era la începutul marelui războiu european; se vorbise de abdicarea bătrânului rege, în urma unor neînţelegeri adânci între el şi poporul său; se mai şoptise că noi, generaţia cea tânără, a căror vieţi erau deschise înaintea noastră, trebuia să-l urmăm în surghiun, dacă se hotărâ să plece. Toată firea mea se ridică împotriva acestor gânduri; luptătoarea ce svâcnea în mine era hotărîtă să zădărnicească o asemenea întocmire.

Cum! să fiu silită să părăsesc această țară, care în fine era a mea, în a cărei inimă mă strecurasem, încet dar sigur?

Cum! să părăsesc acest popor, care începuse să se încreadă în mine și să privească spre mine ca la nădejdea cea viitoare; să părăsesc munca mea, casa mea, viitorul meu, dreptul meu de a mă odihni pe veci în pământul românesc?... Nu, nu; așa ceva nu se putea întâmpla, niciodată!

Și privind pe micul călăreț cutezător pe căluțul lui alb ca zăpada, simțiam că-l dăruisem cu gândul să fie al țării, și că țara era a lui.

Bucuria de viață care-l însuflețea și-l făcea să lase capul pe spate, zâmbind spre cer, era în legătură strânsă cu câmpiile și cu munții, cu pădurile și cu apele acestei țări, care era a lui. Fiecare strop din sângele vinelor lui îl lega de pământul pe care călăria; niciodată el n'ar fi putut să se simtă acasă într'altă țară; aceasta era moștenirea lui, dreptul lui.

Și atunci am priceput, că chiar dacă alții s'ar fi hotărît să plece, eu m'aș fi înfipt cu copiii mei în pământul acesta, și, ca să ne desprindă de el, ar fi trebuit să smulgă și inimile din noi.

Maria

INTRODUCERE ISTORICĂ

LA DISCURSURILE PARLAMENTARE [1])

XI

Primul minister G. Gr. Cantacuzino
11 Aprilie 1899 — 6 Iulie 1900

Nu e ușor de explicat faptul, care se constată adeseori în relațiile omenești, că tocmai în momentele mai însemnate ale vieții, fie publice, fie private, se produce deodată cea mai grea complicație prin intervenirea unui eveniment străin, a cărui coincidență nu se putea prevedea, dar care răstoarnă acum toate prevederile de mai înainte. Nenumărate sânt exemplele pentru acest fapt, dela clasica povestire din Analele lui Tacitus, după care o primejdioasă revoltă militară la începutul domniei lui Tiberius a fost înnăbușită prin ivirea unei eclipse de lună în chiar momentul isbucnirii plănuite, până la zilnica întâmplare, că tocmai atunci, când sântem împovărați de cele mai urgente lucrări, ne vine pe deasupra o și mai urgentă și neașteptată însărcinare. Dintr'o îndelungată și amară experiență trebue să se fi născut proverbul oriental: fii binecuvântată nefericire, dacă sosești singură.

In chiar ziua de Marți 30 Martie 1899, în care, după incidentele descrise la sfârșitul capitolului precedent, Regele primise demisia lui Dimitrie Sturdza și dispusese chemarea lui Lascar Catargi la Palat pentru formarea noului

[1]) Volumul al VI-lea și ultimul al discursurilor parlamentare ale lui T. Maiorescu, ce va apărea în curând în editura Librăriei Socec & Comp., va fi precedat, ca toate cele anterioare, de o introducere istorică, pe care o redăm aci. N. R.

Cabinet, bărbatul de stat conservator, care singur ar fi putut în acel moment să dea ţării un guvern trainic al partidului unificat, încetează făr'deveste din viaţă.

La paginile 59—61 ale volumului V am încercat să caracterizez personalitatea politică a lui Lascar Catargi. Marea însemnătate ce a avut-o totdeauna în partidul conservator şi o avea îndeosebi în acele momente de criză, se vede îndată din ameţeala produsă în partid în urma nefastei coincidenţe a morţii sale.

In aceaş zi de 30 Martie, deabia două ore după tragica întâmplare, se adună câţiva membri ai aşa numitului comitet executiv al vechiului partid conservator şi — încontra părerii unora din ei, ca să se ia mai întâi înţelegere şi cu conservatorii „junimişti", cu care lucraseră împreună la răsturnarea lui Sturdza, şi cel puţin să se amâe, din deferenţă pentru memoria celui răposat, orice lucrare politică până după înmormântarea lui —, majoritatea celor prezenţi hotărăşte imediata înlocuire a lui Lascar Catargi şi alege pe Gheorghe Grigore Cantacuzino prezident al comitetului executiv [1]).

Alegerea se comunică îndată numeroşilor membrii ai partidului, cari în agitare febrilă se adunaseră la club, şi este primită cu aclamare; iar generalul Gheorghe Manu, a cărui purtare politică era, în mare parte, dictată de ura încontra lui P. P. Carp, se grăbeşte, în calitatea sa de prezident al clubului din Bucureşti, să telegrafieze în aceeaş seară tuturor cluburilor afiliate din ţară, că Gheorghe Gr. Cantacuzino a fost ales şef al partidului conservator, pe când de fapt alegerea fusese numai pentru prezidenţa comitetului executiv. Şefia, care în persoana lui Lascar Catargi era recunoscută de întregul partid cu „junimiştii" împreună, urmă să mai fie hotărîtă în înţelegere cu aceştia, iar nu interpretată unilaterară. Gh. Gr. Cantacuzino trebuie să o fi şi simţit, de aceea vine chiar a doua zi, mercuri, atât la Carp cât şi la autorul scrierii de faţă, făcându-le obişnuitul apel la „pa-

[1]) La alegere au fost numai 9 membri prezenţi din vre-o 22 câţi erau cu toţii, şi anume: G. Gr. Cantacuzino, general G. Manu, C. Olănescu, Ion Lahovari, Alecu Catargi, Take Ionescu, Nicu Filipescu, Teodor Văcărescu şi Gheorghe Panu.

triotismul" lor. Cel din urmă îi răspunde că acest apel trebuia făcut tuturor conservatorilor înaintea alegerii şi mai ales înaintea interpretării ei silite, care a şi produs atâta nedumerire în cluburile din Iaşi şi din Craiova.

In ziua următoare, joi 1 Aprilie 1899, Carp este chemat împreună şi simultan cu Cantacuzino la Palat. Acolo Regele Carol îi sfătueşte să se înţeleagă pentru a forma un minister cât se poate de puternic, fiindcă situaţia finanţiară, cu cele 90 de milioane bonuri de tezaur lăsate de fostul ministru Pallade fără acoperire, este ameninţătoare, iar un împrumut în străinătate reclamă întărirea creditului Statului printr'un guvern de autoritate. Regele le cere răspunsul pentru a doua zi. Insă a doua zi fiecare din cei doi oameni politici se duc la Palat în audienţe deosebite şi comunică Regelui neputinţa lor de a se înţelege. Obişnuitele discuţii în momentele când două grupuri diferite au să formeze un minister, penibila târguială asupra numărului portofolielor de atribuit uneia şi alteia, feluritele propuneri de şefie a partidului pentru Cantacuzino şi de prezidenţă a ministerului pentru Carp etc. se zădărnicesc prin curioasa şi caracteristica pretenţie a fiecăruia de a dispune de ministerul de interne, care adică, având să facă alegerile pentru Cameră şi Senat, ar scoate o majoritate în favoarea grupului său special şi în detrimentul celuilalt — o dovadă mai mult pentru lipsa de bună aplicare a sistemului constituţional la noi. Dealtminteri nu numai nechibzuita stăruinţă pentru ministerul de interne, ci şi violenta luptă pentru şefie, care la începutul domniei lui Carol I era necunoscută, dar care dela ruptura între fraţii Ion şi Dumitru Brătianu încoace, s'a arătat tot mai tare, îndeosebi la conservatori, sunt note exclusiv româneşti în mişcarea partidelor politice din statele constituţionale.

Aflând acel rezultat negativ, Regele spune lui Carp, că va însărcina deocamdată pe Cantacuzino cu formarea ministerului, care însă va fi foarte slab şi va trebui să recurgă în curând la Carp. Carp răspunde: *Que votre Majesté essaie d'abord toutes les médiocrités, mon tour viendra après, si je ne meurs pas avant.*

Atunci Regele, împresionat poate şi de această observare şi considerând că Carp a fost singurul conservator,

care nu a participat la agitările din sala „Dacia“ pentru răsturnarea (atât de regretată de Rege) a lui Sturdza, ia acum avizul prezidenților Corpurilor legiuitoare și însărcinează pe Dimitrie Gianni, prezidentul Camerii, să încerce un guvern de concentrare liberală. Personalitatea politică a acestui liberal, fost drapelist și pe urmă sturdzist, era așa de inferioară unei asemenea însărcinări, încât Regele nu se va fi adresat la el cu așteptarea unui succes, ci probabil cu gândul unei întârzieri, care să mai îndemne cele două grupări conservatoare la o lucrare comună. Insă toate au fost în zadar. Divergența între vechii conservatori și „junimiști“ se dă tot mai tare pe față. In seara înmormântării solemne a lui Lascar Catargi, duminică 4 Aprilie, înaintea numeroșilor delegați din provincie, veniți pentru a aduce răposatului ultimul omagiu și acum adunați la clubul lor, Ion Lahovari, Alecu Catargi și Nicu Filipescu atacă pe Carp cu o exagerată vioiciune și fac să mai crească înstrăinarea între cele două grupări conservatoare. Pe de altă parte nici încercarea lui Take Gianni de a înjgheba un minister liberal nu poate izbuti: toate personalitățile mai însemnate refuză de a lua parte la un asemenea guvern. Insfârșit, după atâtea frământări, apare în Monitor decretul regal de la 11 Aprilie 1899 cu următoarea împestrițare ministerială:

Gheorghe Gr. Cantacuzino, prezident și interne,
General Gheorghe Manu, finanțe,
General Iacob Lahovari, războiu,
Take Ionescu, culte,
Nicolae Fleva, domenii,
Ion Lahovari, externe,
Dr. C. Istrati, lucrări publice,
Constantin Dissescu, justiție.

E surprinzătoare lipsa de pricepere a situației ce se arată în această compunere a cabinetului Cantacuzino. Dacă intrarea în minister a lui Ioan Lahovari alături de fratele său, generalul Iacob, introduce rău precedent al unei de aproape înrudiri a membrilor aceluiaș cabinet, ocuparea celor mai multe departamente cu niște titulari, despre care era vederat că n'au fost aleși după vre-o competență a lor,

ci după alte interese personale sau de partid, dovedește părăsirea bunei tradiții conservatoare de a aduce la locul potrivit pe omul potrivit[1]). Incepuse d. Sturza a scădea valoarea funcțiunii ministeriale prin numirea lui G. D. Pallade la finanțe și a lui C. Stoicescu la lucrări publice și la externe, și acum conservatorul Cantacuzino urmează pe aceeaș cale dăunătoare pentru Stat și întrece pe D. Sturza în coborârea nivelului ministerial.

Insăși stăruința noului prezident de Consiliu de a lua asupra-și administrația internelor, care reclamă totdeauna cea mai mare încordare a activității, era dela început un semn prevestitor de rele. Iorgu Cantacuzino, aprețiat în societate ca părintele unei famili de mare vază și cunoscut și prin tendințele sale naționale, așa dar patriarh în viața privată și patriot în viața publică, mai avea politicește și însemnătatea de a trece de omul cel mai bogat al țării.

[1]) După recunoscuta vorbă a lui Layard: *the right man in the right place*. Citâm anume aceste cuvinte englezești pentru a adăugà îndată observarea, că dealtminteri invocarea numeroaselor precedente din istoria parlamentară a Angliei, după care atât funcționarea unor rude de aproape în acelaș cabinet cât și atribuirea portofoliilor unor persoane politice fără nici o privire la destoinicia lor specială, nu se potrivește de loc pentru țara noastră. Cabinetul la noi (în deosebire de cel englez) este un colegiu cu numărul membrilor fixat prin lege și are în atribuțiile sale foarte multe hotărâri administrative, unde majoritatea voturilor este de rigoare, ca la orice tribunal sau Curte judecătorească. Iar în ce privește competența pentru departamentul atribuit unui ministru, trebue să ne amintim, că Anglia este țara descentralizării. Cu selfgovernement-ul englez cele mai numeroase și mai însemnate lucrări ale vieții publice sânt îndeplinte de organele comunale și județene, alese și funcționând fără amestecul guvernului central, așa încât sfera de acțiune a miniștrilor este incomparabil mai restrânsă decât la noi, care am introdus centralizarea franceză. La Englezi un ministru poate să nu priceapă multe din resortul său. paguba nu e mare, deși chiar acolo exemplul cu nenorocita întreprindere încontra Dardanelelor în anul 1915, întâptuită mai cu seamă după stăruința nepriceputului ministru de marină W. Churchill dovedește inconvenientul unei asemenea numiri. Dar la noi, unde în administrația ministerială se concentrează toate firele activității publice până la cel din urmă sat, un ministru lipsit de competență e o adevărată calamitate pentru țară (exemple: G. D. Pallade și generalul G. Manu la finanțe în anii 1898 și 1899, I. I. C. Brătianu la răsboi în anii 1914—1916).

Cu aceste însușiri și cum era dealtminteri cumpătat în raporturile sale cu oamenii politici, Cantacuzino ar fi putut să fie un șef de partid acceptabil, și chiar un prezident de Consiliu fără portofoliu; dar pentru un anumit resort al administrației centrale, necum pentru cel greu al internelor, îi lipsea și pregătirea și activitatea. Astfel sarcina ce se cuvenea să fie îndeplinită de el însuș, o lăsa pe seama altora, în chestie de politică generală vre-unui coleg, în amănutele ministerului de interne, secretarilor săi generali. În primul Cabinet a avut cel puțin în această calitate pe Dimitrie Nenițescu, unul din puținii oameni harnici ai țării [1]), și totuș insuficiența și lipsa de atenție a titularului a cauzat și aici cu prilejul alegerilor din județul Olt (era în chestie un oare care Bogdan-Pitești, certat cu justiția) un conflict sângeros între țărani și miliție la gara Slatina (vreo 14 țărani omorâți, mulți răniți).

Și asemenea incidente se petrec sub un minister, printre membrii căruia figurează Nicolae Fleva, numit „tribunul poporului", cu fraza sa permanentă despre descentralizarea și libertatea alegerilor. Dealtminteri însăș introducerea acestui ultrademocrat într'un Cabinet conservator dovedește toată confuzia alcătuirii ministeriale și înfățișează în acelaș timp cel dintâi exemplu al primejdiei unor asemenea numiri nechibzuite.

Se produseseră în anul 1899 împrejurări așa de grele pentru țară, încât ar fi reclamat o deosebită destoinicie la departamentele principale. In ceea ce privește ministerul agriculturii și al domeniilor, al cărui titular era Fleva, o recoltă excepțional de rea adusese cu sine cunoscutele neajunsuri în asemenea caz, și calamitatea se sporise printr'o secetă, care lăsase o mare parte a țării cu desăvârșire lipsită de fân pentru hrana vitelor. Se cere Camerei un credit de două milioane lei destinate la cumpărarea fânului cu care să se îndestuleze armata și nevoile țăranilor; dar în loc de a căuta să adune mai întâi tot ce se mai găsea în țară și

[1]) In al doilea Cabinet a avut pe Rahtivanu și pe fostul actor Sfetescu. Nepilduita negligență a și contribuit la isbucnirea răscoalei țărănești dela 1907.

să-şi procure restul unde era mai bun şi mai ieftin, Fleva, depăşind cu mult creditul încuviinţat de Cameră, trimete fel de fel de samsari în Ungaria, care pentru vre-o şapte milioane de lei cumpără de acolo făn, în mare parte stricat. Contractele pentru aceste cumpărături, aprobate de aprigul naţionalist de odinioară ajuns la minister tocmai prin lupta sa încontra lui Dimitrie Sturdza, cuprind clauza, că orice neînţelegere între Statul român şi vânzătorii unguri să se judece de arbitrii subt autoritatea tribunalului comercial din Budapesta — o nouă umilire după cea suferită prin conivenţa lui Sturdza cu baronul Banffy. Toate neajunsurile obişnuite într'o rea administraţie se petrec acum cu prilejul acestei afaceri. Când o cantitate de făn stricat se refuză de un ofiţer onest, însărcinat cu primirea la Braşov, marfa se transportă la alt loc de primire, de pildă la Vârciorova, şi acolo are mai mult noroc. Intâmplându-se să cadă ploi, se mai face făn şi în ţară, multe din cumpărăturile ungureşti devin de prisos şi atunci se încearcă cu mari pagube desfacerea contractelor încheiate. Tot felul de agenţi sânt însărcinaţi cu noua misiune, printre ei şi Barbu Păltineanu. Se simte pretutindeni acţiunea amicilor lui Take Ionescu, şi administraţia regimului conservator, care până atunci trecea de mai cinstită decât a regimului liberal, îşi pierde în curând vechea reputaţie.

Printre radicalii, care, renegându-şi principiile intră în noul Cabinet conservator, este şi dr. C. Istrati. Doctorului Istrati i se atribue la început ministerul lucrărilor publice, dela care spre toamnă trece la acela al cultelor. Aici se caracterizează îndată printr'o circulară în privinţa rostirii limbei române în clase şi prin ordinul grotesc dela 25 Septemvrie 1899, care opreşte purtarea corsetului la pensionatele private de fete ca fiind „un articol de toaletă antihigienic şi o piedică a funcţionării organelor splancnice". Acuzându-l *Voinţa Naţională*, pe atunci foaie principală a partidului liberal, că mai 'nainte figurase printre colaboratorii săi, ministrul Istrati trimete redacţiei o telegramă de desminţire în care zice textual: „nu am fost în redacţia d-voastră decât o singură dată pentru a protesta în contra unor murdării ce aţi publicat pe socoteala mea, luând ca temă spi-

ritismul, care nu poate fi înţeles de oamenii fără cinste şi fără Dumnezeu". In urma acestei telegrame *Voinţa Naţională* se adresează la ospiciile de alienaţi din ţară cu întrebarea, dacă n'a fost internat ministrul spiritist şi publică toată corespondenţa în numerile sale dela şi 24 25 Septemvrie 1899.

Mult mai gravă pentru ţară decât insuficienţa lui Gheorghe Cantacuzino, penibila administraţie a lui Fleva şi curiozităţile ministeriale ale lui Istrati devine incompetenţa financiară a generalului Gheorghe Manu.

Dar înainte de a intra în această ordine de idei nu ne putem opri dela o reflecţie generală asupra politicei interne a Regelui Carol. Că în împrejurări aşa de grele pentru ţară, Regele a admis un cabinet ca cel descris mai sus se explică, dintr'un fel de indiferenţă la care ajunsese după cei dintâi zece ani ai domniei. Pe când la început făcea deosebire între oameni cinstiţi şi oameni necinstiţi, între capabili şi incapabili, după peripeţiile aşa numitei conspirări dela Mazar Paşa şi după administraţia de doisprezece ani a lui Ion Brătianu tatăl, deviza sa, în loc să fi fost cea pozitivă: ca meritele adevărate să se simtă încurajate, devenise cea negativă: că sub domnia sa nimeni să nu se simtă descurajat, nici cei incapabili şi necinstiţi. Dacă deosebita pricepere, ce a dovedit-o Regele Carol pentru politica externă, a înălţat prestigiul ţării într'un mod excepţional, câtă vreme a durat domnia lui situaţia internă a rămas cu mult mai prejos, şi fără voie ne aducem aminte de calificativul, cu care Mihail Eminescu caracterizase pe Rege încă dela 1878: Carol Ingăduitorul.

Se înţelege dela sine, că noul guvern se grăbeşte să disolve parlamentul liberal, iar alegerile încep în zilele din urmă ale lunei Mai şi se termină la 2 Iunie 1899. Precum erà de aşteptat, ţinta lor de căpetenie a fost combaterea conservatorilor „junimişti" şi cu îndeplinirea acestei misiuni împărţită de alminteri cu Nicu Filipescu, se însărcinează îndeosebi Take Ionescu, a cărui activitate, lăsând pe a doua linie propriul departament al şcoalelor, se întinde încetul cu încetul şi la celelalte ministere. Slăbiciunea titularilor îi permite să se amestece, cu marea sa putere de muncă şi cu abilitatea sa, în toate ramurile administraţiei centrale, mai ales manipulările electorale devin domeniul său aproape

exclusiv. Aici este cauza și începutul hipertrofiei personale a unui om politic de talent, care ar fi putut aduce servicii însemnate țării și partidului, dar care de acum înainte, tocmai prin acea hipertrofie, devine un element de turburare a vieții publice, îndeosebi a partidului conservator.

Pentru a se conforma uzului constituțional întrodus de ministerul „junimist“ în Martie 1888, după vechia cerere a lui Carp, adecă de a formulă înainte și asupra alegerilor programul reformelor politice ce le are în vedere guvernul, ministrul-prezident Cantacuzino face cu pompă și ostentațiune o călătorie la Iași, unde, înconjurat de miniștri, ține la un banchet în seara de 14 Mai 1899 lungul său discurs-program, publicat îndată în ziarul *Timpul* dela 15 Mai. Pe lângă multe fraze generale și fără nici o indicare precisă a măsurilor de luat încontra crizei financiare, discursul anunță înființarea unui cadastru pentru a „fixa mai bine proprietatea imobiliară“ și chiar „regularea cursurilor râurilor și a irigațiunilor“, chestie, la care zice ministrul-prezident că s'a gândit încă din anul 1874, dar a cărei anume relevare în mijlocul calamității financiare din anul 1899 dovedește desăvârșita înstrăinare a noului „șef“ de trebuințele reale ale momentului, în care era chemat să guverneze țara.

Singura lege mai însemnată din cele ce se menționează în discursul dela banchetul ieșan este reforma codului de procedură civilă, pe care o și înfăptuește ministrul de justiție C. Dissescu în sesiunea ordinară dela 1899 — 1900.

Ne putem scuti de a da amănunte asupra modului cum s'au făcut alegerile subt un asemenea guvern. Un singur exemplu îl scoatem aici la iveală. Fostul primar al orașului Focșani și membru influent al partidului liberal, N. Săveanu, se află tradus înaintea judecătorului de instrucție pentru un abuz financiar în administrarea comunală. Dar ministerul avea trebuință de ajutorul liberarilor încontra „junimiștilor“, și atunci încheie la Focșani un cartel electoral cu partidul, pe care deabia îl răsturnase dela guvern. Urmarea se ivește îndată. Mersul justiției penale este împiedecat de însuș guvernul. Judecătorul de instrucție, făcând cerere formală ca să i se trimeată, ca în toate cazurile analoge, un inspector financiar pentru verificarea socotelelor lui Săveanu, ministrul de finanțe,

generalul Manu, răspunde că nu i-l poate trimete deocamdată, și când mai târziu trece Take Ionescu la finanțe, răspunde tot așà și dă a înțelege naivului judecător, că trebue să lase în pace pe un om atât de prețios în alegeri și că onestitatea ordinară are să cedeze pasul interesului electoral. Acest exemplu va fi de ajuns pentru a arăta coruperea administrației publice, la care pot conduce niște operații electorale ca cele inaugurate de Take Ionescu în Muntenia și de amicul său Badarău în Moldova.

Nou alesul parlament se convoacă la 12 Iunie pentru o sesiune extraordinară de câteva zile, își alege prezidenții, la senat pe C. Boerescu, la cameră pe C. Olănescu, votează credtiul pentru cumpărarea fânului, acordă un moratoriu arendașilor și admite sporirea taxei asupra alcoolului, rămâind ca în prima sesiune ordinară, care se va deschide la termenul obișnuit de 15 noemvrie, să se arate mai lămurit, de ce este capabil un minister compus în modul arătat mai sus.

Răgazul lăsat de vacanța parlamentară trebuia acum întrebuințat de guvern, și îndeosebi de ministrul resortului, la înlăturarea cât mai grabnică a nevoilor finanțiare spre a preveni catastrofa ce amenință Statul. Insă generalul Manu, lipsit până atunci de orice contact cu cercurile financiare, care să-l orienteze din vreme asupra situației pieței europene, se folosește de o călătorie la băi și caută să se informeze dela societatea Disconto din Berlin asupra condițiilor unui împrumut; dar găsindu-le mai grele decât cele obținute de „junimistul“ Menelas Ghermani în ministerul Lascar Catargi, are nejustificata ambiția de a nu se lăsa mai pe jos, cu toată situația schimbată a pieței europene, și scapă astfel momentul, când se mai putea încheia împrumutul fără condiții prea oneroase. Căci în decursul verei 1899 războiul din Transvaal, prin neașteptata energie a rezistenței Burilor, luase proporții îngrijitoare pentru guvernul Marei Britanii, creditul englez încetase cu desăvârșire să alimenteze băncile de pe continent, bonurile noastre de tezaur ajunseseră la exorbitanta cifră de 105 milioane de lei, și altele nu se mai puteau plasa, circulația banilor era îngreuiată în țară, lipsa de numerar se simțea în modul cel mai penibil la casieriile publice. Pe la sfârșitul lui septemvrie 1899 se amână cu

vre-o zece zile, până să se mai strângă ceva bani, plata unui mandat de 18.300 lei de la ministerul lucrărilor publice; la începutul lui Octomvrie, asupra unui mandat de 1700 lei pentru hrana seminarului teologic din București, casierul central plătește numai 700 lei și roagă pe director să vie peste câteva zile după restul de 1000, și încă la plata diurnei pentru vacanța de Crăciun, luată dumineca 19 Decemvrie 1899, cestura Senatului rămâne datoare cu 30.000 de lei. Finanțele Statului ajunseseră ca în vremea lui Cuza Vodă, și țara par'că se întorceà cu 35 de ani înapoi. In sfârșit, la scadența unui bon de tezaur de 5 milioane prezentat de Banca României, generalul Manu, ne mai știind ce să facă imploră ajutorul Regelui, pentru ca prin autoritatea sa personală să mijlocească un împrumut la Berlin, și astfel administratorul domeniilor Coroanei, Ion Kalinderu, a cărui funcționare după lege era supusă exclusiv autorității Regelui și nu avea a face cu nici un ministru responsabil, este trimis ca să negocieze la Berlin mântuitorul împrumut și să scape statul român de faliment.

Și când te gândești, că în această vreme partidul conservator numără printre membrii săi mai mulți finanțiari capabili ca Petre Carp, Teodor Rosetti și înaintea tuturor Menelas Ghermani, a cărui încetare din viață se întâmplă la 24 Dec. 1899, adică după încheierea împrumutului dela Berlin, de care vorbește încă în ședința senatului de la 5 Dec., nu poți condamna îndestul exagerarea luptelor de ambiții personale înlăuntrul partidului conservator, care a împiedicat de atâtea ori pe unii din oamenii politici cei mai destoinici să aducă țării serviciile cerute în momentele cele grele. Dealtminteri de data aceasta ministrul de externe Ion Lahovari, cu o sinceritate neobișnuită, a recunoscut într'o ședință publică a senatului, că la compunerea cabinetului Cantacuzino pretențiile au trebuit să se coboare la mai eftin.

Insuș împrumutul dela Berlin este făcut în condiții așa de grele, încât dovedește lipsa de deprindere a lui Ion Kalinderu cu asemenea chestii. Imprumutul, încheiat cu Disconto-Gesellschaft și cu Bleichroeder, care își asociază alte câte-va case de bancă din Germania și din Franța, se face pe suma de 175 milioane de lei în bonuri de tezaur

5% pe termen de cinci ani, cu un curs de emisiune de 98½ El cuprinde însă şi următoarele condiţii: 1) Guvernul român nu va uzà de creditele rămase încă neîntrebuinţate pentru lucrările şi cheltuelile extraordinare în valoare totală de lei 83.258.451, acordate prin 9 legi anume arătate. [1])

2) Guvernul român nu va procede înainte de plata sumei totale a bonurilor de tezaur la emisiunea unui alt împrumut fie interior, fie exterior, nici la vre-o emisiune de bonuri de tezaur, nici nu va putea acorda pentru vre-un împrumut oarecare garanţia Statului.

Că asemenea condiţii s'au stipulat între guvern şi bancheri, se poate justifica prin grelele împrejurări, în care s'a încheiat împrumutul; dar că aceste stipulaţii nu au rămas confidenţial păstrate în actele preschimbate între cele două părţi contractante, mai ales în ceea ce priveşte condiţia dintâi, ci s'a îngăduit ca Disconto-Gesellschaft, Bleichroeder şi ceilalţi, în chiar prospectul împrumutului, publicat în ziarele străine şi române, să aducă la cunoştinţa obştească, că ei au impus Statului român să-şi retragă legile votate şi promulgate în suveranitatea sa, această umilire, care în orice caz ar fi trebuit şi ar fi putut să fie evitată, dovedeşte în modul cel mai trist, pe ce mâni încăpuse îngrijirea pentru prestigiul şi demnitatea Statului român. Vina este atât a celui însărcinat cu negociarea împrumutului la Berlin, cât şi a guvernului, îndeosebi a generalului Gheorghe Manu, care a încuviinţat să se facă acea publicare a bancherilor străini.

E de mirare, că o asemenea misiune a putut fi încredinţată în asemenea momente unui om aşa de puţin calificat, precum era răposatul Ion Kalinderu. Poate merită şi această figură, care în chip intermitent a jucat şi oare-care rol politic, o scurtă caracterizare. Fiul unui bancher levantin cu numele de Kalenderoglu, căruia încercase în vremea din urmă să-i atribue fără nici un drept un rol în mişcarea noastră naţională dela 1848, Ion cu numele prefăcut în Kalinderu se urcase ca magistrat până la Curtea de Casaţie, fu-

[1]) Legile revocate la urmă prin condiţia de mai sus, sânt cele de 38 de milioane votate fără nici o acoperire în zilele de 16 şi 30 Mai 1898 pentru lucrările publice ale lui Ionel Brătianu, despre care am vorbit la pagina 13 a volumului precedent.

sese apoi comisar al guvernului pentru afacerea Strousberg la Berlin şi ajunsese însfârşit să fie numit în noua funcţie de administrator al domeniilor Coroanei înfiinţată la 1884. De o excesivă vanitate, prin urmare foarte susceptibil, împodobit cu panglicile tuturor decoraţiunilor europene, ca membru al Academiei române autor de compilări fără valoare, una având ca obiect „Barba la Romani", confuz în feluritele sale concepţii, dela pensionatul de fete Măgurele, hărăzit de el fără noimă Academiei române, până la numeroasele proiecte de testament, prin care vroia să-şi îndepărteze rudele dela moştenire şi să-şi vadă numele slăvit prin mari donaţiuni la institutele de cultură regale şi academice, dar pe care nu le-a scris nici odată în forma legală, aşa încât toată bogaţia lui a rămas rudelor urgisite de el: Ion Kalinderu nu se poate caracteriza mai bine decât prin vorbele prezidentului Hénault, amicului lui Voltaire: *Si l'on ôtait à certaines gens leur ridicule, il ne leur resterait rien.*

Singura lui valoare, oarecum pasivă, care i-a şi procurat vremelnicele întrebuinţări politice, a fost favoarea regală, explicabilă numai prin absoluta supunere a curtizanului înaintea Regelui şi a Reginei, dealtminteri o dovadă mai mult, că favorurile regale nu sânt în totdeauna un semn de merite reale, precum nu sânt nici laudele ce au fost aduse lui Kalinderu după interesele momentane ale partidelor, când de Dimitrie Sturdza cu prilejul unei decoraţii, când de Nicu Filipescu în raportul său asupra budgetului 1900—1901.

T. Maiorescu

UN UNGUR... POET ROMÂN.

Un actor maghiar ardelean dela începutul secolului XIX cu numele Iosif Koncz, întrebuinţând uneori şi predicatul de noblețe, „de Örményszékes“ (Armeni) este cunoscut în istoriile mai vechi ale literaturii românești (d. e. Aron Densuşianu „Istoria Limbei şi Literaturii române“ Iaşi 1885, pag. 258; Ion Lăzăriciu „Istoria Literaturii române“ Ediţiunea II, Sibiiu 1892, pag. 103 etc.), ca traducătorul în românește la anul 1816 a unei Batrachomiomachii după versiunea ungurească a poetului Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805), fără a i-se da multă atenţiune.

Şi de fapt, valoarea literară a acestei lucrări este atât de minimală, încât n'ar motiva să ne ocupăm la acest loc de cele 150 strofe rimate de câte 7 şire împărţite în 4 cântări, adecă în „4 pipe de tăbac“ şi o invocaţiune. Poate de gustare să citez aici invocaţiunea, transcrisă cu ortografia de astăzi:

Muză dragă, umple-mi pipa
Din dohanu [1]) Pindului
Să m'apuc să-ţi cânt una
Să dăm drumu gândului,
Cântecu care v'am făcut
Intr'o noapte când am zăcut
După deal cu oile.

Mai multă importanţă revine acestei lucrări, scrise la 1816 cu litere latine şi ortografia ungurească, sub raport

[1]) Tutun.

limbistic şi fonetic (fonetică românească reprodusă cu auz unguresc!) mai ales că pân' acum cunoşteam această lucrare în trei manuscrise, cari — după epoca din care datează — ne prezintă pe lângă text identic esenţiale deosebiri în transcriere. Dar nici sub acest raport nu ne vom ocupa de astă dată de lucrarea lui Koncz, mulţumindu-ne deocamdată a-i sublinia numai importanţa cultural-istorică ca *document al vremei* în care s'a produs.

Iosif Koncz pare a fi un descendent al familiei „nemeşe" (nobile) ungureşti Koncz din comuna Armeni, unde mai trăesc şi astăzi conaţionali de-ai lui, nobili scăpătaţi de acelaş nume. Cercetându-se mai cu dinadinsul, cred că nici n'ar întâmpina mari greutăţi a stabili legătura de rudenie a celor de astăzi cu actorul dela începutul secolului trecut, despre care nu avem date mai precise, decât că a jucat la Cluj şi a plăcut mult publicului. Originea lui ne-o indică predicatul de nobleţă, numele unguresc: „Örményszékes" al comunei Armeni, situată în prelungirea sud-estică a judeţului Albei inferioare, icuită între judeţele Sibiiului şi Târnavei mari, unde se mai găsesc şi astăzi locuitori cu numele „Koncz", o regiune aproape curat românească — între Topârcea, Alămor, Haşag, Bogata, cele două Ludoşe etc. — ale cărei particularităţi fonetice şi lexice (d. e. „hărău" pentru erete, uliu) le găsim şi în Batrachomiomachia lui Koncz.

Deşi din unele date ale istoriilor mai vechi ale literaturii noastre — d. e. din Lăzăriciu ş. a. — s'ar părea că lucrarea lui Koncz a apărut în tipar, — la Armeni nu a existat nici când tipografie — ne pare mai presus de ori-ce îndoială că lucrarea lui Koncz a rămas în manuscris, respândindu-se prin numeroase còpii după cum vom vedea aceasta din cele următoare.

Noi cunoaştem până acum trei còpii, ori mai corect zis: trei manuscrise vechi, conţinând Batrachomiomachia lui Koncz Iozsi, din cari două datează de 'nainte de 1848, iar al treilea din 1852 şi credem a nu greşi dacă susţinem, pe motivele ce urmează, că toate aceste trei manuscrise sunt copii şi nici unul nu este originalul din 1516. O eventuală cercetare ulterioară va avea să stabilească dacă peste tot mai există originalul ori a pierit în războiul civil din 1848/49,

când curiile (conacurile) nemeşeşti din Ardeal au căzut pradă flacărilor cu biblioteci cu tot, cum a căzut pradă în revoluţia din 1918 castelul dela Birchis al familiei Mocsonyi cu toate colecţiile preţioase româneşti, adunate mai ales de fericitul Alexandru Mocsonyi.

Nicolae Densuşianu, însărcinat fiind din partea Academiei Române să cerceteze arhivele şi bibliotecile din Ardeal şi Ungaria, a dat la 1879, în biblioteca Muzeului Transilvan din Cluj, de un manuscris conţinând Batrachomyomachia lui Kontz, pe care îl înşiră în Raportul [1]) său sub N-rul 105 cu textul: „Batrachomyomachia luj Homerus, Batáye Brostylor Ku Soretsi intorsze gyinfij în versur ungaresty de domnu Csokonay şi dupa jel Kontz Iosi în anul 1816 luna lui Iulie 8° 46 pagini".

Acest manuscris găsit de Nicolae Densuşianu există şi astăzi, încorporat fiind în biblioteca Universităţii din Cluj secţia manuscriselor sub N-rul 413 şi este păstrat în Cassa de fier a Directorului. Deşi vechimea acestui manuscris este incontestabilă, dar nu este originalul, pentru că nu conţine nici titlul complect (d. e. lipseşte indicaţiunea „La Armeny") dar nici interesanta precuvântare a traducătoriului, care împrumută întregei lucrări timbrul de document al vremei.

Valoarea deosebită a acestui manuscris-cópie, pe lângă vechimea lui, o constitue particularitatea că cuvintele româneşti mai puţin cunoscute Ungurilor ardeleni sunt adnotate cu traducerea ungurească. Dovadă că această cópie n'a fost făcută pentru public românesc, care n'avea nevoe de traducerea ungurească a cuvintelor româneşti mai puţin cunoscute Ungurilor, ci direct pentru public cititor unguresc, după cum vom vedea aceasta şi mai clar din cópiile următoare.

Spre simplificare vom zice acestei cópii: *manuscrisul Densuşianu.*

Un al doilea manuscris conţinând Batrachomiomachia lui Koncz se află—ori cel puţin se afla—în biblioteca reposatului advocat român din Budapesta George Szerb de Cuvin, (văduva mai trăeşte astăzi la Budapesta) din care a luat o cópie la

[1]) Analele Academiei Române, Seria II, Tom II, Şedinţele ordinare din 1879-80, p. 103, Anexa B., Bucureşti 1881.

anul 1881 pentru biblioteca societății „Petru Majorŭ“ din Budapesta, studentul de atunci în medicină Valeriu Sever Olariu (mort anul trecut ca medic primariu al județului Caraș-Severin — în disponibilitate, adecă lipsit de leafă și de pensie!) Copistul credea că are înaitea sa originalul, căci iată ce scrie în fruntea còpiei la adresa societății „P. M.“

Onorată Societate!

Ajungând *originalul* la mâna mea, m'am folosit de ocaziune crezând că — fiind un lucru vechiu — poate să aibă un oare care folos pentru literatura română, nu am cruțat timpul de a mă ocupa cu decopierea lui și adecă așa, că nu am lăsat afară nici măcar accentul cel mai mic, voind a da o còpie fidelă a originalului.

Sper că timpul care l-am folosit cu decopierea nu l-am pierdut în zadar.

Budapesta, 13 Novembre 1881.

Valeriu Sever Olariu
medicinist

Această còpie a lui Olariu pare a fi fost introdusă în blibioteca societății „Petru Majoru“ din Budapesta, purtând stampila Societății și indicațiunea: „K. 30“. In urma unui interesant concurs de împrejurări, a ajuns, înainte de aceasta cu vre-o 6 ani, această còpie în mâinile mele și am de gând să o pun la dispoziția Muzeului de limbă română din Cluj, ca cel mai potrivit loc atât pentru studiarea cât și păstrarea manuscrisului.

Titlul manuscrisului aflător la G. Szerb și copiat de Olariu este: „Bátráchomyomachia lui Homerus Bétáyá Brástyelor ku Soaretsi intoarsze gyintij în versurj ungurestу gyé Domnu Csokonai și dupa jel în Rumunyestу gyé d. Kontz Iosi, 1816 Luna luj Iuli la Armeny„. Deosebirea între acest titlu și cel al manuscrisului Densușianu este evidentă.

Am însă motive a crede că nici manuscrisul-Szerb nu este originalul, precum am și impresia că pe lângă toată asigurarea lui Olariu că nu a lăsat afară „nici măcar accentul cel mai mic“ totuși au scăpat multe erori în transcriere. Dar ar duce prea departe dacă aș discuta la acest loc toate

aceste chestiuni. Ajunge dacă constat că pe contra-pagina foii dela începutul manuscrisului-Szerb e scris cu litere cirile:

Cartea aceasta
a lui
Boreaș Șandor
am scris în anul
1840

Manuscrisul-Szerb mai conține la sfârșit, după Batrachomiomachie, un vers sapphic — pe care îl voiu reproduce mai la vale — ca poezie originală românească și un cuvânt a lui Koncz către cititori.

Și e interesant, că pe când întregul manuscris e scris românește, cuvântul către cititori e scris de Koncz ungurește, dovadă nu numai că Koncz era Ungur, ci și că întreaga lui lucrare era destinată în primul rând publicului cititor unguresc din Ardeal, care pe acea vreme știa și pricepea românește.

Dau aici în traducere, cât se poate de verbală, acest cuvânt al lui Koncz către cetitori:

On. Cetitoriu,

Batrachomiomachia (=lupta broaștelor cu șoarecii) tradusă de reposatul Dr. Mihail Vitéz Csokonai a plăcut atât de mult, încât nici Francezul, atât de mândru de limba sa, nu s'a jenat a o traduce pe limba sa.

Venindu-mi și mie poftă, am început să o traduc în hexametri latini în modul următor:

Musa mihi memora Certanima Sava ranarum
Muribus adversis — Di portas pandite Coeli
(mai urmează 19 hexametri la fel.)

Atunci dându-mi seamă, că aceasta o scriu numai pentru oameni cari știu latinește, am pierdut pofta și m'am gândit, că dacă o traduc în versuri valahe o vor înțelege toți Românii ardeleni și partea mai mare a Maghiarilor ardeleni și totuși va fi tradusă această mică operă în o limbă mai mult.

Că făcut-am bine sau nu, las la aprecierea ta on. cetitoriu, mângâindu-mă și în privința aceasta cu judecata ta și mă gândesc că chiar și dacă am gresit, se poate ierta greșala. Nainte de toate ar trebui să cer scuze dela mine pentru timpul pierdut, dar aceasta

îmi stă la dispoziţie. Pe tine cetitul te costă mai puţin timp decât pe mine traducerea, de aceia nădăjduesc că pentru această mică pagubă a ta şi tu mă vei ierta, de ceeace te rog cu toată încrederea.

Traducătoriul
(*Kontz Iosi*)

Dar şi mai interesant decât acest manuscris, este un al treilea, donat muzeului ardelean de contele Nicolae Lazar, aflător de prezent în Biblioteca Universităţii din Cluj, secţia manuscriselor sub n-rul 430.

Această cópie datează, după cum o spune însuşi copistul Stefan H. Deesy senior, din anul 1852 şi spre deosebire de manuscrisul-Szerb are în fruntea manuscrisului cuvântul lui Koncz către cititori — identic cu cel din manuscrisul-Szerb — mai adăugându-se şi nota copistului Deesy. Iar la sfârşit — scrise de altă mână — pe paginile 54—56 ale manuscrisului sub titlul: „Adazsiuri, Parimii-Parimine, Zikale-Proverburi" vre-o 37 de locuţiuni şi proverbe româneşti, între cari unele foarte reuşite.

Deşi n'am motiv a atribui lui Koncz adunarea acestor locuţiuni şi proverbe, fiind vorba de un manuscris legat de numele lui, ţiu să reproduc aici de probă vre-o câteva din aceste „adagiuri"

Altu cu cărţi, altu cu părţi. [1])

Apa ce pică necurmat, sapă şi peatra.

Decât să fi sărac, mai bine să n'ai nimica.

O zi bună de astăzi plăteşte mai mult decât două de mâine.

Mai multe lovituri de săcure doboară şi stejarul cel mai înalt.

Cu strădanie şi răbdare, şoarecele găureşte şi zidul.

Danţul şi vorbele seci tare mai înfoacă pe sermanele fete.

---

[1]) Aici sub „cărţi" sunt a se înţelege diplome (hrizoave) domneşti, iar sub „părţi" loturi de moşie.

Cocostârcii pe aiurea verează şi pe aiurea iernează.

Capul poartă coroană şi picioarele sunt goale.

Scrisoare multă, ispravă, nimic.

Cine-i mare.
Ii şi tare,
Cine-i mic
Tot nimic.

Cum măsori ţi se măsoară, etc., etc.

Dar mai interesant sub raportul comunicatului prezent este nota copistului din manuscrisul contelui Lazăr, scrisă ungureşte. Iată-o în traducere:

Nota copistului

Am tot dorit să pun mâna pe textul întreg în scris al acestei mici opere distractive, umoristice, producătoare adesea de zimbet uşor, dar şi de râs cu hohot, din care am ascultat de mai multe ori nu fără plăcere singuratice părţi recitate cu grai viu, — care dacă nici nu întrece originalul, dar nici nu e mult mai pe jos decât acela, adaptat firei limbei române, mai ales firei poporului român de pe acea vreme.

Am reuşit să fac aceasta abia la 23 Mai 1852, când Mgnf. D-n. Francisc Incze senior, — căruia revoluţia din 1848 i-a jefuit cărţile scumpe în valoare de cam 800 fl. monetă şi toate mobilele din casă — a găsit între scrisorile sale devastate plină de noroi şi această mică operă, care de altfel şi la alţii a pierit, scăpând-o de nimicire şi având bunătatea a mi-o da şi mie.

Şi eu în plictiseala mea, fiind silit a mă retrage la Cluj, după ce am fost alungat din casa şi moşia mea din Sân Craiu, arsă şi jefuită, unde mi s'a distrus biblioteca în valoare de cam 2000 fl. am copiat-o ca leac contra plictiselii şi grijilor în ultimile zile ale anului 1852, ca să mai existe într'un exemplar şi să rămână, dacă vor veni vremuri mai bune, spre amintirea traducătorului spiritual.

Ici colea se găsesc şi expresii triviale contrare esteticei, dar

aceste n'au să ne supere, pentru că sunt proprii şi fireşti caracterului şi gradului de cultură al poporului român de atunci, din 1816. De altfel e o satiră şi simbolizează revoluţia franceză.

Ştefan H. Deesy, senior

N'am de'gând să deschid polemică cu copistul care atribue triviatilăţile din text firei poporului român, când aceste sunt proprii originalului maghiar al lui Csokonai, scris la 1791 -când era abia de 18 ani—iar bunul nostru Koncz le-a tradus numai cât a putut, mai adaugând şi din parte-i câte ceva, ca să localizeze şi să adapteze vieţii din Ardeal aluziunile politice şi sociale ale originalului. Dar nu aceste ne importă aici.

Textele aici citate ne aruncă o dără de lumină asupra vieţii sufleteşti din micile curii (conacuri) nemeşeşti ardelene, dela începutul veacului trecut, când şovinismul naţional maghiar cultivat de dietele dela Pojon şi Cluj nu otrăvise viaţa dela sate, când nemeşul (nobilul) dela sate îşi apăra privilegiile sale de clasă, dar nu era încă îmbibat de ură naţională faţă de iobagii în al căror mijloc trăia, când—strict luat — nici n'avea conştiinţă naţională în accepţia modernă, ci numai conştiinţă de clasă şi când mulţi din aceşti nobili nici nu negau originea lor românească, despărţindu-i de popor nu naţionalitatea, ci privilegiul de clasă. Limba maghiară se strecurase în aceste conacuri ca „limbă diplomatică“ — cum se zicea pe atunci, — având să înlocuiască limba latină, limba „diplomatică“ a veacurilor precedente, când numai unii din membrii familiei nobile, cei mai cu şcoală, ştiau ungureşte, iar limba română era limba de toate zilele în aceste curii. Deabia mai târziu s'a confundat limba „diplomatică“ cu limba „naţională“ a nobililor, înecându-se în valul maghiarizător aproape întreaga nobilime a Ardealului, ca să devină apoi duşman neîmpăcat al poporului din care s'a ridicat. De tot puţine familii nemeşeşti şi-au păstrat genuin caracterul naţional românesc. Aşa încât, dacă astăzi sub sila împrejurărilor noui se vor reîntoarce în sânul neamului românesc descendenţi de-ai famiilor nemeşeşti, cari altă dată sub altă silă a împrejurărilor s'au afiliat vieţii naţionale maghiare, e numai un act de dreptate istorică. Un val al istoriei i-a dus şi depărtat, alt val îi readuce acum în sânul poporului din care au răsărit.

Când a tradus Koncz Batrachomiomachia, adaptând-o stărilor din Ardeal, mai era acasă limba românească în cele mai multe curii nemeşeşti, pe când limba latină — limba „diplomatică“ de altă dată — începuse să dispară, iar limba maghiară, noua limbă „diplomatică“, se ţinea încă în cumpănă cu limba românească.

Probele sunt concludente, chiar dacă nu am avea alte dovezi de pe acea vreme.

Incântat de Batrachomiomachia lui Csokonai şi dorind să o facă accesibilă compatrioţilor săi încă în o limbă, s'a apucat să o traducă în hexametrii latini. Ne şi dă ca probă vre-o 20 de hexametri. Dar traducând îşi dă seama că numai puţini din compatrioţii săi mai ştiu atâta latineşte ca să guste în această limbă travestia lui Csokonai, pe când româneşte ştiu aproape toţi şi abandonând traducerea latină a tradus întreaga epopeie comică în limba românească, dar nu în a poporului, ci în limba pe care o vorbiau şi înţelegeau nemeşii dela ţară.

Următoarele manuscrise ne dovedesc că a şi reuşit, aşa că traducerea lui Koncz a devenit o lectură foarte apreciată în aceste curii. Manuscrisul Densuşianu e cu adnotaţiuni ungureşti, pentru cei ce nu înţelegeau eventual toate vorbele şi toate nuanţele locuţiunilor româneşti. Iar nota lui Deesy ne spune lămurit, că această traducere a lui Kontz era răspândită în multe exemplare, bine înţeles în curiile nemeşeşti şi că de multe ori a ascultat „nu fără plăcere“ părţi din această traducere şi că a dorit mult să pună şi el mâna pe un exemplar. După cataclismul din 1848/49, care a devastat atâtea curii nemeşeşti, între cari şi pe a lui din Sân Crai, a avut dea dreptul o mângâere când a aflat că între scrisorile acoperite cu noroi ale lui Fr. Incze senior s'a găsit un exemplar din Batrachomiomachia lui Kontz. Şi omul, prigonit de soartă şi spoliat de avere, găseşte mângâere în copierea exemplarului împrumutat dela Incze. Cum, cum nu, ajunge acest exemplar în posesia contelui Nicolae Lazar, care îl dărueşte Bibliotecii Muzeului Ardelean ca să-l salveze, iar nu pentru neamul iobagilor ardeleni care nici n'a luat cunoştinţă de acest produs — ci pentru descendenţii „poporului verböczyan“ din curiile nemeşeşti ale Ardealului.

Sub acest raport este lucrarea lui Koncz un document preţios al vremii.

Până aici a fost vorba de Koncz numai ca traducătoriul Batrachomiomachiei lui Csokonai, dar — precum am atins mai sus — în unul din manuscrise, anume în cel considerat de mai vechi, găsim şi o poezie originală românească, un vers sapphic, care m'a îndemnat să dau acestui comunicat titlul: „Un ungur... poet român.“ N'are a face dacă şi acest vers a fost scris pentru publicul său cititor din curiile nemeşeşti. Tocmai această împrejurare explică pentru-ce a încercat să-şi toarne Koncz filozofia sentimentală într'o formă atât de rară în literatura românească, dar la modă pe acea vreme în literatura ungurească: în strofe sapphice.

Iată în transcriere ortografică acest vers:

Fugi de griji, că-ţi pierzi sănătatea scumpă,
Fugi de gânduri, că-ţi potopeşti viaţa,
Nu-i lucru mai scump pe pământ decât e,
Frate cuminte!

Ce-ţi faci tot din greu supărări şi gânduri,
Să-ţi câştigi galbeni, bogătăţi şi ţară,
Când vor fi gata de te-i da pe spate,
Ce-ţi foloseşte? !

Adevărat, că merge cam târâş-grăpâş, dar în sfârşit e strofă sapphică, cum scrie la carte, primele trei şire sapphice, iar al patrulea adonic, cu schema:

De trei ori

– ⏑ – – | – || ⏑ ⏑ – | ⏑ – ⏑

Şi odată

– ⏑ ⏑ | – ⏑ |

După cât ştiu eu, la noi singur Eminescu a încercat, această formă antică odată, în frumoasa sa „Odă“ pe care o termină cu strofa:

Piară-mi ochii turburători din cale
Vino iar în sin, nepăsare tristă,
Ca să pot muri liniştit, pe mine
Mie redă-mă!

Ei bine dacă istoria literaturii noastre păstrează o menţiune onorifică compatriotului nostru bănăţan Mihail Halici, care la 1674 felicitând pe colegul său Francisc Paris-Pàpai pentru obţinerea gradului de „doctor“ a încercat primele distichuri în româneşte, pentru-ce să nu asigurăm „o notă prizărită“ şi lui Koncz Ioji, care a încercat pentru întâiaş dată în limba română strofa sapphică.

A fost Ungur? Cu atât mai interesant! Dar unde mai pui, că posteritatea ungurească nu cunoaşte nici măcar un singur vers unguresc scris de el, pe când româneşte avem dela el o întreagă epopee comică tradusă, 150 de strofe rimate de câte 7 şiruri şi plus două strofe sapphice originale româneşti, primele încercări ale acestei forme antice la noi!

Dr. Valeriu Branisce.

Lugoj, 1924.

TRISTIA

Tristeța mea, adâncă mare
Fără de margini, fără fund,
In largul ei fără hotare
Atâtea vifore s'ascund..

Tristeța, zestre de-o viață,
M'a petrecut de obicei,
Tăcută peșteră de ghiață
Atât de frig e'n umbra ei..

Tristeța ce zâmbește mută
Din ochii mei când ne'ntâlnim,
Cu taina ei nepricepută
Mă chiamă azi în țintirim...

PUSTIU

Eu când mă uit în mine-arare,
Sărmanul suflet mă 'nspăimântă,
O casă goală mi se pare,
O casă care nu cuvântă...

In jur ograda stă pustie,
Perdeaua la ferești e trasă,
Iar într'un colț pare-că scrie:
Stăpânul a plecat de-acasă!

DIN VIAŢĂ

In largul mării fără margini, în largul mării sbuciumate,
Se întâlnirâ două scânduri din două vase sfărâmate.

Sărace mărturii răsleţe al'unui drum dup'o comoară,
Le-a fost urnit aceiaş vraje din portul lor de-odinioară...

Din două părţi tăindu-şi cale credeau în unda milostivă
Când tot acelaş braţ de vifor le-a frânt catargul deopotrivă.

Deodată s'au oprit în goana de năzuinţi spre-o lume nouă,
Deodată albele corăbii se cufundară amândouă...

Solii pribege ale morţii rămase cele două scânduri
Purtând pe ape fiecare acelaş trist popor de gânduri...

S'au prins alături când simţiră că tot acelaş val le saltă
Şi azi brăzdând nemărginirea merg înfrăţite laolaltă...

TOVARĂŞI

Ii vezi tovarăşi .. Liniştea de seară
I-a împăcat... Cei doi copaci visează...
Cu trupurile lor se'mbrăţişează
Şi-o frunză nu-i pe ramuri să tresară.

Pe semne-acum când luna luminează
Ei se gândesc la vremi de-odinioară,
La vifore şi lupte ce'ndurară
De când pe culme-alături sunt de pază.

Subt bolta lor cum stăm nu ţi se pare
Că sfânta noastră dragoste târzie
Ne mai trimite-o proaspătă iertare?

Si nu simţi tu în suflet începutul
Unei vieţi de nouă armonie,
Acum când moare'n depărtări trecutul..

IN MINE CÂTE-ODATĂ...

In mine câte-odată eu simt se face noapte,
Din netrăite vremuri vin neguri să mă prindă,
Strigări necunoscute şi cântece şi şoapte
La casa mea colindă.

In mine câte-odată ţărani cu zeghea sură
Şi glume şi ispite şi tot ce ştie satul
S'amestecă de-avalma roind în bătătură
Şi vin să-şi ţie sfatul...

In mine câte-odată grea liniştea se lasă,
Miroase-a izmă creaţă şi-a flori de iasomie
In vreme ce un popă cu barbă cuvioasă
Slujeşte-o liturghie...

ÎNVIERE

A fost o lungă jalnic'agonie
Cu stingere de fiecare clipă,
Mi-a fâlfâit pierzarea din aripă
Peste întinsa nopții 'mpărăție,

Drumeț înfrânt de-a patimii risipă,
Vâslaș bolnav purtat de vijelie,
M-a doborît a valului mânie
Gonind un vis ce nu mi se 'nfiripă.

Erau să vie cioclii să mă 'ngroape
Când stând închis în casa mortuară
Tu te-ai ivit la patul meu aproape.

Atunci cu sfânta vieții frenezie
M-am ridicat din morți a două oară
Și mi-am făcut din moarte-o cununie...

Octavian Goga

O OPERĂ DE MARE VALOARE

Doamnelor și Domnilor [1])

Cetisem până atunci manuscrise, depuse spre concurare la premiile înființate de Casa de editură Cartea Românească, și n'avusesem noroc. Toate manuscrisele cetite timp de peste două ceasuri, fuseseră mai prejos decât mediocre. Dureros de ostenitoare îndeletnicire e să citești lucruri searbede, mai ales când știi că ai alături, în rafturile bibliotecei, cărți bune, dragi, nesecate izvoare de desfătare. Obosit ca după un lung drum prin arătură, am trecut alături și m'am apucat de.... tâmplărie, — căci iertați-mi această intimă confidență: mă pricep nițel la tâmplărie. Și nu vă puteți închipui ce minunată îndeletnicire e tâmplăria, ca de altminteri, orice muncă manuală. Iei uneltele în mâini, începi să lucrezi și de-odată ți se scoboară peste suflet un val de fericire fără seamăn. Ochii și mâinile îți sunt aci pe lucru, iar mintea par'că descătușată, fuge, fuge, colindă în toate părțile spre trecut și spre viitor. Când întâlnește în cale fericiri trecute, ți le reînvie cu intensitatea ceasului în care le-ai trăit; iar dacă în goana ei dă peste dureri de odinioară, ți le îmbracă într'un văl de dulce și duioasă melancolie... Griji, mâhniri, amărăciuni, care până adineauri îți păreau sdrobitoare, acum, cu uneltele 'n mână, îți par mici, îndepărtate, par'că le-ai privi cu un binoclu întors .. Nu trecuseră nici cinci minute, de când mă apucasem de lucru, mintea nu-mi plecase încă rasna, era

[1]) Comunicare făcută la Academia română în ziua de Vineri 15 Febr. 1924.

încă în mine şi-mi şoptea: „Ce bine, zi de vacanţă (era pe la 'nceputul lui Ianuarie), n'aştepţi pe nimeni, ai înaintea ta două ceasuri în care poţi termina rama la care lucrezi şi dacă-ţi mai rămâne vreme poţi să începi şi.....

— Conaşule, vă caută o cocoană.

— Ce cucoană!?

Bănuiţi tonul întrebărei mele.

Servitorul care m'a auzit răspunde intimidat:

— Nu ştiu, n'o cunosc. A intrat pe aici, pe din dos; zice că ar vrea să vă spue ceva.

Ridic din umeri, ridic ochii pe cer, îmi ridic şi gulerul, pentru a ascunde sumarul tualetei:

— Să poftească.

Intră o doamnă de înfăţişare modestă, dar simpatică. Incăperea în care mă găsesc e un coridor lung. De la uşa de intrare până la mine sunt cel puţin zece paşi, pe cari doamna îi străbate, sfios, stângaci, îngânând:

— Vă rog... iertaţi-mă... vă deranjez. Iertaţi-mă...

O poftesc cu un gest în biroul de alături, îi ofer un scaun şi aştept, zicând în gând:

— Probabil e o solicitatoare pentru un post de dactilografă la Cameră şi n'avem nici un loc vacant.

— Cu ce vă pot servi doamnă?

— Zău... nici nu ştiu cum să 'ncep... Viu să cer un sacrificiu prea mare... Ştiu că dispuneţi d'atât de puţin timp de pierdut....

Şi doamna iar tace; tac şi eu.

După câteva clipe de codire, doamna reîncepe cu o sfială care pune pauze între cuvinte:

— Sunt aşa de jenată... Am scris o piesă de teatru... şi aşi vrea... vre-odată... când n'aţi avea alt ceva de făcut... s'o citiţi şi dumneavoastră...

Aruncând o privire desperată spre maldărul de cărţi, de manuscrise, sosite dela Academie, dela Teatrul Naţional, şi dela Cartea Românească, aşezate pe masa de lângă birou şi care aşteaptă să le citesc şi să fac rapoarte asupra lor, zic în gândul meu cu groază: „Vai! e mai grav decât bănuiam"!

— Nu vă cer s'o cetiți acum, — continuă doamna, care pare că mi-a cetit gândul, — mai târziu, càndva... când nu veți avea nimic alt de făcut.

Imi șterg de pe față aerul de obosită resemnare și răspund politicos:

— Bine, doamnă. Aduceți-mi lucrarea dumneavoastră și...

— Am adus-o. Și doamna scoate din palton un sul de hârtie.

— E o dramă, sau o comedie ?

— O dramă, în trei acte și un prolog.

— Bine, lăsați-o la mine. Am s'o citesc și să vă spui cu sinceritate părerea mea.

Sfios, doamna adaogă:

— Anul trecut a cetit-o și domnul Davila și i-a plăcut...

— A! zic, dacă i-a plăcut domnului Davila, înseamnă că e o lucrare bună. Dumnealui se pricepe.

— Da. Acum în urmă a cetit-o și domnul director general al teatrelor și i-a plăcut și dumnealui. Și... dânsul mi-a spus să v'o aduc dumneavoastră.

— Bine, doamnă, lăsați-o la mine și până într'o săptămână o voi fi cetit.

— Vă mulțumesc și, încă odată, vă rog să-mi iertați supărarea ce vă cauzez.

Așa am făcut cunoștința autoarei operei despre care am să vă vorbesc.

După plecarea sa, am așezat manuscrisul lângă tovarășii lui de așteptare, hotărît să-mi arunc ochii pe el, „càndva, când n'oi avea nimic de făcut", cum prea bine zisese autoarea... Căci, doamnelor și domnilor, după ce îndeplinești timp de câțiva ani slujba de membru în comitetul de lectură al Teatrului Național, după ce ți-ai pierdut atâta vreme, cetind atâtea nimicuri — căci nu vă dați seama de enormitatea numărului celor care își pretind vocație la arta dramaturgică și depun lucrări, cu cetirea cărora se chinuesc membrii comitetului de lectură, — după ce, zic, te-ai păcălit de câteva sute de ori poți să lași să aștepte păcăleala din urmă.

Doamna Petrescu, — așa o chiamă pe autoare: doamna Lucreția Petrescu, nu era prima autoare care-mi venea, sfioasă, cu un manuscris ascuns sub palton, sau în manșon, era

cel puţin a zecea; iar afirmarea dumisale că d-l Davila şi d-l director general al teatrelor îi găsiseră piesa bună, nu era o dovadă indiscutabilă. Ii cunosc pe amândoi, şi-i ştiu bărbaţi politicoşi şi galanţi cari probabil n'au vrut să strice inima femeei, spunându-i să-şi vadă de menaj şi să lase teatrul în pace.

In astfel de dispoziţii sufleteşti am început să citesc piesa doamnei Petrescu, căci, îndemnat de amintirea înfăţişării sale simpatice şi serioase, am început s'o citesc, chiar în seara zilei în care mi-a adus-o. Am început s'o citesc pe la 11 şi am terminat-o pe la unul dupe miezul nopţii gâtuit de emoţie.

Imi venea să deştept pe ai mei, ori să plec să găsesc prieteni, cărora să le împărtăşesc admiraţia care nu mai încăpea în mine. Căci, doamnelor şi domnilor, cetisem cea mai fumoasă, cea mai bine făcută dramă ce s'a scris în româneşte. Despre această piesă vreau să vă vorbesc, pentrucă mi-am zis: dacă descoperirea unor hrisoave sau inscripţii vechi, care aruncă o lumină asupra trecutului nostru, sau o născocire ştiinţifică, pot face obiectul unor comunicări la Academie, dece n'ar putea face obiectul unei comunicări, descoperirea unei lucrări de mare valoare literară?

Şi apoi sunt încredinţat că exprim părerea unanimităţii colegilor mei şi a dumneavoastră, doamnelor şi domnilor, afirmând că Academia română nu trebue să-şi mărginească rolul la: a contrasemna verdictele opiniunei publice, ci că ea are dreptul, ba datoria, să formeze sau măcar să călăuzească această opiniune şi această datorie i-se impune cu atât mai vârtos, cu cât acei ce, prin presa noastră, se încumet să îndeplinească misiunea de îndrumători ai gustului şi opiniei publice, (bineînţeles, cu unele foarte laudabile excepţiuni), au uneori o cultură foarte sumară, alteori un spirit în nepotrivire cu sufletul poporului românesc.

Piesa *Păcatul,* a doamnei Lucreţia Petrescu, e o dramă în 3 acte şi un prolog. Fără a fi o dramă istorică, acţiunea se petrece în Iaşi, pe vremea lui Vasile Lupu, în casa logofătului Bogdan Dragnea Merişanul, şi e, atât prin acţiunea ei, cât şi prin caracterul personagiilor şi prin graiul lor, o admirabilă evocare a acelei epoci.

Prologul cuprinde două mici tablouri.

In primul, Jupâneasa Maria, soția logofătului Bogdan, vorbește cu baba Tudora, bătrână doftoroaie și femee de casă, despre grija care le frământă pe amândouă. Jupâneasa Maria, în pragul unei foarte apropiate maternități, se gândește cu spaimă ce va fi peste un ceas, când se va întoarce soțul său, care e în drum spre casă, dacă se va întâmpla ca și acest al 5-lea copil să fie tot fată! „Bogdan a vrut să aibă băeți — zice ea babei Tudorii, — „cine să-i poarte înainte numele de care e așa de mândru? Și întâi, când am rămas cu Sanda, dorința lui a fost o rugăciune: „Atât ași dori, Mario, să fie un băiat". La Floarea, dorința lui a fost poruncă: „Băiat să fie, mă 'nțelegi?" Amenințare a fost la Anca: „De n'o fi nici acum băiat, te trimet pe tine și pe țâncii tăi la mănăstire și-mi iau o roabă, o țiitoare, să-mi facă un băiat". Și a fost tot fată..."

Numai dintr'atâta, vedeți ce bine e, dela'nceput, zugrăvită figura tatălui? E grozav logofătul Merișanu, un boer aprig, mândru de numele lui și dornic de un urmaș care să i-l poarte cu fală.

La sosirea celei de-a patra fată, Călina, a fost o urgie. Boerul a smuls copila din leagăn și a vrut s'o arunce pe geam, afară, în zăpadă... Și ar fi făcut-o, dacă nu să nemerea de față, soră-sa, Maica Fevronia, starița mănăstirei Brazi, care a intervenit să-l potolească.

„S'a potolit, dar s'a legat atunci cu strașnic jurământ să mai aștepte odată și dacă copilul ce o veni va fi tot fată, să-și gonească soția, cu copii cu tot, ca pe-o netrebnică de rând".

Cu această teamă 'n suflet așteaptă jupâneasa Maria ceasul ușurării și n'are pe nimeni care s'o ajute:

„La cine să alerg, să cer dreptate?" se plânge ea. „Străină sunt și singură. Bietul tăicuțu mort în surghiun; pe maica n'am cunoscut-o... Să mă arunc la picioarele lui Vodă, să-mi spui păsul? Ce preț are cuvântul meu, fata Sărdarului Jorgu surghiunit de Vodă? Pot grăi ceva? Grăit-am când m'au dat lui Bogdan pe mine și averea surghiunitului meu tată?"

Teama ei sporește încă. Soțul, împiedicat în drum de viscol, a trimes poruncă să-i iasă înainte argați cu cai odih-

niți. Roaba care aduce vestea, în prag, când vrea să iasă, își aduce aminte: „A! și a mai spus Zamfir că a poruncit Stăpânul să-i trimitem îndărăt știre cu băieții, de i-a sosit în casă bucuria ce așteaptă de atâta vreme, că de nu, își ține jurământul!“

— Ce mă fac? ce mă sfătuești să fac? imploră jupâneasa Maria pe baba Todora.

Bătrâna are un sfat. In dimineața aceleiași zile, roaba Zmaranda a murit născând un prunc. Nimeni nu știe, decât ea, care a moșit-o. De s'o întâmpla să nască iar fată, să schimbe copiii.

Jupâneasa Maria respinge cu revoltă această propunere. Dar baba Tudora insistă, o face să 'nțeleagă că, neprimind, își expune toate fetele, pe când așa, copila ce s'ar întâmpla să nască, dată drept fata roabei, va crește aici, lângă dânsa sub ocrotirea și sub ochii ei.

Acesta e primul tablou al prologului.

In al doilea tablou, Jupâneasa Maria, care a născut tot fată, își așteaptă acum soarta. Bătrâna se roagă să-i dea voe să schimbe copiii. Se aud zurgălăi, voci, glasul stăpânului. Baba smulge copilul, iese și revine cu altul. Intră logofătul Bogdan:

— Bun găsit! Mi-a spus Safta că avem în casă un oaspe nou. Dar ce oaspe e? Doritul băiat, ori tot!.....

Baba Tudora îi prezintă copilul:

— Să trăiască, Stăpâne, e băiat!

Bogdan e nebun de bucurie.

— Băiat! băiat! Văzuși tu, femee, că și frica e bună la ceva? De frică mi-ai dăruit feciorul.

Acesta e prologul și e o minune. Un dialog de un natural, de-o precizie și de-o sobrietate încântătoare. Nici o vorbă de prisos și o limbă admirabilă, ferită și de neologisme, ferită și de arhaisme căutate.

Actul întâi se petrece după nouă-spre-zece ani. Cuconul Iliaș, presupusul fecior al logofătului Bogdan Dragnea Merișanul, crescut și răsfățat de dânsul, a ajuns băiat mare, frumos, voinic și aprig. El e stăpân în casă, el poruncește. Toți îl tem și nimeni nu-i iese din voe. Și e un stricat și un cinic Iliaș. A batjocorit pe Păuna, una din fetele de casă și

acum a pus gând rău Crisantei, pe care o urmăreşte stăruitor. Aţi înţeles cine e Crisanta: e fata lui Merişanu, ajunsă şi ea mare şi frumoasă, socotită de toată lumea (afară, bineînţeles, de Jupâneasa Maria şi de roaba Tudora, care singure, cunosc taina) ca fata roabei Smaranda.

Două din cele 2 fiice ale Merişanului sunt măritate, duse la casele lor, au rămas aici două: Anca şi Călina.

Anca, fiica de-a treia, iubeşte de 2 ani, în taină, pe Drăgan, feciorul armaşului Udrea. Băiatul, dus la învăţătură în ţara leşească, înainte de plecare, i-a luat un inel şi i-a trimes o naframă cu busuioc, rugând-o să-l aştepte; şi acum, după 2 ani, s'a întors, iar mâine armaşul Udrea, va să vie, să ceară pentru dânsul lui Merişanu mâna Anchii.

Scena în care Anca mărturiseşte mamei sale dragostea ei, tăinuită cu atâta grijă dela plecarea lui Drăgan, e de o gingăşie şi de-o frumuseţe fără seamăn. Mă gândeam, după cetirea acestei piese: care din marii noştri scriitori ar fi putut-o scrie? Şi am ajuns la încheerea că numai Caragiale în colaborare cu Vlăhuţă ar fi putut făuri un asemenea giuvaer. Caragiale pentru precizia indicaţiilor, pentru grija motivării fiecărui act al fiecărei personagiu, pentru naturaleţa dialogului, pentru perfecţiunea facturii, pentru măestria succesiunei scenelor, pentru înlăturarea oricărei piedici la înaintarea acţiunii. Singur însă Caragiale n'ar fi putut-o face. Scenele dintre Jupâneasa Maria şi fiica s'a Anca, nu le-ar fi putut scrie Caragiale. Intreaga făptură a Anchii, fecioara sfioasă, „călugăriţă", cum îi zic ai casei, care poartă de doi ani în suflet o dragoste curată ca cristalul, era străină, necunoscută lui Caragiale. Vlăhuţă, da, ar fi putut creea un tip ca Anca şi poate încă şi mai uşor Coşbuc, autorul *Cântecului fusului*: V'aduceţi aminte:

> Eu mi-am făcut un cântec stând singură'n iatac,
> Eu mi-am făcut un cântec şi n'aşi fi vrut să'l fac...

ori:

> Şi plâng că nu mă vede
> Măicuţa mea că plâng....

Dar să continuăm. Anca îşi mărturiseşte mamă-si dragostea şi presimţirea ei că armaşul Udrea vine s'o ceară.

— Și de n'o fi așa? întreabă mamă-sa, la sfârșitul scenei.

— O mamă! De n'o fi așa, am mâine timp destul s-o aflu și am toată viața să sufăr. Dar până mâine lasă-mi visul meu drag! De doi ani trăesc pentru ziua asta. Vezi singură din ce subțire fir 'mi-e țesută nădejdea. Nu mi-o destrăma c'o vorbă (visătoare): Un inel.... o năframă... ca'n basmul ce-mi povesteai când eram mică... și basmul se sfârșea întotdeauna bine: cu nunta lui Făt frumos cu fata care-l așteptase credincioasă.

Dar logofătul Merișanul are alte planuri, cari dovedesc că realitatea nu se sfârșește totdeauna bine, ca basmele. Și pentrucă scena în care își desvăluește soției sale planurile e și admirabilă, îl și zugrăvește pe deplin, dați-mi voie să v'o citesc:

Bogdan: Te căutam, Mario. Pregătește masă bună pentru mâine. Avem mosafiri aleși. Ți am spus de azi dimineață, că mâine vine armașul Udrea cu frati-său Stroe. Dar nu ți-am spus că vin în pețit. O cer pe Anca pentru Drăgan.

Jupâneasa Maria (Se apropie de Bogdan, bucuroasă). Bogdane, ce fericită sunt!... Și când o afla Anca....

Bogdan: N'are ce afla Anca. O cere dar n'o dau.

Jupâneasa Maria: De ce? Nici un cusur nu-i putem găsi lui Drăgan. Dimpotrivă, o așa înrudire ne cinstește.

Bogdan: Știu. N'am spus că nu mă 'ncuscresc, dar nu prin Anca.

Jupâneasa Maria: Călina atunci? E mai mică...

Bogdan: Nici Anca, nici Călina.

Jupâneasa Maria: Nu mai pricep.

Bogdan: Fiindcă, în loc să aștepți, făcând ca o femee cuminte, îmi tai mereu cuvântul (Așezând-se pe laviță, lângă Maria, vorbește mai blând). Uite, Mario, ce am socotit eu. Eu sunt bătrân, o știu. Mi-aștept ca mâine ceasul morții. N'aș vrea să rămâie Iliaș așa singur, de capul lui. Nu că e rău băiatul, dar e tânăr și eu l'am cam răsfățat. Ce să fac? mi-e atât de drag, bată-l norocul! Tu știi cât l-am dorit și cât l-am așteptat. Aș vrea să-mi poarte cu cinste numele. Avere îi las destulă. Mă tem de îndemnurile tinereței lui aprinse. Il văd cam mulieratic. Ii sclipesc ochii după fuste. Cât trăesc eu, nu-i dau pas să calce prea mult cu stân-

gul; dar când n'oi mai fi eu, ce te faci tu, o biată femee? De-o vrea să-ţi aducă, cine ştie pe cine, noră în casă, cum ai să-l înfrânezi tu, când el deloc nu te-ascultă? N'am văzut eu? Acum i-se scurg ochii după Crisanta.

Jupâneasa Maria (revoltată): Bogdane, ce vorbeşti?

Bogdan: Ei lasă, ce te turburi aşà? Doar n'o fi cea dintâi dintre fetele tale de casă... D'aia şi zoresc să-l dau la casa lui. Armaşul, Udrea, când îi va fi socru, va şti să-l înstruneze.

Jupâneasa Maria: Armaşul Udrea socrul lui Iliaş? şi Anca şi Drăgan?....

Bogdan: Iar te pripeşti cu întrebatul? Ce zor am de Drăgan? Armaşul n'are numai feciori. Sultana, fata lui mai mare, e cam de-o seamă cu Iliaş. Şi-i rumenă ca o cireaşă pârguită. Vor fi aşa de potriviţi amândoi. Şi i-o trece şi lui Iliaş focul de fete de casă.

Jupâneasa Maria: Dar armaşul nu vine pentru Iliaş, vine pentru Anca. Ce faci cu Anca? Ce-i spui lui Drăgan?

Bogdan: Aşa îi spui lui Udrea: Voia dumitale de a ne uni copiii mă cinsteşte mai mult decât aşi putea grăi. Dar Anca, chiar dupe voia ei, e sortită să meargă la mănăstire..

Jupâneasa Maria (dureros, vrând să întrerupă): Nu, Anca nici...

Bogdan: Aşteaptă să isprăvesc, căci aşa nici până mâine n'oi sfârşi ce am de spus. Anca după voia ei şi a noastră, e sortită să se călugărească. Dar fiindcă vreau cu tot dinadinsul să ne înrudim prin copiii noştri, cer, eu acum, pentru Iliaş al meu, pe Sultana. Şi fiindcă vreau ca singurul meu fecior să-mi poarte numele cu cinste, îi dau încă din viaţă, moşia Măgureni, cu sate, mori, eleşteu, prisaca cu viile şi livezile, brădetul cu tamazlâcul de vite şi de oi, oprind pentru bătrâneţele noastre numai Merişanii, care tot lui i-ar rămâne, fiind singurul fecior.

Jupâneasa Maria: Doamne sfinte, ce faci cu fetele?

Bogdan: Ce să fac? Ileana, Floarea nu sunt măritate? Nu sunt înzestrate?... Anca, de când era mică, hotărît-am s'o trimet sorii mele, maica Stariţa Fevronia... Va fi mai târziu stariţă la Brazi, în locul ei. Nu e puţină cinste.

Jupâneasa Maria: Şi întrebat-ai pe Anca de vrea să meargă la mănăstire?

Bogdan: Fetele nu se 'ntreabă, se supun.

Jupâneasa Maria: Şi dacă nu se va supune? Şi dacă ţi-aşi spune, că mai bine ai omorî-o pe dată, decât să hotărăşti astfel... Anca îl iubeşte pe Drăgan.

Bogdan (furios). Ce aiurezi, femee? Drăgan lipseşte de aproape doi ani din ţară... Şi apoi să ştii că, dacă Anca şi-a ridicat ochii la un bărbat, fără ştirea şi fără învoirea mea, şi mai hotărît o trimet... Să facă maica Fevronia soră-mea, ce-o vrea cu dânsa. Legată o trimet! (Apucând şi strângând mâinile Mariei) Spune drept, ori acum o chem pe Anca. Unde l-a văzut pe Drăgan? Cum de-l iubeşte? Hai, grăeşte odată, ori ai minţit?

Jupâneasa Maria (înspăimântată). Nu mai speria copila... eu am zis aşa ca să te hotărăsc s'o dai pe dânsa. Pe dânsa o cere armaşul pentru fiu-său.. N'ai drept să-i răpeşti norocul.

Bogdan: Cu ea am hotărât altfel. De când erau mici fetele, am făgăduit soră-mi să-i dau pe una din ele, s'o aibă pe lângă dânsa. Pe Anca am ales-o, fiindcă e mai smerită, mai cuminte. Mai târziu, poate, va lua şi pe Călina lângă dânsa.

Jupâneasa Maria: Şi Anca şi Călina! dar ce ţi-au greşit, Bogdane, copilele? Cu ce sunt vinovate?

Bogdan: Cu nimic. Dar nu vrei doar ca, tot măritând şi înzestrând, să-mi las flăcăul sărac, ca Iov. Ori ai vrea să-l bag grămătic la Armaşul? Nici atât n'ar putea fi cu câtă carte ştie. Şi acum am isprăvit... (Văzând gestul de protestarea al Jupânesei Maria). Vezi să-ţi fie mâine toate bune la ospăţ. Asta e treaba femeei... (se scoală să plece).

Jupâneasa Maria: Nu, Bogdane, nu se poate! Ce vrei să faci? Gândeşte-te la Dumnezeu!

Bogdan: M'am gândit. Deaceea îi dau pe Anca să-i slujească. Şi apoi, când te-am întrebat ce trebue să fac? Când ţi-am făgăduit să-mi întorci cuvântul? Vezi să-ţi fie ospăţul bun. Asta e treaba femeei. (Ese).

Se poate închipui un dialog mai natural, mai precis, care să-ţi zugrăvească atât de desăvârşit personagiile şi ra-

portul dintre ele și atât de evocator al epocei în care se petrece acțiunea? O repet, în afară de autoare, numai Caragiale ar fi putut scrie această scenă.

Rămasă singură, împietrită, Jupâneasa Maria se roagă:

— „Doamne, mare păcat săvârșii schimbând copiii și greu mă pedepsești astăzi. Doamne, pedepsește-mă numai pe mine. Să nu ispășească nevinovații, nici Anca, nici Călina".

(Se așează pe o laviță plângând. Se aud numai suspinele ei nevăzută în frunzișul ce-o ascunde. S'a înserat).

Intră Crisanda, care-și caută stăpâna și pe Iliaș: îi așteaptă stăpânul la cină. Iată-l pe Iliaș, sosește tiptil și-o cuprinde în brațe și-i propune lucruri rușinoase. Copila se sbate să scape:

— Lasă-mă. Numai asta n'o mai fi. Eu nu sunt Păuna. Mai bine m'arunc în fântână.

Dar el n'o lasă, o ține strâns, vrea s'o cuprindă.

Jupâneasa Maria apărând și smulgând pe Crisanda:

— N'o atinge netreb...

— Ce ai zis, mamă?

Jupâneasa Maria (stăpânindu-se). Nimic. (Crisandei) Tu, de-acum, Crisando, ai să dormi la mine în odaie, pe lavița de sub iconostas. Du-te acum, Crisando.

(Crisanda ese. — Către Iliaș). Nu ți-e rușine, Iliaș? Doar crescut-ați împreună și ți-e ca și o soră.

Iliaș (râzând). Sora mea, o slugă? Glumești mamă! și iese.

Așa se termină actul întâi.

La începutul actului următor, Anca, ajutată de soră-sa, Călina, (a! ce delicioasă figură de fetiță e această Călina, care nu știe nimic din marea durere ascunsă în inima Anchii!) Anca, zic, ajutată de Călina, așează în lăzi lucrurile împrăștiate pe pat, pe masă, pe laviță. Se pregătește de plecare la Mănăstire. Lucrurile s'au petrecut după voia logofătului Bogdan. A venit armașul Udrea, a cerut-o pe Anca pentru fiu-său Drăgan; dar Merișanu i-a răspuns că Anca nu vrea să se mărite — și i-a cerut pe Sultana pentru Iliaș. Nunta e hotărîtă pentru în curând; iar Anca, biata, care s'a stăpânit cât a putut, dar care simte că n'ar putea să stea de față la nuntă, a cerut lui tată-său să scrie maicii Fe-

vronia să vie s'o ia; — şi maica Fevronia a răspuns că vine mâine.

Iată că soseşte negustorul Agop, cu fel de fel de podoabe şi de giuvaericale. L'a trimes logofătul Bogdan, Jupânesi Maria, ca să aleagă daruri de nuntă. Are Agop pentru gustul fiecăruia şi e minunată scena în care negustorul îşi arată marfa. Călina le-ar alege pe toate, Anca alege nişte mătănii, Iliaş îşi alege un jughier şi un şir de mărgean, nu pentru mireasă, o spune chiar el, ar fi un dar prea fără valoare, ci pentru altcineva... Aţi înţeles pentru cine, căci, deşi în pragul nunţii, gândul rău pus Crisandei îl urmăreşte. Şi a înţeles şi Jupâneasa Maria... Călina, care scotoceşte toate lăzile aduse de Agop, dă într'una din ele peste nişte cutioare roşii cu o cruce pe ele şi-l întreabă ce e în ele.

Agop: Să văd... Nu ştiu nici eu... (se uită atent. Speriat) O! Doamne, mi-am uitat, când am zis să aducă aici cutia (închizând-o repede, fără a o încuia). Să pun cutia bine, să nu umble nimeni. Acolo nu e marfă pentru nuntă. (Se învârteşte cu cutia prin odae şi la urmă o pune pe laviţă, la o parte în dreptul Anchii). Cred că nu sunt p'aci copii să umble înăuntru.

Jupâneasa Maria: Dar ce e acolo, Jupâne? Ce poate fi de spaimă?

Agop: O! Nu-i nimic (tainic). Un negustor trebue să aibă orice marfă... De toate... i se cere. Acolo e un praf, ce dă un somn adânc, din care nu te mai scoală nimeni.

Jupâneasa Maria: Şi le-ai pus într'o cutie cu aromate şi solimanuri?

Agop: Aşa mi-a venit lădiţa mai alaltăeri din Veneţia. N'am avut timp să le despart: marfă de zi şi marfă de noapte. Se cere şi asta câteodată şi se plăteşte bine. (Anca se apropie şi ascultă cu interes).

Anca: Şi zici că mori fără să suferi?

Agop (râzând). Nu ştiu, Domniţă, că n'am încercat, dar aşa mi-a vândut-o şi mie un meşter mare Talian, şi Talienii sunt pricepuţi în asta.

Pe când Agop urmează să-şi arate marfa, iar Călina încearcă toate podoabele, Anca ia binişor din lădiţă o cutioară cu otravă şi o pune în sân. Închide grăbită cutia.

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ TIMIŞ P-5058-II

N'a observat-o nimeni decât mama Tudora, care cu un semn ușor arată Mariei gestul Anchei. După plecarea lui Agop, Jupâneasa Maria, rămasă cu Anca, o întreabă ce a luat din lădița lui Agop. Nu vă citesc această scenă, nu pentrucă ar fi prea lungă, o nu! nu e lungă de loc, e exact cât trebue să fie; n'ai putea să tai dintr'însa fără pagubă, nici un singur cuvânt. Nu v'o citesc, pentrucă ar deveni prea lungă comunicarea mea; nu v'o citesc, dar îmi pare rău, căci e admirabilă. In această scenă, la sfâșitul căreia, Jupâneasa Maria, după ce jură Anchii pe icoana preacuratei că de n'o va putea scăpa, vor împărți otrava, reușește să i-o ia,— mama își dă seama de toată nenorocirea situației sale.

Sfârșitul scenei tot trebuie să vi-l citesc:

Anca: Imi spui s'aștept câte va zile? Ai uitat că mâine plec? Vine însăși Sfinția Sa, Maica starița, să mă ia.

Jupâneasa Maria: Așa e... oricum, dă-mi-l. Până mâine e mult... Imi dă Dumnezeu vreun gând.

Anca (clătinând din cap): Mi-l ceri zadarnic... Zicea Agop că mori dormind... De mi-l iei, mamă, m'oi chinui mai mult. Vrei să mă găsești mâine în iaz, sau atârnată de vre-o grindă?

Jupâneasa Maria (răcnind înnebunită): Anco, destul. Dăm-i-l! De nu te ajut cu nimic până mâine, ți-l dau îndărăt. Ți-o jur (pune mâna pe icoană). Pe maica Precista ți-o jur!

Anca (înfiorată): Iată-l, mamă. (Scoate din sân cutioara și i-o dă, îi sărută mâna).

Jupâneasa Maria (blând): Noapte bună, Anco.

Anca (se 'ntoarce în dreptul ușii, hotărîtă): Pe mâine, mamă.

In vremea asta Iliaș, în grădină, cu gândul la Crisanda, a pus un cobsar să-i cânte un cântec trăgănat de dragoste. Intră Crisanda și în scena ce urmează se roagă de Jupâneasa Maria s'o scape de cuconul Iliaș, care o urmărește necontenit. Ii dă șirul de mărgean pe care, cu sila, i l-a dat băiatul! „Și mi-a poruncit, stăpână, să-i duc eu astă seară vinul fiert cu mirodenii, ce-l bea la culcare. A zis să nu i-l mai ducă mama Tudora, că i-l aruncă în cap. Eu să i-l duc (Rugător) Să nu mă trimeți, stăpână. Așa mi-e de frică de conașul Iliaș dela o vreme încoace".

Înțelegeți starea sărmanei Jupânese Maria. Una din fete e în pragul sinuciderii, alta în pragul pângărirei, iar pricina acestor nefericiri e copilul roabei, dat drept fiu al ei. La cine să alerge să ceară mântuire? La cine? La soț. L-ați văzut cum e. Să-i mărturisească lui că Iliaș nu-i e fecior. Ori ar socoti-o nebună, ori ar ucide-o... Dacă ar încerca să înduioșeze pe Iliaș, asupra soartei Anchii, pe care el o socotește soră? El tot nu e îndrăgostit de fata armașului... Și trimete să-l cheme. Vine. E amețit și'n scena ce urmează se desvelește tot sufletul lui revoltător de cinic. Judecați după sfârșit:

Iliaș (dând din umeri): Eu nu știu dece m'ai mai chemat? (Pleacă, dar la ușă se 'ntoarce) M'ai rugat atâtea, mamă te voiu ruga și eu ceva. Să nu-mi aducă seara vinul fiert mama Tudora. E atât de bătrână că mi-l schimbă în oțet. Trimite-mi-l cu altcineva, Crisanda, de pildă. Și-ți făgăduesc, mamă, că nici eu n'oi povesti tatei nimic din ce mi-ai spus de Anca. (Ese râzând) Din ce i-a spus Jupâneasa Maria, ticălosul a bănuit că e vorba de ascunderea unui păcat săvârșit de Anca.

In starea aceasta, pe care lesne v'o puteți închipui, găsește pe Jupâneasa Maria baba Tudora, care vine cu paharul de vin cu mirodenii, pregătit pentru Iliaș. De anul trecut, de când a zăcut de lingoare, bea așà în fiecare seară câte un pahar.

Jupâneasa Maria: la vinul de aici și du-te. Doar nu ai fi crezut că am să-mi trimit fata, pe Crisanda mea?!...

Mama Tudora: Nu te mânia, stăpână. I l-am dus odată, adiniauri, în grădină, și mi l'a vărsat. I-am fiert altul, tare de tot, e spirt curat și aromat de te amețește. Mă gândeam: cum l'o gusta, adoarme. Dar nu știu cine să i-l ducă. Numai să-l bea, stăpână, și uită de Crisanda... Și până mâine e mult... Mă gândeam că am putea-o trimite și pe Crisanda cu Jupănița Anca la Maica Stariță la Brazi... (aducându-și aminte) Stăpână, întrebat-ai pe jupănița Anca ce a luat din cutia armeanului?

Jupâneasa Maria: Ce a luat? A luat otrava de care vorbea Agop.

Băgați de seamă în ce mod firesc se desfășoară lucrurile. Era natural ca bătrâna să întrebe acest lucru; și tot

atât de natural ca această întrebare anodină, picată în această clipă, să determine cele ce urmează.

Mama Tudora. Și ce vrea să facă?

Jupâneasa Maria. Vrei să știi? A vrut să se omoare.

Baba Tudora: Doamne Sfinte! Ce blestem pe casa asta? Dar nu trebue lăsată singură, stăpână.

Jupâneasa Maria: I-am luat praful.

Mama Tudora: Il ai la dumneata?

Jupâneasa Maria. Da l-am ascuns la mine. (Luminată, de un gând, se apropie de tava cu paharul). O!... se răcește vinul. Cheamă în grabă pe Crisanda să i-l ducă.

Mama Tudora: Pe Crisanda? O trimeți chiar dumneata, stăpână?

Jupâneasa Maria (hotărît): Fă ce-ți spun și nu mă mai întreba. Trimite-mi pe Crisanda, dar iute că se răcește vinul.

Rămasă singură, toarnă otrava în pahar și-l trimite lui Iliaș prin Crisanda.

Clipe de așteptare încordată până la întoarcerea fetei. Teamă c'o oprește, că poate să-i fi dat și ei să guste... Dar Crisanda se întoarce.

Jupâneasa Maria: L'a băut?

Crisanda: Da până la fund.

Jupâneasa Maria (cu o expresie de bucurie și uitând de prezența Crisandei): L-a băut! Mântuită ești Anca! și Crisanda e mântuită!

Crisanda (timid). Și a zis, stăpână, să mă 'ntorc că...

Jupâneasa Maria: N'ai grijă! Mergi de te culcă. N'are să te cheme. A fost cam tare vinul.

Așa se termină actul al doilea.

Actul al treilea se petrece în camera lui Iliaș.

„E în pat adormit, țeapăn, cu o înfățișare ca de mort, mama Tudora îl freacă pe mâini și pe obraz cu aromate. Se trudește să-l deștepte. Jupâneasa Maria, pe un jeț, șade nemișcată și n'o ajută cu nimic. Are tresăriri de groază. Toate indicațiile și toate câte vi le-am cetit, sunt ale autoarei, nu sunt ale mele. Intră Bogdan. A! ce splendidă e desperarea bătrânului în fața stingerii acelui pe care îl socotea drept propriul său fiu. Cum aleargă dela băiat la mamă, dela mamă la baba Tudora, dela baba Tudora la icoane. E nebun,

răcnește, cheamă slugile și le trimite după preoți pentru maslu și ese alergând să aducă pe doctorul talian care a îngrijit pe Vodă.

După ieșirea lui, mama Tudora ia pe Jupâneasa Maria:

— Acum nu e vreme de pierdut. Trebue să ne sfătuim ce e de făcut. Eu am înțeles din ce se trage boala conașului Iliaș și o s'o înțeleagă și doctorul.

— De o înțelege, răspunde jupâneasa Maria, voi mărturisi totul.

Dar înțeleapta mama Tudora, o face să 'nțeleagă că mărturisirea ei nu numai că n'ar sluji la nimic, dar dimpotrivă, ar păgubi soartei fetelor, fiice de ucigașă. Răspunderea și-o ia dânsa. O jură pe Jupâneasa Maria să tacă, să nu spue nimic. Ea a sfătuit-o să schimbe copiii, — ea trebue să ispășească. Și să n'aibă milă de dânsa, că viața ei se ține numai într'un fir: „Să vezi numai"...

Se 'ntoarce Bogdan cu doctorul și când — după ce acesta spune că trebue să fie otravă — boerul începe să cerceteze cum și cine l-a putut otrăvi, chiamă pe Crisanda care i-a dus paharul cu vin, — mama Tudora spune că dânsa, zăpăcită, că băiatul îi vărsase primul pahar, fierbând pe al doilea, poate din greșală, în loc de mirodenii, i-o fi fiert vreo buruiană otrăvită, din care are ea printre leacuri. Boerul se repede la ea s'o nimicească; dar e oprit de Jupâneasa Maria, care-i amintește cum bătrâna l-a îngrijit și l-a scăpat de-atâtea ori când a fost bolnav.

— Să-l scape și acuma dacă vrea s'o iert!—răcnește el și poruncește slugilor s'o ia și s'o lege la butuc.

In așa stare îl găsește Maica Fevronia, care a sosit dela Mănăstire, ca să ia pe Anca. Apariția acestei stariță „înnaltă, bătrână, impunătoare" la sfârșitul acestei drame, este o născocire admirabilă. Ea împodobește par'că întreaga operă cu un nimb, cu o aureolă.

Dați-mi voie să vă citesc scena finală.

A! dar înainte de apariția Stariței, Lixandru, feciorul care a fost trimes cu baba Tudora s'o lege de butuc, se întoarce și spune Jupânesei Maria:

— Stăpână, mama Tudora și-a dat sufletul, ușor ca o pasăre, în brațele mele, când o legam de butuc . . . Și par'că

ştia că moare... Şi-a făcut cruce şi a zis că umilit vă roagă, pentru odihna sufletului ei, să nu desfaceţi ce a făcut dânsa. Atât a spus.

O! ce splendidă figură e aceea a mamii Tudorii!

Intră Maica Stariţa Fevronia. E înaltă, bătrână, impunătoare. E susţinută de un braţ de Bogdan – care-i ieşise întru întâmpinare,—de altul de o soră tânără. Jupâneasa Maria se apleacă până la pământ şi-i sărută poala rasei; la fel Crisanda. Maica Fevronia le face, tăcută, semnul crucii deasupra capetelor şi se apropie de Iliaş, urmată de Bogdan. Doctorul o salută şi-i face respectuos loc. Scenă mută. Il pipăie pe Iliaş pe obraz şi se întoarce întrebător către doctor, care face gestul că totul s'a sfârşit. Atunci îi încrucişează braţele, îi închide pleoapele întredeschise şi apropie de pat sfeşnicele de alamă dela icoane. Prezenţa ei impune tuturor, chiar şi desnădejdei lui Bogdan, care pare că n'a înţeles că totul s'a sfârşit. Face semnul crucei pe corpul lui Iliaş întins şi-i pune pe piept icoana ce purta la gât. Se întoarce spre Bogdan şi Maria, în timp ce toţi o privesc, tăcuţi şi respectuoşi.

Maica Fevronia: Fii tare, Bogdane! Dumnezeu ţi l-a dat, Dumnezeu ţi l-a luat. Mai ai şi alţi copii să te mângâie. Venisem s'o iau pe Anca, dar n'o mai iau, prea v'ar rămânea casa pustie.

Jupâneasa Maria: De-ar vrea sfinţia ta să merg eu în locul Anchii. Trudită sunt de atâta zbucium... şi atâta râvnesc la liniştea de-acolo.

Maica Fevronia: Bine, fata mea, vom mai vorbi... Acum (arătând pe Iliaş) lui i se cade să-i dăm prinosul gândurilor noastre.

Jupâneasa Maria, Crisanda şi Sora se aşează în genunchi. In tot acest timp Bogdan s'a apropiat de Iliaş, chemându-l încetişor pe nume:

Bogdan: Iliaş, scoală, Iliaş, că te-aşteaptă mireasa, Iliaş, n'auzi?

Maica Fevronia (punând mâna pe umărul lui Bogdan, care se scoală şi priveşte năuc în juru-i) Bogdane, fii bărbat!

(Intră Codin, o slugă).

Codin: Stăpâne, au venit preoţii pentru maslu.

Bogdan: Pentru maslu? Ba nu. Pentru prohod. (Se prăbuşeşte peste trupul lui Iliaş, plângând cu hohot). Iliaş! Iliaş! Iliaş!

* * *

Doamnelor şi domnilor, nu ştiu dacă am reuşit ca, prin acest rezumat al piesei, să vă fac să simţiţi măcar o parte din fiorul ce, de sigur, veţi simţi la cetirea întregei lucrări, — căci e sub tipar, — şi mai ales la reprezentarea ei, căci e în repetiţie la Teatrul Naţional. Dar, oricât de nedibace ar fi fost expunerea mea, sunt convins că citaţiunile ce v'am făcut v'au încredinţat că ne găsim în faţa unei opere de o mare valoare.

Şi aţi văzut: nu e o piesă spectaculoasă, gen Victorien Sardou, cu lovituri de teatru neaşteptate, sau cu contraste încremenitoare; nu e nici o piesă cu teză, gen Brieux, prin care autorul încearcă să biciuiască un rău social, nu e nici o piesă care să zugrăvească conflicte de conştiinţă rare, sau a căreia cetire să-ţi îmbrâncească mintea spre probleme chinuitoare, cum sunt piesele lui Ibsen, sau ale lui François de Curel. Piesa *Păcatul*, — e o dramă familiară, dar ce minunat făcută!... ce măestrit lucrată!

In fiecare din piesele autorilor citaţi, chiar în cele socotite cele mai de seamă, dăm peste un punct în care rămânem nedumeriţi. Şi nedumerirea noastră nu provine dintr'o deosebire dintre mentalitatea noastră şi acea a poporului căruia aparţin autorul şi personagiile piesei sale, ci din nepotrivirea, nici cu logica raţiunii, nici cu logica sentimentelor, a unui fapt, sau a unei replici a unuia dintre personagii. Simţim lămurit că acel act, sau acea replică nu sunt isvorîte în mod spontan, necesar, inevitabil, din firea personagiului, sau din situaţiunea în care se găseşte, ci sunt vroite de autor şi, bineînţeles, nu sunt în perfectă consonanţă cu cele petrecute până atunci; nu par în deajuns de verosimile, sau cum se zice cu expresiunea tehnică, nu sunt destul de motivate.

Nimic de acest fel în piesa „Păcatul". Odată ce s'a săvârşit înlocuirea copiilor, — şi acea aşa de bine motivată, — acţiunea se desfăşoară cu logica, cu necesitatea şi cu graţia cu care o sferă aşezată pe un plan înclinat alunecă în jos.

Toate personagiile atât de deosebite unele de altele și așa de deplin zugrăvite: fălosul și autoritarul boer de odinioară, îndurerata Jupâneasa Maria, duioasa Anca, gingașa Călina, sfioasa și curata Crisanda, răsfățatul și stricatul Iliaș, și pitorescul negustor armean Agop și buna, îmi vine să zic sfânta mama Tudora, toți trăesc; iar prin vorbirea lor, prin purtarea lor, prin toate amănuntele, reînviază atât de luminos epoca în care se petrece acțiunea, care înaintează fără o șovăire, fără o abatere, ca un proiectil.

Și ce operă pur românească, specific românească, neatinsă de nici o înrâurire străină și încă și mai puțin de înrâurirea unei anumite școli moderne, care aleargă după situații bizare, după originalitate cu orice preț și care, confundând profundul cu obscurul, are par'că o aversiune înnăscută și un fel de dispreț pentru lucrurile logice și clare. Și apoi ce admirabilă progresiune a acțiunii. Nu este scenă, nu este replică, măcar una singură, care să nu adaoge ceva la acțiunea desfășurată până atunci. Și cu câtă măestrie sunt puse fiecare exact și precis la locul unde se cuvine să fie puse. Căci, precum desigur știți, nu este indiferentă ordinea în care un cetitor, sau un spectator, află lucrurile. Și trebue o mare măestrie să nemerești perfecta lor succesiune. Cu materialul unei opere de artă, autorul trebue să facă așa cum faci cu reconstituirea unei imagini. Cunoașteți jocul acela al copiilor: o cutie care conține un număr de cuburi. Pe fiecare față a fiecărui cub e un petic dintr'un tablou. Va acum să alegi din cele șase fețe ale fiecărui cub, pe acelea cari aparțin aceluiași tablou și să le așezi exact la locul cuvenit. Altfel riști să scoți un cal cu urechea la picior, ori un pom cu rădăcina în sus. Așa e și la constituirea unei opere de artă și mai ales a unei piese de teatru. Dintre diferitele ordine pe care le-ai putea da succesiunei scenelor și chiar a replicilor, una e mai perfectă decât toate celelalte. Ferice de scriitorul care știind, sau neștiind, printr'o binecuvântată intuiție, nemerește această ordine. Autoarea acestei piese a nemerit-o în chip desăvârșit — și bănuesc că a nemerit-o nu numai cu intuiția, ci și în mod conștient, căci din convorbirile ce am avut cu domnia-sa — îi cer iertare că-i violez modestia —, m'am convins că e o persoană

foarte inteligentă şi care are o cultură cu atât mai vădeaţă, cu cât par'că şi-o tăinueşte.

Şi, pe deoparte, convorbirile mele cu autoarea, de altă parte, relaţiunile ce am putut căpăta asupra dumisale, mi-au confirmat, încă odată, unele adevăruri pe care, dlaţi-mi voe să vi le împărtăşesc şi dumneavoastră încheind:

Mai întâi am aflat dela autoare, că timp de opt—nouă ani, lucrând, cusând, văzându-şi de menaj, a cugetat la această piesă, că acum un an a scris-o în trei săptămâni par'că i-o dicta altcineva, şi că de atunci a revenit de nenumărate ori asupra ei.

Ce profund adevăr psicologic cuprinde această mărturisire. Da, aşa se fac adevăratele lucrări de artă, încet, pe îndelete, cum se fac stalactitele, cum se cristalizează cărbunele prefăcându-se în diamant, cum se desvoltă pruncul în pântecele mamei. Nicăiri ca în artă nu e mai adevărată vorba: graba strică treaba. O operă de artă făcută fără colaborarea timpului, trăeşte cât o efemeră. Grăbit poţi să scrii un articol de jurnal, concluzii întrun proces, grăbit poţi să faci un discurs pentru parlament, sau pentru o întrunire publică, — grăbit poţi să faci şi-o conferinţă, ba chiar şi-o comunicare la Academie; dar ca să creezi o operă de artă trainică, perfectă, care să încânte şi să desfăteze generaţii dupe generaţii, trebue o înfrânare, o stăpânire a setei de notorietate şi o lungă perioadă de gestaţiune a operei.

Da, luni întregi, ani întregi cugetă adevăratul artist la o operă. Toate clipele libere ei i le consacră. Ea îi dispare din minte la răstimpuri, dar revine şi de câteori revine, revine crescută, rotunjită... Se culcă cu ea, se scoală cu ea, se plimbă cu ea, şi într'o bună zi sosește ceasul şi atunci, exact aşa e: o scrie par'că i-ar dicta-o altul. Pe urmă începe munca de netezire, de şlefuire, de permutări, de inversiuni, de condensări, de suprimări, de înlăturarea oricărei urme a sgurei ce a ieşit la iveală odată cu metalul.

Nu-mi recunosc mie, cel mai puţin fecund dintre scriitorii români, dreptul să dau sfaturi altor scriitori şi nici nu le dau; dar zic aşa pentru mine însumi: fereşte-mă, doamne, de nevoia de a scri grăbit vreo operă literară!

In al doilea rând împrejurarea că autoarea, absolut

necunoscută până acum în lumea literară, a putut să se prezinte dela 'nceput cu o atât de însemnată operă, mi-a întărit credinţa că pentru a fi scriitor bun, nu e numaidecât necesar să faci parte dintr'un cenaclu literar, nu e numaidecât necesar să duci o vieaţă de boem, pierzându-ţi timpul în discuţii prelungite până la ziuă, în fumăraia cafenelelor, — ci că poţi, văzându-ţi de menaj, îngrijindu-ţi şi crescându-ţi copiii ca o mamă model, să produci opere de valoare. E drept că în această privinţă femeile au o situaţie privilegiată. Ele trăesc *procul negotiis*, departe de frământarea şi de sbuciumul luptei pentru existenţă; şi apoi lucrul manual, cusutul, brodatul, le descătuşează spiritul, îl lasă să se plimbe slobod, în tovărăşia fanteziei.

Şi însfârşit, al treilea adevăr ce mi-a confirmat descoperirea acestei opere de mare valoare, e că se pot produce în limba noastră opere originale de mare valoare, zugrăvindu-se icoane din vieaţa curat românească, fără nici o pastişare a capodoperilor străine, fără nicio împământenire a unor suflete şi a unor situaţii nepotrivite cu spiritul neamului nostru.

Şi reconfirmarea acestui adevăr mi-a umplut sufletul de bucurie, de speranţă şi de încredere în propriile noastre puteri, încredere, bucurie şi speranţă ce, doamnelor şi domnilor, sunt sigur c'o împărtăşiţi şi dumneavoastră.

Când, după cetirea acestei piese, am revăzut pe autoare bănuind că aceasta nu poate fi unica ei lucrare, felicitând-o, i-am adresat urarea ce obicinuia să facă răposatul marele Maiorescu, celor ce-i aduceau spre cetire lucrări vrednice de laudă. *Vivat sequens!* i-am zis: să trăiască următoarea! Şi nu m'am înşelat în bănuiala mea. Peste scurtă vreme mi-a adus o delicioasă comedie modernă, pe care, sfios o ţinea ascunsă în sertatul mesei, o delicioasă comedie, despre care, cu învoirea dumneavoastră, doamnelor şi domnilor, v'aşi putea vorbi într'o altă comunicare.

I. Al. Brătescu-Voineşti

PROBLEMA MONETARĂ

Problema monetară este astăzi chestiunea care interesează în gradul cel mai înalt cercurile economice şi financiare ale ţării. Importanţa ei este aşa de mare, în cât discuţia trebuie să treacă din cercul oamenilor practici sau din acela al specialiştilor în domeniul discuţiilor publice. Partidele politice sunt datoare să înscrie în programul lor felul cum înţeleg să soluţioneze această problemă; căci dela rezolvirea ei grabnică atârnă toată desvoltarea statului în viitor. Discuţia acestei probleme trebuie să treacă azi înaintea ori şi cărei chestiuni de ordin politic sau social.

I

Fenomenul monetar constant, în ţările, care au luat parte la războiu, a fost sporirea considerabilă a circulaţiei biletelor de bancă, întovărăşită de suspendarea convertibilităţii lor în aur. Aceste două măsuri au fost înrăutăţite prin faptul, că cea mai mare parte din sporul emisiunei s'a făcut pentru necesităţile statului. Biletul de bancă fără convertibilitate şi fără acoperire comercială nu mai reprezintă o monetă, ci este o hârtie monetă.

Efectul acestei schimbări monetare a fost o scădere continuă a schimbului exterior, o ridicare a preţului mărfurilor şi salariilor şi mai presus de toate o nestabilitate monetară.

In această situaţie schimbătoare a valuării monetei şi deci a preţurilor, comercianţii şi producătorii sunt obligaţi să rezolve în calculul afacerilor lor pe lângă greutăţile de

ordin profesional şi greutăţi de ordin monetar, cu agravarea că aceste din urmă scapă prevederei, atât în ceeace priveşte evaluarea lor cantitativă, cât şi a timpului când ele se pot produce.

Condiţia principală a ori cărei producţii sau schimb este ca instrumentul cu care se măsoară valuarea sau cu care se schimbă prestaţiile sau mărfurile necesare acestei producţii sau schimb, să fie totdeauna acelaş. Fără de această condiţie a face comerţ, şi eu aş adăoga a produce, înseamnă, după expresia atât de plastică a D-lui Lloyd George „a juca biliard pe un vapor în mijlocul furtunei".

Dar moneta nu este numai măsurătoarea valorii sau instrumentul de schimb, ea este şi mijlocul de înmagazinare al acestei valori. Prosperitatea materială a statelor moderne este datorită concentrării capitalului creat prin economiile celor mulţi şi mici; iar pentru ca aceştia să vrea să-şi impue sacrificiul de a face economii, trebuie să aibă siguranţa că economiile lor vor avea mereu aceiaşi valuare, adică aceiaşi putere de cumpărare. Când însă preţurile mărfurilor se urcă mereu din cauza deprecierei monetei, cine mai are interes să facă economii şi în orice caz cine mai plasează economiile în rente, obligaţii sau chiar acţiuni?

II

Din cele expuse rezultă, că pentru îndreptarea situaţiei economice a ţării măsura cea mai urgentă este stabilizarea schimbului.

O monetă de hârtie neconvertibilă şi care în cea mai mare parte este emisă fără acoperire comercială nu poate fi uşor stabilizată, ea fiind prea supusă oscilaţiilor balanţei plăţilor; de aceea pentru a o stabiliza, sau mai bine zis a stabiliza cursul ei în afară, trebuie ca această monetă să poată fi schimbată într'o marfă cu valuare constantă, uşor de păstrat şi de înmagazinat şi cu o putinţă de desfacere mondială. Astăzi această marfă nu poate fi decât aurul.

Pentru obţinerea stabilităţii nu e nevoie ca convertibilitatea să se întindă la toată moneta care este în circulaţie şi pentru orice fel de plăţi; în mod practic, pentru stabilizarea unei monete de hârtie e deajuns ca cel puţin pentru

trebuinţele internaţionale, această monetă să poată fi schimbată cu aur sau devize aur într'un raport fix.

Convertibilitatea în aur a unei monete de hârtie depreciată se poate înţelege în două feluri:

a) Convertibilitatea la paritatea legală, adică schimbul monetei de hârtie pentru o valuare aur atât cât este valoarea ei nominală. Această convertibilitate se realizează prin *deflaţie*;

b) Convertibilitatea la un nivel mai scăzut decât această paritate, adică *devalorizarea.*

Deflaţia înseamnă ridicarea treptată a valorii unei monete depreciate până la vechea paritate. In cazul nostru un leu care valorează astăzi 2.5 centime aur trebuie ridicat până la 100 centime aur, adică să câştige cele 97.5 centime aur pe care le-a pierdut.

Devalorizarea înseamnă acceptarea definitivă ca valoare a monetei, valoarea ei de azi, atât cât o arată cursul schimbului sau un curs apropiat de acest schimb şi organizarea vieţei economice, financiare şi bugetare pe această valoare redusă.

III

Vom discuta dar pe rând aceste sisteme de stabilizare a schimbului monetar. Vom începe cu *deflaţia.*

Se zice că ridicarea valuării monetei depreciate este justă şi necesară din punctul de vedere moral.

1) Cauza principală a inflaţiei a fost războiul. Inflaţia a fost mijlocul prin care statul a putut susţine cheltuielile războiului, ea fiind un împrumut forţat sau mai bine un adevărat impozit pe capital. Dar dacă războiul a necesitat acest impozit special, este că războiul se face cu sacrificii: *cei mulţi şi-au sacrificat viaţa, iar capitaliştii au dat ceea ce aveau, banii.* Dar după urma războiului n'au suferit numai posesorii capitalului mobiliar, ci şi celelalte categorii economice; agricultorii în special au furnizat statului rechiziţii de alimente, animale, instrumente, iar industriaşii au dat materii prime şi mărfuri fabricate, etc.; toate aceste rechiziţii, care se ridică la miliarde, nu s'au plătit şi când

se vor plăti, plata se va face tot în monetă depreciată. In timpul războiului şi astăzi chiar producătorii sunt obligaţi să vândă cu preţuri maximale mărfurile care nu se rechiziţionează, sau să suporte taxe de export; ambele aceste măsuri, care reduc considerabil valoarea producţiei, sunt luate de stat în favorul celorlalte categorii economice cărora le uşurează astfel sarcina fiscală. Deţinătorii capitalului imobiliar nu au fost cruţaţi nici ei de sacrificiul cerut tutulor: proprietarii urbani sunt supuşi obligaţiei închirierii cu preţ extrem de redus calculat în moneta actuală; iar proprietarii rurali expropriaţi au primit drept plata fondului o hârtie care reprezintă astăzi în valoare reală exact cât jumătatea venitului funciar dinaintea războiului.

Cine va întoarce agricultorilor, industriaşilor, proprietarilor sacrificiul pe care ei l-au făcut pentru susţinerea trebuinţelor statului; dar cu deosebire cine va întoarce viaţa sau va da sănătatea celor care s'au jertfit pentru apărarea şi mărirea ţării? De ce este drept şi moral ca numai deţinătorii capitalului mobiliar să beneficieze din restituirea sacrificiilor făcute, când toţi ceilalţi vor fi lipsiţi?

Ridicarea valorii leului la vechea paritate înseamnă munca intensă timp de mai multe decenii a industriaşilor, agricultorilor şi negustorilor, pentru a completa deţinătorilor capitalului mobiliar diferenţa de 97.5 centime aur pe care leul a pierdut-o prin inflaţie. *Aceasta înseamnă condamnarea la sclavie a unui întreg popor în folosul unei clase foarte restrânse.*

Deprecierea capitalului prin inflaţie a fost una din necesităţile războiului, prin acest mijloc s'a finanţat războiul şi urmările lui; dar nu capitaliştii care au fost ruinaţi prin această operaţie sunt tot aceia care reclamă azi ridicarea leului la valoarea lui legală. Capitalul mobiliar şi rentele aproape nu mai sunt astăzi în aceleaşi mâini şi ar fi imoral dacă am *aprecia în mâinile noilor îmbogăţiţi capitalul pe care ei l-au acumulat pe urma câştigurilor rezultate din deprecierea monetară.*

2) Calitatea esenţială a unei monete trebuie să fie, după cum am văzut, stabilitatea; economia unei ţări cere imperios această stabilitate.

Nu poate să fie agricultură, industrie, comerţ, dacă nu există siguranţă că învestirile de capital, costul materiilor prime, salariile şi cheltuielile vor fi măsurate cu aceiaşi valoare la începutul şi sfârşitul procesului de producţie sau de schimb.

Prin însuşi definiţia ei, deflaţia înseamnă urcarea treptată a monetei, deci instabilitatea monetară timp de 20—30 ani. Cum foarte bine se exprimă Keynes „Imbunătăţirea schimbului nu numai că e altceva decât stabilizarea lui, dar este chiar contrariul“ [1]).

Dacă deprecierea monetei a ţinut timp îndelungat, astfel cum e cazul la noi, iar preţurile şi salariile s'au adaptat acestei deprecieri, efectul ridicărei monetei e foarte grav şi nu se poate înfăptui fără turburări. Această gravitate provine din faptul că ridicarea valorii monetei determinând scăderea preţurilor, are drept consecinţă că producătorii sunt nevoiţi să desfacă mărfurile sub costul de producţie, iar negustorii să vândă mai eftin decât au cumpărat. Din această cauză întreaga viaţă economică a ţării trece printr'o criză intensă, care paralizând producţia şi exportul, nimiceşte însuşi mijlocul pe care se bazează ridicarea sau susţinerea valorii monetei. *Operaţia deflaţiei va fi cu neputinţă de înfăptuit prin însăşi efectele ei asupra producţiei economice.* Atât de mare este perturbarea produsă de ridicarea monetei, încât în Argentina măsurile de stabilizare au fost propuse nu când moneta scădea, nici atunci când cursul ei era stabil, ci tocmai când din cauze naturale valoarea monetei începuse să se ridice. „Forţa intereselor producătorilor a fost aşa de mare încât a impus opiniei soluţia acestei ridicări“ [2]).

2) Ridicarea valorii monetei are pe lângă efectele oconomice arătate şi un efect social de aceeaşi importanţă. După un timp oarecare, în regimul monetei depreciate, salariile, câştigurile, retribuţiile de tot felul s'au adaptat la nivelul monetei depreciate, ele corespund preţurilor mărfurilor. Dacă valoarea monetei se ridică, preţul mărfurilor scade; logic şi necesar ar fi ca salariile şi retribuţiile să scadă consistent

[1]) Manchester, Guardian Commercial, 20 Avril 1922.
[2]) Subercaseaux, Le papier — monnaie.

și în aceiași măsură. Experiența arată că adaptarea nu se face decât după un timp oarecare și numai după mari lupte și frământări sociale. In acest interval resistența lucrătorilor la scăderea salariilor, îngreuează într'atât producția, încât o reduce considerabil, mărind astfel depresiunea economică, deci a condițiunilor neprielnice urcării valutei.

3) Ridicarea valorii monetei îngreuează situația debitorilor, cari în majoritate sunt producători.

E drept că inflația a micșorat capitalul creditorilor, această micșorare s'a putut înfăptui fără ca ea să determine o criză economică de oarece producția a continuat, chiar intensificată prin ușurarea sarcinii datoriilor.

Dacă moneta arată simptome de ridicare continuă, cineva mai împrumută azi bani de hârtie pentru a-i învesti în agricultură, industrie, comerț când va ști că mâine va trebui să plătească o valoare îndoită? Și fără învestiri noi cum va putea să crească producția? Pe de altă parte cum își vor putea plăti datoriile producătorii care au învestit deja? Putea-vor ei plăti într'o monetă mai ridicată datoriile contractate în lei depreciați. Desigur că nu. Ei vor deveni insolvabili și atunci care va fi situația băncilor și creditorilor care au consimțit să le facă avansuri?

Efectul ridicării leului va fi în primul rând o criză economică atât de puternică, încât prin repercusiunea ei financiară vor fi loviți tocmai aceia pe care operația deflației se pare că-i favorizează: posesorii capitalului mobiliar și în special băncile.

4) Pe lângă efectele arătate până aci asupra producției, salariilor, datoriilor, deflația mai provoacă unul tot atât de important, împinge la speculație.

După cum scăderea monetei a făcut ca capitalurile să se îndrepte către negoț, joc de bursă, sau speculație de imobile, în loc să fie învestite în producție; tot astfel ridicarea ei va produce un alt gen de speculație: Specula leului. Primul efect al politicei de ridicare a schimbului va fi *tezaurizarea*. Investirile în producție, comerț de mărfuri, imobile sau efecte se vor rări, iar banii vor fi ținuți în ladă în așteptarea ridicării valorii lor fără muncă și fără risc.

Din cele 5 puncte analizate mai sus reese în mod clar

că deflaţia, adică ridicarea monetei la vechea paritate nu este soluţia cea mai bună pentru însănătoşirea monetară; greutăţile pe care instabilitatea schimbului inerentă acestei operaţii, le pune comerţului, precum şi schimbarea deasă a raportului dintre salarii şi preţuri, face că această soluţie să nu poate fi aplicată; *căci paralizând producţia şi schimbul mărfurilor lipseşte moneta de mijlocul cel mai preţios pentru întărirea ei.*

Dealtminteri în afară de clasa restrânsă a capitaliştilor rentieri, nimeni nu o doreşte. Statul însuşi va suferi neajunsuri în felul celor arătate mai sus: rezistenţa funcţionarilor pentru reducerea salariilor, greutatea împlinirii contractelor de vânzare sau cumpărare la epoci depărtate, dar cu deosebire sarcina mereu sporită a dobânzilor datorii interne. Aceasta e piedica cea mai mare pentru reuşita deflaţiei. Statul va datora acelaş număr de lei, care însă prin faptul ridicării monetei vor valora din ce în ce mai mult. Cum va putea oare Ministerul de Finanţe să plătească dobânzile celor 20 milioane datorie internă şi pe deasupra să retragă din circulaţie, pe cale de excedente bugetare, cele 12 miliarde, tipărite pentru el de Banca Naţională, când impozitele vor merge descrescând?

Numai această din urmă operaţie, capitală pentru reuşita deflaţiunii, retragerea celor 12 milarde necesită înscrierea în buget a unei sume de 600 milioane lei, (12 miliarde de retras în 20 ani). De unde se vor scoate aceşti lei când bugetul se va reduce la jumătate, atunci când leul va creşte dela $2^1/_2$ centime aur la 5 centime? Cum se va putea continua operaţia, când până la ridicarea leului la paritatea legală vor trebui 5 asemenea salturi în urma cărora bugetul se va reduce de atâtea ori la jumătate decât era înainte?

Afirmaţia că ridicarea leului uşurează plata datoriilor statului în afară este greşită. Datoriile externe ale ţării contractate în lei aur, dolari, lire sterline, etc., se plătesc prin mărfurile pe care ţara le exportă; iar statul repartizează dobânda şi anuitatea acestor datorii asupra cetăţenilor prin impozit. Preţul intern al mărfurilor şi cuantumul impozitelor sunt în funcţie de monetă. Cu o monetă depreciată şi stabilizată, preţul mărfurilor, salariilor, etc. şi nivelul

impozitelor vor fi ridicate cu atât, cu cât valuarea monetei este sub paritatea legală. Astfel într'o situaţie monetară stabilă, datoriile externe ale ţării vor fi tot aşa de uşor plătite dacă leul ar valora 100 de centime sau $2^1/_2$ centime aur. In primul caz vagonul de grâu se vinde cu 2000 lei, venitul unui hectar de pământ e de 40 lei, iar impozitul 8 lei; în cel de al doilea caz vagonul de grâu ar preţui 80.000 lei, venitul pământului ar fi 1600 lei; iar impozitul 320 lei. Cu acest din urmă produs, adică cu 320 lei în monetă depreciată, fiscul poate să asigure dobânda şi anuitatea unei datorii de 130 lei aur, ca şi cu impozitul de 8 lei valorând câte o sută centime aur.

IV

Din cele expuse până aci reese clar că deflaţia nu e cu putinţă şi că singura măsură pentru însănătoşirea regimului monetar la noi, este devalorizarea, adică calcularea leului la valoarea schimbului actual, sau la valoarea apropiată şi stabilizarea lui la această valoare.

Aceasta înseamnă că un bilet de 100 lei în loc să fie schimbat în 20 dolari, cât este paritatea lui legală şi cu cât se putea schimba în 1914, să fie schimbat pe o jumătate de dolar.

Prin această operaţie monetară toate neajunsurile deflaţiei dispar, căci valoarea nouă a monetei, după care s'au regulat azi raporturile economice, financiare şi juridice, devine permanentă.

Printre cei dintâiu şi în ori ce caz cel care a luptat mai mult după războiu pentru înfăptuirea acestei operaţii monetare este Keynes, cunoscutul financiar englez. Punctul său de vedere şi l-a precizat într'un studiu publicat în „Manchester Guardian".

El discuta acolo cele trei principii generale ale devalorizării, principii pe care le propune spre adoptare Conferinţei dela Genua.

Primul său principiu este că ţările a căror mijloace legale de plată s'au micşorat cu peste 20% din valuarea lor aur dela 1914, să renunţe la restabilirea schimbului lor pe baza aur dinainte de războiu.

Devalorizarea a fost în trecut experimentată de Argentina, India, Chili, etc. Sunt foarte interesante discuţiile care au urmat în parlamentul Republicei Argentine în anul 1899, când s'a desbătut problema monetară.

Au fost acolo două partide, unul care vrea ridicarea valorii aur a monetei prin reducerea circulaţiei şi altul consolidarea pierderii suferită de monetă, adică devalorizarea. Această din urmă părere a triumfat, căci urmările deflaţiei asupra producţiei agricole, industriale şi asupra comerţului au părut acolo tot atât de periculoase ca şi la noi. Mai mult încă, efectele ridicării monetei începuseră să se arate; iar măsurile pentru stabilizarea monetei s'au luat în Argentina nu pentru a opri căderea monetei, nici pentru a consolida pierderea schimbului, *ci pentru a opri ridicarea valutei.*

De un an de zile o experienţă interesantă de stabilizarea monetei prin devalorizare se face aproape de noi, în Austria. D-l Manoilescu, în ziarul „Argus" din 14 Ianuarie 1924, a publicat un foarte interesant studiu asupra felului cum statul austriac a reuşit să stabilizeze moneta sa.

Astăzi, după nici aproape un an, moneta austriacă atât de mult depreciata coroană, este o monetă stabilă şi convertibilă pe curs fix cu cele mai tari monete din lume. Coroana austriacă este astăzi, după plastica expresie a D-lui Manoilescu, *dolarul Europei Orientale.*

Socotesc că este inutil să mai discut părerea după care devalorizarea leului la nivelul schimbului actual ar însemna sărăcirea ţării. Averea ţării rămâne aceiaşi, fie că e evaluată în aur, fie în hârtie monetă dacă această monetă are un curs fixat. De sigur capitalul mobiliar e considerabil micşorat, dar nu din vina devalorizării, care nu face decât să consfinţească o stare de fapt, ci din vina inflaţiei. Prin munca intensă a naţiunii acest capital mobiliar se va reface, *dar el trebue să se refacă în mâna celor ce muncesc; iar nu într'acelor care aşteaptă refacerea lui speculând asupra ridicării leului.*

V

Pentru aplicarea practică a sistemului pe care îl preconizez, este nevoie de o *perioadă interimară*, pe care o fixez la aproximativ 2—3 ani. In acest timp se vor lua măsurile necesare stabilizării, adică: se va obţine neapărat un *echilibru bugetar real* prin economii şi prin ridicarea impozitelor dacă va fi nevoe; *iar balanţa comercială* va trebui să devie şi să fie menţinută activă. In acest scop se va continua cu politica de scont prudentă a Băncii Naţionale şi se va încuraja producţia prin introducerea libertăţii comerciale depline, prin desfiinţarea prohibiţiunilor de export şi reducerea treptată a taxelor de export.

Pentru a uşura însă mijloacele financiare atât de necesare învestirilor imense de care producţia are nevoie şi pentru a putea ţine constant o balanţă de plăţi activă, e nevoie de *ajutorul capitalului străin*.

In perioada interimară de observaţie s'ar putea ca leul să se urce. In această eventualitate adaptarea preţurilor interne la cele mondiale va fi mai uşoară, în schimb va suferi producţia industrială, iar raporturile dintre creditori şi debitori vor fi îngreuiate.

Pentru fixarea situaţiei monetare însă, odată cu anunţarea proectului de reformă financiară, eu cred că e bine să se anunţe şi cursul la care se va face conversiunea, atunci când mijloacele monetare vor fi organizate.

Care va fi acest curs ?

Keynes crede că valoarea nouă aur trebue bazată pe o evaluare prudentă a situaţiei financiare a fiecărei ţări adică la un nivel pe care opinia publică îl consideră prea *jos*, pentru a se evita astfel pericolul unui fiasco.

In ţările unde s'a făcut devalorizarea în trecut, s'a căutat în general să nu se modifice starea existentă, adică s'a fixat un curs de schimb care să nu producă nici o turburare a vieţii economice [1]).

La noi, având în vedere diferenţa preţurilor interne şi externe şi pentru egalizarea lor, D-l M. Şerban propune

[1]) Subercascaux, op. cit., pag. 351.

cursul de conversiune la 5 centime aur, aproximativ atât cât e puterea de cumpărare a leului în interior.

De sigur azi nu se poate încă nimic preciza, cu deosebire că însăşi problema însănătoşirii monetare e în funcţie de politica economică şi de atitudinea noastră faţă de capitalul străin. Când această politică va fi schimbată, se va vedea atunci, prin repercuţia pe care această schimbare o va avea asupra monetei, dacă punctul de conversiune trebue ales mai aproape de nivelul indicat de preţurile interne sau de acela al schimbului exterior.

In ori ce caz, eu cred că adevărata luptă politică se va da pe această chestie: *care este cursul la care trebuie şi la care putem să consolidăm azi leul;* căci nu-mi închipui că vre-un partid politic ar îmbrăţişa şi ar susţine iluzia ridicării leului *„până la nivelul celor mai tari monete din lume.*

Odată cu ridicarea încetă a preţurilor interne, datorită desfiinţării treptate a taxelor de export, banca de emisiune va mări cu prudenţă circulaţia pentru a o pune în raport cu această urcare. Limita maximă a sporului circulaţiei din acest punct de vedere ne-o dă diferenţa între indexul de scumpete de azi şi acela care va fi atunci, când vor dispare toate îngrădirile care apasă comerţul şi industria. Aceasta, bine înţeles, în ipoteza că nivelul de stabilizare al leului va fi de 2.5 centime. Dacă însă în perioada interimară leul se va ridica, sau dacă s'a ales un curs de stabilizare mai ridicat, bine înţeles că emisiunea nu se va mai mări, de oarece preţurile interne vor rămâne neschimbate.

Luând însă drept bază conversiunea pe 2.5 centime aur, indexul de scumpete se va mări cu 12 puncte, adică cu 30%.—Va trebui dar pentru asigurarea circulaţiei în situaţia nouă a preţurilor o emisiune de 5 miliarde.

Sporirea emisiunii se va face treptat cu prudenţă, pentru a nu determina mijloace artificiale de cumpărare şi deci de import, îngreuind astfel balanţa plăţilor; emisiunea se va face numai pe efecte comerciale.

Sporul emisiunii nu va înfluenţa asupra cursului leului, leul se va menţine din cauza balanţei active pe care o va

determina pe de o parte politica economică liberă, iar pe de altă parte politica prudentă de scont. Măsurile de ordin monetar pe care le preconizăm mai departe vor întări încă această situaţie valutară prin *încrederea* pe care publicul o va avea în moneta nouă stabilizată şi prin *siguranţa* pe care o va da capitalului străin de a intra în ţară. De altminteri exemplul ultimelor şase luni este probant; în acest interval emisiunea a sporit cu aceste 2 miliarde, iar leul în loc să scadă s'a urcat; dolarul scoborându-se dela 230 la 197—200 lei.

In această perioadă interimară bugetul trebue să fie în curent cu schimbările în venituri, salarii, câştiguri; evaluarea veniturilor funciare trebue făcută anual.

Circulaţia mărindu-se cu această sumă, rămânem în situaţia monetară de azi, adică cu o circulaţie sub normalul necesităţilor de schimb ale economiei noastre.

Care este acest normal? In 1912 circulaţia în vechiul Regat era de 400 milioane lei aur. Iau drept bază circulaţia acestui an şi nu 1916, de oarece în intervalul dintre războiul balcanic şi intrarea noastră în război, emisiunea crescuse repede şi nu pot socoti normală cifra emisiunii din Iulie 1916.

Astăzi, cu ţara îndoită, pentru ca circulaţia să fie la nivelul din 1912 ar trebui o circulaţie de 800 milioane, care la valoarea schimbului de 2.5 centime aur ar reprezenta 32 miliarde lei. Având în vedere încetineala circulaţiei monetei, mărită din cauza reformei agrare, precum şi scăderea aurului, ar urma ca circulaţia de 32 miliarde să fie sporită cu un coeficient însemnat pentru a avea acciaşi elasticitate ca în 1912. Pe de altă parte mişcarea economică a ţării fiind azi cu mult inferioară celei de acum 10 ani, căci războiul ne-a sărăcit, s'ar putea admite că 32 miliarde sunt suficiente să asigure nevoia de numerar a producţiei şi a comerţului. Din această fixare, relativ joasă a cantităţii monetei, va rezulta poate o scumpete mai mare a capitalului, pe care însă o socotesc salutară. Sporul circulaţiei se face prin Casa de conversiune, care va admite bilete în schimbul devizelor care vor intra odată cu activarea producţiei şi exportului.

Cu o circulaţie de 32 miliarde, cu libertatea economică,

bugetul se va ridica ușor la 50 miliarde. Cu un asemenea buget putem asigura viața demnă a funcționarilor și pensionarilor, putem întreține forța armată cerută de necesitățile politice, putem face investirile necesare întreprinderilor de stat.

VI.

Stabilizarea definitivă a unei monete nu se poate obține decât prin convertibilitatea ei în aur. Această convertibilitate poate să fie totală, adică, pentru toată moneta de hârtie care circulă, sau numai pentru moneta necesară plăților externe și *în acest din urmă caz schimbul monetei de hârtie cu devize este suficient.*

Convertibilitatea în aur a întregei circulații a fost propusă la noi de D-l Inginer Periețeanu și de D-l. Argetoianu. Eu nu cred că această reformă monetară poate fi deocamdată înfăptuită:

1) Instituirea convertibilității în aur implică schimbarea monetei de hârtie care circulă azi și înlocuirea ei cu o monetă nouă, pentru a putea retrage prin această operație cele 12 miliarde pe care Banca Națională le-a emis pentru stat, urmând ca hârtia monetă care le reprezintă să fie distrusă pur și simplu sau în prealabil înlocuită prin rentă. Operația retragerii din circulație a emisiunei de bancnote, pentru stat este absolut necesară pentru reușita sistemului; altfel tot aurul băncii de emisiune ar fugi în afară. Această operație, fie că bancnotele ar fi distruse fără nici o despăgubire, fie că s'ar da posesorilor o rentă în schimbul lor va întâmpina mari greutăți de înfăptuire cu deosebire la țară. Având în vedere mentalitatea țăranilor o cred imposibilă.

2) Pentru ca convertibilitatea să fie reală trebue aur. Prietenul meu Săulescu, în conferința ținută la Institutul Economic, ne-a demonstrat că aur nu putem avea. Dar dacă chiar prin minune am avea aur, pentru ca convertibilitatea să fie asigurată trebue ca aurul să circule liber între state. Această operație cere, ca și dezarmarea, consimțământul

tutulor. Astăzi când fiecare din băncile de emisiune se luptă pentru a strânge în tezaurul lor tot aurul pe care îl poate prinde din circulaţie şi când aproape toate statele opresc eşirea lui din graniţe, nu se poate vorbi de convertibilitate în aur. „Aurul nu mai este dat pentru plăţi în afară, spune D-l. Wissering în raportul prezentat conferinţei financiare dela Bruxelles, *pentru că a perdut capacitatea importantă ce poseda de a circula liber din năuntru în afară şi vice-versa*".

VII.

Din cele expuse eu cred, că până când condiţiile monetare şi politice mondiale vor permite înfăptuirea convertibilităţii totale, trebue urmărită numai o convertibilitate parţială. „Ţările care sunt obicinuite cu circulaţia biletului nu au nevoie de monetă de aur, menţinerea stabilităţii schimbului internaţional le este îndestulătoare" [1]).

Pe baza acestor principii a fost imaginat sistemul de stabilizare a monetei cunoscut sub numele *Gold Exchange Standard*. El a fost întrebuinţat în Indii şi cu oarecare variaţii a fost aplicat în Argentina, Chili, Brazilia, etc. Aproape peste tot a dat rezultate bune, iar extinderea aplicării lui, a fost ajutată şi prin faptul *că nu necesita numai decât aur; dar că stabilisarea monetei se putea obţine şi prin schimbul cu devise.*

O ţară care este sub regimul cursului forţat, poate să corecteze neajunsurile monetare ale unui astfel de regim fără a fi obligată de a-l schimba. Pentru aceasta trebue :

1) Să se adopte un etalon de aur pentru schimb, adică să se fixeze o nouă bază pentru conversiunea biletelor în aur şi exclusiv numai pentru plăţile în străinătate ;

2) Să se organizeze o casă de conversiune dotată cu un fond de rezerve în devize aur şi însărcinată cu menţinerea acestui etalon de schimb ;

3) Să nu se mai facă nici o emisiune nouă de bilete de cât pe baze comerciale, sau pe aur sau devize aur depuse la Casa de conversiune.

---

[1]) Subercaseaux, Le papier-monnaie, 263.

Pentru aplicarea acestui sistem este nevoe, pe lângă aceste trei condiţii principale, de încă două: *bugetul ţării să fie echilibrat şi balanţa plăţilor să fie menţinută activă.*

Echilibrarea bugetului este necesară prin încrederea pe care o dă creditorilor statului şi deţinătorilor de bilete că statul nu va mai face apel la banca de emisiune.

Echilibrarea balanţei plăţilor este o condiţiune esenţială pentru reuşita sistemului de stabilizare monetară pe care îl preconizez. Pentru reuşita ei la noi este nevoie :

1) ca statul să renunţe la toate mijloacele directe sau indirecte pentru aşa zisa eftenire a traiului, dând libertate deplină comerţului prin suprimarea taxelor de export;

2) ca banca de emisiune să facă o politică de scont prudentă ;

3) ca mijloacele de transport să fie pentru a asigura scurgerea producţiei;

4) şi în fine capitalul străin să fie introdus în mare măsură.

Care este fondul de devize aur necesar Casei de conversiune pentru a stabiliza schimbul monetei noastre ? Nu se poate fixa o regulă în această privinţă. Aceasta depinde de condiţiile în care se realizează conversiunea.

In studiul său D-l Manoilescu ne spune că Austria a început cu 50 milioane coroane aur ; pentru noi cred că 200 milioane ar fi suficient.

Casa de conversiune ar fi înfiinţată pe lângă Banca Naţională şi nu în Banca Naţională, pentru a feri stocul metalic actual şi creditul băncii de ori şi ce risc. Fondul de 200 milioane l-ar procura statul prin împrumut, concesii sau vânzare de petrol.

Pentru putinţa însănătoşirii definitive a monetei, Banca Naţională trebue reorganizată. Capitalul ei considerabil mărit; această sporire de capital s'ar face în aur sau devise aur. Din beneficiile ei anuale ce trec peste anume limită, Banca Naţională ar fi obligată să cumpere aur pentru a-şi reface stocul metalic.

Refacerea stocului metalic se poate face fără a împovăra balanţa compturilor, element esenţial pentru reuşita

ori cărei reforme monetare; astăzi se produce în țară 1.200 Kgr. aur; după cercetările D-lui Anibal Teodorescu, extracția aurului, în anume condițiuni, s'ar putea ridica la 10.000 Kgr. anual. Admițând o medie de extracție numai de 5.000 Kgr. anual, am putea reface stocul de aur în 20 ani; și anume: 120 milioane pe care banca le posedă azi, 200 milioane împrumutate de Stat pentru Casa de conversiune și 300 milioane producția indigenă; plus devizele strânse de casa de conversiune pentru emiterea biletelor noi necesare circulației, atunci când economia noastră va deveni normală.

Pe de altă parte Statul ar înscrie în buget o sumă de 600 milioane anual pentru retragerea din circulație în timp de 20 ani a celor 12 miliarde tipărite de Banca Națională pentru el. Aceste bilete ar fi înapoiate băncii care le-ar repune în circulație prin scompt. Cum Statul nu datorește aceste 12 miliarde băncii, ci populației, el are drept la dobânda sumelor vărsate băncii și puse de ea în circulație; însă până la refacerea stocului de 600 milioane lei aur necesar acoperirii circulației hârtiei, valoarea acestor dobânzi va fi întrebuințată tot pe cumpărare de aur.

După această operație, atunci când toate biletele emise pentru Stat au fost retrase, când Banca Națională și-a refăcut stocul metalic și când publicul s'a obicinuit să socotească că valoarea reală a leului este acea cu care vinde și cumpără, iar nu acea înscrisă pe bilet; atunci s'ar putea retrage din circulație toată emisiunea și înlocui cu o *monetă nouă a cărei valoare reală să corespunză cu valoarea nominală*, și dacă împrejurările politice și monetare mondiale sunt prielnice, *această monetă nouă poate să fie convertibilă în întregime.*

O mare obiecțiune care se aduce sistemului expus până aci, este că el se bazează pe o imoralitate : devalorizarea este recunoșterea falimentului Statului ; statul nu mai plătește polița pe care a tras-o asupra națiunei.

Evident, Statul mărturisește un faliment când stabilește un curs de schimb al monetei inferior parității legale. Dar oare moneta de hârtie are numai acest caracter de poliță a statului ? Nu. Ea este și mijlocul de schimb, instrumentul

de măsuratoare al valorii. Acest al doilea caracter al monetei este cel principal. Când toată viaţa economică s'a adaptat la valoarea scăzută a monetei, a urmări respectarea semnăturii Statului de a converti această monetă la paritatea legală, înseamnă după cum am arătat, a deslănţui o fortună economică şi financiară fără seamăn. In faţa atâtor vieţi şi atâtor interese care vor trebui sacrificate pentru ca justiţia să fie satisfăcută, pot oare oamenii de stat să stea la îndoială? „Atunci când caracterul monetar al biletului, adică instrumentul de schimb, de măsurătoare a valorii, spune Subercaseaux, a fost în luptă cu îndatorirea morală a conversiunii la paritatea nominală, adică cu caracterul de poliţă a Statului, cel dintâiu el a triumfat pentru că era cel mai important".

Evident odată cu conversiunea va trebui îmbunătăţită într'o măsură simţitoare soarta pensionarilor, a micilor depunători de economii şi în parte a rentierilor pentru a le asigura un traiu onorabil. In special renta de expropriere va beneficia de un tratament deosebit.

A voi însă, ca printr'o scară compensatoare, să plătim la valoarea aur din momentul contractării toate datoriile interne ale Statului este cu neputinţă. Nu este nici un buget care poate rezista; ţara ese dintr'un sdruncin atât de mare în cât are nevoie de toate forţele sale, pentru a eşi din haosul monetar. Inflaţia a fost o necesitate : „un schimb depreciat, spune Keynes, este un remediu al naturii prin care se compensează împrumuturile care au servit războiului. Doctoria trebue înghiţită".

Eu cred, că rezolvirea problemei monetare trebue privită din două puncte de vedere: a condiţiunilor vieţii economice şi a putinţei de plată a Statului. Sistemul expus, adică stabilizarea leului la o valoare apropiată de cea actuală, retragerea în timp de 20 ani a biletelor emise pentru Stat şi punerea lor în circulaţie prin scompt, precum şi formarea treptată în acest interval al stocului metalic, este mijlocul de a trece pe nesimţite dela biletul neconvertibil de azi la moneta convertibilă, *fără nici o sdruncinare şi fără a schimba nimic din raporturile economice, financiare şi sociale actuale.* Pe de altă parte devalorizarea, uşurând

sarcina datoriei interne a Statului, permite echilibrarea bugetului: prima condiţie pentru reuşita ori şi cărui sistem de însănătoşire monetară; căci toate bolile monetare pornesc dela buget.

Const. Garoflid.

OSPĂŢUL

La masa lui Platone, când toţi la rândul lor
—Cu cupa'n mâini, departe de gloatele profane,—
Diothima, Agathon, Socrat, Aristofane,
Vorbit-au pe 'ndelete şi cumpătat de-amor,

Apare ca un rege cu-alai fermecător
De flaute şi fete în rochii diafane,
Aproape beat, sub floarea cununei sale vane,
Alcibiade tânăr, frumos ca raza'n zbor.

— Viaţa mea e-ospăţul ce trist se prelungise,
Şi singur, printre oaspeţi ce-au aţipit, ca-n vise
Deschid şi plimb privirea'mi în jurul meu, mirat;

Pe perne frunţi căzute greoi, ori-unde caut:
Vedea-voi cum se-arată, de roze 'ncununat,
Alcibiade printre suspinele de flaut?

După Jules Tellier **Ion Pillat.**

DESPRE IDEAL ÎN FILOZOFIE [1])

In mitologia Indienilor Zeiţa Maia înfăţişează vălul iluziunei aruncat deasupra ochilor muritorilor. Simbolul arăta că omul nu se poate înălţa până la cunoaşterea adevărului, nu poate pătrunde uşor în ascunsul realităţilor lumei.

Tot asemenea în credinţele Egiptenilor acela care dorea să fie iniţiat în cultul zeiţei Isis, spre a se putea apropia de adevărul veşnic, trebuia să treacă prin tot felul de grele încercări; templul Zeiţei era anume despărţit în compartimente succesive prin care discipolul trebuia să treacă supunându-se unei purificări tot mai mari. Până ce îi era îngăduit să intre în Sfânta Sfintelor, în camera unde se afla statua Zeiţei. Dar când astfel ultima poartă se deschidea, discipolul constata că statua era învăluită şi nu se putea vedea!

Oricât se încearcă omul să cunoască realitatea, el n'o poate pătrunde aşa de uşor, cum i se pare. De sigur această constatare, că lumea cuprinde pentru noi un mare mister, e din cele mai mari progrese ale minţei omeneşti. Acest progres a fost atins în antichitatea cea mai veche, în forma religioasă, la Indieni şi Egipteni. Omul de rând nu-şi pune semnul întrebărei. Pentru omul incult sau semi-cult totul apare explicat şi clar; el nu presupune existenţa vreunei enigme.

Căci omul primitiv, ca şi în ziua de azi sălbaticii şi copiii, trăieşte în propria lui subiectivitate. Prin intuiţii directe interne, el are iluzia de a cunoaşte lumea externă

---

[1]) Note culese de D-ra Mimi Ştefănescu după conferenţa ţinută la „Université des Annales" în amfiteatrul Fundaţiunei Universitare Carol I din Bucureşti, la 21 Martie 1921.

Pentru el — în mod inconștient — totul se reduce la personalitatea lui. Totul există în funcțiune de dorințele lui.

In desvoltarea primitivului este un foarte mare pas, când i-a licărit pentru prima dată în conștiință nevoia de obiectivitate. Atunci mintea începe să cerceteze adevărul și realitatea așa cum este, iar nu așa cum interesează: e un progres, care de altfel nici nu s'a realizat încă pe deplin, și nici nu se poate ușor realiza.

Dacă sunt atâtea ciocniri între oameni, dacă au fost atâtea lupte și chiar războaie în istorie, aceasta se datorește în mare parte și faptului, că omul nu s'a desobicinuit de felul subiectiv de a privi și de a judeca lucrurile; căci obiectivitatea duce la înțelegerea și cooperarea între oameni.

Primul stadiu al științei și cugetării obiective, atunci când s'a depășit faza purului subiectivism, a trebuit să fie o cercetare a lumei externe.

Dar lumea externă e o lume, cum se cunoaște prin rațiunea matematică; ea apare artificial fărâmată într'o pulbere de atomi, fiecare cu individualitatea lui.

Lumea internă e din contra lumea mișcării neîntrerupte, e lumea vieții fluente și esențial unitare în mobilitatea ei. In sufletul nostru e viața; dar în suflet nu mai găsim obiecte juxtapuse — ca în lumea externă — ci aflăm o confuziune de nuanțe, care se combină și care contopindu-se stau într'o continuă luptă, luptă spre ceva, spre o țintă. Căci aceasta e viață: lupta spre ceva. Lumea internă în esența ei se prezintă deci cu un cu totul alt caracter decât lumea externă.

Din studiul minței omenești asupra lumei externe, studiu care a adus eflorescența științei exacte, se ajunge prin urmare la cunoștința lumei moarte, și nu a celei vii.

Prin progresul științei exacte, se creează astfel o mentalitate specială în spiritul cercetărilor, o atmosferă care face ca omul să nu mai dea atenție la ceea ce se petrece în sine-însuși, în propriul său suflet, și să nu mai privească decât ceea ce e în afară de sine, în lumea exterioară, cu impresiunea că numai acolo găsește obiectivitate, pentru că numai acolo găsește puncte ușoare de sprijin fix în cercetarea sa.

Dar pe baza științei exacte omul ajunge a cunoaște o lume plină de contradicții.

In obiectul analizat de omul de ştiinţă, spre a lua un singur exemplu, el ajunge altfel la contradicţia implicată în ideia de infinit. Orice obiect se poate împărţi într'adevăr în două, aceste jumătăţi iar în două, şi aşa mai departe, fără a se putea concepe un sfârşit posibil al acestei operaţiuni.

S'a ajuns pe această cale la conceperea atomelor, care reese din natura însăşi a cunoştinţei implicate în ştiinţa exactă.

Dar ştiinţa singură a arătat apoi că însuşi atomul primitiv e un univers, compus din părticele mai mici care rotesc neîncetat cu iuţeli neînchipuite în jurul altora, precum aştrii, în universul cel mare, se 'nvârtesc unii în jurul altora.

Există de sigur o nevoie a spiritului omenesc de a găsi o oprire, ca o ultimă limită. Dar pe de altă parte nimic nu ne îndreptăţeşte să nu o depăşim.

Putem presupune că mai târziu se va dovedi că electronii se descompun ei înşişi în alte părticele şi mai mici, şi aşa mai departe la nesfârşit, la absurd.

Ceeace se petrece cu infinitul mic, se petrece de altfel şi cu infinitul cel mare.

Omul îşi dă seama că pământul se 'nvârteşte împrejurul soarelui, că soarele se mişcă în văzduhul nesfârşit şi gol în direcţia constelaţiei lui Hercule. Ce mă împiedică să presupun că aceasta nu tinde şi ea, precum se pretinde, spre o altă constelaţie, făcând parte dintr'un sistem tot mai vast şi aşa mai departe?

Ne putem gândi că fiecare constelaţie pe care o privim e compusă din atâtea stele, cari sunt tot atâţia sori, în jurul cărora poate se 'nvârtesc planete, şi toate se mişcă în spaţiul infinit,... încotro? conform cărui ritm? în ce scop?

Nu o ştim. Mintea se sperie în faţa necunoscutului, care se deschide astfel cu perspectiva de a rămâne vecinic nepătruns.

Datele ştiinţei exacte ne duc şi aci la o absurditate.

Dacă e adevărat că ştiinţa lumei externe cuprinde adevărul, atunci viaţa noastră e o simplă jucărie în această lume externă. Se ajunge la concluzia necesară că omul nu e decât o licărire deşartă, de o clipă, într'o veşnicie neagră fără scop, început sau sfârşit.

Concepția materialistă a oamenilor de știință, care nu știu să se înalțe peste specialitatea lor, duce spre cea mai zguduitoare criză morală. Din fericire bunul simț robust, acel bun simț obicinuit care ne reține de multe ori mai aproape de adevăr decât speculațiunile mărginite ale științei pure, protestează. Omenirea continuă astfel să creadă că nu totul e materie, că există un rost, un sens al existenței noastre, care ne dă plăcerea și datoria de a trăi. Și dovadă că omenirea gândește astfel, e că trăește, căci, dacă ar fi să se conformeze întocmai științei cu ochelari, nu ar mai avea de ce să nu se sinucidă.

Departe de mine gândul de a arunca discredit asupra cercetărilor științifice. Dar este sigur că oamenii consacrați exclusiv numai unor ramuri din știință ajung uneori în cercetările lor la o așa diviziune a muncii încât nu mai pot privi cu o singură vedere unitară, ceea-ce este alături sau deasupra specialității lor. Și cât timp vederea astfel trunchiată, nu se complectează cu vederea celorlalte ramuri din știință și cu speculațiile filosofiei, ea nu poate ajunge la rezolvarea problemelor despre lume și viață.

Omul de științe cunoaște modul cum se urmează fenomenele, dar nu cunoaște nici ce e lumea, nici ce e viața. Acesta e rolul filosofiei. O filosofie materialistă, nici nu e o filosofie; ea constă în o pură negațiune.

Toată evoluția gândirei filosofice a oamenilor celor mai de seamă, nu e de altfel decât o continuă protestare, contra afirmației că nu există decât materie.

Dacă aruncăm o privire asupra evoluției acestei gândiri, constatăm lucruri foarte interesante în acest sens.

Filosofia pre-sofistă reprezentă mai ales lumea externă, și e o filosofie oarecum materialistă. A avut însă un înalt înțeles idealist.

Eleații explică într'adevăr lumea prin elemente materiale. Democrit prin existența unor atomi în continuă frecare și preschimbare.

Dar această filosofie materialistă, a creiat obiectivitatea logică în știință.

Sofiștii au pus apoi clar problema ei. Acesta e meritul lor cel mare.

„Măsura tuturor lucrurilor e omul“. Eu ca om pot să dărâm orice explicaţie despre lume.

S'a pus întrebarea: „Oare în lumea externă găsesc adevărul?“ Sofiştii dovedesc că nu, căci am ajunge la o contradicţie.

Socrate intervine atunci şi spune: „Lăsaţi de o parte lumea exterioară, coborîţi-vă în arcanele propriului vostru suflet, acolo găsiţi soluţia problemei. Cunoaşte-te pe tine însu-ţi, şi atunci când ai pătruns ce e adevărat şi ce zace ca realitate în constatarea ta, nu vei putea face altfel, decât să tragi consequenţele acestui adevăr“. Socrate descoperă astfel primele fire ascunse ale Idealului, insistând în deosebi asupra modului cum se manifestă cel moral; se poate astfel spune că el este creatorul Idealismului.

Platon a concentrat apoi ca într'o oglindă miraculoasă şi a perfecţionat tot ce gândirea anterioară crease.

Analizând conceptul metodic a lui Socrate, el se întreabă: materia are înţeles? Şi ajunge la concluzia că materia nu numai că nu există ca valoare, dar e principiul nefiinţei, a ceeace nu există.

Ce există atunci? Există ceeace vine dintr'altă lume decât cea materială, există numai aceea ce dă valoare materiei, ca Adevăr, ca Frumos, ca Bine.

Deasupra lumei materiale, a nefiinţei, există lumea reală a Ideii. Ea singură este cea care dă fiinţă lumei materiale.

Astfel primii filosofi idealişti domină gândirea omenirei din antichitate până azi. Filosofia lui Platon este de altfel cea care, sub o formă mai rafinată, stăpâneşte încă acum cugetarea celor ce se ocupă serios de aceste probleme.

După Platon urmează noaptea evului mediu.

Când se sfârşeşte această epocă de întuneric urmează cercetările lui Cartesius. In afară de Dumnezeu, Descartes recunoaşte două substanţe: gândirea şi materia. Era un protest contra teologismului strâmt medieval şi contra unei ştiinţe înguste.

Care e natura lumei interne? Intr'un obiect, care este în afară de mine, ce există? Culoarea, sunetul pe care-l produce, când îl ating? Nu. In afară de mine nu e sunet, ci vibraţiuni.

Obiectul nu are sunet, aceasta e o impresiune subiectivă a mea. Tot asemenea şi culoarea e o simplă impresiune subiectivă. Iar în afară de mine e numai o serie de vibraţiuni eterice, care pornesc dela focarul luminos, lovesc retina şi dintr'odată, în conştiinţa mea, constituesc culoarea.

Obiectul în sine nu are nici culoare, nici sunet, nici miros. Toate proprietăţile obiectului, le punem noi în obiect. In afară de noi nu există calităţile pe care Descartes le numeşte calităţi secundare. Există numai cele primare; există forma şi mişcarea, care provoacă sensaţiile, mişcarea în formă de vibraţiuni. Aceasta e concepţia cartesiană.

Se ridică însă o serie de obiecţiuni.

Cea dintâi este: cum e posibil ca însuşi spaţiul lumei externe să fie şi al lumei interne? Dacă din contră nu e în mine, cum se face legătura între ceeace e în mine şi ceea ce e în afară de mine?

In acest fel Berkeley e subiectivist: pentru el forma şi mişcarea au aceeaş natură ca şi realitatea sensibilă. El socoteşte (precum a zis şi Schopenhauer în urmă) că Lumea e Reprezentarea Mea. Dacă eu înţeleg că acesta e un obiect, e că în clipa de faţă, am perceperea acestui obiect.

„Nu pot cunoaşte decât ceea ce e în mine, decât ceea ce pot percepe". Deci a exista e a fi perceput sau a percepe. Or, ceea ce percepe e spiritul activ, iar ceea ce e perceput e ideea. Lumea exterioară, cu culorile şi formele ei, e un complex de percepţiuni şi idei, care poate nu există decât în spiritul, în cunoştinţa noastră.

Această teorie filtrându-se încă prin concepţia lui Kant, a dat pe Schopenhauer şi acum pe Bergson, care mai adaogă încă elementul evoluţiunei, combinat în mod măiestrit cu analiza conceptului de durată.

Concepţia lui Berkeley mai implică apoi întrebarea: în ce înţeles totul există numai în mine, în conceperea mea? Cum e în mine steaua pe care o privesc, care e la milioane de kilometri depărtare şi a cărei lumină nu parvine pe pământ, decât după sute de ani? Cum eu sunt lumea? Lumea întreagă e în mine şi deodată cu mine dispare lumea?...

Hume, continuator al aceluiaş fel de gândire, ducându-l la ultimele sale concluziuni nu ajunge să suprime orice sub-

stanţă, nu numai substanţa materială, ci şi cea spirituală pe care părea că o admite.

Nu pot şti dacă lumea e reprezentarea mea, ori altceva. Singurul lucru pe care îl pot şti e că repezentarea există.

Idealismul astfel înţeles, ca un desăvârşit scepticism, se apropie de neantul materialist: renunţarea de-a explica orice.

Aceasta e însă o flangrantă contradicţie: căci pe cale *raţională*, se afirmă că *raţiunea* nu poate ajunge la nici o concluzie!...

Peste Hume se ridică însă marele cugetător şi filosof *Immanuel Kant*. Din analiza realităţei, acesta a arătat că în reprezentările noastre despre lumea externă sunt elemente calitative, corespunzând vechilor calităţi secundare, şi elemente cantitative, corespunzând celor primare, spaţiul, timpul, cauzalitatea, ideea de totalitate, toate implicate în ideea de infinit.

Spaţiul şi timpul să fie, cum spune J. St. Mill, simple date ale experienţii? Cum să dea experienţa externă infinitul? Experienţa ne arată că alături de un lucru sfârşit găsim altul la fel, şi alături de acesta altul etc... dar de aci până a înţelege spaţiul, care prin natura lui este infinit e un salt imens. Experienţa poate produce spaţii juxtapuse, dar nu poate da ideea de infinit. E o idee închipuită de noi? Dar infinitul nici nu se poate intui, el nu se poate reprezenta. Il putem numai înţelege.

Analiza cunoştinţei ne arată astfel direcţia spre care merge şi descopere concepte, limite, ca un îndreptar al cugetării, un ideal spre care să tindem. De aceea niciodată ştiinţa nu va ajunge la sfârşitul ei; probleme noi se vor pune mereu, izvorând din cele vechi.

Activitatea omenească merge din cercetare în cercetare la infinit, mărind necontenit numărul cunoştinţelor.

Dacă cugetarea există, atunci e în însăşi natura cugetării de a cerceta mereu mai departe în perspectiva nesfârşită a infinitului, care se desfăşoară dinaintea cunoştinţei omului.

Kant a explicat astfel întreaga noastră cunoştinţă. Tot astfel el explică şi morala noastră.

Dacă avem o datorie, dacă în genere vre-o datorie există (şi aceasta este un fapt neîndoelnic, nu se poate discuta, ci numai constata), atunci această datorie e parte integrantă din

raţiunea noastră: nu e căutarea unui scop utilitarist, ci e recunoaşterea în practică a ceea ce e mai sfânt în activitatea conştiinţei noastre.

Raţiunea explică astfel nu numai lumea cunoştinţei, dar şi pe aceea a acţiunei. Ca o sinteză a acestor două, stă lumea frumosului, care uneşte sub o formă propie morala cu ştiinţa, făcând pe om să întrevadă idealul realizat aevea.

Idealul în genere explică astfel existenţa şi îi dă un rost, o semnificaţiune.

Pornirea eternă spre ideal, este însăşi viaţa.

Vedem cum, după o cercetare de aproape două mii de ani cugetarea omenească ajunge la o concepţiune nu prea îndepărtată de aceea la care se oprise Platon în filozofia Ideilor.

Care e semnificaţiunea acestei concepţiuni filosofice?

E un protest contra materialismului, care nimiceşte şi neagă orice concepţie de valoare.

Pentru concepţia idealistă există valori: acelea al adevărului, al binelui, al frumosului; numai ele dau sens vieţii şi deci universului.

Progresul constă în crearea cât mai multor valori de acelaş fel în cadrele acestea mari.

Astfel înţelegem mai adânc, cum omul poate avea satisfacţiuni în lumea aceasta: are adevărate satisfacţiuni când reuşeşte să înţeleagă adevărul, să creeze frumosul, să realizeze binele.

Aceasta e singurul scop care dă preţ şi înţeles existenţii noastre.

Cultura e mijlocul de a face pe fiecare să înţeleagă, să simtă, să trăiască acest adevăr.

Omul cult se deosebeşte de cel incult sau semicult, tocmai prin faptul că atribue însemnătate acestor valori, preţuindu-le mai presus de toate. Pentru el adevărul, binele, frumosul au o valoare supremă. Orice altă valoare le este subordonată. Idealul, în acest sens, nu e un cuvânt deşert, ci realitatea simţită în felul cel mai adânc şi pătrunzător.

Mircea Djuvara.

UN OM ÎN TOATĂ FIREA

„Particularii de clasa întâi, în sala de desen!“

O sală albă, simplă, cu pereții plini de foi de bloc pe care mâini de începători lăsaseră cu ajutorul cărbunelui urmele stângăciei lor sub formă de jumătăți de nasuri, ochi singuratici, profiluri banale, sau schițe de arhitectură școlărească, cu case lucrate după un singur tipic, numai în dreptunghiuri, fără stil, fără nici o viață. Sub o poliță lungă de stejar lustruit stau atârnate câte-va reliefuri de ipsos: figuri de fauni; chipuri suave de copii, ciorchini de struguri și alte felurite modele; iar pe poliță, înșirate la rând, minuni de ale olăriei naționale gătite cu împestrițări de motive românești; urcioare, ploști, vase pentru flori și strachini.

Mulțimea candidaților dase năvală pe ușa care le stase închisă mai bine de un ceas. In câte-va minute băncile se acoperiră până la fund cu băeți și fete de toate vârstele: învățătoare fără diplomă lângă mici liceeni în uniformă, sergenți-plutonieri lângă fete de doisprezece ani, un amestec de capete mici, mari sau țuguiate, cu părul pieptănat sau în neregulă, cu trăsături fine sau grosolane, cu fruntea nefiresc de lată sau supărător de îngustă, întocmai ca într'o sală de cinematograf.

Toamna trimetea prin geamurile larg deschise, până în fundul clasei, o adiere de belșug, de porumb strâns în hambare, de fructe coapte. Un sfârșit de Septemvrie îmbrăcat în aur, copilăros și fraged ca o zi de Mai după ploaie.

Un băiat de la cancelarie, călcând țanțos, trecea din bancă în bancă, punând pe coala de hârtie a fie-căruia, ștampila liceului.

De la o biserică din apropiere se auzea trăgând clopotele, pentru-că a doua zi era Duminică. Cântecul lor mânăstiresc aducea în clasă fiori de zi mare. S'ar fi părut că e săptămâna Paştilor, dacă un teiu bătrân de la fereastra din fund nu şi-ar fi tot tremurat pe pânza albastră a cerului câte-va ramuri cu frunze rare, îngălbenite, pline de neastâmpăr.

In locul profesorului de Ştiinţe, care era bolnav, directorul veni în clasă cu un necunoscut. Povăţui pe toţi cei de faţă să asculte de *domnu doctor*, strânse prietenos mâna acestuia şi plecă.

In ochii tuturor sclipeau lumini de bucurie. Profesorul titular era un om rău, care nu iubea copiii. La concursul pentru catedră nu-l întrebase nimeni dacă-i sunt dragi.

Domnu doctor dete subiectele, rugă pe candidaţi să se poarte cinstit, se plimbă puţin prin clasă uitându-se la nimicurile din perete, apoi se aşeză la masa din faţă şi începu să cerceteze pe rând chipul fie-căruia.

O albină mânată de instinctul iernei apropiate, căuta adăpost, cercetând călimările, speriind fetele. Dacă nu le-ar întuneca teama de necunoscut şi de note rele, ceasurile acestea de lucru la *probele scrise*, de muncă în comun a minţiilor tinere, ar înnota în desăvârşită linişte şi poezie.

Privirile distrate ale doctorului urmăriseră mult timp jocul vântului în frunzele galbene ale teiului dela fereastră. Dar cu încetul ele fură prinse în spre mijlocul băncii a cincea de o faptă care la început îl necăji, iar în urmă îl făcu să zâmbească: Un om în toată firea copia fără sfială de la vecina lui, o fată pipernicită, cu ochii mici şi obosiţi, cu părul castaniu şi neîngrijit, cu degetele de la mână mai subţiri şi mai galbene decât tocul de os cu care scria.

Ce lipsă de obraz — se gândi doctorul — să furi munca unui copilaş, să te bucuri ca un trântor la avutul agonisit cu cine ştie câtă trudă de o fetiţă de unsprezece ani.

Figura omului în toată firea avea însă ceva care pusese stăpânire pe doctor şi-l făcea să amâne mereu mustrarea: nişte mustăţi groase, pe care teama de a nu fi prins i le mototolise cu totul sub nas. Scriind, el îşi ţuguiase buzele

mult, fără să-şi dea seama şi le mişca într'una mestecând, ca un copil când suge.

Numai când şi alţii din clasă începură să bage de seamă, doctorul se ridică de la locul lui, se opri în faţa băncii întâia, şi întinse mâna în spre locul acela, vorbind de departe:

— Domnule, cum te chiamă pe dumneata?

— Matei Stelian.

— Eşti slujbaş unde-va?

— Da. Telegrafist la Calea ferată...

Vecinul fetei cu ochii mici avea fruntea îmbrobonată de sudoare; iar în colţul gurii lui încremenise la adăpostul mustăţilor o zâmbire batjocoritoare, pe care numai cine nu ştie ce e disperarea poate săvârşi nedreptatea s'o osândească.

Dar doctorul era om încercat şi cuminte. Pricepu încurcătura şi se întoarse iute către fată:

— Bine, fetiţo, tu nu eşti în stare să-ţi păzeşti înscrisul? Dacă dumnealui nu se sfieşte să copieze de la tine, învaţă-l tu cel puţin minte. Fă-l să simţă că te fură, fă-l să priceapă că e destul de ruşinos ca un om mare să se bucure aşa la munca unui copil. Sunt sigur că nici nu-l cunoşti.

— Ba da...

Şi lacrămi mari ca picăturile unei ploi după secetă — începură să cadă cu repeziciune din ochii mici şi stinşi ai fetei, de-a dreptul pe bancă.

— Sunteţi rude?

— Da. E tăticu...

O sguduire electrică, venită par-că din scânduri pătrunse deodată clasa întreagă.

Doctorul îşi adună toate puterile ca să se stăpânească. Se sili să alunece spre glumă:

— Bine, dar când ai plecat de acasă, nu ţi-a spus mama să nu laşi pe tăticu să copieze?...

Un râs prietenos isbucni — ca o firească uşurare — din toate părţile.

Dar tăticu ţuguiase din nou buzele. Intinse gâtul, închise ochii pe jumătate şi zise ca dintr'un vis:

— N'are mamă... Sântem singuri...

Doctorul nu mai zise nimic. Fugi îndată spre fereastra din fund, ca şi cum l-ar fi chemat cineva acolo. Şi stătù

de vorbă cu frunzele îngălbenite de tei, până când cel din urmă băiat părăsi clasa.

Când fu singur, începu să caute printre colile de hârtie. Puse de-asupra probele iscălite cu numele Matei Stelian şi Matei Irina şi se duse — aproape alergând — în cancelaria directorului.

După o săptămână — când se dete rezultatul — tatăl şi fiica îşi citiră, tremurând, numele pe lista promovaţilor.

I. A. Bassarabescu.

PRIMĂVARĂ INUTILĂ.

Sufocată de viața cu program,
De savanții cu șoșoni și ochelari—
Pedagogi și profesori octogenari
De algebră,
Geografie
Și pian,
Și de-acelaș „va urma“ cotidian,
Primăvara a isbit cu pumnu 'n geam
Și-a fugit din pension
De la Notre Dame de Sion.

I-am citit isprava 'n calendar
Și-am plecat de-acasă, după ea
S'o 'ntâlnesc în Cismigiu
Sau la Șosea,
Cum făceam în fie care an
Când eram un simplu licean
Cu frecvența cursurilor pe trotuar.

Dar de data asta — nu știu cum —
N'am găsit nici urma ei pe drum...

Poate n'am mai cunoscut-o eu,
Poate drumul ei şi drumul meu
Nu mai fac de-acum, acelaş drum,
Sau pe drumul de la Ateneu
Până la Şosea, la Hipodrom,

Primăvara n'a găsit în Capitală nici un om
Să-i ureze ca pe vremuri: „bun sosit!..“

Şi probabil, dezolată, primăvara şi o fi zis
C'a greşit
Când a spart eri noapte geamul şi-a fugit...
Şi pe urmă,
De mândrie
Sau de ciudă,
Primăvara poate chiar s'a sinucis!..

Ion Minulescu

ARTA ROMÂNIEI MARI

CONTRIBUȚIA PROVINCIILOR ALIPITE

I

Fericita întregire a neamului românesc a avut ca urmare firească și lărgirea domeniului artei sale.

Prin reunirea sub un singur sceptru a tuturor fraților reslățiți sub alte împărății și prin recucerirea aproape a întregului pământ strămoșesc, poporul român și-a regăsit leagănul străvechi al plămădirii sale. El a reintrat în posesiunea bogățiilor naturale, cu care din belșug e hărăzit acest petec de pământ, unde, din vremurile cele mai îndepărtate, trebue să fi fost ușor traiul și lesnicios urcușul în spre culmile civilizației și ale artei. Căci de mare ajutor au fost de sigur, la repedea progresare a regiunii, aceleași băi de aur și de aramă, cari și pentru noi, astăzi, alături de celelalte bogății ale subsolului, reprezintă nădejdea cea mai temeinică a evoluării noastre viitoare.

In afară de bunurile pământului, am mai redobândit și mărturiile străduințelor de care au fost animate generațiile ce s'au perindat pe aci. La darurile firei se adaogă produsele mâinii omenești; de acestea din urmă numai ne vom ocupa aci. Urmele culturale și artistice atât ale populației băstinașe, cât și ale neamurilor stabilite în urmă, sau ale acelora ce s'au scurs numai pe aci, alcătuesc patrimoniul nostru artistic, ce urmează să mai fie întregit prin revendicarea câtorva tezaure, cari, deși găsite în pământul românesc, constitue încă fala unora din muzeele streine.

Fiind acum stăpâni pe întreg domeniul ancestral, cercetătorii trecutului nostru nu vor mai fi stânjeniți, ca până

aci, de hotarele arbitrare, ce despărţiau ţinuturi cu aceleaşi populaţii rurale şi cu aceleaşi înfăţişări artistice. Munţii, limitrofi numai în vremuri vitrege, recapătă importanţa lor centrală între hotarele naturale ale marilor ape încercuitoare, şi astfel, în acest cadru larg, se lămuresc organic începuturile neamului precum şi fazele principale ale desfăşurării artei, dealungul veacurilor.

Deaceea, mirare ne prinde, că în nici una din numeroasele publicaţii artistice după războiu, nu s'a desfăşurat în toată a ei amploare splendida moştenire artistică [1]), cu care ne putem mândri azi, punându-se în evidenţă zestrea cu care ne-a venit fiecare din proviciile alipite. Pentru cetitorii bătrânei reviste, în care se reia acum, sub această nouă înfăţişare, studiul artei noastre, omogeneitatea ei este bine cunoscută, fiind de atâtea ori demonstrată. In locul citatelor, dovedind că nu pentru toţi hotarele politice au fost stavile în cercetările lor asupra artei vechiului regat, ne vom mulţumi cu argumentul mult mai elocvent al proporţiei obiectelor aflate în Muzeul de Artă Naţională din Bucureşti. Cele peste unsprezece mii numere, adunate între 1906—1916, erau după războiu astfel repartizate: 3.308 din Transilvania, 1.569 din Bucovina, 921 din Banat, 339 din Macedonia, 45 din Basarabia şi 25 din Istria; în total, deci, proveneau de peste hotare mai multe obiecte decât jumătatea reprezintând vechiul regat. Toate aceste produse ale ţăranului român, reunite înainte de războiu, ne apar, retrospectiv, ca simbolul prevestitor al fericitei înfăptuiri, de care ne bucurăm acum.

Intru cât priveşte arta populară deci, provinciile surori nu ne aduc altă contribuţie decât întărirea convingerii, dinainte căpătată pentru cercetătorii avizaţi, a unităţii perfecte a produselor ţăranului român de pe ambele povârnişuri ale Carpaţilor. De alungul apelor şi prin trecătorile naturale din munţi, ce se dovedesc a fi fost locuite din vremurile cele mai vechi, cât şi prin periodicele peregrinări ale ciobanilor, populaţia băstinaşă şi-a menţinut cohesiunea, păstrând neatinsă individualitatea artei şi a limbei sale.

---

[1]) Cf. V. Pârvan: Problemele de archeologie în România. „Transilvania" Ian. Febr. 1921

Din punct de vedere al documentării vechimei şi neîntreruptei continuităţi a populaţiei locale, arta prezintă mari avantagii chiar faţă de puterea convingătoare a limbei [1]), deşi, din cauza cunoaşterii insuficiente a materialului

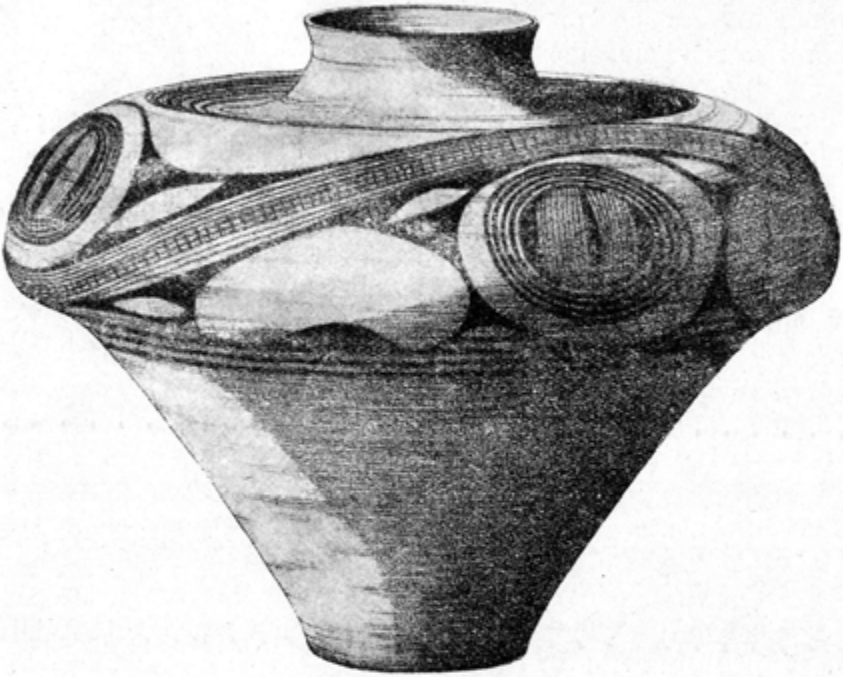

Chiup de lut zugrăvit, din Şipeniţ-Bucovina. Muzeul de artă naţională din Bucureşti

artistic, argumentul răspândirii aceleiaşi limbi a servit singur de bază la stabilirea hotarelor prin tratatele de pace. Dar chiar dacă, ab absurdo, am presupune că toţi românii ar fi amuţit, totuşi, prin înfăţişarea portului şi a îndeletnicirilor artistice, s'ar fi stabilit înrudirea lor necontestată.

Dar nu numai ca valoare documentară a unităţii neamului, ci mai ales ca oglindă a însuşirilor sufleteşti ale poporului şi pentru emoţiunile estetice ce ne procură, arta are necontestată superioritate chiar faţă de limba românească. Prin

[1]) Chiar O. Densuşianu, în a sa *Histoire de la langue roumaine*, (Paris 1901, I. p. 8,) recunoaşte necesitatea mărturiilor archeologiei pentru lămurirea începuturilor limbei noastre.

studiul amănunțit al monumentelor trecutului se poate urmări, cu mult mai multă preciziune, continuitatea aceluiași fir conducător în evoluarea neamului și stabilirea străvechei și neîntreruptei legături între stăpânitorii de azi și cei mai vechi locuitori ai acestor ținuturi. Obiectele au, față de cuvinte, întâi marea superioritate a vechimei: făurirea obiectului a precedat cu mult denumirea lui. Și pe când obiectele descoperite în pământ ne dau certitudinea posesiunei chiar a originalelor făuritorilor primitivi, nimic nu ne asigură că denumirile lor de azi sânt aceleași cu care ele a fost dela început botezate. Pe când dar un obiect găsit la locul său de origină ne vorbește nemijlocit, desvăluindu-ne condițiile creării sale, trădându-ne chiar și însușirele sufletești și îndemânarea mâinilor celui ce l-a făurit, denumirea obiectului, în cele mai multe cazuri, nu ne ajută întru nimic la desvelirea trecutului legat de acel obiect. Cuvintele au suferit, în de cursul vremurilor, transformări și alterări fundamentale, de cari au fost cu totul ferite obiectele păstrate sub coaja pământului. Cercetând orice obiect preistoric și urmărindu-i forma și distribuirea ornamentelor, putem să ne dăm seama de mentalitatea și gradul de cultură a autorului, precum și, după menirea obiectului, de starea de civilizație a epocei ce reprezintă.

Prin mărturiile descoperite în țară, din vremurile cele mai îndepărtate, s'a făcut dovada necontestată a adâncului sentiment artistic de care erau însuflețiți acei strămoși ai noștri; iar prin asemănarea fundamentală a ornamentelor lor cu acele ale țăranului nostru de azi se documentează o descendență directă și persistentă. Abstracțiunea ornamentației geometrale și evoluarea spiralei constitue, între alte probe, cea mai sigură legătură între neoliticul de acum cinci mii de ani și țăranul nostru, pe care nici interpunerea misticului „gând al popoarelor“ nu o poate atenua [1]). Această expresiune particulară a decorațiunii a rămas nealterată de motivele florale și zooforme formând baza ornamenticei poporului maghiar, cu care țăranul român a conviețuit mai bine de o

[1]) S. Mehedinți: Aplicări antropogeografice în sfera etnografiei, istoriei și altor științe învecinate. In Anuarul de geografie 1909-10; vezi și „Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale“. București, 1920, de acelaș.

mie de ani. O dovadă mai mult a rădăcinilor adânci și

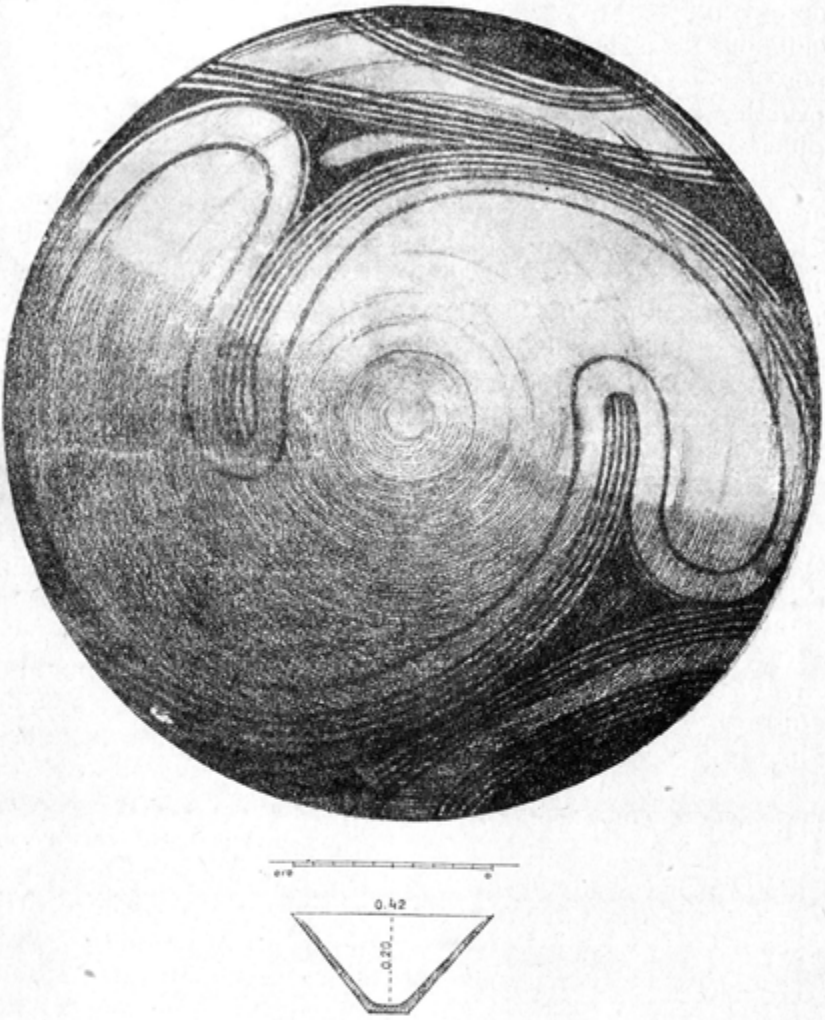

Strachină de lut, zugrăvită pe dinăuntru. Șipeniț. Muzeul de artă națională din București.

inalterabile ale sentimentului artistic propriu poporului nostru.

Origina artei populare, ca și a celei preistorice, este desigur strâns legată de nevoile prime ale vieții, motorul

general al civilizației. Inainte de a ajunge la înflorirea așa de savantă a bâtei sale, desigur că prin primele încrestături ciobanul urmărea mai ales scopul practic de a-și distinge posesia sa de a celorlalți. La cei conduși numai de simțul practic, această invenție nu a depășit stadiul la care a ajuns răbojul uzitat încă astăzi; la cei mai fericit înzestrați însă, însemnarea primitivă s'a desvoltat dând frumoasele încrestături ale ciobanilor noștri. Intocmai după cum unele triburi se mulțumesc cu vocabularul restrâns numai la satisfacerea nevoilor traiului în comun, pe când alte neamuri se întrec în abstracțiunile din care clădesc minuni — inutile din punct de vedere utilitar, dar așa de binefăcătoare sufletește — cum e „Mioriția" noastră, de pildă.

Dar, în afară de arta anonimă a poporului ne mai fâlim cu o serie de monumente laice și religioase, reprezintante ale claselor dominate și separate de massa compactă a țăranilor. Această artă a stăpânitorilor, spre deosebire de cea populară, e monumentală, personală, sporadică și deseori de importație streină, ca și autorii ei. Fiind în serviciul domnitorilor și al claselor privilegiate, ea întunecă pe modesta artă țărănească prin splendoarea manifestărilor sale. Ambele arte viețuesc alături; pe când cea țărănească însă nu și-a întrerupt un moment firul existenții, ccalaltă nu e lipsită de intermitențele corespunzătoare epocilor de slăbire ale puterii de care e condiționată. Existența lor simultană are ca paralel, la noi de pildă, ivirea limbei slave sau grecești, ce succesiv întâlnim în biserică și în actele oficiale alături de limba proprie românească, ce niciodată nu a încetat de a predomina. Și întocmai cum din difertele faze filologice, prin care a trecut societatea înaltă, nu ne-au rămas decât grecismele sau franțuzismele ce împestrițează limba, tot astfel și arta țăranului nu se alege decât cu unele forme izolate. Regenerarea limbei însă ne-a dat-o vorbirea țărănească; împrospătarea artei viitoare se va sprijini și ea mai ales pe tradiția rămasă vie în manifestările artei populare.

Contribuția de artă monumentală, ce în special Ardealul ne aduce, este din cele mai importante și umple golurile imense ce prezintă conspectul artei din vechiul regat. România mare se mândrește astăzi cu o varietate și o întregire a

domeniului artistic, cum rar se întâlneşte. Toate marile epoce ale artei europene sânt reprezentate în ţara noastră, şi uneori prin exemplare de toată frumuseţea. Intreaga desfăşurare a artei generale se poate urmări în graniţele ţării, ilustrându-se prin monumente din cuprinsul ei numai. Ardealul ne-a adus tocmai reprezintanţii epocilor ce lipseau

Oală de lut zugrăvit, din Şipeniţ. Muzeul de artă naţională din Bucureşti.

vechiului regat, încât întregirea se face fără repeţiri din aceleaşi vremuri.

Din Orient şi din Apus s'au întâlnit pe pământul românesc curentele artistice cele mai deosebite: antipodul gotic cu cel bizantin, de pildă. Din contopirea lor s'au născut splendidele monumente, ce rămân o dovadă rară a celei mai reuşite combinaţii a stilurilor opuse.

Inainte de a da înșirarea monumentelor ce contribue la sporirea patrimonului artistic, vom schița soarta ce le-a fost rezervată și influența ce ele au avut asupra artei pământene. Vom atinge astfel problema complexă a originei și transformării artei monumentale față de cea locală. Ne vom feri însă a cuprinde prea de vreme rezultatul influențelor reciproce sub denumirea, pe cât de ademenitoare, pe atât de falsă, de artă românească, după cum greșesc cei mai mulți din cercetătorii noștri [1]).

Pătrunși de însemnătatea, de varietatea și nebănuita frumusețe ce ne destăinue unele dintre monumentele din cuprinsul țării și în dorința sinceră de a le pune în valoarea lor adevărată, vom evita păcatele atât ale stăpânitorilor streini dinainte de războiu, cari își însușiau monumente ce nu le aparțineau, cât și ale șoviniștilor de după victorie, cari abuzând de calificativul „național și original", aplicat fără discernământ, compromit monumentele în loc de a le fi de folos.

Arta neamului românesc, ca și a altor popoare de aceiași vârstă și descedență, fără a fi un produs spontan și izolat s'a împărtășit din manifestările colective ale omenirei primitive luând însă, dela început, un aspect particular, potrivit însușirilor firești ale celor cari au practicat-o și adaptându-se totodată condițiunilor locale. Incontestabilul ei merit este tocmai de a-și fi păstrat neatterat caracterul specific, dela primele zămisliri și până azi. Din influențele, cari s'au suprapus în urmă, unele au variat produsele ei, fără însă să-i fi sdruncinat baza; întocmai după cum limba s'a îmbogățit, prin adaptarea atâtor cuvinte streine, fără a-și fi schimbat structura sintaxei și a gramaticei. Și cum pe nesimțite vocabulele streine s'au românizat, tot astfel în artă s'au împământenit forme nouă, fără ca spiritul original să fi fost alterat.

Predominarea acestui sentiment artistic, ce persistă în ciuda influențelor vremilor și ale oamenilor, este cea mai nobilă și frumoasă moștenire a poporului român, ce-l clasează în rândul neamurilor superioare și bine înzestrate de

[1]) Cf. Arta în România, *Convorbiri Literare*, Ianuarie 1907.

soartă. Prin firul tradiţiunii artistice se stabileşte şi legătura neîntreruptă între artiştii anonimi ai zilelor noastre şi primii locuitori ai ţării, despre a căror existenţă nu avem alte ştiri decât arta plămădită de mâinile lor. Sistemul lor de ornamentaţie s'a repercutat până acum, îmbogăţindu-se prin variante nesfârşite, fără însă a se corci prin amestecuri eterogene.

Inzestrat cu un simţ artistic atât de puternic şi de individual, poporul a ştiut să profite de toate stilurile ce au fost introduse în ţară prin arta claselor dominante sau prin colonizări streine, şi, armonizând toate împrumuturile, să ne

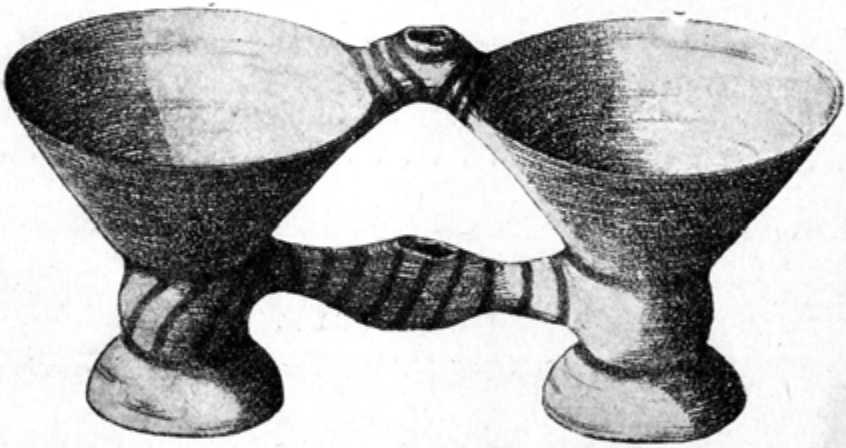

Vas-pâlnie sau binocular, de lut zugrăvit, din Şipeniţ. Muzeul de artă naţională din Bucureşti.

dea creaţiuni proprii. Astfel, din combinarea elementelor bizantine cu cele gotice se naşte tipul bisericelor din ţară, care treptat numai şi după ce s'au adaptat spiritului specific al neamului iau o formă destul de independentă pentru a putea fi individualizate ca creaţiuni proprii româneşti.

Simultan cu închegarea stilului local prin absorbirea elementelor streine, se petrece invers, prin infiltrarea spiritului propriu al populaţiei băstinaşe desagregarea stilurilor monumentelor importate. Căci deşi pentru executarea unei biserici gotice, de pildă, autorii sâşi aduceau planurile şi chiar pe unii maeştrii constructori streini, totuşi, pentru

lucrări așa de însemnate, erau nevoiți să apeleze și la brațele localnicilor. Românii întrebuințați într'acest scop, cu toată buna intenție de a executa planurile ce li se impuneau, nu se puteau însă împiedica de a imprima, pe neștiute, lucrărilor încredințate felul lor particular de interpretare. Și pe când pe de o parte monumentele gotice pierdeau treptat din caracteristicele lor originale, luând tot mai mult aspectul unei arte provinciale depărtându-se de izvoadele tipice, arta românească dimpotrivă adopta tot mai mult din aceste elemente streine la clădirile străvechi. Se prefac sau chiar se clădesc din nou biserici de tip bizantin cu chenare ogivale, de pildă, și adaptarea este atât de maestrită, încât departe de a supăra, suprinde prin noutatea și reușita combinare. In alt domeniu deasemeni: tipicul, atât de rigid, al Erminiei dela Sf. Munte este așa de abil transformat de zugravii noștri, încât ajungem la o evoluție a picturii bisericești necunoscută în chiar țara de origină.

Exemplele unori asemenea acomodări stilistice, ce nu sânt izolate, ne dovedesc puterea de adoptare și tot deodată de infiltrarea simțului artistic al masselor. Modesta și anonima artă populară reușește să pătrundă peste tot și cu încetul să predomine chiar technice așa de savante și particulare ca cea gotică sau atonită. E victoria forței vii a unei manifestări de artă modestă, dar cu rădăcini întinse în massa poporului, împotriva unor stiluri pe cari o minoritate numai le pricepea și le putea executa în forma lor originală. Asemenea importațiuni streine erau fatal condamnate să nu aibă viață mai lungă decât le îngăduia nevoia care prezidase la introducerea lor la așa depărtări de patria de origină. Deaceea, după frumoasa desfășurare a architecturii gotice în serviciul răspândirii cultului catolic, vedem cât de palid a fost, după ce lupta bisericească e înlăturată prin adoptarea reformei, ecoul artei renașterii în aceleași centre încremenite în spledorile trecutului ogival. Bisericuțele de lemn ale satelor românești sânt singurii germeni gotici, sub o nouă înfățișare însă, ce mai răsar în țara Ardealului, după ce tot de aci s'au adoptat unele elemente decorative în bisericele ortodoxe. In Bucovina și Moldova expiră ultimele influențe ale mărețului stil gotic, ce treptat și în decursul

mai multor secole a ajuns din Franța, prin intermediul Germaniei, până la noi.

Prin exemplele următoare vor fi mai vizibile și mai pe larg documentate, decât în acest cuvânt introductiv, influențele reciproce ale diferitelor stiluri, ce au întreținut vioiciunea

Chiup de lut zugrăvit, din Ariușd. Muzeul secuesc din Sfântu Gheorghe.

artei din România, grație predominării simțimântului artistic al poporului care nu se desminte în nici o împrejurare.

* * *

Înșirarea contribuțiilor cu cari provinciile surori au ajutat la întregirea domeniului artei românești începe, în mod firesc, cu problema chiar a primilor licăriri de viață în aceste meleaguri.

Mulțumită explorărilor mult mai sistematic întreprinse în Ardeal, rezultatele sânt din cele mai îmbucurătoare. Ni se aduce confirmarea existenței paleoliticului în România.

Se împinge deci îndărăt cu câteva zeci de mii de ani apariția omului la poalele Carpaților. Țara noastră intră astfel în rețeaua marilor migrațiuni ale omenirii primitive, condiționate de schimbările faunei și ale florei. După urmele găsite până aci, oamenii cari au rătăcit pe la noi, în căutarea unui traiu mai ușor, nu sânt chiar dintre cei mai vechi, căci ei vin după vremea când s'au desfăcut legăturile directe pe pământ între continentul nostru și cel african. Ei fac parte dintre cei veniți în Europa dinspre Asia centrală, cu vreo 25.000 de ani numai înainte de era creștină [1]), socotind prin analogie cu rezultatele din apus, ale noastre fiind încă prea incomplecte pentru a ne putea servi la stabilirea unor cronologii.

Problema apariției primului om în regiunile noastre depășește cadrul istoriei artei, care se ocupă de el numai din momentul când avem și urme palpabile ale obiectelor făurite de mâna lui, rezultate ale frământărilor minții lui. Omul anterior acestor documente, sau neînsoțit de ele, interesează domeniul antropologiei.

In vechiul regat, unde s'au găsit numeroase urme de animale contimporane cu omul diluvial, nu avem încă dovezi ale trecerei lui.

Afirmațiile lui Tocilescu, din a sa „Dacie înainte de Romani", nu au nici o valoare, nefiind susținute prin dovezi; iar pretinsele piese din „catalogul Muzeului de antichități", ce acelaș autor a publicat în 1908, sânt falșe. Nici singurul exemplar de silex, găsit, după spuse, în Vlașca, și pe care se întemeiază Niculae Densușianu (Dacia preistorică p. 12) pentru a susține existența paleoliticului, nu este convingător, cu atât mai puțin cu cât forma lui este foarte frustă și rău conservată.

Din ținutul vecin al Ungariei urmele omului paleolitic sânt semnalate în 1892 și rezumate în comunicarea D-rului *Martin Roșca* [2]). Lucrările acestui cercetător însă, din

[1]) După ultimele cercetări rezumate în: La préhistoire de Dr. Capitan, Paris 1922, și l'Humanité préhistorique de I. de Morgan, Paris 1921.

[2]) Praehistoriche Zeitschrift, Berlin, 1910, p 416.

Ultimele sale rezultate sânt consemnate în „Cercetări arheologice în Munții Hunedoarei" Cluj, 1923 p. 27 și urm., cu un rezumat în limba franceză.

1911 şi 1921, în peştera *Cioclovina* din Valea Luncanilor a munţilor Huniedoarei, precum şi săpăturile lui *Julius Teutsch* [1]) din acelaş an, în *Valea Cremenii*, lângă Sita Buzeului, deci aproape de hotarul cel vechi, ne aduc dovada cu totul nouă a vieţuirei omului paleolitic în aceste regiuni. Uneltele scoase la iveală, în număr considerabil mai ales în Valea Cremenii, după confirmările specialiştilor streini cari le-au cercetat, sunt toate de tipul clasic al perioadei *Aurignac*-iene; în Cioclovina se pot precisa mai de aproape exemplare de tipul fazei *Abri Audit*. Rezul-

Castron de lut zugrăvit, din Ariuşd. Muzeul secuesc din Sfântu Gheorghe.

tatele săpăturilor constau în obiecte de uz practic: scule de silex sau cremene, rareori de alte materiale tot aşa de dure şi tăioase. In genere s'au găsit spintecătoare (coup de poing) sau răzătoare (grattoir, racloir) şi alte asemenea instrumente de care se serveau la prepararea pieilor animalelor contimporane ca: mamutul, rinocerul, leul, ursul, calul sălbatec. Sculele sânt cu îngrijire lucrate şi s'au găsit împreună cu urme de cenuşe şi alte dovezi de sălaş omenesc. In Valea Cremenii, unde printre 20.000 de fragmente de cremene se disting vreo sută de unelte bine lucrate, s'a mai

[1]) Das Aurignacien von Margyarbodza, Budapest, 1941. Săpăturile au fost făcute împreună cu bijutierul Iosef Gräf, tot din Braşov

aflat și o bucată de chihlibar, dovadă a legăturii cu părțile din sudul Carpaților, unde se găsesc asemenea filoane.

Urme artistice propriu zise nu s'au găsit încă; desenele sau mai propriu „scrijeliturile", cum însuși autorul descoperirii numește semnele de pe pereții peșterii Cioclovina, sânt din nefericire, încă prea puțin sigure și clare pentru a fi clasate între încercările de desenuri umane.

Interesant de reținut e faptul că ambele stațiuni se găsesc în regiuni curat românești. Centrul paleolitic din semnificativ botezata vale a Cremenii se află lângă comoda trecere prin munți, ce ne oferă valea Buzeului, care e ilustrată, dinspre sud, prin descoperirile neolitice din Monteoru și prin urmele mai târzii ale retragerii Goților pe la Petroasa.

In așteptarea ca cercetări sistematice să ne aducă și în vechiul regat dovezi ale epocei prime a pietrei cioplite, semnalăm aci importanta contribuție cu care Ardealul deschide domeniul artei din România întregită. Cu zeci de mii de ani s'a pătruns mai departe în cercetarea începuturilor artei și implicit a problemei, încă așa de puțin pătrunsă, a ivirii omului în văile Carpaților.

Deocamdată ne mulțumim a constata și la noi apariția paleoliticului, care nu lipsea deci din România mare.

* * *

Din a doua vârstră a omenirii, tot încă fără istorie scrisă, în care omul se servă tot de unelte de piatră, de astă dată însă șlefuită, nu numai cioplită, deci din epoca nouă a pietrei zisă neolitică, România posedă destule urme apreciabile. Descoperirile din Basarabia, Bucovina și Ardeal nu fac decât să complecteze rezultatele din vechiul regat, dându-le prin amploarea lor mult mai multă tărie și mai mare strălucire prin frumoasele și interesantele exemplare ale unor cercetări mai sistematice.

In această epocă, România, dela început, a jucat un rol în deslegarea marilor probleme ale migrațiunilor și ale curentelor ce au influențat vechea Europă. Cu lărgirea granițelor țării și cadrul demonstrațiilor s'a mărit, soluțiunea problemelor fiind mai lesnicioasă și mult mai evidentă. Nu vom relua aci expunerea acestei însemnate chestiuni, pe larg tratată,

acum 14 ani, într'un prim capitol: *România față de teoriile nouă ale archeologiei preistorice*[1]). Motivat atunci tocmai de nouile descoperiri din Transilvania, Bucovina și Basarabia,

Suport de vas, zugrăvit, din Ariușd. Muzeul secuesc din Sfântu Gheorghe, jud. Trei Scaune.

studiul este azi încă de actualitate. Oricare ar fi rezolvirea viitoare a marilor curente culturale, România, prin situația

[1]) Publicat întâi în „Viața Românească", Octombrie 1910. pp. 67—88. Complectat printr'un al doilea capitol: „Starea actuală a archeologiei preistorice în România" și ilustrat prin numeroase reproduceri din Bucovina, etc. După aceasta primă parte (5 coale) a unui volum neterminat, pus însă în circulație în 1910, se fac citațiile următoare, reproduse fără nici o modificare.

Doi ani în urmă, chestiunea a fost reluată de I. Andriesescu: Contribuție la Dacia înainte de Romani. 8° 124 pp. Iași, 1912.

Cf. D. Martian: Repertoriu archeologic pentru Ardeal, Bistrița, 1920.

ei geografică, va fi totdeauna direct pusă în discuție, căci, după plastica imagine a lui Odobescu, țara noastră s'a prezintat „pe timpii marilor bejănii ale semințiilor omenești ca un fel de mare pâlnie căscată, care părea a se deschide firește dinaintea anticilor căutători de pământuri".

Din acest studiu, în care denumirea „Ungaria" trebue azi înlocuită prin România, în cuprinsul căreia cad *toate* descoperirile menționate, nu voi reține decât unele concluziuni generale, necesare pentru a pune în evidență rolul însemnat al țării noastre în deslegarea problemelor ce pasionează încă pe cercetători. Pe baza studiilor atunci apărute ajungeam la următoarele încheieri:

„Epoca neolitică a ținuturilor dunărene și balcanice e mai veche decât parte din cultura trojană și cu mult mai veche decât cea premicenianã"... deci „nu poate fi vorba de o influență dinspre S. ci contrariul e mult mai admisibil. In privința spiralelor de aur, preponderența centrului din *Transilvania* și a influenței sale spre S. e bine dovedită" (p. 29). După ce se trec în revizie descoperirile din „Tordos pe Mureș", azi Turdaș, din „Priesterhügel și Erösd" adică Gorganul de lângă Bod și Ariușd; din Șipeniț-Bucovina și „Petreny" din jud. Bălți din Basarabia se ajunge la concluzia că „în ținuturile Daciei și Moesiei vechi, adică acolo unde azi (la 1910!) se găsesc Români, fie în masse compacte ca în Regat și Transilvania, (sic) fie în pâlcuri răzlețe ca prin Moravia, Bosnia, Serbia și Bulgaria, Macedonia, peste tot găsim în epoca neolitică o ceramică unitară la care predomină ornamentația geometrică și în special spirala cu toate variațiile ei. Acest stil pe baze geometrice, care se întinde și peste marginele acestor ținuturi atât la N. cât și la S., se poate cuprinde și sub numele generic de ornamentică *veche europeană*, (Schmidt, Zeitschrift für Ethnologie 1903, p. 452 spre deosebire mai ales de ornamentica inspirată din viața organică a Orientului", p. 32. Adoptând concluziile savanților germani, susținute de cercetările din Basarabia și Rusia meridională ale lui v. Stern din Odessa, se ajunge la concluzia, că pictura pe vase în Europa centrală din epoca neolitică recentă este opera independentă a popoarelor care au locuit

în partea de jos a șesului dunărean și în ținuturile învecinate" p. 31.

O ultimă cestiune urmărită în acel studiu este de „a stabili cine au fost, dacă nu făuritorii, dar cel puțin purtătorii culturii neolitice în părțile dela N. Dunării", p. 35. Se citează părerea lui Schmidt care menționând pe Agatirsi, „locuitori ai țării bogate în aur, pe care o străbate Mureșul", fixează în Transilvania locul de origină al buclelor de aur ce se regăsesc până în marea Egee", p. 35. Concluzia este că: „Prin Geți și Daci, Tracii sunt cei mai îndepărtați dar și cei mai

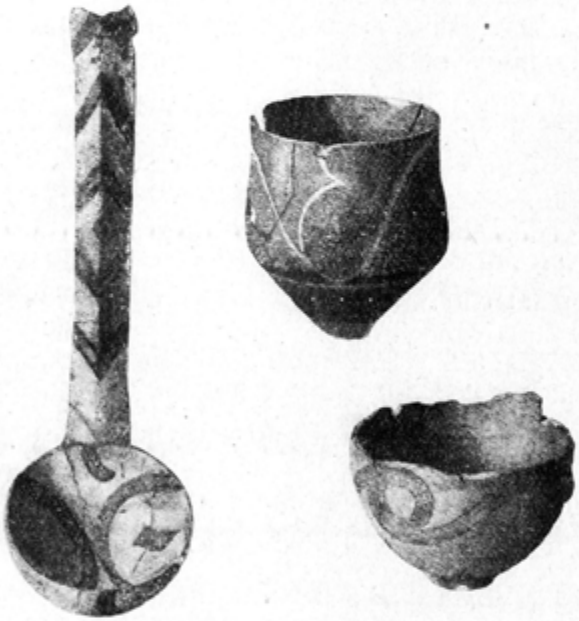

Lingură și cupe, de lut zugrăvit, din Ariușd. Muzeul țării Bârsei din Brașov. (După desenul lui Iuliu Teutsch).

direcți strămoși băstinași ai Românilor. A stabili dar, pe baza rămășițelor artistice ale lor, locurile de ei ocupate odinioară, este cred de mare interes pentru noi, deoarece constatăm că întinderea lor din vechime corespunde cu așezarea de azi încă a elementului românesc. Astfel se va putea dovedi că în multe părți Românii sânt cu mult mai vechi

decât semințiile streine, care totuși vor să se prevaleze de drepturi de stăpânire ce nu au", p. 36.

Opresc aci citațiile, ce am redat pentrucă au păstrat absoluta lor actualitate nu numai ca argumente în susținerea tezei archeologice, dar și pentru lămurirea concepției ce și alții aveau — înainte chiar de război — asupra unor probleme pe cari unii abili și gălăgioși exploatatori vor să le monopolizeze numai pentru ei.

Din fericire însă asemenea probleme sânt definitiv înlăturate prin frumoasa realitate ce ne-a fost dat să vedem înfăptuită și pe care urmează numai să ne străduim să o prețuim cum se cuvine. Din parte-mi am marea măgulire sufletească de a putea înoda firul, întrerupt prin războiu, al cercetărilor asupra artei noastre, fără vreo contrazicere cu trecutul. In cadrul liber al unor hotare naturale și fără de nimic stânjeniți în studiile noastre, expunerea artei din N. și S. Carpaților și a legăturilor dintre ele se va putea face și mai ușor acum.

Deocamdată lăsând la o parte orice alte considerațiuni și amânând chiar latura culturală a descoperirilor [1]), vom căuta să punem în relief numai dovezile sentimentului estetic ce animă pe strămoșii noștri primitivi — în înțelesul succesiunii în timp iar nu și al concepției. Căci chiar limitându-ne la cercetarea domeniului ceramicei, vom fi siliți a trage concluzii din cele mai surprinzătoare în privința îndemânării technice și mai ales a bogăției invențiunii acestor precursori, pe care nu numai că nu i-am întrecut, ci dela cari dimpotrivă avem atât de învățat. Reproducerea celor câteva vase cu înfățișări atât de elegante și variate, înfrumusețate prin ornamente așa de armonice și admirabil adoptate formelor să serve astfel nu numai la preaslăvirea artei trecutului, dar și la înviorarea și fructificarea artei prezentului, atât de îndepărtată de tradiție și, implicit, de bunul simț.

Alegerea domeniului ceramicei, pentru susținerea importantei teze a documentării sentimentului artistic, nu va mira decât pe cei cari mai au disprețul incultului pentru

[1]) Un interesant rezumat „despre importanța cercetărilor din Banat", din vara trecută, ne dă Dr. M. Roșca în „Arhivele Olteniei" An. II Noembrie-Dec. 1923, p. 466-9.

Hârburi de lut cu izvoade spirale încrustate, dela cetăţuia din preajma Sighişoarei. Muzeul oraşului.

hârburile vechi, cari de fapt constitue documentele cele mai autentice și cele mai numeroase. Din primele momente ale organizării vieței, omul a simțit nevoia recipientelor pentru păstrat și servit lichidul. Tivga, tărtăcuța și la nevoe bostanul au servit drept prime vase, pe cari curând însă omul a căutat să le imite în materiale mai durabile: lemn, lut ars și mai târziu metale. Din cele de lemn, persistând numai prin tradiția formelor, nu ne-au rămas originalele, mistuite fiind de vreme; pecând cele de pământ ars ne-au fost păstrate, fie chiar numai prin hârburi a căror neînsemnătate aparentă, din cauza lipsei de valoare intrinsecă, constitue importanța lor documentară. Fiind părăsite la locul lor de origină, după identificarea acelorași motive asemănătoare putem judeca întinderea teritorială a autorilor lor, iar prin apariția lor în diferite straturi ne dăm seamă de vârsta lor. Ele ne procură cele mai fixe jaloane, ascunse în pământ, după cari se poate urmări evoluția formelor și deci direcția curentelor culturale și artistice.

Prin ajutorul acestor hârburi, acum, cred, destul de reabilitate, vom putea documenta și noi nu numai vechimea culturei neolitice a regiunei noastre față de clasica epocă miceniană chiar, nu numai legătura în care dela început am fost cu marile centre dinspre Rusia, deci cu Eurasia, dar și marea însemnătate a acestor ținuturi ca centre de radiere a artei preistorice, precum și, mai ales, persistența până azi a unor anumite motive.

Bogăția enormă a ceramicei provinciilor alipite fiind recunoscută de toți autorii [1]), nu ne va fi posibil a enumera nici toate localitățile cu vase preistorice, nici toate grupările diferând după vârstă, formă sau ornamente. Vom clasifica olăria după sistemele ornamentelor prin care se tră-

---

[1]). Ne vom mulțumi a da, din bogata biografie a cestiunei, numai titlurile lucrărilor generale, în care se găsesc enunțate toate publicațiile speciale. De consultat cu folos; Praehistorische Zeitschrift și Zeitschrift für Ethnologie, ambele din Berlin; Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte a prof. G. Kossina; iar dintre tratatele speciale: Déchelette: Manuel d'archéologie préhistorique, 4 vol. Paris 1908-14, și, mai ales pentru Ardeal, M. Hoernes: Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, Wien

dează mai degrabă simţimântul estetic al făuritorilor decât prin formele vaselor, ce evoluează mai mult după nevoile traiului decât după cerinţile artei, care în deosebi ne preocupă aci. O dovadă a superiorităţii invenţiunii lor rezultă din prezenţa unor vase neolitice a căror rost practic

Placă de lut cu spirale încrustate. Muzeul din Sighişoara.

nu se poate încă explica azi. Din această categorie fac parte, între altele, aşa zisele vase binoculare, din toate staţiunile noastre cu olărie pictată, formate din două

1915 şi C. Schuchhardt: Alteuropa in seiner Kultur u. Stilentwicklung. Berlin, 1919. Pentru Transilvania se mai impune publicaţia ungurească cu rezumate în franţuzeşte: „Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée national de Transilvanie, Cluj. 1-x, 1910-1919; şi M. Wosinsky: Die inkrustierte Keramik der Stein u. Bronzezeit, Berlin 1904.

conuri invers suprapuse și legate între ele, dar fără fund, deci fără o vădită întrebuințare practică ca a solnițelor din zilele noastre, cu care tare se aseamănă. Ele nu corespund nici denumirei de „Trommelvasen", ce li s'a dat în credința că ar fi servit drept tobă, acoperite fiind cu piele. Mai probabilă este întrebuințarea lor ca suporturi ale vaselor fără picior sau cu fundul încă ascuțit, ca al celor suspendate. La aceste din urmă se observă, după dispariția firelor rețelei de suspensiune, cum urechile, prin care se petreceau firele, se transformă în adaosuri decorative cari, ca niște bumbi proeminenți, îmbogățesc plasticitatea vaselor cunoscute sub denumirea generală de „Buckelkeramik". O altă dovadă a luxului extraordinar desfășurat de acei primitivi așa de civilizați ne procură lingurile, găsite mai ales la Ariușd. Formele lor sânt deosebite și imită în lut originalele mai vechi în os, ce se găsesc tot în interesanta colecție a muzeului din Brașov. Cele mai multe sânt de forma poloniculuí și proprii pentru scoaterea lichidului din chiupuri; altele, mai mici, pentru uzul gurei. Cele mari au cozi lungi, perforate la capăt spre a fi suspendate; atât cozile cât și interiorul și exteriorul lingurilor sânt zugrăvite cu spirale sau alte ornamente adecvate formei. Azi, în al 20-lea veac de civilizație, nu se mai întâlnește nici la cel mai chiabur un lux la fel cu al strămoșilor din veacul al 3-lea, cel puțin, înainte de Hristos. Dar câte alte dovezi ale artei lui nu au dispărut!

Din punct de vedere technic, întreaga olărie neolitică nu a cunoscut încă roata și astfel se explică infinita varietate a formelor, cari plecând dela imitarea tivgelor din natură ajung la plăsmuirile cele mai originale, distruse apoi cu totul prin nivelatoarea introducere a roții. Pasta, grosolană și sgrunțuroasă la început, devine treptat tot mai subțire și bine arsă fiind lustruită chiar cu instrumente de os. In spre finele neoliticului se învălue vasele cu un strat mai subțire —*engobe*— în care se imprimă ornamentele. După exemplarele cuptoarelor descoperite la Ariușd, din care unul mai cuprinde 4 vase mari întregi și altele sfărâmate, arderea vaselor nu diferă de loc de a olarilor noștri dela țară. Ingrijirea extraordinară, cu care ele sunt lucrate până în cele mai mici amănunte, lasă să se presupună că ar fi făurite poate de mâna femeilor, mult mai dibace și mai dedate cu migăleala industriilor casnice decât bărbații ocupați cu vânătoarea sau

lucrul câmpului. Din această tradiţie, la noi azi, femeia nu a mai păstrat decât lipitul cu pământ şi spoitul caselor, olăria fiind în genere lăsată în seama bărbaţilor.

Primul vas a fost desigur, ca şi tărtăcuţa pe care a înlocuit-o, emisferic, fără gât şi fără picior, iar primul ornament imitarea reţelei de suspensiune sau a legăturilor cu care era întărit înainte de ardere. Treptat, formele se amplifică luându-se la întrecere cu capriciile nebănuite ale naturei; iar ornamentul, la început compus din îmbinarea liniilor frânte, începe să imite întortocheliile terminale ale lujerilor, născându-se, astfel motivul spiralei, căreia înzadar i se caută altă origină, mai ales la noi, unde exuberanţa vrejilor lasă joc nesfârşit variantelor. După această primă fază a preponderenţei natu-

Oală de lut cu bolduri şi încrustaţii cu calcar, din Orşova.
Muzeul din Timişoara.

rei, intervine măestria omului. Pentru mai mare stabilitate se turteşte fundul vasului, printr'o rezolvire tot atât de simplă dar tot atât de meritoasă ca şi a oului lui Columb; apoi se adaogă vasului buza, gâtul, urechile, piciorul şi o serie întreagă de ameliorări practice, care ne dau măsura spiritului inventiv al primitivilor.

Tot ce trece însă de satisfacerea nevoilor tinde spre arta pură. In această direcţie neoliticii ţinuturilor noastre se arată neîntrecuţi, uimitori, nu numai prin bogăţia plastică dar şi prin invenţia ornamentelor, care totdeauna sunt perfect adaptate formelor speciale ale vaselor. Motivele primitive din linii frânte de pe vasele încă stângace se înlocuesc

prin jocul mult mai liber al spiralei, care se mlădie mai cu ușurință după formele tot mai variate ale oalelor. La început și ele se incizează cu un vârf de os în pasta moale, sau se imprimă prin calapoade tot de pământ ars, ca cele găsite lângă Brașov. Acestei faze a ornamenticei îi urmează curând alta cu totul nouă și caracteristică regiunii dela gura Dunării: în loc de a se săpa, se suprapune prin culoare ornamentul care, sub mlădierea peleticului sau a pensulei, capătă mai mare libertate și mai multă expresiune. Sub această înfățișare, ornamentul spiralei este limitat le o regiune bine definită, pe când în prima sa fază de incrustare se întinde până spre obârșia Dunării și la sud până spre Grecia. Apusul, dincolo de Rin, nu cunoaște sub nici o formă spirala. Mărginindu-ne la urmărirea spiralei pictate ca ornament semnificativ al regiunii, putem ajunge la rezolvirea întregei probleme a legăturilor dintre neamuri și deci a originei lor și a întărirei totodată a persistenței simțului artistic la practicanții acestui ornament.

In România, olărie cu ornamente spirale pictate s'a găsit la Petrenii basarabeni de lângă Bălți, la Șipeniț pe malul Prutului lângă Cernăuți, la Cucutenii din preajma Iașilor de unde apoi trece în valea Mureșului și a Oltului transilvănean. La Ariușd (Erösd) pe malul drept și la Gorganul de lângă Bod (Priesterhügel) în față, pe versantul stâng al Oltului, s'au descoperit sălașuri neolitice cu olărie pictată cari au revoluționat știința archeologică, motivând și săpăturile ulterioare ale Dr. Hubert Schmidt, din 1909, la Cucuteni. Pe când însă rezultatele cele mai caracteristice ale Cucutenilor împobobesc muzeul din Berlin, cele ale D-rului *Ferenz László*[1]) dela Ariușd și dela alte numeroase stațiuni din județul Trei Scaune fac fala muzeului secuesc din Sfântu Gheorghe. iar cele dela Gorgan și alte puncte tot de pe malurile Oltului, săpate de *Iuliu Teutsch*[2]), se găsesc în muzeul din Brașov[3]).

---

[1]) Publicate și în franțuzește în rezumatul din „Travaux" 1911 și mai ales 1914.

[2]) Mitteilungen der Praehistorischen Commission der K. Akademie der Wissenschaften, vol. I Nr. 6. Wien 1903.

[3]) Călăuza Muzeului regional săsesc din Țara Bârsei, apărut și în românește la 1923.

Vasele cu spirale pictate de pe malul Oltului din ţara Bârsei sânt identice ca forme şi ornamente cu cele din Cucuteni-Şipeniţi-Petreni şi pot fi urmărite până la Tripolje, la sud de Kiev [1]).

Comparând cele două extreme, se constată o mare superioritate a produselor din Valea Oltului transilvănean faţă de cele de pe malul Niprului muscălesc. Dovadă a desvoltării succesive în drumul dela N. spre S. a acestui curent artistic, a cărui origină se pierde înspre Eurasia încă nu destul de cercetată. In staţiunea dela Petreni se găsesc primile încercări de animarea spaţiilor libere dintre desene

Vas dublu de lut cu ornamente imprimate, din Orşova. Muzeul din Timişoara.

cu reprezentări din lumea organică. Acest germen, cu totul dispărut în Moldova şi Bucovina, poate să se fi coborît direct spre Sud şi prin Marea Neagră dând naştere zoomorfismului de pe ţărmurile Egee şi până în Creta. Un nou argument al vechimei olăriei noastre din valea Oltului faţă de cea micenianâ ne aduce şi I. Lechler [2]) care recunoaşte în semnul crucei „svastica" pe fundul unui vas al Muzeului din

[1]) Minns: Scythians and Greeks, Cambridge, 1913 şi M. Rostovtzeff: Iranians and Greeks in South Russia, Oxford. 1922, unde se găseşte întreaga literatură şi asupra Galiţiei şi a Bucovinei.

[2]) După comunicarea lui Julius Teutsch: Hakenkreuz, Sonnenkult und Arier, în Bulletin de la Section Scientifique de l'Académie Roumaine, VIII année. Nr. 9, 1922—23, p. 199—211.

Brașov, datat din jurul anului 3000 a. C., cea mai veche apariție a acestui simbol, ce dela noi a trecut la Troja (cetatea II). Acest semn particular și alte ornamente în legătură cu cele neolitice persită la noi în încondeierile ouălelor de Paști, cari se deosebesc de ale altor popoare vecine.

Picturile vaselor din Petreni sânt superioare celor din Podolia, iar cele din Ariușd ating ultima desvoltare la care ajunge acest gen de zugrăvire. Prima etapă, monocromă, întrebuințează culoarea albă pe fondul roșietic-cărămiziu al vasului; polichromia introduce peste acestea culoarea brună și pe cea gălbue de nuanțe diferite precum și negrul dând în verde; între acestea mai apare uneori și fondul natural al vasului, nu întotdeauna peste tot acoperit de vopsele.

Pe când olăria zugrăvită pare a se opri în susul Carpaților, ornamentul spiralei încrustate în învelișul suprapus, după ce capătă o splendidă desvoltare în această regiune, se lățește spre Sud și Vest. In vârsta bronzului și în drumul spre Banat, unde se găsesc urme importante, incisiunile sunt puse în valoare prin umplerea lor cu var alb, care prin detașarea sa pe fondul închis dă o deosebită vioiciune modelelor. Un centru însemnat al cultivărei spiralei pare a fi fost, în afară de cele din vechiul regat, și regiunea Târnavelor, judecând după excepționalele urme găsite de prof. Seraphim în Cetățuia de lângă Sighișoara, care nu sânt întrecute nici chiar de produsele ulterioare din Butmir-ul Bosniac.

Generalizarea și desvoltarea la care a ajuns ornamentația spirală nu numai în Basarabia, Bucovina și Ardeal dar și dincoace de Carpați ne autorizâ a o lua drept reprezentantă a întregii concepții artistice a acelor îndepărtați strămoși. Constatarea persistenții spiralei neolitice în ornamentele străchinilor sau ale sumanelor țăranilor și surugiilor de azi dovedește neîntreruperea firului tradiției artistice, ce ne leagă de cel mai îndepărtat trecut.

Căci așa organice desvăluiri și savante amplificări ale aceluiaș motiv nu sunt fortuite sau împrumutate, ci rezultatul unei temeinice aprofundări, lungi exercitări și repetite aplicări. Venită cu scoborâtorii dinspre Kiev, spirala, împământenindu-se la noi, a prins rădăcini adânci și favorizată de

belşugul în care se răsfăţau fericiţii noştri strămoşi, cărora uşurinţa traiului le îngăduia să se ridice până la asemenea concepţii abstracte, ea s'a bucurat de o repede desvoltare care a culminat în crearea unor tipuri definitive şi caracteristice atât ale regiunii, cât şi ale neamului care a cultivat-o. Toate aspectele spiralei, atât de diferite, se găsesc în tezaurul artistic al României mari: dela forma cea mai simplă a cercurilor deschise şi alăturate până la spirala continuă sau în valuri. Libertatea şi spontaneitatea izvoadelor noastre sânt pe nedrept considerate ca „verwildert" adică sălbăticite de G. Wilke[1]), ale cărui savante reconstrucţii de spirale nu au servit de sigur neoliticului. Spirala acestuia este produsul liber al imaginaţiei şi îndemânării, iar nu al dislocărilor de cercuri, născocite de Wilke. De o importanţă cu totul deosebită sunt ornamentele în cari liniile rotunde ale spiralei sunt înlocuite prin linii frânte, traducând aceleaşi desene; interesante exemplare întâlnim atât la Cucuteni cât şi în noile provincii. Acestea au servit de bază chiar clasicului motiv „meandru", botezat astfel, ne spune legenda, după cotiturile râului cu acelaş nume, din Asia mică, pe când în realitate şi aceste motive ca şi spiralele din Mikene nu sunt decât apariţii mai târzii, coborâte pe căile mai sus indicate, ale ornamentului mai vechiu dela Dunăre. Origina carpatină a spiralelor în aur, ce se regăsesc în Sud, este admisă chiar de aceia cari nu vor să recunoască, fără reticenţe, întreaga lăţire a influenţei artistice dela N. la S.; cu toate că vechimea produselor noastre, contimporane cu uneltele de piatră şlefuită, este bine dovedită faţă de a exemplarelor similare din S. cari apar alături de unelte de metal, deci mai nouă.

Chestiunea priorităţii însă — oricare ar fi rezolvirea ei — nu predomină faţă de importanţa curat artistică ce păstrează, în orice caz, spiralele noastre. Repetarea acestor motive cu veşnicele lor reveniri, prin elegante cotituri, spre punctul de plecare, pornirile şi întoarcerile valurilor de linii, a căror circomvoluţiuni atât de armonic desfăşurate înaintează totuşi aşa de încet; ritmul în fine al spiralei se aseamănă perfect cu al mersului, cântecului şi jocului ţăranului nostru.

[1]) Spiral-Mäander Keramik u. Gefässmalerei, Würzburg, 1916. p. 58.

Măsura săltăreață prin neobosita repețire a unui pas înainte urmat de un pas înapoi, alcătuind motivul horei noastre, este totdeodată și traducerea dinamică a desenului în spirală. Revenirea, sub alte variante, a aceluiaș desen fundamental al spiralei corespunde variantelor atât de asemănătoare ale doinelor și cântecelor noastre. Refrenurile poeziei populare se rostogolesc în valuri tot așa de regulat cadențate ca și rotocoalele spiralei. Iar gama redusă a fluerului și a cimpoiului este cu mult întrecută de bogăția încrustațiilor și zugrăvelilor de pe oale. Deși discrete, modestele izvoade pictate nu-și pierd valoarea frumusețiii lor față de orice alte manifestări ale artelor surori.

Urmărirea cu luare aminte și fără pripă a ornamentelor spirale desvăluite pe vase, îmbinând veșnic aceleași motive repetate, fără început și fără de sfârșit, ne produce aceiași sensație de liniște și melancolie ca și doinele și cântecele populare atât de asemănătoare între ele. După cum însă chiotele voinicești întrerup monotonia cântului, înviorând jocul, tot astfel bumbii ascuțiți, ce înlocuiesc urechile de atârnare, reliefează suprafețele netede ale vaselor, servind totodată ca neașteptate motive centrale, în jurul cărora se desfășoară variante nouă ale spiralei.

Același ritm, aceiași simetrie, caracterizând întreaga făptură și mentalitate a țăranului nostru, formează și baza ornamenticei sale. Spirala nu este decât una din manifestările armonice ale simțului estetic ce-l stăpânește.

Dar, mai mult decât simpla spirală, zugrăvirea vaselor, cu totul streină artei contimporane a apusului, ne ridică deadreptul pe treapta cea mai înaltă a culturii neolitice dela noi, dovedindu-ne incontestabila superioritate a strămoșilor ajunși, așa de curând, la asemenea vorbitoare abstracțiuni. Căci deși numai decorativă, această primă fază ideoplastică, în opoziție cu desenul fisioplastic din paleoliticul apusan, nu e lipsită de viață, redându-ne varietatea bogată a naturei înconjurătoare, de care la fel pare să fi fost înamorat și neoliticul de odinioară ca și păstorul zilelor noastre. In trăsăturile largi și admirabil ondulate ce brăzdează pântecele vaselor, presărate cu nesfârșite variante de cercuri și spirale, se oglindesc șirurile dominante ale dealurilor deacurmezișul

văilor umbrite şi şesurilor întinse întrerupte de pâlcurile închise ale pădurilor sau de petele înverzite ale păşunilor redate în schematicele rotocoale ale picturii.

Subtilul artist nu s'a mărginit să ne redea printr'o imitaţie uşoară frumuseţea firei, ci, păstrându-i esenţa, ne-a sintetizat-o în câteva linii numai, atât de caracteristice. Asemenea splendide probe de abstracţiune a artei ne desvălue întreaga taină a sufletelor de artişti ce anima pe primii soli ai răsăritului, într'atâta subjugaţi de farmecul şi belşugul naturei unde au poposit, încât s'au statornicit pe veci în aceste blagoslovite ţinuturi, ce numim patria noastră astăzi. Cu asemenea antecedente, nu ne mai miră sentimentul subtil al artei înnăscut la urmaşii de azi ai acelor primi locuitori ai ţării, atât de originali în exprimarea sentimentului lor estetic.

Afirmaţiunile noastre vor fi şi mai întărite prin dovezile următoare, tot numai din provinciile surori, lămurind mai deaproape rostul artei noastre strămoşeşti, a ei putere de viaţă şi mai ales a ei frumuseţe caracteristică.

Al. Tzigara-Samurcaş.

„DICŢIONARUL JUNIMEI“ [1]

Acrostih.

Intr'o zi a sosit la redacţiunea „Convorbirilor Literare“ o poezie anonimă intitulată „La noi e putred mărul“ cu o scrisoare foarte măgulitoare pentru societatea Junimea. Poezia a displăcut celor mai mulţi membri, dar Pogor s'a entusiasmat aşa, încât, ameţind de cap pe directorul Convorbirilor, acesta a avut slăbiciunea să nu se împotrivească la publicarea ei. Abia se tipărise vrsurile primite şi eată se lăţeşte vestea că toată poezia este o tragere pe sfoară a lui Hăşdeu: era un Acrostih care închipuea cuvintele: Convorbiri Literare. Din nenorocire versul care începea cu litera V fiind modificat în Junimea, aşa că la publicare începea cu litera F, acrostihul publicat se cetea: Conforbiri Literare. Junimea făcându-se cam de râs cu treaba aceasta, o frică grozavă de acrostihuri a cuprins pe toţi membrii ei. De atunci ori ce poezie vine prin poştă, se examinează mai întâiu dacă nu este un acrostih. Ba unii membri foarte inteligenţi, mai ales din Caracudă, (v. a.) au propus să se examineze de aproape şi scrisorile de

---

[1] Anul trecut, s'a arătat în „Oamenii renaşterii“, ce deosebire este între generaţia „interimară“ de azi şi generaţia dela întemeierea „*Convorbirilor Literare*“. Pe lângă clasica operă a D-lui Iacob Negruzzi, „Amintiri dela Junimea“, mijlocul cel mai nimerit de a da o ideie exactă despre spiritul acelei epoce de vădită ascensiune e să împărtăşim cetitorilor noştri însemnările celui dintâi Director al Convorbirilor. D-sa a avut buna voinţă a ne pune la îndemână „Dicţionarul“ întreg al Junimei. Il vom tipări, lună cu lună, fiind încredinţaţi că aceste pagini vor constitui un adaos nu se poate mai sigur pentru caracterizarea dreaptă a spiritului epocei.

prosă ce se trimit redacțiunei, căci — ferească Dumnezeu! — și aceste ar putea cuprinde acrostihuri perfide și primejdioase!

Agamemnon. Cavalerul Agamemnon: Poreclă dată de Pogor lui Caragiani în urma unei prelegeri populare ținute de acesta asupra Iliadei lui Homer. In narațiunea războiului troian, Caragiani dăduse titlul de cavaleri tuturor eroilor greci și troiani: cavalerul Agamemnon, cavalerul Hector, cavalerul Menelas, etc. Astăzi porecla este învechită.

Agură Gheorghe, născut la Bolgrad 1850, membru în Junimea pe la 1874, când Maiorescu era ministru de Instrucție publică. El făcea parte din Caracudă și tăcea prin colțuri la adunările societății. Agură șoptea în dreapta și stânga că în Basarabia română, unde era profesor sau revizor școlar, școlile române se bulgarizează, părând foarte supărat de această împrejurare. Dar când s'a înființat Principatul Bulgar, el și-a adus deodată aminte că naționalitatea sa nu este română, ci bulgară și a trecut Dunărea spre a-și căuta norocul în mijlocul compatrioților săi. Unii zic că el ar fi ajuns Ministru, sau cel puțin că ar fi aspirând la ministerie; alții că din profesor s'ar fi făcut ofițer și aghiotant domnesc. Insă aceasta e tot atât de puțin sigur ca și naționalitatea sa adevărată: ori cum ar fi în Junimea i s'a pierdut urmele, căci de la căderea ministeriului lui Maiorescu nu s'a mai arătat nici a mai dat semne de viață. † la Iași în 28 Sep. 1911, a doua zi după ce a vorbit.

Alecsandri Vasile, născut la Bacău în 12 Iulie 1821, intră în Junimea în 1865 — poet. † 22 August 1890 la Mircești.

Anaforale. Aforismele lui Maiorescu au fost numite anaforale, după invenția lui Iacob Negruzzi. Incercarea de ale porecli *afurisite* nu a prins în junimea. Este de observat că onoarea de a fi numite anaforale o au în special numai aforismele lui Maiorescu; ori cari alte aforisme citite în junimea d. e. ale lui Schopenhauer își păstrează numele de aforisme.

Anècdota. Acest cuvânt păstrează în junimea înțelesul său obișnuit, însă accentul îl are pe silaba antepenultimă. Obiceiul consacrat la adunările societății este că o anecdotă are totdeauna precădere. Un membru ce anunță o anecdotă are

Grupul „Junimei“ și al „Convorbirilor Literare“ în 1883.

dreptul prin aceasta să întrerupă ori ce discuție, chiar și cea mai serioasă. In povestiri de anecdote se deosebesc: I. Creangă, I. Caragiani, N. Gane și Iacob Negruzzi. Acesta din urmă este pe nedrept acusat că repetează prea des aceleași anecdote de 17 ani încoace.

I. N.

Cu prilejul publicării „Dicționarului", am crezut nemerit a da și fotografiile acelora cari alcătuiau „Grupul Junimei" în 1883, la Iași.

In mijloc: Vasile Alexandri; deasupra lui: Titu Maiorescu; în dreapta acestuia: Theodor Rosetti; în stânga: Petre P. Carp. Sub aceștia, în dreapta lui Alexandri: Vasile Pogor, iar în stânga: *Iacob Negruzzi*. toți întemeetori ai „Convorbirilor Literare".

In rândul I de sus, începând dela stânga: N. Beldiceanu, Samson Bodnărescu, *Th. Nica*, G. Roiu, M. Hristodulo, V. Castano, M. Gheorghiu.

Rândul II: *C. Meissner*, I. Dospinescu, A. Suțu, S. Vârgolici, V. Burlă, A. Naum, Gh. Racoviță, I. Buiucliu, *Abgar Buiucliu*.

Rândul III: Th. Burada, C. Leonardescu, A. Bengescu-Dabija, Th. Rosetti, T. Maiorescu, P. Carp, I. Melik, Mihail Eminescu, D. Olănescu-Ascanio.

Rândul IV: *N. Gabrielescu*, I. L. Caragiale, *A. Fara*, V. Pogor, V. Alexandri, *I. Negruzzi*, Dr. Max, Gh. Bejan, *Ion Slavici*.

Rândul V: I. Caragiani, General M. Cerkez, N. Mandrea, N. Gane, N. Culianu, I. Ianov, Gr. Buiucliu, N. Burghele.

Rândul VI: Th. Hristodulo, C. P. Constantiniu, Leon Negruzzi, I. Al. Cantacuzino-Zizine, D. Rosetti, S. Neiu, P. Paicu, Ion Creangă, N. Mihalcea.

Rândul VII: Th. Buiucliu, I. Nenițescu, M. Pompiliu, A. Lambrior, C. Lepădatu, V. Tasu, Maior Skeletti, Colonel Șerbănescu, Gh. Zaharia.

Rândul VIII: *Xenofon Gheorghiu*, A. D. Xenopol, *P. Missir*, Dr. Peride, *A. Beldiman*, V. Cuciureanu, St. Văleanu.

Rândul IX: Valerian Ursianu, Gh. Negruzzi, *A. Philippide*, C. Dimitrescu-Iași.

Rândul X: N. Volenti, *V. Bossie*, Telemac Cipercescu.

Numele în cursive sunt ale celor 11 membrii azi în viață.

In vederea alcătuirii unui nou grup al „Convorbiriștilor", după trecerea de 40 de ani, actualii colaboratori sunt rugați a trimite fotografiile lor cu scurte indicații biografice și indicarea publicațiilor din „Convorbiri", direcțiunii revistei. Rudele sau prietenii celor de curând dispăruți dintre noi sunt cu insistență rugați să pue la dispoziția direcției, pe scurt timp numai, fotografiile ce posedă, pentru ca tabloul să fie cât mai complect.

CRONICE.

I. Cronica Bisericească

Unirea bisericilor române. — Primatul bisericei anglicane a arătat nu de mult toate silinţele anilor din urmă, pentru a ajunge la unirea creştinilor într'o singură biserică. Nu ştim când va fi împlinit acest ideal, însă realizarea lui va însemna, fără îndoială, un mare pas în cultura omenirii. Atunci ne vom apropia cu adevărat de miezul doctrinei lui Iisus, curăţindu-l de erorile vulgare pe care i le-a adăogit slăbiciunea oamenilor. Când citeşti istoria împăraţilor byzantini şi vezi amestecul lor (ba şi al eterelor şi al eunucilor) în luptele dogmatice, te cuprinde groaza. De asemenea când răsfoeşti istoria Papilor şi vezi impurităţile ori crimele legate de scaunul papal ori isprăvile cu nimic mai pe jos ale protestanţilor, te copleşeşte un fel de silă, că doctrina senină a lui Iisus a putut fi pângărită în chip aşa de brutal. (Alipind evanghelia de unele sălbăticii ale vechiului Testament, eri-alatăeri, Burii cu biblia într'o mână, cu sabia în alta, stârpiau pe bieţii Negri ca pe nişte şacali, iar pioşii Protestanţi de peste Ocean hrăneau câni cu carne de om, ca să poată adulmeca mai repede urma robilor care fugiau în păduri...). Ar fi deci un adevărat răsărit de soare, dacă am putea lăsa toate ororile acestea pe seama trecutului, iar cei care îmbrăţişează pe Iisus „cu duhul şi cu adevărul", s'ar lepăda de unele subtilităţi confesionale, spre a se simţi una cu toţii şi a începe o viaţă demnă de înalta Lui doctrină.

Dar, vorba proverbului: „n'aduce anul, ce-aduce ceasul". Un minut de cuminţenie ar putea să şteargă urma atâtor veacuri de nebunie... In orice caz, a pregăti măcar între hotarele statului nostru această operă, este o datorie pentru ori ce om de cultură.

In deosebi noi, Românii, avem în faţă o problemă mai grabnică de cât ale tuturor creştinilor. După ce trăisem 17 sute de ani la adăpostul aceleiaşi biserici, ne-am desbinat acum două sute şi ceva de ani. Unii au rămas locului, iar alţii au apucat calea spre Papa dela Roma. Cercetările istorice au arătat însă în tim-

purile din urmă câte suferinţe, câte îndoeli şi câte păcate au însoţit desbinarea dela 1700. Ştim acuma cine a tras iţele, cum le-a tras, pentru ce le-a tras şi cum biata turmă s'a resleţit. s'a întors, ear a plecat şi apoi s'a risipit din nou, ca pe vreme de furtună.

Inadins nu citãm nici nume, nici fapte concrete. Pentru toţi oamenii de conştiinţă ştiinţifică, nu mai e acuma nevoe de nici un comentar asupra împrejurărilor de atunci. — A sosit însă vremea să ne înălţăm cugetele.

Este cu neputinţă statului românesc să asigure viitorul acestui neam, dacă nu dăm educaţiei religioase locul ce i se cuvine în cultura progresului. Iar aceasta nu se poate, decât într'un singur chip: înfăţişându-l pe Iisus aşa cum este, aşa cum şi l-a apropiat de aproape două mii de ani sufletul poporului românesc. De altfel din punct de vedere pedagogic, este sigur că un neam nu poate fi înălţat decât pornind dela tradiţiile sale proprii. De Iisus aşa dar, noi nu ne putem apropia decât pe căile părinţilor noştri. Orice altă potecă este o greşală contra educaţiei şi deci un atentat contra sufletului poporului nostru.

Prin urmare, dacă e vorba de unire, trebue să verificăm întâi de toate tradiţia noastră, înainte de a vedea unde putem şi unde nu ne putem apropia de tradiţia altor biserici.

Cine să facă însă această verificare prealabilă?

Evident, cei care cunosc trecutul şi-l pot privi fără susceptibilităţi personale. De aceea, propunerea noastră e următoarea: Dacă voim ca neamul românesc să scape de greutatea desbinării de acum 200 de ani; şi dacă *dintre atâtea primejdii care îl ameninţă*, vrem să înlăturăm măcar primejdia luptelor confesionale-interne, pasul spre unire să nu-l încerce din capul locului cei susceptibili, ci tocmai cei care pot fi mai împăciuitori. A pune pe teologi faţă în faţă, ar fi o mare greutate. Inchipuiţi-vă deoparte pe cei cu *filioque* (mărturisit, sau măcar subînţeles) şi de altă parte pe cei fără *filioque*... Din capul locului, disputa e gata...

Din fericire, pe lângă clerici, mai sânt şi alţi Români care cunosc trecutul poporului nostru, ba au făcut şi studii teologice şi chiar sânt profesori la mari instituţii de educaţie religioasă. Dintre toţi aceştia nu se vor găsi oare câţiva oameni pe a căror judecată să se poată pune temeiu?

Noi credem că un mănunchiu de buni Români, şi tot aşa de buni creştini, vor putea găsi punctele de contact, pe care să întemeiem apoi unirea deplină. Căci, a dispera de unire ar însemna să socotim pe părinţii noştri dinainte de 1700 nişte rătăciţi şi osândiţi, iar toată tradiţia de 17 sute de ani a poporului nostru ca o lungă erezie, vrednică de toate muncile Iadului.

Nu credem însă că ar îndrăsni cineva să arunce această batjocură peste mormintele celor ce au ridicat Curtea de Argeş, Rădăuţii, Putna, Bistriţa.... şi celelalte etitorii ale neamului.

Din contra. Este știut încă din vechime că simțirea noastră era creștinească aproape din timpul propovăduirei lui Iisus. Pădurile noastre au cunoscut sihastri înainte de Ion Botezătorul. De când lumea era cunoscută evlavia părinților noștri Geți sau Daci, spune Strabo. De aceea, am și primit așa de repede creștinismul, și l-am primit mai curat de cât Grecii copleșiți de sensualitate și decât alți decadenți ai lumei vechi. Iar împrejurările grele prin care am trecut în vremea năvălirilor, au păstrat creștinismul nostru rustic mai apărat de impuritatea intereselor politice și alte păcate omenești. — Când Teodora trona la Byzant, bisericele din umbra pădurilor noastre erau în adevăr locașuri de smerenie... Fără episcop cu aur și argint pe omofor și engolpioane, bătrânii noștri preoți păstrară împreună cu sângele și vechea evlavie dacică. Iar mai târziu, când a ieșit la iveală imperialismul semi-politic al bisericei de la Roma, și certurile cu Byzantul, noi am rămas tot în umbra pădurilor, apărându-ne de asuprirea Ungurilor care făceau cruciadă împotriva bietului nostru popor, pentru a-l pleca la picioarele Papilor.

Și tot așa de streini am rămas mai târziu și de influența pravoslaviei țariste, care a făcut din biserică un organ subaltern politicei, punând în capul ierarhiei bisericești exemplare nu se poate mai îndoelnice.

La noi, începând cu fumul de tămâe aprinsă la morminte și sfârșind cu mâna care binecuvânta din altar, toate au fost expresia creștinismului nostru rural, așa cum l-a înțeles înțelepciunea seculară a poporului. N'am îngăduit nici odată sila autocraților asupra sufletului nostru. Nu ne-a botezat nimeni într'o zi, cufundându-ne în apa unui râu ca pe Ruși, nu ne-am creștinat nici de frică, cum au făcut alți vecini, ci am primit învățătura creștină pe încetul, încă din vremea martirilor.

Credința noastră a crescut deci împreună cu neamul, cum crește altoiul la un loc cu tulpina, până se împlinește și face un singur trunchiu. Iar când un profesor al facultății de teologie (mare *nomofilax* al bisericei) face reserve asupra concordanței dintre tradiția creștină și canoanele consiliilor ecumenice, este evident că nu dela chestiunile cele spinoase ale formei vor trebui să pornească cei care știu ce părere avea Iisus despre Cărturari și oficialitate.

Din contra, cei pătrunși de înalta valoare a creștinismului și cunoscători ai tradiției noastre multiseculare, vor putea spune în chestia Unirii un cuvânt pe care în ultima instanță să-l poată primi și clericii, fără dispută „fără *capitis diminutio*“ din nici o parte.

Așa dar, nici Țarigrad, nici Petrograd, nici Papalitate, ci Iisus, care în adevăr e mai pre sus.

Dacă facem acest pas, de care atârnă în mare parte soarta

neamului şi a statului românesc avem buna speranţă că nu-i departe nici unirea cu alţi creştini din cuprinsul hotarelor noastre şi chiar marea unire la care se gândeşte Primatul Angliei, — pe care trebue să o dorească orice om devotat idealului evanghelic. Cei care preţuesc în toată valoarea lor învăţătura cuprinsă în minunatele cuvinte spuse de Iisus Samarinencei, aceia vor înţelege cinstit cugetul din care a pornit această propunere şi o vor apăra cu toată căldura sufletului lor. Cu cei care urmăresc vâlva discuţiilor, ambiţii personale, ranguri şi alte interese de rând, e de prisos să ne mai ostenim.

Cu Fariseii, zadarnic cerci a vorbi despre cel pornit din Nazaret.

S. Mehedinţi

II. Cronica economică

Criza economică — Războiul n'a transformat numai harta geografică a Europei, ci el a adus profunde modificări în chiar structura socială şi economică a popoarelor.

Şi dacă tratatele de pace dela Versailles, Trianon şi St. Germain au reuşit să fixeze condiţiile acestor transformări geografice, apoi acele numeroase tratate care urmăreau restabilirea echilibrului economic şi normalisarea condiţiilor economice şi financiare ale continentului, cum au fost acele de la Bruxelles, Spa şi Geneva, putem spune că au eşuat complect.

De unde urmează că modificările provocate de războiul mondial în structura socială şi economică a popoarelor sunt mult mai profunde decât se credeau şi că factorii, care au determinat aceste modificări, sunt mult mai insesisabili şi mai puţin dependenţi de voinţa cercurilor conducătoare ale politicii mondiale.

Cu toate acestea, legiuni de cercetători din toate ţările nu obosesc în cercetarea causelor acestei desorganizări economice şi în propunerea de soluţiuni, care în cele mai multe cazuri sunt departe de a avea efectele aşteptate. Aceasta însă nu ne va descuraja de a încerca să cercetăm şi noi, ori-cât de profunde şi multiple ar fi ele, causele crizei şi desorganizării economice a ţării noastre şi să căutăm, în marginile posibilului, soluţiile de remediere.

Şi dacă această criză este manifestarea unei evoluţiuni aproape fatale, care există în stare latentă şi în societatea dinainte de războiu, dar pe care războiul a trezit-o şi a precipitat-o, să-i putem afla cel puţin direcţiunea acestei evoluţiuni pentru ca soluţiile propuse să fie în concordanţă cu această evoluţiune, căci soluţiile care ar contraria-o, nu numai că ar însemna eforturi zadarnice, dar ar contribui la menţinerea şi chiar agravarea haosului şi a desorganizării actuale economice.

Acestea fiind zise, să căutăm a introduce oare care sistemă în cercetarea acestor cauze, pe care dela început le constatăm a fi de o dublă natură:

1) *Cauze externe*, datorite repercutării crizei şi frământărilor întregei Europe, care se trudeşte să acopere *pagubele uriaşe* ale războiului mondial şi să restabilească *echilibrul forţelor economice*, rupt prin dispariţia din unitatea economică europeană a două din cele mai mari centre de producţiune şi desfacere: Rusia, şi mai în urmă Germania. Atâta timp cât aceste două mari goluri nu vor fi împlinite sau suplinite, echilibrul economic european nu va putea fi restabilit.

Aceste cauze fatale ale războiului militar au fost agravate prin obstacolul redutabil, pe care, în mod voit, mai toate ţările europene l-au pus în calea circulaţiunii şi a schimburilor de mărfuri, prin acel *naţionalism economic exclusivist*, în virtutea căruia fie-care naţiune — ca o reminiscenţă a războiului — voeşte să fie independentă de restul lumii, utilizându-se şi organizându-se pentru a putea produce ea însăşi toate mărfurile de care are nevoe.

Până şi Anglia, patria liberschimbismului, a fost împinsă de această reacţiune, pe pragul de a părăsi politica ei tradiţională şi a urmări o politică de protecţiune vamală şi industrială şi numai venirea la guvern a partidului laburist a întors-o de pe această cale.

Din această tendinţă de autonomie economică a decurs o dublă consecinţă pentru economia generală a Europei.

Mai întâi o vastă deperdiţie şi risipire de forţe, de oare-ce se calcă legea divisiunei muncii între popoare, şi fie-care ţară nu se mai specializa în producţiile pe care o destina natura solului şi subsolului ei, precum şi aptitudinele speciale ale populaţiei ei: Anglia bumbacul, Franţa mătăsurile şi obiectele de lux, Germania cărbunele şi ferul etc.; iar a doua consecinţă, care decurge în mod forţat prin cea dintâiu este urcarea formidabilă a costului de producţiunea a mărfurilor şi ca atare scumpirea generală a vieţii.

A doua serie de cause sunt:

2) *Cause interne* care la rândul lor sunt *generale şi asemănătoare* în mai toate ţările beligerante, diferenţiindu-se doar numai prin intensitatea lor şi caracterisate prin două rânduri de fapte de ordin fundamental:

a) *Subproducţiunea* provocată de războiu în mai toate ramurile activităţii prin atâtea lipsuri profunde, fie de ordin material (devastările războiului, sleirea sistematică a resurselor ţării în timpul ocupaţiei inamice, dezorganizarea transporturilor etc.,) fie de ordin moral (depresiunea morală în urma suferinţelor războiului, micşorarea capacităţei de lucru a muncitorului, creşterea revendicărilor acestuia din urmă etc.)

b) *Desorganizarea financiară* manifestată prin *oscilaţiile violente ale valutelor şi preţurilor*, care împedică ori-ce stabilitate în normele şi raporturile economice, şi care sunt provocate în

primul loc de pierderea stocului de aur rămas la Moscova a băncii noastre de emisiune şi apoi de enormele cheltueli ale războiului care nu numai că au epuisat resursele financiare ale ţării, dar prin împrumuturile făcute în timpul şi mai cu seamă după războiu în modul cel mai necumpănit şi nechibzuit, au angajat şi în viitor pentru mult timp veniturile şi resursele ţării, şi au slăbit *creditul* ei în streinătate.

Dar în afara acestor cause interne de ordin general, care se resumă, cum am văzut, în subproducţiunea şi nestabilitatea valutară, cause cari se învârtesc într'un cerc viţios înfluenţându-se şi agravându-se, mai sunt şi alte cause specifice ţării noastre, care a avut să sufere după războiu două mari revoluţiuni eco-, nomice.

Intâiu *exproprierea agrară*, care însemna trecerea proprietăţii latifundiare din mâinele unei categorii restrânse de agricultori în mâinele unei categorii noi, mai numeroase dar mai puţin preparată şi care fatalmente trebuea să aducă o perioadă transitorie de restrângere a producţiunii agricole, atâta timp cât această reformă agrară n'a fost însoţită şi de o transformare de cultură din extensivă în intensivă, căci numai această din urmă cultură represintă o superioritate a proprietăţii mici asupra celei mari.

A doua revoluţie economică o reprezenta *anexarea noilor teritorii* în plină desvoltare industrială.

Această anexare a unor teritorii, care făceau parte dintr'un ansamblu economic bine determinat de anumite condiţiuni de finanţare, aprovizionare şi debuşeuri, anexare, care însemna ruperea acestei entităţi economice croite de secole, nu putea fi înfăptuită fără a nu suporta consecinţele dureroase a acestei ruperi, consecinţe, care vor dura mai mult sau mai puţin timp, după cum conducătorii noştri politici vor şti să adapteze şi să sudeze aceste fragmente la unitatea economică a ţării, operaţie care este departe să se resume la măsurile de unificare a regimurilor legale a acestor teritorii.

Acestea ar fi în mod sumar causele concrete ale crizei noastre economice; zicem concrete, pentru că în afara acestor cauze economice, mai sunt şi altele de ordin moral şi social.

Omenirea întreagă, sguduită şi obosită de cei 5 ani de războiu, se află într'o necontenită stare de frământare şi agitaţie prin faptul că nu s'a găsit încă forma nouă de aşezare economică şi orânduire socială impusă de raporturi create de războiu.

Icoana *marxismului*, care a legănat idealul democraţilor veacului trecut, a fost sfărâmată în Rusia sovietistă; iar în ţările occidentale, care erau înnainte de războiu pionierele democraţiei, vedem că se întronează o reacţiune din ce în ce mai înnăbuşitoare pentru adevăratele instituţii democratice.

Intre paradoxele războiului, acesta este de sigur cel mai isbitor.

Europa întreagă trece din această pricină, printr'o criză de descurajare.

Antinomia dintre aspiraţiunile omenirii, care după atâtea suferinţe şi risipi de vieţi şi avuţii, se credea îndreptăţită a vedea aşezată societatea nouă pe alte baze decât acelea dinnainte de războiu, în care să domine mai multă dreptate şi mai multă fericire, şi între realitatea brutală în care apare societatea de după războiu, mai egoistă, mai neumană, mai conruptă, mai plină de mizerii şi de desproporţii de avere decât înainte de războiu, această antinomie, care de sigur este trecătoare şi reprezintă perioada de gestaţiune a viitoarei societăţi, aruncă un văl gros de decepţiune şi de depresiune morală asupra tuturor claselor subpuse ale societăţii şi în special asupra celor producătoare.

Acesta este substratul moral al crizei economice europene şi ori-cât de insesisabil ar fi pentru a putea intra în calculul rece şi sobru al omului de ştiinţă, el nu poate fi neglijat de omul politic.

Aci stă în mare parte pricina pentru care soluţiile vechi ale economiştilor şi financiarilor, nu-şi mai pot avea efectul aşteptat asupra desordinei economice ce stăpâneşte aproape toate ţările dela războiu încoace.

Căci nu este admisibil să ne închipuim că lumea de după războiu ar fi lipsită de capacităţi economice şi minţi ascuţite, care să rezolve problemele economice şi valutare prin care se manifestă această desordine economică.

De sigur că din punct de vedere technic s'au propus şi s'au încercat de către reputaţi economişti şi financiari cele mai indicate mijloace pentru soluţionarea acestor probleme.

Efectul lor a fost însă, în cazul cel mai bun, provizoriu.

Cauza, credem noi, residă tocmai în faptul că aceşti economişti şi financiari au voit să rezolve aceste probleme după normele şi bazele vieţii economice dinainte de războiu, fără a voi să introducă în calculul lor acest index modificator ce reprezintă substratul moral, care nu mai este acelaş.

Acele soluţii vor avea resultate, care ţinând seamă de raportul concret şi permanent al lucrurilor, vor răspunde şi aspiraţiunilor noi ale oamenilor, trezite şi aduse la suprafaţă prin sguduirea războiului.

Prima operaţie de ordin technic este aceia pe care ştiinţa o pune la dispoziţie prin soluţiile ei technice; a doua este aceea pe care omul politic cu intuiţia şi vederea lui largă este chemat să o înfăptuească.

Insă dacă soluţia technică şi rigidă a specialistului poate fi sterilă fără concursul omului politic, care să o adapteze împrejurărilor şi aspiraţiunilor sociale, apoi aceea a omului politic, care ar improviza soluţiuni, călăuzit numai de aspiraţiile noi ale omenirei şi fără a ţine seama de acel raport concret în care sunt angrenate, fapte şi lucruri, în societatea de azi, soluţia acestuia,

zic, ar fi periculoasă. O îmbinare fericită a acestor două operaţii va fi singură în stare să aducă rezolvirea acestor probleme.

* * *

Şi acum să ne întoarcem la cercetarea mijloacelor de îndreptare a cauzelor cari au provocat criza economică a ţării noastre.

De sigur că asupra causelor externe, a căror origine se află în afara graniţelor noastre, noi nu putem contribui decît în măsura, în care fie-care ţară după importanţa ei este chemată să contribue prin refacerea şi prosperarea ei la reconstituirea unităţii şi echilibrului economic continental.

Rămân atunci cauzele interne.

Eliminând pe acele cu caracter specific şi legate de cele două mari revoluţii economice, expropierea şi anexarea noilor provincii, a căror remediere este o operă a timpului însoţită de anumite măsuri, care ies cu totul din cadrul acestui studiu, ne rămân atunci cele două cause principale şi generale: *Subproducţiunea şi nestabilitatea fi anciară.*

Aceste două cause, cum am spus, se învârtesc într'un cerc viţios, influenţându-se şi agravându-se una pe alta, astfel că în mod aparent, ele te pun în situaţia de a nu şti, cum decurg una din alta, şi pe care trebue mai întâiu s'o remediezi?

Nu ne vom pierde timpul stăruind prea mult asupra acestor controverse, asupra cărora cred ca s'a scris mult prea mult în chiar presa noastră, căci chestia îmi pare mult mai simplă decât a fost amplificată prin aceste discuţii dialectice.

Dacă este vorba de a stabili o erarchie a măsurilor necesare refacerei şi readucerei ţării la normal, apoi de sigur că în primul plan stă *munca* şi *activarea producţiunii.*

Nu există soluţii miraculoase, care să resolve criza valutară independent de producţiunea ţării. O îmbunătăţire reală şi permanentă a valutei, nu poate decurge de cât din sporirea muncii şi intensificarea la maximum a producţiunii.

Fară acest efort, toate măsurile ce s'ar lua, fie de inflaţie, fie de deflaţie monetară, nu pot fi decât joeuri de prestidigitaţie financiară sau cel mult paliative, şi ele nu vor reuşi decât să prelungească, ba de multe ori chiar să agraveze criza economică a ţării.

Mi se pare că acesta e un adevăr atât de simplu, încât nu cred că e nevoe să mai insist.

Prin urmare, problema în esenţa ei şi într'o atât întru cât stă în puterea noastră să o influenţăm, adică întru cât nu este rezultatul repercusiunei crizei europene, se reduce la o problemă de activare a producţiunii şi de *valorificare a bogăţiilor noastre.*

Nu vom stărui aci asupra celor ce s'au făcut sau, mai bine zis, nu s'au făcut în această direcţiune prin politica negativă dusă de toate guvernele de după războiu, politică în care măsurile

de tergiversare, de suspendare, de restricție, de prohibițiune, și de reglementare excesivă a diferitelor activități ale țării, probă la aceste guverne mai mult preocupări strâmte de repartiție și de stăpânire a acestor avuții decât acele de producțiune.

Politica positivă trebue să fie aceea, care urmărește organizarea și stimularea muncii, trezirea inițiativelor și sporirea producțiunii.

Cum însă Statul este astăzi deținătorul surselor principale de energie și avuție națională, cum mai cu seamă prin noua constituție s'a trecut subsolul în patrimoniul Statului, acesta dispunând prin urmare de toate rezervele de petrol, gaze și cărbune, care împreună cu căderile de apă formează propulsorul civilisației moderne, atunci în mod natural se pune întrebarea care trebue să fie *politica de producțiune și administrație a Statului* ?

Care trebue să fie calea, modalitatea, cea mai indicată și mai efectivă pentru punerea în valoare a resurselor de energie și bogăție națională, și mai cu seamă care trebue să fie garanțiile națiunei că imensele puteri ce s'au încredințat Statului prin noua Constituție vor fi întrebuințate numai în folosul ei și nu în profitul unei oligarchii restrânse sau a unei clase privilegiate ?

Chestiunea este cu atât de mai mare actualitate, cu cât actualul guvern prin multiplele legi economice ce intenționează a le aduce în curând în fața corpurilor legiuitoare, a desemnat calea pe cari voește să apuce și care din nenorocire nu ni se pare cea dreaptă.

La această întrebare, care frământă azi mai mult decît ori când toate statele Europei, și la care trebue să se răspundă, dacă bunurile, serviciile și avuțiile, care interesează colectivitatea trebuesc exploatate și administrate de reprezentanții firești ai acestei colectivități fie stat, fie alte organisme create pe bază democratică și reprezentând colectivitatea : cooperație, sindicalizare, etc. ; sau trebuesc lăsate cu totul în sarcina inițiativei și a întreprinderii private, în afara ori căror ingerințe sau amestec din partea reprezentanților colectivității ; la această întrebare, zic, se pun față în față cele două grupuri de soluțiuni extreme și clasice, care au divizat pe economiștii din toate timpurile, de când există noțiunea de organizație economică și cu toată distanța lor dela liberalismul economic cel mai brutal și până la colectivismul cel mai utopic.

Dacă însă liberalismului economic, în care producțiunea este supusă unicului regulator al liberei concurențe, bazată pe faimoasa lege a cererei și ofertei și sustrase dela ori-ce ingerințe și control al Statului, i se impută că prin concentrațiunea industrială și capitalistă (coaliții, carteluri, trusturi, etc.) a eliminat propria sa bază : libera concurență și a adus societatea sub cea mai feroce dictatură a *capitalismului*, apoi nu mai puțin etatismului, împins la ultimele lui limite (comunismul sau intervenționismul maximalist) i se impută ca prin tendința de întronare a egalității pentru toți cetățenii, atât în producțiunea cât și în repartiția avuțiilor, se

nimiceşte stimulul şi iniţiativa individuală şi se paralizează producţiunea.

Dar între liberalismul economic, care a condus societatea dinainte de războiu prin dictatura capitalismului la dezastrul războiului mondial şi între socialismul împins la ultimele lui consecinţe: intervenţionismul maximalist, în care producţiunea este condusă milităreşte prin organizaţiile politice eşite din dictatura proletariatului, care a provocat dezastrul Rusiei, se află de sigur forme intermediare care vor şti să îmbrace aspiraţiunile noi ale omenirei şi în care iniţiativa şi interesul individual, care au fost — trebue s'o recunoaştem — motorul uriaşilor progrese industriale ale veacului trecut, vor şti să se împletească în mod armonic cu interesul colectivităţii şi cu principiile de solidaritate socială, care nu mai pot fi înnăbuşite acum după războiu.

A găsi această formă intermediară de producţiune, care să intereseze şi pe individ şi să satisfacă şi colectivitatea,—şi ea trebue să fie căutată în direcţia acelor forme sfioase de cooperare, cari în ultimul timp au început să se afirme în mai toate ramurile de activitate, fie ele denumite cooperaţie, sindicalizare sau naţionalizare industrială, în care capitalistul, muncitorul şi consumatorul sunt deopotrivă de interesaţi şi trataţi a găsi această formă, zic, înseamnă a rezolvi problema producţiunii în conformitate cu cerinţele şi aspiraţiunile societăţii actuale.

Inginer C. Hoisescu.

III. Cronica feministă.

Rostul femeii în viaţa de astăzi. — Cu oarecare sfială, în totdeauna, pun în desbatere viitorul femeii. Căci o zicătoare ne învaţă, că de anumite lucruri nu trebue să te apropii; şi sufletul femeii este atât de gingaş, de complex şi de complicat, încât cu greu poate fi pătruns.

Totuşi fie-ne îngăduit să învăţăm a ne cunoaşte mai bine şi a cerceta mai de aproape evoluţia femenină în lumea întreagă, după războiu. Este drept că acest cataclism fără pereche, pe care l-am trăit, închizând pentru totdeauna un mare capitol de istorie, a deschis însă altul şi mai mare.

Până eri, idea naţională, în lumea întreagă, sguduia conştiinţele; astăzi problemele sociale şi economice sunt singurile care mişcă omenirea. O umanitate nouă s'a născut, al cărei principiu de viaţă este solidaritatea. Nimeni astăzi nu mai poate trăi în tihnă pentru el sau numai pentru ai săi; nu ajunge să-şi împlinească fiecare datoriile obişnuite, căci toţi suntem siliţi a trăi pentru obşte, a împărtăşi suferinţele şi grijile ei. Fiecare face parte din marea familie a neamurilor şi nu se poate sustrage de la răspunderile

ce-i incumbă. Viaţa civică se ridică în fine la adevărata ei treaptă şi ia loc alături de viaţa familiară, împunând tuturor fiinţelor omeneşti munca pentru colectivitate.

Această prefacere uriaşă impune femeilor să împărtăşească toate îndatoririle vieţii; ele devin un factor imposant în desvoltarea socială şi politică a neamurilor. In asemenea împrejurări nu avem dreptul să lipsim ţara noastră, în luptele mari ce se deschid, de contingentul puternic ce reprezintă câteva milioane de fiinţe gata a aduce prinosul lor de muncă pe terenul cultural, social, economic şi politic. Nu vom putea opri la hotarele noastre noua concepţie de viaţă, rămânând singuri închişi în prejudecăţi fără rost. Căci suntem pătrunşi de ideia că şi la noi, ca aiurea, femeia este sufletul care ţine închegat în jurul ei toată suflarea unui neam.

Din nefericire însă nimic nu s'a făcut încă la noi pentru a da acestei femei simţul înalt al răspunderei ce-i incumbă. Totuşi, prin instinct şi prin puterea neşovăitoare a sufletului ei numai, ea a păstrat toate datinele strămoşeşti fără concursul şi ajutorul nimănui, decât prin crezul puternic în Biserica străbună, care a fost singura ei călăuză.

Eşind din cuibul părintesc însă, ce educaţie a sufletului găsea ea în căsnicie? Care este sprijinul pe care soţul, capul familiei, l-a dat acestei copile intrată fără experienţă în viaţă?

Din vina generală a tuturor, multe femei au părăsit căminul lor şi virtuţile, care trebue să fie podoaba lor, au scăzut, pentru că ele nu aveau hrana sufletească, de care astăzi nu se mai poate lipsi nici o fiinţă omenească.

Dacă crisa intensă prin care trecem şi care atinge tot cuprinsul vieţii noastre naţionale are ca substrat o slăbire a familiei, avem datoria imperioasă să întărim această viaţă familiară şi să dăm femeii preocupări mai înalte. S'o chemăm să împartă toate răspunderile; să renunţăm la femeia păpuşă, la femeia obiect de lux, la femeia eternul copil, care crede că poate trăi numai din munca bărbatului; să dispară în fine femeia minoră care nu-şi dă bine seama de nevoile reale ale vieţii.

Astăzi instinctul de conservare ne obligă să organizăm noile forţe ce se ridică, căci o agitaţie surdă se simte venind din toate colţurile lumei; noi puteri se alcătuesc chemând tot ce vieţuieşte pe pământ la muncă, la luptă, la biruinţa ideilor umane. Lumea cere smulgerea ultimilor lanţuri de robie seculară, de care nu vrea nimeni să mai audă vorbind. Astăzi altare noi se ridică, în care adevărul şi dreptatea vor fi în fine pe deplin sfinţite.

Femeia, mama, soţia, sunt chemate a fi primele slujitoare ale acestor temple, în care credinţa curată, năzuinţa către mai bine, ajutorarea celor în nevoi vor fi cu cucernicie slăvite. O astfel de femee, va fi adevărata tovarăşă a vieţii. Legănată cu dorul de muncă, crescută în cunoştinţa exactă a nevoilor reale ale neamului şi ale ţării, o astfel de femee, care de mică va lua contact cu

suferinţele vieţii şi cu tot ce le poate alina, va trăi pentru sufletul ei şi pentru a celor din jurul ei. Ea va fi prietena adevărată a soţului şi mamă bună a fiilor ei. Şi deasupra legăturilor de sânge vor fi legăturile mult mai mari, mult mai puternice, mult mai sfinte ale sufletelor, îndeplinindu-se astfel cuvântul scripturei asupra căsătoriei: „Veţi fi un trup şi un suflet".

Sub ochii noştri avem pildele unor asemenea vieţi, care ridică pe om deasupra materiei, îl cinstesc pe el şi pe omenire. D-na Curie, admirabila tovarăşă a marelui savant şi ea însăşi o podoabă a ştiinţei franceze, a împărtăşit cu soţul ei, în vremuri de prejudecăţi mai mari ca cele astăzi, toate greutăţile cercetărilor ştiinţifice; iar azi şi-a înscris numele, alături de al tovarăşului ei, în cartea nemuririi.

D-na Pasteur împărtăşea deasemenea cu marele ei soţ toată munca grea în laborator, şi aceasta nu a împiedicat-o să fie cea mai duioasă dintre mame. Viaţa casnică a marelui Pasteur este o pildă vie de cum trebuie să fie o adevărată familie, adică o tovărăşie între două fiinţe, care îşi unesc toate comorile sufleteşti şi împreună le închină ţării şi binelui obştesc, crescând noile vlăstare în aceiaşi concepţie şi transmiţând astfel, din generaţie în generaţie, calităţile specifice ale unui neam, precum şi datinele, crezurile şi năzuinţele lui.

Femeia este chemată, de azi înainte, a lua locul ei alături de bărbat în toate manifestaţiunile muncei omeneşti; ea are îndatorirea nu numai de a veghea asupra copiilor ei, dar şi asupra sufletului întregului neam din care face parte, făurit de dânsa, plămădit de ea, ceas cu ceas. Ei îi revine încă întreaga răspundere a desvoltării neamului pe toate terenurile.

Urmează, deci, ca femeile române din toate treptele sociale, din toate colţurile ţării, fie ele ţărance, cu sapa sau cu fuiorul în mână, lucrătoare prin fabrici, maestre, funcţionare, profesoare, fie ele bogate sau nu, toate laolaltă să priceapă că a se codi dela muncă, dela munca de solidaritate obştească, socială şi politică, corespunde cu o sinucidere morală, atât pentru ele cât şi pentru ţară.

Iar părinţii, soţii şi fraţii noştri să fie cei care să ne ajute, să ne îndrumeze şi să ne silească să ne înhămăm la muncă pregătind astfel, din vreme, noua armată chemată să ducă România la izbânzi pe terenul luptelor noi ce acum se deschid. Prin asemenea muncă femeia nu va pierde nimic din farmecul ei, ci dimpotrivă va câştiga respectul tuturor.

La lozinca învechită că biserica, copii, şi gospodăria constitue paradisul femeei, adăogăm acum şi magica noţiune a Patriei, pe care nimic nu ne va împedica s'o slujim cu toată cucernicia unor suflete credincioase.

Aceasta este noul crez al femeii române.

Alexandrina Gr. Cantacuzino.

IV. Cronica Militară

Situaţia armatei române. — A doua zi după dezastrul din 1916, s'a publicat la Iaşi o broşură: *La Roumanie, son intervention, son effort — ses sacrifices*, Iassy 1917. Documentul oficial cuprindea mărturisiri extrem de grave. Autorii (căci a fost scrisă de un comitet ad-hoc) mărturisiau despre armata cu care am început războiul: „lipsa de informaţie", „armament inferior" şi multe alte neajunsuri, care au avut drept urmare că „numărul morţilor şi al răniţilor noştri a fost proporţional mai mare de cât al aliaţilor" (p. 17). Se recunoştea apoi deplina pustiire a ţării, boalele, foametea, aşa că Moldova ajunsese „un vast lagăr de nenorociri şi de dureri, iar Dobrogea o adevărată pustietate".

Insăşi Coroana mărturisia făţiş dezastrul. Calendarul „Regina Maria, 1918", trimes de Majestatea Sa soldaţilor din tranşee, resumă situaţia astfel.

> „Din toată mândra noastră armată de peste 600.000 de oameni, cu care pornisem în război la 15 August 1916, abia mai rămăseseră vreo 200.000 la mijlocul lui Decembrie (1916) când am ajuns pe malurile Siretului" (p. 57).

Causele dezastrului le spunea lămurit studiul unui general activ, (d-l Găvănescu) care începea calendarul: Ne lipsea instrucţia faţă de noul războiu, lipsea înarmarea pentru a lupta cu arme egale.... şi lipsia chiar muniţia, „artileria grea lipsia cu totul", „puşti-mitraliere — nici una", „aviaţia lipsea cu totul", iar tranşeele erau doar nişte sgârieturi pe pământ" (p. 40, 58, 59).

Evident era la mijloc o foarte grea răspundere, care dusese statul român la o pace grozavă, ale cărei preliminări semnate la Buftea prevedeau din ziua întâi: pierderea Dobrogei, pierderea munţilor, demobilizarea armatei şi concesiuni economice (fără limită, ca o poliţă iscălită în alb).

O purificare era deci numai decât necesară. Cu cât fusese mai mare vrednicia soldaţilor şi a ofiţerilor la Mărăşeşti, cu atâta mai severă trebuia să fie căutarea tuturor vinovaţilor care aruncaseră Statul întreg în fundul prăpastiei....

. . . . . .

Ce-a urmat se ştie. Unde sunt azi cei care au băgat armata în foc, fără instrucţie — fără muniţie —, fără... fără... fără... nu mai întrebăm. Răspunsul ar fi prea dureros pentru conştiinţa ofiţerilor şi soldaţilor care au scăpat din catastrofa de atunci şi nespus de dureros pentru copiii rămaşi fără părinţi... pentru văduve, pentru oamenii ruinaţi pentru toţi cei jertfiţi din cauza necompetenţei şi a necinstei.

* * *

Totuşi o altă întrebare ne preocupă: ce va fi mâine, dacă vârtejul se abate iarăşi deasupra capetelor noastre?.

Nu voim să privim partea tehnică, pe care o lăsăm pe seama specialiştilor. Nu de mult, am văzut în publicitate o sumă de fapte care strâng ininima de durere. Un fost subşef al statului major şi un general comandant de corp au relevat unele situaţii care numai pentru duşmanii Statului român pot fi izvor de bucurie. Nu le mai repetăm pentru ca să nu mai sporim amărăciunea.

Este însă o problemă de care *Convorbirile Literare* s'au ocupat de multă vreme, şi asupra căreia ne simţim datori să revenim iarăşi. Incă din 1907, directorul acestei reviste atrăsese atenţiunea răposatului Spiru Haret că Universitatea creşte aproape pe toţi ofiţerii de rezervă şi că sistemul de atunci al educaţiei militare da la aceşti tineri rezultate cu totul insuficiente (după propriile lor mărturisiri). S'a propus deci luarea lor din regimente şi pregătirea în şcoale speciale [1]).

Situaţia e azi cu mult mai gravă. Populaţia statului şi prin urmare populaţia universităţilor a devenit cu mult mai eterogenă, iar cadrele de rezervă ale armatei noastre ies an cu an tot mai împestriţate, aşa cum iese din filiera universităţei tineretul cu termen redus şi cu facultatea de a trece examenul de ofiţer.

Cine va comanda mâine armata noastră, în caz de mobilizare? Câţi ofiţeri vom avea şi cine va fi aceşti ofiţeri? Nu voim să sugerăm nimănui nici o soluţie. Un lucru însă ni se pare evident: dacă e o mare jertfă să dai persoana ta pentru apărarea ţării, este o infinită mai mare jertfă şi răspundere, să iai asupra conştiinţei tale conducerea altora.

O astfel de sarcină n'o poate duce oricine. Oameni de felul generalului Cristescu (pentru ca să pomenesc numai pe unul dintre ofiţerii morţi) nu se pot găsi ori unde şi ori când, iar sarcini ca aceea pe care a avut-o el în zilele cumplite de la Mărăşeşti, nu se pot pune pe umerii ori şi cui. — După cum un soldat mort peste Dunăre în 1913 a cerut camarazilor să-l aşeze cu faţa către Argeş, tot la Argeş se va fi gândit în clipa supremă şi generalul Cristescu ieşit din satele de sub munte, ştiind că la Mărăşeşti le da toate pe *una:* mântuirea ţării.

Poţi cere unui om de pripas o astfel de concentrare de energie? Se poate aprinde în sufletul ori şi cu acelaş sentiment de iubire pentru pământul şi neamul românesc?

Psichologiceşte este cu neputinţă. Iată de ce, pe lângă lipsurile candidaţilor la şcoalele militare, care ne-au mâhnit atâta în toamna trecută, de oare ce scad numărul ofiţerilor de carieră, este de cel mai grabnic interes pentru cei care poartă răspunderea

---

[1]) Ministrul de Instrucţie, răspundea directorului Convorbirilor aşa: „Mulţumesc pentru scrisoarea D-tale relativă la voluntarii de un an. Voi vorbi generalului Averescu, care este un spirit foarte deschis şi susceptibil a prinde ideile bune. Dacă mi-ai permite, i-aş da chiar scrisoarea D-tale".

Devotat, Haret.

zilei de mâne să ia seama la ceea ce se întâmplă dela războiu încoace cu prefacerea catastrofală[1]) a cadrelor de rezervă ale armatei.

Răposatul Haret vorbea atunci de un „spirit deschis". Să nădăjduim că nici acum nu va lipsi armatei noastre ochiul deschis care să vadă clar situaţia.

Dacă după războiu n'am avut curajul să fim drepţi faţă de trecut şi să stabilim corect răspunderile, cel puţin să fim cinstiţi şi prevăzători faţă de viitor, pentru ca nenorocirile să nu se mai repete.

Soveja

V. Cronica filosofică

O carte românească de psihologie. — Pentru cunoscătorul mai de aproape al condiţiilor, în cari psihologia ca ştiinţă pozitivă îşi realizează în vremea noastră programul ei de lucrări exacte, nu e de fel o surpriză această constatare: cea mai grea încercare pentru un psiholog, oarecum măsura puterilor sale, este întocmirea unui manual, inventarierea, codificarea sistematică şi unitară a principiilor, a metodelor şi a rezultatelor ştiinţei sale.

Psihologia ce deabia de vre-o jumătate de veac a revendicat dreptul de a figura cu cinste cot la cot cu celelalte ştiinţe, mai bogate într'un trecut mai mare sau mai mic, şi-a luat asupră-şi o mare răspundere. A făgăduit, rămânea să ţină. Ştim însă cu toţii — faptul nu e prea depărtat —, s'a aruncat tuturor ştiinţelor în bloc învinuirea că n'au tradus în faptă promisiunile, pe cari, cel puţin prin unii reprezentanţi ai lor, le luaseră cam pripit, şi atunci s'a rostit, nu din solicitudine faţă de ştiinţă ci din alte motive, cuvântul răsunător, de un senzaţional factice: „falimentul" ştiinţei.

Cu atât mai puţin avea să fie cruţată frageda ştiinţă a sufletului, care rupsese făţiş cu toate noţiunile, atât de scumpe teologiei, ale vechii psihologii „metafizice" şi spiritualiste: spirit substanţial şi nedestructibil, facultăţi direct producătoare de fenomene sufleteşti, etc. „Ce ne-a dat psihologia ştiinţifică în locul spiritului negat, se obiecta; cari sunt noile şi minunatele adevăruri sufleteşti; ce ştim mai mult despre viaţa noastră sufletească, despre rostul ei în natură, dar mai ales, despre raporturile sufletului cu lumea materială?"

Că psihologia, în ostilitatea ei faţă de speculaţia de altă dată, a mers prea departe în zelul caracteristic neofitului, o seamă

---

[1]) Nu vrem să intrăm în amănuate. Întrebăm numai atât: câţi sublocotinenţi şi locotinenţi sunt azi la infanterie, în raport cu numărul căpitanilor?

Şi încă ceva: care este proporţia Românilor, la armele unde se cere ofiţerilor taxa pentru cal, etc.?

de psihologi de azi sunt gata a recunoaşte. Reacţia psihologiei ştiinţifice a fost uneori exagerată, dar deplin scuzabilă. Un R. Willy mai de mult, un Kostileff mai recent au vorbit de o criză a psihologiei; iar alţii — chiar psihologul Wundt — socot că e mai potrivit a vorbi de psihologii decât de psihologie.

Fapt e că azi nu mai împărăţeşte o armonie ideală între reprezentanţii psihologiei, care cel puţin formal e neatârnată de „metafizică" şi teologie. Congresul de psihologie din München (April, 1923) a scos la lumină preocupările, curajos şi deschis filozofice, ale psihologiei contemporane. Teama psihologilor de avântul spre generalităţi, a dispărut. Psihologia ştiinţifică de astăzi e în refacere, atât în ce priveşte principiile de bază cât şi metodele de cercetare.

Un tablou sumar, în ordine cronologică, al curentelor, aş putea zice, al neliniştei, din psihologia vremii noastre, dacă nu mai mult, cel puţin va indica obstacolele apreciabile ale scrierii unui manual.

1. Mai întâiu întâlnim psihologia naturalistă sau, cum o numeşte Münsterberg, „obiectivantă", care consideră faptele sufleteşti drept obiecte, ce se supun unei *explicaţii* cauzale şi legale, întocmai ca şi corpurile (organismele), cu cari primele stau în cea mai frăţească legătură. Lumea sufletească e privită „acţionist", adică din punctul de vedere al manifestărilor generale ale vieţii. Putem boteza psihologia naturalistă, şi psihologie fiziologică, care uneori se transformă, după cuvântul dojenitor al lui Wundt, într'o fiziologie psihologică; sau în fine o mai putem numi psihologie biologică. Dar chiar în sânul acestui curent s'au desprins de vreo câţi-va ani, două direcţii, antagoniste în multe puncte: a) psihologia naturalistă mai veche *mecanistă*, care porneşte dela „elemente" psihice, oarecum, dela atomi sufleteşti, şi cu ajutorul acestora *explică* şi prezintă toate faptele sufleteşti mai complexe, inclusiv, eul, individualitatea, drept *compoziţii* şi rezultante; b) psihologia naturalistă *organică*, care purcede nu dela „elemente" abstracte, ci dela unitatea fluidă a conştiinţei, mulţumindu-se a constata prin analiză logică, nu de a reconstrui prin sinteze reale, conexiunile cauzale dintre faptele sufleteşti de o parte, şi dintre acestea şi substratul lor material de alta.

2. In raport de afinitate cu psihologia organică, o seamă de filozofi (Dilthey, Natorp, în chipuri deosebite), se declară nesatisfăcuţi de tratarea faptelor sufleteşti ca obiecte, şi drept urmare nu recunosc fericită silinţa de a *explica*, conform procedeelor inductive, conexiunea irezolubilă a vieţii psihice, „structura" ei unitară. Aceşti psihologi clădesc — până azi clădirea e neterminată — alături de psihologia *explicativă*, o psihologie *descriptivă*, care ar urma să înlocuiască treptat programul greşit al celei dintâiu. Psihologiei explicative i se adresează imputarea că, în loc să redea exact realitatea sufletească, în vivacitatea ei unitară, ne asvârle

în palide şi neviabile construcţii abstracte psihologice. Psihologia descriptivă sau „analitică", în sine destul de simpatică, are ambiţia de a ne face să trăim nemijlocit conexiunea totală a conştiinţei, să restabilim unitatea primară a vieţii mintale, să redăm faptelor sufleteşti „subiectivitatea" lor iniţială, premergătoare „obiectivării". Aşadar, psihologia şi-ar fi greşit drumul devenind o ştiinţă naturală.

3. Mai sunt, însfârşit şi alţii (d. p. Münsterberg), cari nu înţeleg să facă din psihologia descriptivă o concurentă, din ce în ce mai puternică şi mai de viitor, a psihologiei explicative. Psihologia explicativă şi naturalistă e necesară, e chiar singura cu putinţă. Ce e descripţia, dacă nu o primă „obiectivare", deci o primă treaptă spre explicaţia cauzală? Nu putem separa descripţia de explicaţie. Prin urmare, o altă psihologie ştiinţifică decât aceea explicativă nu e posibilă. Totuş, psihologii din această categorie se grăbesc a adăoga, că faţă de viaţa sufletească mai rămâne o temă: nu explicarea, ci „înţelegerea", retrăirea nemijlocită, a vieţii active, *normative*, a spiritului. Activitatea normativă a spiritului nu poate fi nici descrisă, nici explicată, ci nemijlocit „retrăită". Nu e greu de văzut că partizanii ştiinţei normative a spiritului nu locuesc prea departe de psihologia descriptivă.

Avem dar pe scurt patru direcţii: psihologia naturalistă-mecanistă, psihologia naturalistă-organică, psihologia descriptivă şi „ştiinţele spiritului" (ştiinţele normative). Cele trei din urmă au puncte comune, pe temeiul cărora luptă laolaltă împotriva celei dintâi, împotriva psihologiei ştiinţifice din epoca eroică, azi, tot mai părăsită. Punctul comun proeminent este că recunosc ca fapt fundamental al vieţii sufleteşti: unitatea, individualitatea ei primordială. Conştiinţa este din capul locului o individualitate, un întreg, un eu, un subiect, născut, nu construit ulterior din factori elementari; e un principiu nu o rezultantă.

In vâltoarea acestei confuze orientări a psihologiei contimporane, atitudinea obiectivă a psihologului este, se vede limpede, serios ameninţată. Este cu atât mai expusă, cu cât psihologul urmăreşte a cristaliza, subt formă de manual, chintesenţa eforturilor psihologiee prezente. In aceste împrejurări, bogate în surprize, şi-a elaborat d-l Rădulescu-Motru *Cursul de Psihologie*. Dacă acum, ţinând seama de piedicele arătate, ne-am întreba: a reuşit autorul să ne prezinte o imagine cuprinzătoare şi totuş coerentă a muncii din psihologia prezentului, răspunsul nostru va fi afirmativ.

Cursul de psihologie este o înfăptuire curajoasă, clar-văzătoare, elegantă, „realistă", cum spune d-sa (28), şi o rezolvare a tuturor greutăţilor materiale şi formal-didactice. Este, mai ales pentru noi, lipsiţi până acum de o operă psihologică în stil mare, dar nu numai pentru noi, o circumscriere preţioasă, aş putea spune, o revelaţie a tărâmului vag al vieţii mentale.

Cursul se înfăţişează ca un focar, spre care converg toate razele luminoase, unele de origini foarte apropiate, din ştiinţa sufletului în momentul de acum. De aceea, e un stâlp direcţional la o răspântie de ştiinţă, şi un îndreptar pentru tinerii psihologi.

Meritul deosebit al lucrării îmi pare a fi că, deşi suportă uşor diversitatea ordonată a materialelor, nu e un mozaic eclectic, ci o lucrare animată de o idee călăuzitoare ce se desprinde ca un motiv contrapunctat. Noţiunea directrice se adevereşte a fi tocmai acea doctrină ce subîntinde cele trei din urmă curente psihologice, schiţate mai înainte: prioritatea psihologică a eului, a unităţii conştiinţei, a persistenţii subiectului. Ce înseamnă un fapt sufletesc, dacă el nu aparţine unei conştiinţe unitare? Ce înţeles are o senzaţie fără un eu ce simte, sau o gândire fără o conştiinţă gânditoare?

Drept ilustrare, extragem câteva citate. „Viaţa sufletească, aceea care constitue obiectul psihologiei, este condiţionată de existenţa unei individualităţi conştiente“ (8). „Obiectul psihologiei se luminează, dacă îl privim din centrul eului, pe când obiectul celorlalte ştiinţe se luminează în afară de orice perspectivă a eului“ (23). „Pentru noi faptul fundamental al vieţii sufleteşti este unitatea“ (32). „...A fi conştient este a fi legat de un eu, în opoziţie cu ceeace nu aparţine eului“ (297). „Din înţelegerea conştiinţei nu poate lipsi faptul individualităţii“ (302). etc.

In această subliniere a valorii primare a eului, cugetarea psihologică a d-lui Motru urmează o traectorie ascendentă dela studiul *Causalitatea mecanică şi fenomenele psihice* (Convorbiri literare, 1893), trecând apoi prin *Problemele psihologiei* (1898), unde pare a înclina spre ipoteza *compunerii* eului din „factori elementari“, lăsând însă şi aci deschisă această chestie pentru a fi lămurită de viitor (p. 53), şi ajungând în fine la *Curs* în ale cărui capitole psihologia eului este viguros şi destul de consecvent susţinută.

Lucrarea nu se dă în lături a vorbi şi de semnificaţia universală a individualităţii, aşadar, de putinţa de a face din „individ“ o noţiune fundamentală, un concept filozofic. Raportul dintre *Curs* şi „personalismul energetic“ al *Elementelor de Metafizică* e vădit. Impărtăşim deplin vederea că analiza individului, subt toate înfăţişările lui, e cheea lumii. Dar pentru aceasta—accentuăm—o limpede statornicire a înţelesului termenului de individ se impune neapărat; să ne ferim de neprecizie ca de foc.

De ce natură este individualitatea *sufletească*, este ea primară sau derivată?; aşa se prezintă întrebarea de căpetenie a psihologiei. Autorul susţine, cu bună dreptate, unirea indisolubilă a vieţii sufleteşti şi a corpului organizat, precum şi finalitatea amândorora. Fără raportarea activă la organism, eul n'ar suferi nici o schimbare, n'ar avea multiplicitatea bogată, proteiformă, pe care o cunoaştem. Este un mit că eul, fără îndemnul organismului, ar crea ceva numai din sine. Viaţa sufletească, neatârnată

de organism — dacă ar fi cu putință — n'ar fi de sigur un simplu vid, însă ar fi o sărăcie imobilă.

Dar, ne întrebăm, implică oare această activă legătură dintre faptele psihice și cele vitale o dependență a unității sufletești de unitatea organică? Este unitatea indiviză a conștiinței un reflex, deci o rezultantă, a factorilor biologici, sau este originară, autonomă? Imi pare că răspunsul nu poate fi decât unul singur: dacă am renunțat a face din eu o compunere, o agregare, de elemente sufletești, cu atât mai puțin el poate fi o rezultantă a factorilor biologici.

Dacă, dimpotrivă, viața sufletească își are *fundamentul* unității ei în chiar natura sufletescului, nu a organicului, precum nici unitatea organicului nu e fundată pe psihism (așa afirmă neovitaliștii și psihovitaliștii), atunci numai figurat putem vorbi de conștiință ca o „funcție biologică".

Problema este limpede: sau viața sufletească își găsește unitatea ei în sine, nu în afară, și în acest caz nu mai are nevoe de o fundare prin unitatea organismului, sau, dacă e întemeiată dinafară, organic, individualitatea conștiinței se transformă într'un agregat, într'un compositum, devenit, produs, nu dat dela început; și atunci revenim la psihologia naturalistă mecanistă. D-l Motru nu merge până la concluzia din urmă; însă crede nimerit să nu sacrifice cu totul nici vechea doctrină a rezultantelor sufletești.

Socot că multe atârnă de o limpede determinare a celor două feluri de individualități: fizică sau corporală și psihică sau necorporală. Numai după această operă de curățire a terenului, urmează a vedea întrucât viața sufletească și cea organică alcătuesc la rândul lor un nou individ, și anume, cum susține concepția obișnuită, un individ psihofizic. Că lumea sufletească este individuală, precis, că este un eu, autorul concedă bucuros; că organismul prezintă și el caracterul de individualitate, biologia n'o tăgăduește[1]) ci numai îi cercetează limitele; marea problemă e însă, dacă la un loc cele două individualități formează o nouă individualitate (psihofizică), și în acest caz ce rol mai au în noua unitate individuală celelalte individualități „componente", în multe privințe eterogene? Dacă însă individualitatea este dela început psihofizică (și suflet și corp), în ce sens mai putem vorbi de o unitate curat sufletească, de un eu? Este eul mental și fizic în acelaș timp, sau numai de ordin sufletesc? E o problemă cardinală; e problema antică a raportului dintre suflet și corp, a cărei limpede deslegare se impune azi nu numai filozofului, dar și psiho-

[1]) Observ în treacăt că Le Roy, adeptul neovitalistului Bergson, reduce unitatea organismului la un „punct de vedere, la un act sintetic al spiritului uman", așadar, nu recunoaște unitate în ordinea materială, ci numai în cea sufletească.

logului şi chiar biologului. Raportul psihofizic a devenit în vremea noastră centrul filozofiei naturale; autorul nu-l trece cu vederea, cum poate, ca strict specialist, ar fi fost îndrituit, însă dorim să-l reia cu noi desvoltări mai târziu.

Termenul de funcţie, atât de melodios, întinde ştiinţificeşte multe capcane. Pentru matematică, funcţia e un *raport* între două variabile, x (independentă) şi y (dependentă): $y = f(x)$. In fiziologie, funcţia e luată: 1) în înţelesul de *efect*, d. p. circulaţia sângelui e funcţia (efectul) contracţiei inimii; 2) sau în înţelesul de *activitate*, mai clar, de mod de a acţiona al unei *structuri* organice, graţie unei schimbări (proces) a ei. Precum la o maşină deosebim piesele şi funcţionarea (activitatea) ei, natural, întemeiată pe acele piese, tot aşa la organisme o anumită structură corporală are o certă activitate (funcţie), reductibilă, după noi, la un complex de procese fizico-chimice. In organisme, funcţia este intim şi simultan legată de o structură, precum în restul materiei forţa şi materia.

Se înţelege, conştiinţa nu poate fi o funcţie matematică. Să fie oare o funcţie în înţelesul de *efect* al organismului? Nu; ar fi un materialism după reţeta lui Vogt. Dar poate e o funcţie în accepţia de *activitate*, *simultan* dată cu organismul? Aceasta e întrebarea. Poate fi conştiinţa asimilată celorlalte funcţii organice: iritabilitate, nutriţie, respiraţie, secreţie, etc.? Toate funcţiile organice prezintă un netăgăduit aspect fizico-chimic; conştiinţa direct sau indirect n'a fost până azi prinsă în eprubetă.

Mai întâlnim totuş un înţeles al funcţiei, un înţeles nedeterminat şi, cred, nedeterminabil: funcţia e un „act", cum susţin unii psihologi şi biologi inspiraţi de aristotelism. Sufletul e dar „actul" (energia, forma, entelechia) organismului. Nu susţin că tot ce e aristotelic este *eo ipso* greşit — ar fi o prejudecată de neertat pentru un cercetător obiectiv al istoriei cugetării; însă noţiunea de conştiinţă — act, sau actualitate a corpului, reclamă un sever examen. Altminteri, deşi ne dă iluzia unei elegante explicaţii dinamice, e cu putinţă să se strecoare printre degete, ori de câte ori încercăm s'o prindem, s'o facem a noastră, s'o clarificăm.

Aceste modeste observaţii au fost făcute tocmai pentru a releva încă odată puterea de imbold intelectual, virtualităţile filozofice, ale *Cursului de Psihologie*, nutrit nu numai de cea mai substanţială documentare psihologică, dar şi solid rezemată, aşa cum se cuvenea, pe două ştiinţe învecinate şi pasionat cultivate azi: biologia, mai ales biologia, şi sociologia.

M. Florian.

IV. Cronica artistică

Colindând prin expoziții... — Vremurile când estetica sau mai bine zis esteticienii puteau să stabilească cu ușurință principii și formule care să cuprindă toate manifestările artistice ale epocei respective au apus de mult. Genurile erau bine definite, riguros îngrădite și păzite de către cerberii esteticei. Intre arte erau trasate limite de netrecut, nu se putea concepe ca o artă să depășească granițele fixate de principii considerate imuabile și orice incursiune pe teren strein era pedepsită, condamnată de severile academii care vegheau la păstrarea intactă a comorilor de legi și principii fixate cu multă trudă și totdeauna aureolizate de sacrosanctitatea tradiției.

Când aceste formule și principii au devenit neîncăpătoare pentru materialul artistic adunat de cei care începeau să vadă și cu ochii lor, a fost firesc ca să caute să scape de ele și să găsească pentru viziunea lor artistică formule noi de manifestare. Odată ruperea făcută, mai fiecare s'a găsit și îndreptățit să-și caute un mod de exprimare cât mai adecuat sufletului său, individualizându-se technicește cât mai mult și ajungând astfel la o sumedenie de manifestări artistice și mai trainice și mai șubrede.

O estetică așa cum se făcea odinioară, cu legi și principii rigide, nu s'ar mai putea închipui; sistemele estetice nu numai că nu s'ar mai putea clădi dar nici n'ar mai fi valabile și dăinui decât pentru grupări artistice izolate și aceasta întru cât acele grupări și-ar menține un timp mai îndelungat principiile tehnico-artistice, gata să fie schimbate la suflul primului talent cu adevărat creator.

Firește că îndrituirea pur psihologică de a-și crea fie-care limbajul său artistic a dus de multe ori, prin goana după originalitate cu orice preț și mai ales prin dorința de a-i lua colegului înainte cu inovații de multe ori dubioase, la manifestări hibride, incomprehensibile pentru o mare parte din publicul amator de artă, acuzat pe nedrept de nepricepere, când i se refuza cu încăpățânare orice element ce i-ar fi ajutat la priceperea operei de artă ce-i era adresată.

Zic pe nedrept, căci orișice și oricum s'ar spune procesul de înțelegere de către public, căruia i se adresează în definitiv lucrarea de artă, trebue să fie ușurat și de artist. Nu pe gustul sau în gustul publicului, dar atâta trebue să i se dea cât să-l intereseze, cât să-i înlesnească pe cât se poate drumul pentru înțelegerea unei lucrări așa cum a înțeles-o sau a vrut s'o înțeleagă și creatorul ei.

Incătușați o bună vreme în formalismul rigid al academiilor, pictorii au întrezărit în interpretarea cât mai subtilă a sensației de culoare un imens material de inspirație și mai ales de exploatare. Fragmentând pata de culoare cât mai mult s'a ajuns însă,

ca o consecinţă aproape logică a principiului, că forma este numai un joc de culori, până la o pulverizare.

A prinde natura în ce are mai fugitiv, a căuta să nu se redea decât impresia vizuală a unei clipe, trebuia să ducă la destrămarea formei, la distrugerea ei chiar. Aşa, că la un moment s'au văzut lucrări în care principiul de mai sus a dus la o adevărată confuzie şi de intenţii şi de realizare. Ochiul spectatorului ne mai fiind sprijinit de nici un crâmpei mai consistent, se pierdea într'un noian de culori descompuse în infinite nuanţe. O reacţiune se impunea şi cum era firesc o reacţiune tocmai pentru reconstituirea sau mai bine zis regăsirea formei şi a volumului. Unii n'au ajuns însă decât la o simplă schiţare de formă descompusă în elemente geometrice, prezentată în aşa fel, încât forma precisă, ca să zic vie, rămânea într'o stare haotică într'o împletire şi pătrundere de unghiuri şi suprafeţe, totul născut par'că sub zodia rebusului.

Pe alţii frica de materializare i-a făcut să caute să redea ceva din acel faimos „lucru în sine", să ia din lumea materială numai aceea ce socot că rămâne veecinic neschimbat.

In toate aceste manifestări şi mai ales cercetări, s'a strâns material mult şi preţios, strâns cu multă jertfă şi trudă şi care-şi aşteaptă sintetizarea ce nu poate să întârzie.

La noi am putea alege în două mari grupe artiştii cari s'au consacrat picturei : un grup cu principii oare-cum învechite, aproape academice, persistând în aplicarea lor şi neaducând aproape nimic nou în lucrările expuse şi un altul frământat de toate problemele noi, fără însă a adopta o formulă definitivă, oscilând de multe ori într'o technică şi alta, mereu însă frământaţi de dorul de a găsi expresia technică adecuată şi sufletului şi temperamentului lor artistic.

Trecând peste manifestarea cubistă, integralistă a D-lui Maxy, o conversiune prea rapidă ca s'o considerăm definitivă şi cu adevărat sinceră, începutul anului nostru pictural a fost ilustrat de o serie de artişti de seamă, puţini la număr faţă de numărul celor cari au expus, dar cari ne-au prezentat lucrări de reală valoare.

In expoziţia D-lui Tonitza am avut din nou prilejul să-i admirăm incomparabilu-i talent de a împerechea armonios pete largi totdeauna îngrijit puse şi alese. Ceea ce rămâne din lucrările D-sale, trecând peste încercările de sintetizare a unor anumite tipuri sociale precum şi peste oare-care tendinţă ilustrativă, este o savantă şi impresionantă armonie coloristică. Nimic brutal, totul calm şi frumos, o viziune caldă şi profund simţită. Poate cu vremea, înlăturând o parte din decorativismul lucrărilor sale, să ne dea operă definitivă de a cărei valoare suntem convinşi de pe acum.

Alătari de D-sa pictura D-lui Zamfiropol-Dal păcătuieşte cu toate calităţile-i evidente de o oarecare lipsă de orientare sau mai bine zis de originalitate. Cu elementele de care dispune nu cred că n'ar putea face operă într'adevăr personală.

O expoziţiune reuşită şi interesantă ne-a dat şi D-l Dărăscu. Dacă paleta s'a simplificat şi sclipirile cu care-şi împodobea cu profuziune viziunile veneţiene şi-au micşorat strălucirea şi multitudinea, în schimb preocupările evidente de a întruchipa pictural forma sunt preţioase indicaţii pentru ce ne-ar putea da cu tot amestecul încă vizibil de technici.

Forma la D-sa de multe ori tot nu ia fiinţă prin sine, ci prin brâe de culoare închisă şi alături de precizări, procedeele scumpe impresionistului de odinioară îşi fac încă drum. O lucrare admirabil întocmită şi prezentată rămâne panoul cu pietrele funerarii.

Opera D-lui Canisius cu toată strălucirea ei technică şi cu tot romantismul ad-hoc presărat prin ungherile turlelor şi turnurilor minate nu poate convinge pe toţi prin artificialitatea sentimentului care i-a dat naştere. Un romantism ilustrat cu bucăţi ca: „prietenul meu", „şi totuşi", nu ne poate deschide lumea pe care ne-au arătat-o adevăraţii romantici. Lumea D-sale e făcută nu e simţită şi nici trăită.

In Sala Mozart expun D-nii N. Constantinescu şi N. Moscu, Pe cel dintâi l-am cunoscut până acum ca un căutător al piesajului cu contururi delicate şi colorit îngrijit, pe cel de al doilea ca un bun desenator şi interesant observator.

Actualele-i încercări picturale nedumirindu-ne încă asupra potenţei sale artistice, ne sileşte să mai aşteptăm.

La D-l Constantinescu constatăm o oarecare dezorientare în alegerea şi a subiectului şi a technicei. Alături de păduri de toamnă „veroniene" orizonturi cari aduc a St. Popescu, fără prea multă convingere redate şi pare-se nici cu prea multă bogăţie de mijloace. Ne-a plăcut mai mult odinioară şi s'ar putea reveni la genul afectat de D-sa lăsând imensităţile spaţiale care nu fac altceva decât să umple cu gol pânze imense.

Realizările artistice ale D-lui St. Dumitrescu dela Sala Sindicatului Artiştilor, fac din expoziţia D-sale una din cele mai frumoase şi mai preţioase expoziţii din câte am avut în ultima vreme. Cunoaştem opera D-sale ca o operă isvorită dintr'o adâncă senzibilitate artistică. Bucăţile expuse nu erau decât tot atâtea documente îmbibate de o fină şi aleasă poezie sufletească. Ne obicinuiserăm cu nelămuritul acela plin de farmec pe care culoarea D-sale ştia să-l prindă cu atâta îndemânare şi multe din peisagiile expuse evocau poeme întregi. Astă-zi păstrându-şi toate calităţile care i-au câştigat un nume printre pictorii noştri îl vedem sub ipostaza plină de interes a căutătorului de mijloace noi de expresie, a celui care încearcă să prindă sau mai bine zis să izoleze forma în natură. Fără sforţări stridente D-l Dumitrescu reuşeşte să facă un pas înainte şi să ne dea lucrări ca cele din expoziţia actuală, unde fără a trece peste ceeace l-a caracterizat, ştie să aducă o notă nouă de vigoare, care comunică operei sale şi viaţă şi avânt.

Dem. M. Popescu.

RECENSII

C. Loghin, *Ion Grămadă*. Scrieri literare, cu un studiu asupra vieții și operei lui, Cernăuți 1924.

Despre scriitorii morți prea de timpuriu, se spun de obiceiu cuvinte de laude ușoare. Părerea de rău înduioșază inima criticilor. Cu Grămadă, lucrul stă altfel. Măcar că a închis ochii abia de 32 de ani, talentul său se afirmase în chip netăgăduit. Biograful afirmă că „Ion Grămadă este cel mai bun prozator al Bucovinei“ (p. XXVIII). Socotim că are deplină dreptate. Unele schițe publicate în acest volum o dovedesc în chipul cel mai hotărât, iar dacă scriitorul și-ar fi îngrijit singur tipărirea acestor încercări de tinerețe, sântem încredințați că unele germanisme și puținele lunecări de condeiu ar fi fost înlăturate chiar de el însuși. Avea prea mari însușiri de stil, pentru ca să nu fi observat singur acele pete, inevitabile în scrisul unui tânăr purtat de valurile vieții prin atâtea redacții de gazete și prin atâtea greutăți cu care a avut să lupte ca student.

Ca și biograful, îndrăznim și noi să spunem că cu Ion Grămadă, Moldova de sus a pierdut pe cel mai viu talent al generației din ajunul războiului și desigur pe *cel mai mare caracter* din acele vremuri, când mulți au ales vorbe, lăsând pe alții să se îngrijască de faptă. La Cireșoaia, într'o poeniță înconjorată de gropile obuzelor, e un grilaj de mesteacăn, care străjuește mormântul unui adevărat erou, și a unui talent literar care îndreptățea cele mai frumoase speranțe [1]).

M.

M. Sadoveanu și D. D. Patrașcanu, *Spre Emaus*, Buc. 1924.

Povestiri din viețile sfinților. „Gândul de a împrăștia iarăș în poporul nostru aceste mângâitoare povestiri, pe care părinții noștri cu atâta râvnă le ceteau în ceasurile durerilor lor“ i-au avut cei doi autori mai de mult. Iar acum, „cumplitele vremuri de astăzi, cu întunecimea lor sufletească“ le-au pus condeiul în mână. Despre cuprins, se înțelege, nu e nimic de zis. Viața smeritului Roman, făcătorul de condice, sau a cuviosului preot Moise Harapul, sunt ca și toate celelalte vieți pove-

---

[1]) Ca un amănunt pentru o biografie mai completă a lui I. Grămadă, atragem luarea aminte asupra relațiilor sale cu cinstitul naționalist Aurel Popovici și împrejurarea că o scrisoare a sa a provocat răspunsul „Către noua generație“ devenit apoi titlul unui volum a fostului director al „Convorbirilor Literare“.

stite la Cazanii. Partea nouă, unde se vede meritul personal al scriitorilor este limba. Aci opera lor este vrednică de laudă și recunoștință. Buna și înțeleapta noastră limbă românească sună cum suna în gura părinților și bunicilor. De aceea, lucrarea de față va fi de folos nu numai oamenilor din popor, ci chiar cărturarilor care în timpul din urmă și-au pocit scrisul, îndrugând o limbă de care ți-e și silă și rușine.

E un semn al vremei, că niște mireni cu suflet ales îmbrățișează cu dragoste cele bisericești. Fapta lor e de două ori vrednică.

S. M.

G. I. Brătianu, *Vicina, Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génois en Dobrogea*, Buc. 1923.

Scopul autorului n'a fost să încerce „o nouă identificare a acestei localități enigmatice. Crede că toate încercările făcute în această direcție n'au dus „până azi la nici un rezultat" precis. Pentru a face un pas înainte e necesar mai întâi o cernere riguroasă a materialului adunat până acum. Cu o erudiție sigură, dar sobră, sarcina aceasta este împlinită în chipul cel mai conștiincios, începând cu materialul de informație istorică și sfârșind cu cel cartografic. În acelaș timp, adaogă și documente inedite, scoase din Arhivele Genovei. Specialiștii vor urmări desigur pas cu pas această cercetare, de oarece de mitropolitul Vicinei se leagă începutul organizării bisericei din Muntenia. Aci ne mărginim să relevăm numai două fapte: Întâi, e sigur că Vicina nu mai trebue căutată pe malurile Kubanului sau aiurea, ci pe malul Dunării de jos. Stăpânită de Pecenezi în Sec. XI, ajunge byzantină, și joacă un rol comercial destul de însemnat pe vremea înfloririi negoțului genovez în aceste regiuni. În lupta dintre Bulgari, Byzantini și Genovezi, portul dunărean cade, iar mitropolitul grec e chemat de Nicolae Alexandru Basarab (1359) la Argeș, așa că se pierde și acest ultim sprijin al faimei portului medieval. Al doilea fapt vrednic de însemnat este metoda studiului. În istoriografia noastră se pot urmări două direcții principale: una romantică, alta științifică. Roadele celei romantice le cunoaștem. Ele au fost cu atâta mai vătămătoare, cu cât de dragul atitudinei, unii au compromis erudiția prin neexactitate, făcând-o suspectă, și au deteriorat metoda învăluind documentul precis într'o formă pseudo-artistică, silindu-l să spună altceva decât adevărul. Din contra, reprezentanții direcției științifice au scris la noi studii de acelaș nivel cu cele mai bune din literatura istorică străină. Onciul, Bogdan, Giurescu, G. Popovici — spre a cita numai câți-va dintre cei dispăruți — n'au jertfit nici odată exactitatea pentru considerații lăturalnice. Autorul studiului de față intră hotărît în calea istoriei critice.

S.

Herbert Eulenberg, *Siluete literare* (trad. de C. Săteanu). Iași 1924.

In totul 38 de schițe despre scriitorii mari, începând dela Omer până la Oscar Wilde. Se citesc cu interesul cu care citești o gazetă bine scrisă. E un fel de impresionism mărturisit fără înconjur. Criticului — dacă e vorba să considerăm pe Eulenberg ca critic — puțin i pasă de elementul obiectiv. Dacă cetitorul se va alege cu un îndreptar de judecată asupra artiștilor care trec pe dinaintea sa, ori nu, asta nu-l interesează. Din capul locului i se spune: așa i-am văzut, așa ți-arăt... Mai departe, te privește.

Cei care constată direcția neserioasă a literaturii noastre contemporane (haosul ideilor și decadența formei) pot ceti cu interes

aceste schițe, pentru a vedea că fenomenele literare au un ritm mai larg decât îl bănuim, când privim numai literatura unui popor. Rătăciții noștri sunt în bună parte imitatorii rătăcirilor de aiurea. Ca foileton literar, schițele acestea, în care se ascunde par'că un sâmbure de nuvelă, au totuși un merit real față de unele încercări de critică românească, din partea celor care n'au nici puterea de visiune, nici cunoștințele variate ale modernistului german.

E. U.

Iorgu Toma: *Monumentul „Stâlpul lui Vodă" din Vamă.* Cernăuți, 1923.

Intr'o elegantă monografie, cu mai multe ilustrațiuni, ni se dă istoricul și descrierea acestui monument, azi, în fine, restaurat. El comemorează trecerea Domnitorului Moldovei, Mihai Racoviță, prin Vama, după întoarcerea victorioasă din expediția sa din anul 1716, în contra Nemților și Ungurilor care voiau să-l scoată din domnie. Pe aceștia, ne spun slovele, azi tare șterse, depe stâlpul de piatră, Domnitorul „cu agiutoriul lui Dumnezeu, i-am biruit și i-am răsipit dar și movilă am făcut pe trupurile lor și minunată cruce și cerdac de piatră lângă movilă am făcut, lângă drumul cel mare din josul Cetățuii, unde au fost și războiul".

Prin îngrijirea autorităților românești s'a salvat restul stâlpului, dându-i-se din nou acoperământul demn ce fusese distrus de cei a căror înfrângere o eterniza. Exemplul fraților bucovineni ar trebui imitat și față de alte monumente strâbune, ce, din cauza vinovatei noastre nepăsări, se prăpădesc.

A.

Biserica Domnească din Curtea de Argeș[1]) cu ale ei tezaure, cunoscute până acum numai de unii cercetători, este astăzi adusă la îndemâna tuturor, prin voluminoasa publicațiune a *Comisiunii monumentelor istorice*. Lucrarea se prezintă cu un mare lux tipografic, care, din nenorocire, s'a desvoltat în detrimentul fondului, exceptând câte-va articole. Cu tot cuprinsul ei bogat lucrarea nu satisface pe deplin. Îi lipsesc, în primul rând, două elemente esențiale: Continuitate și unitate de vederi.

Lipsurile sânt în parte explicabile deoarece nu este opera unei singure persoane și de la numeroși colaborator. avem articole cari se repetă, pentru simplul motiv că fiecare s'a simțit obligat să nu omită aceleași lucruri de o importanță ce tuturor se părea capitală.

Dar cartea mai este lipsită și de claritate, pentru că diferiții autori nu sunt de aceiași părere asupra acelorași obiecte. Sunt și articole care ar fi putut perfect să lipsească, fără ca volumul să se resimtă, deoarece nu aduc nici o lumină nouă cu privire la biserica domnească. Astfel studiarea monedelor lui Radu I Basarab, de d-l C. Moisil, deși foarte interesantă, amănunțită și documentată, dându-ne o imagină vie a stării economice a țării și a întinselor ei relațiuni în epoca aceea, nu are rost aci, deoarece nici o monedă nu s'a găsit în aceste săpături. Acelaș lucru se poate spune despre articolul d-lui V. Brătulescu. D-l profesor Nicolae Iorga și-a rezervat dreptul de a încheia seria articolelor superflue, vorbindu-ne în câte-va pagini, în termeni foarte elogioși de altfel, despre biserica din Valea Danului... Când noi așteptam tocmai dela D-sa rezolvirea marilor chestiuni istorice asupra dependenții politice a Voevodului cu port așa de occidental, care contra-

[1]) Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice, Anul X-XVI. Curtea domnească din Argeș; mare 4°. 286 pp.; 13 planșe colorate și 305 ilustrații în text. „Cultura Națională", București 1923. 1100 sau 550 Lei volumul.

tează cu stilul oriental al bisericii şi cu credinţa ortodoxă a supuşilor săi [1]). Articolele cu adevărat interesante, definitive, în care chestiunile propuse sunt tratate cu competinţă, aparţin reposatului D. Onciul şi d-lor Gr. Cerchez şi N. Ghika-Budeşti. Primul se ocupă de anul morţii marelui Basarab; cel de-al doilea de „Restaurarea Bisericii Domneşti" şi cel de al treilea de „Arhitectura" ei. Câte şi trei tratează magistral numai câte o singura parte a subiectului atât de multiplu.

Interesantă de asemeni este contribuţia d-lui Prof. Dr. Rainer „Cercetări antropologice asupra osemintelor aflate în săpături" şi articolul d-lui Mihail: „Pictura Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş", în care ni se arată diferitele faze prin care a trecut pictura în ţară la noi, făcând să reiasă superioritatea necontestată a primei picturi din Biserica Domnească.

D-l Virgil Drăghiceanu şi-a rezervat tratarea părţii celei mai însemnate, adică a tezaurului descoperit de D-sa, cu care se şi începe volumul. Dar D-sa i-a dat prea mare atenţie feţei istorice lămurită de Onciul şi a trecut prea repede asupra părţilor artistice, care ne aşteptam să formeze obiectul principal al volumului. In puţinele rânduri în care ni se vorbeşte de obiectele de artă ni se face o prea amănunţită descriere a mormintelor în care au fost găsite, în loc de a ni se lămuri origina şi stilul acestor obiecte. D-l Drăghiceanu se mulţumeşte a ne cita pe D-l Migeon, dela muzeul Luvrului, care califică tezaurul drept „belle trouvaille"; pe d-l Enlart tot din Paris, care i-a scris că obiectele sunt „de tout premier ordre"; pe d-l Dalton dela British Museum care consideră obiectele drept o descoperire „du plus grand intérêt" pe d-l Ohlenroth din Germania care a denumit lucrurile găsite „admirable trésor", precum şi părerile d-lor Pinder, Roth şi Strzygowski. Iar în privinţa provenienţii juvaerelor din biserica Domnească, din nou ni se etalează părerile autorilor mai sus pomeniţi, care diferă dealtfel mult între ei. Unii cred că obiectele sunt de origină franceză, alţii germană, alţii că ar fi un amestec de influenţă franceză şi italiană. Iar ca încheere, d-l Drăghiceanu... citează din nou pe Dalton care ne asigură că familiile princiare ale ţării noastre, „au adoptat aceeaşi civilizaţie cavalerească ca şi nobilii din Italia din aceeaş epocă". Nu ni se spune însă de unde au adoptat-o nobilii din Italia, aşa încât tot nedumeriţi rămânem. D-l Drăghiceanu mai citează un articol al d-lui G. I. Brătianu, publicat în 1921 în „Revue archéologique„ omiţând un alt articol tot al aceluiaşi autor din aceeaşi revistă dar mai recent şi cu mult mai interesant, pentrucă atacă problema originii chiar a obiectelor găsite la Argeş, asupra cărora, cartea ne lasă fără soluţii. In rezumat: voluminoasa carte tratând în mod definitiv partea architectonică şi aceea a restaurării Bisericei Domneşti, nu satisface aşteptările noastre asupra tezaurelor găsite în mormântul Voevodului, a cărui personalitate e deasemeni nelămurită.

Să sperăm că o carte mai mică ne va aduce soluţiunea unor chestiuni atât de mari, rămasă încă deschisă.

Publicaţia de faţă, prin reproducerea documentelor, va servi ca punct de plecare.

Dinu Tărtăşescu

---

[1]) In asemenea împrejurări se resimte şi mai crud lipsa probului savant C. Giurescu, care fără preocupări de oprotunitate atacă problemele vitale ale istoriografiei noastre, dând luminoasele soluţii ce formează fala ştiinţei istorice române.
N. R.

Andrei Rădulescu: *Publicitatea drepturilor reale imobiliare și registrele de proprietate.* „Cultura Națională", 1923

Pentru viața economică nu se poate problemă de natură juridică mai importantă ca problema tratată de d-l Andrei Rădulescu în comunicarea de față.

Într'adevăr, dat fiind că drepturile reale sunt prin natura lor opozabile *erga omnes*, este ușor de înțeles că siguranța și înlesnirea tranzacțiilor privitoare la aceste drepturi este în raport direct cu mijloacele cu cari legiuitorul le aduce la cunoștința publică.

Dar autorul relevă importanța acestei probleme nu numai din punctul de vedere etern și legitim oricând, de a avea un sistem de publicitate cât mai perfect, ci și din punctul de privire al situațiunei excepționale în care ne găsim astăzi, de a fi nevoiți să schimbăm sistemul de *publicitate personală* ce-l avem, din cauza faptului că în teritoriile alipite există sistemul mai perfect al *publicității reale*, și ar fi absurd ca la unificarea legislației să-l păstrăm pe al nostru, mai imperfect; cum și a împrejurării fericite ca această imperioasă schimbare să coincidă cu operațiunile de împroprietărire, cari reclamă măsurătoarea a aproape întregului sol al României mari, și facilitează prin aceasta trecerea la publicitatea reală.

Pentru evidențiarea importanței și actualității problemei, în prima parte a lucrării, după un scurt istoric al chestiunei, se expune sistemul de publicitate stabilit de codul nostru civil și procedura civilă, arătându-i-se imperfecțiunele și lipsurile. Și, faptul că după ac est sistem registrele sunt ținute pe nume de persoane; împrejurarea că transcrierea nu e obligatorie; considerațiunea că transcrierea se face de grefier, la simplă cerere, fără nici o cercetare de acte, și chiar pe bază de acte sub semnătură privată; faptul că nu se transcrie toate actele, ca de pildă: testamentele, uzufructurile legale, sucesiunile ab-intestat, împărțelile, hotărârile judecătorești; și însfârșit împrejurarea că nu există nici o publicitate pentru acțiunele judecătorești, — toate acestea fac să fie pe deplin justificată concluziunea imperfecțiunei acestui sistem de publicitate, la care autorul ajunge. Pentrucă, într'adevăr, transcrierea făcându-se pe nume de persoane, spre a afla situațiunea unui bun imobiliar trebue să știi cine-l posede acum; numele persoanelor prin mâinele cărora a trecut bunul timp de 30 de ani, cum și dacă numele celui care-l posedă azi e trecut în registre, ceea ce se va conveni că e destul de greu. Pe urmă, transcrierea nefiind obligatorie și nefacându-se pentru toate actele, situațiunea juridică a bunurilor este incertă, și acest lucru e vătămător circulațiunei bunurilor. Transcrierea apoi făcându-se de grefier și fără nici-o cercetare de acte, nu garantează legalitatea, validitatea și tăria dreptului publicat, ceea ce iarăși nu asigură și înlesnește tranzacțiile. Și în sfârșit, nefiind nici o publicitate pentru acțiunele judecătorești, procesele se prelungesc la infinit, tranzacțiile devin puțin sigure și acest lucru necontestat e un mare neajuns pentru viața economică a Statului.

În fața acestui sistem, zis al *publicității personale*, autorul expune sistemul *publicității reale*, întrebuințat cu oarecari variațiuni în Germania, Austria, Dalmația, Suedia, Rusia, Portugalia și Ungaria. In acest sistem se înscrie în registre imobilul, nu persoana care-l posedă; se arată situația lui topografică, cum și cea juridică; înscrierea se face numai dupa cercetarea actelor; și înscrierea care în felul acesta are nu numai caracter probator, ci și atributiv de drepturi, servește atât entru a aduce la cunoștința terților situația imobilului, cât și pentru a dovedi tăria dreptului înscris.

Toate acestea dovedesc, fără multă greutate, superioritatea acestui sistem față de cel precedent.

Pentru această considerațiune, cum și pentru faptul că acest sistem există, cu oare și cari deosebiri în Bucovina, în Basarabia și în Ardeal, d-l Andrei Rădulescu propune adoptarea lui în viitoarea legislațiune a României mari, prin înființarea de *registre funciare*, în cari înscrierea să fie obligatorie. Și cum înființarea acestor registre este legată de organizarea *Cadastrului*, autorul arată, cu multă dreptate, că se poate profita în alcătuirea, fie măcar și parțială și pe regiuni, a ziselor registre, de măsurătorile cari se fac cu ocaziunea împroprietărirei.

Ca măsuri tranzitorii, până la înfăptuirea acestei reforme mari și costisitoare de sigur, d-l Andrei Rădulescu propune în primul rând, măsuri pentru îndreptarea stărei materiale a registrelor existente, legându-le, completându-le și reconstituindu-le, mai ales că aceste registre pot fi de un mare folos la întocmirea registrelor funciare. In această privință, starea registrelor Tribunalului de Notariat Ilfov învederează nu se poate mai bine urgența măsurei cerută. La acest Tribunal sunt registre în așa hal de deteriorare și murdărie în cât uzul lor, când nu e imposibil, te dezgustă. Și totuși măsuri nu se iau, cu toată alarma ce s'a dat de toți cei cari s'au perindat pe scaunul prezidențial al zisului Tribunal, inclusiv autorul comunicărei de față.

In al doilea rând, d-l Andrei Rădulescu propune reforme de ordin legislativ și anume: 1) să fie supuse transcrierei toate actele translative și declarative, cu titlu oneros sau gratuit, fie între vii, fie prin moarte, cari au de obiect drepturi reale imobiliare; 2) transcrierea să fie obligatorie și să se facă numai pe bază de acte autentice, sau dacă se admite a se face și pe baza de acte sub semnătură privată, se ceară cel puțin ca semnătura acestor acte să fie legalizată; 3) să se facă mențiune pe marginea registrelor de acțiunile privitoare la imobile și de hotărârile judecătorești pronunțate asupra acestor acțiuni; și însfârșit arată necesară ar fi și menționarea în registre a unor anume evenimente cari ating capacitatea titularului dreptului transcris sau înscris, ca: interdicția, punerea sub consiliu judiciar, declararea în stare de faliment etc.

Tot ca o măsură tranzitorie, până la organizarea registrelor funciare cu caracter atributiv de drepturi pe baza lucrărilor cadastrale, socotesc că s'ar putea introduce un început de publicitate reală, prin înființarea de registre în care înscrierea să se facă pe imobile. Individualizarea imobilelor în lipsa de cadastru, s'ar face așa cum s'ar putea, prin arătarea localității, a vecinilor etc. In aceste registre, care ar rămâne din această pricină să se facă dovada de cele ce cuprind numai până la proba contrarie, s'ar trece însă și reuni pe câte o singură foaie, toate sarcinele imobilului și toate drepturile și procesele în legătură cu imobilul. De sigur că aceasta nu ar fi ceva perfect, tot însă ar fi mai bine decât este astăzi, și ar fi un pas mare spre cadastru.

In concluzie, cum s'a spus și la începutul acestor rânduri, problema tratată, de sigur cu toată competința dată de academicianul cu care magistratura se fălește, e nu se poate mai importantă, și autorul i-a arătat pe deplin și actualitatea ei. Și, dat fiind că rezolvarea acestei probleme în sensul preconizat, ar asigură tranzacțiile, ar spori creditul, ar împuțina procesele și ar fi dar un viu stimulent al vieței economice a Statului, ar trebui ca legiuitorul să nu-i dea atenția pe care Puterea executivă a dat-o registrelor Tribunalului din Capitala Țărei chiar.

C. N.

REVISTE

Cultura. An. I, Ianuarie 1924. — Un comitet de direcție compus din D-nii S. Pușcariu, Y. Auger, L. Blaga, G. Kristof și O. Netoliczka a avut buna inspirație să dea la iveală o revistă, în care să se oglindească mișcarea culturală a tuturor neamurilor cuprinse între hotarele României. Numărul prim este cât se poate de isbutit. Intr'un studiu despre Dimitrie Cantemir, N. Iorga arată pe învățatul principe ca un fel de precursor al lui Montesquieu. Trecând peste studiile în limba maghiară, pe care nu le putem aprecia din necunoștința limbei, relevăm un fin studiu de morală: *Naturgeschehen und das Ethische* de Dr. Victor Glondys. Raportul dintre causalitatea naturii și idea morală *in fieri* e minunat exprimat. Dr. Fr. Netolitsky arată că Atlantida lui Plato are puncte de sprijin geografic în unele amănunte fizice și arheologice al țărmului de S. V. al Spaniei. O. Goga într'o frumoasă traducere ne aduce la cunoștință viguroasa poezie a lui Ady, iar directorul revistei comunică o sumă de impresii asupra Ligei Națiunilor. Spuse cumpătat și documentat, aprecierile delegatului român câștigă simpatia noastră pentru mult criticata instituție născută cu ocazia tratatului dela Versailles. Urmează câteva pagine asupra lui Șaguna, datorite celui mai bun cunoscător al vieții marelui mitropolit. Dr. O. Netoliczka în câteva pagini: *Zur Geschichte des gelehrten Unterrichts in Siebenbürgen* (1823—1923) arată momentele principale în evoluția școalelor săsești și pune marea întrebare: Cum să evităm fărîmițarea produsă de mulțimea obiectelor de studii? Câteva poezii de Eminescu în ungurește și o scurtă dar incisivă caracterizare a Șvabilor din Banat (datorită penei alese a Dr. L. Korodi) încheie acest număr, însoțit apoi de scurte rezumate în limba franceză.

Publicația face onoare inițiatorilor. Ea este o dovadă că cel puțin în sfera preocupărilor culturale, cei ce se simt în adevăr oameni pot privi cu reală simpatie toate manifestările capabile de a înnobila sufletul, ori de unde ar veni. — Urăm tinerei reviste cel mai deplin succes.

Buletinul Societății Geografice, pe 1922. — Cuprinsul acestui volum este strict științific. *Delta Dunării* (C. Brătescu) formează obiectul unei monografii care arată ultimul cuvânt al științei în ce privește problema genezei și evoluției morfologice a acestui fenomen geografic. *Hotarul apusean al Moldovei* de odinioară (I. Bacilă) e urmărit cu ajutorul materialului cartografic și istoric, arătându-se variațiile lui puțin cunoscute până acum. *Regiunea Codrilor Băcului* (M. David) face obiectul unui interesant studiu morfologic, iar *Populația ținuturilor românești de peste Carpați* (N. Gheorghiu) e înfățișată într'o serie de hărți foarte intuitive. Urmează apoi două studii antropogeografice asupra *Așezărilor omenești în câmpia românească* și *Secuime* (V. Mihăilescu) *Bordeiul în Oltenia* (Plopșor) *Bărăganul în antichitate* (Vlădescu Vulpe)

și *Vechiul județ al Saacului* (Ecat. Zaharescu).Toate aceste studii, care îmbrățișează probleme de geografie fizică, etnografie, antropogeografie și geografie istorică sunt însoțite de o serie de hărți și constituesc o reală îmbogățire a cunoștințelor noastre despre pământul și poporul românesc.

Urmează apoi o sumă de notițe de caracter informativ, care fac din cetirea acestui Buletin o datorie culturală pentru cei cari urmăresc progresul cercetărilor științifice în România. Meritul întreg revine tinerilor geografi. In fața faptelor se poate afirma că există acum și în țara noastră deprinderea de a cugeta geograficește, iar desvoltarea mai departe a acestei ramure de studii este deplin asigurată.

Năzuința. 12 Ianuarie 1924. — Revista craioveană s'a afirmat. D-nul I. Georgescu ne prezintă în câteva pagini frumoasa mănăstire Strehaia, o ctitorie a lui Matei Basarab. Ca în multe alte biserici oltenești, se simte superioritatea față de restul țării (exceptând, firește Bucovina). *Kir Vasile Bălănescu*, o schiță a D-lui Dongorozi arată calitățile cunoscute ale scriitorului: un mare simț al stilului, mare bogație de vocabular, și o reală fineță sufletească chiar în zugrăvirea amănuntelor vieții de rând, pe care o învălue într'o atmosfera de bunătate și idealism. Asupra romanului *Renunțare* (Al. P. Telega) vom reveni la sfârșit. *Soarele*, o schiță cu relief (Sandu Teleajen) D-nul Gerota arată cu dreptate cum societatea de azi e ucigașul epopeii, iar epopeea e „paradisul pierdut" al literaturii. *Atecu Rusu* se bucură de o dreaptă prețuire din partea D-lui Papadopol și va fi un adevărat câștig dacă studiul conturat în cele câteva pagini ar fi dus până la capăt. Fără ca să fie toți scriitorii olteni de naștere, Oltenia are o revistă mai mult și anume o revistă vrednică de simpatia tutulor iubitorilor de cultură românească.

Renașterea, Dec. 1923. — O altă revistă olteancă, sub patronajul P. S. Episcopului Vartolomeu. Literatura bisericească este în spor vădit. In cler a crescut numărul celor care vor să se apropie de miezul evangheliei. Pr. S. Ghiea relevă pentru sărbătorile nașterii noutatea învățăturii creștine față de „Iahve al vechiului testament care este tot un Dumnezeu al fricei, manifestând în tunete și fulgere". Cu Iisus din contră s'a risipit frica din chinuitul suflet omenesc și a început iubirea. Aceeași idee a iubirei o relevă și Ic. Procopiescu: prin „Irodul zilelor noastre". Pr. Pârvănescu deplânge lepădarea de tradiția națională, care ținea în sufletul vechiu creștin al poporului nostru. Citatele și traducerile din Carlyle, Papini, Chateaubriand... arată că preoții craioveni culeg binele și adevărul de unde îl găsesc.

Democrația. — Dec 1923, Sub titlul „Paralele din istoria modernă" se face o foarte judicioasă apropiere între Bismarck și Karl-Marx, apoi între Wilhelm al II-lea și Lenin. La 1870, Cancelarul mărturisia că „Idealul meu ar fi de a transforma Franța într'un fel de colonie a Germaniei, un fel de stat neutru cu 8—10 milioane de locuitori, fără armată permanentă și ale cărui impozite ar veni să mărească tezaurul nostru" Adică vechea vorbă a lui Tacit: *Galii ad libertatem pugnant, Germanii praedam*.... K. Marx este tot așa de autocrat: Dictatura proletariatului! iar Lenin a spus lămurit: „Toți cei care nu sunt cu mine, vor trebui să dispară". Intocmai cum Wilhelm al II-lea zicea: „Cei care vor să mă împiedice la atingerea acestui scop vor fi striviți".

In „Populația Basarabiei", D-nul P. Gore dă o sumă de materiale istorice și statistice asupra Moldovei dintre Prut și Siret în timpul robiei rusești. Lauda cea mai mare pe care o putem aduce acestui articol este să exprimăm dorința de-al vedea sub formă de cărticică în mâinile tineretului școlar din tot regatul.

Viața Agricolă, XV, No. 2–3. — Revista e mai mult o culegere de articole din Argus. — *Două atitudini: una față de industrie, alta față de agricultură* (Ionescu-Sișești) pune în relief vadita nedreptate ce s'a făcut agriculturei noastre în favoarea industriei. Oprirea sau îngreuierea exportului a dat fabricelor materie primă mai eftină (lână, cereale...); apoi a dat lucrători mai eftini, căci a oprit ridicarea salariilor ca în alte țări. Numai în 9 luni, în anul acesta agricultorii au dat ca taxă la export $2^1/_2$ miliarde! Credința autorului e că numai libertatea exportului va putea lecui răul, precum și hotărârea de a veni fățiș în ajutorul agriculturii, care e temeiul vieții noastre de mii de ani. D-nul Chițoiu arată că s'au expropiat definitiv $5^1/_2$ milioane de hectare, la care au drept 2 mil. săteni. Dar efectiv n'au fost împroprietăriți până azi decât un milion, luând 3.270.000 de hectare. D-nul Carabela arată ce mare greșală s'a făcut, că împroprietărirea n'a respectat „faza de tranziție, ci s'a urmat cu furca....“

Viața Românească începe al XVI-lea an (Ian. 24) cu o captivantă istorisire haiducească a maestrului M. Sadoveanu: *Haralambie*. Sfaturile academice ale profesorului P. Andrei, în legătură cu *Criza culturii și rolul universității*, sprijinite de energica atitudine a noului rector al Universității, vor reuși, sperăm, să cumințească tineretul ieșan, în așteptarea realizării și a celorlalte deziderate finale. *Itălncind prin deltă* cu în toate sigurul pilot Jean Bart ne simțim cuprinși de o plăcută filosofie, din care ne trezește studiul atât de documentat al lui I. Botez asupra lui *Shakespeare tradus*, în cel mai larg înțeles al cuvântului, de Dr. Stern. Cu C. Stere continuăm să adâncim *Cauzele și perspectivele revoluției ruse*, redându-ne în toate amănuntele nu numai înșirarea faptelor dar tălmăcindu-ne și adâncimile de el singur cunoscute ale stihiei populare, care a produs cataclismul mușcălesc. Studii serioase de filosofie de M. Ralea; poezii, cronici și miscellanea interesante, ca de obicei, încheie bogatul număr al revistei ieșene.

FAPTE

Reforma învățământului. — Cu privire la legile școlare, d-l Vl. Ghidionescu, profesor de pedagogie la universitatea din Cluj, face o sumă de observări (vezi Adevărul, 22 Februarie ș. a.). Cu unele suntem de acord. In ce privește însă afirmarea că reformele școlare au fost pregătite fără consultarea corpului didactic, cu toată excepția ce o face pentru legislația școlară din 1918, credem necesară o rectificare.

Deși împrejurările (lipsa de comunicații, prezența inimicului etc.) erau cu totul defavorabile, Ministrul de atunci a căutat să informeze pe toți membrii corpului didactic despre vederile sale. Cu mai multe luni înainte ca proectele să fi ajuns în desbaterile Camerii, au fost chemați rând pe rând la minister învățătorii și institutorii, apoi profesorii secundari și universitari. Cum lașii cuprindea atunci pribegi din toate colțurile pământului românesc (chiar și profesori din Ardeal, cărora ministrul le făcuse loc în învățământul din regat), reforma anunțată a fost discutată pe toate fețele. Iar în timpul redactării definitive, după ce s'a făcut alegerile pentru parlament, discuția s'a urmat la Seminarul Veniamin, de față cu toți cei cari se interesau de problemele școlare. Se poate afirma că, atâta cât au îngăduit împrejurările grele de atunci, reforma a fost supusă celor mai largi desbateri. De altfel faptul că a fost primită cu unanimitate, nu numai de guvern, ci și de opoziția de toate nuanțele, e o dovadă că spiritul public și-o însușise deplin.

Societatea etnografică. — La Cluj, s'a întemeiat de curând o societate pentru studiul etnografiei românești și se lucrează cu mare zel la organizarea unui muzeu etnografic. Pentru desvoltarea științei românești, pasul acesta are cea mai mare însemnătate. Problemele istorice nu pot fi uneori deslegate numai cu ajutorul documentului istoric. Dacă la atâta ar rămânea să ne mărginim, viața poporului nostru în evul mediu ar fi egală cu o eclipsă. Din fericire, științele se ajută între ele. Unde lipsește documentul scris, vine cel filologic, etnografic, arheologic, etc. Avem deci bună nădejde să putem reconstitui în liniile esențiale fisionomia vieții noastre și în această epocă.

Mai întâi de toate va trebui adunat materialul etnografic, înainte de a fi împrăștiat și anulat de prefacerile moderne ale vieții sociale. Clujul și în genere Ardealul este mai indicat decât orice alt colț de pământ românesc să aducă la împlinire această sarcină. De zeci și zeci de ani, conductele etnografice și micile începuturi de expoziții au familiarizat pătura cultă și chiar pe intelectualii satelor cu această idee.

Se adaogă apoi și o altă împrejurare favorabilă. Pentru promovarea cercetărilor etnografice contactul cu filologia, preistoria, arheologia, antropologia și geografia este de un folos netăgăduit. Și tocmai viața universitară dela Cluj înfățișează în această privire condițiuni deose-

bit de favorabile. Sub conducerea d-lui S. Vâlsan şi cu ajutorul d-lui S. Puşcariu şi atâtor filologi de merit, socotim că tânăra instituţie ne va despăgubi în scurtă vreme de toate pierderile din trecut când lipsa de plan a risipit atâtea puteri.

Invăţământul geografic. — După marile calamităţi publice, problema educaţiei a venit totdeauna la ordinea zilei cu un relief pronunţat. După războiul european, atât în cărţile de şcoală, cât şi în societăţi ştiinţifice şi în lucrări de pură specialitate, geografia e chemată la răspundere. Germanii mărturisesc că pricina căderii lor este îndeosebi lipsa de cunoaştere a vecinilor şi chiar a propriului lor popor. De aceea, se simte peste tot ca un postulat naţional intensificarea studiului geografic. Lozinca tuturor este: *mehr Geographie*. Sub preşidenţia lui A. Penck, profesor al Universităţii din Berlin, urmaşul lui F. Richthofen şi pontiful geografilor germani, s'au adunat reprezentanţii cei mai de seamă ai învăţământului şi au dat un mare impuls pregătirii tineretului în această direcţie. (Unele cărţi de şcoală vibrează de actualitate).

Cine cunoaşte minunata desvoltare a învăţământului geografiei în Franţa de la 1870 până azi (şi mai ales în ultimele două decenii) ştie că locul geografiei, în pregătirea tineretului unei ţări, este alături de limba şi istoria patriei. Părerile sunt unanime. De aceea, Francezii de multă vreme au întins studiul geografiei până în ultima clasă a liceului.

România din acest punct de vedere ocupă un loc de ruşine. Trei ani în şir (cl. VI, VII, VIII,) tinerii n'au un cuvânt cu privire la studiul geografic al pământului şi poporului lor. Pe când Ungurii, Saşii, Ruşii . . . ţin mereu în evidenţă anume chestiuni determinate pentru formarea sufletească a tineretului, Românii au rămas pe un plan cu totul secundar.

Explicarea nu poate fi decât aceasta: Românii se cred mai capabili şi mai bine pregătiţi pentru viaţa Statului lor, de cum sunt pregătiţi Francezii, Germanii şi alte naţiuni. O altă ipoteză ar fi că România este mai bine situată în Europa şi mai bine apărată decât Franţa . . . ; în sfârşit mai sunt şi alte ipoteze, pe care nu le mai înşirăm.

Pentru cei care se mai gândesc la ziua de mâine, ne mărginim să înşirăm la această rubrică a faptelor, situaţia excepţională a învăţământului geografiei în România.

Quatre bois graves par Horia Teodoru à Bucarest, MCMXXIII este titlul unei mape cuprinzând gravurile „sur vieux Japon" pe care autorul le-a tras numai în 75 de exemplare, nepuse în comerţ. Opera unui amator pentru amatori numai. Căci H. T. este architect de meserie; unul din absolvenţii cei mai încărcaţi cu menţiuni şi medalii ai şcoalei din Paris. La noi mai e cunoscut şi prin prea interesanta expoziţie de releveuri şi desenuri architectonice din ţară pe care, împreună cu colegul său Gh. N. Cantacuzino, ne-a dat-o, nu demult, la Casa Şcoalelor.

Trei din xilografiile sale au subiecte dela noi: Turnul bisericei *Manea Brutarul*, singura rămăşiţă interesantă în acest cartier aşa de banalizat al oraşului; o vedere pitorească a *Dâmboviţei dela Ciurel* şi un *Drum de ţară* între copaci plecaţi de vânt şi caracterizat prin versurile lui D. Anghel:

E dorul
Ce-l „ia pretutindeni cu el călătorul.

Acestui dor de ţară se datoreşte că numai una din lucrările „*la maison de Monelle*" e luată din ţara căreia i-a răpit secretul gravurei pe lemn, aşa de puţin practicată acum la noi, deşi o găsim în tradiţia ilustrării ceasloavelor bisericeşti din epoca de glorie a vechii noastre culturi.

Gravurile se impun prin simplicitatea clasică a interpretării largi şi senine a subiectelor şi printr'o factură de o sobrietate egală cu înălţimea concepţiei. Cu toată naivitatea inerentă tehnicei şi reducerea la cele două contraste aşa de izbitoare, negrul mat pe luciul „Japonului", piesagile ating efecte mai puternice decât ale multor picturi.

— Când ne vin următoarele?

Luchian de Virgil Cioflec. In clipa de a încheia numărul revistei, ne întâmpină simpatica înfăţişare a operii într'adevăr însemnată a lui Luchian, consacrat de autor ca „cea mai originală individualitate artistică a noastră".

Entusiasmul autorului este aşa de comunicativ, încât, la rândul nostru, ne grăbim să împărtăşim şi altora această primă impresie produsă de elegantul volum, proaspăt eşit din teascurile „Culturii Naţionale".

Posibilitatea de a găsi reunite şi cronologic înşirate 60 reproduceri din operile lui Luchian constitue un „fapt" cultural demn de a fi semnalat. Ce păcat însă ca, cu toată îngrijirea altfel evidentă a editării, nu s'au putut obţine, nici chiar în atelierele aşa de bogat înzestrate ale „Culturii", reproduceri mai puţin îmbâcsite prin negrul turnat prea din belşug, chiar când vrea să amintească „pastelul ce-l suflă vântul".

Asupra studiului introductiv vom reveni cu prilejul apariţiei „monografiei pictorului Grigorescu", ce ni se anunţă de acelaş autor.

Al. T.-S.

Tânărul nostru colaborator d-l *P. P. Panaitescu*, licenţiat *magna cum laude* al Universităţii din Bucureşti, a fost numit *lector* pentru limba română la Universitatea din Cracovia, unde de mai multă vreme se ocupă cu cercetarea amănunţită a archivelor polone, în care a descoperit documente foarte interesante pentru istoria noastră.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea

A p r i l i e

1 9 2 4

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

CĂTRE UN NOU IDEAL NAŢIONAL [1])

Frământarea sufletească de care dă dovadă astăzi tineretul nostru trebue privită, nu ca o manifestare obicinuită şi normală a fiecărei generaţii în epoca, care premerge activităţii sale temenice în viaţa publică, ci ca un fenomen cu totul special, datorit unei crize sufleteşti particulare şi neîntâlnite încă până astăzi în cursul istoriei poporului nostru.

In adevăr situaţia generaţiei noastre este unică, în şirul tuturor acelora care s'au scurs până azi şi mai ales al acelora care au trăit dela redeşteptarea ideei naţionale încoace.

Pentru tinerimea de astăzi, înfăptuirea României Mari nu este, ca pentru mulţi oameni în vrâstă, o încheiere, ci dimpotrivă un început; nu este un măreţ crepuscul ci un răsărit de soare.

Toată această tinerime cere astăzi noui ţeluri pentru sufletul colectiv naţional. Dar ele nu mai apar acum sub forma clară şi nediscutabilă în care apăreau ieri aspiraţiile de întregire naţională. Găsindu-se în faţa unui ideal politic astăzi atins, şi neprimind încă dela îndrumătorii săi un nou ţel naţional, care să-i ceară tot atâta încordare a puterilor, tot atâta sacrificiu şi tot atâta solidaritate naţională cât idealul de eri, ea trece astăzi printr'o grea criză sufletească.

In jurul acestor frământări ale vremii noastre vrem să aducem şi noi, dacă nu o contribuţie, cel puţin o sinceră mărturisire de credinţă.

* * *

[1]) Dintr'o conferinţă ţinută în aula Universităţii din Iaşi.

Generaţiile de eri au avut înaintea lor un ţel, unic ca frumuseţe, ca desăvârşită înălţime morală şi ca putere de raliere a tuturor forţelor naţionale; generaţia de astăzi, ca şi cele de mâine, nu-şi vor găsi tot aşa de uşor şi de firesc drumul lor.

S'ar putea spune, e drept, că avem înaintea noastră un imens program de realizări practice: refacerea economică, consolidarea puterilor statului şi atâtea noi realizări în domeniul dreptăţii sociale, în care suntem încă atât de înapoiaţi faţă cu celelalte ţări culturale.

Putem însă oare face din aceste opere ale ceasului, un ideal?

Datoria de toate generaţiile pentru o naţiune este ca şi datoria de toate zilele pentru un om; ea nu poate constitui un ideal şi sufletul unei naţiuni nu se mulţumeşte cu dânsa. El cere un ţel mai îndepărtat şi mai greu de atins, care să îl ducă la o înnălţare asupra sa însăşi, asupra generaţiilor şi asupra claselor sociale. Fără un astfel de ţel ameninţarea materialismului, a sfâşierei sociale şi politice şi mai ales a scepticismului, care a cuprins totdeauna sufletul popoarelor a doua zi după marile realizări, pluteşte asupra capului nostru.

* * *

— Asupra ţelului de mâine, nu putem să hotărâm grăbit şi uşor. Trebue să ne înfăţişăm cu mintea căile ce se deschid şi să le alegem şi cu mintea, dar mai ales cu acel neperitor instinct naţional care dă totdeauna suprema decizie.

Oricât fixarea unui asemenea ţel ar fi un fapt aprioristic, deasupra inteligenţii şi a logicei, totuşi dacă logica în examenul ei ţine seama şi de realitatea istorică şi de puterea tradiţiilor şi de legile sufletului colectiv, cu un cuvânt de toţi factorii inponderabili, care hotărăsc marile mişcări omeneşti, atunci — departe de a ne da sisteme artificiale şi hibride — ea ne ajută la luminarea căilor viitorului unei naţiuni.

Iată de ce oricare din noi putem îndrăzni să ne punem aceasta problemă şi să-i dăm un răspuns. Sentinţa asupra lui numai conştiinţa naţională întreagă şi nemijlocită poate să-l dea.

In lumea creștină supremul omagiu ce se poate aduce unui martir este *sanctificarea* lui de către biserică; în lumea ideilor suprema consacrare este ridicarea unei idei până la rolul de îndrumătoare a unei întregi națiuni, vreme de mai multe generații: este consacrarea ei ca *un ideal național.*

Când și cum o idee poate fi sanctificată ideal, ne-o spun câteva postulate scoase din experiența veacurilor...

Un țel nu poate constitui idealul unei națiuni decât dacă are o înfățișare simplă, clară și accesibilă marilor masse. O idee nu poate mișca mulțimea decât dacă este simplă; a spus-o Gustave le Bon și au știut-o înaintea lui toți marii demagogi ai lumei...

Ideia noastră de eri de întregire națională, ca și ideia de unitatea Germaniei sau a Italiei era simplă, clară și concretă. Nu se poate pune în fața unei națiuni un țel subtil, după cum nici în ideologia partidelor politice nu reușesc să prindă ideile complicate. A pretinde, cum a făcut-o un cugetător al nostru, că rostul nostru național este de a constitui o sinteză între ideologia slavă și între principiile democrației apusene, este de sigur unul din exemplele abstracțiunilor, care nu pot câștiga viață...

De altfel, reacțiunea naturală a maselor populare față cu astfel de idei este sau că le ignorează sau că le... simplifică.

Al doilea postulat ar fi acela că *numai o idee generoasă, care nu are în ea nimic material și „plat" poate fi ridicată la înălțimea unui ideal.* Istoria ne arată că oamenii s'au putut bate pentru „filioque" și pentru mormântul lui Crist, dar nu au pornit nici odată până la sacrificiul suprem al vieții pentru cuceriri curat materiale. Dovada este că atunci când conducătorii unei țări, vreau să pornească o națiune spre astfel de țeluri, cum sunt în vremea noastră țelurile coloniale, au întotdeauna ipocrizia și... prudența de a le îmbrăca într'un idealism special de circumstanță.

Un alt postulat ar stabili că *numai un țel comun care este un element de raliere pentru toate clasele sociale poate fi un ideal național.* Cu aceasta ne atingem și de întrebarea întrucât o națiune se constitue și se de-

fineşte prin ceea ce cultura a pus în sufletul fiilor ei ca element comun şi *omogenizant*. S'ar putea zice că alături de origina istorică şi de comunitatea limbei, cântăreşte decisiv pentru o naţiune *caracterul comun ce i se imprimă prin cultură*.

Naţiunea americană pare să ne spună, că oamenii nu sunt totdeauna ceea ce sunt, ci ceea ce cred că sunt şi ceea ce — datorită culturii lor vreau să fie. Şi tocmai pentrucă popoarele trăesc, se luptă şi mor *pentru ceea ce îşi închipue că sunt*, tocmai pentru aceasta rolul profeţilor naţionali şi al oamenilor de cultură este imens în îndrumarea popoarelor. Ei pot mâna, pentru o clipă cel puţin, spre idealuri factice cum a fost cel de care în preajma anului 1913 s'a încălzit toată tinerimea românească: expansiunea spre Balcani! Şi este un fapt atât de caracteristic că însăşi versul care a vrut să poetizeze acest avânt a apărut atât de slab şi de şters: „Să cucerim ce avem de cucerit". — Câtă depărtare dela deviza francă şi luminoasă: „Dela Nistru până la Tisa!".

Valoarea culturei şi a sugestiilor ei este atât de mare încât am putea spune, cu oarecare îndrăsneală, că nu *idealul unei naţiuni trebue înţeles prin prisma şi în funcţiune de naţiune, ci că o naţiune trebue înţeleasă în funcţie de idealul pe care şi l-a dat*. Şi atunci, dacă naţiunea şi idealul sau sunt noţiuni care se acoper, se înţelege că idealul unei naţiuni nu poate să fie impus de o singură clasă...

Şi totuşi sunt şi aparenţe contrare. Capitalismul englez a ajuns la dominaţia mondială târând după el întreaga naţiune în urmărirea unui ideal de expansiune. Dar deşi în aparenţă acest capitalism este cel întâi care a profitat, adevărul este că întreaga naţiune anglo-saxonă n'ar fi putut trăi fără această expansiune şi că soarta tuturor locuitorilor Angliei începând cu acea a lucrătorilor, care la 1840 îngrozeau opinia mondială cu mizeria lor şi care astăzi au o viaţă atât de ridicată, a fost înbunătăţită prin această expansiune, iar capitalismul care a executat-o n'a fost decât *mandatarul întregei naţiuni*. Tot acelaş lucru s'ar putea spune şi despre casta militară şi capitalistă germană, căreia i se datoreşte în atât de mare măsură provocarea războiului mondial.

Totdeauna la un popor în plină expansiune au mers înainte, după tradiție, căpitanii. Ei au fost cei dintâiu în evidență și tot lor le-a revenit cea mai mare parte din pradă; aceasta nu înseamnă că ei au impus națiunilor țelurile lor proprii care puteau fi străine de marile nevoi ale acestora.

Incheind acest postulat putem spune că nu este un ideal țelul acela care nu cere o renunțare și un sacrificiu tuturor fiilor națiunei și nu le deschide în acelaș timp speranțe și perspective tuturor.

Că *un ideal trebue să contopească nu numai eforturile concomitente ale claselor sociale ci și eforturile succesive ale mai multor generații* este dela sine înțeles. Numai un asemenea țel este firul de aur, care leagă și coordonează eforturile generațiunilor, numai un asemenea vis multă vreme neîmplinit încordează continuu puterile naționale.

Dar un alt postulat care cade deosebit de greu în cumpănă, este acela *că țelul ideal al unei națiuni trebue să fie răscolitor de energii, sporitor de muncă, cu un cuvânt: dinamic.*

Idealul nu poate fi un program academic sau o doctrină religioasă pasivă. De altfel însăși ortodoxismul nostru ne dă exemplul unei ideologii, care a servit ca punct de raliere națională, atâta vreme cât avea un țel dinamic, în apărarea creștinismului în contra turcilor și care și-a pierdut cu totul puterea, când a rămas să însemne numai o nuanță dogmatică.

Spiritul de combativitate nu poate lipsi unei națiuni sănătoase și nici ideei forțe care o călăuzește.

In sfârșit cel din urmă postulat al nostru este *că un ideal trebue să răsară din firea, din tradiția și din puterea reală a unui popor;* un popor răsboinic nu poate să-și dea un ideal contemplativ, un popor blajin și îngăduitor un ideal de apărare națională, un popor mic un ideal de cuceriri politice.

* * *

Ceea ce urmează să nădăjduim și să visăm de astăzi înainte va răsări pentru noi din însăși ceea ce am trăit și am visat până astăzi.

Până acum am fost un biet popor necăjit; viața noastră națională a fost un chin, poesia noastră o elegie, arta și

știinta noastră o mângâiere de om în închisoare. Eram un organism stânjenit, care își dorea reconstituirea și libertatea.

Această dorință din vremuri triste înfățișează *mai mult un ideal negativ: îndepărtarea unei suferinți nu realizarea unei satisfacții și unei creațiuni. Ea este la fel cu dorința de sănătate a orcărui organism bolnav.* Astăzi această sănătate organică ne este câștigată prin realizarea idealului politic; dar viața nu poate fi ținută în mersul ei prin șocuri politice. Până eri am crescut cu fiecare zi întărindu-ne și integrându-ne succesiv pâna la limita noastră naturală; ajunși la această limită ne vom opri oare?

Vitalitatea noastră însăși ne împinge mai departe; energia pe care am cheltuit-o până eri pentru a crește și a ne libera rămâne să o cheltuim mâine *pentru a domina.*

A domina!

Acesta este sensul cel mai adânc al vieței colective. Viața indivizilor se poate închide în scopuri limitate de liniște și de beatitudine; *viața popoarelor nu se poate înțelege înafară de ideea dominației, ca o tendință continuă și neobosită.*

Dorința de a domina este cel întâi și singurul semn de sănătate al unui popor liber. Așa cere firea și așa vorbește istoria.

* * *

Dar, care sunt căile ce se deschid dominației noastre, a românilor?

Germania după împlinirea unității ei naționale la 1870 a visat dominația mondială; noi nu avem nici temperamentul, nici „dimensiunile" pentru un asemenea scop. Dar rostul nostru ne împinge să fim puternici și să dominăm vecinătatea, prin ceea ce se potrivește mai bine și firei și vremei noastre.

Eri selecția naturală între popoare, care hotăra supremația unora asupra altora se făcea pe baza aptitudinilor fizice; astăzi prelungirea calităților fizice și expresiunea abstractă și sintetică a tuturor calităților unui popor o constitue cultura. Ea constitue astăzi singurul factor regulator al concurenței popoarelor.

Cu aceasta ne îndreptăm spre formularea precisă a țelului nostru de mâine:

Idealul zilelor ce vin este dominația prin cultură a românismului asupra tuturor conlocuitorilor și vecinilor noștri.

Acest ideal crește firesc din vechiul ideal de întregire. *Să ajungem a domina centrul și răsăritul Europei prin literatura, prin arta și prin știința românească și să dăm prin toată viața noastră internă un model de organizare și de dreptate socială*; **pentru** *aceasta* **am** făurit România întregită.

Am avut aici în centrul Europei un stat, astăzi eclipsat, Austria, care a jucat un mare rol cultural. Noi suntem meniți să luăm locul Austriei și să fim chiar mai mult decât dânsa. Austria era o țară cultă, care se bucura de o anumită strălucire; ea n'a fost însă *o cultură* nu numai fiindcă nu reprezenta sediul de căpetenie al germanismului, dar mai ales pentru un alt motiv. O cultură este un ansamblu de elemente și de instituții care se leagă și se întregesc în viața națională.

O cultură este un exemplu; ea acționează înafară asupra popoarelor vecine prin bunul exemplu al instituțiunilor naționale și prin principiile de organizare socială și economică pe care le reprezintă. Ea radiază prin toată sănătatea și soliditatea construcției unei țări. Nu vorba scriitorilor și teoreticienilor unei țări poate constitui un factor de răspândire a unei culturi, ci *rezultatele* alcătuirei naționale în întregul său.

Ori, pentru Austria această alcătuire era fondată pe o erezie; de aici lipsa ori cărei puteri de radiație a sistemului întreg...

* * *

In această perspectivă a dominației noastre culturale, nu este oare o încântare de noi înșine, o exagerare a forțelor noastre?

Sunt zâmbete sceptice, care stau gata să ne întâmpine.

De altfel aceste zâmbete le cunoaștem; au fost aceleași înainte de 1859 la cea dintâi unire a noastră, aceleași înaintea războiului nostru celui mare și a unirei pe care am trăit-o.

Mai curând însă decât de zâmbetele sceptice ne este frică de rezistența pe care o va opune acestui țel măreț, simțul de măsură și modestia înnăscută a poporului nostru.

Pe de o parte noi nu avem conştiinţa superiorităţii noastre astăzi, pe de altă parte simţul nostru autocritic ne împiedică de a ne exagera în ochii noştri proprii. Astfel, nu găsim în noi îndemnul şi credinţa că vom putea domina vreodată pe cei din jurul nostru prin cultura noastră. Dar dacă vrem să nu ne simţim umiliţi în faţa culturilor vechi, care coexistă cu cultura românească înăuntrul graniţelor noastre, să ne gândim la forţele ascunse, care stau în sânul poporului nostru şi să ne însufleţim *nu atât pentru ceea ce am realizat ci pentru ceea ce suntem în stare să realizăm mâine.* Cu vremea vor veni şi faptele şi se va spori şi încrederea în noi până la înălţimea ţelului cultural pe care ni l-am dat, restabilindu-ne echilibrul între scop şi mijloace şi întărindune nepreţuitul sentiment-forţă al încrederei în noi înşine.

* * *

Dominaţia culturală nu înseamnă exclusivism cultural, dar preconizează ofensiva culturală. Orice război cavaleresc însă îşi alege armele şi *ofensiva culturală nu poate fi dusă decât cu arme culturale.*

In lupta liberă dintre culturi nu se cade oare ca jocul să fie tot atât de cinstit, tot atât de «fair play» cât este în orice luptă, până şi în cele mai simple şi brutale sporturi? Şi dacă cel din urmă boxeur negru ştie că poate fi exclus de pe ring, când înfrânge anumite reguli, nu trebue oare să ştie reprezentanţii culturii că în lupta între culturi, ca şi la bătaia cu flori, nu se aruncă cu pietre?

* * *

Că acest ideal al dominaţiunei culturale este simplu şi clar, că este un ţel superior, care poate uni clasele sociale între ele şi da continuitate operei generaţiilor, că este în sfârşit în firea poporului nostru şi a tradiţiei noastre istorice, nu este greu de înţeles. Se poate însă spune că acest nou ţel nu mai are aceeaşi valoare combativă, acelaşi dinamism ca vechiul ideal atins politiceşte, şi că pentru a mişca pentru el marile masse este nevoe de o adâncă operă de propagandă culturală. Această operă trebue închinată

oricum și oricare ar fi ideea comună națională. Este chiar un bine faptul că această idee a dominației culturale pretinde în special un continuu schimb de gânduri între intelectuali și popor.

Cât despre dinamismul care lipsește nouei idei, el nu este atât de necesar cum era vechiului țel politic, pentru care oamenii trebuiau, și au știut să moară.

* * *

Nu noi putem încerca să socotim care ar fi caracterele probabile ale civilizației românești și ale dominației culturale a românismului. Lăsăm altora mai pregătiți decât noi să scoată din trecutul nostru și din pătrunderea factorilor văzuți și nevăzuți ai vieței noastre naționale de astăzi, care vor fi însușirile de mâine, care vor colora cultura specific românească...

Noi credem cu tărie, că în mijlocul popoarelor slave stăpânite de instincte și într'acest colț balcanic și balcanizat al Europei, noi suntem meniți să fim singurii, care să continuăm istoricește latinismul și să prelungim geograficește occidentul, prin dragostea noastră de pace, prin spiritul nostru de frățietate și largă înțelegere cu popoarele vecine, prin tendița noastră individualistă, prin simțul nostru adânc pentru dreptate și prin calmul și cumpănirea noastră în fața valurilor schimbătoare ale vremurilor.

Și mai credem că după cum ne-am dat eri ceea ce am avut mai bun în noi pentru vechiul ideal „copil al suferinței", tot așa viața noastră de azi nu este destul de mare, cât merită să o jertfim acestui nou ideal al *dominației culturale a românismului,* copil al victoriei și al păcei.

Mihail Manoilescu

FIOR DE PRIMĂVARĂ...

Lumina tremură aşa de albă
Pe zidurile albe, prin stufişuri,
Se risipeşte pe acoperişuri
Şi'n pomi agaţă mişcătoare salbă.

Ce alb e cerul şi ce albă-i zarea,
Ce albe-s florile de primăvară,
Ce drumuri albe lunecă prin ţară,
De par'că le momeşte depărtarea!...

Danţează'n horă largă albii fluturi,
Ca roiurile de petale dalbe...
Vin berzele uşor -- năframe albe —
Din vesele şi tinere ţinuturi...

...Dar sufletu-mi, din umbra lui tăcută
Trezit de strălucirea revărsată,
Se sbate sperios, -- şi 'ntâia dată
Il doare fericirea neştiută...

George Dumitrescu.

O INSPECŢIE

Se 'nplinea un an decând regimentul se afla aproape de hotar, într'un sătuleţ sărăcăcios, aşezat pe coasta unui deal în calea Crivăţului.

Se arăta o iarnă grea. Cu toate că eram abia la sfârşitul lui Noembrie, când pela Dunăre copacii nu şi-au pierdut podoaba frunzelor îngălbenite, pasările călătoare nu şi-au luat rămas bun dela cuiburile lor, iar melancolia toamnei stăpâneşte întreaga fire, prin meleagurile acelea, zăpada aşternuse covoru-i alb şi afânat peste ţarina întinsă, şi crivăţul tăios bătea zănatec câmpia, luând în vârtejul lui cumplit omătul depe coperişurile caselor şindrilite, spre a-l risipi în văzduhul neguros. In vuetul său trist, par'că purta ceva din natura veşnic rece, din viaţa sălbatecă a stepelor nemărginitei Siberii, şi din suferinţele sărmanilor ei locuitori.

Ofiţerii petreceau timpul într'o plictiseală nesfârşită: de-acasă la serviciu, dela serviciu la Beker — crâşmarul din răscruci—unde îşi spunea fiecare necazurile la un păhărel de vin, până când rubiniul negustorului le alunga supărările, aducea veselia pe feţele lor triste şi le îmbujora obrajii. Atunci porneau voioşi la masă.

După amiază la fel; iar seara, uneori nu luau seama timpului ce curgea liniştit. Paharele se umplea tot mai des, şi părăsiau dughiana tocmai când trompeţii, somnoroşi încă, sunau molatec „deşteptarea".

Dar în dimineaţa sfântului Nicolae, sosi o veste pe cât de neaşteptată, pe atât de neplăcută: comandantul brigăzii, venit de curând la comandă, anunţa inspecţia regimentului a douazi, la nouă. Ştirea se răspândi degrabă printre ofiţeri.

— Ce idee! acu în toiul ernii inspecție... cine-a mai văzut!

— Adevărat!

— E inoportună... cu totul inoportună, se revolta căpitanul Tache Costeanu, sprijinit într'un băț în fața grajdului, netezindu-și mustața blondă.

La ora raportului, colonelul adună toți ofițerii să le facă recomandările necesare în atare ocaziuni, să fixeze programul inspecției și să pună „la punct" anumite chestiuni de rigoare.

Nalt și uscat, ras proaspăt, cu mustățile în furculițe, cu ochii vicleni, colonelul Lascu măsura iute odaia și-și freca mâinile.

— Camarazi, — începu el vesel — domnul comandant al brigăzii noastre ne face deosebita cinste de a veni mâine în inspecție, să vadă regimentul. Sunt sigur că fiecare din noi vom căuta să probăm că ne-am făcut datoria complect și că, în fine, inspecția se va trece cu succes... Am de făcut numai câteva recomandațiuni și încep cu „prezentarea": să știți că domnul general e foarte susceptibil... de exemplu unii salută așa (și-arată un salut franțuzesc degajat)... nu-i bine... să salutați așa (și acum punându-și chipiul arată un salut cazon veritabil)... Și să răspundeți scurt: da, domnule general! nu, domnule general!.. prea bine, domnule general!.. V'o repet: e foarte susceptibil. Apoi dorește ca fiecare ofițer să-și cunoască perfect oamenii, să știe dacă au părinți, frați, surori, cât pământ au... așa că în carnetele d-vs. să fie trecute toate acestea... Mai am două vorbe în privința mesii: ofițerul popotar, să aranjeze frumos popota, să se pregătească o masă înbelșugată.

Șeful te notează după, nu înainte de masă, complectă Tache Costeanu.

— Exact, iar pentru a-i arăta dragostea noastră, intrarea popotei să fie frumos îmbrăcată cu brad și să se pună așa ceva... o placardă cu o urare de bun venit, sau de exemplu „Trăiască iubitul nostru General"... Astfel va vedea și populația civilă spiritul nostru de adevărată camaraderie. Acum, la revedere, la masă.

După aceste vorbe înțelepte, ofițerii se 'ntruniră la Beker,

pentru a le pătrunde mai bine înțelesul și a se sfătui între ei.

Aici străduindu-se cu toții cum să lucreze ca să fie cât mai mult în vederile șefului, aflară la sfârșitul chibzuelilor că ceasul arăta orele 3, iar negustorul socotise 12 sticle de vin, plus gustările cuvenite.

Coborând treptele dughenii, se 'ndreptară spre cazarmă:

—E... acu haidem la lucru, băeți.

Tache Costeanu porni spre casă:

— Ce lucru frate... e inoportună... nu v'am spus?

Era de altă părere.

După amiază, toată cazarma fierbea de activitate. Furgoanele făceau navetă între sat și pădurea apropiată, aducând brad pentru împodobirea camerilor și grajdurilor, văruite cam de mult; căpitanii dădeau ordine severe ofițerilor mai mici ca să supravegheze pregătirea pentru inspecție; ei dădeau ordine strașnice plutonierilor ca să nu le scape nimic din ochi.

— Lăsați domne s'locotenent, nici o grijă .. Le fac spițerie nu al'ceva.

Plutonierii dădeau și ei celor mai mici, ca totul să meargă strună, iar soldații văzând că lucrul nu sporește cu zor se supărau și scăpau des câte-o stanoagă 'n cai. Așa că ordinele se trasmiteau erarhic, strict și conștiincios.

La cancelaria căpitanului Costeanu, furierii scriau degrabă la carnete, complectându-le cu datele cerute și fiecare soldat era hărăzit, peste ce-avea el, sau cu ceva pământ, sau cu ceva frați ori surori. Mai bine să treacă, decât să n'ajungă. Și cum erau zoriți, se mai întâmpla de le boteza din nou ori părinții, ori neamurile.

Către seară, comandanții trecură „în revistă" preparativele și rămaseră încântați de rodul muncii lor, afară de Tache Costeanu, care văzuse o schimbare printre caii din grajdul lui:

— Da bine plutonier-major, ai schimbat caii dela locul lor: nu se mai potrivesc cu numele de pe tăbliță.

— Păi... să trăiți don căpitan... ăi mai slabi la dos... ăi grași la lumină... mai la iveală...

— A! bine-bine, ai dreptate.

Apoi adună oamenii să-i inspecteze la ţinută şi să le vorbească. Văzu om cu om, se convinse, ajutat şi de ceaţă, că până aci totul e în regulă. Pe urmă începu scurt şi pe înţelesul tuturor:

— Merge bine... tot aşa să fie şi mâine...

Făcu o pauză scurtă, îşi roti ochii asupra lor şi schimbă glasul:

— Ei... şi dacă s'o 'ntâmpla să mă uit la unul din voi şi să-l strig cu alt nume... dacă, zic,.. aşa să rămâe... nu vă cunosc pe toţi... cum te strig eu, aşa te chiamă.

După „explicaţii" plecă spre masă, învârtind uşor cravaşa în aer. Mergea fluerând liniştit, cu pasul omului mulţumit că şi-a făcut din plin datoria. Odată cu lăsarea serii, gerul de peste zi pieri, începu să ningă cu fulgi mari şi deşi. Brazii păreau înbrăcaţi în puf alb şi moale. In stânga drumului se întindea în arcuş lin câmpia albă, fără capăt.

In seara aceia „stingerea" s'a sunat ca de obiceiu, la ora nouă. Oamenii au mai rămas unii să-şi cârpească hainele, alţii să-şi coase un nasture, apoi nici lucrul nu se isprăvise; mai trebuiau împletite lanţurile de hârtie colorată, nu erau puse steguleţele tricolore, mai erau doi stâlpi de văruit şi îmbrăcat cu brad. Toate trebuiau făcute în seara aceia. Oamenii trudiţi de cu ziuă, umblau greoiu, lucrul sporea anevoe şi către miezul nopţii, un soldat numai în cămaşe, urcat pe-o scară, tot mai văruia un stâlp şi cânta rar în tactul bidinelii:

Foae verde... trei... cas-ta-ne
Amărât mai sânt... eu Doam-ne...

Iar ofiţerul de serviciu, plutonierul Jorică, gras şi roş, cu mustăţi ungureşti, sosea încălzit bine dela Beker, desfăcut la manta, cu mâinile în buzunarele pantalonilor, cu capela pe ceafă şi intra agale în dormitor, şuerând uşor, numai pentru el:

Când aveam parale mul-te
Pu-neam muzica să-mi cânte...

— Da de ce nu te-ai culcat camarade?
— N'am terminat... lucru mult don p'toner.
— Mult băete... odată-i inspecţie... p'ormă huzureală.

Dimineața a venit și rândul cailor. De mult nu stătuseră ei în pae până la genuchi, ca acu, eslea plină de fân, soldații trăgeau cu periile de zor, le deslegau cozile împletite din ajun, le resfirau în valuri bogate. Unii aduceau cărămidă pisată, alții o cerneau prin ciur și pulberea subțire se așternea prin mijlocul grajdurilor, ca un covor roșietic. Când totul fu gata, trecură căpitanii încă odată în inspecție, îndreptară pe unde nu era bine, apoi plecară și ei spre Beker să bea „romul cu ceai". Numai Tache Costeanu nu era mulțumit:

— Să mai tragă pe cai, plutonier-major... nu sunt curați...

— Lăsați domnule căpitan... am eu leac... are să lucească...

— Bine-bine... să te văd.

Acum plecă și el la Beker, fără grije. Plutonierul chemă îndată pe sergent:

— Ia cârpa cu gaz și trage-i așa un lustru pe cai... în lungu' părului... să lucească... știi... ca pentru inspecție.

Până la opt și jumătate, lucrul se terminase și când gornistul suna adunarea regimentului, oamenii își luau armele și porneau pâlcuri-pâlcuri spre câmpia din fața conacului ruinat, încheiau frontul și așteptau cu toții sosirea generalului.

Numai soldații dela popotă mai colindau casele gospodarilor mai chiaburi, adunau scoarțe și ștergare, le așterneau care pe jos, care pe pereți; alții aduceau brad și înpodobeau sala veche. Iar popotarul care știa să citească bine printre rânduri, a complectat pe șef și, din dragoste pentru general, a mai bătut o placardă și înăuntru, scrisă cu litere mari:

„Trăiască SUPREMUL cap erarhic al
brigăzii noastre".

Când trebuia să fie la inspecție, generalul abia trecea prin Frățești. Vârât în fundul trăsurii, cu căciula îndesată bine, din șuba groasă nu i se vedeau decât ochii verzui, obrajii pământii și barba sură bogată. In drum întâlni pe

comandantul regimentului de-acolo, mic, spân și negricios. Purta o șubă lungă.

— Costache! nu vrei să faci o plimbare la Delureni? mi-e urât singur.

— A! să trăiți domnule general... dorința șefului e ordin... dar știți... deseară sunteți invitat la noi la masă...

— Nu-i nimic... venim odată.

— Și-apoi nici nu sunt îmbrăcat pentru inspecție.

— Nu-i nimic... bine că ai șuba.

— Merg domnule general, dar deseară ne întoarcem.

— Sigur Costache!.

Drumul era drept și bun, caii sporeau ușor. Într'o parte și'n alta se întindea câmpia albă. Gerul se lăsa tăios, vântul prindea să bată. Trecură prin Slobozia repede. Din marginea satului, drumul sue un deal lung. Pe la jumătate șleaurile pocniră. Soldatul a coborât, le-a cercetat bine, n'avea ce le face.

— S'trăiți domnule general s'o rupt rău.

— Ei și?.. ce le faci?.. rămânem în drum?

— D'apoi știu eu... Uitați-vă și 'mneavoastră.

Le cercetară și ei; în zadar.

— Ce ne facem Costache?.. Lăsăm trăsura aici și ne 'ntoarcem călări.

— Sunt 15 km., domnule general.

— Dar până la Delureni?

— Vre-o 7.

— Atunci...

— ?

— Dehamă caii băete... iei pătura și biciul și vii după noi pe jos... știi la Delureni?

— Știu... e peste Dealul-mărului.

— Așa vezi.... Vii acolo la regiment.

Au încălecat pe deșelate și porniră la pas. Pe alocurea zăpada era adunată de vânt, caii mărunți intrau adânc, cismele generalului piereau și ele până mai sus de fluerul picioarelor.

— Greu drum Costache?

— Greu domnule general.

Șleaurile hamurilor atârnau pe jos, lăsând prin zã-

pada afânată urme groase ca niște linii de tramvai și însemnau drumul străbătut de curagioșii călăreți. De la un timp, frigul a început să le pătrunză șubele care îi îmbrăcau bogat și îi încerca tăios. Porniră în trap.

Crivățul le ținea tovărășie de drum, vânturând zăpada. Ei înaintau alături tăcuți, cu căciulele trase pe ochi, cu capul aplecat în piept, cași cum fiecare urmărea în gând înfiriparea unui mare plan strategic. Mai în urmă, soldatul se muncea să-și facă drum prin omăt, urmărind cu admirație siluetele comandanților erarhici cari dispăreau în zarea albă.

Gerul le ardea fețele, vântul îi biciuia, îi pătrundea în toată firea, ei croiau drum nou în omătul proaspăt.

— Ne mănâncă lupii.

— Taci măi Costache... n'ai pistol?

— N'am.

— Las' că am eu... i-a auzi.

Scoase pistolul și trase în vânt. Șueratul se pierdu în văzduh. Caii tresăriră și o rupseră galop. Ei s'au lăsat mult pe spate, cu picioarele întinse înainte, în stânga țineau hățurile, iar cu capetele din dreapta loveau în coastele cailor când pe o parte când pe alta. Gerul îmbrăca barba generalului în pojghiță albă, crivățul hain i-o biciuia sălbatec.

— Ei... hai și-o fugă pe deșelate Costache... ca la târg la Râureni.

Și în goana lor, șefii erarhici, strategii teatrului de războiu, apăreau acum în rol sărman de cercetători pribegi, mânați de o tainică chemare. Caii sprinteni goneau cât puteau pe drumul întins, scăpărau din copite, spulberau omătul. Barba șefului erarhic flutura în vânt ca un steag în bătălie. In coastă, conteniră fuga, căzură în pas. Erau numai apă și suflau des.

— Am ajuns la Dealul-Mărului, Costache. Urcară dealul pieptiș până 'n muchie. In vale se vedea satul. Trecură podețul de la moară, intrară pe ulița ce răzbea spre biserică. Mai în sus răsărea conacul ruinat.

Colonelul îi zărea apropiindu-se și nu știa ce să creadă. Ii întâmpină nedumerit.

— Ni s'au rupt șleaurile pe drum și am venit așa...

trimete să ne ia trăsura din drum, la vre-o 7 km. de-aici.

— Tii! ce nenorocire domnule general. Trimet acum după trăsură.

Un soldat luă caii la grajd, oaspeţii îşi lasă şubele şi pornesc spre regiment. Colonelul fuge înainte, s'aşează în faţă şi când trompetul suna „onorul la general" înaintă iar spre ei, salută şi dă raportul.

— Apropos, dar a-ţi cam tremurat de frig.

El răspunse încet cu adâncă supunere:

— Inferiorul aşteaptă cu drag *intotdeauna* pe superior, domnule general.

— Ei... ce program aveţi, că suntem ghiaţă.

— Intâi revista, pe urmă instrucţia şi după masă localul.

Generalul trece în flancul drept, salută drapelul şi păşeşte spre escadronul întâi, al lui Costeanu. Aici se opreşte, salută, căpitanul presintă sabia şi raportează. Muzica începe să cânte uşor, sunetele dulci se pierd în câmpie purtate de vânt, şeful cercetează cu privirea om cu om, calcă rar, să vadă bine.

De odată se opreşte în faţa unui soldat, apoi se întoarce către căpitan. Tache Costeanu l'a văzut, schimbă feţe, feţe, şi cată să-şi aducă aminte cum îl chiamă.

— Il vezi?

— Da, domnule general.

— Aşa scoţi trupa la inspecţie:

Tache stă nemişcat, nu răspunde nimic.

— Cum îl chiamă?... să nu-i dai concediu...

— Am înţeles, domnule general.

Şi generalul trece mai departe, căpitanul răsuflă uşurat. Acum ochii privesc mai cercetători, mai pătrunzători, mersul este mai rar. Tache Costeanu calcă cu teamă în urma lui, îi urmăreşte privirile, se uită des înapoi, escadronul i se pare fără capăt.

Când a ajuns la capătul escadronului, muzica a tăcut, generalul s'a întors zâmbind, i-a strâns mâna:

— Bine căpitane, sunt mulţumit... numai unul, nu-i nimic... dar cum mi-ai spus că-l cheamă?

— Butuc Grigore, domnule general.

— Am să-l ert... dar vreau să-l văd ce fel de soldat este...

— E bun soldat, domnule general... vă spun eu... îl veți pe urmă la instrucție...

Dar generalul se 'ntoarse din nou mergând încet și cercetător. Tache Costeanu s'a schimbat iar la față și îl urmează fără să privească. In fața soldatului, generalul s'a oprit, l-a mângâiat ușor pe obraz.

— Unde-s doi nasturi, băețaș?

— Trăiți dom' gineral, s'o rupt când am luat arma pentru onor.

— Spui drept?

— Da dom' gineral... uite-i, — și-i scoase din buzunar.

— Ei!.. să știi că te-am ertat... cum te chiamă?

Soldatul își pironi privirea în ochii căpitanului și rămase tăcut, așteptând o deslegare parcă.

— Ce, ai uitat cum te chiamă? glumi șeful.

— Trăiți dom' gineral, eu sunt soldatul...

Și privirea iar căuta întrebător spre căpitan.

— E... care soldat?

— Soldatul... Bursuc Toader.

Căpitanul își petrecu batista pe frunte. Generalul s'a întors crunt la el, l-a luat deoparte.

— Rușinos căpitane... foarte rușinos.

— S'a întâmplat, domnule general, l-am semuit cu cel din dreapta lui... căci seamănă amândoi.

Butuc Grigore! strigă generalul, cu ochii la tovarășul lui Bursuc.

Căpitanul se uită țintă la el, îi făcu semn și cu mâna. Soldatul păși sfios 'nainte, dar din dreapta, tocmai de lângă drapel, mai eși unul:

— Ordonați, dom' gineral.

Generalul se întoarse mirat:

— Ce vrei băete?

— M'ați strigat, soldatul Butuc Grigore, dom' gineral...

Tache Costeanu și-a scos din nou batista, a petrecut-o iar pe frunte.

— Ce înseamnă asta căpitane?... acum am înțeles.

Apoi se îndreaptă spre colonel:

— Să plece regimentul, am priceput... după masă la 2 văd instrucția.

— Prea bine, domnule general... acum mergem la masă.

— Nu aș vrea să fie preparat nimic special.

— Nu, domnule general... știu că nu vă place aceste lucruri de... paradă...

— Tocmai... sigur că nu-mi plac.

Când intrară în popotă, colonelul zâmbea fericit și mulțumea din ochi popotarului; generalul se uita cu plăcere la scoarțele de pe pereți, la panopliile cu arme, la tablouri, la placarda cu inscripția minunată, la masa îmbelșugată cu gustări, — și întreabă cu dojană prietenească pe colonel:

— Frumos... prea frumos... dar prea mult fast!.. Dece?

— Din admirație și dragoste pentru prea iubitul nostru șef... Dar să luăm o țuică, domnule general .. după frig e bună.

— A! da-da e foarte bună.

Trei-patru rânduri se goliră fără băgare de seamă, din fugă, mai ales că țuica era foarte bună. După ce s'au așezat la masă, gustările alese mai cerură vre-o câteva cești.

— Strașnică țuică!.. cum nu găsiți și voi la Frățești, măi Costache?

— Asta nu-i de pe aici... trebue să fie adusă de pe la noi...

— Da, domnule general, are dreptate Costache... asta e adusă de căpitanul Costeanu, aprobă colonelul.

Șeful suprem s'a încruntat îndată, parcă și-a adus aminte de un vis urât, a dat cana cu țuică într'o parte:

— Da... e bună... să dea la masă.

O bucată bună de vreme a trecut în tăcere. Ofițerii mâncau triști, îndreptând pe furiș privirile către capul erarhic. Tache Costeanu sta într'un colț, unde nu-l vedea generalul, nu mânca nimic, ci se uita dușmănos la colonel și șoptea celor dinprejur.

— Ce i-o fi venit să-i spună de țuică... nu știu!.. Iacă ce a eșit...

Tocmai spre sfârșitul mesii veselia a început să răsară pe fețele triste. Minunea a făcut-o un vin alb tămâios. Generalul gusta, ridica paharul în sus, se uita la vin, îl cerceta bine, — și iar gusta.

— Vin ca ăsta... de mult n'am băut... e fain colonele... și aici... frumos aranjat... sunt mulțumit...

— Și noi suntem *fericiți*, domnule general, dacă putem mulțumi pe iubitul nostru șef.

— Atunci să mai bem un pahar... păcat că n'avem muzică...

— Locotenentul Bastache, cântă bine din harmonică, domnule general.

— Bun... s'o aducă.

— O am aici, domnule general.

Apoi Bastache, scurt, oacheș, cu părul creț, se ridică sfiit dela masă, își luă harmonica și începu să cânte ușurel, cântece vechi și noi cari se potrivesc în asemenea momente solemne. Paharele se umpleau tot mai des, cântecele păreau mai dulci, mai ademenitoare, toată adunarea asculta pe gânduri și fără voe, parcă, mâinile ridicau paharele.

— Muzica îl face și mai bun... așa-i colonele?

— Așa-i , domnule general.

— Cum nu găsiți și voi Costache?... De unde l-ați cumpărat?

Tache Costeanu se făcu mai mic, să nu fie văzut.

— Este dela căpitanul Costeanu... dela o vie a lui.

— Da!?... bună vie... foarte bună...

Și iar gustă.

— Tu ești fericit măi Costene.

Tache s'arătă cu fericirea pe față, și răspunse smerit:

— E bună, domnule general...

— Dar cu muzică e și mai bun...

Bastache începu iar, Tache s'a strecurat afară, făcu semn popotarului, și până să se termine cântecul sosiră două garafe cu vin roșu fiert cu zahăr și vanilie, iar dinspre fereastră, porni sunet pierdut de vioară, ce părea că vine din depărtare, apoi tăcu.

Priviau cu toții mirați, Bastache vru să vadă cine e, și cum deschidea fereastra, s'auzi iar, duios:

Deschide-deschide fereastra...!

Și Tache apăru vesel, cântând mai departe.

Generalul se duse la fereastră și îl sărută:

— Bravo Tache... să trăeşti... vină să bem un pahar în sănătatea ta.

Căpitanul a intrat 'năuntru, au ciocnit cu toţii pentru el.

— Ei Tache... vinu ăsta l-a întrecut pe-al tău.

— Este tot de-al meu, domnule general.

— Aşa?!... Atunci vin să te mai sărut odată...

Şi aşa între cântece, garafele se umpleau necontenit, timpul trecea pe nesimţite, umbrele înserării soseau pe furiş şi întindeau vălul peste vesela adunare. Când s'a întunecat bine, Colonelul Costache aminti generalului să sunt aşteptaţi la Frăteşti.

Trăsura aştepta de mult. Oaspeţii şi-au luat şubele groase, ciocniră încă un rând, ca să le ţină pe drum, şi-au luat rămas bun. Pe când urca în trăsură, generalul strânse mâna colonelului.

— Dar... domnule general, n'aţi semnat în condica de inspecţie... este aci în popotă.

— A... lasă-lasă... rândul viitor.

— A!.. e păcat domnule general... mulţumirea d-voastră *trebue* să rămână... apoi e şi regulamentul...

— Sunt mulţumit pe cât am văzut... se întâmplă şi unele greşeli... dar...

Tache Costeanu aducea încă o garafă.

— Nu se va mai întâmpla, domnule general... să bem un pahar aici, la botul calului...

— Bine Tache, să bem.

Colonelul făcu un semn din ochi şi până să se golească paharele sosi şi condica.

— Poftiţi condica, domnule general, nu ne putem lipsi de această *mare* mulţumire.. regulamentul...

Ii întinse condica şi călimara, apoi se depărtă cu respect de trăsură, cu faţa înflorită de zâmbetul Iudei. Generalul deschise liniştit condica, privi ţintă pe colonel, surâse în barbă, scrie în fugă ceva şi i-o înapoe.

Colonelul se apropie supus:

— Să trăiţi, domnule general, — apoi către ofiţerii cari strângeau din spete: Trăiască iubitul nostru general, Ura!

— Ura, răspunseră cu toţii, pe când oaspeţii porniră, petrecuţi de privirile tuturor până când trăsura dispăru în noapte.

Când au intrat în popotă, comandantul își umplu un pahar mare:

— Vă mulțumesc, camarazi. Ridic paharul în sănătatea voastră, iar mulțumirea mare se află în condica de inspecție. Citește tu Costene, ce a scris iubitul nostru cap erarhic.

El se rezemă alene într'un colț de perete, cu piciorul drept adus peste cel stâng, cu o mână în buzunar, gusta încet din vin și zâmbea fericit.

Costeanu deschise condica și citi:

Decembrie...

Azi am inspectat regimentul și am găsit:

Popota bine, instrucția regimentului cu lipsuri regretabile.

Tot atunci s'auzi un sunet sec. Paharul scăpase din mâna colonelului.

Emil Paulet

LUI SEPTIMIUS

Septime, ce-ai merge cu mine până
La Cantabrul cel nesupus, la Gades,
Până la barbarele Syrte, unde
Fierbe talazul,

Tiburul, clădit de-un colon argeic,
Fie-al meu locaş pentru bătrâneţă,
Şi hotar ticnit după multe drumuri
Şi după lupte!

Dar, de mă opresc nemiloase Parce,
Până la Galaesul cu mândre turme
Merge-voiu şi unde-a domnit odată
Spartanul Phalant.

Cel colţ de pământ mai ales îmi râde,
Unde-i miere tot ca' n Hymet de bună
Şi măsline bune, ca Venafrul
Pururea verde,

Unde Joe dă primăvară lungă,
Căldicele ierni, iar amicul Aulon
Cel bogat în vii, prea puţin Falernul
Invidiază:

Acest loc şi aceste coline blânde
Pe-amândoi ne cer; acolo cu lacrămi
Vei stropi — poet şi prietin ţie, —
Calda-mi cenuşă.

Horaţiu, Ode, II, 6.

Teodor A. Naum

ORIGINILE MAGICE ALE VIEŢEI ECONOMICE

I. — Sociologia este o Ştiinţă de două ori colectivă. Odată prin obiectul său, şi încă odată prin conlucrarea pe care o reclamă. În alte ştiinţe, colaborarea este numai un *avantaj*; în Sociologie, ea e un *postulat*. Căci valorile sociale se găsesc într'o stare de vecinică întrepătrundere. Valori etice, politice, magice, pedagogice, neîncetat se diferenţiază unele de altele, necontenit se conjugă în sinteze nouă.

De aceea Sociologia nu poate descoperi adevăruri atâta vreme cât e slujită de gânditori izolaţi. Reprezentanţii diverselor ramuri sociologice, ca să facă operă creatoare, trebue să se întruneasscă, să se înţeleagă, — într'un cuvânt să se grupeze în jurul unei *şcoale* unitare. Taina izbânzilor fără pereche a Şcolii lui Durkheim nu are poate o altă explicare.

Această situaţiune nu poate să nu înrâurească asupra metodelor de lucru ale sociologilor. Este ştiut că atunci când dificultăţile se îmmulţesc, nu le putem învinge decât *seriându-le*.

Aşa de pildă, pentru a nu se mai amesteca punctele de vedere etice cu cele economice, politice, religioase, juridice, este prudent ca o problemă să nu înceapă a fi studiată înainte de a se stabili, măcar în mod provizoriu, interdepedenţa factorilor sociali diverşi înlăuntrul acestei probleme. Numai aşa, fiecare cercetător special va avea, neîncetat, în vedere că specialitatea lui se atinge de specialităţile altora, şi va putea deci să se ferească de a împieta asupra lor.

Aşa dar, studierea unui fenomen social oarecare trebue să înceapă cu anumite operaţiuni preliminare, care constau în delimitarea zonelor fiecăruia din ramurile sociologice particulare. Inainte de a se purcede la analize mai amănunţite într'o direcţie, este nevoe ca toţi colaboratorii specialişti ai unei şcoale sociologice să fie, în prealabil, de acord asupra unei explicări măcar provizorie a subiectului.

Iar în cazurile când o Şcoală deja constituită nu există, se poate împlini parţial lipsa, svârlind în discuţia publică o asemenea

explicare, fără pretenţia ca ea să rămână definitivă, ba chiar cu pretenţiunea să nu rămână definitivă.

E tocmai cazul prezentului studiu. In liniile ce urmează încercăm să dăm un schelet de explicare legăturilor dintre Magie şi Economie. Svârlim problema în discuţiune, fără o altă nădejde decât aceea de a o vedea combătută.

In sfârşit, încă un cuvânt. In România sursele de mâna întâi lipsesc cu desăvârşire, iar citaţiile dupe alţii, mijloc de care se abuzează atâta la noi, nefiind un procedeu foarte onorabil ne mulţumim să ne slujim, în tot ce priveşte magia, de lucrări de sinteză şi cărţi de rezultate. Inconvenient relativ mic, pentru două motive Frazer şi Şcoala antropologică engleză de oparte, Şcoala sociologică franceză pe de alta au ajuns la încheieri pe cari nimeni astăzi nu le mai pune în dubiu. Aşa că pornind dela ele, nu riscăm a ne înşela prea mult. Apoi, reamintim încă odată că încercarea de faţă o prezentăm mai mult cu titlu de sugestie decât ca fructul unor încheieri personale definitive.

* * *

II. — Punctul de plecare al acestor rânduri este o constatare pe care Durkheim o face, în treacăt, cu privire la relaţiunile posibile dintre viaţa magico-religioasă şi viaţa economică. Iată pasagiul:

„O singură formă a activităţii sociale nu a fost în mod expres legată de religiune: este activitatea economică. Totuşi, technicele ce derivă din magie se găsesc, prin aceasta, a avea origini direct religioase. In plus, valoarea economică e o specie a puterei, a eficacităţii, şi cunoaştem originele religioase ale noţiunei de forţă: *mana*. Or, bogăţia poate conferi *mana*. E semn că are. Se vede de aci că valoare religioasă şi valoare economică nu sunt noţiuni fără legătură între ele. Chestiunea însă n'a fost până acum tratată".

Dar aceasta necesită oare cari explicaţiuni. Ce este această „*mana*", de care vorbeşte Durkheim?

Mana este prima formă pe care o ia, în mintea primitivului, ideea de *forţă eficace*. *Mana* se confundă la origine cu noţiunea de *sacru*, adică de lucru având o putere mai mare decât cea obicinuită.

E primul şi cel mai general instrument mental de clasificaţie. Lucrurile se împart în sacre şi profane dupe cum au, sau nu au *mana*. Anumite obiecte sunt, cum se spune, *tabu*, adică interzise la atingere, pentru că conţin *mana*. Mana e totodată verb, substantiv şi adjectiv. E, cum ziceam, expresia generală a ideei de *forţă eficace*, *de potenţialitate*, din care mai târziu, se va desprinde şi aceea de cauzalitate.

Apropierea pe care o face Durkheim între *mana* şi *bogăţie* ne dă o primă indicaţie asupra originelor magico-religioase ale economiei.

O a doua indicaţie o găsim în asemănarea dintre *mana* şi

cauzalitate. „Magia samănă cu o vastă variațiune pe tema cauzalității" (Hubert și Mauss) Magia este o știință în fașe. Dacă Religia ne-a dat instrumentele fundamentale ale gândirei raționale, adică timpul, spațiul, cauzalitatea, conceptul (Durkheim), în schimb Magia e cea dintâi care le-a pus în practică într'un scop *laic*. Așa de pildă Magiei i se datorește, în întregime, chimia și medicina.

Aceste considerațiuni ne permit să facem o altă apropiere. Tot așa cum azi producția industrială este indisolubil legată de Științele fizice și naturale, este probabil că, pe vremea când Știința se confundà cu Magia, aceasta din urmă era strâns conjugată cu Economia.

Insfârșit, o a treia indicație o avem în ce privește partea, nu teoretică, ci practică a technicelor magice. Acestea ar sămăna foarte mult cu technicele pozitive de azi, cu singura deosebire că cele d'intâi sunt în genere ineficace, pe când celelalte sunt eficace. „Desigur, nu întotdeauna riturile magice au lucrat în gol" (Mauss). Dar, în majoritatea cazurilor, practicele magice erau bazate pe legi pe cari azi le știm că sunt neexacte.

Ori cum ar fi, ceea ce se desprinde din aceste trei indicațiuni este *că avem de aface aci mult mai mult cu magia decât cu religia*. Putem deci să conchidem, provizoriu, că în deosebi către Magie trebue să ne îndreptăm cercetările.

In acest scop, vom schița în câte-va vorbe trăsăturile distinctive ale acesteia. Apoi, la lumina faptelor magice, vom analiza patru aspecte fundamentale ale vieței economice: Consumația, producția, munca, și acumularea de bogăție.

— Nu numai noțiunea de *mana* este comună celor două serii de instituțiuni. Identitatea se întinde mult mai departe. Foarte adeseori e imposibil să distingem pe preot de vrăjitor (Frazer). Aproape întotdeauna găsi maceleași ansambluri de conduite și aceleași judecăți de valoare. Riturile magice sunt identice cu cele religioase. Dogmele lor de asemeni. Aceleași procedee, aceleași practici, aceleași credințe. Identitate de acte, identitate de gânduri, identitate de instrumente. (Frazer; Hubert & Mauss).

Singura deosebire e în *scopul* căreia sunt afectate. (Huvelin). Religia are un scop *public*. Magia își îndreaptă știința și iscusința înspre un țel *privat*. Nu există o *Biserică* magică. Magia nu cunoaște instituția sacerdoțiului. Acei ce cer serviciile magiei sămănă mai mult cu o *clientelă laică* decât cu parohiani fideli. Un rit e magic atunci „*când nu face parte dintr'un cult organizat, rit privat, secret, misterios, și tinzând, la limită către ritul prohibit*". Magia e „practicată de indivizi izolați din grupul social, și lucrând în interesul lor propriu, adică în interesul altor indivizi, oarecari, și în numele lor" (Mauss).

Așa dar, în toate sămănă Magia cu Religia, afară de un singur punct: *scopul urmărit*, rezultatul obținut. Din acest din urmă punct pe vedere, Magia, despărțindu-se de Religie se apropie în schimb

de Technică. Amândouă produc prin mijloace *directe* (Frazer). Intre ele găsim apoi „o identitate de funcţiuni..... In timp ce Religia merge către metafizică şi se absoarbe în crearea unor imagini ideale, Magia dimpotrivă, ţâşneşte, prin mii de borte, afară din viaţa mistică unde s'a născut, pentru a se amesteca în viaţa laică şi pentru a-i da ajutor. Ea năzueşte către concret, dupe cum Religia se îndreaptă către abstract. Direcţia în care lucrează Magia e aceeaş cu a technicelor noastre de azi, industrie, medicină, chimie, mecanică, etc.... Ea e esenţialmente «„*un art de faire*"»; „e domeniul *producţiei pure*... Ea poate face cu vorbe şi gesturi ceea ce technicele fac cu muncă" (Hubert & Mauss).

Foarte curioasă, de asemeni, este fizionomia Magicianului. Acesta trebue—fără îndoială—să prezinte şi anumite însuşiri personale, care să-l distingă de ceilalţi oameni ai clanului. Calităţi intelectuale excepţionale, diformităţi fizice, iscusinţa manuală, etc., etc. Dar ceea ce e fundamental nu este faptul că are aceste însuşiri, ci *felul cum ele sunt privite de grup*. „Ceea ce le dă (magicienilor) virtuţi magice nu e atât caracterul lor individual, cât *atitudinea luată de societate faţă de specia lor*".

„Situaţia lor socială îi predestinează deci să exercite magia". Şi atunci, reciproca nu întârzie să vină: la rândul său, „exerciţiul magiei îi pudestinează la situaţia lor excepţională". Cu timpul, „nu numai opinia publică tratează pe magicieni ca formând o clasă aparte, dar chiar ei înşişi sfârşesc prin a se considera ca atari" (H. & Mauss). In Malaezia şi Melanezia sunt adevărate corporaţii de magicieni (Codrington). „Constatăm că magicianul are în genere o regulă de viaţă, care e o disciplină corporativă". „Aceşti profesionişti îşi dau aspectul exterior al profesiunei lor". „Magicianul e serios, fiind-că e luat în serios, şi e luat în serios pentru că lumea are nevoe de el". (Habert şi Mauss).

Nu trebue de asemeni să confundăm pe Magicienii din societăţile primitive cu şarlatanii şi seamatorii de iarmaroc din ziua de azi. Este adevărat că, foarte adesea, Magicianul australian sau melanezian „*trişează*". Dar o face din cu totul alte mobile de cât ne închipuim. El *crede* în necesitatea riturilor magice. Când i se pare că eficacitatea întârziază, face, oarecum, *exces de zel*. Trişând, urmăreşte inconştient, dar cinstit să *ajute* şi el, personal, la reuşita operaţiei. Îşi dă sama, fără să vrea de demoralizarea generală pe care ar produce-o neisbânda unui rit. Publicul îi cere, el, să fie păcălit. „Magicianul simulează pentru că tocmai i se cere să simuleze, pentru că lumea vine la el, şi îi impune să lucreze". (H. & M.) Şi ca dovadă, Magicianul, chiar când ştie — şi ştie — că o bună parte din actele sale şi ale colegilor săi sunt „trucate", totuşi, dacă se îmbolnăveşte, nu ezită să ceară concursul unui magician coleg de al său. „Le minimum de sincérité qu'on puisse attribuer au magicien, c'est qu'il croit, à tout le moins, à la magie *des autres*....; c'est cette croyance, que le Magicien partage avec tous les siens, qui fait que ni sa propre

prestidigitation, ni ses expériences infructueuse, ne le font douter de la magie" (H. & M.)

Însfârșit, câte-va cuvinte asupra unui ultim punct: Care este situația socială, înlăuntru grupului, a clasei magicienilor? Aci răspunsul diferă dupe tipul social. Până acum am analizat trăsături comune Magiei din toate timpurile și locurile. De data aceasta încep deosebirile.

In societățile cele mai primitive din câte cunoșteau, în triburile australiene (Arunta, Waramunga, Kamilaroi, Kuruai, Putia-Putia, etc.) magicianul are o situație foarte ciudată. Este totodată un *„hors-la-loi"* și totodată tolerat în mod neoficial de autoritatea oficială, adică de biserică. Numai când încearcă să-și întrebuințeze iscusința în mod egoist, când activitatea sa începe să semene cu un monopol, numai atunci Biserica reacționează.

La societăți mai evoluate, cum sunt de pildă Irochezii, aborigenii Americei de Nord, Melanezienii, Magicienii încep să se confunde cu preoții, cu conducătorii. (Davy). Nu însă de tot. O fuziune aproape absolută o găsim numai în principatele aborigenilor din Africa, (Dahomei, Negritieni, Bantuși) precum și la Egipteni, Asiro Caldeeni, și în genere la primele popoare istorice (cari aparțin cam aceleiași trepte de desvoltare ca și băstinașii din Congo sau Dahomei). In regimul de Caste al Indienilor, magia devine chiar un monopol profesional al castei Brahmanilor (Bouglé [1]).

Așa dar, și recapitulând: *Magia este din punctul de vedere al conținutului său de acte și idei indentică cu Religia.* Aceleași rituri, aceleași credințe. Aceleași conduite, aceleași sisteme de valori. *Diferă numai prin funcțiunea pe care o îndeplinește, prin țelul pe care îl realizează.* Scopul său nu e de ordin public, ci privat, laic. Magia e *aplicarea regulilor și concepțiunilor specific religioase la viața laică.* Sau, cum spunea Grimm «este un fel de religie făcută pentru nevoile inferioare ale vieței domestice».

Magicienii alcătuesc pretutindeni o clasă aparte, o corporație privilegiată, fie nerecunoscută oficial ca atare (dar tolerată), fie confundată cu chiar clasa dominantă.

III.— Mai întâi de toate, trebue să ne întrebăm pentru ce, din trunchiul primitiv al religiei, s'a desprins la un moment dat, magia? Pentru ce o asemenea diferențiere? Dece procedeele religioase au început, dela o vreme, să se deriveze pe alte căi, să se dedea altor țeluri, deosebite, ba chiar adesea opuse celor religioase? De sigur, nevoi nouă au trebuit să isvorască în grupul social. Dar cari au fost ele? De sigur, vre-o insuficiență a funcțiunilor religioase. Dar care e aceea?

Fenomenele strict religioase nu ne pot, singure, da nici-un

---

[1]) Se vede de aci ce deosebite sunt între ele societățile sălbatece. Aceasta arată de ce explicațiile date de un Bücher, Hohn, Grosse, cari consideră pe toți primitivii deopotrivă, nu au putut ajunge la rezultate prea însemnate,

răspuns. S'a căutat atunci a se găsi o altă explicare, în nevoia ştiinţifică a omului, în râvna sa de a cunoaşte. Magia fiind o schiţare a Ştiinţei pozitive, apariţia ei ar fi corespuns apariţiei unei asemenea nevoi intelectuale. (Weber). Ce se poate însă obiecta e puţina verosimilitate a unei asemenea curiozităţi ştiinţifice dezinteresate la primitivi, cam prea modernă pentru vremuri ca acelea când omul era aşa de sălbatec, iar Religia, prigonitoarea Magiei, atâta de atot-puternică. Este mult mai probabil că lotul de explicaţiuni asupra Universului pe care îl dedea Religia era prea — îndestulător pentru a stinge «setea de a şti» din primile alcătuiri omeneşti.

S'a încercat atunci să se stabilească o corelaţie generală între drept şi Magie. (Huvelin). Dacă din Religie s'a desprins Dreptul Public, în schimb Dreptul Privat a isvorît din Magie. S'ar putea pleca dela această constatare — probabil exactă — şi conchide că nevoia apariţiei Dreptului Privat a determinat-o pe aceea a Magiei. Decât faptele par a rezista unei asemenea explicaţiuni. **Fas** a fost întotdeauna anterior lui **Jus,** fie că e vorba de drept public, fie privat. Aşa că e mult mai verosimil să credem că, odată Magia constituită, s'a laicizat şi dreptul privat, decât să socotim că apariţia dreptului privat a forţat laicizarea Religiei, dând naştere Magiei.

Să vedem atunci dacă faptele de ordin biologic nu ne pot oferi vre-o sugestiune.

Aci un spectacol impresionant ne isbeşte atenţiunea. Este înrâurirea vieţei religioase asupra alimentaţiunei. Spre deosebire de ce se petrece la celelalte animale, căutarea hranei are ceva social. Desigur, instinctul îşi păstrează un rol însemnat. Dar împotriva lui, Religia ridică nenumărate bariere. Una din trăsăturile cele mai curioase ale societăţilor primitive este frequenţa interdicţiilor alimentare, sau cum sunt numite de etnografi, a *tabu*-urilor. Mai întâi animalul care serveşte de totem clanului, adică de emblemă şi de armoarie, este sacru şi inviolabil. Dar prohibiţiunile nu se opresc aci. Tot ce se află în legătură cât de depărtată cu totemul, tot ce i se asamănă câtuşi de puţin, are şi el *mana*, adică forţă sacră, şi e deci *tabu*. (Frazer). Şi cum în societăţile primitive întâlnim o adevărată patologie a raţionamentului prin analogie, cum acolo „asemănătorul produce asemănătorul" e axioma fundamentală a gândirei, e firesc să găsim o „alimentaţie reglementată potrivit unor coduri foarte complicate, şi potrivit criteriilor vârstei, sexului", (Frazer), anotimpului sau oricărei alte împrejurări unde poate interveni raţionamentul prin analogie.

Şi trebue să adăogăm că asemenea legiuiri sunt foarte respectate, mult mai respectate de cât cele moderne. Mai de grabă se va lăsa Australianul sau Melanezianul să rabde de foame, de cât să se atingă de un aliment tabu. Preferă să zacă, decât să

se folosească de un medicament tabu. Și e foarte firesc. Transgresarea tabu-ului atrage automat moartea, și o moarte vinovată, cu un „lendemain" în lumea spiritelor dintre cele mai sinistre. Pe lângă o asemenea eventualitate, foamea, boala, și chiar moartea cinstită sunt suferinți infinit mai mici.

Este ușor de văzut cât de incomod, cât de biologicește periculos este un asemenea sistem. O secetă, o furtună, și chiar nenorocul pur și simplu poate pricinui moartea din inaniție pe o scară foarte întinsă. De aceea a fost, dela început nevoe să se găsească procedee cari să redea consumației obiectele sustrase ei.

Aceste procedee erau ușor de găsit. Un lucru era tabu pentru că avea, în el, *mana*. Această *mana* trebuia alungată. Dar pentru a isbuti, și în genere pentru a te putea pune în legătură cu lucruri *mana* fără a risca vre-o primejdie, era nevoe ca operatorul să fie și el la rândul lui, un individ-*mana*, un om care să posede personal mana. Numai el poate transforma obiectele din sfinte în profane, căci numai el poate atrage mana din lucruri. Acum observația ciudată a lui Mauss capătă un înțeles deplin. Acum ne explicăm de ce „nu caracterul fizic al Magicianului îi dă virtuți magice, ci atitudinea luată de societate față de întreaga lor specie", adică față de funcțiunea pe care trebue să o îndeplinească. Pe aceasta o au oamenii în vedere. Le trebue indivizi cari să poată preface sacrul în profan, tabu-ul în consumabil. Alegerea se va face repede, după criterii superficiale. Important e ca ea *să se facă*. Ca indivizii susceptibili de a fi socotiți magicieni *să existe*. [1]) Căci atunci când lipsa de hrană începe să ia proporții îngrijitoare, nu este vreme de perdut. Funcțiunea trebue împlinită. Organele se alcătuesc deci numai decât. Iar criteriul de selecțiune este: *anormalitatea*, fizică sau mentală.

(Și este natural ca într'un tip de societăți ca acele de cari ne ocupăm, unde conformismul tuturora este regula, să se fi început diferențierea după criteriul anormalității *naturale* a indivizilor, adică diformități sau calități excepționale înăscute).

Dacă explicațiunea aceasta e adevărată, atunci ar urma că funcțiunea preeminentă a magiei, funcțiune care i-a determinat chiar apariția, este aceea de *dessacralizare* a lucrurilor sacre.

Or, faptele par a confirma o asemenea presupunere. Cercetările specialiștilor concordă în atribuirea unui caracter *profanator* Magiei. Trăsătura ei specifică este tocmai „un fel de plăcere profesională pe care o simte în pângărirea lucrurilor sfinte. In riturile sale, magia face exact operațiunile *inverse* celor pe care le face preotul. De pildă, în loc să stea cu fața la altar, îi întoarce spatele. In loc de a începe o mișcare cu mâna dreaptă, o începe cu mâna stângă" (Durdkeim).

---

[1]) E cam acelaș proces ca și în cazul „țapului ispășitor", cea mai primitivă formă a responsabilității penale (Fauconnet)

La bazele magiei stă acest caracter antireligios, recunoscut de toţi specialiştii. Riturile magice au, esenţialmente, ca scop nimicirea tabu-urilor, neutralizarea unei *mana* existente, printr'o *mana* inversă.

Din toate acestea ar rezulta că originele diferenţierei magiei de religie ar putea fi, nu juridice, nici ştiinţifice, nici industriale ci mai probabil biologice. Magia a putut isvorî din antagonismul dintre Religios şi Biologic. *Nevoia de hrană deoparte, Interdicţia alimentară de alta, au venit să se ciocnească violent în momentele de secetă şi de lipsă.* Din instinctul foamei, combinat cu instinctul fricei religioase, a isvorît o stare sufletească nouă, deosebită de aceea ce fusese până atunci.

Activitatea biologică devine din instinctivă, conştientă; din individuală, colectivă. Omul nu numai că simte mai conştient lipsa, dar o simte în comuniune cu ceilalţi oameni. Cauza e socială, şi percepută ca atare. Efectul: o grupare nouă a indivizilor, în vederea unui scop nou. Iar mijlocul întrebuinţat la realizarea acestui scop e *dessacralizarea* lucrurilor sfinte. Necesitatea unei instituţiuni care să fie o oficină permanentă de dessacralizare determină atunci apariţia magiei. Magia preia, dela Religie, această ramură de activitate şi-şi face dintr'însa o specialitate. Materialul de acte şi idei e găsit gata. Mai rămâne de selectat pe operator. Lucru lesne. Aceştia sunt, cum am văzut, aleşi în mare parte la întâmplare, după criteriul foarte general al anormalităţii. Deformaţie fizică, sau putere fizică excepţională, nervozitate patologică sau iscusinţa neobicinuită, ori-ce anormalitate e valabilă pentru a face pe un individ canditat la recunoaşterea de către grupul social ca magician (H. & Mauss).

Aşadar *Biologicul*, când intră în conflict cu *Religiosul* dă naştere la *Magie*.

Să vedem acum în ce fel magia, odată instituită, funcţionează în societate.

* * *

IV. — Este lesne de văzut cari sunt efectele sociale ale riturilor magice de dessacralizare. Datorită lor, magicianul dăruieşte circulaţiei şi consumaţiei ceea ce îi fusese sustras până atunci. Este o activitate care nu numai că *samănă*, dar se *indentifică* cu industria extractivă. Cărbunele, care stă îngropat în pământ, conţine aceleaşi virtuţi calorice ca şi cel scos din mină, întocmai dupe cum obiectul *tabu* are aceleaşi virtuţi, de pildă alimentare, ca şi acela dessacralizat. Riturile magice, ca şi riturile industriale ale minierilor nu fac decât să svârle în circulaţie şi să facă susceptibile de consumaţie obiecte cari existau până atunci, dar care nu fuseseră puse încă la îndemâna oamenilor. E mai mult decât o comparaţie şi decât o metaforă.

Opera magicianului nu este, cum s'a spus, o „creaţie ex

nihilo", fictivă și ineficace. Materialul întrebuințat e real, iar rezultatul este transformarea obiectelor din neconsumabile în consumabile.

E definiția însă-și a producțiunei economice. Și partea propriu zis magică, partea de teorie și de transcendență din practicile de dessacralizare nu-i răpește nimic din caracterul său economic, în tocmai cum ajutorul pe care Științele exacte îl dau azi industriei nu însamnă că valorile economice și cele științifice se confundă.

Când spunem: „*mana* magicianului este aceea care acționează asupra *manei* demonului, care pune în mișcare *mana* din diverse lucruri" (H. & Mauss) avem de a face cu o procedură perfect științifică. *Mana* aceasta există realmente de vreme ce poate face ceea ce nici o altă forță de pe lume, nici lumina, nici căldura, nici electricitatea, nici mișcarea, nu sunt în stare să facă. Mana e o forță socială pe care trebue să o recunoaștem ca reală, de vreme ce îi putem vedea efectul. Efect care constă în *transformarea lucrurilor, din inutilizabile, în utilizabile adică, în înțelesul cel mai strict al cuvântului, o activitate economică.*

Așa dar, *dacă Biologicul în unire cu Religiosul dă Magicul, în schimb Magicul, când se unește cu Biologicul dă Economicul.*

Astfel începe, prin ridicarea tabu-urilor de consumație, prima formă de producțiune propriu zis economică, adică conștientă și colectiv organizată. Să urmărim însă analiza mai departe în acest sens.

Până aci am avut de a face cu rituri oare cum negative. Ele sunt, probabil, cele dintâi rituri magice. Predominanța, frequența și gustul pângărirei ni-o atestă. Odată însă constituită, magia a preluat dela Religie și riturile pozitive, pe cari până atunci le împlinia numai Biserica. E vorba de ceremoniile cari fac ploaia să cadă, vântul să sufle, soarele să iasă, furtuna să înceteze, vânatul să vină, etc., etc. Și le-a fost ușor magicinilor să concureze în această privință Sacerdoțiul. E probabil chiar că nici nu aveau nevoe să cheme, să atragă pe clienți. Aceștia veneau singuri, căci mult mai comod le era să se adreseze unui concetățean, pe care îl găseau oricând dispus să lucreze, decât să facă apel la o instituție publică, ale cărei începuturi nu datează numai de azi. Iată de ce, în tot ce privește activitatea legată de nevoile biologice, Magia a suplantat Religia. Și astfel, din ce era până atunci instinctiv și biologic, a făcut o activitate conștientă și propriu zis economică.

Pentru a pricepe toate acestea trebue să avem bine în minte societățile unde magia se găsește în stare născândă. Acolo nu se purcede la satisfacerea nici unei nevoi biologice fără a se face apel la indivizii cari au *mana*. „Mana e forța prin excelență. Ea face năvodul să prindă, casa să fie trainică, luntrea să nu se

deschee. La câmp, ea e fertilitatea. In medicină, e leacul salutar, sau otrava mortală. In săgeată, e ceea ce ucide" (H. & Mauss).

Este admis de toţi cercetătorii că magia intervine în toate actele fundamentale ale vieţei materiale: pescuit, agricultură, navigaţie, vânătoare. In Florida, individul care are *mana*, când e solicitat să liniştească furtuna, leagă împreună frunzele pe care le ştie că sunt *mana*, le ascunde în scorbura unui copac unde se găseşte apă, invocând mana prin farmece apropriate. Atunci, începe pe dată să cadă ploaia, care linişteşte furtuna. (Codrington) Dacă doresc îmmulţirea vre-unei insecte care le serveşte drept hrană, vrăjitorul împreună cu asistenţii lui orânduesc mai multe ramuri în forma unei crisalide, apoi cu toţii cântă, în surdină, metamorfozele insectei. (Frazer). „Dacă este nevoe de soare, se leagă frunze apropiate şi plante agăţătoare de vârful unui băţ de bambu şi se ţin deasupra focului. Focul se răscoleşte cântând un cântec care îi comunică *mana*. Focul dă *mana* frunzelor. Apoi vrăjitorul se caţără pe pom şi leagă băţul de vârful celei mai înalte dintre ramuri. Vântul suflând în jurul bambusului flexibil, mana se împrăştie în toate părţile, şi soarele se arată îndată". (Codrington).

V. — Aşa dar, fie că e vorba de a reda consumaţiei ceea ce îi fusese sustras, fie de a produce direct, magia este aceea care unită cu instinctele biologice, le preface în acţiuni conştiente, colectiv organizate într'un cuvânt: propriu zis economice.

Iată însă o afirmaţie care pare a deprecia valabilitatea unor asemenea concluzii: „Magia face cu gesturi şi cu vorbe ceea ce technicele fac cu muncă". H. & Mauss).

In privinţa aceasta reamintesc ce am spus mai sus. Dacă *numai* acea forţă specială care se degajă din gesturi şi vorbe, poate determina rezultate, pe cari *nici o altă* forţă pe lume nu le poate produce, e semn că aceste gesturi şi vorbe au o realitate pe care numai prejudecăţile noastre moderne ne fac să o tăgăduim. Şi să notăm că nu e vorba de *orice* gest, de *orice* vorbă săvârşită şi rostite de *orice* persoană.

Afară de aceasta să ne reprezentăm pe şeful unei fabrici din Europa de azi. Oare gesturile sale, intonaţiile vocii, felul de a comandă, cuvintele pe cari le alege, sunt ele oare fără nici o înrâurire asupra activării sau a încetinirei muncei în fabrică? Şi toate acestea nu-s altceva decât forţa aceea de natură socială, pe care sălbaticii o numesc mana, pe care noi o putem numi prestigiu, ştiinţă de a porunci, autoritate morală, sau ori cum altfel, fără să-i schimbăm în nimic natura sau eficacitatea.

Dar, fiindcă am ajuns la stabilirea legăturilor dintre *muncă* şi magie, ne oprim puţin la acest subiect.

Fără îndoială, a-şi căta hrana nu însamnă neapărat a munci. A munci este a face o sforţare penibilă, şi deci conştientă. Sălbatecul care umblă 30 de Km., pe zi ca să-şi eate de mâncare nu munceşte, căci activitatea lui aci e instinctivă, şi instinctul goneşte

perceperea conștientă a neplăcerei. Ca dovadă, dacă aceluia sălbatec, odihnit, sculat după somn, i se dă o sapă să lucreze ni se spune că, după câte-va mișcări, obosește, și nu mai e în stare să continue.

Munca presupune conștiința efortului și suportarea neplăcerilor sale. *A te forța însamnă*, după cea mai strictă difiniție, *a te depăși pe tine însuți*, a face mai mult de cât ești capabil în mod obicinuit. Or, ca să începem o faptă așa de anormală, ca să ne svârlim într'o întreprindere așa de contradictorie, trebue neapărat ca *ceva*, dinlăuntru sau din afară, să ne *încurajeze* la aceasta. Trebue să existe ceva care să ne facă să credem că puterile noastre au devenit, pentru o clipă, excepționale. Ne trebue un isvor, exterior nouă, de credință în eficacitatea superioară a forțelor de cari dispunem.

Și de unde nu poate veni o astfel de încurajare dacă nu dela lumea ideală, creată de religie, dar domesticită, laicizată, aproape comercializată de magie? Nu s'a zis oare că „Omul a populat Natura cu spirite tocmai pentru ca, dominându-le pe ele, să o poată domina pe ea?". (Bouglè).

Regăsim aci rolul covârșitor al magiei, (poate aci cel mai accentuat) în a conferi caracter economic unor lucruri cari altfel ar fi rămas curat biologice, *Magia este aceea care preface instinctul de nutriție în muncă economică.*

Așa dar, fie că e vorba de consumație, fie de producție, fie de muncă, am constatat că magia e factorul care preschimbă în economic ceea ce până atunci fusese numai biologic.

Ne mai rămâne să-i urmărim efectele asupra unui ultim fenomen economic important: acumularea de bogăție, și consecințele sociale ale acestei acumulări.

* * *

VI.— In societățile australiene primitive domnește o mentalitate economică asemănătore cu aceea pe care Sombart o caracterizează prin *Bedarfsprinzip* și prin *Idee der Nahrung*. Statisfacerea nevoilor individuale e acolo principiul călăuzitor.

Nu tot astfel însă se întâmplă în Societățile melaneziene și la aborigenii Americei de Nord. Acolo există o instituție foarte curioasă numită „*Potlatch*", despre care e nevoe să spunem câte-va cuvinte.

„Sub înfățișarea sa concretă Potlatchul este o serbare care se dă *à charge de revanche:* O ceremonie religioasă unde vin să comunieze și în acelaș timp să se ia la întrecere locuitorii clanurilor interesate. Festivitatea consistă într'o distribuție solemnă de daruri și alimente, care face pe acel care le dă să devină automatic creditor de daruri analoage din partea membrilor clanului opus Dacă nimeni din Clanul debitor nu răspunde la defi, câștigătoru

are dreptul să-şi însuşască o parte din numele, blazoanele şi privilegiile (adică din *mana* totemică) a rivalilor eclipsaţi. „(Davy).

„Potlatchul e o instituţie extrem de complexă, tot odată rituală, juridică, economică, şi socială". „Este de bună seamă economică, de vreme ce constă dintr'un schimb de bunuri; dar e încă şi mai mult socială, căci bunurile acelea nu se schimbă decât ca să se schimbe titluri şi să se dobândească un rang". „Potlatchul determină situaţia individului pe scara socială" (Davy).

Căci a ieşi câştigător la *potlatch* conferă învingătorului o cantitate neobicinuită de *mana*. E un titlu suficient ca să pătrundă în acele caste pe cari etnografii le numesc „confrerii" şi, în mod impropriu, „societăţi secrete", specifice triburilor de cari ne ocupăm. Sunt caste, dar caste nu închise, ci în perpetuă prefacere. Căci ori-cine poate intra. Singura condiţie de admisibilitate este să fi eşit victorios în *potlatch*. A fi fost învins, atrage automat expulsarea. Ba chiar a nu te mai fi prezentat câtă-va vreme la potlatch atrage, de asemeni, isgonirea. (Davy) *Potlatchul este condiţia de intrare, de rămânere şi de excludere din casta domirantă.*

O consecinţă a acestei stări de lucruri este că ambiţia de a-şi păstra rangul împinge pe indivizii mai iscusiţi ai clanului să-şi procure neîncetat prisos de bunuri materiale. Bun înţeles, mijloacele curente, agricultura, pescuitul, vânătoarea nu sunt suficiente. Trebue găsit un alt mijloc de îmbogăţire. Şi acesta pare a fi fost *războiul*. Putem observa o concomitanţă foarte semnificativă între soc etăţile „cu bază de potlatch" (Davy) şi apariţia războiului ca operaţie economiceşte remuneratorie (la popoarele mai inferioare războiul slujeşte numai la apărare faţă triburi mai puternice). Evoluţie importantă, căci toată antichitatea veche şi clasică, dincolo chiar de Evul mediu consideră războiul ca cel mai fructuos procedeu de îmbogăţire.

Decât, în faza potlatchului, atât războiul. cât şi acumularea de bunuri materiale sunt privite ca simple *mijloace. Scopul* e altul. Este *acumularea de mana*. Aşa încât, dacă ar fi să aplicăm aci o formulă asemănătoare acelor cicluri prin cari Marx caracterizează epocile Istoriei economice, vom avea, în cazul nostru:

Mana — Obiecte de consumaţie — **Mana**. De fapt, între cele două extremităţi se interpun mai multe elemente. E puterea socială, care conferă individului drepturi de a practica magia, şi de a recoltă astfel, dela clientela sa din interiorul clanului, o remuneraţie care se va adăoga la prăzile furate în războae. Apoi, tot situaţia sa socială îi dă un loc eniment în conducerea războiului şi deci la împărţirea trofeelor.

Totuşi, ceea ce reţinem aci este faptul că la începutul şi sfârşitul procesului găsim acelaş lucru: *Mana*. Sau mai precis, o *cantitate mai mare* de mana decât cea dela punctul de plecare. Este exact mecanismul plus-valutei marxiste, numai că în loc de putere monetară avem putere magico-religioasă. Şi la urma urmei, în

aceste societăți, *mana* nu este oare echivalentul banului din societățile contemporane? *Mana* nu este ea oare măsura valorilor în genere?

Ba chiar este probabil că *mana* a fost prima formă a monedei. Avem în acest sens o probă peremptorie. La populațiunile cari aparțin treptei de civilizație de cari ne ocupăm, în rarele cazuri când oamenii de acolo au început să întrebuințeze moneda, cuvântul care o desemnează — ne spun Hubert și Mauss — este tocmai cuvântul *mana*.

Dar la urma urmei nici nu avem nevoie de această probă. Căci capitalul, așa cum îl descrie Marx nu este nici monedă, nici vre-un alt bun economic. Ca dovadă, în ciclul pe care îl sintetizează Marx în formula: Marfă-Bani-Marfă. deși intervin exact aceleaș elemente ca și în celălalt, nu avem totuși a face cu Capitalul. Acesta din urmă, dupe Marx, este o abstracție, o funcțiune socială. Funcțiune care consta din acumularea unei plus-valute oare cari, și care se recunoaște dupe aceea că termenul de plecare și termenul de final sunt identici calitativ și deosebiți numai cantitativ. Pecând în cazul Marfă-Bani-Marfă, plecăm de pildă dela încălțămintea pe care cismarul o vinde pentru a cumpăra, bunioară alimente.

Ciclul marxist Bani-Marfă-Bani este deci în totul asemănător ciclului Mana-Potlatch-Mana, cu singura deosebire că avem aci de a face cu o acumulare de plus-valută nu monetară ci magico-religioasă.

Și analogia se menține dacă ne întoarcem la societățile australiene mai simple, unde nu există instituția potlatchului. Acolo mana nu poate fi acumulată de magician. Acesta este deabia tolerat de autoritatea religioasă oficială, tolerat numai pe baza serviciilor pe cari le aduce particularilor. Aceștia din urmă îi dau magicianului, drept remunerație, o anumită cantitate de bunuri, în schimbul căreia obțin o cantitate oarecare din mana magicianului, care la rândul ei, pune, pe cale mai directă sau mai indirectă, la dispoziția clientului, bunul de care acesta are nevoe Este exact ciclul precapitalist față de capitalismul magico-religios ulterior, ciclu ce se poate rezuma în formula Marfă-Mana-Marfă.

Aceste două cicluri:

Marfă—Mana—Marfă și
Mana—Marfă—Mana

ne permit nu numai să aducem un criteriu economic de deosebire între societățile australiene și cele americane sau melaneziene, dar să întrezărim și tranziția dintre cele două faze. Cea dintâi dăinuește atâta vreme cât magicianul, deși acumulând bunuri materiale provenite din plățile și onorariile clientelei, stă încă în conflict cu autoritatea bisericească. Faza a doua începe atunci când aceste bogății materiale, fiind risipite în potlatch *ad pompam et ostentationem*, magicianul, dintr'un individ „hors-la loi" cum îl numește Bouglè, tinde să se indentifice cu Preotul și cu Conducătorul.

VI. — Ne mai rămâne să adunăm toate sugestiunile prezentate în încercarea de faţă.

Magia, dupe toate probabilităţile, s'a diferenţiat de religie din pricina nevoei, simţită de întreaga societate, (simţită mai cu seamă în momentele de mare lipsă), de a dessacraliza obiectele de consumaţie *tabu*. Astfel privită, Magia, a cărei natură e esenţialmente religioasă, se află *încadrată între Biologie şi Economie*. Originea desprinderei sale este o necesitate biologică a grupului. Efectul acestei desprinderi este prefacerea instinctului biologic în activitate propriu zis economică, conştientă şi organizată. Apoi ea constitue, la rândul ei, un isvor de credinţă într'o mai mare eficacitate a puterilor omului, ceea ce preschimbă simpla căutare a hranei sau de adăpost, în *muncă* adevărată. Insfârşit, tot riturile magice, în momentul când din nou se conjugă cu cele religioase de care se diferenţiaseră, determină posibilităţi de acumulare de mana, şi creează un adevărat regim de capitalism magico-religios.

In sfârşit, la sugestiile svârlite până acum, vom mai adăoga o impresiune. Este aceea că deşi astăzi Ştiinţa a înlocuit Magia în technicele producţiunei noastre industriale, când e vorba însă de valoarea economică, ea supravieţueşte încă, şi o regăsim adesea. Să ne gândim la noţiunile curat magice de noroc şi nenoroc. Dacă cine-va găseşte în condiţiuni mai extraordinare, să zicem o hârtie de 100 de lei, acea hârtie va avea, cu siguranţă, în ochii acelei persoane, o valoare infinit mai mare ca oricare din surorile sale născute din aceiaşi presă de bilete, a aceleiaşi Bănci de emisiune.

D. I. Suchianu

CUGETARE.

Ieri... azi şi mâne! Au, ce rost,
Ce fir vă 'nşiră, rânduri, rânduri,
Ca stolul nesfârşit de gânduri,
Zi ce vei fi.... şi zi ce-ai fost?

Sau fost-ai oare? Nu mai eşti;
Iar „mâne" e doar un cuvânt
Făr' de 'nţeles, clădit în vânt.
Şi ne 'nşălăm noi cu poveşti:

Nu-i vreme, nu-s hotărnicii;
De sunt de toate... mor în pripă;
Căci vremea nu-i decât o clipă,
Ce leagă două veşnicii.

Haiducu.

REVENDICĂRI ARTISTICE DIN AUSTRIA

Tratatele de pace, în virtutea cărora s'au fixat graniţele României de azi, prevăd şi dispoziţiunile pentru recuperarea zestrei culturale a provinciilor desrobite. Pe baza unor clauze, aproape indentic formulate în tratatul dela Versailles cu Germania, dela Saint Germain en Laye cu Austria şi dela Trianon cu Ungaria, redobândirea obiectelor ridicate în timpul războiului este în bună parte realizată sau pe cale de a se îndeplini. Dela Austria, de pildă, nu mai avem nici o pretenţie de acest fel.

In afară însă de aceste legitime prime cereri, mai revendicăm dela foştii stăpânitori ai Ardealului şi ai Bucovinei o întreagă serie de obiecte, care, chiar dacă nu au fost în stăpânirea Statului nostru, fac parte totuşi astăzi din patrimoniul nostru intelectual. Aceste pretenţii ale noastre se bizuie pe un singur articol (196 în tratatul cu Austria şi 177 în cel cu Ungaria), la fel conceput în ambele convenţii, prin care:

„In ce priveşte obiectele având un caracter artistic, archeologic, ştiinţific sau istoric şi făcând parte din colecţiuni cari aparţineau în trecut guvernului austro-ungar sau Coroanei, în cazul când aceste obiecte nu sunt supuse altor dispoziţiuni ale prezentului Tractat, Austria (respectiv Ungaria) se obligă:

a) *Să negocieze cu Statele interesate, când i se va cere aceasta, un acord amical în virtutea căruia parte din colecţiunile şi obiectele sus arătate, cari ar trebui să aparţină patrimoniului intelectual al districtelor cedate,*

vor putea fi, în mod reciproc (à titre de réciprocité) *repatriate în districtele lor de origină*".

Pentru Italia, Belgia, Polonia și Ceho-Slovacia se prevăd, în anexele articolului menționat, categoriile de obiecte de artă și de documente ce li se cuvin. România nefiind nicăeri menționată, singurul temeiu al revendicărilor noastre îl constitue articolul principial arătat. Dar nici specificările din anexele tratatului nu aŭ fost în toate cazurile eficace; căci potrivit art. 195, cererile de restituire ale menționatelor state urmau să fie examinate de comitetul de trei juriști, numiți de Comisiunea de reparațiuni din Paris, deciziunilor cărora atât Austria cât și celelalte state se obligau a se supune.

Dintre toți succesorii Austriei, Italia singură a tras cel mai bun folos de prevederile tratatului, fiind în situația excepțională de a revendica obiecte ce odinioară îi fuseseră răpite, sub diferite pretexte, de către casele domnitoare ale Austriei, care până la 1872 au devastat Italia de comorile sale.

Pretențiile Ceho-Slovaciei nu au avut aceiași fericită rezolvire, deși se păreau tot atât de legitime ca ale Italiei; căci se cerea reîntoarcerea tezaurelor din fostul castel regal din Praga, de unde, atât în secolele trecute cât și sub Francisc-Iosif I, au fost ridicate spre a împodobi muzeele și castele din Viena. Cererea ceho-slovacă, ajungând la judecata Comisei de reparațiuni din Paris, a fost complect și definitiv respinsă pe baza verdictului juriștilor din 19 Dec. 1922.

Tot atât de păgubită a fost chiar și Belgia. Căci deși prin anexa II la artic. 196 din Tratatul dela St. Germain, se promite anume întoarcerea, între altele, și a „Tripticului Sfîntului *Ildephonso de Rubens*, provenit din mănăstirea Sf. Jacques-sur- Coudenberg, din Bruxelles, cumpărat în 1777 și transportat la Viena", totuși acest tablou este astăzi încă și va rămânea mai departe în posesia Austriei.

Am citat aceste câteva cazuri concrete, pentru a spulbera insinuările făcute de necunoscători ai chestiunii, cari lăudau neexistentele succese ale altor state față de pretinsele procedee greșite ale noastre.

In realitate se dovedește tocmai contrariul: România, deși nu se bucură de nici o mențiune specială în tot Tra-

tatul, a reușit totuși, invocând numai principiul vag al art. 196, să ajungă la un acord.

Textul tratatului, neputând suferi în nici un caz discuțiuni sau și mai puțin modificări, rămâne bine stabilit, că cererea noastră nu poate fi realizată, decât prin bună înțelegere și pe baza unui schimb reciproc de obiecte în locul celor revendicate. Lista noastră, conștiincios alcătuită din inițiativa d-lui Eftimie Antonescu de către d-l d-r. Auner pe baza inventariilor și a cataloagelor diferitelor colecțiuni din Viena, a fost supusă guvernului austriac de către Dim. Onciul, în calitate de prim delegat român.

Sânt înșirate în acea listă rezultatele săpăturilor din epoca preistorică (ceramică neoltică din Șipeniți și Cernăuți), obiecte de bronz, de argint și de aur, atât din Bucovina cât și mai ales din Ardeal, de un neprețuit interes arheologic și artistic; coroana Principelui Transilvaniei Ștefan Bocskay; mai multe trofee și insignii militare ale regimentelor românești din sec. 18-lea; tabloul lui Francken cu portretul lui Mihai Viteazul; două evangheliare moldovenești, dintre care unul splendid a lui Ștefan cel Mare, din 1502, cu stema nu numai a Moldovei dar și a Ungariei, iar cellalt dela M-rea Dragomirna, din 1650.

Cu tot netăgăduitul lor interes și cu toată dorința de a intra în posesia acestor obiecte, pentru noi atât de importante din punct de vedere artistic și istoric, ele nu s'au putut obține, întru cât nu s'au satisfăcut cerințele articolului menționat.

Insărcinat în 1921 cu reluarea tratativelor, ce până atunci nu isbutiseră la vre un rezultat concret, am reușit a încheia la 21 Iulie 1922 o înțelegere prealabilă, prin care se stabilea că „principiul reciprocității, prevăzut la art. 196 al Tratatului dela St. Germain, se interpretează în sensul că, în schimbul obiectelor cedate de Austria, România urmează a-i preda, *pe cât îi va fi posibil*, obiecte de muzeu în valoare corespunzătoare".

Delegatul austriac declară totdeodată că „nu va relua tratativele decât atunci când i se vor supune fotografii suficiente după obiectele de compensație ce România avea *intenția* să propună".

Această convenție prealabilă, prima acceptată și semnată de reprezentantul Austriei, a fost aprobată de guvernul român, consfințindu-se astfel începutul unui „acord amical pe bază de reciprocitate" conform cerințelor tratatului.

Urmând înțelegerii stabilite, am prezentat o serie de fotografii după picturile și desenurile din școala germană ce eventual puteau servi drept reciprocitate. Respingându-se multe dintre ele, reprezentantul austriac a admis ca *eventuală* bază de compensație numai următoarele tablouri:

Madona lui Lucas Cranach; patru piese din altarul lui B. Zeitblom; Sf. Ecaterina (școala din Nürnberg dela 1430) și o Madonă cu îngeri (circa 1500).

Toate aceste tablouri, cu totul străine de evoluarea artei românești și fără nici o influență asupra acesteia, erau până aci păstrate în sălile muzeului de antichități, unde prin anomalie au rămas dela cumpărarea lor, în loc de a figura în pinacoteca Statului [1])

La adresa Ministerului Afacerilor Streine în privința acestor tablouri, Direcția Muzeului de antichități răspunde prin următorul raport Nr. 112 din 18 Septembrie 1921:

„La întrebarea ce ne faceți, prin adresa No. 45841 din 13 Septembrie 1922, dacă putem oferi Austriei tablourile din școala germană, aflate la Muzeul de Antichități din București în schimb pentru unele din obiectele de artă ce ni se cuvin în baza Tratatului dela St. Germain, am onoare a Vă comunica că subsemnatul sunt absolut împotriva unei atare cesiuni, nu numai pentru că obiectele ce ni s'ar da nouă de Austria sunt din teritorii ce au fost românești, iar cele pretinse de această țară n'au fost nici când în vreunul din teritoriile austriace, dar Muzeul nostru — care, prin valoarea internațională a tablourilor în chestiune, prezintă un interes universal ar deveni, prin despoierea lui de aceste obiecte, pur și simplu un muzeu regional.

Director, (ss) *V. Pârvan*"

---

[1]) Tablourile au fost cumpărate de Mihail Kogălniceanu dela baronul Eder și apoi dela fiicele acestuia, și în 1886 au fost vândute Muzeului — nu dăruite cum, pare-se, ar fi pretins unul din urmașii marelui bărbat de Stat.

Intențiunea înființării unei galerii de còpii după pictori streini, în vederea creerii unui muzeu de artă universală, — în jurul unui unic original al lui Cranach — e prea puțin serioasă pentru a fi discutată.

In forma sa concisă şi atât de afirmativă, protestarea e menită să producă efect, faţă mai ales de necunoscătorii cauzei. La o mai deaproape examinare însă, totul se reduce la praf aruncat în ochii mulţimei.

Căci la aserţiunile Direcţiunei Muzeului de Antichităţi se opun următoarele:

1) Obiectele din Viena *nu „ni se cuvin* în baza tratatului dela St. Germain", ci ele ni se pot ceda numai prin bună înţelegere şi în schimbul altor obiecte „à titre de réciprocité". Căci obiectele revendicate nu au fost ridicate în timpul războiului din provinciile azi româneşti, ci fac parte din colecţiile austriace de multă vreme, unele de mai multe secole chiar.

2) Nu putem întări dreptul nostru asupra acelor obiecte pe motiv că ele *«sunt din teritorii ce au fost româneşti»*, după cum se pretinde, deoarece tabloul lui Francken cu portretul lui Mihai Viteazul, de pildă, nu a fost niciodată în graniţele României sau ale teritoriilor ce ne-au revenit după războiu.

3) Este tot atât de neexact şi inutil de altfel a pretinde, din potrivă, că tablourile din şcoala germană ce propunem în schimb *„n'au fost nici când în vreunul din teritoriile austriace"*, deoarece arta germană a vechiului imperiu din veacurile XV. şi XVI, cărora aparţin acele tablouri, poate fi revendicată cu aceleaşi drepturi de ambele succesoare moderne deci şi de Austria. Tablourile în chestiune, fiind cumpărate dela Baronul austriac Eder, au fost deci şi în ultimă instanţă în teritoriile monarchiei.

4) Stranie de tot este ultima consideraţie a Directorului Muzeului naţional de antchităţi din Bucureşti că *„Muzeul nostru — care, prin valoarea internaţională a tablourilor în chestiune, prezintă un interes universal ar deveni, prin despoierea lui de aceste obiecte, pur şi simplu un muzeu regional."*

Se poate oare admite ca nişte tablouri germane să fie singura fală a unui Muzeu naţional românesc de antichităţi?

Spre cinstea Muzeului nostru, credem că nu câteva tablouri din vechea şcoală germană îi măresc valoarea, punându-l în rândul colecţiilor internaţionale, cu care de-altfel nu se poate compară. Fără a năzui să fie internaţional,

Muzeul nostru trebue din contră să se mărginească, conform titulaturei sale, la menţinerea prestigiului său de colecţie de antichităţi din România şi ca atare se poate foarte bine lipsi de prestigiul unor autorităţi streine.

Tocmai în vederea sporirei valoarei naţionale şi totodată a importanţei artistice şi istorice a colecţiilor Muzeului de antichităţi, ar trebui să ne felicităm dacă am căpăta, în locul acelor pânze răsleţe şi fără nici o legătură cu ţara noastră, atâtea obiecte importante nu numai din punct de vedere artistic, dar mai ales din cel specific românesc. Azi mai ales, când existenţa comoarelor artistice duse la Moscova este atât de problematică, nici un sacrificiu nu ar fi prea mare pentru a căpăta o parte cel puţin din revendicările noastre.

Directorul Muzeului naţional de antichităţi, sub pretextul de a nu „*despoia*“ Muzeul, îi cauzează din potrivă cel mai mare prejudiciu. Căci o aşa favorabilă ocazie de a împlini, în parte cel puţin, lipsurile dela Moscova nu se va mai ivi.

Inainte deci de a ne lansa în consideraţiuni estetice asupra lui Cranach, Zeitblom etc.—a căror valoare de altfel nimeni nu o contestă—, ar fi bine să ne dăm seama de situaţia cu totul particulară în care ne aflăm în urma expedierii la Moscova a celor mai de preţ obiecte de artă şi documente ale culturii noastre străvechi. Şi când singuri ne-am despoiat — cuvântul nu e al meu — de nestimatele noastre proprii tezaure, nu este oare mult mai imperios să căutăm, atunci când ocazia unică ni se oferă, să recăpătăm ceva din zestrea noastră artistică şi culturală, în loc de a ne agăţa de gloria—necontestată, o repet—a unor streini? Cu atât mai vârtos, cu cât nu avem nici o legătură cu ei, iar a lor accidentală posesie nu compensează de loc pierderile naţionale ce am suferit prin aventura moscovită.

In preajma unor asemenea hotărâri nu e fără de interes să împrospătăm unele păcate ce prea lesne s'au dat uitării, tocmai în momentul când în parte ar putea fi expiate. Să ne reamintim deci că odinioară Muzeul nostru de antichităţi era mândru—şi cu el naţiunea întreagă—de posesia tezaurului dela Pretroasa, populara Cloşcă cu pui, care în afară de valoarea ei intrinsecă (18 kgr. aur nativ) nu se putea preţui, fiind unică

în lume. Graţie ei numele României figura la loc de frunte în orice istorie universală a artei şi desigur posesia unui Cranach nu ne va reda aceiaş faimă, căci sunt multe alte muzee posedând tablouri mult mai importante ale acestui pictor. Odată cu Cloşca, au mai trecut hotarul: tezaurul inelar — tot de aur — dela Turnu-Măgurele, ritonul de argint aurit dela Poroina şi atâtea alte obiecte de preţ, ce am putea compensa prin cele brevăzute în lunga listă a revendicărilor noastre.

Să nu uităm de asemeni că, pe lângă splendidele odoare bisericeşti, s'au mai exilat şi un tetravanghel slavon din 1405; unul din 1502, dăruit de Ştefan-cel-Mare Monăstirei Putna; altul din 1573, ferecat în argint de Matei Basarab, precum şi cel al Monăstirei Dealului, ferecat tot în argint aurit de Mitropolitul Teofil, la 1642. Şi parte din aceste comori ar putea fi înlocuite prin cele de pe lista revendicărilor noastre mai sus arătate.

Oare toate acestea, mai ales în urma radicalei despoieri — ca să întrebuinţez termenul d-lui director al Muzeului de antichităţi — moscovite, nu atârnă mai greu în cumpănă decât Cranach şi ceilalţi pictori germani? A le da preferinţă acestora din urmă, chiar numai faţă de evangheliarul lui Ştefan şi de portretul original al lui Mihai, nu ar constitui într'adevăr un *„gest de nepietate şi un act nepatriotic“* mult mai grav, de cât acela de care sânt acuzaţi tocmai aceia cari se străduiesc să salveze patrimoniul nostru naţional?

Din fericire însă asemenea acuzaţiuni nedemne nu ne vor împiedica de a ne îndeplini datoria. Din parte-mi regret că nu avem mai multe opere streine de oferit în schimbul comorilor ce ne sânt altfel scumpe, tocmai din punctul de vedere „patriotic“ ce se invocă de potrivnicii acordului. Şi, în ciuda dispreţului tuturor snobilor şi pseudo-esteţilor români, păstrez convingerea că nici un sacrificiu nu poate fi prea mare în vederea rescumpărării podoabelor de care am fost aşa de crunt despoiaţi. Iar preferinţa noastră nu implică de loc nesocotirea, din punct de vedere artistic, a picturilor germane. Am dori, din potrivă, ca expertul, ce urmează să vie, să le găsească o valoare cu mult superioară

estimării aprigilor apărători români; căci cu atât mai multe obiecte de interes național vom obține în schimb.

Iar chiar dacă campania, ce s'a deslănțuit împotriva eventualului schimb propus, ar reuși să învingă, cauza cea dreaptă a revendicării odoarelor arătate nu va fi întru nimic periclitată. Căci predarea picturilor germane care au servit de primă bază a înțelegerii principiale asupra reciprocității și fără de care acordul nu ar fi fost posibil, nu a constituit, dela început și nu constitue nici acum, un angajament obligatoriu din partea noastră.

Libertatea inițială, ce ne-am rezervat în privința reciprocității, este și mai clar exprimată prin protocolul încheiat la Viena, în timpul când în lipsa noastră din țară se lansase imaginarul „conflict", ce din fericire n'a existat decât în imaginația surecitată a câtorva numai.

Ultimul cuvânt în rezolvirea chestiunii îl are Vistieria Statului: dacă poate acoperi sumele, în franci elvețieni, la care se va ridica evaluarea obiectelor de noi revendicate, atunci Cranach-ul este salvat. Dacă însă asemenea credite extraordinare nu vor fi disponibile, va fi neapărată nevoe să recurgem la schimbul în natură preconizat.

Delegația de sub înțeleapta și patriotica conducere a d-lui ministru I. Nistor, șeful comisiunei din Viena, se mai bizuie și pe alte conbinațiuni, a căror prea timpurie destăinuire ar compromite bunul mers al tratattivelor.

Iar pentru temperarea zelului apărătorilor lui Cranach, ar fi interesant să se știe atitudinea ce au avut-o când aceștia fost așa de radical despoiați de tezaurile trimise la Moscova.

Actuala lor campanie nu poate decât să compromită lucrările comisiunii care nu are altă preocupare decât întregirea, pe cât posibil și în cele mai avantagioase condițiuni, a patrimoniului nostru național.

Pentru orice Român, evangheliarul lui Ștefan și portretul lui Mihai — ambele opere de artă în felul lor — trec înaintea lui Cranach, de ale cărui picturi muzeele străine sunt pline. Nu se cuvine să ne împăunăm cu penele străine, după ce singuri ne-am „despoiat" de așa frumoase comori naționale.

Al. Tzigara-Samurcaș

DICŢIONARUL JUNIMEI

Banca Moldovei.

In casele acestei bănci se găseau în anii cei buni ai Junimei şi Tipografia şi Librăria Junimei. Asemenea în salonul cel mare al băncei s'au ţinut întâele prelecţiuni populare inaugurate de Maiorescu în anul 1862. Acum casele sunt ale unui evreu neînpământenit încă până acuma.

Basarabia.

Nu atât cunoscută în Junimea ca parte integrantă a României, de cât ca tablou a lui P. Verussi. Acest pictor zugrăvise odată un peisagiu ce reprezenta un cioban lângă oi; nemai plăcându-i întâia inspiraţie, Verussi puse culori de-asupra şi transformă tabloul într'o mănăstire, care însă ieşi cam strâmbă. Hotărându-se iarăşi să-şi schimbe tabloul, penelul seu născoci un turc cu o narghilea; mai pe urmă dintr'un Turc eşi o Medee furioasă. In urmă adăogind colori peste colori tabloul înfăţişa o fată de ţară. La serbarea aniversărei a 100-a a uciderii lui Grigor Alex. Ghica V. V., Verussi scrise dedesubt cuvântul: Bucovina! şi îl expuse, dar nimeni nu-l cumpără. Norocul lui Verussi aduse ca Ruşii să ne ia Basarabia. Atunci îngeniosul pictor schimbă iute titlul scris la picioarele fetei în cuvântul: Basarabia! Şi data asta mai bine inspirat îşi puse tabloul în geamandan şi plecă la Bucureşti, oprindu-se drept la adunarea deputaţilor. Deputaţii liberali se înduioşară la vederea acestui splendid tablou şi hotărâră să-l cumpere (din budgetul adunărei) drept compensare pentru Basarabia a cărei cedare către Ruşi tocmai o votaseră. Tabloul se află în sala consiliului de Miniştri la adunare. El este măreţ nu atât din cauza chipului ce reprezintă cât mai ales, din cauza multelor culori îndesate unele peste altele. Limbile rele zic că dacă Verussi n'ar fi izbutit să-şi vadă tabloul vândut sub acest titlu, el umbla cu gândul să-l numească „Dobrogea".

Verussi a murit în 28 Januarie 1886, la Bucureşti.

Bejan Gheorghe

Născut la Ţolesţi (judeţul Suceava) în 2 Julie 1847, în Junimea de la 1875; avocat şi moderat, are mustăţele răsucite şi văcsuite. Este căpitan în garda naţională şi în această calitate reprezintă în Junimea baioneta inteligentă. N'a scris niciodată nimic. + August 1895, Bucureşti.

Beldiceanu Nicolae

Născut la Preuţeşti (judeţul Suceava) în 26 Oct. 1844, poet liric sentimental şi descriptiv. Publică de mulţi ani poeziile sale în Convorbiri,

dar frequentează Junimea abia din 1879, când s'a stabilit ca profesor în Iași. + 2 Februarie 1896.

Beldiman A. Alexandru

Născut în Iași în 16/28 Mai 1855. In Junimea din 1877. June blond și tăcut. A scris numai pentru Dosarul Aniversărei. După ce a fost secretar la agenția din Berlin, este a trecut secretar la agenția noastră din Sofia In urmă ministru plenipotențiar și reprezentant al României la Berlin.

Benchet

In loc de banchet, V. Aniversare.

Bengescu Gheorghe.

Născut în 23 Julie 1844; în Junimea din 1868; maior în armată, reprezentând boioneta neinteligentă, autor de comedii, operete și chiar de poesii lirice. Casierul Junimei la Aniversare. Poesiile sale le publică sub pseudonimul G. Bradu. Mort 13 Januarie 1916.

Bernhard B.

Fost administrator și apoi locatar al tipografiei Junimei. A fost la doue aniversări. El bea seara tot ce intra peste zi în casa tipografiei. In chipul acesta negustoria nu putu ține multă vreme, spre părerea de rău a creditorilor săi. Acum la o tipografie oare care din București (+).

B..... PORCULUI

Numele unei foi umoristice a cărei inființare se proiectase odată în Junimea, după propunerea lui Pogor. Cu redacția jurnalului era însărcinat M. Cornea. Spre paguba contimporanilor și chiar a posterității această foaie n'a văzut nici odată lumina zilei.

Beția de cuvinte

Titlul vestitei critice a lui Maiorescu contra Revistei Contimporane din București, critică ce a dat loc la o lungă și faimoasă ceartă literară. De atunci beția de cuvinte a rămas proverbială pentru scrieri fără inspirație, fără idei și fără stil.

Bine nutrit sau bine hrănit

Epitet ce se dă lui Caragiani, după invenția lui Pogor, de când Caragiani s'a făcut corpulent și porecla Agamemnon s'a învechit (v. a.) Este de observat că atunci când se dă acest epitet numele se pronunță Caraiani, niciodată Caragiani. „Iată și binenutritul Caraiani". Cu aceste vorbe intrarea lui C. în Junimea este adesea anunțată.

Bodnărescu Samson

Numit și Samsune; născut la Golănești (Bucovina) în 27 Januarie 1841; în Junimea dela 1866; autor liric și dramatic (v. Epigrame). Acum director la școală Bașotă de la Pomârla (v. și Panteismu) Mort 18 Fevruarie 1902.

Boileau

Poet satiric francez care a avut soarta tristă de a fi în parte tradus de Naum. Pogor obișnuit îl numește: p.... de Boileau spre

indignarea tuturor amatorilor de clasicism în poesie, și în special a lui Naum.

Borta Rece

Vestită crișmă din Iași. In timpul disputei Convorbirilor cu Revista Contimporană, un colaborator al acestia, reposatul M. Zamfirescu compune o scriere satirică în versuri, în care arăta pe Junimiști ca oaspeți obișnuiți ai acelei crișme, unde și-ar fi ținând și întrunirile. Această insinuație nu pare a fi mincinoasă în total; cel puțin un Junimist, St. Nei, se zice că ar fi proprietarul acelei crișme, iar doi alții, J. Creangă și M. Eminescu, după cât zice Fama, ar fi petrecând adeseori amândoi pe băncile acelui răcoros locaș.

Bosie Vasile

Născut la Iași în 22 Octombrie 1855; în Junimea de la 1878; poartă pince-nez și este judecător la trib. de Ilfov. Se zice că ar fi comis aforisme sub voalul anonimului. La aniversarea din 1880, când a fost casier, a fost botezat de Pogor Babiți. în urmă membru la casație

Buddha

Înțelept al Indielor și totdeodată divinitate indiană; obiect de predilecție a lui Pogor pentru prelegeri populare, mai cu samă în epoca când cetise o nouă carte despre Indii (V. Jndia în prelegeri și Manu.

I. N.

AVIS. — *In vederea alcătuirii grupului „Convorbiriștilor", propus la pag. 125 al Nr. de Ianuarie, foștii și actualii colaboratori sânt invitați a trimite fotografiile lor la Redacția revistei.*

ERATA. — In Nr. din Martie să se citească:

p. 176 rândul 2 de jos: *Capul* Statului, în loc de Corpul Stalului.
p. 202 „ 5 „ „ *resvrătitelor* „ „ „ resvrătirilor
p. 246 „ 18 „ sus *propria* într'un proprio

CRONICI

Cronica filosofică

Immanuel Kant (1724—1804). — Se împlinesc două veacuri dela naşterea autorului celor trei „Critici". Privind înnapoi, ochii noştri cercetează o priveliştе ciudată: în fund, cea mai mare parte din veacul Revoluţiei; la mijloc, veacul tehnicei şi al combinaţiilor sociologice; în sfârşit, în preajma noastră, primele decenii din veacul războiului tuturor contra tuturor. In volbura evenimentelor, apariţia „Criticii raţiunii pure" — sunt 143 ani de atunci — se înnalţă senină şi enigmatică, asemenea unui monument de granit, acoperit cu inscripţii ieratice.

Opera critică este încă, în bună parte, o taină. Poate, şi din această pricină, ea n'a fost încă aşezată subt vitrină în muzăul istoriei, ci este şi azi ţinta tuturor luptelor, se înţelege, a luptelor academice, în cari, din fericire, întâlnim numai biruitori.

Filozofia critică ridică o grea problemă culturală; căci ea adună la o laltă toate păraele trecutului, pentru a le da drumul apoi în alte direcţii. Este o răspântie, unde se unesc potecile ce vin dinspre răsărit, pentru ca să purceadă altele spre zarea fără margini a apusului. Kantismul e atot cuprinzător, fiindcă incorporează totul.

Cu toate miile de scrieri tâlmăcitoare, înţelesul „Criticii" — scrisă pe un ton sec şi voit pedant — n'a eşit deplin la lumină. Fiecare este convins că a prins o altă faţetă a polivalenţei inspiraţiei criticiste. Unul din cei mai vrednici tâlmaci ai cugetării lui Kant, H. Vaihinger, în prefaţa vol. II a fragmentarului „Comentar al Criticii raţiunii pure" spunea despre aceasta că e „opera cea mai genială şi totodată cea mai contradictorie din întreaga istorie a filozofiei". Un alt credincios al filozofiei critice, un kantian încercat, E. Adickes, într'unul din articolele asupra „Puterilor motrice ale evoluţiei filozofice a lui Kant" („Kantstudien", vol. I) se pronunţa şi mai turburător. Până în zilele noastre, scrie Adickes, nimeni nu ştie exact ce-a vrut Kant să spună. Şi adaogă: dacă nu descoperim nou material documentar — ceeace e puţin probabil,

de oarece totul a fost răscolit (scrisori, notițe) — putem încheea melancolic că o decizie în ce privește interpretarea kantismului este aproape cu neputință. In sfârșit, poetul Schiller, admirator al lui Kant, se rostea: cu cât citesc mai mult opera critică, cu atât o înțeleg mai puțin.

Sistemul kantian — neocriticistul H. Cohen întărește: singurul „sistem" filozofic până azi — nu este un organism elementar, ci o formație complexă de factori eterogeni, iar unii aproape indiscernabili. Nu cutez a da un rezumat popular al kantismului, ci mai de grabă aș fi îndemnat a privi izolat cel puțin unele din „puterile motrice", cele mai ascunse, ale ideii critice.

Filozofia critică este concluzia firească a premiselor filozofice, puse, nu numai de cultura modernă, dar și de cele precedente, antică și medievală. Ne-o spune nu numai un dibaciu comentator kantian, din tabăra tomistă, Sentroul, în „Kant și Aristotel", dar și un Windelband, care, se știe, e un luminos istoriograf al cugetării mai nouă.

Nota proprie a culturii antice e „descoperirea" simțului teoretic, a gândirii explicative, rationale, — pe scurt, a *Logos*-ului, neatârnat atât de impresiile trecătoare cât și de miturile religioase. Elinul a revelat umanității interesul pur teoretic, tâlmăcirea logică, nu teologică, a lumii, într'un cuvânt, Știința. Dar pentru grec, „Rațiunea" era *vorbirea* ordonată și cu sens; termenul, aproape netraductibil, de „Logos" semnifică deopotrivă gândirea și cuvântul ce exprimă prin grai gândirea. De aceea, cultura greacă s'a lăsat târîtă de vraja gândirii — cuvânt, amestecând știința cu dialectica și retorica, ambele arte ale bunei și dreptei rostiri. Tipic, subt acest titlu, este platonismul, pentru care știința este descoperirea, prin jocul logic al contradicției, a Ideilor pure, adecă a Idealelor de „dincolo" de lumea simțurilor.

Chiar în morală elinul este intelectualist: a lucra bine era pentru el a denumi just valoarea lucrurilor, astfel că suferința își schimbă fața, dacă e numită un bine; iar plăcerea se împuținează, dacă înțeleptul zice că e un rău. Știința și morala erau chestii de nume potrivite; erau vorbiri bine închegate, armonii eterice de noțiuni.

Drept urmare, deabia spre finele antichității, și doar parțial, cultura veche izbutește a găsi o legătură mai strânsă între vorbirea rațională și *faptele* sensibile, oarecum neraționale în brutalitatea lor. De dragul rațiunii, elinul trecea cu vederea, și uneori chiar nega paradoxal, faptul pur; de aceea antichitatea greco-romană a rămas străină de o adevărată știință exactă a faptelor naturale, și s'a mulțumit cu platonismul turbure al lui Plotin și discipolilor săi.

Evul mediu aduce un factor cultural nou, necunoscut anticilor ca ceva de sine stătător: *credința*, sprijinită pe „interior", pe conștiința morală. Logos-ul antic, care nu-și statornicise un raport

mai strâns cu faptele naturale, este aşezat, fără nici o pregătire de rezistenţă, în faţa faptului moral al credinţei. Rezultatul firesc a fost că el a trebuit să se plece, prefăcându-se cu vremea în auxiliarul credinţei, cristalizate în dogme, adecă în propoziţii revelate şi, de aceea, neîndoelnice. Filozofia scolastică e odiseea Raţiunii greceşti, rătăcită în celulele mănăstireşti sau în conciliile ecumenice. Prin creştinism, cuvântul (Logos-ul) se întrupează ca fiu al Domnului, „devine carne", cum spune evanghelistul Ioan. Scolastica era convinsă că rezultatele reflecţiei raţionale, cari intră în conflict cu dogmele, sunt tot atât de greşite, ca şi cum ar fi respinse de percepţiile sensibile.

Gândirea nouă îş face apariţia în momentul ce Logos-ul, spiritul teoretic, se liberează de obligaţia de a traduce pe omeneşte adevărurile dumnezeeşti. Gândirea secularizată se desparte din nou de credinţă, care dintr'un fapt minunat, cum era la obârşia creştinismului, devenise tot mai mult prin scolasticizare o spumă de vorbe barbare. Scolastica s'a înnăbuşit în propria ei grăsime, declară istoriograful Stöckl.

Dar Raţiunea, deslipită de faptul moral şi religios, era din nou în primejdie să alunece în jongleria ideilor fără prihană, sau să se înnalţe, bătând numai dintr'o aripă, în văzduhul liber al imaginaţiei. Nu s'a întâmplat aceasta, deşi Renaşterea ne prezintă multe pilde de platonizare a ştiinţei şi de verbalism. Gândirea modernă se pătrunde din nou de raţiunea antică; însă de data aceasta pentru a-i găsi un reazem, nu în faptul moral, ci în cel natural şi sensibil. Astfel s'a realizat la un Copernic, Kepler, Leonardo, Galilei şi deplin la Newton „căsătoria legitimă" — termenul e al lui Bacon — a faptelor sau experienţii cu raţiunea *matematică*, pe scurt, astfel a luat fiinţă ştiinţa exactă, mecanică, a naturii, fenomen istoric de precădere modern.

Raţiunea părea că de acum va fi absorbită de orânduirea şi lămurirea, matematic formulabilă, a faptelor sensibile: ea îş întorsese faţa dela cer la pământ. Ba chiar, putem spune, Logos-ul se întrupase din nou; se materializase, de data aceasta, pentru totdeauna şi pentru a face minuni cu mijloace fireşti. Ştiinţa matematică a naturii este cel dintâiu eveniment cultural modern; ea este piatra de hotar între o lume îndreptată spre „interior" şi cuceriri morale, şi o lume râvnitoare spre „exterior" şi biruinţe materiale.

Cum rămânea, însă, faptul credinţei? *Ştiinţa*, în adevăr, era întemeeată, cum nu mai fusese; dar *conştiinţa?* De aci începe a se desfăşura tragedia sufletului modern. Gândirea, acaparată de cunoştinţa pozitivă, părea a nu mai poseda nici o rezervă pentru a sprijini credinţa şi conştiinţa morală. Credinţa rămânea stingheră, alături de ştiinţă, ca ceva deplin neraţional; de acum, ea trebuia să-şi susţină dreptul la viaţă cu mijloace proprii, uneori violente şi duşmănoase ştiinţei.

Această izbire sângeroasă între știință și conștiință este un mobil de căpetenie al filozofiei moderne, și întreaga filozofie mai nouă, cu deosebire subt înfățișarea rațională, se silește eroic a incorpora științei substanța vieții morale și religioase, de sigur cu alte procedee decât acelea ale evului mediu, și în alt spirit. Metafizica a eșit din această trebuință; iar inspiratorul filozofiei moderne, Descartes, izbutește a face din evidența „interiorului" și din veracitatea lui Dumnezeu reazemul certitudinei științei exacte. Era o minune.

Pilda lui Descartes a fost înțeleasă și urmată. Și acum dacă scrutăm resorturile secrete ale filozofiei moderne ajungem la următoarea curioasă constatare. Știința, explicativă și tehnică, a lumii materiale, și conștiința lăuntrică a credinței pot fi întrucâtva împăcate, numai dacă putem dovedi că amândouă au aceeaș obârșie: spiritul omului, care se manifestă ca rațiune în Știință și ca moralitate vie în Credință. Știința și credința îș dau mâna, dacă ambele au acelaș fond: personalitatea umană, monada atot cuprinzătoare.

In adevăr, cugetarea modernă se definește prin această „interiorizare" a condițiilor științei: eul este totodată resortul științei și isvorul nesecat al datoriei și credinței. Aceeaș conștiință, care înțelege lumea, se afirmă autonom în lumea inteligibilă a credinței. Intr'acest chip, rațiunea, ce părea că se depărtează de credință, se apropie din nou de ea: lumea materială, obiectul gândirii exacte, întru cât e cunoscută, este dependentă de lumea interioară a conștiinței morale. Rațiunea teoretică are aceeaș subterană rădăcină ca și rațiunea practică.

Acest motiv ocult al filozofiei moderne află în sistemul criticist cea mai organică înfăptuire. Aceeaș metodă, critica, fundează valoarea obiectivă a științei, și în acelaș timp dă legii morale și credinței o temelie de nesdruncinat.

Fără îndoială, Kant n'a ajuns la acest indulgent „sistem", în care îș dau frățește mâna platonismul, creștinismul și știința exactă a naturii, dintr'odată. Deslegarea aceasta este opera bătrâneții; dacă filozoful nostru ar fi închis ochii pela 50 de ani, opera critică ar aștepta poate și azi „creatorul" ei.

Cugetarea kantiană nu se mișcă rectiliniu, ci în spirală: în tinerețe Kant este un raționalist după formula wolffiană, dar un raționalist independent, care trecuse prin disciplina științei newtoniene; apoi câtva timp, în deceniul 60 al sec. XVIII, este sguduit, dar nu târît, de obiecțiile sceptice ale empirismului, și de aceea în „Visurile unui vizionar" (1765) metafizicianul de altă dată are isbucniri de amară ironie față de „visurile metafizicii". Tae în propria lui carne.

Dar tocmai când se părea că metafizica îi devine tot mai străină, iată-l pe Kant făcând, după o expresie a sa, un „viraj" (Umkippung) înapoi spre metafizică în „Disertația" „Despre forma și principiile lumii sensibile și inteligibile" (1770), susținută în

vederea ocupării catedrei de logică şi metafizică. Dar chiar în această lucrare o idee nouă, temelia criticismului, îş face loc: spaţiul şi timpul nu sunt nici atribute ale lucrurilor, nici simple noţiuni, ci forme ale sensibilităţii sau intuiţiei, aşadar, condiţii neapărate ale perceperii oricărui lucru.

După „Disertaţie" urmează vre-o 10 ani de tăcere ştiinţifică, de gestaţie anevoioasă, şi în 1781 apare „Critica r. pure"; apoi, repede, în 1788 „Critica r. practice" şi în 1790 „Critica judecăţii". Toate celelalte opere, din perioada critică, sunt preludii sau întregiri ale celor trei „Critici". Pe scurt, în genere şi cu o cronologie rotunjită, cugetarea kantiană trece prin următoarele momente: raţionalism (1750—60), empirism (1760—1770), raţionalism-criticism (1770), criticism (1781—1804).

Care este, în trăsături largi, deslegarea kantiană? Ea se conturează mai întâiu, în opoziţie cu cele două direcţii ante-critice: raţionalismul şi empirismul. Cea dintâiu, în scopul apropierii ştiinţei de conştiinţa religioasă şi morală, transformă credinţa într'o ştiinţă, cel puţin tot atât de sigură ca şi cunoaşterea naturii, o transforma într'o metafizică: lumea fizică este o realizare în timp a esenţelor veşnice, aşadar omul poate cunoaşte cu siguranţă matematică natura divinităţii, realitatea libertăţii şi sufletul substanţial, deci, nemuritor. Metafizica modernă, asemenea metafizicei de totdeauna, a urmărit şi ea himera unei dovediri teoretice a năzuinţelor, a idealelor morale, omeneşti. Omul a conceput un bine suprem, şi apoi a încercat a dovedi că acest bine este o realitate într'altă lume decât aceea a simţurilor.

Empirismul, încă din vremea scolasticei în decadenţă, urmărind cu alte mijloace, acelaş scop: păstrarea credinţei morale, obţine un rezultat opus: ştiinţa fizică şi metafizică este o construcţie tot atât de subiectivă, de nesigură, ca şi convingerile de ordin moral. Atât raţionalismul cât şi empirismul, amândouă, fundau pe conştiinţă, pe Eu, credinţa şi ştiinţa; primul făcând şi pe una şi pe cealaltă expresii ale raţiunii, cel de al doilea, cum întâlnim la Hume, pe amândouă „credinţe" ce nu posedă decât o „moral evidence".

Kant desparte ştiinţa de credinţă, însă numai pentru a le uni într'un chip şi mai strâns. Ambele, declară Kant, sunt deopotrivă de raţionale; însă nu la fel raţionale. Raţionalismul nu cunoştea decât o raţiune teoretică; empirismul nici o raţiune, sau mai exact, numai un fel de raţiune practică: deprinderea Kant deosebeşte strict raţiunea teoretică de raţiunea practică, aşadar, amândouă raţiuni, fiindcă tind spre universal şi necesar. Ştiinţa este un produs al raţiunii teoretice; credinţa a raţiunii practice. Există dar o raţiune teoretică, care orânduieşte, potrivit legilor ei, multiplicitatea sensibilă; şi o raţiune practică, care nu are un material de unit, ci se afirmă liber.

Ce este dar ştiinţa; care este aplicaţia legitimă a Logos-ului

teoretic, după Kant? A cunoaşte este, după acesta, a supune materialul sensibil legilor constitutive, sintezelor primare, ale Raţiunii. Nimic nu e cunoscut, dacă nu este unificat de formele a priori ale intuiţiei şi gândirii. Aceste forme sunt a priori, adecă nu sunt *întemeiate* pe experienţă, pentru cuvântul că ele sunt condiţia experienţii, că fără ele cunoştinţa nu e cu putinţă. Cum să decurgă din experienţă, ceeace este fundamentul oricărei experienţe? Ceeace numim natură este un *fenomen*, adecă chipul în care obiectele în sine sunt prinse şi gândite de unitatea conştiinţei sau raţiunii. „Lumea exterioară" din spaţiu şi timp, lumea obiectelor, unite necesar prin raportul de oarbă cauzalitate, este *formal* productul inteligenţei, de oarece, nimic nu este cunoscut, dacă nu se supune condiţionării subiective a raţiunii, dacă nu este ordonat de formele spiritului, de sintezele „transcendentale". Natura este un sistem de legi, al căror temeiu sunt legile raţiunii; unitatea naturii este unitatea spiritului. Acesta este — zugrăvit într'o schemă fragilă — „idealismul transcendental", concepţia suveranităţii activităţii spontane a conştiinţei în faptul ori cărei ştiinţe.

Lumea fizică, cu toate că posedă un fond de realitate, neatârnată de conştiinţa noastră, fond ce-i asigură o „realitate empirică", este, ca de altminteri orice cunoştinţă, relativă raţiunii teoretice, este ideală, de oarece ea nu fiinţează, ca fapt de cunoştinţă, independent de legile subiective ale conştiinţei. Concluzia firească trebuia să fie: lumea naturală, fiind un fenomen condiţionat de subiectul cunoscător, nu este realitatea unică, pe scurt, în termeni kantieni, realitatea ei este empirică, nu şi absolută sau transcedentală.

Neatârnată de „mundus sensibilis", de fenomen — obiectul ştiinţei —, vibrează misterios o altă „lume" („mundus intelligibilis"), o realitate în sine pe care n'o putem *cunoaşte*, dar o putem *gândi* (alminteri n'am şti de existenţa ei); aşadar, o „lume", care nu se întinde în spaţiu, nu durează în timp şi nici nu e robită determinismului natural, o lume care se identifică cu libertatea, cu fapta spontană şi totuş raţională.

Dar ce este această lume nesensibilă, noumenală? Răspunsul e strălucit: e tocmai lumea aspiraţiilor morale şi religioase. Considerând acum rezultatele „Criticii r. pure", nu trebue oare să deplângem faptul că tocmai realitatea cea mai preţioasă, realitatea absolută, nu poate fi cunoscută, adecă gândită *determinat?* Raţionalismul era convins că posedă organul unei ştiinţe sigure despre această lume; era o „iluzie", o iluzie „naturală", însă. Empirismul, tăgăduind cu drept cuvânt soliditatea unei atare cunoştinţe, sdruncina ştiinţa în genere, şi totodată lăsa fără temelie sigură faptul credinţei.

In acest punct critic se vădeşte subtilitatea kantiană. Se înţelege: dacă privim ştiinţa drept o „construcţie" a spontaneităţii spiritului, iar obiectul ei drept un *fenomen* (un chip de arătare

nouă a realității în sine), e clar că o știință a absolutului este, prin condițiile generale ale oricărei științe, exclusă. Absolutul (ceeace e independent de conștiință) nu poate fi supus legilor sintetice ale spiritului, nu poate fi fenomen. E o tautologie. Din moment ce am răpit sferei științifice lumea suprasensibilă, de bună seamă, ea nu mai pătrunde în raza cunoștinței, dar rămâne, *necesar*, un obiect de pură gândire. Este, de sigur, o pierdere. dar și un mare câștig. Câștigul e că acea lume, tocmai pentrucă nu poate fi cunoscută dogmatic, nu poate fi expusă nici loviturilor mortale ale îndoelii. Critica se opune deopotrivă susținerii dogmatice, dar și scepticismului. In acest înțeles, Kant scrie la începutul „Criticii r. pure": „a trebuit să distrug (falsa) știință, pentru a face loc credinței", propoziție ce reclamă o interpretare prudentă.

Dar rămâne oare realitatea nesensibilă pururea străină cunoștinței? Nu; căci alături de rațiunea teoretică se revelează omului, ca un fapt adânc și personal o „rațiune practică" (praktische Vernunft), o conștiință morală, care grăește nesilit în „legea morală", în porunca necondiționată, imperativă, a datoriei. Conștiința morală este o „experiență" tot atât de certă și de rațională, ca și faptul teoretic: natura. La finele „Criticii r. practice" întâlnim formula rezumativă, pe care pietatea a săpat-o pe mormântul din Koenigsberg: „Două lucruri... îmi umplu inima de o admirație, de un respect, pururea noi, pururea crescânde: cerul înstelat deasupra capului meu, și legea morală în mine". Și astfel, din cenușa metafizicii pseudoștiințifice înviază noua metafizică a credinței, punând capăt celei mai dureroase cumpene sufletești: nu putem nici primi, dar nici respinge metafizica (științifică). Credința așează ordinea metafizică, ordinea morală, mai sus de cât toate puterile trecute și viitoare ale oricărei științe. Ceeace teoretic e probabil, moral, are o certitudine izbăvitoare. Soarta fiecăruia este de a fi ca și Kant „înamorat" de metafizică, care, cel puțin ca „dispoziție naturală" e de nedesrădăcinat.

De acum, urmările se rostogolesc: în „legea morală", în această raționalizată „voce a conștiinței" a lui Rousseau, eu mă recunosc ca o ființă spirituală și *liberă*. „Tu trebue, deci tu poți!" Legea morală se înfățișază ca cea mai curată întrupare a Persoanei, care este scop în sine, scop absolut, nu mijloc în vederea altui scop.

Dacă în conștiința morală mă simt rațional liber, și dacă, mai departe, îmi amintesc că natura nu cunoaște decât strictul determinism, nu sunt oare îndrituit a crede că prin acțiunea morală eu mă smulg din lumea fenomenală a spațiului și timpului, și totodată particip din realitatea inteligibilă, din ordinea morală, care este tot una cu ordinea divină a lumii? Moralitatea îmi da cheea înțelegerii realității veșnice, pe care rațiunea teoretică mi-o falsifică inevitabil, transfigurând-o în fenomen necesar în spațiu și timp.

Legea morală îmi destăinue fără ipocrizia teoriei, mai sigur decât știința, secretele realității divine. Mai mult; ea îmi arată că

sufletul raţiunii în genere este *voinţa pură*, şi că activitatea raţiunii teoretice, care, cum văzurăm, subîntinde cunoaşterea ştiinţifică, este ea însăş o latură a raţiunii practice, poate, cum susţin pragmatiştii zilelor noastre, un organ al trebuinţelor materiale, al „voinţei de a trăi".

In chipul în care I. Kant înţelege a uni cele două raţiuni, vom afla comentarul lămuritor al acelui enigmatic „*primat* al raţiunii practice asupra celei teoretice", primat ce dă la iveală motivul cel mai ascuns şi caracteristic al kantismului. Omul credinţei are prioritate faţă de acela al ştiinţei; personalitatea morală preţueşte mai mult decât munca ştiinţifică; „în adâncul omului sălăşlueşte adevărul", cum spunea Aureliu Augustin. Aşa înţelege criticismul Fichte, din cea dintâiu promoţie kantiană; aşa îl înţeleg Windelband şi Rickert, din ultima promoţie.

Dar ideea critică nu este încă deplin circumscrisă. Peste prăpastia dintre *natura* fenomenală şi *libertatea* inteligibilă, „Critica judecăţii" — a treea „Critică" — aruncă o punte feerică: libertatea se coboară în natură subt forma de *scopuri* interioare naturii şi de *frumos*. Scopul este libertatea în natură. Natura, ca şi istoria omului, par astfel întocmite, *ca şi cum* ar urmări realizarea scopului suprem: domnia ordinei morale pe pământ şi în restul lumii sensibile; *ca şi cum* ele ar fi opera de artă a unui Demiurg; *ca şi cum* rostul lor ar fi să producă în om o desfătare, lipsită de interes, desfătarea frumosului. Astfel putem scrie că cel din urmă gând al lui Kant a fost legarea celor două „lumi", a necesităţii şi libertăţii, în conceptul de „armonie", aşadar, de realizare a libertăţii prin instrumentul necesităţii naturale.

Este, prin urmare, o greşită perspectivă despărţirea, înlăuntrul kantismului, a „Criticii r. pure", care are, e drept, un rezultat isbitor, dar negativ, de celelalte „Critici", întregitoare şi susţinute de o inspiraţie pozitivă.

Intr'această vastă fundare a culturii pe unitatea spiritului autonom, aflăm sensul autentic al Criticismului. Metoda critică ne îndeamnă a căuta „condiţiile" subiective, spirituale, ale tuturor manifestărilor culturale; ea ne sileşte, împotriva oricărui dogmatism, să statornicim mai înainte de orice limitele impuse, şi valoarea obiectivă garantată, de natura Raţiunii.

Se întrevede, acum, bogăţia, aproape pletorică, de motive fuzionate în doctrina critică; se întrevede de asemenea, după cuvântul lui Humboldt, de ce opera criticistă a devenit pentru filozofie ceeace este pentru jurişti „corpus juris". De aceea, şi în cultura românească sămânţa kantiană, aruncată cumpătat de învăţământul lui T. Maiorescu, a dat roade nu numai de direcţia teoretică, dar mai ales în latura etică.

De altminteri, idealismul critic era singura doctrină, care în opoziţie cu trivializarea filozofiei dela sfârşitul sec. XVIII, aducea un cuget proaspăt, neistovit nici azi, în cultura veacului trecut.

In zilele noastre se vorbeşte adesea de criticism ca de o „piatră de moară", care apasă greu „pe inima tinerei generaţii"; se vorbeşte de asemenea de „fetişismul kantian". Doleanţele pot fi îndrituite; dar e bine să ţinem seama că până ce nu vom isbuti să clădim în locul casei criticiste un adăpost spiritual tot atât de trainic, e de preferat a ne apropia cu evlavie de cugetătorul, care a făcut din metoda critică, tolerantă şi înţelegătoare, o unealtă spirituală, trebuitoare oricărei culturi naţionale.

Mircea Florian.

Cronica literară.

Landsmaal şi riksmaal.

Cu prilejul morţii lui Arne Garborg. O scurtă notiţă, vestea acum câteva săptămâni, moartea, la vârsta de 72 ani, a vestitului poet şi romancier norvegian Arne Garborg. Pe lângă menţionarea romanelor lui: *Pace* şi *Studenţii de origină ţărănească*, — carte osebit de interesantă pentru noi prin zugrăvirea unui anumit proletariat intelectual, — şi afară de citarea faimosului poem epic *Haugtussa* şi a migăloaselor traduceri din Homer.

Se mai adaoga că Garborg fusese „şeful literar al mişcării neo-norvegiene". Pentru lămurirea acestei afirmaţii, puţină istorie nu e de prisos.

Când, după îngenunchiarea jarlilor şi a höfdingilor, stăpânitori neastâmpăraţi ai văilor, unii dintr'înşii încredinţează valurilor prieteneşti sărăcia lor neatârnată şi comoara lor de poveşti, — ce avea să stea închisă între stâncile Islandei până să se întoarcă prin gura scalzilor în ţara de obârşie, — Olaf I rămâne singur cârmuitor în Norvegia lui pacificată şi creştinată (995).

Peste trei veacuri, ţara cade în stăpânirea dinastiei suedeze a Folkungilor (1319) şi, puţin în urmă, prin căsătoria fiicei regelui danez Waldemar Atterdag cu Haakon, regele Suediei şi al Norvegiei, se înfăptuieşte unirea dela Kalmar, iar Margareta, Semiramisa Nordului, ajunge regină peste tustrele ţările scandinave (1397). Dar acest vis politic, ieşit din pofta medievală de stăpânire şi nici de cum din vre-o dorinţă de contopire a unor popoare diferenţiate prin condiţiuni geografice, trebuia să se năruiască odată cu moartea visătoarei lor.

Dela ruperea unirii dela Kalmar şi până la 1814, Norvegia rămâne sub cârmuirea Danemarcei, păstrându-şi totuşi *tingul*, firea ei de provincie autonomă şi titlul de regat. Ocupaţiile vremelnice ale Suedezilor, cari dela Gustav Wasa tăgăduiesc întâietatea politică a Danemarcei şi sperie Nordul cu năsdrăvăniile lui Carol

al XII-lea, n'au schimbat întru nimic caracterul de provincie daneză al plaiurilor norvegiene.

Orice cârmuire străină îndelungată aduce cu sine un popor de ostaşi şi funcţionari cari, negrăind limba ţării ocupate, silesc pe cei stăpâniţi să înveţe graiul stăpânitorilor şi dau cu vremea cetăţilor lor de reşedinţă, un caracter de oraşe înstrăinate. Procesul de desnaţionalizare e cu atât mai uşor într'o ţară muntoasă unde, în lipsă de ogoare, poporul trăieşte pe malul mării şi se adună în oraşe. Şi nimic nu mai poate împiedica asimilarea, când graiul cârmuitorilor e frate bun cu graiul cârmuiţilor.

Astfel, într'o ţară unde astăzi jumătate din populaţie trăieşte la oraşe, s'a ajuns să se vorbească două limbi: *riksmaal*-ul, limba regatului, deci a cârmuitorilor, care a evoluat în spiritul poporului norvegian şi a dat limba literară a lui Ibsen; şi *landsmaal*-ul, limba ţării, deci a cârmuiţilor, fărâmiţată în dialecte păstrate la ţară.

Consecinţa a fost că, multă vreme, literatura norvegiană a fost incorporată literaturii daneze; şi e adesea foarte greu, dacă nu imposibil, să lămureşti căreia din aceste două literaturi revine gloria cutărui sau cutărui talent. Astfel, Molièrul Nordului, Ludvig Holberg, e socotit în deobşte ca danez, deşi e născut la Bergen, e fiul colonelului norvegian Kristian Nilsen Holberg, — cunoscut în istorie ca apărător al cetăţii Fredrikshald, — şi a trăit în Norvegia până la 22 ani. Dar, dela această vârstă înainte se „stabileşte în Danemarca, ajungând acolo cea mai luminoasă figură literară a timpului. Şi Danezii îl revendică, firesc, pentru literatura lor, fiindcă a trăit printre ei şi a scris în limba lor, deşi era convins că scrie în limba lui.

Când, în 1814, — după întemeierea „Societăţii pentru mântuirea Norvegiei", după înfiinţarea Universităţii din Kristiania şi proclamarea Constituţiei la Eidsvold de către o mână de studenţi în frunte cu Henrik Wergeland, — Norvegia devine neatârnată, şi e dăruită prin tratatul dela Kiel mareşalului francez de pe tronul Suediei, ca preţ al trădării sale, — tineretul care cântă în versuri patriotice libertatea Norvegiei, un Iohan Storm Munch, un Conrad Schwach, un Maurits Hansen, un Henrik Bjerregaard, vorbesc şi scriu în acelaş *riksmaal* de origină daneză, pe care acum îl numesc *norsk* (norvegiană) din ură faţă de foştii ocupanţi.

Constituţia din 1814, alcătuită de clasa funcţionarilor, chemase pe ţărani la viaţa publică, deşi nu aveau încă destulă pregătire pentru acesta. Relaţiile patriarhale dintre slujbaşii dela sate şi ţărani încep însă să se strice pe la 1830, când, prin vinderea în loturi a moşiilor statului, numărul micilor proprietari sporeşte, mijloacele de trai devin mai uşoare şi îndemnul spre trebile publice mai puternic. Sătenii îşi exercită drepturile politice, trimeţând oamenii lor în *storting;* şi duhul neîncrederii de o parte, bucuria

prigonirii de alta, nimicesc vechile legături de prietenie dintre clasa țărănească și tagma funcționarilor.

Tendința de emancipare a țăranilor, încurajată de tinerii cari vedeau în ea victoria elementului neaoș norvegian împotriva vechiului spirit danez, se manifestă în literatura dela 1830 prin *perioada norvegianismului (norskhedsperioden)*. Se proclamă ura împotriva a tot ce e danez, se declară lupta de exterminare a obiceiurilor și modelor străine, se propovăduiește întrebuințarea straielor țărănești, cercetarea de aproape a vieții și a sufletului țărănimii. De notat, că toți scriitorii acestei perioade, și Henrik Wergeland, și Kristian Monsen, și Sylvester Sivertson, ca să nu vorbesc de marele lor dușman Welhaven, scriu în *riksmaal*, cu toată ura lor pentru Danezi și dragostea lor pentru țărani.

Pe la 1840, se întâmplă însă o renaștere înrudită cu aceea a lui Oehlenschläger din Danemarca și asemănătoare aceleia reprezentate la noi de Bălcescu, Alecu Russo și Alexandri. Poezia populară norvegiană, viața și rostul poporului, în sfârșit istoria națională, devin obiectul unor studii serioase, care exercită o influență hotărâtoare asupra întregii literaturi viitoare.

Poezia populară e adunată și publicată în limba țărănească *(landsmaal)* de către o pleiadă de cercetători entuziaști. Poveștile norvegiene apar în versiunile măiastre ale lui Peter Christen Asbjörnsen și Jörgen Moe; miturile naturale sînt date la iveală de acelaș Asbjörnsen, după ce cele istorice fuseseră cunoscute prin culegerea lui Faye; în fine, cântecele populare sânt adunate în culegeri bogate, scoase de Magnus Bostrup Landstad și Sophus Bugge.

Poporanismul străbate chiar în alte domenii artistice: Lindeman strânge melodii populare, care revin în compozițiile lui Halfdan Kjerulf și Ole Bull. Interiorul țărănesc e poetizat în pânzele lui Tidemand; iar Gude și urmașii lui își culeg motivele artistice din natura accidentată a țării lor.

In sfârșit, curentul național răsbate în știință. Rudolf Keyser și Peter Andreas Munch scormonesc istoria veche. In 1845, se întemeiază „Societatea pentru studiul limbii și literaturii vechi norvegiene“ și Ivar Aasen supune limba țărănească vie unei riguroase cercetări științifice.

La 1853, după apariția gramaticii și a vocabularului lui P. A. Munch, Aasen scoate câteva „Exemple din limba țării“ *(Prøver af landsmaalet)* și propune contopirea celor mai frumoase dialecte, întrebuințând bogăția lor și formele lor variate la reconstituirea unei limbi populare unitare, *landsmaal*-ul. In această nouă limbă scrisă, scoate Aasen o culegere de cimilituri norvegiene *(Norske ordsprog)*, o piesă de teatru *(Ervingen)* și o culegere de poezii *(Symra)*.

Aasen găsi admiratori printre scriitorii tineri, cari începură să întrebuințeze dialectul lui, împănându-l adeseori cu propriul lor

dialect. Afară de Asbjörnsen, — acest Creangă al Norvegiei, ale cărui poveşti sînt presărate cu descrieri minunate, — trebuie citaţi acì Iorgen Moe, povestitorul copiilor, şi Landstad, poetul religios.

Dar adevăratul urmaş al lui Asbjörnsen e prietenul lui Ibsen, Aasmund Olafson Vinje. In poezii şi poveşti umoristice, Vinje a întrebuinţat întâi dialectul său din Telemarken, apoi *landsmaal*-ul lui Aasen, fără să ţină însă seamă de regulile stabilite de acesta.

Mai şovăitor a fost Kristofer Iansen care, după ce s'a folosit de *landsmaal* în poezie şi într'o lungă poveste romantică inspirată din întunecoasa istorie a veacului al XVI-lea, a început să scrie în *riksmaal*.

In potriva mişcării lui Aasen şi Asbjörnsen, s'a ridicat Knud Knudsen, care, pe temeiul limbii scrise *(riksmaal, dansk-norsk)*, a lucrat la norvegianizarea vocabularului, a ortografiei şi a pronunţării, publicând un „Tratat de filologie norvegiană".

Sub influenţa lui, a poeţilor Andreas Munch, Andreas Jensen şi Theodor Kjerulf, cât şi a nuveliştilor Camilla Collett, Jonas Lie şi Magdalene Thoresen, limba scrisă suferì schimbări determinate de spiritul poporului: cuvinte şi expresii curat norvegiene fură introduse în limba literară, iar scriitorii căutară o construcţie de frază care să corespundă mai exact limbii vorbite.

Dar, pentru stabilirea unei limbi literare, trebuiau talente de talia lui Ibsen şi Björnson cari, utilizând comorile desgropate de curentul nou, să dea limbii scrise o înfăţişare curat naţională. Sub influenţa lui Asbjörnsen, şi-a scris Björnson nuvelele ţărăneşti şi dramele naţionale; şi Ibsen n'a fost străin de curentul poporanist când şi-a scris piesele istorice sau minunata poveste *Per Gynt*. Foloasele curentului nou încep astfel să devină reale, fără ca *landsmaal*-ul, risipit în dialecte, să fi reuşit să înlocuiască *riksmaal*-ul unitar.

Deşi enorma majoritate a scriitorilor norvegieni au continuat să scrie în *riksmaal*-ul evoluat, totuşi s'au găsit fanatici cari n'au renunţat la limba lor ţărănească. In jurul lui Arne Garborg, s au grupat cu vremea dramaturgi ca Vetle Vislie, nuvelişti ca Jens Tvedt şi Rasmus Löland, poeţi ca Ivar Mortensen, Per Sivle şi Anders Hovden.

Caracteristic pentru această a doua mişcare e că adepţii ei nu mai cer înlocuirea *riksmaal*-ului prin *landsmaal*, ci adaptarea limbii scrise la bogăţiile dialectelor sau, mai de grabă, introducerea în *riksmaal* a unor anumite forme şi terminaţii populare. Această nouă limbă norvegiană, rezultând din contopirea ambelor limbi rivale, a fost botezată de adepţii ei: *nynorsk*. Tendinţa e o ţărănizare a formelor orăşeneşti şi, în general, o fonetizare a limbii scrise.

Problema a pierdut însă mult din actualitatea ei de când, în cursul războiului, guvernul Gunnar Knudsen, sprijinit de elemente

parlamentare rurale, a impus în şcoli scrierea nouă, inspirată de preceptele lui Garborg.

Limba literară norvegiană e deci o limbă în formaţie şi e de văzut în ce măsură cutare dialect va reuşi să răzbească în limba scrisă.

Şampionul acestei lupte literare, care prin originalitatea talentului a făcut mai mult decât prin stăruinţa lui într'o idee nouă, a fost Arne Garborg.

In *„Fledraheimen"* Garborg vorbise despre importanţa *landsmaal*-ului pentru viitorul literaturii norvegiene, insistând asupra inspiraţiei populare. In scrierile următoare, aveà să dovedească puterea de mlădiere a acestei inspiraţii.

Problemele religioase, care fac obiectul operilor sale din tinereţe, revin, mai adâncite, în romanele *„Oameni obosiţi"* şi *„Pace"*. Ca liric sau povestitor, ca dramaturg sau cugetător, Garborg s'a ocupat în forme veşnic noi de raportul dintre suflet şi taină, dintre om şi lumea suprasensibilă.

Drama *„Invăţătorul"* şi monologul *„Tatăl pierdut"* sînt înrudite de aproape cu *„Pace"*, eroul fiind chiar fiul lui Enok Haave, cugetătorul melancolic al romanului. In ambele opere, viaţa e concepută ca o luptă de liberare împotriva ideilor pietiste.

„Invăţătorul" Paulus Haave, descoperind că credinţa lui e plină de farisaism, o rupe cu pietismul, îşi vinde averea, o dă săracilor, părăseşte familia şi societatea, se retrage într'o colibă din ödemarken şi lucrează ajutând pe nemângâiaţi, credinţa lui devenind faptă. Suspect în ochii autorităţilor, e implicat şi condamnat ca autor moral al sinuciderii soţiei sale, care se omorîse într'un acces de nebunie. Drama aminteşte prima carte a lui Garborg, *„Libercugetătorul"*. Ca psihologie, se apropie de învăţătura filozofului danez Sören Kierkegaard: creştinismul nu mai există; iar cel ce îndrăzneşte să îndeplinească porunca Evangheliei, păţeşte ca Paulus Haave, căci societatea nu iartă adevărul.

Ca şi *„Oameni obosiţi"*, *„Tatăl pierdut"* e o operă personală, profundă, scrisă în stil de însemnări zilnice. E o comoară de aforisme adânci, scăpărătoare, pregnante. Cugetările se armonizează cu o resemnare dulce, de paşnică supunere la legile vieţii. Legea libertăţii sufleteşti e pentru singuratici, — spunea Sören Kieerkgaard. Cel care vrea s'o cunoască trebuie să fi renunţat, în sufletul lui, la lumea aceasta. Eroul din *„Tatăl pierdut"* purcede la o astfel de iiberare interioară, deşi pare mai sigur pe îndoiala lui decât pe credinţa lui.

De această literatură abstractă se deosebeşte ciclul de poezii şi melodii proaspete *«Haugtussa»*, care alcătuieşte o lungă poveste lirică, având ca persoană principală pe zâna Veslemöy. Deşi momentul epic al poveştii nu-i de-ajuns de desvoltat, «Haugtussa» se menţine prin bogăţia impresiunilor şi puternicul sentiment al

naturii, care amintesc exuberanța din «*Kolbotnbrev*». In stil de poveste, se'nșiră privelişti din viața la țară: nori vijelioşi, amurguri liniştite, isvoare tainice, nopți luminoase. Ivirea lui Veslemöy nu poate fi comparată decât cu unele pagini din Ivar Aasen. Şi iată, în partea a doua, sărbătorile Crăciunului: voioşia jocului, nebuniile flăcăilor, setea de viață, bucuria luminoasă, instinctul brutal. Auzi tactul greoi al bocancilor, sunetele stridente sau înăbuşite, şi parcă tot sângele te bate 'n obraz, te-apasă pe piept. Tăcută, în colț, stă Veslemöy, privind la joc. Ea vede adânc în sufletele oamenilor şi, pentru simțurile ei bolnăvicioase, deodată se schimbă toți în umbre de animale şi troli. Din lumea aceasta a credințelor vechi, Garborg a ştiut să scoată perle de humor popular. Poemul se sfârşeşte prin marea luptă, în care sufletul curat al lui Veslemöy învinge lumea întunecoasă a trolilor.

In întâlnirea lui Veslemöy cu profeții şi înțelepții timpului, eră stofa unui nou poem «*I Hëlhem*». Poetul apare aci ca judecător suprem, care desparte pe cei răi de cei buni. Veslemöy a căzut în lumea subterană. După multe călătorii prin țara bălților şi prin țara negurii, ca vede sufletele mântuite ridicându-se uşoare din lutul greu. Garborg reînviază, după credințe vechi, învățătura talionului, cu o consecvență întrecută doar de fantezia lui Dante. Poemul e inspirat de vechile poveşti norvegiene, compoziția dramatică fiind înrudită cu povestea «*Draumkvæde*» dela sfârşitul evului mediu. Stilul maiestos al lui Garborg nu învinge însă monotonia didactică a expunerii. Interesantă e puterea de evocare în zugrăvirea fantastică a locurilor şi a plaiurilor, cum e de pildă descrierea peşterilor din țara negurii.

In ultimul lui volum *(Aer de munte)*, Garborg a adunat schițe şi impresii din anii din urmă. Sînt aci, între altele, considerațiile unui moşneag, care simte că cei tineri nu pot pricepe pe cei bătrâni. «Dar din adâncul inimii, încheie bătrânul, le urez tuturor tinerețe destulă. Căci cu tinerețe vor cumpăra înțelepciunea.

Marcel Romanescu.

Cronica Militară

Minoritățile şi Serviciul Militar. — După cât sunt informat, noul proect de lege asupra recrutărei armatei este întocmit şi în curând va fi supus dezbaterilor parlamentului.

Dintre chestiunile ce urmează a se discuta cu această ocaziune, de sigur că una din cele mai grele şi mai delicate, este aceia de a se hotărâ dacă minoritățile trebue, sau nu. să facă serviciul militar şi în ori ce caz — ce anume întrebuințare urmează să capete în armată.

Dintre minorități, nu mă voi ocupa de cât de cele mai nu-

meroase şi nu voi analiza această chestiune de cât în ceia ce priveşte interesele noastre de apărare naţională, lăsând punctul de vedere politic, social etc. pe seama specialiştilor respectivi.

1). Este de necontestat că actuala generaţie de Maghiari este şi va fi potrivnică statului român, până ce se va convinge că ţara noastră este un element de ordine şi e foarte îngăduitoare faţă de toate naţionalităţile, cât timp vor respecta ordinea de stat existentă. De o cam dată tendinţele maghiare iredentiste se manifestă pe faţă în ori şi ce împrejurări şi fără nici un înconjur.

Mă întreb atunci: Putem cere unor asemeni oameni ca să-şi verse sângele pentru ţara noastră? Este prudent s'o facem?

Jertfa vieţei nimeni nu o dă, fără o raţiune binecuvântată, ci numai pentru o ideie mare, cum este ideia de patrie. Ea singură este în stare să întărească voinţa luptătorului în aşa grad, în cât să poată învinge frica de moarte, care, din cauza instinctului de conservare, se găseşte mai mult sau mai puţin desvoltat la ori şi ce om.

Cum dar să se poată pretinde sacrificiul vieţei pentru patrie unor oameni cari au idealuri şi legături sufleteşti în afară de hotarele ţărei noastre?

De altfel, împrejurările ne-au lămurit îndestul:

Semnalându-se guvernului nostru mişcări de trupe suspecte peste frontiere, a fost nevoie să se mărească simţitor efectivele la anumitele corpuri, prin chemarea oamenilor de la vetrele lor.

La una din diviziile ce trebuia să-şi sporească efectivele, urma să se prezinte şi 5000 minoritari. Ei bine, cu toate sforţările făcute de jandarmerie, organele poliţieneşti şi administrative, nu au răspuns la chemare de cât 800 din ei!

Nu este oare aceasta foarte simtomatic şi îngrijitor?

La ce bun să se conteze la o mobilizare pe nişte oameni de care nu suntem de loc siguri că se vor prezenta la corpuri, ne cum să-şi jertfească de bună voie viaţa când ar fi nevoie? Şi trebue să se ştie că există regimente în vecinătatea frontierilor *unde 50% din efectivele de mobilizare nu sunt elemente româneşti.*

De aceia socot că, dacă asemenea elemente nu pot fi complect scutite de serviciul militar, în ori şi ce caz ele nu trebuie să fie încadrate între trupele luptătoare, ci să constituiască unităţi de pionieri, lucrători etc. care să fie întrebuinţate numai în zona interioară.

II. In ce priveşte pe Evrei, după tratatele ce s'au încheiat în urma războiului mondial, ei sunt consideraţi ca cetăţeni români, însă după aceleaşi tratate ei se bucură, în acelaş timp şi de toate avantajele care s'au acordat celorlalte minorităţi; prin urmare drept este de a-i considera şi pe dânşii în aceaşi categorie.

Se înţelege, nu sânt antisemit, după cum nu sânt nici anti-

maghiar. Din contra cred că pe unele tărâmuri, Evreii pot aduce foloase reale ţărei noastre.

Lucrurile nu stau tot ast-fel în ceia ce priveşte armata.

In adevăr insuşirele rasei lor sunt în opoziţie cu calităţile necesare ostaşului.

Este destul să amintesc că individualismul sădit în sufletul Evreilor din cauza pribegiei şi a luptei care a trebuit să o poarte în mijlocul popoarelor organizate în care au trăit — este cu totul în contrazicere cu altruismul până la jerfirea vieţii ce se cere unui soldat.

Ar fi absurd din punct de vedere pedagogic să afirmăm că educaţia militară ar putea anula sau schimba carecterul rasei, mai cu seamă când durata serviciului militar e atât de scurtă astăzi.

Apoi Evreii, ne având nici o legătură cu pământul unde locuesc, consideră ca patrie întregul pământ sau cel mult provincia asiatică unde s'a încercat formarea unui stat evreu. — Cum ar putea deci să se lege de o altă ţară?

Este ştiut că în timpul războiului mondial au dat cel mai mare procent de defetişti, indiferent de tabăra unde au luptat.

Apoi, ce încredere putem avea în sutele de mii de Evrei ce au invadat ţara noastră după război, şi pe care nimic nu-i leagă de acest pământ!

Nu de mult a apărut o publicaţie, intitulată: „Ostaşii Evrei decoraţi", în care se arată că 681 de Evrei au căpătat în timpul războiului diferite ordine române şi streine.

In prefaţa acelei broşuri se poate citi între altele:

„Având în vedere că populaţia din vechiul regat era 220.000 „suflete; că procentul de soldaţi pe care'l dă o populaţie este de „10 %, urmează că au fost mobilizaţi 22.000 Evrei.

„Raportând numărul decoraţiilor la numărul probabil de soldaţi avem 3 1/4 % decoraţi, (trei şi un sfert).

Este cea mai strălucită probă şi de eroismul Evreilor şi de patriotismul lor".

Dar lucrurile s'au petrecut cu totul altfel: Mai întâi numărul Evreilor mobilizaţi nu a fost de 22.000, ci după câte ştiu de când eram la Marele Cartier General al armatei, numărul lor a fost cam 35.000 de Evrei mobilizaţi.

Apoi dacă se examinează mai cu de amănuntul acea broşură lesne se poate vedea că din cei 681 Evrei decoraţi, mai mult de jumătate au făcut serviciul pe la ambulanţe, coloane de subsistenţă, automobile, etc., şi numai restul de jumătate au fost la regimente.

Dar chiar şi din aceştia de la Regimente, cunosc personal multe cazuri când soldaţi Evrei, deşi au făcut serviciu pe la popote, ordonanţe, conducători de trăsuri, etc. totuşi au fost decoraţi. Cum vor fi izbutit? Nu pot să-mi explic.

In afară de aceasta din cei 681 Evrei decoraţi, chiar în bro-

şură se arată că mulţi din ei au primit ordine ruseşti, care nu mai aveau nici o valoare în 1917, când ştiut este, că pentru o sticlă de ţuică sau de cognac se putea căpăta o decoraţie.

In fine, mai trebue să căutăm că s'a publicat în această broşură ca Evrei, nu numai Germani, ci din unii Români neaoşi, cum este distinsul Colonel de Cavalerie Iacob Filip:

Pe când eram la Marele Cartier, proporţiile stau astfel: din totalul Evreilor moblilizaţi, 25% din ei au făcut aşa fel în cât au rămas la părţile sedentare şi 75% au fost la armată de operaţiuni.

Dintre aceştia din urmă 55% au reuşit să facă serviciu pe la ambulanţe, spitale, coloane de subsistenţă şi de muniţiuni, etape, etc· şi numai 20% au fost la Regimente de infanterie, cavalerie şi artilerie.

Dar şi din aceştia din urmă, 13% s'au aranjat pe la trenurile regimentare (căruţe) popote, ordonanţe, etc. şi numai 7% adică 2000—2500 au fost adevăraţi luptători la companii, baterii şi escadroane.

De altă parte, din totalul de aproximativ 35.000 Evrei mobilizaţi, au fost identificaţi de serviciul statistic al armatei 26.000 prizonieri şi dezertori la inamic. Aceasta este o cifră oficială ce nu se poate contesta. *Rezultă dar că 75% din Evrei mobilizaţi au fost prizonieri şi dezertori la inamic.*

Mai este de observat că din cei 26.000 Evrei prizonieri şi dezertori, 70% sunt în realitate dezertori la inamic şi numai 30% prizonieri.

In această privinţă s'a petrecut un fapt curios: In urma diferitelor lupte, neştiindu-se de soarta multor soldaţi, dacă sunt morţi, dezertori sau prizonieri; corpurile de trupă i-a dat ca *Dispăruţi*. La încheierea păcei generale, ţările vrăjmaşe pentru ca să menajeze pe Evrei i-a arătat pe toţi ca prizonieri, în realitate după cum am arătat mai sus, 70% din ei fusese dezertori la inamic.

S'a mai observat încă şi acest fapt nemai pomenit că au fost identificaţi Evrei prizonieri cari aparţineau părţilor sedentare.

Aceasta nu se poate explica decât prin faptul că atunci când părţile sedentare din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea s'au retras în Moldova, mulţi soldaţi Evrei nu au voit să le urmeze, rămânând pe loc.

Acest act deşi constitue o dezertare la inamic, ţările vrăjmaşe, tot ca să-i menajeze, la încheerea păcei generale, au arătat şi pe aceşti soldaţi Evrei tot ca prizonieri.

Cât priveşte felul cum au lucrat în lagările de prizonieri, unde au fost internaţi, se dovedeşte din numeroasele procese ce au avut loc în faţa Curţilor Marţiale — după întoarcerea în ţară a acestor Evrei — prizonieri...

Iată de ce cred că ar trebui să imităm exemplul Poloniei, care prin noua lege de recrutare scuteşte pe Evrei de serviciul

militar, în ori ce caz să facem şi noi ca Anglia care în timpul războiului mondial, odată cu introducerea serviciului militar obligator, a prevăzut în legea de recrutare un articol special în care spune: „Acel ce nu se simte în stare să-şi jertfească viaţa, pentru patrie, se scuteşte de serviciul militar".

Pot să adaug că acest articol, a fost introdus special pentru Evrei. — Intre Englezi nu s'a găsit un singur cetăţean englez care să beneficieze de această dispoziţiune a legii de recrutare.

Psichologia ca ştiinţă, precum şi morala, ar fi respectată, urmând pilda nobilului popor englez şi nepunând sarcini de cât în raport cu aptitudinele speciale ale fiecăruia [1]).

In schimbul unei taxe militare, chiar Evreii, specializaţi pentru comerţ, ar adopta, ca şi în Polonia, această măsură ca un act de dreptate pentru ei. De altfel, eruditul nostru istoric, d-nul N. Iorga, e categoric:

„Se ştie că Evreii, în cea mai mare parte a lor, consideră „serviciul militar ca un fel de împedicare a afacerilor, ca un fel „de încurcătură în speculaţiile lor, *şi că întrebuinţează toate mijloacele pentru a scăpa de serviciul militar.*

„Nici un Domn al nostru din cei vechi nu s'a gândit să ceară acestor oameni serviciu militar". (Discurs ţinut în parlament la 7 Martie 1908).

Concluzie: Inainte de război, numărul minoritarilor era cu totul mic în oştirea noastră, reprezentând abia 3 % din efectivul soldaţilor mobilizaţi, pe când astăzi trece de 25 %; iar în şcolile tinerilor cu termen redus de artilerie şi cavalerie, proporţia minoritarilor este de 70%. Aceasta însamnă că peste 5—6 ani, trei sferturi dintre ofiţerii de rezervă de artilerie şi cavalerie, vor fi dintre minoritari. Se poate spune dar că problema minorităţilor în legătură cu serviciul militar, se pune pentru prima oară la noi în ţară.

Dacă această chestiune nu va fi bine studiată şi se va ţine seamă de alte *consideraţiuni*, de cât de nevoile de apărare ale ţărei, putem să avem de înregistrat pentru viitor urmări foarte grave.

Imperiul roman a mers din izbândă în izbândă, cât timp a avut în armată numai element roman. Imediat ce a introdus şi popoare cucerite, s'a prăbuşit.

D-nul N. Iorga în discursul rostit în parlament la 7 Martie 1908 spune: „Serviciul militar cerut străinilor, nu stă în datinile ţărei noastre".

Asupra modului cum s'au condus minorităţile în armata ru-

---

[1]) Din punct de vedere obiectiv, problema este tot aşa de însemnată ca şi cum ar fi vorba dacă păstorii dela munte pot fi marinari sau pescarii pot deveni aviatori, etc. Statul are cel mai adânc interes la discutarea acestor chestii de adevăraţi specialişti.

seacă pe timpul războiului Ruso-Japonez din 1904, ori cine-şi va putea face o ideie precisă. dacă va citi lucrarea generalului rus Martynov cu titlul „Quelques leçons de la triste experience de la guerre Russo-Japonaise" apărută în 1906.

Dar, cele petrecute în războiul Balcanic din 1912 sunt şi mai edificatoare: La începutul acestui război, toată lumea competentă, nu numai la noi, dar şi în întreaga Europă, era convinsă că Turcii vor eşi victorioşi. Această convingere era bazată pe date de ordin militar riguros exacte: Superioritate în organizare, superioritate de efective, armamente moderne şi în abondenţă etc. Dar lucrurile s'au petrecut cu totul invers.

Dacă o lume întreagă s'a înşelat în această privinţă, pricina este că aproape nimeni nu şi-a dat seama de un fapt care părea de minimă importanţă, din care cauză a şi trecut pe atunci neobservat.

In adevăr, încă din anul 1908, când Junii Turci au luat conducerea treburilor statului turcesc, între alte multe inovaţiuni, au introdus şi serviciul militar obligatoriu pentru creştini, care până atunci erau scutiţi de armată.

Prin acest singur fapt, oştirea turcească şi-a perdut caracteristica ei principală de armată naţională otomană, iar elementul de forţă şi factorul moral cel mai important — fanatismul religios — dispărând, a avut drept rezultat slăbirea întregului organism militar.

Şi să nu se creadă că numărul creştinilor aflaţi în armata turcă, era proporţional mai mare ca al minoritarilor, pentru cari noi vroim să introducem serviciul militar obligatoriu.

Insă forţa dizolvantă a unor asemenea elemente a fost atât de puternică, încât întreaga armată turcească s'a dezagregat.

In ceia ce priveşte războiul mondial, evenimentele sunt încă recente. Fie-care poate să-şi amintească cum în armata Austro-Ungară, chiar dela primele lupte, soldaţii minoritari nu au vroit să se bată predându-se în mase compacte inamicului.

Din cele arătate mai sus rezultă că din pnnct de vedere al apărărei naţionale, ar fi necesar ca minorităţile să fie complect scutite de serviciul militar.

Cum însă o asemena măsură ar putea să aibe consecinţe de ordin politic, social, etc., dăunătoare ţărei noastre, va trebui cel puţin ca minoritarii să fie grupaţi în anume unităţi de pionieri, lucrători etc., spre a se putea păstra astfel oştirii luptătoare — *caracterul de armată naţională Română.*

Dacă Anglia în plin război, şi acum în urmă Polonia, stat tânăr şi abia închegat, au avut cuminţenia să aplice asemenea măsuri radicale, pentru ce ne-ar lipsi nouă această cuminţenie?

„Salus populi suprema lex esto".

General Alevra

RECENSII

Dr. C. C. Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig 1922, XIV+262, 140 lei.

Asupra acestei cărţi, tipărită de „Casa Şcoalelor", atragem serioasa atenţiune a istoricilor şi filologilor noştri, fiind o lucrare temeinică şi la nivelul celor mai exigente cerinţi ştiinţifice. Ea a stârnit neîndosita laudă a celor mai competente autorităţi din străinătate, cărora fericitul istoric român prin argumentaţia sa multiplă şi concisă a ştiut să le stoarcă mărturisirea, favorabilă concepţiunii, până'acum tăgăduite, a adăstării poporului român în Dacia Traiană. S'a sdruncinat astfel teoria lui *Roesler*, conform căreia Românii ar fi venit aici după strecurarea *Slavilor*, descălecarea *Ungurilor* şi aşezarea *Saşilor*.

Ca primului străin într'o ştiinţă germanică κατ'ἐξοχήν, el s'a impus specialiştilor; cartea sa e recunoscută fără rezervă de germanistul archeolog *Kossinna* din Berlin, ca *excelentă*, iar complexitatea cunoştinţelor sale istorice, filologice şi archeologice e după părerea aceluiaş chiar în Germania un lucru „excepţional de rar".

D. arată mai întâi, cum ajunsese la convingerea, că istoria Gepizilor, cari au stăruit la noi şease secole, e menită să formeze substratul pentru istoria Românilor convieţuitori—punct de vedere metodic accentuat de noi cu 30 de ani în urmă [1]).

El lămureşte apoi şi întregeşte arătările fântânelor scrise prin deduceri filologice şi constatări archeologice, privitoare la originea şi aşezările primordiale ale Gepizilor, germani din tulpina Goţilor, pe splaiurile întinse ale Vistulei de jos.

Cât de macre ni apar ştirile istorice din timpurile acelea, coordonarea lor cu mărturiile vii ale archeologiei sau cu sclipirile intelectuale ale semanticei, — uneori şi tustrele în strânsă unire — iscusinţa celui, ce le stăpâneşte tecnica şi le descoperă înţelesul, merită toată atenţiunea noastră.

In acelaş chip urmăreşte D. colindările acestui popor din vechile locuinţe până la aşezarea lor în *Dacia*,, precizată pentru prima oară de dânsul contra istoricilor germani Wietersheim, L. Schmidt ş. a. în temeiul *dispariţiunii* unei populaţiuni gepidice din Prusia apuseană, constatată archeologiceşte, în răstimpul după 250 p. Chr. şi a *aparifiunii* Gepizilor la nordul Daciei, evidenţiată prin coroborarea unei notiţe, nebăgate în seamă, din *Cronica Pascala* cu inscripţia de la *Romula* a lui Filip Arabul din 248 şi cu chipurile de pe monedele dacice din anul 249 ale aceluiaş împărat.

Firul istoriei gepidice de aci înainte până la năvălirea Hunilor îl

---

[1]) *Gherghel*, Zur Geschichte Siebenbürgens. Wien 1892, p. 1.

deapănă D. după istoricul got *Jordanes*. Acesta deşi trăieşte în prima jumătate a sec. al 6-lea, cele mai vechi ştiri referitoare le are din *Dexippos* (260), după propria-i indicaţiune şi după redarea unui cuvânt gotic, adequat rostirei populare greceşti.

Această valorificare a spuselor lui Jordanes, luate pân'acuma drept *legende*, e o pildă dintre multe altele, cum D. ştie să răspice în mod critic fântânele istorice pân'acum nemaleabile.

Eacă însă, că bezna întunerecului medieval, atât de îmbrobodit, e străpunsă de strălucirile unui colan de aur, de care atârnă scule mărunte ale îndeletnicirei vieţii pacinice, descoperit împreună cu multe alte obiecte de preţ la *Şimleu*.

Această comoară, recunoscută ca germanică, oglindeşte după medalioanele romane, cuprinse în ea, finele secolului al 4-lea; iar probele aduse de D. o consacră poporului *gepid*. Avem deci aci o mărturie archeologică mai eloquentă de cât orice fântână scrisă despre starea culturală înfloritoare a Daciei din epoca Gepizilor.

Bucuria acestui popor în oblăduirea Daciei nu fu însă îndelungată, căci curând Gepizii căzură sub stăpânirea *Hunilor*, de care se liberară apoi prin propria vrednicie abia după moartea lui Attila (454). Lupta de la râul *Netao*, în care fu îngropată barbaria hunică, ce ameninţa cultura europeană, e una din cele mai însemnate fapte, ce revine acestui popor dispărut.

In continuare D. îndreaptă părerile haotice de pân'acuma ale istoricilor germani şi români asupra frontierilor Daciei, stăpânite de Gepizi.

El arată, că ceea ce spune Jordanes despre întinderea teritorială e în acord cu spusele altor cronicari ai timpului, pe care le mai sprijină şi cu deducţiuni filologice, ce cu greu ar putea fi înfruntate. Adesea foloseşte D. chiar constatări geografice moderne pentru întărirea celor filologiceşte dovedite.

Mai departe arată apoi, cum Dacia a purtat prin secole denumirea *Gepidia;* iar *numirele topografice* de origine nordgermană, fie ale timpului, fie dintre cele păstrate până astăzi la Români, dovedesc adăstarea, stăruinţa de veacuri şi convieţuirea Gepizilor cu poporul român în veacurile întunecate ale evului mediu.

Drept pilde pentru cele temporare vom număra: 1. *Milia: Arine* (comp, danez „mile" = banc de nisip: rom. „arină" = nisip) la Jordanes şi Geograful de la *Ravena*, pentru Crişul alb; 2. *Taus* : *Aluta* (comp. v. germ. „tausa" = noroiu: celtica „luta" = mocirlă), numele Oltului la Jordanes; 3. *Ahua* numele unui râu în Transilvania la acelaş (comp. got. „ahwa" = apă, râu) etc., etc.; iar din cele rămase amintim; *Gilortul*, *Lotrul*, *Amaradia* şi alte nume de ape în *adia ;* apoi *Galda*, *Gotul*, *Sorca*, etc., etc.

Viaţa politică independentă a Gepizilor până la ivirea *Avarilor* dă ocaziune lui D. a restabili şi aci unele expuneri neconforme cu spicuirea critică a fântânelor.

In perioada Avarilor s'au strecurat apoi *Slavii*, stăpâniţi de ei mai înainte, prin meleagurile Daciei; iar Gepizilor li se perde de aci încolo urma, desnaţionalisându-se ca şi popoarele germanice din celelalte provincii ale imperiului roman de odinioară.

Numai astfel se pot explica numeroasele elemente vechi germanice din cele mai variate sfere de gândire, descoperite şi analizate de D. în limba română, găsind aprobarea specialiştilor romanişti [1]).

---

[1]) In afară de *Meyer-Lübke* şi alţi adepţi ai teoriei lui Roesler au mai aderat nouluı punct de vedere şi romaniştii noştri de seamă *Sextil Puşcariu* şi *E. Herzog* (Cernăuţi); v. Daco-Romania 1922, p. 65 şi 884.

Prin cercetările sale, aci în scurt schițate, putem în deplină liniște considera înlăturată pârghia cea mai puternică a partizanilor lui *Roester*, cari tăgăduesc Românilor autochtonitatea, pe temeiul pretinsei *lipse de cuvinte vechi germanice în românește*.

Acest rezultat filologic crește în vază modestele licăriri istorice despre o populațiune enigmatică, alături de Gepizi, la Jordanes și *Theophilactos Simocatta*, scoasă la iveală de D. Tot aci își are locul și interesanta demonstrațiune privitoare la înțălesul de atâtea ori controversat al *Vlachilor* cronicei primordiale rusești. Anonimul rus așează adică în descrierea Europei pe Vlachi la Miază-zi de *Scandinavi*(!), iar la Apus pe Engleji. Nestor întrebuințând aci numele Vlach pentru Daci (=Daneji în cronicele medievale) i-a asemuit cu Dacii (=Vlachi ai cronicelor bizantine) din Dacia.

Credem că și aci D. a potrivit-o bine, deoarece *Francii*, la cari s'au raportat pân'acum de către roesleriani „Vlachii" lui Nestor, erau prea îndepărtați în timp și spațiu de ceeace ar putea să constitue miez istoric în cronica rusească; iar Francezii nici când n'au fost numiți de Slavi vreodată *Vlachi*.

Spațiul restrâns a unei reviste literare nu ne îngădue a pildui după dorință și cuviință opera atât de bogată în amănunte, în rezultate noue și de cel mai palpitant interes național, ce a durat-o D. cu o competență, cum în așa universalitate de contribuțiune a mai tuturor științelor ajutătoare istoriei nu ne-a mai fost dat să gustăm de mult.

Știința istoriei române medievale a făcut un pas însemnat înainte prin cartea lui Dr. Diculescu, *Die Gepiden*.

Dr. Ilie Gherghel.

P. P. Panaitescu. *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, Buc. 1924.

„Raționalismul lui Bălcescu alcătuia un complex de idei mai sănătoase de cât ale celor dinprejurul lui . . . . A cunoscut și a iubit trecutul și viața populară românească. iar mintea lui sintetică s'a hrănit din această analiză a realității". Cu această judecată își începe tânărul scriitor al vieții lui Bălcescu apreciarea sa asupra marelui istoric. Nimeni n'ar putea să scadă o iotă din această judecată. In adevăr, față de ideologii întorși dela Paris cu câteva formule nemistuite, Bălcescu era un realist, — mai mult de cât raționalist. El își da seama că Românii se aflau tocmai în momentul critic „de a creia o națiie", iar față de acest fapt capital, toate construcțiile de idei abstracte rămâneau pe un plan cu totul secundar. — Pe când alții făceau un fel de pseudofilosofie politică pentru ambițiile lor, Bălcescu scria istoria țării pentru a lămuri politica neamului.

Alături de Cogălniceanu și Alecu Ruso, el este unul dintre cei mai mari și mai cinstiți representanți ai naționalismului serios, iar împrejurarea că d. Panaitescu s'a supus de timpuriu unei munci migăloase pentru a ne lămuri biografia însuflețitului istoric al lui Mihai Viteazul, e o dovadă de însușiri, care ne dau dreptul să așteptăm dela d-sa o bogată și serioasă activitate istorică. — Lucrarea de față este din toate punctele de vedere vrednică de laudă

E. U.

D. Nanu, *Lupta între evanghelie și tipic, între logică și sofism*, Buc. 1924

Poetul D. Nanu a intervenit în polemica iscată prin mișcarea de la biserica Sf. Ștefan (Cuibul cu barză), răspunzând Pr. Galaction (Pișculescu), Arh. Scriban și altor critici ai preotului Popescu Tudor.

Lăsând la o parte chestia dogmatică, orice om de cultură va

ceti cu cel mai viu interes broşura în care d. Nanu se revelează ca unul dintre polemiştii noştri cei mai puternici. Pe lângă seninătatea scrisului se adaogă o riguroasă mânuire a fiecărui argument, în limitele logicei stricte. În deosebi, arh. Scriban iese din această polemică cu o penibilă înfăţişare nu numai ca creştin, dar chiar şi ca om amestecat în publicistica bisericească. — Cu lux de probe — şi chiar cu figuri geometrice, necesare numai şcolarilor la cursul de logică — autorul broşurei îi arată numeroase şi elementare sofisme.

De când Titu Maiorescu s'a ridicat în contra celor ce suferau de „beţia de cuvinte", puţini vor fi întrebuinţat în polemicele lor atâta măestrie şi siguranţă ca scriitorul D. Nanu, iar blândeţea sa faţă de adversarul său insuficient ne aduce aminte de generositatea lui Pascal în faimoasele „Lettres provinciales", unde filosoful creştin a pus într'un relief aşa de neaşteptat purtarea iezuiţilor. — Tinerii care vor să se deprindă cu rigoarea argumentărilor şi au un cult real pentru adevărul logic, vor putea ceti cu cel mai mare folos aceste pagini, unde se vede în ce primejdie cade nepregătitul care ia sofismele sale proprii drept temeiuri de argumentare în contra altora. — Fără a prejudeca latura dogmatică, biserica trebue să fie recunoscătoare celui care şi-a dat osteneala a înlătura reputaţiile false, care fac pe tinerii de valoare să se ferească de a mai intra în cler, confundând biserica lui Iisus cu scăderile oamenilor vremelnici care o reprezintă.

S.

Dr. Proca şi D-r S. Irimescu, *Darea de seamă a Societăţii pentru profilaxia tuberculosei*, Buc. 1923.

„Tuberculosa este boala mizeriei şi ignoranţei..." e cea mai curabilă dintre boalele cronice, cu condiţia însă ca bolnavul să se caute la timp spun cei doi specialişti. Dar tabloul desfăşurat de ei cu privire la răspândirea acestei boale în ţara noastra e deadreptul spăimântător. Numai în Bucureşti, în cursul anului 1922, au murit 1167 bolnavi, iar în 1923 numai în 11 luni au murit 1184 de locuitori. In total, avem vreo 15000 de tuberculoşi la oraşe şi 30 — 40.000 la sate! Dacă numărăm pe tot cei atinşi, cifra ar ajunge la $^1/_2$ de milion, pentru care ne-ar trebui cel puţin 150—200 dispensare, pe când noi nu avem de cât 3¼ şi încă rudimentare.

Partea cea mai gravă a broşurei este faptul că boala cea nemiloasă seceră până şi tineretul şcoalelor. „Intr'un seminar din Oltenia a fost într'un singur an 23 cazuri de tuberculosă, care aproape toate „au terminat mortal"! De asemenea în fiecare an, universitatea numără multe victime tocmai printre cei mai inimoşi şi harnici, care cad seceraţi de „boala miseriei".

Broşura întreagă e un dureros *memento*.

M.

Werner Sombart, *Les Juifs et la vie économique*, Paris, Payot. Tradus din l. germană de S. Jankélévitch.

Punctul de plecare al acestei cărţi a fost, ni-o spune chiar autorul în prefaţă, dorinţa de a aprofunda ideile colegului său Max Weber privitoare la relaţiile dintre religie şi economie. Weber face să decurgă economia capitalistă din mentalitatea severă şi econoamă a puritanului, a hughenotului. Sombart descoperă însă că toate trăsăturile religiei protestante, cari au vre-o legătură economică, sunt împrumutate dela religia evreilor, unde se găsesc mult mai pure şi mai puternice. Iată deci problema

evreiască punându-se de-a curmezișul cercetătorului care vrea să facă Istoria economică a ultimelor șase secole.

Cu această ocazie, Sombart descoperă că Evreii „au jucat, în edificarea economiei moderne, un rol infinit mai mare decât acela ce se obicinuește a li se acorda"; că ei sunt principalii autori ai „deplasării Centrului de gravitate economică, dela țările Sud europene, către țările nord-vest-europene.

Cauza a fost neîntrecuta lor aptitudine pentru toate îndeletnicirile comerciale și industriale. In deosebi următoarele împrejurări au favorizat desvoltarea talentelor capitaliste: Mai întâi faptul că erau împrăștiați toto orbe. Aceasta le dedea cunoștinți variate de lucruri și oameni, relațiuni grație multiplei posedare de limbi străine, etc. Apoi faptul că, emigranți fiind, erau *străini* în țara unde soseau. Or, străinul e mai puțin legat de trecut. De aceea riscă mai ușor, e mai îndrăsneț. Apoi străinul e mai preocupat de ziua de mâine. Nu e organizat. Nu poate deci să aștepte. Viitorul îl muncește infinit mai mult ca trecutul. E grăbit și progresist.

Apoi, Sombart vorbește de Semi-Cetățenia Evreilor, sursă principală a ascuțirei facultăților lor capitaliste. Pe vremea breslelor, evreii erau eliminați din toate meșteșugurile. Trebuiau deci să-ți cate pânea în alte îndeletniciri. Toate erau ocupate, toate afară de Negoț. Dintr'o necesitate isvorîtă din persecuție și Semi-Cetățenie, Evreul se face Comerciant. Este exact ce s'a întâmplat în România. Constituția le refuză aproape toate drepturile. Atunci, în mod firesc, sunt vevoiți să se refugieze în puținele meserii neprohibite.

Originalitatea lucrării lui Sombart este de a fi arătat că nu faptul de a fi evreu sau hughenot îți conferă calități economice excepționale, ci faptul de a fi — ca hughenoții sau ca evreii — persecutat și isgonit din loc în loc îți dă o anume mentalitate, cu însușiri bune și rele, care se chiamă mentalitate capitalistă. Este un fenomen mai general și mai adânc decât ascultarea de vre-un ordin dat de Luther sau de Talmud.

D. I. S.

I. Berkovitz, *La question des Israélites en Roumanie*
(Paris 1923, Jouve)

Iată o lucrare de 800 pagini, poate cea mai documentată din toate câte tratează delicata problemă evreiască în România. Cartea a fost scrisă cu toată imparțialitatea, căci destinația ei primitivă a fost de a servi ca teză de doctorat. Facultatea din Paris a primit-o acordând autorului mențiunea maximă „très bien, thèse retenue".

Lucrarea cuprinde 3 părți: Situația Evreilor înainte de Regulamentele organice, în timpul Regulamentelor organice și până la Convenția din Paris. In sfârșit, partea cea mai însemnată (p. 241—781) e consacrată aspectelor externe a chestiunei, pusă în cadrul politicei internaționale a marilor puteri.

Istoria e dusă până în 1920. Documentarea e sigură și de o neobicinuită bogăție. Este și părerea profesorului de Drept internațional dela Facultatea din Paris, D-l Jouffre de Lapradelle, care scrie o foarte elogioasă prefață.

Nu avem nici locul nici competența de a analiza cuprinsul cărții. Este probabil mai prudent să ne referim la referințele unui specialist, în speță ale profesorului francez pomenit mai sus.

D. I. S.

O. Habert, *L'école Sociologique et les origines de la morale.* Paris 1924.

Este, alături de altele multe, încă o încercare de a se combate rezultatele Ştiinţei în numele lui Dumnezeu. Se ştie ce activitate desfăşură în această privinţă şcoala franceză neotomistă. Autorul de mai sus face parte din această şcoală.

Bunînţeles, nimănui nu-i dă prin gând, când apare o asemenea carte, să-i analizeze cuprinsul. Cel mult dacă cineva indică vre-o eroare grosolană de fapte (In cazul nostru se pare că pagina 204 ar fi o „ţesătură întreagă de inexactităţi istorice"). Ceeace este interesant e mai întâi spectacolul straniu al unor argumente cu costum ştiinţific în mijlocul cărora năvăleşte, subit şi intempestiv, noţiunea de Dumnezeu, ca argument suprem. In al doilea rând, şi mai ales, e simptomatică, nevoia, chiar pentru scriitorii bisericeşti, de a recurge la argumentul ştiinţific. E semn că domnia Ştiinţei se desăvârşeşte necontenit. E semn că va învinge toate piedecele, inclusiv filozofiile creştine.

Dar să revenim la cartea D-lui Habert. Este, o spune autorul, mai cu seamă o critică a rezultatelor la care a ajuns sociologia în genere, şi sociologia pozitivă a lui Durkheim în particular. S'ar părea că este un act de ingratitudine. Căci nimeni ca Durkheim nu a reabilitat mai deplin religia, arătând că ori-ce rit, ori-ce dogmă, oricât de absurdă şi de stranie ar părea, corespunde unui adevar adânc pe care sociologul îl poate descoperi. In loc de aceasta, D-l Habert, amestecând pe primitivi cu chinezi, pe negrii cu Greco-Romani, etc., etc., ajunge la încheieri ca aceea a perfecţiei morale a primitivului, şi alte concluzii ejusdem farinae.

D. I. S.

REVISTE

Buletinul asociației creștine studențești, Aprilie 1924. — O publicație care merită să fie cunoscută în cercurile cele mai largi ale tineretului. O seamă de studenți — dintre cei mai inimoși — arată aci preocupările lor în latura perfecționării sufletului. Sânt cuvinte ieșite din inimă, care ne dau speranța că și în România ideea creștinismului poate fi înviorată. În generația trecută, care a deschis ochii la viață sub influența ateismului predicat în deosebi de democrații înaintați (nihiliști, socialiști radicali, liberali, etc.), o asociație de tineri în numele lui Iisus, era nu numai imposibilă, dar deadreptul ridicolă. Numele lui Iisus își tocise orice înțeles. Începutul de „renaștere creștină" este deci un fenomen în adevăr caracteristic pentru generația de azi. Isbânda mișcării atârnă însă de multe împrejurări și, mai întâi de toate de felul cum vor ști tinerii să se țină departe de orice contact cu oamenii impuri. În clipa când steagul lor va adăposti un singur fariseu, discreditul este inevitabil.

Numărul de Aprilie cuprinde și un articol de doctrină: *Aspirația la creștinism și înțelesul ei actual* de M. Vulcănescu.

Revista teologică, Mai 1924. — Dr. G. Ciuhandu scrie un articol vrednic de cel mai mare interes: *Înapoi la apostolie!* Arată că partea cea mai însemnată a datoriei bisericești — *învățătura* a fost lăsată în umbră și că latura administrativă a luat atâta precădere în biserică, în cât am căzut în „robia unui formalism și birocratism orb și sterp". „Episcopii și episcopatul, în loc de a . . . . desvolta această parte a misiunii și a vieții bisericești . . . . s'au pierdut aproape cu desăvârșire în mijlocul îndatoririlor administrative". Paralela pe care o face autorul articolului între purtarea episcopului Glattfelder și viața episcopatului nostru e dureroasă. Iată de ce, se pune acuma înainte o nouă lozincă: înapoi la apostolie!

E bine că strigătul acesta de desmorțire vine chiar din mijlocul clerului care a crescut sub regimul statului organic al lui Șaguna. Înainte de războiu, „Convorbirile literare" au relevat aceleași lipsuri în educația generală a poporului nostru și-a pus înainte formula: înapoi, spre școală![1])

Azi, după atâtea rătăciri școlare și bisericești, e momentul suprem, ca să dăm sufletului românesc tonicitatea necesară, spre a ține în cumpănă asaltul vecinilor. Cei care urmăresc nu formele, ci miezul culturii, vor vedea în paginele păr. Ciuhandu un moment însemnat pentru desfășurarea problemei noastre culturale, în care s'au amestecat până azi tot felul de oameni improprii.

---

[1]) Vezi *S. Mehedinți*, Către Noua generație. 1923.

FAPTE

Progresele paleontologiei umane. — *L'Abbé Breuil*, celebrul archeolog francez, va ține în curând, în București, o serie de conferințe asupra artei paleolitice. In legătură cu acele conferințe credem oportun a arăta ultimele progrese ale acestei specialități așa de puțin cunoscută la noi.

Deși mai tânără decât un secol, această știință a făcut mari progrese mai ales prin studiile lui M. Boule, care într'o ediție recentă a lucrării sale fundamentale „*les hommes fossiles*" aduce contribuții ce ne interesează și pe noi.

Din epoca hipopotamului și a mamutului avem puține rămășițe interesante ale industriei omului, care progresează mai ales în epoca renului, când clima, fauna și flora încep a se asemăna cu cele de azi. Remarcabile sunt din această vreme desenurile de pe pereții peșterilor în care trăia omul, imitând, în plastică sau numai prin contururi sgâriete, animalele în situațiile lor cele mai naturale. Un adevărat muzeu al epocei renului s'a mai descoperit în August 1923 la Montespan în Franța. Omul acelor vremuri e de tipul *Neanderthal* — după calota craniană descoperită în acea localitate în 1856 — și ori cât ni se pare aproape de animal, el are marele merit de a fi împlinit cel mai măreț act al omenirei, căci stăpânind focul a dat posibilitatea de evoluare civilizației ulterioare. Tipul neanderthal precum și cel mai vechiu al omului din *Heidelberg* sunt contimporani cu rassa Grimaldi cu caractere negroide din Africa, care deabia se despărțise de pământul Europei cu care formase înainte o singură massă.

In epoca renului domnește tipul *Cro-Magnon* care e dolicocefal (cap lunguеț) și mult mai înalt ca negroizii; dar și ei fură înlocuiți de oamenii mai mici (1.50 m.) din rasa *Chancelande*, numită astfel după scheletul din satul cu acest nume de lângă Perigueux. Dintr'aceștia au mai persistat până azi Eschimoșii. Goniți au fost însă și ei de pe continent de *Alpinii* brachicefali (cap rotund) cari se împing în Europa dela răsărit la apus „comme un coin" sau „în forma unui ic", cum la fel caracterizează Marton Roșca această penetrație dinspre sudul Rusiei, care ne-a atins și pe noi.

Pe când în Europa homo Neanderthalensis este în stare fosilă, el trăește încă, poate, în Africa, după cum crede Boule, care, după ce enumără atâtea rezultate noi, ne măgulește cu speranța că în curând se vor lămuri și celelalte taine încă necunoscute în privința primilor noștri strămoși.

Intr'o recentă comunicare la Academia din Paris, s'au semnalat descoperirile d-lui *Rames* care a găsit la *Courny* în Cantal resturi de industrie umană, vechi de vre-o sută de mii de ani.

Ar fi de dorit ca şi la noi să se înceapă cercetări mai serioase în această direcţie, căci în afară de studiile lui Pittard din Geneva şi notele lui M. Roşca, din Cluj, nu avem date mai precise asupra primilor oameni cari au locuit ţara noastră.

A.

Flagelul cancerului. — Câteva date dintr'o foarte documentată comunicare a cunoscutului chirug francez Tuffier, făcută Academiei de medicină din Paris asupra cancerului, ne arată întinderea tot mai mult a acestei plăgi a omenirei. Numărul tot mai mare de morţi din cauza cancerului nu poate fi pus pe socotela faptului că mijloacele actuale de investigaţie ne îngădue să descoperim şi să diagnosticăm tot mai multe cazuri de această boală. Statisticele din urmă şi din ţările cu organizaţie sanitară care permit o întocmire cât mai reală a acestor statistici ne arată limpede, *că există o creştere treptată şi continuă în întinderea cancerului şi că numărul acelora cari mor de această boală merge tot crescând.* In această privinţă statisticele din Statele-Unite sânt foarte elocvente: în 1912 au fost 76.000 morţi de cancer; în 1915, 80.000 şi 84.000 în 1920. Femeile plătesc un tribut mai mare (28%) de cât bărbaţii; iar dintre organe, la bărbat, stomacul şi ficatul dau cel mai mare procent — 70%, pe când la femei e numai de 30%; la acestea uterul şi sânul dau aproape 60%. Tributul variază însă şi cu diferite naţiuni: 94 la 100.000 locuitori în Anglia; 93 în Olanda; 78 Statele-Unite; 73 Franţa; 44 Spania. Un alt fapt important subliniat de D-nul Tuffier: toate rasele şi naţiunile sânt atinse de boală, cu două excepţii: Indienii din America de nord au o imunitate foarte pronunţată faţă de cancer. Statisticile arată ca foarte excepţional cancerul printre aceştia, cu toate că trăesc în aceleaşi condiţii ca şi albii, care plătesc în schimb un tribut foarte împovărător.

Deasemenea Japonezele se bucură de un fel de imunitate locală în ceiace priveşte cancerul sânului. Pe când în Anglia, în 1920, statistica arată 20,8 cazuri de cancer la sân, la 100.000 locuitori, Japonia înregistrează numai 1.8 până la 2 cazuri. Cercetările făcute cu scop de a da o explicaţie acestor ciudate cazuri de imunitate, neexplicată încă ne vor aduce contribuţiuni noi şi poate hotărâtoare în chestia evitări teribilei boale.

D-nul Tuffier conchide în comunicarea sa, că „mortalitatea prin cancer devine o ameninţare din ce în ce mai serioasă pentru speţa omenească". Aceasta a făcut că în ţările apusene, prin înfiinţarea de ligi şi asociaţii anticanceroase, ajutate larg şi de stat şi de iniţiativa privată, să se organizeze din ce în ce mai temeinic, lupta sistematică de combaterea acestui flagel prin recunoaşterea de timpuriu a boalei.

La noi, unde atât oficialitatea care nu găseşte, chiar când e vorba de tuberculoză, înspăimântător de respândită, de cât „bugete de mizerie", cât şi iniţiativa privată, care este aşa de lentă în porniri de sacrificiu şi de sgârcită în subscripţie, nu este vorba încă de nici o acţiune mai energică, cu toate că întinderea cancerului e tot aşa de ameninţătoare ca aiurea.

I. N.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea
M a i u
1 9 2 4

BUCUREȘTI
Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

ŞAPTE SCRISORI ALE LUI V. ALECSANDRI
CĂTRE D-RUL M. OBEDENARU

Scrisorile ce urmează mi-au fost puse la dispoziţie de fratele d-rului M. Obedenaru, repausatul P. Obedenaru, fost funcţionar superior în Ministerul finanţelor. Originalele dăruite lui I. G. Bibicescu, socotesc că se află în colecţia pe care regretatul fost guvernator al Băncii Naţionale a donat-o oraşului Turnu-Severin.

Ele conţin amănunte felurite din viaţa marelui nostru poet, dar se raportă mai ales la două fapte: premierea „Gintei latine" şi ocupaţia de agricultor a lui Alecsandri.

O mişcare pentru reînvierea limbii provensale ca limbă literară a dat naştere congresului din 1852 al acelor cari şi-au luat numele de *„trubaduri provensali"*, apoi de *„Felibri"*, nume descoperit de Mistral într'o veche poemă. Acestei mişcări se datoreşte şi apariţiunea revistelor „Romania" şi „Revue des langues romanes". Unindu-se cu scriitori şi filologi spanioli şi italieni, felibrii din Franţa întocmesc o societate a *ideei latine* şi hotărăsc să premieze cea mai bună poezie scrisă într'o limbă romanică având de subiect glorificarea acestei idei.

Alecsandri scrie „Cântecul gintei latine" şi-l trimite. In Maiu 1878 primeşte o telegramă semnată *Roqueferrier*, prin care e înştiinţat că i s'a acordat premiul cu unanimitate.

Juriul care a examinat poeziile era compus din doi Francezi (Mistral şi Tourtoulon), un Spaniol (Quintana), un Italian (Ascoli) şi un Român *(Obedenaru)*.

Personalitatea lui M. Obedenaru (1839—1885) este interesantă din multe puncte de vedere. Doctor în medicină din Franţa, el practică mult timp profesiunea de medic în Bucureşti, dar se ocupă şi de literatură (între altele, traduse „L'amour médecin de Molière), apoi se stabili pentru câtva timp în oraşul Montpellier;

după aceea îmbrăţişă cariera diplomatică, funcţionând la Roma şi la Constantinopol şi ajungând la gradul de ministru plenipotenţiar (la Atena). S'a ocupat de muzică, de literatura poporană, de arheologie, etc. Şi-a lăsat averea şi manuscrisele Academiei Române.

Aflându-se la Montpellier, a fost chemat să facă parte din juriul ce avea să examineze poeziile prezentate la concurs. Atunci a publicat o broşură asupra lucrării lui Alecsandri traducând-o în franţuzeşte şi comentând-o ca să arate, pe lângă valoarea ei, şi puritatea latină a limbii în care era scrisă.

Aceste împrejurări au stabilit legături între cei doi scriitori. Alecsandri îi scrie ca să-i mulţumească pentru concursul ce i-a dat şi mai ales pentru că a intervenit pe lângă compozitorul italian Marchetti ca să compună muzica pentru cântecul gintei latine.

De aici încolo corespondenţa lor se ocupă de diferite chestiuni, între cari vedem planul lui Alecsandri de a scoate din piesa „Despot-Vodă" un libret de operă. Pe cât ştiu, această dorinţă nu s'a realizat.

Alecsandri a fost un mare admirator al naturii. Ştim că o bună parte din an o petrecea la Mircești. Nu ştiam însă, fără aceste scrisori, că, deşi iubitor al vieţii rurale, nu era deloc prietenul ocupaţiunilor agricole. Se vede că moşia lui era totdeauna arendată şi poetul se mulţumia să privească lucrurile de departe şi să incaseze arenda, probabil nu prea mare, ce i se cuvenia. Intr'un rând, prin anii 1878—80 rămâne fără arendaş şi e silit să se ocupe singur de treburi. Aceasta îl nemulţumeşte şi găseşte că colegul său din Academie P. S. Aurelian a avut o *„fantazie* bogată" când a afirmat că *„pământul nostru este eminamente fertil"* căci lui îi merg rău treburile, se consideră *naiv*, că s'a apucat de lucrul câmpului şi e încântat când poate să scape de el, arendându-şi din nou moşia.

„M'am revoltat în fine, scrie el lui Obedenaru; în 1881 şi am dat Mircestii în arendă *ca să redeviu liber* de mişcările mele. Să alăturăm acest pasagiu cu următorul dintr'o scrisoare către I. Negruzzi şi vom înţelege pe deplin starea lui sufletească de atunci:

„Intreaga vară am petrecut-o cu ocupări agricole şi cu plăţi de datorii...*Acum sânt liber, liberat şi de moşie*, pe care am arendat-o, şi de creancieri, pe cari i-am ghiftuit de bani.

Gh. Adamescu

I

Mirceşti 6 Iuni[e] 1878.

Iŭbite Domnule Obedenariŭ.

Intorcĕndu-me dela Bucureştĭ am găsit aice scrisoarea D-voastră impreună cu doă esemplare de traducerea Cănturuĭ Ginteĭ Latine şi cu muzica compusă de celebrul maestro Marchetti [1]). Me grăbesc dar a ve respunde spre a ve mulţemi din toată inima pentru tot ce aţĭ făcut in favoarea mea, inlesnind succesul poesieĭ mele in sinul Juriuluĭ dela Montpellier şi ocupăndu-ve in grabă de compunerea muzicei ce avea a fi adaptată pe strofele cântului Latin [2]).

Concursul intelligent şi patriotic adus de D-voastră aŭ avut un resultat fericit. Broşura ce aţĭ publicat cu traducerea poesiei şi cu note esplicative aŭ servit a lumina pe D-nii membri ai Juriuluĭ asupra prosodieĭ limbeĭ noastre [3]) şi astfel versurile mele au eşit in undă. — Totodată, adresăndu-ve la D-l Marchetti, aţĭ avut o fericită inspiraţie, căci celebrul maestro, aŭ compus o minunată melodie, un imn de o factură largă, frumoasă şi uĭmitoare. Intr'un mare banchet ce mi s'aŭ dat la Bucureşti în sala teatruluĭ, am auḑit imnul căntat de un chor de 200 băeţĭ şi esecutat de orchestru [4]).

De şi studiul acesteĭ muzice măreţe au fost făcut in grabă, efectul produs de ea, au fost profund. Eŭ unul, ve mărturisesc, că m'am simţit foarte mişcat, căcĭ am înţeles, de nu cu mintea dar cu inima, inalta inspiraţie a maestruluĭ.

Ve rog dar se binevoiţĭ a esprima D-luĭ Marchetti simţirile mele de mulţemire şi de sinceră admirare.

Căntul gintei Latine aŭ fost tradus păn' acum in lim-

[ ] litere sau cuvinte ce lipsesc prin scăpare din vedere ori prescurtare.

[1]) Nu am găsit note biografice despre acest compozitor.

[2]) Muzica aceasta a fost multă vreme cunoscută la noi. Când eram şcolar, ea se cânta în fiecare an la serbarea împărţirii premiilor şcolare. Acum n'am putut-o găsi.

[3]) Broşura nu se găseşte acum nici la Academie.

[4]) Banchetul prin care s'a serbat succesul lui Alecsandri cu *Ginta latină* s'a dat în seara de 2 Iunie 1878 (Relaţie amănunţită în „Familia" 1878 XIV pag. 278).

bele franceză, germană, greacă, polonă şi chiar Italiană; insă nu mi s'aŭ părut acele traduceri prea nimerite [1]). Ve alăturez aice pe cea italiană, făcută la Viena, ca se judecaţi însuşi despre valora ei, căci eŭ nu cunosc din limba luĭ Dante decăt strictul necesar pentru a cere macaroane căud călătoresc în patria luĭ.

Am părăsit Bucuresciul adoaḑi după banchet, încărcat de laurĭ şi gĭumătate prăjit de căldura senegaliană ce domnesce in biata capitală. Chiar laurii s'au cam uscat, insă me mîngăiŭ cu muzica maestrului Marchetti esecutată aice de fiĭca mea şi căntată de ginerele meŭ.

Ve rog, ĭubite Domnule Obedenar, se priimiţĭ odată cu mulţemirile mele, asigurarea simtiminţilor mele afectuoase.

V. Alecsandri.

II

Mircesti 4 Ghenar 1879

Iubite Domnule Obedenar.

V'am trimis maĭ dăunăḑi portretul meu ***cu pălăria pe pleş*** [2]). Păstraţi-l dacă vroiţĭ sau îl rupeţĭ dar nu'l comunicaţĭ D-lui Gubernatis [3]) dela Florenţa, căcĭ am altul a ve trimite in curănd de care D-voastre însuşĭ veţĭ fi mult maĭ mulţemit. Chiar astăḑi am espeduit unul la Paris, D-lui Quintana [4]).

Tirania fotografilor intrece pe acea a luĭ Bulubaşa de Dahomei, care poartă titlul de Rege in relaţiile căletorilor din Africa... Eată cum me găsesc păgubit cu vr'o 30 de anĭ cu portretul ce v'am trimis.

Al D-voastre amic şi servitor devotat

V. Alecsandri

---

[1]) Lista traducerilor în colecţia de scrisori publicată de Chendi şi Carcalechi 1904 pg. XIV.

[2]) Cele mai multe fotografii ale lui Alecsandri îl arată cu capul gol.

[3]) E vorba de Angelo de Gubernatis, profesor şi publicist italian, care a publicat în 1891 un dicţionar biografic al scriitorilor: „Dictionnaire international des écrivains du jour". Despre Alecsandri se vorbeşte în vol. I pg. 38. A doua ediţie, schimbată, în 1905.

[4]) Quintana este fondatorul societăţii limbilor romane şi cel care a dat cupa destinată a se oferi celui ce va căştiga premiul. (Informaţia lui V. Alecsandri).

III

Mircești 16/28 August 1880.

Iubitul meŭ coleg.

Aş fi prea fericit dacă celebrul maestro Marchetti ar compune o operă, alegănd de subĭect pe Despot [1]). Geniul seŭ muzical ar popularisa astfel in Italia un episod interesant din istoria noastră, şi fraţiĭ noştri de la Roma, Napoli, Milano, Florenţa, etc., ar învăţa a ne cunoasce într'un mod maĭ armonios. Fiind dar că aţĭ început a face un estract din legenda mea dramatică [2]), ve rog să continuaţĭ a desevirşi lucrarea ce aţĭ intreprins, fiind convins că va fi foarte nimerită. Aveţĭ marele avantagiŭ de a cunoasce limba italiană precum şi regulele arteĭ dramatice, prin urmare D-l Marchetti va găsi in D-voastră un preţios colaborator.

Eŭ imĭ propun de a merge se petrec earna la Napoli. Se înţelege că voiŭ veni şi la Roma pentru a asista la serbătorile Pascilor, şi atuncĭ voiŭ avea mulţemirea de a face cunos[c]inţă cu D-l Marchetti şi tustreĭ, impreună, vom aşterne planul operiĭ. Acum am atăte trebĭ agricole şi altele că nu găsesc timp de a păşi în domeniul artelor.

Ideea ce aţĭ avut de a indemna pe guvernul nostru ca se decoreze cu steaoa Romăniei [3]) pe uniĭ dintre membri ai societăţeĭ Limbelor romane, este din cele maĭ nimerite. Nu cred insă ca ministrii actualĭ vor inţelege importanţa acesteĭ ideĭ. Oameniĭ noştri de stat, se ocupă, precum sciţĭ, cu înalta politică de taraf şi de tarabă. Ei reservează decoraţiile pentru adepţii şi creaturile lor, fără a se găndi maĭ departe decăt la listele electorale. Nu am dar nicĭ o sperare că scrisorile D-voastre cătră D-l Boerescu, Cogălniceanu şi C-ie [4]) vor obţine un rezultat satisfacĕtor.

Cunoasceţĭ proverbul: Decăt sfinţiĭ mai bine Dumneḑeŭ. Prin urmare am de gănd se propun deadreptul luĭ

---

[1]) E vorba de drama sa istorică „Despot Vodă", reprezentată la 8 Octombrie 1879 pe scena Teatrului Naţional şi apărută în volum în 1880.

[2]) Nu cunoaştem această lucrare a lui Obedenaru.

[3]) Ordinul „Steaua României" fusese de curănd înfiinţat, prin legea din 10 Mai 1877.

[4]) Vasile Boerescu era ministru de externe de la 11 Iulie 1879, iar M. Kogălniceanu era ministru de interne.

Vodă decorarea persoanelor de care mĭ-aţĭ vorbit. Astfel vom introduce şi pe Quintana şi pe Marchetti în numĕrul lor. Dacă priimĭam scrisoarea D-voastră, acum 15 ḑile, pe cănd me aflam la Sinaia [1]), aş fi avut prilej se induplec pe Vodă intru realisarea ideeĭ D-voastre. — Aştept dar se me intĕlnesc cu Măria Sa, pe cănd va veni se viziteze tabăra de la Skee (ce este a se organisa in curănd) şi nu voiŭ lipsi de a-ĭ propune lista amicilor noştri, francezĭ şi Italienĭ.

Am primit o scrisoare de la D-l Colonel Fulerand, in care ḑice că A. Catargiu ar fi promis societăţei Langue-dociane de geografie urmarea uneĭ lucrărĭ a D-voastre asupra relaţiilor maritime şi comerciale ale Romanieĭ cu oraşul Cette [2]). Dacă aţĭ desevĕrşit acea importantă lucrare, grăbiţi-ve a o comunica la Montpellier unde este aşteptată cu mult interes şi multă nerăbdare.

Am de gănd a pleca pe la inceputul luĭ Noemvrie, şi imĭ fac o serbătoare de a ve întĕlni la Roma.

Al D-voastre amic şi coleg

V. Alecsandri.

IV

Bucureşti 6 Dec[embre] 1880

Iubite coleg

Aveam de gănd a petrece earna in Italia şi a merge la Roma, insă toamna prea frumoasă de care ne bucurăm in anul acesta şi deosebite alte motive particulare m'aŭ indemnat a-mĭ amăna caletoria pe altă dată. — Bine aţĭ făcut dar de a trage un estract din Despot pentru maestrul Marchetti. In această dramă sintŭ situaţiĭ dramatice de acele care convinŭ uneĭ opere serioase, şi sper că illustrul maestro se va inspira din ele spre a compune un cap d'operă.

Cu mare mulţemire primesc a scrie cuvintele apropiate la hora Dobrogeĭ [3]), insă căt voiŭ şedea la Bucureştĭ nu

[1]) Din Sinaia Alecsandri adresează o scrisoare soţiei sale cu data de 25 Iulie.

[2]) Nu ştiu dacă s'a publicat. Nu se găseşte între manuscrisele lui de la Academie.

[3]) E poezia de care se vorbeşte mai departe.

voiŭ putea lua condeĭul in mănă, căcĭ Senatul, Academia şi teatrul imi ieŭ tot timpul. In curănd mĕ voiŭ intoarce acasă şi acolo me voiŭ ocupa indată de acea horă. Căt pentru aria Paparudelor, nu am avut ăncă prilej de a o auḑi, căcĭ Albumul Macedo-Român [1]), precăt aflu, au fost priimit cu indiferenţă de compatrioţiĭ noştri. Mulţĭ spun că *c'est une chose manquée.* — Voiŭ face toate chipurile ca se aud acea arie care me intereseză ca tot ce are un caracter poporal, şi pentru aceasta voiŭ merge la Iaşĭ cu gănd de a îndemna pe fiica mea se o esecuteze pe piano.

Nu me mir de întărḑierea ce s'a pus păn' acum pentru decorarea amicilor noştri dela Montpellier, fiind că la noĭ oameniĭ de stat se ocupă esclusiv cu ceea ce se numesce la noi *politică;* va trebui dar se aduc aminte luĭ Boerescu promiterea ce v'aŭ dat, pentru ca se se hotarească a face ceva de anul nŭoŭ. Vom vedea, şi se sperăm pre căt se poate spera la noĭ.

Aice spiritele sintŭ foarte frămăntate prin criminala tentativă contra vieţii lui Brătianu [2]); se spun multe... intre altele se pomenesce de o societate ocultă în soiul aceleĭ a nihiliştilor. Eŭ nu cred că există asemine asociaţie la noĭ, fiind că nu are nicĭ un motiv de a se forma intr'o ţeară ca a noastră unde toate libertăţile posibile şi toate licenţele sintŭ de domeniul public. — Orĭ cum fie insă, noi se ne ocupăm de ale noastre, adică de musică, de poesie şi de tot ce inalţă mintea pe deasupra miseriilor timpuluĭ de faţă.

Primiţi, iubite coleg, espresia simţirilor mele afectuoase,

V. Alecsandri.

V

Mirceşti 10 fevruar(ie) 1881

Iubite coleg.

Am cerut, în adevar, un congediŭ de la Senat, pănă la finele luneĭ acestei, insă cu gănd de a şedea liniştit lăngă

[1]) Albumul macedo-român Bucureşti 1880. Colecţii de bucăţi scrise de diferiţi autori, publicate cu scopul de a ajuta pe Macedoneni pentru întemeeerea şcoalelor.

[2]) E vorba de atentatul contra lui I. Brătianu săvărşit de Pietraru.

sobă în timpul cel aspru al erniĭ. Voiajul meŭ la Roma este dar amănat pe maĭ tărdiŭ, când voiŭ parveni a-mĭ regula trebile, căcĭ sciţĭ negreşit că cea mai principală ocupaţie a Românuluĭ este de a-şĭ pune trebile la cale, după ce le-a incurcat. Regret o asemine imprejurare pentrucă nu me pot intĕlni cu D-l Marchetti spre a ne inţelege in privirea operiĭ luĭ Despot Vodă, dar sper se ve pot comunica un soiŭ de scenario la care me gândesc de când mĭ-aţĭ scris.

Asemine ve promit a ve trimite in curând hora Dobrogeĭ, care imĭ vijie prin cap de maĭ multe ḑile.

Cât despre decorarea amicilor nostri din Montpellier nu este altă speranţă de cât de a vorbi direct luĭ Vodă. Miniştriĭ noştri sintŭ ocupaţĭ a se mănca intocmai ca cănii prin gard şi a se agăţa virtos de fotoliile lor pentru ca se nu cadă de pe ele. Cu toate aceste, când me voiŭ duce la Bucureştĭ voiŭ spune doă cuvinte D-luĭ Boerescu in chestia ce ne interesează atât de mult pe amendoĭ.

De mult ar fi trebuit se fie decoraţĭ D-niĭ Tourtoulon [1]), Roque-Férier [2]), Boucherie [3]), şi chiar Mistral [4]) şi Quintana, insă D-niĭ miniştri preferă se arăte bunalorvoinţă luĭ Pavel rachieriul şi alţĭ alegătorĭ *ejusdem farinae.*

In curând, voiŭ scrie, trimiţendu-ve hora, căcĭ sint nerăbdător a auḑi aria ce aţĭ compus.

Al D-voastre devotat coleg

V. Alecsandri.

VI

Mircești 26 Febr[uarie] 1881

Iubite coleg

Am priimit aria luĭ Meşteru Manoli şi ve trimit la rândul meu: *hora Dobrogeĭ* [5]), scrisă in fugă, căcĭ sint gata

---

[1]) Tourtoulon; unul din conducătorii societăţii din Montpellier

[2]) Lui A. Roque-Férier i-a dedicat Alecsandri poezia „Ronsard la Tuluza".

[3]) Boucherie, unul dintre conducătorii societăţii de care am vorbit.

[4]) Frederic Mistral este cunoscutul poet provensal, autor al romanului *Mireio* (1858). Lui i-a adresat Alecsandri bucata *„Poetetui Mistral"* (Conv. liter. Februar 1883).

[5]) *Hora Dobrogei* de care e vorba aici a fost publicată de Alecsandri sub titlul „Hora dobrogeană" în volumul cu „Fântâna Blanduziei" 1884 pg. 195.

de plecare la Bucureşti. Acolo me voiŭ ocupa cu decorarea amicilor noştri dela Montpellier, sperănd că puterniciĭ ţileĭ vor înţelege in fine importanţa unuĭ asemine act de politeţă internaţională. — Sciŭ că inima ĭ-atrage maĭ mult in partea lichelelor, dar a trebui se-şĭ calce pe inimă şi se se gândească la aceĭ filoromănĭ din străinătate care se ocupă cu atăta entusiasm de ţerile noastre.

Nu sciŭ dacă ritmul horeĭ Dobrogeĭ convine arieĭ ce aţĭ compus ? O colaborare peste noă ţerĭ şi noă mărĭ e cam anevoe de reuşit; ve rog dar se'mĭ scrieţĭ la Bucureşti, adresăndu-mĭ epistola: strada Calvină 5,— dacă va fi necesitate de oarecare schimbărĭ.

Imĭ pare reŭ că sint impiedecat de a veni la Roma unde aş fi putut se conlucrez cu D-voastre la libretul operiĭ luĭ *Despot*. Remăne pe altă dată.

Am compus o feerie naţională, intitulată *Pepelea* [1]), care va fi representată la 15 Mart. Subiectul e tras din povestele noastre şi are personajĭ pe *Papură-imperat*, pe *Pârlea-Vodă*, pe *Locustă-Vodă*, pe *Pacală*, pe *Tandală*, pe *Mama-pădurii*, pe *Zmeul*, etc. — Dacă a reuşi, teatrul nostru va mai prinde la suflet, căpătănd recete maĭ bănoase, căci piesele literare sintŭ puţin gustate de aşa ţisul *public intelligent* a Bucureştilor.

Sciŭ că nu ve place earna, fiind in delicateţă cu frigul ca şi mine; cred dar că 'ţĭ fi mulţemit de a afla că ţioa de astăţĭ pare un inceput de primăvară. Un soare splendid cutrieră cerul, dar cămpul e încă sub zăpadă. Păraele curgŭ pe sub ghiaţă şi corbiĭ parŭ triştĭ; semn bun. Mi se spune chiar acum că s'a auţit ciocărlia in vezduh. Fac şi eu ca dinsa, sbor la soare şi me las de scris.

Bucurie şi sănătate.

V. Alecsandri

[1]) E vorba de feeria „Sinziana şi Pepelea", care s'a jucat în şir de mai mulţi ani pe scena Teatrului Naţional. S'a publicat în „Convorbiri Literare" 1883.

VII

Mircești 28 Iuni[e] 1881

Iubite colleg,

D-l Aurelian [1]) aŭ scris undeva doă fraze care sintŭ destinate a deveni legendare: 1° Clima noastră este eminamente propice. — 2° Pămîntul nostru este eminamente fertile! [2]). Bazat pe aceste doă acsiomurĭ *eminamente fallacioase* și lipsit totodată de arendaș, m'am apucat de coarnele pluguluĭ pentru ca se esploatez insumĭ moșia. — Eată acum al treile an de cănd me conving de bogata fantazie ce posedă collegul nostru [3]) Aurelian și de adeverul unuĭ noŭ acsiom care sună așa: Proprietarul agricultor in Romania este o ființă eminamente naivă. El își compromite averea și își alienează independența; măgulindu-se necontenit cu ideea că posedă un tesaur in pămînt, și cu sperarea recoltelor viitoare, sermanul! se găsesce mai totdeauna in lipsă de banĭ, căcĭ tot ce cascigă, il ingroapă sub brazdele pluguluĭ și apoĭ: așteaptă, murgule, se pascĭ earbă verde!

Astfel și eŭ, numerăndu-me in rîndul naivilor, m'am veḑut legat de mănĭ și de picioare, șerbit și pus în neputință de a me absenta de la Mircești in timp de treĭ anĭ! — Cu toată dorința mea de a merge la Montpellier pentru ca se'mĭ cunosc amicĭi de acolo, precum și la Roma pentru ca se string măna D-luĭ Marchetti, am fost obligat se'mĭ anin pofta in cuiŭ, se tot amăn din vară in vară realisarea proiectuluĭ meu de voiagiŭ. Clima noastră eminamente propice complotănd cu pămintul nostru eminamente fertile aŭ reușit a me ținea intr'o situație eminamente desplăcută, insă m'am revoltat in fine și am dat Mircești in arendă pentru ca se redevin liber de mișcările mele. — Dela primăvara viitoare voiŭ usa de acea scumpă libertate și voiŭ eși din bîrlog ca se maĭ ĭaŭ lumea in cap ca in timpul de mai inainte. Atuncĭ

---

[1]) *P. S. Aurelian* (1833—1909) agronom și economist, fost ministru, senator, președinte al consiliului, membru al Academiei.

[2]) Glumă de acest fel găsim în scrisoarea către I. Negruzzi din 17 Sept. 1881: „Ce zici de iarna timpurie ce ne a căzut pe cap?... Clima *eminamente* propice, după spusa lui Aurelian."

[3]) Colegul nostru, fiindcă Aurelian ca și Alecsandri era membru activ al Academiei, iar Obedenaru are membru corespondent.

voiŭ merge la Montpellier [1]), voiŭ veni la Roma [2]) şi voiŭ fi prea fericit de a ve întâlni saŭ in Franţa sau in Italia. Poate că păn' atunce, puterniciĭ ḑileĭ vor pricepe obligaţia morală a statuluĭ Român de a distinge pe adeveraţiĭ amicĭ aĭ seĭ. — Eŭ m'am adresat la numeroşiĭ miniştri care s'au succedat, dar n'am izbutit a obţine decât promiterĭ eminamente frumoase şi tot atât de eminamente minciunoase. Cu toate aceste, nu me descurajez, şi imĭ propun de a-mi indrepta acum bateriile asupra colleguluĭ nostru Urechiă [3]) care... cine scie?.. poate că... dacă nu cumva i s'ar putea aplica şi luĭ fabula [4]) luĭ Alecsandrescu:

S'a schimbat boerul, nu e cum îl seiĭ...

Căt pentru de a vorbi deadreptul cu Regele, voiŭ cerca când se va presenta un prilej eminamente favorabil, insă n'am multă incredere in resultatul uneĭ asemine cercărĭ.

Hora noastră e reuşită. Aţi arătat'o luĭ Marchetti? De ce nu aţĭ publicat'o păn' acum? [5]) Cred că va fi foarte apreţuită de Regina care iubesce tot ce este naţional.

Mult aş dori se me intreţin cu Marchetti asupra luĭ *Despot*, căcĭ imĭ pare că am scoate un libretto foarte interesant din această dramă.... insă, precum v'am scris, nu me pot depărta de pământul nostru eminamente fertile până la anul viitor.

Dee Domnul se trăim cu bine pân'atuncĭ şi se ne intelnim sănătoşi.

Al D-voastre amic şi colleg

V. Alecsandri

---

[1]) In vara anului 1882 Alecsandri s'a dus la Montpellier şi a vizitat apoi alte oraşe din regiunea aceea. Călătoria lui a fost un adevărat triumf, fiind atunci sărbatorit pentru succesul din 1878 (cu Cântecul gintei latine). I s'au oferit banchete. i s'au dat cadouri, i s'au adresat poezii, etc.

[2]) Nu ştiu dacă a fost şi la Roma.

[3]) *V. A. Urechie* (1834—1901) colegul de Academie al lui Alecsandri a fost ministru de instrucţie in 1881—82. N'am putut încă verifica dacă amicii literari ai lui Alecsandri au fost decoraţi sau nu.

[4]) Fabula „Boul şi viţelul"

[5]) Nu ştiu dacă s'a publicat după aceea.

STATISTICA ARDELENILOR

DE ACUM UN SECOL ŞI MAI BINE CU INVĂŢĂTURI PENTRU CEI DE ACUM.

Am deschis ochii la vieaţă şi mi-au rămas întâiele amintiri din anii dinainte de era dualismului şi de unirea silnică a dulcelui nostru Ardeal cu Ungaria. Eram în atmosfera autonomiei „Marelui Principat“ cu egala îndreptăţire politică şi religioasă a naţiilor conlocuitoare, reprezentate câţiva ani înainte cu drepturi egale în dieta dela Sibiiu, în care se vorbeau în mod oficial cele trei limbi ale ţării: româna majorităţii (până la 1848 tolerate „usque ad beneplacitum“), maghiara stăpânilor de până la Şiria şi germana Saşilor aşezaţi temeinic în „scaunele“ lor din *fundus regius*.

Am mers la Blaj la şcoală la 1866 şi am văzut şi atunci şi în anii următori o înfăţişare măreaţă, care nu se poate uitâ: Sătenii plugari români, fruntaşi de sate, curgeau cu copiii la şcoală în căruţe încărcate cu lădiţele în cari erau hainele şi hrana pentru copilaşi. Şi veneau de pe Târnava-Mare pe lângă piatra de pe Câmpul Libertăţii; de pe Târnava-Mică pe hula Sâncelului veneau cei de pe Câmpie; din jos dinspre Mureş veneau Moţii în haine albe de lână; iar dinspre miazăzi, despre Veza, treceau podul cei de pe Secaş şi din Mărginenime. Toţi se întâlneau în piaţa Blajului, miezul şi cheia vieţii românimei ardelene. Părinţii, în haine de sărbătoare, în pieptare împodobite cu flori cusute în mătasă, şi cu plete lungi curgând peste umeri, făceau cunoştinţă întrând în vorbă unii cu alţii; copiii—după întâiele ceasuri de sfieală—se întovărăşiau, îşi găsiau ortaci, se împrieteneau şi se

înfrăţiau, îngrijindu-se să cumpere unii dela alţii cele câteva cărticele cari trebuiau pentru şcoală.

Eram la Blaj, în cuibul celui mai înflăcărat şi mai dârz naţionalism românesc, lângă catedrala în care Bărnuţ „îngerul libertăţii“ rostise la 1848 cuvântările de deşteptare; lângă „Câmpul Libertăţii“ pe care se întrunise cei 40.000 în marea adunare naţională dela 3/15 Mai 1848. Eram la mai puţin de 20 ani după ororile, omorurile şi spânzurătorile, cu cari popii şi fruntaşii noştri fusese tractaţi cu atâta grăbită dărnicie de „compatrioţii“ lor maghiari, luptători pentru libertate — pentru dânşii. Intre cei de faţă erau mulţi cari numai ei ştieau cum îşi scăpase vieaţa de asemenea sfârşit şi alţii mulţi avusese părinţi, fraţi, prietini ucişi — nu în luptă, ci în torturi şi batjocură.

Eram într'un timp când „zdrobitorii“ noştri pretinşi „stăpâni“ fusese zdrobiţi ei înşişi de Moţii lui Iancu în Munţi, apoi de imperiali la Şiria; se proclamase autonomia Ardealului nostru cu egala îndreptăţire a Românilor cu celelalte două „naţiuni“, Ungurii şi Saşii, până atunci singurele „recepte“, deşi mici minorităţi faţă de marea majoritate a Românilor „toleraţi“. In dieta din Sibiiu răsunase limba românească alături de celelalte două.

In această nouă situaţie n'am auzit dela ai noştri nici atunci, nici în toţi anii copilăriei mele, nici un cuvânt de ură, de răzbunare împotriva asupritorilor de ieri, în contra acelora cari umpluseră drumurile de spânzurători pentru ai noştri. Toţi erau veseli de vremea de pace şi de relativa libertate adusă de evenimente, de începutul de dreptate care păreà că ar fi sosit şi pentru cei cari secoli îndelungaţi fusese amăriţi de nedreptăţile celor aduşi de vânturi peste pământul lor strămoşesc.

Nici un cuvânt de ură şi de răzbunare! Era neînţelegere? nesimţire? Nici de cum! Erau cu totul alte stări sufleteşti: o bunătate de suflet în inima Românilor, o adevărată iubire de oameni, care se arată în nesfârşite fapte de milă şi de ajutor dat celui în necaz şi suferinţă; apoi credinţa înrădăcinată în adâncul sufletului de dreptul său, moştenit din mileniile trecute, de a trăi pe acest pământ, care este dreaptă moştenire a sa dela strămoşi până departe în

întunericul vechiimii nepătrunnse. Este caracteristică anecdota: Acum câţiva anii Saşii noştrri adunaţi la Sibiiu îşi serbau cu mare pompă şi procesiuni istorice colonizarea lor în Ardealul nostru. Un român din satele vecine privea desfăşurarea paradei teatrale, iar un sas[s] care îl cunoştea l-a întrebat:

— Ei, Ioane, vezi cât ceeste de frumos?

— Da de ce faceţi aceestea, jupâne?

— Sărbătorim atâtea sute de ani dela venirea noastră în Ardeal; când o să faceţii şi voi aşa?

Dar Ion răspunde:

— Noi n'o să facem nici odată, Jupâne, că doar noi suntem aici de totdeauna!

Cu această conştiinţă în fundul sufletului a perpetuitătii lui pe acest pământ, moştenit dela strămoşi, a privit românul cu răbdare fără îndoeală prea îndelungă venirea valurilor de străini, unii cu năpraznă de prăpăd ca Ungurii, Cumanii, Tătarii şi alţii dle acelaşi fel dinaintea lor; alţii mai blânzi şi mai domoli,, cum au fost Slavii şi Saşii. Ai noştri îşi pierdură organiizarea de stat, pe care valurile repezi unul după altul de năvălitori i-au împiedicat să şi-o facă de nou îndelungate sute de ani. In tot acel timp ei au trăit greu de tot, dar totdeauna cu încredere că: *ce e val ea valul trece*, şi că: *apa trece, pietrele rămân.*

Conlocuitorii cari au venit şi s'au aşezat peste ai noştri, s'au făcut stăpâni peste pământul străbun şi peste vechii locuitori, punând asupra lor jugul robiei feudale sau împingându-i în colţuri şi în locuri retrase şi sărace, nu-şi aveau conştiinţa uşoară şi liniştită. Ei au trăit totdeauna cu frica în sân să nu se deştepte acea mare majoritate şi să-i turtească prin greutatea pumnului ei. Deaceea nesfârşitele şi grozavele legiuiri şi diplome făcute de dieta ţării şi de Regii şi Principii domnitori pentru a ferecă pe Români la starea de iloţi, de robi; de aceea nesfârşitele dispoziţii ale oraşelor, comunităţilor şi corporaţiunilor să împiedece pe Românii de a se aşezà în satele ţinuturilor săseşti şi în toate oraşele; să nu lase să fie primiţi în corporaţiunile de meserii şi de comerciu De aceea spaima de răcoarea morţii care cuprindeà în trecut aşa de des pe compatrioţii noştri ardeleni la ori ce mişcare închipuită sau adevărată în massele poporului

român, a cărui greutate i-ar fi putut oricând turti, dacă aceasta i-ar fi fost gândul și pofta. Un exemplu — între altele multe — este tremurul de spaimă ce a cuprins tot Ardealul neromânesc când cu mișcarea Moților lui Horia la 1784.

Fiecare din cele două popoare conlocuitoare lucră împotriva noastră după temperamentul său: Ungurii cu „furor asiaticus“ a lui „teremtette“, care totdeauna a caracterizat acțiunea lor, când au avut în mână puterea; Sașii „prudentes et circumspecti“ pe tăcute, pe înfundate. Fiecare — în cercul lui de acțiune — caută să ieă toate măsurile contra alor noștri spre a ne îndepărtă de cultură și de bogăție, spre a ne ține în întuneric și în sărăcie. Și apoi amândoi ne arătau cu degetul, ne disprețuiau tocmai pentru această incultură și sărăcie a noastră, ai cărei autori și îngrijitori erau chiar dânșii.

Un capitol mare și luminos din istoria Ardealului va trebui să fie scris — *sine ira et studio* —, dar în lumina adevărului adevărat și întreg, în care să se arate lumii măsurile legislative, administrative, municipale, luate în contra noastră de conlocuitorii noștri Unguri și Sași, aduși de vânturile istoriei în ținuturile Carpaților peste strămoșii noștri. Această arătare a durerosului adevăr să va face nu în spirit de răsbunare, nici pentru ca judecata trecutului să apese asupra prezentului, ci tocmai dimpotrivă: pentru ca concetățenii noștri „Minoritățile“ de sub razele Coroanei de oțel a Regelui României, să vadă cât au păcătuit în trecut față de noi și să primească cu toată sinceritatea mâna frățească, pe care le-o întinde marea majoritate de Români din România de astăzi spre a face din ea pentru toți o Patrie fericită, luminată și respectată de toată lumea.

Secolii trecuți au dovedit că noi Românii, ca să trăim ca neam, nu avem trebuință să ne asimilăm cu sila pe alții, fiindcă avem în noi înșine energiile de rassă cu cari am trecut prin toate valurile nimicitoare ale trecutului și suntem tot aici unde am fost răsădiți acum două mii de ani, și mai avem în suflet conștiința menirii noastre istorice, pentru care menire am fost așezați în Carpații răsăriteni și la Dunărea de jos.

Aceste cugetări s'au deșteptat în mintea mea de A-

delean crescut la Blaj şi trecut din cauza nevoilor de acolo la fraţii de sub Carpaţi, cetind un document bibliografic rar. Este o broşură nemţească de format foarte mare cu titlul: *Neueste statistisch-topografische Darstellung des Grossfürstenthums Siebenbürgen... mit einer topografischen Uebersicht, de J. L. Stotz**). Este tipărită în Viena la 1812, tocmai în anul când la răsărit Ruşii ne luau jumătate din Moldova, dar la Buda tipăreà Petru Maior Evanghelia deşteptării naţionale, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. Atât eram atunci de jos noi Românii: cei din Ardeal sub călcâiul *minorităţilor* stăpânitoare acolo, cei de dincoace de Carpaţi sub tirania turco-fanariotă, încât oricine îşi puteà face plăcerea de a ne batjocorì fără nici un fel de răspundere. Cel care ne batjocoreşte în această broşură, J. L. Stotz, nu ştim nici cine va fi fost, nici unde va fi trăit.

Scrierea, cum spune titlul, vrea să fie o monografie despre Transilvania din toate punctele de vedere: geografic, etnografic, religios, economic, administrativ.

Pentru Stotz — după ideile timpului de atunci — Românii (Walachen) — deşi cei mai numeroşi locuitori ai „Marelui Principat“ — erau în acelaşi timp cei mai puţin stimabili, cei mai antipatici.

Naţiile Ardealului erau de două calităţi: Trei principale unite şi stăpânitoare (Haupt- oder vereinigte Nationen): Ungurii, Secuii şi Saşii. După aceştia urmau: Naţiile tolerate (Geduldete Nationen) în frunte cu Românii (Walachen) urmaţi de un lung şir de minorităţi, unele microscopice: Armeni, Greci, Evrei, Moravieni, Poloni, Ruşi, Bulgari, Sârbi, Ţigani. Despre celelalte naţii tolerate se spun câteva rânduri binevoitoare, chiar despre Ţigani. Românii sunt însă trataţi într'un mod cu totul special în răutate. Iacă întâiu datele statistice:

Popoarele sau „Naţiile“ ca număr sunt: Unguri 161.000, Germani (Saşi) 390.000, Secui 102.000, Armeni şi ceilalţi 89.000, Români (Walachen) *758.000*. Adică toate „Naţiile celelalte împreună aveau 742.000 locuitori, deci mai puţini

*) Face parte din preţioasele colecţii ale Muzeului Olszewski, al cărui amabil proprietar a binevoit a mi-o comunica. Îi exprim şi aici mulţumiri.

decât Românii. Privind aceiași locuitori din punct de vedere confesional — după o statistică dela 1766 — se arată: Catolici 93.155, Reformați (Calvini) 140.000, Luterani (Sași) 130.363, Unitari 28.645, toți împreună 392.205, iar *Români* Uniți 120.000, Neuniți 700.000—în total: 820.000. După o altă statistică dela 1795 Românii (de amândouă confesiunile) sunt 858.000.—

Deci în toate cazurile Românii — pe atunci numiți numai «Walachen» formau marea majoritate a locuitorilor; ei erau „națiа“ cea mai pitorească a țărei, dovada chiar această broșură, în fruntea căreia, ca notă caracteristică este pusă o gravură colorată reprezentând o pereche de Români: Un Ion stând rezemat în băț, cu traista după grumazi, încins cu curea bătută cu nasturi (bumbi) de aramă, de care atârnă punguliță cu tutun și amnarul; alături o Anică șezând jos, cu furca în brâu, din care trage cu dreapta firul de lână și-l toarce cu stânga pe fus; amândoi sunt încălțați cu opincile scăzute din sandalele romane, al căror miros era așa de neplăcut tinerilor universitari *nemeși* dela Cluj acum vre-o treizeci de ani, încât i-au făcut un imn de aversiune și dispreț cântat pe strade în manifestații cu amenințări de „zdrobire“ pentru noi. Reprezentarea acestei perechi de Români are titlul: *Siebenbürgischer Bauer und Bauerinn aus der Gegend von Hermannstadt*, dar uită să spună că nu sunt Sași „Deutsche“ ci numai Români „Walachen“.

Pierise de mult în uitarea concetățenilor noștri germani (Sași) admirația părintelui poeziei germane Martin Opitz arătată la 1623 în poemul „Zalatna“ pentru acest popor românesc continuator al coloniștilor aduși de Traian aci în Dacia noastră. Opitz după ce vorbise despre distrugerile culturei romane în Dacia de invaziile barbare continuă:

„Mehr, hat nicht Attila mit seiner Scythen Hauffen
„Und dann die Wenden auch euch feindlich angelauffen?
„Doch euere Sprache bleibt noch hier auff diesen Tag,
„Darob sich dann ein Mensch gar billich Wunder mag.
„Italien hat selbst nichts gantz von seiner Alten,
„Ingleichen Spanien und Gallia behalten;
„Wie etwa dies nun kan den Römern ehnlich seyn,
„So nahe sind verwandt Walachisch und Latein.“

După Opitz trecuse însă vreme și evenimente: Marea

„majoritate“ a locuitorilor ardeleni, Românii, au rezistat la ispitele și la siluirile de a fi atrași în biserica calvină a Ungurilor, după cum rezistaseră atracției spre cea luterană a Sașilor. După venirea stăpânirii Impăratului „Romanilor“ catolic dela Viena, mare parte din ei au făcut „Unirea“ cu

Catolicismul roman, ca să poată face și ei „Nație“ cu drepturi egale cu celelalte. Se mai întâmplase la 1784 mișcarea Moților care băgase în răcorile morții pe „Domnii“ „Jupânii“ și „stăpânii“; mai venise cererile formale de drepturi politice ale Românilor prin glasul Episcopilor în Dieta Țărei la Cluj. Toate

acestea au făcut pe Români foarte „antipatici" concetățenilor lor „liberi" și pretinși „stăpâni" de drept, cum erau de fapt.

Această „antipatie" se arată în mod caracteristic în Statistica lui Stotz.

Partea a III-a a lucrării lui tratează despre „deosebirile Naționalităților"– Nationalverschiedenheit.

Sunt enumerate ca locuitoare în Ardeal nu mai puțin de 13 nații, în rândul nobleței lor. In locul întâi sunt — firește—Ungurii, apoi frații lor Secuii si după ei Sașii, după cari urmează: Români (Walachen), Armeni, Greci, Evrei, Moravi, Poloni, Ruși, Bulgari, Sârbi, Țigani.

Aceste „Nații" sunt împărțite în două clase. Cele din Clasa I-a — Die drey Haupt - oder vereinigten Nationen — Ungurii, Secuii și Sașii, au toate calitățile de caracter:.. „so hat der Ungar alle edle Eigenschaften und Fehler, die aus der brennen Feuerfülle eines sanguinischen Menschen herfliessen". Nobili aproape ca Ungurii sunt și frații lor Secuii. Sașii se apropie de ei:"... „so nahen sie sich doch heut zu Tage den Ungarn in sehr vielen Stücken..."

Vin apoi „Națiile" de clasa a doua — „Geduldete Nationen" — Națiile tolerate. In fruntea acestora stau Valachii — Die Walachen. Iacă cum sunt aceștia încondeiați. — Reproduc și traduc întreagă caracterizarea:

„Geduldete Nationen"

„4. Die *Walachen* sind eine „ganz eigene Menschenrace, eine „bunte Vermischung und Abart „von alten Thraziern, Römern „und Slaven. In Siebenbürgen „findet man die erste sichere „Spur von ihnen erst in dem „ersten Viertel des 13-ten Jahr„hunderts. Sie stehen unter der „übrigen Einwohnern dieses „Landes noch um einige Jahr„hunderte in der Entwicklung „ihrer sinnlichen, sittlichen und „intellecturellen Anlagen zurück. „Man findet viele, die ausser den „menschlichen Figur, kaum „etwas Menschliches an sich „haben, und auch diese ist durch „Köpfe und andere Naturfehler

Națiuni tolerate

4. *Valachii* sunt o rasă de oameni cu totul deosebită, un amestec felurit și corcitură de Traci vechi, Romani și Slavi. In Transilvania cele mai vechi urme sigure despre ei se găsesc în întâiul pătrar al secolului al 13-lea In desvoltarea facultăților lor morale, sentimentale și intelectuale ei sunt înapoiați față de ceilalți locuitori ai acestei Țeri cu câteva veacuri. Se găsesc mulți cari afară de chipul de om, abia dacă mai au ceva omenesc în ei, și chiar chipul acesta este deformat și desfigurat prin gușe și alte defecte dela natură. La șes, în orașele și satele altor Națiuni, și-au câștigat îndemânare la toate

„entstellt und verschoben. Im „flachen Lande, in Städten und „Dörfern anderer Nationen haben „sie zwar Fähigkeit zu Allem „erhalten, Wozu ein Mensch „fähig sein kann; aber sie wird „nicht gebilde, bleibt roh und „wild. Mit dieser Natürlichen „Wildheit ist ihre Liebe zur „Trunkheit und zur sinnlichen „Wollust vergesellschaftet. Arbeit „samkeit und Flleis ist eben so „wenig ihre Sache. Der grösste „Theil faulenzt hinter der Scha„fen, ein anderer hudelt mit Fuhr„werken im Lande herum Sehr „wenige bauen mitetwas Anstren„gung Felder und Weinberge, „aber selten mehr, als ihre kär„gliche Nahrung, Kleidung und „Zinse erfordern. Ihr ganzes „ausserliche Wesen verräth den „Hang zu allerhand Ausschweifungen. Die Frauenzimmer sind „weit fleissiger als die Männer, „man sieht sie den ganzen Tag „mit den Spinnrocken beschäftigt. Auch ist das weibliche Ge„schlecht viel gutmüthiger als das „männliche, welches sehr viele „Tücke hat."

„Der Kleidung der Mäner ist von „der Rhazen und Ungarn wenig „verschieden, aber die der „Weiber desto mehr. Sie tragen „gar keinen Röcke, sondern nur „ein langes Hemde, und darüber „rück und vorwärts einen bunten „Schurz mit langen Franzen. Ihr „Kopfputz ist ganz altrömisch, „die Hare sind auf der Stirne „gescheitelt und in zwey dicke „Zöpfen um den Kopf gewunden, „darauf sitzt eine diademartige „Haube von weissen gestickten „Zeug, doch nur ganz locker. Auch „Tücher tragen sie um dem Kopf, „beinahe vie die deutschen „Damen, wenn sie türkische „Tücher tragen. Um den Kopf„putz hängt bei Wohlhabenden „eine Menge angereihtes Geld, „welches sie für eine Zierde „halten."

celea ce pot fi preocuparea unui om; dar ei nu se instruesc, rămân brutali şi sălbateci.

Cu această sălbăticie naturală se întovărăşeşte patima lor pentru beţie şi plăcerile sensuale. Râvna de lucru şi hărnicia sunt tot atât de puţin preţuite la ei. Cea mai mare parte leneveşte în urma turmelor, o altă parte tândăleşte cu carele prin Ţară. Foarte puţini cultivă cu oarecare trudă ogoare şi vii, dar rareori într'o măsură mai mare decât o cere hrana lor săracă, îmbrăcămintea şi birurile. Toată făptura lor înafară arată aplicarea lor spre felurite desfrânări. Femeile sunt mult mai harnice decât bărbaţii, toată ziua se pot vedea ocupate cu torsul din furcă. Sexul femeesc este şi mult mai blând decât cel bărbătesc, care are foarte multe năravuri. Imbrăcămintea bărbaţilor este puţin deosebită de a Croaţilor şi Ungurilor; a femeilor însă este cu atât mai mult deosebită. Ele nu au rochie ci numai o cămaşă lungă şi peste ea, în faţă şi în spate, un şorţ vărgat cu ciucuri lungi. Capul le este îngrijit ca la vechii Romani, părul e ales în două pe frunte şi înfăşurat în jurul capului în două cozi groase, pe cari este aşezată o scufie în formă de diademă din broderie albă, totuşi destrămată. Poartă şi basmale în jurul capului, aproape la fel cu Doamnele de sas când poartă basmale turceşti. Imprejurul pieptănăturii atârnă la cele cu stare o mulţime de salbe de bani, ceeace e socotit de ele ca o podoabă.

Cine a fost acest Stotz, care caracterizează în acest fel popoarele Ardealului? Nu pare a fi sas ardelean, fiindcă

numele lui nu l-am găsit în cărți. Ori de unde ar fi fost, el era German, iar cunoștințele și aprecierile despre Ardeleni numai dela Ardeleni le-a putut căpătà. Este nesfârșit șirul scriitorilor germani și maghiari pretinși învățați, cari de peste un secol au trăit din specialitatea de „bârfitori“ — cum scrie la 1812 Petru Maior — împotriva Românilor, gâdilind urechile acelora cari își vedeau în ridicarea noastră prin cultură și avere primejduită „stăpânirea“ lor așezată peste capul nostru.

Astfel au desprețuit și au calomniat ei pe Români!

Acest popor românesc înfățișat așa cu toate aceste daruri și slăbiciuni era însă marea majoritate a poporațiunii Țării, ei formau marea massă a iobagilor cari munceau cu brațele lor țarinele nemeșilor feudali unguri, ei plăteau dările Țerii, pe când ceilalți locuitori erau adăpostiți în dosul a tot felul de privilegii și de scutiri. In contra acestor Valachi se făcuse legi peste legi și diplome peste diplome, oprindu-i de a umblà la școală ca să învețe carte, oprindu-i de a se așezà în orașe și de a face comerț, excluzându-i de a învățà meserii rezervate pentru corporațiunile (zechurile) închise. Și ei erau totuși — repetăm — marea majoritate a Țărei: numai ei erau „misera plebs contribuens“, ei erau „glebae adstricti“, ei erau tolerați „usque ad beneplacitum“ a „națiilor“ dominante.

Cu toate acestea, acum, când s'au topit legile și privilegiile făcute în secolii trecuți pentru asuprirea lor, pentru împiedicarea lor de a se înălțà spre lumina culturei și spre bunurile bogăției prin muncă, pentru nimicirea lor; acum când dreptatea dumnezeească (noi Românii avem un singur Dumnezeu, al dreptății pentru toată omenirea, nu unul special 'al nostru, care să ne ajute și la răutatea de a dărâmà pe alții din drepturile lor la vieață, cultură și bogăție) și omenească a biruit ieșind la lumina soarelui și nimicind nedreptatea seculară, — acești Români nu sunt împinși de ură spre răzbunare. Atâta este de adâncă bunătatea în sufletele lor! Dacă ar fi fost altfel — ce ar fi putut face ei în 1918? N'ar fi rămas în câteva zile peatră pe peatră în tot Ardealul! Aceasta să nu se uite nici odată!

Iacă pentru ce noi putem spune concetățenilor noștri de alte limbi și de alte legi: Ce-a fost a trecut — relele și dure-

rile uitate să fie; — iacă mână frățească: să trăim, prin muncă în pace, frăție și dreptate în această frumoasă și bogată țară, în care noi am fost răsădiți acum peste două mii de ani și voi ați venit peste noi acum câteva sute de ani. Noi zicem cum a vorbit eroul cântecului bătrânesc românesc în fața vrășmașului perfid:

„Boer Toma Alimoș,
„Boer de Țara de jos,
„Ii dă ploșca cu vin roș",

și-i zice

„Să trăești, Mane fărtate!
„Dă-ți mânia după spate
„Ca să bem în jumătate!

Deci — la muncă cinstită și frățească! Noi cu ale noastre, voi cu ale voastre, ca să facem din această Țară o Patrie fericită pentru toți fiii ei și fericirea să fie întemeiată pe democrație adevărată, pe muncă cinstită și pe dreptate frățească.

Așa vă spune tuturor Ardelenilor adevărați un ardelean crescut la Blaj și trăit la București.

Prof. I. Bianu.

GRĂDINA LUI TEOCRIT.

SISIF.

Urcând aceeaş stâncă pe-acelaş clin de munte,
ce-mi fuge sub picioare sporindu-i povârnişul,
cu spetele umflate, proptit de-a curmezişul,
ascult zăporul vremii, statornic ca o punte.

Sub talpa-mi sângerată ce sdrumică pietrişul
simt hecatomba caldă a vârstelor cărunte;
şi culmile promise rămân aşa mărunte
că nu-mi doresc iertarea şi nu-mi blestem suişul.

Din ceruri încrustate cu mirt şi foi de roze
de-ar râura acolo lumini de-apoteoze,
tot n'aş râvni să intru în câmpuri elizee;

căci piatra 'mbrăţişată de braţele-mi vânjoase
s'a şlefuit în curbe de sânuri luminoase
şi-a aburit cu vremea căldură de femee.

DORIS.

M'a fulgerat o rază prin perdele
şi din colibă a fugit iubitul:
e-aşa urît când face pe grăbitul
şi scapă de sub lanţurile mele.

Oriunde-ar fi, la proră, drept sub stele,
când trupu-i se frământă, arcuitul,
Neptune, ocroteşte-i pescuitul
şi dac'adoarme, bate-l cu mărgele!

O, când strivesc aleanul sub pleoape
stârnind în patul meu a lui căldură,
tulburător de viu îl simt aproape:

un braţ în ceafa mea se'ntipăreşte,
suflarea lui mă arde şi mă fură,
iar coapsa mea tresare, se topeşte

CULES.

Cuţite luminoase prin vie scânteiază,
cusând cu-argint de fluturi cămaşa aurorii;
dar inima-mi sub frunză pândind culegătorii,
ca o ciorchină coaptă în mână-ţi sângerează.

Când somnul ca o baltă topeşte la amiază
cireada aurie a lumii din podgorii,
ţi-încingi cu viţă fruntea de-ţi râd în piept fiorii:
cununi de struguri, dorul nebun te'mbrăţişează.

Punând pe frunţi şi umeri chenare de aramă,
amurgul când coboară cu oamenii la cramă
de poleieşte roiul de gâze şi vioare, —

când, viorând în sârbe sau lunecând în hore,
stropşeşti în joc belşugul butoaielor sonore,
tot sângele-mi ţâşneşte sub albele-ţi picioare.

INELUL.

Inlănțuiți, se pătrundeau de vasta
tăcere a șiragului de brazi,
ce pe lumina ochiului de iaz
își profilau, ca niște gene, creasta.

Cum întinsese degetu'n extaz,
gelos, îi smulse-inelul: — Ce e asta?
— Trecutul, cu norocul și năpasta.
Dă-l apelor în dar! A ta sânt azi.

Svârlind, zări un snop de stânjenei:
cu trupul șiroind de bucurie,
îi rupse din adânc și-i dete Ei.

Sta la picioare, blând ca un copoi;
dar Ea, privind la unda aurie:
— Zădarnic! Dă-mi inelul înapoi!

Marcel Romanescu

ORIGINILE DOCTRINELOR MEDICALE

„Archivele medicinei", a zis **Laboulbène,** „sunt tot atât de vechi ca și mintea omului". Dar pentru a ne uni cu acest adevăr, trebue să ne înfățișăm medicina redusă la cea mai simplă expresiune.

De sigur, este natural ca, dela apariția Genului nostru, cei ce se vor fi simțit bolnavi să fi căutat să-și ușureze suferințele. Nevoia, singură, a dictat fiecărui om o practică apropriată cazului său și toată arta de a lecui ce s'a format în timpurile preistorice, a avut la baza ei instinctul de conservare. Omul primitiv s'a deprins să-și trateze boalele cum a învățat să-și gătească mâncare și să-și clădească adăpost.

Leagănul practicei medicale se pierde prin urmare în negura timpurilor mitice și s'ar putea spune că primul bolnav a fost primul medic, iar medicina, ca artă, s'a născut odată cu suferințele trupului. Multă vreme fiecare și-a fost sie medic. Posteritatea, strângând mai apoi toate învățăturile răslețe trase din foloase încercate, a căutat a le interpretă, aplicându-le spiritul de sistemă ce-l dobândia în preocupări mai transcendentale ale minții. Medicina a câștigat atunci caractere speciale, cari o deosebiră de alte deprinderi folositoare, grație speculațiilor unor discipline superioare ce evoluau alături de ea, ca aritmetica, astronomia, metafizica; apoi mai ales prin științele naturale și fizico-chimice, în al căror fond a căutat un sprijin și o pregătire prealabilă. Cu firea ei proprie destul de complexă, în această formă nouă, ea deveni apanagiul unui număr redus de cugetători.

Practica, cum văzurăm, ca'n toate a precedat teoria, iar nu aceasta a creat arta. Grație teoriei însă, arta de a lecui

și-a însușit treptat caracterul științific ce i se recunoaște astăzi și putința de a face progrese reale. Așa dar omul a fost medic în adevăratul sens al cuvântului de abia din ziua când a comparat și a generalizat; a formulat principii, un sistem de cunoștințe. Curiozitatea de altfel, împingându-l, de timpuriu, la dorința cunoștinței universale, chiar născocind teorii premature ducând la soluțiuni greșite, i-a apărut clar nevoia de a-și îndrepta și călăuzi toate studiile de un mănunchi de *idei generale* sau *dominante*, coordonate cu timpul din ce în ce mai bine, apoi sintetizate în sisteme din ce în ce mai vaste. Așa s'au născut *doctrinele*.

Pentru a face o expunere cu adevărat luminoasă a desvoltării medicinei, trebue să cercetăm origina și înrăurirea ideilor generale în diverse epoce, să urmărim înlănțuirea îndelungată a tradițiilor, de multe ori în șire paralele sau intricate și să stabilim un tablou cât mai clar al evoluției principiilor mari din cari s'a alcătuit Teoria medicală.

Cauza cea mai de seamă pentru care medicina a progresat extrem de încet, în comparație cu alte cunoștințe umane, au constituit-o *metodele* greșite după cari, multe secole, ea fu studiată. Nici nu se pot înțelege ușor deosebitele faze prin cari a trecut, fără a se considerà *mentalitatea omului* în diferite epoce ale Istoriei, mentalitate tot așa de departe de a noastră, ca și cultura generală modernă de aceea a vremilor apuse.

In ceea-ce privește primele faze ale civilizației, este cert că'n fondul de gândire al omului primitiv, imaginația a jucat un rol cât se poate de însemnat, individul procedând în toate acțiunile sale după simple închipuiri, în genere izvorîte din dorințe. *Dorința este muma ideii.* Astăzi încă de altfel populațiile necultivate prezintă ca o caracteristică acest obicei înrădăcinat.

In medicină, această particularitate a minții a domnit mult timp în suverană și astăzi, încă în mare parte, domnește în practică oarecare tendință de a se lua ideile preconcepute drept fapte. Aceasta este un mare neajuns pentru o știință, al cărei scop principal sunt aplicațiile sale folositoare și ceea-ce a fost în totdeauna fatal progreselor medicinei, a fost tocmai râvna, uneori nevoia, de a se lucra întocmai ca

şi cum orice ipoteze ale medicilor ar fi fost realităţi. Dar, întrucât practica medicală depinde neapărat de noţiunile ce le are medicul, pentru fiecare caz, despre *natura boalei*, despre *stricăciunile* ce le-a produs şi despre *forţa remediilor*, ea va fi cu atât mai corectă cu cât acele idei corespund mai pe deplin cu fapte obiective bine controlate.

Cercetând evoluţia practicei dealungul veacurilor, constatăm că'n orice timp şi loc modul de tratament a fost determinat invariabil de ideile dominante. Istoria medicinei se poate deci împărţi în acord cu natura acestor idei şi calea pe care ele au fost dobândite. Avem de considerat trei cazuri diferite cari de altfel s'au succedat în această ordine:

1). Boala s'a atribuit unor forţe necunoscute, închipuite ca personalităţi supranaturale, genii rele, şi s'a căutat mijloace pentru împăcarea acestora. *Credinţa covârşea cunoştinţa.*

2). Boala s'a atribuit unei desordini în mecanismul corpului, dar ideile medicilor asupra acelui mecanism, cât şi asupra acţiunei mijloacelor curative de cari uzau, au fost greşite. *Judecata a priori înlocuia cercetarea.*

3). Boala a fost atribuită unei desordini în mecanismul corpului şi noţiunile medicilor, atât asupra acestui mecanism cât şi asupra acţiunei mijloacelor lor curative, au fost prealabil cercetate mai slab sau mai serios pe calea experimentaţiei. *Cunoştinţa se supune controlului.* In primele două cazuri, medicina s'a nutrit numai cu idei şi a căzut astfel în erori; în ultimul caz, ea se întemeiază pe fapte şi astfel putu progresă.

Prima eroare mare în care a căzut, a fost aceea că s'au atribuit boalele unor cauze imaginare (forţe oculte, sorţi, genii).

Din observaţiunea fenomenelor curente la cari au trebuit să devie desigur foarte de vreme atenţi, cei vechi îşi acumulase treptat un mic fond de cunoştinţe positive, constituind rudimentele primei ştiinţe, de constatare pasivă fără de orice control, *ştiinţa descriptivă.*

Mai pe urmă, cugetarea şi-a luat avântul, şi căutând a trece de la observaţia pură la pătrunderea esenţei şi originei tutulor lucrurilor, se dete fără frâu la speculaţiuni cari îmbrăţişau tot universul. Exteriorizând percepţia obscură a fac-

torilor psychici inconștienți sub forma unei realități suprasensibile, omul explică lumea în *chip antropomorfic*, dând tutulor forțelor, ba chiar unor obiecte inerte, o fire cu personalitate asemenea cu cea umană. Lumea întreagă fu populată cu nenumărate spirite, demoni și zei. Astfel s'a născut credința și astfel iarăși, știința, căreia credința i-a servit de pretext, s'a învăluit la începutul ei în superstiții, de cari cu greu s'a liberat mai târziu.

Omul, de fapt, n'a fost jucăria imaginației sale fanteziste, ci a urmat în toate ficțiunile sale impulsului firesc de a situa în afară de el motivarea acțiunilor sale accidentale.

Profitând de această caracteristică a intelectului incult, *învățații* din antichitatea cea mai depărtată, clerici, magi, vrăjitori și oracoli, convinseră pe credincioși că arta de a lecui face parte din domeniul minunatului și acesta nu este accesibil oricui. Revendicară deci pentru ei monopolul putinței de a lecui trupul, precum își atribuise dreptul de a ocârmui sufletul. Pentru a-și asigura exercițiul excluziv al artei, ei îmbrăcară primul fond comun de cunoștințe despre natură și om, în haina misterului și, transformând practica primitivă într'o nesfârșită desfășurare de extravaganțe în vorbe și fapte, fondară acea pseudo-medicină ieratică ce astăzi încă se bucură de încrederea masselor naive. Remediile lor constau în cea mai mare parte din rugăciuni, incantații și pomeni, apoi în mică parte din diferite substanțe, ce se administrau cu un scop determinat dar *de ordin imaterial*.

In decursul timpului, tainele preoțimei se răspândiră printre laici și tradițiile lor superstițioase, puțin modificate, au căpătat oarecare lustru prin speculațiile filozofilor. Ele formară fondul *doctrinei spiritiste*. Medicina s'a depărtat de aceasta numai după urma filosofiei ellene.

Când, mai târziu, o serie de spirite agere au cercat a se ridica deasupra politheismului primitiv, au creat acele *cosmogonii* curioase formând urzeala tutulor religiilor, în cari fără nici o teamă s'au încumetat să rezolve enigma universului, în parte tot cu ajutorul ipotezei geniilor. Totuși, lucrarea lor de întruchipare fiind și o simplificare, de oarece nu admiteă decât un număr relativ restrâns de principii

esenţiale de ordin divin, luă un caracter ştiinţific prin coordonarea şi selecţiunea ce o stabilea.

Mai înainte ca din toate sistemele particulare ale înţelepţilor să se fi desprins o noţiune a filosofiei în general, doctrinele nu erau decât asemenea ipoteze asupra originei lumei şi *principiului universal*, sau esenţei tuturor fiinţelor. Ele cercau toate să răspundă la întrebarea: „Ce este această existenţă neschimbătoare. începutul a tot şi căreia toate cele concrete îi sunt atâtea stări variabile?“ Sub influenţa tradiţiilor seculare şi a credinţelor naturiste, nu putea însă rosti decât consacrând, rând pe rând „Apa, aerul, focul.“ In aceste concepte despre *inceput*, nu aflăm deocamdată nici o deosebire între noţiunea de principiu unitar şi aceea de element, nici nu se da alt înţeles constituţiei corpurilor decât acela ce-l coprindeau unele manifestaţii obiective ale apariţiei şi trecerii lor, aşa zise *calităţi*. Apoi, aşa cum au fost ticluite primele icoane ale lumii, omul intelectual şi moral aproape nu-şi avea locul în ele. Geniile bune îl însufleţeau şi-i hărăzeau însuşiri alese. Tot ele îi păzeau sănătatea. Geniile contrarii îl făceau să păcătuiască, îi procurau suferinţele şi, când îi sună ceasul, tot ele îl răpuneau. Fiinţa umană ca şi materia brută era, după caz, obiectul unora sau al celorlalte.

Aşa cugetară preoţii civilizaţiilor mai înaintate, aşa primii filosofi pe cari Grecii îi numeau fiziologi sau fiziciani; aşa deci şi primii medici. Cu timpul însă, atât filosofii cât şi medicii, fiind înzestraţi cu un bagaj mai apreciabil de cunoştinţe pozitive despre natură, au substituit formulelor credinţei oarbe în fenomenalitatea supranaturală, teorii în cari îşi aveau locul prea multe produse ale imaginaţiei, dar impecabile din punctul de vedere al logicei şi cu legături cari făceau din totul lor un sistem natural. Nimic din ale lumii nu era lăsat în seama minunei, întâmplării sau ficţiunii, ci toate fenomenele erau privite în relaţiuni constante şi neapărate de analogie şi succesiune unele faţă de altele, cauzalitatea fiind preocuparea de căpetenie. Raţionamentul prin deducţie nu întârzia de a înflori. Incă de atunci s'a admis ca axiomă că *din nimic nu se naşte nimic*. Astfel s'a constituit *ştiinţa raţională*. Boala nu există în afară de materie.

După ce se propusese multe ipoteze de acelea menite a explică toate, **Pitagora** găsise putința de a concepe Filosofia ca o cunoștință universală mai presus de fizică, fără aplicațiuni practice și de a o defini: *cunoștința lucrurilor nemateriale și vecinice*, întemeiând astfel concretul pe abstract. Cauza existenței materiale a lucrurilor era pentru el *numărul*, principiu cu înțeles simbolic, dar ceva mai analog cu obiectul sau fenomenul, decât elementul foc, apă sau aer. După el cugetătorii cerură Filosofiei o interpretație definitivă, scurtă și coprinzătoare a universului, de ar fi înțeles-o sau nu. Pentru a explică ori-ce, ei dau formule: „*Unu* este principiul tutulor lucrurilor"; „*Unu* este D-zeu"; „*Unu* este infinit". Inteligența era un număr, justiția alt număr și natura toată o armonie de numere. Aceste formule dovedeau tendința Filosofiei de a da precădere judecăților asupra sensațiilor și de a se institui ca o știință *generală*, cu caracter transcendental. In sistema lui **Aristotel**, tendința aceasta își atinge apogeul.

Mai târziu, *Scepticii* sguduiră credința celor ce se considerau sortiți să cucerească știința transcendentală; a rezultat o concepție mult mai modestă despre Filosofie. Cu **Socrate** și mai ales cu *Stoicii*, ea aproape nu mai fu decât teoria dreptății și obiectul ei fu de a da regule de conduită particulară și publică. De aci înainte studiul firei omului devine centrul speculațiilor filosofiei, ceea-ce dă acesteia o latură experimentală. Totuși după ambele concepții Filosofia urmărește numai adevăruri largi și subtile pe cari le deosebește de adevărurile de detaliu ce se desvălesc la suprafața lucrurilor și faptelor. Medicina în generalizările ei, nu putea fi decât o reproducere a tezelor filosofice și străduința primilor medici fu de a potrivi generalul la fiecare caz particular.

Cauzele acestei robiri absolute, când se prețuia în deajuns observația naturei și, mai târziu, când se cunoșteau și mijloace experimentale, au fost inerente în parte firei complexe a medicinei și'n parte vieții spirituale atât a antichității cât și a evului mediu. In timpurile preipocratice, nici chiar un cercetător atent exclusiv la obiectivitate, nu se putea opune curentului general, de a nu diserta despre materie decât imaterializând-o cu gândul. Aceasta ducea pe povârnișul

metafizicei vechi care domnea suverană în cunoştinţa naturei şi medicul trebuia şi el să-i se închine, căci în lipsa unei dezvoltări suficiente a ştiinţelor ajutătoare, se folosea de fapte puţine şi de speculaţii îndrăzneţe spre a rezolvi problemele patologice, după cum omenirea căuta a desbrăca natura în deobşte de tainele sale.

De aceea medicina a şi căzut în a doua eroare mare, anume că, pe când boalele s'au atribuit, cu dreptate, unor alteraţii materiale ale organizmului, s'a atribuit acestuia o alcătuire cu totul fantezistă şi agenţilor lecuitori, puteri absolut diferite de cele reale. Trebuinţa de a explica ori-ce maladie *a priori* împiedica stabilirea unor asemenea explicaţiuni pe baze solide, prin cercetări minuţioase şi destul de 'ndelungate.

Nevoia ce filosofii o simţeau de unitate şi de armonie, a aţintit, ce e drept, de timpuriu cercetările lor spre studiarea omului, şi dacă, în complexitatea manifestaţiilor vieţii, ei urmăreau, prin concepţii abstracte, relaţiunea dintre materie şi fenomene, fie că se bazau pe cunoştinţe dobândite prin experienţă (empirism), fie că nu admiteau alt mijloc de cunoştinţă decât raţiunea (noologism), ei păstrară cel puţin, deapururea, ca punct de plecare, natura (φύσις). De aci caracterul totuşi fiziologic (în sensul cel mai larg) al investigaţiilor asupra omului, încă dela începutul lor. Dar o lungă serie de secole, în loc ca investigaţiile acelea să ţintească detaliile mecanismului animal, felul cum se leagă unele de altele şi condiţiile în cari lucrul lor se produce sau se opreşte, ele au rătăcit, în afară de ori-ce metodă, întru aflarea *principiului vieţei*, motorul unic al organismelor. Sinteza preceda analizei.

Cosmogoniile cele mai vechi stabilise principiul triadei compuse din solid (pământul), lichid (apa) şi forţă (spiritul). Din pământ şi apă, toate vegetalele şi animalele se socoteau zămislite, prin acţiunea spiritului. Corespunzând acestor trei izvoare de viaţă, cugetarea medicală ca şi cea filosofică, a lucrat în trei direcţiuni diferite, până aproape de zilele noastre. Intr'una lichidele, în cea de-a doua solidele, au fost judecate mai importante în privinţa vieţii şi a morţii. In cea d ea treia, atât lichidele cât şi solidele îşi pierd din însemnătate, faţă de puterea duhului formativ care lucrează asupra lor.

Alteraţiile lichidelor organismului se presupuneau după

doctrina umoristă a fi cauzele tutulor boalelor. Mai târziu, în conexiune cu această doctrină, s'a desvoltat patologia chimică. Alterațiile solidelor luând locul lichidelor, s'au născut școlile și doctrinele ***solidistă*** și ***mecanistă***. In fine, numai schimbări produse în principiul formativ sub numele variat de natura, pneuma, spirit vital, anima etc. erau privite ca esența boalelor, de școlile *pneumatistă*, *vitalistă* și cea ***animistă***,

In această haină rațională în care au îmbrăcat'o filosofii vechi, știința boalelor și a leacurilor se arăta prea abstractă, utopică și străină de practică.

Formula procesului teoretic al cunoștinții în vremurile preipocratice era: Observație — speculație — ipoteză deductivă. Speculația ținea locul experimentației, cea mai importantă operație pentru stabilirea noțiunei științifice și înțelegerea unui fenomen natural, prin concluziile inductive la care duce. Erorile în cari, după cum văzurăm, au căzut, din cauza raționamentului *a priori*, primii medici greci, filosofii, în practica lor, ei le-au răscumpărat în domeniul anatomo-fiziologic, prin rezultatele cercetărilor lor, cari pentru medicina antică și'n special pentru terapeutică au fost prilejul unor progrese mari. Mai mari daune au suferit, după urma teoriei concepțiunii, nosologia și clinica, căci de la inaugurarea ei a urmat o lungă perioadă în care aceste ramuri ale medicinei au rătăcit pe tărâmul logicei sterpe. Se socotea simpla opoziție între calități ca rece și cald, uscat și umed, dulce și amar, ca suficientă pentru explicarea tutulor fenomenelor și, de aci, cunoștința boalelor trebuia să se sprijine numai pe exploatarea noțiunilor de frig, căldură, umezeală și uscăciune, fără de explorări fizice nici autopsii.

După *Ipocrate*, unii din adepții doctrinelor naturiste, fanatici de logică, considerând ipotezele ce le enunțau ca literă de evanghelie, formară secta specială a ***dogmaticilor***. Respectuoși mai presus de orice de tradiție și bazați pe metoda analitică, ei căutau să stabilească numai prin raționament, cauzele ***ascunse*** ale boalelor. Dogmatismul n'a fost niciodată o doctrină propriu zisă, ci, la dreptul, numai o formă morbidă a judecății și o manifestație a tendinței prezumțioase a omului

de a se socoti *punctum stans* în univers, concepţie care de altfel se şi afirmă cu preciziune câteva secole mai apoi.

Ca reacţiune, foarte curând se formă un alt grup de observatori care, din principiu, excludea ori-ce raţionament şi dispreţuia studiul cauzelor oculte (cum le numea). Aceştia s'au numit *empiricii*, fiindcă întemeiându-şi toate învăţăturile pe cunoştinţa desăvârşită a semnelor patologice, mărgineau terapeutica la tratamentul simptomelor, prin încercări de imitaţie a naturei. De fapt raţionau şi ei, dar căutau a se feri de ipoteze, de cari abuzase predecesorii lor şi, dacă empirismul s'a ridicat la rangul unei doctrine, apoi a datorat aceasta părţii sale de scepticism, ce-l făcea mai compatibil cu ştiinţa obiectivă decât dogmatismul. De aceea însă s'a şi întors la matca de unde pornise —umorismul ipocratic —iar ca fond neclintit al său, n'a rămas decât formula: „Nu se poate admite o judecată care nu este produsă de simţuri", teorie, care a reapărut târziu susţinută de **Locke** şi **Condillac**, în sensualismul modern.

In confuzia produsă de marele număr de doctrine ce s'au întreciocnit la un moment dat, atât empirismul cât şi dogmatismul, ca metode teoretice, n'au avut nici un efect decisiv. Ele nu aveau dealtmintrelea decât o singură calitate, aceea că fie-care din ele punea în lumină cât era cealaltă de defectoasă, iar ambele împreună dovediră cât de şubredă era constituţia unei doctrine, ori-care ar fi fost fondul ei.

Dar cu toate vicisitudinile prin cari au trecut şi fluctuaţiile ce le au suferit doctrinele vechi, încă dela apariţia lor, ele toate au dăinuit şi s'au desvoltat paralel, uneori cu totul independent una de alta, mai adesea influenţându-se astfel încât una evolua pe nesimţite spre alta, sau cel puţin luă de la aceasta o faţă în mare parte nouă. Solidismul şi umorismul, doctrine ce pretindeau a nu fi decât forme particulare ale materialismului, au căzut de timpuriu amândouă în abstracţiuni şi, sub influenţa filosofiei academice **(Platon)** şi stoice **(Zenon)**, admiseră amestecul ineluctabil al unui alt principiu decât cel manifest în joc, o *căldură înnăscută*, un *aer vital*, un *duh subtil* cu diferite facultăţi; proclamară, cu alte cuvinte, pre-

eminența și autocrația spiritului.—Vecinica opoziție a noțiunilor de materie și forță.—Pneumatismul (animismul cel mai vechiu) a derivat direct din solidismul lui **Erasistrate**, iar *facultățile generale* concepute de Galen, făceau din doctrina sa un umorism mitigat cu vitalism, cu mult mai înainte de a se închipui existența *principiului vital*, cauză unică și comună a tutulor fenomenelor fiziologice și patologice, deosebită de forțele naturei și de sufletul gânditor.

Unii teoriciani părăsiră intransigența, sau poate că, fiind mai nehotărîți, scăpară de exclusivismul doctrinar, fondând o sectă de conciliație: *eclecticii*, dintre cari mai de seamă au fost **Celsiu** și **Areteu** în ultimul secol înainte de Christos.

La începutul erei noastre—după **Galen**—confuzia spiritelor, datorită rătăcirilor creștinismului în formație și luptelor sale, complică fondul medicinei teoretice cu superstiții și absurdități de tot felul dând și vechiului curent raționalist o direcțiune hotărît mistică. Sistemele naturiste cu baza lor sănătoasă de observație dispar, speculațiile devin simple îndeletniciri dialectice, spijinite numai pe tradiție, revelație sau închipuire și întunericul cel mai grozav se întinde peste tot ce fusese învățătură pozitivă. Acesta este începutul *scolasticei*, care tiranizâ tot evul mediu.

In ceea ce privește administrarea leacurilor, din cele mai depărtate vremuri s'a întronat empiria. In numeroasele încercări ce le a făcut omul, spre a îndrepta condițiuni anormale în cari se afla, s'a întâmplat ca să nemerească remedii adevărate, dar întrebuințarea lor, cât de îndelungată, nu era de ajuns pentru a le explica efectele și a le preciză indicațiile. Pentru aceasta, lipsea o bază de anatomie și fiziologie suficientă. Aceleași calități fizice cari dau părților organismului turburări, cauze de suferință, constituiau, la leacuri, virtuți ce trebuiau utilizate împotriva contrariilor lor. Când **Themison din Laodiceia**, în ultimul secol dinaintea erei creștine, creă *Școala metodistă*, care nu căuta a combate boli necercetate sau închipuite, ci numai a îndrepta starea generală a organismului, s'a constituit ca un embrion de terapeutică științifică plină de erori fiind-că se sprijinea pe erori de fiziologie, foarte simplă fiind-că pornea dela o doctrină tot atât de simplă, dar totuși efectivă. Simplicitatea doctrinei a făcut-o ușor

acceptată și, astăzi încă, dăinuește în mijlocul credințelor profane. Se aude adesea că băile calde și purgativele deschid *porii*, fără ca acei ce o afirmă să-și dea seamă că aceasta nu expune un fapt anatomic studiat, ci numai o închipuire a unui filosof grec dinainte de Cristos. Nu se poate dovadă mai bună de puterea tradiției. Vechile teorii asupra constituției și calităților materiei organizate domnesc încă pe o scară întinsă în massele semi-culte.

Atât **Ipocrate** cât și **Galen**, ca umoriști ce erau amândoi, întrebuințau mult emeticele, laxativele și revulsivele, cari, presupuneau ei, ar curăța organismul de umori alterate, cauze de boale, și de oare-ce sângele se credea a fi sediul celor mai dese cauze de boale, se preconiza cel mai puternic revulsiv, venesecția, în special de către **Galeu**, care zicea că massa sângelui este sporită primăvara (comparație cu seva). De aci, de sigur, se trage obiceiul din popor de a se lăsa sânge primăvara oricui, bolnav sau sănătos. Medicina populară a conservat într'un chip uimitor de fidel tradiția teoriilor cari altădată aveau forță de lege în medicina doctrinală. Ei bine, Istoria acesteia ne arată că mai toate erorile, superstițiile (așa zisele *erezuri*) și prejudecățile în materie de medicină, de cari este împănată lumea, sunt aceleași de zeci de veacuri. Există la țară, o sumă de leacuri cari au servit omului încă din timpul stării primitive; apoi nesfârșite practice, cari amintesc de misterele theurgiei, magiei și cabalisticei primilor secoli ai erei noastre.

Târziu după Renaștere, Teoria medicală emancipată din cercul strâmt al dogmelor și al formulelor doctrinale, adoptă caracterul unei discipline desăvârșite cu aplicațiuni ce pot fi îngrădite trecător, până la un punct, de uz și spirit de școală, dar în cari originalitatea ia pasul asupra tradiției. Cu filosofia marelui cancelar **Bacon**, a lui **Descartes** și a lui **Leibnitz**, a apărut adevărata metodă științifică și controlul riguros de tot minutul a devenit aparatul nelipsit în care se modelează adevărul.

După opera lui **Claude Bernard** și a lui **Pasteur**, nu mai admitem doctrine și nu ne mai călăuzesc, pe calea științei medicale, decât principiile mari ale patologiei generale fundate pe experimentație.

In rezumat: Medicina primitivă, în mâinile preoților, cari o înfățișau de essență divină și ca o parte din domeniul revelației pe care-l exploatau, se călăuzi de prescripțiunile cultului și se confundă cu practicile acestuia rămânând dealungul veacurilor neschimbată ca și ele. De aci toată theurgia, magia, cabala, etc.

Filosofii naturaliști, considerând constituția corpului omenesc ca o reproducere redusă a universului, un microcosm după imaginea macrocosmului, depărtară medicina de theocrație și o înglobară în sistemele lor speculative clădindu-i o temelie de nesiguranță, în mare parte metafizică.

Medicii adevărați, anatomo fiziologi, s'au străduit timp îndelungat de a zmulge arta lor din mâinile sacerdotale și ale sectelor filosofice, sprijinind'o pe științe exacte, și adoptând în studiul ei, calea experimentației ale cărei rezultate'i vor permite din ce în ce mai mult să acumuleze principii în serii metodice, din cari decurg preceptele diriguitoare ale practicei.

Teoria medicală s'a adăpat așa dar la trei isvoare mari corespunzând celor trei faze prin cari, rând pe rând, a trecut spiritul uman. In prima fază, cea *sentimentală*, izvorul fu teologia. In cea dea doua, *rațională*, filosofia. In fine în a treia, *experimentală*, știința. Ori de unde însă i-au emanat învățăturile, medicina a căutat în totdeauna de a-și constitui un corp de legi.

De aceia s'au și inspirat de vreme doctrinele medicale din ale filosofiei (din filosofia ellenă în special), aceasta reprezintând primul țesut de concepții disciplinate, care de altfel a servit ca regulator în toate științele. De medicină științifică, fisosofia a rămas și astăzi nedespărțită, ca de un câmp de investigații și meditații, din care se trage cel mai profund al ei interes.

Istoria variațiunilor doctrinelor medicale nu este în fond decât mișcarea de opinii ce au trecut din filosofie în medicină. «Ea este istoria spiritului medicinei, pe când istoria boalelor constitue o parte din istoria omenirei». **(Daremberg).**

Dr. G. Z. Petrescu.

ORAŞ PUSTIU...

Oraş pustiu, cu cerul încremenit şi mut,
Cu străzi prăfoase care în ţintirim se 'nchid.
Tu mi-ai cernut în suflet nenorociri şi vid:
In tine suferinţa întâiu am cunoscut.

Oraş, pe unde viaţa şi astăzi mi-o târăsc,
Ca pe-o aripă moartă ce sângeră mereu,
Tu 'mi răscoleşti trecutul — şi mă apasă greu
Aducerile-aminte ce'ntr'una isvorăsc...

O, clopotele tale, oraş nenorocit,
Ce vor, de plâng deavalma şi ce dureri mai spun?
Ce mort îngroapă veşnic? Ce clopotar nebun
Din zori şi până seara se joacă aiurit?

O neagră presimţire mă doare tot mai viu
Şi 'n inimă se sbate, când clopotele plâng..
Deşertăciunea vieţii în ochi atunci o strâng
Şi mă strecor dealungul oraşului pustiu...

George Dumitrescu.

NICOLAE FILIPESCU — ECONOMIST

Cu cât aprofundăm mai adânc literatura noastră politică, cu atât ne dăm mai mult seama de şirul greşelilor economice, care ne apasă. Studiind starea populaţiei ţărăneşti de pe urma politicei noastre economice, am constatat că, cu toate greşelile comise, nu ne-au lipsit nici cunoscători, nici înainte-văzători ai problemelor noastre economice.

Nicolae Filipescu era printre aceştia.

Cu toată natura lui combativă, neastâmpărată, ce i se atribuie, el era un adânc cunoscător şi un judecător metodic al tuturor chestiunilor economice, în care-l angaja politica. Sunt chestiuni tratate de dânsul cu atâta claritate, încât 20 de ani mai târziu, reluate fiind de alţii, ele au consacrat reputaţia acestora de mari economişti chiar în străinătate.

Nicolae Filipescu, conservator afirmat, profesa în realitate ideile cele mai liberale ; mare proprietar, era vecinic în căutarea mijloacelor celor mai salutare pentru ridicarea păturei ţărăneşti, prinsă ca într'un cleşte „între marea proprietate şi proprietăţile ţăranilor, care sunt inalienabile".

Citind discursurile lui [1]), vezi pe omul de ştiinţă, care se prezintă cu un vast material de cunoştinţe şi este admirabil documentat ori de câte ori trebue să susţină o ideie, un principiu. Datele statistice şi rezultatele obţinute de asigurările libere, în ţările care ne-ar putea servi ca model şi în acelea cărora noi am putea să le impunem, sunt puse faţă în faţă cu ale asigurărilor de stat, iar soluţia adoptată este dictată numai de dragostea lui de ţară şi de adânca cunoştinţă a nevoilor acestui neam.

---

[1]) Nicolae Filipescu: Discursuri politice, 2 vol. 1912.

Concluziunile şi deslegările la care ajunge sunt de multe ori aşa de înainte-văzătoare, încât ne gândim, fără voe, la foloasele mult superioare, ce-ar fi adus acest om ţărei, dacă s'ar fi dat numai ştiinţei şi cât rău ne-a făcut politica, pe terenul economic, prin deturnarea atâtor inteligenţe şi talente, care, dacă n'ar fi fost contaminate de microbul politicei, ar fi putut aduce servicii însutite, cultivând ştiinţele în folosul acestei ţări.

Ar fi greu să vorbesc de problemele economice ridicate şi studiate de N. Filipescu în toate direcţiunile, în care vicisitudinile politice îl trimit la voia întâmplărei. Mă voi mărgini deocamdată la chestiunile în directă legătură cu industria din România [1]).

Nu se împacă Filipescu în nici un chip cu aşa zisa *industrie naţională*. „Ceeace avem azi e o industrie artificială, creată prin mijloace factice, prin prime şi taxe vamale, o industrie ofticoasă, ce se susţine numai cu doctorii" [2]). Şi în adevăr, 16 ani mai târziu şi 24 de ani de la crearea industriei naţionale în România, starea în care se afla această industrie face pe d-l D. S. Neniţescu să spună : „Văzând aceste rezultate nu mai putem trage nici o concluziune decât că industria noastră are încă nevoe de-a fi protejată" [3]).

„De aceia noi credem, spune mai departe Filipescu, că protecţiunea vamală, ce se stabileşte la graniţă, trebue să fie însoţită în mod paralel cu desvoltarea şi perfecţionarea mijloacelor de producţiune înlăuntrul graniţelor ţărei. Altmintrelea, sistemul protecţionist este numai exploatarea consumatorilor şi înşelarea ţărei" [4]).

Şi atunci dă o definiţie atât de limpede a industriei naţionale pe care o dorea el ţărei sale : „Prin industrie naţională înţeleg o formă a muncei naţionale, menită a îmbogăţi ţara" [5]).

Cât suntem departe de „Legea pentru încurajarea industriei naţionale" din 1887, atunci în vigoare, se poate vedea din : Art. 1. — *Ori-cine* voeşte să înfiinţeze în România un

[1]) Ar fi de dorit ca un specialist în chestiunile agricole să studieze din acest punct de vedere opera lui N. Filipescu, ale cărui studii în această direcţie au fost publicate în C. L. *N. R.*

[2]) Ibid. pg. 177/I.

[3]) Proect de lege pr. incurajarea industriei naţionale. D. S. Neniţescu pag. 17—1911.

[4]) Disc. pol. pag. 177/I.

[5]) Ibid.

asemenea așezământ industrial....“ și Art. 4. — „*Ori-ce* așezământ industrial înființat în condițiunile artătate la art. 1...“

Ori-cine și *ori-ce* nu poate să satisfacă concepția științifică ce-și făcea Filipescu despre o industrie națională.

După aceia el arată importanța materiei prime în industrie: „ar fi, negreșit, o banalitate, spune Filipescu, ca să arăt importanța ce pot să aibă materiile prime și combustibile în industrie“ [1]) și totuși o vedem așa de slab susținută materia primă în art. 4 al Legei industriale atunci în vigoare“. O industrie însă trebue să aibă în primul rând siguranța“ [2]). Această siguranță, înțelegea Filipescu, că nu putea să o aibă industria noastră de cât pe baza întrebuințărei bine chibzuite a materiei prime.

Dar o lege industrială, ca cea care era în ființă atunci, cerea o protecție vamală și cum Filipescu vorbește în 1895, și avusese deci timpul să studieze efectele legei din 1887 și rezultatele obținute pe baza protecționismului vamal constată că: „.....consecința fatală a protecționismului — care nu e însoțit în acelaș timp de o puternică organizație a muncei naționale în lăuntrul țărei și de îmbunătățirea sistemelor de protecțiune — este că, în loc să mai importezi fabricate străine, importezi pe fabricantul străin“ [3]). El urmărește această chestiune în Rusia, unde „s'a privit ca un mare pericol faptul așezărei fabricilor străine pe teritoriul rusesc“ [4]).

Ori de câte ori Filipescu expune un principiu, aduce în sprijin fapte concrete și astfel simte cu 20 de ani înainte pericolul german pe care H. Hauser îl da în mod așa de clar în „Les méthodes allemandes d'expension économique“ [5]).

„Se pare, scrie Hauser, că am isprăvit cu mijloacele de penetrațiune economică întrebuințate de Germani.

„Totuși ei au inventat — sau au întrebuințat în mod sistematic — încă un mijloc, mai fin, *mai periculos,* mai puțin vizibil, și mai nebănuit chiar de aceia în contra cărora este îndreptat: *penetrația industrială.*

[1]) Ibid.
[2]) Ibid. pg. 178/I.
[3]) Ibid. pag. 179/I.
[4]) Ibid.
[5]) Cartea aceasta dată la iveală odată cu începerea războiului mondial a făcut din H. Hauser un economist de prima categorie; profesor la universitatea din Dijon pe acea vreme, astăzi el profesează economia la Sorbona.

„Când exportul produselor germane se loveşte de un obstacol — bariere vamale,.... atunci uzinele germane trec ele însăşi frontiera şi se duc să se instaleze în ţară străină“ [1]). Ar trebui să citez două pagini (237 şi 238) pentru ca să arăt ipocrizia germană şi pericolul care derivă din această „penetraţiune industrială“ a foştilor noştri aliaţi economici. De astă dată şi Hauser, ca şi Filipescu cu 20 de ani înainte, aduce exemplul industriei bumbacului transplantată în Rusia de Ludwig Knoop din Bremen.

„D-voastră, întreabă cu drept cuvânt Filipescu în parlament, n'aţi văzut nici un pericol în această naturalizare a industriilor străine la noi în ţară, aţi protejat prin tarif vamal industria străină, fără a lua în favoarea industriei cu adevărat românească măsurile ce prudenţa le comandă“ [2]).

In tabloul următor defineşte admirabil o stare de lucruri prea mult cunoscută şi încercată de noi : „Dacă acea industrie înfloreşte, ea foloseşte numai *străinului, care se află în capul acelei industrii,* iar dacă acea industrie dă producte rele, care nu merită nici un sprijin şi totuşi se menţine graţie protecţiei vamale, în acest caz acea industrie ruinează pe consumatori. Prin urmare, în asemenea împrejurări, consumatorul este exploatat şi fabricantul străin este favorizat în mod păgubitor pentru sărac“ [3]).

Cine este străinul căruia îi foloseşte o asemenea industrie, ni-l arată Hauser 20 de ani mai târziu.

Filipescu nu-şi putea da seama pe acea vreme de „metodele germane de expansiune economică“, el însă presimţea acel pericol, dar „politica“ nu-i da răgazul să urmărească mai departe o chestiune de aşa mare însemnătate. Ce teribil ar fi fost, dacă şi-ar fi dat seama că „Legea pentru încurajarea industriei naţionale“ din 1887, a favorizat expansiunea marei industrii germane în România, exact după aceleaşi metode, care au ajutat-o să pătrundă în Rusia, Italia şi chiar în Franţa şi aiurea. (Vezi Hauser).

Industria mică şi în special cea din ţară îl preocupă în deosebi pe Filipescu şi contra celor admise pe acele vremuri, el citează pe Bernstein în contra lui Karl Marx : „Este astăzi

[1]) H. Hauser. Les méthodes allemandes. pg. 236.
[2]) N. Filipescu Disc. pol. pag. 179/I.
[3]) Ibid. pag. 180/I.

lucru dovedit, că micile meserii, dacă nu progresează din cauza industriilor mari cu aceiași repeziciune ca în trecut, cel puțin mențin terenul dobândit și nu dau înapoi“ [1]).

Industria mică era complect ignorată la noi ; în „Legea pentru încurajarea industriei naționale“, din 1887, nici nu se pomenește de ea. Dar era tot așa de adevărat, că o industrie mică, ori unde ar fi fost ea, nu era bine văzută de marea industrie germană și dacă noi, când e vorba de industrie, am fost totdeauna sub influența Germaniei, nu puteam face altfel. Această nevoe a marei industrii germane face pe Kropotkine să spună : „In acest dispreț față de industria mică, socialdemocrații (lui K. Marx) sunt în mod firesc de acord cu economiștii școalei ortodoxe-burgheze“ (a marei industrii germane [2]).

Mai departe Filipescu arată cât pierdem neglijând industria mică : „...la noi, mai ales, chestiunea are o însemnătate deosebită. Suntem o țară agricolă, cu particularitatea aceasta, că iernile sunt la noi foarte lungi. De aici o mare disponibilitate de muncă iarna, muncă ce, din cauza aceasta, nu se împacă, afară de rare cazuri, cu exigențele uzinelor, ci numai cu comoditățile și intermitențele posibile ale atelierului domestic“ [2]).

Filipescu arată mai departe, în mod care nu admite nici o replică, influența nenorocită a unui tarif vamal rău chibzuit sau bazat pe principii greșite, când e vorba de industria mică. Voi alege două din exemplele date de Filipescu, în directă legătură cu industria mică din țară :

„Micile industrii mai sunt lovite și în alt chip, prin aceia că se supratаxează unele materii prime ale lor, spre a se încuraja fabricarea acestor materii prime de către marea industrie. Vă pot astfel cita cazul *torturilor* de bumbac.

„Avem, d-lor, o admirabilă țesătorie casnică, cum nici nu ne închipuim. In 1884 am importat 2.711.748 kg. de torturi de bumbac, iar în 1901 s'a importat 6.427.031 kg. valorând 11½ milioane. Din acest total s'a consumat în 1902 de către industria mare numai 127.000 kg. iar tot restul a fost întrebuințat de către industria mică.

---

[1]) Ibid. pag. 278/II.
[2]) P. Kropotkine, op. citat. pag. 305.
[3]) N. Filipescu op. citat pg. 278/II.

„... ei bine taxa pe torturile de bumbac se urcă în aşa fel, încât în loc de 12 lei, ea va varia pe viitor între 35 şi 240 lei.

„Nu numai materiile prime, dar şi unele instrumente de lucru ale micei industrii sunt asemenea supratăxate. ....Vă voi cita ca exemplu „motoarele cele mici".

„Ar fi de dorit ca aceste motoare să se înmulţească cât mai mult" [1]).

Motorul mic şi maşinile mici constituesc arma cea mai puternică de luptă a industriei mici cu cea mare, „dacă vrea să lupte... să caute să profite şi ea (mica industrie) de progresele technice... dacă e vorba să se modernizeze meşteşugul pentru a lupta contra marei industrii, trebue să-i adopte armele ei proprii..." [2]). Numai astfel dotată, mica industrie poate să lupte de multe ori cu succes faţă de concurenţa celei mari.

Dar ca să se vadă importanţa „micului motor" în industria mică, atât de susţinut de Filipescu, trebue să ne raportăm la industria franceză : având în vedere clasificarea aşezămintelor industriale după numărul lucrătorilor, cari lucrează în ele „este greu să vorbim de dispariţia industriei mici şi mijlocii în faţa cifrelor obţinute, spune Victor Brants. De fapt, atelierul mic şi mijlociu constituesc marea masă a industriei franceze" [3]). Şi cu toate acestea sunt mulţi, cari nici astăzi nu-şi dau seama ce însemnătate poate avea motorul mic.

Când mă gândesc la lupta crâncenă ce ducea Filipescu în parlament pentru industria mică şi casnică, pentru ţărănime în special, cât de rănită trebue să fi fost dragostea lui de ţară, constatând, că nu se poate face nimic tocmai în acea direcţie, în care ţara şi marea populaţie s'ar fi îmbogăţit mai uşor, dar nefăcându-se, sărăcia cu atât mai repede.

Filipescu, ca orice om politic, n'are vreme să arate care ar fi fost urmările încurajării industriei mici, aşa după cum ar fi conceput-o el, dar 5 ani mai târziu, Kropotkine vorbind de această industrie, pare că vorbeşte de ţara noastră :

„Răspândirea industriilor la ţară, aşa ca agricultura să poate culege toate avantajele ce le poate trage din tovărăşia

---

[1]) Ibid. pag. 281/II.
[2]) Victor Brants La petite industrie contemporaine pag. 89 şi 107.
[3]) Ibid. pag. 62.

ei cu industria şi din combinaţia muncei agricole cu munca industrială, iată, în adevăr, cea dintâi măsură, ce trebue să luăm, îndată ce va fi posibilă, să reorganizăm în mod serios starea de lucruri actuală...

„Această măsură ne va fi impusă din cauza necesităţii de a produce pentru producătorii înşişi... şi va deveni încă şi mai necesară, când marile mişcări sociale, care astăzi au devenit inevitabile, vor veni să modifice formele actuale ale comerţului internaţional constrângând pe fiecare naţiune să-şi caute existenţa, contând pe mijloacele ei proprii“ [1]).

De şi „marile mişcări sociale“ pe care le prevede Kropotkine nu sunt acelea pe care le avea în vedere Filipescu, nu stau la îndoială că Kropotkine, anarhistul, s'ar fi înţeles de minune cu Filipescu, conservatorul, ori de câte ori ar fi fost vorba a veni cât mai curând în ajutorul păturei ţărăneşti.

In ori ce caz, Filipescu era convins că trăinicia acestui stat nu poate să depindă decât de o ţărănime bogată. In schimb, ceeace se petrecea la acea epocă şi ceeace-l făcea pe Filipescu să fie aşa de pornit, era tocmai fiindcă se lua ţăranului una câte una din posibilităţile de lucru în timpul iernei. Iar dacă consecinţele n'au fost mai grave, trebue s'o datorăm numai norocului.

Presimţind Filipescu, că, cu toată lupta lui îndârjită, nu va schimba nimic din soarta, la care era condamnată industria mică, el lansează ultima armă, aceea de a da ca model străinătatea, o dovadă mai mult cât erà el la curent cu tot ce se publica în legătură cu această industrie.

„Ei bine, domnilor, cred că greşiţi, spune Filipescu, când nesocotiţi astfel aceste meserii şi aceste mici industrii. Este un viriment în toată Europa în favoarea acestor meşteşugari [2]) şi totuşi numai noi rămânem impasibili“.

Filipescu, ca totdeauna bine documentat, aduce ca exemplu Anglia: „Cine ar crede că, de pildă în Anglia, se încurajază şi se desvoltă, alături de industriile cele mari, mici industrii manuale...“ [3]). Iar cum exemplele lui se complectează unele pe altele, ne arată cum Ungaria regreta mai

---

[1]) P. Kropotkine op. citat. pag. 339.
[2]) N. Filipescu op. citat. pag. 282.
[3]) Ibid.

târziu — „Că numai pentru mica industrie ungară a fost vitregă administraţiunea..." [1]).

Nu este de mirat, că aceleaşi lucruri triste s'au petrecut în Ungaria ca şi la noi, principiile pe care era bazată legea industrială ungurească fiind aceleaşi, şi Ungurii şi noi ne-am adăpat la aceleaşi isvoare : „orice industrie este bună". Totuşi se pare că Ungurii şi-au luat seama.

Cât priveşte „revirimentul din toată Europa" în favoarea industriei mici, poate că Filipescu era singur pe acea vreme la curent cu literatura destul de bogată în favoarea industriei mici. Şi poate că şi asta era una din cauzele că n'a putut să convingă pe niminea.

Cu siguranţă că Filipescu avea cunoştinţă de cele 38 volume ale lui Ardouin-Dumazet asupra „Micilor industrii rurale" din Franţa, operă premiată de Academia franceză şi de alte instituţiuni.

Cunoaştea importanţa lui A. M. Thun şi a Profesorului Issaieff asupra „diferitelor ramuri ale producţiunei care în Germania au păstrat caracterul de mici industrii". Ştia probabil că aceştia lucraseră pentru „Comisiunea rusească pentru micile industrii" şi că lucrarea lor se întindea asupra micilor industrii din Germania, Franţa şi Rusia. Probabil că mai era la curent cu „Rapoartele anuale" făcute din ordinul parlamentului englez tot asupra aceluiaş subiect etc. (vezi Kropotkine).

Era cu siguranţă la curent că numai în urma acestor cercetări şi studii s'au descoperit acele calităţi excepţionale ale industriei mici, care au făcut din Filipescu cel mai fervent apărător al ei.

Studiile lui şi dreapta lui judecată îl fac să vadă cel mai frumos program de activitate pentru a ajunge la o mare industrie naţională : „Dacă vrem să avem o mare industrie, cu adevărat naţională nu trebue ca ea să se alimenteze numai din isvorul marilor capitaluri, cari, încă multă vreme, ne vor veni din străinătate, ci şi din isvorul micei industrii, care poate, prin concentrarea forţelor, să fie adesea tranziţia între meşteşug şi industria mare" [2]).

Filipescu, vorbind de *concentrarea forţelor*, vorbeşte în

[1]) Ibid. pag. 283.
[2]) Ibid. pag. 283.

realitate de *cooperaţia* în industria mică. Cooperaţia este încă una din armele pe care industria mică o întrebuinţează, nu numai ca să-şi asigure existenţa, dar de multe ori să intre în concurenţă cu sora ei mai puternică.

Ce frumos program economic pentru crearea şi desvoltarea unei mari industrii naţionale ne propunea Filipescu în România ! dar erau prea puţini, cari să-l înţeleagă.

* * *

Astfel preparat şi solid documentat, ce n'ar fi putut produce Filipescu pe terenul ştiinţelor economice, dacă nu l-ar fi acaparat cu totul politica ! Dar politica şi ştiinţa numai rareori pot să meargă împreună.

Totuşi Filipescu, dotat cu o forţă superioară de asimilare, a produs ceea ce puţini au putut să producă în timpul lui. Pricepând cu o rară claritate şi pătrundere chestiunile economice, el a ştiut să le descopere secretul, să facă legătura între ele şi să tragă totdeauna învăţămintele cele mai nimerite pentru nevoile ţărei.

Şi ca om politic şi ca om de ştiinţă, Maiorescu ni l-a descris în puţine cuvinte, dar în mod admirabil în a sa „Introducere istorică" :

„Precum în toată acţiunea sa politică N. Filipescu s'a distins totdeauna prin lipsă de ori-ce interes personal şi prin depărtarea de la ori-ce nepotism, aşa relaţiile sale politice sunt vizibil inspirate de cea mai înaltă preţuire a valorilor intelectuale...." [1]).

Iar dacă Maiorescu n'ar fi fost şi el om politic, cu siguranţă s'ar fi oprit aci.

Inginer P. N. Panaitescu

[1]) „Convorbiri Literare" 1924, pag. 175.

CÂNTARE ALBĂ.

Mi-e dor de-un vis mai alb decât zăpada
încremenită pe un vârf de munte...
Mi-e dor de-un vis, liniştitor, ca rada,
în care-abia de mai adast'o luntre...

Cu floarea vremei scuturată'n plete,
— petale albe'n şir de ani căzute, —
aştept un dor de ducă să mă'mbete.
nemărginirea lui să mă sărute...

Să-mi joace'n ochi dintr'un apus de soare
lumina cea din urmă, de amurg
şi să pornesc cu seara curgătoare
în cufundarea clipelor ce curg...

Să fiu în luntrea visurilor mele
bătrânul, coliliul lopătar,
pierdut pe drumul măsurat de stele
şi de bătaia vâslelor, arar...

Barbu Solacolu

DICȚIONARUL JUNIMEI

Buckle, Henry Thomas:

istoric inglez a cărui scriere, Istoria Civilizației în Inglitera, a făcut o mare revoluție în mințile Junimiștilor, mai cu seamă în a lui Pogor, însă numai vremelnică, până ce cetise o nouă carte.

Buiucliu Grigore:

născut în Iași în 15 Dech. 1840, în Junimea de la 1866. Unul din stelpii societății, deși a scris un singur articol în Convorbiri contra lui G. Schina din București și chiar acest articol fără a-l subscrie. El nu se poate ține drept pe scaun, ci are vecinic o poziție piezișă. El cărtește mult; e foarte răutăcios și are specialitatea cetirii extractelor ce se aduc pentru dosarul curiosităților (v. a.). I se zice și Buiuc pe scurt. † 13 Dechembrie 1912.

Buiucliu Christe:

născut în Roman 14 Noemb. 1840 In Jun. de la 1874. El tace.

Buiucliu Theodor:

născut în Iași 9 Mai 1839, directorul Tipografiei Naționale și pictor. Vine ca amator din vreme în vreme în Junimea din anul 1876. El tace † Sept. 1897 Iași

Buiucliu Ioan:

născut în Iași în 16 Iulie 1838 (v. Buiucliu Christe)

Buiucliu Abgar:

născut în Iași în 1848, în Junimea de la 1877. I se zice Murzuc. Pentru altele vezi Buiucliu Chr. și Buiucliu Ioan.

Burada Theodor:

născut în Iași în 3 Oct. 1839. In Junimea da la 1878. Judecător, scripcar și autor ciudat și original. Aleargă din sat în sat în toate provințiele române și stringe tot ce găsește, apoi scrie. In Bucovina a fost arestat cu un sac de fluere și alte instrumente musicale ca suspect. Îi plac ca și lui Luther femeile, cântul, dar mai ales vinul. In Junimea vine numai când are vre o scriere a sa de cetit. Pentru altele nu se interesează. Porecla sa este *Ghelburda*. † 4/17 Febr. 1923.

Burghele Nicu:

născut în Iași 8 Octombrie 1831. In Junimea de la 1864. Trăește acum (1880) ca inspector al regiei Tutunurilor în Craiova. N'a scris nimic. Îl cărieau mult odinioară pentru tăcerea sa. † 20 martie 1908, București.

Burghez

se numește în Junimea ori ce individ fără aspirații și cugetări mai înalte. Poesii burgheze sunt acele versuri de rând care nu se ri-

dică peste nivelul simțirilor prosaice și comune. V. Pogor care țipă mai tare și acuză mai mult pe alții de burghezie, este considerat ca cel mai mare burghez în viața practică.

Burla Vasile:

născut în 9 Februarie 1840, în Opaițeni (Bucovina). In Junimea dela 1870. Profesor de limba greacă. Nu mai vine în Junimea de la căderea guvernului conservator. El e filolog și, în această calitate, s'a certat mult cu Hașdeu. Deși cerea regulat de la directorul Convorbirilor să i se reserveze pentru scrierile ce proecta câte-va coli în fie care număr, colile rămâneau vecinic nescrise de Burla, așa încât bietul Director trebuea să le umple la sfârșitul lunei în toată graba cu ce putea. Nu se știe dacă nescrierea lui Burlă era spre paguba, sau spre profitul cetitorilor. In tot casul se pretinde că Duduea de la Vaslui (v. a.) nu era mulțumită de articulele lui Burla. † 9 Ianuar, 1904.

Burlacăritul:

In anul 1866, când domnea o mișcare politică foarte vie în Iași, reposatul Dim. Asachi, fiul lui Gheorghe Asachi, propunea în întrunirile electorale să se facă o lege care să impuie o dare pe burlaci — burlăcărit. Această propunere a provocat furia lui Petru Suciu, pe atunci burlac, care într'un eloquent discurs a combătut cu succes propunerea lui Asachi. Discursul acesta a lui Suciu, povestit de Creangă, este una din anecdotele cele mai gustate în Junimea și chiar e de rigoare la aniversări. Cuvântul *burlăcărit* nu se pronunță nici odată singur, ci totdeauna urmat de cuvintele: firește, în casul acesta, mai la vale, mai încolo, după aceea, bunăoare, de pildă, sau de exemplu, firește etc. după modul de a vorbi a lui Suciu.

Brahma:

Zeu indian, spre sânul căruia aspiră Pogor (v. Buddha, Manù India în 7 prelegeri).

V. Calimah-Catargiu

născut în Iași în 24 Fevr. 1830, venea în Junimea pe la 1871, când locuea în Iași. Membru simpatic, deși pasiv. N'a scris nici un rând și este ministru plenipotențiar al României la Paris. † la Paris 9/21 Nov. 1882.

Cantabile:

poesii cantabile s'au numit oare care poesii lirice ale lui Eminescu. Când poesii ale acestui autor se declarau a fi cantabile, ele se puneau imediat în musică de Junimea. Câți-va membri compuneau orchestrul, alții formau chorul și cântarea generală urma cu vuet, adesa spre necazul lui Eminescu, dar totdeauna spre marea veselie a Junimii.

Căpitan

In Junimea se cunosc numai două grade de militari: căpitani și generali. Când un Junimist este militar el e îndată proclamat căpitan. De la căpitan înaintează fără multă zăbavă la general. Deaceea maiorul G. Bengescu a rămas tot căpitan până astăzi. Dacă însă va mai compune câte-va librete de operete naționale se aude că membrii Caracudei vor să propuie înaintarea sa

I. N.

CRONICI

Cronica Socială

Problema minorităţilor. *Conferinţa d-lui Iuliu Maniu.* — La 11 Maiu, d-l Iuliu Maniu, Preşedintele Partidului Naţional Român, a ţinut, în amfiteatrul Fundaţiei Carol I, conferinţa sa despre problema minorităţilor, făcând parte din ciclul conferinţelor Institutului Social Român.

Profund cunoscător al chestiei minorităţilor, pe care timp de decenii a studiat-o în lumina principiilor de drept şi a trăit-o în lumina experienţei de fiecare zi, d-l Maniu era în măsură, mai bine ca oricine, să ne expue cum a fost, cum este şi cum ar trebui să fie rezolvată problema minorităţilor. Şi într'adevăr conferinţa sa este cea mai interesantă şi credem că putem afirma — cea mai reuşită încercare de a concilia interesele şi nevoile Statului român cu drepturile minorităţilor de limbă, rasă şi religie.

Puţine dintre personalităţile noastre politice au o fisionomie morală şi intelectuală aşa de interesantă ca Preşedintele Partidului Naţional. Trăind mai bine de douăzeci de ani din viaţa sa în mijlocul celor mai violente lupte politice, în vechea Ungarie, în care tendinţele politice ale majorităţii erau menţinerea unui regim antidemocratic şi oprimarea minorităţilor, d-sa a izbutit totuşi să păstreze acea obiectivitate intelectuală, care permite omului de Stat să judece situaţiile politice şi să prevadă viitorul nu sub unghiul îngust al contingenţelor trecătoare, ci prin prisma intereselor superioare şi permanente ale Statului. Pe lângă aceasta, d. Maniu aduce în viaţa noastră politică un element nou : toată viaţa sa publică este dominată de credinţa că în politică preocupările morale trebue puse pe primul plan. De aci repulsiunea sa pentru transacţii, pentru compromisuri, pentru oportunismul politic ; de aci intransigenţa sa principială şi logica sa rigidă ; de aci idealismul concepţiilor sale, care dau un aspect atât de particular activităţii sale politice.

Publicul nostru a avut şi are şi azi în bună parte o optică spe-

cială pentru aprecierea oamenilor de Stat: grație educației sale politice și temperamentului său, el e aplecat să creadă că tot ceeace e masiv e mare, că violența înseamnă energie și hotărîre.

De aceea, silueta morală, elegantă și fină, a d-lui Maniu îl lasă puțin nedumerit. El ia intransigența principiilor și idealismul drept lipsă de simț practic; rigiditatea morală și logică drept lipsă de hotărîre. Și totuși niciodată o energie mai neobosită și o hotărîre mai necruțătoare nu s'au adăpostit sub o înfățișare așa de elegantă, calmă și modestă. Președintele Roosevelt, dacă ar fi cunoscut pe fostul șef al Consiliului Dirigent, i-ar fi dedicat de sigur spirituala poruncă din decalogul său politic: „to speak softly and carry a big stick". Să vorbești blând și să ai în mână un baston mare.

Ca Lyell, care în geologie crede în teoria transformărilor lente, d. Maniu în viața socială și politică, încrezător în forța vitală a poporului român, e partizanul politicii răbdătoare, care lasă timpul, ajutat de oameni, să-și desăvârșească opera potrivit cu determinismul istoric și cu libera desvoltare a forțelor naționale în prezență.

In spiritul acesta tratează d. Maniu chestia minorităților. Conferențiarul consideră ideia națională, ca piatra unghiulară a societății moderne. Născut din frământările secolului al 19-lea, conceptul Statului național a căpătat cea mai strălucită confirmare în marele război mondial. Tot acesta însă a dat o acuitate deosebită chestiunii minorităților etnice și religioase, care, în urma transformărilor teritoriale din ultimele timpuri, au rămas între granițele Statelor naționale nou formate.

Problema aceasta trebue privită din două puncte de vedere, contrare, dar nu contradictorii.

In primul rând ea trebue considerată din punctul de vedere al Statului național român, în sensul că numărul și importanța culturală, economică și socială a minorităților să nu primejduiască existența și integritatea teritorială a Statului și să nu amenințe închegarea sufletească și națională a poporului român, să nu altereze geniul său național, să nu compromită bogățiile sufletești, care sunt gândirea, tradițiile, aspirațiile unui popor și care constitue, în același timp, și rațiunea de a fi și dreptul la existență al unei națiuni.

România nu este într'adevăr un Stat poliglot, deși unii susțin că prezența minorităților i-ar da acest caracter. Caracterul poliglot al Statului nu-l dă împrejurarea că un procent al populației vorbește altă limbă, căci atunci n'ar exista Stat care să nu fie clasat în această categorie, ci o serie întreagă de condițiuni, pe care nu le întrunesc minoritățile noastre. Pentru ca Statul român să aibă acest caracter, ar trebui ca minoritățile să fie așezate în masse compacte, să aibă continuitate geografică, să aibă tradițiile lor proprii formate pe acest pământ, să fie contribuit el însile la formarea și menținerea acestui Stat.

Cea mai repede privire aruncată pe o hartă etnografică sau examinarea datelor demografice privitoare la populația noastră,

date pe care d. Maniu le analizează în detaliu, ne arată imediat că minorităţile din România nu întrunesc condiţiunile, cari ar face din România un Stat poliglot. De altfel minorităţile noastre nu pot şi nici nu vor să-şi impună voinţa lor politică în viaţa noastră de Stat.

Caracterul naţional al Statului nostru este deci în afară de orice discuţie.

Problema trebue însă privită şi din al doilea punct de vedere, acela al minorităţilor. In mijlocul colectivităţii naţionale trăesc grupuri de populaţii minoritare, de altă limbă, cu alt trecut, cu alte tradiţii, cu alte credinţe şi cărora, pe lângă drepturile lor individuale, trebue să li se garanteze şi acele drepturi naţionale, prin care ele să-şi poată desvolta la maximum însuşirile lor specifice.

Problema, care se pune este deci să se stabilească între drepturile şi datoriile Statului naţional pe de o parte, între datoriile şi drepturile minorităţilor pe de altă parte, un echilibru de aşa natură, încât acestea să poată avea condiţiile de desvoltare cele mai favorabile, compatibile cu ideia Statului Naţional Român. Odată astfel precizate, din punct de vedere teoretic, datele problemei, conferenţiarul examinează chestiunea din întreitul punct de vedere al situaţiei demografice, juridice şi politice a minorităţilor, după care expune apoi programul pozitiv, prin a cărui executare omul de Stat ar putea rezolva problema minorităţilor în cele mai bune condiţiuni.

După cum am văzut — şi cu drept cuvânt — conferenţiarul nu consideră România ca un Stat poliglot. Această însă nu înseamnă că problema minorităţilor poate fi rezolvată dintr'un punct de vedere strict naţional. Ea nu este numai o chestie de forţă, ci este o problemă a drepturilor omului dobândite de omenire prin sacrificii nesfârşite. Pe lângă aceasta este şi o chestiune de utilitate practică, căci buna desvoltare a ţării depinde de felul cum va fi rezolvată această problemă şi de raţiune de Stat, căci prin hotărîrile dela Alba Iulia şi prin hotărîrile tratatelor, rezolvarea ei a devenit o obligaţie dela care nu ne putem sustrage.

Nu există nici un cod al minorităţilor şi nici o lege internă, care să aibă putere pentru întreaga ţară. Constituţia din 1866 prevede egalitatea tuturor cetăţenilor înaintea legii şi egala lor îndreptăţire în tot ce priveşte drepturile civile şi politice, dar până astăzi nu e stabilit modul punerii în practică, al acestor dispoziţii.

Tratatul adiţional, semnat la Paris la 9 Decembrie 1919, care are şi valoare de lege internă, în art. 8—11, precizează drepturile minorităţilor în dispoziţiile sale bine cunoscute.

O bază mai largă însă pentru rezolvarea chestiei o constitue hotărîrile dela Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, care stabilesc următoarele principii :

1. „Deplină libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, judeca şi administra în limba sa proprie prin indivizi aleşi din sânul său şi fiecare popor

va avea drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi în guvernarea ţării, în raport cu indivizii care-l compun".

2. „Egală îndreptăţire şi deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat".

Hotărîrile dela Alba Iulia au provocat vii discuţiuni în opinia publică românească, constituind pentru mulţi un motiv de îngrijorare, şi pe de altă parte dând minorităţilor prilejul de a ridica pretenţiuni exagerate. Nici teama celor dintâiu, nici pretenţiunile celor din urmă nu sunt însă justificate.

D-l Maniu este interpretul cel mai autorizat dela Alba Iulia şi felul cum d-sa a precizat cuprinsul acestor stipulaţiuni a fost una din părţile cele mai interesante ale conferinţei.

Sub deplina libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare, se înţelege îndreptăţirea pentru fiecare minoritate de a avea în viaţa publică o parte de influenţă proporţională cu importanţa sa numerică şi socială şi posibilitatea de a-şi desvolta însuşirile specifice nu numai individual, ci şi ca colectivitate, prin libertatea de întrunire şi asociaţie, prin libertatea învăţământului în limba sa proprie, prin respectarea limbii sale înaintea serviciilor publice, acolo unde minoritatea trăeşte într'o massă compactă. Incercările minoritarilor de a interpreta aceste drepturi ca implicând autonomia naţională este însă fundamental greşită. Nici tratatul adiţional dela Paris, nici hotărîrile dela Alba Iulia nu stabilesc autonomia naţională pentru minorităţi. O asemenea autonomie naţională în materie politică, administrativă şi judiciară, n'ar putea fi concepută fără autonomie teritorială. Or, abstracţie făcând de orice alte consideraţii, singur faptul aşezării geografice a minorităţilor, cuprinse ca nişte „enclave" în marea massă românească, ar face imposibilă realizarea materială a unei astfel de autonomii teritoriale a minorităţilor.

După ce a precizat astfel în spiritul cel mai larg, însă fără a pierde din vedere un singur moment ideia Statului naţional, limitele drepturilor minorităţilor, d-l Maniu trece la expunerea unui program pozitiv, în care concretizează pe de o parte, mijloacele pentru desvoltarea Statului Naţional Român, pe altă parte regimul ce ar urma să fie stabilit pentru asigurarea drepturilor minorităţilor.

Astfel pentru Statul Naţional Român trebue ca :

1) Limba oficială de Stat să fie cea românească.

2) Limba guvernului central, a legislaţiei, a administraţiei şi justiţiei să fie cea românească.

3) Limba oficială a tuturor funcţiunilor şi serviciilor de Stat, armată, serviciul extern, căi ferate, poştă, telegraf, vamă, etc., trebue să fie cea românească.

4) Limba oficială internă a oficiilor administrative, în raportul lor oficial faţă de guvern, trebue să fie cea românească.

5) Invăţământul superior de Stat, şcoli medii, civile şi profe-

sionale de Stat, precum și învățământul primar din ținuturile românești și pentru toți copiii români, ori unde s'ar găsi ei, trebue să fie românesc și pătruns de sufletul, de gândirea și măreția tradiției și aspirațiunilor neamului românesc.

6) Arta și literatura română trebue să fie promovate în toate manifestațiunile lor, cu toată puterea Statului, în tot cuprinsul țării, fără nici o rezervă și fără nici o cruțare a mijloacelor materiale.

7) Cultul religios al Românilor de ambele confesiuni trebue protejat cu toată puterea Statului.

8) Armata trebue susținută și organizată cu orice sacrificii, astfel încât ea să corespundă menirii sale.

9) Puterea Statului trebue folosită pentru ca țărănimea, industria, comerțul și peste tot viața economică și închegarea socială a Românilor să fie promovate și întărite.

10) Toți Românii risipiți în diferitele părți ale lumii, meniți rând pe rând să piară, în urma lipsei de continuitate geografică și contact sufletesc și social cu vatra neamului, trebuesc repatriați și colonizați pe teritoriile țării noastre.

11) Va trebui să se împiedece imigrarea sistematică și în massă în țara noastră a elementelor străine.

12) Să se facă tot posibilul și necruțându-se nici un mijloc financiar, ca starea higienică și social-morală a poporului să se ridice cât mai mult, ferindu-l astfel de peire.

In ce privește drepturile, de care trebue să se bucure minoritățile, d-l Maniu le împarte în două mari categorii : cetățenești și drepturile politice propriu zise. Drepturile cetățenești, pe care le poate reclama oricine în baza umanității, trebuie acordate minorităților fără nici o rezervă și fără nici o reticență. Libertatea conștiinței, a credinței, a muncii, a profesiunii și celelalte drepturi, care în realitate sunt urmarea marii revoluții franceze, nu pot fi nici măcar obiect de discuție.

Dreptul de asociare, întrunire, libertatea cuvântului, a presei, libertatea învățământului și egala îndreptățire confesională trebue acordate și minorităților în mod indiscutabil.

In ce privește limba în învățământ și înaintea serviciilor publice, principiul trebue să fie că fiecare popor trebue să fie instruit, administrat și judecat în limba sa proprie, oriunde el locuește în proporții mai considerabile.

Acestui principiu nu i se pot aduce restricțiuni, decât numai din considerațiuni practice de guvernământ și din considerațiunea așezării geografice a minorității în chestiune. De sine înțeles aceste drepturi nu pot compromite înfățișarea națională a Statului nostru și a manifestărilor sale.

Autonomia administrativă locală (comune, orașe și județe) este indispensabilă, atât din punctul de vedere al unei bune administrații moderne, cât și din punctul de vedere al rezolvirii chestiei minorităților.

In ce privește drepturile politice propriu zise, minoritățile trebue să participe la legislația, justiția și administrația țării, în raport cu forțele lor numerice și sociale.

Regimul electoral, cu votul direct egal, secret, cu reprezentarea minorităților, după părerea d-lui Maniu, dă minorităților etnice și religioase posibilitatea de a fi reprezentate într'un mod corespunzător cu drepturile mai susenumerate. Trebue numai extirpate abuzurile electorale și circumscripțiile delimitate în mod echitabil. Minoritățile din țara noastră sunt, și ca structură socială și culturală și ca tradiție și proporție numerică atât de variate, încât o rezolvire uniformă și schematică a chestiunilor practice, care derivă din această problemă, este aproape imposibilă. Această împrejurare îngreuiază foarte mult rezolvirea problemei. Deci în această chestiune, mai mult ca în oricare alta, va avea valoare principiul că nu atât legea, cât executarea ei este importantă.

In concluzie, d-l Maniu crede că problema minorităților nu poate fi rezolvată decât în spiritul acesta, care satisface aspirațiunile juste ale poporului românesc, ca și dreptele cerințe ale minorităților.

Intre indiferentismul, care ar fi un „un păcat de moarte" și între intoleranța șovinistă, care ar fi o mare greșală politică, există o largă cale de mijloc, pe care trebue să fie îndrumată politica noastră, aceia a dreptății naționale și sociale.

Intre politica de desnaționalizare forțată, care a fost experimentată fără succes în dubla monarhie și în alte țări și între politica de justiție națională și socială, d-l Maniu alege cu hotărîre pe aceasta din urmă, pe care o consideră singură proprie să ne conducă la întocmirea solidă și la desvoltarea sigură a Statului nostru.

Și la sfârșitul conferinței, d-l Maniu, într'o frumoasă perorație, își face profesiunea de credință, pe care socotim nimerit să o citâm în întregime, atât pentru nobleța formei și convingerea adâncă a tonului, cât și pentru viziunea luminoasă a viitorului poporului nostru :

„Cred cu tot sufletul meu, că numai întronând în țara noastră un sistem de legalitate, moralitate și libertate pentru toți ea va putea să dăinuiască. Numai devenind o caldă ocrotitoare a tuturor libertăților și gândirilor nobile și a tuturor străduințelor culturale și de propășire umană, țara noastră va putea avea respectul lumii, autoritatea și forța morală trebuitoare pentru a putea rezista, în vremuri de restriște, valurilor dușmane, care o înconjoară".

„Cred nestrămutat că idealul mare național, prin întregirea neamului între hotarele de azi, încă nu este împlinit. Vai de națiunea care nu este în stare să-și fixeze, zi de zi, noi și noi ținte nobile și măreție idealuri tot mai desăvârșite, demne de frământări, de luptă, de jertfe, de sacrificii și de martiri !"

„Viitorul este al unităților mari sociale ori economice, fie că

cie se numesc State ori confederaţiuni în materie politică, fie corporaţii ori tovărăşii în materie economică. Statul român, mai iute ori mai târziu, va trebui să facă parte din o astfel de mare unitate şi rolul lui în această privinţă va depinde de modul cum am ştiut să organizăm şi să conducem Statul până în momentul acelei noi şi mari prefaceri. Dela destoinicia sa de azi şi dela măsurile prin care va putea să-şi câştige autoritatea şi prestigiul moral, încrederea şi respectul vecinilor săi şi a lumii civilizate, va depinde, dacă Statul Român va fi un obiect de târguială ori un factor hotărîtor, dacă va fi un centru al formaţiunii grandioase ce va să vie, ori îşi va târî viaţa umilită, dacă o va mai avea, depe o zi pe alta din graţia altora şi servind pe alţii".

„Cred şi trebue să creadă întreg neamul românesc în divina chemare a poporului românesc de a deveni în aceste părţi ale lumii, dealungul Dunării şi la Marea Neagră, centrul de gravitaţiune al unei formaţiuni puternice, mondiale, compusă din State şi popoare libere, singure în stare să asigure în aceste părţi, alături de existenţa naţională a lor, cultura, ordinea şi propăşirea veşnic ascendentă a civilizaţiei omeneşti !"

„Dar nu mai puţin cred că această chemare nu o poate împlini decât susţinând cu multă înţelepciune şi cu multă abnegaţie, dar cu toată hotărârea şi în toate ramurile vieţii de Stat, libertăţile omeneşti, moralitatea, dreptatea socială, şi adevărata democraţie".

„Acestea vor fi pentru poporul românesc izvoarele dătătoare de viaţă şi de energii nouă la care el nu trebuie să renunţe nici odată".

Inainte de a termina, se cuvine să atragem atenţia asupra concepţiilor îndrăzneţe şi nouă definite în rândurile de mai sus.

Fundamentul politicii d-lui Maniu este ideia naţională şi, după cum s'a văzut, d-sa rezolvă şi problema minorităţilor în funcţie de această ideie. Credinţa sa este însă că evoluţia societăţilor omeneşti se îndrumă spre o concentrare din ce în ce mai mare, atât din punctul de vedere economic, cât şi din cel politic. Viitorul aparţine asociaţionismului. El ne rezervă forme noi de solidaritate : tovărăşii şi corporaţii pentru organizarea producţiunii şi repartiţiunii, de o amploare încă necunoscută, în materie economică ; asociaţii de State, confederaţii nouă, încă nebănuite, în materie politică. Datoria poporului român este să-şi îndrepte paşii pe drumul deschis de această evoluţie impusă şi de desvoltarea politică a omenirii şi de necesităţile speciale ale Statului nostru.

Istoria omenirii pare a se rezuma, pentru d-l Maniu, într'o luptă neîncetată a apusului cu răsăritul. Altă dată sub forma migraţiunilor barbare, în timpurile noastre sub forma imperialismului rusesc, în viitor poate sub alte forme, primejdia răsăritului asiatic e şi astăzi actuală şi d-l Maniu o crede permanentă, pentru apusul din care noi facem parte. Singurul mijloc de a lupta contra acestei

primejdii vitale este asociaţia popoarelor din răsăritul european apropiat într'o vastă confederaţie, al cărei centru de gravitaţiune ar fi ţara noastră. Pentru a face această viziune să devie o realitate, poporul român trebue însă să se facă demn de locul important, pe care e chemat să-l ocupe în această asociaţie viitoare de popoare libere. Şi această menire nu şi-o poate îndeplini decât făcându-se cu hotărîre apărătorul şi promotorul în toate ramurile vieţii de Stat, al libertăţilor omeneşti, al moralităţii, al dreptăţii sociale şi al adevăratei democraţii.

Pornind astfel dela ideia Statului naţional, d-l Maniu ajunge la concepţia unui fel de imperialism moral şi intelectual al poporului românesc şi dă ţării noastre în politica externă un ideal nou. Dorim ca poporul nostru să ştie să se facă vrednic de el.

E un mare merit a da un ideal nou unui popor. De aceia am ţinut să insistăm în deosebi asupra acestei tendinţe cu desăvârşire nouă în doctrina noastră politică.

I. L.

Cronica economică

Problema reparaţiunilor. — Raportul experţilor internaţionali, care este cunoscut acum în mai toate amănuntele sale, n'are pretenţiunea de a rezolvi el însuşi întreaga problemă complexă a reparaţiunilor, dar este alcătuit astfel, încât oferă o bază prielnică pentru a găsi, cu concursul tuturor celor interesaţi, o eşire definitivă din acest „impas", care, de 5 ani de zile încoace, a dăruit Europei haosul şi ruina, în care ea se sbate actualmente.

Planul experţilor tinde, înainte de toate, la o reglementare a chestiunei pentru o perioadă mai îndelungată — aproximativ 10 ani — în speranţa că o executare automatică şi liniştită a tuturor plăţilor şi prestaţiunilor pe un timp relativ atât de lung, va restabili încrederea reciprocă generală. Această încredere odată recâştigată, o soluţiune definitivă s'ar găsi mai uşor.

Intr'adevăr, puterile cele mai interesate la problema de faţă, Franţa şi Germania, n'au găsit până astăzi o eşire acceptabilă din următorul cerc vitios : Pentru a plăti, banii sunt indispensabili ; ei nu pot fi câştigaţi decât prin intensificarea producţiunei ; producţiunea intensificată reclamă credite şi o stabilitate financiară, ceiace lipseşte tocmai Germaniei şi ceiace planul experţilor caută a-i procura. Dar, prin această refacere, Germania şi-ar recâştiga treptat situaţiunea sa economico-financiară de înaintea războiului mondial şi această perspectivă îngrozeşte numai decât pe creditorul ei principal, Franţa, care vrea să fie plătită şi plătită integral, dar se teme de o Germanie puternică economiceşte, din cauza siguranţei sale proprii.

Nimeni nu se poate îndoi de obiectivitatea raportului experţilor, care — prin nefixarea sumei totale ale plăţilor şi neacordarea unui moratoriu — ar putea fi considerat mai curând ca defavorabil Germaniei ; nici guvernul englez, care atribue o atât de mare importanţă rezolvirei problemei, nu poate fi suspectat că nu va acorda Franţei, pentru siguranţa sa, toate garanţiile cerute, care n'ar fi de natură a zădărnici cu desăvârşire executarea planului în chestiune.

Vom vedea deci, în cursul schimbului de vederi, ce a început asupra raportului experţilor, dacă Franţa luptă numai pentru despăgubiri integrale, ce i le poate oferi o Germanie viabilă, sau dacă preferă exploatarea economică a unei Germanii sărăcite şi slăbite şi hegemonia sa proprie pe vechiul continent.

Dacă privim chestiunea reparaţiunilor din punct de vedere englez, din punct de vedere francez şi din punct de vedere european, ajungem la următoarele constatări :

Franţa, care este în stare să hrănească singură întreaga sa populaţiune şi să-i dea de lucru, chiar dacă restul Europei zace ruinat economiceşte, n'are nici un interes ca luptele intestine din Germania să înceteze, nici ca Germania să iasă din sărăcia şi slăbiciunea, în care se găseşte actualmente.

Evident că ar fi o nebunie din partea Franţei, precum o mărturiseşte şi Poincaré în scrisoarea sa răspuns către Macdonald din 25 Februarie a. c., de a vroi ruina complectă a debitorului său, dar dânsa vrea să silească pe Germania, prin orice mijloc, chiar atât de ilegal şi violent ca acel al ocupaţiunei Ruhrului, ca să plătească cât mai mult, desinteresându-se cu desăvârşire, dacă în asemenea condiţiuni Reichul va mai putea sau nu să reînvieze odată economiceşte.

In sprijinul politicei sale fără milă faţă de învins, Franţa invoacă redeşteptarea naţionalismului şi imperialismului german, ovaţiunile făcute Kronprinţului şi lui Ludendorff, afirmaţiunile mincinoase în chestiunea răspunderilor, sabotarea activităţei comisiunilor de control, înmulţirea asociaţiunilor militare cu lozinca „revanşei" şi a. m. d.

In ceiace priveşte intrarea Germaniei în „Liga Naţiunilor". Franţa nu pare a o vedea cu ochi buni ; căci astăzi în sânul Ligei hotărăşte votul ei, sau cel puţin un „veto" al ei poate împiedica, ce nu-i este pe plac.

In faţa acestui punct de vedere al guvernului francez, stă punctul de vedere al guvernului britanic, care mai mult decât orice alt guvern, este obligat să ţină socoteala de pulsaţiunile opiniunei publice ; şi această opiniune publică consideră de mult executarea tratatelor de pace, faţă de Germania, ca neconformă intereselor engleze, ca o întârziere a păcei definitive şi a refacerei Europei.

De aceia, Premierul Macdonald nu s'a sfiit să declare în scri-

soarea sa către colegul său francez din 21 Februarie 1924, că „Poporul englez este încredințat că Franța a decis să ruineze Germania, rezervându-și dominațiunea în Europa și că se arată îngrijit de această credință", — două lucruri, pe care Poincaré le tăgăduiește în mod hotărît.

Ținând seama de aceste manifestări ale opiniunei publice engleze și de necesitatea urgentă de a reface comerțul englez cu concursul Germaniei, guvernul britanic, care este de acord cu cel francez, că Germania trebue să plătească o sumă mare pentru reparațiuni, are o părere deosebită în privința metodelor pentru garantarea acestor plăți și anume :

El crede că problema reparațiunilor trebue soluționată în așa fel, încât Germania să-și poată recâștiga situațiunea sa de factor economic.

Apoi trebue rezolvită chestiunea garanțiilor pentru siguranța Franței, în cadrul Ligei Națiunilor, în care va intra și Germania, ca să ajute la menținerea civilizațiunei, la înlăturarea războaelor viitoare, a falimentelor și a bolșevismului și ca să nu fie aruncată în brațele Rusiei.

Astfel, crede guvernul britanic, terenul prielnic pentru convocarea conferinței de dezarmare, ce o preconizează și președintele Statelor-Unite, ar fi îndeajuns pregătit.

Iar întărirea naționalismului în Germania, de care Franța se teme astăzi, este, după opiniunea engleză, numai efectul firesc al politicei sale de umilire și fragmentare a Germaniei în cei 5 ani din urmă, o politică ce ar fi dus în orice altă țară la aceleași rezultate extremiste.

Cele 14 puncte, enunțate de președintele Wilson, în baza cărora Germania a cerut armistițiul, n'au fost respectate ; tratatul din Versailles a fost impus Germaniei ; negociațiuni contradictorii și consimțirea mutuală, cerute de dreptul ginților în asemenea împrejurări, n'au avut loc ; tratatul conține clauze de ordin material, care atuncea deja au fost declarate imposibil de executat de marele economist englez Keynes și despre care actualul secretar al tezaurului Snowden s'a exprimat la fel prin ziare ; ținuturile cele mai bogate în procurarea mijloacelor de plată (bazinul Sarre și Silezia) au fost despărțite de teritoriul Reichului și, în fine, în locul unei politici, care ar fi susținut republica și democrația în Germania și care ar fi ușurat conducătorilor ei sarcina lor atât de grea, a urmat ocuparea Ruhrului, care nici după dreptul internațional public nu poate fi susținută ca legală ; iată fapte, care explică prin ele singure exploziile de naționalism în Germania, oricât de lipsită de bun simț și sinucigătoare ar fi ele în situațiunea de fapt de astăzi.

De aceia guvernul britanic, în aprecierea justă a realităților, vrea să salveze în ceasul al 11-lea ce se mai poate salva, prin punerea în aplicare a planului experților și admiterea Germanilor în Liga Națiunilor, nu numai în interesul propriu al Marei Britanii,

ci și în interesul întregei Europi ; căci, cum spune Henderson, actualul Ministru de Interne englez „este o eroare profundă a crede, că se poate stoarce dela popoare învinse sume imposibile ca despăgubire, sub prezumțiunea falsă, că viața economică a unor națiuni poate fi distrusă, fără ca viața economică a altor națiuni să fie atinsă".

Sunt în raportul experților lucruri favorabile refacerei Germaniei și a Europei întregi, dat fiind că statele europene sunt, în mod inevitabil, strâns legate economiceşte unele de altele. Aceste lucruri sunt :

1) Experții, cari au luat hotărîrea în unanimitate, consideră planul lor ca un tot indivizibil și declină orice răspundere, dacă o parte a planului ar fi primită, o parte respinsă.

2) Unitatea economică și financiară germană va fi restabilită în interesul stabilizărei bugetului și a valutei Reichului ; de asemenea și creditul german, și toate acestea sunt considerate de experți ca condițiuni primordiale și prealabile pentru reușita planului.

3) Germania va fi înzestrată cu o bancă de emisiune cu capital străin, care va fi capabilă a introduce stabilitatea reală a valutei.

4) Controlul străin în Germania nu va fi general, ci numai parțial, de exemplu asupra Băncei de emisiune, asupra căilor ferate, asupra veniturilor din vămi, din impozitele pe alcool, bere, zahăr, tutun, etc.

5) Plățile și prestațiunile Germaniei sunt condiționate de reușita împrumutului în străinătate.

6) In caz dacă Germania va executa obligațiunile sale, sancțiuni nu vor mai fi admise.

7) Toate plățile și prestațiile Germaniei sunt unificate, așa încât plăți suplimentare — ca de pildă plățile enorme din titlul „cheltueli de ocupațiune" — nu vor mai putea fi cerute.

Din acelaș raport al experților, părțile nefavorabile soluționărei definitive a chestiunei sunt :

1) Nu se fixează suma întreagă, ce Germania o are de plătit. Prin această incertitudine, care apasă greu pe debitor, întregul plan pierde din baza solidă, ce ar trebui neapărat să o aibă.

2) Anuitățile ar fi, după părerea specialiștilor germani, prea urcate.

3) Nu se acordă în fond nici un moratoriu ; căci chiar în primul an, din miliardul care este de plătit, opt sute milioane se acoperă dintr'un împrumut, iar două sute de milioane trebuesc acoperite cu un impozit și deja în anul următor suma de plată se urcă la un miliard două sute douăzeci milioane.

4) Organele de control sunt prea numeroase.

5) Nu se vorbește cu niciun cuvânt despre ocupațiunea militară a Ruhrului, și cum Primul Ministru francez a declarat, că acest ținut nu poate fi evacuat decât după achitarea acestei părți

a datoriei, care se cuvine Franţei, rana rămâne deschisă şi este de prevăzut, că dăinuirea acestei stări de fapt umilitoare şi dureroase pentru Germania, va influenţa în rău asupra avântului, ce l-ar putea pune dânsa în executarea obligaţiunilor sale.

6) Delegaţii germani vor fi ascultaţi, dar nu se vorbeşte de negocieri cu dânşii. Cum însă o soluţiune definitivă a chestiunei reparaţiunilor nu pare a fi posibilă decât pe calea unei bune înţelegeri cu Germania, conducătorii ei speră că necesitatea unor negociaţiuni pe picior de egalitate se va impune în cursul punerei în aplicare a planului.

Cu toate aceste asperităţi, cu toată greutatea evidentă pentru debitori de a se conforma hotărîrei experţilor numiţi de creditorii săi, fără a cunoaşte măcar suma definitivă a datoriei sale, sunt oarecari speranţe, că lumea a început a păşi pe drumul luminei şi păcei.

Şi meritul acestui început nu revine în cea mai mică parte Premierului Britanic, care, cu un tact deosebit, dar şi cu o sinceritate admirabilă, a ştiut să convingă pe toţi interesaţii, că soluţiunea trebue găsită cu orice preţ şi că nimeni n'are dreptul a expune lumea consecinţelor, ce le-ar avea eşuarea acestui plan.

Intr'un interview acordat ziarului „Neue Freie Presse", Macdonald declară, că convingerea lui este, „că ar fi o nebunie de a crede că condiţiuni se pot impune unor popoare. Ele trebuesc convinse de a colabora de bună voie, pentru ca această convingere să producă la ambele părţi hotărîrea de a executa angajamentele lor reciproce. Altfel lumea s'ar expune consecinţelor eşuărei planului, care ar fi atât de dezastruoase, încât ar duce probabil la o nouă grupare a puterilor, care ar purta în sine germenul unui nou război".

Se pare că cuvintele Guvernului Britanic au avut şi un răsunet dincolo de Canal, căci „Le Temps", ale cărui legături cu Guvernul Francez sunt cunoscute, se exprimă, în editorialul său din 20 Aprilie, în modul următor: „Dacă politica franceză vrea succesul planului, ea va fi pozitivă; dacă vrea eşuarea, va fi negativă. Noi suntem pentru politica pozitivă".

Rămâne acum, ca comisiunea reparaţiunilor să se inspire în mod larg de litera tratatului din Versailles, care la partea VIII, anexa I, prg. 11, dă următoarele directive generale:

„La Commission ne sera liée par aucune législation... Elle sera guidée par la justice, l'équité et la bonne foi"... Mai trebue ca membrii acestei comisiuni să nu uite, că, în situaţiunea în care se găsesc astăzi popoarele vechei Europi, oricine ar manifesta intenţiunea de a sabota acest plan măreţ de împăciuire, riscă să aibă în contra sa lumea întreagă.

1 Maiu 1924. **N. D. Germani**

Cronica Literară

Se pot lua măsuri împotriva criticilor?

In *Revista de Filosofie* de sub direcţia d-lui C. Rădulescu-Motru (vol. IX trim. Oct. 1923 şi Ian. 1924, No. 3—4), unul din colaboratori, d-l Şt. Zeletin, cu prilejul unei recenzii, prezintă cetitorilor traducerile d-lui Bezdechi într'o lumină nu tocmai favorabilă. Referindu-se la o recenzie a d-lui Em. B. din *„Cugetul Românesc"* (An. II No. 8—9), d-l Zeletin scrie :

„In această privinţă ne îngăduim a crede că distinsul recenzent din „Cugetul Românesc" (An. II. No. 8—9) d-l Em. B. nu face un bun serviciu publicului românesc, când pune în paralelă traducerea d-lui C. Papacostea [1]) cu aceea de dată mai proaspătă a d-lui St. Bezdechi [2]), făcând chiar să reiasă oarecare superioritate a celei din urmă asupra celei dintâi. După recenzent, traducerea d-lui P. e arhaizantă, sfătoasă, încărcată ; aceea a d-lui Bezdechi e modernă, zâmbitoare, simplă. Dar această impresie se lămureşte foarte lesne : d-l P. traduce deadreptul din greceşte, cu sprijinul textului latin ; d-l Bezdechi traduce din franţuzeşte, fără a se mai duce la originalul grec. Dăm ca dovadă însuşi pasagiul citat de recenzent şi pus alături de modelul său francez :

Traducerea V. Cousin (pg. 61)	*Traducerea St. Bezdechi* (pg. 119)
Je ne sais, Athéniens, quelle impression mes accusateurs ont faite sur vous; etc.	Nu ştiu, Atenieni, ce impresie au făcut asupra voastră acuzatorii mei; etc.

„Cum se vede, expresiile ce par moderne la d-l Bezdechi, ca de pildă : *„impresie"*, *„acuzatori"*, *„cocină"*, *„celnicu nărăvaşe"*, nu se datoresc unei interpretări a textului grec în spirit modern, ci unei *redări servile a traducerii franceze*. D-l Bezdechi traduce în mod greoiu : *„era cât p'aci să nu mă mai recunosc"*, urmând modelul francez, unde e întrebuinţat verbul *„se méconnaître"*. Dar textul grec dă *„oligou emavtoû epelathómen"*, ceea ce se traduce uşor şi firesc : „era aproape să mă uit pe mine însumi". Astfel e şi traducerea latină a lui Ficinus, precum şi cea germană a lui Schleiermacher. Expresia aproape comică : minciuna „prin care vă sfătueşte" se datoreşte unei *interpretări neîndemânatece a modelului francez*. Textul grec dă *„toûto en hôi éleqon"* „aceea prin care vă spuseră" ; lorsqu'ils vous ont recommandé : când v'au pus în vedere (Ficinus : monuerunt), expresie căreia d-l Bezdechi îi dă tălmăcirea de mai sus. ***Căci pentru d-sa originalul grec este inexistent : d-l Bezdechi traduce exclusiv din franţuzeşte, şi traduce şi de aici prost.*** A pune asemenea traducere în comparaţie cu traducerea d-lui Papacostea în care orice propoziţie este meditată şi muncită, înseamnă a încurajă un traducător lipsit de simţul răspunderii, cum e d-l Bezdechi, ale cărui traduceri trebue întâmpinate de critică cu cea mai aspră dezaprobare".

---

[1]) Platon, *Apărarea lui Socrates, Kriton, Phaidon*, în româneşte de C. Papacostea, edit. Casei Şcoalelor, Buc. 1923.

[2]) Ed. *Cultura Naţională*, „îngrijită de V. Pârvan", 1923.

Ocupându-se de această aspră critică a d-lui Zeletin, — revista *Ideea Europeană* (Anul V, No. 143/20—27 April 1924) spune următoarele întru apărarea d-lui Bezdechi :

„Constatările d-lui Zeletin, cu privire la traducerea d-lui Bezdechi, nu ni se par c'o distrug. Aproape hazlie, în înțelesul de spirituală și bine găsită, ni se pare în schimb învinuirea că d-l Bezdechi ar fi tradus după Cousin. Bine, dar bietul d. Bezdechi știe mai bine greaca veche decât franceza... Că încercarea sa de prea mare modernizare a textului, nu e fericită, e cu totul alteeva ! Oricum, pentru o asemenea presupunere trebuiau aduse mai multe dovezi".

Așa scria *Ideea Europeană* mai deunăzi, adică în April 1924, uitând, se vede, că tot ea în Aprilie 1923, No. 115, adică cu un an mai nainte, se silea să îngrămădească dovezi peste dovezi, pentru ca, și mai fără cruțare decât d. Zelentin, să caute să *distrugă* traducerea „bietului" d. Bezdechi. Căci, iată cu câte „dovezi" *Ideea Europeană* dela 1 Aprilie 1923 îl distruge pe d. Bezdechi, pe care acum în Aprilie 1924, luându-și seama, îl apără :

„Cartea, care cuprinde într'o înșirare proprie, *uneori uluitoare*, pe Criton, Hippias Minor, Laches, Apologia, Harmide și Ion, se deschide de-adreptul în carcera lui Socrate. Aici *lipsește o introducere*. Când chiar romane moderne sau traduceri de opuscule sociale sau filozofice, dacă nu și biografii de oameni celebri, și-au avut în aceeași editură prefețele, lipsa de-aici miră. Până și Daphins și Chloe, intrați în literatura noastră corecți ca un fluture cu aripele periate de pulberea lor cu arabescuri multicolore, a avut o introducere. Și făcea parte din aceeași colecție a clasicilor antici.

„Notele din josul paginei, aceste șoiuri de musculițe subt orizont, care-ți turbură cetitul, numai prin existența lor acolo, chiar dacă ești hotărît să nu le iei în seamă, tot au trebuit să-și facă apariția. Și *de atâtea ori erau de prisos*.

„La pagina 107 zice Socrate :

> „Damon frecuentează (!) pe Prodicos, cel mai meșter sofist în arta de a deosebi sensul cuvintelor". (Iar nota la Prodicos : „Unul din sofiștii cei mai remarcabili ; contimporan și prieten cu Socrate ; s'a ocupat în deosebi de synonimie". — *Mare pagubă mai era să nu fi avut această parafrază a vorbelor lui Socrate !)*

„In deobște, pentrucă în legătură cu Platon se vorbește de albinele de aur ale muntelui Himet — miere și marmoră, toată Atica ! — s'ar putea zice că fagurele ne aduce prea multe înțepături. Făurarii de dulceață înaripați *nu s'au învoit cu această mutare sub ceruri de barbarie trecă*. De pildă, chiar de la pag. 2 :

> „Criton : Ei, dar alții, tot în anii tăi, Socrate, când dă o astfel de nenorocire peste ei, vârsta nu-i scutește întru nimic să nu se mânie împotriva soartei care a dat peste ei".

„E o grozăvie de eufonie și de sintaxă. Ar trebui alt ritm : înlăturată schimbarea de subiect : alții, vârsta nu-i scutește : *șters, cel puțin odată, acel repetat* „peste ei". *Vorbește doar Socrate și, mai ales ! scrie Plato.*

„Şi să nu se spună că e un pasagiu dibăcit de recenzent cu greu. *Mai fiecare pagină are câte unul.* Variaţia e numai în mijloacele de încetăţenire, *cu forme prea sumare*, a unui scriitor, marcât aproape să nu-l încapă nici civilizaţia lui, din care, asemenea coifului de aur al Pallas Athenei peste marmorele sfinte ale Acropolei departe în văzul mării, iese şi el cu tot capul.

„Sau ce e acest alt pasagiu? Vorbeşte tot Socrate în al doilea dialog:

> „Nu vreau să înţeleg prin asta piedicile provenind din pricina boalei sau alte cauze asemănătoare, ci aşa precum tu — de pildă — eşti capabil să scrii numele meu, oricând vrei" (pag. 41).

„Vorbeşte Socrate? Scrie Plato? Parcă n'ar fi nici d-l Bezdechi! Galimaţia: cauze, pricini, provenind, capabil, şi acest vreau, vrei, care ar trebui să se schimbe şi în voinţă spre stil. Sau cacofonica următoare frază, pe care nici o gură nu poate s'o citească tare fără să nu-şi usuce saliva şi să-şi zgudue căprioreala. E din Laches (pag. 105):

> „Şi spun asta *nu ca să* glumesc, ci fiindcă cred că e necesar din partea acelui *care* afirmă asemenea lucruri, să nu admită *că* vreun animal e curagios, *afară numai dacă* nu vrei să susţii *că* o astfel de ştiinţă, pe *care* din pricina greutăţii ei *numai* puţini oameni şi-o pot însuşi, e la îndemâna unui leu, de pildă, a unei pantere sau a porcului mistreţ".

„Nici un advocat de judecătorie de ocol nu poate face asemenea fraze „socratice". Şi sunt şi redări echivoce, scăpări ca: „nu *fă* altcum (11)", „nu *fă* altfel (72)"; prea mulţi: suportat, provine, luăm masa, smecherie, suspomenite, *creuneia* din subiectele (36), s[illegible] greşeli de tipar: Lunion (Sumion? pag. 2); altfel (astfel? pag. 87); găseşte (greşeşte? pag. 61 rând 10) ş. a.

„Sarcina era grea, recunoaştem. Meritul din cele mai vrednice. Dar mai e nevoie de multe ori de *pilă*, iar, pe alocuri, de *rândea*". (Unele sublinieri ne aparţin).

Cum se vede, — nu este nici blajină, nici lipsită de „multe dovezi" critica făcută de *Ideea Europeană* de la Aprilie/923 traducerii „îngrijite" de V. Pârvan. De aceea, — nu putem îndeajuns să ne mirăm că tot *Ideea Europeană* dela Aprilie/924 scrie:

„In ce priveşte obiectul atacului d-lui Zeletin, negreşit că ne putem îngădui şi noi părerile noastre. Stima pentru însuşirile, care cu fiecare zi se dovedesc mai felurite şi neaşteptate, ale d-lui Zeletin, nu ne scade pentrucă nu-i putem fi alături în aprecierile sale".

Este dar cel puţin curioasă *Ideea Europeană*, când afirmă că „alături de aprecierile d-lui Zeletin" ea nu poate sta. Dar contrazicerea dintre I. E. dela Aprilie 1923 şi între I. E. dela Aprilie 1924 apare cu atât mai vie şi mai izbitoare, cu cât recenzentul din 1924

se arată, în introducere, cunoscător al metodelor de „lansare" întrebuinţate obişnuit de publicistica vremei în care trăim ; le cunoaşte, le analizează, le dispreţueşte !

„Figurile — zice el — a căror lansare se urmăreşte, cristalizează nebăgat de seamă până covârşesc într'o bună zi orizontul. Critica se restrânge. Obiectivitatea îşi pierde numele".

„Obiectiv se selectează la noi — observă I. E. în acelaş număr — grâul de sămânţă, vacile de lapte, boii de jug. D-ta ai scris o cărticică, şi ai trimis-o la recenzent. Mă rog, pe ce lume trăeşti ? ! Ce aştepţi dela noi ? O vorbă bună ? Cu ce drept ? Cunoşti pe cineva din redacţie ? Ai făcut vreunuia din noi vreun serviciu ? Ai scris d-ta de mine că sunt genial ? Şi dacă ai scris-o,— mi-ai trimis „tăetura" din gazeta respectivă ? Că scrii despre lucruri pe care nu le cunoşti — o văd. Dar crezi că asta e suficient ? Ti-ai manifestat, cel puţin dorinţa de a fi profesor universitar ? Vorbeşti cu Maica Domnului ? Ştii ce este articolul 81 ? Ai fost gazetar ? Iar dacă nimic din asta nu te-a preocupat; eşti rudă cu mine ? Poţi să-mi devii rudă ? Eşti copilul unui prieten al meu ? Sau cel puţin, ai vre-o scrisoare de recomandaţie ? Nu ! Atunci ?"

De accea, nu-i de mirare că un rutinat critic dela un ziar scria astfel prin 1922 :

„Aceasta critică informativă [1]) — e bine să spunem adevărul— e nulă. Şi e nulă, pentrucă, ori e incomplectă, ori e pătimaşă, ori e scrisă cu uşurinţă, ori e scrisă din complezenţă, ori este subvenţionată. Da : subvenţionată".

Ei bine eu nu cred să fie mulţi, care să creadă că o astfel de critică poate să fie „nulă", şi în ceeace priveşte rătăcirea în care ea aruncă minţile multora din cei care o citesc. Dealtfel, — nici în alte ţări, mai lăudate, lucrurile în astă privinţă nu merg mai bine. Altminteri, nu am înţelege pentru ce mai deunăzi d. Jouvenel, fostul ministru al instrucţiunii în guvernul Poincaré, la un banchet al criticilor literari, se rosteà astfel :

„Cu adevărat se poate spune că ministrul instrucţiunii publice este un om *anturat*. El în nici o direcţie nu se poate întoarce fără ca să nu găsească o comisiune, care îi pândeşte cel mai mic gest, pentru a-l călăuzi, pentru a-l încurajà sau pentru a-l stăpâni. Numai într'o parte a orizontului, privirea sa mirată se pierde într'un deşert fără margine : este tocmai partea de unde se poate privi în spre literatura franceză".

La noi, acest anturaj şi-l fac ei înşişi — „îngrijitorii" de colecţii. Raportul e schimbat, rezultatul acelaşi.

Şi ne explică ziarul *Le Temps*, vorbind despre această „anomalie" :

„Literatura nu e reprezentată pe lângă ministru, şi ar fi vorba să li se dea o reprezentanţă asemănătoare cu aceea, pe care

[1]) Să se confrunte dealtfel şi *Viitorul* din 22 Mai, 1924, unde cineva, în foiletonul „literar", vorbeşte cu laude superlative despre d-l Bezdechi, fără macar să ştie *ce* cuprinde (din Platon) cartea acestui traducător !

consiliul superior al instrucțiunii publice o asigură tuturor membrilor corpului didactic... Dar știți că acest consiliu are și atribuțiuni disciplinare? El este un tribunal, care judecă și, la nevoe, condamnă pe membrii corpului didactic acuzați de greșeli profesionale. Se plănuește să se dea consiliului superior al literaturii această competență juridică? Scriitorii vor putea fi citați pentru a se înfățișa înaintea acestui areopag? Dar mai întâi, de ce fel de greșeli vor putea ei să răspundă? De delicte de opinie? Sau de greșeli de stil? Delicte de opinie, nu există în țările libere. Cât despre greșelile de stil, ele sunt din nenorocire sumedenie, dar legile nu au nici o putere asupra lor; — singură suverană în astă materie este opinia publică. De altfel, scriitorii, nefiind funcționari, nu vor avea de cât să trimită la plimbare pe cei din acest tribunal".

Și concluzia?

Concluzia — să fie că nimeni nu ar putea lua măsuri împotriva criticilor, care în chip neîndoios ar fi dovediți că scriu cu rea credință?

Mi se pare, că nu am fi în drept să tragem o atât de întristătoare încheere. Căci și la noi există sindicate și asociații de scriitori și critici, care ar putea să pretindă, ca măcar cele mai de seamă publicațiuni și reviste să-și țină porțile încuiate pentru cei dovediți, că în chip neîndoios au păcătuit mai ales cu privire la buna credință.

Pitești 28 Mai, 1924.

M. Mihăileanu
profesor

Cronica artistică

Inainte de deschiderea Salonului oficial. — De vreinuri, și e cam mult de atunci, am avut și noi, câți-va ani dearândul, un Salon oficial. Salonul acesta fusese menit să ne arate, pe deoparte, eforturile făcute de artiștii noștri plastici pe tărâmurile picturei și sculpturei, iar, pe de alta, prin premii în bani și în diverse medalii să recompenseze și să stimuleze acele eforturi.

E greu de precizat, cum și în ce măsură au fost realizate intențiunile oficialității de pe vremuri. Poate că s'au consumat prea multe medalii, poate că, parte din expozanți nu lucrau decât pentru Salon și mai ales în preajma deschiderei lui, atrași nu atât de glorie cât de diferite premii; cine mai poate să-și amintească exact vremurile acelea! Ori cum a fost însă și trecând peste considerații multe și de tot felul, Saloanele acelea au avut și bunul lor. Reușiseră, și nu era ușor, să intereseze și pe artiști și mai ales și pe public. Pe artiști îi interesa, fiindcă vedeau că Statul începe să-i considere ca pe o adevărată forță culturală, de oare-ce le deschidea un Salon oficial; iar pe public fiindcă i se oferea prilejul să vadă grupate lalolaltă lucrările de seamă ale pictorilor și sculptorilor noștri, trecute prin fața unui juriu oficial.

E mult însă de atunci ; așa de mult că unii dintre noi cu greu își mai amintesc de astfel de Saloane și mai ales de fisionomia pe care o prezentau pe vremurile acelea. Formule estetice nu prea erau multe, așa că mulți din tinerii expozanți de pe atunci se mulțumiau să prezinte lucrări executate aproape numai după formulele profesorilor din juriu.

Dar pe vremurile acelea nu se producea atât cât se produce azi și nici numărul artiștilor expozanți nu atingea numărul celor care expun în zilele noastre. Azi se lucrează mult, mai ales cantitativ ; expozițiile se țin lanț, fie individuale, fie colective și dacă, pentru cunoscători și critici, urmărirea și vizitarea lor începe să devie și grea și răpitoare de multă vreme, din nefericire, publicului nu i se poate încă cere, pentru-ca să fie în curent cu ceeace se lucrează, să facă adevărate sforțări fizice, lăsând la o parte pe cele intelectuale.

Adăogând la acestea și contingentul pictural și sculptoricesc adus din întregul Cuprins românesc, ne putem ușor da seama de bucuria cu care am primit anunțarea deschiderei unui Salon oficial. In Regulamentul privitor la acest Salon se spune că Ministerul Cultelor și al Artelor *„deschide"* Salonul oficial. Prin urmare nefiind vorba de o redeschidere a vechiului Salon, vom avea un Salon nou, fără nici un fel de legătură cu cel vechiu, prevăzându-se în Regulamentul de mai sus și abrogarea tuturor regulamentelor anterioare acestuia.

Și ca un semn al vremurilor în care trăim, nu s'a putut ca la alcătuirea mecanismului, după care va funcționa acest Salon, să nu se strecoare și ceva din sufletul înviorător al democrației. Ceeace pe vremuri, s'ar fi părut o grozăvie, de data aceasta, cu oare-care bună-voință, s'a realizat spre mulțumirea și a oficialității, care scapă acum de răspunderea numirei unui juriu, precum și a expozanților, de oare-ce membrii juriului sunt aleși în întregime de către artiști. A căuta să discutăm mai dinainte avantagiile unuia sau altuia din aceste sisteme de alcătuire de jurii ar fi inutil până ce nu v'om vedea și efectele celui din urmă. Odată cu alegerea juriului format în întregime de către artiști, dispare și anomalia de a vedea figurând, de drept, în juriul de admitere pe anumiți artiști numai fiindcă au vreun post în învățământ. Căci o expoziție de artă, fie ea chiar a Salonului oficial, nu poate însemna o anexă a școalei de Arte-frumoase.

O chestiune extrem de importantă se mai pune : pe ce ar trebui să se bazeze criteriul de judecată al juriului ca să corespundă cât mai mult nevoilor artistice de la noi ?

Cunoaștem mai mult sau mai puțin modul de funcționare precum și spiritul care călăuzește marile Saloane din Apus. In cele mai multe nu se face altceva decât stricta observare și conservare, cu ori-ce preț, a depozitului de tradiții consfințite de vreme.

La noi însă, unde nu avem o tradiție și unde, cu toată munca depusă și supraproductivitatea din ultimul timp, rămânem tot tri-

butarii formulelor estetice ale altora, n'am putea nici când să ne'nchipuim drept criteriu un mănunchi de tradiţii împrumutate. Ca şi într'un parlament democratic, mecanismul de alegere fiind acelaş — votul universal—şi în juriul de artişti avem să găsim reprezentanţi ai diferitelor tendinţi, de la cele pur conservatoare până la cele mai democratice. Şi dacă anumite tendinţi totuşi au să prevaleze, reuşind astfel să dea anumită directivă în aprecieri, nu putem crede ca, în virtutea acelor tendinţi, să se nesocotească formule artistice moderne, trecându-se peste ele cu uşurinţă sau ignorându-le cu desăvârşire. De vor avea destulă vitalitate artistică vor trăi şi se vor impune chiar fără căldura primirei sau răceala refuzului juriilor; iar excluderea lor sistematică n'ar duce decât la o aureolă de martiraj, ce nu poate fi decât exploatată.

Un criteriu bazat pe evidenţierea şi căutarea de personalităţi, iarăşi nu credem că ar fi nimerit, întrucât o adevărată personalitate artistică nu aşteaptă până ce s'o descopere şi s'o consacre vre-un juriu, ori-care ar fi el, pentru-ca să se manifesteze.

Cum vedem, criterii bazate numai pe apărarea de tradiţii artistice, pe aplicarea anumitor formule estetice sau pe evidenţarea personalităţilor excepţionale nu pot să fie introduse la noi, de vrem ca roadele lor să aibă o justă rezonanţă şi în lumea şi în cultura artistică de la noi.

Ar rămâne o altă bază pentru alcătuirea unui astfel de criteriu şi anume : în primul rând căutarea şi cercetarea din punct de vedere al meseriei, a operilor prezentate spre admitere. Ca în toate domeniile de activitate ale vieţei noastre româneşti, tot astfel şi în cel al artelor plastice întâlnim voie bună multă şi avânt îndeajuns, dar tot mai puţin meserie şi în adevăratul sens al cuvântului. În special în artele plastice întâlnim multe şi foarte colorate principii supra-estetice dar nu şi tot atâta pricepere meşteşugească, adoptarea de principii şi formule fiind bine 'nţeles cu mult mai uşoară decât învăţarea atât de grea a meseriei în sine.

De aceea, un criteriu care ar pune în primul rând valorificarea meşteşugului pictoricesc sau sculptoricesc pe lângă marele merit de-a îndruma şi arăta multora adevărata cale în artă, întâi cunoaşterea meseriei şi apoi călătoriile pe aripele necunoscutului supra estetic, ar mai aduce şi o notă de netăgăduit obiectivism.

O altă problemă pentru juriu este pusă chiar de spaţiul restrâns de care dispune Salonul de anul acesta. Ce se va prefera: un număr cât mai mare de lucrări socotite bune, sau un număr cât mai mare de expozanţi şi deci o restrângere a lucrărilor? Cum, în primul rând, scopul unui Salon la noi, pe lângă încurajarea şi stimularea artiştilor, ar trebui să fie prezentarea cât mai fidelă a nivelului artistic la care ne-am ridicat, socotim că numărul cât mai mare de expozanţi trebuie să prevaleze asupra lucrărilor.

Ministerul Artelor s'a arătat foarte larg în alcătuirea Salonului Oficial, mai larg decât chiar ne-am fi aşteptat şi nu ne mai rămâne decât să vedem cum se vor comporta membrii juriului, aleşi prin votul colegilor, faţă de cei ce i-au ales.

D. M. Popescu

RECENSII

Charles Drouhet : Le Roumain dans la littérature française.
Mercure de France, 1 Mai 1924.

Sub ce înfățișare apare Românul în literatura franceză, care anume trăsături din complexul firii noastre au impresionat în deosebi pe scriitorii surorii noastre latine, și în ce măsură portretul astfel obținut seamănă cu originalul pe care pretinde a-l reprezinta, — iată chestiunile studiate de d-l. Ch. Drouhet în articolul publicat în Mercure de Frunce.

Pentru a lămuri aceste întrebări, autorul face o expunere istorică completă a operelor literare franceze, — piese de teatru, nuvele, romane,— în care compatrioți de ai noștri apar ca eroi ai povestirii sau numai ca personagii episodice, eroi și personagii manifestând, prin felul lor de a fi caști prin faptele lor, laturi de ale sufletului românesc.

In această galerie de schițe și portrete, din care cel mai vechi are aproape o sută de ani, s'au strecurat destule șarje și câte-va caricaturi. Indemânarea critică consistă tocmai în faptul de a ști să deosebești, fără a fi înrâurit de imboldul amorului propriu național, trăsăturile exagerate, în bine sau în rău, de reproducerea fidelă a ceea-ce noi socotim drept realitate.

Dragostea de țară a Românilor este înfățișată în multe din scrierile franceze. De ea vorbește *contesa Dash* în romanul său *Mihaël le Moldave*; ea formează baza caracterizării națiunii noastre în opusculul anonim *la Famille Valaque*. Tradiționala ospitalitate a țăranului român a atras de asemeni luarea aminte a scriitorilor francezi, totastfel precum duioșia lui nostalgică a găsit în *Michelet* un interpret sincer, vibrant, dar prea sensibil el însuși pentru a fi îndeajuns ferit de o oarecare exagerare.

Alături de observațiuni asupra snobismului unora din tinerii români cari își fac studiile în capitala Franței, sau de constatări a aplecării spre superstiție a păturii țărănești, observațiuni și constatări ades îndreptățite, se află altele în care exagerarea intră în largă măsură, ba chiar unele născocite de imaginațiunea scriitorilor în căutarea noutății cu ori-ce preț. Astfel e imoralitatea societății mijlocii românești de care se ocupă romanul intetulat *Mitsa, Moeurs valaques* de *Louis de Chardonne*. Astfel e și tipul convențional și factice al Românului „rastă" care e pe cale de a falsifică imaginea pe care cetitorul francez și-o poate forma despre noi. Acest tip și-a făcut drum în unele piese ale lui *Henry Bataille* cași în romanul recent *Nocturnes* al lui *Georges Imann*. Astfel e, în sfârșit, figura lui Costake Batchano din romanele *Lucien, La Créature* și *L'enfant qui meurt*, în care autorul *Binet-Valmer*-intrupează erotismul aventurier, orgoliul bolnăvicios și inteligența scânteietoare aplecată spre un nihilism anarhic.

D-l Ch. Drouhet distinge cu nepărtinire și finețe nuanțele, ades delicate, care separă adevărul de închipuire, punând în serviciul discernării critice o erudiție sigură și meticuloasă.

Dacă este adevărat că prietenia dintre indivizi caşi cea dintre popoare se reazimă pe o reciprocă cunoaştere temeinică a sufletului lor, studiul publicat în Mercure de France trebuie considerat ca o contribuție prețioasă la opera de apropiere a sufletului francez de cel românesc.

Alexandru Beliș.

Ion N. Stambulescu, Procuror general la Curtea de Casație: *Principii de Drept Constituțional.* Explicarea principiilor puse de noua Constituție. (Editura „Cartea Românească" S. A. 1924, 209 pag.).

In genere, profesioniștii Dreptului nu scriu; și lucrul se explică prin natura însăși a ocupației acestei categorii de intelectuali și — în privința advocaților — la noi în țară, mai ales, prin imixiunea preocupărilor politice. De aceea, un tom ieșit de sub pana vr'unui slujitor al Justiției e excepțional ca o binefacere.

Volumul nou, apărut în editura „Cărții Românești", cuprinzând „explicația principiilor puse de noua constituție", e datorit unuia dintre cei mai înalți magistrați ai țării. El se citește deci, nu numai cu interesul obiectiv pentru principiile Dreptului constituțional, ci și cu acela — poate mai viu câteodată — pentru persoana autorului.

Inainte de a intra în cercetarea propriu zisă a principiilor puse de noul nostru pact fundamental, Domnul Stambulescu aruncă o privire generală asupra evoluției Dreptului în decursul vremei, pentru a trece, în capitolul următor, la analizarea originelor Dreptului Constituțional român. Autorul afirmă, cu acest prilej, că Regulamenul Organic „conținea în embrion toate regulele de Drept public, pe cari, desvoltându-le mai târziu, am ajuns în starea înaintată în care ne găsim" (p. 29).

Totuși, Țara românească a fost cârmuită până în prezent de o constituție cu o factură străină poporului nostru, deoarece „noua constituție (din 29 Martie 1923) este prima adevărat originală în sensul că reprezintă spiritul poporului român" (pag. 32).

Am fi voit mai multă precizare în ceea ce privește coexistența regulelor de Drept public din Regulamentul Organic cu principiile Constituției din 1866 căci, după câte știm, vechea constituție n'a fost decât traducerea (făcută într'o noapte) a constituției belgiene.

Diviziunea capitolelor lucrării e fidelă subdiviziunilor cuprinse în pactul fundamental. Aceste subdiviziuni însă nu sunt făcute după un criteriu riguros logic, căci atunci n'am fi avut „decât patru titluri, și anume: 1) Despre teritoriul României; 2) Despre drepturile Românilor, 3) puterile din Stat și mecanismul cum aceste puteri își exersează autoritatea lor; acest ultim titlu fiind și el subdivizat în trei capitole: adică puterea legislativă, puterea judecătorească și cea executivă, și în fine 4) despre modul de revizuire al constituției, toate celelalte titluri ca: finanțele, armata, fiind subdiviziuni ale celorlalte titluri" (pag. 34).

Firesc și tot odată interesant este răspunsul pe care Procurorul general al Curții de Casație române îl dă la întrebarea pusă, analizând art. 8 din noua Constituție: poate fi permis funcționarilor publici a se pune în grevă, pe față sau prin încetarea simultanee și concertată a serviciului?

„Este de netăgăduit că e imposibil ori cărui om de ordine a admite că funcționarii publici se pot servi de arma grevei, armă foarte periculoasă, și care poate duce la dezorganizarea serviciilor publice, ceeace în anume momente poate constitui un mare pericol pentru Stat" (pag. 48).

Interesantă deasemenea și, am zice, nu lipsită de oarecare sa-

voare particulară, în momentele de faţă, este aserţiunea dela pag. 51, anume că: „o lege este necesară (după art. 128, noua constituţie) pentru proclamarea stărei de asediu", bine înţeles în cazul când corpurile legiuitoare funcţionează.

Reţinem un principiu pus în materie de libertate a presei: „Nici o piedică, nici o măsură preventivă; dar pe urmă măsuri represive contra delictelor comise" (pag. 63). Şi mai departe „Ar trebui proclamată obligaţia semnării tuturor scrierilor" (p. 66). In cazul acesta s'ar reveni la dreptul comun potrivit căruia fiecare răspunde de faptele sale; decât, prin aceasta, ne permitem să credem că presa ar traversă o grea criză.

Vorbind despre împroprietărire, autorul — deşi contemporan cu noi — deci, ca toţi ceilalţi, sclav al ideilor larg democratice, nu se sfieşte, totuşi, să facă toate rezervele sale asupra efectelor economice ale actualei împroprietăriri, care „ca şi cea dela 1864, de altfel, s'a efectuat fără nici o distincţiune între săteanul harnic şi econom şi ceilalţi" (p. 75). D-l Stambulescu crede că principiul casei rurale „era mult mai raţional şi mai salutar din punct de vedere economic"; cu o singură condiţie însă: „ca pământul să nu fie cumpărat dela intermediari" (p. 75).

In Capitolul II (Puterea executivă), autorul constată cu surprindere că noua Constituţie e — ca şi cea veche — mută asupra chestiunei de a şti dacă dreptul de a declara război şi de a încheia pace poate fi enumărat printre prerogativele regale sau dacă — dimpotrivă — acest drept aparţine puterii legislative.

Dacă la 1866, când ţara noastră nu era independentă, Constituanta a putut trece sub tăcere chestiunea de care ne ocupăm şi care era, de altfel, expres prevăzută printre prerogativele regale în Constituţia belgiană, la 1923, când, slavă Domnului! sântem nu numai independenţi dar şi reîntregiţi, tăcerea Constituţiei nu ne poate apărea decât ca o ciudăţenie. Consecinţa firească a acestei ciudăţenii este, după juridica interpretare ce ni se oferă, „că dreptul de pace şi răsboi rămâne în atributul puterii legislative", aceasta fiind deasupra suveranităţii regelui (acolo unde Constituţia tace în ceeace-l priveşte) ca înfăţişătoare directă a suveranităţii naţionale, dela care emană toate puterile în Stat, conform prescripţiunilor art. 33.

Vorbind despre puterea judecătorului, autorul găseşte — şi cu drept cuvânt — că e o măsură salutară aceea cuprinsă în art. 104 în termenii căruia „Judecătorii sînt inamovibili în condiţiunile speciale pe care legea le va fixă".

Dar mulţumirea, uşor de ghicit, pe care ridicarea la rangul de principiu constituţional a acestei idei, atât de scumpe fiecărui magistrat, o produce autorului, este întunecată de o serie de regrete:

1. Faptul de a nu se fi hotărît, prin Constituţie, limita de vârstă a magistrarilor.

2. Faptul de a nu se fi precizat „ca înaintările în magistratură să se facă de pe liste de prezentare alcătuite de tribunale, curţile de apel şi curtea de casaţie, la începutul fiecăruia an; iar nu la fiecare vacanţă, dându-se, cu modul acesta, posibilitatea d'a evita influenţele ce se exercită cu atâta furie, când e vorba să se prezinte candidaţi pentru anume localitate, de oamenii politici locali" (p. 159).

3. Faptul de a nu se fi admis ca ministrul de justiţie să nu mai participe la alcătuirea acestor liste; şi în sfârşit,

4. Faptul de a nu se fi precizat prin constituţie „ca un magistrat să nu poată fi mutat, nici chiar prin înaintare, fără consimţimântul său scris" (p. 160).

Aceste patru puncte, care fuseseră înfăţişate drept deziderate, ale celei mai înalte instanţe judecătoreşti din ţară, n'au fost ţinute în seamă de legiuitorul constituant român, deşi legiuitorul belgian — fostul nostru model! — de aproape 100 de ani le-a trecut formal în Constituţie.

Pentru care motiv? Nu ne vine în minte alt răspuns, decât cel sugerat de citirea cuvintelor următoare din concluzia lucrării de care ne ocupăm: „Să nu uităm că, dacă sîntem o naţiune dotată cu multă inteligenţă şi cu o mare doză de cumînţenie, avem însă lipsurile noastre şi în special avem mare nevoe de *întărirea caracterelor*" (p. 188).

Lucrul acesta e posibil, să admitem, şi prin prescripţiuni legale; el se face însă mult mai sigur în afara şi pe deasupra acestor prescripţiuni. Şi fiindcă ne-am îndreptat prea adesea ochii peste graniţă, admirând, şi importând chiar, ceeace purtă inscripţia „bon pour l'Orient" (şi mai ales aceasta) poate că, întru remediarea răului de care suferim, n'ar fi nepotrivit să rupem odată cu tradiţia importurilor de orice calitate, căutând în noi înşine, în sufletul cinstit al naţiei noastre, putinţa îndreptării.

O constatare gravă pe care o face autorul (la pag. 165) este aceea că unitatea Casaţiei, aşa de necesară şi pentru unitatea sufletească a României Mari, e serios compromisă prin actuala organizaţie a Inaltei Curţi, cu secţii deosebite pentru afacerile ardelene şi judecători deosebiţi care judecă în chipuri deosebite.

In titlul IV (Despre finanţe), am fi voit să cunoaştem părerea autorului despre schimbarea datei votării bugetului. Chestiunea, deşi la prima vedere pare a fi de ordin secundar, îşi are importanţa şi oarecum bizareria ei, pentru o ţară „eminamente agricolă" (pentru că tot „eminamente agricolă" e şi România Mare, pănăacum) care-şi votează totuşi bugetul, nu la 1 Iulie cînd snopii sînt legaţi, nici parem la 1 Aprilie, cînd, cel puţin, nu mai sînt nămeţi, ci la 1 Ianuarie cînd omul e tocmai la jumătatea drumului dintre ce a realizat şi ce *crede* că va răsări de sub troene.

Acestea sînt, foarte succint expuse, principiile pe care le explică atât de atrăgător Procurorul general al Casaţiei noastre, în lucrarea sa, a treia scriere—*numai* a treia!—de Drept Constituţional la noi, venind după lucrarea veche de mai bine de patruzeci de ani a lui G. G. Mejlapi şi după opera mult mai nouă (apărută cu un an doar înainte de război) a Domnului Profesor Dissescu.

Ne pare rău că trebue să încheiem aceste rânduri cu o imputare amară la adresa editurei; o facem însă din dorinţa de a feri în viitor scrieri de interesul celei de care ne-am ocupat de *degradarea* unui tipar atât de neîngrijit ca al „Cărţii Româneşti".

In această privinţă, credem că n'ar strica dacă, pentru acest caz, domnii dela sus pomenita editură ar zăbovi o clipă asupra cărţilor străine, în special asupra celor engleze şi germane.

Şi-ar face un serviciu lor înşile, dar mai ales cărţii române.

Radu Budişteanu.

Marcel Berthelot. Les conseils d'entreprise en Allemagne.
Etudes et Documents du Bureau international du Travail. Geneva 1924, 1 vol. de 140 pp.

Consiliile de întreprindere, instituţie socială creată după război, urmăresc înlocuirea sistemului autocratic prin sistemul democratic, dreptul unic de hotărîre al patronului prin dreptul de cooperare a muncitorilor în toate chestiunile care privesc pe salariaţi. Ele nu se amestecă în mod direct în chestiunile de conducere economică şi tehnică a întreprinderii, neavând în această privinţă drepturi egale cu ale patronului.

Biroul internaţional al Muncii s'a ocupat încă din Ianuarie 1921 de studiul acestei instituţiuni care, în Germania, a fost introdusă pe cale legală în Februarie 1920, iar de curând, — în Februarie 1924 —, d-l M. Berthelot a publicat, în seria studiilor şi documentelor editate de Biuroul de la Geneva, o monografie consacrată Consiliilor de întreprindere din Germania.

Autorul, care a căutat să redea o imagine fidelă a realităţii, a depăşit în studiul său datele textelor legislative care nu reprezintă de cât o latură a problemei; urmărind pas cu pas dezvoltarea consiliilor de întreprindere, utilizând într'o măsură largă informaţiile de presă şi indicaţiunile personale pe care le-a cules de la membrii sindicatelor, de la reprezentanţii partidelor politice şi din mediile patronale, d-nul Berthelot ajunge să degajeze funcţiunea lor exactă şi rolul lor pozitiv.

Lucrarea este împărţită în patru capitole.

Primul capitol se ocupă, —după o scurtă privire istorică, — de chestiunea reprezentării muncitorilor în timpul imperiului şi al revoluţiei germane.

In capitolul 2, se găseşte descrisă elaboraţiunea legii asupra consiliilor de întreprindere, lucrările comisiilor legislative, criticile partidelor politice, opoziţia patronală, discuţiile şi votarea legii.

Analiza legii din 1920 este urmată de o expunere a legilor şi ordonanţelor complementare din 1920—1922.

Capitolul 3, care este consacrat evoluţiei consiliilor de întreprindere de la 1920 încoace, redă discuţiile care s'au produs în rândurile muncitoreşti şi atitudinea sindicatelor faţă de noua instituţie.

Al patrulea capitol, — cel mai important, — studiază aplicaţiunea legii. După examinarea conflictelor politice care despart pe patroni de muncitori, şi a discuţiilor de ordin economic care s'au ivit în materie de control muncitoresc asupra producţiei, d. Berthelot acordă toată atenţiunea funcţiunilor sociale a consiliilor de întreprindere şi rolului pe care acestea sunt chemate să-l joace în chestiunile care privesc contractul de muncă, salariile, durata muncii, congedierea, măsurile de igienă şi prevedere socială, şi comisiunile de arbitraj.

Incheerea acestui capitol trece în revistă consiliile de întreprindere în principalele industrii şi exploataţiuni economice.

Autorul conchide lucrarea sa, spunând că „sprijinite pe sindicatele care apără ordinea şi disciplina clasei muncitoreşti, în contact cu asociaţiile patronale şi diferitele reprezentaţii economice care urmează să fie create, consiliile de întreprindere se vor dovedi, fără îndoială, a fi pentru viitor o instituţie tot atât de favorabilă intereselor muncitorilor cât şi menţinerei păcii sociale".

C. R.

D. V. Barnoschi: *Originele Democraţiei Române „Cărvunarii", Edit. „Viaţa Românească"*,

O lucrare despre care nu s'a vorbit atât cât s'ar fi cuvenit. Autorităţi competinte şi-au spus cuvântul, dar un cuvânt oarecum protocolar, care n'a putut determina atmosfera cuvenită în jurul unui subiect atât de important, în care autorul nici n'a spus, nici nu putea spune ultimul cuvânt.

D-l Iorga, în conferinţa d-sale despre Centenarul Domniilor pământene, a citat lucrarea de 3-4 ori, fără însă ca chestiunile noi, ce le desfăşoară autorul, să fi fost discutate.

Un alt istoric, d-l I. C. Filitti, a scris în „Viaţa Românească" un foarte lung studiu, dar nu atât *asupra* cărţei, cât mai mult *cu ocazia* ei. Sub pretextul recenziei, D-l Filitti tratează şi d-sa acelaş subiect şi din răspunsul d-lui Barnoschi se constată că aceşti doi autori au

încercat reciproc să-și distrugă operele, ceeace eră firesc, fiindcă ei văd atât de deosebit acelaș subiect. Dar afirmațiile originale din cartea d-lui Barnoschi tot neaprofundate au rămas, cu toate laudele ce-i aduce și d-l C. Hamangiu în revista „Dreptul", afirmând că prin acea lucrare se „deschide o cale pentru dibuiala evoluției noastre".

In Originele Democrației Române, autorul își propune să dovedească mai ales că *Cărvunărismul* este un fenomen moldovenesc; Cărvunarii au guvernat efectiv și au impus Domnul lor. Au dat țării o constituție pe care au aplicat-o patru ani și care conține: „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului". Moldova ar fi fost deci cea dintâi țară din lume care a aplicat principiile revoluției franceze.

Guvernul cărvunar a scotocit cele mai umile pături sociale pentru a găsi pe urmașii familiilor mari și vechi sdrobite de urgia levantină, boerind sute de mazili răzeși, chiar țărani și negustori.

Numai liberalismul pașoptist occidental, înlocuind evoluția liberalismului cărvunar, a făcut un rău nereparat încă, căci acelei democrații importante s'ar datori nenorocitul dezechilibru al vieței noastre publice.

A. Russo, Cuza Vodă, Kogălniceanu și Carp ar fi fost neocărvunari, cari au trecut peste soluțiile de continuitate suferite de evoluția socială a veacului XIX. Ei au fost tipurile reprezentative ale civilizației, peste care acea străină s'a suprapus, înăbușind-o.

Toate aceste afirmații și multe altele, în parte surprinzătoare, constitue probleme de o mare importanță cari sperăm că vor fi mai departe studiate fie de autorul lucrării de față, fie de alții, spre a se lumina cât mai complect această fază așa de importantă a evoluției noastre sociale, pusă în discuție pentru întâia dată de D-l Barnoschi.

G. G.

Anton Menger: Statul viitor, trad. de *G. Bogdan-Duică*, București 1924.

A traduce, oricât de bine ai cunoaște limba streină din care tălmăcești și oricât de bine ai poseda limba maternă, nu-i lucru ușor, pentrucă traducătorului i se cere, în primul rând, pătrunderea desăvârșită a gândirei autorului. Cu alte cuvinte, însamnă nu o transpunere mecanică a cuvintelor dintr'o limbă într'alta, ci o răcoare a gândirei originale, o posedare a ei, astfel încât redarea acelei gândiri să curgă firesc în vadul nou al limbei în care se tălmăcește. Și cu atât mai mult trebue subliniată această observație, cu cât limba textului original e mai streină de limba în care se traduce, în casul când așadar chipul de gândire al celor două limbi se diferențiază vădit printr'o mentalitate cu totul deosebită de la popor la popor și printr'o felurită întrebuințare a unor idiotisme specifice.

Lucrarea lui Menger fiind prezentată cetitorului român într'o limbă curată și curgătoare, meritele traducătorului sunt cu atât mai evidente.

Menger a fost jurisconsult. A profesat dreptul nu ca simplu pedagog, ci ca un creator în domeniul cercetărilor asupra ordinei sociale. Activitatea nu i s'a întins numai asupra expunerilor, adeseori sterpe, ale dreptului positiv, asupra lămurirei istorice a unor vechi formule juridice, așa precum practica societăților ajunge să le cristalizeze, stereotip, ci munca și-a depus-o spre cunoașterea și pătrunderea tuturor pulsațiilor de vieață nouă a societăților, așa încât, din tot ceeace experiența de brut, concret și neașteptat îi oferia, să prindă în chip sintetic înțelesul însuși al fenomenelor sociale, pentruca în urmă, printr'o nouă formulare a principiilor de drept, să le găsească pe acestea adequate vieței, iar nu clădite în abstract, streine ei.

Din mișcările socialiste a desprins utopia de ceeace era spontan și acceptabil în practică. Astfel doctrina socialistă nu a privit-o cu scepticismul, cu care mai cu seamă generațiile trecute o priviau, întrucât

a înțeles, că, oricât de nebulos se va fi prezentând, ea conține totuși un sâmbure de adevăr, spre dovedirea căruia totodată doctrina însăși e necesar să fie părăsită și înlocuită cu ceva mai positiv,—în speță cu formule juridice nouă, care să cuprindă și frământarea unei vieți sociale imediat viitoare. In chipul acesta Menger încerca o „prelucrare juridică a socialismului", anticipând viitorul într'o vreme când, mai cu seamă, capitalismul se desfășura inexorabil în chipul unor porniri imperialiste și de maximă expansiune industrială.

Dar a „socialisa", implică utilisarea unuia din cele două mijloace: revoluție și evoluție. Menger, spirit disciplinat, metodic și erudit, postulează pe cel din urmă. Și era firesc acest lucru, deoarece se trudia să găsească mișcărilor socialiste, sporadice și generoase, substratul rigid potrivit unei vieți politice de realități. Dar perfecțiunea se atinge printr'un maximum de muncă intensă desfășurată în timp, amănunțit, rece și științific.

In scrierea tradusă de d-l Bogdan-Duică, Menger își propune să expună partea critică a socialismului, dar precumpănitor vrea să afirme rostul constructiv al acestuia, dat fiind că noua doctrină, după o operă îndelungată de negare a actualei ordine sociale, e chemată ea însăși se arate calea întemeerei uneia nouă. Pentru aceasta e necesar, ca tot ceeace de positiv socialismul poate afirma, să fie primit ca atare în formula mai mult sau mai puțin juridică și potrivită vieței în curs, așa încât să se poată vorbi nu numai decât de o socialisare, ci de o evoluție firească a vieței sociale. In fond topica tuturor timpurilor se înalță pe vestigiile utopiilor, așa încât cu atât mai mult un adevăr științific poate fi extras dintr'o doleanță, când pentru împlinirea acesteia sunt depuse acea muncă și acea moralitate, chezășiile oricărui principiu teologic.

SOL.

T. G. Masaryk: Idealurile umanității; despre bolșevism, trad. din limba cehă de *P. Cancel*. București 1924.

Publicului românesc, căruia îi este îngreuiată cunoașterea directă a scrierilor cehe din causa necunoștinței limbei, are de data aceasta prilejul binevenit, de-a lua contact cu gândirea social-politică a unuia din cei mai de seamă bărbați politici ai timpului. Alegerea câtorva „essays" din scrierile lui Masaryk, atât de vioiu traduse, ajunge pentru a reda în chip sintetic cuprinsul a câtorva formule, pe care omenirea în timpurile mai nouă le-a închipuit cuprinzând gândul definitiv, (dar totdeauna altul), îndrumătorul ei pe calea binelui și a progresului.

In antichitate, individul se răsletea în teama zeilor, pe care îi adora și se regăsea cu semenii săi lângă penați, acolo unde *cetatea* de sub ocrotirea zeilor îi întrunia. Omenirea se concentra astfel în for și în Senat.

Medievalul s'a închinat Bisericei și creștinătatea i-a copleșit orizontul cunoașterei. Iar omul „reformei", privind natura și căutând să-i pătrundă ritmul tainic, s'a regăsit pe el însuși om, parte și mijloc de realisare și evoluție în totul organic al naturei, dar pentru el însuși și aproapele său, scop. Printr'o morală neascetică, prin muncă și economie, a găsit prilejul postulării unor idealuri nouă, ale lui proprii, ale omului, —umanității. Dar idealul de umanitate e diferit după epoci și popoare. Astfel istoria culturei popoarelor înregistrează cronologic mentalități și doctrine felurite, care, tocmai prin diversitatea lor, dau putința pentru viitor, a unei mai rodnice și largi sinteze.

Intr'un ultim capitol, Masaryk expune principiile fundamentale ale unei etice a umanității, cu care prilej, firește nimic nou nu se aduce, afară însă de o mai omenească înțelegere a sufletului vremei, ceeace în fond e tot ce poate fi mai de folos, când cauți să pătrunzi însăși tainele omenescului din tine și din jurul tău.

Sol.

REVISTE

Societatea de mâine; revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice. Cluj. No. 1—5. 11 Mai 1924. 12 lei expl.—In seceta intelectuală post-belică, rar ni e dată o revistă mai serioasă, mai bogată și cu mai multă competință scrisă, decât revista ardeleană, care, sub forma unui magazin săptămânal, reușește să aducă în desbaterea publică problemele de actualitate, cele mai însemnate.

Din comitetul de direcție fac parte d-nii Gusti, Mihai Popovici, Bogdan Duică, Vasile Goldiș — personalități care îndreptățesc cele mai frumoase așteptări. Colaboratori regulați, pentru a nu numi decât pe câțiva, sunt d-nii Sextil Pușcariu, Ghibu, Zeletin, Răcoasa, Dr. Moldovan, care ajută în chip deosebit la menținerea nivelului ridicat al revistei.

Toată hărnicia o depune redactorul Ion Clopoțel, al cărui merit deosebit e de-a fi putut întruni un mănunchi de scriitori și personalității dseamă, atât din vechiul regat, cât și din provinciile nouă.

Din sumarul celor cinci numere apărute până în prezent, (exceptând No. 4, pe care Poșta nu a binevoit a ni-l aduce), relevăm ca fiind de-un deosebit interes articolele d-lor Zeletin, Dr. Moldovan, Dascovici și Răcoasa, asupra imperialismului economic, hipocritice, chestiunilor politice externe și asupra relatărei problemelor desbătute sub auspiciile institutului social român din București.

Cât privește partea pur informativă, pare să fie, pentru formatul mare al revistei, oarecum restrânsă.

Sol.

Revista de Filosofie, Vol. IX, No. 3-4. — Numărul acesta conține, pe lângă o cronică bogată, articole importante de d-nii P. Negulescu, N. Petrescu, Bezdechi, Mircea Florian și Sf. Kelett.

Remarcabil în deosebi, prin claritatea analizei ca și prin eleganța stilului, monografia d-lui P. P. Negulescu, prin care se reconstitue personalitatea filosofică a lui Pico della Mirandola. Autorul reconstruește, cu siguranța de condei a maestrului, și fondul filosofic și împrejurările externe, cari definesc personalitatea marelui nedreptățit din Mirandola.

C. P.

Năzuința, importanta revistă din Craiova, consacră numărul de Aprilie marelui scriitor *Don Miguel de Unamuno*, căruia, printr'o scrisoare în limba spaniolă, i se exprimă în numele scriitorilor români indignarea produsă și în țara noastră de nedemnele măsuri ce s'au luat împotriva genialului spaniol. Prin studii asupra lui Unamuno și prin traduceri din principalele sale opere, d-l Popescu-Telega ne dă

prilej să cunoaştem mai deaproape pe literatul de reputaţie mondială, aşa de puţin răspândit încă la noi.

O captivantă schiţă a meşterului nuvelist, Ion Dongorozi, studii de filosofie de Mircea Florian şi versuri complectează numărul interesant şi îngrijit tipărit al revistei cu care se poate făli vechea capitală a Olteniei.

A.

Tribuna Românilor de peste hotare, Anul I, No. 4, cuprinde un interesant studiu al d-lui S. Mehedinţi asupra „Aromânilor şi Mocanilor" din Deliormanul nostru, unde se mai găseşte pământ destul şi mult mai binecuvântat pentru numeroşii naivi cari, în neştiinţă, preferă să se expatrieze în America, care înghite încă atâtea suflete româneşti. Numeroase alte articole ne informează asupra stării politice şi culturale a fraţilor de peste graniţele regatului. Sub priceputa îngrijire a directorului ei, d. Cesar Papacostea, revista e menită să aducă reale servicii răspândirei şi întăririi sentimentului românesc şi la cei răsleţiţi prin ţări streine.

L.

FAPTE

Conferinţe geografice. — La Universitatea din Bucureşti, sub auspiciile Institutului de „Hautes études", s'au ţinut în luna aceasta şi o sumă de prelegeri geografice. Tema a fost Alpii şi Carpaţii, iar ca conferenţiar am avut între noi pe d-l Em. de Martonne, cunoscut de multă vreme prin studiile sale asupra pământului românesc. Acum trei ani, o serie de prelegeri la Cluj, urmate de excursiuni în Munţii Apuseni, în Banat, Bucovina, Basarabia şi Dobrogea, au întins studiile d-sale până la periferia noului regat. In prelegerile de astimp, eminentul geograf s'a mărginit la o privire comparativă între Carpaţi şi Alpi. Toate acestea sânt materiale pentru o operă mai importantă, care va cuprinde tot centrul Europei.

Pentru moment, e vrednic de relevat ca fapt cultural iniţiativa franceză spre răsărit. După relativa eclipsă a geografiei franceze, pe la jumătatea veacului trecut, şcoala nouă, inspirată de Americani, e în plină ofensivă. Lapparent în geografia sa fisică adoptase punctul nou de vedere, pe când Supan, Wagner, Günther, şi alţi geografi germani rămăseseră la punctul de vedere sistematic şi mai mult descriptiv de cât explicativ. Lugeon cu şariajul înaintează până în Carpaţii nordici, iar de Martonne (încă din 1902) cu *La Valachie* înaintase până la Dunăre. Cu tratatul de geografie fizică ajuns la a treia ediţie, şi în opera aşteptată asupra Europei Centrale, literatura geografică franceză îşi ia rangul său de odinioară.

Publicul românesc (în primul rând studenţii şi tinerii geografi) au urmărit cu cel mai viu interes prelegerile profesorului dela Sorbonna. In ajunul congresului geografilor slavi la Praga, această manifestare a culturii latine are o semnificare al cărei înţeles este vădit pentru oricine.

S. M.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea

I u n i e

1 9 2 4

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

19420

SCRISOARE LUI G. ENESCU [1])

București, 10/II, 1900

Drag copil al sufletului meu,

Ori cât de minunat ar fi Parisul și ori câte atracțiuni și ademeniri te-ar înconjura, eu simt că totuși ai avea nevoe, din când în când, de câte o vorbă de afecțiune și duioșie; de câte o vorbă de desăvârșită încredere, care să-ți dea asigurarea că în Patrie se așteaptă nemărginit de mult dela puterea-ți creatore, și că te prețuim ca pe cea mai nestimată a noastră comoară.

Să-mi aduci mângâiere că mi-a fost răpit copilul din brațe. Cu voioșie să-mi ajuți să trec cu vederea neplăcerile de toate zilele și să mă înviorezi când sânt tristă.

In mine s'a redeșteptat puterea creatoare, ce pare a câștiga vigoarea unui isvor puternic. De la începutul lui Ianuarie și până acum, am scris nu mai puțin de 37 balade, dintre care câte-va foarte lungi și care, o știu, au să-ți placă, deși nu se pot pune pe muzică, din cauza chiar a lungimei lor.

Eri seară am avut ca singur oaspe pe Grigorescu,

---

[1]) Din volumul, în preparație, de Scrisori adresate de Carmen Sylva maestrului George Enescu.

fericit şi încântat peste măsură. I-am spus, că numai doi oameni au înţeles scumpa noastră ţară, el şi Alecsandri, şi că acum sper că vom avea şi pe al treilea, care va fi Enescu. Aşa-i că n'o să mă dai de ruşine? Nu uita farmecul nespus ce pluteşte deasupra şesurilor noastre şi nici puterea năprasnică a munţilor noştri.

Sângele să nu-ţi trădeze patria şi să nu te laşi molipsit de supracivilizaţia centrelor cosmopolite, cari ne sânt tuturor folositoare pentru perfecţionarea noastră, întru cât nu ne lăsăm cotropiţi de curentele lor decadente, pe cari trebue din contră să le împrospătăm prin vioiciunea noastră. Aceasta să ne fie credinţa. Stăm la marginea unui isvor din care alţii nu s'au adăpat şi nu se vor adăpa încă multă vreme. Căci nu se poate pătrunde cu atâta uşurinţă în sufletul ţării noastre; numai după ce vei fi pătruns adânc de tot taina sufletului ţării, numai atunci ţi se vor arăta minunăţiile pe care le ascunde. Dacă Alecsandri nu ar fi găsit decât *Miorița* şi pe *Toma Alimoş*, — tot ar fi făcut destul.

Cred că ar trebui să te apuci odată să faci din Miorița o pastorală propriu zisă, cu coruri, soli, orchestră, solo de flaut şi celelalte părţi caracteristice. Eu am tradus-o foarte exact, atât în proză cât şi în versuri, încât nu ai avea nici o greutate ca să creezi ceva cu adevărat minunat. Gândeşte-te ce-a fost şi are să fie veşnic serenada. Mă bucur ca un copil la gândul să o aud iarăş, şi executată de însuşi autorul ei. Fă ceva la fel şi din Miorița. Dacă cum-va nu o ai, sau nici n'o cunoşti, m'aşi simţi foarte fericită ca să fiu aceea care să ţi-o fi revelat. Mie mi-e prea dragă, iar un pasaj din Toma Alimoş m'a făcut să

uit mari dureri. „*Așterne-te drumului ca și iarba câmpului la suflarea vântului*“. Nu e minunat?

Până acum nu ai început încă să te adăpi din sorgințele pământului nostru, care ți se oferă deaîntregul. Din solul țării să te îndestulezi necontenit și eu te voiu pune în legătură cu marele nostru poet. Cu el am trăit și ne-am înțeles sufletește; el a fost pentru noi Anacreon, Bion și Moschus. El aducea duhul și frăgezimea țarinei cu miros de busuioc și de mielușei și te făcea să întrevezi întregul cuprins românesc cu soarele lui strălucitor, pe care cei din apus nici nu și-l pot închipui!

Poet adevărat poate fi numai acela, care își poartă în suflet țara sa; căci ea dă, mai mult chiar decât i se cere, aceluia care o iubește și o înțelege și nu se aproprie de ea numai din simplă curiozitate și fără de iubire.

Nu din întâmplare te-ai născut pe pământul românesc. Cu ușurință bunul Dumnezeu te-ar fi putut aduce pe lume și în altă țară; dar se vede că trebuia să tragi folos din pământul nostru, din vlaga noastră mare, tânără și vioae, precum și din acel „nu știu ce“, care va fermeca pe toți fără ca ei să-și poată da seama dece și cum. Prin ce ai avut marele succes de până acum? Tocmai prin ceeace e curat românesc în opera ce ai creat. Chiar și aceia, cărora nu le-a mers la inimă ca nouă, tot și-au dat seama de farmecul originalității și a puterii creatoare. Compune într'un mănuchiu Miorița și toate celelalte bucăți populare. Le-am tradus aproape pe toate, deși n'au apărut încă; dar le poți avea oricând cu ușurință. Cu multă plăcere ți le pot traduce și în orice ritm vei voi. Numai să nu te desprinzi de țară. Ștefuește

pe cât poţi diamantul şi te vei minuna singur de strălucirea lui.

„Misi Katz“ nu vrea să mă lase să scriu. Mi-apasă mereu braţul cu căpuşorul ei şi mă ţine cu lăbuţele, doar de n'oi mai scrie la maşină şi ar înceta sgomotul ce nu-i place deloc. Iar de încerc să scriu mai departe, mă ceartă cu mâriit uşor. E într'adevăr comică. O bucată de vreme am tot alintat-o, spunându-i că-i cea mai drăguţă şi cuminte pisicuţă; dar degeaba, fiind-că ar vrea s'o alint într'una. Omul şi animalul iubesc la fel alintarea şi lauda. Eu găsesc că e firesc şi bine să fie lăudaţi ceia cari merită; căci altfel curajul şi avântul s'ar stinge şi ceeace ai face ţi s'ar părea că nu e cum trebue. Dealtmintrelea, de oarece trăim unii pentru alţii, e nevoia să ne recunoaştem meritele reciproce.

De ai şti cum mă bucur la gândul ca ai să te întorci! O să-ţi orânduim chiar unul sau două concerte minunate, de care cu toţii să ne bucurăm; şi ce mai lipseşte din preţul vioarei are să se plătească pe deplin. Iar ceilalţi trebue să aibă sentimentul că pot fi mândri de artistul de toţi admirat.

Apucă-te de Mioriţa. Alecsandri îmi spunea, că pentru întâia oară în viaţa lui i-a fost frică să nu moară înainte de a fi ajuns acasă, atunci când trecea munţii purtând cu el nepreţuita baladă ce tocmai găsise; într'atât avea simţământul că descoperise un bulgăr de aur.

Ah Pinx! de-aşi putea să desprind stelele de pe cer, ca să ţi le dau, desigur aşi face-o. Dar stelele sunt prea sus şi de bună seamă nu ne-au fost puse mai la îndemână, pentru ca tot năzuind spre ele, să ne perfecţionăm tot mai mult.

In nerăbdarea atingerii irealisabilului să nu ne prăbuşim şi să nu ne pierdem îndreptăţirea de a hrăni un sentiment atât de nobil şi ales. Numai atunci ai să ajungi să fii om pe deplin, când vei fi trecut prin toate şi când vei fi cunoscut toate suferinţele. Nu vreau să zic că e plăcut să fi cunoscut ce-i suferinţa; dar nici pe pământ n'am fost lăsaţi să ştim numai ce e plăcerea; lăsaţi am fost ca să ne pregătim pentru ceva mai frumos şi mai bun decât atâta. Şi, mai ales, nu da crezare spuselor materialiştilor, care se străduesc să ne arate lumea sub o înfăţişare prea de tot desnădăjduită.

Mai întâi de toate, ei n'au habar de nimic şi, de cele mai multe ori, teoriile lor sunt lipsite de bun simţ. Astfel eu găsesc că Darwin este într'adevăr mare numai prin ceeace i s'a ivit în cursul cercetărilor sale. Intreaga lui teorie însă asupra oului şi a maimuţei este cu totul eronată, căci desigur n'a fost aşa. Ne-am ruşina de sărăcia noastră, dacă nu am avea o putere de invenţie mai mare; şi totuşi nu suntem decât oameni, iar nu creiatori. In cel mai bun caz imitatori! Nu! Rămâi la vechea noastră credinţă copilărească, dar să nu cumva să o spui altora; căci oamenii de azi nu ţi-ar ierta să nu te fi materializat ca şi ei. Dar să nu crezi că aceasta e singura fericire; şi să mai ştii că nevoia de confort şi de trai cât mai bun e cauza de distrugere a generaţiei de azi. Căci dacă oamenii nu ar avea credinţă că pot abuza de toate bunurile pământeşti, ei ar fi mult mai cumpătaţi şi prin urmare cu mult, mult mai fericiţi. Nefiind astfel însă, ei invidiează scaunul vecinului şi patul prietenului şi nevasta şi succesul acestuia, în loc să-şi zică că bunul Dumnezeu i'a binecuvântat îndeajuns şi pe ei în felul

lor. Decâte ori n'aşi vrea şi eu, de pildă, să ascult o bucată bună de muzică să asist la o piesă frumoasă sau să fiu în societatea oamenilor mari ai vremii mele, în al căror fel de a gândi m'am adâncit de atâtea ori. Şi totuşi consider ca o mare fericire faptul că soarta m'a aruncat într'o ţară cu atâtea frumuseţi primitive şi nebănuite. Numai cei săraci cu duhul nu se pot îndestula din aceste frumuseţi. Iar noi ne putem adăpa la acest isvor curat, având tot odată sentimentul că el ne aparţine numai nouă.

De aceea, rămâi, rogu-te, copilul ţării tale, cu miresmele câmpului în port şi păr, cu oglindirea şesului în priviri şi cu furtună în cântece. Pinx, fii la fel pentru tine şi pentru ceilalţi. Nu e nevoie să fii numai decât înţeles, înainte de a te fi lămurit într'atâta, încât să poţi fi priceput şi de alţii.

O Pinx, de-ai şti câtă bucurie îmi faci! Eşti mângâierea mea toată pentru câte'mi lipsesc în viaţă şi mi-au lipsit întotdeauna, oricât am căutat să mă amăgesc pe mine însă-mi de aceste lipsuri prin muncă încordată. Lasă, rogu-te, pe marele maestru invizibil să-ţi călească şi cioplească sufletul, până ce-o ajunge aşa cum El voeşte, şi nu te îndoi că vei rămâne fără îndrumare. Mereu viaţa îmi aduce dovezi că totul se izbăveşte; că dreptatea nehărmurită este că cu toţii suntem chezaşi unii pentru alţii; că nu avem de ispăşit numai păcatele noastre ci şi pe acelea ale altor generaţii.

Nimic nu rămâne nerăsplătit pe pământul acesta, pe care-l consider drept adevăratul iad; cu cât îl vom îndura mai vitejeşte, cu atât chiar iadul ne va îngădui să ne suim tot mai sus. Firește, ideile mele asupra iadului nu au nimic de-a face cu ideile medievale

ale lui Dante. Imi închipuesc întreaga procedură cu mult mai spirituală. Numai atunci când aș putea să-ți povestesc viața mea așa cum a fost și cum este, ceeace nu pot să fac, fiindcă nu e numai a mea, atunci numai ai înțelege ce vreau să spun.

Dar mai ales nu te lăsa molipsit de teoriile moderne, atât de negative, meschine și copilărești. Noi ceștilalți năzuim mereu spre soare și vrem să ne dăm seamă pentru ce luminează; iar atunci vin cei mărunți cari nu vor să îndure nici o suferință și ne spun: Mâncați și beți că mâine pulberea și țărână vom fi. Poeții cei mai mari totdeauna au stat cu un picior „dincolo" și au socotit viața pământească cu desgust și proza ei ca ceva cu totul trecător. Și bine au făcut; căci numai aceia cari au îndreptat privirea noroadelor spre viața de „dincolo" numai aceia le-au procurat adevărata mângâiere. Teoria nu rezistă primelor încercări și de vreme ce sunt mărinimoși aceia cari sufer de foame față de cei cari trăesc din trufe și șampanie, datoria noastră, a celor ce mânuim condeiul, e să căutăm să rămânem izvor de mângâiere și de credință nestrămutată. Crede-mă, n'ai să poți să compui „Cantata", dacă n'ai să vezi cerul deschizându-se și îngerii rotind pe scările ce duc la el.

Dacă am putut să 'ndur, cu atâta răbdare, viața mea atât de chinuită, e numai pentru că niciodată nu mi-am întors privirea de pe culmile cele mai înalte. Totul e să nu pierzi credința și să nu învinuești cerul, când se întâmplă așa cum am vrut noi. Bach, Händel și Beethoven ca și toți marii pictori aveau credință ca și copiii; în rugăciunile lor implorau inspirație, iar nouă aproape ne e rușine să ne mai rugăm, cașicum ar fi o copilărie demodată.

Dar ce sântem alt, decât niște copii! Atâta vreme cât n'om ști cum dintr'o ghindă ese un stejar și cum crește firul de iarbă, tot copii rămânem. Să căutăm deci să lucrăm tot numai ca niște copii și numai să întrebăm dacă Cel de sus e mulțumit de noi și dacă ne-am folosit de harul lui așa cum a vroit El!

Imi plictisesc oare „copilul meu din suflet?“ Pinx a început să-și piardă răbdarea? Numai acum, nu însă după ce va fi reflectat; numai la prima răsvrătire a sufletului său tânăr împotriva soartei, care nu vrea să i se supuie. Dar soarta nu ne ascultă niciodată și nimic nu e mai fals decât zicătoarea că fiecare e făuritorul soartei sale. Soarta este dușmanul cu care va trebui să luptăm: nu însă ca să ne îndeplinim scopurile noastre, ci pe cele ale providenței, care năzuește desăvârșirea noastră.

De bună seamă vorbele mele sunt cu totul altfel ca cele pe care le auzi necontenit în juru-ți; dar mai târziu, când vei mai îmbătrâni, limbagiul meu are să-ți fie mai drag. Iar când n'oi mai fi de pe lumea aceasta, vei reciti poate vre-o scrisoare de-a mea, găsind mângâierea într'însa cu tot mârâitul lor. Mult mai bine e să iei pământul așa cum este și să nu ceri mai mult; vei vedea atunci că el ne dă poate mai mult decât meritâm și că ni se poartă de grijă în chip cu totul uimitor. Și chiar de pe acum ai destule motive ca să constați aceasta, mulțumind bunului Dumnezeu că ți s'a arătat atât de binevoitor. Iar dacă, din vreme'n vreme, te lasă să suspini și să plângi, aceasta nu-ți păgubește; căci asemenea încercări pregătesc terenul pentru fapta cea mare, pe care vrea s'o facă să răsară.

De n'ai destulă vreme, nu trebue să-mi răspunzi.

Meditează numai şi coboară-te pe cât poţi întine însuţi, atunci mai ales când lumea înconjorătoare caută să te sdrobească prin multiplele ei cerinţe. Dumnezeu să te binecuvinteze, copile; fii tare şi bun şi cu frica în Dumnezeu, pentru ca îngerii cu drag să-ţi încredinţeze cânturile lor.

O vice-mamă.

De ai şti cât aşi vrea să aflu cum îţi merge! Ai tablouri? Şi mai ales nu uita să-ţi comanzi rafturile pentru cărţi!

18 Februarie.

Azi m'am pomenit cu scrisoarea înapoi; probabil fiindcă pusesem un număr greşit. Nu e fatal? Dar ţi-o trimit din nou, nefiind dependinte de timp. Şi apoi îmi face plăcere să-ţi scriu tocmai când ai Concertele. Noi, cei de aci, te urmărim şi suntem mândri de succesele ce obţii. Eu doresc să ieşi învingător din toate. Nu te lăsa copilaţă, chiar şi dacă soarta îţi va fi vreodată potrivnică şi dacă simţămintile intime nu se potrivesc cu evenimentele din afară. Se întâmplă adesea în viaţă, ca tocmai atunci când lumea ne sărbătoreşte, nouă să ni se frângă inima, preferân l să nu mai fim. Aşi vrea să te pot întovărăşi în toate durerile inimei; căci aşa vrea viaţa: câteodată să te simţi sdrobit de oboseală şi să nu mai poţi lua parte la marea simfonie, atunci când strunele inimei nu ne mai îmbie. Să ştii însă că toate durerile inimei ne sânt de folos nouă cestorlalţi, pentrucă scot la iveală tocmai ce este mai bun în noi.

Poate că soarta anume a potrivit, ca scrisoarea mea să nu te găsească în clipele celei mai mari

încordări sufleteşti, prin care ai trecut după aşa zisul succes şi să-ţi vie în clipele molcome ale oboselei ce se ţine de noi în tăcuta noastră odăiţă şi nu ne dă răgaz, oricât i-am refuza audienţa. Nu regreta asemenea clipe, că sunt sfinte şi înălţătoare; ele nu ne lasă nici să ne îmbătăm de noi înşi-ne şi nici să ne lăsăm copleşiţi, ci, dimpotrivă, ne arată să urmăm calea însemnată de Cel de sus. Că El nu ia în seamă dorinţele noastre, nu prea e prietenos din parte-I; dar deaceea nu trebue să cârtim împotriva-I, căci mai târziu uneori Ii dăm dreptate găsind că tot El a văzut limpede şi mai departe decât noi cu toate dorinţele noastre fierbinţi.

Eu am mai scris o sumă de balade. Acum nu mi se mai ivesc decât lucruri cu totul impersonale, care trec pe dinaintea ochilor mei sufleteşti ca imagini frumoase, umplându-mi inima de bucurie. Când te vei întoarce, să nu-mi povesteşti decât scenele pe care le-ai trăit. Totul se poate transpune în poezie şi te vei bucura, găsind că unele din scenele trăite s'ar putea poate utiliza pentru muzică. Numai de ai veni mai curând! Te aşteptăm cu atâta nerăbdare!! Eu însămi sunt încă prea suferindă ca să pot face muzică, dar totuşi în camera mea se face zilnic muzică şi chiar cu vădit progres...

Sânt copleşită de numeroasele planuri frumoase de poezii ce am. Când creezi, pune în valoare numai ceeace se sbate năvalnic în suflet. Ai să vezi apoi cum totul are să se cutremure în faţa acelei opere. Vei stăpâni pe toţi, cum nu s'a mai întâmplat până acuma, de vei vorbi o limbă pe cari toţi o cunosc şi o înţeleg. Dimpotrivă le vei fi cu atât mai aproape cu cât uneori te vei coborî din înălţimile cerului

afundându-te în Acheron, așa că lumea, prin strigătul de durere și dorință ce vei scoate, să aibe sentimentul că-și ușurează propria ei durere și suferință.

Chiar acum se studiază la mine o mică lucrare a mea, care îmi face mare plăcere deși mă obosește cumplit, mai ales din cauza repetițiilor ce se fac seara, domnii fiind ocupați peste zi. Cu acest prilej învăț mai mult decât își închipui executanții. Numai Dall' Orso își dă seama de aceasta, căci numai el știe cât de multă atenție dau la toate și cum caut totdeauna să învăț. Nădăjduesc că ai să găsești la mine mare progres, care are să-ți fie totdeauna un stimulent. Ce vrei? în lumea aceasta suntem mai mult sau mai puțin niște canari, când ei cântă atunci vrem și noi....

Nu o să mai ajung să sfârșesc această scrisoare, care în curând o să fie prea veche ca s'o mai trimit. Trebue s'o citești foarte încet, fiind lungă, mult mai lungă decât ai crede. Până una alta mi-au sosit știri, nu numai despre numerele și succesele pe care le-ai avut, dar și despre enorma oboseală ce ai îndurat în timpul din urmă. Când vei reveni printre noi, te vei simți prea obosit ca să mai faci muzică. Spune drept, nu-i așa? Și în timp ce noi vom ceti, te vei așeza într'un colț și vei visa, ascultându-ne sau dormind, după cum îți va fi voia. Păcat însă că te-ai ostenit în așa hal, fiindcă o astfel de osteneală întârzie cu atâta producția. In Parisul atât de sgomotos, nimeni nu-și poate da seama cum totul peste măsură este obositor și cum noi, copii ai naturei, nu putem să îndurăm prea multă vreme o surescitare prea mare a nervilor fără ca să visăm în liniște marele vis atât de trebuincios creațiunei. Poate că, pe de o parte, e bine

să fii smuls cu forţa dela gândurile ce te preocupă, când aceste gânduri devin nerodnice şi te chinuesc toată vremea; dar pe de altă parte, de multe ori e mult mai bine chiar să suferi, decât să trăeşti mereu într'un fel de ameţeală. Pentru noi, crede-mă, e foarte greu să ne putem da seama despre viaţa acestei imensităţi ce se chiamă Paris. Noi credem că este mult mai inensă profunzimea gândirei noastre pe care evenimentele din afară n'o smulg într'un adevărat vârtej, dar care devine mai profundă prin forţa întristărei.

La Paris n'ai nevoie să ştii dacă eşti vesel sau trist, dacă trăeşti sau gândeşti; acolo cu siguranţă că te simţi ca o frunză în voia vânturilor, târîtă de puteri cari nu totdeauna sunt la fel binefăcătoare...

Incă odată, Pinx dragă, nu munci atâta încât să te surmenezi! Unii s'or fi gândit la ceea ce te aşteaptă imediat, dar eu mă gândesc la viitorul cel adevărat, la cariera întinsă care se aşterne înainte-ţi şi în cursul căreia o să ai nevoe de atâtea clipe de reculegere şi de singurătate.

Drag copil al sufletului meu încă odată îţi spun: nu munci peste măsură. Bani o să ai totdeauna destui şi de o avere prea curând dobândită, dar cu preţul creerului, sunt convinsă că nu o să ai niciodată nevoe. Copile, nu te lăsa dus de vâltoare.

Ai să-mi vezi baladele şi piesa, pe care o tot lungesc întruna, până ce o s'ajungă o adevărată Comedie. Dar tot mai mult îmi place să scriu balade, decât nuvelele ce am făcut din subiectele pe care le-am tratat altădată. Le găsesc acum mult mai potrivite pentru balade. Mi se cere acum o poveste în româneşte sau franţuzeşte pentru volumul care o

să apară cu prilejul expoziţiunei. Am o idee foarte frumoasă: „legenda Râului Doamnei“. De noi găsi-o cumva gata, firește că am s'o compun eu, şi cred că am s'o fac să treacă ca adevărată ca şi „Poveştile Peleşului“, pe cari azi toţi le ţin drept populare.

Grigorescu iar a expus pânze minunate.

Cunoşti ţara aceasta; caută de scoate din ea cât mai mult, e o adevărată mină de aur ca efecte, sunete, visuri şi culoare. Drept să-ţi spui, când mă gândesc la serenadă, nu mai stau locului de bucurie. Atâta-i de frumoasă! O să fii aici când are să mi se joace piesa? Aşi dori atâta să fii de faţă!

La revedere, dragă Pinx, şi încă odată: nu mai munci atâta. Ai triumfat. Nu mai ai nevoie să te străduești atâta, ca să arăţi lumii cine eşti. Noi ştim cine eşti şi ce poţi. Ceilalţi au s'o vadă şi ei, încetul cu încetul; şi le vom lăsa bucuria să creadă, că ei te-au descoperit...

Domnul să te ajute şi nu cumva să laşi pe cineva altul să-ţi pătrundă în inimă decât numai pe Cel de Sus, aşa ca în rugăciunile de copii. Afară de El nimeni nu e demn să-ţi stăpânească inima!

ELISAVETA.

SIMION BARNUŢIU

Cu prilejul aniversării a 60-a a morţii sale.

Deoarece o faimoasă polemică—în care răposatul S. B. nu mai putea interveni — s'a sfârşit printr'o tăcere care nu venise după o lămurire şi din partea Bărnuţianilor a controversei, ci după cuvinte aspre şi fără folos, comise de B. P. Haşdeu, chipul lui S. B. a rămas până astăzi tot nelămurit.

Cred, deci, că şi în „Convorbiri" este loc pentru un act de dreptate, ale cărui motivări mai amănunţite le voiu da, în curând, într'o carte întreagă.

Actul de dreptate nu poate privi o singură operă: acel *Dreptulu publicu alu Românilorŭ*, pe carè T. Maiorescu l-a criticat foarte sever — severitatea nu era nemeritată —, ci toată viaţa lui, cu tot binele ei, nu numai cu rătăcirile, ştiinţifice, care trebuiau să jignească o judecată de perfect bun simţ, cum era aceea a lui T. Maiorescu.

T. Maiorescu nu erà, însă, un istoric de amănunte. Dacă ar fi fost istoric, ar fi descoperit isvoarele inspiraţiilor lui S. B. şi l-ar fi explicat pe acesta drept ce a fost, adecă: o sinteză din două moduri de judecată opuse.

Până la o vreme, în epoca lui de glorie, S. B. avea un ***singur*** sistem de gândire; trăgea curajios toate consecinţele cu putinţă; le populariza; şi astfeliu le sumuţa contra alcătuirii statului unguresc-feudal. Până la o vreme S. B. a fost dintr'o bucată. Acea vreme a făcut şi va face, de veci, gloria sa.

Sistemul era al *dreptului natural.*

Pentru ţara sa sistemul nu era nou. Inainte de pre-

darea lui în școalele din Blaj, el fusese predat la Buda, la Sighet, la Aiud (ca să iau numai trei pilde). La Aiud, aproape de Blaj, îl predase cu entusiasm și cu mult efect filosoful ungur Köteles. Era, deci, bine cunoscut, sistemul. Meritul lui S. B. este că s'a adaos la un curent european și anume: predând în limba română, pentru ca să fie bine înțeles și pentru ca revoluționarea ideilor (antifeudale) să se întâmple cât mai repede. Propunând astfel, el nu s'a sprijinit, însă, pe filosofi unguri, ci pe unul singur, *german*, care pătrunsese însă și în filosofia ungurească („armonistă"), pe T. W. Krug.

Cartea lui Krug, despre care se poate face dovada că a fost propusă și tradusă de S. B., în cursul său, este *Dikaeologie*, sau *Rechtslehre*. Capitolul fundamental al cărții era capitolul despre *personalitate* și drepturile ei înăscute la: existență, egalitate. A. Papiu-Ilarianu în *Istoria* sa, își-aduce bine aminte despre aceste idei; și de faptul că se propuneau în limba română. Filosofia dreptului natural, în forma lui Krug, răsturna bazele politice ale statului feudal; ea oferia Românilor puncte de vedere opuse dreptului *pozitiv* și asupritor al Ardealului; era deci, dela 1831, o *revoluție teoretică*.

Dacă asemănăm pe Krug cu S. B., în epoca dinaintea [illegible] singură privință, cu un singur, dar important adaos. Pentru Krug, în Germania, nu existau asupritori *naționali*, dușmani ai limbilor naționale; dreptul natural al limbei nu se afla în sistemul său, rămas economic și politic; dar S. B. descoperi nației sale și dreptul la limbă ca o parte din dreptul personalității; și, prin această completare, el naționalisă pe Krug, prefăcându-l astfeliu într'o forță politică românească.

Azi s'ar putea zice: Puțin lucru! Nu ar fi drept! Atunci acest puțin lucru era *tot* ce ne trebuia în Ardeal, unde, în pătura suprapusă, spiritul de supunere, de slugărnicie luase o formă vecinic regretabilă, spre deosebire de altă epocă, anterioară, în care câteva spirite îndrăsnețe produseseră acțiunea memorandistă dela 1791. La 1830—1831, când S. B. reluă tradiția opoziției sale principiale, consecvente, el sosia tocmai la timp.

Blajul oficial, curtea episcopească, nu era de loc mulţămit de noul spirit care mişcă tinerimea şi o îndemna la acte care păreau nelegiuite abateri dela vechia, provinciala disciplină bisericească. Conflictul cu tinerimea deveni conflictul cu profesorimea şi cu preoţimea bărnuţianisată. Se născu o luptă barbară; se făcu un proces de suprimare; şi S. B. căzu jertfă. Plecând din Blaj, el se aşeză în Sibiiu, ca student la academia de drept (de curând infiinţată) a Saşilor.

Studiind acum chiar dreptul, nu (ca până acum) o filosofie a dreptului, S. B. introduse în sistemul său de cugetare *elemente de drept roman*. Pe S. B. îl surprinse, mai ales, acea originalitate de producţie juridică, care încântă pe orice cetitor al istoriei dreptului roman.

Şi acum Românii erau şi pentru el, caşi pentru multă altă lume depeatunci, moştenitorii direcţi, fără întrerupere, ai ţării române cucerite de Traian şi ai spiritului roman, de-atunci, dela Sibiiu, el trebue să fi împreunat în mintea sa dreptul *natural* şi dreptul *roman*, care apar apoi paralel în argumentarea dreptului *român*, pe care începe a-l scrie, în Iaşi, după vreo 5—7 ani dela terminarea studiilor din Sibiiu.

La Blaj, însă, la 1848, dreptul roman încă nu apare; apar numai câteva etichete romane: tribuni, legiuni, centurioni etc. In schimb apare, în discursu-i celebru, influenţa juristului Savigny (care la Berlin îl influinţase şi pe M. Kogălniceanu). Savigny era un conservator naţionalist; el nu era un schematisator abstract de egalităţi, ca Krug; pentru el naţia producea organic: credinţe, obiceiuri şi drept, limbă: naţia era firea lui; şi din drepturile *variate* ale neamurilor germanice, colectând notele comune, se putea induce un drept germanic. Şi Savigny, astfel gândit, îl adimeni pe S. B. care, la 1848, arăta că tot astfel s'ar putea alcătui, în Austria, o mentalitate juridică comună extrasă din variatele drepturi ale popoarelor austriace! Este evident că S. B comitea o eroare de metodologie, când credea că inducţia sa cu diferite popoare de diferite origini se poate analogisa cu inducţia lui Savigny, care considera, în inducţia sa, popoare puţin diferite de aceeaşi origine!

De-atunci începuse, așadar, abaterea dela spiritul științific-logic al cercetărilor sale.

Ce s'a petrecut la Iași a fost numai o exagerare a abaterei caracterisate.

Cele două feluri de a vedea locuiau alături în spiritul lui Bărnuțiu: dreptul natural se simția bine alături de cel roman și de cel român, care se combinară ca să producă opera *Dreptulu publicu alu Românilor*. T. M. a simțit nelogicitatea combinărei, forțarea argumentărei, și a respins-o.

Este interesant să se constate că opera care a avut mai puțin efect a fost tocmai aceasta despre dreptul public român. Fie că viața României trecu peste tezele radicale ale lui S. B., fie că modul său de cugetare și de scriere nu a putut deștepta încredere, opera nu stârni nici un imitator, niciun continuator.

Dar, în schimb, lucrările despre dreptul public general și privat au avut un efect politic bine simțit, în cursurile acestea el a fost de o îndrăsneală mare. A pune în discuție, în Moldova anilor 1854—1860, chiar tronul și proprietatea mare, a cărei desființare o ceria, era curajios. S. B. dovedia astfeliu că este tot vechiul caracter care nu cruță pe nimeni, dacă este ca națiunea să fie așezată în toate drepturile sale suverane. Este sigur că radicalismul lui S. B. a displăcut lui T. M. și că în critica acestuia s'a simțit în fond și antagonismul concepției lui politice, deosebite.

Radicalismul lui S. B. nu era, însă, o producție proprie; ci era împrumutat din sistemul de drept al lui C. v. Rotteck. Carl von Rotteck îl terminase (de tipărit) în anii 1829—1830; volumele lui circulau numeroase în tot teritoriul nemțesc, deci și în Austro-Ungaria. Ardealul cetia pe Rotteck cași Germania. Gazetele și revistele românești ale vremei îl citează. G. Barițiu, A. Papiu-Ilarianu îl cunosc. Se putea ca S. B. să nu-l studieze? S. B. deveni elevul democratului Rotteck, de-a cărui faimă știința contemporană (1830—40) era afectată. S. B. traduse, prelucră, adaose capitolele viu scrise ale lui Rotteck și le explică Moldovenilor tineri, cari îl ascultau cu evlavie.

Caşi în Blaj, şi în Iaşi S. B. a fost un erou al unui curent european. Şi în Iaşi, caşi la Blaj, el întroduse idei moderne, dintre care unele pot să fie încă fapte ale *viitorului.*

De-aceea şi despre el se poate zice că încă nu a murit, tot!

G. Bogdan-Duică

JUPITER

„Din zorii veciniciei urmez mereu destinul —
Şi pururi, din lăcaşul adăpostit de nori,
Ţin frâul lumii care încearcă uneori
Cu ochiu-i prepuelnic să măsure seninul.

Privind de-alungul vremii cum clipa se tot mână
Şi haosul în sânu-i înghite stea cu stea,
Adeseori îmi vine să plâng ursita mea,
Iar tronul slăvii mele să-l spulber în ţărână.

Căci tunetul pornindu-mi—stihiile detună,
De fulgeru-mi şi munţii se nărue de-arând,
Şi — numai o clipită din gene scuturând —
Fac marea să tresalte sub albul văl de lună.

Dar clipele stârnite de Cronos trec într'una —
Şi toate se întoarnă în rostul lor — iar eu
Mă uit cum se frământă zadarnic Prometheu, —
Căci ştiu că-aceeaş este menirea-mi, totdeauna.

Etern ca şi vecia, dar şubred ca un nor
În vrerea voii mele — rămân neîncetat
Supus acelui unic destin ne'nduplecat:
Nimic să'nalt spre mine şi nici să mă cobor!"

Eug. Ciuchi

GRAMATICA LUI VĂCĂRESCU

Observaţii sau Băgări de seamă asupra regulelor şi orînduelelor grammaticii rumineşti, adunate şi alcătuite acum întiiu dă Dumnealui Ianache Văcărescul cel dă acum dicheofilax a bisericii cei mari a răsăritului, şi mare vistieru a prinţipatului Valahiei. Rîmnic 1787.

Este cea dintăi gramatică romînească. Deşi tipărită la 1787, ea era însă gata încă din 1780 (Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, Viena 1781, II 151).

Este adevărat că tocmai în 1780 apăruse la Viena Gramatica lui Clain-Şincai, Elementa linguae daco-romanae sive valachicæ, iar în Ianuar 1782 Ienachi fusese la Viena, [illegible] politica pentru a crede că putuse avea vreme să se ocupe şi cu alte lucruri.

Dar chiar dac-am admite că în 1782 Văcărescu avusese vreme să afle de Gramatica lui Şincai, Gramatica lui Văcărescu tot rămîne cea dintăiu gramatică scrisă *romineşte*. In prefaţa Gramaticii sale Văcărescu avea deci dreptate să afirme că „limba patriei noastre prin care cuvîntăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu, proslăvindu-l întru închinăciunea Troiţii cei dă o fiinţă, limba cu care cuvîntînd petrecem vieţuirea aceasta vremelnică, şi nădăjduind dobîndirea a cei statornice, ne străduim a o cîştiga", nu avea încă Gramatică, — „nu are în starea ei niciuna pînă acum". (Gramatica lui Eustatie Braşoveanul din 1757, ms. Academie No. 583, rămăsese cu totul izolată).

Cartea cuprinde două părţi: 'partea dîntîiu. Ce iaste Grammatica şi păntru înpărţeala slovelor şi păntru părţile

cuvîntului' (pg. 13-94), şi 'partea a 2-a. Păntru pronúnţie, ortográfie, pentru construţione adică syndaxis, şi păntru poétică sau facere dă stihuri' (pg. 95-191).

Aceste două părţi corespund definiţiei gramaticii după Văcărescu: „Grammatica iaste meşteşugul cuvîntului care arată construcţiul (sic) sau syndaxis, adică alcătuirea părţilor cuvîntului şi ortográfia, cu care să poată neştine a scriere bine şi meşteşugeşte" (pg. 13).

Gramatica lui Văcărescu nu este o gramatică în înţelesul modern al cuvîntului, ci o serie de observaţii: „Nu pociu să numescu Grammatică această alcătuire, fără dă numai Băgări de seamă asupra idiotizmii limbii noastre spre regulile grammaticeşti" (Prefaţă), „observaţii asupra idiotizmii limbii noastre în starea ce să află acum" (Prefaţă).

Ceia ce trebuia să preocupe pe cel dintăiu gramatic romîn era desigur terminologiea. Văcărescu însuş constată în prefaţă „a lipsi dîn limba noastră toţi termenii ştiinţii şi cîte ziceri au luat *Italianii dăla Latini* şi *Latinii* din izvorul cel mai dăsăvîrşitu, adică *din limba Grecilor*".

Pentru a forma o terminologie ştiinţifică, nu există însă decît două mijloace: a adopta termini străini tale quale, ori a-i traduce în limba naţională, dînd astfel unor cuvinte din limba naţională înţelesuri pănă atunci necunoscute.

Văcărescu a uzat de amîndouă mijloacele.

a. In epoca de înflorire a slavonismului la noi, 1500—1650, terminii gramaticali cunoscuţi de Romîni au trebuit să fie cei slavoneşti. Intru cît însă în acest timp nu existau şcoli şi nimenea nu se gîndise să facă o gramatică romînească, terminii slavoneşti n-au putut avea nicio influenţă în terminologiea gramaticală romînească.

Un singur termin gramatical devenise uzual şi este menţinut de Văcărescu, ***slovă*** 'literă; sunet': „*Slova* iaste o parte mică a glasului şi nu să înparte, şi la noi sîntu slove treizeci şi trei" (pg. 13); ***slove glasnice*** 'vocale', ***slove neglasnice*** 'consonante' (13-14); ***slomnire*** 'silabă' (pg. 16 de 2 ori).

In epoca de înflorire a culturii greceşti, 1650—1800, odată cu lărgirea orizontului intelectual şi cu întemeerea şcolilor elevii studiau greceşte după gramaticile timpului. Elevii şcolilor

greceşti dela noi posedau deci o terminologie gramaticală grecească.

Pentru limba romînească terminii greceşti prezentau însă un dublu inconvenient: mai întăiu erau străini de firea limbii noastre, apoi puteau induce în eroare pe un lector neprevenit asupra originii latine a limbii noastre.

Insă Văcărescu ţine să precizeze dela început acest punct din urmă. Dupăce în prefaţă atrage atenţiea asupra originii romane a poporului romîn, în text el nu pierde ocaziea de a face comparaţie cu „limbile *talieneşti* şi *latineşti*, dîn care să trage limba noastră“ (pg. 61), ba chiar de a constata că, de pildă, în ce priveşte verbele „limba rumînească urmează limbii *talieneşti* şi celorlalte ce sînt asemenea aceştiia, carele au începutul din limba *latinească*“ (pg. 59).

In partea întăia a gramaticii sale Văcărescu întrebuinţează termini latineşti şi italieneşti.

Termini latineşti.

Grammatică (13,95); *grammaticu* (91).

Cazurile: *nominativă* adică numitoare, *ghenitivă* adică nemuitoare, *dativă* adică dătătoare, *acuzativă* sau pricinuitoare, *vocativă* sau chemătoare, *ablativă* sau aducătoare (62). — Autorul întrebuinţează forma feminină fiindcă subînţelege cuvîntul *cădere* cz.

Gheneri sau neamuri (24), *neutru* (20).

Trei chipuri ale numelui [adiectivului]: *positiv* sau puitoriu, *comparativ* sau alegătoriu, *superlativ* sau covîrşitoriu (35).

Exemplu (33,127), pl. *exempluri* (126).

Gherundiu (67), pl. *gherundii* (83).

Că formele *ghenitivă* şi *gherundiu* sînt latineşti, dovadă este *pronunţia* lui Γ „nu ca gama a Grecilor, ci ca *ghe* al Latinilor“ (pg. 100).

Termini italieneşti.

„Cuvîntul are noao părţi carele sîntu aceastea (pg. 17): *articol* adică încheere (pg. 19 *articolul* sau încheetura; pg. 21 *articoli* pl.), *nome* adică nume, *pronome* adică pronume, *verbu* adică graiu (pg. 57 *verbi* pl.), *partiţipie* adică părtăşire (pg. 18 *partiţipiu*), *propoziţione* adică propunere

prepoziție', *adverbiu* adică spre graiu, *congiunție* adică legare, *interiețione*".

Prin nume autorul înțelege substantivul, adiectivul și numeralul: *sostantivu* adică ființat (33), numele *sostantivu* (87); *adietivu* adică sprepusu (33), numele *adietivu* (87), nume *adietive* (34); (pentru numeral zice *nume numărătoriu*, v. mai jos).

Pronume: pronume *perzonalu* sau *primitivu* (37), dobînditoriu sau *positivu* 'posesiv' (40), *aseverativu* sau adeveritoriu (însumi, 42), *dimostrativu* sau arătătoriu (44), *relativu* sau adunătoriu (47), *dă cvantitá* sau dă felurime (acest fel, 53), *dă diversitá* sau dă dăosibire (altul, 53), *dă gheneralitá* (vericare, fieștecare, tot, vreunul, niciunul, nimeni, 55), dă cîtățime sau *cvantitá* nesăvîrșit (un, o, altul, oareșcare, alt, atît, 56).

Verbul este *perzonalu* și *fără perzonă*: „*Perzonalu* iaste acela ce să schimbă prin trei dăosibite *perzone*; *fără perzonă* iaste acela ce nu are mai mult dăcît *perzona* a treia, și aceștia să dăosebescu în trei chipuri, în *rigorozi* sau nestrămutați, cumŭ ploao, fulgeră, tună, ninge, și în jumătate de fără *perzonă*, cumŭ să cade, să cuvine, și în fără *perzonă* adică înfurmați în graiurile, *perzonale a naturii* lor cu chipulŭ pătimitoru, cumŭ iaste să zice, să crede, s-aude" (57).

„Din graiurile perzonale altele sîntu *transitive* sau strămutătoare, altele *intransitive* adică nestrămutătoare" (57), iar din acestea unele-s „*asolute* sau de sineși" (ex. a dormire, a murire, a curgere, 58).

„Graiul a firea însemnează *sostanța* sau ființa" (58).

„Limba rumînească dă șase graiuri *propii* sau însușite să poslușaște": *ative* sau lucrătoare, *asolute* sau dă sîneși (ex. dormu), *neutre* sau dă niciunul (ex. dormu), *neutre* pătimitoare (ex. mă rușinezu), *imperzonale* sau fără perzonă (ex. ploao), obștești (ex. mă ducŭ) (59).

Graiu *reciproc* sau dă sineși pătimitoru (60).

Modele sîntu cinci: *indicativă* adică arătătoare sau hotărîtoare, *imperativă* adică poruncitoare, *otativă* adică rîvnitoare, *congiuntivă* sau adăogătoare, *infinitivă* adică nesăvîrșitoare sau nehotărîtoare (61).

Moda indicativă are timpi şase *propii: perzente* (sic) să numeşte timpul cel dă acum, *preteritu imperfetu* cel nesăvîrşitor trecutu 'imperfectul' (61), *preteritu indeterminatu* cel trecutu nehotărîtoriu 'perfectul simplu,' *preteritu perfetu* trecut săvîrşitoriu 'perfectul compus', *trapasatu imperfetu* şi mai trecut nesăvîrşitoriu 'pluscaperfectul' (ex. iubisem aveam iubit), *foturulu* cel viitoriu (62).

Propunerile ['prepoziţiile'] sîntu unele *sémplici* şi altele *composte* alcătuite (86).

Adverbiul este de (sic) multe *soarte* şi chipuri ,*soarta* timpului, *soarta* locului (87: ital. *sorta*).

Dipendenţa sau suppunerea a unii părţi ce să ţine dă către ceialaltă (105), *dipendenţa* sau suppunerea a unii părţi ce să ţine dă ceialaltă (111);—căderea ghenitivă *dipende* dă un sostantivu arătătoriu (111).

Concordanţa numelor (128). — Substantivul *concordanţă* şi verbul *concordá* (neatestat) au servit ca model pentru fabricarea cuvintelor *conglăsuire* şi *conglăsui: Conglăsuirea* sau *concordanţa* a unii părţi cu alta (105), *conglăsuirea* unii părţi cu alta (112); cele adietive să se *conglăsuiască* cu sostantivele (112).

In partea a doua a Gramaticii terminii adoptaţi sînt în mare parte *greceşti*:

Prosodie, frasis, idiotizmă sau obiceiu (102).

Apostrofu (102).

Stigmi mică. *stigmi* mare (102, 103), μέση στιγμή 'point en haut', μεγάλη στιγμή 'point en bas'.

Ifenu (102) ὕφεν şi ὑφέν 'hyphen, trait qui unit les syllabes'.

Catáhrisis (98), κατάχρησις 'catachrèse'.

Cinci sînt figurile grammaticeşti: *éllipsis, pleonazmu, syllipsis, enallaghi, yberbatu* (125), ἔλλειψις 'ellipse', πλεονασμός 'pléopnasme', σύλληψις 'syllepse', ἐναλλαγή 'énallage', ὑπερβατόν 'hyperbate, inversion' (pl. yperbati, 107).

Loconizmu (126), λακωνισμός.

Cinci chipuri dă yperbatu dăsluşăscu grammaticii: *anastrofi, tmisis, parénthesis, synhisis* şi *anacóluthon* (130), ἀναστροφή 'anastrophe, inversion', τμῆσις 'tmèse, fiigure de grammaire par laquelle on coupe un mot en deux',

παρένθεσις 'parenthese', σύγχυσις 'trouble, transposition de mots', ἀνακόλουθον 'anacolute, construction de phrase irréguliere'.

Parénthesis iaste *diacopí* a unui *periódu* scurtu (130), διακοπή 'interruption', περίοδος 'période'.

Metaforá, *aligorie* (132).

Spondiu pl. *spondii* (140), *pyrrihiu* (140), *trohéos* (140) şi *troheu* (141), *iamvos* (141), *dactylos* şi *dactil* (141), pl. *dactili* (142); *exametru iroicescu* (141), *irói* s. m. pl. (141); *epigrámmata* se face dintr-un *stih iroicescu* şi unul *eléghiu* sau *iroeleghiu*, — se poate face şi vreo istorie scurtă sau învăţătură cu aceştiia (141); *pendametru*, are cinci picioare şi să înparte în doao frîngeri (141), care să numescu *cola* şi o tăetură adică o slomnire lungă în cea dă al (sic) doilea doi dactili şi altă *syllavi* (142); *proémiu* la vreo *epigrammă* (142); stihurile *iamvicesti trimetre* (143); *synizisis* (145: συνίζησις 'fusion de deux voyelles en une syllabe'), *evglotia* (146: εὐγλωττία 'éloquence').

In partea a doua întîlnim şi următorii termini *italieneşti*:

Acestu *poetă* (136), un *poetă* (137), art. *poeta* (144) 'poet'. — Ital. (şi lat.) *poeta*. — Cuvîntul cunoscut mai dinainte, *poetic*, întrebuinţat odată şi de autor, *poetici* pl. (134), este iarăş de origină italienească: *poético*, ad.

Poetică sau facere de stihuri (95), *poetica* iaste aceia ce arată a să face stihuri, mai vîrtos că aceste stihuri să numescu *poetică* şi *poezie* (134).—Itat. (şi lat.) *poetica*; ital. *poesia*.

Critică (130).

O dovadă că terminii greceşti erau deja cunoscuţi prin gramaticile greceşti este şi faptul că terminii latineşti şi italieneşti sînt explicaţi prin terminii respectivi greceşti:

Construcţiulu sau *syndaxis* (13), *construţione* adică *syndaxis* (95), *construţione* sau alcătuire, care la Greci vine numită *syndaxis* (104). — Lat. *constructio*, ital. *construzione*, gr. σύνταξις.

Zicerea sau *termenul*, care să numeşte dă Greci *lexis* (16). — Lat. *termen*, gr. λέξις. — Pg. 142 simplu *lexis*, pg. 147 pl. *lexe*.

Sogetulu adică *ypochímenul* cum zic Grecii, care iaste lucrulu dă suppunere (58). — Ital. *soggetto*, gr. ὑποκείμενον.

Interiețione sau *parenthesis* cum zic Grecii (93). — Ital. *interiezione*, gr. παρένθεσις.

Canon și *regulă* (96). — Lat. *regula*, gr. κανών.

Oxie sau *acentu* (102). — Ital. *accento*, gr. ὀξεῖα. — Pg. 64,100 simplu *oxie*.

Căderea nominativă este *basis* și *fundamentu* vorbirii (111). — Lat. *fundamentum*, gr βάσις.

Cuvîntul latinesc *silabă* este explicat prin vechiul termin slavonesc *slomnire*: *sylaba* sau *slomnirea* (16), *slomnirea* ce să zice *sylabă*. — Lat. *syllaba* (gr. συλλαβή!).

b. Traduceri.

Induplecare 'declinare' (25, passim), *a se îndupleca* 'a se declina'.

Cădere 'caz' (25, passim).

Numere sîntu doao: *singuritu* [și] *înmulțitu* (25, passim).

Bărbătescu; fămeescu; obștescu 'neutru'.

Nume *numărătoriu* 'numeral cardinal', *orînduitoriu* 'ordinal', *inpărțitoriu* 'distributiv (36).

Injugure 'conjugare' (64).

Verbe *ajutătoare* (65).

Verb *lucrător* 'activ', *pătimitor* 'pasiv' (60).

A se alcătui 'a se construi' (124), *alcătuire* 'construcție' (125).

Picior (în metrică).

La sfîrșitul cărții Văcărescu ilustrează teoriile de versificație expuse prin exemple compuse de el însuș, în total 8 (pg. 137—140, 142, 143).

Iată un exemplu (pg. 137):

Grammatica e meșteșug ce arată alcătuire
Și toți printr-însa potu afla verice povățuire
Ș-a scrie încă într-ales cu reguli arătate,
Pă toți învață d-a le ști fără greșală toate.
Și *versuri* înmeșteșugite arată d-a să face.
Siliți-vă a o-nvăța sau faceți cum vă place.

Această definție în versuri a gramaticii, după partea a doua a gramaticii consacrată versificației, apoi cele 8 piese în versuri, precum și versurile scrise de el deosebit, ne arată

că pentru Văcărescu Gramatica a fost un pretext de a scrie un tratat de versificaţie.

Terminologiea latino-italiană din prima parte a Gramaticii şi cea grecească din a doua ne arată că pentru prima parte Văcărescu a avut un model italian, iar pentru a doua unul grecesc.

Modelul italian a trebuit să fie Gramatica lui *Faţea*, tipărită la Vineţia [Venezia] în 1760, pe care o citează în prefaţă, iar modelul grecesc a trebuit să fie *Antonie Catifor*, citat în text: „prin mijlocirea piciorului să alcătueşte cuvîntul dîn care să face stihul, după cum arată prea învăţatul *Antonie Catifor* în cartea sa“ (140).

Probabil la Catifor face aluzie de 2 ori: „Lăsă în scrisu *un autoriu* că aceste figuri [anastrofi, tmisis, parénthesis, sy'nhisis şi anacóluthon] s-au aflatu dă grammatici“ (131), „sînt greşăli cu cuvîntu, precum zice *un autoru*“ (126).

Cîteva observaţii incidentale ne arată părerile filologice ale lui Văcărescu:

1. Limba latinească se derivă din cea grecească. Vorbind de verbele romîneşti Văcărescu observă că ele «urmează limbii talieneşti şi celorlalte ce sînt asemenea aceştiia, carele au început dîn *limba latinească* şi *izvorul dîn limba grecească*» (59), iar obiceiul de a întrebuinţa infinitive substantivate îl au „şi alte limbi a o face, şi italienească, franţozească, *latinească*, şi încă şi *muma tuturor, cea grecească*“ (85).

La 1719 D. Cantemir (Hronic, 102) susţinea şi el că „limba ceasta de astăzi lătinească odînăoară au fost hireşe elinească, şi limba elinească maică, iar a Latinilor fiică să cunoaşte“.

2. Văcărescu îşi făcea mari iluzii despre gramatică crezînd că ea poate determina desvoltarea unei limbi. In prefaţă el zice: «Dă ar fi fostŭ măcarŭ un dascălŭ dă gramatică astăzi am grăi toţi limba latinească sau talienească, cu carele au venitŭ acei stăpînitori dă atuncea aicea».

3. In ce priveşte desvoltarea limbii romîne, Văcărescu consideră ca o dată hotărîtoare anul 1688, cînd a apărut la Bucureşti Bibliea lui Milescu: «Eu (măcar că cu catahrisis) pociu să zicu că limba rumînească dăla anul 1688 s-au în-

ceputu, măcar şi dă era începută dăla anul 105 dăla Hristosŭ, adecă cu 1583 dă ani mai înainte, dă cîndu s-au tălmăcitu în limba noastră legea veche şi legea noao, sau sfintele Biblii, dă către răpăosatul Şărbanŭ prinţipul Cantacozinul» (Prefaţă).

O observaţie fonetică interesantă este aceia privitoare la *u* final: „La unele nume ce să sfîrşescu în *u* nu să pronunţie cu tărie *u* cel dăla sfîrşitu zicerii, cîndu nu au articol şi nu au oxie asupra lor, ci o au mai înainte, cum *omu*, *pomu*, *şoimu*, *osu*, *mersu*, *aflatu*, afară dă numele ce se sfîrşescu cu *cr* înaintea lui *u*, cum *lucru*, *socru*, şi *tr.*: *patru*. Iar punîndu-se articol, se pronunţie cu tărie: *omul*, *pomul*, *şoimul*, iar la graiuri [= verbe] nu să obicnueşte atîta: *mergu*, *facu*, *dregu*, *cîştigu*, *văzu*“ (100).

Această observaţie este interesantă fiindcă arată că la sfîrşitul secolului XVIII *u* final era *consonant*: cuvîntul scris azi *om*, se pronunţa *omŭ*.

Pe acest *u* final consonant Văcărescu îl transcrie cu *u* ori cu un semn pus deasupra consonantei finale a cuvîntului:

Pentru dialectologie este interesantă constatarea că pe cînd Muntenii ziceau *voiu* 'volo' şi *pociu*' possum', Moldovenii ziceau *vreu* şi *potu*, forme pe care le cunoştea „dîn întîmplările ce am avutu cu fraţii Moldoveni aici“ (82).

Din punct de vedere ortografic Gramatica lui Văcărescu constitue un progres faţă de tipăriturile muntenesti anterioare prin faptul că întrebuinţează constant ѫ pentru *ă* şi ѧ pentru *î*.

Această reformă pare a-i fi fost sugerată de tipăriturile ardelenesti. La pg. 82 Văcărescu zice că Ardelenii „ortografia o obicnuesc mai cu scumpătate“.

In sfîrşit din prefaţă aflăm că Văcărescu proectase şi un Dicţionar: „Şi eu iarăşi mă aflu în osîrdie ca să aducu, dă voiu avea vîaţă, şi un *Dicţionaru* la vedere“.

Gramatica lui Văcărescu a avut succes, dovadă că în acelaş an cartea s-a retipărit la Viena, — fără prefaţa — dedicaţie episcopului de Rîmnic Filaret, căci n-avea rost.

Succesul se datoreşte însă mai mult curiozităţii lucrului, căci Gramatica lui Văcărescu n-a avut nicio înfluenţă.

Giorge Pascu

CÂNTEC

Ţi-am adus, domniţă,
Numai albe flori...
Pune-ţi în cosiţă,
Gingaşă domniţă,
Florile surori...

Am ascuns în ele
Zâmbet şi dureri...
Visurile mele
Am ascuns în ele,
In atâtea seri...

Pleacă-te şi ia-le,
Suflete iubit...
Ţi le-aştern în cale,
Pleacă-te şi ia-le
Până n'au murit...

TRISTEŢI DE TOAMNĂ...

Tristeţea coboară
Şi totu 'nfăşoară...
Perdele
De negură, grele,

S'agață de ramuri...
Suspină la geamuri
Ploi lâncede... Vântul
Măsoară pământul
Și duce departe
Foi moarte...
Copacii cu ramuri uscate
Scriu semne în aer, ciudate,
Iar corbii în stol,
In trist rotogol,
Se leagănă leneș pe cer...

In toamnă, mi-e gândul stingher,
In toamnă, mi-e inima plină
De vechi amintiri ce suspină,
In toamnă, mi-e sufletul tot
O rană pe care nu pot
S'o mângâiu cu vorbe blajine...

La tine
Tot sufletu-mi vine.

Privirea și farmecul tău
Puteà-vor s'alunge-al meu rău,
Iar vorbele tale acum,
Cu-al lor melancolic parfum,
Mări-vor durerea — sau, poate,
Vor stinge durerile-mi toate?....
. . . . . .
O, visuri, nădejdi de copil!...

...Flori moarte sînt florile-acuma,
Curând va să cadă și bruma,
Iar cerul de nori e'nvălit...

Tu, inimă, tot n'ai murit?

GHEŢARUL

Sclipia gheţarul... Umbra lui cădea
Infrigurată şi fulgerătoare...
Inmărmurit sub casca de ninsoare,
Nimic nu-l bucură şi nu-l dureà...

Dar, într'o zi, a norilor perdea
Fu sfâşiată de zeescul soare —
Şi-atunci gheţarul a simţit că-l doare
Şi-l bucură botezul ce venea...

Sub sărutarea razelor solare,
Se despicà gheţarul în cleştare
Şi-apoi în râu sglobiu s'a risipit...

Se veseliau întinsele ogoare,
Dar soarele mai mult s'a 'nveselit....

— Domniţă-a iernelor nu crezi în soare?

CÂNTEC DUIOS

Sufletul meu,
Pentru ce plângi,
Pentru ce strângi
Umbre mereu?

Ploi de senin
Cearnă-se blând
Peste-al tău gând
Ros de venin...

Sufletul ei
Sfânt dacă ți-i —
Și dacă ții
Sufletul ei

Intru al tău,
Pentru ce plângi,
Pentru ce strângi
Umbre mereu?

— Zâna mea, tu
Albul meu vis,
Află ce-a zis
Și cum gemù

Sufletul meu:

Veșnic stingher,
A lâncezit
Innăbușit,
Ca'ntr'un ungher...

Tu doar de vii
Să-i mai zâmbești,
Să-i dărueşti
Mici bucurii...

Sufletu'a zis,
Zână, că știi
Pururi să-l ții
Sus de abis...

Lacrimi de-i vin
Intru ascuns,
E de ajuns
Glasul tău lin:

Inseninat,
Mi te-o privi
Și ți-o dori
Traiu luminat...

Singuru-i țel
Nu e decât
Visul — atât
E pentru el...

Visu-mi curat
Te-o 'nvăluì,
Te-o preamări
Neîncetat...

George Dumitrescu.

MÂNĂSTIRI VECHI IN ARDEAL

Documentele istorice, pe care le cunoaştem, menţionează în secolul al XIII-lea, în Ardealul propriu zis, exclusive ordine călugăreşti occidentale [1]).

Ordinele acestea îşi aveau toate mânăstirile lor, cu excepţia Cruciferilor, cari, atât cei numiţi Cavaleri Teutoni, cât şi cei din ordinul sântului Spirit, posedau numai case, denumite „*domus*“ [2]).

Cele mai vechi mânăstiri se numeau cu termenii de origine grecească: *monasterium*, *monastura*, *monostura*, şi *monustura* [3]). Termenul latinesc *claustrum* a intrat mai

---

[1]) Aceste au fost, în serie cronologică după cum se face menţiunea lor, următoarele:

La anul 1212. Fratres cruciferi hospitalis sanctae Mariae Teutonicorum Hyerosolimitani. In ţara Bârsei.
„ „ 1223. Fratres de Candela. In satul Cârţa.
„ „ 1268. Fratres Minores. In oraşul Rodna.
„ „ 1274. Fratres cruciferi de ordine sancti Spiritus. In oraşul Turda.
„ „ 1282. Fratres Praedicatores. In oraşul Sibiiu.
„ „ 1293. Fratres Heremitani sancti Augustini de domo Albensi trans. In oraşul Alba-Iulia.
„ „ 1300. Fratres Heremitani şancti Augustini. In oraşul Dej.
„ „ 1300. Fratres Minores. In oraşul Sibiiu.
„ „ 1300. Praedicatores. In oraşul Sighişoara.

[2]) Domus fratrum cruciferorum hospitalis sanctae Mariae Teutonicorum Hyerosolimitanorum.

[3]) Monasterium de Clus. (1222),—de Kerch (1223),—de Mezes (1281),—de Gewru Monastura (1275), — de Garab (1298), Dyenus monastura (1258), Petur monastura (1258), Kolus monastura (1275), Clus monustura (1297).

târziu în uz și în Ardeal l-a purtat o singură mânăstire [1]). In afară de acestea, s'a mai întrebuințat și termenul de *conventus*, uneori ca sinonim cu cele premergătoare [2]), iar în alte cazuri având înțelesul de consiliu, sfat ori representanță în forma de *conventus fratrum* și *conventus monasterii*, dar nici când în legătură cu termenul de *claustrum*.

Denumirea pe care a primit-o o mânăstire, dela prima ei mențiune în documente, nu se modifică în cursul existenței aceleia. In consecință, nu vom găsi cazul ca o mânăstire care a fost numită *monasterium* să poarte ulterior termenul de *conventus* ori *claustrum*, dar nici cazul invers. Excepție fac cele patru numiri similare de origine grecească mai sus arătate, care ades alternează.

In documente istorice, din acest secol, nu găsim nici-o mențiune că ar fi existat în Ardeal vre-o singură mânăstire orientală aparținătoare ordinului călugărilor Basilitani, de vreme ce în Bănat este atestată o atare mânăstire încă din secolul al XI-lea [3]). Nu încape deci îndoială că au fost și aci atari mânăstiri, căci de altă parte seria lor se întinde înspre vest până la orașul Vesprim, unde încă a existat o atare veche mânăstire de rit grecesc. Disparția acestor mânăstiri de pe teritorul Ungariei și cel al Ardealului a putut să urmeze în consecința rupturei celei mari și definitive între biserica occidentală și cea orientală, rămânând biserica occidentală dominantă și substituind-o astfel pe cea orientală. Ca un indiciu al acestui fapt poate fi considerată menținerea numirilor grecești pentru conceptul de mânăstire prin înșiși ordinele călugărești occidentale, pentru anumite mânăstiri, care sunt și chiar cele mai vechi. Imprejurarea că prima mânăstire orientală s'ar fi ridicat în Muntenia abia la începutul secolului

[1]) Claustrum Patrum Praedicatorum de castro Kechkes. Situat în castelul din „Piatra crevii“ la satul Bucerdea-vinoasă.

[2]) Conventus fratrum Heremitarum sancti Augustini de domo Albensi Trans, Conventus fratrum Praedicatorum de Zybino.

[3]) Ignatius de Battyan. Acta S. Gerhardi Episcopi Chanadiensis, Albae-Carolinae 1790, pag. 318.

„Accipit autem potestatem a Graecis et construxit in praefata urbe Morisena monasterium in honorem beati Ioanis Babtistae constituens in eodem abbatem cum monachis Graecis juxta ordinem et ritum ipsorum.“

al XIV-lea, nu exclude că în Ardeal să fi existat, la un termen cu mult anterior, atari mânăstiri, fiindcă situaţia şi particularităţile geografice ale ţării aceştia o fac mai uşor accesibilă pentru influenţe şi curente culturale.

Intre mânăstirile, care dela origina lor au fost orientale şi au fost trecute numai ulterior la biserica occidentală, numărăm, în prima linie mânăstirea de lângă, oraşul Cluj, situată în suburbia numită Mănăştur. Aceasta este cea mai veche mânăstire menţionată în documente istorice ca existentă în Ardeal şi a fost numită în totdeauna cu unul din termenele greceşti. Ni-ar lipsi cu desăvârşire o dovadă palpabilă în sprijinul teoriei puse, dacă nu ni s'ar fi conservat întâmplător, din vremuri imemoriale, o icoană care reprezintă pe Maica Domnului şi despre care se ştie cu certitudine că este originară din Mânăstirea Clujului şi se crede şi în prezent că e făcătoare de minuni. Astăzi această icoană se păstrează, cu mare sfinţenie, la mijlocul altarului din biserica ordinului Jesuiţilor, situată lângă universitatea din Cluj. Cu ocazia încadrării aceleia din nou, ce s'a făcut pe la finele secolului al XVIII-lea, în stil baroc, au dispărut cele patru sau cinci şire de text slavon cu caractere cirile, aplicate pe marginile icoanei, cea mai eclatantă dovadă că această icoană a aparţinut fără îndoială bisericii orientale [1]). De altă parte însăşi pictura este executată după ritul oriental, fiind Christ pe braţul stâng al Maicii.

O altă mânăstire orientală pare să fi fost în satul Chirales din judeţul Solnoc-Dăbâca, a cărei numire de *Kyrieleison* este menţionată încă la anul 1070, la cei mai vechi cronicari unguri. Nu este dovedit, în afară de ori ce îndoială, că în satul acesta a stat pe vremuri atât de îndepărtate o mânăstire; s'a scris însă şi se crede că ea a existat în secolul al XII-lea şi a fost stăpânită pe urmă de ordinul Templierilor, a cărui fiinţă în Ardeal încă este problematică. Cu toate aceste, dacă a existat acea mânăstire, ea nu putea să fi fost decât orientală, în bazele numirii pe care o purta.

Nu urmărim scopul de a reclama toate mânăstirile vechi

[1]) S'a conservat acest text slavon pe o veche copie a icoanei acesteia, executată în marmură, care se găseşte deasupra porţii de intrare dinspre curte în castelul Benedius.

din Ardeal, ca aparținătoare patrimoniului național românesc, pe seama bisericii orientale; nici nu va cădea deci în seria acelora un număr de mânăstiri occidentale despre a căror origine nu încape îndoială, cu toată lipsa absolută a actelor de fundație a tuturor mânăstirilor vechi din Ardeal.

Una dintre cele mai vechi mânăstiri occidentale de la originea ei — dacă nu chiar cea mai veche — a fost mânăstirea dela satul Cârța din județul Făgărașului. Proprietatea ordinului călugăresc al Cisterciților cu reședința principală în orașul Cîteaux din Franța, a fost ridicată după anul 1179 când acest ordin a întemeiat prima mânăstire în satul Egres din Ungaria și înainte de anul 1223 când este menționată pentru prima oară ca în ființă.

Cum statutele acestui ordin dispuneau, ca mânăstirile lui să se ridice în pustietăți, astfel s'ar putea conclude că și țara Făgărașului era pe acele vremuri pustie, dacă chiar cu ocazia primei mențiuni care se face în documente despre această mânăstire nu ar fi vorba că teritorul ei a fost luat dela Români [1]). Își aveau deci și pe acele vremuri teritoriile proprietarii lor; și că țara Făgărașului avea populație abundentă rezultă, de altcum, și din faptul că, dintre cele zece sate care au format proprietatea mânăstirii numai două cu numele Cârța erau situate dela stânga Oltului, de vreme ce restul era în afară de acea țară românească.

Acțiunea de convertire a ordinului acestuia, îndreptată împotriva „Valahilor schismatici“ din aceste părți, a avut în consecință diferite contraacțiuni de violență și mânăstirea lui a fost prădată și arsă în mai multe rânduri, dar iarăși s'a refăcut tot de atâtea ori [2]). Numele ei cel mai vechi a fost *Monasterium beatae Mariae virginis de Kerch* [3]) Uneori mai poartă și numirea de *Candela* și *Candelis* care a prevenit din împrejurarea că numelui de sat Cârța i-s'a

---

[1]) Diploma regelui Andrei II din 1223.

„Item eciam confirmamus in presenti privilegio terram quam prius eidem monasterio contuleramus exemtam de blaccis pro remedio anime nostre.....

[2]) A căzut în ruină pe la mijlocul secolului trecut.

[3]) Ulterior se mai găsesc numele de: Kercz, Kirch, Kyrch, Keerch și Kyrcs.

atribuit etimonul german *Kerze*, după numirea săsască *Kerz*. In acest caz, precum şi în cel precedent al numirii de *Kyrieleison*, se naşte întrebarea dacă este mai vechiu numele satului ori cel al mânăstirii?

S'a scris că, la satul Hoghiz din judeţul Târnava-mare, a existat deasemenea o veche mânăstire occidentală. Se face menţiune despre acesta la anul 1186, numită fiind *Monasterium de calida aqua*. Actualul nume al satului este în ungureşte: *hév*-cald şi *viz* apă, deci ar trebui să fie Topliţa cu termenul slavon sau Apă caldă în româneşte. In localitatea aceasta sunt şi azi în funcţie anumite izvoare termale, dela care şi-a împrumutat satul numele. Este deci, în cazul prezent, evident că termele sunt de origine mai veche decât localitatea; în consecinţă este în afară de ori ce îndoială că şi mânăstirea a împrumutat numele dela cel al satului existent. Putem deci presupune, cu multă probabilitate, că şi numirile mânăstirilor precedente de *Kyrieleison* şi *Kerch* s'au format în acelaş timp şi în aceleaşi baze existente de mai 'nainte.

Intre mânăstirile a căror existenţă s'a tras la îndoială, mai numărăm încă două, numite *Dyenus* şi *Petur-monastura*. Acestea au fost localizate ocazional în fostul judeţ Zărand, fiind menţionate în unele documente privitoare la vechea familie ardeleană *Apa*, alăturea de o moşie din acel judeţ. Dar este cert că ambele aceste mânăstiri au fost situate în partea estică a judeţului Solnoc-Dobâca, în apropierea târguşorului Beclean, unde, începând dela finele secolului al XII-lea, se găseau unele moşii ale familiei Apa. Şi adică: mânăstirea Petur a existat în satul Reteag, la vest de Beclean, unde i-s'a conservat amintirea în tradiţia poporului până în prezent. Se zice anume: că în apropierea satului înspre râu, a fost în vremuri vechi o mânăstire care se numia *Mânăstirea paturilor* şi să ştie că a dispărut de pe suprafaţa pământului, iar în locul unde a stat a rămas un lac adânc, din fundul căruia în nopţile senine de vară se aude uneori sunetul clopotelor mânăstireşti şi cântările liturgice ale călugărilor. Mânăstirea Dyenus nu putea fi prea îndepărtată de Petur, este deci probabil că aceea a stat în satul Săsarma, la est de Beclean, pe locul unde înainte

de vre-o patru decenii se vedeau considerabile resturi de zidiri. Un aprig proces în jurul dreptului de patronaj asupra acestor două mânăstiri s'a purtat pela mijlocul secolului al XIII-lea, pe care îl resolvi regele Bela al IV-lea prin o diplomă dela 1258 [1]).

I. Marțian.

[1]) Bela Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galiciae, Lodomeriae, Cumaniaeque Rex omnibus tam praesentibus quam futuris praesentes literas inspecturis salutem in omnium Salvatore. Regum est causas legitime terminatas litterarum suarum testimonio roborare ut ne lites ex litibus oriuntur litigantium caliditatibus obviare. Proinde ad universorum notitiam tenore praesentium volumus pervenire, quod cum inter Apam filium comitis Iohannis Dyonisium filium Demetrii, Iohannem Ernyei, et magistrum Laurentium Praepositum sancti Iriney ac alios cognatos suos de genere Becha, et Laurentium filium Laurentii de eodem genere, ex altera super patronatu duorum monasteriorum, quae Petur monastura, et Dyenus monastura vulgariter nuncupantur, et super posesione Faiman nomine cum suis pertinentiis que fuerat Both comitis de generatione eorundem. De quibus quidem monasteriis medietatem juris patronatus et similiter de possessione memorata idem comes Dyonisius et Laurentius a memorato Laurentio praeposito Apa, et cognatis eorundem medietatem requirebant in persona ipsi Apae pro se et cognatis suis et in persona Ompudini filii Omedeyi comitis pro comite Dyonisio et Laurentio duellum in armis et equis adjudicassemus tandem termino ipsius duelli adveniente nobis et carissimo filio nostro rege Stephano et baronibus regni nostri mediantibus pax inter ipsos taliter extitui ordinata quod idem comes Dyonisius donec vixerit nullum jus in procuratione dictorum monasteriorum tanquam patronatus poterit exercere, sed ad petitionem carissimi filii nostri Stephani regis concessumex titit per Apam Laurentium praepositum, et alios de generatione eorum supradictorum, ut si filius ejusdem Dyonisii comitis post obitum ipsius Dyonisii tam dilectus et idoneus fuerit apud cognotionem suam, ubi procratio dictorum monasterioru committi possit, tanquam uni de patronis hoc de voluntate omnium generationum suorum poterit abstinere. Caeterum de possessione praedicta extitit ordinatum, ut eadem in sex partes dividatur, de quibus idem comes Dyonisius secundum quod sibi sors tulerit unam recipiet portionem; ubi etiam vel ad quam praedicti Laurentius praepositus et Apa ac alii de generatione eorum supradicti, propter reverentiam senectutis suae et propter bonum pacis dabunt sibi locum unius vilae, qui portioni suae fuerit in vicino prout ipsorum videbitur voluntati. In cujus rei memoriam et pepertuam firmitatem praesentes dedimus litteras duplici sigilli nostri munimine roboratas, Datum per manus magistri Smaragdi aulae nostrae vicecancelarii electi Colocen. dilecti et fidelis nostri. Anno Domini Millesimo ducentesimo quinquagesime, octavo Septimo die idus martii. Regni autem nostri anno vicesimo.

CASE VECHI MOLDOVENEŞTI

Resfoind vechea descriere a „frumuseţilor din Beloeil şi a altor grădini“ de principele *Charles-Ioseph de Ligne*, poate cel dintâi filoromân al apusului, am dat peste o descriere a caselor boereşti din Moldova de acum o sută cinci zeci de ani. Neştiind să fi fost publicată până acum în România, traduc aci pasagiul referitor, ce mi s'a părut demn de interes:

... «Casele Moldoveneşti, ce nu sânt cunoscute aiurea, sunt vrednice de mai mare renume. Le-am putea cuprinde în rândurile castelelor. Iată-le: un salon, lung de 80 până la 100 de metri (40-50 „toises“=stânjeni), se întinde dintr'un capăt la celelalt al casei, iar camerile din dreapta şi din stânga dau în el. Salonul primeşte lumina prin două rotunde cu geamlâcuri, care-i formează extremităţile. Aceste saloane cu geamuri au în jur mari divanuri şi tavanul lor este susţinut de două rânduri de câte şase coloane. Ca să te urci la acest salon, ce să află la catul de sus, găseşti două încăperi rotunde care răspund celor două geamlâcuri de sus cu câte o scară precum şi o colonadă ca cea amintită şi care susţine la rândul ei cele două capete ale Salonului. Aceste pavilioane au un acoperiş boltit, în felul cupolelor moscheelor şi sunt întocmai ca două saloane, unul sub-altul, în care te poţi desfăta la aer curat, potrivit cu ceasul zilei şi timpul anului.» [1])

Arătările Principelui de Ligne sunt atât de deslusite şi de simple încât este uşor să se refacă, după amănuntele cele dă, planul unei asemenea locuinţi.

---

[1]) Coup d'oeil sur Beloeil, III-e partie; coup d'oeil sur les plus beaux sites et les jardins naturels. 1795; în ediţiunea de Ganaud p. 274

Curiositatea fiindu-mi deşteptată de această mică descoperire, am căutat să aflu dacă mai existau asemenea palaturi la Iaşi sau aiurea, sau de nu, dacă să găseau desenuri sau fotografii mai vechi care să le fi păstrat amintirea. Spre mirarea mea, însă, n'am putut să dau până acum de vr'o urmă a lor, deşi în Oltenia s'au păstrat încă numeroase cule, mai vechi de cât aceste case măreţe.

Aş fi putut să mă îndoiesc de exactitudinea descrierei principelui de Ligne şi să cred într'o confuziune cu cine ştie ce case domneşti, văzute de el aiurea în cursul numeroaselor sale călătorii prin ţările învecinate, dacă n'aş fi găsi în corespondenţa lui rândurile următoare, care risipesc ori-ce nedumerire:

«Din lagărul de la Movila Ràbaiei, sau mai bine zis de la Iaşi, unde mi-e cuartirul, 1-iu Dec. 1788:

«.... stau într'unul din acele prea frumoase palate zidite de boerimea de aci după gustul răsăritului. Aceste case boereşti, care se ridică de asupra celorlalte clădiri ale capitalei Moldoveneşti, sunt în număr de mai bine de 150. Se poate ceti descrierea lor în lucrarea mea asupra grădinilor» care este tocmai opera din care s'a extras traducerea de mai sus [1]).

Aceste case au existat deci, fără nici o îndoială.

Ele au stârnit nu numai admiraţia unui aristocrat şi artist ca De Ligne, prea fericitul proprietar al neîntrecutei reşedinţe de la Beloeil, ispita regilor, dar au fost socotite demne de a fi imitate şi de către vecinii Moldovei. Astfel tot de la Charles Ioseph de Ligne aflăm că Principele Potemkin, pe care el dorise odată să-l vază domn al Ţărilor Româneşti, unite şi neatârnate, pentru ca «ses chers Moldaves.... dont il aime tout» să poată fi fericiţi, îşi zidise pe una din moşiile sale, la Czerky, o casă „moldovenească“ în stilul acelora care fuseseră lăudate de prietenul său.

Casele „moldoveneşti“ au găsit de altfel admiratori şi în Polonia, unde, mi se comunică, unele se mai pot vedea astăzi încă pe moşiile nobilimei, până în ţinuturile cele mai

---

[1]) Pasagiul se regăseşte şi la V. A. Ureche: Istoria Românilor Seria III, 1786—1800. Bucureşti, 1892, p. 659.

apusene ale republicei, ca împrejurimile Poznanului. Proprietarii de acuma par a fi uitat însă că strămoşii lor au găsit modelul la vecinii de la miază-zi.

De altminteri, nu credem că origina acelui fel de locuinţă să fi fost chiar în Moldova, căci bolta deasupra pavilioanelor, forma rotundă a saloanelor, geamlâcurile şi divanurile din jurul lor sunt atâtea semne care ne îndreaptă spre malurile frumoase ale Bosforului. Acolo, printre reşedinţele paşalelor şi ale bogătaşilor din Fanar, trebuie căutată origina casei „moldoveneşti".

In acest caz se naşte întrebarea, cum de n'a pătruns şi nu s'a răspândit acest stil în Muntenia, cea mai apropiată încă de Capitala Sultanilor.

Enigma cea mare rămâne însă aceia a dispariţiei, pare-se desăvârşită şi într'un răstimp aşa de scurt, a acestor impunătoare reşedinţe, atât de potrivite climei şi felului de viaţă moldovenesc.

Astăzi punem numai întrebarea, cu nădejdea că se vor găsi alţii, mai fericiţi de cât noi, cari prin alte date să înlesnească deslegarea acestei mici probleme, interesantă atât pentru trecutul arhitecturei Ţărilor Româneşti cât şi pentru istoria moravurilor noastre din trecut.

N. H. Lahovary

DICŢIONARUL JUNIMEI

Capşa Scarlat

In Junimea în anii 1865, 66, 67 şi 68. Mort în 1869 la Pisa. Poet liric şi foarte simpatic.

Caracuda

poreclă dată de A. Naum, cu ocasiunea unei Aniversări, unui număr destul de însemnat de membrii ai Junimii, care mai tineri şi mai modeşti şed obicinuit prin colţuri, vorbesc foarte puţin, cârtesc pe la urechie foarte mult şi aşteaptă cu nerăbdare momentul când se aduc ceaiul, cafeaua şi cozonacul.

Caragiale Luca Ioan

născ. la 29 Ianuarie 1853 în Mărgineni (jud. Prahova), a făcut intrarea sa în Junimea cu ocasiunea aniversării din 1878, când a şi citit *O noapte furtunoasă* în mijlocul râsurilor generale ale societăţii. Autor şi de aforisme. June pesimist, sceptic şi cinic. † la Berlin 9 Iunie 1912.

Carp P. Petre

născ. la 29 Iunie 1839 în Iaşi. Unul din cei 5 fundatori. Traducător al lui Shakspeare (v. Macbeth). Când discută are totdeauna dreptate, fiindcă toţi ceilalţi, când sunt de altă părere spun numai prostii. Are darul proorociei, numai că până acum nici una din prevederile sale nu s'au împlinit. Mare om politic! (v. Ministru). El nu poate sta drept pe scaun, ci stă totdeauna culcat, obicinuit cu picioarele în sus. Starea capului său e aşa, că necazurile nu-i vor albi părul niciodată. Glasul său e ascuţit şi supără mult nervele lui Pogor (v. Fereseu) † 22 Iunie 1919 la Ţibăneşti.

Carte de leptură.

După indemnul lui Maiorescu, când era ministru de instrucţie publică, Junimea hotărâse de a lucra în comun o carte de lectură pentru şcolile secundare. Mai întâi ea fu botezată carte de leptură, apoi se începu lucrul, care merse cum merse câtă-va vreme, mulţumită mai ales activităţii lui Miron Pompiliu (v. a.) După căderea lui Maiorescu, treaba remase baltă. Lucrul e foarte ciudat, ştiut fiind că altfel toate lucrările comune ale Junimei au eşit la bun sfârşit.

Carul cu minciunile

Poreclă nemotivată şi neîntemeiată dată de Pogor lui I. Negruzzi care are principiul de a nu se depărta la nici o anecdotă de cel mai strict adevăr. Cu toate acestea, când redactorul Convorbirilor face intrarea sa în Junimea, Pogor exclamă obicinuit cu glas puternic: Eată şi Carul cu Minciunile!!

Casierul Junimii

la aniversări a fost întâi și întâi J. Negruzzi. Apoi acesta având alte trebi în serile acele, el a fost înlocuit vre-o opt ani în șir de I. M. Melic. In urmă însă Melic dându-și demisiunea. De doi ani încoace căpitanul Bengescu ocupă acest post însemnat. In urma acestuia a fost V. Bossy.

Casimir Nicu.

născ. la Iași 1 April 1843, frequenta Junimea în anii 1867 și 1868, până la moartea sa urmată în 24 Oct. 1868. Membru simpatic, deși nu apucase încă a realiza planurile sale literare.

Castano Victor

născ. în Strassburg în 22 Oct. 1842, profesor, nou cetățean român. A scris un singur articol despre Cântecul gintei latine. Cunoscut mai ales fiindcă să cărie mult cu alți membri ai Caracudei. † 21 Decembrie 1916.

Cassu Nicu

născ. în satul Cituleștii în Basarabia, jud. Soroca, în 1839. A fost o singură dată la întrunirile societății. Dar a fost totdeauna considerat ca membru, fiindcă el a fost donatorul tipografiei Junimii † 1904.

Cei Nouĕ

Presidentul celor noue. — Intr'o seară Maiorescu cetea anaforale de ale sale, care dădeau loc la discuții nesfârșite și la critice foarte aspre. Deodată Maiorescu pierzând răbdarea — poate singura dată din viața lui junimistă — exclamă: ce vă ascult eu! Doi, trei din voi înțeleg, ear alții noue... Această exclamație provocă o grozavă ilaritate și deatunci s'a proclamat că sunt în Junimea noue gogomani; care nu înțeleg. Astfel: Cei 9 însemnează totdeauna acei care nu înțeleg, fie ei mai puțini de noue, nu, după cât se presupune, mai mulți. Prin aclamație N. Gane a fost proclamat pentru vecinicie presidentul celor noue!

Cerchez Christodulo Mihail

născ. în Berlad în 8 Iulie 1839; în Jun. de la 1865, general și în Junimea și în afară de Junimea. A scris un articul despre Movila Rabăei fără însă a-l subsemna și a luat Plevna.

Cerchez Theodor

născ. în Iași 8 Fevruarie 1841. In Junimea din 1866. N'a scris nimic, dar a fost într'o vreme administratorul Tipografiei Junimei, dând chiar lui Bernhard ideea inființării „Curierului de Iași“ care a trecut apoi prin multe peripeții. Părăsind Iașul de mulți ani, trăește la țară și nu se mai arată în societate. Are obiceiul, când se supără, să blesteme pe Impăratul Traian ce ne-a adus în părțile acestea. † 22 August. 1911.

I. N.

CRONICI

Cronica politică

In spre dictatură?

„Astfel cum funcţionează parlamentarismul este un regim putrezit. Distrugând vechiul regim, părinţii noştri n'au făcut decât să deplaseze abuzurile şi privilegiile? Asistăm noi la falimentul democraţiei?

Bourdeau: Entre deux servitudes.

Astăzi regii au mai puţină putere de cât preşedinţii de republică; regii însă au mai multă răspundere, căci ei rămân, aşa s'a rostit decurând regele Alfons al 13 către un reprezentant al marelui ziar parizian *Le Temps*. Şi lucrul pare a fi cât se poate de adevărat, mai ales în ceea ce îl priveşte pe preşedintele republicei Statelor-Unite.

In orice caz, fapt sigur este că astăzi regii tot mai adeseori văd cum li se impun guverne socialiste şi comuniste. Bineînţeles că, spunând aceasta, nu pierd din vedere că, odată veniţi la putere, toţi aceşti socialişti-comunişti sunt foarte repede şi cuminţiţi şi potoliţi de calmantul cerinţelor oricărei guvernări. Vreau adică să spun că, odată suiţi pe scaunul cel plin de grele răspunderi, toţi socialişti-comuniştii, văzând îndată că socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg, sunt siliţi să renunţe a mai înfăptui tocmai ceeace alcătueşte miezul doctrinei socialisto-comuniste.

Nu este însă mai puţin adevărat că toate aceste guverne, compuse din ex-socialişti şi ex-comunişti, pentru a intra în voia mulţimei, îi silesc într'una pe regi ca, vrând-nevrând, să facă mereu paşi *în spre stânga*. Căci, neîndoios este că nu prin desfiinţarea proprietăţii individuale caută să se deosibească toţi aceşti calmaţi socialişti, ci numai printr'o nesocotită îngenunchere a celor din *elită*, adică a celor mai răsăriţi şi mai vrednici, şi printr'o mereu crescândă împovărare a lor cu taxe şi impozite cât mai istovitoare,

în favoarea celor mai codaşi, adică în favoarea celor mai piperniciţi. Exemplul socialismului Mac Donald, care deunăzi în Camera Comunelor a cerut ca lucrătorii când nu au de lucru să nu mai plătească chirie, precum şi sporita progresivitate a impozitelor ca şi continua strâmtoare a dreptului de moştenire, sunt neîndoelnice dovezi că socialiştii ajunşi la guvern nu pot decât să se ia la întrecere cu aşa numiţii democraţi printr'o demagogică supralicitare.

Că regii, care din fericire nu depind din patru în patru ani de voturile mulţimei, nu spun cu dragă inimă amin la aceste primejdioase îmbrânciri în spre stânga, este la mintea omului. Dar se vede că nu au încotro intrând în voia prea cunoscutei formule franceze, după care: «Regele domneşte, dar nu guvernează».

Ba încă în Anglia se pune chestiunea cu o şi mai mare brutalitate. Acolo, mai deunăzi în Camera Comunelor, un partizan al lui Mac Donald, după ce a amintit regelui de soarta lui Carol Stuart, i-a cerut să rămână în rolul său de rege strict constituţional, adică să îndeplinească numai rolul de «simbol al unităţii naţionale».

Ei bine, şi la noi pentru mulţi oameni politici idealul ar fi ca în privinţa regelui strict constituţional să ajungem şi noi să vedem că, potrivit formulei engleze: „Regele nu poate să facă rău". Când se susţine că un rege nu poate să facă rău, se are în vedere numai faptul că astăzi, mulţămită puzderiei de garanţii constituţionale, un rege este atât de încătuşat şi de dezarmat, în cât el cu adevărat nu poate să facă nici un rău. Ori încotro vrea el să se îndrepte, îi stau ridicate în cale puternicele stăvilare constituţionale, în faţa cărora personalitatea, voinţa, dorinţele, preferinţele, cu un cuvânt toate înclinările sale sufleteşti, trebue să se plece. De aceea, cred că dreptate are d-l Dissescu, când ne spune că un rege strict constituţional: „nu poate să facă nimic".

De altfel, şi prin constituţiunea noastră, şi anume la art. 92, regele este fără înconjur socotit nu numai ca inviolabil, dar încă şi ca iresponsabil. De aceea la noi, pentru a se împlini întru totul litera constituţiunei, adică pentru a-l face pe rege cât mai iresponsabil, vor unii oameni politici să-l jefuiască şi de însemnata prerogativă, care îi dă dreptul să disolve parlamentul, în caz de conflict între Camere şi guvern.

Este aşa dar din ce în ce mai anevoios şi nu tocmai plăcut rolul de a purta titlul de rege sau de preşedinte de republică. Şi e firesc ca lucrul acesta să devie cu atât mai anevoios, mai ales, pentru regii şi preşedinţii, cari, oricât s'ar strădui, nu ar izbuti să se despersonalizeze.

De aceea, nu cu mirare citesc în *Le Temps* că: «Puternica personalitate a d-lui Millerand, precum şi voinţa-i dornică să nu lâncezească, nu se pot învoi cu înaltul rang de preşedinte, de cât cu condiţiune ca, prin această înălţare, să nu i se interzică lui primului magistrat al ţării, să-şi revendice partea de influenţă

care în chip legitim îi revine în gestiunea intereselor naţionale. El are idei foarte lămurite asupra funcţionărei Constituţiunei şi asupra îmbunătăţirilor pe care ea le comportă. Aceste idei, el nu şi le-a ascuns niciodată; din potrivă, el le-a proclamat şi trâmbiţat şi acum în urmă, în preajma perioadei electorale, prin discursul dela Evreux, unde s'a silit să introducă puţină lumină în problemele destul de nelămurite, care domină acum politica noastră internă. Preşedintele republicei are opiniuni».

Ei bine, tocmai faptul că un preşedinte de republică are opiniuni, pe care şi le trâmbiţează chiar în preziua alegerilor, tocmai aceasta nu i se iartă: „Puritanii radical-socialiştilor au putut să se mire — observă *Le Temps* — că îl văd pe preşedintele republicei intervenind astfel în marile chestiuni, care sunt oarecum la ordinea zilei".

Dar la urma urmelor, care sunt aceste opiniuni expuse de d-l Millerand în *Revue de France?*

Ele se pot rezuma — ne spune *Le Temps* — în formula: „Intărirea puterei executive prin adoptarea unor reforme capabile de a asigura odată cu stabilirea guvernamentală şi extinderea autorităţii atribuită şefului statului. Este dar vorba de o revizuire a Constituţiunei".

Aşa dar, d-l Millerand vrea mai întâi să pună capăt prea deselor schimbări de guverne. Şi aceasta, numai pentru a pune capăt „veşnicelor schimbări de politică sau de persoane, care fac imposibile orice unitate, orice continuitate de vederi în conducerea intereselor publice şi care fatal duc în spre politica cea mai deslânată şi mai fără legătură. Vânătoarea după portofolii este cel mai mare rău al Parlamentelor noastre".

Curios însă, şi chiar foarte curios mi se pare mijlocul prin care D-l Millerand vrea să asigure guvernelor din Franţa stabilitatea.

„In această privinţă — explică ziarul parizian — D-l Millerand este foarte limpede: El propune ca urmarea *posibilă* pentru ori ce criză ministerială o dizolvare a Camerei şi o nouă consultare a sufragiului universal, aşa încât majorităţile parlamentare, care se încumetează să răstoarne un minister, să ştie bine că adeseori ele se expun să fie disolvate şi trimise din nou în faţa alegătorilor. Această ameniţare ar fi evident de natură să-i facă pe organizatorii de catastrofe guvernamentale să se răsgândească atunci când ar voi să pună la cale vreun vot de blam. Prin această ameninţare s'ar asigura foarte adeseori ministerele Republicei o viaţă durabilă şi egală cu a Camerei însăşi".

Inţelegeţi?

In Franţa, astăzi guvernele stau veşnic cu căciula în mână în faţa parlamentului, care întruna le ţine de păr şi nu le dă pic de odihnă pentru ca, nu subt presiune şi subt ameninţare, ci în linişte şi pe îndelete să poată lua măsurile cele cu adevărat

mântuitoare. In Franţa astăzi guvernele, cu mintea şi cu ochii mereu în spre manevrele deputaţilor şi, preaocupate fiind numai ca să se ţină într'un foarte anevoios echilibru, îşi cheltuesc toată energia într'o muncă stearpă, neavând nici pic de răgaz pentru opere pozitive. Cu alte cuvinte, în Franţa astăzi guvernele, cu totul absorbite fiind de lupta pentru şubreda lor existenţă, se văd mereu silite să amâne pentru mai târziu reformele cu adevărat îndreptăţite şi folositoare.

Ei bine, acestea sunt nişte urmări fatale ale mult lăudatului regim parlamentar. Căci la drept vorbind, printr'o nestingherită funcţionare a regimului curat parlamentar, nu se poate ajunge de cât la atotputernicia deputaţilor şi a senatorilor, care ţin la picioarele lor pe miniştrii îngenuchiaţi şi smeriţi. Şi nici nu pot să stea cu capul sus nişte bieţi miniştri, care se ştiu veşnic în primejdie de a fi aruncaţi în orice clipă de pe banca ministerială. Căci, dintr'această nestingherită funcţionare a regimului curat parlamentar, izvorăşte numai de cât şi urmarea că deputaţii nu riscă nimic, răsturnând într'una guvernele. Din potrivă, ei au din aceasta totul de câştigat, pentrucă cu cât mai adeseori sunt răsturnate guvernele, cu atât mai mult deputaţii socotiţi ca ministeriabili îşi văd sporite şansele de a se instala pe banca ministerială. In orice caz, fapt sigur este că o nestingherită funcţionare a *parlamentarismului* cere ca, în timp de patru ani deputaţii să rămână stăpâni nesupăraţi pe mandatele lor, — oricâte guverne ar fi de către ei răsturnate într'aceşti patru ani.

In asemenea condiţiuni, e firesc ca ministerele ţinute mereu subt bici să nu aibă nici stăpânirea de sine, nici autoritatea şi nici independenţa neapărat trebuincioasă pentru a putea guverna. De aceea, d-l Millerand vrea ca printr'o revizuire a Constituţiei să arunce zăbala în gura parlamentului, punându-i deasupra capului ameninţarea că, votând în contra guvernului, îşi poate atrage disolvarea, adică pierderea mandatului. Cu alte cuvinte, d-l Millerand ar vrea ca oricând să poată fi liber să mânuiască în potriva parlamentului această armă a disolvărei. Căci, ne explică *Le Temps:* „Negreşit că şi azi dreptul de disolvare aparţine preşedintelui Republicei, dar exercitarea acestui drept este considerabil retrânsă prin necesitatea de a căpăta un avis favorabil al Senatului, şi de fapt ea a rămas literă moartă".

Pe scurt dar, d-l Millerand ar vrea ca, printr'o revizuire a Constituţiunei, să poată oricând să ameninţe pe deputaţi astfel: ori staţi timp de patru ani subt necondiţionata ascultare a guvernului, ori vă trimit acasă.

Ce însemnează aceasta?

Aceasta nu poate să însemneze altceva decât că d-l Millerand, pierzând nădejdea într'o posibilă educare şi îndreptare a parlamentarilor, — vrea pur şi simplu să-i aducă la ascultare, dar nu prin convingere, ci prin înfricoşare.

Ei bine, prin aceasta s'ar ajunge tocmai la extrema cealaltă, adică tocmai la îngenuchiarea parlamentului în faţa guvernului atotputernic. Prin aceasta s'ar ajunge tocmai la înfrângerea puterei legiuitoare, adică tocmai la umilirea celor care înfăţişază voinţa naţiunei. Prin aceasta s'ar ajunge la o dictatură de 4 ani a puterei executive.

Dar pentru a se putea înţelege cât de anevoios ar fi ca să se ajungă să se ţină în Franţa parlamentul timp de patru ani subt necondiţionata ascultare a guvernului, trebue să avem numai de cât în vedere împrejurările politice de acolo. Vreau adică să spun că, pentru a înţelege aceasta, nu e de ajuns să luăm în cercetare numai împrejurările politice de la noi din ţară, unde majorităţile parlamentare aparţinând de obicei unui singur partid, adică guvernului, nu este tocmai anevoios şi nu este chiar nefiresc, ca să se obţină o astfel de ascultare. In Franţa însă, unde aproape că nu există un partid destoinic să ia singur guvernul, în Franţa unde majorităţile parlamentare cu anevoinţă se închiagă din nenumărate frânturi de partide destul de deosibite între ele şi ca tendinţe şi ca programe, în Franţa, unde prin urmare nu există ca la noi majorităţi parlamentare omogene aparţinând guvernului, este mult mai greu de închipuit că aceste majorităţi parlamentare, atât de slab încheiate, să rabde ca un singur guvern să le bată într'una din picior timp de patru ani.

In orice caz, neîndoios este că, prin această siluire, s'ar mărgini şi în Franţa dreptul de control al Corpurilor legiuitoare. Şi încă ceva: Prin această siluire s'ar ajunge şi în Franţa la un regim asemănător cu cel dela noi, unde, nu guvernele depind de parlamente, ci parlamentele de guverne. Prin această siluire s'ar da desigur o grea lovitură regimului curat parlamentar din Franţa, adică *parlamentarismului*, care vrea ca guvernul, mereu schimbat, mereu primenit după capriţiile majorităţilor să fie nu numai veşnic o emanaţiune a parlamentului, dar încă şi o jucărie în mâinile lui.

Dar nu e numai atât:

„D-l Millerand — adaogă *Le Temps* — crede că această extindere a dreptului de disolvare recunoscut preşedintelui Republicei ne impune numai decât şi o întărire a autorităţii preşedintelui prin lărgirea colegiului chemat să-l aleagă, adică prin adăogirea la Adunarea naţională a unor elemente streine dacă nu politicei, cel puţin Parlamentului".

Cu alte cuvinte, d-l Millerand ar vrea ca pe viitor preşedintele Republicei să fie ales nu numai de senatorii şi deputaţii întruniţi într'o Adunare naţională, ci şi de alţi factori ai vieţei publice neaparţinând Parlamentului, adică neatârnând de voinţa poporului suveran. Şi aceasta: numai pentru a-i se putea întări autoritatea preşedintelui, sau mai lămurit: numai pentru a se putea spori neatârnarea preşedintelui faţă de Parlament. Ei bine, şi din această plănuită încercare de a se micşora prerogativele Parlamen-

tului, se poate vedea că în Franţa, factorii puterei executive nu prea sunt încântaţi de prea aprinsa dragoste cu care factorii puterei legiuitoare caută să-i tot înlănţuiască. In orice caz, nu din această plănuită încercare se poate vedea că în Franţa se arată prea multă încredere factorilor aleşi prin votul universal.

Pe scurt, pretutindeni lumea se arată sătulă de excesele parlamentarismului. Cel puţin în Franţa, unde excesele parlamentarismului şi-au dat mai din belşug roadele, intenţiunea de a se strâmtora puterile aleşilor naţiunei nici nu se mai ascunde. Şi când spun aceasta, mă gândesc la acel regim al decretelor-legi practicat şi de guvernul d-lui Poincaré, regim pe care şeful radicalilor socialişti, d-l Herriot, nu s'a sfiit să-l socotească drept o îndrumare în spre acele *senatus-consultum* prin care Romanii se sileau să ocolească prea asprul cuvânt de dictatură.

Este dar sigur că, în deobşte, puterea executivă caută să se smunească din cleştele puterei legiuitoare, adică din braţele poporului, fie pentru a se lăsa în braţele unui Mussolini sau unui Primo de Rivera, fie pentru a încerca să ridice în faţa Camerei izvorîte din voinţa poporului suveran un Senat compus în mare parte din senatori inamovibili şi nedepinzând de voinţa poporului suveran.

Sunt aşa dar semne că azi pretutindeni se poate vorbi nu numai de o criză a parlamentarismului, ci încă şi de o agonie a parlamentarismului.

M. Mihăileanu
Profesor, Piteşti

Cronica pedagocică.

Reforma învăţământului artistic [1]). Arta, prin diversele ei manifestări, stăpâneşte tot mai covârşitor viaţa popoarelor. Con-

[1]) Publicând aci expunerea de motive ce a însoţit proectul prezintat ministerului artelor, în vederea reformei Şcoalei de arte frumoase, se urmăreşte un îndoit scop. Intâi, de a răspândi în cercuri cât mai largi nevoia reformei propuse; al doilea, de a atrage atenţia profesorilor secundari asupra inovaţiunii propuse, de a se admite şi desenul ca specialitate secundară la examenul de capacitate. Ar fi de dorit ca această propunere nouă să fie din vreme discutată de pedagogi. Căci chiar dacă ministerul artelor ar admite propusa înfiinţare a secţiunii pedagogice pe lângă viitoarea Academie de arte frumoase, ea nu ar putea da rezultate înainte de a fi pusă în concordanţă cu programele şi statutele învăţământului secundar, dependinte de ministerul instrucţiunii. La discutarea noilor reforme ale învăţământului secundar, s'ar putea deci ţine seamă de propunerile de faţă, prin care se rezolvă şi pretenţiile, încă nelămurite, ale actualilor maeştri de desen.

Asupra reformei învăţământului artistic în streinătate, în afară de anchetele personale, făcute după războiu, în diferite centre, m'am folosit şi de: *Gedanken zur Kunstschulreform*, de W. Waetzoldt, unde se găseşte şi literatura chestiunii.

firmarea ne-o procură și ultimele experiențe ale Sovietului rusesc. In haosul rezultat din subita și atât de radicala transformare a Rusiei, arta singură, nu numai că și-a menținut rangul de odinioară, dar a căpătat chiar influență tot mai mare. Pe când atâtea valori materiale s'au distrus, muzeele au fost salvate, numărul lor crescând chiar prin secvestrarea operilor de artă particulare; în locul școlilor ce se închid, sălile de spectacole și de concerte se bucură de o afluență nepomenită până aci. Dovadă netăgăduită a setei de artă a poporului și o dovadă și mai evidentă că, prin puterea ei fascinatoare, arta înfrânge și cea mai crudă mizerie; arta singură alină suferințele, potolind instinctul rezvrătitor al masselor.

Dovedindu-se deci un așa de puternic agent social, se impune să dăm cultului artei o atențiune corespunzătoare. Pe când, în unele țări civilizate ale occidentului îndepărtat, grija artei este în sarcina Societății, fără vreun amestec oficial, la noi tot Statului îi revine, deocamdată, îndatorirea de a se ocupa și de această ramură a activității noastre, îndrumându-o spre căile largi și binefăcătoare ce-i rezervă viitorul.

Pentru a atinge rezultatele dorite însă, oficialitatea trebue să purceadă la reformarea, conform spiritului nou al timpului, a institutelor sale de cultivare a artei.

Restrângându-ne deocamdată numai în domeniul artelor plastice, se impune, în primul rând, reformarea Școalei de Bele Arte, astăzi cea mai înaltă instituție de cultură artistică din țară și totdeodată singura pepinieră a maeștrilor de desen.

Fără a pretinde că nivelul artistic al unei țări este în funcțiune numai de școlile sale de artă, totuși trebue să recunoaștem că o îndrumare sănătoasă și o cât mai largă răspândire a desenului și a modelagiului constitue cea mai solidă temelie nu numai a unei largi desvoltări artistice, dar și a regenerării industriei naționale, ce se bizue pe aplicarea inteligentă a desenelor proprii geniului nostru. Căci deși nu avem pretenția ca Statul să creeze artiști, el are însă interesul și chiar îndatorirea de a pune la îndemâna viitorilor lucrători sau artiști industriași cele mai bune mijloace de educație specială, a cărei bază nu o poate forma decât predarea rațională a desenului. Acesta este de folos însă nu numai celor ce se destină artei libere și aplicate, sub diferitele ei forme, dar și tuturor intelectualilor. Orice om cult ar trebui să știe să deseneze, precum și scrie, desenul fiind, în unele cazuri, o mai perfectă redare grafică a gândului decât cea mai amănunțită descriere.

Generalizarea predării desenului în toate școlile de orice grad, începând dela cele elementare și până la cele normale, nu se poate obține decât prin profesori de desen bine pregătiți într'acest scop. Educarea lor nu se poate aștepta decât dela o secție

specială a Școalei de Arte Frumoase, care astăzi, deși este singura producătoare de „maeștrii de desen“ nu prevede însă în programul ei nici o îndrumare pedagocică a viitorilor profesori. Această singură constatare ar motiva o cât mai grabnică reformă a învățământului nostru artistic.

Dar preschimbarea stării actuale a Școalei de Arte Frumoase se impune și din cauza învechitei ei organizații, care o menține în starea de lâncezeală în care se găsește. Regulamentul ei nu mai corespunde cerințelor vremei și cea mai bună dovadă a părăsirei Școalei oficiale ne-o dă alcătuirea așa zisei „Academii Libere“ care, prin puținele avantagii de lucru ce oferea, a atras la început o parte a tineretului amator de artă. Din cauza lipsei de organizare și de spirit de continuitate, și această inițiativă a dat greș. Succesul ei, la început, rămâne totuși o îmbucurătoare constatare, că dorința cultului artei este foarte vie în generația de azi și constitue încă un stimulent la o cât mai repede și radicală reformă a învechitei noastre școale.

Un vițiu fundamental în actuala organizare constă într'o prea severă reglementare, în dauna libertății de acțiune a profesorilor. Luându-se drept pildă programele școlilor secundare, cu care pe nedrept au fost asimilate cele de arte frumoase, s'au alcătuit regulamente mai drastice și programe mai amănunțite decât ale oricărei alte Academii din streinătate. Regulamentul de administrație interioară a Școalei, din 1908, prevede, sub 325 articole, cele mai neînchipuite restricțiuni, mult prea severe chiar pentru seminariști.

Contra programei de studii, decretată în 1909, care mergea cu detaliul până a preciza anume care opere urmau să fie interpretate din fiecare artist, am protestat la timp[1] punând în evidență imposibilitatea aplicării ei. De fapt toate aceste programe au fost desconsiderate, stânjenind însă activitatea normală a Școalei și mai ales progresarea ei.

Dovedindu-se inanitatea acestor regulamente și programe restrictive, se impune ca reforma proectată, conformându-se spiritului nou al timpului, să aibă ca bază o cât mai largă libertate a învățământului artistic, punându-se temeiu nu pe prescripțiile regulamentului ci pe puterea individualității maeștrilor. O academie a artelor frumoase trebue să fie un vast atelier, în care munca fiecăruia să fie cât mai mult intensificată. Individualitatea elevului trebue respectată și profesorul nu are decât să o îndrumeze prin sfaturi practice. Spre deosebire de învățământul secundar, trebue părăsit sistemul de până aci al diviziunii elevilor în clase și a pro-

---

[1]) Istoria artei și însemnătatea ei în învățământul universitar, „Convorbiri Literare“, 1912, pag. 24 și urm.

movării lor pe baze de note sau distincții semestriale și a tuturor celorlalte metode de pedagogie clasică, incompatibile cu producția artistică.

O cât mai largă libertate trebue să constitue baza învățământului artistic, care, aiurea, nici nu se capătă în școli ale Statului, ci numai în atelierele artiștilor, ca și în epoca de aur a artei din timpul Renașterei italiene. In așteptare ca și la noi desvoltarea artistică să fi ajuns la un așa nivel, se impune ca Statul să-și rezerve rolul educativ, pe care în alte țări îl are Societatea.

In cursul pregătitor și comun pentru toate secțiunile Academiei se va preda desenul și modelagiul, pe care, indiferent de specialitatea ce o va alege în urmă, trebue să-l învețe temeinic orice artist. Căci după cum un literat trebue să cunoască perfect gramatica și sintaxa limbei în care vrea să-și exprime gândirile, tot astfel și artistul pictor sau sculptor trebue să fie familiarizat cu tehnica desenului și a redării plastice.

După terminarea acestui curs fundamental se pășește pragul propriu zis al Academiei, în care începe specializarea. Aci vor predomina înclinările particulare ale fiecăruia în felul cum vede și interpretează natura, ale cărei forme și le-a apropiat prin redarea ei în desenuri amănunțite.

Academia noastră oficială să se restrângă deci în a pune la dispoziția doritorilor de artă localuri proprii, înzestrate cu materialul didactic și modelele necesare, sub conducerea celor mai experimentați și recunoscuți maeștri în diferitele specialități. Elevii să fie selecționați, eliminând din timp pe aceia a căror năzuințe nu se pot evidenția. Se scutește astfel societatea de atâtea închipuite talente cari, incapabile de desvoltare, alcătuesc acea pletoră de pseudo-artiști, tributari clandestini ai bugetului Statului și defăimători ai renumelui artei românești.

Candidaților admiși să li se dea posibilitatea de a lucra în cele mai favorabile condițiuni, predându-li-se elementele fundamentale atât teoretice cât și tehnice, cari fiind bine statornicite numai au nevoe să fie din nou experimentate de fiecare începător, răpindu-i un timp ce se compensează prin experiența seculară a predecesorilor.

Odată familiarizat cu execuția practică a diferitelor ramuri artistice, discipolul trebue lăsat să înfăptuiască nestânjenit plăsmuirile sale sub paza și sfaturile profesorului. Acesta se va feri să asuprească individualitatea elevilor prin impunerea personalității sale și a felului său particular de a concepe și exterioriza arta. După trecerea de cel mult trei ani în asemenea ateliere speciale, elevii cei mai distinși se vor bucura de favoarea unor ateliere de compoziție, puse la dispoziție de Academie, pentru realizarea concepțiilor lor la adăpostul grijilor cari, deseori, împiedică pe artiștii începători de a putea lucra nestânjeniți. Alături de atelierele de studii speciale, Academia va avea ateliere de aplicație, în cari se

vor executa lucrări practice, fie de sculptură în diferitele materiale, precum şi în deosebitele technice ale picturei, ca frescul, tempera, etc.

In alte ateliere de aplicaţie se vor executa lucrări de artă decorativă sau lucrări grafice (gravură precum şi scrierea artistică).

Prin această strânsă colaborare a elevilor cu profesorii lor în atelierele de aplicaţii se naşte acea legătură sufletească atât de necesară tinerilor învăţăcei, cari astfel se iniţiază mai adânc în tainele adevărate ale artei.

Lucrarea în ateliere mai are marele avantagiu de a oferi elevilor ocazia de a se perfecţiona în executarea unor proecte pe cari până aci, în sculptură de pildă, nu le realizau decât în humă sau cel mult în gips, fără a fi avut ocazia, în şcoală, să cioplească în piatră sau să toarne în bronz vre-o lucrare de a lor. Prin executarea operilor profesorilor sau prin participarea lor la alte lucrări, elevii îşi vor mai asigura şi sorginţi de câştig spre înlesnirea studiilor.

Profesorii de pictură vor putea de asemenea intreprinde zugrăvirea bisericelor, pe cari le vor executa cu elevii atelierelor de aplicaţie. Şi la lucrări mari de decoraţie a întreprinderilor publice elevii atelierelor de aplicaţie vor concura cu folos din punct de vedere educativ, şi chiar cu câştig material. Academia va deveni astfel un centru artistic în care învăţământul teoretic va fi ajutat de cea mai largă şi rodnică activitate practică, spre folosul artei în genere şi al elevilor în special.

Acest învăţământ liber al Academiei constitue secţia artistică propriu zisă. După terminarea ei se eliberează absolvenţilor, la cerere, un certificat consemnând numărul anilor şi numele profesorilor în ale căror ateliere am lucrat. Asemenea certificate personale nu constitue nici un drept la vre-o funcţie de Stat.

Singură secţiunea pedagogică va păstra un caracter de scolaritate, eliberând diplome cari vor da dreptul la catedrele de desen în diferitele grade ale învăţământului. Numai în această secţiune primirea elevilor va fi supusă unor anumite condiţiuni, pe când în celelalte secţiuni se va putea înscrie oricine va dovedi că are aptitudini artistice capabile de desvoltare.

In acest caz se va obţine libertatea învăţământului artistic pe deoparte şi tot odată prepararea unui corp de profesori de desen, cari să fie egali în grad cu colegii lor. Căci prin absolvirea secţiunii pedagogice se va putea alege şi desenul ca specialitate secundară la capacitate pentru cei cu specialitatea principală a geografiei, istoriei şi ştiinţelor naturale, sau altele, cari implică cunoaşterea cât mai temeinică a desenului, necesar unei bune predări.

Astfel recrutaţi, viitorii profesori de desen, spre deosebire

de maeștrii de azi, vor fi nu numai îndrumători ai desenului dar și adevărați propagatori ai frumosului în școli.

Introducându-se cu ajutorul lor educația estetică în școli, se va obține nu numai lărgirea orizontului cunoștințelor elevilor, dar se va influența și în mod binefăcător asupra stării lor sufletești, arta având o necontestată și azi bine recunoscută înrâurire asupra sufletului copiilor, de care Școala trebue să ție seamă în sistemul său educativ.

Conform nevoilor actuale și tendințelor sociale, va trebi ca și în organizația internă a Academiei să domine un cu totul alt spirit decât până aci.

Disciplina autoritară, care crea abizuri între dascăli și elevi, va trebuì să cedeze unei colaborări pe bază de bună înțelegere între autoritate și populația școlară. Elevii, prin reprezentanții lor, vor avea vot consultativ la toate consfătuirile corpului profesoral, având dreptul să facă propuneri ce vor fi supuse discuțiunii.

Sub conducerea administrației Școalei și cu ajutorul Statului se vor organiza căminuri, case de consum și popote interne ale Academiei, preparându-se astfel o cât mai plăcută și lesnicioasă viață în republica academică a artei.

De spiritul larg al libertății dar și de răspunderea ce ea implică trebue să fie convinși în primul rând profesorii. Ne mai fiind sclavii unui program uniform, fiecare va putea să desfășure nestânjenit o activitate artistică proprie, căutând să pue în valoare aspirațiile și mijloacele technice ale elevilor săi. Din concurența celor mai opuse directive artistice va rezulta o cât mai rodnică emulație în interesul și profitul general.

Buna îndrumare a Academiei fiind condiționată de profesorii ei, trebue să se recunoască acestora gradul egal cu al profesorilor universitari, nu numai pentru prestigiul moral, de care au nevoe, dar și pentru a li se crea o situație materială, care să-i pună la adăpostul nevoilor ce ar stânjeni avântul aspirațiunilor lor artistice.

Recunoscându-se celor actuali drepturile câștigate, viitorii profesori se vor numi fără formele jignitoare ale concursului, ci prin simplă decizie a Ministerului, dintre candidații propuși de Consiliul profesoral al Academiei.

Numirea se va face pe termen de 3 sau 5 ani, cu drept de reînoire; după expirarea celui al doilea termen, numirea va căpăta caracter de definitivat, socotindu-se drepturile la gradație și pensie dela data primei angajări.

Ca un stimulent mai mult pentru profesorii ale căror cursuri și ateliere vor fi mai frecventate—elevii alegându-și singuri pe maeștri preferați—se va ceda fiecărui profesor 25% din taxele anuale ale

elevilor înscrişi în atelierele respective. In schimb însă profesorii vor scuti de taxe un procent de 25% din elevii meritoşi, aleşi de Consiliul profesoral.

Elevii distinşi din atelierele de compoziţie vor putea fi însărcinaţi cu predarea cursurilor libere de seară, încasând la rândul lor 25% din taxele acelor înscrieri. Căci pentru o mai largă răspândire a artei, Academia va institui, în măsura sălilor disponibile şi a posibilităţilor, cursuri libere de desen pentru publicul neînscris regulat.

Deasemeni publicul amator va fi admis — în schimbul unei taxe duble — la cursurile teoretice şi la excursiile şi serbările cu caracter mai larg ale Academiei.

Prin această participare a publicului la activitatea Academiei se va stârni interesul pentru instituţie şi dintr'o legătură mai intimă cu marele public nu vor putea rezulta pentru Academie decât avantagii, nu numai morale dar şi materiale. Căci scopul ei este de a câştiga încrederea nu numai a cercurilor oficiale dar şi a publicului, din massa căruia se recrutează elevii. Ridicându-şi prestigiul, prin bune expoziţii anuale, Academia va împlini rolul de focar al educaţiei artistice din ţară, la care trebue să tindă.

Pentru a atinge această ţintă înaltă, Statul trebuie să se îngrijească a alege ca profesori pe cei mai renumiţi artişti din ţară, sau a aduce la nevoe, la început, pe un timp limitat, forţe recunoscute din streinătate.

Deasemeni direcţia Şcoalei, de care va depinde, în lipsa regulamentelor migăloase de până aci, întreaga organizare şi îndrumare a Academiei, trebue încredinţată unei personalităţi de seamă, având prestigiul necesar să poată armoniza acest vast complex, lăsând însă liber joc individualităţilor celor mai deosebite, tocmai în vederea unei mai variate şi rodnice activităţi, bazată pe emulaţia factorilor hotărâtori.

Statului îi mai incumbă obligaţia de a destina nevoilor Academiei un local propriu cu ateliere cât mai numeroase şi mai bine condiţionate şi a le înzestra cu materialul didactic, astăzi neexistent. Din cauza lipsei de sală, la care se adaugă adesea lipsa de combustibil şi de modele, Şcoala este nevoită să întrerupă chiar slaba existenţă ce e osândită să ducă în actualele împrejurări. Halul în care lâncezeşte învăţământul artistic este nedemn de un Stat năzuind la rolul de focar de civilizaţie la hotarele răsăritului european.

Lipsa unui învăţământ artistic este încă şi mai izbitoare într'o ţară ca a noastră, cu o populaţie ce se distinge tocmai printr'un instinct artistic deosebit şi din belşug manifestat prin neîntrecutele producţii ale industriei casnice ţărăneşti.

Paralel cu fatala dispariţie a artei populare, faţă de con-

curenţa produselor fabricate şi a condiţiilor de producere tot mai neprielnice, ar trebui să ne îngrijim cât mai intens de cultivarea simţului artistic în şcoli, pentru a nu lăsa să se atenueze cu totul simţământul aristic înăscut, cu care pe drept ne făleam.

Ne mai putându-se menţine, în mod empiric şi prin artişti anonimi ca până aci, sentimentul frumosului trebue cultivat prin şcoli, muzee, expoziţii, etc. Căci ar fi criminal din partea noastră să asistăm la agonia artei pământene, fără să încercăm a o perpetua prin alte mijloace decât cele ineficace de pînă aci. Să nu ne mulţumim a aduna numai în muzee ultimile produse rămase încă din tezaurul artistic al poporului nostru, ci să ne străduim să salvăm sămânţa chiar care a germinat atâta frumuseţe, înfăptuită de zugravii şi meşterii zidari ai frumoaselor monăstiri, sau de mâna măiastră a ţărancei. Să păstrăm deci, cultivându-l prin şcoli, acel simţământ al artei, cu care din strămoşi este înzestrat neamul românesc. Avem greaua răspundere de a păstra şi cultiva o aşa de strălucită moştenire.

Dar nu numai pentru motivele etice, pe scurt enumerate, ci şi pentru însemnatul ei rol social, arta trebue cât mai intens cultivată.

Dela un popor ca al nostru, la care cultul frumosului este încă aşa de viu în straturile cele mai largi, se poate nădăjdui cea mai neaşteptată regenerare, bazată pe o înţeleaptă educaţie artistică a maselor.

Problema este prea ispititoare pentru a nu motiva reforma propusă, instituindu-se Academia de Arte Frumoase ca fundament la viitoarei educaţii artistice a poporului român.

Al. Tzigara-Samurcaş

Cronica Artistică

Salonul Oficial. Cu tot localul absolut impropriu pentru o manifestare de însemnătatea şi semnificarea unui salon menit să ne arate nivelul artistic la care au ajuns astăzi sculptura şi pictura în ţara românească, şi cu toate abţinerile din partea unor fruntaşi, — D-nii Mirea şi Ştefan Popescu, care ne trimite o sugestivă lucrare, prin coloarea ei, dar de prea mică dimensiune pentru însemnata d-sale personalitate artistică, — salonul se înfăţişează destul de demn şi frumos.

Dacă mulţămită unei prea accentuate bunăvoinţi a juriului s'au strecurat şi lucrări care n'aveau ce căta acolo, nici măcar prin intenţii necum prin vre-o valoare oare-care, media lucrărilor însă atinge un nivel ce ne impune respect faţă de intenţiile cât şi faţă de realizările ce şi-au găsit o definitivă esprimare în lucrările unora dintre artişti.

E drept, că n'avem inovaţii technice şi nici curente proprii create numai cu mijloacele noastre, dar, aşa cum se prezintă, o parte din lucrările aduse, denotând şi muncă pricepută şi mai ales şi

Fr. Şirato *Intâlnirea* Clişeul Salonului.

multă sensibilitate, ele se impun, chiar de nu ar avea alte calităţi, atenţiunii deosebite a cercetătorului primului nostru salon,

Salonul acesta ne-a arătat că se munceşte din plin şi cu belşug de rod pe tărâmul activităţei noastre plastice şi că artiştii noştri, de multe ori cu preţ greu, reuşesc să smulgă din sufletul lor şi din al nostru clipe de adevărată şi neperitoare frumuseţe. Cei

mai mulţi ne-au dovedit, şi chiar cu prisosinţă, că pot culege şi transpune în imagini preţioase vibraţiile artistice ale întregului suflet românesc, prezentându-ne sensibilitatea şi aspiraţiunile ei în pagini, care vor rămânea de-altfel singurele documente dupe care se apreciază, de-alungul vremurilor, vitalitatea unui popor.

Artiştii ne-au arătat ce pot, juriul a fost animat de cele mai largi vederi în aprecierea operilor aduse spre admitere, probă că sunt reprezentate toate genurile şi toate manierele adoptate la noi cu o nepărtinire de netăgăduit. Un element însă n'a fost la înălţime şi tocmai elementul căruia i-se adresa efortul făcut: publicul. Ar mai fi de scuzat oare-cum indiferenţa din partea publicului faţă de cutare sau cutare expoziţie individuală, dar faţă de tot ce are ţara mai select, înfăţişat într'un mănunchi de netăgăduită valoare, nu e de admis. In ori-ce altă ţară deschiderea unui astfel de salon, întâiul nostru salon dupe războiu, ar fi fost aşteptată nu numai cu înfrigurare, dar acel Salon ar fi fost neîncăpător pentru publicul ce s'ar fi perindat, zi dupe zi, prin faţa operelor expuse.

La noi, îmbulzeala de rigoare a zilei de deschidere, „vecinicul viu să văd că mă văd alţii", şi alt nimic.

Interesul pe care publicul l-ar fi manifestat ar fi fost tocmai măsura care ne arată cât de adânc sunt înfipte rădăcinele artei adevărate în sufletu-i, sau nu.

Proba a fost făcută: arta la noi nu e trăită aşa cum se trăieşte în alte părţi şi toată agitarea din zilele de vernisaj a pictorilor sau sculptorilor „en vogue" nu e, cu mici excepţii, decât un punct oare-care de îndeplinit din obligatorul carnet mondain.

Şi aceasta în special pentru publicul care, având şi cultură şi mijloace, ar putea contribuì mult la înflorirea şi mai spornică a artelor la noi. Incă odată: aceea ce rămâne, şi mai ales aceea după ce se judecă valoarea unui popor, e tocmai opera de artă, a cărei propăşire, ori-cât s'ar munci o binevoitoare oficialitate, fără interesul publicului nu poate avea loc.

Şi acum putem reveni la salonul nostru. Din motive a căror cauză n'o putem preciza — spaţiul fiind acelaş pentru acelaş număr de lucrări — prin negruparea lucrărilor mai mult sau mai puţin aproximativ în familii, s'a ajuns la creiarea de vecinătăţi supărătoare pentru anumite pânze. Nu vedem cum ar putea sta alături, fără să sufere şi una şi alta, o lucrare impresionistă pură pe vibraţie de culoare şi lumină, alături de o placidă operă efectuată în genul celor de-acum 40-50 ani. Renunţând deci la analiza pânzelor pe familii, tocmai din pricina amestecului şi risipirei lor în tot chipul, ne vom mărgini la citare şi la o sumară analiză a câtor-va din artiştii mai reprezentativi.

In sala întâia se impune lucrarea D-lui Teodorescu-Sion. Trecând peste un simbolism cam neclar exprimat şi peste oare-cari şovăeli technice, lucrarea se impune prin însemnate calităţi picturiceşti.

Râvna D-sale ca şi a D-lor Şirato şi Dimitrescu de a ne scoate din făgaşul eternului peisagiu, în care ne eam înţelenisem, e extrem de interesantă şi sforţările făcute pe acest teren par a fi un semnal de o nouă îndrumare.

St. Dimitrescu *Cina* Cliseul Salonului.

In aceiaşi sală expune şi D-l Pallady un superb nud, realizat cu subtilităţi şi rafinerii de tonuri care fac din el bucată demnă de ori-ce mare salon din străinătate.

D-l Verona în pânza D-sale „La Seceriş", pare că vrea să ne arate că adaptarea pe alocuri a unei technici impresioniste nu permite etalarea unei visiuni ca a D-sale pe o pânză de dimensiuni prea mari. Amestecul de technici diferite transformă intenţiunea impresionistă într'atât încât îi răpeşte frăgezimea viziunei optice primare. La D-l Troteanu nu putem insista, pânza D-sale fiind pusă pe efecte nesusţinute de prea mari convingeri artistice. D-l Baillayre-Ballier expune două panouri interesante cu caracter mai mult decorativ. Poate că reducerea dimensională a tablourilor D-sale ar concentra şi mai mult interesul lor.

La D-l Ghiață care ne obicinuise cu lucrări mai susținute, constatăm o oare-care grabă în fixarea subiectului pe pânză, acum, când d-sa părăsește postura impresionistului. Relevăm aceasta cu atât mai mult, cu cât s'a distins altă dată prin lucrări mai concentrate. O apariție cu totul interesantă și de o netăgăduită valoare este aceia a D-lui I. Mihail, cu trei lucrări cari ne redau icoana unui suflet vibrant de adevărat artist. D-na Tomescu-Scrocco continuă același gen cu intențiune de mare luminositate de „plein air" fără să o realizeze prea mult. La D-na Storck constatăm preocupările serioase din domeniul expresionismului cu năzuințe spre abstracte, care i-au asigurat un loc printre fruntașii picturei noastre, față de o portreistică așezată pe baza naturalist-obiectivă, în mare parte influențate de marile exemple ale picturii clasice. Portretul prezentat de D-l Steriade dovedește și de data asta că genul acesta nu a fost nici odată printre genurile tari ale impresionismului; D-sa reușind totuși să caracterizeze personajul reprezintat obține chiar prin acest fapt un rezultat maxim.

Un amestec de intenții impresioniste puse pe un puternic strat naturalist produce impresia de șovăială la D-l Schweitzer-Cumpănă. La D-na Bulighin, la D-nii Corneliu Mihăilescu, Maxy, precizarea prea reală a motivului pictural face ca preocupările de cubism, cu încercarea lor de spiritualizare a materiei, să apară cu totul pe planul al doilea; în special la D-ra Bulighin și D-l Mihăilescu Corneliu, la cari aceste preocupări se traduc, în cazul de față, prin descompuneri destul de nevinovate și forme în fațete.

La D-ra Râmniceanu, în special bucata cu irișii, tendința de desmaterializare a obiectului apare destul de pură și lucrarea D-sale e o lucrare valoroasă în acest sens. Vigoarea cu care D-l Popescu Vasile atacă lucrările D-sale, precum și coloristica sa dau pânzelor, cu toată nedeciziunea intențiilor artistului, o valoare destul de reală. Lucrarea D-lui Șt. Dimitrescu, plină de poezia interioriului rural, umil și purificat sufletește, conține și o interesantă încercare de compoziție prin concentrarea lineară spre punctul central al tabloului: personagile așezate în jurul mesei spre care se întind brațele celor așezați la „Cină". Atitudinile familiare ale țăranilor și gesturile lor liniștite, ezitante parcă, împărtășesc întregei scene o atmosferă de delicateță și bună cuviință. Pânzele D-lui Pătrașcu denotă și de data aceasta puterea de solidificare a corpurilor din natură printr'o densitate a pastei picturale, calitate care îl pune fruntaș, în acest sens, printre artiștii actuali.

Pânza cea mai de seamă a Salonului rămâne pânza expusă de D-l Șirato. E frământat de problemele cele mai serioase, în special de spiritualizarea formei și înlăturarea lestului material fără ca volumul să sufere și nici ca subiectul să piardă din comprehensibilitate. In pânza D-sale liniile dominătoare ale peisajului se desprind organic din masa centrală, accentuând imaterialitatea

acelei mase şi păstrându-i, prin o extraordinară echilibrare, toată realitatea aspectului naturii. Culoarea, de loc căutată, apare ca ceva cu totul firesc, ca ceva care nu putea fi alta decât aceia pusă.

Fr. Storck *Tigancă* Clişeul Salonului

La D-l Bunescu întâlnim o frumoasă încercare de realizare pusă pe un impresionism destul de subtil a unui subiect extrem de

greu „Răstignirea lui Christ", greu mai ales prin varietatea cu care a fost prezentat până acuma.

O. Han *Isus şi Magdalena* Clişeul Salonului

Ca sculptură avem lucrări de mare merit expuse de D-nii Paciurea, Han, Storck, Medrea, Jalea şi alţii. Nu prea numeroase, lucrările prezentate ating un serios nivel artistic. D-l Paciurea

mereu preocupat de prinderea insesizabilului, în goana sa după înfăţişeri de chimere, atrage probleme extrem de interesante.

O lucrare de valoare deosebită aduce D-l Storck cu un bust de ţigancă, vădit preocupat de intenţiuni expresioniste, realizate destul de aproape.

Printre cele mai de seamă lucrări de sculptură prezentate, rămâne însă minunata bucată a unuia dintre cei mai sensibili artişti ai noştri: Isus şi Magdalena D-lui Han. Simbolismul rafinat şi subtil care se desprinde din atitudinea personagiilor e susţinut de schela construetivă a liniilor complecte dintr'un puternic sentiment al formei şi al subiectului.

D-l Medrea aduce frumoase lucrări, ce dovedesc un progres vădit şi în concepţiune şi în realizare.

Încă odată salonul actual se prezintă la un nivel artistic deosebit şi nu putem în deajuns atrage atenţia asupra mişcărei artistice pe care ne-o înfăţişează.

Dem. M. Popescu

Cronica Teatrală

Intâile încercări de teatru ale lui Petre Liciu. Cam pe la anul 1886, pe când Iaşul era în plină activitate literară şi artistică, — poeţi şi scriitori ca N. Beldiceanu, Miron Pompiliu, Ion Creangă erau în viaţă, trăia Eminescu, trăia Alexandri; pe locul Universităţii de astăzi se ridica Teatrul Naţional cu artişti ca Luchian, Galino, Bălănescu, Arceleanu, iar alături Şcoala de Bele Arte; pe când era în fiinţă Societatea Amicii Artelor, în scop de a răspândi gustul pentru arte, mai ales muzica, — pe atunci, un grup de băeţi dela Liceul Naţional: Petre Liciu, Belador, Vlad Cuzinschi, Sacheti, Max, au hotărât să joace teatru.

Petre Liciu era elev în clasa III-a, ceilalţi cam la fel, având toţi vârsta între 12 şi 14 ani, afară de Max, care, ceva mai copt, intrase ca voluntar în armată făcând serviciu la pompieri.

Petre Liciu era fiul lui Gh. Liciu, pe atunci Consilier la Curtea de Apel din Iaşi; familiile noastre bune prietene, iar fratele meu Valeriu, azi Colonel de artilerie, elev şi el la Liceul Naţional în clasa I-a, bun prieten cu Petrache Liciu.

— Ştii ceva măi Valeriu? spuse într'o zi Petrache Liciu lui frate-meu, — jucăm teatru la tine acasă în grajd şi şură, căci tot nu mai ţineţi voi acum trăsură şi cai. Facem din grajd scenă, iar şura, sală pentru public. Punem intrarea cu plată: 15 bani stalul I, 10 bani stalul al II-lea şi 5 bani galeria, iar câştigul îl împărţim între noi.

— Bine măi Petrache, dar să cer voe tatei, căci trebue să

spargem grajdul, să-i scoatem câteva scânduri, ca să-l putem face scenă.

Zis şi făcut. Tatăl meu [1]), care în tinereţea sa, la 1853, fusese iniţiatorul mişcării teatrale româneşti în Ardeal, unde organizase reprezentaţii de teatru cu dilentanţi, jucând la Braşov piesele lui Alexandri, nu se împotrivi de loc, ba, din contra, găsi ideea foarte bună, căci era pentru băeţi o distracţie inteligentă şi mai cu folos decât să meargă să bată mingia pe malul Bahluiului sau în curtea Bisericii Vovidenia, de peste drum de casa noastră, unde jocul de oină se termină totdeauna cu reclamaţii pentru geamuri sparte şi gălăgia jucătorilor, care strica liniştea vecinilor.

Autorizarea fu repede dată.

— Bine, dragul tatei, numai să vă căutaţi şi de carte.

Peste câteva zile, totul era gata; şura măturată; scândurile, care construiau peretele din faţă al grajdului, scoase împreună cu uşa şi înlocuite cu o cortină, la început din câteva cuverturi de pat, iar mai târziu din cauza supărării mamei mele, care-şi vedea lucrurile masacrate, înlocuită cu câţiva metri de stambă albă, pe care se zugrăvise în culoare galbenă o draperie şi câţiva ciucuri.

Reprezentaţiile începeau odată cu vara şi continuau în timpul vacanţelor mari; aveau loc mai în todeauna Duminica seara pe la orele 6 — 7, după ce trecea căldura.

Piesele ce se jucau erau ticluite de Petre Liciu, care se inspira din melodramele ce erau pe atunci la modă şi se jucau la Teatru Naţional. La compunerea unei piese luau parte şi ceilalţi colaboratori, fiecare având a-şi exprima vreo părere sau sugera vre-o idee. In melodramele compuse de tinerii artişti, personagiile principale erau numai conţi şi marchizi, iar în comedii ovreiul, rol în care Max era neîntrecut. Se jucau şi piese din repertoriul Teatrului Naţional, precum şi tragedii cu numeroşi morţi, în care apariţia unei fantome era indispensabilă. La o reprezentaţie numărul morţilor avea să fie atât de mare, încât înainte de a se începe spectacolul, a apărut unul din actori, dacă nu mă înşel Cuzinschi, şi a rugat publicul să se mai îndepărteze cu scaunele, de oarece scena nu era destul de încăpătoare pentru numărul morţilor ce urmau să cadă în grozava tragedie ce se juca.

Petre Liciu avea rolul principal şi dirija spectacolul; când în vreo piesă era şi un rol de femee, se încredinţa lui Belador. Un capot de vară a mamei mele servea de costum pentru fantome. De altfel, în ziua reprezentaţiei, în casa noastră era o adevărată zaveră, căci toate decorurile de pe scenă erau numai lucruri din casă: draperii, mese, scaune, mai ales scaunele pentru staluri ne goleau sufrageria: apoi, cum piesele ce se jucau, erau mai în totdeauna cu subiecte din vremea când se purtau pantaloni scurţi, ciorapi

[1]) Ştefan Emilian, profesor la Universitatea din Iaşi.

lungi şi pantofi, trupa luase un adevărat abonament la ciorapii surorei mele. Intr'o bună zi, sora mea nu-şi găsea o pereche de ciorapi noui-nouţi, răscolise în zadar toată casa, când seara la reprezentaţie îi zări în picioarele lui Cuzinschi.

Dramele şi melodramele compuse de Liciu cu trupa lui aveau multe părţi comice, care stârneau râsul bătrânilor. Astfel îmi amintesc de un dialog între Belador şi Liciu:

— Şi ce făcea mortul?

— Mortul sta întins pe masă...

Din cauza acestor melodrame, tatăl meu, căruia îi plăcea mult teatru lui Alexandri, protesta mereu şi spunea artiştilor să mai schimbe repertoriul

Intr'o zi, trupa anunţă o piesă intitulată „Bastardul". – Ei, poftim le spuse tatăl meu, alt titlu nu aţi putut găsi? de unde, până unde Bastardul? Ştiţi voi ce este un bastard? Era, în adevăr, un titlu care nu se potrivea de loc cu subiectul piesei, dar care pentru autori de vârsta lor era foarte sonor.

Publicul se compunea din părinţi, mosafiri, cari ocupau stalul I-iu; în stalul al II-lea luau loc băeţi dela liceu; iar în stalul al III-lea servitorii noştri şi cei din vecini.

Nu lipsia nici orchestra, care se compunea din actualul General Munteanu, pe atunci elev la Liceul Naţional şi fratele său (decedat) ambii violonişti; iar pentru ca teatrul să fie complect, se instalase şi un bufet sub conducerea fratelui meu, unde, pentru suma de 5 bani, se servea jumătatea unei prăjituri cumpărate pentru aceiaş sumă la o cofetărie grecească din Strada de Sus; diferenţa în plus constituia beneficiul teatrului.

Totalul reţetei unei reprezentaţii, socotind intrările şi bufetul, varia dela 1 leu 50 bani la 2 lei. O singură dată reţeta a întrecut aşteptările, atingând frumoasa sumă de 3 lei. Banii, parte se împărţiau între actori, parte constituiau un fond pentru cumpărarea materialului necesar confecţionării costumelor.

La una din reprezentaţii, dându-mi-se şi mie însărcinarea de controlor la intrare, mi s'a cuvenit suma de 10 bani, drept onorariu pentru serviciul ce îndeplinisem. In acea zi îmi amintesc că printre spectatori se găsia şi Colonelul Groza (mai târziu General Groza) prieten bun al tatălui meu. Max, care-şi făcea serviciul militar şi trebuia să apară într'o comedie în rolul ovreiului, zărind prin gaura cortinei galoanele d-lui Colonel îngheţă:

— Ştiţi ceva? Eu nu mai joc!

— Dar ce ai? Ce ţi s'a întâmplat?

— Ce? nu vedeţi? Vreţi să fiu trimis la comenduire?

Spectacolul nu începu decât după ce tatăl meu liniştise pe fratele meu, spunându-i să-şi caute băeţii de treabă şi să joace teatru, că nenea Groza, cum îi ziceam noi, e om bun, îi place teatru şi chiar vrea să vadă pe Max în rolul ovreiului.

Mai târziu, Petre Liciu hotărî să dea vreo două reprezentaţii

şi la dânsul acasă în strada Gândului, lucru însă cam greu, de oarece nu dispunea de un loc aşa de potrivit ca şura şi grajdul de la noi.

Cu toate aceste, fiind vară cu zile frumoase şi secetoase, improviză o scenă în mijlocul curţii. Cu câţiva metri de pânză, câteva prostiri [1]), cum se zice în Moldova, şi câte un par bătut la fiecare colţ al unei estrade de scânduri, construi o mică cuşcă care constituia scena.

Reprezentaţiile avură loc seara după ora mesei. Cum publicul sta afară în întuneric, iar scena era luminată cu lumânări şi lămpi de petrol, se putea zări toată mişcarea din culise, ceeace făcea ca publicul să se distreze încă înainte de a se ridica cortina, urmărind umbrele ce mereu fugiau pe pânze:

— Uite pe Petrache, striga câte un spectator, îşi lipeşte o barbă.

— N'o fi Belador? spunea un altul, şi tot aşa până ce clopoţelul anunţă ridicarea cortinei.

Timpul însă trecea, an după an, şi talentul mâna mereu pe Petrache Liciu spre drumul Artei dramatice, cu toată supărarea tatălui său, care cu nici un chip nu voia ca fiul său să se facă actor. Astfel, când mai târziu ajunse student la Universitate la Facultatea de drept şi era înscris şi la Conservator, tatăl său, pentru a-l mai distrage dela teatru, îi dete o slujbă la tribunal, crezând că Universitatea şi slujba nu o să-i mai lase timp liber şi pentru teatru.

Imi amintesc, când, într'o zi venind la noi, mama mea îl întrebă:

— Ei, Petrache, am auzit că te-a pus tata în slujbă.

— Da, răspunse Liciu, cu surâsul lui ironic, sunt copist la tribunal.

Surâsul ironic a lui Liciu mi-a rămas şi acum întipărit în minte ca şi figura lui simpatică, cu părul castaniu şi ochii verzi.

Nici slujba şi nici Universitatea nu puteau stinge însă focul lui Liciu pentru teatru.

El continuă să joace în câteva piese pe scena teatrelor Pastia şi Sidoli, împreună cu câţiva diletanţi din Societatea ieşană, în scopuri de binefacere. Astfel jucă în piesele: *Cum sunt toate*, *Un mari dans du coton*.

Mai târziu, când familia lui s'a mutat la Bucureşti, tatăl său fiind numit Consilier la Curtea de Casaţie, Petre Liciu veni la Iaşi, unde împreună cu D-ra Esmeralda Culian, D-ra Cornelia Emilian, sora mea, şi State Dragomir, au jucat, în folosul Societăţii Arhiva Ştiinţifică şi Literară, piesa *Tilică şi fata din casă*, o comedie localizată după Labiche, în care avu mare succes, cule-

[1]) Cearceafuri.

gând aplauzele ieşenilor, veseli de a-l revedea în mijlocul lor. La acea reprezentaţie, State Dragomir repurtă şi el un deosebit succes, mai ales că avu inspiraţia să fie deghizat în bătrânul Gh. Mârzescu, astfel că apariţia lui pe scenă produse o mare surpriză şi mult umor.

Aici se termină primele debuturi ale lui Petre Liciu, căci de acum înainte el devine artistul Liciu şi mai târziu una din podoabele primei noastre scene.

Belador devine şi el artist al Teatrului Naţional din Iaşi, nu pentru multă vreme însă, căci muri ftisic. Vlad Cuzinschi e şi azi un excelent artist societar al aceluiaş teatru.

Cine şi-ar fi închipuit că din micii artişti ce jucau în grajdul şi şura noastră din strada Vovidenia din Iaşi, trei aveau mai târziu să se înroleze în legiunea zeiţei Thalia, unul din ei ajungând chiar o căpetenie a Teatrului Naţional din Capitala ţării.

Anii trec, amintirile rămân. Din când în când, răsfoind un vechiu album, care păstrează încă în filele lui urmele unei lumi idealiste, ce a trăit odată în bătrânul Iaşi, mai regăsesc, scrise de mâna lui Petre Liciu, următoarele versuri, care-mi reamintesc toată fiinţa lui şi zile din copilăria mea:

Muză tu care de mulţi eşci chemată
A'i inspirà
Ajută-mi şi mie măcar odată
Vr'o două versuri să potu cânta
. . . . . .
Dar tu taci muză, nu'mi dai ascultare
Mă laşi părăsitu
Aşa ţi-e capriciulu ca nu fiecare
Să pòtă de tine să fie iubitu.

* * *

Deci uitatŭ de tine mai multŭ ce potŭ face
De cât a tăcea?! . . .
Ins'aceste rânduri, a crede îmi place
Că poate amintirea'mi o va putea păstra!

In sară de Crăciun
P. Gh. Liciu

Versuri improvizate de dânsul, când venise la noi, cu toată familia lui, la Pomul de Crăciun şi scrise într'un album al sorei mele.

De atunci a trecut multă vreme, eu eram şcolar în clasa II-a primară, iar teatrul românesc încă în faşă. Azi când scenele noastre naţionale au atins o aşa de frumoasă desvoltare, am crezut de interes a arăta cum a început tocmai unul dintre cei mai de frunte artişti ai noştri, neuitatul meu amic Petrache Liciu.

D. St. Emilian

RECENSII

Simeon Reli, *Amintiri dintr'un Castel la Nistru,* Buc. 1924.

Titlul e romantic, dar cuprinsul este istoric. «După acte şi documente», autorul a cercat să ne dea câteva „icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei dintre Nistru şi Prut" : Un vechiu castel boieresc lângă Nistru, Marele logofăt Mateiaş Gavrilaş, Bucovina şi Cantacuzinii, Diploma de baronie austriacă a unui boer din Oltenia, etc.

Profesor şi cleric, scriitorul povesteşte cu adevărata pietate despre trecutul oamenilor şi al locurilor pe care le cercetează. Lucrarea e o serioasă contribuţie la luminarea problemei etnografice din acel ţinut atât de rutenizat în cursul stăpânirii austriace. Tot deodată, se lămureşte într'un caz tipic procesul de transformare al proprietăţii rurale şi împrejurările în care boerii au ajuns mari proprietari, stăpânind unul singur câte un ţinut întreg, cum a fost logăfatul lui Vasile Lupu, Mateiaş Gavrilaş. — Atât pentru istoric, cât şi pentru etnograf şi sociolog, paginile intitulate impropriu „Amintiri", sânt de un preţ deosebit.

S.

Alexandru Lupeanu, *Blajul istoric,* în icoane, Blaj 1924.

Noi n'avem monografii ale oraşelor, afară de prea puţine cazuri. E vremea să împlinim aceasta lucrare, cu atât mai mult, cu cât materialul nu lipseşte pentru a scoate la iveală uneori lucruri cu adevărat interesante. Aşa e cazul cu Blajul. Din vremea lui Herboldus până la Barnuţiu în 1848 şi la sborul lui Vlaicu în 1911, Blajul a avut un trecut mai însemnat decât îl bănueşte micimea lui ca populaţie.

Autorul, un scriitor plin de evlavie pentru oamenii care au ilustrat „Roma cea nouă", ştie să înşire în 34 de pagine atâtea evenimente însemnate pentru fiinţa neamului nostru, în cât cărticica mişcă chiar şi sufletul celui mai apatic. — Tineretul şcolar şi toţi cei care fac excursii prin partea locului ar trebui s'o citească rând cu rând şi să-şi întipărească în minte tot cuprinsul ei.

M.

Teodor Bălan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina,* pe timpul războiului mondial (1914—1918), Cernăuţi 1923.

O carte care ar fi trebuit să stârnească o mare vâlvă, dacă timpurile n'ar fi atât de rele cum sânt. Un profesor, un om cu simţ de răspundere faţă de adevăr, — şi pedeasupra un bun Român, — şi-a propus să arate cu acte şi documente cum au pătimit Moldovenii din margina

de sus a țării în anii cumpliți, când războiul îi învăluise din toate părțile.

Ce-au făcut Nemții și ce-au făcut Rușii cu bietul nostru popor e descris în chip nu se poate mai dramatic. Dar paginile cele mai amare sânt acelea, în care se arată cum ticăloșia unor Români s'a adăogat ticăloșiei streinilor, pentru a pleca până în țărână fruntea poporului nostru.

Avem aci nu numai pagini de istorie, dar și o pagină de morală, — ar trebui să zic de moralitate, de oarece mișeii care vânduseră neamul lor trăesc și azi printre noi, fără ca nimeni să le fi cerut socoteală de trădarea lor. — Ba unii sânt puși chiar în fața tineretului ca pilde de viață.

Cartea profesorului Bălan e dintre cele mai nimerite să deschidă ochii tineretului asupra greutăților prin care a trecut neamul până să-și vadă unitatea politică realizată.

S. M.

Al. Marghiloman: *Reintrarea Basarabiei la sânul patriei-mume.* Tip. Eminescu, 1924.

La 9 Aprilie trecut s'a sărbătorit pentru prima dată ziua de 27 Martie st. v. a anului 1918, când Basarabia s'a reîntrupat la patria mumă. În același timp cu serbările oficiale dela Chișinău, s'a ținut și în Capitala Regatului o întrunire neoficială dar impunătoare, în care s'a serbătorit odată cu aniversarea Unirei și „pionierul" acelui act măreț, d-nul Alexandru Marghiloman.

Broșura acum apărută redă în extenso discursul ce d-sa a ținut cu acest prilej. Cu o emoțiune captivantă, pentru că se simte adâncă și adevărată, eminentul om de stat și mare orator face întreg istoricul evenimentelor dela „Congresul tuturor moldovenilor din toată Rusia" din 1917 și până la ziua măreață a Unirei. În caracterizări lapidare se succed pe dinaintea noastră toate acele momente pline de neprevăzut și atât de complicate, din care autorul a putut eși învingător grație vastei sale priceperi în conducerea mulțimei, a căldurei comunicative a patriotismului și a darului convingător al cuvântului său.

Înșirarea evenimentelor, mărturisite de însuși făptuitorul actului sfânt al Unirei, constitue cele mai strălucite pasagii ale oratoriei noastre contimporane. Va veni desigur vremea când ele vor fi reproduse în manualele de școală nu numai ca probe ale adevăratei elocvențe, dar mai ales ca dovadă a celui mai înălțător patriotism.

A.

Ioan Nădejde: *V. G. Morțun.* Biografia lui, genealogia și albumul familiei Morțun. București, Speranța, 1924

Numeroși prieteni ai lui V. G. Morțun aveam sensația nemeritatei uitări ce învăluia memoria aceluia care, așa de timpuriu, a dispărut dintre noi, tocmai în epoca marei prefaceri de după războiu.

Deaceea cu bucurie am întâmpinat voluminoasa lucrare despre el, datorită nedespărțitului său prieten și tovarăș de idei și de luptă. Cu părere de rău însă constatăm, că această primă și atât de bine intenționată încercare nu corespunde tuturor așteptărilor. Dealmintreli, autorul își dă singur seamă, arătând că volumul de față cuprinde publicarea cercetărilor asupra familiei Morțuneștilor, cu care fusese însărcinat de fostul său prieten, acum 10 ani. Din interesantul și documentatul studiu genealogic al cunoscutului cărturar, aflăm că V. G. M. se cobora din marele logofăt Ioan Tăutul și că, în urmă, răzeși înstăriți din acest neam

se ridică din nou, având situații importante în diferite centre din Moldova și chiar din Bucovina.

Spațiul consacrat strămoșilor este însă în detrimentul descendentului, care ocupă un loc prea modest în volumul ce-i poartă numele ca titlu. Astfel, în locul anostelor telegrame și condoleanțe și a articolelor despre el, care nu contribue la reliefarea personalității lui, am fi preferat să ni să reproducă pasagii din discursurile lui, atât de caracteristice.

Ar fi de dorit chiar ca cele mai însemnate din discursurile sale să fie reunite în volum. Profităm de acest prilej spre a înștiința pe aceia cari ar întenționa o asemenea lucrare, că D-l Inginer Gh. Niculescu, director în Ministerul Lucrărilor publice, posedă un material foarte bogat în această privință.

Deocamdată, nu ni s'a dat decât ceva — prea puțin — din activitatea lui politică, fără a se face mențiune de încercările sale literare și nici de preocupările artistice ale lui. Și totuși V. G. M. a tipărit volume și a înjghebat una din cele mai interesante colecții de artă contimporană românească, ce din nefericire a fost dusă la Moscova.

Multe și interesante sânt aspectele sub care s'a manifestat personalitatea atât de simpatică și populară a socialistului ajuns în urmă unul din stâlpii regimuiui liberal, căruia, alături de ceilalți „tineri generoși" înregimentați la 1900, i-a adus mari servicii mai ales prin realizarea votului universal și a exproprierii.

După larga parte acordată genealogiei străbunilor săi, se cuvine să se închine un studiu mai complect și aceluia care a ilustrat mai mult ca ori care, până acum, neamul Morțuneștilor. Mai ales că nu e lipsită de interes figura acestui înnăscut actor, care nelimitându-se, cu toată masca sa de satir, la teatru convențional și-a jucat rolul său propriu pe scena largă a vieței publice, ajungând ministru al ordinei publice și mare mecen. Grație humorului său și inteligenței sale sclipitoare, susținute de o fire bună și generoasă și de o solidă cultură occidentală, el a fost ferit de toată banalitatea ucigătoare a vremii sale, reușind a-și crea o personalitate a parte.

T.

Bucura Dumbrava: *Cartea Munților*. ed. II. Cartea Românească. 1924.

„Hanul drumeților", tânăra asociație pentru răspândirea turismului și crearea de parcuri naționale, și-a lărgit cadrul activității prin editarea unei biblioteci care ne dă, ca prim număr, o ediție revăzută a splendidei „cărți a munților", anume parcă scrisă pentru zisa asociație.

In tânăra noastră literatură este prima lucrare în care pe lângă cel mai curat și comunicativ entusiasm față de farmecele așa de puțin cunoscute ale naturii, se găsesc și cele mai utile poveți pentru cei ce vor să se inițieze în pătrunderea tainelor firei și a lor nesfârșită frumusețe. Pornind de la sfaturi practice asupra rosturilor excursiunilor în munți, autoarea se ridică la cele mai subtile considerațiuni asupra filosofiei vieții, care în „raiul munților" se prezintă turistului sub un aspect cu totul nou: „fără grijă, fără răspundere sau datorie, o viață neîncepută, închinată numai frumuseței și veseliei celor mai curate și sănătoase".

Asemenea sensații sânt atât de susținute prin diferitele capitole ale cărții, încât trebue să cucerească chiar și pe cei cari nu cunosc încă farmecul înălțimilor, cu atâta convingere cântat sub toate ale sale înfățișări în cartea munților.

Minunații Carpați ni se arată sub toate aspectele lor schimbăcioase; dela „umbra albastră" din timpul verii până la „feeria razelor piezișe ale soarelui care apune pe arătările cele mai sărbătorești ale

naturii în vreme de iarnă". Şi toată această poezie — în proză — prin care ni se înfăţişează nu numai pitorescul firei, dar se scrutează şi „sufletul" munţilor, e presărată de cele mai utile învăţăminte. Capitolul asupra florilor ţine locul unui tratat botanic; în el găsim pe lângă numirile savante ale florei şi pe cele mai puţin cunoscute ale graiului pământean, dar care ne mai dă—ceea ce nu găsim în tratatele speciale—şi sensaţia parfumului florilor descrise cu o iubire de care par'că se ruşinează ştiinţa! Pentru a atinge asemenea splendide rezultate, autoarea trebue să fi avut neapărat „darul focului sacru pentru natură", pe care-l reclamă de la orice drumeţ.

Simpatică este şi priceperea cu care autoarea descrie pe munteanul nostru, în al cărui suflet recunoaşte că „simţul artistic este adânc sădit". Deasemenea se preţueşte portul naţional, a cărui frumuseţe se explică prin particularitatea că „nici nu ascund liniile trupului, nici nu le arată cu vreun gând provocător, ci le urmăreşte cu cuviinţă şi cu logică".

Armonia, armonia desăvârşită, de care autoarea s'a pătruns pe înălţimile ce a cutreerat, se regăseşte şi în cartea de faţă. Lectura ei ne aduce o adiere de aer curat de la munte. I se poate cere o acţiune mai binefăcătoare?

S.

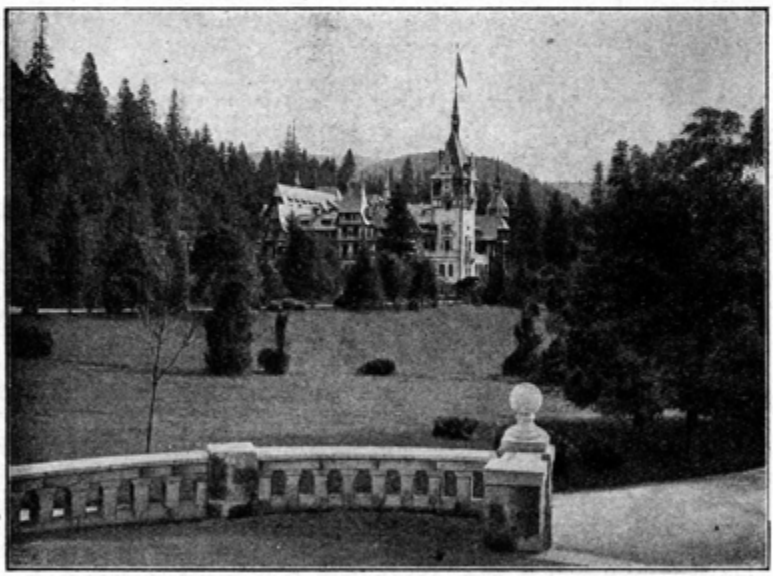

Mihail Haret: *Castelul Peleş*. Cartea Românească 1924.

Preşedintele „hanului drumeţilor" ne dă în aceeaşi bibliotecă a asociaţiei o „monografie istorică-geografică-turistică-pitorească şi descriptivă a castelelor regale din Sinaia cu împrejurimile lor".

Admirabil ilustrată şi prevăzută cu mai multe planuri, lucrarea constitue un ghid ideal al reşedinţei regale, dându-ne istoricul clădirei şi descrierea amănunţită a apartamentelor şi a tezaurelor artistice şi istorice ce cuprind. E prima lucrare de acest fel în româneşte şi înlocueşte

cu avantagii voluminoasele și scumpele publicații streine asupra Castelului, azi epuizate.

Dar în afară de perfecția technică, cartea se mai distinge prin căldura cu care autorul vorbește de întemeietorul Castelului și al Regatului român, îndeplinind prin publicarea de față o „dorință postumă a defunctului rege" care, în speranța de „a vedea poporul lipindu-se sufletește de acest castel", era mulțumit să se publice cât mai mult despre opera sa preferită. Căci clădirea Castelului devenise pentru Regele Carol una din preocupările sale favorite și în acelaș timp o plăcută distracție dela sarcinele grele ale domniei. Deaceea, chiar după ce Castelul fusese terminat, „regele-constructor", cum l'a denumit un scriitor francez, nu încetă de a construi, prefăcând și adăogând mereu ceva nou. Cu întărirea țărei se înălța tot mai falnică și reședința sa de vară, care contrasta prin bogăția și frumusețea ei cu monotonia palatului din Capitală.

Castelul Peleș era pentru făuritorul lui un fel de simbol al regalității, înfipt în creerul Carpaților. Profetic ne apare azi răspunsul Regelui Carol, când i s'a pus întrebarea dacă nu s'a temut a ridica o așa splendidă reședință tocmai la granița țării.

Ghicind par'că tainele viitorului, Regele Carol ar fi răspuns: „cine ne spune că munții vor fi veșnic hotarele țării!"

Azi castelul fermecat se înalță în inima chiar a regatului și în locul modestelor adaosuri ce bătrânul rege pe fiecare an aducea locuinței sale de vară, devenită acum muzeu, familia regală redeșteaptă întregi castele adormite de pe celălalt povârnis al munților.

Și despre aceste reședințe regale, interesante din punct de vedere al comoarelor de arta pământeană ce cuprind ar fi de dorit să avem lucrări așa de bine întocmite ca aceea a d-lui Haret.

Al. T. S.

I. Petrovici: *Probleme de Logică*. București, „Din publicațiile Casei Școalelor", 1924, pp. 211.

După un răstimp de 13 ani, *Probleme de logică* ale filosofului ieșan revin cu aceeaș frăgezime de stil și gândire, dar îmbogățite de studiul, cel mai cuprinzător din acest volum, intitulat „Logica și Aug. Comte". Cronica a cunoscut în vremea din urmă pe d-l Petrovici numai ca un iscusit tâlmăcitor, în formă limpede și colorată, a marilor probleme filozofice, ca un cugetător menit a câștiga un număr tot mai mare de admiratori ai filosofiei și a spulbera astfel legenda obscurității desolante a discuțiilor filosofice.

Lucrarea de față — o alta este sub teasc — ne reamintește la timp că autorul „Paginelor filosofice" este un gânditor cu resurse personale și un logician de o mare subtilitate dialectică. Argumentarea, migălos filigranată, ne plimbă cu ușurință printre spinii mai tuturor chestiunilor de căpetenie ale celei mai trebuitoare *discipline* pentru contimporani, ale logicei. „Mai multă logică!" este digul de rezistență împotriva lașității de cugetare, ce bântue azi, mai ales printre cei tineri.

Capitolele operei cercetează amănunțit, ca sub o lupă mintală, precise chestii de logică: „Asupra judecăților problematice", „Judecățile singulare", „Contribuții la teoria polisilogismelor", „Considerări asupra metodologiei", „O nouă metodă inductivă", „Metoda inductivă a rămășițelor" „Hipotezele și limbajul", însfârșit, „Logica și Aug. Comte". Insă toate se citesc cu interes, fiindcă, în afară de contribuția specială, ele cuprind referințe la principiile logicei, punând astfel în lumină un mod de a concepe Logica și un sistem unitar și bine conturat de gândire. Toate, dar mai ales „O nouă metodă inductivă, și „Logica și Aug. Comte" îți insuflă nostalgia acurateții și probității teoretice, și îți

arată, aproape dureros, distanța dintre gândirea disciplinată a logicianului și disoluția mintală, certată cu obiectivitatea, a disputelor literare și politice.

O analiză mai strânsă a studiilor, adunate în această lucrare nu-și are locul aci. „Probleme de logică" nu se adresează însă numai specialiștilor, ci tuturor acelora cari vor să adâncească anumite paragrafe din „știința gândirii" sau cel puțin să prindă gustul argumentării motivate.

Fl.

D. Marinescu, *Inființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova.* An. Ac. Rom. Seria III Tom. II (1924

Ne bucurăm că autorul a revenit la studii din istoria țării noastre Publicația d-sale este încă o dovadă de câte chestiuni încă nelămurite așteaptă o cercetare serioasă. Dacă a semăna din belșug tot felul de informații, mai mult sau mai puțin controlate și a pune în circulație cât mai multe izvoare, constitue un serviciu netăgăduit adus istoriei noastre, prelucrarea materialului, ordinea în haos, preciziunea în amănunte, sunt indispensabile pentru a se putea clădi în viitor o istorie adevărat științifică a țărilor române.

D-l Marinescu lămurește ordinea mitropoliților dela Argeș: Iacint 1359-1373, Antim 1373-1401; a celor a „unei părți a Ungro-Vlahiei", mai apoi „despre Severin": Antim 1370, Hariton 1373 și 1378 — 1380, Atanasie 1389 — 1401. Că reședința acestora din urmă ar fi fost chiar la Severin, mă îndoesc, Observ, în treacăt, că Vladislav n'a stăpânit Amlașul.

Pentru Moldova, este foarte interesantă documentarea cum cârmuitorii Principatului au știut să impună Patriarhiei pe mitropolitul de țară, iar nu grec, Iosif.

I.

G. Rotică: *Paharul blestemat.* Editura literară a Casei Școalelor, 1924.

In opera literară a d-lui Rotică, volumul acesta de poezii e o ascensiune considerabilă pentru poet, o surpriză pentru cititor.

Nebănuite de nimeni, fiindcă trecutul poetic al scriitorului nu promitea atâta, poeziile de astăzi ale d-lui Rotică arată — încă odată — că arta adevărată isvorește numai din viața trăită, din suferință mai ales.

Ciocnirea cu realitatea s'a întâmplat, o spune întregul volum de versuri erotice, atât de sincere și calde, pagini vibrante de roman liric.

E acolo un suflet care iubește târziu, cu atât mai adânc cu cât e mai cuminte, cu atât mai dureros, cu cât e o iubire în afară de lege, pândită de ochi dușmănoși.

Pasiunea plânge lăuntric, în sufletele amândurora; e mută și fără gesturi; simțirea turbure se luptă cu gândul curat ce nu vrea să prihănească.

Șovăitoare, cu temeri și reticențe, cu desiluzie la urmă, ca întotdeauna, cu umbra regretului van, așa se desfășoară și apune iubirea dureroasă din „*Paharul blestemat*".

Arta poetului, simplă și grațioasă, exprimă nuanțat o viață interioară complexă, al cărei farmec original îl aduce, nu rareori, o notă familiară, de intimism.

Voiu cita, ca cele mai bune bucăți din volum: „Zadarnic", „Din când în când o vorbă", „Cu inima cuminte", „Cetind scrisoarea tristă", „Micile prostii", „In urma razelor", „Lydia", „La punte".

Mircea Gheorghiu: *Cântecele clipei.* Tipografia „Convorbiri literare", 1924.

D-nul Mircea Gheorghiu își adună, într'un volum de o eleganță

rară, poeziile publicate, în anii din urmă, în „Flacăra", „Adevărul literar", „Viața nouă" și în „Convorbiri literare".

E un prilej să aruncăm o privire asupra activității sale poetice, urmărindu-i fazele diferite de evoluție.

Începând cu pasteluri colorate și sugestive, în care evoacă vremuri apuse (*„Interior vechiu"*, *„Pastel vechiu"*) sau în care creionează cu relief un aspect din natură (*„După amiază de vară"*—superioară poeziilor duminicale, înrudite, ale d-nului Botez), domnia-sa trece, pe nesimțite, la probleme interioare, sufletești, a căror deslegare, după multe întrebări și desbateri cu sine, nu ajunge s'o afle.

Poetul se dibue, lăuntric, stăruitor și dureros, dar — ca un zid— i se ridică în față necunoscutul.

In cele din urmă, înțelege că priceperea de sine nu o va atinge: sufletul e o apă în veșnică trecere, cu unde schimbătoare, isvorît dintr'o noapte neștiută, ca să se scurgă, fără rost, în acelaș întuneric.

In fața nepătrunsului se resemnează, renunțând — și renunțarea se întinde peste toate, devine generală. (In *„Drumul"* și, mai ales, în *„Murim"*.)

In ultima-i fază, d-nul Mircea Gheorghiu ne-a dat un ciclu de rondele subtile sau grațioase, străbătute de o fină melancolie (Citâm: *„Rondelul vieții"*). E o etapă de odihnă pentru autor. Desigur, că evoluția talentului său nu se va opri aici. Așteptăm, cu încredere, drumul de mâne.

Și va fi interesant să vedem în ce măsură va izbuti să îmbine spiritul de tradiție cu spiritul inovator, amândouă existente și astăzi în poeziile sale...

George Dumitrescu.

Gabriel Séailles: *La philosophie du travail.* Paris, Les Presses Universitaires. 1923, pp. 408.

Ca un prinos de admirație pe mormântul succesorului lui Paul Janet la catedra de filosofie dela Sorbona, amicii lui Séailles, decedat în Septembrie 1922, au adunat laolaltă în acest volum două zeci și cinci de articole și cuvântări, publicate și rostite de acela în curs de peste 20 de ani. Séailles, care până la bătrânețe a păstrat o inimă tânără, și-a risipit o bună parte din activitatea sa într'o operă de generos apostolat, susținut de o credință nestrămutată în biruința gândului. Deși crezul său social era acela al unui republican laic, fanatic al libertății și antidogmatic, sinceritatea l-a silit a recunoaște rolul covârșitor al trecutului național și în deobște al tradiției omenești în zămislirea viitorului. Mărturia acestui fiu de țăran gascon este de aceea în deosebi prețioasă. In cel dintâiu articol, care împrumută cărții întregi și titlul atât de făgăduitor, gândirea autorului găsește expresia cea mai credincioasă.

Muncitorii vor să se libereze, cu alte cuvinte, vor să impună un nou principiu de ordine, acceptat de bună voe. Dar la ambiții noui, datorii noui. Dacă ei vor să făurească până chiar și o nouă civilizație, să nu uite că aceasta nu trebue să fie o retrogradare, ci o înălțare față de aceea din trecut. Prin urmare, ei trebue să știe ce vor și unde merg. Căci puterile creației nu sunt și acelea ale distrugerii.

Scopul e înfăptuirea unei civilizații a muncii; idealul poporului e munca. Le travail est la loi de l'homme (396). Dar care e filosofia, disciplina teoretică, a muncii? Mai ales în muncă ni se înfățișează puternic solidaritatea prezentului cu trecutul, simțul tradiției. Munca e o coordonare colectivă a prezentului cu trecutul. Nicăeri nu se vede mai bine decât la muncă continuitatea istorică, solidaritatea socială. O civilizație, rezemată pe muncă, va trebui să păstreze fără regret toate bunurile culturale pe cari le prețuim azi. „Ce ar rămâne dintr'un om, care subt pretextul de a fi cu totul al prezentului, ar șterge cu un fel de furie orice amintire

a vieţii trecute?" (10) „In acest chip, reflecţia asupra muncii ne învaţă să păstrăm din trecut tot ceeace ne permite să reluăm lucrul din punctul în care l-au lăsat înaintaşii, asigurând continuitatea trudei omeneşti: să păstrăm dar ştiinţa, arta, şi adaog, morala" (12). Căci tocmai munca ne spune că nu se cade să ne punem nădejdea nici în noroc, nici în fatalitate, nici în violenţă, ci în inteligenţă şi voinţă. Răpus de o congestie pulmonară, bătrânul Séailles a închis ochii, după ce a rostit ca *ultima verba:* Ne vous lamentez pas. Travaillez, et ne faites pas de concessions.

Fl.

Moret & Davy: *Des clans aux empires.* (Paris, Renaissance du Livre).

Este al şaselea volum din respectabila enciclopedie care, sub direcţia lui H. Berr, se întocmeşte acum în Franţa. Ideea călăuzitoare a acestui al şaselea tom este de a arăta unitatea şi continuitatea dintre Istorie şi Preistorie. D-l Moret, cunoscutul Egiptolog, se întreabă dacă Egiptul, aşa cum l-au transmis primele anale, Egiptul acela deja fixat de sol şi monarhie centratizată, este cu adevărat cea mai primitivă formă de organizare socială. De bună seamă că nu. De sigur că „Egiptul de dinainte de Istorie" a fost altfel de cât cel de după. Dar cum?

Aci Etnografia aduce sprijinul pe care Preistoria nu-l poate da. Din cercetarea alcătuirilor sociale ale aşa zişilor „sălbateci" putem vedea ce a fost Egiptul înainte de monarhia faraonică. A fost, ca triburile sălbatice, alcătuit din grupuri cu organizaţie totemistă. De sigur, cu un totemism în descompunere, nu cu unul în plină vigoare. Nu cu primitivii din CentrulAustraliei, nici chiar cu Indienii Americani sau cu Mlanezienii, ci cu stătuleţele acelea sui generis ale africanilor de azi, semănau Egiptenii pe cari nu îi cunoaşte Istoria. Acele întocmiri cari se găsesc la limită între Feudalitate şi Monarhie prezintă cele mai multe analogii.

Oricum, şi cea ce trebue să reţinem din toate acestea, e că s'a fost umplut lacuna, s'a fost legat ruptura dintre Istorie şi Preistorie. Evoluţia umanităţii cere acum înfăţişarea unei linii continue şi mereu ascendente.

D. I. S.

REVISTE

Revista Arhivelor. Publicaţie semestrială sub îngrijirea d-lui C. Moisil, director g-ral al arhivelor Statului. — Anul I (1924) No 1.

Toţi iubitorii de rămăşiţele trecutului vor ceti cu bucurie „programul de muncă" înscris de d-l Moisil în fruntea celui dintâi număr al nouei reviste. Este vorba de o catalogare sistematică a materialului documentar, sigilografic, eraldic, etc. din arhivele publice, spre a-l face accesibil cercetătorilor; este vorba ca funcţionarii acelor arhive să fie cei dintâi care să pue în evidenţă comorile ce le sunt încredinţate. D-l Moisil vrea să dea viaţă depozitelor noastre şi să atragă asupra lor atenţia unui număr tot crescând de preţuitori ai interesului ce ele prezintă. Când d-l Moisil se gândeşte la catalogarea materialului, la editarea documentelor, acum când o mare parte din arhivele publice, când atâtea din cele particulare, sunt poate definitiv pierdute, ne gândim cu părere de rău la preţiosul timp risipit şi care nu se mai întoarce. Dar a mai rămas material prin poduri şi sipete particulare şi bine face d-l Moisil că-i deschide coloanele revistei d-sale. Cu vremea, desigur, această revistă va putea fi împărţită în secţiuni: documente, studii, notiţe, registre. Prin varietatea ei — arhivistică, cronologie, eraldică, genealogie, miniaturistică, paleografie, sigilografie, iconografie,—va atrage atenţia şi colaborarea unui cerc tot mai întins de intelectuali, păstrând tot odată un caracter ştiinţific. Ori ce sforţare menită a spori numărul celor ce se interesează de trecutul românesc, are o înaltă valoare educativă şi este demnă de laudă şi sprijin.

In primul număr, foarte îngrijit, ce ni se înfăţişează, d-nii Gore, Lupaş, Eder şi Meteş dau instructive articole despre organizarea sistematică a arhivelor şi despre arhivele din Ardeal.

Documente publică d-nii Iorga, Ghibănescu, Costăchescu şi Nicolaescu.

D. Zaboroschi face observaţii critice asupra colecţiei de documente Hurmuzaki.

D-l Nicolaiasa tipăreşte corespondenţa ofiţerului rus Fanton de Verrayon cu autorităţile bisericeşti de la noi, în vremea lui Kisseleff, pentru strângerea materialului documentar şi inventariarea odoarelor din lăcaşurile de rugăciune ale Ţării Româneşti, chiar din mănăstirile închinate. Poate că nu era necesară reproducerea *in-extenso* a întregei corespondenţe. Observ că pod-polcovnic, este o rostire greşită în loc de pot-polcovnic, adică locotonent colonel.

Condica de hrisoave ale lui Ioniţă Vodă Sturdza, pe care începe s'o publice neobositul d-l C. Koradja, promite a fi interesantă. Deocamdată se vede că „adunarea obştească" în Moldova, pe la 1823, în vremea Domnului „carvonar", nu cuprindea de cât: pe veliţii logofeţi; pe veliţii boeri ai divanului şi pe câţiva alţi boeri tot de treapta întâi, printre care nu figurează, cu nume din afară de protipendada obişnuită, de cât un Greceanu, un Cuza şi un Brăescu. — Interesant rolul de jurisconsult fără situaţie oficială, al lui „un Flehtenmacher", care este

consultat cu încredere „mai vârtos pentru că el este un străin şi nici decât amestecat în slujba statului."

Pamfletele împotriva lui Mihai Vodă Sturdza, publicate de N. A. Bogdan, trebue puse în legătură şi cu altele pe care le-am citat în „Domniile române sub Regulamentul organic," p. 651—5.

Totdeauna precis în comunicările sale genealogice, atât de folositoare istoriei, d-l Zotta dă lămuriri noui despre familia Cantemir şi despre a lui Vasile Alecsandri. Ii atrag atenţia că în primele două decenii ale sec. XIX se întâlnesc în Muntenia „boeri feciori de boeri" Cozoni (în volumele intitulate Istoria Românilor, de V. A. Urechia.) La 1810 devine episcop al Iconului, fiul căminarului Cozoni (Hurmuzaki, XIII).

Interesant pentru superstiţii care n'au dispărut cu totul, este documentul ce d-l Tuducescu, sub titlul „Comoara", consimte să publice din bogatul material adunat în 30 de ani de muncă conştiincioasă în Arhivele Statului şi ale Academiei. L-aş ruga să fie cât mai darnic.

D-l Meteş aduce dovezi că rămăşiţele falnicului voevod Vasile Lupu odihnesc în ctitoria lui de la Trei Erarhi.

D-l Zamfir Păcleşanu publică raportul episcopului catolic de Alba Iulia însărcinat cu censura manuscrisului lui Şincai despre istoria Românilor. Firește că n'a opinat pentru tipărirea unei lucrări care documenta originea romană a Românilor şi permanenţa lor în Dacia.

Despre articolul „Heráe" al d-lui Mototolescu, aşteptăm într'un număr viitor propriile d-sale păreri.

I. C. Filitti.

„Gândirea." (An. III No. 15) debitează cu un articol al directorului său, d-l Cezar Petrescu, în care se readuce aminte de începuturile faimoasei „Querelle des anciens et des modernes" de pe vremea Regelui Soare. Nu ştim de ce, autorul combate *modernismul*, în genere, dar mai ales modernismul modern, modernismul de azi. Adaogă câte-va imagini şi expresii fericite la vechea constatarea potrivit căreia unul din aspectele Capitalismului modern este *Mecanizarea* vieţei, pentru a sfârşi prin a spune: „Faimele foarte la modă acum zece ani vor suna generaţiilor de mâine tot atât de nedumerit cum cetești astăzi numele lui Mainard, Godeau, Gombaud, Rotru invocate de Charles Perreault odinioară să ţină piept lui Homer, Platon şi Eschil." De ce atâta ură împotriva unor oameni pe cari sunt sigur, nu-i ignoră decât acei pentru care chiar numele unor Homer, Platon şi Echil „sună nedumerit" ? Şi, după cum spunea Saint Marc Girardin: „Je ne demande pas à un honnête homme de connaître le latin ; il me suffit qu'il l'ait oublié" —. nu s'ar putea oare spune că Franţa e mare *tocmai* pentru că, după ce *a avut* oameni ca Perrault sau Rotru, a ştiut să-i uite, adică să-i depăşască ? Modernismul e departe de a eşi scăzut din aceasta.

Mai departe, fosta revistă clujană la începutul „Cronicilor" sale subcrie în întregime la programul literar schiţat de revista „Viaţa Românească" (bun înţeles, cu mici deosebiri pur verbale). Cum acest crez, repetat de „Gândirea" este la rândul lui o altă formă al aceluia preconizat de „Junimea", e bine să reproducem câte-va fraze: „N'am preferat niciodată diligenţa confortalilului vagon de dormit, cântecul de drâmbă simfoniilor lui Beethowen, pe Radu Cozmin lui Franz Werfel ori Wildrac, pe cuvânt că diligenţa, drâmba şi d-l Radu Cozmin reprezintă specificul naţional. Dar „ne-am ridicat împotriva acelui europeism care în viaţa socială şi politică ne-au pus la îndemână, de-a gata, formele, înainte de a pregăti conţinutul" „Deschilibrul interior al cărturarului român e pricinuit de programul şcolar adoptat de aiurea fără să fie adaptat"... etc., etc. Am crede că auzim pe Maiorescu sau pe Carp, într'atâta e de adevărat că asupra lucrurilor evidente, toată lumea e de acord.

FAPTE

Institutul francez de înalte studii în România. — La 29 Mai sub preşedinţia Regelui asistat de Principele moştenitor s'a inaugurat, la Fundaţia Carol I, Institutul franco-român ale cărui preocupări, după afirmările ministrului Franţei, constau în progresarea ştiinţei prin colaborarea vechilor universităţi franceze cu cele mai tinere din România, ambele reprezintând, la cele două extremităţi ale Europei, focarele aceleiaşi civilizaţii latine.

După ce ministrul Instrucţiunii a mulţumit pentru noua dovadă a interesului şi iubirei ce ne poartă Franţa, şi după ce profesorul de Martonne a arătat împrejurările în care s'a înjghebat institutul, d-l Pangrati, în numele Universităţilor române, a luat în primire noua instituţie menită să desăvârşească opera de colaborare intelectuală franco-română, care nu este dealtfel la începutul ei

Cei patru profesori francezi nu s'au mărginit să ţină numai prelegeri, ci au căutat să cunoască cât mai de aproape ţara în care au venit să aducă luminile specialităţilor respective.

Astfel d. de Martonne împreună cu colegii săi Mrazec, Mehedinţi şi Mereuţiu şi numeroşi studenţi au făcut excursii geografice prin Basarabia, Bucovina şi Ardeal. D-nii Caullery, dela Sorbonna şi Policard dela Universitatea din Lyon, însoţiţi de profesori români dela medicină şi ştiinţe au vizitat delta Dunării, rămânând miraţi nu numai de splendidul material ştiinţific ce au descoperit ca şi de bogăţiile imense ce zac neexploatate între gurile Dunării noastre. L'Abbé Breuil dela Institutul de paleontologie umană din Paris, însoţit de arheologul Roşca din Cluj, a cercetat peşterile din Ardeal. In materialul paleolitic al Muzeului din Cluj, d-sa a recunoscut vestigii din epoca quaternară chiar. Aşteptăm cu nerăbdare cercetările ce urmează să facă zilele acestea în Oltenia, spre a vedea dacă se confirmă ştirea dată de curând de d-l Nicolaescu-Plopşor care pretinde a fi găsit urme paleolitice pe culmea Desnăţuiului de pe moşia Suharu din Dolj.

Auspiciile sub care s'a inaugurat Institutul franco-român sânt din cele mai fericite şi, sperăm, din cele mai folositoare pentru ştiinţa românească.

Premiile naţionale, de câte 100.000 lei, instituite de Ministerul Artelor, au fost decernate d-lor Octavian Goga şi Mihail Sadoveanu. Consacrarea oficială a meritelor netăgăduite ale premiaţilor confirmă preferinţele ce de mult publicul românesc şi chiar streinii acordase acestor doi fruntaşi ai literaturei române.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAŞ

ANUL al 56-lea
Iulie-August
1 9 2 4

BUCUREŞTI
Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

51036

CARPAŢII IN ROMÂNIA DE AZI

(Conferinţă ţinută la Universitatea din Cluj, la 7 Mai, 1920, în ciclul conferinţelor „Asociaţiunii")

Geografia Carpaţilor până acum nu a fost cercetată unitar, cum a fost cercetată Geografia Alpilor, Pirineilor, Apeninilor şi chiar a Balcanilor [1]). De obiceiu s'a studiat vechiul stat ungar până la hotarul carpatic, s'a studiat vechiul stat român tot până la hotar, şi astfel versantul transilvan a privit spre Budapesta şi Adriatica, iar versantul opus spre Bucureşti şi spre Marea Neagră. Nu avem încă o sinteză a cercetărilor parţiale făcute, nici măcar asupra întregului lanţ carpatic din cuprinsul României mari. In Geologie *Ed. Suess*, cu ajutorul mai ales al geologilor români,

[1]) Aceasta era situaţia în Mai, 1920. In anul următor, profesorul meu, d. **Em. de Martonne**, a făcut un curs despre Alpi şi Carpaţi, în care munţii noştri erau priviţi în totalitatea lor şi în comparaţie cu Alpii. Chestiunile desvoltate în conferinţa mea au preocupat numai incidental pe marele geograf. In anul acesta, 1924, d-sa a reluat, la Bucureşti, problema Carpaţilor. Nu cunosc însă cuprinsul acestor prelegeri. Semnalez însă un mic articol pe care l-am aflat numai în anul trecut: *Les Carpates et la Nationalité roumaine*, publicat la Paris, în revista „La Transilvanie" No. 2, 1918 p 4-10. — V. şi **Gr. Antipa**, *Problemele evoluţiei poporului român*, Buc. 1919, capitolul referitor la Carpaţi. Din lucrările mai vechi e de semnalat capitolul referitor la Carpaţi din **H. Grothe**, *Zur Landeskunde von Rumänien*, Frankfurth a. M. 1906. El numeşte întâi Carpaţii „coloana vertebrală a poporului românesc". **Delavrancea**, într'un discurs, găseşte expresia în acelaş an. D-l **N. Iorga** în numeroase lucrări se ocupă de Carpaţi, fiind partizan hotărît al ideii că munţii Carpaţi nu sunt un hotar, contra lui **A. D. Xenopol** care susţinea teza contrară.

a dat o grandioasă schiță a evoluției acestor munți. In Geografia fizică, *Emm. de Martonne*, fără ajutorul nimănui, a stabilit definitiv caracterele morfologice ale Carpaților meridionali. Dar în Geografia umană, politică, economică — și ele tot atât de interesante, — abia s'au făcut încercări timide de studiu regional și nici nu a fost vorba de o sinteză. Învățații noștri, în deosebi istoricii și filologii, au atins uneori și problema Carpaților, dar fragmentar și numai întru cât se atingea de preocupările fiecăruia.

Carpații, chiar pentru știință, au fost împărțiți în două felii de una din cele mai nedrepte granițe. Și totuși Carpații sunt o unitate *pentru ei*, indiferent de vremelnicele pietre de hotar care se înfipsese în culmile și pe văile lor. Aceasta nu s'a luat în seamă. Concepția limitelor de stat a fost mai puternică de cât concepția geografică, prin care Carpații trebuia să fie priviți ca un organism întreg, cu o caracteristică specială și un rol bine definit față de regiunile vecine.

In cele ce urmează voi încercà să dau o foarte scurtă schiță de geografie umană asupra rolului organic pe care îl îndeplinesc Carpații în mijlocul României actuale. In primul rând voi analizà, din punct de vedere geografic, problema dacă acești munți pot fi considerați ca un hotar, — ca singurul hotar impus de natură între două state.

O astfel de concepție nu a pornit de la noi, care nu avem interes să mărginim aspirațiunile noastre naționale la culmea Carpaților. Ea e o concepție specific maghiară. Ungurilor le trebuia un hotar în Carpați. De-ar fi fost munții aceștia de zece ori mai înalți și de s'ar fi ridicat ca un zid neștirbit, cu atât mai bine! Se putea dovedi astfel că însuși Dumnezeu a creat patria ungară și, cu o atențiune specială pentru acest neam ales, de milioane de ani i-a făcut o locuință, care a așteptat cu nerăbdare ca triburile rătăcitoare din poalele Altailor să binevoiască însfârșit să pornească, să se plimbe câteva sute de ani prin pulberea stepelor siberiene și ruse, ca apoi să se instaleze în clădirea vastă, cu multe încăperi, în care stăpânul predestinat era așteptat de slugile care se prăpădeau de dorul de a-l servì. Carpații deci sunt un hotar, după concepția maghiară; singurul hotar real pe care îl poate avea neamul unguresc. Indiferent că

trupul unguresc e prea mic pentru o haină atât de largă, *Carpații trebue să fie hotarul Ungariei!* In publicațiile maghiare, făcute de oameni de știință, acelaș refren, la Universitățile maghiare, la conferințele populare acelaș refren, la conferința păcii acelaș puternic argument la bază. In propaganda politică iarăș Carpații. Un candidat la deputăție, d. Pekár Gyula, spunea alegătorilor: „Carpații nu sunt un decor de teatru ca să poată fi mutați dintr'un loc într'altul". Și cu Carpații, bine înțeles și Ardealul. Un scriitor ungur îmi pare d. Aradi Viktor, în 1917 scria în impresiile câștigate în Carpați și pe văile noastre: „Ungaria va trăi numai atât cât va putea stăpâni Ardealul". Dar nu numai Ardealul: Baronul Bánffy, fost prim-ministru, spunea din 1878 unui Român ardelean: „Domnule, dacă în 25 de ani nu vă vom maghiariza, neamul nostru nu are să mai existe" [1]).

Și în fața acestor afirmațiuni teatrale, făcute cu dorința de a tăia orice replică și a sugestiona, ca om liniștit și fără patimi, te întrebi: De ce să nu mai existe neamul unguresc fără maghiarizarea Românilor? Neamul unguresc nu se poate menține de cât prin asimilarea altor neamuri? Are el această notă parasitară? Numai din sângele altor neamuri poate trăi? E atâta slăbiciune în rasa ungară?

Nu pot trăi fără Ardeal! Dar România n'a trăit atâtea secole fără el, cu toate că aci au fost mult mai mulți Români de cât Unguri? — Va trăi neamul maghiar, însă cu o revizuire a socotelilor, ștergând în primul rând pretențiile de supremație, toate acele *idola tribus*, iluziile gregare, colective, pe care acum nu le justifică nici vitalitatea poporului ungar, nici puterea statului ungar și nici înălțimea culturii ungare. Va trăi, dar va trăi pe seama sa, nu pe spinarea altor popoare.

Le trebue neapărat Carpații ca hotar! De ce Carpații și nu Marea Neagră, așa cum au încercat în secolul XIV? Sau de ce nu Tisa? Un râu mare e foarte bun hotar, iar marea e și mai bun. Dar pe când pe unul nu vor să-l recunoască, pe altul nici nu pot să-l viseze. Și fiindcă nu mai pot visa Marea Neagră, li se pare că ar fi bine să se oprească

[1]) V. articolul d-lui **G. Stoica**, în *Patria*, 20 Ian. 1920.

deocamdată la Carpaţi. *Deocamdată*, fiindcă în 1918 li s'a părut foarte natural să ceară graniţa de cealaltă parte a Carpaţilor până pe la Câmpina.

Deci nu e vorba de Geografie şi de hotar lăsat de Dumnezeu, ci e vorba de oameni, de dorinţele şi de puterile lor. Şi dacă e vorba de oameni, apoi Dumnezeu nu a lăsat numai pe Unguri. Mai suntem şi noi. Şi noi ne simţim foarte bine de-o parte şi de alta a Carpaţilor. Şi aceiaş putere care i-a adus pe Unguri în câmpia lor, depărtată de Carpaţi, pe noi ne-a înfipt în Carpaţi şi în preajma lor. Nici după colonizarea romană a lui Traian, nici după venirea Ungurilor, neamul românesc nu a făcut planuri politice în vederea secolului XX. Iar dacă e vorba de o comparaţie de argumente, ajung două-trei note ca să se închidă discuţia: 1) Noi am fost şi suntem legaţi de Carpaţi, nu dintr'un gând de trufie politică, ci fiindcă suntem una cu ei, un produs al lor, ca pădurile, ca păşunile şi ca apele lor. 2) Noi suntem cam mulţi în jurul acestor Carpaţi, şi 3) Noi nu vrem nici să ne mutăm, nici să murim şi am dovedit că ne putem apăra prin puterea noastră şi prin jertfe oricât de sângeroase. — Asta înseamnă că problema Carpaţilor nu e o problemă ungurească, ci numai una curat românească. Ce facem cu Carpaţii ne priveşte pe noi, — de-o fi bine, de-o fi rău. Şi Carpaţii pe noi nu ne supără, cu toate că trec prin mijlocul nostru, cum nu supără nici Balcanii pe Bulgari, nici Apeninii pe Italieni.

De problema aceasta trebue să mă ocup cu oarecare insistenţă, fiindcă şi noi Românii am fost înfluenţaţi de concepţia Carpaţilor-hotar. Hotarul acesta, mort acum, care nu coincide de loc cu linia de despărţire a apelor şi de multe ori nici cu linia culmilor celor mai înalte, a stăruit până azi în mai toate cărţile şi atlasurile. Copilul în şcoală trage Carpaţii pe tablă şi pe caet ca o linie groasă, neîntreruptă, care taie o rană adâncă în cuprinsul pământului românesc, cu inflexiuni şi ramificări absurde pentru direcţia unui şir de munţi. Din şcoală învăţăm copiii să despartă neamul românesc în două. Din şcoală le arătăm cât de înalţi şi de sălbateci sunt Carpaţii, şi parcă ne pare rău că nu sunt mai înalţi şi mai prăpăstioşi, ca să ne înfiorăm mai

mult de grozăvia lor, să ne putem mai mult mândri cu ei. La această concepție romantică a contribuit în mare parte exagerările literaților și ale călătorilor sau excursioniștilor, cărora li se părea că au făcut mare ispravă trecând Carpații. Dintre scriitori amintesc doi, care nu sunt dintre cei de rând. **Cantemir** scrie că Ceahlăul, care abia atinge 1900 m, e atât de înalt, încât numai pe la mijloc are totdeauna zăpadă, iar vârfurile sunt goale, „fiind mai înalte de cât norii cei de zăpadă". Iar în frumoasa descriere a Ardealului de **Bălcescu**, se vorbește de „două piramide mari de munți, cu crestetele încununate de o *veșnică* diademă de ninsoare". — Dar descrierile de călătorii în Carpați! Acestea, mai toate, sunt pline de exagerări asupra mărimii, pustietății și sălbăticiei primejdioase a munților noștri.

Carpații nu trebue priviți cu ochiul scriitorului care caută efecte, nici cu ochiul călătorului care vede munții întâia oară. Ei trebue prețuiți cu ochiul și simțirea locuitorilor de lângă ei. Și aceștia nu s'au înspăimântat de ei, nu s'au sfiit niciodată să-i treacă, să se așeze în mijlocul lor și să-i folosească. Iar cei care au îndeplinit această operă de cucerire carpatică suntem noi, Românii. — Apoi Carpații trebue priviți cu ochiul omului de știință, care ține seamă de raporturile firești, iar nu de considerări politice sau de pasiuni naționale. Numai această privire va putea da locul ce se cuvine fiecărui element în valoarea Carpaților. — Evident, în munții aceștia au fost sute de ani un hotar. Aceasta înseamnă însă că ei au fost sau sunt predestinați să rămâe hotar, și chiar în mijlocul aceleiaș țări să despartă pe vecie un neam în două părți? Inseamnă că din pricina Carpaților, nóua Românie nu va putea să-și unească niciodată într'un întreg cele două jumătăți desfăcute prin silnicie timp de atâtea veacuri? Inseamnă că nu poate exista acelaș suflet nedespărțit deoparte și de alta a crestei lor?

Să cercetăm problema cât mai imparțial cu putință.— In familia munților Europei, Carpații noștri sunt socotiți ca munți mijlocii. Câtevă puncte abiă trec de 2500 m. Nicăeri nu au zăpezile perpetue pe care le-au visat Cantemir și Bălcescu. Chiar zonele de 2000 m. sunt atât de reduse, în cât toate la un loc nu fac cât moșia unui mare proprietar, înainte

de expropiere. In Carpaţii meridionali, de la Dunăre până la valea Prahovei, linia culmilor celor mai înalte oscilează între 2000-1500 m., cam tot atât cât şi între 1500-1000 m. Deci media aproximativă a liniei culmilor se apropie de 1500 m. In Alpi, chiar satele mari trec cu mult deasupra acestei linii. In Carpaţii de răsărit, până în Munţii Bistriţei, înălţimile de peste 1500 m. sunt numai câteva puncte; tot restul se coboară subt 1500 m. Media liniei culmilor ar fi între 1300-1100 m. Carpaţii răsăritului se arată în medie cu cel puţin 300 m. mai scunzi de cât Carpaţii meridionali. — Şirul carpatic nu e însă un lanţ continuu. Tocmai unde atinge înălţimi mai mari, acolo are trecători joase, care îl despică în întregime de-a curmezişul. Lângă munţii Făgăraşului, una dintre puţinele creste cu înfăţişare alpină ale Carpaţilor, Oltul îşi deschide drum la o înălţime de abia 352 m. Numeroase râuri străpung vechiul hotar la o înălţime mai mică de 1000 m. Aceasta în afară de şeile de munte care se coboară adesea între 1000-1300 m. permiţând străbaterea Carpaţilor prin plaiuri şi trecători [1]). Ca să în-

[1]) Cred că nu e lipsit de interes, pentru cititorul care vrea să urmărească această problemă, să adaug câteva amănunte asupra trecătorilor principale de-acurmezişul Carpaţilor: *Dunărea* trece printre munţi la Orşova, la altitudinea 44 m. deasupra nivelului Mării. Şosea naţională şi cale ferată. — *Porta orientalis* (cheia Teregovei) are alt. 515 m. Şosea naţională şi cale ferată. — *Poarta de Fier* (între Caransebeş şi Haţeg) are 656 m. Şosea naţională şi cale ferată. — Plaiul *Vâlcan*, drum de culmi pe urmele unui vechiu drum roman, trece creasta la 1621 m; curmătura de alături are 1500 m. — *Jiul*, însoţit de şosea naţională, tae vechia graniţă la Surduc, la 513 m. Trecătoarea Merişor (şosea naţională şi cale ferată), între basinurile Jiului de sus şi Haţegului, are 759 m. deasupra tunelului şi 720 la gura tunelului. Defileul Jiului e lipsit de cale ferată pe o distanţă de numai 28 km. — *Oltul* la vechiul hotar are 352 m. Cale ferată şi şosea naţională pe urmele unui drum roman. — Trecătoarea *Bran* (Giuvala) are maximum de înălţime 1270 m. Şosea naţională pe urmele unui drum foarte circulat în trecut. — Trecătoarea *Dihamul* între valea Prahovei şi Râşnov, 1090 m; potecă. — Trecătoarea *Predeal* 1033 m.; şosea naţională şi cale ferată. — Trecătoarea *Predeluş* 1260 m; potecă. — Trecătoarea *Bratocea* 1267 m; şosea naţională. — Plaiul *Tabla Buţii*, drum de culme pe urmele unui drum roman, 1340 m; curmătura de alături are numai 1050 m. De aci, urmând un afluent al Buzeului superior, se poate ajunge la Zizin-Braşov trecând o curmătură de 1020 m; potecă. — *Buzeul* intră pe la Cheia, la

ţelegeţi ce înseamnă aceasta, luaţi hărţile Alpilor sau Balcanilor şi comparaţi. Comparaţi trecătorile Alpilor, care rar se coboară subt 2000 m. şi totuş sunt foarte circulate, comparaţi şi gâtlejurile Balcanilor, rare, de multe ori tăiate ca

610 m; şosea naţională. Dela Intorsura-Buzeului se poate merge spre şesul Bârsei trecând o curmătură, cu şosea naţională, la 810 m, iar spre şesul Trei-Scaune trecând o curmătură, tot cu şosea naţională, la 752 m. Valea Buzeului poate deveni, cum a mai fost în trecut, cea mai directă şi cea mai uşoară legătură a Transilvaniei cu porturile mar dunărene şi deci cu Marea Neagră. Această vale e foarte largă, foarte intens populată până adânc în munte şi se află în apropierea zonei petrolifere. Ar fi nevoe de o cale ferată de 80 km. aproximativ, care să facă legătura între Braşov şi Nehoiaş. — *Bâsca Mare* îşi întinde ramificaţiile în Ardeal până la 5 km. de Covasna şi 15 km. de cursul Oltului. E însoţită de o cale ferată de exploatare, care pleacă din Covasna şi se leagă cu calea ferată de pe valea Buzeului. Taie vechiul hotar la 900 m. Curmătura care duce spre Zagon are 980; calea ferată îngustă, care porneşte din Covasna, are punctul cel mai înalt la 1080 m. — *Bâsca Mică* taie vechiul hotar la 1070 m. E însoţită pe tot cursul de o cale ferată îngustă, cu o întrerupere numai de 10 km. în apropierea vechiului hotar. Legătura se face cu valea Bâsca Mare prin o curmătură la 1225 m. peste care trece calea ferată. — *Oituzul*, însoţit de şosea naţională, taie vechia graniţă la 415 m. Şoseaua trece cea mai mare culme între Breţcu şi Oituz, la 865 m. — *Uzul*, însoţit de drum de care, taie fostul hotar la 598 m; legătura spre Cason se face la 960 m. (drum de care), iar spre Sân-Mărtinu-Ciucului la 1020 m. (drum de care). — *Trotuşul*, însoţit de cale ferată şi şosea naţională, are la Ghimeş-Palanca 689 m; calea ferată taie culmea maximă la 1006 m. iar şoseaua naţională 1050 m. — *Bicazul* (cu şosea comunală) taie hotarul vechiu la 347 m. Pe la izvoare, care ajung la 20 km. de Mureş, se poate trece, spre Gheorgheni (Sân-Miclăuş), peste o culme la 1175 m. (potecă). Şoseaua comunală însă trece o curmătură la 899 m. şi răspunde în şoseaua naţională din valea Putnei, afluent al Bistricioarei. — *Bistricioara* la Prisăcani are 619 m. E însoţită de şosea naţională. Îşi apropie afluenţii la 6 km. de Mureş. Din basinul Bistricioarei se poate trece în al Mureşului prin patru curmături: a Putnei (şosea naţională) 1025 m. ale Borsecului, 1250 şi 1112 (ambele cu şosele naţionale) şi a Feţii Ciungilor 930 m. (cale ferată îngustă). — Plaiul *Tihuţei* (Bârgău) urcă pe unul din cele mai caracteristice platforme carpatice. Şoseaua naţională are maximum de altitudine 1227 m. De curând trece pe aci şi o cale ferată. Dar curmătura Roşia între basinurile Someşului şi Dornei e numai de 927 m. adică abia cu 40 m. deasupra văii Teşna, afluent al Dornei, şi cu 170 m. deasupra văii Silhoasa, afluent al Someşului spre Ilva Mare (potecă). Pe la Roşia s'ar putea crea cea mai lesnicioasă trecere între Ardeal şi Bucovina. — Şoseaua naţională pe la *Poiana-Rotundă*, care leagă Rodna de Cârlibaba, are maximum de

de un fierestreu în stânca masivă şi uscată, adesea lipsită şi de haina codrilor şi chiar de covorul ierburilor care fac frumuseţea îmbelşugată a Carpaţilor noştri.

Mai comparaţi numeroasele trecători carpatice şi linia culmilor celor mai înnalte, cu ţinuturile din vecinătatea lor. Hărţile de multeori înşală şi pe oameni mari ca şi pe copii în şcoală. Ideea hotarului carpatic pare că a influenţat chiar serviciul geografic al Armatei noastre. Priviţi frumoasa hartă: „România şi ţările vecine", hartă fizică, Bucureşti 1913. Câmpia Giurgeului pare că ar fi foarte joasă faţă de lanţul carpatic şi mai joasă chiar de cât podişul Transilvaniei. In realitate, aşa numita „câmpie" a Giurgeului are înălţimea Sinaei, adică vre-o 800 m, iar „câmpia" Ciucului are peste 700 m, deci amândouă sunt *cu cel puţin 100 m, mai sus de cât vârfurile cele mai înalte ale dealurilor Transilvaniei.* Linia vechiului hotar oscilează abia cu câteva sute de metri deasupra, şi uneori se află subt faţa acestor „câmpii". Trecătorile spre Moldova de pe vechiul hotar sunt toate *dedesuptul* acestor câmpii, şi numai cumpăna apelor trece cu 100-200 m. deasupra lor. Atunci unde s'ar putea fixa o linie de hotar evidentă între Transilvania şi Moldova? In cea mai mare parte, în această regiune, Carpaţii nu formează un hotar mai accentuat de cât accidentele de relief din însuşi cuprinsul Transilvaniei. Iar munţii Arghita şi Barot (sau Baraolt) sunt poate o piedecă tot atât de mare ca şi Carpaţii orientali, — cu toate că nimeni nu s'a gândit să-i facă pe cei dintâi un hotar. [1])

altitudine 1254 m. — Trecătoarea *Prislop*, între Maramureş şi Bucovina, are 1413 m. (şosea naţională).

In rezumat se poate spune că în Carpaţii Meridionali trecătorile sunt rare dar profunde, că între Piatra-Craiului şi Buzeu se află curmături relativ înalte dar nu numeroase, că în Carpaţii Răsăriteni sunt trecători foarte numeroase şi relativ coborâte (peste opt din ele, afară de linia Trotuşului se poate trece culmea Carpaţilor fără a atinge 1000 m.) şi că numai între Maramureş şi Bucovina există o trecătoare înaltă (Prislop).

[1]) Pentru şesurile Bârsei şi Trei Scaune, care au în medie altitudinea 550 m. trecătorile înnalte dintre Piatra Craiului şi Buzeu — afară de plaiul Tabla Buţii, — se află la 500-750 m. alt. relativă, iar trecătorile spre basinurile Buzeului şi Uz-Oituzului — afară de Bâsca Mică — se află numai la 200-500 m. alt. relativă.

Dar s'a zis: Carpații sunt masivi; sunt munți mijlocii, dar masivi. Nu sunt străpunși de văi largi și adânci ca Alpii, văi care să-i scobească și să permită o așezare chiar în mijlocul lor. — Aceste afirmări sunt prea generale; ele sunt numai în parte adevărate. Alpii, în zona lor centrală cea mai îngustă — Chambéry-Torino — au 150 km. lărgime, însă între München-Verona au 250 km, iar între Viena-Trieste 350 km. In Carpați se află numai două zone masive: fostul *Triplex Confinium* din Nord, unde pe linia Bistrița-Gura Homorului ating vre-o 130 km. ca maximum de lărgime, și fostul *Triplex Confinium* din Sud, unde pe linia Caransebeș-Tismana, ca și pe linia Orăștie-Bumbești, ating 70 km. lărgime. Restul Carpaților nu întrece nicăeri lărgimea de 50 km., iar în cele mai multe locuri se îngustează la 20-30 km. — Deci *Carpații românești, chiar dacă sunt masivi, pe cea mai mare a lor întindere sunt cel puțin de trei ori mai înguști de cât Alpii, — acolo unde aceștia sunt mai înguști,* — și aceasta înseamnă că masivitatea Carpaților e foarte redusă.

E drept că în genere văile carpatice sunt strimte și adesea sugrumate de chei, ceia ce n'a fost fără importanță pentru viața poporului nostru în trecut. Uneori însă aceste văi se deschid în chip de albie tocmai în apropiere de izvor, — ca ținutul izvoarelor Prahovei, Uzului, Trotușului, Bicazului, — alteori se lărgesc în adevărate basinuri vaste, chiar în miezul părților celor mai masive carpatice, — ca basinul Pietroșani, Țara Lotrului — „Loviștea", ținutul Dornei și Câmpulungului moldovenesc, — iar în regiunea îngustă carpatică, văile pun în legătură cu șesurile o serie de basinuri mai mici, dar deosebit de importante pentru viața trecută și viitoare a populației de munte (exemple: Dâmbovicioara, Timișul Bârsei, Intorsura Buzeului, Cason, Borsec, Bilbor, etc). Chiar când valea e îngustă și aproape inaccesibilă pe albia râului, ea e însoțită uneori, la înălțimi variabile de „șesuri", „poduri", „tăpșane" sau terase, presărate cu șiraguri de sate sau cătune, care nu se mai orientează după cursul râurilor, ci după extensiunea acestor „poduri". Ținutul tipic pentru acest fel de așezare se află la cotitura Carpaților, din valea Prahovei până în ținutul Vrancei și e lipit de curbura exte-

rioară a regiunii muntoase propriu zise. Hărţile vechi dau dovadă că acesta e un ţinut de intensă populare în trecut.

In sfârşit Carpaţii, în părţile lor cele mai masive, în afară de basinurile largi, au un alt caracter, care compensează în parte masivitatea, caracter pe care nu îl au Alpii. Intre văile largi ale Alpilor se ridică ziduri grandioase, obişnuit de 3—4000 m, pline de creste, de „custùri" şi de prăpăstii, acoperite de zăpezi şi înconjurate de gheţari, care deşteaptă admiraţia turistului, dar nu hrănesc pe locuitorii lor statornici şi împiedecă absolut circulaţia în afară de trecători. — In Carpaţi, dacă ai urcat povârnişul muntelui până la 1000—1200 m, încep *plaiurile* domoale prin păduri şi apoi prin păşuni, care te urcă aproape pe nesimţite până pe culmile înalte. E dovedit acum, prin studiile d-lui de **Martonne**, că toţi Carpaţii Meridionali sunt alcătuiţi din trei platforme care uneori păstrează o orizontalitate surprinzătoare. La Sudul Retezatului se întind, la înălţimi de peste 1500 m, adevărate câmpii ondulate, cu o suprafaţă totală cât a şesului din Ţara Haţegului. Cine trece Carpaţii Orientali dela Bărgău pe plaiul Tihuţei până la Dorna, rămâne uimit de şesul cu văi foarte largi şi puţin adânci, cu ape line şi cu mlăştini, care se desfăşură cât vezi cu ochii la înălţimea de 1100—1200 m. De-alungul crestei semeţe a Făgăraşului se află un plaiu de peste 30 km aproape în linie dreaptă, pe care poţi merge călare ca pe o câmpie uşor învălurată. Câte drumuri de acestea nu se încrucişează în toate direcţiile pe culmile Carpaţilor! Câte din ele nu sunt şi astăzi, ca şi în trecut, mai umblate de cât văile vecine! Privind o hartă a lor ai imediat impresia că nu e vorba de hotar, ci de o largă zonă pastorală, folosită indiferent de locuitori unui versant sau ai celuilalt. Tocmai culmile acestea, pe care alerga şovăitor un hotar, erau regiunea de înfrăţire a celor două provincii gemene ale ţării noastre de azi [1]).

Şi apoi să nu uităm că în imediata vecinătate a Car-

[1]) Platformele carpatice — ca în genere toată morfologia Carpaţilor — sunt un element esenţial, de care nu au ţinut seamă istoricii şi filologii noştri în explicarea vieţei româneşti în trecut şi în deosebi a vieţii pastorale. Sper să pot avea prilejul altădată să dovedesc această afirmare.

paților, și la Nord și la Sud, și la Vest și la Est, se înșiră un lanț aproape neîntrerupt de „depresiuni subcarpatice", foarte intens populate, legate de multeori între ele și în cruciș și în curmeziș prin trecători sau prin zone de înnălțime redusă [1]).

Se mai poate spune: Greutatea comunicației peste Carpați o dovedesc și puținele căi ferate și șosele care îi străbat. O astfel de obiecțiune se poate înlătura ușor. Căi ferate și șosele s'au construit peste hotar în vederea unor scopuri care priveau două state. Ca să se construiască, trebuia să coincidă, la ambele state, interese politice, economice și militare. Nu s'a construit ce era cu putință să se construiască pentru înlesnirea locuitorilor, ci numai ce era absolut necesar pentru legătura a două țări. Nici un stat nu vede cu bucurie spargerea hotarului său. *Hotarul politic a creiat o barieră artificială*, pe care nu natura o indicase. Hotarul politic a stânjinit munții noștri în desvoltarea lor firească. Prin faptul că erau hotar, munții noștri au devenit de două ori mai înalți și mai inaccesibili.

Pentru populația carpatică nu au fost hotar Carpații. Nu au fost pentru ciobanii din Țara Hațegului, pentru Poenarii și Rășinărenii din poala Cindrelului, pentru Mocanii din Bran, din Săcele și din Bretcu, toți obișnuiți de veacuri să treacă muntele în fiecare an spre a-și paște oile pe lunca Dunării, în Dobrogea și în Basarabia. Nu au fost hotar nici pentru „Bufanii" și „Oltenii" care au trecut în Banat, pentru Gorjenii care au populat izvoarele Jiului, pentru Moldovenii care s'au risipit în tot Ardealul, unde întâlnești așa de des numele Moldovan. Nici pentru Voevozii care au presărat cu mânăstiri Țara Oltului, nici pentru fugarii care în vremuri de primejdie luau „drumul Domnișorilor" spre Brașov, nici pentru Domnii Munteniei care mult timp au stăpânit Țara Jiului, Amlașului și Făgărașului, nici peutru Domnii Moldovei care aveau posesiuni în Ardeal din ținutul Rodnei până în

[1]) Toate aceste caractere se pot înfățișa foarte bine pe o hartă, care ar arăta dela cea dintâi privire evidența realității geografice. Dar o astfel de hartă nu își poate avea locul într'o revistă. Ea se va publica, poate într'unul din volumele Institutului Geografic al Universității din Cluj.

al Dejului şi până în inima Ardealului, la Ciceiu şi Cetatea de Baltă. — Şi mai presus de toate, *nicăeri Carpaţii nu au fost un hotar etnic.* Pretutindeni în jurul Carpaţilor Meridionali locuesc numai Români. In jurul părţii masive din Carpaţii Orientali locuesc iar numai Români. Unde aceşti munţi sunt mai masivi şi mai înalţi, acolo elementul românesc se arată mai curat şi mai compact. Chiar în Carpaţii Orientali ai Moldovei, în vecinătatea Secuilor, Românii au pe cea mai mare întindere ambele versante [1]). Şi că mai ales în acest ţinut nu sunt un hotar, arată tocmai faptul că şi Secuii au putut trece culmea Carpaţilor în valea Trotuşului şi mai de mult poate în valea Teleajenului. (Cf. judeţul Săcuieni).

Această nesocotire a hotarului carpatic se poate urmări din cele mai vechi timpuri istorice până în cele mai nouă. — Chiar cercetările preistorice vorbesc de o civilizaţie unitară carpatică. Ce se numeşte, cu un nume generic, Traci, nu se ştie să fi avut hotar în Carpaţi. Dacii, care şi ei erau un neam trac, cu siguranţă nu l-au avut. Ei poate sunt cei dintâi care au realizat o unitate politică în cadrul unităţii geografice a pământului românesc. Nici Romanii nu au considerat aceşti munţi ca hotar. *Dacia felix* a avut axa tot pe linia Carpaţilor Meridionali, iar capitala s'a menţinut tot pe locul celei dacice, lângă cel mai masiv bloc carpatic din Sud. — Ce va fi fost în timpul năvălirilor, numai Dumnezeu ştie până acum. Dar lunga inundaţie slavă, singura periculoasă pentru existenţa Românilor, a trecut peste munţii noştri ca şi când n'ar fi fost munte [2]). Iar ce a rămas lipit pământului, după retragerea apelor slave care au adus numai mâlul fertil, a fost un neam, care a crescut şi s'a răspândit după toate indicaţiile pe care le avem, din preajma Carpaţilor spre margini. Chiar dacă se admite, venirea târzie a

[1]) Şi mai mult a fost aceasta în trecut, până ce Austria nu împinsese hotarul dela cumpăna apelor spre Răsărit. Urma acestei stări se mai păstrează şi acum în Toponimie, care este românească pe o mare parte a ţinutului săcuiesc de margine.

[2]) E caracteristic, şi nu s'a accentuat, că Slavii s'au adaptat foarte bine vieţei de munte, şi au rămas pretutindeni în Carpaţi, *afară de zona Carpaţilor români.*

Românilor în Nordul Dunării, cu atât mai mult trebue să surprindă adaptarea repede a neamului acestuia în regiunea Carpaţilor, care nu seamănă atât de mult pe cât se crede cu regiunile muntoase ale peninsulei balcanice. De la primele ştiri istorice îi vedem organizaţi în cnezate şi voivodate în jurul Carpaţilor, şi nu numai pe o parte a lor, ci pe ambele povârnişuri. De când încep a vorbi documentele de Români, îi vedem alcătuind un pericol de desnaţionalizare pentru alte neamuri care s'au apropiat de Carpaţi. Amintesc numai scrisoarea papală din 1234, alarmată că Ungurii, Teutonii şi alţi catolici devin „un singur popor cu numiţii Vlahi". De când încep a avea o organizare de stat, îi vedem pedepsind crud pe cei care rătăceau în cuprinsul munţilor lor cu gânduri de cucerire. Fiecare îşi aminteşte de dezastrul armatelor lui Carol Robert şi ale lui Ludovic, prinse şi nimicite în strâmtorile Carpaţilor. Singuri Românii cunoşteau bine munţii aceştia şi singuri ei puteau prospera în mijlocul lor. Ei singuri puteau trece culmea pe nesimţite, în număr atât de mare. în cât alături de Românii aflaţi *decindea* muntelui, erau în stare prin „descălecare" să întemeieze sau să întărească state, atât lângă Maramureş cât şi în dreptul Ţării Oltului.

Se pare că de timpuriu Ungurii şi-au dat seamă de tăria pe care şi-o lua neamul românesc dela Carpaţi. De când au izbutit să atingă aceşti munţi, ei au luat măsuri de stăvilire a circulaţiei româneşti de-acurmezişul Carpaţilor. Diploma lui Bela IV, din 1247, impune Ioaniţilor obligaţiunea să nu primească emigranţi de peste munţi — din Ardeal — fără încuviinţarea regelui. După secole de forţări au izbutit să desrădăcineze stăpânirea românească la Nordul Carpaţilor şi să o arunce pe versantul Sudic. Cu toate acestea a continuat neîntreruptă. Viaţa unitară carpatică nu se putea tulbura prea mult nici cu diplome, nici cu măsuri de pază. Nu poţi stăvili cursul unui pârâu de munte cu pumnii. Istoria emigraţiunilor carpatice e plină de documente în care geme neputinţa maghiară şi austriacă de a pune strajă bună Carpaţilor. Amintesc numai două [1]), mai caracteristice: O scrisoare

[1]) V. **I. Nistor**, *Emigrările de peste munţi*. An. Acad. Rom., Secţia II. Tom. XXXVII (1915) p 815 sqq.

din 1717, a unui căpitan din Rodna, care se plânge că nu poate împiedica trecerea munţilor: „Cine poate fefelui pentru dânşii? Că ei ştiu toate potecile şi şed în pădure". In 1773 Românii uniţi din Ardeal înaintează curţii imperiale un memoriu în care se arată că mii de Români trec în Moldova şi Muntenia, „în cât locuitorii acestor ţări încremeniţi de năvala aceasta strigă cu glas mare: *Tot Ardealul vine la noi!* (... stupefacti vociferari auditi sunt: Tota Transilvania ad nos venit!). Urma geografică a acestui fenomen o vedem în multele sate cu numirea Ungureni, de pe versantul sudic al Carpaţilor, precum şi în atâtea alte localităţi [1])—mai ales de stepă — din vechiul regat. Numai de bine nu părăseau Ardelenii aceştia locul lor de naştere. Dar orice rău are partea lui de bine. Balanţa neamului nostru, care se cumpănea pe culmea Carpaţilor, tulburată în echilibrul său prin invaziunea ungară în regiunile carpatice, se golea cu încetul pe talerul ei ardelean şi se încărca pe talerul ei dunărean, până ce a ajuns în zilele noastre iarăş în antica ei stare de cumpănire. — Şi nici nu se putea altfel: Carpaţii, se află între două regiuni, fiecare cu fisonomie fizică specială, cu bogăţii în parte deosebite, cu stări sociale şi politice proprii şi cu vicisitudini felurite. Era natural ca populaţia — care e un factor geografic foarte sensibil şi influenţat de toate aceste cauze — să alunece de-a curmezişul muntelui, când spre un ţinut când spre altul, făcând din aceşti munţi o *zonă de trecere* şi întărind necontenit prin această clătire unitatea neamului românesc.

Ce concluzii putem scoate până acum din această scurtă cercetare? Carpaţii sunt un accident important al pământului

[1]) In trecut satele cu numirea „Ungureni" erau mult mai numeroase ca acum. V. în această privinţă hărţile vechi şi geografiile vechi (Fotino numai în zece judeţe ale Munteniei — fără Oltenia — înregistrează 4057 *familii* de Ungureni, veniţi de curând, căci plăteau o dare deosebită). Multe sate au Ungureni fără să le poarte numele. Aşa pe valea Bistriţei în Moldova: „Din Ţara-Ungurească suntem cei mulţi veniţi aicea. Cei ce nu putea trăi acolo, vinè aici. Şi trăiau ca sălbatecii... Aici erau oameni *care fugea de ţară ca păstrăvii la obârşie*" (**G. T. Kirileanu**, *De la ţară*, Conv. lit. XLIV (1910) vol. I, p. 647). Pasagiul caracterizează frumos şi rolul de ocrotitor al fugarilor, pe care l-au avut Carpaţii în toate timpurile.

românesc, dar prin înălțimea lor mijlocie, prin masivitatea lor redusă, prin direcția lor variată, prin întinsele platforme accesibile, prin râurile care nu i-au respectat ca și prin numeroasele trecători și basinuri din mijlocul lor, ei nu alcătuesc un hotar. Omul a putut să-i treacă și să-i cutreere în toate direcțiile. Carpații nu au fost niciodată un hotar etnic și chiar în părțile lor cele mai sălbatice ei se află ocoliți de massa poporului român, care s'a menținut și a prosperat sub ocrotirea lor. Ei sunt axa stabilă în toate timpurile, sau cum li s'a mai spus, *coloana vertebrală* a pământului românesc, leagănul și întăritorul ființei noastre etnice. Nici hotar politic nu au fost Carpații de cât timp de câteva sute de ani, ceiace e foarte mult pentru viața unui om, dar e atât de puțin pentru viața unui neam! Impunerea unui hotar pe creștetul munților a adus stânjeniri în desvoltarea firească a Carpaților și a populației din jurul lor, dar niciodată nu a putut împiedica legătura intimă între cele două părți ale neamului românesc. Fiindcă mai întâi e neamul — și apoi pământul locuit de el.

Din aceste considerațiuni rezultă și rolul pe care îl pot avea Carpații în România de azi. Nu au fost un despărțitor, ci mai curând o pavăză a neamului nostru. Și atunci nu vor fi o piedică nici pentru statul care se ridică pe toată larga temelie a acestui popor. Cu atât mai puțin vor fi o piedică acum când natura este mai supusă minții omenești. Ba se poate spune că neajunsurile lor sunt mult mai mici de cât foloasele pentru statul care îi cuprinde.

Voiu arăta pe scurt pe ce întemeiez această convingere.

Intârzierea vieții carpatice vine mai ales din faptul că li s'a impus un hotar politic. Acesta a împiedecat o circulație mai vie deacurmezișul munților. El a înfrânat desvoltarea legăturilor economice, crearea de drumuri comode și de căi ferate suficiente. Tot el a depărtat locuirea stabilă de apropierea granței, așa că astăzi munții noștri sunt socotiți printre cei mai puțin populați între munții Europei. Că acești munți erau meniți să se desvolte armonios, îndată ce piedecile artificiale slăbeau, se poate vedea din câteva cazuri tipice. — Indată ce Austriacii au deschis „Via Carolina“ pe

valea Oltului, deoparte Sibiiul a căpătat o desvoltare neașteptată, iar de altă parte Râurenii Vâlcei au ajuns cel mai mare bâlciu pe care l-a avut Muntenia în sec. 18 și începutul sec. 19. Indată ce valea Prahovei a căpătat o șosea, apoi o cale ferată, satele care mai înainte urcau valea numai până la Comarnic, au înaintat în sus până la creasta Carpaților, unde azi Predealul, așezat pe culme, la înălțimea de 1033—1100 m, reprezintă cea mai înaltă așezare statornică a munților acestora. Toate aceste sate sunt înfloritoare și au importanță nu numai prin aerul și pozițiile lor frumoase, ci și prin desvoltarea lor industrială [1]). A ajuns deci o mică favorizare

---

[1]) In Sinaia, Bușteni și Azuga sunt 21 fabrici. — Desvoltarea văii superioare a Prahovei prezintă una din cele mai interesante probleme de geografie umană ale țării noastre. Până la Comarnic, valea Prahovei este o vale tipică subcarpatică. Râul se plimbă pe o largă albie de pietriș. Deoparte și de alta povârnișurile sunt line și „podurile" întinse au permis așezarea unui lanț neîntrerupt de sate. Chiar în vechime exista aci o populație deasă. De când însă petrolul și cărbunii au dat regiunii avânt industrial, locuitorii s'au înmulțit ca în nici o altă parte a vechiului regat (densitate peste 400 loc. pe kmp, sate cu peste 5000 loc.: Băicoi 5011, Comarnic 7489 în 1910; Câmpina, care în 1899 avea 3799 loc. în 1910 atinsese 8525 loc.).

— De la Comarnic în sus, ai crede că s'a isprăvit cu satele. Prahova se zbate într'o cheie îngustă; aci se află strimta „Valea-Largă", vestită prin ruperi de poduri. Dar după vre-o 10 km. spre surprinderea călătorului, valea se lărgește și rămâne largă până la izvoare, adică pe o întindere de peste 20 km. Un adevărat cuib ascuns în mijlocul munților, lângă unul din cele mai impozante masive carpatice: Bucecii. Tot acest ținut a fost pustiu de sate în trecut. Singura populație, ca în atâtea regiuni carpatice, — afară de păstori de pe înălțimi — erau *sihaștri* și *tâlharii*, două categorii de oameni puțin luate în seamă la explicarea colonizării regiunilor înalte. De pustnici se pomenește din sec. XV și e interesant că schitul, în locul căruia s'a întemeiat, la 1695, mânăstirea Sinaia, a fost în sec. XVI reconstruit de „tâlharul" Grozea, ceia ce arată că uneori nu e vorba de tâlhari ordinari, ci de haiduci goniți de necazurile vieței în munți. Din sec. XVIII apar câteva *hanuri*, un alt element important în popularea munților și stepelor. La 1737 Austriacii fac un drum șubred pe valea Prahovei, fără urmări însemnate pentru circulație. Dezvoltare adevărată nu ia valea Prahovei decât după alegerea reședinței regale de vară la Sinaia și după construirea unei căi ferate cu legături internaționale. V. pentru mai multe amănunte: **G. Vâlsan**, *Valea superioară a Prahovei*, în rev. Cultura din Cluj, 1924, Iulie.

a unei regiuni carpatice spre a se dovedi capacitatea de locuire şi de producţie a acestor munţi, şi aceasta nu numai pe văile joase, ci şi în regiunile înalte.

Carpaţii ca hotar nu au putut niciodată atrage întreprinderi mari şi variate. Industriile mari au nevoe de siguranţă şi de aceia se feresc de apropierea hotarului. Lângă hotar se desvoltă industrii mai ales în vederea exportului. Dar şi aceste sunt stânjinite când de ambele părţi ale hotarului se află cam aceleaşi bogăţii.—Apoi Carpaţii-hotar au provocat o desvoltare izolată a fiecărui povârniş. S'a stabilit un desechilibru de tendinţe, pe care numai distrugerea hotarului îl poate egaliza. Prin dispariţia acestui hotar şi a vămii legate de el, prin situaţia deosebit de importantă a acestui lanţ de munţi în chiar *mijlocul* ţării, armonizarea se va face repede şi cu folos.

Valoarea Carpaţilor rezultă din chiar însuşirile lor geografice. In primul rând, ei sunt un lanţ de munţi nu prea înalt, spart de numeroase trecători, cu o centură dublă de şesuri înalte şi de depresiuni în apropierea lor imediată. Aceasta înseamnă că circulaţia tranversală e relativ uşoară — deci că cele două părţi ale României pot fi puse în legătură strânsă — şi că circulaţia longitudinală e tot atât de uşoară, deci că toate articulaţiile carpatice au posibilitatea unei legături organice între ele. — In al doilea rând, Carpaţii sunt munţi bogaţi în multe privinţe. Săraci în metale, mediocru înzestraţi cu cărbuni [1]), care se află însă în zăcăminte destul de bogate în dealurile alăturate, ei au în schimb o mare variaţie de roce, dela marmoră şi piatră de construcţie, până la piatra de ciment şi de var. Au un splendid veşmânt de păduri şi de păşuni, îmbelşugate izvoare de apă. Pomenesc aci numai bogăţiile Carpaţilor propriu zişi, nu ale colinelor, nici ale munţilor metaliferi ai Bănatului.

Cu aceste însuşiri, care poate fi cadrul desvoltării carpatice? In mare parte, din ce s'a făcut până acum putem bănui posibilităţile viitoare. — Cariere există în număr redus

[1] Afară de basinul dela Pietroşani, care este iarăşi un frumos exemplu de populare a unei regiuni interne carpatice: sate risipite şi umilite ca Lupeni şi Pietroşani au ajuns în 30 de ani oraşele în creştere continuă, cu o populaţie care trece de 10.000 şi 14.000 locuitori.

şi ele se pot înmulţi la infinit, alimentând industria varului, cimentului, sticlăriei, mărind putinţa ridicării construcţiunilor solide şi frumoase în jurul Carpaţilor şi mai departe.

Păşunile îmbracă toate culmile înalte şi numeroasele poene carpatice. Ele au privilegiul de a nu fi influenţate de anii de secetă care bântuie destul de des câmpiile stepice, invadate în cea mai mare parte de cereale. Deci ele vor ocroti totdeauna păstoria carpatică, atât de desvoltată în trecut. Va mai putea reînvia această veche păstorie, ca în timpurile când turme de 3—4000 oi erau obişnuite? In splendoarea de altădată, nu. S'au dus stepele cu ierburi ale Bărăganului, Dobrogei şi Buceagului, unde ierau aceste turme. Dar şi hotarul era o piedică devenită tot mai grea. Acum acest hotar nu mai există şi lunca Dunării e destul de întinsă. Transhumanţa, dacă ar fi protejată prin dispoziţiuni potrivite, ar putea reînvia în oarecare măsură, iar economia de porci şi de vite mari s'ar putea desvolta mai în voe. Lovitura de moarte în creşterea vitelor, în România veche, a dat-o închiderea hotarului de fosta împărăţie austro-ungară. Dispariţia hotarului va putea fi un îndemn la refacere. — O întreagă industrie se poate dosvolta pe această economie de vite, de la brânzeturi şi conserve alimentare, până la tăbăcării şi fabrici de postav. Locul cel mai prielnic pentru desvoltare este tot regiunea carpatică.

O a doua mare bogăţie carpatică o avem în pădurile lor, care exploatate cu milă vor putea rămâne cel puţin în întinderea lor actuală. Chiar o despădurire mai mare — dacă se împiecică prin lucrările necesare năruirea munţilor şi înrămurarea torenţilor, — va putea fi compensată prin creşterea suprafeţii fâneţelor, deci prin creşterea ocupaţiei pastorale. Dar această despădurire necesar va fi oprită prin micşorarea cantităţii lemnului, cum a fost oprită şi în Elveţia. Şi cu cât va fi lemn mai puţin, cu atât va fi nevoe să nu se exporte subt formă brută, ci prefăcut. Necesar se va desvolta o industrie a lemnului de la scânduri şi mobile până la fabrici de hârtie, şi toate acestea vor fi industrii prin excelenţă carpatice.

Vor fi aşa nu numai fiindcă aci vor găsi materialele prime, ci şi fiindcă tot aci vor avea energia de prefacere. Carpaţii

au ape multe şi repezi. Nu atât de multe, de bogate şi de constante în debit ca Alpii sau munţii Scandinaviei, care au pe vârfurile lor rezervorul gheţarilor şi zăpezilor eterne. Dar valoarea acestor ape nu trebue preţuită numai după volum, ci şi după panta şi forma văilor care pot să le mărească energia. Apele Carpaţilor sunt repezi, de multe ori adevărate torente, iar văile lor au caracteristica de a fi adesea gâtuite de chei care pot fi uşor stăvilite, provocându-se astfel rezerve de apă şi căderi considerabile. Mai ales versantul sudic carpatic e favorizat în această privinţă. Ca exemplu se poate da Ialomiţa la coborârea sa din Buceci, care se precipită prin patru chei, înguste uneori de 4—5 metri, pe o distanţă de 20 km, cu o cădere totală de aproape 1000 metri. Chei grandioase au Jiul, Oltul, Argeşul, Prahova, Teleajenul, Bistriţa şi atâtea alte râuri mai puţin însemnate, afară de Dunăre la Porţile-de-Fier, care se pare, că se poate stăvili printr'un sistem de zăgazuri fără pagubă pentru navigaţie. Transformarea electrică a acestor ape ar „electriza“ la o viaţă nouă toată regiunea carpatică şi chiar zone mai depărtate. — O deosebită atenţie merită şi regiunile carstice, calcaroase, în Carpaţi. In aceste ţinuturi ţâşnesc din stâncă adevărate râuri cu debit şi temperatură constante şi iarna şi vara. Ele nu îngheaţă aproape niciodată şi aceasta permite o utilizare fecundă şi în timpul iernii. Debitul lor este uneori de 40—50.000 metri cubi pe zi. O regiune de felul acesta se află între Piatra Craiului şi Buceci, cu zeci de astfel de izvoare. Numai unul din ele a fost utilizat industrial la Zârneşti.

Bogăţiile carpatice, care sunt multe şi variate, au un mijloc de a se împrăştia cu folos în jur. Carpaţii sunt regiunea cea mai înaltă a României. Toate produsele lor nu au de cât să alunece — ca să zicem aşa — pe pantele naturale pe care le oferă văile. Economia transportului va fi un ajutor destul de puternic al desvoltării carpatice. Nici o altă regiune a României nu va avea drumuri de uscat mai favorabile din acest punct de vedere şi nici o altă regiune nu are situaţia centrală a acestor munţi, situaţie care le permite să-şi arunce produsele egal peste toate provinciile româneşti. Au fost şira spinării pentru neamul românesc, ei pot fi una din axele economice ale României Mari.

Care va fi rezultatul unei astfel de desvoltări carpatice? Semnalez câteva numai. In primul rând o repopulare a Carpaţilor. Curentul de emigraţiune, îndreptat spre câmpie, se va încetini şi în parte se va întoarce spre munte, care poate adăposti mult mai mulţi locuitori de cât astăzi [1]). Densitatea se va mări în poala munţilor, părăsind caracterul înprăştiat şi luând aspectul aglomerărilor mici industriale; satele îşi vor trimite anexe pe văile mai largi superioare, semănăturile şi grădinile, care acum nu ating limita superioară posibilă, vor înainta pe coastele line şi pe terase, cum pare că a mai fost în vechime, din alte motive [2]). — E surprinzătoare capacitatea de adaptare a populaţiei carpatice. Voi da un singur exemplu: Zârneştenii (din poala Pietrei-lui-Craiu) au fost în trecutul depărtat mai ales ciobani. Când ciobănia a fost împiedecată de hotar şi de cultivarea stepelor dunărene, s'au făcut crescători de vite. Când nu le-a mai fost prielnice condiţiunile pentru păstrarea acestei ocupaţii, s'au făcut cărăuşi. A fost un timp când cărăuşul din Zărneşti, cutreera toată Ţara-românească până la Dunăre, toată Ungaria până la Trieste, iar în Germania înaintau până la Lipsca. Căile ferate au ucis şi această ocupaţie. Atunci au început exploatarea de păduri, şi când nici aceasta nu a ajuns, au scobit stânca şi au scos piatra de var şi „ghicaşul", nisipul alb pentru fabricarea sticlei [3]). — Atât de adevărată e formula: întâi omul şi virtutea lui şi apoi pământul!

[1]) In genere populaţia muntelui se scurge spre câmpie. Dar în vremuri nesigure s'a întâmplat des fenomenul invers. Populaţia câmpurilor a venit să se ascundă în cele mai retrase colţuri ale muntelui sau să mărească populaţia satelor de subt poala muntelui. Versantul sudic carpatic poartă urma acestui interesant fenomen geografic: ultimele sate spre munte sunt de multe ori cele mai mari de pe toată valea. La începutul sec. XIX acest caracter era mult mai accentuat. **V. G. Vâlsan**, *O fază în populareа Ţărilor-româneşti*, Buletinul Soc. R. R. Geografie, 1912.

[2]) Această problemă foarte importantă nu poate fi atinsă aci de cât în treacăt. Sunt dovezi că locuirea carpatică în trecut se urca mai sus de cât astăzi: urme de sate, de târguri, de cetăţi, de arături, („răzoare"), de livezi cu pomi fructiferi, se află ici şi colo la altitudini, neajunse în zilele noastre. Toponimia şi tradiţia populară confirmă faptul. Problema ar merita un studiu amănunţit, fiindcă ar putea da lămuriri preţioase pentru trecut şi indicaţiuni pentru viitor.

[3]) **I. Turcu** *Excursiuni pe munţii Ţării Bârsei şi ai Făgăraşului*, Braşov, 1896, **Silvestru Moldovan**, *Ardealul*, Braşov, 1911.

O astfel de populație merită să trăiască și să se ridice. Și merită nu numai prin vrednicia sa, ci și prin însușirile sale naționale. In jurul Carpaților se află cea mai tipică populație românească. Tradiții vechi și frumoase, o viață simplă și sănătoasă, un simț artistic original: toate aceste daruri trebue să fie ocrotite și încurajate. Carpații vor putea fi nu niște munți sălbăticiți și aproape pustii, ci parcul țării românești, plin de păduri și grădini, de sănătate și belșug. In jurul Carpaților și în cuprinsul lor se pot naște mici dar numeroase centre industriale, fără fum și fără foc mult, căci energia va fi mai mult electrică. Incepând o perioadă de belșug s'ar putea desvolta și industria casnică pentru care lucrătorii arată aptitudini deosebite. Va rămâne, ca și în trecut, miezul Românismului, în ce are el mai puternic și mai original pentru primenirea țării întregi.

Centrul desvoltării carpatice e de presupus că va fi în șesurile ardelene de la cotitura carpatică (Țara Bârsei, Trei Scaune). Și cum aceste șesuri bine apărate, ușor de pus în legătură cu regiunile vecine, se află tocmai în centrul noului stat românesc, să nu ne mirăm dacă însăși capitala va lua drumul Carpaților, adică va face în sens invers descălecarea.

Carpații nu mai sunt hotar! Acesta e un strigăt care chiamă la viață nouă întreg neamul românesc. Nu ne-au despărțit niciodată. Peste ei s'a clătit aceiaș limbă, acelaș suflet și mai târziu aceleași aspirații. In viața noastră ei nu au introdus de cât *nuanțe*, deoparte și de alta a lor, nuanțe pe care nu noi vom încerca să le întărim artificial. Ca și în trecut, aceste nuanțe să ne servească drept mijloc de progres, de emulație, între Dacia superioară și inferioară. Amintind trecutul mă gândesc mai ales la desvoltarea culturală a poporului nostru. In Ardeal au eșit primele tipărituri în limba românească. Aceasta a fost în curând un bun câștigat și pentru Voivodatele transcarpatice. La rândul lor, Muntenia și Moldova înmulțesc tipăritura, o perfecționează și o trimit în Ardeal subt forma Cazaniilor lui Varlam „carte românească, *pentru seminția românească, pretutindene*“ (1643) și subt forma clasică a Bibliei lui Șerban Cantacuzino „pentru de obște priință, *dăruită neamului românesc*“ (1688). Tipăriturile brâncovenești erau menite să se dea „în dar“, „rodului nostru românesc, atât

scăzut şi lipsit de multe şi ales de învăţătură". Ardealul nu întârzie să răspundă acestor daruri prin marea mişcare de redeşteptare naţională, care repede trece munţii, se întăreşte şi după un secol se întoarce subt forma culturii româneşti actuale şi a liberării naţionale. Fiecare parte şi-a dat ce a avut mai bun şi mai curat, şi i s'a răspuns în aceiaş măsură.

Acum când ne-am văzut la un loc cu toţii, să nu zmintim rânduiala naturii şi a strămoşilor.

G. Vâlsan.

RONSARD ŞI ROMÂNIA

La 11 Septemvrie 1924 se împlinesc patru sute de ani de când s'a născut, în castelul părintesc de la Poissonnière din Vendômois, pe marginea râului Loir şi a pădurei Gâtine pe care au să le nemurească elegiile şi cânticele sale, cel mai mare geniu liric şi epic al Franţei, până la generaţia glorioasă a romanticilor din secolul al XIX-lea. Jurnalele şi revistele franceze discută asupra felului cum trebue sărbătorit la această dată Pierre de Ronsard ilustrul poet al Renaşterei, sărbătorire la care va fi bine şi drept să ne asociem şi noi.

Ronsard e, într'adevăr, unul din geniile splendide ale latinităţii. Sunt puţine opere cari să reprezinte, cu atâta strălucire ca poemele lui, trăsăturile distinctive ale gintei noastre latine – „regină într'ale lumei ginte mari". Spirit fecund şi clar, ordonat şi armonios, suflet plin de generoase porniri, revărsându-şi entuziasmul sau indignarea în strofe înaripate sau în tirade de o caldă eloquenţă, Ronsard a îmbinat acestor însuşiri latine, graţia, fineţea, uşurinţa de mişcare, particulare gândirei şi simţirei franceze şi exprimându-le a învederat stăpânirea tuturor secretelor stilului şi ale ritmului, pe care numai aplicarea preceptului horaţian:

....vos exemplaria graeca
Nocturna versate manu, versate diurna,

a putut să i-o comunice acestui humanist fervent şi studios.

Cu acest prilej fabula originei româneşti a lui Ronsard a fost la noi pusă din nou în circulaţie. Cred că e momentul —deşi ştiu cât de mult legendele se încăpăţinează să trăiască—să împiedicăm răspândirea ei mai departe.

Origina romană a lui Ronsard a fost pentru prima oară

proclamată de fostul profesor de limba franceză dela Colegiul Sf. Sava, Vaillant, în lucrarea sa *la Romanie* (1844). Pornind dela versurile autobiografice din epistola lui Ronsard către Rémy Belleau:

Or, quant à mon ancestre il a tiré sa race
D'où le glacé Danube est voisin de la Thrace.
Plus bas que la Hongrie, en une froide part
Est un seigneur nommé le marquis de Ronsart.

Vaillant identifică cu Muntenia ţinutul vecin cu Tracia şi mai jos decât Ungaria de unde se trăgea strămoşul poetului francez. Identificarea era prea pe placul lui Alexandri pentru ca în timpul politicei filoromâne a lui Napoleon al III-lea să nu şi-o însuşiască. Transpunând în româneşte numele de familie al poetului francez, Alexandri făcu din fiul mai mic al unui ban al Craiovei, acel *fils puîné, ardent de voir la guerre*, care, auzind de cotropirea Franţei de Englezi, veni, în capul unei cete îndrăzneţe să-şi pue spada în serviciul lui Philippe de Valois. Bine înţeles, preocupările politice ale momentului intervin în această baladă care trebue să dovedească că înfrăţirea franco-română datează de mai bine de jumătate de mileniu. Un glas tainic a spus banului Mărăcine să se înarmeze pentru a veni în ajutorul „Franciei ce plânge".

Căci şi ea pe viitor
Mi-a veni în ajutor.

Legenda *Banul Mărăcine* inserată printre *Baladele şi cânturile populare ale Românilor* a căror traducţie franceză apăru la Paris în 1855, fu socotită de Ubicini, care compuse o prefaţă pentru această culegere, ca prelucrarea artistică a unei tradiţii istorice. Aserţiunile lui Ubicini care-şi făcuse un nume prin competinţa cu care discuta chestiunile relative la principatele dunărene nu întârziară să facă prozeliţi. Doi ani după publicarea traducerii franceze a *Baladelor* eruditul Prosper Blanchemain începu să publice o ediţie critică a operelor lui Ronsard şi într'o notă îşi însuşeşte afirmaţia lui Ubicini. Ediţia lui Blanchemain fiind până acum câţiva ani ediţia cea mai răspândită a lui Ronsard, părerea sa găsi numeroşi adepţi.

Versurile lui Ronsard despre originea familiei sale con-

ţin indicaţii vagi asupra leagănului strămoşilor poetului. Ele sunt susceptibile şi de alte interpretări de cât cele ale lui Vaillant, Alecsandri şi Ubicini. Dacă unii critici francezi făcură pe Ronsard de neam ungur, un maghiar, St. Szamota, îşi plăti luxul într'un articol publicat în 1891 într'o revistă filologică din Budapesta să socotească pe autorul Odelor pindarice şi al *Amorurilor* drept bulgar. Ţara unde Dunărea e vecină cu Tracia, adică cu actuala Rumelie orientală, e Bulgaria, din părţile oraşului Târnovo. După radical, Târnovo însamnă un loc plin de tufişuri spinoase, de mărăcini. Strămoşul lui Ronsard n'a fost aşa dar, după Szamota, fiul unui ban al Craiovei, dar un *Târnovai*, un fiu al banului din Târnovo!

Fanteziile literare ca şi cele filologice au trebuit să se risipiască dinaintea cercetărilor istorice şi critice. In ultimii ani eruditii francezi au stabilit că spusele lui Ronsard despre venirea strămoşului său dintr'o ţară vecină cu Dunărea de jos şi despre recompensarea curajosului marchiz pentru ajutorul dat regelui Philippe în războiul contra Englezilor cu castelul şi domeniile de la Poissonière, sunt o născocire a poetului. Regele Philippe nu ar fi putut să dăruiască „des biens sur les rivers du Loir" nimănui pentru cuvântul că acest ţinut nu depindea de coroană, dar de comţii de Vendôme. Cu ajutorul documentelor, care încă din secolul al XI-lea pomenesc de persoane din Vendômois cu numele de Ronsard, învăţaţii francezi au putut să fixeze în mod sigur genealogia poetului din secolul al XIV-lea încoace. Strămoşii săi, boerinaşi de provincie, vasali ai comţilor de Vendôme se ridicară încet din situaţia lor modestă, ajungând de la treapta de guarzi ai pădurilor puternicilor lor seniori, la rangul de guvernor ai fiilor lui François I-er, cum fu Loys de Ronsard, tatăl poetului.

Se ştie de mult că poeţii au privilegiul să schimbe după plac realitatea lucrurilor. Ronsard se folosi de acest drept pe care muritorii îl acordă semenilor lor inspiraţi de un zeu şi îşi hărăzi ascendenţa ilustră pe care o doria vanitatea sa excesivă. Aducând din ţările depărtate şi misterioase scăldate de Dunăre pe marchizul întemeetor al familiei sale în Franţa, Ronsard nu numai îndreptăţi în faţa publicului pre-

tenţiile sale nobiliare, dar încunjura cu un nimb de glorie fruntea sa, pe care doria s-o încingă cununa de lauri cuvenită celui mai mare poet al timpului său. Avea drept să aspire la acest titlu, căci ţara strămoşilor săi era vecină cu Tracia, patria lui Orfeu, legendarul părinte al poeziei, a cărui liră îmblânzi, zice-se, până şi fiarele şi înmuie inima lui Hades care-i înapoiă din fundul Infernului, pe iubita sa Eurydice. Lui Ronsard i-ar fi plăcut să fie socotit drept Orfeul Galiei.

Aceleaşi poetice motive îl îndemnau alteori pe Ronsard ca uitând cele spuse de originea sa tracică, să afirme originea sa germanică. In două din *Sonetele către Hélène*, opune neînduplecatei fecioare care după tată se trăgea din Spanioli şi moştenise astfel mândria şi cruda rafinare iberică, simplitatea şi naivitatea proprii sale firi, uşor de amăgit:

> Si une belle et jeune accorte Ibérienne
> Qui loge la finesse et l'art dedans son sein,
> M'a pris qui suis grossier, de nation germain,
> Je n'en suis a blasmer, c'est la loy Cyprienne....

Variaţiunile lui Ronsard asupra aceleiaşi teme şi desminţirile pe care faptele şi documentele istorice le opun destăinuirilor ce ni le face asupra leagănului neamului său, ne arată că originea dintr'o ţară mărginaşă cu Dunărea de jos a poetului francez trebue considerată ca o legendă eşită pe de-a'ntregul din imaginaţia sa, precum altă dată Minerva eşise înarmată din capul lui Jupiter.

Ch. Drouhet

CURTEA DE ARGEŞ

Imi iau geamantanul şi plec. Mă duc să văd pe Radu Negru. Căci trebue odată înlăturată îndoiala care mă frămîntă: e Radu Vodă, e Negru Vodă sau e Radu Negru Vodă.

Pentru a ajunge la el, două căi îmi sunt deschise.

Mă ispiteşte următoarea:

Ştiu, ca orice om care a făcut liceul, că razele luminoase se mişcă cu o iuţeală de 300.000 kilometri pe secundă. Asta înseamnă, dacă n'am greşit socoteala, că în 700 de ani ele parcurg 6.531.140.000.000.000 de kilometri. Prin urmare, la această depărtare în spaţiu sunt astăzi razele de lumină, care duc cu ele chipul voevodului de acum şapte veacuri. Pentru spectatorii care se află acolo, într'o stea oarecare — o fi Sirius sau Cassiope, nu ştiu bine unde — trecuta viaţă a acestui voevod se desfăşoară abia în clipa de faţă. De-aş fi la distanţa aceia, aş vedea-o şi eu. La drum deci, băiete!

Pentru a ajunge, iute şi ieftin, la cei şase quadralioane, cinci sute treizeci şi una de trilioane, o sută patruzeci de bilioane de kilometri... mijlocul e simplu. N'am decât să încalec pe o rază care aleargă prin spaţiu mai repede decât lumina, razele X de pildă. Aşa încât, în scurtă vreme, o să ajung din urmă raza luminoasă care poartă cu ea chinuitoarea taină. Şi, odată ajuns, adio ipoteze, adio teorii!. Ce Hasdeu, ce Onciul, ce Domnul Drăghiceanu! Voi sta faţă în faţă cu chiar Prea Credinciosul Voevod, stăpânitor al Ungro-Vlahiei!

Aş fi de mult pe drum, de nu mă împiedecam de-un nimic, bată-le vina de nimicuri, că se tot pun în calea tuturor avânturilor.

...N'am putut încăleca pe rază...

Aleg deci calea a doua.

Pentru a ajunge la Radu Negru, mă urc într'o birjă c'un cal! Mă pornesc la Gara de Nord şi iau trenul de Curtea de Argeş!

Pe peronul gării e înghesuială. O ţoapă mă ghiontește, fiindcă e grăbită. O cuconiţă bine crescută mă calcă pe bătătură, aruncându-mi din fugă un fluturatec: „pardon!"

Nu mi-e de ghionte, nici de bătătură. Mi-e de pardon. A fost odată o prea frumoasă vorbă: „iertare"... De ce au surghinuit-o din limbă?... Răspund totuşi politicos: „Mersi, Madam, nu mă geneză", fiindcă dacă i-aş fi spus: „Mulţumesc, Doamnă, nu mă doare", ar fi crezut că şi-a dat osteneala să calce pe un mojic.

Mă urc în clasa I. A, ba nu, am greşit. E un vagon salon. Mă dau jos. Acăţ pe un conductor: „Mă rog, domnule, dar unde e clasa I?".

— „Uite colea" îmi arată cu capul.

— „Păi acela e salon ... o fi vagon regal" mă milogesc eu.

— „E clasa I" răspunde cela morocănos „Altul nu este".

Dacă nu este, mă urc. Cu multă sfială deschid uşa unui compartiment,

Gol.

Mă aşez. Mă razem de spătar, întind picioarele şi aprind o ţigară. Mă prind a gândi: „Tiii!... parcă sunt Vodă! Nici că se putea, doară mă duc la Radu Negru!"

De odată uşa se deschide cu sgomot. Eu trag repede picioarele sub genunchi... poate o fi vre-un aghiotant regal! Mă uit cu coada ochiului. E un domn ras de eri. Se aşează în celălalt capăt, se deschee la vestă, îşi încalecă ochelarii pe nas şi deschide „Universul". Mă liniştesc, ba prind chiar un ifos: „Să am iertare domnule, zic, ce e cu vagoanele aceste?"

— „Ce să fie?" mă întreabă el, plecând capul în jos ca să mă vadă peste ochelari

— „Luxul acesta", spun. „N'am mai văzut...!"

Domnul ridică din umeri, așa un fel ca de milă, și întorcând foaia la *mica publicitate*, îmi răspunde scurt:

„Trenul trece prin Florica!“

Bată-te norocul, că la asta nu mă gândisem!

Frumos la Florica! Casa se răsfață pe un dâmb, Argeșul curge în vale, păsările ciripesc... ei! dar, trenul fuge prea din cale-afară. Abia am zărit pridvorul cu stâlpii de piatră, abia a sclipit la soare bisericuța printre copaci și frumoasa vedenie s'a și năruit. In fund Mărăcinenii mai mult se ghicesc, iar în spate Goleștii se și dăstramă în zare... Pitești!... Incă puțin și am ajuns... un fluerat, o smuncitură:

„Curtea de Argeș! Toată lumea jos!“.

Iată-mă în vechia capitală a voevozilor noștri d'intâi.

Dacă metempsicosa e o realitate și dacă am trăit cândva în locurile aceste, apoi mărturisesc cu părere de rău că nu țin minte de nimic. Așa încât nu-mi pot da seama de schimbările întâmplate în acel orășel, de la Basarabi până la Hohenzollerni! Cavaleri în zale poate altă dată zângăneau pe aici paloșe de scuturi. Astăzi, țărani în sumane vând pepeni în piață.

Orașul îmi place... Adecă, ce oraș! I-aș spune sat. Frumusețea lui nu stă în măreția clădirilor, ci 'n pitorescul străzilor. Coboară; urcă și la cotiturile lor te pândește în fiecare colț câte o priveliște neașteptată: ici o casă cu pridvor, văruită proaspăt, parcă-e o mireasă, și-n față alta strâmbă, c'o singură fereastră, parcă e lăutarul chior venit la nunta celeilalte; dincolo se fleșcăresc prin baltă două rațe lângă o fântână. Plopi subțiri și mândri se înșiră de-alungul șoselei, iar pe malul râului plâng sălcii obosite.

Imi las geamantanul la han și-o pornesc razna înainte pe drumul pietruit. Trec podul peste Râul Doamnei și ajung la o răspântie.

Acolo, deodată, mi se arată ca o nălucă o parte din Istoria Țării! La stânga, biserica domnească a lui Radu Negru, la dreapta Sân Nicoară a doamnei Clara papistașa și drept înainte drumul mănăstirei lui Neagoi Basarab... Ce ispită, trecut, mă cheamă către tine? Ce farmece duse aruncă din văzduh nevăzute mreji?

Incotro s'o apuc? La Radu Voevod sau la Doamna Clara?... Mă duc întâi la mănăstire, la Neagoi și Despina, la Carol și Elisabeta. Să iau de-a îndoasele istoria!

Drumul e lung, dar gândurile-s bogate.... A fost odată o țară, în întinderi mică, dar mare în oameni. A sângerat, a pătimit și-a răbdat. A îngenunchiat și s'a ridicat. Mereu a fost în genunchi și mereu în picioare, batjocorită de vecini, necunoscută de streini.... Și uite azi o țară cu locul ei sub soare. In întinderi mare și în oameni.... Ei, dar să lăsăm!

Colea.... colea printre frunziș, parcă sclipește ceva. Am ajuns? Să fie oare.... să fie asta biserica lui Meșterul Manole? — Ce frumoasă se desprinde din chenaru-i de verdeață! Prea bogată poate, de-ți vine aproape pe buze vorba: îmbogățită!... dar își poartă bine gătelile toate. Elegantă în formă și grațioasă în linii! Mă uit, îmi place. Ii lipsește ceva... dar grozav îmi place. Nu știu ce-i lipsește, însă e armonioasă. Pare o arătare, o viziune de artă!... Ah! știu ce-i lipsește. Nu găsesc într'însa frământatul suflet al bietului meșter. Nu-i a lui Manole. Nu găsesc într'însa credința adâncă. Nu-i a lui Neagoi. Este necropola unor Hohenzollerni lucrată cu gust de-un maestru frances! Nu e trecut în ea, nu este tradiție, nu este credință, nu este durere. Nu e românească!

Un călugăr îmi deschide ușile grele de lemn. Pătrund înlăuntru cu oarecare sfială, fiindcă știu că acolo odihnesc morții cei de curând.

— „Biserica aceasta a fost clădită....“ începe călugărul cu glas trăgănat...

— „Lasă, părinte, că știu. Arată-mi mormintele“.

Sfinția Sa se uită la mine să vadă: e vorba pe știutele sau pe nedatul bacșișului. Apoi îmi arată cu mâna la dreapta, chiar lângă ușa de la intrare:

— „Aici odihnește Regele Carol I și colea soția lui, Elisabeta, moartă la...“

— „Lasă părinte, că știu. Arată-mi mormintele lui Neagoi și a Despinei și apoi du-te de mă așteaptă la ușă.“

— „Uite-le colea“ îmi spuse, arătându-mi cu capul două pietre de mormânt, așezate în fața celorlalte. Apoi,

bolborosând între dinți, întoarse spatele, zicându-și de sigur în gând: „E pe nedatul bacșișului".

Dar eu nu de asta îl alungasem. Nu pot suferi, când vreau să cuget, să mă cicălească unul la cap.

Și aici aveam de cugetat, în fața acestor morminte acoperite cu trandafiri și chiparoase. Ce cucernică mână a pus aceste flori? O fi ele „Auf Befehl" sau poate o fi în țara aceasta și inimi recunoscătoare? Ce duioasă poveste îmi șoptesc aceste morminte, al regelui soldat și al reginei poete — povestea care așteaptă, de altfel ca atâtea altele, să se scurgă anii și patimele să se potolească, pentru a putea fi spusă, la gura sobii de bunică, așa cum a fost ea trăită. Pentru a putea, din povestire, să se prefacă în epopee!

Când în Vinerea patimilor 1866, Karl Principe de Hohenzollern, locotenent la Berlin în Dragonii de gardă, aflat în concediu la Düsseldorf pe Rhin, primi în audiență pe străinul care-i oferi, pe neașteptate, Coroana României, prințul șovăi.

— „De altfel, vom avea război" spuse el acelui străin, care nu era altul decât Ion Brătianu. Și în aceste cuvinte stă sintetizată întreaga tragedie, care la început i-a sbuciumat viața și i-a năruit-o la urmă. In ajunul unui război datoria lui de ofițer german îl țintuia pe loc. — Dar dibaciul Bismark îi șopti la ureche vorbe ademenitoare: Civilizarea unei țări înapoiate, slobozirea unui popor tributar, o frumoasă menire de îndeplinit. Și-atunci, cu avântul celor 27 de ani, călcând peste toate, peste șovăirea regelui Prusiei, peste durerea soldatului, peste lacrimele mamei, a venit, travestit, prin țara dușmanului care-și ascuția sabia, a venit fugar călător de clasa II-a, sărind de pe puntea corăbiei, la Turnu Severin, pe pământul românesc.

A adus cu el, față de puternicii noștri vecini hrăpăreți, prestigiul unui Hohenzollern pe vremea când Prusia era în toiul gloriei ei. A dus pe soldații noștri la Plevna. Și-a pus pe cap coroana de rege. A știut, cu înțelepciune, să scape de dușmanii din afară și de cei din lăuntru. Peste țara aceasta constituțională, a domnit aproape în suveran absolut, în vremea propășirei și înflorirei ei, timp de 48 de ani.

Să n'o fi iubit?

Dece i s'a aruncat această învinuire? Fiindcă, în ziua când popoarele adunate s'au răzvrătit împotriva hegemoniei germane, revendicând locul nostru alături de ele, am cerut regelui nostru să arate că este regele nostru. I-am cerut lui Carol I să uite că nu doina i-a legănat copilăria, i-am cerut să uite sărutul de mamă, prima vorbă rostită, prima dragoste poate... i-am cerut să uite castelul de pe stâncă și Rhinul albastru și vremea când, german, se lupta cu Danejii! I-am cerut să ne ducă la luptă împotriva țării care fusese a lui și el — om — *n'a putut!*

Românul care a ridicat vre-odată arma sau o va ridica în contra României — acela să-i arunce piatra!

Dar s'a spus: „Să abdice!" Să abdice? Când atâția buni români, s'au putut înșela — ar fi fost cu putință ca fostul ofițer prusiac care luptase la 64, și'n ochii căruia se desfășurase 66 și 70, pacea de la Versailles și Drang nach Osten și Weltpolitick și Algesiras, ar fi fost cu putință să n'aibă el încredere adâncă în neînfrânta putere a Germaniei? Ar fi putut el să privească intrarea României în război altfel decât ca pierzarea ei?

Chestiunea trebue deci privită sub îndoita-i formă: *N'a putut ca om și ca rege n'a vrut.*

Numai când pătruns de acest adevăr, că tot poporul în picioare, cu riscul chiar de-și frânge gâtul, cerea revendicarea drepturilor sale — nu pânea, Idealul — a înțeles bătrânul rege că poporul — suveran mai mult de cât el — avea dreptul să-i ceară să stea în fruntea lui. Dar fiindcă unui om nu i se poate cere să-și smulgă singur inima din piept, nici să lucreze împotriva credințelor lui, iar noi îi ceream amândouă, ne-a dat în schimb: Viața!

Sub lespedea de piatră zace de nouă ani. Poporul parcă l-a uitat. Dar ziua va veni când, mai liniștiți, vom întoarce privirile din nou spre trecut. Se poate c'atunci, desbrăcați de patimi, ne vom aminti, nu ce n'a făcut, dar *ce* a făcut. Și-i vom zice atunci, cum i se cuvine, regelui nostru d'întâi:

Carol Înțeleptul!

Iată pentruce trimisesem pe călugăr să m'aștepte afară.

După ce-am presărat și eu un pumn de flori de câmp

pe mormântul lui și pe-al „Mamei Regina", m'am întors spre celelalte morminte, ale lui Neagoi și a Despinei, ctitorii vechi ai mănăstirei. Sub lespezile lor goale cu slove abia citețe, un pumn de ciolane dacă a mai rămas. Lutul s'a topit! Insă amintirea, dușmana cea mare a morții, răscolește, din umbra celor patru veacuri, icoana voevozilor români și sufletului nostru îi dă fiorul vieții lor trecute.

Din strana Domnească îi văd parcă cum se coboară îmbrăcați în haine de mătasă și fir, ea blândă și el visător! Cuviincios, coconul îi urmează la doi pași înapoi, pe urmă vin boerii și norodul se dă la o parte și clopotele sună și eu nu știu dacă este jocul închipuirei mele sau dacă sunt ei, voevozii Basarabi! de nu m'o fi dus timpul cumva — timpul care nu există — în fața celui ce-a fost cel mai cucernic Domn muntean, cel întâi scriitor român, și în materie de artă la noi, cel mai vechi, poate, cunoscător. — Cel mai vechi, da! Căci uite cum, îmi vine în minte răvașul ce-a scris el din Pitești, în Sâmbăta dinainte de sfântul Toma a anului 1518 „Judelui și căpităniei orașului Sibiu".

Le ceruse el un meșter argintar și Sibienii îi trimisese pe Celestin... „Și l-am pus să-mi facă niște cupe și le-a făcut „cum doream. Și după vrednicia lui, l-am răsplătit destul „de darnic. Dar deatunci a mai venit la noi odată și noi i-am „dat argintul cel mai curat ca să ne facă *o căfue după „chipul turnului cetății noastre. Căci noi am străbătut „Țara Ungurească și mai frumos turn nicăeri n'am văzut.* „Când mi-a făcut acel lucru și mi l-a înfățișat înaintea „ochilor nu mi-a plăcut, pentrucă era făcut după felul „țiganilor. Avem noi destui meșteri cari ar fi putut mai „frumos să facă decum a făcut el. Pentru care a doua oară „acelaș meșter Celestin ne-a făgăduit să facă mai frumos „și-a luat argintul dela noi iarăși, din mânile d-sale lui „Valentin Pitarul și lui Oprea Vistierul. De la care cerem „acuma, dacă ține la cinstea lui, să-ne dea cățuia sau „argintul!"

Nu iesă deslușit la iveală, din aceste rânduri, că ne aflăm în fața unui om priceput, și că în zidurile bisericii din Curtea de Argeș a stat mai mult poate frânturi din sufletul Voevodului ctitor, decât din a meșterului său și-a bietei lui soții?

... Legenda Anei a lui Manole, zidită în mănăstire din tălpi până în creştet.

Prin uşa rămasă deschisă s'aud privighitorile. Şi cum mi-e mintea aiurea de tot trecutul acesta, mi se pare mie că înaripatele cântăreţe s'au apucat să zică un cântec trist şi bătrânesc:

„Suflă, Doamne, un vânt
„Suflă-l pe pământ
„Brazii să-i despoae
„Paltinii să 'ndoae
„Munţii să răstoarne
„Mândra să-mi întoarne".

Un greer ţârâe, în întuneric, printre pietrele de sub amvon. Parcă ar fi răspunsul dat privighetoarei:

„Manoli, Manoli,
„Meştere Manoli,
„Zidul rău mă strânge,
„Viaţa mi se stinge!"

* * *

Un călător englez, Klarcke, care cutreera Europa acum vre-o sută şi mai bine de ani, rătăcindu-se tocmai în munţii Carpaţi, se minună foarte să găsească la Curtea de Argeş ruinele unui *templu roman*. Ce să mai zicem noi atunci, când mergând acolo, vedem că ruina aceia e a unei biserici catolice. Şi doar nu suntem cine ştie ce oameni grozavi! Bieţi Români acolo! Dar nu cred că n'am putea deosebi o biserică de-a lui Dumnezeu de-un templu păgân, fie chiar în ruină.

Neavând poftă să fac prelegeri de istorie culturală — deşi nu ştiu cui ar strica — trec asupra chestiunei catolicismului la noi, asupra Episcopatului papistaş din Argeş, venit din Severin în 1390 şi plecat la Bacău în 1602, şi m'aşi opri doar numai o clipă asupra tânguirei lui Bakšici, care, în 1640, îngrijorat de mântuirea sufletului Argeşenilor, constată cu amărăciune că ei: „pian piano sono divenuti heretici e doppo, scismatici". Am spune pe româneşte că încetul cu încetul ei s-au hainit, la Argeş ca aiurea de altfel, încât te poţi întreba: făcut-au ei bine, sau făcut-au rău? Istoria Voevodatelor ortodoxe o cunoaştem. Insă ce-ar fi fost oare

istoria unei Românii papistașe?... Dar dacă n'ar fi *dacă* și *poate*!...

Trec și asupra ctitorului bisericii Sân Nicoară (ea este ruina templului roman), cu atât mai ușor cu cât nu-l cunoaștem. Catolice au fost mai toate Doamnele române din secolul al XIV-lea, Mărghita și Clara și Mara. Care din ele ar fi zidit-o, nu se știe. Inchipuirea cere să fie Clara, fiindcă a fost cea mai aprigă din toate și fiindcă Domnul Davila, în „Vlaicu Vodă" a descris-o cu măestrie, iar Doamna Bârsan, la Teatrul Național, o joacă cu majestate.

Trec chiar asupra interesantului amănunt, că la zidirea acelei biserici s'a întrebuințat „foarte sporadic piatră tuf-calcar" — mă rog? Da. Așa se zice — trec fără milă peste tot ce poate aminti viața de altădată, căci în preajma bisericii năruite a lui Sân Nicoară, trecutul nu mai are farmec.

Aici domnește prezentul!

Ruina stă singuratecă pe o culme de deal, la poalele căruia se desfășoară orașul, o împestrițare de albe case pe un verde de livezi. Și fiindcă dealul a fost prefăcut de Argeșeni într'o grădină cu cărări umbroase și cu verzi tufișuri, cum s'apleacă soarele înspre mează noapte, încep să se strecoare, sfioase, prin alei, perechi de îndrăgostiți. Strânși de mână sau de mijloc, copii și copile se primblă visători... căci este ceasul tainic când patimele nasc, dar este încă vrâsta — care din noi n-o știe? — când dragostea și poeziea nu îngădue despărțire. Dacă pe cer s'arată cumva luna — duhovnica îndrăgostiților — se umple atunci grădina de cântece, de râsete, de șoapte — sublima simfonie a dureroasei fericiri!

Dacă Mister Klarcke a avut inspirația să se ducă acolo într'o seară cu lună, atunci înțeleg — căci în astfel de treburi ce-mi este astăzi, ce un veac în urmă — înțeleg dece biserica lui Sân Nicoară i s'a părut lui a fi templu roman.

In înserarea parcului, umbrele trecătoare ce urcă la ruine, par în adevăr a fi exodul credincioșilor mergând să ducă daruri zeiței Venera — stăpâna lunei printre vea curi

Dragoste, poezie, trecut și ideal amuțesc, de îndată ce „materia" își începe taifasul cu „sub conștientul" nostru. Și câte nu flecăresc împreună, babele guralive! Ba li-e somn, ba

foame... ba nici nu mai spun. Fără să știu cum, m'au împins amândouă din grădină în târg și prin târg la birt.

S'a întunecat. Luminile sunt aprinse — electrice firește, căci Curtea de Argeș nu este numai vechi scaun domnesc, ea este astăzi un fel de reședință regală. Palatul Episcopal găzduește, când vin acolo, pe Suveranii noștri, iar grajdurile palatului găzduesc pe Episcop. Prea Sfinția Sa mult a fost supărat, mult s'a tânguit, dar când s'a încumetat să bată din picior, a bătut și Vodă și — nu știu cum se face — un vânt de București l-a suflat pe Episcop din Argeș tocmai în Moldova. Meditează acolo asupra unei chestiuni delicate, care a mai fost desbătută pe vremuri de Papa și de Barbarosa. In locul lui au adus în Argeș pe-un Inalt Prelat, despre care se spune că tot una îi este să se roage lui Dumnezeu din casă sau din grajd, că doar și Domnul nostru Iisus Christos într'un staul născutu-s'a!

O fi că se abat uneori Suveranii la Curtea de Argeș, o fi că regina Elisabeta a locuit o vreme acolo, sau or fi alte pricini pe care nu le știu, o bună administrație comunală de pildă, fapt e că orașul are electricitate, iar aceasta, înafară de foloasele-i cunoscute, a mai întrodus, în fundul acelui orășel de provincie, și o modernă binefacere a culturei: Cinematograful!

In birtul la care am nemerit, afișe pe pereți anunțau: „Cetățeni, V'am adus cinemotograf!“ Am crezut întâi că suntem în preajma unor alegeri și când mi s'a spus că nu, mi-am închipuit firește că primarul își resfăța astfel concetățenii.

Mă înșelam. Era însuși birtașul, care, după ce că te supunea la o taxă de intrare, încasată după ce-ai mâncat felul întâi, dupăce că te silea să mănânci celelate feluri în întuneric — măsură pentru el prudentă, nu zic — apoi te mai și făcea, de voe de nevoe, spectatorul unei drame sentimentale a unor personagii mute, cari, pentru a te face să înțelegi ce vor, sunt siliți să-și oprească jocul și să pună să se scrie pe pânză ce-au făcut... Mări descoperire, Doamne!

Un tânăr conte căzuse tocmai la picioarele unei frumoase marchize, un duce gelos pândea după o ușă... Când de odată răsună la spatele meu o vorbă care mă făcu să sar în sus: „tufcalcar“!

— „Nu poate fi" îmi zic, în gând „decât unul din restauratorii Bisericei Domneşti, întruncât este lucru ştiut că s'a întrebuinţat *foarte sporadic* această piatră, nu numai la Sân-Nicoară, ci şi la Sfântul Nicolae!"

Ducele, de după uşă, trage un foc de revolver asupra contelui, care nu moare. Se face puţină lumină în sală ca să ni se tălmăcească că n'a murit, fiindcă pistolul n'a luat foc!.. Dar ce-mi e de ei! Mă întorc în grabă să văd cine stă la masa din spatele meu... Să mai zici că n'am noroc! Stă Domnul Grigore Cerchez, arhitectul Bisericii Domneşti şi Domnul Virgil Drăghiceanu, archeologul ei!

E mai mult decât aşi fi putut visa. Am pus mâna pe-un colţ din vălul ce acopere pe Radu Negru.

Un politicos „bună-seara", două-trei vorbe frumoase şi-am încheiat târgul. Mâine dimineaţă, la ceasul zece, întâlnire în curtea bisericii!

Acuma, noaptea dacă n'am putut dormi, n'a fost din pricina neliniştii la gândul revelaţiilor de-a doua zi, a fost din alte două cauze. Ploşniţele mai întâi. Multe locuri am străbătut în viaţă şi în călătoriile mele mult m'am luptat cu duşmanii aceştia. I-am învins une ori, ba cu oboseală, ba cu prafuri galbene. Insă aici, la forţe atât de inegale, nu se începea război. Am dat bir cu fugiţii. Hangiul, om cu inimă bună, când a văzut că mă car în toiul nopţii cu geamantanul în spinare, n'a vrut să-mi ia bani, ba m'a şi îndreptat la o văduvă, săracă dar curată, la care poate m'aşi fi putut odihni câteva ceasuri, dacă nu se întâmpla să fie văduvă, săracă şi curată!

Cum a fost soarele de-o palmă pe cer, eram fercheş de drum. Mă înţelesesem de altfel de cu seară cu paznicul Stoica să ne întâlnim în faţa bisericii cu vre-un ceas înainte de sosirea „Domnilor".

Sunt lucruri de acelea pe care oamenii învăţaţi nu le pot înţelege. Ei îţi vor vorbi despre stil, despre zugrăveli, despre material, despre deosebirea dintre „a conserva" şi a „restaura", despre cornişă, despre cupolă, despre contrafort, toate lucruri foarte interesante; îţi vor vorbi chiar, cu multă

competenţă, despre istoria ţării — dar nu vor pricepe să poţi sta pironit zece minute privind la piatra unui prag. Nu pot şti, că 'n mintea Dumitale, toţi voevozii de altădată se scoală din morminte şi calcă peste pragul acesta!

Stoica pare că mă 'nţelege mai bine. L'am simţit de cu seară, când l-am întâlnit în faţa clopotniţei şi-am stat cu el de vorbă o bucată de vreme. E un maestru zidar, ţăran din Argeş purtat prin Bucureşti şi întors la vatra lui când a auzit că s'apucă stăpânirea să desgroape comorile din Biserica Domnească. De 12 ani lucrează bucată cu bucată tot ce se face acolo. A scos piatră de pe piatră şi zugrăveală de pe zugrăveală. Sufletul lui s'a făcut una cu sufletul bisericii.

La ceasurile opt jumătate mă aştepta cu cheile în mână, în faţa porţii. Imi arătă curtea, zidurile dinprejur, ruinele palatului — peste cari, acum zece ani, se semăna porumb, fără ca nimeni să bănuiască că sub această ridicătură de pământ zac rămăşiţele celui întâi palat domnesc din ţară.

— „Aici era un frumos cerdac de piatră" îmi spuse. „Colea sunt urmele zidului care despărţea ograda Curţii de ograda paraclisului. Şi aici, vezi, este portiţa prin care trecea Radu Negru să meargă la biserică. Iar acum, vino înlăuntru, să-ţi arăt mormintele!"

Inainte de-a intra, mă mai opresc odată să privesc această minune de pur stil bizantin: zidurile în formă de cruce cu bolţile semi-circulare, iar pe deasupra, în mijloc, cupola în 16 laturi.

Dar ce-mi place mie mai cu seamă sunt pereţii, straturile acele de piatră alternând cu straturi de cărămidă, unul alb şi altul roş, o podoabă atât de simplă, pe lângă care înfloriturile bisericii lui Neagoi par nefireşti şi pretenţioase. Fiindcă nimic nu e mai frumos decât simplicitatea. Singur ea creează „eternul" — relativul etern omenesc, firește! Ordinele arhitecturii greceşti — în deosebi cel doric, o îmbinare de linii drepte — sunt de-o simplicitate care atinge sublimul.

Mai lunile trecute s'a putut vedea prin ziare proectul monumentului lui Lenin la Moscova. E ca de pe vremea lui Assurbanipal. Când ai Acropola model, să poţi schimonosi o artă în halul acesta! Să poţi face cubism, când ai pe Rafael, simbolism când ai pe Eminescu, şi când ai pe Beethoven să

asculţi Till Eulenspiegel! Este o nebunie ce-a cuprins omenirea. Dar e trecătoare. Precum îi trebueşte omului aerul şi pânea, astfel îi trebueşte artei simplicitatea pentru a trăi. S-o punem deci: în plastică, în muzică, în literartură — în viaţa chiar de toate zilele, căci creatorii artei suntem noi. Şi ce-ar strica, în vorbe, în fapte, în gând, cât mai multă simplicitate?

* * *

Dar a sosit momentul solemn. Am intrat în biserică. Mă aştept să-mi iasă Radu Negru înainte cu cei 600 de ani ai lui!

Ei aş! Să fim serioşi. Până a pătrunde la Vodă, dai întâi, aici, ca la Bucureşti, ca 'n toate unghiurile ţării... Cum ai intrat în pronaos, îndată, pe dreapta, te înpiedici de trei morminte, pe pietrele căror sunt săpate trei nume, nu încă nume de voevozi, aproape nume de eroi: Brăteanu, Brăteanu şi Brăteanu!

Nu sunt cei trei dela Răsărit. Sunt bunicii lor: Constantin şi Elena şi o mătuşă, Anastasia.

Stoica îmi spune cu mândrie: „Au fost părinţii marelui nostru Ion Brăteanu.“ Şi dacă spune Stoica!

Am tot respectul, de altfel, pentru întreaga stirpă, de la cei cari odihnesc aici, până la cei ce sunt la cârma statului — sigur, este o pagină, lungă şi interesantă, din Istoria Ţării. Insă, întâlnirea aceasta, în uşa bisericli dela Curtea de Argeş — de! ce să zic — miră!

Stoica n'are astâmpăr. Vrea, când or veni „boerii“, să nu mai am nimic de aflat. Şi pentru aceasta mă poartă repede dintr'un colţ al bisericii la altul, ţinându-mi prelegeri ştiinţifice, impestriţate de destăinuiri familiare. Au fost patru rânduri de zugrăveli şi-mi spune cum se pot scoate straturile fără a le vătăma. E însurat şi are copii. Când a săpat la morminte a găsit grămădite una peste alta nisip, cărămidă, mortar, pământ şi bolovani şi abia dedesubt capacul sarcofagiului. Insă viaţa e grea, un leu oul şi-o găină doi poli.

— „Bine Stoica“, zic, „dar mormântul lui Radu Negru unde-i?“

— „Stai“ îmi spune, „c'ajungem. Vezi cavalerul zugrăvit aici? Nu te uita că n'are cap, dar ce cazană a fost să-i

scoatem trupul de sub straturile noi. E o pictură de pe vremea când a fost îngropat, în secolul al 14-lea. Şi'n mormânt am găsit nasturi la fel cu cei de pe zugrăveală."

Inadevăr, e o pictură sugestivă. Un cavaler, mărime naturală, în zale tot, încins, cu spadă. C'o fi fost rudă domnească, sau un venit de pe aiurea, nu ştiu. Dar cum sunt patru morminte la fel, e un început de dovadă c'a existat o viaţă feodală la noi.

— „Bine, Stoica", zic, „dar mormântul lui Radu Negru..."?

— „Răbdare, domnule. Uite aici un grafit cu însemnarea morţii Marelui Basaraba Voevod, 1352. E zgâriat în perete de un zidar, care lucra pe-atunci la biserică."

Multe ştie omul acesta. Imi destăinueşte că e o descoperire nespus de însemnată, fiindcă dovedeşte că biserica a fost începută de Basarab Voevod şi neisprăvită, de oare ce anul acesta a fost scris pe piatră dedesubtul întâiul strat de zugrăveală, deci pe vremea zidirii. Apoi, prin alte descoperiri, se vădeşte că s'a lucrat mai departe şi sub fiul lui Basarab, Nicola Alexandru Voevod, dar tot neisprăvită a rămas biserica. Amândoi voevozii aceştia au fost îngropaţi în capitala lor Câmpulung. Abia sub Vlaicu Vodă, fiul lui Alexandru, se pare a se fi sfârşit lucrarea, căci pe dânsul întâi îl găsim, îngropat aici în anul 1374.

— „Acesta este mormântul" şi-mi arată o piatră drept în mijlocul bisericii.

— „Ei, şi Radu Negru? Nu te mai întreb, Stoica, unde îi este mormântul, până nu-i vrea să mi-l arăţi singur. Dar aşi vrea să ştiu, dacă Vlaicu e al treilea Domn muntean, dacă el a isprăvit această biserică şi pe el l-a îngropat întâi aici, ce-i cu Negru Vodă atunci? Nu este el descălicătorul nostru?"

Se uită Stoica mirat la mine, doar că sunt domn din Bucureşti şi atâta lucru nu ştiu.

— „Tii!" zice „mare noroc ai că n-a venit încă Domnul Drăghiceanu, că râdea de D-ta! Păi Negru Vodă n'a existat. Domnule! Asta e legendă! Vlaicu — zis şi Vladislav — murind fără copii, i-a urmat în scaun frate-său Radu, Marele Voevod Radu, care a domnit dela 1374 la 1385 şi a fost tatăl lui Dan şi al lui Mircea. El este acela, Domnule, căruia îi ziceam noi

Radu Negru, fiindcă aşa am apucat din părinţi, dar încolo nici negru n'a fost, nici n'a descălecat nimic!"

Stoica, Stoica! Bănuiam eu aşa ceva. Mai citisem şi pe Onciul, mai mă încurcase şi Hasdeu cu Bani Sarabii şi cu Negrii lui Voevozi, d'apoi aşa lămurit nu mi-o spusese nimeni!

Va să zică tu erai postumul usurpător, şi nevinovat, al drepturilor lui Basaraba şi ale lui Tugomir, adevăraţii descălicători, nu de peste munţi, ci de peste Olt — tu erai acela pe care legenda te făcu Negru din Basarab ce erai — tu, Marele Radu Voevod, tatăl lui Mircea cel Bătrân!!

— „Dar ascultă Stoica" zic eu cam răstit „acum să-mi arăţi mormântul!"

— „Uite, te-ai aşezat pe dânsul!"

Sar ca împuşcat. M'am aşezat eu peste Radu Vodă? Doamne Sfinte, ce mai e şi vâltoarea gândurilor. Da, m'am aşezat!

— „Bine, Stoica, dar nu puteai să-mi spui?! Să mă laşi se fac o astfel de nelegiuire?

— „Ei, nu e nimică „zice" că e numai piatra. Mormântul e alături, descoperit."

Vai, săracul de mine, îmi mai vine inima la loc... Şi mă uit... Se zice că femeile sunt curioase — şi ele zic că noi.. Dar asta nu e curiozitate, e dorinţă de a şti. Vreau să ştiu ce a rămas, după şase veacuri, din Marele Radu Voevod. Şi mă uit — Doamne! nu mă uit cu ochii — cu tot ce poate vibra în sufletul unui om. In mormântul descoperit este un sicriu acoperit.

— „Stoica" „zic, în numele lui Dumnezeu, ridică capacul coşciugului!".

— „Nu e voe" spune el.

— „Stooi-ca! !

— „Domnule, dar bine... D-ta!"

In glasul lui aud cum lunecă o şovăire. Mă acaţ de dânsa şi-o speculez cum n'aşi fi crezut c'aşi putea. Am ameninţat nu e vorbă, dar m-am şi umilit.. ! Oh! au fost nişte clipe! Cu binele, cu răul, rugăminţi şi făgăduieli... Când am crezut c'am învins — şi învingeam! — deodată îl aud că-mi spune:

— „Au venit boerii!"

S'aud afară frânturi de glasuri şi unul strigă lămurit! „Stoica unde eşti?" .....

Arhitectul și archeologul!

Aseară credeam c'am prins pe Dumnezeu de picior, și-acum îmi era necaz c'au venit. Dacă stoica nu vrea s'arate e din pricină că ei nu dau voe. Dar n'am fi oameni de n'am fi robii vanității... La urma urmei poate că *mie* ...Mângâiat de această nădejde, ies și eu întru întâmpinarea „boerilor".

* * *

Era o călătțore de studii a elevilor dela Școala de Poduri. Inconjurat de vre-o 20 de băeți, Domnul Cerchez tălmăcea: „Cupola e rdicată pe-un tambur cilindric, poligonul se reazămă pe 4 stâlpi octogonali..." O fi! Mie îmi umblă ochii de jur-imprejur doar l-oi descoperi pe Domnul Drăghicianu.
Ah! dar uite-l colea, vorbește cu Stoica.

— „Domnule" zic cam sfios „până o isprăvi Domnul Cerchez cu arhitectura exterioară, te-ași ruga, dacă nu te superi, să mergem puțin înlăuntru. Mi-au rămas unele lucuri nelămurite."

— „Cu plăcere" îmi răspunse. „Sunt la dispoziția D-tale."

Prind curaj. Dar îl iau pe dedeparte.

— „Uite" spui „Mai întâi, eu nu știu cine este ctitorul bisericii,"

— „Parcă eu... A fost începută de Basaraba — Stoica n'ai arătat grafitul?"

Mă grăbesc să spun că l-am văzut.

— „Ei, e o treabă lămurită. Începută deci înainte de 1350. A mai lucrat apoi la ea Alexandru Vodă. Dar a isprăvit-o unul din fii lui, Vladislav sau Radu. Insă...asta e... nu știu care din doi. Vladislav domnind înainte și fiind îngropat în centrul bisericii, s'ar putea crede, că el e ctitorul. Insă Radu este pictat în icoana hramului, ar fi logic să bănuim că este el. Incolo, nici o lămurire, Panoul ctitorilor îl înfățișează pe Radu, dându-i și denumirea de Negru, dar e o pictură recentă. Iar inscripția de deasupra panoului, dupăce am scos la iveală zugrăveala d'intâi, mi-a înfățișat numai titulatura „...bine credinciosul Voevod și însuși stăpânitorul Ungro Vlahiei ș. c. l." Numele lipsea. Mărturisește că n'am avut noroc".

— „Curat ghinion" zic. Și cu insinuație: „Bine, dar mormântul din dreapta....?

— „Oh! acela e fără îndoială a lui Radu, fiul lui Alexandru și tatăl lui Mircea. Dovezi materiale nu sunt. Piatra de deasupra e din altă parte și de altfel n'are inscripție, Totuși....“

Vorbind, se îndreaptă într'acolo. Inima începe sa-mi bată mai tare.

— „Totuși“ zice „când am deschis cosciugul am găsitl înlăuntru scheletul celui ce fusese Radu-Voevod — sau, după credința poporului, Radu Negru Descălicătorul!“.

— «Bine, dar de unde poți ști D-ta?»

— «Ei, de unde! Din faptul că de 550 de ani pe mormântu acesta i se face pomenirea. Din faptul că din cele 14 morminte ce sunt în biserică, 13 au fost indentificate, rămânând deci numai al lui. Din faptul că îmrbăcămintea ce acoperea cadavrul și podoabele toate, horbote, nasturi, inele, pafta sunt din secolul al XIV-lea, domnești, din cele mai bogate, iar insignele Basarabilor și ale Angevinilor dovedesc până la evidență, că era Domn Basarab, Vasal al Regelui Ungariei din Casa de Anjou!“

Grozav să auzi astfel de lucruri, să tremuri și să nu îndrăznești!

— «Spune, dragă Domnule, și cum e? Schelet, cadavru, se mai cunoaște ceva?»

Se înflăcărează și el:

— «E întreg. Mai bine conservat de cât o mumie. Mort parcă mai anii trecuți. Cu barbă. Cu mânele puse cruce pe piept. Imbrăcat într'o tunică, azi decolorată, dar care a fost de purpură. Mânecile strâmte cu nasturi de aur, pantaloni scurți, ciorapi lungi, pantofi cu boturi ascuțite cum se purtau prin Polonia...»

Mi se suie un nod în gât. Inghit în sec, respir adânc și m'apuc deodată să spun, repede, aruncând vorbele una după alta fără a le mai alege:

— «Arată, Domnule. Arată-mi-l și mie. E colea în cosciugul acesta. Ridică odată capacul.»

Parcă-l împroșcasem cu apă, așa se reculese deodată Rece și solemn, declară:

— «Domnul meu! In biserica această odihnesc cei dintâi voevozi ai Țării Românești. Câțiva din noi am fost însărcinați

de Statul Român să facem cercetări istorice şi arheologice. I-am desgropat şi indentificat. In Decembrie se va face reînhumarea lor, faţă de Maiestatea Sa Regele şi de toată oficialitatea ţării. Cine vrea să vadă, atunci să vie!»

. . . . . .

Atunci? Când o fi Regele şi toţi miniştrii?!... Lasă Domnule...!!! . . . . . .

M'am apucat de astronomie.

Şase quadralioane de kilometri, în voi văd că-mi rămâne nădejdea! Căci odată şi odată tot o să-l văd eu pe Radu-Negru!

Bucureşti. 1923-1924 **C. Gane**

THEOCRIT

IDILA VIII

CÂNTĂREŢII BUCOLICI

DAPHNIS ŞI MENALCA

Ci-că Menalca, păscând pe la munte oiţele sale,
Il întâlni cu cireada pe Daphnis, văcarul cel mândru.
Nişte copii amândoi şi balani amândoi erau dânşii,
Meşteri de naiu amândoi, amândoi pricepuţi la cântare.
Deci dar se uită la Daphnis şi 'ntâiu glăsueşte Menalca:

MENALCA

Paznic de boi mugitori, vrai să cânţi tu, măi Daphnis, cu mine?
Cât mi-a fi voia, ţi-o spun că pe tine te birui din cântec

Daphnis atuncea-i răspunde şi-i zice cuvântul acesta:

DAPHNIS

Tu, păcurar de oiţe lânoase, năiaşe Menalca,
Poţi tu să crăpi şi nici când m'ei întrece din cântec pe mine.

MENALCA

Vrai dar acuma să vezi? Ţi-i voia să facem prinsoare?

DAPHNIS

Vrau s'o mai văd şi pe asta. Mi-i voia să fac şi prinsoare.

MENALCA

Şi ca răsplată ce punem? La fel şi lovită să fie!

DAPHNIS

Eu un viţel şi tu pune un miel ca şi mă-sa de mare.

MENALCA

Miel nici odată n'oiu pune, că strașnic mi-i tata şi mama:
Ei într'amurgul îmi numără oile până la una.

DAPHNIS

Ce pui atuncea? Şi ce-are să capete biruitorul?

MENALCA

Naiul frumos care-l am şi-i făcut chiar de mine din nouă
Ţevi îmbinate şi jos şi deasupra cu ceară curată.
Naiu îl pun ca răsplată, dar nu pun eu lucruri de-a tatei.

DAPHNIS

Naiu' ca şi tine şi eu am întocma; şi-al meu e cu nouă
Ţevi îmbinate şi jos şi deasupra cu ceară curată.
Eu l-am lipit de curând şi mă doare şi-acuma un deget:
Trestia când a crăpat, m'am tăiat la un deget cu dânsa.
Ei, dară cine ne judecă oare şi cine ne-ascultă?

MENALCA

Ce-ai zice tu de-am chema pân'la noi pe căprarul de colo,
Cel cu dulăul ţintat care bate la turma de capre?

Strigă băieţii atuncia, căprarul i-aude şi vine.
Prind a cânta băietanii, el stă judecând între dânşii.
Deci dar întâiul sortit, cântă cu glas tare Menalca.
Daphnis văcarul pe urmă 'ncepea, răspunzându-i, cântarea
Cea păstorească. Menalca aşa mai întâiu a'nceput-o:

MENALCA

„Văi şi voi râuri din viţă de zei, dacă vouă Menalca
Cel care cântă din naiu, zis-a vr'un cântec frumos,
Paşteţi-i voi bucuros mioriţele, iar dacă vine
Daphnis cu juncile lui, voi să nu-i daţi mai puţin!“

DAPHNIS

„Voi, o fântâni şi păşuni, a pământului dulce odraslă,
Dacă pe privighitori Daphnis le'ntrece din glas,

Voi îngrăşaţi-i cireada, iar dacă Menalcas aice
Turma şi-o mână, voios el să şi-o pască 'n belşug!"

MENALCA

Colo şi oaia şi caprele fată doi gemeni şi plini-s
Stupii acòlo de-albini, còlo-s stejarii mai nalţi
Unde păşeşte piciorul lui Milon, dar el de se duce,
Cum se usucă atunci toate, şi câmp şi păstor!"

DAPHNIS

„Unde te 'ntorci primăvară-i, păşuni peste tot, pretutindeni
Ugere pline, viţei mândri şi graşi peste tot,
Unde păşeşte frumoasa-mi copilă, dar dacă se duce
Ea, se usucă atunci toate, şi vaci şi văcar!"

MENALCA

„Ţapule, soţul căpriţelor albe, în fundul pădurii
Du-te! (La peşteră voi, caprelor cârne, veniţi!)
El e acolo; tu du-te şi-i spune: „Frumosule Milon,
Chiar şi Proteu, că era zeu, ducea foci la păscut!"

(Lipseşte quartina lui DAPHNIS).

MENALCA

„Nici a lui Pelops moşii, nici bănetul vestitului Cresus
Nu vrau să-l am şi nici când iute ca vântul să zbor,
Ci, de sub stânca aceasta, cânta-voiu strângându-te 'n braţe
Inspre-a Siciliei mări turma privind-o păscând".

DAPHNIS

„Iarna e rea pentru pomi, iară arşiţa pentru izvoare,
Plasele pentru vânat, iar pentru paseri un laţ.
Dorul de-o gingaşă fată-i grozav pentr'un om. Tată Zeus,
N'am iubit singur: şi tu un muieratic ai fost!"

Astfel cântară băieţii atuncia, pe rând fiecare.
După aceea Menalca 'ncepu şi cântarea din urmă:

MENALCA

„Cruţă-mi tu, lupule, iezii, tu cruţă mieluţele mele,
Nici îmi fă pagubă, fiindcă-s mic şi cu turm'aşà mare.
Cânele meu, tu Cudalbule, — aşà de adânc îţi e somnul?

Nu se cuvine să dormi aşa greu c'un copil la păşune.
Oilor, voi săturaţi-vă bine de frageda iarbă:
Nu veţi muri doar de foame, căci iarba din nou ar'să deie.
Isss... la păscut! Şi umpleţi-vă ugerul, toate, să aibă
Lapte şi mieii, şi eu să pun caşuri deoparte, pe lese!"

Daphnis pe urmă — a'nceput cu frumoasa lui voce să cânte:

DAPHNIS

„Ieri, dintr'o peşteră, — o fată cu nişte sprincene 'mbinate,
Când am trecut cu junincele, — a zis că frumos sunt, frumos sunt!
Eu însă nu i-am răspuns nici o vorbă copilei, nici una:
Ochii i-am pus în pământ şi de drum mi-am văzut înainte.
Dulce e glasul junincii şi-a ei răsuflare e dulce.
Bine-i şi vara să stai tolănit la izvorul ce curge!
Ghinda-i podoaba stejarului, merele-a mărului; vacii
Mândră podoabă-i viţeaua, văcarului vacile sale!"

Astfel cântară băieţii, apoi a vorbit şi căprarul:

CĂPRARUL

„Gura ţi-i plină de farmec şi dulce ţi-i glasul, o Daphnis!
Cântecul tău să-l asculţi e mai dulce ca mierea din fagur!
Ia dar tu ambele naiuri, căci tu biruit-ai în cântec.
Şi dacă vrai să mă 'nveţi şi pe mine ceva, cât oiu paşte
Turma cu tine, ţi-oiu da ca răsplată căpriţa aceasta
Ciută: ea până la buze îţi umple găleata de lapte".

Daphnis sări bucuros şi din palme bătut-a copilul
Biruitor, ca şi puiul de cerb care-aleargă la măsa.
Celălalt se mistuia de necaz şi buimac de 'ntristare,
Ca o mireasă mâhnită şedea şi Menalcas atunce.

Intre păstori, din minutul acela, fu cel mai de frunte
Daphnis, şi-abia un copil, o luă de nevastă pe Nais.

Teodor A. Naum.

BIZANTINISMUL IN ROMÂNIA

Arta românească, de care după unitatea naţională se vorbeşte cu mai mari pretenţiuni ca 'nainte de războiu, a cunoscut un trecut de frumoasă desvoltare, fie sub forma oficială a claselor dominante, fie sub forma populară a maselor ţărăneşti, mai puţin strălucită, dar mai naţională. Nici arta populară nu e lipsită de influenţe străine, mai ales de acele pătrunse din timpuri străvechi, rămase ca o moştenire dela strămoşi.[1]) Arta oficială însă e pătrunsă mai adânc în formarea ei de influenţele străine, în primul rând bizantine-atonite şi gotice. După unii autori tipul bisericelor româneşti a rezultat din combinarea elementelor bizantine cu cele gotice.[2]) In adevăr, pentru Moldova mai mult de cât pentru Muntenia, dar şi mai mult pentru bisericile de peste munţi, influenţa gotică este aproape de-aceiaşi importanţă ca cea bizantină. In general arta românească din vechiul regat, rămâne o ramură a artei bizantine, cu o desvoltare proprie, datorită spiritului naţional ce s'a resimţit puternic în formarea stilului artei locale. Din sânul maselor ţărăneşti a izbucnit şi s'a menţinut perpetuu un spirit creator, care s'a impus în amalgamarea influenţelor străine; rămâne de cercetat aportul românesc în desvoltarea artei naţionale.

Ne vom interesa în studiul de faţă despre *influenţele artei bizantine asupra artei româneşti*, insistând în deosebi asupra artei religioase, întru cât aproape exclusiv domeniul

[1]) Ceva am arătat într'un articol din „Arhiva", Aprilie, 1924.

[2]) Tzigara-Samurcaş în „Convorbiri literare", Ian.—Febr., 1924, pag. 101 şi „Von Byzanz zur Gothik in Rumänien" conf. 19.

bisericesc a fost cel precumpănitor în manifestările artistice din trecutul neamului nostru. Incă din 1872 Odobescu anunțase la Ateneul din București un ciclu de conferințî asupra producțiunilor vechi artistice la români, care trebuia să cuprindă patru serii; a treia epocă era „arta bizantină în România sau arta națională română", dar nu s'a ținut de cât două ședințe, fără a concretiza subiectul anunțat despre arta bizantină. Este, în adevăr, o lucrare de „longue haleine", cu atât mai interesantă, cu cât se prinde în linii definitive cea mai strălucită desvoltare a artei românești. Ne vom încerca să fixăm câteva din trăsăturile acestei influențe, rămânând ca 'n urma cercetărilor tuturor monumentelor artistice să se poată spune cuvântul hotărîtor.

Pentrucă influențele artistice sunt legate și explicate de raporturile și influențele materiale și spirituale de altă nuanță ca cele de artă, se impune ca un capitol introductiv „*Bizantinismul în România*", chestiune tratată incidental sau anume și de alți cercetători înaintea noastră. [1])

I.

Din cele mai vechi timpuri *legăturile economice* erau frecvente între locuitorii imperiului bizantin și principatele românești. Dacă excludem epoca antică a coloniilor grecești de pe litoralul Mării Negre și malurile Dunării și ne mărginim la epoca istorică a poporului român, se cunosc date precise de relațiuni negustorești. Pe pământul românesc și mai ales în Dobrogea, s'au gasit multe monede bizantine, mărturii ale comerțului înfloritor dintre levantini și români. Cetățile comerciale cele mai de seamă ale românilor, Chilia și Cetatea Albă, au fost stăpânite de bizantini până 'n veacul XV, când au căzut în mâna genovezilor. Chiar aceștia din urmă înlesnesc raporturile economice între Principate și Constantinopol, unde transportau multe din mărfurile cumpărate la noi. Multe din produsele țărilor românești erau cautate de bizantini. Așa din poeziile lui Teodor Prodrom

[1]) Cea mai nouă, o conferință ținută în toamna trecută la Cernăuți de prof. universitar Vasile Grecu, al cărei cuprins îl cunoaștem numai în prea scurt rezumat.

aflăm că brânza românească era vestită în Constantinopol. De asemeni mai vorbeşte de nişte mantale vlahe, ţesute de ţărancele noastre. Dintr'un pamflet bizantin, „Coborîrea lui Mazaris în Iad", scris pe la 1415, aflăm despre un oarecare Arghiropol, care s'a îmbogăţit curând în Principate, ceea ce a îndemnat pe doi tineri să se ducă la mărinimosul domn dunărean, fapt pe care autorul îl ironizează. [1])

Aceasta ne dovedeşte că mulţi greci, atraşi de bogăţia pământului românesc, veneau în Principate pentru a se înstări. Cei dintâi negustori greci sunt pomeniţi, după acte, pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, contemporani deci cu Arghiropol de mai sus. Un boier de-al fiilor lui Alexandru se numeşte Manoil Grecin, care prin numele său aminteşte o origină greacă. In Muntenia se pomeneşte anume de nişte negustori greci într'un document din 1469. Neagu, palatinul lui Radu-cel-Frumos, comunică municipalităţii din Sibiu sentinţa pe care a dat-o într'un proces dintre un sas, un italian şi patru greci pentru nişte piper. [2])

Cu vremea, numărul negustorilor greci crescu fără limită în Principate.

Din cauza cotropirei politice a turcilor, grecii sunt nevoiţi să-şi reducă activitatea lor în domeniul economic şi religios. La Fanar, centru foarte populat şi vioiu, se concentrează toată elita greacă, alcătuită din bancheri şi negustori. Cei dintâi împrumutau cu bani pe toţi postulanţii români de pe lângă Poartă, atunci când — dela mijlocul veacului XVI începând — tronurile Principatelor nu se mai pot lua de cât prin bani. Bancherii greci, ca creditori circumspecţi, îşi trimeteau oamenii lor, tot greci, pe lângă domni în Principate pentru a-şi putea asigura capetele şi dobânzile, mai ales acestea. In cele din urmă se ostenirâ creditorii în persoană să viziteze ţările româneşti. Pe vremea lui Mihai Viteazul numărul lor era atât de mare, că fură prinşi şi omoriţi împreună cu creditorii turci cu prilejul răscoalelor românilor din Noembrie 1594. Negustorii greci vin în Principate în număr mai mare după desfiinţarea imperiului bi-

[1]) O. Tafrali: „Bizanţul", Bucureşti 1914, pp. 78—79.
[2]) Xenopol: „Istoria Românilor", Iaşi, 1896, III, pag. 191.

zantin, pentru a lua locul genovezilor și veneţienilor, pe care transformarea Mării Negre într'un lac turcesc îi alungase definitiv de pe ţărmurile vecine cu ţinuturile românești. Alături de armenii din Moldova, grecii au fost negustorii cei mai numeroși și mai favorizaţi cari se 'nmulţeau mereu în Principate, atât în porturi cât și 'n orașele din interior.

II

Mult mai puternice au fost *legăturile și influenţele politice*, în înţelesul că manifestările și dovezile sunt mult mai evidente.

Bizantinii n'au stăpînit efectiv niciodată Principatele românești; o stăpânire statornică n'au avut de cât în Dobrogea în cele două veacuri cât timp fusese desființată împărăţia bulgară și 'naintea invaziei bulgarilor în veacul VII. In Dobrogea influenţa bizantină fu atât de accentuată că și o parte a populaţiei slave fu grecizată. Pe o cruce foarte veche, găsită la Axiopolis, o inscripţie în greceşte pomeneşte în epitaf de numele moartei Ratuslava, care este al unei slave.

Vecinătatea Dunării, peste care oștirele bizantine treceau împotriva barbarilor dela nord, n'a împiedicat raporturi politice cu cele dintâi așezări politice ale românilor. Cele mai vechi știri despre poporul român le aflăm în cărţile bizantine. Strămutările de popoare deoparte și alta a Dunării au înlesnit schimbul influenţelor. In cartea minunelor sfântului Dumitru, scrisă cam pela mijlocul veacului VII, se povestește despre invazia Avarilor, care au luat cu ei un număr mare de prizonieri români dela sudul Dunării și i-au dus la nord. Dar, după ce s'au înmulţit, — sau poate ajutaţi de fraţii lor localnici — s'au răsculat împotriva Avarilor și bătându-i s'au retras în sudul Dunării, căci nu uitaseră amintirea vechii lor patrii. Captivii Avarilor trăiseră sub imperiul civilizaţiei bizantine; era imposibil ca să nu poarte cu ei amintirea acestei civilizaţii și la nord, care avea să se înoade cu altele.

Strămutări sunt amintite și 'n viaţa celor 15 martiri

din Tiberiopol, care vorbesc de captivii luaţi de bulgari şi purtaţi de-oparte şi alta a Dunării.

Armatele bizantine au încălcat în mai multe rânduri pământul Daciei. In veacul VI Justinian a trimis oştiri să apere graniţa nordică de Slavi şi Avari, pentru care a înălţat castele dealungul Dunării. In veacul VII s'a dat împotriva Slavilor lupta dela Ilivachia (= Ialowitza) pe şesul muntean al Ialomiţei, condusă de generalii bizantini Priscus şi Alexandru. In veacul X împăratul Ioan Zimisces porneşte cu o armată puternică împotriva ruşilor, înaintaţi în peninsula balcanică ca o mare primejdie şi-i bate cumplit la Silistra, într'o luptă ce-a ţinut trei zile.

Se pare că din sânul populaţiei româneşti împăraţii bizantini îşi recrutau mai ales elemente bune militare. Ceia ce se explică prin destoinicia şi vitejia celor ce locuiau pe atunci mai mult la munte. Acelaş proces s'a petrecut şi pentru românii de dincolo de munţi, „iobagiones“ ai armatei ungare sau „grăniceri“ austriaci. In istoricii bizantini se pomenesc de mai multe ori ajutoare din partea „valahilor“, care poate să fi fost mai curând valahii dela sudul Dunării, strămoşii aromânilor de azi. Aşa credem noi despre acei vlahi luaţi de bizantini în 1207 într'o expediţie împotriva Saracenilor din Sicilia, amintiţi de Lupus Protospatha şi despre care d-l Tafrali lasă a-i subînţelege ca români dela nordul Dunării. Despre alţii dovezile par a fi mai sigure că e vorba de românii nordici.

Istoricul Cinamus spune că la anul 1161 împăratul Manoil Comnenul a trimis contra ungurilor pe Leon Batatze cu o armată pe unde nu mai fuseseră atacaţi, adică pela sudul Dunării; în această armată era şi un număr de vlahi, care deci erau aliaţi cu bizantinii. Prietenia decurgea din comunitatea aceluiaş duşman: ungurii. Nicetas Choniates spune că 'n 1167 Manoil fu servit de nişte vlahi de la margenile Galiţiei, care prinseră pe Andronic, unchiul lui Manoil, pentrucă uneltise împotriva lui.

După o părere a d-lui Iorga primele încercări de state româneşti s'au făcut după modelul bizantin. In povestirea istorică a Anei Comnena, „Alexiada“, se vorbeşte despre un ducat dunărian „Paristrion“, ce era o unitate administra-

tivă și militară condusă de un guvernator special dela Silistra. După modelul acestuia existau și altele de-alungul Dunării, care devin cu vremea independente ca și Paristrion, ce se răsculase. Locuitorii Paristrionului sunt numiți sciți, care nu puteau fi de cât români — conchide d. Iorga, — de oarece pentru toate celelalte popoare autoarea are denumiri precise: bizantini, Mysi pentru bulgari, ungurii au alte numiri. La aceași concluzie ne-ar duce și denumirele unor șefi: Tatos, Seslav, Sacea, care se aseamănă cu numele de voivozi români de mai târziu (Seneslav, Sas.) sau asemănarea de hrană principală ca a românilor: grâul și meiul.

Teoria acestei origini, care împinge începuturile istorice ale organizațiilor românești cu două veacuri înainte, fu îmbrățișată și de profesorul dela Cernăuți, Vasile Grecu, [1]) cu oarecare rezerve. Ca un argument nou aduce cunoscutul sprijin pe care l-au găsit răsculații români din Balcani împotriva bizantinilor la frații lor „Sciții paristrieni". „Admițând că acești Sciți sunt români, influența politică reciprocă între Bizantini și Sciții paristrieni — adică Români — este evidentă". [2])

* * *

După întemeerea Principatelor legăturile politice devin mai frecvente. Primul domn însemnat din familia Basarabilor e 'n dușmănie cu bizantinii, ajutând țarului bulgar Mihail — probabil rudă — împotriva acelora; după el însă se stabilesc raporturi de prietenie. Alexandru Basarab închină biserica Munteniei patriarchiei bizantine, cum vom vedea, ceea ce presupune și altfel de legături. Istoricul Ducas arată despre un fiu al lui Mircea cel Bătrân, care se află la curtea împăratului Ioan VIII (1425—1448) împreună cu alți tineri vlahi, toți pricepuți în mânuirea armelor. Poate să fi fost acelaș Vlad despre care Xenopol spune c'a fost domn în locul tatălui său în 1396 și apoi ar fi fugit la bizantini. Tot el afirmă că expediția lui Mircea împotriva domnului moldovan Iuga, dușmănit de patriarchia greacă, pentru a pune

[1]) Conferința „Bizanțul și românii", ținută în Noembrie 1923 la Cernăuți.

[2]) In „Revista istorică" X, 1-3. (1924), pp. 69-73.

pe tron pe Alexandru cel Bun, ar fi făcut-o după placul bizantinilor.

In armata bizantină istoricul Ducas mai aminteşte de un oarecare Dan, nepotul lui Mircea (?), care s'a luptat vitejeşte împotriva turcilor; ca răsplată împăratul i-a dat una din cele mai mari corăbii ale sale ca să-l ducă la Cetatea Albă. [1]) Dan II (1420–1425), fiul lui Dan I, vine contra lui Michail, fiul şi urmaşul lui Mircea, cu ajutor dela împăratul Manoil Paleologu, dar nu reuşeşte; apoi cu ajutor turcesc, când ucide pe Michail. O mătuşă a acestui Dan se numea Calinichia, care după nume trebuie să fi fost greacă. Deşi sprijinit la început de bizantini, Dan II pierde tronul în a doua domnie tot prin aceştia. Vlad Dracul, fiu natural al lui Mircea, pleacă cu ajutor din Constantinopol în 1430 şi izbuteşte să-l răstoarne pe Dan II. Peste câţiva ani Constantinopolul cade sub turci; bizantinii nu mai pot influenţa politiceşte pe români, statul lor fiind desfiinţat. Dar legăturile generale cu grecii — cum îi vom denumi de acum — nu slăbiseră, ba dimpotrivă, devin mai puternice.

Incuscririle cu familiile boiereşti şi domneşti sunt mereu mai dese. Mulţi greci, negustori sau creditori, veniţi în ţară pentru a se împământeni, se căsătoriau cu fiice de boieri sau de domn şi, cum erau pricepuţi, multe din dregătoriile ţării le erau deschise. Pătraşcu cel Bun era însurat cu o greacă Teodora, al cărei frate Iani ocupă dregătorii de seamă în Muntenia. Această Teodoră dădu românilor pe Mihai Viteazul. Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul, ţinea pe o greacă din Galata; iar mama sa, Doamna Chiajna, caută pentru fiicele sale doi gineri tot printre grecii din Constantinopol. Fiica lui Petru Şchiopu, Maria, se mărită după grecul Zotu Ţigara; Iancu Sasul, domnul Moldovii (1580—82), avea de soţie pe bizantina Maria Paleologu, asemănătoare la nume cu prea cunoscuta soţie a lui Ştefan cel Mare, Maria Paleologu de Mangup, descendentă a împăraţilor bizantini din familia Paleologu. [2]) Domnitorul Radu Mihnea dela începutul

[1]) O. Tafrali, op. cit., pag. 77.

[2]) D-l Iorga şi alţii o cred din familia Comnenilor; după o descoperire nouă a d-lui Tafrali, e din familia Paleologu — comunicare făcută în 1923 Academiei de inscripţiuni din Paris.

veacului XVII, căsătorește pe fiul său Alexandru Coconul, domn în Muntenia, cu fiica grecului influient dela Poartă, Skarlet.

Dintre grecii mai de vază aflați și stabiliți în Principate, pomenim pe: Vartic hatmanul și comisul Plaxa pe timpul lui Petru Rareș; familia Coressi, celebră prin diaconul traducător, apare încă din 1529 în Muntenia. Pe timpul lui Mircea Ciobanul se bucură de mare influiență postelnicul Manta, iar în Moldova boierul Marmara, ambii greci. Despre greci ca locuitori în masă se vorbește într'un document de pe timpul lui Bogdan Lăpușneanu din 1570: peste cinci ani călătorul polon Stricovschi pune între locuitorii Moldovii și pe greci. In armata asediată în Suceava a lui Despot-Vodă la 1563 se găseau și 300 voluntari de diferite naționalități, cei dintâi sunt puși, grecii cari împreună cu voluntarii români voiau să se predea mai curând asediatorului Tomșa. [1]) Numărul lor era atât de mare pe vremea lui Mihai Viteazul, că în tratatul dintre el și Sigismund Batori se prevede că între cei 12 boieri jurați care aveau să participe la dieta Ardealului să nu fie nici un grec. Mihai se 'nconjurase de înalți dregători greci, cum era banul Mihalcea și vistiernicul Stavrinos. Pe vremea Movileștilor slujbaș credincios a fost grecul Dumitru Chiriță Paleologu, logofăt, care servise 12 ani această familie. Intr'un document din 1610 se amintește de unul Petre Grecul, fost ușier lui Alexandru Lăpușneanu; în altul din 1618 al domnului Munteniei Gavril Movilă se pomenește, între boierii martori, și pe unul logofătul Popa, trecut ca grec. Alți greci sunt: pe timpul lui Ștefan Tomșa unul Ciacîr grecul, mort fără moștenitori; Macri martor pe un document din 1610; Carapoterna, șoltuzul Bârladului din 1623 — ceea ce denotă că există o bună parte a populației de neam grec pentru a încredința unui străin o funcție municipală de atâta vază —; vistiernicul Enachi Cantacuzino din Moldova la 1631 și cunoscutul postelnic Constantin Cantacuzino, căsătorit cu Ilinca, fiica domnului Radu Mihnea, din Muntenia. [2]) La începutul veacului XVII populația gre-

[1]) Citați după Avarie și Forgach de Al. Lapedatu în „Cetatea Sucevaⁿ, pag. XXXIV.

[2]) Multe date citate după Xenopol, op. cit., VI, pp. 234—237.

cească făcea parte în cotă considerabilă din masa străinilor locuitori la oraşe; cel puţin pentru târgurile Moldovii sunt date sigure, pe care călătorul episcop Bandinus le dă în însemnările sale de pe timpul domniei lui Vasile Lupu.

Numărul grecilor crescu într'atât, încât provocă răscoale repetate din partea românilor în prima jumătate a secolului XVII, dintre care cele două conduse de Matei Basarab şi Vasile Lupu fură încununate de succes la început. Domnii, cari s'au străduit să reintroducă cultura slavonă şi au rămas cu meritul de-a fi introdus cei dintâiu limba românească în stat şi 'n biserică, n'au putut răzbi influenţa greacă, care i-a cuprins deopotrivă cu predecesorii lor. Cel mai grecizat fu Vasile Lupu care, cum vom vedea, a fost cel mai mare sprijinitor al bisericei şi şcoalei greceşti. Politiceşte: el era bănuit de gloate încă din timpul răscoalei ca nesincer; fusese lovit cu un os din presupunere ca fiind grec. Se 'nconjură de boeri greci şi 'ntre cei mai cu vază Miron Costin numără pe vătafii de aprozi Sculi şi Iacomi şi pe căminarul Hristodul. In uneltirile sale contra lui Matei s'a servit şi de trei boieri greci aflători la curtea acestuia. Ca răsplată mulţi greci, negustori chiar, făceau parte din armata lui Lupu. Insuşi Matei Basarab, român curat, se 'nconjură de greci. La curtea sa se aflau fraţii Costea, Pavalache şi Apostolache Caragea, cari unelteau împotrivă-i, cumpăraţi de Lupu. Cel mai vestit grec fu Ghinea Ţucalas (Olaru), care parvenind până la vistierie, în lăcomia sa fără margini, aduse mult rău bietului domn. Influenţa greacă răsbi cu mai multă putere până la culminarea fanariotă.

III.

Datorită acestor legături, se introduce în Principate o puternică *influienţă culturală*, manifestată fie în aspectele vieţei politice, fie prin cultura propriu zisă: limbă, literatură, credinţe, etc. Viaţa de stat care îmbracă cele dintâi organizaţiuni româneşti, s'a desvoltat din puţinele amintiri romane şi din împrumuturile slavone. Când cnezatele şi voivodatele devin principate, nevoia de organizare fiind mai

puternică, românii se 'ndreaptă către statele mai mari, cu o vieață politică de mult așezată, către statele slave dela sudul Dunării, în special Bulgaria. De cât numai forma politică a bulgarilor era împrumutată dela bizantini; deci, indirect, împrumuturile politice de peste Dunăre, ne vin tot dela bizantini. Așa, „logofătul“ vine dela grecul „logothetys“, hrisov dela „chrysobulos“; puterile domnului, în vremuri medievale, când în apus regele era „primus inter pares“, sunt asemenea cu ale absolutului împărat bizantin. Iar când formele politice se statorniciră în calapodul legilor scrise, cele mai însemnate codice sunt copiate după legislația bizantină.

Matei Basarab pune să se tipărească Pravila cea mică în 1640, tradusă din slavonește și Pravila cea mare din 1652, tradusă din grecește. Traducătorul acesteia, Daniil Panoneanu, spune că s'a inspirat, în ce privește limba, dela marii dascăli greci din Chios: Ignatie Petriț și Pantelimon Ligaridis; după ce mitropolitul Ștefan a trimis până la patriarh ca să-i aducă un original grecesc nealterat și anume unul întocmit, din ordinul împăratului Ioan Comnenul, de dascălul Alexie din Rodos. Pravila împărătească a lui Vasile Lupu, tipărită în 1646, fu tradusă de învățatul boier, logofătul Evstratie, tot din grecește, după acelaș izvod.[1]) In ambele pravile sunt, pe lângă alte dispoziții, regule de drept civil, luate după hexahiblonul bizantinului Harmenopol.

Până târziu legislația Principatelor fu inspirată după cea bizantină. In 1780 fanariotul domn Alexandru Ipsilanti dă o Condică pravilnicească, de oarece aplicarea Vasilicalelor nu mai corespundea unor nevoi ale timpului, care în partea ei de fond este alcătuită după principiile de drept bizantin. Pe condica lui Harmenopol se sprijină și unele dispoziții ale „Sobornicescului hrisov“ dat de Alexandru Mavrocordat în 1785. Se mai pomenesc încă și de alte legiuiri luate deadreptul din isvoarele greco-romane, după cum ne spune introducerea din condica lui Calimah: „și după Va„sile Lupu, a cărui condică cuprinde numai dispoziții penale

[1]) Xenopol, op. cit., VII, pp. 123—125.

„domnitorii se slujeau din nevoie şi de isvorul din care „legile lui fuseseră extrase, adică de Vasilicale, novelele lui „Justinian, Leon şi a celor după dânşii împăraţi, de intro-„ducerea legilor lui Antichipsor Teofil, de legea greco-„romană şi însfârşit din manualul lui Armenopol.....". [1]) Alexandru Moruzi însărcinează pe paharnicul Toma Cara să traducă hexahiblonul lui Hormenopol, terminat în 1804; dar negăsindu-l suficient îl pune să compileze, în 1806, un codice de legi civil şi penal după metoda institutelor lui Justinian servindu-se de Antichipsor Teofil. Cele mai complecte legi din epoca fanariotă fură „Condica lui Caragea" şi „Pravila lui Calimah", domni între 1812—1819, întocmite după chipul celor bizantine şi — amănunt iuteresant — scrise în limba grecească, pe când toate legiuirile anterioare erau în românește. Acest fapt nu trebuie să ne mire, căci limba greacă era adevăratul idiom de stat, pe care-l vorbeau domnul, boierii, negustorii şi toţi cârmuitorii afacerilor publice.

Limba greacă era predată de mult în şcolile greceşti, înfiinţate în Principate, cele mai însemnate la Iaşi şi Bucureşti, cu mult înaintea introducerii fanarioţilor. Vasile Lupu înfiinţează o şcoală slavonească la Trei Erarhi, care curând ajunge grecească; cel puţin pe timpul lui Constantin Cantemir nu ne mai îndoim de caracterul ei. Şerban Cantacuzino, cam în aceeaşi vreme, favorizează învăţătura greacă, punând începuturile şcoalei greceşti dela Sf. Sava din Bucureşti. Neculai Mavrocordat aduce aici şi o tipografie; pentru organizarea şcoalei şi a tipografiei chiamă pe învăţatul patriarh Chrisant. Şi alţi domni şi boeri iau acasă profesori greci pentru odraslele lor, iar unii îşi trimit fiii pentru aceasta tocmai la Constantinopol. Sunt mai mulţi dascăli, învăţaţi ai culturii greceşti, trăitori în Principate în veacul XVII, ca: cretanul Meletie Sirigo, care 'n ziua hirotonisirii lui Varlam ca mitropolit ţinu o frumoasă predică; refugiatul patriarh Lukaris, Paisie Ligaridis, Ignatie Petrizzi, cretanul Ieremia Cacavela, dascălul lui Constantin Brâncoveanu, Kymenites şi alţii. Unii domni aduc şi tipografii greceşti, în

[1]) Xenopol, op. cit., vol. IX, passim.

acest veac, pentru editarea de cărți religioase, necesare întregei ortodoxii grecești, probabil și pentru cărțile necesare școlilor grecești din țară.

De timpuriu trebuie să fi existat cunoscători ai limbei grecești pentru traducerea corespondenței cu patriarhia din Constantinopol. Pe timpul lui Alexandru cel Bun, învățatul Grigorie Țamblac știa bine limba greacă; în veacul următor aventurierul Iacob Eraclide Despotul introducându-se la curtea lui Lăpușneanu va fi avut cu cine să vorbească grecește; iar în Muntenia, pe timpul lui Neagoe Basarab, vine în țară Gavril protosul dela Athos, să scrie în grecește viața patriarhului Nifon, trăitor la curtea predecesorului său. Dintre români mulți știau să vorbească bine limba greacă încă din veacul XV. Ambasadorul lui Ștefan cel Mare, Țamblac, trimis la Roma și Veneția în 1476, își dă solia sa în grecește, ceea ce 'nseamnă c'această limbă era cunoscută unor personagii de seamă. Domnul Radu Mihnea a învățat limba greacă la mânăstirea athonită Iviron, apoi în Italia; Alexandru Iliași și-a făcut educația în grecește încă din copilărie; Leon Tomșa, deși fiu de domn moldovan, se da drept grec; Alexandru Coconul trăise la Constantinopol numai între greci, cu fiica unuia se și însurase — toți domnii în timpul cărora influența greacă crescuse până la provocarea răscoalelor antigrecești.

Pe timpul lui Vasile Lupu, limba greacă era atât de vorbită, că Paul d'Alep afirmă să-și fi desăvârșit învățătura acestei limbi la curtea boiului moldovan. Dimitrie Cantemir între atâtea limbi, cunoștea și greaca, pe care tot atât de bine o știa și Constantin Brâncovanu. Dintre boierii români, cunoscători ai limbei grecești, cităm. după dovezi sigure, pe eruditul scriitor spătarul Milescu, care și-a făcut studiile la Constantinopol; tretilogofătul Eustratie din timpul lui Vasile Lupu și contemporanul său din Muntenia, Udriște Năsturel; frații Radu și Șerban Greceanu, stolnicul Constantin Cantacuzino și alții.

Vorbirea frecventă a limbii grecești, a lăsat urme adânci în limba românească în cuvinte, expresii și mai puțin în sintaxă. Din traducerea cărților bisericești sau laice au urmat pentru limba scrisă influențe lexicale ca 'n cuvin-

tele: aghiazmă, archiereu, călugăr, dascăl, evanghelie, episcop, icoană, mânăstire, mir, narthex, potir, protopop, zugrav şi altele neauzite azi; sau ca influenţe sintactice o formă periodică şi trăgănată ca a scriitorilor bisericeşti bizantini. In epoca fanariotă s'au introdus şi mai multe cuvinte, dar uşor au dispărut fiind înlocuite în veacul XIX de alte neologisme. Dintre cele rămase putem cita: chiverniseală, sinchiseală, protos etc.; expresia „la mulţi ani", atât de întrebuinţată, este o veche amintire bizantină.

In literatura populară influenţa bizantină este tot aşa de evidentă şi mult mai veche ca 'n literatura scrisă. Multe proverbe sunt de origină bizantină, ca de pildă: „Şade, cerne până mâne, şi tot nu frământă pâne"; „Unde-s ochii înţeleptului, este mâna nebunului"; „Pe uliţă Chiriţă şi acasă chisăliţă" şi altele, culese de A. Pann. Tot aşa şi multe ghicitori; un studiu comparativ — în felul monumentalei lucrări a lui Iuliu Zane — ar lămuri cât se datoreşte anume influenţei bizantine. Basmele româneşti sunt pătrunse de multe orientalisme, care au venit prin bizantini, ca şi literatura poporană religioasă şi romantică, venită prin intermediul slavilor. Romanul lui Varlam şi Ioasaf, foarte cunoscut în popor, se atribue scriitorului bizantin Sfântul Ioan din Damasc. Cărţile de prevestire şi noroc, ca: „Astrologhia", „Gromovnicul", „Trepetnicul", „Zodiile" şi „Cărţile de visuri" au fost ticluite de bizantini. La Bizanţ, unde se păstrase urme din mitologia antică, s'au adunat diverse credinţi egiptene şi asiriene-chaldeene aduse de sectarii creştini, s'au contopit într'o formă nouă, de unde ne-au venit şi nouă prin slavi sau direct.

Şi unele poezii din literatura scrisă au aceiaşi origină. „Amărîta turturea" a lui Văcărescu cuprinde credinţa despre aceasta pasere, luată dintr'o carte bizantină «Fiziologus», unde sunt descrise animalele cu obiceiurile lor. «Istoria formelor» din «Povestea vorbii» a lui Anton Pann este o imitare a lucrării bizantine cu acelaş titlu («Poricologos»), o parodie împotriva intrigilor dela curtea bizantină şi a maniei funcţionarilor după titluri [1])

[1]) O. Tafrali, p. cit., pp. 84-85.

Era firesc să se introducă obiceiuri și credinți în sânul populației românești, păstrate multe până azi. In legătură cu zidirea clădirilor e credința că trebue să se jertfească o ființă pentru trăinicia lucrării; credința dramatizată în cunoscuta legendă a meșterului Manole dela Curtea de Argeș, pe care o găsim aidoma și la sârbi [1]), luată și de ei dela bizantini. Credința în vârcolaci, stafii, în puterea farmecelor și a descântecilor vine dela romani și bizantini. De aceiași origină sunt multe din obiceiurile religioase: coliva, aruncarea crucii în apă la Bobotează, colindele la sărbătorile Crăciunului și altele. [2])

IV

Influența bizantină s'a introdus mai ales prin biserică, de aceea am lăsat la urmă, pentru cuvenita desvoltare, *legăturile religioase*. Incă înaintea întocmirei oficiale a imperiului bizantin prin desfacerea imperiului roman în două, se 'noadă relațiuni religioase între coloniștii romani dela nordul Dunării și părțile răsăritene ale imperiului, în special cu Constantinopolul, centru mai apropiat de cât Roma.

Introducându-se de timpuriu creștinismul latin, după edictul dela Milan se 'nalță biserici creștine pe pământul locuit de români, astăzi în ruine. Din ele se cunosc mai bine basilicele din Dobrogea, cercetate de Gr. Tocilescu, iar mai de curând de G. Murnu și V. Pârvan. S'au descoperit bisericuțele dela Axiopolis, în apropiere de Cerna Voda și basilicele mai mari și mai frumoase din cetatea „Tropaeum Traiani" lângă satul Adam-Clissi. Ele aparțin veacurilor IV și V, căci cetățile greco-romane, unde au fost zidite, sunt distruse de barbari în veacul V sau abia pe la 600 după părerea profesorului Pârvan. [3]) La Tropaeum Traiani s'au descoperit patru basilici creștine, iar lângă cetate o a cincea, «coemeterialis», pe lângă un important cimitir creștin. D-l Pârvan susține chiar că cea mai veche dintre ele, basilica de marmoră, a fost de pe la 530 d. Chr. biserică episcopală, după dispozițiile lui Justinian, restauratorul întregului ținut danu-

[1]) Cf. la Vuk Karagic „Srpske narodne pjesme" Biograd 1913.
[2]) O. Tafrali, op. cit., pp. 85-86.
[3]) V. Pârvan: «Cetatea Tropaeum», București 1912, passim.

bian; cu acest prilej i s'a construit şi un Baptisterium [1]). Altă basilică denumită „bizantină" aparţine epocii bizantine; se aseamănă în plan cu biserica Sf. Dimitrie dela Thessalonic; e considerată ca aparţinând veacului VI. Ornamentele mai tuturor acestor basilice sunt bizantine.

Dunărea nu era o pedică pentru emisarii creştini, din care unii devin martiri la Goţi, ca sfinţii Nichita [2]) şi Sava, acesta înecat în rânul Buzăului după 355. Constantin cel Mare făcuse o expediţie împotriva Goţilor, se spune, tot pentru motivul de-a «venera sfânta cruce». In adevăr, nu mult după aceia, o parte din Goţi s'au creştinat având şi-un episcop, pe traducătorul Bibliei Ulfilas (Lupea). In Dacia exista deci din veacul IV o biserică creştină, care fu pusă sub jurisdicţia episcopiei bizantine din Sirmium (Serbia), iar mai târziu sub acea din Prima Justiniană. Pe la începutul veacului V se întroduce în ţinuturile nord dunărene, prin mijlòcirea oraşului Sirmium, cultul sfântului Dumitru care salvase viaţa unui guvernator al provinciei Iliricului, pe când se afla la Salonic. Neputând duce moaştele sfântului dela Salonic la Sirmium, reşedinţa sa, ia numai o mantie şi nalţă biserica sf. Dumitru.[3])

In veacul V Hunii dărâmând Sirmium, capitala episcopiei devine Salonicul, un puternic centru bizantin, deci înfluenţa religioasă bizantină s'a putut răspândi tot aşa de lesne. Când se urcă pe tron Justinian, sforţările împăraţilor bizantini de-a lega mai strâns de imperiu ţinuturile nord-dunărene se măresc. Intr'o scrisoare a lui Justinian către arhiepiscopul Primei Justiniane, arătându-i că stăpânirea sa s'a întins pe ambele maluri ale Dunării şi peste cetăţile Viminacium, Recidna şi Lederata, mută reşedinţa prefecturii la Prima Justiniană [4]), sub a cărei jurisdicţie religioasă trebue să fi trecut şi bisericele creştine dela nordul Dunării.

---

[1]) Idem, pag. 109.

[2]) Nichita Romanul, fost episcop de Remesiana, lângă Niş, pe la 400; scriitorii ne spun că predica frumos şi scria în «grai neted», aşa că fu înţăles uşor de poporul din dreapta şi stânga Dunării.

[3]) O. Tafrali, op. cit., pag. 68.

[4]) Xenopol, op. cit., vol. II, pag. 92.

După întemeerea principatelor se simți nevoia organizării pe baze temeinice și autonome a bisericilor românești. Jurisdicția bizantină, concentrată mai târziu la patriarhia din Constantinopol, fusese surplantată de patriarhia bulgară dela Ochrida pe timpul stăpânirii bulgare asupra ținuturilor dunărene. Pe la mijlocul veacului XIV puterea Bulgarilor slăbește, până când cad cu totul sub turci, ceea ce aduce o slăbire și a legăturilor religioase cu patriarhia ohridiană. Domnul Alexandrul Basarab, marele organisator al Munteniei, vrând să orânduiască și treburile bisericești, se adresează patriarhiei bizantine de Constantinopol, care trimete pe mitropolitul grec de Vicina — oraș pe care ultimile cercetări ale D-lui C. Brăteanu l-au stabilit la Dunăre — Iakint pentru aceasta, la 1359. Domnul îl institue mitropolit a toată Muntenia și se mai legă față de patriarh, prin blestem, ca toți viitorii mitropoliți să fie sfințiți de patriarh. Pela 1370 patriarhul pretextând înmulțirea poporului în Muntenia cere domnului (Vlaicu) să înființeze a doua mitropolie la Severin pentru părțile Olteniei, în al cărei scaun fu numit «fratele» lui Iakint[1]), Daniel Critopol, dicheofilaxul patriarhiei, după cererea însăși a lui Iakint, care fiind bătrân ceruse patriarhului Filoteu aceasta ca o grație.

Atât Iakint, cât și Antim, după numele cel nou, atârnau de patriarhie; cu ei veniseră și alți clerici greci, între alții mitropolitul Vidinului, întărind influiența bizantină în Muntenia. Această influență se impuse și domnului muntean în Moldova, unde lucrurile erau mai încurcate.

In Moldova se luptau pentru jurisdicția religioasă trei biserici: patriarhia bizantină, patriarhia bulgară din Ochrida și mitropolia ruteană a Haliciului. Pe timpul unuia dintre Mușateni, probabil Roman, se 'ncepe o ceartă puternică cu patriarhia din Constantinopol, care nu înțelegea să renunțe la autoritatea ei. Patriarhul numise ca mitropolit al Moldovei pe mitropolitul Ieremia în anul 1394, dar domnul nu-l primește, ceea ce atrage afurisirea din partea patriarhiei bi-

[1]) Istoriografii români au considerat greșit pe Iakint ca frate adevărat cu Daniel; îi era numai „frate întru Domnul“ (C. Marinescu „Inființarea Mitropoliilor în Țara românească și în Moldova“, București 1924, pag. 4).

zantine. Moldovenii aveau un mitropolit Iosif, uns de mitropolitul Galiţie, pentru care cereau aprobarea patriarhiei, căci ei nu voiau să primească un şef străin, impus ca cel din Muntenia. Patriarhul numeşte atunci ca locţiitor numai pe protopopul Petru, trimis în deputăţie la Constantinopol, de clerul moldovean la 1395. Aceştia, ca şi alte deputăţii, n'ajungeau la nici un rezultat; căci domnul Iuga nu voia să se supună de loc patriarhiei. Intervine atunci Mircea, care răsturnă pe Iuga şi înscăunează pe Alexandrul cel bun, care pune capăt îndelungatei certe bisericeşti.

Impăratul Manuiel Paleologul, împreună cu patriarhul, trimete pe mitropolitul grec al Mitilenei cu o însărcinare politică către ambii domni ai principatelor; atunci fusese recunoscut protopopul Petru, dar nu se pune capăt chestiunei de cât prin scrisoarea lui Alexandru către patriarhie împreună cu o solie împăciuitoare. Patriarhul şi împăratul primesc bine pe soli, se recunoaşte ca mitropolit al bisericii moldovene pe Iosef, cel ales de moldveni, dar el se supune patriarhului, ceea ce ţintea şi el. De atunci erarhia constantinopolitiană n'a mai fost de loc zdruncinată. Impăratul trimete chiar lui Iosif o icoană făcătoare de minuni, ce se află şi azi la M-rea Neamţului [1]); iar împărăteasa trimete doamnei Ana, soţia lui Alexandru cel Bun, o altă icoană făcătoare de minuni, ce se află la mânăstirea Bistriţei [2]).

„Icoanile bizantine, aduse în această ţară şi date la „două „personagii atât de însemnate, sunt menite să joace un rol în răs„pândirea gustului fin al iconografiei şi al picturii bizantine" [3]).

După căderea Constantinopolului sub turci, patriarhia grecească avu foarte mult de îndurat, totuşi se menţinu şi'n special autoritatea ei asupra bisericilor româneşti nu avu nimic de suferit. De acum încă multe feţe bisericeşti, foşti patriarhi chiar se vor găsi pe pământul românesc, veniţi fiind fie pentru a strânge ajutoare, fie chiar pentru a se stabili aici [4]).

[1]) Melhisedec: „Notiţe istorice şi archeologice" ,Bucureşti, 1886, p. 12.

[2]) Idem.

[3]) O. Trafrali, o. cit., pag. 72.

[4]) Ca urmaş lui Antim Critopol în scaunul Severinului veni Hariton, fostul protos al Cutlumuşului, la finele sec. XIV; tot pe atunci vine în Moldova, împreună cu Grigore Ţamblac, dacălul Manuil Archon Cf. C. Marinescu, op. cit., p. 7 şi 20.

O parte din învățații greci s'au refugiat în Italia, unde au îngroșat rândurile acelor care au determinat frumoasa mișcare a renașterei. Alții, mai de mâna a doua și'n special clerici, fiind aceiași comunitate de credință ortodoxă, au venit în Principatele românești, — căci statele slave din sudul Dunării, deși creștine, se bucurau de aceiaș tristă soartă ca și grecii — unde au determinat, putem afirma, o puternică mișcare culturală religioasă și au întărit influențile artistice, pe care Bizanțul le întreținuse și până acum. Decât numai legăturile mai puternice alunecă dela capitală spre alte centre din provincie și 'n special Muntele Athos.

Intre primii refugiați se pomenește de episcopul Ioan de Cafa rătăcind prin Ardeal în 1456; Cafa era un oraș din Crimeia, locuit în mare majoritate de greci. Pe timpul lui Ștefan cel Mare, care a făcut multe îmbunătățiri la muntele Athos, trebue să fi venit în Moldova mulți călugări greci; nu cunoștem deocamdată nici un nume. Epoca de aur a influenței grecești pe cale religioasă începe cu domniile pașnice ale voievozilor munteni Radul cel Mare și Neagoie Basarab dela începutul veacului XVI.

Radul cel Mare vrând să reorganizeze biserica Munteniei chemă la el pe patriarhul Nifon, surghiunit și persecutat de turci, cu învoirea sultanului. Nifon adună la un sobor pe toți egumenii și clerul hirotonisind doi episcopi: unul de Severin cu reședința la Vâlcea și unul pentru noua episcopie a Buzăului, sediul mitropoliei hotărându-l la Târgoviște. Vedem deci rolul important al lui Nifon, căci întocmirele sale rămaseră chiar după plecarea lui Nifon din țară în urma certei cu Radul. Nifon a venit înconjurat și de alți călugări greci, din care unii vor fi rămas ca să amintească domnului greșala sa. Radu avu remușcări de purtarea sa cu acest «sfânt», ale cărei oseminte le aduse în țară urmașul său Neagoie Basarab. Domnia lui Neagoie fu și mai favorabilă întroducerii clericilor greci în Muntenia. Impreună cu oasele lui Nifon plecară spre țară «Kir Neofit și alți călugări», cari văzând buna primire au rămas în Muntenia ca într'o nouă patrie. Neagoie trimise ca dar mânăstirei Dionizios dela Athos un sicriu de argint împodobit cu aur, pe care era zugrăvit chipul lui și al sfântului; urmară și alte

daruri pe care le vom vedea. Ziua cea mare fu sfinţirea frumoasei ctitorii, biserica episcopală dela Curtea de Argeş, când luară parte, după tradiţie, peste o mie de feţe bisericeşti. Domnul trimese invitaţie la toate patriarhiile şi mânăstirile însemnate din Orient, de unde şi veniseră în frunte cu Gavril Protosul, biograful lui Nifon egumeni dela Vetoged, Iver, Chilandar, Xeropotam, Caracal, Coltumuz, Alimpie, Filotei, Xenof, Zograf, Simenca, Dochiar, Pantocrator, Costamunitu, Sf. Pavel, Sf. Grigore, Dionisie şi Simion Petra. Mai chemă pe Telipt, patriarhul Constantinopolei, şi patru mitropoliţi din: Midia, Mitilene, Sardica, Serisiu — datele după Gavril.[1])

Scriitorul bizantin Malaxa pomeneşte despre patriarhul Pahomie, care cu puţin înainte de-a veni Sultan Selim (1512) — poate de teama acestuia — a luat clerici şi mireni cu dânsul şi a plecat în Muntenia şi Moldova, unde a fost bine primit de toată lumea.[2]) După aceste domnii întâlnim deseori între egumenii mânăstirilor din ţară multe nume de greci. Pela 1541 întâlnim ca egumen la mânăstirea Bistriţa pe Partenie Tarhata sigur grec după nume. La rezidirea mânăstirei Sf. Sava din Iaşi la anul 1625 se pomeneşte în înscripţie ca egumen Ieromonachul Ieroteu din Chipru. In 1631 se pomeneşte de un alt egumen grec la mânăstirea Pângăraţii din Neamţ.

Corespunzător domniilor lui Radu şi Neagoie Basarab, fu aceia a lui Vasile Lupu pentru Moldova. Ca altă dată Nifon găseşte refugiu la curtea lui Vasile Lupu fostul patriarh de Constantinopol, Atanasie Patelarie, mazilit de turci. Domnul îi dăruieşte mânăstirea Sf. Niculai din Galaţi cât a stat în ţară; reîncăpând în scaun, ctitoria gălăţeană fu închinată călugărilor dela Sinai. Vasile Lupu ajută pe un alt patriarh din Constantinopol a-şi plăti o parte din datorie către turci, 28000 ruble, pentru care acesta îi aprobă s'aducă moaştele Sf. Paraschiva la Iaşi, aşezate într'un sicriu de argint, la Trei Erarchi. Cu acest prilej veniră în ţara trei mitropoliţi greci: Ioanichie, al Eracleei, Partenie al Adrianopolei şi Teofan Paleonpatron[3])

Un moment însemnat din viaţa ortodoxiei din acest

[1]) Xenopol op., cit., IV pag. 172.
[2]) Xenopol op. cit., VI pag. 228.
[3]) Xenopol op. cit., vol. VII, pag. 9.

timp fu sinodul dela Iaşi, ţinut sub auspiciile Domnului, la care luaseră parte cei mai iluştri reprezentanţi ai bisericii răsăritene, în special greci. Mulţi din ei aduceau obiecte rituale din care nu puţin erau motive artistice pentru biserici, dacă nu cumva vor fi lăsat şi alte urme mai puternice în direcţia artistică. Murind un patriarh de Ierusalim, lasă ca testament ca urmaşul său să fie indicat de patriarhul Constantinopolitan şi de Vasile Lupu. Domnul, care se bucurase de multă trecere, ruşeşte să împună la scaunul vacant pe egumenul dela Galata, grecul Paisie, sfinţit cu mare pompă la trei Erarhi. La această ceremonie luară parte, pe lângă clerul din ţară, mitropolitul Grigore al Larisei, Laurentiu al Casandriei şi un delegat al patriarhiei din Constantinopol. In aplecarea sa către clericii greci, pe care nu înceta a-i ajuta mereu cu bani, Vasile Lupu întroduse călugări străini şi pe la celelalte mânăstiri, afară de ctitoriile sale, „pentru că să 'nveţe pe fiii boierilor limba şi ştiinţa greacă". [1])

Pe timpul lui Constantin Cantemir vine, adus de domn ca egumen al nouii ctitorii mânăstirea Mira, fostul mitropolit al Laodikiei, grecul Grigore, căruia îi convenea schimbul unui rang superior pe altul inferior, dar mai sigur şi bănos; şi la ctitoria lui Aron Vodă se pomenesc în decursul vremei mai mulţi egumeni greci. Dintre cei mai vestiţi citãm pe: vlădica Dionisie, fost episcop de Ciorlu; Mitropolitul de Corint Mitrofan şi — cel mai de vază — Domniţian, arhimandrit din Haltkri [2]). La Golia, mânăstire importantă în Iaşi — în 1787 ajunge reşedinţă mitropolitană — au încăput de timpuriu egumeni greci. Unul se vede semnat pe un act făcut de mai mulţi clerici înalţi în frunte cu mitropolitul ţării în 1758 către chanii tatarilor [3]). In veacul XVIII apar pe diferite acte de proprietate din jurul Goliei mulţi egumeni şi călugări iscălind greceşte sau cu nume greceşti: egumenul Neofit, ieromonachii Dosoftei, Ghermanos şi alţii [4]). La mânăstirea Neamţ se află o piatră mormântală în narthexul bisericei mari, pusă de ieromonahul Paisie malorusianul, care spune

[1]) Xenopol, op. vol. VII, pag. 10.

[2]) Al. Lapedatu: „Mânăstirea lui Aron Vodă" în „Buletinul Com. Mon. istorice" 1909, p. 15

[3]) Publicat în revista „Miron Costin" 1916 No. 1, pag. 189-192.

[4]) In revista „Ion Neculae" Iaşi, I[2], passim

că a venit dela Muntele Athos cu 60 de ucenici «şi aici pre mulţi fraţi adunând şi viaţa cea de obşte pe sine o au îndoit... [1])»; mort în 1794.

* * *

Influenţa greacă crescuse în ambele Principate datorită mai ales influenţelor religioase pe care le exercitau centrele mari bisericeşti: patriarhiile sau republicele monachale ca Sf. Munte, Hialki şi alte lavre greceşti. Aceste din urmă se bucurară de-atâta trecere că una după alta mânăstirele durate de domni şi boeri fură închinate cu toate averile lor. Chestiunea mânăstirelor închinate a fost subiectul unor îndelungate studii şi memorii în decursul veacului XIX, de când s'a pus la ordinea zilei retrocedarea averilor mânăstireşti primilor proprietari, satisfăcută prin secularizarea lui Cuza. Şi mai apoi încă subiectul nu păru epuizat [2]).

---

[1]) Melhisedec «Notiţe istorice şi arheologice», pag. 7.

[2]) Citâm aici o parte din lucrările referitoare la această chestiune:

1. A. d'Avril. „La question des monastères dans les Principautés Unies" în „Revue de deux mondes" Oct. 1862.

2. — „Acte justificative dela Muntele Athos", Bucureşti 1875.

3. Gr. Bengescu. „Mémorandum sur les églises, les monastères, les biens couventuels et spécialement sur les monastères dediés de la principauté de Valachie", Bucureşti 1858.

4. Brezoianu Ion. „Mânăstirele zise închinate şi călugării străini". Bucureşti 1861.

5. Bolliac Cezar. „Mânăstirile din România; mânăstirele închinate" Bucureşti 1862.

6. Balş G. „Despre arhitectura Sf. Munte" în „Buletinul Comisiunei Monumentelor istorice" 1913.

7. Comăneanu I. „Chestia Mânăstirelor închinate pela Sfântul Munte din Principatele Unite, tratată din punctul de dreptate şi naţionalitate", Bucureşti 1859.

8. — „Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principauté danubienes"; Paris 1851.

9. Istrati M. „Mémoire sur le eglises et biens couventuels de la Principaute de Moldavie dediés aux Lieux Saints", Iassy 1860.

10. Iorga N. „Fundaţiile domnilor români în Epir.", Bucureşti 1914.

11. Iorga N. „Le Mont Athos et les pays roum ains", Bucureşti 1914.

12. Iorga N. „Fundaţiile religioase ale domnilor noştri în Orient", Bucureşti 1915.

13. Ionescu M. Gh. „Istoricul închinărilor mânăstirelor" (?) 1893.

Ctitorii înzestrau mânăstirile cu moşii, vii, case şi alte bunuri, pentru pomenirea sufletului lor şi pentru binefaceri uneori; niciodată însă n'au dat proprietăţi din ţară altora peste graniţă de cât prin intermediul unui metoh, pe care lavra îl avea în ţară—aceasta a fost calea înstrăinării atâtor bunuri. De pe atunci românii se împotriveau. Aşa Paul d'Alep povesteşte că vrând patriarhul Macarie al Antiochiei să ia mânăstirea Căluiul din Muntenia pentru a o lega de patriarhie, mai toţi călugării s'au împotrivit. Când unii călugări greci cumpărau proprietăţi pe seama mânăstirilor de dincolo, o făceau numai ca egumeni ai mânăstirilor pământene şi pe numele acestora. Li s'au dat însă obiecte mişcătoare: bani, odoare de preţ, alimente, robi etc. In schimb lavrele greceşti erau obligate, conform principiilor de suzeranitate, să apere spiritual şi material metoacele şi stavropigiile, cum se numiau mânăstirele mari din ţară. Mulţi ctitori cheamă monahi străini spre a le încredinţa egumeniile; iar noii abuzau deseori închinând dela sine putere multe din mânăstirile conduse către locurile sfinte. Ctitorii au fost îndemnaţi prin superioritatea călugărilor străini faţă de pământeni, care erau mai învăţaţi şi lipsiţi de mijloace. Superioritatea morală şi intelectuală a călugărilor din Orient — în primele timpuri mai ales — i-a îndemnat pe domnii şi boerii români să caute şi artişti, arhitecţi sau decoratori, din ţinuturile de unde veneau călugării. Pe de altă parte noii egumeni chemau pe cunoscuţii lor artişti din Orient pentru prefacerile totale sau parţiale ale egumeniilor lor. [1])

In Muntenia până la începutul veacului XVII, pe timpul domniilor grecizate, cele mai bogate şi însemnate mânăstiri

---

14. — „Mémoire sur les monastères grecs, en Moldavie", Iassy 1855.

15. — „Mémoire sur les couvents roumains, placés sous l'invocation des Saints Lieux d'Orient", 1863.

16. — „Memoriu asupra mânăstirilor închinate", Iaşi 1863.

17. Odobescu Al. „Mânăstirele închinate" în „Columna lui Traian" 1873.

18. Odobescu Al. „Mânăstirele închinate din România", Bucureşti 1863.

19. Pencovici „Românii din Macedonia şi Mt. Athos".

[1]) Al. Odobescu: „Opere complecte" vol. III, Bucureşti 1908, pp. 72-105.

erau închinate locurilor sfinte, ceia ce făcu pe Matei Basarab să dea vestitul hrisov din 1639, interpretat de unii prea drastic, Domnul, cu toate că venise la tron în fruntea unei răscoale antigrecești, cedează influenței atotputernice a grecilor și regulează numai unele abuzuri, hotărând mai departe stăpânirea mânăstirelor de lavrele străine. Până la Matei, și chiar după el, erau închinate următoarele mânăstiri: Argeșul, Arnota, Bistrița, Bolintinul, Brădetul, Căldărușani, Câmpulung, Cotmana, Cozia, Dealul, Ezerul, Glavaciocul, Govora, Gura Motrului, Menedecul, Mișlea, Nucetul, Potocul, Rânçăciovul, Sadova, Snagovul, Tânganul, Tismana și Valea. Mai încercaseră călugării greci să-și atribue și stăpânirea mânăstirei Butoiul, făcând-o închinată către mânăstirea Sf. Ștefan dela Meteoru printr'un act dovedit falș, [1]) încă din 1410 dela un fiu oarecare al lui Mircea. Tot așa se bănuește de falș actul de închinare al mânăstirei Mișlea din 1618.

Citățm mai pe larg cazul ctitoriei lui Țepeș Vodă, Snagovul. Alexandru Coconul aduce ca egumen al Snagovului pe călugărul grec Partenie, fostul episcop al Presponului din Tracia. Noul egumen se poartă foarte bine, în cât înțălegându-se cu călugării dela Pantocrator — mânăstire zidită de Comneni și prefăcută de boerii români Basarabi — o parte din ei vin cu rugămintea la Alexandru Ilieș ca să le închine mânăstirea. Boerii, adunați în sfat, se opun cu tărie cerând că Snagovul să se lase liber, la 1628; după câțiva ani cade la cererile grecilor.

Și 'n Moldova cu toate unele afirmații [2]), nu mai puțin pronunțată fu închinarea mânăstirilor către sfintele locuri. Mânăstirea Aroneanu de lângă Iași a fost închinată, încă înainte de rezidirea ei de Aron Vodă, la mânăstirea Sf. Gheorghe Zografu de către Petru Șchiopul (1574-1591); peste câțiva ani Ieremia Moghilă face o a doua închinare către Zografu. Vornicii Nistor Ureche și Ioan Mogâldea înzestrând mânăstirea Secu cu o moșie în 1599 o numesc cu numele grecesc Xeropotam, care se aseamănă cu al unei lavre însemnate dela Sf. Munte. Biserica Precista din Galați, ridi-

[1]) Xenopol, op. cit., vol. VI, pag. 229.
[2]) Idem, pag. 231.

cată de un negustor Teodoru la începutul secolului XVII, este închinată dela zidire chiar Vatopedului. Mânăstirea Golia, zidită în a doua jumătate a secolului XVI de marele logofăt Ioan Golia, fu închinată în 1606 Vatopedului de văduva logofătului, Kneghina Ana. Galata, întemeiată de Petru Şchiopul în 1584, fu închinată în 1618 Sfântului Mormânt de Radu Mihnea. Mânăstirea Sf. Sava, tot din Iaşi, zidită în 1625 de Ioan Postelnicul, era atunci sub stăpânirea unor greci, cărora fusese închinată mai dinainte, dela zidire. Vasile Lupu, marele prieten al grecilor, care a închinat toate ctitoriile sale diferitelor lavre greceşti, s'a putut numi pe drept cuvânt „râvnitor şi apărător al sântei evsevii răsăritene". El închină frumoasa mânăstire Trei Erarhi călugărilor dela Sf. Munte, caşi mânăstirea Golia îndată după reclădirea ei, pe care o complectă fiul său Ştefăniţă în 1662. Tot Athosului închină fundaţiile sale: Sf. Dumitru din Galaţi, mânăstirea dela Copou şi mânăstirea Hlincea din ţarina Iaşului; în 1651 închină lavrei Zografos şi mânăstirea din Dobrovăţ (Vaslui), fundată de Ştefan cel Mare. Mânăstirea Bărboi din Iaşi este închinată în 1669 Vatopedului de urmaşii marelui vornic care-şi legase numele de ctitoria sa. Cu cinci ani mai înainte Dabija Vodă închină mânăstirei atonite din Sf. Pavel biserica sa Teodoreni din Burdujeni. Mânăstirea Mira din Putna, îndată după înălţarea ei de Constantin Cantemir în 1692, fu închinată Vatopedului, aducând chiar ca egumen pe un mitropolit grec. Aceleiaşi lavre fu închinată tot dela zidire — era acum o regulă generală—şi biserica Precistei din Focşani, întemeiată de Nicolai Mavrocordat ca metoh mânăstirei Mira. Tot Vatopedului fu închinată în 1729 biserica Râchitoasa (Tecuci), ctitoria boerilor Iordachi Cantacuzino şi Theodor Paladi. Incheem seria cu un exemplu din veacul XIX: mânăstirea Floreşti (Tutova) închinată în 1806 larvei athonite Esfigmen, fapt care atrase protestul familiei boerilor Kostachi.

Către lavrele dela Muntele Athos fură închinate cele mai multe din mânăstirile româneşti — cum era şi firesc. Dintre moştenitoarele ortodoxiei şi artei bizantine Sveta Gora—cum îi spuneau slavii—ţinu făclia bizantinismului încă trei veacuri după căderea Constantinopolei. Arta religioasă la români din

veacul XVI până în timpurile mai noui s'a desvoltat sub influenţa tipurilor atonite.

Dintre celelalte centre au metoace în Principate patriarhiile din Ierusalim şi Alexandria, lavrele din Sinai, Halki şi Rumelia Mânăstirea Căluiul, pe care se 'ncercase s'o ia patriarhul Macarie al Antiochia, fu luată apoi de patriarchia Alexandriei; către ea fu închinată şi mânăstirea Stăneşti din Vâlcea, care nefiind îngrijită ajunse într'o stare de ruină. Patriarhului de Ierusalem i se făcu parte de Vasile Lupu, care-i închină biserica lui Barnovschi din Iaşi şi mânăstirea Sf. Sava. Lavrelor dela muntele Sinai acelaş domn închină bogatele mânăstiri din Iaşi: Sf. Gheorghe şi Sf. Paraschiva de lângă Sf. Sava, precum şi mânăstirea Sf. Neculai din Galaţi.

La Sud de Constantinopol se află insula Halki cu câteva mănăstiri greceşti. In vremea lui Vasile Lupu se aşezară mai mulţi călugări halkieni în mânăstirea lui Aron Vodă devenită mai apoi metocul mânăstirei Sf. Ion din Halki, sub tutela căreia va fi de oarece se închinase mânăstirei din Sozopole [1]). Mânăstirea din Halki avea mai multe metoace în Muntenia, pe care Mihai Viteazul le ia răsculându-se împotriva turcilor. Brâncoveanu i-a făcut mai multe mili şi poate de aceia, după grozavul măcel, rămăşiţele sale şi ale întregii familii fură înmormântate la Halki. Alexandru Ipsilante reînoi sprijinul în 1792 şi-i dete metoc biserica Mărcuţa; el face aici şi o şcoală [2]). O altă mânăstire lângă Constantinopol, Mavromol, primeşte ca metoc biserica Adormirea Maicii Domnului din Galaţi, încă dela zidirea ei în 1701 de Constantin Duca. Acelaş domn închină unei mânăstiri din Rumelia mânăstirea Dancul din Iaşi, fostă până atunci biserică de mir dela fundarea ei în 1541. Tatăl său Gheorghe Duca închinase din 1683 biserica Sf. Ioan gură de aur din Iaşi către mânăstirea rumeliotă Arghiro-Castro. Frumoasa mânăstire din Bucureşti Stavropoleos e 'nchinată în 1733 de

[1]) Spre deosebire de Al. Lapedatu în „Buletinul Com. Mon. istorice" 1909 pp. 5-19, d-l V. Drăghiceanu afirmă că încă din 1625 Mihnea Vodă închinase Aroneanu mânăstirei Sf. Ion din Halki în „Buletinul Com. Mon. istorice" 1914, pag. 116.

[2]) V. Drăghiceanu. „Mormântul lui Constantin Brâncoveanu" în „Bulet. Com. Mon. ist." 1914, p. 116.

clăditorul ei, arhimandritul Ioanichie, mitropolici Pogoniani din Rumelia.

* * *

Printr'un raport firesc atenția ctitorilor români—domni, boeri, clerici sau negustori — fu îndreptată direct către lavrele grecești dela locurile sfinte. Fundații, reparații totale sau parțiale, daruri costisitoare în obiecte uzuale, cărți sau altfel de îmbunătățiri, înlesniri materiale în bani și 'n natură, veacuri dearîndul alcătuesc lanțul dărniciei românești.

Vlaicu domnul Munteniei, face daruri mânăstirei Cutlumușului al cărei ctitor ajunge [1]).

Ștefan cel Mare ridică diferite construcțiuni la Muntele Athos ca bun credincios, durase doar peste 40 biserici în țară. La 1475 face un turn pentru corăbii la malul peninsulei. In 1495 face o trapeză la mânăstirea Zografu, unde reface catoliconul 1502; aceleiaș lavre donează o icoană făcătoare de minuni și un steag bisericesc, iar Doamna Maria dă un aer cusut cu mărgăritare. La Vatoped face portul cel vechi; în zidul turnului o placă arată chipul și numele lui Ștefan cu data 1496. In 1500 aduce apă la mânăstirea Sf. Pavel făcând un apeduct și o fială pentru aghiazmă; în acelaș an reînoește mânăstirea Grigoriu, căreia Maria de Mangop îi dăruiește o icoană [2]).

După relația lui Ion Comnen, medicul lui Brâncoveanu, ce-a fost la Athos în 1701, la mânăstirea Xenofon se află pictați banul Barbu, Danciul vornicul, Pârvu și Radu. Banul Barbu ca logofăt este trecut ca ctitor al mânăstirei Pantocrator. El a zidit Bistrița (Vâlcea), unde i s'a zugrăvit portretul în 1498; aici este în copie un tablou pe pânză care reprezintă plecarea lui Barbu Craiovescu la mânăstire să se călugărească. Barbu reprezintă tipul boerului român închinat spre monachism, un reprezentant al modei bizantino-creștine la noi și cel dintâi, de vreme ce a trăit la începutul primelor noastre legături cu Sf. Munte — afirmă Kalinderu [3]), care face o paralelă între chipul lui Barbu și acel al lui Teodor I Despot, frate cu împăratul, zugrăvit ca călugăr.

[1]) Stoica Nicolaescu "Domnia lui Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea Vodă cel Bătrân (1431-1435"), pag. 16-17.

[2]) Aceste date și unele din cele ce vor urma după G. Balș „Despre architectura Sf. Munte" în „Buletinul Comisiunei Monum. istorice" 1913.

[3]) I. Kalinderu în „Buletinul Comisiunei Monum. istorice" 1912, pag. 36-38.

Intr'o lucrare apărută la 1848 în Belgrad („Spisanie drevnostii srpski u svetoi gorî") sunt pomenite, între altele, mai multe diplome date de personagii româneşti către mânăstiri atonite. La 1487 diploma lui Vlad Voevod către Rossikon, la 1497 a lui Nicolae Logofătul către Costamunitul, la 1501 a banului Barbu către Sf. Pavel şi 'n 1599 a lui Mihai Viteazul către Simopetra.[1])

Bogdan III al Moldovii ridică în 1507 narthexul şi catecumenurile mânăstirei Protaton. Fratele său vitreg, Petru Rareş, restaurează mânăstirea Caracal, turnul şi împrejmuirea arsenalei; la Dionisiu reface casele şi din temelie catoliconul ceiace i-a dat dreptul să zugrăvească în naos chipul său şi al Doamnei Ruxanda; în 1545 dărueşte aceleiaşi un aer şi un epitrahir. In Muntenia domnia lui Neagoe întrece orice margeni, averi muncite în ţară se iroseau peste graniţe pretutindeni unde era vre-o nevoe — şi câte nu erau! — în biserica greacă. Biografia lui Nifon, întocmită de Gavril Protul, cuprinde o lungă înşirare a binefacerilor lui Neagoe. Termină mânăstirea Coltumuzul, începută de Radu cel Mare; zideşte din temelie biserica Sf. Niculae cu toate dependinţele, sapă şi întăreşte cu turnuri portul Ascalon, aduce apă pe urloae la lavrele Ivir şi Chilandar, zideşte în 1522 turnul mânăstirei Sf. Pavel, pe care-l termină fiul său Teodorie. Mânăstirei Dionisiu dăruieşte în 1515 un chivot pentru păstrarea moaştelor Sf. Nifon, de argint suflat cu aur reprezentând o biserică cu cinci turle ca la Argeş; dărueste şi o raclă de aur cu petre preţioase pentru capul Prodromului, iar în 1520 înalţă un turn. Neagoe mai dă bani pentru reclădirea Vatopedului, iar pentru mai multe lavre atonite, pe lângă daruri de icoane, vase, vestminte, hotărăşte o dare anuală în bani. Bunătatea sa se revarsă şi asupra altor locuri sfinte.

Acoperă cu plumb biserica sobornicească din Constantinopol şi reînoeşte chiliile petriarhiei, trimite daruri mânăstirelor de pe muntele Sinai, dela Ierusalim şi muntele Sionului, din Turcia, Achaia, Misia, Capadocia... «şi 'n toate laturile dela răsărit până la apus şi din miază-zi până la miază-noapte» —, cum se exprimă biograful patriarchului Nifon.[2]).

[1]) „Revista Istorică" August-Octombrie 1919, pag 193.
[2]) Xenopol, op. cit, vol. IV, pag. 171.

Un oarecare Visarion din București zidește cu cheltuiala sa turnul orologiului dela Ivir 1525; peste un an domnul muntean Vladislav Radu restaurează catoliconul mânăstirei Lavra. In 1545 vornicul Constantin și fratele său Radu zugrăvesc cu cheltuiala lor micul naos din dreapta catoliconului dela mânăstirea Xenofont. Interesant la această lavră este apariția unui ctitor român din sudul Dunărei, Nilcuman (?), arhonte al Vlahiei inferioare, care, cu soția sa Aga (?) zugrăvesc în 1564 naosul [1]). Mircea Ciobanul și Vintilă Vodă sunt trecuți ca ctitori ai Coltumuzului, ctitoria lui Radu și Neagoie, considerată de lavră românească; Petru I (Patrașcu cel Bun) termină turnul mânăstirei Sf. Pavel început de Neagoie Basarab. Contemporanul lor din Moldova, Alexandru Lăpușneanu, rezidește cu cheltuiala sa Dochiariu dela Athos, ajutat de soția lui Ruxanda și mitropolitul Teofan, care s'a retras și a murit aici în 1598; chipurile ctitoriilor și a doi coconi sunt zugrăvite în pronaos. Lăpușneanu e ctitor și la mânăstirea Caracal: la Dionisiu face spitalul și trapeza, iar o icoană a Prodromului arată în inscripție că a fost îmbrăcată de Lăpușneanu și Ruxanda. Egumenul Evghenie dela Simopetra restaurează mânăstirea în 1599 cu sprijin din Muntenia. Ivir are zugrăvit cataliconul în 1610 de Mihai Vodă (?), care l-a clădit împreună cu fiul său Radu. Paraclisul Sf. Ion Teologul dela Dionisiu e zugrăvit în 1615 având cu ctitor pe logofătul Stan, iar pentru clădirile de locuință pe Gavril Trotușan în 1637.

Vasile Lupu și Matei Basarab și-au arătat aplecarea către biserica greacă și prin mijlocul darurilor. Cel mai darnic fu Vasile Lupu. Intreaga peninsula Balcanică cunoaște urmele sale. La Arvanitocori, locul nașterei, sunt biserici care trebuie să se fi datorit sprijinului său; e ctitorul bisericei din Katovrița în Moreia; până și locuitorii Varnei, auzind de mărinimia sa îl roagă să-i ajute pentru facerea unei fântâni, la care domnul răspunde bucuros cu suma de 100 lei — două inscripții de la Varna, din 1646 și 1849, vorbesc despre acest fapt [2]).

---

[1]) G. Balș, op., pag. 41.

[2]) N. Iorga: „Două inscripții la Varna" în „Revista istorică", Oct.-Dec. 1921.

Matei Basarab reface paraclisul Sf. Mihail dela mânăstirea Lavra, se văd chipurile domnului şi a doamnei Elena; se păstrează aici un chivot dăruit în 1644 de aceiaşi, o evanghelie dăruită în 1643 numai de domn şi o icoană ferecată cu chipurile lui Vladislav şi a doamnei Ana.

Aceiaşi domni dăruesc în 1643 un epitrafir în fir mânăstirei Caracal, iar chipurile lor să găsesc pictate în exonarthxeul mânăstirei Xenofont. Evlavioasa şi iubitoarea de cultură doamna Elena dărueşte în 1643 o icoană mânăstirei Chilandar, iar domnul o evanghelie paraclisului Portaitisa Duca, domnul Moldovii, şi doamna Anastasia dăruesc o cupă de chihlimbar mânăstirei Xeropotam. Contemporanul său din Muntenia, Şerban Cantacuzino, zugrăveşte în 1683 paraclisul Portaitisa, unde mai de mult săpase o fântână Nicolai Postelnicul din Muntenia; mai face un apeduct la Stavronichita, iar doamna sa Maria împreună cu Maria lui Constantin Bălăceanu dăruesc o cutie pentru moaşte Votopedului în 1709. Un mitropolit Varlam al Munteniei dărueşte aceleiaşi mânăstiri o icoană. Costantin Brâncoveanu dărueşte o raclă pentru capul Sf. Ioan Crisostomul mânăstirei Lavra în 1691; dă bani pentru facerea paraclisului. Sf. Constantin şi Elena a chiliilor şi trapezei dela mânăstirea Sf. Pavel. In epoca fanariotă darurile pornite din Principate sunt şi mai numeroase; citäm numai câteva. Un proegumen Visarion din Muntenia înalţă în 1737 paraclisul Sf. Nicolai dela Protaton; în 1761 se reînoeşte mânăstirea Grigoriu de domnii români (?) şi mitropolitul Grigorie, după o inscripţie din narthex. Scarlat Calimach zideşte din temelie catoliconul mânăstirei Sf. Pantelimon în 1814. Mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi încă din 1811 e ctitor al noului catolicon dela Esfigmen, i se păstrează chipul în pronaos. In sfârşit, Grigorie Ghica al Moldovii începe în 1852 schitul românesc al Prodromului, singura mânăstire de călugări români la Athos, ca un aviz asupra eliberării mânăstirelor închinate.

Toate lucrările architecturale sau decorative, toate darurile trimise din Principate centrelor religioase de peste Dunăre au înlesnit mai mult influenţa artistică, prin contactul direct al purtătorilor dărniciei româneşti cu izvoarele de inspiraţie bizantino-greceşti. Din acest contact rezultă

și-un schimb; în primul rând s'a resimțit arta românească de inflențele bizantine, dar se poate vorbi și de un proces invers, de înrâurire românească. Unii istorici de azi o consideră atât de hotărîtoare că nu se 'ndoesc de stabilirea unei influențe românești asupra picturii dela Athos și din Orient.[1])

In totalitatea lor influențele variate pe care le-am rezumat până aici au concurat către un acelaș rezultat: împlântarea adâncă și durabilă în spiritul românesc a unei înrâuriri bizantine cu urme viabile până azi chiar. Mentalitatea și gustul comanditarilor și făuritilor monumentelor artistice au prins să se dezvolte în direcții determinate; rezultatele străduaniilor lor se pot urmări bine — ceiace vom încerca de-acum înainte.

P. Constantinescu-Iași

---

[1]) Polonezul W. Podlacha în „Malowidla scienne w cerkwiak Bokowiny“ Lemberg 1913 și N. Iorga în „Buletin de l'Istitut pour l'Etude de l'Europe sud-orientale“, April 1914.

REQUIEM

(Pentru o prietenă)

Am morţii mei. Când s'au călătorit
m'am minunat văzându-i împăcaţi,
aşa de grabă'n moarte aşezaţi, aşa de drepţi,
aşa 'ntr'altfel decât îi cunoşteam. Doar tu te 'ntorci
'nnapoi ; m'atingi, colinzi prin casă, ai vroi
să te loveşti de-un lucru ca să te trădeze
un clinchet. Nu-mi lua aceea ce
învăţ cu 'ncetul. Am dreptate ; te înşeli
de te-a înduioşat vre-un lucru oarecare
şi-ţi este dor de el. Il preschimbăm,
aici nu e, ci dinăuntru-l oglindim,
din firea noastră, 'ndată ce-l cunoaştem.
Te-aş fi crezut mult mai departe. Vezi, mă miră
că tocmai tu te 'nşeli şi vii, tu, care-ai preschimbat
mai mult decât oricare alta din femei.
Că ne-am speriat când ai pierit, adică nu,
când moartea-ţi răspicată ne-a 'ntrerupt întunecat,
rupându-ţi ce a fost pân' atunci, de-atunci încoace:
aceasta ne priveşte, şi a pune rânduială
e-o datorie ce 'mplinim cu-orice.
Dar, că tu însă'ţi te-ai speriat, ca şi acum
ţi-e groază unde groaza nu mai preţuieşte,
că pierzi din Veşnicia ta o parte
şi vii aici, prietenă, aicia unde
nimic nu-i încă, şi că, năucită,
întâia oară năucită, 'n Totul şi pe jumătate,
obârşiile lumilor făr' de sfârşit

nu le pricepi ca orice lucru de aci ;
că din vârtejul care te-a cuprins
o mută, grea putere-a unei oarecari neliniști,
te trage'n jos spre timpul numărat—: aceasta,
din somn ades mă sperie ca hoțul care-ar sparge.
De-ar fi să zic că doar te'ndupleci,
că din mărinimie vii, din saţiu,
fiindcă eşti aşa de sigură, de'ntoarsă'n tine
Că peste tot, copil tu mergi, fără de teamă
de locuri unde se întâmplă răul, —
dar nu : te rogi. Aceasta mă pătrunde pân' la os
şi 'ncrucişează 'n mine ca un ferăstrău. —
Invinuirea ce-ai aduce-o ca strigoiu,
mi-ai readuce-o, noaptea, când mă trag 'napoi,
sau în plămâni, sau în rărunchi,
în ultima cea mai săracă încăpere-a inimii,
o astfel de învinuire nu ar fi aşa de grea
ca ruga. Şi dece te rogi ?
Zii! Să călătoresc? Lăsat-ai undeva,
în urmă, o fiinţă ce se chinueşte
şi-ar vrea să te urmeze ? Să călătoresc
într'un ţinut de tine nevăzut, şi totuş, înrudit cu tine,
ca jumătatea cealaltă a gândurilor tale ?
Vreau să plutesc pe fluvii —
Să ies la mal şi să întreb de datini vechi,
vreau să vorbesc femeilor în poartă,
şi să privesc cum chiamă copilaşii.
Vreau să-mi însemn cum îşi aşează peisagiul
în munca veche-a pajiştii şi-a lanului ;
Şi vreau să stărui să mă ducă'n faţa regelui,
Să mituiesc apoi pe preoţi cu plocoane,
ca'n faţa celei mai puternice icoane să mă lese,
să plece, porţile lăcaşului să le încuie.
Atuncia însă vreau, când voiu şti multe,
la dobitoace să privesc aşa încât să simt
că îmi rămâne 'n mădulare
ceva din mersul lor, şi ochi în ochii lor voiesc
Să am o scurtă vieţuire — să mă prindă,
şi să mă lese-apoi, în pace, făr' de judecată.

Pe grădinari voesc să-i pun să-mi spue
de multe flori, așa încât din cioburile
frumoaselor numiri s'aduc cu mine
o rămășiță dintr'o mie de miresme.
Și poame vreau să cumpăr, fructele de care
e țara înc'odată pe atât de plină pân' la cer ;
Căci asta 'nțeleseși tu: fructe pârguite
le așezai pe talgere în față,
și greutatea în colori le-o cântăreai —
Și-așa, ca fructe, străvedeai și pe femei
și pe copii, din eul lor
purtați în formele vieții.
Și'n urmă te văzuși tu însă-ți ca un fruct ;
din haine te scoseși și te purtai în fața
oglinzii, te lăsași 'năuntru
pân' la privire : asta stete mare'n față
și nu spunea : sunt asta ; nu, ci : asta este.
Privirea ta era așa de fără iscodire'n urmă,
așa nepoftitoare, de o sărăcie—așa de-adevărată,
că nu vrea să te aibă nici pe tine : sfântă.
Așa vroesc să te păstrez, așa precum,
adânc lăuntru, la oglindă te-așezaseși,
departe de orice. De ce-mi vii altfel ?
De ce-ți iei vorba înapoi ? Ce vrei s'o 'ntorci
că'n boabele de chihlimbar, la gât,
mai stăruia o nu știu ce povară
din greutatea care dincolo nici când
nu-i într'un chip mai liniștit ?
Dece-mi arăți în gest o presimțire rea ?
Ce'nseamnă să-mi arăți contururile trupului,
ca trăsăturile din palmă,
încât n'o pot vedea făr' de ursită ?
Apropie-te'n para lumânării. Nu mă tem
să văd pe răposați. De bună seamă, dacă vin,
au dreptul să rămână sub privirea noastră,
ca lucrurile celelalte, toate.
Vin' dar aici ; să fim o clipă liniștiți.
Privește trandafirul de pe masa mea de scris ;
Nu-i oare'n jurul lui lumina tot așa de slabă,

Ca'n jurul tău ? într'adevăr nici nu ar trebui
Aci să fie : neamestecat cu mine,
Să fi rămas afară din grădină sau să fi pierit.
Ci-o ţine-aşa acum. De gândul meu ce-i pasă ?
Să nu te sperii că-mi dau seama, vai,
năvalnic urcă'n mine : nu pot altfel
ci seamă trebue să-mi dau chiar de-aş muri.
Anume să-mi dau seama că aici eşti; Imi dau seama
Cum îşi dă orbul seama vag de preajmă :
îţi simt ursita şi nu-i aflu nume.
Să ne jelim deci amândoi că cineva
te scoase din oglindă. Poţi să plângi ?
Nu poţi. Din lacrămi şi puterea şi năvala
le-ai preschimbat în contemplarea coaptă
Şi-ai fost acolo, fiecare suc din tine
să-l torni într'o fiinţă cu vlagă-atâta,
că urcă, crucişează'n echilibru şi orbeşte.
Te smulse-o întâmplare, ultima ta întâmplare,
te smulse înapoi din cea mai depărtată propăşire,
într'un ţinut în care sucurile vor.
Şi nu te smulse 'ntreagă, smulse doar o parte la 'nceput,
dar, cum în partea asta, dintr'o zi pe alta,
realitatea se'mplini aşa încât fu grea
de tine'n întregime-avuşi nevoe. Ai păşit acolo
rupându-te cu greu, bucăţi-bucăţi,
din lege, pentrucă de tine-aveai nevoie
In ţara de pământ noptatec, cald, al inimii,
te înălţaşi şi desgropaşi seminţe, încă verzi,
din care trebuia să încolţească moartea ta : a ta,
chiar moartea ta spre însăş viaţa ta
Şi-ai mestecat sămânţa morţii tale
asemeni celorlalţi, ai mestecat sămânţa ei ;
Pe buze îţi rămase gust de dulce
pe care nu-l vroiseşi, gură dulce-avuşi
tu : care de demult erai în simţuri dulce.
O ! Să ne jeluim ! Ştii tu cum sângele, sfiindu-se,
Şi fără tragere de inimă, veni 'napoi,
când îl chemaşi din ocolirea fără seamăn ?
Cum reluă din nou ocolul strâmt

din trup, cum plin de neîncredere
şi de mirare reintră în casa pruncului
şi fu deodată obosit de lungă 'ntoarcere ?
Dar îl însufleţişi, îl împinseşi 'nainte.
îl îmbrâncişi spre locul focului,
cum se 'mbrâncesc cirezi de vite la junghiere ;
şi mai vroiai să fie vesel încă. —
Dar însfârşit şi la aceasta l'aduseşi : fu vesel
şi într'acolo alergă şi se dădu. Ţi se păru,
devremece erai obişnuită cu măsuri de celelalte,
c'ar fi doar pentru o clipă : dar
erai în timp acum, şi vreme-i lungă
Şi vreme trece, vreme se 'mplineşte, vreme
ca reîntoarcere de boală care geme.
Ce scurtă-ţi fu viaţa, dacă o asemui
cu clipele în care stai lungită, şi
din multele puteri, din multu-ţi viitor,
tăcut luai pentru noul sâmbure de prune,
menit să fie iar destin ! O ! muncă grea !
O ! muncă peste-orice putere. Zi de zi
o 'deplinişi, târându-te la ea,
scoseşi frumoase cruci de fire, din războiu,
Şi-ţi trebuiră toate ţele într'altfel.
Şi însfârşit avuşi şi suflet de petrecere.
Căci lucrul gata, ai fi vrut răsplată
ca cei mici după ce au înghiţit
din ceaiul dulce — amar — ce, poate, face sănătos.
Te răsplătişi tu însă-ţi : de oricare altul
erai şi-acuma prea departe ; nimeni
n'ar fi putut şti ce răsplată-ţi place. Tu o ştiai.
In capetele oaselor stăteai în patul facerii,
Şi aveai în faţă o oglindă care resfrângea
orice la fel : erai în asta tot,
cu totu 'n faţă şi'nlăuntru amăgire doar era,
frumoasa amăgire a femeii care-şi pune cu plăcere
găteală, şi cosiţa-şi piaptănă şi-şi potriveşte.
Aşa murişi, precum muriau femeile-altădată,
murişi de modă veche, în iatacul cald
de moarte de lehuză, care vrea

să se închidă iar, şi numai poate,
fiindcă întunerecul născut şi el odată
Se 'ntoarce iar, se 'nghesuie şi intră.
Cu toate-acestea, după bocitoare
să nu se fi trimis: mueri din cele care plâng
pe bani, şi'n stare, dacă sunt plătite,
Să urle-o noapte întreagă, când se face linişte.
Ce obiceiuri ! Nu avem
destule obiceiuri. Tot ce piere se bârfeşte.
Aşa tu, moartă, trebuie să vii şi—aici cu mine
să reînvii iar jelete. Auzi tu că jelesc ?
Aş vrea ca peste cioburile morţii tale,
să-mi pot întinde glasul meu ca pânza,
să'ntind de ea pân'ce se rupe în fâşii,
Şi tot ce-aş zice-ar trebui în glasu-mi
să meargă'n sdrenţe şi să clănţăne ;
de-ar rămânea doar bocet. Dar acum învinui :
nu pe acela care te luă din tine
(nu-l pot alege, e ca ceilalţi toţi),
învinui toată lumea 'n el : bărbatul.
De urcă'n mine-adânc, de undeva,
un a fi fost copil, necunoscut de mine,
fiinţa de copil, cea mai curată a copilăriei,
nu vreau s'o ştiu. Un înger vreau
Să zămislesc din asta fără a privi,
şi vreau să-l zvârl în prima ceată
de îngeri care strigă, amintind pe Dumnezeu.
Căci prea de mult mă ţine chinul
Şi nimenea nu-l poate duce ; pentru noi e prea greu
nebunul chin dintr'o iubire mincinoasă,
ce din adaus de ani, crescând ca obiceiul,
se chiamă drept şi din nedrept răsare.
Unde-i un om în drept să stăpânească ?
Şi cine poate stăpâni, când însuş nu se ţine,
ci dintr'o vreme 'ntr'alta doar se reîncepe,
şi se aruncă 'n sine ca o minge de copil ?
Atât pe cât o căpetenie-ar putea,
pe o corabie la proră, să reţin'o Nike,
când tainica uşurătate a zeiţei

deodată o răpește 'n clarul vânt de mare :
pe-atâta, vreunuia din noi e dat să cheme
femeea care nu ne mai zăreşte,
ci printr'o 'ngustă pârtie — din fire
se duce, fără piedică, printr'o minune.
Plăcere şi-obiceiu şi-ar face dintr'o vină,
Căci asta-i vină dacă poate fi 'n ceva vină.
Să nu măreşti iubirea liberă cu toată libertatea ce se poate da.
Atât avem doar când iubim : să ne lăsăm
în pace, căci în faptul că ne ţinem,
nu-i nici o greutate şi nu trebuie învăţătură.

Eşti înc'aici ? In care colţ te afli ?
Ştiai atât de mult din toate-acestea
când ai plecat, erai de-atâtea 'n stare,
la toate primitoare-asemeni zorilor ce se revarsă.
Femeile îndură: a iubi înseamnă a fi singur,
şi câte-odată'n lucru-le artiştii bănuesc
că trebuie să se prefacă în iubire.
Şi una şi-alta începuseşi ; una şi-alta este'n
aceia ce ţi-a fost ciuntit şi luat de o mândrie.
O ! tu erai departe de orice mândrie şi erai
retrasă ; frumuseţea ţi-o strânseşi liniştită,
aşa precum se strânge-un steag
în dimineaţa cenuşie-a unei zi de lucru,
şi nu vroiai decât un lucru'ndelungat,
ce nu-i făcut : cu toate-acestea nu-i făcut.
De eşti aicia încă, de mai este un ungher
în întunerec, unde duhul tău
vibrează simţitor în 'nalta răsuflare a odăii,
pe undele domoale, tulburate
de-o voce singuratecă în noapte :
atunci ascultă-mă; ajută-mă. Vezi tu, alunecăm
din propăşirea noastră, nu ştim când
'nnapoi în ceeace n'am vrea ;
prinşi ne lăsăm ca într'un vis
şi sufletul ni-l dăm făr'a ne mai trezi
Nu-i nimeni altfel. I se poate întâmpla oricui,
acelui care-şi urcă sângele în lucrul ce devine,

Că nu-l mai poate ţine sus, ci'n voe
îl scapă după greutate, fără de folos.
Căci undeva-i o veche duşmănie între
viaţa omului şi muncă, mare
încât o recunosc şi o aud zicând : ajută-mă —
Nu te înapoia. De poţi s'o duci, atunci fii
cu morţii ceilalţi moartă. Morţii au de lucru.
Ci-ajută-mi—dar aşa nestânjenită—cum mi-ajută câte-odată
aceea ce-i mai depărtat decât orice : în mine.

Rainer Maria Rilke.

Tradus de *Emil Riegler*

O vedere generală a Moloviştei

IN ZILELE REDEŞTEPTĂRII.

Cetitorul are în paginele ce urmează o lectură de un conţinut aproape nou, pentru daco-români. Despre macedo-români avem informaţii literare şi ştiinţifice. Dar, afară de poezii şi novele, care înfăţişează cu deosebire aspectul vieţii păstoreşti, afară de studii ştiinţifice, care înfăţişează mai des aspecte lingvistice, macedo-românii oferă prin viaţa lor din ultimele decenii o latură nouă şi plină de interes. Ei au fost chemaţi, prin suggestia statului român, la viaţa naţională, şi au fost lăsaţi să lupte fără arme.

„Zilele redeşteptării" *lor încep pe la 1875 şi sunt pline de lupte epice în care s'a instilat atât de des picătura tragică: închisori şi masacre.*

Memoriile lui Guşu Papacostea (Goga) (1853-1912) ne descriu una din aceste lupte, — destul de vie pentru a da cititorului intuiţia celorlalte. Scrise în 1905, ele au fost provocate de un apel al ministerului de Instrucţie care pregătea atunci un volum comemorativ unde să se cuprindă „Istoricul Şcoalelor din Turcia..."; au fost apoi revăzute de autor puţin înaintea morţii.

Școala macedo-română dela Sf. Apostoli, București. In vara anului 1865 un călugăr aromân, Averchie, colinda centrele Pindului și culegea copii, cerându-i părinților, în vederea școalei macedo-române ce trebuia să ia ființă în acel an la București, într'o clădire din curtea bisericii Sf. Apostoli. «Averchie Valahul» — cum îi ziceau călugării greci — aparținea cu metania unei mănăstiri din Sf. Munte, și, când în România amenința *proectul de secularizare*, al lui Crețulescu, el fu trimes — ca român — de către mânăstirea Sf. Pavel să intervină în favoarea averilor așezământului, pe lângă guvernul român.

In călătoria sa la București călugărul, originar din Avdela, nu putu împiedica secularizarea averilor mănăstirești, pentru care venise; în schimb, el s'a ales cu o puternică trezire a sentimentului național, care a lăsat în umbră, în sufletul său, chiar pe cel religios pentru care se dusese la mânăstire.

O clipă înălțătoare îl electrizase; l-a iluminat. Armata română defila în fața domnitorului Cuza, la Cotroceni, în 1862, și Averchie privea din mulțime și asculta muzica militară.

„Și io hiu armân" esclamă, sub imboldul sentimentului de mândrie națională, el, care până atunci nu mai văzuse altă armată afară de cea turcă.

Lăsând celelalte preocupări, se puse din acel moment în slujba ideei naționale. Străduințele lui găsiră ecou în sufletele câtorva oameni cu vază, din acea vreme, între cari D. Bolintineanu, V. A. Ureche, C. Boliac și a. Cu concursul acestora se înfiripează în 1865 școala și internatul dela Sf. Apostoli.

Averchie părăsește pentru totdeauna Athonul; el adună 12 copii între 10 — 16 ani, mai cu seamă de prin comunele Pindului: Avdela, Perivoli etc. și, călări, având de chiragi pe Caraiani (tatăl profesorului din Iași) descălicăm, după o lună de drum, pe dealul Filaretului, în București. Suntem prezentați domnitorului Cuza și celorlalți demnitari; pretutindeni ni se face o primire din cele mai călduroase; suntem fotografiați în costumul național, cu sarica pe umeri, și instalați apoi într'un internat, a cărui conducere o ia însuși Averchie.

Direcţia studiilor o avea I. C. Maxim, cel mai devotat şi mai apropiat sufleteşte dintre profesorii pe cari i-am avut.

Muncind câte 8 — 10 ore pe zi, cu mici întreruperi, având pururea lângă noi pe profesorul Maxim, noi citeam în al doilea şi al treilea an fabulele lui Fedru, istoria lui Curtius şi alţi autori greci.

Cu cultura primită în această şcoală fără recreaţii, şi cu sufletul înălţat, mai ales de latinitate — astfel am plecat spre locurile de unde venisem, ca să ducem şi altora lumina românească. Comuna sortită mie a fost Moloviştea.

Moloviştea este un centru românesc de munte, care numără peste 3000 de suflete. Ea este aşezată la o depărtare de 24 kilometri sud-vest de oraşul Monastir Bitolia, de care atârnă din punct de vedere administrativ şi juridic. Sub raportul bisericesc ea face parte din eparhia Prespei.

Românii din Moloviste erau atunci (pe la 1880) ca şi azi (1905) într'o stare materială bună. La ei adevărata sărăcie, aşa cum se vede în satele bulgăreşti de «ciflikari» (clăcaşi), n'a existat niciodată. Chiar cei mai săraci dintr'înşii au o stare relativ mulţumitoare.

Făcând parte din grupul *aşezat* al Moscopolenilor cari au emigrat în vremea lui Ali Paşa în aceste părţi, Moloviştenii şi-au păstrat ocupaţia principală de acolo — negoţul. Pentru practicarea acestei ramuri de activitate, ei mergeau însă în ţări străine, mai ales în Serbia şi Bulgaria, unde găseau condiţii mai priincioase pentru negoţ şi o populaţie inferioară, care nu le putea face o serioasă concurenţă. Oraşele Niş, Sofia, Craigovska, Palanca, Negotin, Belgrad, erau cu deosebire cercetate de neguţătorii acestei mici metropole.

Dar înstrăinarea Moloviştenilor avea ceva caracteristic; pe când de aiurea se expatriază de obiceiu cei săraci, din Moloviste plecau, dimpotrivă, mai mult oamenii bogaţi, iar cei săraci rămâneau acasă îndeletnicindu-se cu diferite meserii — fapt de mare însemnătate pentru acţiunea mea.

Comunităţile creştine din Turcia erau organizate în eforii; lipsite de ocrotirea pe care în genere o acordă un stat naţional poporului său — aceste comunităţi şi-au creiat un

alt sâmbure de viață, proprie și neatârnată: *eforia*. Luând rolul statului, eforia se îngrija de școală, de biserică, de drumurile vicinale, de pădurile apropiate, de fântânile publice, etc. Eforiile acestea s'au alcătuit, probabil, după modelul organizației municipale impuse de necesitatea relațiilor cu autoritatea imperială, adică după consiliul comunal, în cap cu „muhtarul“ (primarul), a cărui principală preocupare era așezarea proporțională a impozitelor, colectarea și vărsarea lor globală către stat.

Grija bisericii o poartă cu deosebire cei doi epitropi. Prin aceștia se percep și oarecari dări speciale, pe care le-a impus după vremuri organizația civilo-religioasă a bisericii patriarhiste, cârmuită de numeroși mitropoliți eparhioți. Așa spre exemplu fiecare cămin este dator să plătească, pentru întreținerea cheltuelilor mitropoliei, darea ce se numește „miria“ (de 1 leu și $^{1}/_{2}$); pentru autorizarea cununiilor, tinerii plăteau taxa „empodikion“ (de 2 $^{1}/_{2}$ — 3 lei); tot așa taxa pentru testamente, apoi colecta cu discul etc. Aceste dări și taxe, natural, erau plătite, fiindcă actele civile, nepurtând sancțiunea mitropolitului, (în lipsa ofițerului de stare civilă), nu aveau valabilitate în fața autorităților. Trebue să adaug în treacăt că Turcii nu prea înțeleg *naționalitățile* ci *religiile*. De pildă, cine nu era musulman, după concepția lor trebuia să fie ori patriarhist, ori exarhist, ori papistaș, ori în sfârșit adept al lui Moise. De aceea, în Turcia, cine nu are șef religios, nu are protector. Mai mult chiar, acela nu poate trăi cum se cade, legal, — starea lui civilă fiind în veșnică suferință. O astfel de concepție a vieții civile, prin prisma organizației religioase, se vede mai ales în felul cum este compus consiliul administrativ județean (*Idarè-Migiliz*), autoritatea cea mai însemnată a vilaetului; pe lângă Valiu (de obiceiu un pașă) și cei câțiva bei, — ca reprezentanți ai nemusulmanilor (raià) intrau șefii de eparhii religioase: mitropolit, arhiepiscop, rabin etc. Aceștia erau ocrotitorii credincioșilor lor.

Eforia școlară cu epitropii bisericilor, muhtarul cu consiliul său, erau factorii hotărîtori în comună, din toate punctele de vedere. Ei decideau asupra tuturor afacerilor, mai cu seamă că până la subvențiile statului bulgar și român,

nici Grecii nu plăteau un ban învăţătorilor şi preoţilor cari susţineau cultura greacă în centrele româneşti şi slave. Ei erau susţinuţi de comună.

Moloviştenii mai cu vază, ducându-şi viaţa în străinătate, nu veneau acasă decât pentru scurtă vreme, şi numai în scop de a petrece câteva momente între ai lor, spre a gusta, după muncă grea şi încordare, câte puţin din viaţa patriarhală de „acasă". De aceea, în general, ei nu luau parte la nicio afacere a comunei; plăteau dările adesea cu prisosinţă, numai să fie lăsaţi în pace. Cu chipul acesta locurile de efori, epitropi, primari şi consilieri cumunali, erau acaparate numai de câteva familii, care se deprinseseră cu vremea să trăească pe seama comunei, fără a depune o muncă productivă.

In schimb, aceşti câţiva fruntaşi deveniseră cu timpul singurii cari decideau în toate afacerile comunale, şcolare şi bisericeşti. Introduşi în şurubăriile autorităţilor turceşti, cunoscând binişor limba turcă, ei deveniră printre ceilalţi un fel de mici advocaţi.

Până la deschiderea şcoalei româneşti, locuitorii Moloviştei nu-şi dăduseră seamă de importanţa privilegiului pe care ei, cari formau majoritatea, îl acordaseră în mod tacit — acestor câţiva. Mitropoliţii greci însă, cu minunatul lor spirit de intrigă, n'au scăpat din vedere importanţa acestui fapt. De aceea, îndată ce, la semnalul luptei noastre, aceşti fruntaşi începură a mişca, fură întrebuinţate de către mitropoliţi toate mijloacele spre a identifica interesele personale ale acestora cu însăşi interesele elenismului. Prin liberalităţi, prin linguşiri, mai pe urmă prin subvenţii regulate, mitropoliţii aceştia, puşi în serviciul exclusiv al propagandei naţionale greceşti, şi-au ajuns scopul.

Şcoalele greceşti din Moloviste. Până câţiva ani înainte de deschiderea şcoalei româneşti din Moloviste, şcoalele greceşti din comună nu numai că nu erau subvenţionate de Greci, dar mitropoliţii percepeau, cum am spus, taxe regulate din comună. Cu ivirea propagandei bulgăreşti însă, mitropoliţii greci presimţind o mişcare identică din partea Românilor, începură să trimeată în Moloviste — ca şi în toate comu-

nele românești — institutori plătiți din fondurile elene, numiți direct de către mitropolitul eparhiei.

Românii molovișteni, cari nu-și puteau explică binevoitoarea purtare a mitropolitului, primiră cu mulțumire aceste semne de manifestare de dragoste. In cât, la venirea mea în comună, erau patru școale grecești subvenționate de propaganda greacă:

a) O școală mixtă de copii mici, cu o institutoare.

b) O școală primară de băeți, cu trei institutori.

c) O școală primară de fete, cu o institutoare.

d) O școală secundară cu 3 clase, având doi profesori, titrați dela Atena.

Aceste școli erau de dată recentă și se înființaseră cu două scopuri; primul, pentru a săvârși într'un timp cât mai scurt elenizarea molovișteniloг; al doilea, spre a servi ca barieră eventualelor încercări ale curentului de deșteptare a Românilor, curent ce amenința să pornească. Populația acestor școale era de 200 de suflete.

Starea sufletească a Molovișteniloг la 1880. Molovișteni au un caracter tenace și închis. Oameni eminamente practici, negustori iscusiți, ei erau totuși înapoiați în cultură. Dedați exclusiv ocupațiunii lor și câștigului, trăiau sub raportul sufletesc în ideile vremurilor când prin școli se citea doar psaltirea. Nu putuseră prinde nimic din cele ce se petreceau în jurul lor prin țările unde umblaseră. Incă nu deosibeau noțiunea cuvântului religie de aceea de naționalitate. Religioși într'atât, că vedeau în persoana mitropolitului un sfânt, în vorba lui o poruncă a lui Dumnezeu. De altfel, precum am arătat, mitropoliții nu dispuneau numai de prestigiul moral pentru a se impune. Privilegii, acordate Bisericii din timpuri imemoriale, puneau în mâinile lor sancțiunea puterii civile. Apoi mitropolitul era unicul apărător al creștinilor din eparhia sa față de autoritățile turcești, cari mai totdeauna, în desbinările ce se produceau printre creștini, se refereau la mitropolit. Pe de altă parte noi, românii naționaliști, nu aveam niciun apărător. „Autoritățile“ noastre școlare, pe atunci erau prea obscure, pentru ca să fie ascultat

cuvântul lor; şef religios nu aveam, iar consulatul român dela Bitolia încă nu se înfiinţase.

Pe lângă acestea, era încă ceva care nu trebuie trecut cu vederea. Mişcarea noastră a avut un caracter cu totul deosebit de mişcările de acest fel din alte părţi. Mişcarea noastră din Macedonia nu provenea din popor, în înţelesul propriu al cuvântului. Poporul nu era nemulţumit atât de mult de clerul grec, încât să caute a se desface de el; iar în ce priveşte cultura, ea, deşi era într'o stare relativ mulţumitoare, nu era acea cultură care duce sufletul la o judecată dreaptă şi nepărtinitoare.

Aşa încât noi, cei câţiva tineri întorşi din România, dela Şcoala Sf. Apostoli din Bucureşti, (a lui Averchie Ieromonahul şi I. C. Maxim), pentru a lumina poporul din Macedonia, cu toate că eram înşine armâni, totuşi în comunele unde mergeam eram consideraţi ca reprezentând interese străine. Poporul, neputându-şi înţelege interesele vitale de neam şi de rassă, credea că noi trebue să avem avantagii personale, şi mari, pentru întoarcerea lui la idei noi! Nu intra în mintea negustorului moloviştean ideea că noi venim să ne expunem viaţa dezinteresat! Deaceea, pentru orice pas ce dânşii trebuia să-l facă în interesul şcoalei, pentru cea mai mică osteneală ce le-o ceream, îmi pretindeau plată şi despăgubiri!

Cam acestea erau împrejurările în care mă duceam să încep apostolatul, în August 1880, în comuna Moloviste.

Grecii dispuneau de multe mijloace, spirituale, morale şi materiale, noi nu aveam decât o inimă românească şi o modestă subvenţie de institutor (120 lei lunar), servită de statul român. Ei aveau toate drepturile şi o lungă tradiţie de elenism, noi nu aveam decât sfânta dreptate şi calvarul începuturilor.

„Profesor, cu contract, al familiei Veiciu“. Pe la sfârşitul lunii August 1880 eram în Bitolia, (mare centru românesc de cultură greacă) şi cercetam printre comercianţii molovişteni stabiliţi aci, dacă ducându-mă în comuna lor aşi putea spera să am un succes oarecare. Unul dintre dânşii pe care îl cunoşteam mai de mult, m'a pus în curent cu situaţia adevărată din Moloviste, şi cu cele întâmplate de

când se svonise că un dascăl român va merge în comună să le deschidă școală românească.

Mitropolitul grec din Prespa se dusese în comună și, într'una din sărbătorile acestei luni, ținu Moloviștenilor o predică în care, după ce le spuse că Dumnezeu nu ascultă rugăciunile credincioșilor decât numai în sfânta limbă elină și că Românii sunt heretici în credințele lor, îi sfătui să nu dea nicio ascultare dascălilor români cari vor veni în comună, ci să-i denunțe autorităților ca turburători ai ordinei publice.

„Aceia cari vor îndrăsni să primească în casă pe „dascălii români și îi vor ajuta cu vorba ori cu fapta, „vor fi caterisiți și excomunicați din sânul marei Bise- „rici ortodoxe“.

Lumea din Moloviște, în urma acestei amenințări, înfricoșată în bigotismul ei, nu îndrăsnea să calce ordinele Mitropolitului. După mai multe zile în șir, de conversație cu Moloviștenii din Bitule, în care timp mă duceam regulat în piața unde veneau și ei, am reușit cu mare greutate să conving pe doi dintr'înșii, anume frații *Nasi* și *Gachiu Velciu*, cari îmi promiseră că mă vor lua în gazdă la ei și vor îngriji de mine până mă voiu putea aranja altfel. *Tot deodată, fiindcă nu putusem, obține autorizația formală de a deschide școală în Moloviște, deși mai nainte șezusem două luni în Constantinopol pentru aceasta, împreună cu Apostol Margarit, inspectorul școlar de atunci, am convenit cu frații Velciu ca să încheiem un contract prin care se arăta că eram angajat ca profesor particular al copiilor lor.*

Prin aceasta am căutat să mă pun la adăpost de acuzația ce eventual mi s'ar fi putut aduce, de turburător al ordinei publice.

La 15 Septembrie 1880 intru în comună împreună cu frații Velciu. Lumea din comună, aţâțată de dascălii și preoții greci, ieșiră întru întâmpinarea mea și începură să mă insulte, să mă huiduiască și să arunce cu pietre asupra mea, strigând:

— *Pleacă, papistașule, că te omorîm“!*

O săptămână de zile mi-a fost imposibil să ies afară

din casă. Furia locuitorilor era neasemănată. Grupuri, grupuri înconjuraseră casa și staționau aproape în permanență în jurul ei, cercând să mă intimideze și să plec din comună.

După mai multe zile, văzând că perzist în hotărîrea de a rămâne în comuna lor, un număr de greco-mani, între cari îmi amintesc pe frații *Gruia*, *Mischia* și *Gachiu Ciomu Paceavra*, în frunte cu unul din preoții comunei, vin în casa fraților Velciu, și cer să vorbească cu mine. Prezentându-mă înaintea lor, ei cercară să mă convingă de zădărnicia insistenței mele, spuindu-mi că toate sforțările ce fac vor rămâne fără rezultat, deoarece toți molovișteni sunt partizanii cei mai convinși ai Patriarhiei și ai elenismului. In urmă mă sfătuiră — în interesul meu chiar — să părăsesc cât mai curând comuna și să nu le turbur liniștea, căci altfel mă vor denunța autorităților.

Le-am răspuns acestor oameni că acei ce m'au trimes pe mine, mi-au spus că în Moloviște sunt Români, cari doresc să învețe carte românească. Voiu sta dar câteva zile și, dacă voiu vedea că nici un român dintre aceia nu vine să mă cerceteze, voiu plecà, deoarece sunt alte comune care cer cu multă stăruință să învețe carte în limba lor maternă.

Am spus acestea numai ca să câștig timp, căci, ca unul care nu aveam autorizația, mi-era teamă să nu mă denunțe autorităților *îndată*, și să fiu nevoit a părăsì comuna înainte de a fi aranjat ceva pentru școală.

Ei au insistat din nou că pentru binele meu este să plec mai curând, căci din moment în moment mi se poate întâmpla ceva rău și nu vor ca în urmă să fie târîți pe la judecată din cauza mea. Plecând, ei îmi dau cel din urmă avertisment, declarându-mi că și ei își declină orice răspundere asupra celor ce mi s'ar putea întâmpla în comună.

In timpul acesta începusem să predau lecțiuni la copiii fraților Velciu; și astfel, primii mei elevi din comuna Moloviște au fost Vangheli Velciu, Spiru Velciu, Gorciu Velciu.

In fața lui Ahmet-Eub-Pașa. După câteva zile de așteptare, văzând greco-manii că tot perzist în ideea de a rămâne definitiv în comună, se duc la Bitolia și mă denunță Valiului. In

urma acestui denunţ, valiul trimite un sub-ofiţer de jandarmi împreună cu trei soldaţi, cari vin în comună, mă leagă ca pe un criminal şi mă duc la Bitolia. Prezentându-mă guvernatorului vilaetului Monastir, care era pe atunci, după cât mi-aduc aminte, un oarecare *Ahmet-Eub-Paşa*, acesta mă întrebă de unde sunt originar şi ce caut în Moloviste. I-am răspuns că sunt din Veria, vilaetul Salonic, iar când am voit să-i explic scopul ducerii mele la Moloviste, fără să mai aştepte răspunsul meu, se repede furios asupra-mi, mă loveşte cu palma şi, îmbrâncindu-mă pe uşe afară din cabinetul său, dă ordin să se dreseze actele şi să mă expulzeze în vilaetul Salonic, locul meu de origine.

La acest prim incident erau de faţă ambii mitropoliţi, al Bitoliei şi al Prespei. A doua zi urma să fiu expulzat din acest vilaet. Am chemat atunci pe fraţii Velciu la mine şi i-am rugat să facă toate chipurile să mă scape. Ei fac o cerere formală Valiului, în care spuneau că eu sunt învăţătorul particular al copiilor lor şi mă reclamau în comună, *luându-mă pe răspunderea lor personală*.

Valiul, cetind această cerere, şi, în urma unui raport favorabil al prefectului de poliţie, (raport care mă costă cinci lire turceşti), mă puse în libertate „pe garanţia şi răspunderea fraţilor Velciu".

La Moş Gagă. Intorcându-mă din nou în comună, reîncepui lecţiile cu copiii, şi în acelaş timp am început încetul cu încetul să mă pun în contact şi cu locuitorii. Unii din ei, mai blânzi, au început să vorbească cu mine, şi, mai mult din curiozitate decât din interes, cercau să-mi pună diferite întrebări de ordine politică, culturală, şi mai ales religioasă. In urmă, am început a ieşi prin comună, prin piaţă, la *Moş-Gaga*, unde obişnuit se adună bărbaţii şi discută chestiile la ordinea zilei; intram în convorbiri cu dânşii şi căutam să le dau toate lămuririle asupra scopului şi intenţiunilor mele. Căutam să-i conving că n'am venit în comună pentru vreun scop străin de interesul lor, ci numai pentru binele şi folosul lor. „Voi aveţi o lumină, le spuneam greco-manilor; ce rău este să mai ardă una, să aveţi lumină mai multă"? Aceste convorbiri deveniră apoi obişnuite, aveau loc

în mod regulat, la anumită oră din zi, când era animaţia mai mare în piaţă.

Temperamentele mai blânde şi cele mai puţin fanatizate de propaganda greacă încep a se înmuia şi, dacă nu-mi dădeau încă ajutor pe faţă, dar reuşisem cel puţin să fac pe unii dintr'înşii să mă tolereze şi să aibă o atitudine indiferentă, faţă de marea mulţime care mă privea ca pe un exotic periculos, ce trebuia să dispar din mijlocul lor. Răbdarea şi sângele rece însă, cu care am primit insultele acestei mulţimi, a făcut o adâncă impresie asupra locuitorilor, şi unii din ei, de curiozitate, şi-au trimis copiii lor la mine, la început pe cei mai mari, cari terminaseră şcoala greacă.

Odată venit la mine un copil, rare ori se întâmplă să plece. Purtarea blândă ce aveam faţă de ei, modul părintesc cum îi îndemnam la lecţii se deosibea mult de metoda întrebuinţată în şcolile greceşti şi îl făcea să rămână în „şcoala“ mea, de îndată ce puneau piciorul aci. Ba, unii dintre ei au început a-şi aduce şi pe fraţii lor mai mici, chiar fără voia părinţilor lor. Pe lângă aceasta am mai avut un avantaj, de care locuitorii nu-şi prea puteau da bine seamă: *predarea în limba maternă*, uşurinţa studiului într'o limbă cunoscută: iată ce îndemna, în deosebi, pe copii şi după ei, pe părinţi să mă viziteze din ce în ce mai mult. Nici două luni de zile nu trecuseră bine, şi o mare parte din băeţii veniţi la lecţiile mele ştiau să citească şi să scrie româneşte.

Negreşit, la aceasta a contribuit şi munca fără de măsură ce depuneam cu ei şi metoda întrebuinţată, care era mai eficace decât metoda mecanică a dascălilor greci; dar ceeace a contribuit la aceasta în mod hotărîtor, a fost faptul că copiii cari veniseră la mine cunoşteau deja cartea grecească şi, precum am spus, le-a fost uşor să se iniţieze în scrisul şi cetitul românesc. Pentru Molovişteniі cari nu-şi dădeau seama de cauza acestui progres şi cari erau obişnuiţi să aştepte ani de zile până ce copiii lor să înceapă a silabisi în greceşte, rezultatele imediate ale mele au fost considerate ca o minune. Mulţi dintre ei, chiar cei mai bigoţi, au rupt zăgazurile în care îi ţinea frica de mitropolit şi se

adăugau la numărul celor câștigați. Așa că, peste două luni de zile, în camera mea, din casa fraților Velciu, nu mai încăpea numărul elevilor veniți, cari treceau de 40.

Doi epitropi părăsesc greco-mania. Trebuia acum să închiriez o nouă cameră, mai spațioasă, pentru școală, și cu multă greutate am putut găsi casă de închiriat. Locuitorii cari își trimeteau copiii la mine doreau ca aceasta să se facă pe cât cu putință fără să se simtă, și nimeni nu îndrăsnea să-și dea casa cu chirie, de frică să nu intre în conflict cu mitropolitul. Caracteristic a fost într'o zi unul care, crezând că-mi face plăcere, îmi spune că el ocolește bucuros tot satul numai să evite trecerea pe lângă piață.

— De ce faci asta? îl întrebai.

— Ca să nu fiu nevoit să spun *kali 'mera!*

In chestia casei, am fost nevoit să fac apel la cei mai periculoși dintre dânșii, spre a le pune în luptă bigotismul cu interesul. Cu prilejul acestor vizite am câștigat sufletele a doi fanatici greco-mani, Jacu și Mandi, cari îmi oferiră un foarte însemnat sprijin, de am putut închiria pentru școală casa lui Gachiu Ciomu. Prin stăruințele celor doi de mai sus, câștigați acum ca luptători ai cauzei mele, mobilierul școalei și combustibilul s'au plătit de epitropii bisericii, C. Nărti și Dușia — *bine înțeles din fondul bisericii.* Faptul acesta avea pentru mine o mare importanță, căci acum eram aproape în mod oficial recunoscut ca institutor de către epitropii bisericii, întocmai ca institutorii greci. Totuși, ca să fiu sigur că la vreme de nevoe locuitorii partizani ai mei nu se vor lepăda de mine, i-am pus de au iscălit un contract, la fel cu acela pe care la început îl făcusem cu frații Velciu.

Acum eram și eu în toată regula institutor al Comunei Moloviște, angajat de locuitori cu contract. Singura deosebire era că institutorii greci predau în localurile comunale, zidite de locuitori anume pentru școală, pe când eu făceam lecții într'o casă particulară, ținută cu chirie.

Aceasta însă nu-mi ridica întru nimic caracterul de *institutor comunal.*

Incă o săptămână de arest. Prin precedentul ce se creiase cu plata cheltuelilor din fondul bisericesc, şi prin contractul ce aveam de la locuitori, eram aşa de bine îngrădit, în cât trei săptămâni după aceea, când pentru a doua oară mitropolitul Prespei mă denunţă valiului ca turburător al ordinei publice, eu am dovedit cu contractul locuitorilor şi cu mărturia epitropilor bisericii, că dimpotrivă sunt om al ordinei şi folositor comunei. Aceasta însă a durat o săptămână, în care timp am fost arestat.

Dar n'am apucat să intru în comună, ca să reîncep cursurile, şi din nou sunt chemat la Bitolia. De data aceasta ambii mitropoliţi, din Bitolia şi Prespa, împreună cu greco-manii din Molovişte, mă denunţă că sunt agentul plătit al unei societăţi din România, care urmăreşte scopuri contrarii statului otoman. Insă contractul încheiat cu locuitorii m'a servit şi de data aceasta de minune, căci în el se spunea *că sunt plătit de locuitori*, iar *„cheltuelile ce necesită şcoala sunt suportate de fondul comunal al bisericii"*.

In urmă mi s'a cerut programul studiilor ce am de gând să predau şi câte un exemplar din fiecare carte. Toate acestea le dădui, după ce bine înţeles avui grija de a tăia din Istoria Românilor paginile jignitoare pentru Turci.

După aceea mi s'au mai făcut câteva percheziţiuni în timpul nopţii, atât în şcoală cât şi în casă, şi, negăsindu-se nimic compromiţător pentru mine, am fost lăsat în pace tot timpul anului şi nu am avut alte supărări de cât acelea ale elevilor de la şcoalele greceşti, cari ori de câte ori ieşiam din casă, mă huiduiau, mă insultau şi aruncau cu pietre asupra mea.

Examenele anuale au avut loc în zilele de 29 şi 30 Iunie în localul unde a funcţionat şcoala în cursul anului, şi locuitorii au fost foarte mulţumiţi de rezultatele obţinute, deşi nu s'au urmat cursurile regulat, din cauza şicanelor ce am întâmpinat. Nu-mi aduc bine aminte numărul exact al elevilor din primul an, dar cu aproximaţie vor fi fost 40.

Bitolia. Terminând examenele am plecat la Bitolia, lagărul nostru de concentrare. Personal, aveam şi interesul să întâlnesc

pe logodnica mea, (institutoare română în Crușova,) care se întorceà pentru vacanție în familie, la Bitolia.

In acest oraș îmbibat de elenism, populația precumpănitoare o făceau totuși Românii, Bulgarii și Turcii, căci Greci sadea erau prea puțini la număr.

După cât mi-aduc aminte, erau totuși aici 7 — 8 școale grecești, de toate gradele. Era o grădină de copii *(nipiagogion)*, două școale primare de fete *(parthenagogion)*, două școale primare de băeți *(dimoticòn scholion)* și două școale secundare, una de băieți, alta de fete *(ellinicòn scholion)*. La acestea trebue să adaug un internat măreț ce se clădea tocmai atunci, din donațiunea armânului localnic *Pinica*, îmbogățit cu comerțul prin Grecia, și care, după spusa bitolenilor, trăia mai mult prin Atena.

Pe cele mai distinse elemente, băeți și fete, care absolveau în Bitolia *ellinicòn scholion*, Grecii le trimeteau în Atena spre completare de studii și spre întărirea conștiinței elinești, în orașul ce a simbolizat odată strălucita civilizație a vechei Ellade. Incât, tinerii ce veneau de acolo unde învățaseră despre străbuni ce-și legau originile cu zeii, nu mai puteau pricepe românismul, ci-l disprețuiau de la înălțimi olimpice.

In mediul acesta sufocant, de cultură și mândrie grecească, cea dintâi familie care a avut curajul la 1879 să-și deschidă casa și să ne primească pe noi, cei cari le declaram războiu Grecilor — a fost a lui Ioan Tonu. Liceul român din Bitolia luă ființă în Septembrie 1880, și, până la infiriparea lui, trebuia să avem și noi puncte de sprijin și o oarecare atmosferă în oraș. Afară de aceasta, Bitolenii în disprețul lor pentru noi, nu-și trimeteau copiii la liceul românesc; elevii aceștia trebuiau aduși de prin alte comune și întreținuți în oraș. Până la aranjarea unui internat, aveam nevoe de gazde primitoare în Bitolia.

In casa Anastasiei Tonu, femeie inteligentă și de mult curaj, care binemeritează de la românism, pentrucă din primul moment l-a înțeles, era locul de întâlnire al celor ce atunci ne încumetam să cercăm marea cu degetul. Ca într'un „club" național, în acest cămin, rupt din marea familie „elenică", s'au pus la cale multe, de către fruntașii mișcării românești (cei mai mulți apoi profesori la liceul ce s'a înființat

în curând): Apostol Margarit, A. Bagav, C. Cairetti (cântărețul dela opera română din București), Radu Corvin, Preotul din Brașov Glodariu, fostul profesor dela gimnaziul grec din Xanthe I. Gheorghiade Murnu (tatăl poetului), N. Popilian, D. Abeleanu și alții. Dar nu numai noi avurăm acces, ci ne luă în gazdă și copii. Tașcu Șunda (din Crușova), medicul psichiatru de mai târziu și Hristu Otto (din Gopeși), devenit apoi chimist la București, ca primi elevi ai liceului din Bitolia au fost primiți și îngrijiți de calda ospitalitate a Anastasiei Tonu.

Contactul fruntașilor români cu această familie avu ca prim efect că fiica lor Theophania, crescută și educată în școale grecești pentru a fi profesoară greacă în Bitolia, odată trecută la românism, a fost imediat întrebuințată în propaganda noastră și trimeasă la Crușova să deschidă școala română de fete de acolo, împreună cu d-ra V. Petrescu, româncă din țară, absolventă a Azilului Elena Doamna din București. Astfel, cu o mică modificare de nume, *Flora* Tonu (în loc de Theophania, care aducea prea mult aminte limba adversarilor noștri) viitoarea mea soție a participat la începuturile școalei românești de fete, din frumosul cuib de vulturi, care este Crușova.

La Crușova, în casele amicului meu Sterie Cionescu, fundatorul primei școale române din acest centru românesc, a trebuit să fac logodna (Aprilie 1881), *fără preot*, o logodnă civilă, neobișnuită la Românii din Macedonia, în fața doar a notabililor comunei.

Preoții din Bitolia ne refuzaseră oficiile lor; chiar cei doi prieteni, Preotul Cornetti și Pr. Sotir, localnici ai Crușovei, după ce ne asiguraseră că vor oficia, au lipsit ambii de la solemnitate. Și pentru celebrarea căsătoriei (20 Iulie 1881) — acolo act pur religios, — am fost nevoiți să mergem departe, în alt vilaet, la Niaguște unde încă nu eram «compromiși», ca Români și unde în orice caz se exercita puternic influența tatălui meu, Celnicul — preot Costa Goga (Papa-Costa) om cu trecere la Greci și Turci, cu rosturi mai largi prin părțile Veriei și Salonicului.

O mutare neașteptată. Pe când la sfârșitul verii (1881) mă pregătiam să reiau cu puteri îndoite firul activității pe care o

începusem cu atâtea necazuri în Moloviște, am fost mutat de A. Margarit la Niaguște, împreună cu soția mea. Acest act de administrație, privit biurocratic nu are nimic rău și excepțional. Insă fiind date împrejurările ce răscolisem în Moloviște, trebue considerat ca o mare greșeală. Era timpul când în Moloviște se simțea cea mai mare nevoe de continuitate în acțiunea urzită prin atâtea dificultăți. Pentru cine a cunoscut însă pe Apostol Margarit în faza de „inspector", lucrul nu este de mirat.

In tinerețe Margarit se ocupase cu negoțul de covoare pe cari și le procura de la femeile din Vlaho-Clisura și Avdela, și le desfăcea prin Bitolia, Salonic, etc. Mai târziu, când Arhimandritul Averchie adună copii pentru școala Sf. Apostoli din București, el se făcu institutor român, și este fundatorul școalei române din Clisura, la 1868, împreună cu Tuliu Tacit, fost elev la Sf. Apostoli.

Fiind om ager la minte și activ, cu concursul câtorva prieteni din țară (d-nii Caragiani, Papiniu etc.) el căpătă din București depline puteri pentru a organiza și administra școalele românești din Turcia, pe care le întreținea România. Timp de 4—5 ani Margarit a desfășurat o activitate vie, inteligentă și de mare folos pentru cauza română. Simțindu-se însă tot mai mult stăpân pe situație în Macedonia, fiind pururi necontrolat, prinzând și rădăcini adânci în lumea politică din România, simpatizat de însuși Regele Carol, el descoperi în caracterul său trăsături care, pentru moravurile caste și austere din Macedonia, făcură rău cauzei noastre.

Devenind „inspector", el își schimbă apostolatul anilor dintâi, într'o autocrație plină de arbitrar și capricii, care încetul cu încetul dărâma ce se clădise prin străduința atâtor bărbați devotați unei cauze sfinte. Măsurile lui erau din ce în ce mai arbitrare și porneau tot mai mult din considerațiuni mărunte și personale. O astfel de măsură a fost, cred, mutarea mea la Niaguște, din Moloviște

*

Niaguște aparține vilaietului Salonic și atârnă direct de Caimacamia de Veria. Este un orășel de dealuri, și cu ape repezi, mai mare ca Moloviște; așezat în mijlocul unor poziții

naturale încântătoare, Niaguştea este renumită în Turcia din cauza vinurilor superioare ce produce. Locuitorii Niaguştei sunt mai cu seamă de două naţionalităţi: bulgari şi români, cei dintâi formând majoritatea. Insă şi unii şi ceilalţi sunt sau greco-mani sau grecizaţi de-abinelea. Pretutindeni, aici, se vorbeşte numai greceşte, chiar de către cei ce nu şi-au uitat limba maternă, cum sunt încă mulţi dintre bulgari. Românii însă, sunt aci complet grecizaţi; i-ai putea lua ca greci curaţi, dacă n'ai întâlni prin multe case bătrâni şi bătrâne care îţi mai pot vorbi câte ceva în dialectul nostru.

Intr'un mediu ca acesta eram deci sortit, din porunca „inspectorului", să pornesc acţiune românească! Şi nu aveam altă armă de luptă, decât simplul *cuvânt* şi calea, discutabilă în cazul acesta, a şcoalei.

Inţelegeam bine că „lupta" în asemenea condiţiuni este de mai nainte osândită. Cu toate că Neaguştea era o localitate cunoscută mie, încă din copilărie, trebue să spun că numai când am fost adus de împrejurări să iau contact direct cu populaţia de aici, având prezente în spirit intenţiile de propagandă românească — numai atunci mi-am dat seama bine cât de păgubitoare fu ideia de a fi fost răpit din mijlocul Molovişteniloi. Şi acolo, lupta nu era uşoară, dar ea mergea oarecum în plin, căci ţintea spre cucerirea unei populaţii care vorbea în casă limba noastră şi care era total românească.

Cel dintâi lucru pe care l-am făcut, este să caut casă. Trebue să spun că mi-a fost cu neputinţă; nimeni nu mi-a oferit o cameră pentru şcoală. A trebuit să aştept să se termine o casă care era în curs de zidire. Aci, am chemat şi eu pe câţiva copii, mai ales ai rudelor şi prietenilor familiei mele, pentru a putea înjgheba ceva, imediat.

Astfel, primii mei elevi din Niaguşte au fost nepoţii mei Gheorghe şi Tana Cica (cel dintâi devenit acum profesor), precum şi trei copii ai lui Cionga: Gheorghe, Guşa şi Dimitrie Cionga (cel dintâi devenit apoi revizor şcolar, ceilalţi droghişti).

Cu aceştia făceam curs două ore dimineaţa, două după prânz, când eu, când soţia mea. Restul timpului îl întrebuinţam pentru propagandă, pe care o făceam cu ocazia vizitelor, printre conversaţii variate, când căutam a le strecura în suflet

intâi îndoeala asupra naționalității lor grecești apoi regretul pentru pierderea limbii strămoșești.

Unora, mai ales dintre cei mai săraci, le trezeam nădejdea de a face din copiii lor oameni mari, oameni învățați, prin susținerea lor gratuită în internat la Bitolia și apoi, cu burse, la București, etc. Astfel am putut capta un număr de copii, ai acelora cari în cugetul lor mă socoteau pe mine „păcălitul".

In vre-o patru luni de propagandă de acest fel, am izbutit să umplu o sală cu 25—30 de copii. Dar pe măsură ce acest număr creștea, simțeam că se mărește și ura fruntașilor greco-mani, oameni cu stare materială înfloritoare. Imi amintesc printre aceștia pe câțiva: Hagi Dimitri, Longu, Gurguliatu, Belo-Rizu, și a. Enervarea lor a crescut așa de mult, în cât pe la diferite întâlniri mă amenințau fățiș, că voiu dispărea dacă nu voiu pleca de acolo. Când aceste amenințări se îndesiseră, atmosfera fierbea, și eu simțeam că ne apropiem de o ciocnire inevitabilă; am luat atunci oarecari măsuri de pază. Mai întâi mi-am tocmit doi păzitori de meserie, cari ne însoțeau pretutindeni, mai ales în drumurile ce făceam la Veria unde locuia tatăl meu. Pe de altă parte m'am plâns oficial consulului român din Salonic — d-l Lenș —, un om superior sub toate raporturile, și am pus în curent pe tatăl meu, ale cărui relații atât cu autoritățile cât și cu fruntașii Greci din Veria erau indicate de însăși situația lui de celnic.

Ce se va fi petrecut între Salonic și Veria, nu știu cu precizie. Dar curând după aceste interveniri ne pomenim cu o comisie de anchetă, asupra activității noastre, comisie alcătuită din caimacamul Veriei, însoțit de miralaiul, mudirul respectiv și încă un funcționar turc. Ei au intrat în comună călări, însoțiți și de patru sovarii înarmați până 'n dinți, făcând o adâncă impresie asupra orașului; au venit deadreptul la locuința mea.

Comisia vorbia cu predilecție albanezește, ceea ce ne denunță naționalitatea membrilor ei. Atunci am lăsat să le vorbească soția mea, care se exprimă curent în această limbă. Dânsa le dădu toate răspunsurile și le arătă în câteva cuvinte, că acțiunea noastră nu este politică; ea nu are alt scop

decât acela ca să facă pe Românii de acolo să nu-şi uite limba maternă.

După acestea, soţia mea insistă să fim confruntaţi cu aceia cari ne ameninţau cu moartea în fiecare zi, pentru motive de ordin politic.

Şi a citat pe vreo 10 greco-mani, dintre cei mai trufaşi. In câteva momente toţi cei desemnaţi au fost de faţă, şi ancheta a început public, fiind prezenţi toţi deodată. Comisia a procedat scurt şi aspru, arătându-le greco-manilor că sunt pe deplin lămuriţi. Şi dădură cuvântul soţiei mele care, în albaneză şi apoi în greceşte, le-a vorbit cam astfel: „Statul Otoman nu va avea niciodată să sufere din cauza noastră. Noi nu urmărim idealuri politice în Turcia, însă nu vrem să fim desnaţionalizaţi de un popor, care este duşman de moarte al Imperiului. D-lor de aici, pe lângă că şi-au uitat propria limbă, vorbesc acum de *elevtherie*, de libertate pentru Grecii de aici. Ei vor, cu alte cuvinte, nici mai mult nici mai puţin decât ca Grecia să stăpânească aceste ţinuturi."

Foarte sumar, comisia închee orice discuţie, anunţând pe toată lumea şi pe toţi bărbaţii oraşului, să fie după amiază în piaţă, de unde autorităţile trebuiau să-şi ia drumul înapoi spre Veria.

La ora indicată ne-am dus în piaţă, unde erau adunaţi toţi fruntaşii. Comisia după amiază, plecând spre Veria, au trecut călări prin piaţă şi au spus fruntaşilor, scurt, câteva cuvinte.

„Nimeni nu se va atinge de aceşti oameni — şi ne arătară pe noi —, cari nu lucrează contra siguranţei statului otoman, cum faceţi voi. De vom auzi aşa ceva, vă aducem legaţi în închisorile Salonicului, iar d-lor le vom trimete doi suvarii, cari să-i însoţească oriunde vor avea nevoe să meargă."

Aceste autoritare cuvinte au produs o adevărată consternare; după câteva zile, ducându-ne la Veria mi s'au şi dat cei doi păzitori făgăduiţi, cari ne însoţeau de atunci în toate drumurile, mai cu seamă când ieşeam din oraş. Aceste fapte au schimbat atitudinea dârză a duşmanilor noştri; mulţi s'au îmblânzit, iar unii ne-au poftit chiar în vizită, acasă la dânşii.

Insă baza era, oricum, şubredă; nu puteam conta pe masa

poporului! Acţiunea avea ceva superficial... pe când legăturile elenismului erau prea puternice şi de lungă durată.

In asemenea împrejurări am terminat anul şcolar în Aprilie c., cu un număr de 35-40 de elevi, şi cu dreptul de a funcţiona anul viitor *într'una din şcolile comunale.*

Cum însă o parte dintre Românii acestui oraş, nu stau neîntrerupt aici, ci cum vine vara se ridică în munţi, urma că în cursul acestei veri (1882) să-i însoţim şi noi la *„Călivele lui Badralexi"*, ceea ce m'am şi pregătit să fac, încă din luna Aprilie. Acolo însă, aveam de aface şi cu altă populaţie: aceea care se mută cu oile, şi se adună, venind din diferite centre statornicite, ca Niaguşte, Veria, Vodena şi chiar din apropierea mării, dela Caterina (lângă muntele Olimp) etc. Această populaţie, spre deosebire de aceea complet *aşezată*, a Niaguştei, era pur românească, vorbeşte limba română, şi a îmbrăţişat cauza noastră fără nici o greutate, dând culturii româneşti un însemnat contingent de oameni, mai ales intelectuali şi luptători naţionali.

Aici, fără alte preocupări decât acelea didactice, am instruit pe copiii acelei părţi dintre Români, cari îşi petrec viaţa într'o neîntreruptă legănare între munţi şi văi.

Toamna însă, când ne gândeam să revenim în Niaguşte, pentru a reîncepe acţiunea întreruptă în Aprilie, un nou ordin, tot aşa de neînţeles, mă trimite înapoi în vilaetul Bitolia, la Molovişte. Se pare că aici, suplinit un an de un institutor, Cuza, de origine bulgar, însă românizat, lucrurile se încurcaseră.

Lipsit de tactul necesar, terenul îi fugea sub picioare, înlocuitorului meu; căci la întoarcerea în Molovişte am găsit lucrurile în starea dela început. Cu deosebirea că acei cari făcuseră caz de românism, înduraseră oarecari suferinţe şi băteau acum în retragere.

Şcoala românească din Niaguşte s'a închis, şi închisă a rămas până astăzi, iar noi am plecat la Molovişte.

Din nou în Molovişte. In toamna anului 1882, reveniţi în Molovişte, călcam acum pe cărări mai bătăturite. Reiau vizitele pe la vechii mei prieteni şi susţinători şi închiriez imediat două localuri: unul pentru şcoala de fete, altul pentru cea de băeţi.

Reîncepând cursurile, am crezut că este bine — dat fiind caracterul şcoalei noastre, care urmărea mai mult propagarea sentimentului românesc, decât să scoată pe copii „tobă de carte“ -- am crezut, zic, consecinte acestui mod al nostru de a vedea, să nu ne mărginim a le preda numai învăţături abstracte, ale căror rezultate sunt prea târzii şi cari nu puteau fi pricepute de locuitori, ci să punem sub ochii lor ceva sensibil, care să poată fi apreciat de ei.

Pentru aceasta am insistat la şcoala de băeţi, mai ales asupra aritmeticii, scrisului şi cetitului. Am obişnuit pe băeţi să deslege repede şi într'un mod practic toate problemele

O vedere din Molovişte. «Valea».

referitoare la ocupaţiunile părinţilor lor; îi învăţam cum să scrie scrisori comerciale, cum să-şi ţină registrele de viitori băcani, hangii, birtaşi, etc. A fost, într'un cuvânt, un program adaptat intereselor şi caracterului populaţiunii, şi ale cărui roade erau simţite de însişi părinţii elevilor — ceeace nu era în şcoalele greceşti.

La şcoala de fete se urma aceiaşi tactică. In loc de lucruri teoretice, menite să scoată intelectuali, activitatea institutoarei era îndreptată în scopul de a scoate bune gospodine şi mai ales bune romance. Lucrul manual ocupa primul loc în şcoală; *după* el veneau scrisul şi cetitul.

La sfârșitul anului a fost o surpriză care a stors lacrimi locuitorilor, văzând lucrurile frumoase pregătite la școală, în cursul anului, adică rochii, rufărie, cuverturi etc., tot ce este necesar unei bune gospodine. Pentru prima dată s'a introdus, de către soția mea, cusutul cu mașina (o mașină mică, de mână) în comuna Moloviște.

Cunoscând, de altă parte, ce influență are teatrul, cântecele și poeziile ocazionale asupra poporului, improvizam diferite dialoguri, poezii (am tradus în dialect *„Deșteaptă-te Române“*) cântece în dialect, care se recitau la orice ocazie și produceau o vie impresie printre locuitori.

Fastul și exhibițiile îi atrăgeau mult, și eu am profitat totdeauna de acest mijloc excelent de propagandă.

Alături de activitatea școlară, am întreprins și o intensă acțiune în afară de școală, în scop de a-i aduce pe toți — mai ales pe fruntașii greco-manismului — la vederile noastre, și nu odată am fost expuși la tot felul de neplăceri. Noi însă am perzistat, pe calea ce ne propusesem, cu o îndărătnicie greu de închipuit. Și perzistența noastră, până la urmă, a învins. Am căutat să stabilim chiar legături de rudenie; am botezat copiii celor mai fanatici greco-mani, am căsătorit pe o cumnată a mea cu fiul unui fruntaș dintr'o mare familie a Molovistei, iar unul din copiii noștri este botezat de un molovistean care astăzi este cel mai fanatic român al coloniei noastre din Sofia.

Molovištenele. Romăncele din Molovište, mărginite pe atunci numai la lucrarea lânei, erau cu totul străine de croitorie, broderii, confecționarea lucrurilor mai delicate; până chiar și hainele cele mai simple erau lucrate de croitori. Soția mea, fericită că putea face servicii, strângea în orele libere pe nevestele tinere și pe fetele din comună, le arăta cum să coasă, brodeze, croiască și să împletească. Mașina de cusut a produs în familii o adevărată revoluție.

In Molovište este o vorbă foarte nimerită, care caracterizează minunat situația familiilor de acolo: *„bărbatul este oaspe în casă“*. In adevăr, bărbații trăind mai toți în străinătate, femeea este aceea care conduce ca să zicem așa — *politica familiei și a casei;* dela ea primește bărbatul toate

informațiile; ea este aceea care îl pune în curent cu tot ce se petrece în comună, și — vrând nevrând — linia de conduită a bărbatului este trasă în cea mai mare parte de convingerile femeei.

Acest lucru nu putea rămâne neobservat de noi și de aceea am întrebuințat toate mijloacele ca să ne câștigăm simpatia femeei moloviștene. La ajungerea acestui scop a contribuit în mare parte un serviciu deosebit pe care li-l făceam; *le scriam corespondența lor familiară cu acei membri din casă cari se înstrăinaseră; în cele mai dese cazuri era vorba de corespondența soțiilor către soți, a mamelor către copii.*

„*Doamna Dascala*“ mai ales, prin tactica și familiaritatea ei, a reușit în scurt timp să capete încrederea celor mai multe familii. Femeile, ai căror soți și fii erau în străinătate, alergau la dânsa ca să le scrie scrisorile. La început a trebuit să scriem grecește, apoi în cuvinte românești însă cu litere grecești; la urmă — scrisori curat românești. In felul acesta femeile din Moloviște începură din ce în ce mai mult a se apropia de noi și a căuta prietenia noastră. In fiecare zi veneau femei să-și facă corespondența; și erau timpuri când solicitatoarele erau așa de numeroase, în cât casa noastră lua înfățișarea unei cancelarii, unde fiecare trebuia să aștepte până să-i vie rândul. Trăiam astfel, sufletește, în intimitatea fiecărei familii.

Femeile, ca să ne arate recunoștința pentru serviciile zilnice pe care le făceam, trimeteau copiii la școala noastră și, când bărbatul se întorcea din străinătate, găsindu-se în fața unui fapt îndeplinit, și față de explicațiile nevestei, față și de protestările copiilor, cari erau totdeauna aliații noștri nu putea de cât să tolereze acest fapt «*cam pripit*».

In acest mod activitatea ce am desfășurat, chiar din primul an, a dat rezultate mai presus de așteptările noastre. Zilnic numărul copiilor în școalele românești creștea, în paguba școalelor grecești.

Un examen furtunos. In ziua festivității de încheere a cursurilor unui an, fetele au apărut ca prin minune în uniformă, rochițe albe (încinse cu *tricolorul român*), lucrate de ele în cel

mai mare secret, pe lângă multe alte lucruri ce puteau împodobi expoziția, chiar a unei școale speciale; iar băeții trebuiau să dezolve o mulțime de probleme practice, referitoare la ocupațiunile negustorești ale părinților lor, într'un mod surprinzător de grabnic. Apoi preparasem împreună o mulțime de dialoguri, improvizate ad-hoc, o mulțime de poezii ocazionale, de cântece în dialect — pentru a putea fi perfect înțelese de locuitori. In toate aceste producțiuni a jucat un rol important mai ales o fetiță cu o memorie fenomenală, anume *Eudochia Oldi*.

In comună se formează încetul cu încetul o atmosferă de simpatie pentru noi, și școala românească se arată în toată puterea ei cu ocazia serbării de fine de an.

Românii naționaliști, pricepând că această serbare va avea ceva cu totul deosebit, și văzând că localurile noastre de școală erau prea mici pentru a cuprinde numerosul public ce avea să asiste, ne propuseră să facem serbarea într'o sală a școalei comunale — clădită de altfel cu banii *tuturor* locuitorilor —, dar care era așezământ de cultură grecească.

Se înțelege, propunerea aceasta, către care nu odată se îndreptase gândul nostru, a fost primită de noi cu mare entusiasm, deși știam că lucrul va provoca ciocniri.

In dimineața zilei când trebuia să aibă loc serbarea, copiii școalelor noastre au început să poarte mobilierul dela școala română, în spre localul școalei comunale (școala eforială). Aci însă, greco-manii, cari aflaseră de intențiunile noastre, postaseră jandarmi; aceștia păzeau intrarea, iar eforii și epitropii lor, adunați într'o piață ce este în fața școalei, protestau și vociferau că școala comunală este grecească, și nu se poate deci ca românii să intre într'însa.

Văzând această rezistență, noi am declarat că vom face serbarea în chiar piața publică, din fața școalei comunale; și, după ce elevii noștri au cărat mobilele în acel loc deschis și larg, după ce au terminat aranjamentele necesare, scoborîm și noi împreună cu elevii și elevele noastre spre locul indicat, întonând în cor imnul Sultanului.

In fața școalei grecești, rândurile de copii se opriră, întonând imnul național „*Deșteaptă-te Române*“ în versiunea dialectală; după aceasta am intonat și un cântec ocazional, plin de aluziuni la evenimentele prezente, care începea „*Nu*

avdziţi lavă la Moş-Gaga"? (Nu auziţi strigăte la Moş-Gaga?)

La vederea fetelor în uniformă, încinse cu tricolorul român, la auzul cântecelor care despicau văzduhul, un entusiasm indescriptibil cuprinse pe românii ce se aflau de faţă.

Femeile care urmaseră pe fetele şi copiii lor, nu mai putură răbdà nedreptatea ce ni se făcea, cât timp şcoala, a cărei intrare ni se oprea, era clădită cu sudoarea bărbaţilor lor.

Eforii greco-mani au fost luaţi în huiduieli şi cu pietre, jandarmii împinşi şi târîţi din faţa uşilor; într'un elan de entusiasm, o femee -- d-na Constantina Simciu Paligora — aparţinând unei vechi şi nobile familii din localitate, luă în mână un topor, sparse uşile şcoalei şi ne învită să luăm loc şi să continuăm serbarea fără teamă, căci înainte de a ni se întâmpla nouă ceva, lumea adunată acolo ne asigură că se va expune să piară cu toţii.

Noi începem serbarea prin cântece, în timp ce eforii şi epitropii şcoalelor greceşti, împreună cu alţi greco-mani de frunte, alergau la Bitolia ca să ne facă acţiune.

Niciodată poate până atunci în inimele Moloviştenilor n'a tresărit în comun atâta entusiasm generos ca la această serbare. Peste toate feţele alunecau lacrimi. Femeile veneau şi îşi sărutau copiii în faţa publicului; nici nu le venea să creadă că aceia sunt copiii lor, cari vorbesc aşa de frumos. Multă lume mă întrebà — referitor la dialogurile şi zicerile copiilor care concordau perfect cu întorsătura ce o luase serbarea noastră — dacă aceste cuvinte „sunt din carte" ori le spun copiii din mintea lor.

Imi aduc aminte că la sfârşitul festivităţii, când una din fetiţe, anume Eudochia Oldi (acum doamna *Valeria* C. Cosmescu), urcată pe o masă, a început să rostească o cuvântare finală, când ajunse la un pasaj în care apostrofà pe părinţi cu aceste vorbe:

„Nu vă era milă de noi când ne trimeteaţi la şcoala „greacă, să ne chinuim cu o limbă străină?

„Nu v'a fost milă de fraţii noştri mai mari, pe cari i-aţi „lăsat orbi, ca vai de ei, numai pentrucă-i sileaţi să-şi vâre „în cap o limbă ce nu era suptă din sânul mamei?", lumea

începu să plângă cu hohot, entusiasmul era nebun și sublimul în toată puterea stăpânea mișcarea din sală.

Un greco-man din cei mai fanatici, anume Constantin Belimace Coina (să nu se confunde cu Const. Belimace, poetul), al cărui tată se dusese la Bitolia să ne tragă în judecată, a fost atât de mișcat, în cât a strigat în gura mare: *„bravo, doamnă dascală"!* și a repetat acest strigăt încontinuu până la eșirea din sală.

Lumea se adunase în jurul nostru, și din toate gurile nu se auzeau de cât aceste vorbe: *«la toamnă și eu am să las pe Greci, la toamnă și eu am să-mi trimet copiii la voi»*.

In fața lui Alay-Bei. In timpul cât durase serbarea noastră cei câțiva greco-mani cari s'au dus la Bitolia spre a ne reclama, au comunicat mitropolitului, cu exagerare, cele întâmplate în Moloviște, acuzându-ne că am revoltat lumea și că am provocat chiar omor.

Mitropolitul adresează o notă guvernatorului în sensul celor reclamate de către greco-mani. Acesta trimise îndată în comună pe prefectul poliției însuși, Alay-Bei, care trase în gazdă la bogătașul greco-man Simu Belimace Coina, unde am fost chemați și noi, ca să dăm seamă asupra acuzațiilor ce ni se aduceau.

Am răspuns lui Alay-Bei, că noi nu ne-am amestecat câtuși de puțin, și că părinții băeților și fetelor au pretins ca să facem examenele și serbarea în școala comunală, fiindcă erau mai spațioase.

Părinții elevilor și elevelor au declarat de asemenea că noi nu suntem vinovați, căci, ca oameni plătiți de ei, suntem datori să mergem acolo unde ne vor ordona ei; că bătăile s'au întâmplat din cauză că partizanii mitropolitului se opuneau cu forța la intrarea copiilor noștri în școala care s'a clădit cu banii *tuturor* Moloviștenilor, prinurmare și din banii lor înșiși, nu numai din ai celor cari învață grecește.

Când Alay-Bei, prinzând firul lucrurilor, a întrebat pe greco-mani, de ce nu au vrut să ne lase școala numai pentru câteva ceasuri, gazda, adică Simu Belimace, a răspuns că n'a vrut să ne lase, din cauză că școala este grecească și

că «*nu se poate într'o școală grecească să intre un profesor român cu băeți cari învață românește.*» La acestea Alay-Bei întreabă din nou: — „Dar voi, cari învățați copiii grecește, ce sunteți?“ Grecomanii n'au îndrăsnit să-și nege naționalitatea, și, la răspunsul ce l-au dat că sunt români, Alay-Bei reluă cuvântul și le zise: —«De ce dar nu ați lăsat «pe frații voștri, cari sunt tot români, să aibă aceleași drepturi «ca și voi? *Eu sunt turc, de altă religie de cât a voastră* «*și cu toate astea, dacă Românii aceștia mi-ar fi cerut* «*localul unei geamii ca să facă examenele copiilor lor,* «*le-aș fi dat cu multă plăcere.* Se vede însă că voi urmăriți «o politică grecească, adică doriți ca în locul nostru să vie «Grecia și locul meu de Alay-Bei să-l iei tu, și locul de valiu «să-l ia fratele tău... etc. Aceasta însă n'are să se întâmple; «astăzi suntem noi stăpâni aci, și cum vrem așa facem.»

Zicând acestea, a dat ordin să aresteze pe Belimace Coina. Atunci, ceilalți greco-mani s'au speriat și au căzut în genunchi, strigând: —«Aman! Efendim, iartă-ne, pe viitor vom face așa cum ați ordonat».

Alay-Bei la început s'a arătat neînduplecat și, după ce a luat masa în casa acestui greco-man *arestat*, a plecat la Bitolia. Acolo, după repetite intervențiuni ale mitropolitului, i s'a dat drumul.

Astfel s'a terminat activitatea noastră școlară din anul 1882-1883.

Două școli grecești mai puțin. La 1 Septembrie 1883 am redeschis cursurile.

Examenele din anul precedent și epilogul cu Alay-Bei, au avut o influență hotărîtoare asupra spiritelor. Numărul greco-manilor și curajul lor a scăzut așa de mult, în cât Grecii au fost siliți să desființeze deodată două școli, din patru câte aveau. Au desființat *ellinikon scholion* și *nipiagogion* (școala mixtă de copii mici).

In schimb, din banii economisiți de pe urma acestor reduceri, ei au constituit lefuri regulate pentru aceia cari se pretau, ca agenți de propagandă, la jocul intereselor mitropolitului.

Cercul activității noastre extra-școlare se lărgise mult;

aproape întreaga comună era sub farmecul activității ce desfășuram. Chiar greco-manii veneau să ne ceară sfatul asupra multor afaceri. Bigotismul românilor dispăruse ca prin farmec. Mitropolitul și Patriarhul nu mai exercitau asupra lor acea teroare superstițioasă, care numai la auzul numelui lor, lua în stăpânire altădată sufletele Românilor. Își dădeau acum bine seama de nedreptatea ce se făcea cu biserica și școalele comunale și nu mă mai luau drept catolic — papistaș! — când le desfășuram neomenia clerului grec, care procedând astfel pretindea că lucrează *„în numele marei și adevăratei biserici"!*

Cei veniți din țări depărtate, de îndată ce intrau în comună, erau răpiți de curentul general. Nu stăteau retrași ca mai 'nainte, căutându-și numai de liniștea proprie. Luau parte și dânșii la consfătuiri; mulți dintre ei, chiar s'au stabilit pentru totdeauna în comună, absorbiți de noua cale ce li se deschidea.

In școală continuam activitatea noastră cu tragerea de inimă ce ne-o insuflau succesele din ce în ce mai mari. Mulți greco-mani, după ce copiii lor isprăveau cursurile școalei grecești, și-i trimeteau și la noi un an doi, ca să-și completeze cunoștințele, mai ales în ce privește facerea socotelelor. Eu le mai făceam un curs practic, de doi ani, de limba franceză.

Faptul că în școala noastră copiii învățau să facă socotelile practic și repede, determinase pe molovișteni chiar greco-mani — însă negustori înainte de toate, — să-și trimeată copiii la noi. De îndată ce însă copiii lor călcau pragul școalei române, nu se mai întorceau înapoi; nu ieșiau din școală de cât fanatizați. Cei mai zeloși tineri molovișteni au fost aceia cari au venit la noi provizoriu, numai ca să învețe socotelile!

Rolurile dintre noi și institutorii greci acum se schimbaseră.

Cu toate sfaturile ce zilnic le dedeam copiilor dela școalele noastre de a fi cuviincioși, nu odată s'a întâmplat să huiduească pe dascălii greci.

„Apostolul" cântat în românește. Nu mai era acum nevoe de impulsul nostru. Românii luau din popria lor inițiativă hotărîri, pe care altădată nu le-ar fi urmat nici pentru

sume mari de bani. Așa, a pornit dela ei propunerea de a încercà să zicem „*Apostolul*“ pe românește în Biserică.

Românii nu puteau suferi să nu se audă în biserică limba românească, pe câtă vreme știau că școala ca și biserica erau zidite cu banii locuitorilor și că majoritatea comunei era acum cu ei. De aceea au cerut ca pentru Sfântu Dumitru să pregătesc un elev, care să citească „*Apostolul*“ în biserică.

Pentru aceasta am și pregătit un elev, anume Mihail G. Țapu, fiul lui G. Țapu, unul din fruntașii molovișteni, un aprig și neobosit luptător, care m'a urmat pas cu pas în acțiunea mea. In ziua de Sfântu Dumitru, la ora hotărîtă, elevul nostru a început a cânta românește „Apostolul“. Atunci preotul care servea în altar, un greco-man fanatic anume Popa Gheorghe, a întrebat cu glas mare: „*Cine a pus pe acest blestemat să cânte în românește?*“ Toți au răspuns într'un glas: *Noi l-am pus*. Preotul s'a repezit asupra băiatului ca să-i ia *Apostolul* din mână. Atunci părintele copilului a început la rândul său să-l lovească și un tumult îngrozitor începu în biserică, după care urmă o bătae în toată regula.

Dezmeticit din învălmășală, preotul împreună cu mai mulți grecomani pleacă din nou la Bitolia spre a raporta Mitropolitului cele întâmplate. Acesta, printr'o petiție formală, ne reclamă valiului, pe mine și pe soția mea ca instigatori, precum și pe tatăl băiatului cu încă vre-o câțiva partizani,—din cari nu-mi mai reamintesc de cât pe Constantin Velo (tatăl poetului N. Velo) și pe Alexe Țovar,—și cer darea noastră în judecată.

In ziua înfățișerii, președintele tribunalului, un turc din cei fugiți din Bulgaria, originar din Rusciuk, cearcă a mă întreba în limba turcă. I-am răspuns că nu știu turcește. Cearcă din nou a mă interoga bulgărește. I-am răspuns de asemenea că nu știu nici bulgărește. Atunci Mitropolitul și greco-manii au propus ca interpret pe d-l Tașcu Pișca, un fruntaș greco-man din Bitolia (fratele fostului senator Pișca, din Țara Românească), ca el să mă interogheze în limba greacă. Am răspuns din nou că nici această limbă nu o cunosc.

Atunci președintele tribunalului, spre marea mea surprin-

dere și bucurie, mă întreabă în limba română din țară, pe care o cunoștea se vede încă de când era la Rusciuk: — *Ce limbă vorbești d-ta și de unde ești?* I-am răspuns că sunt român din Veria, vilaetul Salonic, și că nu cunosc altă limbă decât limba familiei mele, care este limba română. M'a întrebat atunci: — De ce ai pus pe băiat să cânte românește în biserică? La acestea i-am răspuns că nu l-am pus eu, ci tatăl său, care este de față și care poate să dea toate lămuririle.

După aceasta a întrebat în limba turcă pe G. Țapu:— «De «ce ai pus pe băiat să cânte românește în biserică? Acesta a răspuns tot în limba turcă: — „Efendim! Noi suntem în „Moloviște cu toții români (vlahi) și nu știm cum s'a în„tâmplat că din moși-strămoși în biserica noastră s'a cântat „grecește, cu toate că nimeni din comună, nici bărbații nici „femeile, nu știu și nu înțeleg ce citesc preoții! Din această „cauză noi stăm ca vitele în biserică; dacă vedem că popa „se închină, ne închinăm și noi, iar când popa stă, stăm și „noi. Noi n'am făcut nici un rău decât am pus pe băiatul „acesta, care acum a învățat să citească în limba noastră, „să ne cânte o rugăciune în limba pe care am învățat-o dela „părinți, pe care o vorbim și noi și o înțelegem".

Atunci Popa Gheorghe întrerupând a strigat:

— Air Efendim (Nu, Domnule); băiatul a început să cânte „*moldovancea* nu *vlahcea*, voind să înțeleagă prin aceasta că a cântat limba română din regat, nu în dialectul macedo-român.

Președintele tribunalului însă, care din aceste cuvinte a înțeles că este vorba de moldoveni și munteni, a reluat repede cuvântul, și a zis: — „Moldovancea, vlahcea, același lucru este". Și, când popa a vrut să se explice, cum că limba în care a cetit este alta decât aceia pe care o vorbește poporul, președintele supărându-se i-a răspuns: — „Mie o să-mi spui lucrul acesta?" Și, după ce au fost cercetați și ceilalți preoți cari erau citați ca martori: Popa Ilie, popa Constantin și popa Târpu, s'a dat hotărîrea că eu și G. Țapu eram achitați, iar popa Gheorghe fu condamnat la două luni închisoare și cheltueli de judecată.

Din acest moment a început să se cânte regulat «Apostolul» românește în biserică și alte cântări bisericești precum și

«prohodul» în Vinerea Mare, ceeace producea o puternică emoție în popor.

De aci încolo, până la sfârșitul anului școlar, liniștea ne-a fost asigurată; așa că la examene ne-am prezentat cu copiii preparați. Ziua ultimei festivități lua acum caracterul unei adevărate întruniri politice, unde rătăcirea grecomanilor se discuta fără sfială și în cele mai mici amănunțimi.

Spre școalele comunale. In anul următor, 1884, ne-am dus în comună încă din luna August, și chiar în această lună am și deschis școalele. Am grăbit de data aceasta cu deschiderea cursurilor, fiindcă la acea dată institutorii și institutoarele grece nu veniseră încă în comună; așa că noi am putut să ocupăm fără multă greutate și fără vre-o formalitate, două din școalele comunale: școala numită dela Moș-Gaga cu băeții și școala numită de la Chiacu — cu fetele. In localul școalei ce se zice «dela Chiacu» ne-am așezat și noi cu locuința, în camerele unde locuia directorul școalei grecești.

Greco-manii bine înțeles n'au putut răbda așa ceva, și de aceea s'au dus repede la Bitolia, unde mă reclamară Mitropolitului. Peste câteva zile jandarmi sosesc în comună, mă ridică pe mine și pe soția mea, ne duc la Bitolia și acolo ne aruncă pur și simplu în aresturile poliției.

Partizanii noștri din comună vin cu toții în Bitolia și reclamă libertatea noastră. După mai multe înfățișeri se hotărăște în sfârșit ca școalele comunale să se păstreze ca școale grecești, oricât de puțini elevi ar mai rămânea în ele. Pentru școalele românești s'a hotărît ca ambele partide, atât cel greco-man cât și cel național românesc, adică întreaga comună, să cotizeze ca să se construească alte școale, noi, cu firma de „Școale românești", pentru a căror construire să se cheltuească tot atât cât s'a cheltuit și pentru acelea care acum erau proclamate ca „Școale grecești". Dar până să se strângă fondurile necesare pentru clădirea școalelor noi, comuna să fie datoare a plăti cheltuelile necesare școalelor românești, adică chirii, mobilier, lemne, servitori etc.

Un francez care locuia în Bitolia anume *Jean Vincent*, prieten bun al meu și al cauzei românești, era interpret al vilaetului Monastir și meditator al copiilor valiului,

nemulțumit de modul cum s'a deslegat chestiunea școalelor noastre și bazat pe influența ce avea pe lângă valiu, mi-a propus și m'a sfătuit să dau o nouă petiție la valiu, *scrisă în limba franceză*, prin care să cer ca profesorii și profesoarele grece, care au rămas cu puțini elevi și eleve să treacă în școalele luate cu chirie; iar noi, cari aveam marea majoritate a copiilor, să rămânem în școalele comunale, zicând că valiul, neștiind franțuzește, îl va chema pe dânsul să i-o traducă și cu acest prilej el să desvolte chestia școalelor românești naționaliste în favoarea noastră; și, cu siguranță — zicea el — că valiul va reveni asupra deciziunii luate de mai înainte și va dezlega chestia așa după cum s'a cerut de noi.

La ziua fixată, prezint petiția valiului; acesta o deschide, se uită la ea și mă întreabă: — «La Moloviște sunt francezi?»

— Nu, îi răspund eu.

— Dece dar ai scris petiția în limba franceză și n'ai scris-o în limba statului?

Am răspuns că nu cunosc bine limba turcă și că nu pot să scriu în această limbă și nici altuia nu puteam să-i dau a înțelege cum trebue s'o scrie.

— Bine, a răspuns valiul, dar tu ce ești?

— Sunt vlah, pașa Efendim, îi răspund eu.

— Atunci de ce n'ai scris-o în limba ta? Și când să răspund că nu știam că aveți interpret și de limba română, s'a repezit asupra mea, mă lovește cu palma și strigă să ies afară. In urma acestora m'am întors în Moloviște.

Din acest moment până în 1887, când școalele comunale au devenit școale românești, după cum se va vedea mai la vale, toate cheltuelile menționate mai sus, ale ambelor școale românești, au fost suportate de comuna întreagă, din fondurile bisericii.

De aci încolo cursurile s'au urmat regulat până la examenele generale, care ca și mai înainte ne-au dat rezultate strălucite. Anul școlar 1885—1886 s'a terminat cu oarecare liniște. Școalele noastre au început a avea o populațiune școlară din ce în ce mai mare și din această cauză au fost numiți încă doi institutori-ajutori: *Gh. Caracota* și *Mihail Dimonie* (cunoscutul cercetător în domeniul științelor naturii — de mai târziu).

Acuma, aproape în toată comuna nu mai bătea decât același suflet. In partidul greco-man nu mai rămăseseră decât câțiva inși, mai toți susținuți cu lefuri de către mitropolit.

Românii deșteptați nu mai sufereau ca funcțiunile publice din comună să fie apanajul câtorva familii doar. In acest an am izbutit ca la alegerile de epitropi și efori, de primar și consilieri, să punem oameni de seamă, în tot cazul fruntași naționaliști — indicați de noi.

Triumful definitiv. Luarea școalelor comunale. Anul 1886-1887 este anul când succesul nostru a ajuns la apogeu. In acest an am reușit să dăm ultima lovitură grecismului din Moloviște și să scăpăm de el. Aceasta, printr'un concurs de împrejurări determinate numai de puternicul entusiasm ce stăpânea inimile locuitorilor.

Ne-am dus și anul acesta în comună încă dela 15 August, și, fiindcă localurile luate cu chirie și transformate de noi în școală nu mai cuprindeau marele număr de elevi ce aveam, ne-am instalat în școalele comunale dela Moș-Gaga, cu concursul tuturor autorităților publice din Moloviște, adică a eforilor, epitropilor și a consiliului comunal, hotărîndu-se în același timp ca institutorii Greci ce mai rămăseseră, cu micul lor număr de elevi, să treacă în localurile ținute de noi până atunci, cu chirie.

Cei câțiva greco-mani ce mai erau în Moloviște, din cari îmi amintesc pe frații Mischia, Gachiu Gruia, Dimo Gruia, Gachiu Ciomu Paceavra, nemulțumiți cu hotărîrea luată de consiliul comunal, au alergat la Bitolia și aŭ adus la cunoștința mitropolitului grec cele întâmplate. Acesta a adresat îndată o notă guvernatorului vilaetului, cerându-i a ordona revenirea la starea de mai înainte a lucrurilor, și pedepsirea noastră. Guvernatorul dădu mitropolitului toată satisfacțiunea, trimețând în comună un ofițer cu zece jandarmi. Mitropolitul veni însuși în comună însoțit de aceștia, cari, după ce au forțat ușile, au năvălit în școală, au aruncat toate obiectele în stradă și au ordonat arestarea noastră, a tuturor institutorilor și a institutoarei, instalând acolo din nou pe dascălii greci, ascultând în totul ordinele dictate de mitropolit.

In acea zi de 10 Septembrie 1886 — care pentru toți molovișteni va rămâne dată memorabilă — în urma celor întâmplate cu noi în școală, se dă alarma în toată comuna și, la sunetele clopotelor, dela biserici, toată lumea, bătrâni, femei, copii, toți până la unul, se adună în fața școalei, pe locul deschis dela Moș-Gagă; și, când au văzut toate obiectele și cărțile școalelor noastre aruncate în stradă și sfărâmate, iar pe mine, pe soția mea și pe ceilalți institutori puși sub escortă, au început a se agita, s'au înfuriat și, intrând în școală în mare mulțime, au început a parlamenta cu mitropolitul grec, cerându-i socoteală de cele ce se întâmplaseră. Mitropolitul, tare pe situație, în loc să răspundă a dat ordin jandarmilor să lege pe toți cari făceau gură. Aceasta a făcut ca să se înfurie toată lumea care era acolo, și cu toții — chiar și femeile — au început a amenința și a îmbrânci pe mitropolit. Producându-se învălmășală, mitropolitul a fost târît afară din școală iar copiii i-au rupt barba. In timpul acesta ofițerul de poliție începuse a opera cu jandarmii arestările. Ei ne leagă cot la cot pe noi și pe fruntașii Molovișteniloг și ne trimet imediat la Bitolia, unde ne-au întemnițat *în criminal*. După aceea s'au închis toate școlile, iar cheile s'au predat valiului în mână. Dar în urma noastră un lung convoiu se formase, care ne însoțea. Eforii, epitropii, consiliul comunal, cu primarul în frunte, și toți fruntașii ce mai rămăseseră în comună, multe femei și chiar copiii din școală, vin pe jos, după noi, la Bitolia, toți cu lacrimile în ochi. Aci se așază în mare mulțime în fața palatului administrativ, se formează o delegație dintre ei, și, cu o petiție formală, cer liberarea noastră. In timp ce delegația era în audiență la valiu, mulțimea de afară striga:

„Aman! Pașa Efendim! Ce este nedreptatea ce ni se „face? Ori liberați pe învățătorii noștri și ne lăsați în pace „să învățăm pe copiii noștri limba noastră, ori telegrafiem „Padișahului, că la Molovișteni Românii nu mai pot să trăiască din cauza mitropolitului grec".

— „Liberi sunteți, nimeni nu vă oprește să învățați pe „copiii voștri limba voastră — le răspunde valiul celor cari „s'au dus în delegație cu petiția — însă actualele școli comunale sunt clădite cu firman de „școale grecești" și într'însele

„nu pot să înveţe decât profesorii plăcuţi Patriarhiei, chiar „dacă n'ar rămânea decât un singur elev.

— „Şcoalele din Moloviște nu s'au construit nici cu „bani dela Patriarhie, nici cu bani dela Atena, ci cu banii „noştri, din munca şi sudoarea noastră—răspund molovişteniĭ.

— „Să-mi faceţi cerere, zicea valiul, şi eu am să vă „scot alt firman ca să vă faceţi şcoale româneşti, altfel nu „se poate. Actualele şcoale sunt şi vor rămânea şcoale gre„ceşti". Zicând acestea i-a dat afară şi a ordonat ca să se retragă, căci altfel are să-i aresteze pe toţi.

Toate rugăminţele molovişteniloŕ au rămas zadarnice, căci nici mitropolitul, nici guvernatorul n'au vrut să revie asupra deciziunilor luate.

Atunci am simţit mai dureros ca oricând, ce valoare avea ca statul român să ne fi dat şi nouă un protector religios, înainte de a porni acţiunea naţională în Macedonia; altfel procedaseră Bulgarii cu Exarhul lor din Constantinopol!

Acuma însă nu mai erau molovişteniĭ de altădată— superstiţioşi şi bigoţi. In locul naivilor de atunci, cari printr'o lungă tradiţie de învăţături mincinoase deveniseră nişte instrumente oarbe, inconştiente şi foarte periculoase în mâinele Patriarhiei—acuma erau o adunare de fruntaşi luminaţi cari înţelegeau că nu este o crimă să se cânte în biserică în altă limbă decât aceea grecească.

In locul acelor târgoveţi, al căror suflet nu se mişca altădată decât la sunetul banilor, erau acum nişte români plini de entusiasm, pentru cari iubirea limbii era mai presus de interesele materiale şi chiar decât credinţa în formele moştenite dela moşii şi strămoşii lor.

De aceea, când românii auziră că hotărîrea în privinţa şcoalei este definitivă şi irevocabilă, în loc de a merge în comună cu capul plecat, au hotărît să împingă lucrurile până la cea din urmă deslegare, numai să-şi câştige dreptatea.

Precum ne înţelesesem încă din toamnă — căci prevăzusem cele ce se vor întâmpla — fruntaşii români cari altădată se îngrozeau numai la auzul numelui de *catolic*, văzându-se isgoniţi cu ruşine din comună, din şcoale, din biserică, dela

autorităţi, fără a avea şi ei la centru un protector, cum era mitropolitul pentru greci, se hotărăsc să facă şi cel din urmă act de jertfă, numai să izgonească total amestecul bisericii greceşti din Moloviste. Aduşi la disperare, ei hotărîră să se *unească* cu biserica apuseană şi să se despartă de Patriarhie.

Eforii de atunci ai comunei, *Alexe Ţovar* şi *Nasi Papce*, epitropii *Dociu Paligora* şi *Gogu Rize*, primarul *Unciu Ciomandra* (tatăl monahului *prodromit Simeon)* şi întreg consiliul comunal compus din: *Spiru Ciomu Bişica*, *Spiru Papa Târpu*, *Iancu Velo*, *N. Metta*, *Nicolae T. Ciomu*, *Hristu Ţovar*, *Naum Nistor*, *Taşcu Topa*, *Unciu Batalia*, *Marcu Miza* şi *Spiru Ţapu*, precum şi fruntaşii *Costa Velo*, *Costa Nărti*, *Trifon Nărti*, *Iancu Oldi*, *Spiru Buşeicu*, *Spiru Percea*, *Vasile Mufa* şi a., s'au pus în contact cu şeful *Lazariştilor* misionari, anume monseniorul Faveiryal, declarându-i că sunt gata a recunoaşte supremaţia spirituală a Papei, în schimbul sprijînului ce acesta le-ar acorda ca să câştige şcoala şi biserica din comună. După aceea s'a convenit să se facă o declaraţiune în acest fel în două exemplare; după ce s'au iscălit de toţi cei menţionaţi mai sus, s'a prezentat un exemplar guvernatorului Vilaetului iar celălalt exemplar monseniorului Faveiryal. Lucrurile erau acum gata, când clerul grec se trezeşte. Înţelegând importanţa gestului, care putea fi un periculos precedent, ei s'au mişcat.

N'a vrut Dumnezeu însă, să-i lase pe aceşti martiri ai cauzei române să facă şi sacrificiul credinţei strămoşeşti pe altarul naţiunii, căci lucrurile au luat următoarea întorsătură: mitropolitul din Bitolia, aflând de această hotărîre, a telegrafiat Patriarhiei, că Molovistenii s'au lepădat de Patriarhie şi s'au unit cu Papa, pentru motivul că nu sunt lăsaţi a-şi învăţa copiii româneşte în şcoalele comunale.

Patriarhia, speriată de pericolul de care era ameninţată *marea Biserică*, prin precedentul ce urma să se creieze cu această *unire*, şi de teamă că exemplul poate găsi imitatori în celelalte comune româneşti, a răspuns mitropolitului că cu orice sacrificiu din partea lor, să oprească o mişcare în acest sens, a Molovistenilor.

Mitropolitul, conform instrucţiunilor Patriarhiei, cere valiului să se respingă petiţia de *unire* a Românilor cu Vaticanul, cedând la toate cererile lor referitoare la şcoale.

Valiul, chemând pe Moloviştenii iscăliţi în *declaraţia de unire*, după ce le-a spus că le dă voie ca şcoalele comunale să fie şcoale româneşti, i-a sfătuit să rămână credincioşi Patriarhiei şi să recunoască pe mitropolitul lor caşi până acum, căci pe viitor vor fi liberi să-şi înveţe copiii, fiecare cum vrea.

Moloviştenii, foarte veseli, entusiasmaţi de vestea îmbucurătoare ce le-a dat guvernatorul, au strigat cu toţii: *„Trăiască Sultanul şi împărăţia noastră!“*

Apoi se formează deciziunea, care se iscăleşte de toţi membrii Consiliului Judeţean de Administraţie — Idaré Migiliz —, din care face parte şi mitropolitul, şi se dă poruncă să fie puşi în libertate toţi cei arestaţi.

Pe mine, scoţându-mă din închisoare, mă prezintă înaintea guvernatorului. Acesta, încredinţându-mi cheile îmi zice: — *„Mergi la Molovişte, deschide şcoalele şi caută să fii cuminte, să nu mai faci turburări!“*

Apoi, cu acelaşi ofiţer de jandarmi cu care mai înainte ne aduseseră legaţi la Bitolia, ne întorceam acum în Molovişte. Aci se dă ordin să se strângă la şcoala comunală bărbaţii din comună, toţi cei dela 18 ani în sus, şi, după ce li s'a citit hotărîrea consiliului administrativ şi ordinul valiului, ofiţerul a dat poruncă să iscălească toţi, cum că au luat cunoştinţă de cele cuprinse în *hotărîre* şi în *ordinul* valiului şi că se declară mulţumiţi.

Pentru învăţătorul grec care, mai cu seamă după acest succes al nostru rămăsese cu un foarte mic număr de elevi, se hotărî să nu poată avea şcoală în altă parte a comunei decât numai în locul cât ţine biserica, incintă care rămânea patriarhistă. Fiindcă însă în curtea bisericii nu mai era nicio clădire, s'a ordonat ca să se ia pentru aceasta o casă particulară, a cărei chirie să fie plătită din fondul bisericii.

Acestea s'au întâmplat în ziua de 24 Februarie 1887.

In urma acestei dezlegări fericite, a unui conflict care

dura acum de atâţia ani, inspectorul şcolar Apostol Mărgărit, îmi adresă câteva rânduri de felicitare [1]).

Impresia ce a produs succesul acesta a fost aşa de mare, în cât un greco-man a înebunit de fanatism; el venea în fiecare zi la şcoală şi lovea cu pumnii zidurile, strigând şi blestemând împotriva noastră. Acesta se numeşte Gachiu Gruia.

Un altul, anume Gachiu Ciomu Paceavra, a plecat *pentru totdeauna* din comună, s'a stabilit în Bulgaria, unde se află şi acum (1905), încă în ideile şi sentimentele greco-mane de atunci.

După aceasta am continuat acţiunea noastră încă patru ani, schimbând şi adaptând mereu programul, în sensul de a da o tot mai mare atenţiune culturii. Am instituit un curs complementar de doi ani, în care învăţam pe cei mai în vârstă mai ales limba franceză.

In anul 1891, când tocmai ne pregăteam a da asaltul definitiv şi asupra *bisericii*, ultimul refugiu al greco-manismului, au intervenit cunoscutele întâmplări, provocate de caracterul abusiv şi nedrept al inspectorului Mărgărit, care ne-au silit să plecăm din Molovişte şi să ne expatriem pentru totdeauna, cu durerea în suflet, cu ruina vieţii, a carierii şi, pe de asupra, cu iluziile naţionale risipite!

Cercetători nepărtinitori vor stabili vreodată, poate, răspunderea situaţiei de atunci, dacă, bineînţeles, România va face ca această chestiune să aibă un viitor.

Guşu Papacostea Goga

---

[1]) „Bitolia 26 Februarie. 1887. Domnule Guşu, Azi primind scrisoarea dumitale de ieri, mă bucur foarte de fericita deslegare a chestiunii care v'a cauzat atâtea şicane şi neajunsuri şi vouă şi mai multor patrioţi din Moloviste, cari au apărat cu atâta foc şi abnegaţiune, drepturile şi interesele limbii lor materne.

In adevăr, nu poate fi mai mare satisfacţiune pentru toţi cari au luptat în contra intrigilor şi persecuţiunilor ce greco-manii în patima lor au făcut şcoalei române, nici mai mare bucurie pentru cei cari simpatizează cu dânşii (Românii naţionalişti. N. R.) şi îi însoţeau pretutindeni cu inima şi cu spiritul în tot timpul luptei lăudabile.

Deci felicitându-vă pe voi şi pe bunii români de succesul ce au avut silinţele lor, urez ca Dumnezeu să împlinească complet nobilele lor dorinţe.

Arătaţi vă rog aceste felicitări ale mele şi ale tuturor profesorilor de aci, domnilor Molovişteni cari au luptat şi au contribuit fiecare cum a putut pentru triumful dreptăţii şi adevărului, care sunt cu cauza şcoalei române. Salutaţi-i pe toţi din parte-mi şi felicitaţi-i. Salutări Doamnei Fanca. Vă salut al d-v. amic sincer, (ss) *Apostol Mărgărit*"

DICŢIONARUL JUNIMEI

Cernătescu.

O anecdotă c'un duel ce profesorul Petre Cernătescu din Bucureşti trebuia să aibă cu oare care ofiţer, care şezând în parter la teatru îndărătul profesorului punea vârful piciorului său mai jos de spatele lui Cernătescu. Această anecdotă, povestită în vreo zece întruniri dearândul de I. Caragiani, a făcut mult să râdă societatea şi a rămas între anecdotele speciale ale Junimei.

Ciaiu, Cafea, Ciocolata.

Intre 10 şi 11 oare noaptea, trebuia să se servească ciaiul şi cafeaua în Junimea. Odinioară la Maiorescu se da din vreme în vreme ciocolată în loc de cafea. Fiind însă că această beutură da tot felul de gânduri Junimiştilor după sfârşitul întrunirii, ciocolata a fost cu totul suprimată. Se zice că N. Naum simte multă părere de rău din causa lipsei ciocolatei şi de necaz numai ia nimic, ăl mult vin. Ciaiul şi cafeaua sunt absolut de rigoare, căci altminteri, pe cât se zice, mai mulţi membri, mai ales din Caracudă, ar părăsi Junimea cu totul.

Ciclu.

Bodnărescu, fiind odată pe malul mării, compuse un şir de poesioare care reflectau impresiunile ce-i produsese marea. Aceste poesii, după zisa lui Bodnărescu, formau un ciclu. Deatunci numirea *ciclu* a fost păstrată pentru ori ce serie de poesii ce aduce cineva. Când vre-una din poesioarele lui Bodnărescu părea mai slăbuţă şi risca să fie respinsă, autorul şi câţi-va amici ai lui protestau strigând că aceasta nu se poate, căci s'ar strica ciclul. Astfel cu mijlocul ciclului trece mai uşor ceeace n'ar scăpa fără aceasta.

Ciupercescu Telemac.

Zice că-i născut la Piatra în 28 Sept. 1839. In Junimea de la 1868. Vine rar la întruniri în anii din urmă. N'a scris niciodată nimic. Dar se susţine că ceteşte din vreme în vreme. Avea această particularitate că nu întrecea niciodată 39 ani, peste care îşi pusese în gând să nu treacă, fără voia lui Brahma! (mort în 1888).

Ciurea Lascar.

Născ. în 1 Maiu 1834. In Juniméa de la 1865. Nu scrie. Cunoscut sub porecla dată de N. Gane: Ciurilă, Burilă. Frasa lui e Ciurilă, Burilă, cel mai mic cocdilă, Stan Beldiman, aldeviţă pulpă, Constantin verier, Vlad muştar. Dar bătrânii ce mai fac? (Mort 11 Aprilie 1881).

Clefăituri.

Sub clefăituri se înțelege unirea surdă, dar repetată și continuă ce fac măselele Caracudei în vremea mâncării cozonacului care se dă cu ceaiul. Numele acesta a fost inventat de Naum cu ocasiunea unei scrieri dramatice compusă pentru o aniversară. Acolo se zice că într'un moment de tăcere generală se aud clefăiturile Caracudei.

Concurs pentru Leptura.

După plecarea lui Maiorescu, lectorul Junimii era Eminescu. După ce însă acesta părăsi a doua capitală a României, încurcătura fu mare, căci nici un lector nu avea destule calități ca să se impue. Aspiranții fiind numeroși s'au făcut dese concursuri pentru postul de lector. Dar toate au rămas fără resultat, deși căpitanul Bengescu, Gh. Negruzzi și V. Bossi susțin că fiecare din ei a eșit învingător. Cele mai proaste specimene de lectură le-au dat Carp și Pogor. Asupra acestui punct întreaga Junime este unanimă, afară de cei doi candidați.

Conta Vasile.

Născut în Ghindăsani (jud. Neamțu) în 15 Noemb. 1845. In Junimea dela 1873, filosof pozitivist. A scris numai filosofie și scrierele sale au dat loc la multe discuții în Junimea. E foarte stimat de redacțiune, fiindcă scrierile sale ocupă mult spațiu în Convorbiri. Nu se știe însă dacă și abonații, în special Duduca de la Vaslui (v. a.) sunt tot așa de mulțumiți. Acum mănâncă Jidani ca deputat și se arată rar prin Iași. (Mort 21 Aprilie 1882 în București).

Constantiniu P. Constantin.

Născ. în 20 Dec. 1834 în Sulița (jud. Botoșani). In Junimea dela 1878. Venea mai regulat când era director de teatru și se interesa pentru literatura dramatică. Acum rar. N'a scris niciodată, dar e și mic de stat. Mort la 24 Februarie 1914.

Corespondența Redacțiunii.

Sub acest nume se înțeleg toate scrierele ce se trimit la Convorbiri spre publicare, împreună cu scrisorile către redacțiune cu care sunt însoțite. Cetirea Corespondenței în Junimea se face îndată după „Dosar" (v. a.). Câți junimiști sfioși cari au trimis scrieri de ale lor sub mantaua anonimității ședeau ascunși prin colțuri și ștergeau sudorile de pe frunte cu desperare în suflet, în vreme ce scrierile lor erau sfâșiate și luate în râs de câinii din Junimea! Dar afară de acestea, câte poesii, câtă proză interesantă venită din toate provințiele române. Cât s'a râs de novelele lui Morțun și de poesiile sale d. e.: aceea cu refernul: Miezul nopți! s'al nostr'amor! și novele care începeau așa: „Mai mulți juni ne-am decis a face o preumblare pedestră prin munți. Consequenți decisiunii noastre, tocmirăm o trăsură etc." Cât s'a râs de versurile lui P. în București și de multe altele de acestea: Ar trebui să înșir volumași. Noroc că redacțiunea păstrează în volumași legate toată corespondența cea interesantă prin fenomenalitatea sa pentru ilaritatea posterității.

CRONICI

Cronica literară

Străjerul sufletului românesc, Octavian Goga. — Strălucitul poet Octavian Goga a cucerit marele premiu național al poeziei.

De mult însă sufletul românesc îl încununase cu laurii nemuririi. Cântecile lui se confundă cu însuși munții, câmpiile și apele noastre.

De mai bine de douăzeci de ani el e la postul de onoare, în primele rânduri ale luptei: lupta neamului nostru pentru triumful deplin al românismului în hotarele pe care ni le-a hărăzit bunul Dumnezeu. Și bătăliile pe care le-a purtat și victoriile pe care le-a cucerit sunt încă vii în sufletele tutulor.

In timpul când Ungurii stăpâneau pe aceste plaiuri, Octavian Goga a condus: „Luceafărul" și „Țara Noastră", două altare închinate acelei patrii pe care noi numai o visam, dar pe care dânsul o vedea aevea.

In timpul neutralității, la București, când unele conștiințe începeau să se clatine iar altele se vindeau pe arginți — noi Iuda în mijlocul neamului lor — scrisul lui Octavian Goga a fost trâmbița de arhanghel care chema neamul la luptă, vestind că însfârșit a sosit ziua mult așteptată de veacuri.

In timpul războiului, la Iași, aceeași activitate rodnică și încrezătoare în destinele cauzei noastre prin articolele și poeziile publicate în ziarul: „România" și mai târziu, la Paris, aceeași luptă de fiecare zi, pentru triumful aceluiași ideal.

Trăim azi în o Românie mare, dar înconjurată aproape numai de dușmani și cu trei milioane de străini aduși aici de toate vânturile sorții.

Această Românie mare ca entitate geografică, o dorim mare și puternică prin conștiință și demnitate națională.

Da, desigur, toți o dorim mare și puternică dar, din ne-

fericire, pe când mulţi o doresc — numai cu vorba, — Octavian Goga e unul din puţinii aleşi care o voeşte cu fapta: „Ţara Noastră", revista dela Cluj, pe care o conduce de ani de zile, e mărturia cea mai vie şi strălucită.

Multe din paginile pe care le-a subscris în această revistă vor rămâne deapururi mândria scrisului românesc, căci în ele se oglindesc aspiraţiile cele mai sacre ale fiinţei noastre naţionale: să fim stăpâni deplini, mândri şi puternici, în această ţară, a noastră, prin suferinţe de veacuri, — în această ţară: pământ al făgăduinţei pentru toţi streinii pripăşiţi de prin toate colţurile lumii.

Astfel e uşor de înţeles de ce adevăraţii români îl iubesc cu acea dragoste care nu începe în cuvinte, precum e tot atât de uşor de înţeles campania împotriva lui Octavian Goga.

Doborându-l, ei ştiu bine că răpun cu el pe un falnic străjer al sufletului românesc.

Dar pe zi ce trece noi vedem mai puternic de partea cui va fi isbânda. Ce-i semănat cu credinţă trebue să rodească. Scrisul lui Octavian Goga e o credinţă, deaceea a lui va fi isbânda. Ce-a crezut acum 25 ani, când a luat întâia oară condeiul în mână, a crezut în 1911 şi crede şi astăzi în 1924.

Iată ce credea în 1911: „In viaţa popoarelor luptătoare scriitorii au fost şi vor rămânea avantgarda care deschide bătălia. Scrisul lor e trâmbiţa fermecată prin care se propagă aspiraţiile unui neam. In sufletul lor larg ei cuprind şi plămădesc durerile mari ale mulţimei. Ei sunt reprezentanţii celor mai avansate credinţi şi din ţinuta lor trebue să se desprindă idealitatea luptei unui popor. Cu ochii sorbiţi de un chip, care pluteşte departe, ei merg înainte şi drumul lor e fără cotituri. Ei au numai popasuri, întoarcerei n'au. Ei sunt apostoli, nu vameşi. Ei predică nu fac târg.

Transacţiile la masa verde le săvârşesc politicianii cu conştiinţa elastică, în vreme ce scriitorii durează între pământ şi cer puntea de aur pe care străluceşte sufletul unui popor. In vremile de bătălie, ard focuri în noapte pe culmea munţilor. Aceste focuri — un simbol al vegherii neadormite — sunt în frământarea unui neam: scriitorii". (O. Goga: Insemnările unui trecător. Arad, 1911).

Iată ce crede azi, în 1924: „Opera de lămurire a opiniei publice, noi o începem de pe acum, cu persistenţa şi metoda cu care ne-am obişnuit să combatem toate escrescenţele morbide. Pornim cu sete în această bătălie nouă şi oricâte insulte se vor prăvăli asupra noastră, vom avea tăria să înfigem condeiul ascuţit în toate rătăcirile, conştienţi că apărăm patrimoniul ideei naţionale, de care ne leagă sbuciumul unei vieţi". (O Goga: Ţara Noastră din 15 Iunie 1924).

Patrimoniul ideei naţionale! Iată crezul lui Octavian Goga, iată sbuciumul întregei sale vieţi.

Nimeni n'a vibrat mai puternic pentru această idee şi nimeni n'a apărat-o cu mai multă căldură şi strălucire ca dânsul.

Prin ea, el este al nostru, al scriitorilor care avem o sacră moştenire de dus mai departe: limba şi cântecul românesc; el este al slujitorilor lui Dumnezeu care au de apărat altarele şi credinţa strămoşească; el este al ostaşilor, care cu sabia în mână stau de veghe la hotarele ţării; el este al învăţătorilor care zi de zi, modeşti şi în singurătate, pregătesc sufletul generaţiilor viitoare; el este al nostru, al acelor pentru care pământul acestei ţări ne va fi uşor când vom dormi într'însul.

In numele acestor servitori ai Patriei, în numele tutulor Românilor, noi, îi strigăm lui Octavian Goga, din toată inima noastră: să trăiască întru mulţi ani pentru fericirea acestei ţări şi pentru mândria scrisului românesc.

Al. T. Stamatiad

Cronica Militară.

Inaintarea ofiţerilor. Una din problemele cele mai grele şi mai gingaşe pe care are să le deslege legiuitorul militar, este cea privitoare la înaintările în armată.

Nu numai la noi, ci în toate oştirile, nici o lege nu a dat loc la discuţiuni mai aprinse, la studii mai numeroase şi la propuneri mai variate, ca legea de înaintare.

In principiu ori ce sistem de înaintare: alegere, vechime, selecţiune este bun.

Toată greutatea stă însă în modul cum se aplică. Din această cauză, nu există în lumea întreagă o armată, unde să se fi rezolvat în mod complect prin lege, chestiunea înaintărilor.

Ce este mai curios, armata germană înainte de războiul mondial nici nu avea o asemenea lege; înaintările făcându-se conform uzului şi a unei vechi tradiţii. Cu toate acestea nu a existat şi nu există o armată în care chestiunea înaintărilor, să se fi efectuat într'un mod mai normal, cu mai puţine frecări şi mai cu seamă cu mai puţine nemulţumiri din partea corpului ofiţeresc, ca în armata germană.

Dacă la noi ofiţerul ar avea o bună stare materială, care să-i asigure traiul zilnic în condiţiuni onorabile şi fără griji; dacă moralul său ar fi ridicat prin consideraţie din partea şefilor, găsind dreptate când i se cuvine, atunci prin o educaţie militară îngrijită, ar fi lesne ca ofiţerii să fie convinşi că, *cariera armelor este un apostolat* şi nu un mijloc de a ajunge la anume situaţiuni

Atunci Corpul ofiţeresc s'ar identifica uşor cu principiile din Organica militară, care spun că înaintarea nu trebuie considerată ca o răsplată pentru anumite merite, ci numai ca *un mijloc pentru complectarea cadrelor în diferitele grade ale erarhiei militare.*

Cum însă nevoile armatei cer, ca în fiecare grad să nu ajungă decât elementele cele mai destoinice; este evident că în mod normal ofiţerii meritoşi vor beneficia de această nevoie a armatei, şi că prin urmare răsplata le va veni de la sine, însă *nu ca un drept personal.*

Din această cauză, *reclamaţiuni în chestiuni de înaintare, nici nu ar trebui să existe.*

Şi pot să adaug că până la ultimul războiu, cam astfel se petreceau lucrurile în oştirea noastră.

Astăzi totul s'a schimbat. Trebuie să o mărturisim fără nici un înconjur:

Ofiţerii nu mai consideră cariera lor ca un apostolat, ci aproape fiecare nu vede în ea decât un mijloc de a ajunge cât mai repede la o anumită situaţiune, şi dacă nu izbutesc, sau rămân nişte nemulţumiţi care veşnic sunt preocupaţi de grija reclamaţiilor, s'au părăsesc armata.

Şi cum să nu fie astfel, când întreprinderile particulare, deschid largi porţile lor, ademenind cu tot soiul de recompense materiale, elementele cele mai valoroase din armată.

Dacă la aceasta se mai adaugă în special faptul că greutăţile vieţei sunt atât de mari, încât mulţi din ei duc un trai de mizerie, că din partea a multor şefi nu mai găsesc aceiaşi dreptate, aceiaşi consideraţie şi aceiaşi conştiinţă ca în trecut, de unde derivă implicat multe nedreptăţi, atunci lesne se va înţelege de ce astăzi, o educaţiune militară ori şi cât de îngrijită ar fi ea, nu mai este în stare să convingă pe tineri că armata este un apostolat, şi că prin urmare ofiţerii nu trebuie să considere înaintarea ca o răsplată pentru munca şi meritele lor personale.

Iată de ce dela războiu încoace, nemulţumirile şi ca consecinţă reclamaţiunile în chestiuni de înaintare, s'au înmulţit în mod considerabil, fără ca şefii să fie în stare a le rezolva şi este de mirare că acei care au răspunderea conducerei armatei, rămân nepăsători şi nu se ocupă mai de aproape de această gravă chestiune, căutând mijloace de îndreptare.

Care ar fi sistemul de înaintare cel mai potrivit pentru armata noastră.

Pe lângă cele arătate mai sus, având în vedere că noi, ca toţi latinii suntem în general de un individualism exagerat, care se manifestă prin aceia că fiecare are despre sine o idee mult mai mare decât este în realitate; mai ţinând seamă şi de faptul că nu s'a u descoperit încă balanţe perfecte pentru lucrurile materiale, ne cum când este chestiunea să se cântărească şi aprecieze aptitudinele omeneşti, ne putem da seama că tocmai în materie de înaintare, fiind chestiunea ca un om (şeful) să aprecieze pe semnul său (inferiorul se vor comite foarte adesea ori—cu voie sau fără voie—erori, (după) cum greşesc şi cele mai perfecţionate balanţe, mai cu seamă când greutatea corpurilor este mică). Din contra, când greutatea lor este mai mare, atunci şi erorile sunt mai puţin probabile.

Iată de ce şi în chestiunea înaintărilor, cu cât aprecierile şefilor se vor face asupra unei masse mai mari — adică asupra unui număr mai mare de ofiiţeri —, cu atât este de presupus că şi greşelile săvârşite de acei care fac asemenea aprecieri, vor fi mai mici.

Cred dar că sistemul de înaintare cel mai potrivit pentru armata noastră ar fi:

a) Vechimea pentru toţi cei ce-şi îndeplinesc în mod normal serviciul şi sunt în stare să conducă unitatea superioară gradului în care se află.

b) Eliminarea pentru cei lipsiţi de aptitudini sau relele purtări.

c) Majorarea de vechime aplicată la toţi acei ofiţeri care termină în anumite condiţiuni diferite şcoli speciale, şcoala de război, sau se găsesc în serviciul de Stat Major.

Bine înţeles că această majorare de vechime nu se va acorda decât acelor ofiţeri, care posed şi calităţile sufleteşti indispensabile pentru un şef şi care se vor constata cu ocazia serviciului zilnic al ofiţerului *la unitatea sa.*

Prin acest mijloc întinerirea cadrelor — adică ocuparea fiecărui grad prin elementele cele mai destoinice — este asigurată, deci interesele instituţiei satisfăcute.

In acelaş timp, norma de înaintare, aplicându-se în mod egal la o serie de ofiţeri care se găsesc în aceaşi situaţie — adică la o masă mai mare — există toate garanţiile pentru o mai dreaptă apreciere şi ca consecinţe mai puţine nemulţumiri.

Dar pentru înaintare la gradul de colonel şi general, absolvirea unor şcoli în anumite condiţuni, serviciul constiincios şi priceput la unităţi, aptitudini speciale pentru serviciul de stat major etc. nu mai sunt suficiente.

La asemenea ofiţeri, aptitudinea de a conduce trupele pe câmpul de luptă este calitatea principală ce li se cere şi care urmează să fie apreciată.

De oarece în timp de pace, situaţiunea cea mai reală şi care se apropie mai mult de starea de război, sunt *manevrele cu trupe de toate armele*, ele trebuesc să formeze partea hotărîtoare pentru asemenea grade.

De şi glonţul inamicului lipseşte, totuşi pe câmpul de manevră, în mijlocul zgomotului produs de puşti, mitraliere, a bubuitului tunurilor, etc.; atunci este momentul psihologic cel mai prielnic pentru şefi să constate şi aprecieze dacă cel propus la înaintare este în stare să ia *hotărâri* judicioase şi la timp şi dacă le poate duce la bun sfârşit.

Rezultă dar, că pentru gradul de Colonel şi General, probele cele mai edificatoare asupra aptitudinelor în vederea înaintărei, trebuie să fie *cât mai numeroase manevre, executate cu trupe de toate armele.*

Evident, calităţile morale ale unor asemenea ofiţeri vor

rezulta din întreaga lor carieră şi în special din modul cum ştiu să instruiască şi să conducă ofiţerii ce se găsesc sub ordinele lor.

In armata noastră însă de la război încoace, adică timp de 6 ani, nu s'au mai făcut de loc manevre. Şi nu s'au mai făcut pentru simplu motiv, că nu se puteau face, armata fiind lipsită de toate.

Astăzi chiar pentru manevre se cer tot soiul de legături, mijloace de comunicaţiuni, semnalizări, etc. de care nu avem aproape de loc.

Sunt dar în tot dreptul să mă întreb dacă Colonelii si Genaralii care au fost înaintaţi în aceşti din urmă 6 ani, posedă în adevăr aptitudinele necesare şi dacă în general toţi şefii armatei nu au perdut obişnuinţa de a comanda, de oarece nu au mai avut ocaziunea să ia parte la manevre.

Şi dacă lucrurile se petrec astfel în timp de pace, ce ne poate aştepta în caz de război?

General Alevra.

Cronica politică.

Cu toţii mereu în spre stânga? — Un important ziar olandez ocupându-se de noua lege a minelor, citează următoarele cuvinte din scrisoarea adresată la 9 Iunie de D-l ministru Tancred Constantinescu Asociaţiunei industriaşilor de petrol.

«Drepturile de posesiune individuală a societăţilor nu sunt în armonie cu timpurile actuale».

Şi, discutând această socialistă şi comunistă declaraţiune, importantul ziar olandez conchide că: «se impune cea mai mare prudenţă în învestirea capitalurilor străine».

Ce însemnează aceasta?

Aceasta însemnează că în ceeace priveşte contestarea şi desfiinţarea dreptului de proprietate individuală, — străinătatea crede că ţara noastră poate fi pusă alături de bolşevizata Rusie. Şi nici nu trebue să ne mire o astfel de părere, de vreme ce un ministru al ţării, adică un om cu răspundere declară într'un glas cu cei mai aprinşi socialişti: proprietatea individuală nu mai este în armonie cu timpurile actuale.

Negreşit, că nu pierd din vedere că în cazul de faţă declaraţia D-lui ministru al industriei este îndreptată nu atât împotriva proprietăţii individuale în genere, ci mai ales împotriva tendinţelor societăţilor străine de a pune stăpânire pe importantele noastre bogăţii petrolifere. — Vreau adică să spun că putem găsi o circumstanţă uşurătoare pentru D-l ministru, dacă ne gândim că declaraţia de mai sus a fost făcută mai mult pentru a se justifica aşa numita «naţionalizare» a subsolului României.

Şi atunci?

Atunci, ar urma că în România numai pentru străini, proprietatea individuală este contestată de guverne, iar nu şi pentru Români. Şi încă ceva: Numai proprietatea individuală a subsolului este socotită în nearmonie cu timpurile actuale, — proprietatea solului rămânând şi de aci înainte trebuincioasă şi respectată.

Din nefericire însă lucrurile nu prea stau astfel. In orice caz, fapt sigur este că străinătatea nu prea vrea să creadă că la noi proprietatea individuală, de orice natură ar fi ea, şi faţă de oricine, s'ar bucura de vreo trainică garanţie. Intr'altfel, nu ne-am putea explica următoarea ştire publicată de un ziar din Capitală:

«Negustorii angrosişti din România, întorşi din America, spun că în ţările de dincolo de ocean exproprierea din România este privită ca o confiscare a pământurilor rurale ca şi în Rusia, şi de aceia negustorii americani ezită de a încheia tranzacţii comerciale cu România».

Şi nici nu poate să ne pară exagerată această ştire, pe câtă vreme ştiut este că nicăieri, în afară de Rusia, nu s'a mai făcut vreo expropriere asemănătoare cu cea dela noi. De altfel, mai acum un an, la Paris găsindu-se un foarte însemnat factor al guvernului a şi declarat cu mândrie către un redactor al lui *Le Temps:* «Noi Românii am realizat reforma agrară cea mai îndrăzneaţă din lume». Şi este cred nu se poate mai întemeiată această afirmare, căci la noi exproprierea nu s'a făcut nici după o «justă», nici după o «prealabilă» despăgubire.

Dar fapt şi mai vrednic de luat în seamă, este că nici pe părţile lăsate după această expropriere nu se ştiu siguri actualii proprietarii rurali. Şi nu este nicidecum neîndreptăţită această a lor îngrijorare.

Mai întâi, cei ce au făurit noua constituţie s'au şi ferit de a mai statornici, că măcar de aci încolo, proprietatea este şi rămâne «sfântă şi inviolabilă». — Ea este după noua noastră constituţie, numai *garantată.*

De altfel, — cine, vrând să nu-şi fure singur căciula, poate să creadă că la noi, după grozava spărtură făcută, biata proprietate mai poate fi, dacă nu sfântă şi inviolabilă, cel puţin garantată, — pe câtă vreme ştiut este că, după însăşi mărturisirea făcută de ministrul Agriculturei, — în ţara noastră, din cei un milion patru sute de mii plugari fără pământ, nu s'au putut împroprietări prin recenta uriaşe expropriere de cât patru sute de mii? Poate cineva crede că stau resemnaţi aceşti nespus de numeroşi ţărani, rămaşi fără pământ şi după această expropriere, după urma căreia atâţia alţii au căpătat pe nimic pământ?

Dar, chiar dacă am admite că ei ar putea şi ar vroi să stea resemnaţi, — se pare că tot nu ar fi cu putinţă ca să dăinuiască o asemenea ideală stare de lucruri. — Şi când spun aceasta, mă gândesc la neînduplecabilele cerinţe ale luptelor electorale, cerinţe născute şi stârnite numai prin aplicarea votului universal. De altfel, cine

nu a observat că în fruntea programului plănuitei dar nerealizatei fuziuni era pusă la cale „desvoltarea proprietăţii ţărăneşti"? — Putem noi să vedem în acest punct de program alceva de cât germenul şi primejdia unor noi exproprieri?

Dar nu numai citind programele partidelor, poate cineva să tragă nădejde de noi exproprieri. Chiar şi în constituţie se pot găsi dovezi, că nici actualii proprietari rurali nu sunt prea mult garantaţi. Aşa, de pildă, iată ce citim la art. 17:

„In afară de expropriere pentru căile de comunicaţie, salubritate publică, apărarea ţării şi lucrări de interes militar, cultural şi acele impuse de interesele generale directe ale Statului şi administraţiilor publice, *celelalte cazuri de utilitate publică vor trebui să fie stabilite prin legi votate cu majoritate de două treimi*".

Vra să zică astăzi nici nu se mai spune ca la 1864, când în Cameră s'a declarat solemn: De aci încolo proprietatea rămâne sfântă şi inviolabilă. Astăzi se spune cam fără înconjur: Alte noi exproprieri sunt cu putinţă, dar ele *vor trebui* să fie stabilite prin legi votate cu majoritate de două treimi. Cu alte cuvinte: Astăzi proprietatea, deşi garantată, este totuşi veşnic *expropriabilă*. Sau, vorba D-lui D. Drăghicescu, senatorul, care în a sa scriere *Partide Politice* şi *clase sociale* spune:

„Devenind din sacră şi inviolabilă, — ceva relativ şi profan, noţiunea proprietăţii devine tot mai mult proprietate socială, ceeace nu implică numai de cât colectivism, cu atât mai puţin comunism. Proprietatea socială rămâne în fond tot individuală, şi capătă doar caracterul *expropriabilităţii* în toate cazurile, când necesităţi de echitate şi de pace socială şi internă o vor cere cu persistenţă".

Înţelegeţi?

Proprietatea a devenit astăzi socială, dar ea nu a încetat de a rămâne tot individuală, căpătând doar caracterul expropriabilităţii, în toate cazurile când.... curat, vorba lui Caragiale: Caracterul proprietăţii întru nimic nu s'a schimbat; s'a modificat doar pe ici pe colo în părţile esenţiale.

Şi acum o altă întrebare: In folosul cui se ţine această cumplită ameninţare mereu spânzurată deasupra dreptului de proprietate? Negreşit că numai în folosul celor de jos; — sau mai lămurit: numai în folosul celor socotiţi şi dovediţi ca mai neputincioşi. Căci, astăzi Statul faţă de cei de jos tot mai mult tinde să imiteze pe mamele, care încălzesc la sânul lor şi favorizează tocmai pe copiii cei mai neputincioşi, cei mai nevrednici şi chiar cei mai răi. In orice caz, fapt sigur este că astăzi Statului nici prin gând nu-i trece să poarte grije de cei cari, consumând mai puţin de cât produc, ajung să intre în posesiunea vreunei averi. Dimpotrivă astăzi toată grija Statului se îndreaptă numai în spre cei cari, consumând mai mult decât produc, sunt veşnic văzuţi cu mâinile goale şi cu ochi plânşi.

Şi tendinţa aceasta se accentuiază tot mai mult, pretutindeni. Aşa, de pildă, de curând în Franţa noul prim ministru, D-l Herriot a mărturisit în cameră că: «Va desfiinţa impozitele de consumaţiune şi în locul lor va pune sarcini pe cei care posedă». Şi aceasta mărturisire o însoţeşte D-l Herriot de făgăduiala unor foarte largi «asigurări sociale», care să absoarbă cam vre-o trei miliarde anual. Şi tot aşa este şi în Anglia, unde guvernul D-lui Mac Donald a trecut legea, în virtutea căreia lucrătorii să nu plătească nici o chirie, în timpul când fabricile stau închise. Şi tot acolo, din cauza şomajului, mai mult de un milion de lucrători sunt anual întreţinuţi de stat, adică de «posedanţii» asupra cărora Statul aruncă sarcini tot mai grele.

Ei bine, şi la noi se pare că se împinge cu putere în această direcţie. Şi lucru cam curios este, că într'unele privinţe am şi întrecut străinătatea. Aşa, de pildă, cine nu ştie că în afară de exproprierea, socotită de un actual ministru drept «cea mai îndrăzneaţă din lume», noi am avut pentru un moment şi impozitul progresiv pe capital? Cine nu ştie că acest impozit progresiv pe capital, echivalent cu o confiscare, care la noi a fost cu atâta uşurinţă votat mai acum trei ani de către trecutul guvern, — a fost respins în Elveţia cu o sută de mii voturi contra nouă sute de mii? Cine nu ştie că în Franţa ziarul *Le Temps*, comentând această respinsă încercare a socialiştilor elveţieni, o numeşte «o tentativă ne mai auzită»?

Dar nu numai în favoarea lucrătorilor sunt inventate aceste mereu sporite reforme sociale. Ele sunt făcute şi pentru înmulţirea şi îndestularea clasei funcţionarilor. Căci nu cred că greşesc dacă afirm că democraţia este sinonim şi cu biurocraţia. In orice caz, fapt sigur este că pretutindeni, tendinţa este să se tot înmulţească biurourile, inspectoratele, directoratele şi ministerele, — nu atât pentru a se răspunde unor reale trebuinţe, cât mai ales pentru a se căpătui puzderia atâtor «intelectuali», cari, nevroind să facă aiurea o muncă productivă, stau cu toată a lor greutate numai în spinarea statului, adică în spinarea celor care posedă.

Pe scurt dar, pretutindeni tendinţa este să se dea: noi sarcini, noi griji celor cari posedă, — şi noi uşurări, noi asigurări celor care nu posedă. Despre desvoltarea spiritului de prevedere, despre economisire, nici vorbă astăzi.

Idealul ar fi ca cei de jos să fie: toţi cu burse, toţi asiguraţi, toţi la băi gratuit sau în colonii şcolare, toţi în slujbe, toţi întreţinuţi pe socoteala celor de sus. Căci, ne asigură D-l Drăghicescu:

«Înţelesul tuturor acestor prefaceri democratice pe terenul economic, inspirate de noţiunea echităţii sociale, şi care coincide cu sensul profund al orientărei evoluţiei omenirii moderne, este: *ca să se poată realiza, nu egalitatea absolută între oameni, ci egalizarea* perfectă a condiţiunilor şi a şanselor de desvoltare pentru

toţi membrii societăţii, indiferent de clasă. Dacă evoluţia progresivă poate fi efectul concurenţii, al spiritului de întrecere, apoi ca concurenţa să fie cinstită, trebueşte ca şi la curse, ca punctul de plecare să fie acelaşi pentru toţi, şi nici un avans sau privilegiu să nu se admită pentru nimeni.

„Deci, evoluţia democraţiei şi a justiţiei sociale, se poate sintetiza perfect în această formulă: *egalitatea condiţiunilor* şi *şanselor de desvoltare şi de manifestare pentru toţi*. Moştenirile, cu tot cortegiul lor de consecinţe, inegalităţile situaţiilor sociale, politice şi economice, care sunt obstacole serioase împotriva egalizării şanselor, sunt ecouri ale inichităţilor medievale, pe care evoluţia socială ce se desemnează tot mai pronunţat, le va respinge din organizaţia societăţilor moderne".

De cât, o întrebare se impune: Este oare cu putinţă să se realizeze o muncă spornică încordată şi productivă într'o societate în care la fie-ce pas se pune în discuţie, se zdruncină, se ameninţă şi se calcă în picioare dreptul de proprietate?

„Marele resort al civilizaţiei — observă Faguet — şi al societăţii moderne, este proprietatea. Mi se pare însă că nu trebue să zicem: Proprietatea e marele resort. Trebue să zicem: *Dorinţa de proprietate* este marele resort. Numai ea, dorinţa de proprietate, nu te adoarme, nu te lasă să dormi ea te aţâţă şi îţi ţine încordate şi neadormite toate calităţile intelectuale, şi te împinge energic în spre munca susţinută şi continuă. Ea face slujba de aţâţător, de îmbolditor, de *tonic* de virtute însănătoşitoare şi de factor de civilizaţie.

„Proprietatea este rezultatul îndoelnic, contestabil, atacabil în partea rea, rezultatul unui instinct, care este excelent, şi al unei sforţări, care este atât de folositoare, în cât, fără ea, nu ar exista nimic alteeva de cât o apă stătătoare. Ea se justifică, nu prin cei cari o posedă, ci prin cei cari năzuesc în spre ea. Ea se justifică, nu prin ceeace este ea, ci prin ceeace a creat-o. Ea se justifică, contrar afirmărilor socialiştilor, *prin însăşi origina sa*, iar nu prin ceeace este ea în sine. Ea se justifică, nu prin scopurile sale, ci prin faptul, că ea este un scop".

Acesta este veşnicul adevăr, pe care veşnic ar trebui să-l aibă dinainte cei, cari visând fac pe hârtie admirabile planuri de reformă socială. Toate aceste fragede planuri se prăbuşesc, îndată ce sunt puse la încercare în aspra lume a nemilostivelor realităţi. Căci, de când e lumea, şi pretutindeni omul nu a fost şi nu este acea ideală fiinţă, care, şi lipsită fiind de orice interes personal, să vrea totuşi să muncească numai sub îmboldul unei năzdrăvane emulaţiuni a virtuţilor.

M. Mihăileanu
Profesor, Piteşti

RECENSII

C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. II, Buc.

„E totdeauna foarte greu să povesteşti exact o campanie şi sânt încredinţat că, dintre toate ramurile istoriei, istoria militară este poate cea mai nesigură“ „(E. Denis). Cuvintele profesorului dela Sorbona, care s'a ocupat de unele dintre cele mai însemnate evenimente moderne, exprimă un adevăr aproape elementar astăzi, când întâmplările din viaţa unui popor se leagă adeseori de fapte petrecute foarte departe, peste mări şi peste ţări. Însuşi părintele istoriei şi al etnografiei, Herodot, simţise această greutate şi pentru a istorisi războiul dintre Greci şi Perşi se vede nevoit să-şi arunce ochii asupra tuturor ţărilor din basinul răsăritean al Mediteranei, până la India, unde se întindeau graniţele statului persan. Mai târziu, cu Romanii, istoria devine în adevăr universală. Polybiu o simte şi o spune lămurit. Iar de atunci şi până azi, ea a devenit din ce în ce mai mult universală. — Aşa se explică munţii de material istoric, care se adună în fiecare zi, şi raritatea operelor de sinteză.

Chiar un singur războiu, cum a fost al nostru, e aproape cu neputinţa de urmat în toate ramificările cauzelor lui şi a desfăşurarii faptelor concrete. Când te gândeşti că preludiul acestei conflagraţii, adecă războiul balcanic din 1912 a fost dorit de Austria şi aprobat de Germania şi Rusia, iar resultatele s'au întors cu totul împotriva dorinţelor Austriei, îţi dai seama că fenomenele vieţii moderne sânt aşa de complicate şi „integrate“, încât nici odată mai mult în vremurile noastre, „ceeace e neverosimil poate deveni adevărat“.

De aceea, e cu atâta mai mare meritul acelora care se încumetă să descurce firul aşa de încâlcit al unor evenimente ca războiul mondial. D-l C. Kiriţescu şi-a luat asupra-şi greaua sarcină de a povesti „războiul pentru întregirea României“, folosindu-se de materialele care sânt până azi accesibile.

Din capul locului, gândul nostru se îndreaptă spre partea diplomatică, necunoscută încă. Ultima lucrare a lui Ribot, care aruncă atâta lumină asupra celor ce se petreceau pe frontul de apus şi care ne arată că chiar fapte capitale, cum a fost lupta dela Marna, s'au desfăşurat altfel de cum ne-am închipuit, ne dovedesc că în penumbra şi mai ales în umbra războiului sânt încă sumedenie de cause esenţiale, pe care cu greu sau niciodată nu le vom dibui, — şi poate tocmai de acelea a atârna rezultatul. Cei care îşi aduc aminte de semeţia mai mult decât jignitoare cu care Wilhelm II a vorbit armatei noastre după Mărăşeşti şi văd în publicaţiile streine sforile care se trăgeau tocmai atunci în spatele nostru, simt şi azi un fior faţă de latura incalculabilă a ticăloşiei omeneşti

Cu atâta mai mult, lăsând pe seama viitorului descurcarea tuturor ițelor, ochii noștri se întorc cu setea de a vedea spre planul întâi al dramei, adecă spre frontul dintre Siret și munți, unde s'a produs epica ciocnire dintre noi și năvălitori. Aci nu mai poate fi ambiguitate. In față ne sta unul dintre cei mai mari generali ai epocei, cu armata care rupsese toate fronturile spre răsărit și miazăzi. Iar în față îi sta frontul român, organisat de gen. Cristescu în valea Siretului și de gen. Averescu în munți. Desfășurarea dramei în momentul decisiv este descrisă de autor cu mult nerv și ceeace bucură mai mult sufletul, cu obiectivitate. (Cei care au cetit descrierile parțiale ale luptei și au văzut cu ochii lor lanțul tranșeelor) își dau seama că istoricul n'a cruțat nici o osteneală spre a se apropia de adevăr. (Mai sânt însă unele fapte, pe care le cunoaștem din povestirea orală a gen. Cristescu și care credem că vor ieși la iveală din hârtiile rămase pe urma cinstitului suflet care a fost Comandantul și autorul principal al biruinței dela Mărășești, pentru ca acel mare episod de războiu să fie povestit cu toată întregimea cuvenită, punând alături de lumină și unele umbre).

In totului tot, povestirea acelui mare fapt de arme este cu adevărat emoționantă. Criticii militari vor adăoga observațiile lor pe măsură ce documentele vor eși la iveală. Studiile de istorie politică vor arăta umbrele groase ale nemerniciei dela periferie, în contrast cu marea lumină din câmpul Mărășeștilor dar cititorii sânt și vor fi și în viitor recunoscători, istoricului care le-a dat cu un moment mai de grabă cea dintâi expunere complectă a războiului pentru întregire.

S. M.

Sever Zotta: Despre Neamul Cantemireștilor

„Revista Arhivelor" publică, în numărul întâi, un articol de d-nul Sever Zotta „Despre neamul Cantemireștilor".

Lumini vii și noi ni sunt date asupra acestui neam. Deși articolul e interesant, sunt însă chestiuni de amănunt pentru care sângele meu se simte gata de harță. Voi cuteza aci să mă acaț de Directorul Arhivelor Statului din Iași.

Incep duelul, civilizat de oarece e duel; amical de oărece acel director îmi este prieten.

Intâi. Autorul ni arată că Dumitru Cantemir a spus despre tatăl său Constantin Vodă (în „Vita Constantini Cantemyri") c'ar fi fost însurat întâia dată cu Anastasia, nepoata de frate a domnitorului Grigore Ghica. Și fiindcă această căsătorie a avut loc în 1646, iar „Domnul Iorga a *relevat* (ce *revelație*) că Grigore Ghica n-a domnit de cât abia la 1660", d-l. Zotta nu mai are încredere în afirmația aceasta.

Dece? N'a spus Dumitru Cantemir despre tatăl seu că s-a căsătorit *în timpul domniei lui Ghica*, ci numai *cu nepoata lui Ghica*. S'au poate d-l. Zotta îl crede pe Grigore Ghica prea tânăr în 1646 pentru a avea o nepoată bună de măritat? Pe ce s'ar sprijini? Tatăl lui Grigore, Gheorghe Ghica era pe atunci un om foarte bătrân — o spun toți cronicarii — și putea deci avea o nepoată de fiu în vrâstă de măritiș.

N'avem așadar dece să punem la îndoială spusele lui Dumitru Cantemir.

Al doilea. Acelaș Constantin Vodă Cantemir, după moartea Anastasiei (de ciumă) s'a însurat a doua oară cu Ruxanda Gane. Desbaterea intră în familie.

D-l. Sever Zotta zice, reproducând vorbele lui Cantemir, că această Ruxanda „unica totius familiae remanserat" și că, prin urmare, Găneștii de astăzi sunt „altă familie de cât cei din 1540"!!! (In 1540, d-l. Zotta

nu tălmăceşte, că Găneştii au omorât pe Ştefăniţă Vodă zis Lăcustă, faptă ispăşită de ei prin înfierarea tuturor cronicarilor, timp de două veacuri).

Cum? Pe de o parte însuşi d-l. Zotta afirmă că **nu ştie** cine este această Ruxandă, dintr-al cui neam se trage — iar pe de alta d-l. Ghibănescu (Miron Costin III), precum şi subsemnatul (Pe aripa vremii) arătăm descendenţa Găneştilor de azi din cei de atunci, şi cu toate aceste înseamnă că *Ruxanda se trăgea*, iar *noi nu ne tragem* din boerii de-acum patru veacuri?

Ce logică mai e şi asta?

Dar chiar, dacă D-l Zotta ar fi dovedit descendenţa Ruxandei din omorâtorii lui Vodă Lăcustă — ceia ce nu face — încă nu înseamnă că s'a stins neamul.

„Unica totius familiae remanserat" nu înseamnă că s'a stins neamul gănesc. Inseamnă că Ruxanda era singură la părinţi, fără fraţi şi surori, poate fără unchi şi mătuşă, aşa încât rămăsese, biata fată, singură, unica din familie. Din familie, nu din neam. „Familiae, non stirpe".

C. Gane

Kyra Kyralina de Panait Istrati. — „Dece Istrati, născut la Braila din mamă româncă, n'a scris româneşte?" a întrebat cineva.

Fiindcă, în principiu, dacă scria româneşte, mucezia cartea în librărie. Iar dacă, din întâmplare, găsea cititori — puternicul lui talent ar fi putut înfăptui şi minunea aceasta — numărul acestor cititori români ar fi fost prea restrâns.

In scrisul lui Istrati se mişcă unda universală a dragostei, care trece peste toate graniţele, peste toate timpurile. El vorbeşte oamenilor de pretutindeni şi de totdeauna. Pentru a fi auzit cât mai departe şi de către cât mai mulţi, a ales limba cea mai răspândită.

Iată pentru ce a scris franţuzeşte.

Bate, în cartea aceasta, un vânt de veşnicie.

Locul şi timpul se pierd în ceaţă. «Pecetea vremii» este atât de ştearsă, încât n-o recunoaşte. E azi, e eri, acum o sută de ani, o mie când?

Cadrul e oriental. Dar care Orient? A lui Abdul-Hamid şi a lui Kemal-Bey? sau a lui Thomas Hoppe? — Parcă ai sta de vorbă cu Hassan Paşa şi cu Mavrojeni. Dar poate a lui Homer... Ţi se pare uneori că atingi cu cotul pe Achile şi Patrocle!

Amănuntele sufleteşti în schimb umplu toată cartea. Suferinţe, bucurii, nădejdi, îndoieli. Oameni. Răi, buni, şireţi, naivi — egoişti!

Prin pătrunderea în adâncul mizeriei omeneşti, s'ar putea compara cu Gorki. Dar cu «O mie şi una de nopţi» după cum s-a spus — nu! Acolo totul este fantezie şi aici totul adevăr. Acolo zbori cu gândul în lumea închipuirii, aici trăeşti cu oameni care trăiesc, suferi cu ei, plângi cu ei, iubeşti cu ei.

Cartea aceasta descrie scene uneori penibile, deseori violente sau josnice — e doar omenirea care se zvârcoleşte — nici odată însă obscenitatea nu-şi află locul nicăeri. E o pudoare sufletească de care «realiştii» ar putea ţine socoteală, spre cel mai mare bine al lor şi-al nostru, al cititorilor.

O comparaţie se impune brutală:

Ingraşi pământul slab cu baligă şi creşte grâu şi flori.

Te înfunzi, ființă plăpândă, în scârboșenia vieții și ești din ea mai tare și mai bun.

Cartea lui Panait Istrati — opera lui, căci o prevedem toată — asta este.

Un strigăt de revoltă împotriva nedreptății din lăuntru, cea care vine de nu se știe unde — firea, de care nu raspundem fiindcă n'am vrut-o și — împotriva nedreptății din afară, cea care vine din toate părțile dela oameni, dela societate — acea societate pe deoparte putredă, pe de alta neîndurătoare, egoistă în totdeauna.

Prins în hora fatală a firii predestinate și-a omenirii rele, bietul oropsit se sbate, caută o ieșire, întinde brațe neputincioase spre a cuprinde o rază măcar de frumos, de ideal, de virtute; însă cu cât dorește și s'avântă, cu atâta ele îi scapă, prăbușindu-se în nimic și odată cu dânsele se prăbușește și el, tot mai mult, tot mai adânc, tot mai trist.

Și aici se înfăptuește minunea. Din toată halucinația asta zmintită, în loc să nască ură, naște iubire.

Autorul a trecut el însuși în viață prin toate durerile, prin toate sărăciile, prin toate înjosirile care formează gama mizeriei omenești, și astăzi, din înălțimea acestui piedestal de martir, scuturat de patimi, privește omenirea de sus, învăluind-o în sufletul lui iertător cu dragoste și milă.

Firește, e ceva sublim în această concepție... ceva așa, cum a fost odată, de mult, departe, când umbla la cot cu pescarii din Palestina umilul Nazarinean! —

C. Gane.

Almanahul graficei române.—Craiova, Tipografia soc. „Scrisul românesc" 1924

S'au adunat la Craiova câțiva oameni de bine care au, în cel mai înalt grad, tocmai ceea ce lipsește mai mult în zilele noastre de materialism gros, entuziasm.

Cum se descurca ei, nu-i întreabă de sigur nimeni, dar este fapt că există la Craiova societatea „Prietenii științei" în frunte cu d. Laugier, că apar „Arhivele Olteniei" sub direcția d-lui prof. C D. Fortunescu, că ființează o societate „Scrisul românesc" sub conducerea d-lui Em. Tătarescu.

„Almanahul graficei române" este un minunat volum, cartonat, de 130 pagini, demn ca hârtie și litere de tot ce apare mai bun în edițiunile bogate din București.

D-l V. Molin consacră mai multe articole secretelor artei tipografice.

D-l Fortunescu face o istorie a tiparului în țările românești până la începutul veacului al XVIII-lea. A strâns aproape tot ce s'a publicat la noi în această chestiune și a grupat materialul într'o expunere de o claritate și rânduială perfecte. Meritul d-sale este cu atât mai mare, cu cât n'a dispus decât de cărțile din propria sa bibliotecă, Craiova neavând o bibliotecă în felul aceleia de la Academia română.

Îi atrag atenția asupra studiului d-lui N. Drăganu despre „cea mai veche carte Rakoczyană" (în anuarul Institutului de istorie națională din Cluj I (1921—2) p. 161 și urm.)

Fie-mi îngăduit a aminti că Bistrița n'a fost întemeiată la 1497 (p. 95). Am arătat că exista la 1494.

Mare serviciu s'ar aduce istoriei țării, dacă în fie care reședință de județ s'ar găsi oameni care să facă pentru colțul lor ceea ce au întreprins d-nii Fortunescu, Laugier, Dinculescu și cei grupați în jurul lor la Craiova, pentru Oltenia.

I. C. Filitti.

REVISTE

Viața Românească în ultimul său Nr. are aerul să reporțeze „C. L.“ conținutul lor prea „istorico-filologic“. O Revistă nu poate fi decât oglinda timpului. Nu Convorbirile sunt de vină dacă, după ce s'au făcut cu un Eminescu, Creangă și atâția și atâția alții, azi — când literatura bună e mai rară — publică și studii de altă natură.

Dar recensentul V. R. datu-și-a seama că tocmai și numărul acesta, în afară de romanul în continuare al D-lui Minulescu, cuprinde așa de puțină literatură? Ne mulțumim a întreba: a cui e vina??

Archivele Olteniei, sub priceputa direcție a D-lor Laugier și Fortunescu, cu fiecare număr nou capătă tot mai mult aspectul unei serioase reviste de interes general, depășind cu mult cadrul unei foi provinciale. Studiul d-lui I. Filitti despre „Banii și Caimacanii Olteniei“ constitue o foarte interesată pagină de istorie contimporană, în care seriozitatea documentării nu este în dauna expunerii clare și curgătoare. Bogate, ca întotdeauna, sânt reproducerile de documente și comunicările privitoare la Oltenia.

Cultura, sub forma sa de mozaic linguistic, continuă a fi numai parțial pe înțelesul tuturor. Deseori se dau în limbi streine articole cari ar interesa, poate, și pe români. Ce rost are publicarea lor, fără nici un rezumat pe înțelesul obștesc? Să se îndemne și bătrânașii la învățarea limbilor minoritarilor? N'ar trebui revizuit planul inițial al acestei atât de costisitoare întreprinderi oficiale?

In Nr. 4 de semnalat: G. Vâlsan, Valea superioară a Prahovei; E. Kühlbrandt: despre covoarele din Biserica Neagră din Brașov (în nemțește).

„Buletinul Institutului Economic“ an. III. No. 4 ne dă o limpede conferință a D-lui Horia Maniu asupra „Unificărei monetare“, un studiu asupra „Industriei și politicei marei finanțe“ de P. N. Panaitescu, împreună cu o cronică bogată în fapte și cu o abundentă bibliografie economică.

FAPTE

Monumentele noastre în faţa străinătăţii. In „Revue des deux mondes“ din 11 Iunie a. c. Charles Diehl, în urma participării la Congresul de bizantinologie din Bucureşti, ne împărtăşeşte „impresiile sale din România“. După amabilităţile de rigoare, asupra bunei primiri de care s'au bucurat oaspeţii streini, arheologul francez ne dă o privire generală asupra principalelor noastre monumente. Incepe prin a lăuda giuvaerele monăstireşti din Bucovina, despre care ne-a vorbit, cu mult înainte şi în termeni şi mai calzi, un alt învăţat cu reputaţie mondială, *Strzygowski*, căruia însă nu i-a fost dat să ia parte la Congresul de artă bizantină, pe care totuşi el, mai mult ca oricare, a pus-o în evidenţă.

Despre celelalte monumente Ch. Diehl vorbeşte cu multă laudă, atingând chiar şi chestiunile rămase încă nelămurite de cercetătorii români.

Astfel menţionând picturile din biserica Domnească Sf. Neculae din Curtea de Argeş, asupra cărora s'au ivit la noi aşa de încordate discuţii, deşi fără a examina mai de aproape datele produse şi pe cari le crede „souvent hypothétiques ou insuffisantes“, atribue frescele „sans hésiter“ mişcării de renaştere a artei bizantine din veacul al XIV-lea, considerându-le chiar ca un capo-d'operă al acestei vremi.

Mai puţin categoric este în privinţa descoperirei din sarcofagul „qui contenait *peut-être* les restes du fondateur de l'Eglise“. Nici interesantele giuvaeruri ale voevodului nu sunt mai deaproape caracterizate, de cât că au suferit influenţa occidentală, neprecizându-se originea lor.

Impresiile se termină printr'o entusiastă descriere a Monăstirii Horezu „qui est *peut-être* le plus beau de toute la Romanie“.

In cuprinsul României mari de azi multe alte monumente sânt, cu siguranţă, mai măreţe şi mai frumoase ca ctitoria lui Constantin Brâncoveanu; pentru noi însă Horezul rămâne primul monument de seamă cu care se inaugurează adevărata „artă românească“ despre care, până aci, greu se poate vorbi, din cauza preponderenţei influenţelor streine.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea

Septembrie

1 9 2 4

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

52118

M. S. REGELE ŞI AVRAM IANCU

Neşterse vor rămânea din inima poporului român zilele de 31 August şi 1 Septembrie, în care s'a serbătorit în prezenţa Suveranului şi a Familiei Regale o sută de ani dela naşterea eroului naţional, Avram Iancu.

La mormântul din Ţebea M. S. Regele a rostit aceste cuvinte, care au fost întîmpinate cu cele mai însufleţite aclamaţiuni din partea marei mulţimi de popor adunat din toate părţile României întregite:

„Cu înaltă însufleţire am venit împreună cu „Familia Mea, spre a Ne închina, împrejurul „legendarului gorun a lui Horia, la mormântul „lui Avram Iancu, Marele luptător pentru drep- „turile naţionale.

„Mi-a fost dat Mie, întâiul Rege al României „întregite, să vin aici şi să consfinţesc încheierea „unui lung şi dureros proces istoric, în care era „vorba de revindecarea celor mai elementare „drepturi de viaţă naţională şi de demnitate ome- „nească a celui mai vechiu şi mai numeros popor „din ţara aceasta, care pe lângă o muncă cin- „stită, dăduse din sânul său stăpânitorilor de pe „vremuri atâţia ostaşi viteji, atâţia generali ves- „tiţi, ba încă şi un mare Rege.

„Ai murit chinuit pe roată, tu, neînfricatule „Horia cu ai tăi. Iar tu, viteazule între viteji,

„*Avram Iancu, închis-ai ochii rătăcitor pe dru-*
„*muri, singur numai cu fluerul tău, cu sufletul*
„*întunecat şi nemângâiat, pentrucă îţi vedeai zā-*
„*dărnicită ţinta luptelor tale.*

„*Şi totuşi jertfa voastră erà sfântă, căci*
„*dreptatea s'a făcut, îndeplinindu-se înţeleapta*
„*vorbă a poporului: Apa trece, pietrele rămân.*

„*Credinţa în suflete, răbdarea în muncă şi*
„*cinstea în viaţă, au adus această biruinţă a*
„*voastră, iubit popor al Munţilor Apuseni. Păs-*
„*traţi cu sfinţenie aceste frumoase virtuţi. Atâtea*
„*veacuri de impilare n'au putut şterge de pe faţa*
„*voastră dârza şi îndărătnica mândrie a unei*
„*rase pline de putere, care-şi aşteaptă acum o*
„*bună stare bine meritată. Ştiu câte greutăţi aţi*
„*îndurat, şi de aceia dragostea şi grija Mea părin-*
„*tească pentru îmbunătăţirea vieţii voastre mate-*
„*riale şi culturale vă este pe deplin asigurată*".

„*Şi acum, întocmai precum la Putna lui Ştefan*
„*cel Mare făcui un călduros apel către toţi fiii*
„*Ţării, pentruca mână în mână să desăvârşim*
„*organizarea şi întărirea Statului în România*
„*întregită, tot aşa în faţa umbrelor acestor eroi*
„*naţionali ai Munţilor Apuseni şi ai întregului*
„*românism, mă îndreptez cu dragoste şi stă-*
„*ruitor către toţi, îndemnându-i să se gândească*
„*mereu la greaua răspundere ce apasă asupra*
„*generaţiei noastre şi la datoria imperioasă ce*
„*avem de a fi cinstitori şi credincioşi marilor*
„*jertfe ce s'au făcut în luptele din trecut şi din*
„*zilele noastre pentru dobândirea drepturilor*
„*naţionale.*

„*In acest fel vom păşi cu toţii, într'o sfântă*

„unire, la marea muncă pentru îndeplinirea des-
„tinelor Ţării, după dorinţele întregei suflări
româneşti.

„Aşa să ne ajute Dumnezeu!“

Iar în vârful muntelui Găina, unde s'a sfinţit cu această ocaziune o cruce de piatră în amintirea luptelor lui Avram Iancu în anii 1848—1849, M. S. Regele, primind defilarea unui batalion de vânători de munte, i-a pus numele de *„Avram Iancu“*, răsplătind astfel nedreptăţile ce suferise acest mare Român şi viteaz Căpitan din partea foastelor stăpâniri şi adresă ostaşilor aceste înălţătoare cuvinte:

„V'am adunat azi aici pe frumosul colţ al
„Ţării Moţilor, stropit de sângele atâtor eroi, cari
„au luptat şi cari au căzut pe câmpul de onoare
„pentru ceeace le era totdeauna lucrul cel mai
„sfânt — iubirea de neam — spre a cinsti pe cel
„mai mare dintre eroii acelor timpuri grele de
„luptă, făcând ca numele lui să fie în veci în
„amintirea scumpei Mele armate. Am ales bata-
„lionul de vânători de munte din Abrud, pentru
„a da unei trupe din România întregită numele
„de Avram Iancu. Pentru voi este o mare cinste
„şi sunt sigur că veţi şti să vă arătaţi totdeauna
„demni de numele acestui mare erou. Voi ştiţi
„cine a fost Avram Iancu. El a luptat şi a suferit
„pentru ideea întregirei poporului român. Amin-
„tirea lui este încă vie în toată ţara şi mai ales
„în colţul acesta unde el singur cu moţii săi a
„a ştiut să reziste trupelor ungare, împiedicân-
„du-le de a pătrunde în aceste văi. Să sădiţi adânc
„în inimile voastre calităţile acelora cari au con-
„dus la biruinţă şi să urmaţi pilda acestui erou“.

RUINELE CETĂŢII NEAMŢUL

— NOTE DE DRUM —

— Pe unde suntem, şofer?

— Ajungem acu în Târgul-Neamţu.

De trei ciasuri automobilul alerga cu iuţeala unei căderi în prăpastie. Numai în vre-o două locuri — la o cotitură bruscă a şoselii şi pe o porţiune de mult nereparată — a mânat mai domol. Incolo, tot timpul, goană întinsă, fie că mergeam pe drum bătut, fie că încălecam pe suprafeţe de petriş proaspăt, nemăcinat. Frunzişul pomilor şoselii se prefăcuse în valuri de verde fluid. Până şi munţii din zare, cu toată depărtarea lor, nu se puteau ţine mai de loc de sborul maşinii şi rămâneau şi dânşii continuu înapoi. Impresiile năvăleau în aşa învălmăşală, încât probabil de asta nu mi-am dat îndată seama de regiunea în care ajunsesem, cu toate că drumul nu-mi era necunoscut.

Acum recunosc peisagiul din preajma Târgu-Neamţului. In fund se desenează colina la poalele cărora vegetează istoricul orăşel. Câţi-va chilometri străbătuţi şi dânşii pe nerăsuflate ne aduc lângă barieră. De aci şoferul consimte să meargă mai încet şi să parcurgă strada principală într'un tempo de defilare solemnă.

Intâiu un prolog de căsuţe modeste, ca de sat. Pe urmă te întâmpină de-odată case mai pretenţioase, unele putând să figureze cu cinste chiar în capitale de judeţ. Pe dreapta, gardul grădinii publice lasă să se zărească în aleia centrală partere geometrice şi grămezi de podoabe, ca pe suprafaţa unui tort de jubileu. Numai puţin şi ajungem în cartierul dughenelor, care nu se deosebeşte prin nimica de al celorlalte târguri din Moldova. Vine piaţa, de unde trebue să apucăm

la stânga, pentru a lua drumul Agapiei, — ținta călătoriei noastre. Cotim și trecem îndată podul de peste Ozana, pârâul care curge pe subt stânca cetății și pe care l'a cântat Bolintineanu în cunoscuta lui poezie, știută de toți copiii din generația mea.

De aci mașina ar vrea din nou să sboare, dar, când ne așteptam iarăș la o plecare năpraznică, motorul își dă repede duhul și încremenim pe loc. Șoferul ne asigură cu superioritate că e vorba numai de câte-va minute. Dar clipele trec numeroase, iar albia timpului se lărgește ca o baltă stagnantă. Cobor să văd la fața locului: șoferul demontase aproape toată mașina și după înjurăturile sale era vorba de ceva mai grav. Nici pomeneală să putem porni mai înainte de-o oră-două, în cazul cel mai fericit.

Caut să omor timpul și să 'ndulcesc necazul. Și cu ce-aș fi putut mai bine, decât să caut o priveliște frumoasă cu care să-mi abat sufletul de la preocupările practice? Fac câți-va pași înapoi și îmi proptesc mânele pe balustrada podețului de pe Ozana. Soarele apunea. Apăsat de o masă grea de nouri, împrăștia raze de lumină congestionată, înroșind încendiar casele care veneau în bătaie. Era ceiace se chiamă popular: se uită soarele 'napoi. Dar după puțin, pojarul s'a stins subt copleșirea norilor care au acoperit complect focarul de lumină, nu fără a se colora ei înșiși de dungi roșiatice, din ce în ce mai vagi.

Acum e seară,—seară prematură, dar nu lipsită de farmec.

Imbrățișez vasta priveliște, deslușită în toate amănuntele, deși lumina diminuase. Superb tablou de frumusețe naturală căruia așa de mult îi ridică prețul o cunună rară în țara noastră: silueta unei cetăți în ruine, în locul unde colina se încheie cu zarea depărtată!

Cetisem nu de mult esseul filosofic al lui Simmel, intitulat: filosofia ruinilor. Cugetătorul german, mort de puțină vreme, explică filosoficește melancolia ruinilor. In ele se zugrăvește lupta dintre legile naturale ale materiei, care trag în jos greutățile fizice și năzuința omului de-a înălța în construcții arhitectonice materia rebelă.

In spectacolul unei ruine se vede triumful legilor fizice asupra omului, învingător o clipă, dar până la urmă înfrânt.

Explicaţia lui Simmel, desigur ingenioasă, lămureşte poate melancolia ruinilor, nu însă şi grandoarea lor. Compar tocmai în clipa asta măreţia cetăţii dărăpănate cu o biserică aşezată în vale, care se ridică întreagă, proaspăt văruită, strălucitoare. De ce aceasta din urma nu are nici pedeparte grandoarea cetăţii?

Probabil fiindcă mărturiseşte că mâna omului se ocupă continuu de dânsa, şi nu dă răgaz nici o clipă legilor materiei să-şi săvârşească opera de distrugere.

Pe când la cetate sunt secole de când omul a părăsit lupta, de când legile fizice nu mai întâmpină nici o împotrivire, şi totuş, cu toată puterea lor nimicitoare, n'au isbutit să şteargă fapta omului, care a înfruntat gravitaţia fizică, ridicând pietrele într'o construcţiune care se'nalţă încă în văzduh! S'a dărăpănat doar atâta cât trebue pentru a ne asigura că nimeni nu se mai îngrijeşte de cetate, că natura fizică are câmpul liber de acum înainte... Dar a rămas atâta cât ajunge să ne convingă, că omul a fost atât de puternic, încât intervertirea pe care a adus-o legilor naturii poate să dăinuiască multă vreme chiar după ce nu mai face strajă înaintea lor.

Şi mai spune încă ceva cetatea în ruine, mai eloquent de cât orice cronică: mai spune că biruinţa omului asupra naturii nu este de ieri-alaltăeri, ci mult mai depărtată şi mai veche. Conştiinţa puterilor noastre se încarcă cu-o lungă tradiţie de mândrie. Şi poate chiar cu o teamă care sporeşte măreţia trecutului: aceia că opera noastră, a acelor de astăzi, nu va resista poate ravagiilor vremii în măsura în care a isbutit să reziste aceia a înaintaşilor noştri.

Aceste reflecţii şi altele care se îmbulzeau pe delături m'au făcut să uit „accidentul" care mă adusese şi înlemnise pe pod. Aproape nu auzeam nici paşii drumeţilor care sunau din când în când pe scândurile punţii. Nu m'am întors nici atunci când mi-a părut că se opreşte cine-va la spatele meu. De data asta se punea însă capăt contemplării mele, fiindcă nu s'a făcut prea mult aşteptată vocea bucuroasă a şoferului:

— Puteţi să poftiţi, maşina e gata..... şi vă rog să iertaţi de întârziere...

Temându-mă de cine ştii ce interpretare neroadă, am rezistat să-i spui adevărul: că fusesem foarte mulţumit...

Agapia, Iulie 1924 **I. Petrovici**

SENINĂTATE

In noaptea grea ce creşte şi-asupra-mi s'a lăsat
Cu svonuri năbuşite de tunet depărtat
Şi cu sclipiri dinţate de fulgere albastre —
Se sbat nepotolite gândurile-mi sihastre...

Departe mi-eşti şi totuşi aproape mi te simt:
Uşoară ca parfumul pe care-abiă-l presimt —
Gingăşă ca zefirul ce susură agale —
Şi dulce cum e seara în ţări orientale.

De atâtea ori, în ceasuri de veghe şi de dor,
Mi-ai răsărit în minte, balsàm alinător, —
Se aplecai sfioasă la masa mea, pe când
Inlănţuiam imagini ce-mi scăpărau în gând.

Se luminà odaia, portretele sticliau,
Perdelele, ca prinse de vânt, se'nfiorau
Şi'n vraja ce-miratà-urmà sà se înbine
Orice ungher, în tainà, îmi glăsuià de tine...

Tu poate dormi acuma... Cu fruntea mângâiată
De aripa tăcerii, cu faţa 'ntretăiată
De umbră şi lumină, topită 'n dulce lene,
Te văd surâzătoare cu visul între gene.

Cum stai aşà cu minte, cu mânile de floare
Sub tâmpla ce svâcneşte în tresăriri uşoare,
Asupra ta veghează, înfiarat şi mut,
Tot sufletu-mi ce râde şi plânge nevăzut,

O, dormi, o dormi, curată ca zările marine,
Pierdută'n feeria poveştilor senine...

Aş vrea să nu te doară — nici când—iubirea mea,
Să treci neştiutoare alăturea de ea,
Chiar dacă-ar fi ca ochii-mi de plângeri să se stingă.
Şi'n trupul meu înghetul final să se prelingă..

Să-ţi fie lină viaţa şi troenită'n flori,
Să-ţi râdă fericirea în ochii visători,
Să-ţi cânte bucuria pe buze totdeauna,
Aşa cum cântă seara când se iveşte luna...
. . . . . .
Din noaptea grea ce creşte şi-asupra-mi s'a lăsat
Cu svonuri năbuşite de tunet depărtat
Şi cu sclipiri dinţate de fulgere speriate—
Trimit să te vegheze gândirile-mi curate...

George Dumitrescu

MĂRITE MONUMENTE.

Ascunse 'n adâncimea bătrânilor păduri,
Strânse 'n văiugi de munte, la vaduri ori strâmturi,
Mărite monumente, clădiri de vechie artă,
Din viaţa care trece fugarnică, deşartă,
Voi singure rămase ca vie mărturie
A unui timp de jale şi cruntă bărbăţie,
Mai răsăriţi pe fondul întunecat şi trist,
Ca visurile unui evlavios artist!
Mi-s dragi a voastre ziduri şi turnul cel înnalt
Cu discuri verzi, albastre ori galbene de smalt,
Pe-a căror feţe lucii la soare strălucesc
Cerbi, lei, grifoni şi zimbri de un desemn grotesc,
Mi-s dragi a voastre trepte, măreţele portale,
Ferestrile tăiete în arcuri ogivale,
Prin care abia lumina sfioasă când străbate,
Impinge umbra deasă sub bolţi întunecate.
Pe ziduri se înşiră picturile murale,
In care Voevodul şi Doamna ţării sale,
Domniţele plăpânde ori ctitorii bătrâni
Ţin drepţi, blânzi şi cucernici, biserica pe mâni.
Aici Sânta-Marie pe tronu-i de mărire,
Aici Martirii, Sfinţii de post şi umilire
Slăbiţi, în strălucirea bogatelor vestminte,
Evangeliştii, solii cereştilor cuvinte,
Mântuitorul jalnic suind spre Golgota
Ş'apoi urcat la ceriuri în măreţia sa.
Iar dincolo Infernul arzând în foc şi'n pară
Prin care-un chip de înger din înălţimi coboară

Ca fulgerul, el singur punct mai strălucitor
In haosul acestui tebel îngrozitor.
De sgomot şi de spaimă se teme pasul meu
Să tulbure tăcerea din somnul ei cel greu;
Dar obosit de aceste vedenii orbitoare,
Prin ceaţa de tămâie s'aude, mi se pare,
Jos, bocetul de moarte ieşind din adâncimi,
Sus, armonia unor cântări de serafimi.
Biserica se umple apoi de un freamăt, iar
O mistică lumină venind de la altar,
Aprinde 'n orice unghiuri răsfrângeri de cristaluri,
Smaralde şi topazuri, rubinuri şi opaluri,
Şi umbrele alungă din orişicare colţ.
Ca să întreacă munţii, pilastri, arcüri, bolţi
Şi tâmpla cea săpată în arabescuri fine
Se 'nnalţă sus, în focul aprinselor lumine,
Şi crucea aurită în slăvi atinge norii.
Atunce se deschide mormântul plin de glorii,
Mulţimea dă năvală, lung clopotele sună
Văzduhul străbătându-l... Evlavia străbună
A vremilor de aur mai străluceşte iară
Ca Lazăr ce învie din morţi a două oară!

Alexandru Naum

GOLDONI ŞI FRANŢA[1])

In Noembrie 1918, în seara după intrarea victorioasă a trupelor Italiene la Trento şi Trieste în urma marei victorii de la Vittorio Veneto, — în vreme ce delegaţii italieni, austrieci şi germani semnau la Villa Giusti armistiţiul care punea capăt unui războiu aşà de lung şi de straşnic; — eu plecam dela Neapole spre Roma, hotărât să renunţ la onorabila dar greaua sarcină ce-mi încredinţase Ministrul Instrucţiunii, de a înfiinţà şi organizà învăţământul limbei şi literaturii italiene la Universitatea din Dijon, unde guvernul francez mă numise *Professeur agrée* şi unde bunul meu prietin Henri Hauvette ţinea să mă fi dus — mai degrabă decât la Toulouse unde guvernul francez mă poftise la început — şi unde eu aş fi preferat să mă duc, graţie apropierii de Spania visurilor mele şi tradiţiunilor sale trubadurice.

După opt luni de călătorie în Rusia: dela Finlanda la Caucaz, dela Polonia la Urali; după ce străbătusem oceanul îngheţat artic, marea Nordului, Anglia dela Montrose la Southampton şi Franţa dela Le Havre la Modane; ajuns în sfârşit la Neapole printre ai mei, simţeam cu adevărat nevoia să-mi odihnesc puţin sufletul meu care „cu persoana lui se obosise atâta“, în acele călătorii nepreväzute. La Neapole mi se ofereau două catedre: de italiană şi de filologie romanică la *Istituto Superiore femminile Suor Orsola Benincasa*, — aşà încât puteam să petrec un an la mine acasă — pe ţărmurile încântătoare ale golfului minunat unde s'a născut mitul sirenelor — fără preocupări materiale; şi acolo să aştept în toată liniştea, ocupându-mă cu studiile de predilecţie, clipa când s'ar restabili comunicaţiile cu

[1]) Din cursul ţinut la Universitatea din Bucureşti în anul 1922—1923.

România pentru ca să reiau lecţiile mele la această catedră, de unde fusesem smuls într'un ceas aşà de jalnic de nenorocire.

Plecam deci spre Roma, hotărât să renunţ la onorifica sarcină, cu nădejdea că ministrul s'ar fi convins de argumentele mele. Dar dânsul—simpaticul bătrân—era aşà de vesel de fulgerătoarea isbândă dobândită de armatele italiene, aşà de sigur că aş fi primit, aşà de convins de nevoia de a se strânge legăturile culturale cu naţiunea soră, încât nu-mi dete răgazul nici chiar să vorbesc. Mă luă aproape cu sila în automobilul său, voi să-l însoţesc să fac cu dânsul oarecare vizite de etichetă, mă prezentă la toţi ca viitorul profesor de italiană la Universitatea din Dijon, voi să fiu cu dânsul la masă, se arătă atât de gentil cu mine, încât n'avui îndrăsneala să-i mai spun hotărîrea mea, şi sfârşii prin a primì. Plecai îndată. Vestea armistiţiului francez o aflai pe când treceam Alpii. Un colonel italian ne-o spuse într'o franţuzească foarte stricată, dar radiind de fericire şi cu lacrimile în ochi. Şi pe dată, în trenul acela de italieni şi de francezi, fu peste tot numai o îmbrăţişare, numai o strângere de mână frăţească, numai o discuţie nervoasă şi veselă: în vreme ce la ferestrele celor mai umile colibe se iveau lumini ca să sărbătorească vestea că pacea se întorsese în sfârşit să domnească printre oamenii plăcuţi Domnului. A doua zi dimineaţa ajunsei la Dijon, şi, după ce am fraternizat cu populaţia care părea ca înnebunită de bucurie şi am cântat şi eu pe nerăsuflate *la Madelon de la victoire*, îmi începui vizitele pela Biblioteci şi cercetările pentru cursul ce mi-l propuneam să-l fac la Universitate. Imi propuneam să vorbesc despre veacul al XVIII-lea care rămăsese puţin cam în afara studiilor mele şi despre relaţiunile care se scurseseră în vremea aceea între Italia şi Franţa; dar erà pentru întâia oară când se ţineà la Dijon un curs de italiană, şi din nevoia lucrurilor trebuii să fac un curs general asupra acelui veac, atingând numai deabià raporturile dintre cele două literaturi. De almintreli o norocoasă descoperire la *Bibliothèque de la Ville* îmi rechemă pe dată atenţia asupra temei ce mi-o propun s'o tratez în aceste prelegeri şi hotărîi să profit de acel an de şedere în Franţa ca să adun tot materialul necesar

pentru un studiu asprua lui *Goldoni şi Franţa* ce l-aş fi putut scrì când m'aş fi întors în România. Norocoasa descoperire fu aceea a o sută şi mai bine de volume legate elegant în piele de culoare castanie şi cu aureli discrete, dar toate având stema nobilului lor posesor. Un colecţionist, cam maniac se vede, care avusese strania dar pentru mine preţioasa idee de a pune să se lege împreună nişte fascicole de câte douăzeci sau treizeci de pagini fiecare, tipărite cu caractere minuscule şi conţinând textul tuturor comediilor, farselor, ballettelor şi *levers de rideaux*, care, vreme de ani şi ani de zile s'au reprezentat seară cu seară la *Théâtre des Italiens*, şi care mă puneau în situaţia de a puteà scrie după documente extrem de rare şi de preţioase, istoria acelui teatru ce prezintă încă atâtea puncte obscure. Cevà mai mult, *Bibliothèque de la Ville* posedà colecţiile aproape complecte ale revistelor teatrale şi literare din vremea aceea pe când Goldoni erà în Franţa, aşà încât mi-erà cu putinţă să mă slujesc de dările de seamă şi de criticile teatrale, care, după fieşte care primă reprezentaţie a comediilor lui Goldoni, erau făcute în jurnalele şi în revistele vremei, şi anume în *Journal des Savants*, în *Mercure de France* (care, se poate ca cetitorul nici nu bănueşte că datează de pe la 1762 epoca sosirii lui Goldoni la Paris), în *L'année littéraire*, *Les spectacles de Paris*, *Les spectacles de Fontainebleau* şi în sfârşit în *Dictionnaire des Théâtres* operă foarte preţioasă de confruntare, de informaţie şi de control.

Folosind aceste documente, până acum nepuse de nimeni la contribuţie, şi cu ajutorul *Mémoires*-lor pe care Goldoni le tipărì în 1787, voi povestì într'o zi, (dacă îmi va fi îngăduit să mai fac câteva cercetări în bibliotecile pariziene) istoria lui Goldoni în Franţa, împărţind materia în subiectele ce urmează:

I. — Cultura franceză a lui Goldoni mai înainte de plecarea lui în Franţa. — Franţa şi Francezii cum îi vedeà el mai înainte de a-i cunoaşte de aproape. — Cunoştinţele ce le aveà despre limba franceză mai înainte de a se duce în Franţa.

II. — Motivele plecării lui în Franţa. — Primele impresiuni franceze până la sosirea lui la Paris. — Nereuşita lui la *Comédie italienne*. — Ce era pe vremea aceea *Comédie italienne*. — Ce comedii ale lui Goldoni

au fost recitate, care au fost numai reprezentate, care au fost publicate. — Criticile revistelor literare contimporane.

III. — Goldoni parizianul. — Interesul său pentru reînoirile edilitare şi înfrumuseţarea oraşului. — Goldoni observator al obiceiurilor pariziene. — Viaţa literară a lui Goldoni la Paris. — Goldoni şi Diderot. — Goldoni şi Rousseau. — Poziţia sa în lupta dintre Gluck şi Piccinni.

IV. — Goldoni şi isvoarele franceze ale teatrului său. — Examen comparativ al isvoarelor în parte.

V. — Traducătorii francezi ai lui Goldoni. — Isvoarele goldoniane ale comediei franceze pe vremea şederii lui Goldoni în Franţa şi după moartea sa.

VI.—Influenţa franceză asupra producţiunii goldoniane posterioară plecării lui în Franţa. — E adevărat că acele comedii trimise la Veneţia de la Paris nu avură succes pentrucă ar fi pătrunse de gustul francez? — Cele două comedii franceze ale lui Goldoni, şi ce ne spun revistele vremii. — Izbânda lui Goldoni pe scena lui Molière.

VII. — Franţa şi francezii cum îi judecă Goldoni după ce i-a cunoscut acasă la ei. — S'a găsit rău Goldoni în Franţa? — O legendă care trebue înlăturată.

VIII. — Limba franceză a lui Goldoni. — Vizita la Rousseau. — Avea dreptate Rousseau? — Limba şi stilul celor două comedii franceze. — Fu criticată în Franţa franceza lui Goldoni? — Franceza scrisă de italieni dela Riccoboni şi Magalotti la D'Annunzio.

IX. — Goldoni critic literar al literaturii franceze contimporane. —

Deocamdată dau aci primul capitol, despre cultura franceză a lui Goldoni înainte chiar de a fi fost în Franţa.

Pe la 1760 Goldoni ducea o luptă aspră în Veneţia sa. Ca şi cum n'ar fi fost de ajuns dificultăţile pe care dânsul trebuia să le înlăture pentru ca să convingă pe comici să părăsească vechii „*concetti*", „*lazzi*" vulgari sau extravaganţi ai „comediei cu subiect" (*commedia a soggetto*) pentru a adoptă reforma sa care substituia părţile scrise improvizaţiei pe canavale complicate şi absurde; — doi autori: Chiari cu comediile lui exotice şi *larmoyantes*, şi Carlo Gozzi cu fantasticele lui „Fabule", ţinteau să-l sape din admiraţia publicului. Pamfletele, criticele, satirile la adresa lui Goldoni se înmulţeau. Publicul — atras de argumentele exotice (Persia, China, India, etc,) ale lui Chiari, de fantazia adesea poetică a lui Carlo Gozzi, şi de punerea în scenă fantastică şi bogată a acestora — începeà să golească sala Teatrului S. Luca şi să se ducă mai mult la cele două teatre rivale: la S. Angelo, unde tronà Chiari, şi la S. Samuele, unde

L'Amore delle Tre Melarance („Dragostea celor trei portocale") a lui Carlo Gozzi repurtă în fiecare seară un mai mare succes. Norocul nu se ridică prielnic marelui autor italian. Goldoni era mâhnit, văzând compromis rodul atâtor ani de luptă pentru a săvârşi reforma teatrului comic şi a da Italiei o comedie demnă de vremurile lui Molière. Răsunetul bătăliei necrezut de înverşunată trecu Alpii şi provocă în favoarea lui Goldoni intervenţia generoasă a marelui său admirator: Voltaire. Intr'o scrisoare a sa din 19 Iulie 1760, către marchizul Capacelli, Voltaire scriia vestitele versuri pe care aproape toţi susţinătorii lui Goldoni le repetau pe de-rostul în potriva asalturilor invidioşilor reputaţiei şi artei marelui artist italian, versuri ce fură pe dată publicate în *Gazzeta Veneta*, unde Gasparo Gozzi, fratele lui Carlo, rămânea credincios, — cu acel fin gust de savant umanist şi echilibrat, — marelui artist, împotriva căruia păreau îndreptate în acea tristă clipă toate forţele literare din Veneţia şi Italia:

Voltaire scriia:

En tout pays on se pique
de molester les talens;
de Goldoni les critiques
combattent ses partisans.

On ne savait à quel titre
on doit juger ses écrits;
dans ce procès on a pris
la Nature pour arbitre.

Aux critiques, aux rivaux
la Nature a dit, sans feinte:
Tout auteur a ses défauts,
mais ce Goldoni m'a peinte.

Versurile lui Voltaire aruncară paie peste foc şi reaprinseră polemica. Multe jurnale le reproduseră, unul le şi traduse. Goldoni, fără falsă modestie, răspunzând lui Voltaire scrise:

La gloria mia novella
soffrite, o malcontenti,
tacete, ove favella
l'oracol delle genti!

Dar versurile lui Voltaire nu puteau să schimbe mersul lucrurilor. Lui Goldoni, — care până atunci reuşise să învingă toate atacurile bizuindu-se pe favoarea publicului, — Carlo Gozzi îi opuneà concursul pe care acelaşi public îl dase piesei sale *L'Amore delle Tre Melarance*, adică unui basm pentru copii, versificat şi înscenat de dânsul pentru glumă.

„Pentru ca să scape de criticii cari voiau să-l ruineze „şi de antreprenorul care voià să-l istovească, se hotărî să „părăsească patria pentru un oarecare timp. Auzise vor- „bindu-se de o ţară, unde unei opere de geniu i se dà drep- „tate, unde pentru acela care meritä nu-i lipseà pâinea; „auzise de Franţa, de Paris. Dorinţa nu încă precisă trăià „de mult ascunsă în inima lui: pe la 1758 (28 aprilie), scriind „prietenului Cornet, care se duceà în Franţa, îi arătà dorinţa „de a fi cu dânsul.... Dorinţii îi urmă fapta. Cinevà vorbì „la Paris de autorul italian, poate chiar însuşi Cornet; elo- „giul lui Voltaire îi chezăşuì valoarea faţă de Francezi. Za- „nuzzi care conduceà comedia italiană la Paris încearcă „să traducă, sau mai bine să localizeze, càtevà comedii care „plăcură. Se opuneau Francezii cari erau împreună cu Ità- „lienii la *Comédie Italienne* din Paris; dar rezistenţele lor „fură învinse şi Zanuzzi, în numele gentilomilor Camerii „Regelui supraveghetori la spectacole, îl invità pe Goldoni să „vină la Paris pentru un oarecare timp şi să conducă tea- „trul italian: ambasadorul francez la Veneţia susţinù cere- „rea lui Zanuzzi, şi Goldoni primì invitaţia cu vădită bucurie". (Giulio Caprin, *Carlo Goldoni*. Milano, Treves, 1907. pp. 174—175).

Comedia cu care Goldoni îşi luă rămas bun dela Veneţia şi dela publicul său credincios dela teatrul S. Luca, fu aceea întitulată: *Una delle ultime sere di carnavale* şi face să ascultăm argumentul din însăşi gura lui, care ne vorbeşte despre ea în capitolul XLV, a părţei a II-a din *Mémoires* (ed. G. Mazzoni, Firenze, Barbèra, 1907, pp. 137 s. 99).

„Voici la derniere [1]) Piece que je donnai à Venise avant mon départ: *Una delle ultime sere di carnavale* „(La Soirée des Jours gras), Comédie Venitienne et allé„gorique, dans laquelle je faisois mes adieux à ma Patrie.

„*Zamaria*, fabriquant d' Etoffes, donne une fête à ses „confreres, et y invite Anzoleto qui leur fournissoit les dessin. „L'assemblée des fabricans représentoit la Troupe des Comé„diens, et le dessinateur c'était moi.

„Une Brodeuse françoise appellée *Madame Gâteau*, „se trouve pour des affaires à Venise: Elle connoit Anzoleto; „elle aime autant sa personne que ses dessins; elle l'engage, „et va l'emmener à Paris; voilà une énigme qui n'étoit pas „difficile à deviner. Les fabricans apprennent avec douleur „l'engagement d' Anzoleto; il font leur possible pour le „retenir; celui-ci les assure que son absence ne passera pas „le terme de deux années. Il reçoit les plaintes avec récon„naissance; il repond aux reproches avec fermeté. Anzoleto „fait ses complimens et ses remerciemens aux convives, et „c'est Goldoni qui les fait au Public.

„La piece eut beaucoup de succès; elle fit la clôture „de l'année comique 1761 „cet la Soirée du Mardi gras fut „la plus brillante pour moi, car la Salle retentisoit d'applau„dissemens, parmi lesquels on entendoit distinctement crier: „*Bon voyage*: *Revenez: N'y manquez pas*. J'avoue que „j'en étois touché jusqu'aux larmes".

„Melancolia care e nedespărţită oricărei părăsiri, care „aruncă o lumină de simpatie chiar şi asupra răului, când „soseşte ceasul în care ne îndepărtăm de el, — face să-i apară „frumoasă şi adorabilă toată acea lume care e pe punctul „să devină lumea sa trecută şi îndepărtată: asprul Vendra„min, din pricina acestei înduioşări, se schimbă în blândul „Zamaria: lupta pizmătareţilor tace, dragostea de ţară se „preface în dragostea pentru Domenica; mai norocos decât „Goldoni, Anzoleto izbuteşte să-şi ducă cu sine femeia iubită, „dar rămasul bun nu e totuşi mai puţin înduioşător decât „acela al poetului.

[1]) Păstrăm, firește, ortografia franceză a vremii.

Să uit țara asta? Țara mea cea mai iubită? Părinții mei? Scumpii mei prieteni? Nu e aceasta întâia oară când mă duc; și întotdeauna unde am stat, am purtat numele Veneției sculptat în inimă; mi-am adus întotdeauna aminte de îndatoririle, de binefacerile ce le-am primit; am dorit întotdeauna să mă mai întorc și cum m'am întors am avut întotdeauna o mare bucurie. Orice comparație pe care am avut prilejul să o fac, întotdeauna a făcut să-mi apară mai frumoasă, mai măreață, mai demnă de respect țara mea; și de câte ori m'am întors, am descoperit frumusețí și mai mari; și tot așà va fi și de astă dată, dacă mă voi hotărî să mă întorc. Mărturisesc și jur pe onoarea mea, că vorbesc cu inima sfâșiată, că nici-o ademenire, că niciun noroc pe care-l voi avea, nu va compensà durerea de a sta departe de acei ce mă iubesc. Păstrați-mi dragostea voastră, scumpi prietini, Cerul să vă binecuvinteze, vă o spun din inimă" (*Actul III. sc. XIII.*)

„Cetiți această comedie veselă" — conchide Caprin (*op. cit.*, p. 176) — „și veți băga de seamă, că acel care o scriià erà cât pe acì să plângă".

Parcă i-ar fi spus cineva lui Goldoni că n'are să se mai întoarcă niciodată, — că are să moară ca și Metastasio și Foscolo într'o țară străină, — că erà cea din urmă oară când mai treceà prin piața San Marco, — că n'are să se mai plimbe pe *Liston* printre vesela roire a damelor pudrate și printre sborurile porumbeilor, — că erà cea din urmă ceașcă de ciocolată ce o luà la *Florian* și că n'are să mai asculte sunetul clopotelor din clopotnița și *îngerul de aur*, nici n'are să mai vadă pe cei doi mauri bătând ceasurile pe „turnul orologiului". Puteà destul de bine să caute să se consoleze, gândindu-se la alte triste plecări și la alte vesele întoarceri. Parcă-l înștiințà cinevà în sufletul lui, că de astă dată plecarea erà fără întoarcere. Oamenii aceștia ai veacului al XVIII-lea se cunoșteau prea bine pe ei înșiși și cunoșteau și viața, pentru a-și face iluzii. Iubitori de confortul lor, leneși cu toate călătoriile lor și setea de aventuri, incapabili de afecte puternice și de hotărîri bărbătești; ei puteau să îndure cu bine, molatec și sentimental, îndepărtarea lor de țară, dar erau incapabili să renunțe la deprinderile lor, la conversația sau la partida de cărți de seară în tovărășia prietinilor lor, pentru a se aventurà într'o călătorie lungă și aventuroasă. Cumpătați, așezați, amabili și întotdeauna gata din pură amabilitate să recunoască drept

bună opinia aceluia care conversà cu dânşii şi să nu măsure laudele nici chiar celor cari nu meritau; fricoşi mai ales în ţară străină de a jicni opiniile mai plăcute, – oamenii aceştia fugeau de atitudinile hotărîte, de gesturile curajoase, sau mai rău, violente: îmbrăcaţi în atlas, pudraţi, pieptănaţi cu o grijă complicată, lor le erà frică ca nu cumvà să-şi şifoneze hainele sau să-şi dezordoneze peruca. Işi iubeau şi ei — firește în felul lor — ţara; dar în marginile confortului lor. Metastasio care, deşi ar fi putut, prin poziţia sa materială nu numai asigurată dar şi înfloritoare, să se întoarcă şi să-şi revadă patria, rămase totuşi treizeci de ani la Viena, unde şi murì, — întotdeauna punând la cale o călătorie în Italia, pe care n'avù niciodată curajul să o săvârşească. Goldoni toată viaţa a suspinat după Veneţia, unde însă nu se mai întoarse niciodată. Surprins în Franţa de revoluţie, murì acolo aproape în mizerie, fără să-şi mai fi revăzut patria.

De aceea vorbele lui Anzoleto ne mişcă atât de mult; în ele e concentrată toată dragostea de ţară, de care erà în stare inima unui om al veacului al XVIII-lea.

Intâia oară când Goldoni vine în atingere cu literatura franceză (şi firește cu literatura teatrală) este la Pavia în 1722 în biblioteca profesorului şi protectorului său, Francesco Lauzio:

„1722.—M. Lauzio étoit un Jurisconsulte du plus grand mérite. „Il avoit une Bibliotheque très-riche; j'en étois le maître „comme je l'étois de sa table..... Je profitai beaucoup de la „Bibliotheque du Profeseur.... Je ne m'arrêtois pas toujours „sur les textes de la Jurisprudence, il y avoit des tablettes „d'une collections de Comédies anciennes et modernes, c'étoit „ma lecture favorite. Je me proposois bien de partager mes „occupations entre l'étude légale et l'étude comique pendant „le tems de ma demeure à Pavie.... Fouillant toujours dans „cette Bibliotheque je vis des Théâtres Anglois, des Théâtres „Espagnols et des *Théâtres François;* je ne trouvai point „de Théâtres Italiens. Il y avoit par-ci, par-là des Pieces „Italiennes de l'ancien tems, mais aucun *Recueil*, aucune

„*Colection* qui pussent faire honneur à l'Italie" (*Mém.*, I, 61—62).

De fapt, *Teatrul Italian*, publicat de Scipione Maffei nu eşì — cum ne face cunoscut Mazzoni în preţioasele lui note — decât pela 1723 — 25 la Verona, şi nu cuprinde decât Tragedii.

Cercetările ce le-am făcut cu multă sârguinţă, punând la contribuţie cele mai importante repertorii de bibliografie m'au dus la rezultate curioase şi neaşteptate. Mai întâi, dacă în Italia lipseau culegeri teatrale (mai cu seamă Comedii) nici chiar în Franţa pe la 1722 nu cam erau asemeni culegeri. De fapt, le *Théâtre François* publicat la Paris în 1625 nu cuprinde decât tragedii şi anume: *Le Trébuchement de Phaëton, La mort de Roger, La mort de Bradamante* (aceste două inspirate de *Furioso* al lui Ariosto) *Andromède delivrée* şi *Le foudroiement d'Athamas et la folie de Silène.*

O culegere, *Recueil de diverses pièces comiques, gaillardes et amoureuses*, există de pe la 1671 publicată la Bruxelles; dar calitatea pieselor ce le conţineà *(Les amants trompez; Le praticien amoureux; Le paète extravagant; L'assemblée des maistres d'hotel le jeur de la mycaresme; Le cavalier grotesque; L'apothicaire empoisoné)* nu trebui să-l intereseze prea mult pe Goldoni, sau cel puţin nu trebuì să-l intereseze din punct de vedere *literar*; chiar admiţând că volumul ar fi făcut parte din biblioteca lui Lauzio.

Totuşi trebuie să ţinem seamă de această colecţie, pentrucă prezintă câteva titluri (de pildă: *Le poète extravagant*) ce ne fac să ne gândim la unele comedii asemănătoare ale lui Goldoni (*Il poeta fanatico*), şi pentru acesta am crezut nimerit să arăt titlurile comediilor ce le cuprinde. In nici un chip nu putem spune cevà concluziv decât după ce vom fi examinat volumul, care acum e un *puim desiderium*, dat fiind raritatea sa şi imposibilitatea în care suntem de a ne îndeplinì cercetările noastre în Franţa.

Dar colecţia, care, fiind posedată de Lauzio, trebue să-l fi interesat în cel mai înalt grad pe Goldoni e aceea intitulată: *Le Théâtre de la foire ou l'Opera comique contenant les meilleures pièces qui ont été représentées*

aux foires de S. Germain et de S. Laurent (depuis 1713 jusqu'à 1734) Recueillis.... par MM. Le Sage et d'Orneval. Amsterdam, 1721—37.

Opera întreagă e în 10 volume şi despre dânsa se pot găsi însemnări mai desvoltate în Beauchamps, *Recherches sur les Théâtres*, III, pp. 332 sqq, şi inima-mi spune că de data asta sântem chiar în faţa colecţiei pe care Goldoni o avù în mână în biblioteca privată a lui Lauzio. Când ne gândim că cele dintâi volume eşiră în 1721, aşà încât pe vremea şederii lui Goldoni la Pavia (1722) ele reprezentau încă o noutate editorială, că în cursul aceluiaş an trebuiră să iasă la lumină şi alte volume, — se va vedeà că avem toată dreptatea de a nădăjduì de a fi nemerit.

Şi acum cele din urmă cuvinte, celor norocoşi cari au la dispoziţia lor marele biblioteci, bogate în fonduri antice necesare unei astfel de cercetări.

*

1737.—Lesage.—Goldoni cunoşteà mai înainte de a se duce în Franţa pe *Gil Blas* al lui Lesage, din care scoase o tragedie ce avù un succes restrâns: *Enrico, Re di Sicilia.* „Ma „premiere année de mariage m'avoit occupé, de manière que „je n'avois pas eu le tems de travailler pour la Comédie. „Il falloit pourtant donner quelque nouveautè *(sic)* pour l'hi„ver: j'avois ébauché à Gènes une Tragédie, j'en étois au „quatrieme Acte; je fis bien vite le cinquième; je changeai, „je corrigeai à la hâte, et je mis les Acteurs en état de „donner cette Piece au commencement du Carnaval.

„*Henri, Roi de Sicile*, èroit le titre de ma Piece, j'avois „pris le sujet dans le *Mariage de vengence*, nouvelle insérée „dans le Roman de Gilblas *(sic)*. C'est le même fond que celui „de *Blanche et Guiscard* de M. Saurin de l'Académie „Françoise; la Tragédie de l'Académicien François n'a pas eu „un grand succès, la mienne non plus; il faut dire qu'il est „des sujets malheureux, qui ne sont pas fait pour réussir" (*Mém.*, I, 229).

Sântem în 1737, adică cu 25 de ani mai înainte ca Goldoni să fi sosit în Franţa. *Le Mariage de vengence* se ceteşte în cartea IV, capitolul IV, a foarte cunoscutei *Histoire*

de Gil Blas a lui *René Le Sage* (1668—1747) dintre care două volume cuprinzând și nuvela de care ne ocupăm, apărură în 1715, iar al patrulea și cel din urmă în 1735 (Cfr. C. A. Sainte-Beuve, *Gil Blas par Le Sage*, în *Causeries du Lundi*, Paris, 1858, XII, 353 sqq.) cum ne informează Mazzoni în notele la ediția îngrijită de el din *Mémoires* ale lui Goldoni; și se prea poate ca după doi ani dela apariția ultimului volum să fi eșit la lumină și vre-o traducere italiană a nemuritorului roman. Nu-i nevoe așà dar să dăm lucrului acestuia o importanță excesivă, în ceeace privește cunoștința ce Goldoni puteà să o aibă despre limba franceză în acea epocă întru atât încât n'ar fi exclus că puteà să fi cetit nuvela în original. In ceeace privește tragedia lui Bernard Ioseph Saurin (1706—1783) e absolut exclus să se fi putut slujì de dânsa pentru piesa sa *Enrico, Re di Sicilia*, de oarece ea fu reprezentată pentru întâia oară la 27 Octomvrie 1763, în vreme ce al său *Enrico, Re di Sicilia* fu tipărit de Goldoni la Veneția în 1740; când o dădù în prezența fiului *Electorului de Saxonia*, așà cum reiese din *Prefața* la tomul XVI al ediției Pasquali și din studiul lui A. Belloni, *Intorno a una tragedia del Goldoni* (în *Raccolta di studi critici dedicati ad Alessandro d'Ancona*, Firenze, 1901, pp. 77 sqq.).

*

1750.—Corneille, *Le Menteur.*—Continuând cu despuerea *Mémoires*-lor, găsim subt anul 1750 o nouă mărturie în privința culturii franceze a lui Goldoni mai înainte de călătoria sa în Franța. E vorba de comedia *Il bugiardo* (Mincinosul) inspirată dela o reprezentație a lui *Menteur*, la care asistase la Florența (Iulie 1742) la un „Théâtre de société".

„Dans un tems où je cherchois des sujets de Comédies „partout, je me rappelai que j'avois vu jouer, à Florence, „sur un Théâtre de société, le *Menteur*, de Corneille, traduit „en Italien: et comme on retient plus facilement une Piece „que l'on a vu représenter, je me souvenois très-bien des „endroits qui m'avoient frappé; et je me rappelle d'avoir dit, „en la voyant, voilà une bonne Comédie; mais le caractere „du Menteur seroit susceptible de beaucoup plus de comique.

„Comme je n'avois pas le tems de balancer sur le choix de „mes argumens, je m'arrêtai à celui-ci, et mon immagina- „tion, qui étoit dans ce tems-là très-vive et très-prompte, „me fournit sur-le-champ telle abondance de comique, que „j'étois tenté de créer un nouveau *Menteur*. Mais je rejettai „mon projet. Corneille m'en avoit donné la premiere idée; „je respectai mon maître, et je me fis un honneur de tra- „vailler d'après lui, en ajoutant cependant ce que me parois- „soit nécessaire pour le goût de ma Nation, et pour la durée „de ma Piece". (*Mém.*, I, 331 - 332).

Le Menteur fu reprezentat mai întâi în iarna 1643—44. Asupra soartei acestei piese în Italia în veac. XVIII cfr. G. Maregazzi, *Le tragedie di P. Corneille nelle traduzioni e imitazioni italiane del sec. XVIII.* Bergamo, 1906.

Il Bugiardo al lui Goldoni fu reprezentat la Mantova în 1750 (23 Mai). In *complimentul* prin care Goldoni la închiderea anului teatral 1750—51 înnumără prin gura Rosaurei cele şaisprezece comedii ce fură reprezentate unele după altele se spuneà:

El busiaro sul desegno
de Cornelio la orà.

Nu-i peste putinţă ca Goldoni — pe când dedeà reprezentaţii la Mantova în primăvara anului 1750 — să fi cunoscut piesa *Linguşitorul*, o comedie mediocră, anonimă, a lui Jean-Baptiste Rousseau (1670—1741), care, cu *Le Café*, *Venus et Adonis*, *Le Flatteur*, nu reuşi de loc să placă publicului francez şi de aceea asvârlì de mai multe ori vorbe de ocară împotriva publicului şi actorilor. Dar chipul cum Goldoni citează pe această comedie a lui Rousseau, înlătură bănuiala că ar fi imitat-o. „Le sujet d'un *Menteur* qui „étoit moins vicieux que comique, m'en suggéra un autre „plus méchant et plus dangereux; c'est *Le Flatteur* dont „je parle. Celui de Rousseau n'eut pas de succès en France, „le mien fut très bien reçu en Italie: en voici la raison: le „Poëte François avoit traité cet argument plus en Philoso- „phe qu'en Auteur comique; et je cherchai, en inspirant de „l'horreur pour un vicieux, les moyens d'égayer la Piece

„par des épisodes comiques, et des traits saillants". *(Mém.*, I, 333). Cunoștea oare Goldoni comedia lui Rousseau pe vremea când compuse pe *Linguşitorul* (Adulatore) său? Pe de o parte, chipul cum vorbește de ea ne lasă să înțelegem că ar fi cunoscut-o mai târziu; pe de altă parte s'ar părea că ar fi luat în seamă greșelile predecesorului său. Văzând totuși că în alte prilejuri la fel Goldoni nu șovăe ca să citeze izvoarele proprii, putem să conchidem că a cunoscut-o mai târziu, şi, oricum, chiar dacă ar fi cunoscut-o mai dinnainte, el nu extrase din ea nimica pentru *Linguşitorul* său.

1756. — Oricum pe la 1756, Goldoni trebuia să știe în deajuns limba franceză, dacă putù să asiste la Parma la o reprezentație a comicilor francezi şi să rămână atât de entuziasmat ca să provoace şi un mic scandal în sală.

„J'allai, le même jour à la *Comédie de la Cour*; c'étoit „pour la premiere fois que je voyais les Comèdiens Fran„çois; j'etois enchanté de leur jeu, et j'etois étonné du silen„ce qui régnoit dans la salle; *je ne me rappelle pas quelle „étoit la Comédie que l'on donnoit ce jour-là*; mais voyant „dans une scène, l'amoureux embrasser vivement sa maî„tresse, cette action d'après nature, permise aux François et „défenduc aux Italiens, me plut si fort que je criai de toutes „mes forces *bravo*.

„Ma voix indiscrette *(sic)*, et inconnue, choqua l'Assem„blée silencieuse; le Prince voulut savoir d'où elle partoit; „on me nomma et on pardonna la surprise d'un Auteur „Italien. Cette escapade me valut une présentation générale „au Public; j'allais au foyer après le spectacle; je me vis „entouré de beaucoup de monde, je fis des connoissances „qui me rendirent, par la suite, le séjour de Parme très „agréable, et je le regrettai en partant" *(Mém.*, II. 76).

Nu-i nevoie să exagerăm valoarea acestui document. Faptul că Goldoni mărturisește că nu-şi aduce aminte nici subiectul, nici măcar titlul comediei ce se reprezentă în seara aceea la teatrul curții, e destul de straniu, ca să nu fie simptomatic. Ne-am puteà gândì, cam cu răutate, că Goldoni trebuià să înțeleagă prea puțin franțuzește ca să poată uità cu atâta ușurință subiectul şi intriga, dânsul care

era autor de teatru înnăscut, cu un aşà de viu interes pentru ceeace priveşte teatrul, într'o ocazie aşà de prielnică de a puteà judecà valoarea acelui teatru francez care-l interesà atât de mult pentru reforma sa. Şi cu atât mai mult am puteà să fim duşi să credem acest lucru, cu cât entuziasmul său priveà mai mult tehnica autorilor şi mai puţin valoarea intrinsecă a comediei ce se reprezentà. Dar ar fi un curs şi o judecată prea nesocotită, uitând trei lucruri foarte importante şi anume: difuziunea ce limba şi cultura franceză o avură în Italia (şi la Veneţia) în veacul al XVIII-lea, ceeace făcea ca o persoană în mijlociu cultă să ajungă dacă nu să vorbească, cel puţin să înţeleagă franţuzeşte; extraordinară slăbire a memoriei lui Goldoni, agravată de vârsta foarte înaintată când a scris les *Amintirile;* în sfârşit interesul tehnic al omului de teatru, interes care adesea la Goldoni prinde folosul în dauna celui pur literar. Doi fură marii maeştrii ai lui Goldoni: *Lumea* şi *Teatrul.* Cultura literară el o avù desigur şi poate mai mult decât nu-i recunoaşte D-ra Maria Ortiz în studiul său foarte bun despre *Cultura lui Goldoni* (în *Giorn. st. d. lett. it.*, XLVIII, 70—112); dar în concluzie, el fu cu tot altul decât literatul tipic îngrămădit în fotoliul său, cu nasul în cărţi; şi nu avù nimic, cu totul nimic *livresque.* El însuşi o spune cu un ton mai curând de laudă decât de modestie, în prefaţa la *Teatro comico* în ediţia Pasquali: „Nu mă voi lăudà de a fi „ajuns la această ţintă, oricare ar fi ea, prin mijlocirea „unui asiduu şi metodic studiu asupra operilor preceptive „sau asupra exemplarelor în acest gen, din cei mai buni „antici şi recenţi scriitori şi poeţi sau greci, sau latini, sau „francezi, sau italieni, sau ai altor naţiuni tot la fel de culte; „dar voi spune cu sinceritate, că *deşi n'am neglijat „lectura celor mai venerabili şi celebri Autori,* dela cari, „ca şi dela cei mai buni Maeştri, nu se pot scoate decât „foarte folositoare documente şi exemplare: cu toate acestea, *„cele două cărţi asupra cărora am meditat mai mult, şi de „care niciodată nu mă voi căi că le-am folosit, fură „Lumea şi Teatrul*".

M-me de Graffigny. — Dealtmintreli se dovedeşte mai bine că Goldoni erà pela 1756 în stare să asiste la o repre-

zentaţie a comicilor francezi înţelegând perfect ceeace spuneau, – din ce ne spun *les Mémoires* cu privire la aceleaşi reprezentaţiuni parmenene din acelaşi an:

„Pendant mon séjour à Parme, je n'oubliai pas mes „Comédiens de Venise. J'avois vu reprézenter par les acteurs „François, *Cénie*, Comédie de Madame de Graffigny; j'avois „trouvé, cette Piece charmante, et j'en fis une Italienne „d'après ce modèle, et sous le titre *il Padre per amore* „(le Pere par attachement); je suivis l'Auteur François au- „tant que le goût Italien pouvoit se conformer a une com- „position étrangère. *Cénie* n'étoit qu'un Drame très-touchant, „très intéressant, mais dénué tout-à fait de comique" (*Mém.*, II, 77—78).

Ca să remedieze acest defect al elementului comic, Goldoni recurse la o carte franţuzească, care, ţinând seamă de profesia lui de advocat, trebui să aibă pentru dânsul un îndoit interes: „Une anecdote que j'avois lue dans le *Recueil* „*des Causes célebres*, me fournit le moyen d'égayer la Piece" (*Mém.*, II, 78) mărturiseşte Goldoni puţin mai la vale; de bună seamă — deşi titlul referitor e sublineat în franţuzeşte contrar obiceiului său, de a cită titlurile operelor italiene în italieneşte punând apoi şi traducerea franceză — s'ar puteà înţelege că ar fi fost vorba de o operă italiană, sau tradusă din franţuzeşte; dar nu e nevoe de aceasta. Dacă, după ce a asistat la o reprezentaţie a *Cénie*-i, Goldoni erà în stare să o adapteze gustului spectatorilor italieni, e semnul că dânsul ştià în destul franţuzeşte ca să poată cetì în original şi *Recueil des Causes célèbres*.

De altmintreli Goldoni se slujise cu un an mai înaintea de acele *Lettres d'une Peruvienne*, ale aceeaşi Graffigny pentru *Peruviana* sa: „Il faut revenir actuellement à l'année 1755. „C'est la *Peruviana* (La Péruvienne) que je donnai la pre- „miere: tout de monde connoit les *Lettres d'une Péruvienne;* „je suivis le roman en rapprochant les objets principaux; „je tachâi d'imiter le style simple et naïf de *Zilia*, d'après „l'original de Madame de Graffigny; j'en fis une Piece Roma- „nesque; j'eus le bonheur de réussir, mais je ne donnerai „pas l'extrait d'une Piece dont le fond est connu". (*Mém.*, II, 71). Mazzoni ne înştiinţează în notă că „*Les Lettres d'une Péru-*

„*vienne* de Françoise de Graffigny (6194 — 1758) fuseseră „traduse în englezeşte şi în italieneşte", dar nu ne dă datele respective ale acestor traduceri care putură destul de bine să fie posterioare *Peruvianei* lui Goldoni, după cum posterior este şi *il Nuovo Dizionario istorico* (Bassano, 1799), încât nu se înţelege cu câtă oportunitate Mazzoni îl citează. Oricum, dacă nu pentru ceeace priveşte cunoaşterea limbei, imitaţia *Peruvianei* după romanul Françoise-i de Graffigny poate slujì să ne lumineze asupra culturii franceze a lui Goldoni în epoca plecării lui în Franţa şi din acest punct de vedere noi o relevăm; Goldoni ajungând, ceeace nu e deloc neprobabil, un an apoi, după ce asistă la Parma la reprezentaţia *Cénie-i* şi scoţând pe al său *Padre per amore*, — să cetească foarte bine în textul francez.

*

1757. — M-me Du Boccage. — Cunoştinţa pe care în 1757 Goldoni o făcù la Veneţia cu M-me Du Boccage ne interesează din două puncte de vedere: în primul rând pentrucă de astă dată Goldoni vine în legătură cu o franceză de o cultură nu obişnuită, cu o îndrăgostită a Italiei şi scriitoare ce se bucură pe vremea aceea de o reputaţie mai mult decât locală şi din conversaţia căreia Goldoni putù să înveţe multe lucruri despre Franţa şi Francezi; în al doilea rând prin raporturile literare ce se scurseră între dânşii cu privire la *Amazones* a scriitoarei franceze pe care Goldoni o imită în *Dalmatina* sa. Îl lăsăm pe Goldoni să vorbească în *Mèmoires:*

„Dans l'année 1757, j'eus l'honneur de faire le connois-„sance à Venise de Madame du Boccage. Cette Sapho Pari-„sienne, aussi aimable que savante, honoroit alors de sa „présence ma Patrie, et recevoit les hommages que étoient „dus à ses talens et à sa modestie. Je dus ce bonheur au „noble venitien Farsetti, qui, donnant à dîner à l'imitatrice „de Milton, ne crut pas indigne de sa société un écolier de „Molière; c'est Madame du Boccage elle même qui fait men-„tion de cette journée dans sa dix-huitième lettre sur l'Italie. „*Sa conversation douce et instructive, fut pour moi le* „*prélude de la satisfaction que devoit me causer un jour* „*le séjour de Paris*, et sa vue m'inspira sur-le champs

„l'idée d'un Ouvrage Théatral qui réussit à merveille, et me „fit un honneur infini. J'avois lus les *Amazones* de Madame „du Boccage: j'imaginai une Piece à-peu-prés du même genre; „mais elle avoit choisi les Heroïnes du Termodonte pour sujet „d'une Tragédie, et je pris une femme courageuse et sensible „dela Dalmatie pour le sujet d'une Tragi-Comédie que j'inti-„tulai *la Dalmatina* (la Dalmate)". (*Mém.*, II, 90-91).

Despre Madame du Boccage am avut altă dată prilejul să mă ocup, când a fost vorba de Metastasio (*La Fronda delle Penne d'Oca*, etc. Napoli, Federigo e Ardia, 1921, pp. 137 sqq. şi 169). Vom spune aci că e vorba de Marie Anne Le Page măritată cu un Du Boccage, trăită între 1718 şi 1802 (deci era de patruzeci de ani când o cunoscù Goldoni) şi în relaţii amicale cu Algarotti, cu Gaspare Gozzi, cu Paolina Grismondi, pe care-i cunoscù cu prilejul călătoriei sale în Italia. In ale sale *Lettres sur l'Angleterre, la Hollande et l'Italie* (în *Oeuvres* de M-me Du Boccage. Lyon, 1762, III, *lett. XVIII*) astfel scrie dânsa cu data: *Venezia, 1-e Juin 1757:*

„Comme j'aime la poésie, chacun a la bonté de prendre „ce langage pour me flater, et chercher l'occasion de m'en „faire entendre. Vous avez connu à Paris Joseph Farcetti „(= *Tommaso Giuseppi Farsetti*) noble Venitien, homme de „Lettres. Son cousin du même goût, nous donna hier à diner „avec Goldoni, célébre Auteur comique, et la comtesse Gozi „(*Luisa Bergalli,* soţia lui *Gaspare Gozzi*) qui a mis Té-„rence en langue vulgaire, et s'est donné la peine de traduire „et d'imprimer ma tragédie des Amazones en vers Italiens". E de presupus deci că Goldoni n'ar fi citit tragedia d-nei Du Boccage în original ci în traducerea Luizei Bergalli, astfel încât din acest punct de vedere nu putem deduce ce anume ar dovedì cunoaşterea limbei franceze ce puteà să o aibă pe vremea aceea. Dacă am văzut că Goldoni se declară fericit că a putut să se bucure de conversaţia inteligentei, spiritualei şi gentilei scriitoare franceze, e natural să ne întrebăm: în ce limbă se ţinură aceste conversaţiuni? Ei bine, dacă Goldoni pe vremea călătoriei lui în Franţa „écor-„chait son français", nu se poate presupune că M-me Du Boccage, cu toate traducerile ei din Metastasio (în treacăt fie

zis, destul de nefericite!) ar fi vorbit bine italieneşte. Pe de altă parte în casa Farsetti, casă de nobili veneţieni, obişnuiţi să călătorească în Franţa şi să petreacă, dacă nu din alta cel puţin din *snobism*, câtevà luni la Paris; în Veneţia veacului al XVIII-lea pe când limba franceză era necesară dacă nu din alta cel puţin pentru a se înţelege cu propriul croitor şi cu propriul bucătar şi pentru a citì jurnalele *de modă* şi *la modă*; într'o casă de nobili veneţieni unde ca să o spunem cu *Parini* (care, la dreptul vorbind, vorbeşte despre nobilii

....al tenero idioma
che dalla Senna delle Grazie madre
or ora a sparger di celeste ambrosia
venne all'Italia nauseata i labbri;

Mattino, v.v. 186—189).

lombarzi)—la apariţia dascălului de franceză glasurile italiene cedau îndată într'o casă de nobili veneţieni şi în prezenţa persoanelor culte ca G. Gozzi (imitatorul cunoscutelor *Sermons* ale lui Boileau) şi a Luizei Bergalli care traduceà din franţuzeşte; — nu se puteà vorbì decât franţuzeşte la un prânz dat în cinstea unei scriitoare franceze care nu cunoşteà prea mult limba italiană. Goldoni se va fi descurcat de bine de rău, va fi vorbit într'o franţuzească greşită, dar va fi vorbit franţuzeşte *bon gré, mal gré!* Cu toate rezervele făcute de D-ra Ortiz asupra culturii lui Goldoni, eu nu pot înţelege să-l reţin atât de ignorant în limba franceză, ca să nu poată cetì o comedie în textul francez şi să nu poată susţine o conversaţie în franţuzeşte. Goldoni e destul de modest şi nu e nevoe să-l luăm *ad litteram* când mărturiseşte că e ignorant; şi încep să cred că şi anecdota vestită a confundării lui *voile* cu *voilà* nu ar fi decât o curată invenţiune glumeaţă ca să facă pe cetitor să râdă, — când devenise aşà de stăpân pe limba franceză că scrise acea capo-d'operă de artă şi de stil care e le *Bourru bienfaisant*, încât Rousseau refuză să creadă că ar fi fost scrisă de un italian!

*

1757. — Marmontel. O dovadă că Goldoni pe la 1756 cetià curent franţuzeşte ne-o dă el însuşi cu privire la comediă sa *La Vedova Spiritosa*[1]) imitată după *Le Scrupule ou l'Amour mécontant de lui-même* a lui Marmontel. „J'avoi „lu, 7tant à Parme (1756) le *Mercure de France;* c'étoit alors „M. Marmontel qui le faisot et cet Auteur très-connu dans „la République des lettres et Secrétaire perpétuel de l'Aca„démie Françoise, rendoit le *Mercure* très amusant, et fort „interessant par ses *Contes moraux* pleins de goût et d'ima„gination. *Le Scrupule ou l'Amour mécontant de lui„même*, étoit un de ses Contes qui me plaisoient le plus: je „trouvois le sujet susceptible d'être mis au Théâtre et j'en „fis une Comédie *la Vedova spiritosa* (la Veuve, femme „d'esprit), qui eut un succès très brillant et très-suivi". De astă dată se vorbeşte clar, de o revistă franceză din care se inspiră pentru o comedie a sa; nu e cazul unei comedii mai mult sau mai puţin celebră ce ar fi putut-o cetì într'o traducere italiană; astfel încât îmi pare că avem dovada vădită că atunci când Goldoni plecă în Franţa, aveà despre limba franceză o cunoştinţă mult mai mare decât i se recunoaşte de obiceiu.

*

1761. — Voltaire. — *La Scozzese* („Scoţiana") a lui Goldoni este din 1761, dar el cunoşteà *l'Ecossaise* a lui Voltaire de pe la 1760, înaintea epocei întâiei sale apariţiuni în Franţa. O deplorabilă greşală de tipar în ediţia lui Mazzoni, care se poate să se fi luat după ediţia franceză a *Mémoires*-lor, sau o nebăgare de seamă a lui Goldoni însuşi, face ca la p. 133 a vol. I, să se cetească data de 1750, zece ani mai înainte a compunerii acestei comedii a lui Voltaire, a cărei cea dintâi reprezentaţie dădù loc la atâtea gâlcevi. De trei ani Goldoni era în relaţie epistolară cu Zanuzzi, şi „avea corespondenţă cu teatrul italian ca să se ducă să-l dirijeze. (*Lettere*, ed. E. Masi, p. 147 sqq.); deci nu e deloc straniu faptul că ar fi cetit comedia lui Voltaire în original şi că

[1]) Comedia aceasta a fost tradusă şi în româneşte de Costache Moroiu sub titlul de *Văduva vicleane*. Buc., tip. Eliade 1836; 1 vol. 8° Bibl. Acad. Rom. S. 788.

şi-ar fi propus chiar să o traducă. Având odată putinţa să se statornicească în Franţa, Goldoni trebuì în acei trei ani cât durară tratativele, să se pună serios la studiul limbei franceze, despre care dealtmintreli văzurăm că aveà chiar mai dinnainte o oarecare cunoştinţă. Dar să auzim pe Goldoni:

„Ceux qui s'amusent à la lecture des nouvelles du jour „doivent se souvenir que l'année 1760 (mil sept cent soixante) „il parut en Italie comme par-tout ailleurs, une Comédie „françoise qui avoit pour titre *le Café ou l'Ecossoise*. On „lisoit dans la Préface de cette Piece, que c'etoit l'Ouvrage „de *M. Hume*, Pasteur de l'Église d'Edembourg, capitale de „l'Ecosse, mais tout le monde savoit que M. de Voltaire en „étoit l'Auteur. Je fus un des premiers qui l'eut à Venise; „l'illustre Patricien Vénitien Andrea Memo, homme savant, „homme de goût, et très versé dans la Littérature, trouva „cette Piece charmante, et me l'envoya croyant que je „pouvois en faire quelque chose pour mon Théâtre. Je la „lus avec attention, elle me plut infinement, *je la trouvai „même de ce genre de compositions théâtrales que j'avois „adopté*, et l'amour-propre m'attacha encore davantage en „voyant que *l'Auteur François m'avoit fait l'honneur de „me nommer dans son discours préliminaire. J'eus grande „envie de traduire* l'Escossoise, *pour la faire connaître „et la faire goûter à ma Nation;* mais en relisant la Piece „avec des réflexions relatives à l'objet que je m'étois proposé, „je m'en apperçus qu'elle ne reussiroit pas telle qu'elle étoit „sur les Théâtres d'Italie". (*Mém.*, II, 133).

Pe urma aceasta a *Mémoires*-lor va trebuì să ne întoarcem când vom vorbì de isvoarele franceze ale teatrului lui Goldoni şi de izvoarele goldoniane ale Teatrului francez. Din studiile lui P. Toldo (*Attinenze fra il teatro comico del Voltaire e quello del Goldoni* în *Giorn. st. d. lett. it.*, XXXI, pp. 343 sqq) şi lui A. Neri (*Studii bibliografici e letterari.* Genova, 1890, pp 240 sqq, şi: *Una fonte del l'Écossaise di Voltaire* în *Rass. bibl. d. lett. it.*, VII, 44 sqq.) rezultă că la rândul său comedia lui Voltaire derivă din două comedii ale lui Goldoni: *Il cavaliere e la dama* şi *La Bottega del Caffé*, ceace ne explică:

1°) pentruce patricianul veneţian i-o trimise;

2°) pentruce Voltaire vorbeşte de Goldoni în Prefaţă;
3°) pentruce Goldoni n'o traduse;
4°) pentrucă, în sfârşit, el recunoscù în acea comedie caracteristica teatrului *său* şi a reformei *sale*, şi ce importanţă o au acele fine vorbe ale lui „je la trouvois *même* de ce genre de compositions théâtrales que j'avois adopté". Dar despre aceasta la vreme.

Ceaece ne interesează să relevăm e că el cetì *l'Ecossaise* în textul francez, proaspăt eşită de sub tipar şi că la Veneţia noutăţile franceze soseau şi se răspândeau la puţină distanţă dela apariţia lor la Paris. Aceasta e o dovadă a îndestulei extinderi a culturii franceze ce o aveau Veneţienii din veacul al XVIII-lea, o dovadă a interesului foarte viu cu care se urmăreà mişcarea literară franceză într'o anumită clasă de nobili cultivatori ai artelor şi ai literaturii cu care Goldoni erà în continuă atingere; toate, lucruri ce se reflecta asupra culturii franceze şi asupra interesului lui Goldoni pentru lucrurile din Franţa, cultură şi interes ce nu putură fi atât de limitate cum s'a voit a se crede.

1750 — 51. — Dufresny si Piron. — Cunoştea Goldoni *l'Esprit de contradiction* a lui Dufresny (1648—1724) şi *la Métromanie* a lui Piron (1689—1773) când a scris (1750) *Lo spirito di contraddizione*, şi (1751) *Il poeta fanatico?* Dar, fiindcă venì vorba de Dufresny, acesta ne pare prea preocupat de a se desvinovăţi de posibila acuzaţie de imitaţie, pentru a nu rămâneà nedumeriţi şi a nu apelà la confruntarea celor două comedii, ceeace o vom face la vremea sa. Şi la fel se spune şi în ceeace priveşte pe Piron, cu toate că Goldoni protestează (*Mem.*, I, 376) că ar fi zugrăvit în al său *Poeta fanatico*, pe un ciudat tip întâlnit de multe ori în întreţinerile şi reuniunile lui literare. Interesant poate fi şi în ceeace priveşte biblioteca veneţiană — de aici şi cultura — lui Goldoni şi pasul următor (*Mém.*, II, 116—117) relativ la comedia lui Dufresny: „Je n'avois pas à Venise cette collection d'Auteurs François, „qui font aujourd'hui l'ornement le plus intéressant de ma „petite bibliothèque". Dar nu tot ce citeà Goldoni făceà parte din biblioteca sa. Oare nu-i şi aci cazul *Ecossaise*-ei lui Voltaire, pe care vre-un patrician i-o dase să o citească? La aşà cevà ne-ar face să ne gândim câtevà vorbe ce au cam

aerul unei *excusatio non petita:* „Je voudrois bien que „mon Lecteur fut en état de les confronter (*les deux comé-„dies*); il verroit, peut-être, que je n'ai pas tort". (*Mém.*, II, 117).

Sàntem foarte dispuşi să-l credem pe Goldoni pe cuvânt; dar vom face la locul său confruntarea ce dânsul o doreşte Blestemata noastră meserie de critici ne obligă să nu credem decât ochilor noştri, după ce am pipăit cu mâinele, ca atât de calomniatul Sf. Toma.

Acum, după ce am scăpat de autorii de mai puţină însemnătate, vom puteà abordà chestiunea ce consistă în a arătà ce cunoştinţă avea Goldoni despre Molière, mai înainte de a plecà în Franţa.

1751. — Molière. — Intâia oară când în *Mémoires* ale lui Goldoni apare numele lui Molière, este atunci când vorbeşte de *Mandragola* a lui Machiavelli pe care a cetit-o în vara anului 1823 în cea dintâi vacanţă dela Pavia. Am văzut că în primul său an de studii de drept la Universitatea din Pavia şi aşteptând să-i sosească dela Veneţia actele necesare spre a se puteà instala la *Collegio Ghislieri* unde obţinuse o bursă, Goldoni, — frecventând biblioteca Profesorului Lauzio, un jurisconsult învăţat şi profesor la Universitatea din Pavia, căruia îi fusese recomandat de Senatorul Goldoni, o rudă a sa îndepărtată, — rămăsese impresionat de faptul că nu găsise un *Teatru italian* pe lângă diversele *Teatre* franceze, germane şi engleze, pe care Lauzio le posedà în biblioteca sa. In sufletul lui Goldoni mocneà în taină ideea reformei, care o şi înfăptuì apoi, de a înlocuì comedia *dell'arte* ce constà într'o urzeală încâlcită şi pe temeiul unor aventuri complicate şi intrigi neverosimile, cu *comedia de caracter*. Nu mai e nevoe să spunem aşà dar că cetirea acelei mari capodopere care e *Mandragola* a lui Niccolò Machiavelli, îl entuziasmă. In afară de obscenitatea subiectului, tot restul îi părù perfect. „C'étoit la premiere piece de caractere qui „m'étoit tombée sous les yeux, et j'en étoit enchanté. J'aurois „désiré que les Auteurs Italiens eussent continué d'après cette „Comédie, à en donner d'honnêtes et décentes, et que les „caractères puisés dans la Nature eussent remplacé les intri-

„gues romanesques. Mais il étoit réservé a Molière l'honneur „d'ennoblir et de rendre utile la scène comique, et exposant „les vices et les ridicules à la dérision et à la correction. „Je ne connoissois pas encore ce grand homme, *car je n'en-* „*tendois pas le Fran cois;* je me proposois de l'aprendre „et en attendant je pris l'habitude de regarder les hommes „deprès, et de ne pas échapper le originaux". (*Mém.*, I, 67).

Nu avem nici o intenţie să infirmăm ceeace Goldoni afirmă aci. Facem totuşi observaţia că mărturisirea ce dânsul ne-o face că nu ştie franţuzeşte nu trebue să fie luată *ad litteram*. Cu toate că nu avea decât şaisprezece ani şi-şi făcuse studiile sale secundare foarte neregulat, dânsul aparţineà unei familii nobile, şi anume unei famili nobile cu tradiţii literare şi în special teatrale. Veneţia era plină de francezi: negustori, croitori, bucătari stabiliţi acolo din motive profesionale; erà vizitată de literaţi şi de *touristes* foarte numeroşi, şi era apoi, ca toată Italia de atunci, sub influenţa filozofiei, literaturii, ştiinţei, şi mai mult încă, sub influenţa obiceiurilor şi modelor franceze. Sântem în perioada pe care Arturo Graf o numeşte *Gallomania*, căreia îi urmă *Gallofobia* şi *Anglomania;* şi tot teatrul lui Goldoni e să arate la ce excese dădu naştere la Veneţia moda de a imità Franţa şi pe Francezi, chiar în lucrurile în care ar fi fost mai bine să nu-i imite. Se poate oare ca un tânăr inteligent şi cult ca Goldoni, într'un aşà mediu să nu fie în stare să înţeleagă în genere puţin franţuzeşte chiar fără să fi învăţat vreodată, ci numai ajutându-se de numeroasele asemuiri cu limba italiană şi latină? Cevà mai mult: nici nu era nevoe să cunoască limba franceză ca să citească, dacă nu în întregime, măcar o bună parte din teatrul lui Molière, tradus pe vremea aceea în întregime în italieneşte.

După ce am făcut aceste rezerve, să mergem totuşi înainte cu cercetările noastre, admiţând chiar că pe vremea aceea Goldoni nu ar fi avut prilejul să citească nimic din Molière nici în original nici în traduceri. Nu e nimic straniu, dată fiind vârsta prea tânără şi felul său neregulat şi ocazional cu care procedà la lecturile sale. Dar ceeace am voit să pun în lumină, e faptul că, chiar dacă lui nu i se prezentă ocazia, totuşi el ar fi putut citi cevà de Molière chiar în 1823

pentrucă atunci când i se înfăţişă prilejul şi când curiozitatea îi fu viu aţâţată (şi cum vom vedeà aceasta a fost la Torino pe la 1751) puţina lui practică cu privire la limba franceză nu-l împiedecă să citească pe Molière şi să se informeze pentru a scrie despre dânsul o comedie, care, dacă nu e printre cele mai bune, e firește bine informată.

In 1737 Goldoni, profitând de o foarte bună companie de comici (aceea a vestitului actor Scacchi) se pregăteşte la reforma urmărită de atâta vreme a teatrului comic italian. Cunoşteà în destul franţuzeşte ca să scoată după nuvela *mariage de vengeance* întrodusă de Lesage în al său Gil Blas, pe *Enrico, re di Sicilia* („Enric, regele Siciliei“) şi de sigur trebuià să fi ştiut de pe atunci de reforma săvârşită de Molière în teatrul francez, dacă în *Mémoires*, referindu-se la reflexiile ce pe atunci (1737) le făceà asupra necesităţii unei reforme a teatrului comic italian, are aerul de a afirmà, că, dacă nu cel dintâi imbold, cel puţin încurajarea de a stărui în propunerea sa i-a venit dela pilda lui Molière. Se va spune că acest amănunt al încurajării ce i-a venit dela o asemănătoare reformă săvârşită în teatrul francez de Molière, a putut să fie adăugat — o, Doamne!— pe bună credinţă, de Goldoni bătrânul autor al *Memoires*-lor şi că Goldoni tânărul, pregătindu-se să reformeze teatrul comic italian nu luă îndemn dela nici o pildă străină, ci numai dela ura şi dela nemulţumirea ce zăticneà în sufletul lui de autor de comedii înnăscut şi de fin observator al naturii; căci teatrul comic contimporan ajunsese la maximum de decadenţă şi de falşitate şi, cevà mai mult, erà mânjit de cel mai grosolan „secentism“. Se va spune că ori de câte ori Goldoni vorbeşte de Franţa şi de Francezi în *Mémoires*, scrise în franţuzeşte şi pentru publicul francez, dânsul se crede obligat să ia, printr'un fel de politeţe „secentescă“ şi de deferenţă de oaspete, o atitudine excesiv de umilă, — şi că de aceea nu trebue să-l luăm *ad litteram* şi de aceea e nevoe să stăm în gardă. Se vor spune firește toate aceste lucruri; şi îmi pare că şi aud pe D-ra Maria Ortiz protestând împotriva acestor idei, după dânsa puţin ortodoxe, ale fratelui său; dar în sfârşit documentele-s documente şi toate consideraţiunile mai sus pomenite (foarte adevărate în teză

generală) nu trebuesc să ne ducă apoi la excesul de a spune despre Goldoni întotdeauna contrarul celor ce ne-a zis el. Ţi-e uşor să te încrezi, dar până la un anumit punct şi *cu juicio*, — ar spune Ferrer din *Promessi Sposi!* Acest subiect al relaţiunilor dintre Goldoni şi Molière e un subiect tratat atâta şi de italieni şi de francezi, însă cu un naţionalism literar rău înţeles, încât au ajuns şi unii şi alţii să-i exagereze importanţa şi rezultatele. E vremea să-l tratăm în mod obiectiv aducându-ne aminte mai ales că e vorba de o *paralelă rău făcută* cum a numit-o De Vico într'o foarte bună cărticică de-a sa. Comparaţia între cei doi mari autori de comedii nu rezistă. Unul e expresiunea societăţii *franceze a veacului al XVII-lea*, celălalt e expresiunea societăţii *veneţiene a veacului al XVIII-lea*. Molière e mai mult filosof, Goldoni e mai mult artist. Sânt două mari genii ale umanităţii, care nu-şi fac de loc concurenţă în Parnas. Şi e destul. A voi să faci comparaţii grosolane, e de prisos. Astfel pusă, teza noastră e aceasta: Goldoni ar fi reformat el însuşi teatrul comic italian, chiar fără încurajarea şi imboldul ce putù să-le reprezinte pentru dânsul pilda lui Molière; dar a tăgăduì că Goldoni, pregătindu-se pentru reforma sa, nu ştià că o asemănătoare reformă fusese săvârşită în Franţa de Molière, înseamnă a tăgăduì însăşi lumina soarelui. Mai mult: ceeace dovedeşte că Goldoni nu erà deloc un ramolit pe când scrià les *Mémoires*, cum mulţi au aerul de a crede — sânt sutele şi sutele de pagini de artă fină şi de glume geniale, sânt schiţele de comedii cu adevărat delicioase, cărora uneori nu le lipseşte nici chiar înscenarea. Că uneori ţinerea de minte în ceeace priveşte o dată îl trădà, asta se prea poate şi e uşor de lămurit. Când însă e vorba, ca în cazul acesta, de mărturiile cu privire la cultura sa, la cărţile ce le-a cetit, etc., Goldoni e în genere destul de exact şi aşà de scrupulos cât în de obşte n'ai crede. Vorbind despre ideile de reformă sugerate în 1723 de lectura *Mandragolei*, dânsul are grija să ne facă cunoscut că, pe vremea aceea, nu cunoşteà încă pe Molière, are grija să deosebească ceeace cugetà şi ştià atuncea de ceeace cugetă şi ştie în clipa când scrie. Acum, în loc să se referă la cugetările de reformă

ce-l preocupau în 1737, se vorbeşte de reforma molierianã ca de un lucru, care, pe vremea aceea, nu numai că-i era cunoscut lui Goldoni, dar care îl şi îndemna să-l aplice la reforma sa. Iată un pas împlinit şi cine are urechi de auzit să audă: „Me voila, me disois-je à moi même, me voila à „mon aise; je puis donner l'essor à mon imagination; j'ai „assez travaillé sur de vieux sujets, il faut creer, il faut inven„ter; j'ai des Acteurs qui promettent beaucoup; mais pour les „employer utilement, il faut commencer pur les étudier: chacun „a son caractère naturel; si l'Auteur lui en donne un à repre„senter qui soit analogue au sien, la réussite est presqu' „assurée. Allons, continuois-je dans mes réflexions; voici le „moment peut-être d'essayer cette réforme que j'ai en vue „depuis si long-tems. Oui, il faut traiter des sujets de carac„tère; c'est là la source de la bonne Comédie; c'est par-là „que le grand Molière a commencé sa carrière, et est par„venu à ce dégré de perfection, que les anciens n'ont fait „que nous indiquer, et que les modernes n'ont pas encore „égalé" (I, 230). Mai limpede decât aşà nici că nu se poate vorbi; şi nici nu-mi pare serioasă supoziţia că Goldoni, care de atâţia ani meditã reforma teatrului comic italian, să nu fi ştiut ceeace la Veneţia oricine trebuiã să ştie; aş fi ispitit chiar să spun că şi gondolierii ştiau că o reformă asemănătoare o săvârşise cu un secol mai înainte în Franţa Molière.

Şi iată-ne la carnavalul din 1750—1751, epocă în care Goldoni reprezentă *La finta ammalata* (Bolnava prefăcută) sau mai bine zis *Lo speziale, ossia la finta ammalata* („Spiţerul, sau....") cu care titlu fu reprezentată întâia oară. Ne vom ocupà de aceasta când vom studiã izvoarele franceze ale lui Goldoni şi de almintreli de aceasta s'a mai ocupat şi E. Maddalena în *Fonti Goldoniane* (Izvoare Goldoniene) publicate în *Ateneo Veneto*, fascicola pe Noembrie-Decembrie 1893. Studiind acuma cultura franceză a lui Goldoni mai înainte de a se duce în Franţa, facem numai observaţia că de astă dată Goldoni însuşi, nu în *Mémoires* (oare de ce tace asupra acestui lucru, dacă ţineà atâta să facă plăcere Francezilor?) ci în scrisoarea dedicată contelui Annibale Gambara, nobil veneţian, unde dânsul mărturiseşte: „Molière

„celebru autor francez, în mica sa comedie întitulată *L'amour „médecin* a atins acest subiect, după care e lucrată comedia „mea de acuma".

Comedia lui Goldoni e cu totul alta decât o imitaţie mecanică a comediei lui Molière. Personajul principal nu reproduce decât un model real, şi anume pe actriţa însăşi, care reprezentă partea aceasta, pe doamna Medebac, o actriţă excelentă *très attachée a sa profession* dar *femme à vapeurs*, cum spune Goldoni, o isterică prin urmare, care deseori eră bolnavă de nervi, de cele mai multe ori *n'avoit que des vapeurs de commande*. E vorba deci de un personaj profund original, care n'are nimic de-aface cu comedioara lui Molière. Acelaş lucru se spune şi despre farmacist „sourd et nouvelliste qui en-„tendoit tout de travers, et préféroit la lecture des gazettes „à celle des ordonnances" şi Goldoni nu urmează pe Molière decât în chestiuni de amănunt. Dar cunoşteà l'*Amour médecin*, mărturiseşte că s'a slujit de această piesă, fapt care ne priveşte din punct de vedere al culturii sale.

Dar întâiaşi dată când Goldoni se interesă în particular de Molière, din motive profesionale care-l atingeau foarte de aproape, fu la Torino în primăvara anului 1751.

Compania Medebac. *1751* — din care făcea parte şi Goldoni ca poet, — fusese, cum s'ar spune astăzi, *angajată* la Torino, pentru stagiunea de primăvară şi vară a anului 1751. Goldoni n'ar fi fost obligat să o urmeze, dar, gândindu-se că schimbarea aerului şi distracţia i-ar fi putut să-i priiască sănătăţii lui puţin cam sdruncinată de excesul de muncă a carnavalului precedent, (e vorba de anul glorios al lui Goldoni în care timp dădù teatrului comic italian nu mai puţin de 16 comedii originale, dintre care multe sunt socotite drept cele mai pure capodopere ale geniului său fecund!), — deasemeni poate şi pentru a câştigà ceva, de oarece, după cum ne spune în *Mémoires*, cele 16 comedii îi aduseseră într'adevăr mulţi lauri dar prea puţine parale încât se hotărî să întreprindă întâia tipărire (Bettinelli) a comediilor sale; pentru toate aceste motive împreună, se hotărî aşà dar să însoţească la Torino pe comicii săi şi pe acel Medebac care-i contest totuşià drepturile sale de autor, opunându-se

tipăririi comediilor pe care el spuneà că le-a *plătit* şi că prin urmare îşi rezervà exclusiva sa proprietate.

Torino îi plăcu lui Goldoni foarte mult. Uniformitatea monumentală a construcţiilor, frumoasele străzi largi şi drepte, pieţele, bisericile, cetăţuia Superga, frumoasele plimbări, măreţia şi gustul palatelor şi a vilelor regale, îl fermecară. „Les Turinois", ne spune dânsul, „sont fort honnêtes et fort „polis; *ils tiennent beaucoup aux moeurs et aux usages „des François; il en parlent la langue familierement;* et „voyant arriver chez eux un Milanois, un Vénitien ou un „Génois, ils ont l'habitude de dire: c'est un *Italien*" (I, 359).

Compania Medebac reprezintă la Torino multe comedii de-ale lui Goldoni, care toate fură aplaudate „mais il y avoir „des êtres singuliers qui disoient à chacune des mes nou„veautés: *c'est bon, mais ce n'est pas du Molière.* On me „faisoit", adaugă Goldoni, „plus d'honneur que je ne meritois; „je n'avois jamais eu la prétension d'être mis en comparaison „avec l'Auteur François; et je savois que ceux qui pronon„çoient *un jugement si vague et si peu motivé*, n'alloient „au Spectacle que pour parcourir les loges, et y faire la „conversation. *Je connoissois Molière*, et je savois respecter „ce Maître de l'Art aussi bien que les Piémontois, et l'envie „me prit de leur en donner une preuve qui les auroit con„vaincus" (I, 359).

Compuse atunci o comedie în cinci acte (erà a şaptesprezecea comedie din acel an!) fără măşti şi fără schimbări de scenă, o comedie într'un cuvânt, molieriană, (până şi în întrebuinţarea versurilor „martelliani" destinate să reproducă alexandrinul francez!) luând ca argument al acestei comedii, pe însuşi Molière.

Pentru ca să se răsbune în chip glumeţ după cum chiar era obiceiul său, pe cei cari repetau că: *c'est bon, mais ce n'est pas du Molière*, el introdusse în comedia sa un conte Lasca „un de ces Piémontois qui jugeoient les Pièces sans „les avoir vues, et mettoient mal adroitement l'Auteur Veni„tien en comparaison avec l'Auteur François; c'est-à-dire, „l'écolier avec le maître" (I, 360).

Comedia avù un rezultat foarte fericit nu numai la Torino, — unde figura contelui Lasca care toţi ştiau ce voià

să reprezinte, plăcu mult, — dar chiar şi la Veneţia unde fu reprezentată în Octomvrie al aceluiaşi an, cu toate prevenirile publicului împotriva comediilor în versuri „martelliani“ de care se făcuse mai înainte un oarecare abuz.

Comedia fu aşà dar reprezentată pentru întâia oară la Torino, la 28 August 1751, în lipsa autorului, căci între timp trebuise să se întoarcă la Veneţia pentru afacerile sale private; şi în această epocă Goldoni se lăudà că el cunoşteà pe Molière tot atâta de bine ca şi bunii piemontezi cari i-l opuneau pentru ca să scadă din valoarea comediilor lui. De data asta Goldoni s'ar părea că se laudă prea mult. Deşi în epoca în care îşi scrià *les Mémoires* ştia foarte bine de căsătoria lui Molière cu *Isabelle* fiica d-nei Béjard că nu se întâmplă vreodată, în epoca însă în care îşi scrià comedia, trebuià să o socotească îndeplinită, căci altmintreli comedia n'ar sfârşì cum se sfârşeşte, şi anume cu căsătoria celor doi îndrăgostiţi, ceeace s'ar fi putut uşor evità în folosul adevărului istoric. Bunii torinezi, ca oameni de duh ce se duceau la teatru ca să asculte comedii iar nu istorie înscenată, deşi se prea poate să fi relevat inexactitatea, au aplaudat totuşi cu căldură opera de artă, şi noi nu vom fi mai pedanţi decât ei ca să mai insistăm. Vom insistà cu toate acestea asupra mediului săturat de cultură franceză, din acea vreme la Torino, — asupra acelui *jugement si vague et si peu motivé* a acelora cari comparau teatrul său cu acela al lui Molière, — asupra tentativei, sau cum spune Goldoni „l'hardiesse de faire paroitre dans une Pièce, un hypocrite „bien plus marqué que celui de Molière“, inspirându-se în parte din *Don Pillone* al lui Gerolamo Gigli, care deşi imità pe Molière ştiù totuşi să ne dea un Tartuffe italian; şi vom conchide că în 1751, Goldoni deşi nefiind în stare să scrie o monografie în două volume „in quarto“ asupra vieţii şi operii lui Molière ştià atâta cât e destul să ştie un autor de comedii, ceeace poate să ne fie deajuns.

Analiza noastră a fost poate puţin cam amănunţită, dar a dat rezultate nu lipsite de însemnătate. Un singur studiu cu adevărat serios aveam până acuma asupra *culturii lui Goldoni* şi erà acela al d-rei Ortiz, din care studiu, — (nu însă din vina d-rei, de oarece în el se ocupà de *cultura*

generală şi nu în particular de cea *franceză* a lui Goldoni),— nu rezultă altcevă decât, alături de o anumită cunoştinţă despre Molière, întrebuinţarea din partea comediografului nostru, a dicţionarelor biografice ale lui Moreri şi Martinière, amândouă de altmintreli scrise în franţuzeşte; şi de aici mărturiă că el puteă să cetească în acea limbă. Cred că întrucât am căutat să arăt că scepticismul d-rei Ortiz, — care nu numai că nu admite (p. 91) nici o lectură directă din partea lui Goldoni a operilor franceze (nici chiar traduse!) dar ajunge chiar să se îndoiască (pp 72-73) de afirmarea lui Grossley [1]) că printre cărţile pe care le poseda Goldoni ar fi fost alături de un Terenţiu, şi de un Plaut, chiar şi un Molière; — acest scepticism ne apare absolut excesiv şi neîndreptăţit.

De bună seamă, erudiţia peste măsură de luxoasă a lui Goldoni în Prefaţa la *Teatro Comico* „are aerul de „a fi cevă adăugat în urmă, cevă învăţat, cevă dobândit în „clipa aceia"; dar nu e just, pentru a judecă cultura unui autor al veacului al optsprezecelea să se întemeieze propria examinare numai pe acele locuri în care e clar că el face erudiţie cu „parti pris".

Aceeaşi d-ră Ortiz observă într'altă parte (p. 2) cu drept cuvânt că „erà dealtmintreli oarecum defectul acelei „vremi de diletantism difuz, încercarea de a înlocuì cu atari „paliative, superficialitatea şi obişnuitele lipsuri ale unei cul„turi deabeà isvodită, dacă nu cu totul neîngrijită. E o „epocă de compilaţii, de compendii, de împopoţonări, cum „de almintreli toate vremurile de decadenţă. Minţile le„nevite, slăbite de plăceri, au devenit intolerante şi inca„pabile de orice cercetare cevà mai lungă, de orice studiu „cevà mai serios; e o tendinţă de a învăţà cevà la moment, „de a găsì în grabă ceeace se caută fără să se mai facă „cercetări obositoare; şi iată de acì dicţionarele, „pron„tuarì"—ile, repertoriile. In atare opere de compilaţii se puneà „un fel de credinţă excesivă; într'o clipă deveneai erudit în

[1]) *Nouveaux mémoires ou observations sur l'Italie et sur les Italiens par deux gentilshommes suédois.* Traduit du suédois. Londres, 1770, t. II, p. 3.

„orice fel de chestiune; şi se jură apoi asupra exactităţii „acestor cunoştinţe dobândite atât de ieftin".

Erà aşà dar un defect al veacului şi noi admitem (de altmintreli D-ra Ortiz ne-a adus dovezi) că şi Goldoni, adesea chiar voit, căzuse în acest defect. Dar de acì şi până la afirmarea (p. 91) „că *singurele* citaţii ale lui Rapin *ar fi putut* fi rodul lecturilor directe ale lui Goldoni", mai este! şi noi, dacă nu mă înşel, am adus dovezile unei foarte largi cunoştinţe directe, pe care Goldoni o aveà mai înainte de a se duce în Franţa, despre limba şi literatura franceză.

Cerem iertarea binevoitorului cetitor de amănunţimea şi lungimea analizei noastre. De fapt numai prin cercetări răbdătoare, amănunţite şi adânci, se poate duce cu un pas mai departe adevărul, care, în cazul de faţă e că în privinţa limbii şi literaturii franceze, Goldoni în epoca călătoriei lui în Franţa nu era desigur ceeace se spune, *un tobă de carte*, dar nici acel *ignorant*, aşà cum D-ra Ortiz, în omagiul unei teze simpatice (şi în fond adevărată!) vrea să ni-l arate că a fost.

„Lumea şi teatrul"? foarte bine! Dar şi *cărţile*! Câtevà *cărţi*, multe *cărţi*, destul de multe *cărţi!* Oricum, atâtea cât nu s'a crezut până acuma!

Ramiro Ortiz.

SURSUM...

Ridică-te şi fă-te iarăşi ţintă
De sute de săgeţi înaripate;
Trăeşte iar, — din vis întruchipate,
Minutele ce n'au ştiut să mintă.

In drumul tău, cu mâini înfrigurate,
Culege — ademenirile ce 'ncântă,
Şi smulge patimei ce se frământă,
Fiorul simţurilor însetate.

Te du visând sub bolţile 'nverzite
Până când coarda lirei obosite
Şi-o frânge'n vânt vibrarea—înduioşată

Atunci, tăcut, înlătură departe
Şi cupa ta şi lira sfărâmată
Şi resemnat, închide-a vieţii carte!

George Pallady

DICŢIONARUL JUNIMEI

Convorbiri Literare.

Foaea şi organul Junimii, lauda şi fala societăţii. După înfiinţarea tipografiei Junimii, se simţi necesitatea de a comunica publicului câte ceva din cele ce se petreceau în societate şi care putea avea un interes general. Astfel într'o seară când adunarea era la Pogor se luă hotărîrea de a se înfiinţa o foae modestă, foarte modestă. Mult se discuta asupra numelui acelei foi, până ce „Convorbiri Literare" numire propusă de I. Negruzzi dobândi majoritatea sufragelor, ca una ce păru mai nepretenţioasă din toate. Maiorescu propuse ca I. Negruzzi să iee redacţiunea noului organ, dar acesta refusă multă vreme, presimţind în mod vag ceeace-l aştepta. In sfârşit, stăruinţele Junimiştilor îl înduplecară. Odată ce primi, noul redactor se puse pe treabă cu zelul şi răbdarea ce-l caracterizează şi foaea apăru în 1 Mart. 1867. Momente critice în viaţa Convorbirilor au fost multe. Câţi-va ani după înfiinţarea jurnalului se propuse combinarea acestei foi cu o gazetă politică I. Negruzzi combătu această idee din toate puterile sale şi, după două seri de discuţie, propunerea căzu cu un singur vot şi I. Negruzzi resuflă din greu. La desfacerea tipografiei Junimii, alt moment critic se înfăţoşa şi după câteva peripeţii I. Negruzzi se întovărăşi la înfiinţarea unei noui tipografii care la început nici măcar nu avea maşină, numai pentru a putea scoate „Convorbirile Literare" mai departe. De unde la început abonamentele şi partea administraţiei erau în sarcina tipografiei Junimii, acum redactorul luă totul asupra sa şi de vr'o nouă ani o duce cum poate tot acoperind dificitele din pungă fără ca să aibă speranţă de îndreptare. Convorbirile sunt oglinda credincioasă a Junimii. Luptele ce au susţinut până au învins pe duşmanii săi ca ortografie, ca limbă, ca direcţiune, ca gust estetic, sunt memorabile. Dar tot binele ce au făcut Românilor din toate părţile Europei civilizate, ba putem chiar zice Lumii întregi, va fi apreţuit numai de posteritatea nepărtinitoare!!

Cornea Mihail.

Născut în Iaşi în 13 Oct. 1844. In Jun. de la 1865-69. Odinioară poet foarte sentimental, acum advocat foarte puţin sentimental. Era o vreme când îşi făcea intrarea în Junimea cu un aer maiestuos şi triumfător, care însă nu impunea de loc. A scris multe poesii à la Heine. A scris şi poesii franceze. Lacrimi duioase curgeau pe obrajii sei când le cetea prin saloanele din Iaşi. Cetirile lui Cornea deveniseră chiar modă într'o iarnă. D. N. Drosso care tocmai deschisese saloanele sale, nevoind a sta mai pe jos de D-na Didiţa Mavrocordat care

admira poesiile lui Cornea, veni într'o zi la Cornea să-l învite la o serată şi eşind îi zice cu un aer de protecţie: „Vous savez, apportez vos papiers avec vous!". (Mort în 26 Iulie 1901, la Bucureşti).

Corosiv-Corosivitate.

Insemnează în Junimea obscur, porcos, porcărie. Aceste cuvinte s'au luat din nămolul de adiective abstracte ce întrebuinţa Eminescu în discuţiile din Junimea.

Creangă Ion.

Născut în Humuleşti (jud. Neamţu) în 2 Mart 1837. In Jun. de la 1875 unde şi-a făcut intrarea foarte tămăiet împreună cu Eminescu; respopă, dar în suflet ţiind tot la diaconie. Autor de multe poveşti şi anecdote populare şi pure şi corosive. Oaspe credincios al Borţii Reci. Orator popular şi eloquent în întruniri publice. Om primitiv şi prea mult iubit în Junimea. Institutor primar şi autor de multe cărţi bune pentru şcoalele primare. († 31 Decemvrie 1889 în Iaşi).

Creştinismul.

Religiune adoptată de multe milioane de oameni, dar foarte rău văzută de Pogor. Intr'o vreme voia chiar să o desfiinţeze. La fiecare întrunire propunea constituirea unei societăţi care să lucreze contra porcilor de creştini ce ar fi adus multe rele pe lume. In fiecare moment zicea: „Nu v'am spus? Hai, să înfiinţăm o societate pentru stirpirea creştinismului!" Cu toate stăruinţele sale o asemenea societate, ce ar fi adus de sigur cea mai mare fericire omenirii, nu s'a putut înjgheba.

Creţu Grigore.

Născut la Târgul Neamţului 25 Ian. 1848. In Junimea de la 1875. Profesor la seminarul din Huşi, personalitatea originală. El judecă meritele oricărei scrieri din punctul de vedere gramatical şi ortografic. Intr'o sară indignat de tonul glumeţ al Junimei, exclamă: „Apoi eu văd că D-voastră nu sunteţi oameni serioşi!" Altă dată el pune Junimii întrebarea în care parte a trupului se găseşte simţirea. Junimea ceru timp de reflecţiune şi fiindcă în întrunirea următoare Creţu tot nu dobândi un răspuns categoric, el plecă la Huşi foarte întristat de a nu putea duce un resultat positiv amicilor săi din Seminar. La 1882 prof. de limba rom. la liceul Matei Basarab, Bucureşti.

Cristiane Teodor.

Născut în Focşani în 11 Iulie 1845. In Junimea de la 1871. N'a scris şi nu scrie. Mare admirator al lui Schopenhauer.

Cristodulo Emanoil.

Născut în Focşani în 18 Iulie 1828. In Junimea de la 1877. Vezi Cristod. Theod. cu deosebire că Emanoil nu e admirator al lui Schopenhauer. († 2 Dech. 1889 Iaşi).

Cruce.

Când se ceteşte ceva în Junimea, tradiţia cere ca leptorul să aibă un plumb în mână pentru a însemna cu o cruce locurile care trebuesc şterse sau modificate. Atunci toţi strigă: Cruce! Cruce! sau şi! Crucea ta, Crucea ta! Ba Pogor are chiar obiceiul să zică: Crucea ta, porcule!

Cuciureanu Victor.

Născut în Iaşi în 1 Oct. 1850. In Junimea de la 1877. Vine din vreme în vreme, zimbeşte cu dulce, vorbeşte puţin, nu scrie nimic.

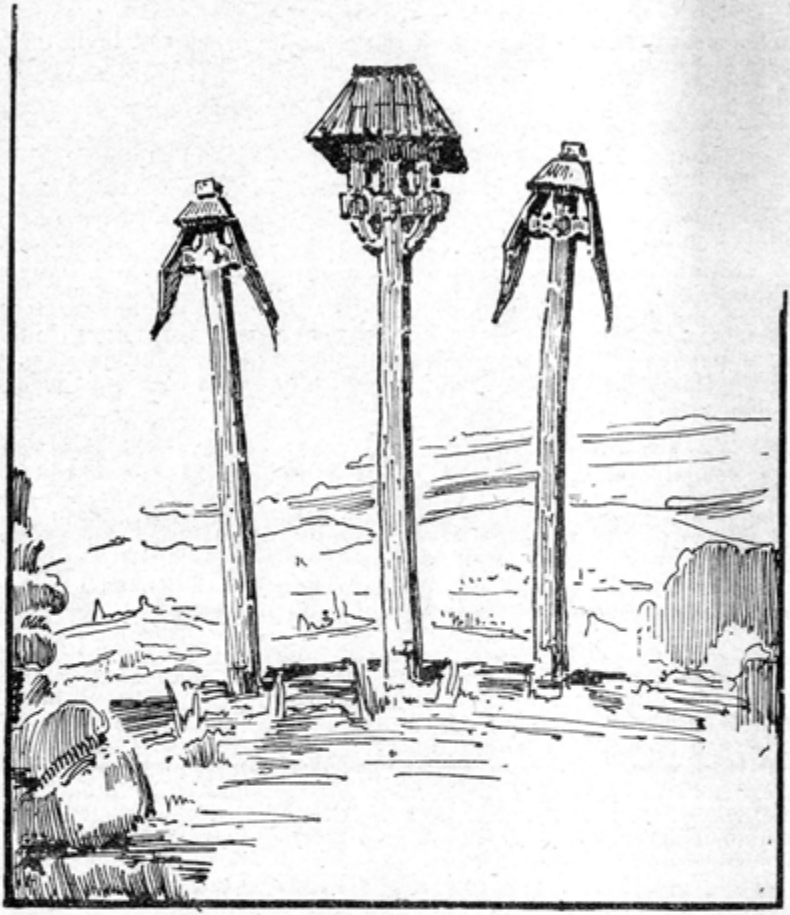

CRONICI

Cronica artistică.

Troiţa. Era pe la sfârşitul concentrării în toamna anului acela. Făcusem multă instrucţie, dădusem multe lupte şi ni-se dusese faima de tot atâtea chefuri. Trebuia acum să le punem capăt la toate cu o mică manevră, oprindu-ne seara la General A. din Mologeşti. Pornim cu noaptea în cap: întâiu inamicul şi, la oarecare distanţă, în formaţia necesară, noi, restul, trupele amice. Luăm Olteţul în sus, trecem prin sate curate, înşirate în lungul drumului. Ţăranii îşi descopăr cu mişcări largi capetele pletoase, noi le mulţumim cu bunăvoinţa mândră ce se impune importantei noastre situaţii. Femeile,

fetele şi copiii ne privesc cu aceiaşi ochi, ai nevinovăţiei mirate. Unele râd, — aşa din tinereţe — iar noi, convinşi de puterea farmecelor săbiilor noastre, strângem cu oarecare fală mânerul de care atârna dragonul de fir şi mănuşile de piele; — privirea ni-o turbura păcatul.

Dimineaţa era frumoasă, priveliştele încântătoare. Şi aşa mergeam voioşi. Lăsăm dealurile cu vii la Ştirbey şi pornim să trecem Olteţul de partea cealaltă.

Aci ne aşteptăm să dăm ochii cu inamicul şi să-l respingem până la Generalul A. în Mologeşti, unde probabil ne era pregătită masa, — conform ordinului de operaţii dat pentru acea zi. Inamicul însă nu ne-a turburat trecerea Olteţului; — el ne aştepta pe înălţimile pe care era aşezat satul. Lupta a fost scurtă, şi frumoasă. Eu cu avantgarda i-am făcut faţă, iar restul trupelor a trecut prin spatele meu şi a ocupat satul. Urcam cu greu coasta râpoasă a malului să alung inamicul care se încăpăţâna să reziste. De sus mă strigau glasuri prieteneşti, auzeam râsul lor de sforţările ce făceam. Scosesem sabia din cârlige şi, ca rezervist ce eram, o întrebuinţam ca baston. Ajung.

Inamicul îşi strângea în pripă liniile şi se pregătea să se retragă la ospitalitatea Generalului. Eu dau repaus trupei.

Aşezat pe iarbă, privesc înapoi valea Olteţului, urmăresc satele unul după altul cum se pierd în depărtare, — îl urmăresc pe el, stăpânul acestei văi, şi simt legătura tainică care mă lega (pe mine om) de acest tot care mă stăpâneşte. Simt fărâma totului care vibrează în mine.

Aceste gânduri mă frământau când am pornit iarăş. O pantă dulce urca până la culmea dealului. Privesc colea — o linie ondulândă ce separa pământul de albastrul cerului, şi privirea se legăna domol urmărind ondularea ei. Deodată ochiul se opreşte la nişte siluetări ciudate pe albastrul cerului. Era un cimitir, un cimitir cu cruci. Şi toate aceste cruci în amiaza zilei plângeau siluetându-se în culmea dealului pe albastrul cerului. Trupa a plecat la destinaţie şi eu am rămas. pironit de plânsul crucilor din cimitir. Erau şi mai înalte şi mai joase, aplecate într'o parte şi alta, toate de lemn, lemnul înegrit de vremuri, cu aripile în jos, cu zăbranic pe frunte, jalnice, plângeau tăcute din timpuri, ca şi acum în amiaza zilei de toamnă, sufletele muritorilor ce se odihneau sub ele. M'am apropiat smerit de gardul cimitirului şi am privit la aceste fiinţe neînsufleţite ce simţeau omeneşte.

O mână de artist însufleţise aceste lemne şi, acum, vorbeau ori cui vrea să le asculte acea limbă a sufletelor, care mişcă mai puternic decât cea obişnuită.

Jalnic cimitir de ţară, nu în faţa mormintelor tale am îngenuchiat pios, ci în faţa artei necunoscută, umilă şi pierdută.

Şi ruga mea fu pentru artistul fără nume, nemuritor şi uitat. Am plecat smerit fruntea înaintea voastră artă şi artişti necata-

logaţi nicăeri în literile ciasloavelor noastre; aşa cum nu o puteam face în saloanele noastre moderne de artă şi înaintea artiştilor noştri, semizei consacraţi ai timpurilor.

La Generalul masa era în toi şi seninătatea feţii mele a făcut pe camarazi să creadă că avusesem o aventură.

Da, avusesem o frumoasă aventură.

Masa se prelungea cu multă veselie.

După masă trebuia să aibă loc o nouă luptă; însă, n'au apucat să treacă orele de repaus şi a început să cadă o ploaie cu ropote. Trupa şi-a găsit dela sine adăpost; iar eu, care nu fusesem la critică fui pedepsit să fac cantonamentul pe ploae. Pentru prima oară pedeapsa mă lasă rece.

Ici o companie, colo alta, — termin.

Prin ploae, către marginea satului, zăresc turla bisericii, pierdută printre copaci. Sta tristă în ploae. Pornesc acolo. Pe o colină trei arătări se înalţă fantastic.

Golgota.

Trei troiţe înalte, aplecate de vânturi, voind parcă să se depărteze una de alta, stau acolo înfipte, dominând valea sbuciumărilor omeneşti. Cele de margini cu aripele plecate, se pocăesc din vremuri. Cea din mijloc, mai înaltă, tăcută şi liniştită, înfruntă, senină, depărtările.

Cristos între cei doi tâlhari.

De atunci, decând au fost înălţate acolo, ele vorbesc generaţiilor de pacea sufletească, de iubire şi de iertare. Nimeni nu le înţelege graiul, — poate nici artistul care le-a cioplit; toţi însă îşi pleacă capul când le zăresc şi în adâncul sufletului lor îşi mărturisesc greşala. Mâna ucigaşului se pleacă înfiorată sub privirea lor din alte lumi.

Astfel strecoară zi de zi, fiecărui care le priveşte şi tuturor la un loc, aceiaşi curăţenie sufletească, şi astfel îi leagă pe cei de astăzi cu cei de eri, cum va lega mâine pe cei de astăzi cu cei de atunci, răspândind în sufletele lor aceiaşi lumină tainică.

Fii binecuvântat necunoscut cioplitor cu barda şi să-ţi dea Dumnezeu, în lumea în care ai trecut, pacea care-ai răspândit-o în lume cu mâna ta, şi neam de neamul tău să fie binecuvântat să ducă în veacuri măestria ta.

Am ajuns sub ele şi am privit şi eu valea. Iar locul de sub ele părea fermecat. Ploaia trecuse şi lumini căzeau pe vale. Natura înviorată respira puternic aerul proaspăt. Un imn se înalţă de peste tot, de toate, fiinţe însufleţite şi neînsufleţite, întru mărirea Totului. Mi-am aruncat ochii la ele, la troiţe. O lumină sfântă, de sfântă iertare şi bunătate strălucea de sub acoperişul lor de şiţe. Şi acum, binecuvântând acţiunile omeneşti: Dumnezeu din mijloc priveşte blând şi pe dealături, umil priveşte Maica Domnului şi Christ.

A doua zi am plecat de noapte la luptă şi apoi înapoiu la reşedinţă.

Troiţele m'au petrecut de acolo de sus, multă vreme, tăcut şi trist.

Parcă pierdeau un suflet.

De atunci, dela manevra din satul Mologeşti, a trecut vreme multă. Pe mine m'au apucat necazurile vieţii şi am uitat de troiţe. Odată veneam la reşedinţa regimentului. Era început de primăvară.

Pe larg deschisele ferestre ale vagonului restaurant, priveliştele se perindau năvalnic în apropiere şi tot mai încet depărtările.

Aveam impresia că totul se învârteşte în sus invers, împrejurul unui punct pierdut acolo în depărtare. Timidul verde al imprimăveririi se transformă acolo în depărtare într'un albastru cenuşiu şi se înfrăţea cu albastrul orizontului. Se redeştepta în zări şi în mine credinţa.

M'am hotărît atunci să scap de sub povara sbuciumărilor omeneşti şi în liniştea atmosferii de troiţe să las în larg sufletul să se purifice de necredinţă şi să înalţ în tihnă ruga mea pe altarul artei.

Dela Balş am pornit într'o trăsură de ţară. Intâmpin des în drum, la fântâni, poduri, diferite feluri de cruci, găsesc troiţe, toate însă de provenienţă comercială a timpurilor noastre. Se vede în primul rând dezinteresul formei care nu-ţi vorbeşte nimic: o placă dreptunghiulară zugrăvită şi înfiptă în pământ, totul sub un acoperiş sau sub un adăpost. Pe placă sunt conturaţi în linii negre diferiţi sfinţi şi aceste contururi sunt boite cu vopsele de apă sau olei în culori simple: galben, verde, albastru şi roşu. Cu cât sunt mai vechi cu atât conturarea e mai distinctă, lucrată nemăestrit însă îngrijit, iar în colori se observă predominarea galbenului şi a cărămiziului.

Restul colorilor sunt fără amestec, albastru curat, verde câmpenesc. Cu cât ne apropiem de timpurile noastre, contururile se pierd în culori, sunt vădit uitate şi neîngrijit lucrate, lucru de grabă şi de comerţ eftin. Culorile încep să se nuanţeze, predomină roşu, albastru şi verde, încep pliuri de haine şi umbre în culori.

Se pot urmări în paşi de 20-25 ani aceste transformări. Fiecare poate face acest studiu în cimitirul dintr'unul din satele de pe Valea Olteţului. Acolo unde s'a păstrat nealterat felul vremurilor de peste 100 ani, prin cutele unde nu putea să ajungă influenţa lucrărilor de bălci, acolo Troiţele şi crucile îşi au caracterul bine distinct. Din foarte puţinele colţişoare unde se păstrau aceste mostre de artă, era şi satul Mologeşti.

Suntem la intrare, o troiţă lângă o fântână se înalţă impunătoare. — Călător pe drumuri, limpezeşte-ţi gândurile şi-ţi curăţă

sufletul, aici domneşte pacea, unirea şi credinţa. Are paznici aceste cruci de lemn cioplit cu suflet şi fermecate. Şi vai de călătorul ce intră în ţărmurirea lor şi nu le înţelege graiul şi nu le păzeşte tâlcul, blestemat este să-şi poarte sbuciumul în viaţă şi gândul negru şi sufletul turbure să-l stăpânească pururi. Şi mulţi trebue să fie aceşti călători de oarece mulţi sunt în lume din aceşti blestemaţi.

Căutam din depărtare se văd Golgota cu cele 3 cruci. Aveam un fel de strângere de inimă negăsindu-le în locul lor. Nu erau.

Am umblat prin sat, am întrebat pe toţi şi cu greu am aflat că o furtună năprasnică le-a culcat pe toate trei de odată. Acum ele serveau ca tălpi la casa unor tineri însurăţei, iar vârful lor, crucile, le adăposti-se băiatul, cu multă sfinţenie, chiar lângă casă.

Nu ştiu de ce m'a întristat faptul.

Puteau să le înfigă din nou în pământ. Timpuri noi. Şi crucile de pe Golgota mea au urmat drumul credinţii: s'a înălţat, au dominat spiritele şi apoi au căzut la întrebuinţarea unei tagme, care îşi face din ea meseria lor.

Am ieşit pe câmp afară. Intr'o viroagă era o troiţă aproape nouă. Lângă ea doinea un flăcăeandru cu ochii pierduţi în zarea depărtării şi în adâncul gândurilor lui, doinea prin fluer în neştire ce şi cum. Un cântec al lui pe care îl înţelegea tot ce-l înconjura pentru că tot ce-l înconjura îl învăţase.

Am desemnat troiţa fără să mă observe şi fără să-l supăr din cânt. Când m'am apropiat m'a observat.

— Voe bună, meşter cântăreţ. Ce s'a întâmplat la crucea asta de te farmecă să cânţi aşa frumos?

A avut o tresărire ca a unuia căruia i se surpind frământările lui ascunse.

— Ia, aici a trăsnit Dumnezeu o fată, — şi apoi pierdut ca pentru sine, — pentru că păcătuise. Şi ochii lui s'au întors din adâncuri, s'au fixat asupra mea dureroşi şi asprii, vorbind până: ţi-am spus prea mult, nu mă ispiti mai departe.

— Da cine a făcut crucea asta, trăeşte?

— Cine, crucea asta? e moş Constantin a lui Radu Anghel, trăieşte, e aci în sat, vezi că are porţile cu stâlpi şi cioplite frumos.

Am găsit uşor casa cu porţi frumoase, pentrucă mă purta un dor nespus să stau de vorbă cu acest mare meşter. Lucra în curte un stâlp de casă şi bodogăndea moşnegăreşte cu un copilaş ce se învârtea împrejurul lui. Intru în ogradă şi mă întâmpină un câine. Moşneagul, fără să-şi părăsească locul, fără să strige la câine, mă priveşte mirat.

— Sănătate, moşule.

— Să dea D-zeu, nepoate.

— Venii să te văd, că mi-au plăcut mult crucile pe care le-ai făcut pe aici, prin satul D-tale.

Şi ne-am aşezat amândoiu, eu pe o bârnă, el la lucru.

— Iacă fac un stâlp să-l pun în locul celuia dela cerdac că s'a cam lăsat.

Şi stâlpul se asemăna aidoma cu cel pe care îl întocmia.

— Păi, de ce nu-l faci alt fel, moşule?

— De, sâlpii aceia i-a cioplit tătăne-meu când s'a însurat şi prea i-a fost dragi cât a trăit, că toată lumea îl lăuda şi mi-e frică să nu-i nemeresc mai prost dacă-i schimb. Şi stâlpul dela poartă l-am pus din nou dar tot ca pe celălalt l-am cioplit.

— Şi D-ta n'ai făcut nimic al D-tale.

— Ba am făcut destule, numai de nu le-ar batjocori nepoţii.

Şi domol în amurgul de seară, a început bătrânul să-mi vorbească şi încet, încet am prins rostul vorbei şi am început să înţeleg. Tătăne-său fusese tot cioplitor ca el, făcuse crucea dela fântână, pe cea dela pod şi crucile Golgotei mele. Tot el făcuse o parte din crucile cimitirului din sat. multe porţi, case întregi cu ceardacuri şi cu ciocârlani pe acoperiş. Iar el învăţase cioplirea dela „bătrân", făcuse şi el destule lucrări, însă „pădurile s'au depărtat de sat, lemnul s'a scumpit, viaţa e mai grea şi lumea nu mai ţine la lucrurile astea, care se fac cu greu şi cu cheltuiala de vreme."

— Acum, vezi, azi se hotăreşte omul să-şi facă o casă şi peste o lună e gata. Pe atunci. pornea bătrânul, tătăne-său, să se gândească la casa fiu-său când era de 14 ani şi începea să-i facă, ba tălpile, ba stâlpii ceardacului, ba stâlpii porţii şi când îl însura i-le dădea de zestre şi tot mai treceau doi trei ani până pornea copilul să-şi facă casa cum vroia.

Şi moşul clătina din cap în semn de descurajare şi ochii se adânciră în trecut.

— Spunea tata că moşu-meu a fost herghelegiu Banului din Craiova şi vorbia cu caii de-l înţelegeau. Pe el îl chema Stoica şi se bătea în lupte cu Turcii şi era amarnic om. Tata-meu s'a stabilit aici şi era om gospodar, liniştit. Stătea mai mult în sat ca muerile şi cioplea. Eu i-am urmat meşteşugul.

Fiu-meu a învăţat carte şi nu se mai gândeşte la meşteşugul nostru, nu ştiu ce e prin sat mai mare. Păcat de meşteşug. Mă uit la nepotu-meu ăsta, „că-l trage inima, toată ziua se învârteşte împrejurul meu şi-l dăscălesc eu, dar mi-e frică să nu mor înainte de a prinde ceva".

Troiţe şi cruci erau cam tot una, după lămuririle lui. Se puneau în locurile unde se întâmpla vre-o minune, vre-un isvor fermecat, vre-o pedeapsă Dumnezeiască pentru vre-un păcat, unde se găsea ceva de seamă, la încrucişări de drumuri mari, şi în general la orice lucru ce era făcut pentru toţi, — şi toate aveau ca scop să alunge duhurile rele şi să se pomenească numele celor ce luaseră parte. Troiţele sunt mai mari şi în mare parte adăpostite sub un ceardac în lemn. Sfinţii după cele vechi tot erau numai conturaţi într'o tăetură cu

cuţitul si cele mai vechi nu aveau sfinţi, ci câte un cerc înflorit în cioplituri.

Ei nu aveau ca model decât felul lor de a înţelege şi cele ce-au apucat de prin bătrâni. Influenţa orăşenească nu se simţea, pe aceasta nu o înţelegeau.

Şi m'am despărţit de moşneag târziu în noapte, şi am plecat iarăşi în lume. Am pornit curăţit de orice răutate, cu inima curată, cu sufletul împăcat, cu fruntea senină, plin de încredere.

Arta îşi are sursele ei în sentimente primordiale omeneşti şi nu acţionează decât asupra acestor sentimente primordiale.

Cultura, ştiinţa nu aduc modificări decât în technica Artei. Noi părăsim acest principiu şi ne rătăcim în combinaţiuni technice creind diferite forme de artă şi de comprehenziune şi astfel înaintăm în civilizaţie. Iar când firul combinaţiilor se încurcă, ne întoarcem iarăşi la prim sursă care formează sentimentele omeneşti, natura, şi la primele moduri de a o înţelege şi a o reprezenta în artă.

Florea Stănculescu

Cronica Ştiinţifică

Cercetări biologice cu privire la rasse, prin aplicarea unei metode nouă. — Evoluţia ştiinţelor se face prin salturi de la o descoperire la alta. In intervalurile dintre două date epocale, cei devotaţi ştiinţelor cată a documenta şi controla detaliile concepţiilor create de savanţii, cari prin geniul lor stabilesc o nouă fază în evoluţia ştiinţelor. Fiecare ştiinţă îşi are fazele de erupţiune şi de linişte cari corespund cu epoca documentară.

Etnologia şi antropologia în timpurile noastre trăesc în faza de tranziţie, tinzând spre o nouă epocă de erupţiune. In special antropologia, care a trecut prin multe frământări în deceniile precedente, se află pentru moment într'o fază de înarmare, de adunare de material pentru clarificarea uneia din cele mai pasionante probleme, care interesează toate ramurile ştiinţei biologice, şi care este problema originei omului. In serviciul studierii acestei probleme s'a pus şi metoda nouă de cercetare, metoda *isohemaglutinării*. După rezultatele de până acum, această metodă promite să arunce o lumină cu totul deosebită atât asupra problemei originei speciei umane, cât şi asupra diferencierii şi înrudirei rasselor.

Technica acestei metode, prin natura ei serologică, impune, ca aceste cercetări să fie făcute de medici. Interpretarea rezultatelor obţinute va trebui însă să vină dela colaborarea dintre naturalişti istorici şi etnologi.

Aglutininele sunt anticorpi, cari se produc în sânge, atunci, când întroducem în sângele unui animal celule străine. Aglutininele

reacţionează cu celulele respective în mod specific, precipitându-le. Această reacţiune are loc între aglutinine şi aglutinogenul din celula aglutinată. Există însă aglutinine şi faţă de celulele speciei proprii, d. ex. la om faţă de hematii umane, numite şi isoaglutinine, anticorpi, cari nu se produc numai pe cale experimentală, ci există şi în mod normal în sânge. Aceste aglutinine normale, cari se află în serul sângelui uman, sunt de două nuanţe şi au fost numite *a* şi *b* (Landsteiner), cărora le corespunde câte un aglutinogen — aglutinogen A şi aglut. B — din globulele roşii. In mod principal deci oamenii pot aparţine *grupului A* când au în sânge aglutinogenul A şi aglutina b, sau *grupului B*, când au în sânge aglutinogenul B şi aglutinina a.

Un individ poate însă avea în sângele sau şi globule conţinând ambele aglutinogene şi nici o aglutinină, (*grupa AB*), sau poate să-i lipsească ambele aglutinogene având în sânge ambele aglutinine (*grupa O*). Dacă examinăm un număr de cel puţin 500 indivizi aparţinători unei rasse, vom afla că fiecare individ va aparţine uneia din aceste patru grupări. (Americanii le numesc I (AB), II (A), III (B), şi IV (O).

Metoda constă deci în analiza sângelui a cel puţin 500 de indivizi aparţinând aceleeaş rase (excluzând cât mai mult pe cei amestecaţi), pentru a stabili, câte procente aparţin fiecărei din aceste patru grupuri. Pentru România s'a stabilit următoarea proporţie:

grupa	AB	7.4%
„	A	43.3%
„	B	15.6%
„	O	33.7%
		100%

Aceste proporţii se pot exprima şi printr'o cifră numită *indice biologic de rassă*, care se obţine prin calculul în baza formulei:

$$\frac{A+AB}{B+AB} = \textit{indicele biologic de rassă.}$$

Grupa A este mai frecventă la popoarele din Europa, iar B în Asia. Grupa A este de 4.5 (indicele biologic de rassă) mai mare la Englezi, decât grupa B, iar la Inzi grupa Beste de 1.8 ori mai mare decât grupa A. Acestea sunt extremele. Atunci, când grupurile sunt egale, indicele biologic de rassă este egal cu 1, când proporţia este mai mare la A, indicele este mai mare ca 1, iar când este mai mică, indicele este sub 1.

Indicele biologic de rassă scade treptat dela Englezi spre Inzi. Aglutininele şi aglutinogenele sunt constante pentru un individ pentru întreagă sa viaţă. Ele nu se modifică prin boale, sau prin felul de-a trăi (alimentaţie, situaţie geografică etc.). S'a stabilit, că aglutininele şi aglutinogenele se moştenesc, conform legilor lui Mendel, şi prin acest fapt se explică, pentruce ele nu se modifică la popoare în cursul veacurilor. Ele sunt calităţi fixe pentru organismul uman, şi pot deci servi ca indicator de rassă. Stabilirea pentru un singur individ, că aparţine uneia din aceste grupări, nu

are nici o valoare antropologică. Acesta poate da cel mult indicaţiuni asupra grupurilor la cari părinţii lui aparţin. (Stabilirea identităţii părinţilor sau a copiilor în medicina legală).

Din faptul, că grupul A este mai frecvent în Europa, iar B în Asia, s'a emis ipoteza (Hirschfeld) că omenirea ar deriva dela două tipuri separate, unul care s'ar fi format în Europa vestică, şi având numai calitatea A, iar altul să se fi format în Asia (Indii) şi având numai calitatea B în sânge. In cursul zecilor de mii de ani, aceste două specii s'au amestecat şi acest amestec preistoric face, ca azi să nu existe nici un popor, care să nu aibe în sânge atât calitatea A, cât şi B păstrându-şi proporţia de A şi B în cantitatea cu atât mai mare cu cât rassa cercetată se află mai aproape de leagănul original al acelor două tipuri.

Cea mai preţioasă contribuţie la problema isohemaglutinării au adus-o soţii Hirschfeld, cari au cercetat în armata aliaţilor la Salonic 14 rasse, parte dintre soldaţi, parte dintre populaţia macedoneană. Aceste cercetări au fost complectate de diferiţi autori, încât astăzi stau la dispoziţie suficiente cercetări pentru a putea fi interpretate. In România cele dintâi cercetări s'au făcut la Institutul de Igienă şi Igienă socială a Universităţii din Cluj, de Manuila şi Popoviciu sub conducerea d-lui prof. Moldovan, încă din Octomvrie 1922. Prin aceste cercetări s'a stabilit proporţia fiecărei grup la Românii precum şi la Ungurii din Ardeal.

Este semnificativ rezultatul obţinut la Români. Indicele de rassă al Românilor este de 2.20, cel al Sârbilor este de 2.29, al Grecilor de 2.25, iar al Bulgarilor de 2.29. Din aceste cifre ar rezulta, dacă nu o identitate de rassă, dar neapărat o înrudire foarte apropiată.

Indicele acestor popoare, numit de noi „*indice sudest european*" sunt izolate faţă de indicele tuturor celorlalte popoare din lume. Nu există până azi nici un alt popor cu indice care să fie aproximativ identic cu cel al popoarelor sudest european.

Voiu adauga pentru dovedirea constanţei indicelui biologic de rassă, că datele aflate de Verzar şi Weszecki la Germanii colonizaţi de secole în Ungaria este identic cu cel aflat de alţi autori pentru populaţia Germaniei, că indicele Ungurilor, popor turanic, este aproape identic cu indicele celuilalt popor turanic: turcii, iar al ţiganilor, veniţi de vre-o 600 ani în Ungaria, este exact identic cu cel al Inzilor.

Din cercetările mele pot cita indentitatea indicelui la un număr de peste 1500 români din diferite regiuni (Bănat-Maramureş) cu indicele unui număr de alţi peste 1500 Români din Transilvania şi Vechiul Regat, examinaţi în colaborare cu Popoviciu; indicele aflat de mine la Unguri din Arad-Banat este identic cu cel aflat de Verzar-Weszecki pentru Ungurii din regiunea Dobriţinului şi pentru Ungurii din Ardeal examinaţi de Manuila-Popoviciu. In fine, indicele Bulgarilor din Vinga (Banat) l-am aflat exact identic cu indicele aflat de soţii Hirschfeld pentru Bulgarii din Bulgaria.

După primele cercetări, făcute la Institutul de Igienă şi Igienă Socială din Cluj asupra unui număr de peste 500 Români şi Unguri de proveniența mixtă, am început o serie de cercetări în diferite localităţi din Transilvania, Banat şi din Maramureş, pentru a vedea, dacă indicele aflat pe regiuni şi pe localităţi corespunde cu indicele general s'au nu? Am putut stabili, că indicele pe localităţi şi regiuni variază, după cum populaţia este amestecată cu o populaţie străină cu indice mai scăzut sau mai urcat decât cel românesc.

Dăm aci un tablou despre naţionalităţile examinate cu indicile respectiv şi cu autorii care l-au stabilit:

Naţionalitatea	Proporţia grupelor AB. (I)	A (II)	B (III)	O (IV)	Indice	AUTORUL
Englezi . .	3.0	43.4	7.2	46.4	4.5	L. şi H. Hirschfeld
Saşi * . . .	4.0	50.5	12.-	33.5	3.4	Manuila
Francezi . .	3.0	42.6	11.2	43.2	3.2	L. şi H. Hirschfeld
Italieni . .	3.8	38.0	11.0	47.2	2.8	„
Germani . .	5.0	43.0	12.0	40.0	2·8	Dungern-Hirschfeld
Austrieci .	8.0	40.0	10.0	42.0	2.6	Landsteiner
Şvabi . . .	3.9	42.1	14.0	40.0	2.6	Manuila
Sârbi . . .	4.6	41.8	15.6	38.0	2.3	L. şi H. Hirschfeld
Greci . . .	4.0	41.6	16.2	38.2	2.3	„
Bulgari . .	6.2	40.6	14 2	39.0	2.3	„
Bulgari . .	8.1	45.0	14.7	31.5	2.3	Manuila
Români . .	7.7	42.0	14.8	35.5	2.2	Manuila-Popoviciu
Români . .	7.4	43.3	15.6	33.7	2.2	Manuila
Turci . . .	6.6	38.0	18.6	36.8	1.8	Hirschfeld
Slovaci . .	8.2	31.3	15.8	44.7	1.7	Manuila
Japonezi . .	20.0	40.5	16.0	24.0	1.7	Hara-Kobayashi
Polonezi . .	—	—	—	—	1.6	Halber-Midlarski
Unguri . .	12.2	38.0	18.8	31.0	1.6	Verzar-Weszecki
Unguri . .	10.5	39.7	20.4	29.4	1.6	Manuila-Popoviciu
Unguri . .	11.2	40.8	20 2	27.8	1.6	Manuila
Arabi . . .	5.0	32.4	19.0	43 6	1.5	L. şi H. Hirschfeld
Ruteni . . .	20.3	39.2	22.5	18.0	1.4	Manuila
Ruşi	6.3	31.2	21.8	40.7	1.3	L. şi H. Hirschfeld
Evrei . . .	5.0	33.0	23 2	38 8	1.3	„
Coreeni . .	12.7	32.8	26.4	28.1	1.2	Fukamaki
Malaezi . .	4.5	26.2	23.7	45.5	1.1	L. şi H. Hirschfeld
Chinezi . .	10.0	25.0	34.0	30.0	0.8	Liu-Wang
Senegalezi .	5.0	22.6	29.2	43.2	0.8	L. şi H. Hirschfeld
Anamiţi . .	7.2	22.4	28 4	42.0	0.8	„
Mandjurieni	8.6	26.6	38.2	26.6	0 8	Fukamaki
Ţigani . . .	5.8	21.1	38.9	34.2	0.6	Verzar-Weszecki
Inzi	8.5	19.0	41.2	31.3	0.6	L. şi H. Hirschfeld

Notă: Examenul rasselor indicate cu litere cursive este făcut în România; restul în străinătate.

Până aici s'au examinat opt rasse din România. Cercetările sunt în curs pentru a examina toate rassele cari există azi la noi, şi pentru a complecta examenul Românilor din toate regiunile ţării.

Dr. Sabin Manuila

Cronica socială

Toponimia României dintre Dunăre şi Mare. — In generaţia trecută chiar cărturarii cunoşteau pământul de peste Dunăre în chip cu totul imperfect. Afară de excepţia luminoasă a lui Ion Ionescu dela Brad, cel dintâi economist român, şi a lui Bălcescu, puţini vor fi fost care să aprecieze exact locul ce se cuvine acestor margini de ţară în gospodăria Statului nostru şi rolul pe care l-a avut chiar dela început în viaţa poporului român. C. A. Rosetti, de pildă a mers cu ignorarea Dobrogei până acolo că a scris în „Românul" cuvintele odioase: „*blestemat* să fie cine va trece pe malul drept al Dunării..." ! (Nu e deci nici o mirare, dacă cel mai Român dintre Români, Eminescu, s'a simţit zguduit până în adâncul sufletului de primejdioasa nepotrivire între poporul românesc şi „pătura suprapusă" care punea astfel la cale destinele Statului românesc, fără să viseze măcar cum s'a desfăşurat viaţa poporului nostru).

Azi, cel puţin tineretul care trece prin Universităţi ştie că România de lângă mare e una din temeliile cele mai vechi ale României, — mai veche decât Ardealul şi Banatul în ce priveşte romanitatea.

S'ar fi cuvenit deci acuma, la întregirea politică a Românismului, să legăm şi aci firul cu trecutul. Incercarea s'a făcut şi încă într'un chip cu totul fericit: oamenii acelui colţ de ţară au luat între altele iniţiativa unei revizuiri istorice, etnografice şi geografice a toponimiei, pentru a pune nomenclatura de acord cu realitatea.

Geograful Brătescu, un cunoscător până la amănunţimi al României de peste Dunăre, a supus unei cercetări după toate regulele ştiinţei numele aşezărilor omeneşti, consultând mereu şi pe localnici, pentru a ţine seama de tot ce putea fi util în tradiţiile moştenite din bătrâni.

Cu drept cuvânt, d. Brătescu relevă că numele date până azi satelor întemeiate peste Dunăre n'au fost tocmai potrivite. Numiri ca: *Vasile Alexandri*, *Ion I. Brătianu*, *C. A. Rosetti*... nu pot circula lesne în graiul popular. Din substantivul *Câmpuri*, localnicii fac adjectivul *Câmpurean* sau *Câmpureni*, când vorbesc de locuitorii satului. Poţi zice unuia că e *C. A. Rosettean?*.. Vine peste mână.

Dar ce s'a făcut, făcut rămâne. Cel puţin restul toponimiei să fie mai judicios fixat.

Care n'a fost însă mirarea bieţilor Români de peste Dunăre, când în anii după războiu, în Dobrogea, oficialitatea bucureşteană a trimis un nou val de toponimie botezând satele cu numele miniştrilor altui regim: Take Ionescu, Argetoianu... ba şi cu porecle de batjocură ca „Dă-te jos şi te plimbă".

Socot că Statul român a atins recordul dispreţului oficial pentru poporul pe care îl administrează. După cum starea de paragină în care a fost lăsată Dobrogea de la unire până la războiu a fost şi va rămânea unul dintre punctele cele mai negre în istoria domniei regelui Carol, tot astfel toponimia de batjocură a Dobrogei, abia scăpată de sub ghiara Bulgarilor şi a Nemţilor, este un fapt nu se poate mai semnificativ pentru concepţia oamenilor au acuma sarcina de-a organiza România-Mare.

Iată de ce, cu drept cuvânt, oamenii de ştiinţă şi Românii luminaţi care reprezintă Dobrogea, şi-au luat ei sarcina de-a stavili apucăturile anarhice, stabilind în chip critic toponimia.

D. Brătescu arătase încă din timpul războiului că proporţia elementului românesc era de 57%, iar proporţia numelor româneşti numai de 33%. Evident, caracterul mongolic al toponimiei nu mai corespunde azi adevărului etnografic şi, după cum orice om are drept să poarte numele care îi place, tot aşa satele de peste Dunăre aveau dreptul de a se numi cu nume româneşti, mai ales când chiar tradiţia veche şi străveche vine în ajutorul unei astfel de schimbări. Un singur exemplu: Când Traian este cine este în istoria imperiului roman şi în istoria romanizării Dacilor; şi când cetatea şi monumentul său pot fi încă pipăite, nu e o impietate şi o absurditate să nu zici satului vecin *Traian?* Cum adică? Miniştrii cutărui partid microscopic (un fir de praf în viaţa poporului nostru) să fie o cinste pentru satele Dobrogei, iar Traian o cantitate disparentă?

Anomalia aceasta era prea dureroasă şi prea ruşinoasă. De aceea, lăsând elementului mongolic numele sale proprii, pentru elementul românesc s'a propus o seamă de numiri, care să lege firul cu trecutul nostru de eri, de alaltăeri şi — pe unde nu s'a putut găsi numiri mai noui — s'a reînviat vechiul nume al strămunilor de acuma 2000 de ani.

Rezultatul acestei munci conştiincioase se poate vedea într'o serie de articole din foaia dobrogeană *Dobrogea Jună*, Iunie 1924, care ar merita să fie adunate la un loc şi împărţite sub formă de broşură tuturor celor care înţeleg însemnătatea culturală şi politică a toponimiei.

Din nenorocire, Parlamentul şi Administraţie pacă nici n'au autor de muncă profesorului dobrogean.

Aci, într'o revistă închinată tradiţiei, ne facem datoria de a

releva faptul paradoxal că se repetă chiar în chestiuni de toponimie un principiu al luptelor noastre politice, prin care ne deosibim, poate, de toate popoarele contemporane. Și anume, s'a auzit de mai multe ori (odată chiar în parlament) formula fanatică: *nici binele nu vă vom lăsa să-l faceți..!* Când învierșunarea politicii duce până la negarea binelui, îndată ce e vorba de un adversar, este vădit că viața publică a acelui Stat e fundamental primejduită. Și când chiar în toponimie, binele e *rău*, fiindcă n'a pornit de acolo de unde doria să pornească cea care represintă într'un moment dat puterea legiuitoare, este evident că perspectivele politice ale Statului nu sunt dintre cele mai trandafirii.

Adevărul e însă totdeauna suveran, — măcar în fața oamenilor de știință. — Opera care s'a încercat de d. Brătescu revizuim toponimiei dobrogeană a ieșit din cugetul unui om de știință și din simțirea elementului autohton de peste Dunăre.

Răspunderea rămâne deci întreagă pe capetele celor care au apreciat această operă, cum au apreciat-o.

S. M.

Cronica pedagogică

Considerații metodologice privitoare la predarea Logicei în școalele secundare (licee, seminarii, școale normale). — Dintre toate obiectele de învățământ din programul școalelor secundare, nu e nici unul care să ofere un fir mai viguros de *sinteză* a cunoștințelor, de *corelație* a studiilor, ca acela al *Logicei*. Ceeace e *Geografia* pentru sinteza cunoștințelor *concrete*, e Logica pentru aceea a cunoștințelor *abstracte* și *generale*. De aceea, nu se poate stărui îndeajuns asupra însemnătății acestui studiu. Ar fi o enormă greșală neglijarea sau predarea lui numai de formă, necum îndepărtarea lui din școală. In general azi, însă, se neglijează predarea lui, sau se face în mod pur formal. Firește predată așa, ea nu-și mai justifică de loc existența, și dă glas acelora cari sunt, în genere, în contra învățământului filozofic în școalele secundare. Numai o bună metodologie în predarea logicei poate să ne ducă la acel scop înalt, ce-i atribuim logicei în școalele secundare: toarcerea firului viguros de corelație între studii.

O experiență didactică ce depășește spațiul a 15 ani, desfășurată în toate categoriile de școale secundare: licee, seminari, școale normale, mă îndreptățește să cred că pot atacă aici problema metodologică a logicei cu oarecare temei. Logica este, după definiția clasică din Logica lui Titu Maiorescu, *știința regulelor formale pentru argumentarea justă*. Formularea aceasta e, de sigur, foarte abstractă chiar pentru liceistul din clasa VII și poate și pentru studentul

începător [1]). Trebue să-i *concretizăm* cât mai bine termenii de „argumentare" şi de „regule formale". Numai o bogată concretizare a acestor termeni va limpezi bine elevilor *obiectul* logicei. Acesta e primul pas şi de succesul lui depinde tot succesul paşilor următori.

După cel vom fi concretizat cât mai bine, cu belşug de exemple, acest obiect al logicei, trebue să le dăm elevilor cheia logicei, firul roşu care o străbate în toate încheeturile ei, fluidul ei vital. Ei trebue să simtă pe ce se întemeiază formarea noţiunilor, a judecăţilor şi a raţionamentelor, raporturile de subalternare, contrarietate şi contradicţie dintre judecăţi, inversiunile judecăţilor, regulele silogismului, din toate figurile lui, sinteza formelor logicei formale în *metodele* ştinţifiice, pe cari le studiază logica metodologică. Acest fir conducător e principiul *identităţii*. De la acest principiu trebue să pornim, dacă vrem să dăm elevilor cheia logicei, principiul generator al tuturor noţiunilor şi regulelor logice. Acesta e al doilea pas. De la acesta încolo, predarea logicei se poate desfăşurà cu o limpezime perfectă şi chestiunile derivă una din alta cu o stringenţă de fier. Se va zice, de sigur, că ar fi foarte greu să dăm de la început acest principiu al raţiunei suficiente, numit al identităţii, el comportând un grad de înţelegere filosofică cu greu de presupus la începătorii studiilor filosofice. Voi dovedi, totuşi, la timp, că putem să punem de la început această cheie în mâna elevilor, în mod foarte inteligibil, foarte concret.

Pentru moment vreau s'arăt, cum putem concretiza mai bine obiectul logicei. Trebue să luăm şi să analizăm cât mai multe exemple de argumentări, de probări de adevăruri mijlocite, de inferenţe. Inferenţele sau adevărurile mijlocite sunt, însă, de două feluri: unele *verificabile prin experienţă*, altele *absolut neverificabile prin experienţă*, dar *tot aşa de strict adevărate* ca şi cele verificabile. In care se vădeşte mai bine puterea şi folosul logicei? Evident că în cele din urmă. Dacă toate inferenţele sau concluziile noastre ar fi verificabile pentru experienţă, aproape că nu s'ar mai simţi senzul logicei, raţiunea ei de a fi tribunal suprem al probării adevărului. Dar pentru că nu e acesta cazul, pentru că în multe domenii experienţa directă ne e şi ne va fi pentru totdeauna închisă, ne trebue un garant al adevărurilor din aceste domenii şi acest garant e logica. Ea ne dă certitudinea mintală tare ca şi, ba mai mult, de cât certitudinea experienţei, în domeniile în care aceasta nu poate avea acces. Aici garanţia adevărului e *forma* gândirii, *deducţia*, înlănţuirea justă, încatenarea logică a premiselor.

Vom face evidentă această *necesitate a deducţiei formal juste* punându-le elevilor faţă în faţă cele două feluri de adevăruri:

---

[1]) Logica lui Maiorescu e un rezumat al cursului său de la facultate, totdeauna însufleţit de o vie concretizare.

verificabile şi neverificabile prin experienţă. Din prichologie [1]) elevii trebue să ştie ce sunt intuiţiile, reprezentările, noţiunile, judecăţile şi raţionamentele. Se dăm, atunci, elevilor exemple de adevăruri intuitive, *directe*, şi de adevăruri deduse, *indirecte*.

1. Dacă dăm foc unei foi de hârtie, unei bucăţi de lemn sau uneia de cărbune şi observăm fenomenul combustiunei, adevărul că aceste corpuri sunt combustibile îl aflăm *direct* din observaţie sau intuiţie. Dacă, însă, fără să le dăm acuma foc, spunem, la simpla vedere sau amintire ori reprezentare a acestor corpuri, că ele ard, adevărul acesta nu mai e rezultatul une observaţii directe, ci al unui *raţionament:*

1. Hârtiile, cărbunii, lemnele văzute de mine pân'acum au ars.

2. Ceeace văd acum e hârtie, e lemn, e cărbune, ca şi *acelea* pe cari le-am văzut odată arzând.

3. Deci, şi ele ard.

Credinţa instinctivă în *uniformitatea legilor naturii* îmi dă certitudinea, că ceeace s'a întâmplat cu bucăţile de hârtie, de lemn, de cărbune în trecut, sub ochii mei, se va întâmpla şi în viitor cu orice alte bucăţi de hârtie, de lemn, de cărbune. Dacă, totuşi, un sâmbure de îndoială m'ar stăpâni, uşor îmi este s'o înlătur: n'am de cât să recurg la experienţa directă, făcută de atâtea ori, să dau foc din nou unei bucăţi de hârtie sau de lemn ori de cărbune. Atunci experienţa se pune din nou garanta adevărului asupra căruia am avut o clipă de îndoială.

2. Pot dovedi în mod *intuitiv*, că suma unghiurilor dintr'un triunghiu e egală cu 180°, măsurând pe rând unghiurile oricărui triunghiu cu ajutorul raportorului şi însumându-le. Dacă triunghiurile sunt bine construite, măsura şi însumarea rezultatelor ei mă conving pe deplin de adevărul, că suma unghiurilor dintr'un triunghiu face 180°. Dacă, totuşi, în faţa unui triunghiu nou aşi mai ezita să generalizez, ceeace am constatat la atâtea triunghiuri mai înainte, îmi alung repede îndoiala cu o nouă măsurătoare.

Orice teoremă din geometrie se poate dovedi aşa, pe calea intuiţiei, a măsurii directe, şi orice ezitare în procesul de generalizare o înfrângem lesne pe aceiaşi cale intuitivă, a măsurării.

In faţa acestor adevăruri al căror garant ultim e totdeauna, la nevoie, experienţa directă, le punem acum elevilor dinainte adevăruri, cari nu se pot verificà prin experienţă. S. ex., adevărul *absolut cert* pentru un om cult, că *pământul e rotund*. Dacă la toate probele aduse în sprijinul acestei păreri, am luà atitudinea îndoelii încăpăţânate, dacă *singură argumentarea* n'ar fi în stare să ne risipească îndoiala, am fi toată viaţa chinuiţi de ea, căci nici odată n'am putea verifica *direct prin experienţă* această idee. E dela sine înţeles. Totuşi această îndoială nu se naşte în capul niciunuia, care

[1]) E, deci, greşit a se'ncepe cu studiul logicei înainte de al psichologiei.

s'a pătruns *de probele indirecte* ale rotunzimi pământului. Care e garantul convingerii lui în acest caz? E însăşi *forma deducţiei* minţii lui, forma *raţionamentului silogistic*, care l'a dus la această concluzie. Să luăm câteva din probele rotunzimii pământului şi să le analizăm.

1. *Proba lui Aristot*, scoasă din observarea unei pete rotunde pe lună în momentul eclipsei ei, datorită interpunerii pământului între lună şi isvorul ei de lumină, soarele. Aristot a făcut, cu ocazia acestei observaţii, următorul raţionament silogistic:

1. Toate corpurile proiectează o umbră de aceeaş formă cu a corpurilor înşişi (adevăr verificabil prin intuiţie şi scos din intuiţie).

2. Pe lună văd acum proectată o umbră rotundă (adevăr intuitiv şi acesta).

3. Deci corpul care o proectează — şi acesta e pământul — e rotund (adevăr neverificabil prin intuiţie, căci nimeni nu va vedea niciodată pământul întreg, în sfericitatea lui).

Concluzia e *formal* perfect adevărată. E şi în *fond?* Experienţa nu ne va spune niciodată. Dar, e *în fond* adevărat, că toate corpurile proectează o umbră de aceeaş formă ca şi a lor; oricând o putem probă, proectând oricâte umbre vrem, de la ori câte corpuri vrem. Şi tot aşa de adevărat *în fond* e, că în eclipsa de lună, observată de Aristot, se proectase pe ea o umbră rotundă. Din aceste adevăruri *materiale*, neîndoioase, şi verificabile prin experienţă, deci adevăruri *materiale*, recse cu o stringenţă de fier adevărul *formal*, că pământul e rotund. Dar acest adevăr formal e *şi material*, întrucât se referă la o realitate materială; el se impune minţii *fără nici o îndoială*. De unde vine certitudinea lui? Care e garantul lui? E numai *forma* minţii, mecanismul încatenării celor două adevăruri d'întâi în aşa chip, în cât, dacă minţii i s'au impus acelea, — şi intuiţia sau observaţia i le-a impus — fatal i se impune şi acesta. Fireşte, primul pas e cucerirea intuitivă a celor două adevăruri d'întâi, aşa că, în ultima analiză, *indirect*, garantul e tot experienţă; dar garantul *direct* e *forma deducţiei*, forma încatenării adevărurilor cucerite prin experienţă. Cea mai mică abatere de la regulele acestei încatenări, compromite desăvârşit adevărul concluziei, ne nimiceşte pe garantul lui direct.

2. *Proba dedusă din observaţia corăbiei, care se depărtează pe încetul de ţărmul mării.* Deducţia constă aici în următorul raţionament silogistic:

1. La orice corp, care se depărtează de noi în *linie dreaptă*, dispar întâi din câmpul privirii noastre părţile lui mai mici, apoi, treptat, treptat, şi cele mai mari. (Adevăr oricând verificabil prin experienţă).

2. La o corabie, care se depărtează de ţărmul mării în largul ei, dispar din câmpul privirii noastre, încetul cu încetul, mai întâi părţile mai mari de jos, apoi cele mai mici, de sus. (Şi acest adevăr este oricând verificabil din experienţă).

3. Deci, corabia nu se 'ndepărtează în linie dreaptă de la țărm în largul mării. (Acesta e un adevăr, pe care nu-l putem verifica niciodată prin experiență). Odată stăpâni pe concluzia : corabia nu se 'ndepărtează în linie dreaptă, ideea sfericității se impune de la sine. Pe ce fel de linie se poate, atunci îndepărta? Pe o line frântă? Nu, căci dispariția părților de jos ale corabiei s'ar face atunci *brusc*. Dar ea se face *lent*, treptat, treptat. Ce fel de linie poate permite această despariție lentă? Numai o linie curbă foarte *întinsă* deci cu *sfericitate sau curbură nesensibilă ochilor noștri*. Deci fața mării, pe care se 'ndepărtează corabia, constitue o linie curbă întinsă, a cărei treptată, lentă curbură e insensibilă ochilor noștri.

In chip analitic formulat, am mai făcut următorul silogism :

1. Dispariția unui corp, care s'ar îndepărtà pe o linie frântă, s'ar face brusc, iar pe o linie curbă întinsă, în mod lent.

2. Corabia, care se depărtează de țărm, nu dispare brusc din câmpul privirii, ci lent.

3. Deci ea se îndepărtează pe o linie curbă întinsă.

Care e garanția acestei concluzii, că îndepărtarea corăbiei se face pe o linie curbă? Garanție materială, intuitivă, nu putem avea niciodată. Sfericitatea se formează în chip așa de lent, că scapă ochilor noștri. Un spațiu de 1 m. dinaintea noastră se 'ntinde pe o linie rotundă, de vreme ce e un fragment dintr'un meridian pământesc. Dar curbura lui e insensibilă ochilor noștri. Singura garanție e *deducția*, încatenarea logică formal exactă a premiselor celor două silogisme, prin cari am probat sfericitatea pământului.

3. In acelaș mod se poate arătà, că tot rezultatul unei deducții e și proba scoasă din călătoria lui Magelan, și că, și aici, garanția adevărului, tribunalul suprem nu poate fi experiența, ci numai deducția.

Prin aceste raționamente, folosite în probarea rotunzimii pământului, le-am făcut evidentă, în modul cel mai limpede, elevilor, diferența între raționamentele ale căror concluzii se pot în ultimă analiză verifica prin experiență, și raționamentele ale căror concluzii nu se pot niciodată verifica prin experiență. Și dacă vrem să facem lux de exemplificare — ceeace nu e de loc rău — le mai dăm și alte exemple de adevăruri neverificabile prin experiență directă, și totuși tot așa de certe, ca și cele verificabile : probele mișcării de rotație a pământului și de revoluție, și ale altor fapte cosmografice și astronomice, sustrase cu totul controlului experienței directe. E ușor de arătat țesătura de silogisme cari demonstrează mișcările pământului.

Iată, s. e., silogismul prin care ajungem la proba mișcării de rotație dedusă din succesiunea nopților și zilelor pe pământ.

1. Un corp care stă nemișcat în fața unui focar de lumină

primește lumină numai pe fața din dreptul focarului luminos. (verificabil prin experiență directă).

2. Pe pământ însă lumina succede umbrei, umbra *succede luminii, care-i vine de la soare (verificabil prin intuiție zilnică).*

3. Deci pământul nu stă nemișcat în fața focarului lui de lumină, soarele (absolut neverificabil prin experiență directă sau intuiție)

Din punerea față în față a acestor două specii de adevăruri, elevii se conving de marea însemnătate a deducției în anumite domenii de cercetări. Exemplele alese din geografie sunt cele mai concludente. De sigur, ne putem folosi și de exemple din geometrie, știința demonstrativă prin excelență. Dar, fiindcă adevărurile geometrice sunt verificabile, în ultimă analiză, prin intuiție, cum am arătat mai sus, nu putem face prin ele dovada marelui rol ce-l joacă deducția în cucerirea adevărului. Numai într'o știință cu adevăruri neverificabile în ultimă analiză prin experiență, cum e geografia, puteam găsi exemple, cari să ne facă *sensibilă* însemnătatea formei gândirii. Exemplele din geometrie au, însă, altă utilitate. Cu ele putem dovedi alt folos al logicei, adică al deducției, mai puțin important ca cel d'intâi — ca ultim tribunal al adevărurilor neverificabile prin experiență — dar totuși destul de important și el.

Demonstrațiile geometrice logice constituesc o *economie a spiritului*. Dacă din premise certe ajungem la concluzia, că suma unghiurilor dintr'un triunghiu face 180°; dacă am observat bine încatenarea dintre acele premise și această concluzie, siguranța încatenării acesteia ne împinge să facem cu mintea un salt uriaș: de la un triunghiu particular luat ca exemplu, *numai de la unul*, să extindem deodată cu siguranță deplină, adevărul concluziei aflate la toate câte pot fi, la *toată clasa*. In lipsa demonstrației geometrice logice, măsurătoarea cu raportorul ne-ar fi dus, de sigur, la concluzia, că suma unghiurilor dintr'un triunghiu face 180°; dar această concluzie nu poate avea caracterul de certitudine și universalitate, ca acela al concluziei găsite prin demonstrație, care de la un singur triunghiu ne-a săltat mintea la universalitatea speciei acesteia de figuri. Și după măsurătoarea a 1000 de triunghiuri, ai putea la urma urmei să te îndoiești de universalitatea adevărului, că suma unghiurilor dintr'un triunghiu e de 180°, spunând: poate că al o mie unulea nu se supune acestei reguli. Pe când demonstrația din geometrie îți ridică ori ce îndoială. Certitudinea cu caracterul de universalitatea ți se impune îndată.

Am mai fi putut lua exemple și din algebră. Insă, fiindcă semnele algebrice se pot transpune în numere aritmetice, iar acestea pot reprezenta lucruri, la cari e posibilă oricând verificarea experimentală, nici algebra nu era proprie să ne facă să simțim în *chip absolut* însemnătatea formei gândirii.

Dacă, prin astfel de exemple, am izbutit să facem pe elevi

să simtă această însemnătate absolută a formei gândiri, a deducției, e de la sine înțeles și obiectul logicei și folosul ei. *Logica e știința formelor juste de deducție. Folosul ei cel mare e, că ne dă certitudinea absolută a adevărurilor neverificabile prin experiență.*

Primul pas e făcut. Ne rămâne acum să punem de la 'nceput în mâna elevilor cheia tuturor problemelor logicei, care e principiul identității. Vom arătà, într'un alt articol, cum se poate face aceasta în mod foarte firesc, foarte sensibil și, deci, foarte inteligibil pentru ei

I. Nisipeanu.

RECENSII

Marin Simionescu-Rîmniceanu : *Istoria Artelor*, 8°, 191 pp. cu 325 ilustrații în text. Cultura Națională — fără dată.

Volumul, apărut de curând, a fost până aci cercetat mai mult din punct de vedere al ilustrațiilor ce conține. D-l Bogdan-Duică (în Societatea de mâine I. 8, p. 177) se bucură văzând că se pun în circulație atâtea ilustrații și crede chiar că ele s'ar putea răspândi și mai mult, „dacă albumul s'ar vinde și singur fără text".

D-sa vorbește ca pedagog; cu autoritate de specialist deci clasează volumul ca „potrivit pentru premii la Școalele secundare de fete". Revenind asupra celor 325 reproduceri, ce ocupă tocmai jumătate din întreg volumul, d-sa sfârșește recensia prin constatarea că „reproducerea se vinde a 33 bani, textul dându-se.... gratis".

Pe când însă d-l. B. D. pune în evidență tocmai ilustrațiile cărții, d-l. M. Ralea (în Viața Românească, XVI. 5, p. 301) se declară foarte nemulțumit de ele. Le găsește „prea mici ca să poată justifica elementul descriptiv al textului. Cineva care voește să se inițieze în artă din acest manual, nu va putea să-și facă din ilustrațiile alăturate nici măcar o slabă iluzie de frumusețile artei. Decât atâtea reproduceri mici, mai bine câteva numai, dar mai mari și îngrijit făcute.... Mai bine să se aleagă cele mai reprezentative modele și să se prezinte cu toată atenția".

Critica d-lui Ralea nu poate fi suspectată de lipsă de indulgență față de autor, ale cărui eforturi, de a da tipăriturilor ce supraveghează „un aspect de o ținută occidentală", sânt din potrivă binevăzute de recensent. Se mai laudă chiar sforțările autorului (din „fruntea editurii" în care a apărut volumul) de a se desbăra de acel „gust cam nemțesc", ce în genere i se reproșează, pare-se.

Cu toate străduințele depuse, autorul nu a reușit să satisfacă, întrucât privește partea ilustrativă, pe cei doi mai de seamă recenzenți ai lucrării sale. Ei par, în schimb, a fi de acord în privința textului; judecând după prudența cu care ambii se feresc să ne dea părerea lor asupra cuprinsului cărții.

Să fie oare întemeiată neîncrederea lor?

Vom căuta să ne lămurim, printr'o cercetare mai amănunțită a textului, ținându-se seamă, bine înțeles, de toate circumstanțele ușurătoare invocate de autor. Dela început acesta ne previne că, dacă această „schiță de Istorie a Artelor n'a mai putut conveni Almanahului (?) pentru care a fost plănuită prin extinderea pe care a luat-o, (schița sau almanahul? N. R.) apoi nu înseamnă că o socotesc desvoltată cât ar trebui să fie un Manual". Volumul se prezintă deci, după însăși mărturisirea autorului, ca un fel de compromis între o schiță prea lungă și un manual prea redus, potrivit numai pentru fetele din pension, după avizul pedagogiei.

Fără să acuzăm pe autor pentru omisiunile ce am putea stabili şi fără să-i facem proces pentrucă s'ar fi extins peste măsură în anumite capitole, ne vom mulţumi să analisăm „scurta interpretare stilistică a manifestărilor artistice" în forma sub care ni se prezintă.

Incepem cu epoca preistorică. După autor (p. 12) „intenţiile de monumentalitate ale omului preistoric par a se dovedi în (sic) îngrămădirile de stânci (recte: lespezi, blocuri sau bolovani, stâncile nefiind mobile) necioplite, uneori unele peste altele ca'n aşa numitele [1]) dolmeni... alteori înşirate în rânduri drepte sau în cercuri numite cromleh..." Deci, un dolmen ar fi o îngrămădire de stânci unele peste altele. In realitate, după cum indică şi etimologia cuvântului bretanic (daul=masă, men=piatră), dolmenul se prezintă sub forma regulată a unei mese de piatră: o lespede orizontală susţinută de suporţi de piatră, cu o deschidere sau un prag la intrarea în mormânt. Deasemeni „cromlechi" nu sânt deloc „stânci" înşirate în *„rânduri drepte* sau în cercuri", ci numai în cercuri, după cum arată cuvîntul galic (crom= cerc, lech = piatră), iar şirurile drepte de bolovani sau *„alignements"*, ca cele dela Carnac nu sânt cromlechi.

Pe următoarea jumătate pagină de text găsim: „figura omului, e numai rar indicată în blocul vreunui menhir... sau într'un *ciob(!)* mărunt *de piatră*", dându-se ca exemplu sub fig. 5: „figuri femenine steatopyge (Sesklo)". De fapt însă figurinele din Sesklo nu sânt de piatră, ci din lut ars, ca toate produsele figurale neolitice, fără excepţie. Figurile de piatră sânt numai din paleolitic, deci cu mai multe mii de ani mai vechi.

Constatăm însă că, în genere, autorul nu stabileşte, nici prin text şi nici prin ilustraţii, marea deosebire, nu numai ca execuţie dar mai ales ca concepţie, între cele două vârste ale preistoriei, pe care le despart totuşi zeci de mii de ani. Astfel, la capitolul picturii (tot p. 13) ni-se vorbeşte întâi de ornamentaţia neolitică a spiralei, (care, venind dinspre regiunea Kievului, nu imită „cochilii sau alge marine" după cum crede autorul) şi apoi numai se citează cu mult anterioarele picturi din peşterile paleolitice. Inşirarea ilustraţiilor întăreşte această confuzie: „Zimbrul (recte: bizon [2]) pictat în Cavernele din Dordogne" (recte: în anume caverna Fond de Gaume, căci reprezentările din celelalte caverne sânt deosebite) se pierde între două figuri neolitice, pe când în capul tuturor ilustraţiilor ar fi trebuit să figureze această singură imagină ce ni se prezintă din epoca paleolitică.

Ne-am mai fi aşteptat ca în locul figurinelor din Tesalicul Sesklo să ni se fi dat reproduceri după exemplare mult mai caracteristice din cuprinsul ţărei româneşti; dar, potrivit promisiunii, nu facem proces

---

[1]) Erorile de tipar sânt excluse, ţinându-se seamă de „îndreptările" dela sfârşitul volumului.

Predilecţia autorului de a perverti genul se manifestă şi aiurea. De ex.: campanila (p. 80) în loc de masculinul *il* campanile, *le* campanile.

[2]) S'ar putea crede că asemenea substituire a unui termen ştiinţificeşte consacrat printr'un cuvânt popular românesc nu constitue o eroare demnă de a fi relevată. Lăsând însă să se acrediteze părerea că bizon=zimbru, s'ar putea trage şi concluzia cu totul falsă, că zimbrul moldovenesc ar fi descendent al paleoliticului bizon şi că prin urmare aceiaşi speţă s'ar fi perpetuat fără întrerupere în ţara noastră. De fapt avem a face cu două specii cu totul deosebite, neexistând nici o legătură între zimbrul nostru şi bizonul paleolitic, ale cărui urme sau reprezintări nici nu s'au găsit pe la noi. Din punct de vedere nu numai al archeologiei dar şi al paleontologiei se comite deci o gravă eroare prin substituire de termeni, numai de dragul autorului şi de a părea popular.

pentru ce nu este. În schimb însă nu putem lăsa nerelevată alegerea așa de puțin abilă a primei ilustrații „urnă în formă de locuință preistorică". Această urnă de proveniență germanică fiind cu câte-va secole numai înainte de Hristos, nu poate deci ilustra epoca cu atât mai veche despre care se vorbește în text. Și în acest caz s'ar fi putut găsi ilustrații mai caracteristice din țară.

Din constatarea atâtor erori, dintre cari unele fundamentale, în numai două jumătăți de pagini, se naște impresia că autorul nu e de loc familiarizat cu arta mai veche.

Trecem deci la o epocă mai recentă, oprindu-ne la stilul bizantin, care ne interesează în deosebi prin influențele ce a exercitat asupra artei din țara noastră. „Caracteristica acestui stil este neglijarea exteriorului pentru interiorul pe care, prin cavități rotunde ce se simt ca interiorul unui vas (fig. 63),[1]) caută să-l facă a părea cât mai spațios. In acelaș scop, peste toată încăperea se ridică, asemenea unei jumătăți de sferă cavitatea cupolei, problema arhitectonică fiind felul de a îmbina această cupolă circulară cu clădirea pătrată, ceace stilul bizantin reușește să realizeze prin o nouă creațiune tehnic constructivă, anume prin acele colțuri triunghiulare rotunjite cărora li se zice pandantive." (p. 48).

Am reprodus întocmai întreg pasagiul, cu lipsa de punctuație originală, pentru a da un exemplu caracteristic al stilului autorului, așa de încărcat și neclar din cauza înlocuirei termenilor proprii prin perifrase încurcate. Exemplu: „peste toată *încăperea* (termen nearhitectonic, neprecis, familiar) se ridică *cavitatea* cupolei", cași cum o cavitate ar fi un element constructiv ce se poate ridica, adică construi. Tot așa de impropriu este și termenul întrebuințat mai la vale: „*clădirea* pătrată" prin care se poate înțelege edificiul întreg, construcția totală, pe când aci nu este vorba decât de partea centrală a monumentului și anume de planul pătrat ce rezultă din cele patru arcuri de cerc în plin centru, pe care se reazimă cupola prin mijlocirea pendentivilor, cari înlesnesc transiția. In loc dar de definiția clară a pendentivilor, cari sânt segmente de triunghiuri sferice, ni se vorbește de acea „nouă creațiune *tehnic constructivă* (pleonasm inutil), anume prin acele „*colțuri triunghiulare rotunjite* cărora li se zice pandantive". Ignorarea termenilor proprii, autorul caută să o ascundă prin traduceri naive, cari nu înlesnesc deloc priceperea. Chiar fetele dela pension știu ce este un triunghiu sferic; iar aceia care ignorează asemenea noțiuni elementare, le pot găsi în orice tratat de geometrie; pe când nimeni nu-și poate face o idee clară de niște „colțuri triunghiulare rotunjite", care nu înseamnă nimic. Căci oricât de triunghiulare vor fi colțurite rotunjite (coins arrondis), ele nu înlocuesc triunghiurile sferice; acestea se termină, din potrivă, prin colțuri sau unghiuri ascuțite, iar nicidecum rotunjite.

Inlocuirea termenilor speciali prin banalizări și împerecheri de cuvinte fără înțeles ne desvăluie nesiguranță din partea celui ce se străduește a expune teorii, nu îndeajuns pricepute. O altă greșeală comite autorul înlocuind termenul pendentiv, (italienește: *pendentivo*) consacrat astfel și în românește, prin *pandantiv*, ce sună atât de vulgar. Căci, a tanscrie cuvântul francez *pendentif* după felul cum se pronunță în această limbă, iar nu după etimologia lui, este tot atât de fals cași

---

[1]) Fig. 63 reproduce „Sf. Sofia din Constantinopole" care, după autor, ilustrează așa de potrivit disproporționata sa comparație cu vasul ce „se simte"!

a pronunţa *pandulă* în loc de pendulă [1]), *pansion* în loc de pension, etc. etc.

Continuând caracterizarea stilului bizantin, citatul de mai sus se completează prin următorea repetiţie de vocabule goale dar sunătoare: „în preocuparea de spaţiu interior, toată forma plastică, care umple spaţiul, e înlăturată. Se schimbă astfel decoraţia peretelui, din plastic arhitectonică cum era la romani, într'una plană întemeiată pe coloane". Dar noua decoraţie fiind întemeiată pe coloane, care sânt cele mai plastice elemente architectonice, cum de nu mai este acea decoraţie „plastic arhitectonică" ?.

Autorul mai adaogă despre arhitectura bizantină că „deşi închisă în formule precise ca un ritual" a evolat totuşi (cum rămâne ritualul?) pătrunzând până în România; iar ca dovadă, sub fig. 67 şi legenda «curtea de Argeş» nu ni se dă, după cum era de aşteptat, biserica Domnească din Curtea de Argeş, singurul monument bizantin cu care ne fălim. Ni se reproduce, din potrivă, catedrala din Curtea de Argeş a lui Neagoe, care, fiind din sec. XVI-lea şi în alt stil, nu poate servi deloc ca exemplificare bizantină. O nouă dovadă a indiferenţei cu care sânt alese chiar puţinele monumente din ţara noastră, ce s'au strecurat în şirul celor 325 ilustraţii. Nepotrivirea dintre text şi ilustraţie este, pare-se, anume făcută să zăpăcească pe cetitorul neprevenit.

Am insistat mai mult asupra capitolului consacrat stilului bizantin, pentrucă şi autorul i-a acordat o atenţiune deosebită; iar din năzuinţa sa de a ne oferi ceva personal, a eşit acea confuzie într'adevăr originală până la absurd.

Interesant e contrastul între expunerea citată şi cea următoare asupra stilului romanic. In acest din urmă caz, renunţând la pretinsa originalitate şi conformându-se principilor de mult stabilite autorul grăeşte pe înţelesul tuturor, părăsind limbagiul său aşa de întortochiat. In loc de „cavitatea cupolei", acum „se ridică o cupolă", (p. 52) fără alte adaosuri de cuvinte inutile. Dar şi în acest capitol autorul greşeşte, îndată ce se depărtează de principiile consacrate. In setea de originalitate se grăbeşte să stabilească apropieri între bisericile romanice cu „arcaturile aparente suprapuse în mai multe caturi (de unde şi firidele oarbe, din obişnuita podoabă exterioară a bisericilor româneşti) (p. 52). Apropierea nu este întemeiată, căci alta este origina ornamentului românesc, importat la noi prin bizantinismul sârbesc. Mai gravă însă decât această afirmare pripită este greşita întrebuinţare a termenului firidă = „niche" sau excavaţie, scobitură în grosimea zidului, pe când arcadele oarbe (firidele nu pot fi oarbe) sânt anumite ornamente, în formă de arc, la suprafaţa zidului.

Cum ar putea fi juste consideraţiunele stilistice, când ele se bazează pe asemenea confuziuni elementare! Altă dată firida se confundă cu „consola" ei (p. 56). Şi mai gravă e confundarea firidei cu apsida altarului: „un pridvor (atrium), către răsărit şi o firidă mare în semicerc ca altar (apsis) spre est" (p. 47.) Oricât de mare ar fi o firidă, ea nu poate fi confundată cu o apsidă, care constituite unul din elementele planului chiar al unei biserici, pe când firida este o simplă scobitură în zid sau în piatră. De remarcat, în definiţia de mai sus, şi nedeosebirea între răsărit şi est, care sânt puşi în opoziţie. Eroare de tipar (est pentru vest) este exclusă, de oarece altarul se află la est, nu la vest

[1]) Aceiaşi greşeală se comite cu „stilul moresc", (p. 50) după francezul mauresque, deşi noi zicem maur iar nu mor. După principiul autorului va trebui să zicem şi Golia (la Gaule) etc.

Aci, ca peste tot: ignorarea principiilor fundamentale, agravată prin confusiunea terminologiei.

La definirea stilului gotic, păcatul originalității iar se arată, prin pasagii fără înțeles ca următorul: „elementele specifice ale acestui stil sunt [1]) arcul ascuțit ca un vârf de lance, căruia îi se zice ogivă, și care predomină toate formele acestei arhitecturi totul (?) reducându-se la o consequentă grupare în sistem, alături, unul într'altul, unul peste altul (fig. 76) al acestui motiv de unde denumirea întregul lui stil de ogival" (p 54) [2].

Asemenea îngrămădiri de cuvinte „unele într'altele sau unele peste altele" sânt însoțite de erori evidente, ca cea dela pagina imediat următoare: „nava principală e împărțită prin coloane, [3]) „în trei sau cinci ganguri". De fapt așa zisele „ganguri" (oribil neologism nemțesc!) sânt însăși năvile laterale, cu totul deosebite de nava principală. Întreg planul bisericei e împărțit în 3 sau 5 nâvi de sine stătătoare, cari nu sânt secțiuni ale navei principale, deci și mai puține „ganguri".

Capitolele se succed astfel, fiecare cu surpizele lui de pasagii neinteligibile, împânate cu erori. Tipic mai este și pasagiul de 14 rânduri, dela pag. 75-76, în care se pierde legătura între început și sfârșit: „acestei culturi a arhitecturii interioare adaugă firește mobilierul, care exprimă și mai precis gustul și rafinarea artistică a acestei epoce, și lăsând să se recunoască trei stadii de desvoltare, (primul, stilul regenței, apoi al lui Ludovic al XV, al treilea al lui Ludovic XVI)... care simetrizează rococo-ul în linii drepte și într'o ornamentație ce vrea să se apropie celei (sic) romane (Herculanum-ul și Pompei nouă descoperite făceau modă), în această formă din urmă, persistând uniforme până azi, ca mobilierul de rigoare a (sic) burgheziei franceze".

Nu este aceasta beție de cuvinte?.

Opresc citațiile aci, căci altfel ar trebui să transcriu mai toate caracterizările epocilor, atât sânt de false sau de neînțelese.

Dar nici artiștii, luați în parte, nu sânt mai cu îngrijire tratați. Un exemplu, între altele: Hubert și Jean (recte Jan) van Eyck „descoperind tehnica picturii în ulei..." (p. 117). Asemenea eroare, pusă în circulație de Vasari, nu mai trebue repetată azi, când e cu certitudine stabilit că technica picturii în ulei era cunoscută încă din sec. al X-lea. Tot în privința acestor artiști se mai fac și următoarele alte trei erori: 1) afirmându-se că „dela Hubert s'a păstrat renumitul altar din Gand", când, din potrivă, azi este unanim admis că cea mai mare parte din altar este lucrată de Jan; lui Hubert atribuindu-i-se, în afară de concepție, numai câteva din tăbliile altarului. De altmintreli însuși autorul se contrazice, căci în legenda figurei 206 ni se indică „îngeri muzicanți, de Hubert și Jean van Eyck, aripă a altarului din Gant" (sic). Dar tocmai aceste două picturi se atribue *numai* lui Jan. Această eroare, a doua, este urmată de afirmarea că aripele renumitului altar se află

---

[1]). Intrebuințarea pluralului e greșită, deoarece subiect este numai ogiva, alte elemente nefiind indicate. Mai des sânt greșelile de acord în sens contrar: „se simte articulațiile" (p. 33); la opera sa *a* lucrat numeroși ucenici (p. 126) ș. m. a.

[2]). Pe pagina următoare se vorbește pentru prima dată despre „*timpanon*" (deoce terminarea greacă la arta franceză?) pe când în realitate timpanul — le tympan — este un element al artei romanice, iar nu o invenție a celei gotice. Comparația porților de intrare cu o pâlnie este nepotrivită. Dar analizând de aproapo, fiecare pagină are asemenea erori, ce nu pot fi toate semnalate.

[3]). Adaosul virgulei inutil; mai des se desparte chiar subiectul de predicat

„parte în Gand parte la Berlin", când știut este că, după războiu, Germania le-a retrocedat Belgiei, conform stipulațiunilor tratatului de pace. Astăzi în mica sală Nr. 72 a Muzeului din Berlin, în care odinioară se aflau aripele altarului, sânt expuse numai reproducerile lor. Autorul, care a mai fost, după războiu, la Berlin, să le fi luat pe acestea drept originale? Această a treia eroare capătă importanță prin atitudinea pe care autorul cărții a avut-o, vrând să se impună ca arbitru în chestiunea schimbului obiectelor de artă cu Austria, invocând în sprijinul tezei sale procedeele din alte țări, cu cari însă, se vede, nu era de loc în curent.

Tot în legătură cu campania dusă în chestia schimbului obiectelor de artă cu Austria, autorul mai afirmă (p. 124) că opere ale lui Cranach s'ar afla „în toate muzeele din lume și'n Muzeul de antichități din București". Este de ajuns să amintesc că, de pildă, nici renumitele Galerii regale de tablouri din Veneția, nici Museo Civico sau celelalte Galerii venețiene, după cum de asemenea nici un Museu public din Roma nu posedă vreun Cranach, pentru a dovedi inexactitatea afirmării așa de categorice a autorului.

Exemplele până aci înșirate ne-ar permite să încheiem. Totuși, spiritul de împărțialitate ne obligă să nu lăsăm necercetată tocmai partea din urmă a cărții, referitoare la arta secolului al XIX-lea, care, după extinderea ce i s'a dat, pare a fi specialitatea preferită a autorului. Într'adevăr, aci el se arată la largul său, delectându-se în jonglerii de stil și acumulări de epitete, toate însă în dauna clarității.

Din noianul de contraziceri (cum de pildă aceia asupra expresionismului de la pag. 162 cu aceea dela pag. 169) ne vom opri la confuzia ce se face în privința *„neoimpresionismului* sau după technica redusă la un mozaic de puncte colorate, numită și școala *pointilistă*" (p. 168.) Confusia este cu atât mai regretabilă, cu cât prin „neoimpresionism" înțelegem o nouă concepție estetică, un fel nou de interpretare a naturei, pe când „pointilism" nu indică decât mijlocul de a pune pe pânză culoarea în formă de puncte. Pointilismul e un mijloc technic, făcând parte din sistemul larg al *diviziunii*, urmărind să pună în valoare armonia culorilor fără a le amesteca pe paletă. Neoimpresionismul nu trebue confundat deci cu procedeul de a se pune culoarea pe pânză, și încă mai puțin cu o technică cu totul specială ca pointilismul, care este numai parțial întrebuințată de reprezentanții școalei neoimpresioniștilor. Deci și aci, ca și aiurea, autorul păcătuește prin confusa întrebuințare a termenilor, a căror adevărată valoare o ignorează [1]).

Autorul mai confundă și cubismul cu futurismul, deși aceste două concepții sânt cu totul opuse. Definiția ce dă despre cubism (p. 171) se potrivește futurismului, căci acesta „vrea până la imposibil, să cucerească simultan tocmai ceeace e catacteristic prin succesiune în timp,

---

[1]) M'am ferit de citațiuni în corectările ce am adus erorilor semnalate, îndreptările fiind bun comun al tuturor acelora cari s'au ocupat întrucâtva cu istoria artei. Prin excepție însă dau aci părerea lui *Paul Signac*, care prin scrierea sa „D'Eugène Delacroix au Néo-impressionisme" a fixat principiile și procedeele acelor pictori: „Croire que les néo-impressionistes sont des peintres qui couvrent leurs toiles de *petits-points* multicolores est une erreur assez répandue (la 1899, când scrie Signac; autorul nostru o mai repetă în 1924!) Le médiocre procédé du point n'a rien de commun avec l'esthétique des peintres... Le néo-impressionisme ne pointille pas, mais divise..." p. 11. Asemenea considerații aflate în capul „documentelor" date de Signac ar fi putut să le cunoască și autorul, dacă ar fi deschis cartea pe care, se vede, în zadar o citează în bibliografia dela sfârșitul volumului său.

să facă în sfârşit din alăturarea unor fragmente de impresiuni o unitate nouă artistică a vederii complexe". Cubiştii tind, dimpotrivă, la o artă impersonală, la o aglutinare de forme abstracte sau cel puţin cristalizate până la abstracţiune; ei vor o comunizare a formelor din natură, restrângându-le pe toate în calapoadele cubului, pătratului, etc., Futurismul, din potrivă, accentuează individualul până la exces, dând precădere elementului pasional în artă.

Confusa caracterizare a curentelor de artă este, în mod fatal, urmată de o eronată repartizare a artiştilor în şcolile respective; şi astfel folosul lungilor liste înşirate dela pp. 170-7 devine cu totul aleatoriu, mai ales că nici datele biografice nu sânt complete, neputând deci servi nici chiar pentru un almanah serios.

Nici scurtele pasagii referitoare la manifestările artistice din România nu sânt scutite de păcatele generale ale lucrării. In capul architecţilor streini, cari au transplantat la noi architectura eclectică occidentală, e trecut André Lecomte du Noüy (nu: Leconte de Nouy) dându-se ca exemple restaurările bisericelor executate de el. Nu vedem întrucât prin acele restaurări, toate în stilul epocilor respective, el a putut influenţa architectura civilă modernă. In afară de restaurări însă, mausoleul lui Ion Brătianu, la Florica, este singura lui lucrare personală; aceasta poate servi ca model de cea mai originală utilizare a stilurilor din ţară. Capela mortuară are caracter mult mai românesc decât chiar cavourile lui Mincu, pe cari autorul cărţii le pune alături „de cele mai însemnate opere din architectura mondială". Nedreptate se face şi lui Gr. Cerchez, care, deşi a contribuit într'o largă măsură la împământenirea stilului românesc, este exclus din rândul acestor architecţi, fiind trecut numai ca continuator al stilului eclectic francez.

Rezultă deci că presupusa competinţă a autorului în arta modernă nu e mai mare decât în arta veche, deoarece comite aceleaşi erori de principii şi de amănunt.

Pentru a da o imagină completă a cărţii, ar trebui să i se mai analiseze stilul şi limba. La constatările din citatele precedente vom mai adăoga: alterări curioase de pronunţare: „sarcofaje, dela sarcofag, de două ori, pp. 40 şi 60; apojeu, p. 44; fastuase, dela fastuos, p. 73; desloacă, p. 110; apoi contrasturi între neologismele cele mai îndrăzneţe alături de archaisme puţin uzitate: „turnuri *flancheză* uşile", iar în rândul următor „pereţii se *vârsteză*", p. 52.

Mai gravă şi mai simptomatică este confuzia chiar a cuvintelor curente, nu numai a termenilor speciali. Un exemplu, tipic totodată şi pentru beţia de cuvinte: „podoaba vegetal figurală,—*impleticită*, în ochiuri, în spirale şi în cârcee, într'un cuvânt înfăţişând motive rotunde şi închise în ele, — "p. 58. Desigur că în loc de împleticit (care caracterizează mişcările desordonate ale unor anumite stări patologice sau de ebrietate) trebue să figureze împletit = natté, tressé, entrelacé.

Autorul având însuşi vaga impresie că toate aceste perifrase şi cuvinte improprii cu tendinţe morbide (impleticit=embrouillé; cârcee= crampe) nu's suficient de clare, adaoga: „într'un cuvânt motive rotunde şi închise în ele", ceeace s'ar fi exprimat şi mai clar, adăogăm noi, prin spirale împletite (nu împleticite).

După înşirarea acestor diferite specimene de erori, cari nu sânt însă singurele, se impune să tragem în fine concluzia asupra lucrării. Ea nu are nici meritul de a fi ceva cu totul nou în literatura românească. Căci în afară de alte încercări recente, dar încă incomplete, mai avem o istorie generală a artei mai veche, în care de asemeni se introdusese şi arta românească, şi anume *Istoria Artelor —frumoase —* (architectura — sculptura — pictura — *muzica* — din toate timpurile şi din toate ţerile,

inclusiv România) de *N. E. Idieru*, profesor de istorie, directorul şcoalei comerciale de gr. I. 8° 481 pp. Bucureşti, 1898.

Intre elaboratul modestului fost director de şcoală comercială şi pretenţiosul volum al directorului Culturei Naţionale se pot stabili chiar şi unele asemănări. Amândoi autorii, nefiind specializaţi în artă şi neavând o concepţie originală asupra materiei nici asupra distribuţiei ei, au rămas sclavi ai aceloraşi clişee din numeroasele tratate de artă, ce există în mai toate limbele occidentale. Lipsa de originalitate a fondului e deci comună ambilor, după cum deasemenea la amândoi se găsesc erori similare, datorite unei incomplete înţelegeri a textelor utilizate, provenind tocmai din cauza necunoaşterei elementelor fundamentale. E firesc să nu se poată da exacta caracterizare a unui stil de către acela care ignorează până şi sensul adevărat al terminologiei ce are de întrebuinţat, după cum s'a dovedit cu prisosinţă în privinţa d-lui S. R. Această lacună fundamentală, autorul cărţii caută să o mascheze printr'acele perifraze, care, fatal, complică în mod inutil sensul în loc de a-l clarifica.

Greşelile principiale sânt la d-sa mai numeroase chiar decât în manualul Idieru, care mai modest şi mai conştient nu s'a aventurat, ca autorul zilelor noastre, în aprecieri asupra unor subiecte, ce le sânt în fond streine ambilor autori improvizaţi. Prin afirmări categorice redate în forme cabalistice, dl. S. R. însă caută numai a ului pe cetitor, fără a se preocupa dacă spusele sale corespund sau nu realităţii. Nu ţine să instruiască ci numai să uimească. Astfel numai se pot explica exagerările în aprecieri şi lipsa simţului just al proporţiilor. Monumentele funerare ale lui. I. Mincu sânt, după d-l S. R., demne a fi comparate chiar cu cele de pe Acropolă (nu Acropolea cum scrie autorul), căci se pun alături „de cele mai însemnate opere, din architectura mondială", fără a se fi limitat cel puţin comparaţia la architectura funerară. Dela cimitirul Bellu până la Acropolă e tosuşi o deosebire!

La asemenea exagerări se resumă toată originalitatea autorului. Ea se mai accentuează şi prin insinuarea unor anumite tendinţe personale. Căci cealaltă afirmare categorică, şi ea dovedită falsă, prin care se pretinde că tablouri de Cranach s'ar găsi în „*toate* muzeele din lume", nu numai în cele din vechea Europă, este anume lansată cu intenţia numai să acrediteze părerea că nu se poate concepe un muzeu fără opere ale lui Cranach.

Când la atâta se reduce aportul cu care d-sa îmbogăţeşte literatura românească, ne întrebăm dacă asemenea carte merită să vadă lumina tiparului. Căci ea nu umple nici un gol simţit, cum s'a zis. Pentru cei cari aspiră la o treaptă mai înaltă a educaţiei, există o sumă de tratate, dela cele mai reduse până la cele mai desvoltate, în toate limbile occidentale. Acela care năzueşte să se familiarizeze cu istoria artei universale trebue să fi ajuns la acel grad de cultură, care să-i permită utilizarea unui manual franţuzesc, de pildă. Iar dacă interesele comerciale ale editurii, pe care autorul o conduce, reclamau publicarea unui manual românesc, mai de folos ar fi fost să ni se dea o bună traducere a unuia din excelentele manuale streine [1]) în locul acestui volum, aşa de nefolositor din punct de vedere al culturii generale.

---

[1]) *Apollo*, de *S. Reinach* este tradus în mai multe limbi europene, chiar şi în ungureşte. Dacă autorul român ar fi cetit, dar cu atenţie, cel puţin acest rezumat ce se recomandă, ca prim îndrumător, elevilor dela şcoala de Arte frumoase, ar fi evitat mai toate erorile de fapt ce i s'au semnalat. Tot de aci ar fi putut alcătui o bibliografie mai îngrijită decât a sa, în care sânt trecute lucrări speciale vechi de mai bine de un secol, lipsind dimpotrivă altele cu caracter general şi de dată mai recentă.

La această primă concluzie duc toate constatările de până aci.

Din ele însă se mai desprinde și un învățământ mai general, anume cum se alcătuește o carte de un nepregătit. D-l S. R. ne-a dat rețeta, și ea este cu atât mai ușor de executat, cu cât respectivul întreprinzător are mai puțin de spus în materia ce vrea să exploateze.

Profitând de mijloacele technice ce-i stau la dispoziție, d-sa a înjghebat acest pretins manual de istoria artelor aliniind o sumă de ilustrații, cărora le-a adăogat, în proporții absolut egale, un text adunat tot așa de peste tot, fără altă aprofundare a materiei. Căci a crezut că-i de ajuns ca d-sa să fi cetit, la întâmplare și cu desinvoltura celor cu „cultură de icre negre" — de care, după Mayer-Graefe și nu fără fină ironie, ne amintește Bogdan-Duică în menționata sa recensie a volumului — pentru ca să-și închipuie că are cunoștințe suficiente spre a împărtăși chiar altora din prisosul său. S'a dovedit însă că din acea nejustificată încredere în sine a rezultat tocmai contrariul, anume punerea în evidență a ignorării chiar a celor mai elementare principii ale specialității exploatate.

Potrivit liniei de conduită stabilită, nu vom face însă proces de intenții autorului.

Pe noi ne preocupă numai volumul său, care intrând în domeniul public este expus criticei oricui. Semnalând aci o parte din erorile și falsificările ce cuprinde — nu pe toate, căci ar fi trebuit să refacem întreaga carte — am ținut să prevenim pe aceia care ar fi ispitiți să se serve de acest manual, având nădejdea că în el vor găsi ultimele rezultate în această specialitate. Căci grație „aspectului de o ținută occidentală" sub care volumul se prezintă ca factură, el va pătrunde probabil mai ușor decât învechita dar mai inofensiva carte a d-lui Idieru.

Prin lipsa de respect față de adevăr, d-l S. R a comis erorile semnalate, de cari trebue preveniți eventualii cetitori; altfel ei ar rămânea nedumeriți, luând drept juste afirmările autorului tocmai pentrucă sânt atât de categorice în formă, deși așa de neexacte în fond. Și în loc de a-și îmbogăți cunoștințele prin date precise, lectorii nepreveniți vor căpăta numai impresii confuse, cari nu-i vor ademeni spre studiul mai amănunțit al artei.

Iată dece volumul de față e nu numai nefolositor, dar chiar dăunător.

Astfel se explică și prudența d-lui Bogdan-Duică, care a preferat să se lepede de un text așa de ieftin oferit de către autor.

In urma celor aci rezumate, sper că însuși încercatul nostru pedagog va reveni asupra părerii, ce cu atâta rezervă dealtfel formulase, căzând de acord acum că volumul d-lui S. R. nu este bun nici pentru premii la școalele de fete. Rolul pedagogiei este acum de a împiedica să încolțească asemenea neghină în câmpul artei, încă așa de puțin cultivat la noi. Căci dacă erorile din carte prind rădăcini și se înmulțesc, cu greu se vor stârpi în urmă.

La optimismul d-lui B. D. în privința „albumului fără text" se opune d-l Ralea care contestă, și nu fără temeiu [1]), chiar valoarea acestor reproduceri.

---

[1]) Prin reducerea uniformă a ilustrațiilor, acestea pierd valoarea lor documentară, neputându-se distinge deosebirile stilistice. Fațadele catedralelor sânt tot atât de microscopic redate ca și „Miniatura din livre d'heures a ducelui de Berry "fig. 96.

Dar și relativ la această ilustrație trebue să observăm că la pag. 62 aceste „livres d'heures" sânt trecute ca aparținând stilului romanic, deși fac parte din goticul înaintat.

Este inutil să mai insistăm, căci, după cum am arătat, la fiecare pasagiu mai de aproape cercetat se descopere câte o inexactitate, când nu sânt, chiar erori fundamentale, ca cele relevate.

Ce mai rămâne, atunci, din întreg elaboratul d-lui Simionescu Rîmniceanu?

O decepţie; cu atât mai adâncă, cu cât mai excepţional favorabile îi erau autorului posibilităţile de a reuşi să editeze cel puţin albumul în condiţii de a satisface toate dezideratele criticilor.

Râvnind însă mai presus de puterile sale şi pornind dela un simplu almanah — după cum singur mărturiseşte — a năzuit la un manual, în care a vrut să amăgească prin consideraţii personale. Dar îndrăznelile de stil şi teoriile hazardate nu suplinesc cunoştinţele, mai ales când mai toate afirmările sânt în desacord cu adevărurile nesusceptibile de orice interpretări.

De aceea încercarea a fost fatală autorului. Ea poate satisface cel mult pe unii snobi, cari admiră şi laudă tocmai ceace pricep mai puţin, mulţumindu-se cu înşirări de cuvinte, fără a se preocupa de conţinut şi încă mai puţin de adevăr.

Pentru educarea serioasă a maselor, sincer doritoare de a se instrui, asemenea lucrări hibidre sânt însă direct periculoase.

In vederea acestor nemolipsiţi încă de snobism, am căutat să înlăturăm haina ademenitoare sub care se prezintă elaboratul d-lui S. R., lăsând să-i apară deşertăciunea conţinutului.

Căci devărul, mai presus de toate, trebue să primeze.

Al. Tzigara-Samurcaş

Andreiu Bîrseanu: *Catechismul luteran rominesc.* Bucureşti 1923. — Extras din Anal. Acad. Rom. Memoriile secţiunii literare. seriea III, vol. I, No. 3.

Nu mult înainte de a muri, răposatul Andreiu Bîrseanu avusese norocul să descopere un exemplar dintr'un catehism rominesc, altul decît cel din 1544.

Exemplaru-i defect: îi lipsesc coperta, începutul prefeţei şi epilogul. Fragmentul de prefaţă ne oferă însă indicii suficiente pentru a preciza autorul, data şi locul tipăririi.

Bazat pe faptul că în prefaţă autorul anonim afirmă că catehismul a fost tradus în rominește „cu ştirea Măriei lui Craiu şi cu ştirea episcopului Savei Ţăriei Ungureşti", şi a fost închinat „Sfinţiei Tale Arhiereu şi Mitropolit Efrem", — mitropolitul Ţării Romineşti între 1558—1566, Bîrseanu trăgea concluzia că catehismul a fost tipărit la Braşov între anii 1560—1562.

Prefaţa cuprinde însă un pasaj deciziv: „Şi scoasemŭ *Sfânta Evanghelie* şi zeace Cuvinte şi Tatăl nostru şi *Credinţa Apostolilor*".

Scoasem înseamnă că autorul catehismului este acelaş cu al Evangheliei şi Apostolului, adică *Coresi*, care tipărise la Braşov o *Evanghelie* la 1561 şi un *Apostol* la 1563.

Prin urmare Catehismul nostru a fost tipărit la Braşov de Coresi la 1563.

G. Pascu.

Aiexandre Ribot, *Lettres à un ami* (*Souvenirs de ma vie politique*). Paris, 1924.

O carte clasică. Cine vorbeşte despre războiu, se gândeşte cu deosebire la partea militară, fără să bănuiască ce dramă complicată se joacă uneori în culisele politicei. In ce priveşte războiul din urmă se poate zice că latura diplomatică, a fost tot aşa de importantă, ca şi cea militară. Nu odată, ci de mai multe ori în cursul celor 4 ani, situaţia Franţei e şi prin urmare a întregului continent, a atârnat de un fir de păr, iar anul 1917 a fost un adevărat nod gordian.

Opera lui Ribot interesează mai întâi prin expunerea financiară. Apoi ne face să pătrundem în dosul cortinei, spre a vedea câte hotărâri mari şi câte păcate mărunte s'au amestecat din partea Aliaţilor, până să ajungă la rezultatele de azi.

România e pomenită o singură dată, fără nici o apreciere şi fără nici o umbră de relief. Eram ca un punct într'un tablou.

Cu atât mai plină de învăţăminte este acuma cetirea unei opere scrisă cu o suverană linişte, de un om care timp de trei ani de zile a condus destinele Franţiei în multe clipe în adevăr decisive. Superficialii cari îşi închipuiau la Bucureşti şi la Iaşi că hotărăsc soarta Europei şi care se laudă acuma că au prevăzut unele şi altele, citind paginile înţeleptului bărbat de stat din Apus vor avea ocazie să-şi cunoască reala lor valoare, dacă amara experinţă a războiului le va fi ascuţit cât de puţin simţul critic.

M.

Dr. Giorge Pascu. *Viaţa şi operele lui D. Cantemir*, 26 Octomvrie 1673—21 August 1723, 98 pag., Bucureşti 1923.

Cu prilejul bicentenarului morţii lui D. Cantemir învăţatul moldovan, Universitatea ieşeană a socotit de a ei datorie să-i facă o pomenire deosebită.

Pe lângă *solemnitatea universitară*, cinstirea lui Cantemir s'a făcut şi prin *tipărirea a două scrieri* datorite profesorului de literatură veche românească al Universităţii din Iaşi, d-l dr. G. Pascu.

Este vorba de traducerea din latineşte a cunoscutei opere *Descriptio Moldaviae* şi de aceea în care se expune, în 98 pag., *Viaţa şi Operele lui D. Cantemir*.

Autorul acestei scrieri nu este, de sigur, un literat; fraza literară, în amănunt, ori intuiţia estetic-constructivă, în genere, îi lipsesc, în sensul că nu s'a născut cu ele. Sunt scriitori cari îşi fac o adevărată specialitate din biografii. Două trei amănunte pozitive, intuiţie multă şi frază literară!

Giorge Pascu este în această privinţă un istoric; el afirmă atât cât îi spune isvorul, pe care dealtfel îl şi menţionează la tot pasul. Biografia lui G. Pascu este la rândul său un isvor, în care te poţi încrede total, afară dacă nu-l înşală şi pe dânsul isvorul prim. Pascu dealtfel nici el însuşi nu ar râvni să fie un Plutarch! Deprins prea mult cu pozitivismul cercetărilor lingvistice şi istorico-literare, el trebue să aibă, prin definiţie, un profund dispreţ pentru tot ce aduce a poezie; căci afară de etimologii, unde nu putem zice că nu intră în cauză şi imaginaţia, nicăiri în preocupările unui filolog pur nu veţi întâlni această însuşire poetică; şi chiar în etimologii — ea păgubeşte de cele mai multe ori.

Dar dacă abilităţile literatului nu-l ajută, Pascu rămâne în cercetările sale *un pozitivist de o conştiinţiozitate admirabilă*.

Şi *spiritul acesta* de a lucră este aşa de puternic, în cât pătrunde până şi stilul lui—nu se opreşte numai la fondul, plin de exactitate şi adevăr—(căci Pascu *nu minte;* ce spune dânsul este întotdeauna adevărat—chiar când o spune în vârtejul aspru al vreunei polemici, de el provocate!)

Cicero se exprimă undeva, în *Brutus*, cam astfel, despre opera contimporanului său Caesar: „Scrisul său este simplu, exact, plăcut; este desbrăcat de veşmântul oricărei podoabe retorice"...

Citească cineva biografia lui D. Cantemir şi va verifica adevărul cuprins în adagiul francez că „stilul este omul".

Limpede, simplu, adevărat. Dar o biografie în marginele acestor însuşiri ar fi, oricum, ceva cam uscată şi Pascu nu cunoaşte totuşi floarea literară.

Această lacună biograful o umple cu citaţiuni din isvoare, care firește nu-şi numără vorbele. Spre exemplu: Cantemir cânta din tambură; această calitate îl făcea plăcut agilor turci, cari îl chemau la chefurile lor.

Un biograf-*literat*, plecând de la acest isvor ar fi pus într'un fel de scenă, cu mişcare şi viaţă, pe Cantemir în mijlocul demnitarilor Ţarigradului.

G. Pascu, incapabil de aşa ceva, ne pune deadreptul în faţa isvorului:

„Aşa ştiia dzice de bine în tambură, cât niciun Ţarigradean nu putea dzice bine ca dânsul" (Neculcea, Letop. II 300); „Fiind om isteţ, ştiind bine în tambură, îl chemau agii pentru dzicături". (N. Costin, Letop. II 89).

Acelaşi spirit, aceiaşi metodă şi în partea a doua, unde se tratează despre *operele lui Cantemir*.

Fiecare scriere este citată cu titlul său exact, cu toate indicaţiile externe, cu împrejurările în cari a fost scrisă, cu dovezile pe care se întemeiază fiecare fapt; apoi, în scurt, se dă cuprinsul operei şi o oarecare caracterizare a ei.

Pascu face în genere operă de erudit; el dă cărţi care pot servi totdeauna ca puncte noi de plecare, având baze solide, şi sunt mai rar *termene finale* în specialitatea lor.

Aşa trebue judecate, adică *în acest spirit*, şi ale sale „*Istorii ale literaturii şi limbii române*" din secolele XVI (1921), şi XVII (1922), asupra cărora ne rezervăm a reveni cu o analiză amănunţită, când va apărea ciclul întreg, adică şi secolul XVIII, acum în preparaţie.

C. P.

REVISTE

Cronica numismatică şi arheologică de sub direcţia D-lui C. Moisil aduce în ultimul număr (IV, 47-48) pe lângă interesante consideraţiuni ale directorului asupra „Muzeelor regionale" şi strigătul de alarmă al d-lui Gr. Avakian, pentru salvarea *Cetăţii Albe*. Din fotografiile ce însoţesc textul se vede progresiva prăbuşire a zidurilor acestei mândre podoabe medievale a Basarabiei, de când aceasta a redevenit moldovenească.

De peste tot, în public, aceiaşi dragoste pentru rămăşiţele trecutului, ce se isbeşte de aceiaşi indiferenţă oficială.

Va trebui oare să aşteptăm până ce colaboratorul nostru, care în acest număr chiar filosofează asupra ruinelor dela Neamţ, să revie „la putere" pentru ca atunci să reflecteze la restaurarea monumentelor noastre?

FAPTE

Arcul de Triumf şi Muzeul nostru naţional. Oficiosul „Viitorul" însuşi, iar nu alt ziar oarecare, fără legătură cu oficialitatea, deci fără răspundere, în prima pagină a numărului din 2 Sept. c. readuce în discuţie chestiunea „Arcului de triumf", pe când simultan „Universul" se ocupă de „Muzeul nostru naţional". Semne îmbucurătoare: opinia publică, întru cât este oglindită prin presa zilnică, începe din nou să se intereseze de monumentele noastre, pe care le cam uitase, în urma altor preocupări postbelice, cari singure păreau demne a stăpâni atenţiunea.

Ce crede marele public despre aceste monumente?.

Arcul de triumf, după Viitorul, deşi „ar trebui să fie un simbol şi o podoabă, nu e nici una şi nici alta, ci o adevărată ruină, care ameninţă să se prăbuşească dintr'un moment într'altul asupra obişnuiţilor şoselei Kiseleff. El reclamă, numai după trei ani de existenţă, o urgentă dărâmare, căci dă impresia unei pacoste. Ruinat şi schilodit la ambele picioare, el începe să devie o primejdie pentru siguranţa publică, după cum este o notă discordantă în estetică generală a Şoselei Kiseleff. De aceia, din ambele puncte de privire, se impune ca tot mai mult necesară singura soluţie inteligentă: dărâmarea..."

Bunul simţ şi cumînţenia mulţimei corespunde întocmai criticilor ce de mult s'au adus acestui monument, contra concepţiei şi executării căruia am protestat de îndată ce am cunoscut planurile.

Au avut însă mai multă trecere consideraţiuuile de ordin patriotic faţă de cele artistice: pentru ca fastul încoronării să fie desăvârşit, s'a crezut că era absolută nevoe de un arc de triumf, oricum ar fi el!

Acum însă, când răspunderea unor serbări fericit decurse nu mai poate scuza întunecarea judecăţii, ar fi de neiertat să se ia hotărâri tot aşa de pripite şi de nechibzuite ca înaintea festivităţilor.

Astăzi, după ce Comisia Incoronării a fost lichidată, lucrările arcului au rămas în sarcina Ministerului Artelor. In dosarul acestuia trebue să se mai găsească şi referatul ce mi s'a cerut asupra oportunităţii preluării de către Minister a lucrărilor de continuare a arcului.

Părerea ce am emis în Octombrie anul trecut este astăzi încă de actualitate. Atunci, ca şi acum, opinam că Ministerul artelor, în al cărui program sânt prevăzute atâtea alte şi mai urgente lucrări de artă, nu ar trebui să-şi încarce bugetul cu enormele spese ce ar reclama terminarea arcului, strein de îndatoririle artistice ale Ministerului. Iar înainte de a se angaja vre-o cheltuială în acest sens, ceream să se examineze din nou întreaga chestiune spre a se vedea dacă nu ar fi mai oportun să se revadă din nou planul, spre a fi modificat cel puţin, dacă nu chiar părăsit.

Autoritatea competinte a fost deocamdată scutită să se preocupe de arcul de triumf, din cauza lipsei generale de fonduri, de care suferim.

Dacă însă — prin vre-o minune — s'ar găsi bani şi pentru artă, atunci desigur că nu la terminarea montruosului arc vor trebui afectaţi.

Căci există o altă clădire faţă de care chiar opinia publică îşi manifestă simpatica compătimire, judceând după articolul semnalat din „Universul", în care starea de părăsire a clădirei Muzeului este considerată „ca un trist simbol al vremurilor noastre".

Judicioasele observaţiuni din menţionatul articol au fost, în fiecare an, supuse autorităţii de care depinde Muzeul şi în fiecare an constatându-se întemeierea lor s'au făgăduit fondurile necesare pentru continuarea clădirei. In ultimă instanţă însă banii îşi găseaua vre-o utilizare mai practică!

Şi totuşi, după cum în fiecare raport am repetat-o, importanţa muzeelor de artă merită cea mai serioasă atenţiune, atât din punct de vedere al educaţiei în genere, cât mai ales din acel al întărirei sentimentului patriotic.

Deşi poporul nostru este din cele fericit înzestrate cu îndeletniciri artistice şi nu ne lipsesc nici monumentele trecutului, totuşi suntem, dintre toţi vecinii noştri, singurii cari nn avem încă un muzeu în care să se oglindească zestrea noastră de artă. Ungurii, Sârbii, Bulgarii se fălesc pe drept cu colecţiile de artă ale capitalelor respective; iar noi, după făurirea României Mari, ne-am arătat nevrednici să terminăm clădirea muzeului, care deşi începută înainte de războiu, este însă croită în proporţii demne şi corespunzătoare întregirei neamului de azi.

Orânduite în localul lor propriu şi după planul iniţial stabilit, monumentele de artă din cuprinsul României Mari ar da cea mai splendidă şi vorbitoare dovadă a superiorităţii neamului românesc. Căci în lucrările sale de artă se manifestă în toată splendoarea lor înaltele însuşiri sufleteşti ale poporului nostru. Şi astfel Muzeul de Artă naţională dela Şosea, odată terminat, va împlini cu prisosinţă înalta menire ce a motivat întemeierea lui acum doisprezece ani.

Alături de noi, opinia publică — altfel atât de nepăsătoare la noi — a început să se intereseze de soarta proaspetei ruine dela Şosea. Urmează să se ivească şi un Ministru care nu numai în teorie să fie convins de necesitatea instituţiunii, dar care să găsească şi banii necesari pentru terminarea muzeului.

Acel ministru va înzestra ţara cu cea mai preţioasă şcoală de educaţie naţională asigurându-şi şi sieşi cea mai neperitoare recunoştinţă a neamului.

A. T-S.

Asociaţia bibliotecarilor din România a fost întemeiată de bibliotecarii reuniţi din toate părţile ţării, în zilele de 15-17 c., la Fundaţia Carol.

Scopul Asociaţiei este de a se ocupa de interesele morale şi materiale ale bibliotecarilor şi de progresarea bibliotecelor, care, spre a noastră mare ruşine, cu oarecari excepţii, sânt încă atât de puţin numeroase şi atât de rău înzestrate, faţă de nevoile culturale ale vremii.

Se pot înscrie în Asociaţie toţi funcţionarii de biblioteci precum şi persoanele care se interesează de asemenea instituţiuni.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea

Noembrie

1 9 2 4

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

51465

PELERINAJUL SUFLETULUI.

Dar cine
Va fi în stare să 'nţeleagă
Ciudatul basm?
Căci basmul e ciudat, cum este
Oglinda,
In care îndelung priveşti la tine,
Priveşti atâta,
Că tu eşti în oglindă, ţi se pare,
Şi-oglinda
In tine este.
Sau nu — şi mai ciudată e povestea!.
Asemenea-i cu ochii dragii tale,
Când cată în ai tăi, întreabă,
De-aproape,
Atâta de aproape,
De ţi se pare
Că tu, cu ochii mari, te uiţi la tine!—

Atunci, când apunea copilăria,
Şi preschimba rochiţa ei învoaltă
Cu haina tinereţii,
Atuncea,
Gasitu-m'am ca pe un strop de rouă
In cupa vânătă de anemonă,
Găsindu-mă'n pietrişul de pe drumuri,
Un fir de aur,
M'am luat în mână,

Şi mâna ridicând-o spre tărie,
Trezitu-m'am la mine,
Şi — vreau! — strigat-am.

Cuvântul cel dintâiu pe care Domnul
Il zise,
Zidind cu vorba sa întreagă lumea,
Făcându-se el însuş temelie,
Şi eu l-am spus în ziua de 'nceputuri,
Şi eu clădii o lume,
Argint de nouă,
Cu taină-adâncă
Asemeni cerului boltit în ape,
Aşa de-adâncă,
De 'n ea m'am rătăcit pe mine.

Cu vorba: vreau, apoi încins-am
Rărunchii mei, pornind în cercetare,
Pe mine să mă caut;
Eu, ţinta mea, şi eu, străin de ţintă,
Uitasem
Ce sunt, şi până astăzi
Tot nu ştiu încă.

Mă caut — —
In lume
Cu mine voiu avea o întâlnire;
Dar poate
Pe lângă mine eu voiu trece,
Cu zâmbete, ca omul care
Din zâmbete îşi face datorie;
Şi nu mă voiu cunoaşte, şi voiu trece
'Nainte,
Pierzând o sculă,
Pe care 'n veci de veci,
Nici eu,
Nici alţii
N'or fi în stare
Din praful clipei s'o culeagă...

Voiu trece,
Şi nu mă voiu uita în urmă,
Pripit, nepăsător, ca mămularul
Pe care nimenea nu-l chiamă.—

Mereu mă caut—
Asemeni unui sanctuar al cărui
Renume
Ar fi sunat în gura tuturora,
Şi cred mereu că mă găsesc oriunde.
Cu tolba pelerinului pe umăr
Eu bat în orice uşe:
Aştept—
Şi nimeni nu deschide;
Sau dacă
S'aude cheia cum scrâşneşte'n broască,
Şi uşa e crăpată,
Eu nu sunt gazda,
Şi iarăş plec târşind opinca ruptă.—
Oricare
Iubire mi se pare tălmăcirea
Cerşită:
Intreb—ea tace—
Iar eu mă duc aiurea,
Treptat mă pierd în zarea'nnegurată,
Mă sting într'ânsa,
Şi port în piept scormonitoarea teamă:
Pe lângă mine
Voiu trece, făr'a mă cunoaşte—poate!

Şi plâng pe marginea şoselei,
Cu capul între palme,
Şi las picioarele în şanţ s'atârne:
Dece
Nu pot cu dragoste şi groază
Pământul să-l fărâm şi lumea,
Ca 'ntr'ânsa,
In marea dărâmare,
In fundul nimicirii pojărîte

Afund să mă cobor, şi iară —
Asemenea pescarilor de perle —
Să ies purtând şi ridicând la soare
Curatul meu mărgăritar?
Dece
Nu pot să 'nchei pelerinajul magic,
Pe mine să mă întregesc cu mine,
Ştiindu-mă să mă topesc în faptă,
Să fiu o lance?

Dar cine
Va fi în stare să 'nţeleagă
Ciudatul basm?

Ştefan I. Neniţescu

HÂRTII DELA TATĂL LUI EMINESCU.

Intr'unul din dosarele cu acte ale familiei Kogălniceanu [1]), se află şi câteva hârtii conţinând o corespodenţă a căminarului Gheorghe Eminovici, scrisă în anul 1841, în împrejurările următoare:

In pricina de împresurare a unor moşii, în hotarul Stănceştilor, din ţinutul Botoşanilor, s'a rânduit de către Divanul Apelativ al Ţării de sus o comisiune alcătuită din spătarul Iancu Kogălniceanu, vornicul Ioan Costachi şi postelnicul Asachi, ca arbitri, cari împreună cu Alexandru Braun, inginerul statului, aveau însărcinarea să cerceteze la faţa locului, să reguleze hotarele încălcate şi să ridice un plan topografic. Comisiunea înştiinţează pe toţi moşierii vecini şi, în lipsa lor, pe vechilii [2]) acestora, cum şi pe răzeşii din Ipoteşti, ca să se prezinte înaintea ei cu toate documentele proprietăţilor, într'o zi hotărîtă.

Printre cei chemaţi se afla şi căminarul [3]) Gheorghe Eminovici, dela Dumbrăveni, ca îngrijitor al moşiilor lui Costachi Balş, nadvornic sovetnic în Basarabia [4]). Vechilul Eminovici nu se înfăţişază, ci urmează între Iancu Kogălniceanu şi acesta un schimb de adrese, din cari găsesc nimerit să dau publicităţii „răspunsurile“ celui din urmă, dat

[1]) Bibl. Ac. Rom. — Ms. 1194, f. 106 şi urm.

[2]) Advocaţi, procurişti.

[3]) Aceasta se petrecea în a. 1841; deci D-l Gh. Adamescu afirmă pe nedrept, în manualul său de ist. lit. rom., că Eminovici a primit rangul de căminar *după* 1841.

[4]) Mai târziu, aflăm că, pe o listă a boerilor cu drept de a fi aleşi şi alegători pentru Obştească Adunare a Moldovei, la 1843, se află trecut şi Gheorghe Eminovici printre „cei cu moşii“, în „izvod de boerii aflători cu lăcuinţa în ţinutul Botoşanni“. — Ms. 1028, f. 288 şi urm.

fiind că izvoarele de informaţii privitoare la ascendenţii lui Eminescu sunt sărace cu desăvârşire, şi că nimic n'ar fi de prisos ce ar putea mărturisi ceva sigur despre aceştia.

Autografele lui Eminovici [1]) ni-l arată ca un bun mânuitor al condeiului, atât din punct de vedere caligrafic, cât şi din cel al ortografiei şi al compoziţiei. Se observă în unele locuri particularităţi ale felului de a vorbi moldoveneşte, şi mici greşeli; dar nicăiri nu se află indicii sigure, precum că nu ar fi român desăvârşit, cum pare să fie [2]). De asemenea se desprinde din rândurile scrise de el, că avea oarecari cunoştinţe de legi [3]), şi că era de o fire dârză şi neînduplecată, care aminteşte întrucâtva de caracterul de bronz al marelui său fiu, poetul Eminescu.

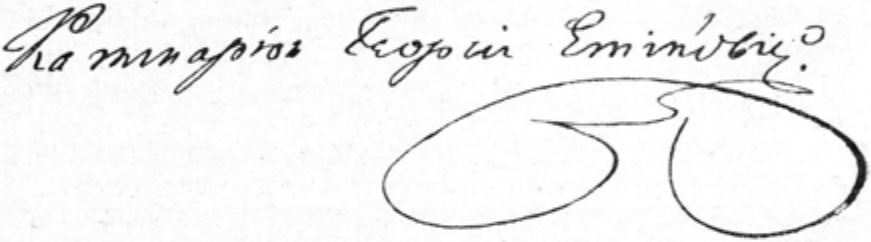

Iscălitura căminarului Gheorghe Eminovici.

La prima adresă din partea comisiunii de delimitare a hotarelor încălcate, trimeasă „cătră Dum[nea]lor vechili dela moşie[a] Dumbrăvenii a Dumis[ale] Domnului Nadvornic sovetnic Costachi Balş", fiind chemaţi la înfăţişare, i se răspunde prin cele ce urmează, de cătră vechilul Eminovici:

„Cătră cinstit Dumnealui spatarul Iancu Kogălniceanu, la satul Stăncesti.

Răspuns.

Asupra adresului Dum[nea]v[oastră] din 16 a curgătoarei, cu No. 7, să răspundi că rădicarea planului cerşut prin acel

---

[1]) V. Ms-ul citat, f. 140 şi 144.

[2]) Mă gândesc, scriind acestea, la cele spuse de căpitanul Eminescu, (în «Omagiu lui Mihail Eminescu», pag. 148 — 9), cum că auzise dela mamă-sa că tatăl lor e de origine ruteană, fapt care face pe alţii să afirme că Eminescu se trage dintr'un rutean după tată.

[3]) Se referă într'un loc la unele dispoziţii din Regulamentul organic. (In răspunsul al II-lea).

adres nicidicum nu pot îngădui păr'undi nu vă veţi adresarisă către proprietariul moşielor Vlădeni şi Brehueşti, Dumnealui boeriul Nadvornic sovetnic şi cavaleri Constandin Balş, ce să găsăşti acuma în ablastia Basarabiei, di la care tot odată veţi pri[mi] şi dovezăle însămnati prin adresul Dum-[nea]v[oastră].

Căminariul G. Eminovici.

1]841 Iuni 17 zile.

No. 50. S[atul] Dumbrăveni.

Pe dosul acestei adrese e pusă rezoluţia de mâna lui Iancu Kogălniceanu, ca, «prin de iznoavă adres să se răspundă acestui vechil» că comisia nu are nevoe de a se întinde cu cereri de documente prin Basarabia, ci îi pune în vedere lui, ca unui vechil ce este, ca să înştiinţeze pe Balş de sosirea comisiei, să-i ceară povăţuirile în această pricină şi apoi să se înfăţişeze cu actele, că de nu va veni mult până în zece zile, comisia va hotărî în lipsă şi el va cădea în învinovăţire către proprietarul său, învitându-l iarăşi ca «mai mult să nu se împotrivească» şi să trimeată răspuns comisiei.

In acest fel e scrisă şi adresa «către cinstit Dum[nea]lui căminar Gheminovici, [sic] vechil Dum[i]sale Nadvornicu sovetnic Costache Balş, dela Dumbrăveni», la care se răspunde prin cele ce urmează:

«Către cinstit[a] Comisie, la satul Stăncești

Răspuns.

S'au primit adresul cu No. 11, pi care cetindu-l cu luare aminte, s'au văzut aceli ci cinst[ita] comisie propune, că adică nu are de trebuinţă a să întindi cu cerire dovezilor prin Basarabia, şi că eu, ca un vechil, di datoriz am ca să înştiinţăz[i] pi Dumnalui boeriul Balş di sosire comisiei şi să cer şi povăţuire în asămine pricină, şi aceasta cel mult păn' în 10 zile, fiindcă în alt feliu comisia povăţuită di pravili ar face a ei lucrare în răspundire me către proprietari[u].

Asupra acelui adres cu cinste răspund că eu nu am altă instrucţie dila Dumnalui boeriul Balş, dicăt să păzăsc hotarăle moşielor supt numi di Dumbrăveni, pi sămnile păn acum păzite, şi să caut interesul gospodăriei, din care înţăleg că Dumnalui boeriul Balş ştiind că nimica nu stăpâneşte cu ră

credinţă, pornind din ţară afară, nu i-au cerut trebuinţa ca să-ş lesă documenturile moşielor sale în mânule mele, pi care cinst[ita] comisie le ceri dela mine aşa di asupru ca să le înfăţoşez[i].

Asămine răspund cinst[itei] comisii că nici pot cere dela Dumnalui boeriul Balş povăţuire în asămine pricină, fiindcă instrucţiile Dumisale mă mărginesc, şi poate că Dumnalui nici ar voi să le încredinţăză la altă persoană aceli documenturi pe care cinst[ita] comisie le cere.

Iar pentru sfătuire ce mi să face, ca cu estafetă să înştiinţăz[i] pi Dumnalui boeriul Balş di asămine pricină, mulţămăsc cinst[itei] comisii, numai zic că nu pot fi următori[u] sfătuirilor acelor, din pricină că nu sânt vechil în pricini di giudicăţi, ci numai precum mai sus am pomenit, şi diaccia cinst[ita] comisie bine-voiască a nu să adresarisă mai mult cătră mine, pentrucă nici un feliu di cerire nu voiu putè îndeplinì, şi cinst[ita] comisie bine ar face ca să să mărginiască pi orticlurile organicescului reglement. Pentrucă di aş şi îndrăznì a corespundarisă în asămine pricini, nici un temeiu nu ar avè, fiindcă nu am nici o plinipotenţie a dumisale boeriului Balş în pricini di giudicăţi.

Tot odată fac cunoscut cinst[itei] comisii şi zic că, făcându-să oareşcare lucrare împotriva dreptăţilor boeriului Balş, va rămâne comisiia în învinovaţăre cătră înalta ocârmuire, ca una ci nu are instrucţie di a obijdui pi ciniva, iar nu eu, acela ci nu mă priveşte alta decât aceia dispre care mai sus am pomenit.

Căminariul Gheorghe Eminovici.

No 52. [1]841 Iunine 19 zile.

Dumbrăveni".

In anul următor, Divanul Apelativ, «potrivit propunerii vechilului Eminovici» şi a răzeşilor din Ipoteşti, amână fără termen lucrarea lui Iancu Kogălniceanu, neputându-se face în lipsa nadvornicului Costachi Balş, precum şi a agăi Docsachi Humuzaki, ce se află în Bucovina, cu actele Ipoteştilor [1]).

Gh. Nicolaiasa.

[1]) Ms. 1195, f. 106.

MIORIŢA

IN MOLDOVA, MUNTENIA ŞI OLTENIA [1])

— TOTALIZARI; OBIECŢIILE D-LUI DENSUSIANU —

Materialul cu privire la *Miorița* în Moldova, Muntenia și Oltenia stă înaintea noastră, lămurit critic și rânduit geografic. Dar el e ursit să rămâe totdeauna incomplet: oricât de numeroase ar fi faptele pe care te întemeiezi în acest domeniu, mărturii nouă pot și trebue să le sporească.

Deşi aşteptăm ca fapte nouă să iasă la iveală, e totuşi de prevăzut că creşterea lor va fi lentă. Un spor de material va putea scoate la iveală nouă aspecte estetice, va putea nuanţà înţelesul unor momente istorice, dar nu va mai fi atât de bogat şi de hotărîtor, încât să schimbe esenţial datele fundamentale, aşà cum le-am stabilit până acum.

E aproape un deceniu decând am început publicarea acestei lucrări. In răstimpul acesta, studiile apărute n'au putut relevà, pentru ţinutul străbătut, nici o mărturie în plus; iar materialul publicat de atunci de culegători nu aduce decât o singură variantă nouă: aceea culeasă la 1902 de d. M. Costăchescu la Goeşti, comuna Lungani, judeţul Iaşi, publicată în 1923 [2]).

Mă pregăteam să privesc deaproape această nouă măr-

---

[1]) Vezi *Convorbiri Literare* pe anii XLIX, L, LII, LIII, LV.

[2]) In *Moldova dela Nistru*, anul III, No. 8-9 p. 306, însoţită de unele tălmăciri de cuvinte de care ne vom ocupà.

turie şi apoi să dau totalizarea celor stabilite până acum, când apăru o lucrare a d-lui Densusianu, care îmi contestă atât temeinicia metodei cât şi rezultatele câştigate [1]).

Obiecţiile d-lui Densusianu sunt binevenite.

Am amintit în un capitol anterior că ţelul meu aici nu este numai să urmăresc un anumit motiv poporan, dar totodată să dau şi un îndreptar de cum se cuvine să fie studiată, sub îndoitul aspect istoric şi estetic, poezia noastră poporană. Aceasta însemnează că problemele de metodă erau departe de a-mi fi indiferente. Căci tocmai domeniul poporan român, mult mai bogat decât cel romanic apusan, mi se păreà deosebit de prielnic, pentru a probà valoarea direcţiilor metodice discutate de cercetătorii apuseni.

Critica amănunţită a felului cum s'a lucrat până acum la noi mi-a arătat dintru început o îndrumare metodică negativă: paza de cercetarea incompletă a faptelor, de explicări unilaterale şi de idei preconcepute. Făcând abstracţie atât de ce se lucrase la noi cât şi de discuţiile de metodă ce împărţeau pe savanţii apuseni în tabere potrivnice, trebuia să las materialul nostru să-mi arate treptat, prin însăşi natura lui, problemele şi calea de urmat. Numai astfel puteam sperà ca materialul românesc să aducă, la rândul lui, o contribuţie la lămurirea problemelor principiale discutate în Apus.

Cât priveşte îndrumarea pozitivă, am socotit că e mai potrivit să înfăţişez întâiu studii de amănunt şi rezultate şi apoi să învederez substratul metodic, a cărui valoare se vede mai bine din conducerea întregii lucrări şi la lumina rezultatelor decât din discuţii teoretice. Dealtminteri., încercasem să deştept unele discuţii de metodă. Dar au rămas îngropate în o revistă [2]). Căci cine să le discute?

Acum însă, când încheem studiul mărturiilor *Mioriţei* din vechile Principate şi avem înaintea noastră un lung şir de fapte cercetate, putem nu numai să aruncăm o privire de totalizare asupra rezultatelor dar să şi discutăm obiecţiile teoretice. De aceea, critica d-lui Densusianu e binevenită.

---

[1]) O. Densusianu, *Viaţa păstorească în poesia noastră populară* volumul II, apărut în Octomvrie 1923, p. 39-103.

[2]) Vezi *Drum drept*, anul X şi XI.

Ca unitatea lucrării să nu sufere, voiu discuta obiecțiile în cadrul faptelor de relevat; se va vedea astfel mai clar cum ele duc atât la confirmarea rezultatelor cât și a metodii. Se înțelege dela sine că voiu discuta părerile d-lui Densusianu cu toată cuviința datorită profesorului dar, adaug. cu acea demnitate pe care ți-o dă cultul științei și conștiința jertfelor făcute pentru un ideal de cultură.

Intre alte obiecții principiale, d. Densusianu găsește studiului meu și urmtăorul cusur: „insistențele prea multe asupra unor divergențe dela o variantă la alta“ [1]). Iar în încheerea volumului, vorbind de îndrumarea acestui fel de studii, vede, în primul rând, doi dușmani care împiedică progresul: deoparte „apriorismul“ celor care vin cu idei preconcepute și le aplică materialului literar, pe de alta „migăleala“ celor ce se opresc la variante. „Nici teorii ducând la denaturări și neîntemeiate pe o informație largă, nici numai migăleala de confruntare a variantelor, fără discernământul care fixează valoarea lor și fără perspectivele de sinteză spre care trebue să ne îndreptăm, nu pot ajută la lămurirea atâtor probleme în legătură cu literatura noastră populară ori la dreapta ei prețuire“ [2]).

Asupra unui punct ne învoim ușor: că ideile preconcepute—„apriorismul“ cum zice d. Densusianu—turbură judecata cercetărilor. Am văzut-o prea amănunțit, urmărind chipul cum a fost studiat motivul până acum, și vom avea prilej, în paginile următoare, să constatăm și alte erori de felul acesta. Dar cititorul, care a urmărit lucrarea noastră și a văzut că punctul ei de greutate stă în adâncirea variantelor, și-ar putea însuși a doua părere a d-lui Densușianu și ar fi în drept să ceară o lămurire: de ce atâta stăruință asupra variantelor, de ce să mai sporim contemplările și analizele de până acum cu altele nouă, făcute, în definitiv, asupra aceluiaș obiect? Și apoi: nu cumvà privind deaproape copacii, pierdem din vedere pădurea?

Mai întâiu, să-mi fie îngăduită o simplă observație.

Oricine recunoaște ușor că motivul *Miorița* nu e un cântec oarecare luat la întâmplare, ci este un motiv etnic menit

[1]) O. Densusianu, op. cit. p. 43.
[2]) O. Densusianu, op. cit. p. 117.

să ne ducă în însăşi inima creaţiunii noastre poporane: din el putem descifra mai lămurit ca din oricare alt motiv darul poetic al poporului acesta, puterea de plăsmuire a gustului poporan.

...De un mare poet cult, tragicul elin Eshilos, îmi aduc aminte că am citit o mărturisire: în fantezia mea, ar fi zis el, trăesc atâtea imagini câte valuri are marea.

Te poţi îndoi de adevărul unei afirmări ca aceasta. Când însă, văzând felurimea de azi, te gândeşti la nenumăratele forme, accente, contaminări şi desvoltări personale pe care un cântec ca *Mioriţa* le-a înfăţişat în feluritele împrejurări, dealungul veacurilor, în deosebitele ţinuturi româneşti, poţi afirmà în toată liniştea: de bună seamă, au fost nenumărate, ca valurile mării....

Şi când din toată această infinitate de plăsmuiri individuale, din toate ţinuturile Moldovei şi ale Munteniei n'au ajuns la noi decât 20 de mărturii, târzii şi slabe răsunete ale unei străvechi desvoltări, poţi oare afirmà că cercetarea lor amănunţită este o muncă vecină cu zădărnicia?

Dar aceasta este numai o simplă paranteză, în treacăt.

In orice lucrare ştiinţifică, cerinţă primordială este ca cercetarea să se potrivească naturii obiectului. In domeniul nostru, este o dominantă pe care nimeni nu o poate tăgădui: plăsmuirile poporane de felul acesta sunt, în primul rând, fenomene estetice. Cercetarea care nesocoteşte acest aspect hotărîtor este, dintru început, osândită să piardă din vedere esenţialul, să strămute centrul de greutate în domenii străine.

Dar acest fenomen estetic trebue să fie bine diferenţiat de altele înrudite. Astfel ajungi la o definiţie care să ţie seama de aspectele subliniate de specialiştii străini dar şi de ceeace este propriu nouă [1]).

Cântecul poporan este un produs poetic şi muzical totodată, împământenit prin o lungă transimisiune orală, prin o largă răspândire şi prin mijloace stilistice proprii în massa

[1]) In afară de lucrările amintite în alte capitole, pentru discuţii actuale cu privire la cântecul poporan, vezi A. Goetze: *Vom deutschen Volkslied*, Freiburg i. B. 1921, capitolul *Begriff und Wesen des Volksliedes* p. 1-33. La noi, vezi P. Cancel: *Originea poeziei populare*, 1922.

rurală sau în păturí sufletește asemănătoare acesteia; iar cel care-l zice — fie țăran, fie lăutar — deși se mișcă în limitele gustului poporan și are conștiința că zice un bun obștesc, negândindu-se al cui este, cine l-a făcut, iea totdeauna o atitudine personală, variind după timp, loc, împrejurări, potrivit dispozițiilor și însușirilor individuale.

După cum în limbă, tot astfel și în poezia poporană, dar în un sens mult mai larg, recunoaștem astfel individului un rol creator dominant [2]). In chip ideal, ai cunoaște *Miorița*, dacă ai putea cuprinde toate nenumăratele forme individuale pe care le-a îmbrăcat din momentul zămislirii până azi, fixându-ți îndeosebi atenția la formele zise de cei mai înzestrați dintre numeroșii cântăreți rămași pentru totdeauna necunoscuți. Acesta fiind peste putință, ne mărginim la numărul atât de redus al mărturiilor cunoscute.

Astfel întrebarea: de ce studiem variantele, se reduce la aceea dacă da sau nu recunoaștem în plăsmuirea, transformarea și dăinuirea cântecului poporan un rol covârșitor individului. Răspunsul afirmativ înfățișează un adevăr care se impune cu greu, pentrucă are în potriva lui vechi deprinderi de a gândi. Pentru romantic, sufletul anonim al poporului erà isvorul misterios al poeziei poporane. Dogmatismul estetic se mărgineà, așà cum face încă la noi d-l Dragomirescu, la o mărturie unică, desăvârșită, (care vai! adesea nu puteà fi aflată) și căutà în ea întipuirea ideei platonice eterne, singura vrednică de interes. Mai târziu pozitivismul vedeà în colectivitate, în regula socială, esențialul [1]). Individul erà o abstracție. In sfârșit, încercările de psihologie

[1]) Amintesc că meritul de a fi pus în lumină rolul dominant al individului în creațiunea și în vicața poeziei poporane îi revine lui Iohn Meier, care încă din 1897, în adunarea filologilor la Dresda, în prelegerea *Kunstlied und Volkslied in Deutschland* (apărută în 1906 la Halle a. S.), a dat în sensul acesta, o definiție rămasă celebră, pe care o comentează apoi în *Kunstlied im Volksmunde* și o păstrează, în 1909, în ultima ediție din *Grundriss der Germanischen Philologie*.

[2]) Pentru a caracterizà punctul de vedere pozitivist, care a dus la îndrumări greșite atât în literatură cât și în lingvistică, mi se pare tipic următorul pasaj din A. Comte. „L'esprit positif est directement social. Pour lui l'homme proprement dit n'existe pas,

etnică își propuneau să adâncească vieața masselor, latura colectivă a sufletului [1]).

In atmosfera aceasta, înțelegem că nu a fost ușor să se impue adevărul atât de simplu și de bogat în urmări: în poezia poporană realitatea dela care plecăm, singura existentă, este o anumită variantă, zisă în o anumită împrejurare de un anumit cântăreț, fie acela și vestitul „Ion dela curte" al d-lui Lovinescu. Ca orice fenomen estetic, variantele sunt creațiuni individuale, intuiții sufletești întrupate în limbă și trebue să le adâncești, să le individualizezi ca atare.

Felul acesta de a vedeà nu este ceva izolat, nu se mărginește numai la studiul poeziei poporane, ci face parte din un total de vederi care se impune și în studiul literaturilor culte și în studiile de limbă. Incă din 1885 a păşit Schuchardt contra erorilor celor ce vedeau în limbă o desvoltare uniformă potrivit unor nestrămutate legi fonetice [2]). Dar pasul metodic hotărîtor, un adevărat gest de liberare, a fost îndeplinit de K. Vossler, datorită căruia înțelegem azi tot mai mult că limba este, în o mare măsură, creațiune estetică, adică stil, expresivitate, și că nu massa receptivă, ci individul creator are rolul de căpetenie în vieața și desvoltarea limbajului, acest material în care se întrupează poeziea. Paralel cu schimbările de metodă indicate în studiul poeziei poporane, (recunoașterea rolului dominant al individului),

il ne peut exister que l'humanité, puisque *tout nôtre développement est dû à la société*, sous quelque rapport qu'on l'envisage. Si l'idée de *société* semble une abstraction de notre intelligence, c'est surtout en vertu de l'ancien régime philosophique; car, à vrai dire, c'est à l'idée de *l'individu* qu'appartient un tel caractère, au moins chez notre espèce". Din *Discours sur l'esprit positif*, Schleicher Frères 1909, p. 87-88.

[1]) Problema legăturilor dintre individ și colectivitate, așà cum e pusă de psihologia etnică, e discutată de C. Sganzini în *Die Fortschritte der Völkerpsychologie von Lazarus bis Wundt*, Berna 1913, îndeosebi în cap. 6, p. 233 și urm. *Das Problem der Kollectivpsychischen Erscheinungen.*

[2]) Vezi articolul *Über die Lautgesetze. Gegen die Iunggrammatiker* în *Hugo-Schuchardt-Brevier*, ein Vademekum der allgemeinen Sprachwissenschaft von L. Spitzer, 1922, p. 43 urm. Tot în aceeași culegere și întregiri de mai târziu în legătură cu factorul individual în limbă.

felul acesta de a vedeà pătrunde tot mai mult în conștiința cercetărilor lingvistice de aiurea.

E interesant acum de observat cum la noi cei doi reprezentanți ai pozitivismului lingvistic, domnii O. Densusianu și S. Pușcariu, cel dintâiu format în deosebi la școala și la tradiția lui G. Paris, celalt la aceea pur lingvistică a d-lor Weigand și Meyer-Lübke, se găsesc în momentul de față între îndrumarea căpătată și între concepția limbii ca manifestare sufletească creatoare. De fapt, ambii rămân alipiți vechii îndrumări, a așà numiților „neogramatici", devenită o puternică deprindere.

Ca să rămânem la discuția provocată de d. Densusianu, se naște întrebarea : poți fi în lingvistică în adevăr convins de rolul creator al individului, tăgăduind în acelaș timp, în literatura poporană, necesitatea adâncirii individualului, așà cum trăește în variante ? In o concepție unitară a manifestărilor sufletești, o astfel de discordanță nu poate dăinui. Iată însă că, pe de o parte în literatura poporană, d. Densusianu se ocupă de *Miorița* fără să fi adâncit expresiv-estetic o singură mărturie și vorbește cu dispreț de migăleala care, scoțând în relief aspectele individuale, insistă asupra variantelor, pe de altă parte, în limbă, înclină să recunoască însemnătatea individului. „Se poate spune că până acum filologii au dat în general mai puțină atenție individualului decât colectivului, așà că studul evoluțiilor lingvistice din acest punct de vedere reclamă distincțuni mai precise. unele revizuiri." [1])

Prețioasă constatare, bogată în urmări ! Ea se potrivește însă filologiei noastre, întregei noastre filologii de până acum, nu celei apusene, unde de mai bine de patruzeci de ani prin Schuchardt și de douăzeci de ani prin lucrările d-lui Vossler și ale d-lui Gilliéron [2]) se fac cercetări sistematice, cu mijloace diferite, însă însuflețite de acelaș duh : descă

[1]) O. Densusianu : *Orientări nouă în cercetările filologice*, în *Grai și suflet* I, p. 15.

[2]) O primă încercare în direcția de a introduce spirit nou în studiul vieții limbajului rămâne, la noi, aceea pe care am făcut-o în *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, cu gândul de a pune probleme care aveau rostul lor și în ce privește literatura. Pentru întemeerea și îndrumarea Istoriei lite-

tușarea de metodele mecanizante ale științelor naturale, punerea în cuvenita lumină a cerințelor sufletești și recunoașterea individului plăsmuitor ca factor de căpetenie în viața limbii.

Recunoscând că schimbările purced dela individ, te-ai aștepta la concluzia firească: limba poporană fiind și ea expresie a mișcărilor sufletești, este, în sensul acesta, o plăsmuire estetică și trebue să fie cercetată ca atare[1]). Dar aici intervine la d. Densusianu un distinguo care ar avea nevoe de precizări și care arată că recunoașterea de mai sus este la d-sa o concesie proprie fazelor de tranziție. Domnia sa deosibește fenomenele lingvistice în inconștiente și conștiente. Acestea din urmă sunt cele făcute cu intenție, alcătuesc limba literară; și tot contextul arată că atribue de fapt numai acestora caracterul estetic.

---

rare, nu este indiferent spiritul care domnește în filologie. E un paralelism în felul de a concepe ambele discipline: altfel vei concepe literatura, dacă vei înțelege filologia mecanic sau în felul studiilor de științe naturale și altfel vei concepe problemele de cercetare a poeziei, dacă vei privi studiul limbii ca o știință morală, cu metode potrivite acestei dominante. De curând, d. I. A. Candrea în *Grai și suflet* I, 192, recunoscând că unul dintre criteriile cu care lucrează Gilliéron, omonimia, are, în adevăr un rol în limbă afirmă că atât cercetătorul francez dar „în special" eu am împins la extrem acest factor. D-l Gilliéron e prea departe pentru o discuție la noi... In ce mă privește, de bună seamă că d. Candrea are la îndemână un număr suficient de exemple și de considerații metodice, care să dovedească această împingere necritică la extrem. De aceea, aș fi bucuros să ne înțelegem contradictoriu cu d. Candrea, dacă d-sa ar aduce dovezile pe care le are sau măcar și-ar însuși pe acelea ale altora, bunăoară pe acelea ale d-lui L. Spitzer sau ale d-lui V. Bogrea, acestea din urmă, dacă nu mă înșel, în un număr din „Neamul românesc".

Deocamdată, în legătură cu barta cuvântului *dohot*, constat că etimologia *Doftana* din *dohot* (publicată de revista *Gândul neamului*, anul IV, No. 10-11, după note luate la o conferență *Ce spune limba română despre destinele literaturii române*, pe care am ținut-o la Chișinău în Iunie 1923), e atât de „acceptabilă", încât d. Bogrea, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, v. II, p. 391, o dă fără să mai amintească cine o stabilise.

[1]) Cititorul care ar vrea să urmărească mai departe problema factorului individual în limbă și, paralel cu lingvistica, în creațiunile estetice, găsește cele mai bune orientări în lucrările profeso-

In realitate, înţelegem azi tot mai mult că şi graiul poporan e, în mare măsură, o creaţiune expresivă, a factorilor estetici. Şi nu se poate îndeajuns subliniă că poezia poporană este cel mai potrivit teren, unde poţi nu numai observà dar controlà şi adâncì, în chip comparativ, vieaţa acestor factori.

Dar dacă eşti nevoit să recunoşti acestea, nu poţi bagatelizà o muncă ce de abia începe şi pentru care, se cere, poate, tot atâta răbdare ca şi pentru studiul mecanic al câtorva sute de „legi" fonetice. Căci, dacă socoţi, cum cred eu,

---

rului K. Vossler, romanistul care a salvat, în plin curent pozitivist şi empiric, legătura filologiei şi a istoriei literare, a lingvisticei şi a esteticei, afirmând în acelaş timp autonomia artei şi a poeziei. Şi dacă sub pana lui apar încă unele noţiuni cam îndoelnice, ca „Volksgeist" şi Volksseele", care amintesc prea mult de unele exagerări ale psihologiei etnice, nu e mai puţin adevărat că dela el purcede, în mare măsură, spiritul nou care înviorează şi lingvistica şi istoria literară. Ţin să mărturisesc aici că vederile lui mi-au întărit convingerea că tocmai poezia noastră poporană, mult mai bogată şi mai primitivă decât cea din Apus, e chemată să dea contribuţiile ei şi să fie un mijloc de verificare a discuţiilor principiale.

Asupra părţii lingvistice a activităţii d-lui Vossler, cititorul poate găsì în *Arhiva* din Iaşi, anul 1924, No. 1, p. 27 şi urm., şi No. 2, p. 101 şi urm. o clară expunere critică a d-lui I. Iordan, care şi în *Der heutigen Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, extras din prinosul lui W. Streitberg, Heidelberg 1924, p. 585 urm. pune figura lui Vosser în un relief deosebit. Câtă lărgire de orizont şi înviorare poate aduce contactul cu mişcarea din jurul lui Vossler se poate vedeà din faptul că elevi ai d-lui Meyer-Lübke, ca Schürr şi L. Spitzer, la început puternic influenţaţi de direcţia gramaticală a Maestrului, se apropie de îndrumarea pornită dela d. Vossler.

Pentru geneza vederilor d-lui Vossler e de relevat nu numai mărturisita influenţă a d-lui B. Croce, dar şi o alta, mai îndepărtată dar, după părerea mea, nu mai puţin reală, aceea a lui G. Gerber : *Die Sprache als Kunst* vol. I, 1871, vol. II 1873. Apărută în toiul mişcării pozitiviste, opera aceasta n'a putut aveà atunci influenţa cuvenită. Ultimele contribuţii ale d-lui Vossler cu privire la rolul individului în vieaţa limbii sunt cele din articolele *Der einzelne und Die Sprache* şi *Die Grenzen der Sprachsoziologie* în *Gesammelte Aufsätze der Sprachphilosophie* München 1923 p. 152-260.

Cu privire la unele din aceste întregiri recente ale d-lui Vossler vezi darea de seamă pe care o face F. Schürr despre *Die Grenzen der Sprachsoziologie* în *Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie 1924*, coloana 5-8.

că nu este o zădărnicie să alături din dicţionare, din fişe, formele dialectale ale unui cuvânt, potrivit „legilor“ (fie şi aşà cum fac unii, parcă ai rânduì mărci poştale potrivit ţărilor, provinciilor, emisiunilor, etc.) — atunci cum ai puteà vedeà zădărnicie în adâncirea variantelor pentru a-ţi lămurì vieaţa artistică a acestui neam?

Inţeleg: când eşti deprins în ştiinţă cu analiza cuvintelor izolate, ţi se pare lungă zăbava insistenţelor în poezie. Dar pentru exprimarea unei intuiţii individuale, aici există o singură formă şi nu poţi să desfaci din ea imaginile cum scoţi, pentru dicţionar, cuvintele dintr'o carte. O imagină, un procedeu stilistic smuls din totalul care-i dă vieaţă e ca o floare presată, rămâne moartă.

Literatura cere alt orizont, altă adâncire şi informaţie decât fonetica şi lexicografia.

A pătrunde o formă dată în ce are mai individual cere un dar deosebit de care atârnă, după cum ne vom încredinţà, nu numai dreapta înţelegere şi valorificare estetică, dar şi exacta explicare genetică. Adesea erorile de explicare genetică vin din o falsă interpretare estetică. In poezie, istoria şi estetica nu se pot despărţì fără o scădere a înţelegerii, sunt de fapt două feţe chemate să se lămurească reciproc ale uneia şi aceleaşi realităţi. De aici titlul întregii lucrări: Istoria şi estetică epicei poporane.

In spiritul acesta, am căutat să dau, după putinţă, individualizarea feluritelor variante ale Mioriţei. Şi, privind în urmă, dacă regret ceva este că nu am avut totdeauna spaţiul şi poate nici curajul de a stărui cum s'ar fi cuvenit, mulţumindu-mă uneori cu o simplă indicaţie, cu o sugestie, unde erà nevoie de mai multă insistenţă.

Ca probă a celor arătate, iată o nouă variantă, aceea culeasă la Goeşti. După atâtea altele cercetate, va mai puteà oare aceasta să ne spue, mai întâiu ca icoană artistică, ceva vrednic de luare aminte?

Deşì cântăreţul, ca viziune totală, e turbure tocmai acolo unde te-ai fi aşteptat să fie mai cu relief, totuşi varianta înfăţişează, atât ca limbă cât şi ca expresie artistică, remarcabile aspecte originale.

E interesant de observat cum isbuteşte să te fixeze în

cadrul întruchipării. Intru cât au simțit nevoia aceasta, cântăreții de până acum întrebuințau elemente vizuale. Dar e cunoscut că nu impresiile vizuale, ci acele auditive au darul să impresioneze mai viu pe omul din popor. Și e remarcabil că, din câte variante am cercetat, aceasta e prima care subliniază impresii acustice, ca să ne introducă în cuprinsul baladei :

S'aude, s'aude,
Departe la munte,
Gomăn, gomănaș,
Glas de buciumaș,
De trei ciobănași,
Gomăn, gomonind,
Oile pornind
Pe-un picior de munte,
Cu hățașuri multe.

Potrivit spiritului limbii, *s'aude, s'aude,* ar fi putut veni și după al doilea vers. Dar atunci accentul ar fi stat numai pe înțelesul verbal predicativ și n'ar mai fi avut rostul stilistic abrupt și exclamativ menit să-ți deștepte dintru început brusc atenția spre cevă neobișnuit și totodată, prin repetarea cuvântului și a formei, să-ți sugereze, ca cevă neîndoelnic, realitatea impresiei.

Potrivit acestei sugestii auditive, se desfășoară organic ritmul, accentul și perspectiva întregii fraze introductive, mai grăitoare în simplitatea ei, decât s'ar părea.

Repetării din primul vers îi corespund acum, în chip simetric, două versuri — al treilea și al șaselea, tot în sens auditiv, alcătuite și ele din un cuvânt, repetat la rândul lui în forme diferite : se aude *gomăn gomănaș* iar ciobanii pornesc *gomăn, gomonind*. Cuvântul este dialectal. De bună seamă, în ținutul acela e tot atât de bine cunoscut apropiatul „sgomot" sau vrun alt sinonim. De ce nu l-a întrebuințat? Pentrucă în expresia poetică nu există sinonime. Culegătorul dă pentru „gomăn" înțelesul sunet, cântec. Dar cântărețul a avut o intuiție : acea larmă specială, amestec de sgomote, de strigăte, de cântec de fluier ce se face când o turmă numeroasă pornește. Pentru această intuiție nu poate recurge la nici unul din cuvintele celelalte, nepotrivite pentru ce aveà el să zică. Și neavând darul, propriu creatorilor

în limbă, de a făuri o metaforă nouă, recurge la cuvântul dialectal, ţesând în jurul lui atmosfera necesară, amintind de glasul de bucium şi caracterizând momentul prin versul *oile pornind*.

Cititorul neorientat în vieaţa păstorească trece uşor pe lângă acest vers. Dar pentru cel ce a prins cevà din atmosfera îndeletnicirii, versul citat are o rezonanţă mai largă. Verbul „a pornì“ şi substantivul „porneală“ au în vorbirea păstorească înţelesuri felurite. In sens larg, oile pleacă „în porneală“ după fiecare muls, la mânecate, la prânz şi seara, după răsăritul luceafărului [1]). Câteodată înţelesul se referă la precizări de loc, alteori la determinări de timp. Dar înţelesul cel mai răspândit e în legătură cu porneala de seară [2]) şi este asociat cu o arie specială *porneala oilor* zisă din fluer [3]). Iar în svonul de înţelesuri evocat de versul *oile pornind* stă, ca o întregire a impresiilor auditive relevate, şi acest înţeles de cântec al pornelii. Şi numai după ce a conturat astfel aceste impresii auditive cântăreţul schiţează şi perspectiva vizuală: oile coboară *pe-un picior de munte — cu hăţaşuri* [4]) *multe*.

---

[1]) D. Dan *Stâna la Românii din Bucovina* în *Junimea literară* 1923, p. 192.

[2]) Vezi N. Păsculescu: *Literatura populară românească*, p. 1926, un berbece minunat, are pietre nestimate în coarne. *Pe lumina pietrelor de porneală oilor. Compară* şi Weigand *Die Dialekte der Bucovina und Bessarabiens Glossar* p. 96.

[3]) Numai la D. Dan op. cit. am găsit acest amănunt: „la fiecare porneală a oilor se trâmbiţă“. De fapt porneala e o anumită melodie, cum m'au încredinţat totdeauna cei cunoscători.

[4]) Tiktin notează că etimologia e necunoscută. *Dicţionarul limbii române* nu dă nici el etimologia. Forma *hăţaş* în legătură cu păstoritul oilor, e mai răspândită de cum s'ar crede. Pentru Buzău, mi-a atestat-o, în 1922, d. C. Giurescu: *hăţaşul oilor* „este drumul pe care merg oile la munte“. In ce priveşte etimologia, se vădeşte aici un termen, la origină vânătoresc, împrumutat de germ. *hetzen*, care nu însemnează numai a necăjì, a irità, dar şi „a vână, a mână“. (Vezi F. Kluge *Etimologisches Wörterbuch).* Dela ideea de a gonì, a mână, ţăranii ardeleni, care slujau domnilor şi la vânătoare, au trecut uşor la ideea de cărare pe care urmăreşti animalele: *hăţaş*. In moldoveanul *hăt* nu putem vedeà reflexul vechiului saxon *hatôn*, a urmărì, ci o formaţiune din *hăţiş*, care porneşte tot din o intuiţie vânătorească.

In toată această frază introductivă este o simetrie în distribuția amănutelor, o mișcare, o linie ritmică și o perspectivă pe care, evident, cântărețul nu le-a chibzuit. Dar ele au trăit, ca intuiție artistică, și cercetătorul e dator să le pătrundă și să deștepte în cititor o înțelegere conștientă și simpatică a ceea ce cântărețul a creat naiv.

Pe lângă această atmosferizare auditivă, în legătură cu porneala oilor, ceea ce mai caracterizează partea de introducere este o deosebită înclinare de a preciza desfășurarea în timp a coborîrei:

Ș'apoi sue și coboară,
Zi mare de vară,
Din vărsat de zori
Pân la țărcători,
Și din țărcători
Pân la ciniori [1]).

---

[1]) Culegătorul a transcris greșit *sâniori*, dând înțelesul nepotrivit de „revărsat de zori". D. Densusianu op. cit. p. 128 corectează *ciniori*. Același înțeles îl dă și d. N. Drăganu *Dacoromania* III 693; dar „sâniori" nu e o formă poporană coruptă prin ideea de seară, cum crede d-sa. Culegătorul a auzit, potrivit foneticei moldovene, *șâniori* și, nerecunoscând în el pe *ciniori*, l-a asociat în chip greșit cu *a sânecà*, de care crede că însemnează a se scula în zori.

Dar înțelesul lui *a sânecà*, verb care apare numai în descântece, în rimă cu *a mânecà*, este azi pierdut. Cel dat de unele dicționare „a se scula de dimineață" e sugerat mecanic de vecinătatea lui *a mânecà* și nu se poate susține, pentrucă formula din descântece: *a sânecat, a mânecat, de dimineață s'a sculat* ar fi o taftologie fără rost.

Un alt înțeles al lui *a sânecà*, acela de „a-și face dimineața semnul crucii" pleacă dela un prelat. Episcopul Melchisedec a crezut că poate întrevedeà aici încă un termen creștin latin: „semnicatu-s'au, semnificatu-s'au cu semnul sfintei cruci. Aceasta o face românul înainte de a întreprinde ceva și cum se deșteaptă din somn". *(Revista p. istorie arh. și fil.* anul 1884, p. 383, în notă). Părerea, fiind reprodusă în colecția lui G. Dem. Teodorescu, p. 358, a circulat. In 1910, d. S. Pușcariu în *Probleme nouă în cercetările lingvistice* în „Convorbiri Literare" 1910 v. II, p. 538-542 are aceiași intuiție: „aproape involuntar ne vine în minte fr. *se signer* și un prototip * *signicare*. Fără să se oprească asupra greutăților fonetice, în *Romanisches etymologisches Wörterbuch* sub No. 7906 d. Meyer Lübke primește această etimologie, pe care d.

Aminteam că un cuvânt ca „porneală“ poate avea înţelesul de timp. Un cuvânt păstoresc de felul acesta este şi *ţărcători*. Limba putea pune la dispoziţie alte cuvinte, mai curente

---

Puşcariu o menţine şi în 1920 în discursul de recepţie *Locul limbii române între limbile romanice*, p. 37, crezând că înţelesul de „a-şi face cruce“ dat de Marian e cel exact şi făcând ipoteza: un cuvânt creştin apusan, intrat în limbă târziu după vechiul strat creştin romanic şi păstrat în graiul-vrăjitoresc.

Dar Marian nu prea procedă critic. E caracteristic că, la început, pentru el înţelesul erà „a merge“. Astfel în nota sub 3 la descântecul de Samcă publicat în *Traian* din 2 Dec. 1869, reprodus cu note de G. Dem. Teodorescu la p. 390. D. Puşcariu, neobservând că nota dată e a lui Marian, o atribue lui G. Dem. Teodorescu şi o citează ca o curiozitate, punând greutate pe ultima mărturie a lui Marian, că înţelesul este „a-şi face semnul crucii“. Dar e de observat că acest înţeles e dat de Marian în *Descântece poporane române* din 1886, p. 7 — prin urmare în o mărturie care vine după explicarea episcopului Melchisedec şi e înrâurită de aceasta. Printre culegătorii de descântece, în prefaţă, Marian aminteşte întâiu pe episcop, cu care de bună seamă, a avut întrevorbiri. Şi când un preot ca Marian crede că *a sânecà* însemnează a se închinà şi întreabă pe o vrăjitoare dacă are acest înţeles, oricând se poate găsì una care să zică da.

De fapt, omul din popor nu poate spune azi ce însemnează *a sânecà*. Şi cel mai bun răspuns e acela dat de un bătrân din Romanaţi : „aşà l-am pomenit din bătrâni“ (Dr. Danil Ionescu şi A. I. Danil *Culegere de descântece* II, 195). Astfel înţelesul rămâne să fie stabilit din context. Ca arhitectonică, descântecul e clădit pe contrastul dintre sănătate şi boală : X a fost sănătos, în unele variante *„tare ca fierul, rumen ca bujorul“* etc. (compară Marian p. 68, 77, 171 etc.); dar i-a ieşit în cale Potca, ori Samca etc.... şi l-a bolnăvit; acum descântecul are să-l facă iarăşi curat, luminat etc. Acest contrast indică pentru *sânecà* înţelesul de a fi sănătos, a se scula sănătos, iar etimologia îl confirmă:* *sanicare* din *sanare* cu schimbare de sufix. In mediul dacoromân *sanus* nu s'a putut menţineà şi nici *sanare* — dar în aromână avem *sân* sănătate şi *însânări* a se însănătoşì, ceeace pledează pentru existenţa verbului în străvechia limbă română. (Vezi pentru aromână sugestiva urare făcută seara *s'apiri cu sânătate*, să te scoli sănătos P. Papahagi *Parallele Ausdrücke* în *Vierzehnter Jahresbericht* al d-lui Weigand p. 160).

La turburarea înţelesului lui *sânecà* a putut contribuì mai târziu şi slavonul сънъ păstrat în bulgară sub сънъ cu înţelesul de somn (vezi *Slovari ţercovno-slavianskavo i russkavo iazâka sostavlennâi vtorâm otdêleniem imperatorskoi akademii nauka* Tom III, col. 383 şi 384 sub *snit'sia* şi Weigand-Dobritsch *Bulga-*

decât acesta, s'ar fi putut spune bunăoară că turma e în mers din zori până 'n prânzişori, amiazi, etc. Dar repet: pentru poezie, sinonime nu există. Cântăreţul alege un cuvânt pe care dicţionarele nu-l cunosc. Culegătorul îl tălmăceşte: „în amurg, când se închid oile la stână". Fie înţelesul acesta, fie acela mai probabil de amiazi, când oile stau închise în ţarc până pornesc şi se odihnesc ciobanii, fapt este că el are aici o valoare expresivă, contribue să te aşeze în atmosfera păstorească, în care se desfăşoară balada. Cât de adânc vieaţa zilnică a fost împletită cu păstoritul se vede şi din momente ca acesta, care arată cum denumiri ale părţilor zilei sunt împrumutate dela unele momente de păstorit.

După ce te-a prins astfel prin evocarea pornelii şi a mersului neîntrerupt al oilor, cântăreţul caută să te intereseze, aşezând totul în o atmosferă deosebită, aleasă. Nu turme obişnuite sunt cele care fac un astfel de mers, ci cârduri.

De oi bucălăi
La lână ţigăi
La coadă pârnăi [1])
Cu coarnele ciute
Cu steluţă 'n frunte...

---

risch-deutsches Wörterbuch sub sъnъ). Iar înţelesul perfectiv de a dormì a putut merge paralel cu acela de a fi sănătos, a se scula sănătos, bine odihnit, a pornì de dimineaţă la lucru, a mânecà.

Cât priveşte forma dublă a *sânecà* şi a *sinecà*, ea este o confirmare a etimologiei * *sanicare* pentrucă, din punct de vedere fonetic, *an, in* apare şi în alte cuvinte. Vezi S. Puşcariu *Contribuţiuni fonologice* în *Dacoromania* III p. 390.

[1]) Explicarea dată de culegător: *pârnae* „oaie cu lână multă dar şi fără lână" nu spune mult. Dicţionarul lui Şăineanu cunoaşte pentru pârnae numai înţelesul de oală şi de o varietate de struguri Nici Tiktin nu dă mai mult. Pentru etimologie, trebue să separăm înţelesul de strugure de celelalte. Dacă e vorba de o varietate de struguri mărunţei, e posibil ca etimologia să fie maghiarul *pirinko, pirinió, mărunţel* (Vezi I. Ghetie *Dicţionar maghiar-român*, Budapesta 1906).

In orice caz, în versul de mai sus, etimologia lui *pârnae* este slavul *pernatii*, cu puf, care apare şi în rusă şi în ruteană. (Vezi *Rutenisch-deutsches Wörterbuch* de E. Zelechowski şi S. Niedzielski). Noi n'am primit forma *pârnat*, ci s'a zis *pârnae* prin analogie cu *bucălae, bălae, ţigae*, etc. Inţelesul este, de sigur, „cu lână moale, ca puful".

Ciobanii sunt trei veri primari. Astfel uneltirea Ungureanului şi a Vrânceanului apare în o lumină şi mai întunecoasă. Ei s'au grăit şi s'au *dămolit* [1]), să omoare pe Moldovean, în apus de soare:

Umbre când pornesc,
Negure s'oprese
Pe munţi şi pe ape,
Dorm oile toate... [2])

Astfel atmosfera grea morală să îmbină cu sumbre culori, chemate să învălue omorul.

Fără să fie întrebată, oaia dă pe faţă uneltirea. In multe feluri au căutat cântăreţii poporani să deosibească animalul acesta ales, să-l ridice deasupra celorlalte. Aici el nu este de cât o mioară *de trei miei în vară*. Ai fi înclinat să alunecî asupra versului, ca fiind banal, fără poezie. Mioara nu este *cu steluţă 'n frunte* ca celelalte oi din acest cântec, nu este cu „stimă", nici cu coarnele poleite, nici cu lâna de argint" ca în alte variante, ci e o simplă oaie de trei miei în vară... Dar

---

[1]) Menţin cuvântul acesta aşă cum e în *Moldova dela Nistru*, unde culegătorul dă şi explicaţia „a se dămolì, a vorbì în taină, domol". D. Densusianu, în locul citat, corectează „s'au domuit". Când urmăreşti „regula", e firesc să corectezi aici, dar dacă te interesează ceeace e creaţiune individuală, o formă a *dămolì*, contaminare între a *domuì* şi *domol*, nu are de ce să te surprindă, este în limitele puterii de expresiune a cântăreţului poporan, care a vrut să dea aici şi cevà din vorbirea tăinuită a ucigaşilor. Şi tocmai astfel de creaţiuni în poezia poporană nu trebue să fie reduse la ceeace credem noi că e forma regulată.

[2]) Interpretarea aceasta e deosebită de aceea conţinută în felul cum d. Densusianu dă punctuaţia acestui pasaj. D-sa dă versului *pe munţi şi pe ape...* tonul de suspensie. Astfel versul următor *dorm oile toate*, lipsit de această suspensie, capătă înţeles principal şi afirmativ din secundar şi temporal ce erà. Urmarea interpretării acesteia este o vădită contrazicere cu ceeace urmează. Dacă versul *dorm oile toate* ar aveà înţeles principal afirmativ, cum s'ar puteà ca în pasajul imediat următor Mioriţa să îndemne pe stăpân să-şi ducă oile la umbră, în luncă, şi să desvălue că omorul va fi la chindie ? Dealtminteri, o indicaţie de cum trebue înţeles versul i-l dă sensul temporal al versului 75 : *dorm apele toate...* Se vede cum dreapta intuiţie estetică este o condiţie neapărată şi pentru exacta punctuare şi editare a poeziei poporane.

simțiți adânc-grăitorul moment păstoresc? El este luat din ce are animalul mai prețuit: generațiunea bogată, izvorul de belșug....

Felul cum oaia vorbește are și el un accent personal:

Cioban stăpânesc,
Fecioraș domnesc,
Ciobănaș cu oi
De pe aste văi,
Cu sumanul lăi,
Mâncat de nevoi
Și bătut de ploi...

Dragoste, idealizare și milă totodată răsună în aceste versuri. Cum oile nu-s animale de rând, tot astfel ciobanul nu e slugă ci fecioraș domnesc. Dar această înălțare nu împiedică înfățișarea exactă, realistă. Vorbește mai întâiu legătura dintre om și pământ: *ciobănaș cu oi, de pe aste văi....*, apoi greutatea îndeletnicirii, evocată de îmbrăcămintea ciobanului. Dacă aceasta ar fi fost zugrăvită numai prin versul „cu sumanul lăi", am fi înțeles de lână lae, ceea ce în ținutul acesta însemnează cenușie. Dar celelalte două versuri *mâncat de nevoi și bătut de ploi* subliniază prin contrastul dintre originea domnească și îmbrăcămintea nevoiașă devotamentul pentru oi și introduc o notă de înduioșare.

Chemarea pe care o face miorița este și ea stăpânită de o intenție stilistică:

Dă-ți oile 'n luncă,
Luncuță 'nflorită,
Inimă 'mpărțită,
Luncuță pletoasă,
Inimă duioasă...

Este aici un contrast menit să puie accentul pe sufletul turburat de soarta stăpânului. Indeosebi isbește versul *inima 'mpărțită*. Ce vrea să spue nu apare deia prima vedere. Expresii ca aceasta trebue să fie studiate în cadrul celor asemănătoare. Avem o altă expresie poporană *inimă 'ndoită* chemată să arunce lumină asupra intenției. De ea s'a ocupat

d. Puşcariu[1]). Dar deprinderea etimologismului, nota esenţială a domniei-sale, se vădeşte chiar şi acolo unde, cu prilejul sărbătorirei unui Schuchardt, ar vrea să interpreteze în sens mai larg vieaţa limbagiului. Ca să lămurească expresia „inimă 'ndoită", d. Puşcariu crede necesar să-i stabilească etimologia, pe care o găseşte în un lat-vulg* *indoliatus*. Forma regulată ar fi *îndoiată*, care apare în Crişana (poate pentru rimă) iar *îndoită* s'ar datora unei false legături etimologice cu verbul *a îndoi*[2]). Dar de ce să mergem atât de departe, când ceea ce avem aproape, factorii creatori ai limbii vii, lămuresc complet expresia? Dacă în vorbirea zilnică întrebuinţăm curent expresii ca *inimă strânsă, inimă frântă* (frecventă şi la Aromâni), *inimă ruptă, inimă sdrobită* (adică ruptă în multe părţi), de ce pentru *inimă 'ndoită*, imagină datorită unui clar proces sufletesc, (dela îndoială, la nelinişte, suferinţă, trecerea e firească), să recurgem la un prototip latin lăturaş? In această familie de expresii stă şi *inima'mpărţită* din varianta noastră: ea vrea să dea neliniştea adâncă: e mai mult decât *inimă îndoită*, pentrucă primejdia e reală şi mai puţin decât *inimă sdrobită*, pentrucă nenorocirea nu e împlinită.

Şi în felul cum oaia năsdrăvană descopere primejdia apropiată sunt momente stilistice remarcabile. Am întâlnit adesea amănuntul că vrăjmaşii sunt veri primari. De aici, cântăreţul ştie să scoată un efect simplu dar sugestiv: amintind pe cei doi, adaogă parenteza *verişorii tăi*, şi apoi desvălue hotărîrea de omor. Parcă auzi, în glasul celui ce zice, amărăciunea cuprinsă în parantesă şi astfel contrastul

---

[1]) In *Din perspectiva dicţionarului*, (dedicat lui H. Schuchardt) Cluj 1922. p. 26.

[2]) Iată argumentarea: „dupe ce *l* muiat se prefăcuse în *i*, s'a putut stabili o falsă legătură etimologică cu verbul *îndoi:* forma *îndoià* s'a considerat ca variantă de conjugarea I-a a acesteia, iar *o* neaccentuat n'a trecut în *u* din cauza lui doi". (Op. cit. p. 26). Dar cronologic trecerea lui *o* neaccentuat la *u* e mai veche de cât înmuierea lui *l*. Fazele cuvântului ar fi fost deci * *indoliatus* * *induliatu, îndul'at, înduiat;* în nici una nu se puteà exercità influenţa lui *doi* sau a lui *îndoi*, şi cuvântul, dacă ar fi existat, ar fi trebuit să-şi păstreze jndividualitatea.

dintre rudenie și crimă pune în o lumină și mai simpatică pe cel ursit morții.

Gândul de omor e și el înfățișat în chip origînal. Verișorii s'au vorbit.

Ca pe la chindie,
Ei să te răpue,
Și l'apus de soare,
Ei să te doboare,
Să mi te omoare.

Celui care zice i-a plutit în cuget cevà ca o zugrăvire vie a luptei, cu fazele ei. Și n'a putut găsì decât două mijloace: unul potrivit, încadrarea în răstimpul chindie — apus de soare; celalt neizbutit, înfățișarea luptei. Ciobanul va fi mai întâiu răpus și apoi doborît. In chip curent, a răpune e mai mult decât a doborî. Pentru cântăreț însă, acțiunea isbitoare cuprinsă în acest verb predomină și de aceea îl punem la urmă, ca o gradație.

Nenorocirea ciobanului va fi sporită prin aceea că nici de mormânt ca oamenii nu va aveà parte. Va fi îmormântat

La valea adâncă,
La poteca strâmtă,

departe de ce i-a fost drag, în locuri posomorîte fără datinele cuvenite.

Ca în totalitatea mărturiilor cunoscute, toată desfășurarea de până acum își desvălue rostul, atunci când ciobanul își arată gândul din urmă. In frunte stă dorința să fie înmormântat

In strunga de oi
In jocul de miei...

Cu neînsemnate deosebiri, e aici una din cele mai răspândite forme ale ultimei dorinți. Și totuși, dacă o privești în legătură cu realitatea vieții ciobănești, ea dă prilej la nedumeriri. Înțelegi ușor de ce vreà ciobanul să fie înmormântat în strungă: aici se mulge, aici este inima îndeletnicirii păstorești. In alte ținuturi, de pildă în Apusul romanic, în țările

germanice şi în Nord-estul slav, oaia este preţuită îndeosebi pentru lâna şi carnea ei; şi în Apus aceste note au fost dominante în creaţiunile lingvistice cu privire la numirea curentă a oii [1]). La noi fabricarea brânzeturilor jucând un mare rol şi strunga fiind locul unde se mulge, nu e de mirare că ciobanul, în preajma morţii, se gândeşte la strungă [2]). Dar curând după ce turma a sosit la stână oile mânzări sau „plecători", cum atât de sugestiv le zice în unele ţinuturi din Muscel, sunt despărţite definitiv de miei, se face „bârâirea" mieilor. E clar că, privită

---

[1]) Vezi pentru aceasta dr. Fr. Brunmann *Die Metapher. Studien über den Geist der modernen Sprachen*, vol. I. *Thierbilder der Sprache*. Bonn 1878 p. 478-512 capitolul „das Schaf".

[2]) Despre *strungă* vezi articolul d-lui G. Giuglea *Cuvinte şi lucruri* Dacoromania II p. 327-355 şi obiecţiunile d-lui Densusianu în *Grai şi suflet* I 161-163. Înţelesul fundamental este cel relevat de dicţionare: strâmtoarea prin care sunt trecute oile când sunt mulse. De aici pleacă d. Giuglea pentru explicarea etimologică: o contaminare între romanicul *ruga* şi germ. *stanga* ar fi dat *strungă*. Evident, etimologia aceasta, nu se poate susţine. Intuiţia poporului, când denumeşte, e mai puţin complicată. Şi cum toate explicările date până acum rămân neisbutite, mă întreb dacă între *strug*, *strung* instrumente ale lemnarului şi *strunga* păstorească nu e vreo legătură. In forma primitivă, *strungul* e alcătuit din 2 stâlpi, bătuţi în pământ sau fixaţi pe un suport, în care se prinde lemnul de subţiat şi de lucrat, aşà cum *strunga* e alcătuită din trecerea între cei doi stâlpi, pe unde trec şi sunt prinse oile, la muls. Ca intuiţie totală, privită în ce are mai caracteristic, *strungul* apare ca o îngustime în care strângi lemn după lemn spre a subţià şi modelà, aşa cum strunga e o îngustime, în care fixezi oaie de oaie pentru a mulge. Strunga păstorească apare astfel ca o transpunere din îndeletnicirea lemnarului în cea păstorească. — Sunt forme de strungă care parcă confirmă explicarea d-lui Giuglea. Astfel d. F. Grimm, fost inginer hotarnic, acum stabilit în Cluj, îmi descrie precis următoarea formă, pe care a văzut-o în judeţele Iaşi şi Prahova. Din obor se deschide o stradelă îngrădită; prin faţa ciobanului, aşezat în o nişă a stradelei trec oile una câte una, având să sară un gard mic, care barează stradela în dreptul nişei. Oaia sare cu picioarele dinainte şi, până să treacă bariera cu picioarele dinapoi, ciobanul coboară pe spinarea ei un lemn greu, legat de un stâlp din faţă. Prinsă astfel, oaia stă liniştită la muls. *Ruga* şi *stanga* întrunite ar zice d. Giuglea. Dar observ că şi aici intuiţia fundamentală e aceeaşi ca la strung: prinderea între două puncte fixe. Pentru contaminarea care din *strug* a dus la

în cadrul strict al realităților vieții păstorești, dorința ciobanului este fără rost: nu poți fi totodată înmormântat în strungă și în joc de miei. Contrazicerea nu poate fi înlăturată decât privind momentul sub aspectul pur stilistic. Orice adevărată poezie este expresie de sentiment. Iar legăturile dintre viață și poezie trebue să fie înțelese altfel decât ca o naivă copie a realității. Ciobanul, gândind la moarte, evocă ce i-a fost mai drag: munca lui în ce are mai de preț: mulsul oilor și belșugul mieilor, le asociază în ultima dorință, fără să mai cântărească dacă în strungă este și joc de miei. El puteà să spuie, ca în alte variante, stână în loc de strungă. Aceasta a și fost, de bună seamă, forma primitivă. Termenul generic „stână" nu dedea prilej la contrazicerea relevată. Dar, în schimb, erà mai vag, nu exprimà destul de viu sentimentul. Mai târziu, poezia a unit ceeace în realitate erà separat, fără însă ca cel ce aude să se gândească analitic, să aibă conștiința nepotrivirii.

In fața morții, e firesc ca gândul să fie străbătut de fiorul religios. Dar în cele mai multe variante, religia ciobanului este meseria lui, prin ea se simte legat de cele veșnice. Aici însă vedem, mai clar ca în toate celelalte variante, cum grija de înmormântare ciobănească se împletește cu o preocupare creștină, bisericească:

Iar tu din gluguță
Să-mi faci iconiță,
Și din trișculiță [1])
Să-mi faci cruciuliță,
Și din buciumaș
Să-mi faci prăpuraș.

---

strungă, sunt sugestive versuri ca: *strigă să se strângă fetele din Valea Lungă, ca oițele la strungă* (col. Iarnik-Bârsanu p. 360). Pentru vechimea strungului, una din cele mai vechi și mai răspândite unelte, vezi articolul *Drehbank* în *Reallexicon der Germanischen Altertumskunde* și articolul *Tornatura* în Darenberg-Saglio *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*.

[1]) Sunt dicționare pentru care *trișcă* e fluer de trestie, astfel Șăineanu care dă etimologia: sl. *trŭsti*=trestie. Dar înțelesul e prea restrâns, iar pentru etimologie trebue să plecăm dela slavul *trĕsko* sunet.

Sunt aici două straturi de preocupări: peste cele îndatinate, pur ciobănești — gluga și fluerul puse la mormânt— vin să se așeze cele creștine, care se întrepătrund cu străvechea mentalitate primitivă.

De aici înainte, varianta, deși vădește însușiri remarcabile de exprimare, nu are darul de a intrà adânc în inima motivului, de a-l pune în lumina cuvenită. Cântărețul știe să înșire tradiționala dorință a celor trei fluere, dar nu le mai pune în strânsă legătură organică cu oile care vin la mormânt să plângă.

Dorind să fie înmormântat în strungă — obișnuit așezată în dosul stânei — ciobanul cere ca acolo

In dosul stânii,
Să mă urle cânii...

In vorbirea curentă se zice „cânii urlă la ceva“ dar nu pe cineva. Cântărețul modifică uzul, pentrucă simte că nu poate zice „să mă plângă cânii“. Te-ai aștepta ca această modificare să fie în legătură cu ce urmează, să se păstreze plângerea pentru oi. Dar ele par mai puțin părtașe la durere decât cânii. Auzind fluerele

Oile-or sbierà
Și m'or căutà.

Este aici, atât ca gradație cât și ca reliefare a simțirii ciobănești, o vădită scădere: rămâne icoana, însă duhul care o însuflețește e slăbit.

Scăpătată în ce privește punerea în lumină a motivului central, varianta e originală, și ca material, și ca expresie, în finalul caracterizat prin alăturarea motivului mândrei care-și caută iubitul de acela al mamei care-și caută feciorul.

Sunt în poezia poporană forme tipice chemate să zugrăvească frumusețea mândrei, paralel cu acelea care înfățișează frumusețea iubitului. Cu câteva decenii în urmă, ne-am fi mulțumit numai cu relevarea acestora, fără să ne oprim

la aspectele individuale [1]). Azi se impune individualizarea în cadrul formulelor tipice. Numai astfel poți urmări granițele în care e cuprinsă, la rândul ei, libertatea cântărețului. Iată în ce chip este aici zugrăvită mândra:

Dacă-i întâlni,
Mândră copiliță,
Albă la pieliță,
Neagră la cosiță,
Boură la țâță,
La straie pestriță
Băluță, băluță,
Glas de copiliță...

Intenția este să deà semnele de recunoaștere a mândrei și totodată să evoce frumusețea, ceva din farmecul ei. In afară de obișnuitul epitet *mândră,* fața albă este adesea în poezia poporană un atribuit al frumuseții. Pentru a sublinià culoarea, cântărețul s'a servit de contrastul *albă la pieliță, neagră la cosiță* potrivit unei înclinări a poeziei poporane de a utilizà această opoziție de culori ca mijloc de evocare. (Bunăoara călugărița e adesea înfățișată *albă la pieliță, neagră la hăinuță).* Sublinierea aceasta a culorii precizează și înțelesul cuprins în trăsătura *băluță, băluță* care, cosița fiind neagră, nu poate însemnà înfățișare blondă ci accentuează culoarea albă a feței. In chip naiv, sunt amintite, ca mijloc de recunoaștere, straiele pestrițe, iar ca trăsătură individuală a cântărețului *boură la țâță,* o caracteristică și originală sugestie de sensualitate. Ar fi putut zice „pietroasă" dar ar fi fost prea obișnuit; *boură* luat tot din simțul primitiv al pipăitului adaogă o nuanță vizuală, se întipărește, e o trăsătură originală. A simțit-o Eminescu, atunci când a dat imaginea *boureii sânilor.*

Interesantă e încheerea descrierii. Cântărețul care, din-

[1]) Așa cum, în ce privește imaginile, face, de pildă, F. Miklosisch în *Die Darstellung in slavischen Volksepos,* Wien 1890, in *Denkschriften* ale Academiei din Viena, secția filosofică-istorică, vol. XXXVIII.

tru început, în versurile introductive, evocă porneala oilor, care din „a domuì" crease cuvântul cu nuanţă auditivă *a dămolì*, care ceruse în ultima dorinţă, *să mă urle cânii* şi, în loc de oi care or plânge, zicea *oile-or sbierà*, atâtea semne de înclinări auditive, nu poate încheià descrierea mândrei fără să nu deà, în final, şi o trăsătură auditivă: *glas de copiliţă*, menită să întregească amănuntele celelalte vizuale şi tactile.

Privită în total, descrierea e departe de a se rotunjì în o icoană de frumuseţe.

Din câte variante am întâlnit, aceasta fiind a doua în care ciobanul aminteşte de mândrà şi singura în care se opreşte la o descriere, aici este locul să indicăm prin ce se aseamănă această descriere cu procedeele curente în zugrăvirea frumuseţii.

De curând, înfăţişarea frumuseţii femeii a fost privită ca un mijloc de caracterizare a desvoltării literare [1]). Dar cât timp (aşa cum face chiar şi un Walzel) nu ţinem seamă de contribuţia pe care e chemată să o aducă literatura poporană, problema e greşit pusă, rezultatele rămân îndoelnice. S'a afirmat că amintirea amănuntelor corporale în descrierea frumuseţii femeii e un semn de cultură rafinată [2]). Iar la noi d. N. Iorga crede că, în poezia poporană, descrierea cel mult dacă încondeiază din o singură trăsătură, cu un epitet unic [3]).

La toate acestea sunt precizări de făcut. Literaturile poporane şi îndeosebi cele sudesteuropene înfăţişează frecvente descrieri ale frumuseţii, îndeosebi a celei femenine, fie numai înşirând trăsături sau părţi ale corpului, fie asemuindu-le cu unele aspecte ale naturii [4]). Se compară astfel corpul unei

---

[1]) Vezi O. Walzel *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichchters* capitolul *Schilderung des schönen Weibes* p. 39-44. Lucrarea e în curs de publicare în colecţia *Handbuch der Literaturwissenschaft* editura Athaineon, Berlin.

[2]) O. Walzel, loc. lit.

[3]) N. Iorga *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* vol. III. p. 155.

[4]) Pentru popoarele balcanice, vezi bibliografie la K. Dietrich : *Zeitschrift des Vereines für Volkskunde* XII 287 şi 406. Observarea lui Dietrich că acest fel de a descrie persoanele, care apare şi la scriitorii bizantini, ar purcede din descrierile de per-

femei cu al unui chiparos, cu spicul grâului, cu firul ierbei; al omului cu bradul etc. Numeroase momente de acestea apar și în literatura noastră poporană; și în cadrul acestor descrieri trebue să fie așezat atât pasagiul citat cât și acela din varianta Alecsandri, care zugrăvește frumusețea ciobanului. Astfel, dacă descrierea de mai sus este personală, prin aceea că cel ce zice e liber să aleagă amănuntele care-i plac, în desfășurarea ei nu iese din cadrul îndatinat, înșirând în chip simplu câteva trăsături menite să întruchipeze frumusețea. E o libertate îngrădită de anumite deprinderi și înclinări ale gustului poporan.

După ce a zugrăvit mândra, ciobanul cere Mioriței:

Să-i spui c'am plecat
Departe 'n iernat,
Pe-o gură de rai,
Cam de peste plai.

Ești purtat la început de mângâerea din primele trei versuri; dar deasupra lor stă îndoitul înțeles cuprins în acel: *cam de peste plai*, auzi cum glasul frânge ritmul, evocând trecerea în altă lume.

Gândind la maica lui, ciobanul o zugrăvește în felul în-

---

soane pe care le întâlnim în actele greco-egiptene, nu se poate susține, pentrucă înșirarea laudativă a trăsăturilor corpului e un moment frecvent și în literaturile poporane și în vorbirea zilnică. In poezie, motivul căutării unui fecior sau a unei fete e legat de acest fel de a descrie. Pentru literatura poporană franceză vezi H. Morf: *Das französische Volkslied* în *Aus Dichtung und Sprache der Romanen*, II, p. 62-63.

4) Din literatura noastră poporană amintesc momentul descrierii frumuseții în următoarele mărturii din deosebitele ținuturi românești: *Șezătoarea* I, 10; Gh. Dem. Theodorescu 93, 309, Vasiliu 20-21; Bibicescu 70, 354-355; *Convorbiri Literare* XX, 621; I. Popovici 14; Iarnik-Bârsanu 19, 28, 37, 39, 41; Giuglea-Vâlsan 164. Nu mai citez aici numeroasele descrieri din *Legendele Maichii Domnului*. Amintesc că nu totdeauna descrirea frumuseții se face prin înșirări de amănunte. Astfel în Viciu, *Colinde* 169: *Ce ești floare așa frumoasă, de ești dragă junilor, ca laptele pruncilor, ca vinul boerilor, ca pita săracilor?* De altminteri, chiar vestita descriere din *Luceafărul:* mândră 'n toate cele, *cum e fecioara între sfinți și luna între stele* are un substrat poporan.

datinat. Intrebarea ei evocă nu frumuseţea feciorului, ci îndeletnicirea lui, repetând versurile care zugrăvesc oile. E ultimul prilej de a revenì la atmosfera păstorească. Apoi, ca să afle ce s'a întâmplat cu feciorul ei, bătrâna ameninţă pe ciobanii cei tari cu ce poate şi ea, cu blestemul: de nu vor spune, se vor clătinà ca frunza, se vor legănà ca iarba.

E o desvoltare proprie, o încercare de dramatizare finală. Faţă de ameninţarea mamei, apare brutalitatea sigură de sine a ucigaşilor, cruzimea de a stăruì să zugrăvească amănunţit locul fioros unde zace feciorul:

Noi că l-am văzut
Şi l-am cunoscut,
Seara pe 'nserat,
La dealul bărbat [1]),
La drumul săpat,
La bradul plecat :
El e îngropat,
In ţărn' astupat,
La capăt de deal,
La muche de mal,
La valea adâncă,
La poteca strâmtă,
De vânt nebătută,
De ochi nevăzută.

In această acumulare de note sumbre, amănuntele par tot atâtea lovituri date cu nepăsare sărmanei bătrâne. Iar la naiva ei încercare de a sperià pe ciobani, stă răspunsul lor de înfricoşare:

Nu mai blestemà
Că vânt s'o pornì,
Pământul te-o trântì,
Pân' om alergà,
Mi te-o astupà.

[1]) Expresia aceasta *la dealul bărbat* care mai apare şi în alte poezii poporane, nu este aşà de limpede cum s'ar părea. Cinevà care ar încercà să o explice etimologic, aşà cum am văzut că face d. S. Puşcariu pentru *inimă 'ndoită*, ar puteà zice că aici cuvân-

Dar de ce, în final, această neobișnuită amenințare și nu alta? Încheerea aceasta nu este numai o sperietoare către bătrână, ca arată și ușurința, aproape batjocoritoare, cu care ucigașii pot alunecà asupra crimei lor: speriind pe bătrână cu moartea prin surpătură de pământ, parcă fac să se întrevadă o eventuală descărcare de vină: aceasta puteà fi și soarta ciobanului, la valea adâncă, la bradul plecat...

E netăgăduit că toată această parte finală se deosibește prin tendința către desvoltarea epică. Dar toată această desvoltare nu se desfășoară ca o realitate aevea, ci e proectată în viitor prin vorbirea ultimă a ciobanului, e deci atârnătoare de aceasta, e legată de un fond liric.

Privită în total, varianta aceasta se înfățișează, din punct de vedere al motivelor, ca una din cele mai complete din câte am întâlnit: porneala oilor, lunga lor coborîre de strămutare, zugrăvirea turmelor, uneltirea, descoperirea Mioriței, ultimul gând, cu întreita grije de oi, de mândră, de mamă, apoi, în final, în contrast cu durerea mamei, aspra nepăsare a ciobanilor și vaga descărcare de vină, — iată momentele la simpla înșirare a cărora aș fi putut să mă opresc, alunecând ușor asupra variantei. Atunci n'ar mai fi putut ridicà nimeni obiecția citată a d-lui Densusianu: prea marea insistență asupra variantelor.

Dar cel care a urmărit capitolul acesta a putut vedea, la fiecare pas, atâtea probleme de stil, de limbă, de expresivitate, care cereau să fie lămurite. Și, dacă nu mă înșel, cititorul, oricine ar fi el, știe acum, după această nouă migăloasă

---

tul bărbat ar fi un rest din vechia însemnare latină, adjectivală, a cuvântului. Atunci expresia ar fi însemnat, la început, deal cu pădure bogată, ca o barbă stufoasă. Dar, evident, o astfel de interpretare nu se poate susține. „Deal bărbat" vrea să zică deal mare, cu umeri lați și înalți ca de bărbat. Noi nu avem precis adunată, necum lămurită, terminalogia poporană, a munților, a văilor, a înălțimilor, în un cuvânt a accidentelor de teren. Versul din prima frază *pe-un picior de munte* e interpretat ca însemnând: jos, la poalele unei văi, coborîtă din munte. Dar poporul înțelege alt ceva: urcând drumul Feleacului, spre satul care domină Clujul, o bătrână îmi spune că acolo sus, nu jos, e „picior de munte", că așa ziceau bătrânii. *Picior de munte* trebue interpretat ca o înălțime care trece de aceea a dealului și nu e încă muntele înalt.

insistență, mai mult despre *Miorița* decât dacă alunecam elegant asupra atâtor întrebări. Astfel, după ce am arătat teoretic cuvintele pentru care sunt nevoit, prin însăși natura obiectului, să zăbovesc la variante, am dat și cea mai bună îndreptățire: încă o dovadă practică. Iar atunci când mi se vor arătà te miri ce zapise ori alte documente din care să pot descifrà mai exact ce este poezia poporană decât din variantele care o păstrează, voiu alunecà asupra variantelor și mă voiu ocupa de acelea.

Până atunci, cred că rămâne bine stabilit: poezia neamului acesta fiind și ea o plăsmuire estetică alcătută din motive întruchipate în limbă, în stil, cu mijloace individuale, ești nevoit să te pleci asupra acestora, să o adâncești, individualizând-o potrivit sufletului plăsmuitor. Și aceasta cere mai multe însușri și mai multă pregătire decât s'ar crede. Până acum, nu văd cine a făcut-o. E timpul să o facem sistematic— pentrucă numai pe această muncă putem înălța edificiul înțelegerii științifice a poeziei poporane. Și repet: dacă e să mi se aducă o învinuire, este că, vrând să pregătesc și o vedere totală a evoluției, am fost nevoit să reduc aspectul estetic, să-l cuprind adesea într'o frază, într'un alineat, pe când materialul îmi grăià la fiecare pas: mai mult loc poeziei ca poezie. Căci e o eroare să crezi că inzistențele de a adânci această latură sunt de prisos: orice înțelegere, orice discuție e nulă, dacă nu trăești adânc poezia, ca icoană totală. Prin natura obiectului, aici stă temelia întregii clădiri.

* * *

Dar aici se poate ridicà o însemnată obiecție: presupun că ai adâncit și individualizat întreg materialul cu privire la un motiv dat, ceva mai mult: presupun că o putere supranaturală ți-a dat să cuprinzi și să trăești toate nenumăratele forme pe care le-a îmbrăcat un motiv ca *Miorița*, dealungul veacurilor. Ce rezultă de aici? Cunoașterea ta s'a răvășit în zeci, sute, mii de întruchipări individuale, care toate sunt în continuă prefacere. Mai poate fi un punct de razim în această infinită felurime? Căci odată ce afirmi că poezia poporană izvorăște din nevoia estetică și tot progresul și toată vieața

purcede dela individ — prin aceasta s'ar părea că ești nevoit să te mărginești la contemplarea nenumăratelor plăsmuiri individuale.

Dar după cum limba, tot așà și poezia nu este numai expreseie individuală dar și bun social și, ca atare, condiționată de loc și îngrădită de timp.

Libertatea cântărețului este astfel mărginită, mai întâiu de însușirile lui, apoi de natura motivului, însfârșit de anumite deprinderi și cerințe ale ascultătorilor. Alături de aspectul individual apare astfel cel istoric. Privită sub aspectul estetic viu, poezia poporană e plăsmuire individuală și trebue înțeleasă ca atare; privită ca bun social, ea este desvoltare, istorie, și trebue să fie lămurită ca atare. Departe de a exclude, istoria și estetica apar astfel ca două fețe ale aceleiași realități, chemate să dea o înțelegere integrală a acestui bun sufletesc, — poezia neamului. Iar trăsătura de unire între ambele domenii, am văzut-o până acum și vom vedea-o tot mai clar, e chemată să o dea filologia. Căci cuvântul adânc al lui Vossler: „c r i t i c u l e s t e t i c f ă r ă t e h n i c ă f i l o l o g i c ă e s t e u n f a n t a s t, i a r f i l o l o g u l l i p s i t d e c h e m a r e e s t e t i c ă u n m e s e r i a ș“, rămâne tot atât de întemeiat ca în literartura cultă și în cea poporană, unde însă cere mijloace nouă de control, potrivit obiectului.

In ce chip adâncirea estetică ne duce aici la anumită tehnică filologică și e indisolubil legată de istoria motivului, se va vedeà examinând celelalte obiecții ale d-lui Densusianu.

Le vom privì și pe acestea deaproape, pentru însemnătatea problemei — dar și pentru alt cuvânt: felul de a interpretà și adâncì bunurile sufletești cele mai caracteristice ale unui neam este una din pietrele de încercare prin care se diferențiază generațiile.

D. Caracostea

RONSARD ŞI ROMÂNIA

Subt acest titlu scrie D. Ch. Drouhet, profesor de literatura franceză la Universitate, un articol în *Convorbiri literare* (Iulie-August), nu pentru a asocia România la serbătorirea ce consacră Franţa poetului Pierre de Ronsard — «serbătorire la care va fi bine şi drept să ne asociem şi noi», zice, cu drept cuvânt, D-sa — ci pentruca «cu acest prilej», să îndemne la *distrugerea «fabulei» originei româneşti a lui Ronsard.*

«Cu acest prilej, scrie într'adevăr D-sa, fabula originei „româneşti a lui Ronsard a fost la noi pusă din nou în „circulaţie. Cred că e momentul — deşi ştiu cât de mult le„gendele se *încăpăţinează* să trăiască — să împedicăm res„pândirea ei mai departe».

„*Fabula originei româneşti! Legendele se încăpăţinează* (oh, le vilain mot) *să trăiască! Trebue să împedicăm respândirea ei (mai departe)!..*

Mă întreb — şi de sigur se vor fi întrebat mulţi alţii — ce va fi având D-l Drouhet cu «fabula» originei româneşti a poetului Ronsard, şi dece..... persistenţa asta în a o distruge şi în a împedica respândirea ei *mai departe?!*

— Eram la Paris, în timpul refugiului. Ne găsiam într'o zi, colegi dela Universităţile române, reuniţi de Colegii francezi la *Cercle du Rapprochement universitaire* şi, dacă nu fac eroare, chiar într'o zi consacrată Românilor. In starea sufletească în care ne aflam, Francezi, Români şi profesori aliaţi, mişcaţi de tot ceeace făceau pentru noi colegii francezi ca să ne facă cât mai puţin tristă depărtarea de ţară în

acele momente, fiecare căută să aducă, cu cuvintele de mulţumire, dovezi, din trecutul apropiat sau îndepărtat, de iubirea şi înfrăţirea cu Franţa. Au făcut-o profesorii Cehi, prin chiar glasul eminentului lor coleg profesorul Beneş, distinsul Ministru de Afaceri Streine; au făcut-o, tot la *Cercle du Rapprochement universitaire*, Polonezii, profesorii Jugoslavi deasemenea.

In asemenea împrejurări, şi în chiar ziua consacrată nouă, găsindu-mă cu colegul D-l Ch. Drouhet, l-am întrebat dacă nu socotia bine să expună într'una din întrunirile noastre dela Cerc, de faţă cu profesori francezi şi cu ai ţărilor amice şi aliate, povestirea originei române a poetului Ronsard şi, cu ea, frumoasele opere literare la care a dat naştere la noi şi cu cari am crescut generaţii întregi de şcolari.

Ceeace mă făcuse încă să mă gândesc la o atare propunere, mai era, pe lângă motivul sentimental al înfrăţirei cu Franţa, faptul, că în volumul de curând apărut „*Pierre de Ronsard*“ — în colecţiunea *Bibliothèque Française* de subt direcţiunea D-lui Fortunat Strowski, profesor de Literatura franceză la Sorbonna — autorul, D-l P. Villey, profesor la Universitatea din Caen, reprodusese o scurtă şi grăbită afirmaţiune a lui Sainte-Beuve, că Ronsard îşi *trăgea deci*, zicea el, originea din Ungaria. E drept, că d. Villey nu reţinea de loc această afirmaţiune, pe care o menţionă numai prin cuvintele: «écartons les marquis hongrois....», cu privire la prima origine a poetului; îmi părea totuşi, că era locul, mai ales în împrejurările acelea, unei conferinţe asupra lui *Ronsard şi România*. D-l Ch. Drouhet mi-a răspuns însă foarte sentenţios: «şi Ungurii şi Bulgarii, nu numai noi, pot să revendice tot aşa de bine originea familiei lui Pierre de Ronsard». Mărturisesc că răspunsul acesta m'a surprins. Ştiam că Sainte-Beuve conchisese scurt la o obârşie *ungară* a poetului, după ce reproduce Elegia bine cunoscută:

. . . . . .

Or, quant à mon ancêtre, il a tiré sa race
D'ou la *glacé Danube est voisin de la Thrace:*
Plus bas que la Hongrie, eu une froide part.

Est un Seigneur nommé le marquis de Ronsart, .
. . . . . și, mai departe. . . . . .
. . . . . .
Et quittant son pays, fait capitaine d'eux,
Traversa la Hongie et la basse Allemagne,
Traversa la Bourgogne et la grasse Champagne,
Et hardi vint servir Philippe de Valois.
Qui pour lors avait guerre encontre les Anglois.
. . . . . .

Am subliniat intenționat, ca să arăt că afirmarea lui Sainte-Beuve nu reiesia de loc din cele ce ne spune poetul însuși; că, din contra, țara strămoșului seu era *mai jos* ca Ungaria, acolo unde înghețatul Danubiu *se învecinește cu Tracia*, că, plecând, a străbătut în drumul lui mai întâiu Ungaria, deci venia de aiurea, *mai din jos* de Ungaria. Că Sainte-Beuve pripit a conchis: *se vede de aci* [1]) că obârșia poetului era *ungară*, nu ne surprinde cu toată autoritatea-i recunoscută ca critic literar; e posibil să nu fi știut ce era și unde era Valachia; și alți Francezi iluștri, mai toți Francezii chiar, au purtat multă vreme ponosul *că nu știau geografia*. Se mai poate, să se fi părut lui Sainte-Beuve mai nobilă o origine ungară, pentru marele poet, decât valacă. O asemenea afirmațiune, nesuficient reflectată, trebuia combătută, ca să nu mai fie reprodusă în literatura franceză; iată dece socotiam oportun o cât de mică conferință, cu prilejul apariției lucrărei D-lui P. Villey, asupra lui Ronsard și România.

D-l Ch. Drouhet, drept răspuns, m-a învățat atunci — căci, marturisesc, că revendicarea bulgară nu-mi era încă cunoscută — că și Bulgarii, ca Ungurii și ca noi, pot să «*se laude*» cu originea familiei de Ronsard; e posibil — pentru locul nașterei lui Omer nu se certau șapte orașe ? —, m'am îndoit însă de atunci de seriositatea acestei noua revendicări. Astăzi, când am citit rândurile pe cari D-l Drouhet i le consacră în articolul seu — pe cari nu și le însușește, negreșit — găsesc, că ar fi putut

[1]) Nu am la îndemână, la țară unde mă găsesc, textul exact al lui Sainte-Beuve, dar cam astfel se exprimă el, din câte mi-aduc aminte.

foarte bine să lipsiască, fără nici un neajuns pentru acest articol, mai ales că «Ronsard e unul din geniile splendide ale latinităţei». Felul răspunsului D-lui Drouhet m'a lăsat însă gânditor. Poate, mi-am zis, sentimentului meu de Român se mai adaoga — cu *credinţa*, din copilărie, în această frumoasă legendă — şi mândria de craiovean, care primeşte cu anevoie, să i se răpiască cu uşurinţă un aşa «mândru frăţior» şi, cu el, frăţia cu nobila Franţă.

Sus la munte ninge, plouă,
La Craiova pică rouă,
. . . . . .
Dar ce plâng Românii oare?
Sufletul de ce-i doare?
Plâng un mândru frăţior,
Deslipit din sânul lor:
Banul tânăr Mărăcine,
Cărui Oltul se închină.
. . . . . .
. . . . . .

Resimt şi astăzi emoţiile puternice cari mă cuprindeau când, copil, recitam ori ascultam recitându-se dulcea poesie a lui Alecsandri. Dar piesa *„Banul Mărăcine!* Ce minunată ni se părea, când se represinta în bătrânul Teatru al Craiovei! Cât de mândri ne simţiam de nobilul şi viteazul nostru erou! Ca urmare, un mare dor de ducă ne coprindea, dor de lung călătorit spre apusul îndepărtat, spre Ţara plină de o magnetică atracţie pentru sufletele noastre fragede, *pentru Franţa!*

Dl- Ch. Drouhet nu s'a mulţumit cu acest răspuns distrugător de credinţe scumpe — pe care îl va fi dat şi altora nu numai mie; D-sa revine astăzi prin scris, cu prilejul „serbătorirei la care va fi bine şi drept să ne asociem şi noi", să împedice răspândirea *mai departe a fabulei* originei româneşti a lui Ronsard! Proclamată pentru întâia oară de un Francez, ne spune D-sa, de fostul profesor Vaillant dela Liceul Sf. Sava (în 1844), îusuşită de Alecsandri, care ne a lăsat suava poezie: „Sus la munte ninge, plouă, etc., apreciată de Ubicini, ca «prelucrarea artistică a unei *tradiţii istorice*», apreciare pe care ş'o însuşeşte apoi Prosper Blanche-

main, eruditul autor al celei mai respândite ediții a Operelor lui de Ronsard, D-l Prof. Ch. Drouhet remâne totuși neconvins de toți acești mari premergători; nimic nu îl abate dela hotărîrea sa: de a împedica răspândirea mai departe a *fabulei* originei române a lui Ronsard!!... Et Carthago delenda est!.....

Motivul, sau motivele?!

«In ultimii ani, ne spune D-sa, eruditii francezi au stabilit „că spusele lui Ronsard despre venirea strămoșului său „dintr'o țară vecină cu Dunărea de jos, ... sunt „o *născocire* a poetului».

— Ei bine, chiar de ar fi exact că eruditii francezi ar fi stabilit că ceeace ne spune poetul însuși despre propria-i origine, este «o născocire» a lui, tot nu s'ar fi căzut ca tocmai un profesor român să înceapă o cruciată pentru distrugerea unei «tradiții istorice», cum se exprima Ubicini (în 1855), a unei *legende*, dar a unei nobile legende care ne leagă de poetul pe care îl serbătorește astăzi Franța cu atâta strălucire, ca fiind «unul din cei „mai mari, nu numai ai Istoriei noastre literare dar și al „întregei noastre opere intelectuale», după cum se exprimă de curând D-l V. Berard într'un frumos discurs, în Senatul francez, cu prilejul promoției în *Legiunea de Onoare* care va purta pe viitor gloriosul nume de Ronsard; legendă care prin el ne leagă de însăși Franța, cu a cărei origine comună ne mândrim.

Pe cine supără această legendă?

Pe Francezi? Nu; căci, ca și eruditul Prosper Blanchemain odinioară, intelectualitatea Franței asistă și aplaudă conferința ce le face cu prilejul acestor serbări eminenta noastră compatriotă, poeta admirată, D-ra Helena Văcărescu.

— Dar, nu e nici măcar exact, că «eruditii francezi au stabilit că spusele lui Ronsard sunt *o născocire a lui.*»

Intr'adevăr, argumentul D-lui Drouhet, că «poeții au „privilegiul să schimbe după plac realitatea lucrurilor,. . . „că Ronsard se folosi de acest drept și își *hărăzi* (?!) „ascendența ilustră pe care o doria vanitatea sa excesivă», este părerea din opera „*Pierre de Ronsard*", citată mai înainte, neîntemeiată pe nici un document nou descoperit; e

o simplă afirmare, expusă de altfel în treacăt de D-l Villey în Introducerea sa la această nouă culegere din Operele lui Ronsard.

Mai firesc ar fi fost, mi se pare, ca în contra acestei afirmări şi pentru apărarea frumoasei legende să se fi ridicat profesorul de Literatura franceză dela Universitatea din Bucureşti şi să fi întreprins campania sa de a *împedeca respândirea ei mai departe.*

Ceea ce însă nu a voit să facă colegul meu, mi-am permis să cerc să fac eu, în parte cel puţin; să protestez, adică, în contra unei simple afirmări şi să revendic cu poetul nobila-i obârşie românească. Este o mândrie pentru noi această origine spusă de el însuşi, de acest splendid geniu al latinităţei, «personificarea secolului XVI-lea, care fu „unul din cele mai fecunde al Istoriei noastre naţionale» (V. Bérard, discurs deja citat).

— Nemulţumit, într'adevăr, de părerea D-lui P. Villey în opera sa „*Pierre de Ronsard*“ şi mai ales, că reprodusese pripita concluzie a lui Sainte-Beuve, cu toate că, cum zic, numai în treacăt şi cu cuvintele: «écartons les marquis hongrois etc.», ca origină a familiei poetului, am scris de atunci, pe când mă găsiam la Paris în refugiu, D-lui Fortunat Strowski, Profesor de Literatura franceză la Sorbonna şi Directorul Colecţiunea „*Bibliothèque française*“, în care apăruse lucrarea D-lui P. Villey, şi îi arătam că cu nimic nu era justificată aserţiunea lui Sainte-Beuve, pentru ca să mai fie reprodusă în literatura franceză; cu acelaş prilej, şi tot în scopul ce urmăriam, îi istorisiam cuprinsul piesei „*Banul Mărăcine*“ şi a poeziei cu acelaş titlu a lui Alecsandri. D-l F. Strowski îmi răspunde cu următoarea scrisoare, din localitatea (în Loire) unde se găsiă, în timpul vacanţelor mari, pe care o reproduc textual, cel puţin în partea care priveşte chestiunea şi pe care-mi permit să o subliniez; cu ea încheiu rândurile de faţă, ca fiind cel mai autorizat şi mai temeinic argument a ceeace doriam să expun. Iată-o:

Mon cher Collègue.

«Je quitte une vieille petite ville perdue dans la mon„tagne et toute en ruine, mais où je passe des heures tran„quilles à lire, à travailler et à écrire. Je m'excuse de ne

„vous avoir pas répondu plus tôt. Ne m'en veuillez pas trop „et pardonnez-moi, quand nous nous reverrons à Paris.

«*Ce que vous m'avez dit de Ronsard est tout à fait „vrai. D'ailleurs, un des extraits que cite Villey lui-même „prouve, que notre charmant poète est Roumain de première „origine. Dans une prochaine réedition de son petit volume „Villey le corrigera.*

«Les Roumains continuent par leur héroïsme victorieux „à exciter l'admiration! . . . . . .

. . . . . .

«Au revoir, mon cher Collègue, à Paris et croyez-moi „votre tout dévoué.

(s.s.) *Fortunat Strowski.*

* * *

Et nunc . . . . . .

N. Coculescu.

RONSARD ŞI ROMÂNIA

Replică domnului N. Coculescu

La articolaşul de patru pagini, purtând acest titlu, publicat în numărul din Iulie-August al *Convorbirilor literare*, D-l N. Coculescu răspunde cu o întâmpinare de un număr aproape îndoit de pagini. Cetitorii să se liniştească: în replica mea nu voiu adopta progresiunea aritmetică crescândă pe care a aplicat-o, în răspunsul său, eminentul profesor de astronomie dela Universitatea din Bucureşti.

Intenţiunea mea de a fi scurt este, de altfel, secundată de imposibilitatea de a polemiza cu D-sa. Pentru a face polemică, se cere ca adversarul părerilor tale să invoce alte fapte, să recurgă la argumente care să dărâme pe cele ce le-ai produs, să interpreteze, bazat pe documente ce le-ai ignorat textele puse în discuţie... In articolul său de şapte pagini,

d-l Coculescu nu se conformează acestor procedee obicinuite în polemice. D-sa nu se preocupă să conteste autenticitatea documentelor din Vendômois care pomenesc numele familiei Ronsard încă din secolul al XI-lea, ceeace arată că numele poetului şi al strămoşului său nu e traducerea în limba franceză a românescului: *Mărăcine*. D-sa nu se gândeşte să răstoarne argumentul că Philippe de Valois nu putea să dăruiască pretinsului marhiz de Ronsard, venit depe ţărmurile Dunării, moşii pe malurile Loirului, de vreme ce domeniul, dela Possonnière, unde se află castelul părintesc al poetului nu depindea la jumătatea veacului al XIV, când regele „avoit guerre avec les Anglois" de coroană, dar de comţii de Vendôme. D-sa nu umblă să rezolve contrazicerea între situaţiile modeste de „sergents fieffés de la forêt de Gâtine" şi de „écuyers" pe care documentele din secolul al XIV-lea şi al XV-lea le atribue strămoşilor lui Ronsard şi titlul de marchiz cu care cinsteşte poetul pe strămoşul său venit la mijlocul secolului al XIV-lea în Franţa, titlu pe care Vaillant, Ubicini şi Alecsandri l-au crezut corespunzător rangului de *ban*. In sfârşit D-l Coculescu nu se sileşte să explice variaţiile lui Ronsard pe aceeaşi temă: într'adevăr dacă, în elegia către Rémy Belleau, poetul afirmă că se trage dintr'un neam care locueşte unde îngheţata Dunăre e vecină cu Tracia, în alte poezii spune că e Scit sau chiar German. (Cf. versurile citate de mine dintr'un sonet cuprins în *les Amours d'Hélène*).

D-l Coculescu îmi face impresia că n'a reflectat la nici unul din argumentele cu care distrug o legendă, scumpă poate unei inimi de Craiovean, şi, iritat de faptul că răpesc provinciei sale natale ceeace domniei sale i se pare un titlu de glorie, a lăsat supărarea sa să se reverse în scris, în chip prea slobod. Văd că nu numai la plecarea banului Mărăcine trebuia „să pice rouă" la Craiova:

Din ai nopţii ochi cereşti
Şi din ochii omeneşti!

E drept că dacă d-l Coculescu ar fi cercat să dovedească netemeinicia părerei autorilor care susţin că originea lui Ronsard nu e românească, ba, ce e mai grav, nu e oltenească

și, ce e și mai rău, nu e craioveană, ar fi avut mult de lucru. Ar fi trebuit nu numai să lase de-oparte glumele ușoare ale lui Villey, al cărui mic studiu asupra lui Ronsard — în afară de articolul lui Sainte Beuve — e singura lucrare pe care d-l Coculescu a consultat-o cu privire la acest scriitor, dar să combată demonstrațiile convingătoare ale lui P. Laumonnier[1]), H. Longnon[2]), J. J. Jusserand[3]) etc. în opere de o valoare necontestată, sau criticele făcute în articole de revistă de J. Martellière[4]) și de L. Bézard[5]) asupra pretențiilor nobiliare și exotice ale poetului.

Eram de mult edificat asupra originei lui Ronsard când, la Paris, în 1917 sau 1918 (nu mai știu bine, căci nu mi-am împovorat memoria cu niște particularități pe care le comunică astăzi publicului d-l Coculescu, ca și cum ar fi de mare interes), în timpul războiului, colegul meu dela Facultatea de Științi mi-a propus (afirmă d-sa, căci despre mine unul am uitat de tot niște lucruri cărora nu le-am dat importanță) să țin o conferință înaintea profesorilor francezi și străini, la *Cercle du rapprochement universitaire* „asupra originei române a poetului Ronsard, (rog pe cetitori să observe că reproduc termenii d-lui Coculescu) și, *cu ea*, frumoasele opere literare la care a dat naștere la noi și cu cari am crescut *de școlari*."

Este evident că nu puteam să clădesc pe nisip. Nu m'ar fi ertat conștiința să vorbesc contra convingerilor mele și, fiindcă am și simțul ridicolului, nu m'aș fi expus zâmbetelor ironice ale unor auditori din care mulți, de sigur, știau cât de neîntemeeate sunt pretențiile poetului Renașterei, ambiționând să treacă drept un Orfeu al Galiei.

Ba, ce e mai grav, aș fi riscat să indispun chiar pe

---

[1]) Ediție critică a *Vieței lui Ronsard* scrisă de discipolul său Binet (Paris, Champion, 1910), *Ronsard, poète lyrique* (Paris, Hachette, 1911), *Notice sur Ronsard* și diferite comentarii în ediția Operilor complete ale lui Ronsard (Paris, Lemerre, 1914—1919):

[2]) *P. de Ronsard* (Champion 1912).

[3]) *Ronsard* (Hachette, 1913).

[4]) *Les origines de Ronsard* în les *Annales Fléchoises* (Paris, Champion, mai-juin 1909).

[5]) In *Revue historique et archéologique du Maine*, 1907, 2-e semestre.

unii Francezi care-l Rrevendică pe onsard, ca un poet eminamente național, ca fiul, cu sângele ferit de orice amestec străin, al uneia din provinciile cele mai franceze, *le Vendômois*. Astfel, d-l André Bellessort publicase, în *Revue des Deux Mondes* din 1911, un articol întitulat nu *Ronsard* dar *Notre Ronsard*, din care extrag aceste rînduri pe care le ofer meditației d-lui Coculescu și a cetitorilor care, poate, se vor fi lăsat să fie impresionați de imputările nedrepte că n'am desvoltat într'o conferință păreri pe care nu le împărtășiam și mă împotrivesc răspândirei unei legende, care nu face nici un rău nimănui, dar supără respectul ce-l datorim Adevărului:

„D'abord, il faut renoncer aux légendes dont il se plaisait à envelopper l'origine de sa famille. Rien n'est moins prouvé, ou si vous voulez, rien de plus fabuleux que sa prétention à descendre d'un marquis de Ronsart, qui fut venu de Roumanie pour servir Plilippe de Valois contre les Anglais. Les champs voisins de la Thrace, baignés par „le glacè Danube," ne nous ont point envoyé notre Orphée. *Tant pis pour les Romains!* Il est à nous tout *entier!*"

La sfârșitul întâmpinării d-sale, d-l Coculescu redă un pasagiu dintr'o scrisoare, nedestinată negreșit publcității, a d-lui Strowski, profesor la Sorbona, în care pentru a mângâia pe un refugiat român din timpul războiului de ponosul că d-l Villey, în recentul său volumaș despre Ronsard, pomenise în râs de marchizii unguri, pretinșii strămoși ai poetului, îl asigură că într'o viitoare ediție a cărții sale, d-l Villey va rectifica aserțiunea sa.

D-l Villey și-a făcut un nume în istoria literară a Franței, și reputația ce și-a câștigat-o grație muncei, priceperei și probității sale științifice, mă îndoesc că ar voi să și-o piardă pentru motive de oportunism. Ca fost elev al Școalei des Hautes Etudes din Paris, unde am avut onoarea să fiu camarad cu dânsul, d-l Villey s'a impregnat fără îndoială de profesia de credință pe care marele dascăl al acestei școale, Gaston Pàris, a făcut-o cu prilejul unei lecții despre *La chanson de Roland et la nationalité française:*

[1]) Sublinierele sânt ale mele. Articolul a fost restipărit în volumul *Sur les grands chemins de la poésie classique*, Paris. Perrin, 1914.

„Je professe absolument et sans réserve cette doctrine, que la science n'a d'autre objet que la vérité et la vérité pour elle-même, sans aucun souci des conséquences bonnes ou mauvaises, regretables ou heureuses, que cette vérité pourrait avoir dans la pratique. Celui qui, par un motif patriotique, religieux et même moral, se permet dans les faits qu'il étudie, dans les conclusions qu'il tire, la plus petite dissimulation, l'altération la plus légére, n'est pas digne d'avoir sa place dans le grand laboratoire où la probité est un titre d'admission plus indispensable que l'habileté" [1]).

De sigur aceste nobile cuvinte, rostite în Decembrie 1870, —„l'année terrible" — anul dezastrului dela Sedan, vor constitui şi de aci înainte, în anii de după bătăliile dela Marna, pentru toţi cercetătorii serioşi pe terenurile variate ale ştiinţelor de orice fel o lozincă imperioasă şi un îndemn să distrugă legendele ce se îndărătnicesc să trăiască.

D-l Coculescu va constata, sper, cu satisfacţie, că terminând replica mea, am înlocuit cu expresiunea *se îndărătnicesc*, care va fi poate pe placul d-sale, vorba *se încăpăţinează*, al cărui radical, nu ştiu de ce, îl supără aşa de mult.

Gh. Drouhet

---

[1]) Să-mi fie permis, urmând exemplul lui G. Paris care nu şovăia să se rectifice când era nevoe, să îndreptez o eroare din primul meu articol. Legenda *Banul Mărăcine*, compusă de Alecsandri la 1855 la Paris, nu e inserată în *Baladele şi cânturile populare ale Românilor*, traduse de poet şi publicate în acelaş an la Paris. Insă în introducerea scrisă pentru această culegere, Ubicini vorbeşte de originea română a lui Ronsard şi citează faimoasele versuri din Elegia către Belleau. Adaog că Vaillant în 1851 în prefaţa volumului său de traduceri din româneşte: *Poésies de la langue d'or*, împrospătează legenda creată de dânsul, închinând versurile sale lui Ronsard şi determinând chiar locul de unde se trage familia acestuia: *Marucini*, lângă Buzău, pe Prahova. — Alecsandri a făcut din strămoşul lui Ronsard un Craiovean.

CRITICĂ DE REA CREDINŢĂ

Răspuns d-lui M. Simionescu-Râmniceanu.

Atmosfera de obştească toropeală a lunilor de căldura moleşitoare a fost turburată, astă vară, prin apariţia mult trâmbiţatei „Istorie a Artelor“ a d-lui M. Simionescu-Râmniceanu, editată de atelierele „Culturii Naţionale“.

Numeroasele ziare şi reviste în legătură cu vasta întreprindere, al cărei director este autorul cărţii, ne-au prezintat-o ca marele eveniment al sezonului, necontenind cu cele mai ditirambice laude despre acest pretins „cel mai bun manual de istoria artelor“, „excelentă îndrumare“ etc.

La cele două reviste independente, ce cu rezervă au discutat mai mult partea ilustrativă decât textul cărţei, s'au unit şi „Convorbirile Literare“, în al căror Nr. din Septembrie a apărut recensia prin care am arătat, pe baza câtorva numai din diversele specimene de erori, la ce se reduce pe nedrept preaslăvitul manual.

Intâmpinarea, prin care d-l Simionescu-Râmniceanu se încearcă să-mi răspundă (în Ideea Europeană Nr. 156), este de o violenţă care dovedeşte numai cât de justă trebue să fie recensia, pentru ca, în lipsă de alte argumente, autorul criticat să fi fost nevoit să recurgă la aşa virulenţă ca singura-i scăpare. Acelaşi răspuns se mai distinge prin vulgaritatea unor atacuri *ad hominem*. intenţionând provocarea unei diversiuni în privinţa fondului chestiunei.

Asemenea procedee, descalificând numai pe acela care le întrebuinţează, nici n'ar merita să fie luate în seamă.

Răspunsul d-lui S. R. mai cuprinde însă şi o nouă serie de erori şi de falsuri, care, fiind agravate prin conştiente

și intenționate alterări ale adevărului, dovedesc reaua credință a autorului lor. Prin această nouă constatare, erorile de fapte, semnalate în recensie, apar ca păcate minore față de falsificările voite de care d-l S. R. se dovedește vinovat acum.

In asemenea împrejurări, indiferent de repulsiunea ce provoacă sorgintea dela care emană abaterile constatate, relevarea lor se impune. Mai ales la noi, unde problemele artistice sânt încă așa de puțin vânturate și fixate, eresii și falsuri ca acele puse în circulație de d-l S. R. trebuesc semnalate, pentru a nu se strecura în mintea celor încă nemolipsiți de snobism. Acestor numeroși doritori de a se instrui se adresează deci rândurile de față, după cum tot lor le erau destinate și rectificările prime ale elaboratului recensat.

Intâmpinarea enumără 17 puncte de tânguiri, deși, după cum vom vedea, aceleași erori semnalate fac obiectul discuțiunilor de sub mai multe numere. Toate la un loc nu sdruncină câtuși de puțin temeiurile obiective ale recensiei.

Sub Nr. 1 al tânguirilor, vrând să arate că pe nedrept i se impută greșita întrebuințare a cuvântului *încăpere*, ca fiind, după mine, un „termen nearchitectonic, neprecis, familiar", autorul invoacă autoritatea *Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice* și anume anul al VIII, vol. 31. p. 106—133 în care, adaogă d-l S. R., „găsindu-se acest *termen* de vreo 30 de ori... el poate fi întrebuințat" și de d-sa.

Primesc autoritatea „singurei publicații de specialitate din țară" ce se propune, și în fascicolul indicat găsesc următoarele:

In articolul architectului *Gh. Lupu* asupra *Cetățuiei din Iași* (p. 97) termenul „încăperi" apare de mai multe ori, însă numai dela pag. 106, de unde, isprăvindu-se descrierea bisericei, începe aceia a *locuinței Domnești*". In descrierea locuinței vocabulul „încăpere" este întrebuințat pentru a indica: 1) *tainiță* „aceste încăperi sunt întunecoase constituind adevărate tainițe" (p. 106); 2) *cameră, ietac*: „cu această cameră (ietacul Doamnei) se termină primul grup de încăperi" (p. 108); 3) *pivniță:* „aceste încăperi formează al doilea grup de pivnițe" (p. 110); 4) iar *tainițe:* „toate aceste încăperi formau desigur tainițile palatului" (p. 111).

In rezumatul francez, dela pag. 121, găsim încăperi sinonim cu *chambres*.

In articolul architectului I. Trajanescu asupra *Stăreției* (nu a bisericii) *Monăstirii Hurezi*, găsim, în acelaș fascicol al Buletinului, acelaș cuvânt cu următoarele semnificări: 1) *brutărie* (pag. 131); 2) *sală* (p. 132); 3) *apartament*, după cum reese din pasagiul dela p. 132, care, în traducerea rezumatului francez, sună: „le reste des anciens *appartements* de l'étage supérieur" (p. 138).

Din însirările de față reese cu evidență că într'adevăr termenul generic de „încăpere", din cauza prea multiplelor sale înțelesuri este „neprecis, familiar" cum cu drept am pretins și că, în nici un caz, el nu poate fi întrebuințat pentru interiorul unui măreț monument bizantin, ca Sf. Sofia de pildă, după cum îl găsim în pasagiul ce mi-am permis a critica la d-l S. R.

Autorul „cărțuliei intimidate" (după cum singur își califică manualul) persistând însă în eroarea sa și invocând autoritatea Buletinului, în care «încăpere» este întrebuințat în loc de: cameră, ietac, tainiță, pivniță, brutărie, etc. dovedește reaua sa credință. Căci cu știință de astă dată vrea să inducă în eroare pe cetitorul încrezător, care, neavând posibilitatea să confrunte afirmările sale cu textul invocat, ar fi rămas sub impresia greșită că autorul manualului are dreptate.

Prin asemenea procedee de a surprinde, prin afirmări așa de categorice în formă, dar așa de false în fond, buna credință a cetitorului neprevenit, autorul caută să înlăture toate învinuirile ce i s'au adus. Spre a câștiga încrederea, se pune la adăpostul unor autorități pe care le invoacă în favoarea sa, chiar când îi sânt contrarii, după cum s'a dovedit. Cu asemenea metode orice scamatorie este posibilă.

Pentru o mai largă ilustrare a acestor obiceiuri ale d-lui S. R. ne vom servi mai departe de acelaș fascicol al Buletinului invocat de d-sa. In descrierea Clopotniței dela Cetățuie, întâlnim și termenul „gang" pe care l'am criticat ca fiind rău întrebuințat în locul năvilor laterale ale catedralei gotice. Fără a releva eroarea de fapt ce semnalasem, d-l S. R., sub Nr. 15, după ce falsifică citatul meu, se scuză

afirmând că „în gotic aceste din urmă năvi se îngustează tot mai mult, până la efectul de ganguri"; iar sub. Nr. 16 invocă sprijinul Buletinului, în care însă „gangul" are înțeles de pasaj, loc acoperit de trecere, galerie. Dovadă: Bul. C. M. I. fascicolul citat de d-l S. R. p. 114: „catul de jos, format din *gangul* ce servește de intrare în monăstire are o boltă cilindrică". Rezumatul francez dela pag. 121 este și mai categoric: „en bas on trouve la voûte cylindrique recouvrant *passage* qui sert d'entrée au Monastère".

Tot așa și în cellalt Buletin din 1908, citat tot de autorul manualului, sub Nr. 16 al desvinovățirei sale. Și aci, în descrierea bisericei dela Bălteni, întâlnim un „scurt *gang* de primblare, de odihnă, de răcoare, de sfătuire" care nu e decât parafrazarea „pridvorului cu patru arcuri ce se deschide în față" (p. 222). Cât sântem de departe de năvile laterale ale catedralelor gotice!

Dacă, la alcătuirea „cărțuliei", autorul nu avusese cunoștință de înțelesul adevărat al familiarului neologism, acum însă, după pasagiile ce singur a citat, nu se mai putea scuza prin ignorarea sensului propriu al „gangului". Persistând însă cu știință în eroarea sa, dă o nouă dovadă de cinică rea credință. Dar nici aceasta nu e ultima probă a lipsei de conștiință a autorului.

In acelaș Bulentin al C. M. I. pe care d-l S. R. l-a cetit cu așa deosebită atenție, încât a numărat chiar repețirile cuvântului încăpere, se întâlnește de mai multe ori termenul *pendentiv* (p. 97, 98 de două ori, 132, etc). Înțelesul cuvântului, am arătat, era cu totul strein d-lui S. R., care se pierdea în „colțuri triunghiulare rotunjite". Sub Nr. 5 al răspunsului, d-sa se disculpă, destăinuind că n'a vrut să întrebuințeze banalele „triunghiuri sferice cum scrie cartea", deoarece nu putea bănui că printre cetitori se va găsi cazul meu, care să iau „rotunjimea exprimată aici drept o ciuntire a colțurilor, în loc de o *îndoire* a suprafeței triunghiului!". Dar nici calificativul *îndoit* (în franțuzește plié) în loc de sferic nu e nimerit. Ce păcat că prea presumțiosul autor român desprețuiește până și cărțile ce singur enumeră în a sa bibliografie [1]). Căci din

[1]) Am arătat și în recensie contrazicerea fundamentală ce se constată între părerile din „minuscula cărțulie" și autorii citați în Biblio-

capitolul bogat ilustrat al lui Choisy (L'art de bâtir chez les Byzantins, citat la pag. 179 a cărțuliei) ar fi putut vedea ce este același „unghiu îndoit" al d-sale. Dar înainte de a încheia discuția acestui punct să cercetăm și Nr. 6 al tânguirilor, care în realitate ar trebui să fie cuprins tot sub Nr. 5 [1]), căci se referă la același buclucaș pendentiv.

După ce am arătat greșita definire a pendentivului, am criticat și ortografierea lui stranie. La asemenea îndrăzneală am primit sub Nr. 6 această magistrală replică, pe care nu mă pot opri a o transcrie în întregime:

„Acest cuvânt a pătruns însă în românește așa cum se *pronunță* în franțuzește, deci pandantiv și nu pendentif, pe când *pendula* D-Voastră a pătruns *cum o scriu* francezii; deci pendulă și nu pandulă, pension și nu pansion" [2]).

Atât și nimic mai mult. Să sperăm că întreaga suflare românească va fi priceput că așa trebue să se zică, și nu altfel.

Totuși ne vom încumeta să arătăm că, acum douăzeci de ani, cuvântul își permisese să pătrundă sub forma de mine preconizată până și în acea „*Enciclopedie română*, publi-

---

grafia dela sfârșitul volumului. O dovadă că acea înșirare de cărți n'are altă menire decât de a ocupa câte-va pagini, ele nefiind de vreun folos autorului, care ignorează conținutul lor.

Praf în ochii cititorului, pe care vrea să-l uimească cu pene streine.

[1]) Autorul în dorința de a avea aerul, cel puțin, că spulberă cât mai multe din atât de numeroasele acuzațiuni ce i-am adus, multip'ică la infinit Nr. punctelor la care pretinde că răspunde, deși se învârtește în jurul aceloraș câteva numai din erorile semnalate. Astfel Nr. 10, 11, 12 și 13 se referă toate la aceiași firidă pe care o primblă prin atâtea Nr. pentru a mai lungi lista așa ziselor rectificări și a încheia apoi, istovit sub povara contra atacurilor sale, fără însă a fi rectificat nimic.

Intr'un singur caz a nemerit-o; sub Nr. 7 când argumentația mea se bizuia pe o eroare de tipar de a cărei rectificare la „îndreptări" nu s'a ținut seamă. Explicarea; din cele 17 „îndreptări", 10 se referă la nume proprii, iar celelalte sânt așa de neînsemnate și de sine înțelese, încât lesne a putut scăpa înlocuirea „coloarei" prin „coloană".

[2]) Sublinierile sânt, bine înțeles, ale textului original.—Cine ar îndrăzni să altereze ceva din forma așa de lapidară a unei așa sentințe?!

cată din însărcinarea și sub auspiciile Asociației pentru literatura română și cultura poporului român", în care găsim: „*pendentif* (franc) bucată de boltă, plasată între arcurile mari suportând o cupolă".

Deasemeni, cu zece ani în urmă, actualul ministru al Artelor d-l *Alex. Lapedatu*, în „*Monumentele noastre istorice*" și-a permis să înșire în lista explicativă a „termenilor de achitectură și artă" următoarea lămurire: „*pendentif* triunghiu de boltă sferică construit între cercurile dublouri ce susțin turlele sau cupolele" fără ca, nici în 1914, nici în 1904 să se fi protestat.

Dar admitem chiar că toate aceste mărturii ale trecutului, d-l S. R. nu le-a cunoscut; deci, ignorându-le, a putut greși în Manual.

Cum rămâne însă cu autoritatea Buletinului C. M. I. anul XIII, vol. 31, din 1915, pe care însuși autorul nostru îl citează în sprijinul său? Pe acesta l-a citit, deoarece i-a numărat „încăperile", și fatalitatea face ca tocmai aci să întâlnim și pe nepoftitul „pendentif", nu pandantiv, și anume: odată la pag. 97 coloana I; a doua oară la pag 98, și aici chiar de două ori: pe coloane I și II; deasemeni și în articolul architectului Trajanescu la pag. 132. Las altora distracția de a număra mai departe revenirile acestui cuvânt, reținând numai constatarea că, deși conștient că susține un neadevăr, totuși d-l S. R. persistă în prima greșală pe care o întărește chiar.

Exemplul de față fiind de ordin mai general, autorul nu va putea riposta invocând, ca în alte cazuri, acea misterioasă „interpretare stilistică", în care se învălue de câte ori i se descoperă vreo inexactitate din domeniul artei. In cazul de față, oricine va putea aprecia că cuvântul francez „pendentif" din aceiași tulpină latinească din care derivă și italienescul „pendentivo", nu putea să pătrundă în românește sub forma nasală și cu nuanță vulgară, cum vrea dl. S. R. pe când toate celelalte derivate din aceiaș rădăcină se pronunță după ortografierea lor originală, iar nu după pronunțarea lor în limba franceză (exemple: ap*en*dice, dis-p*en*sar, perp*en*dicular, dep*en*dința, comp*en*sare, susp*en*iune, p*en*dulă, p*en*sion etc.) Cu atât mai mult, cu cât însuș

francezul, respectând pronunțarea limbei de origină, nu nasalizează pe *en* în cuvinte luate direct din alte limbi, pronunțând deci *pensum* iar nu pansum, *pentagone* iar nu pantagone, etc.

Lapidara și atât de categorica sentință a d-lui S. R., de sub Nr. 6 nu-i va fi servit decât pentru a ne dovedi cât cabotinaj se poate ascunde sub o formulare așa de inofensivă la prima vedere. Dar tocmai prin asemenea ademenitoare mijloace, așa de placide în aparență pe cât de viclene și de necorecte în fond, autorul induce în eroare pe cetitorul neprevenit și lesne crezător în aerele de atotștiutor cu care se curmă discuțiile.

Un exemplu, cum prin divagări, veșnic alături de obiectul în discuție, d-l S. R. urmărește să amețească pe cetitor în loc de a-l lămuri, ne oferă interpretarea ce se încearcă sub N-rile 10, 11, 12 și 13 ale tânguirii sale, asupra confuziei ce-i imputam că face între arcade, firide sau nișe, apside, firide oarbe, etc. Și în acest caz Buletinul C. M. I. invocat de d-sa, cuprinzând descrierea atât de clară și sobră a bisericei Cetățuei din Iași, îi putea servi ca model pentru justa întrebuințare a acelor termeni. Dar, înloc de a recunoaște confuzia, d-l S. R. se străduește, sub cele patru puncte arătate, să ne convingă că are dreptate, atât când vorbește de „firide oarbe", pe cari le produce din nou deși ele nu există, cât și atunci când încearcă să ne arate că prin acel nonsens „a vrut să indice *origina* acelei decorații de arcade". [1]) Dar chiar prin această scuză ni se dovedește rătăcirea autorului care, când întrebuințează un termen, se gândește la altul. Asemenea confuzii de cuvinte dovedesc o „împleticire" a valorilor, pentru a uza de un termen luat dela autor. Ele sânt condamna-

[1]) Desigur că alta de cât „romanică" este origina ornamentului de arcade (nu firide) oarbe ce se găsesc în *„obișnuita* podoabă exterioară a bisericelor românești", cum pretinde autorul la pag. 52 a „minusculei sale cărțulii". Citatul din întâmpinare este falsificat, omițându-se cuvântul „obișnuit", pentru ca să se poată învoca, la nevoe, vre-o excepție. Inutile însă asemenea șiretlicuri. E bine stabilit că arcadele noastre sânt de origină orientală, ajunse la noi în parte direct prin Bizanț, în parte prin Serbia bizantinizată, iar nu direct din Occidentul romanic, de care e vorba la sus menționata pagină a manualului.

bile mai ales într'un manual, în care se cere respectarea terminologiei consacrate, ce nu se poate schimba după plac. De asemeni nu se pot escamota răspunsurile prin zeflemele, cari nu înlocuesc argumentele. Că acestea din urmă sânt mai greu de produs decât pretinsele ironii sau dubioasele cuvinte de duh ale autorului cărțuliei ne dovedește tocmai pletora acestora față de lipsa dovezilor.

Nici aglomerările fără rost de termeni savanți și de nume proprii, de care se abuzează în partea introductivă a răspunsului, nu pot ținea loc de argumente și nu repară erorile precise ce s'au semnalat în manual.

Spre a atenua greșita definiție a dolmenului, autorul se pierde în digresiuni lăturalnice, pentru a ajunge la concluzia că: „la urma urmelor, piramida egipteană e și ea un dolmen „evoluat, dolmen care în tot cazul aduce mai mult cu o „îngrămădire de stânci unele peste altele" cum zice d-sa, decât cu „masa de piatră" ce invocam.

Dar chiar noua și greșita definiție a piramidei nu justifică eronata interpretare a dolmenului. Avem a face cu două noțiuni diferite cristalizate în denumiri speciale. Nerespectând termenii technici pentru fiecare noțiune, ajungem la o confuzie generală pentru evitarea căreia se impune riguroasa întrebuințare a terminologiei stabilite.

Ușurința cu care d-l S. R. prin așa zise sarcasme sau vorbe de duh evită să răspundă, nu ne mai suprinde, după ce am constatat falsurile altfel grave de care s'a făcut culpabil în manual și apoi în replica sa.

Când atâtea puncte capitale din recensie au rămas neatinse de a sa parțială întâmpinare, [1]) e inutil să mai întind aci rectificarea amănuntelor ce d-sa pune în discuție, tocmai pentru a evita alte acuzații mai grave la care n'a răspuns. Să ne mulțumim că relativ la zimbru, pe care îl făcuse bizon, d-l S. R. singur recunoaște că pentru d-sa „asemenea vietăți se confundă", însușindu-și deci și toate erorile ce decurg dintr'o asemenea confusiune.

---

[1]) Erorile semnalate sânt aproape egale la număr cu paginile „minusculei cărțulii" care, abstracție făcând de ilustrații și alte goluri și umpluturi se reduc la numai vre-o 85 pagini pline de text propriu zis. Întâmpinarea nu discută decât câteva din erorile arătate.

In cazul fraților van Eyck, răspunsul ce dă sub Nr. 17 este insuficient. La învinuirea că pe nedrept d-sa atribue fraților v. Eyck de a fi „descoperit tehnica picturii în ulei", ni se opune afirmarea altora prin care li se concede a fi găsit „un nou procedeu" al acelei picturi. Confuzia voită între a fi „descoperit" și a fi „găsit un nou procedeu" nu ușurează deloc prima sa afirmație greșită. Și pointiliștii, de pildă, au găsit „un nou procedeu", fără însă ca să li se fi atribuit descoperirea picturii în ulei.

Potrivirea de sens ce d-sa constată între afirmările mele cu ale celorlalte tratate asupra aceluiași subiect, vrând să insinueze că ar fi o copiere, deși textele diferă, dovedesc încă odată că asupra unor adevăruri de mult stabilite și îndeobște cunoscute nu pot exista mai multe păreri. Singur autorul cărțuliei e așa de setos de originalitate încât se singularizează prin păreri cu totul stranii, confundând de pildă impresionismul cu pointilismul, confuzie de care, ca de multe altele, nu s'a disculpat. Astfel deși d-sa are pretenția de „a fi răspuns *rând pe rând*, recenziei", constat că nemenționând, întrealtele, nici falsul de care-l acuzam în privința existenței lui Cranach „în toate muzeele din lume", acuzația apasă încă întreagă asupra sa. Ea suprimă baza chiar a discuției ce d-l. S. R. a deschis asupra schimbului eventual al pânzei lui Cranach din Muzeul nostru, discuție bazată pe o întreagă rețea de falsuri și însinuări în vederea unor interese personale.

Tendința autorului cărțuliei de a se singulariza prin asemenea originalități nu este întâmplătoare; ea face parte din sistemul său preconizat în manual prin intențiunea ce atribue artiștilor moderni de *„a exagera în cabalistic ca să marcheze o personalitate"* (p. 150). D-sa primul se conformă acestui principiu.

Până în prezent însă nici încercările sale scenice, cu așa zisa dramă *„Andrei Branișteˮ*, oprită la „succesul" primei reprezentări, nici proaspăta sa încercare în domeniul artelor plastice, nu au reușit să-i marcheze personalitatea, cu toate exagerările sale într'adevăr cabalistice, pentru a uza de termenii săi proprii.

De insuccese și-a dat singur seamă, după cum reese

din mărturisirile celeilalte cărțulii pe care a binevoit să ne-o reamintească acum. Într'adevăr, în ale sale „*Propilee artistice*“(titlu ce întâmplător găsim și la un oarecare Goethe) autorul ni se tânguiește, dela pagina întâi, că un „șir de studii am trebuit să-l întrerup după primul articol „Giotto“ din cauza unei prea simțitoare lipse de interes în public. Revista „Viața Românească„ înregistra, *cu altele împreună numai* „reproduceri bine reușite“, trecând textul, care cred că *trebuia* să aibă rolul principal, pe dea'ntregul cu vederea“.

Fatalitatea a făcut ca și acum — după mai bine de 10 ani — aceiași revistă ieșană „cu altele împreună să înregistreze numai reproducerile“, astă dată nu atât de satisfăcătoare [1]), ignorând iarăși textul, de care singur m'am ocupat mai deaproape.

Dar nici insuccesele din trecut, nici compromiterile de față nu turbură suficiența celui care cu o neîntemeiată în-

---

[1]) Rarele observațiuni ce mi-am permis în privința ilustrațiilor au avut darul să supere pe autor mai mult decât criticele celorlalți recenseni. Și cu toate acestea aveam dreptate să-i reproșez că seria ilustrațiilor sale nu începe cu imagini din paleolitic, când întreaga lucrare e împărțită pe „epoci“, nu pe diferitele feluri de manifestări ale artei. După cum în marea diviziune a „epocei preistorice“ ni se spune că „începutului celui mai îndepărtat“ i se zice „*epoca paleolitică*“ (p. 11) tot astfel *întâiele* ilustrații se impuneau să fie din acea epocă, pentru a evita o confuzie — cu atât mai mare cu cât figura de sub No. 1 nici din neolitic nu e, după cum am arătat.

Deasemeni nu e permis ca fiind vorba de idoli feminini dintr'un „ciob (!) de piatră“, ei să fie ilustrați prin idoli de pământ, producând confuzia că paleoliticul ar fi având figurine de lut. Mai ales că din epoca paleolitică avem exemple și mai caracteristice de steatopigie decât cele reproduse în manual. Inlăturându-le pe acestea, ilustrarea paleoliticului se reduce la o singură figură, pierdută după actele mult mai recente.

Dar cea mai îndrăzneață încercare de a riposta la nepotrivirea ce-i reproșam între texi și ilustrații, ni se oferă prin afirmarea că nu s'a dat ca exemplificare bizantină în România biserica Domnească „deoarece are un caracter prea vădit sârbesc“! De astă dată autorul se pune în contrazicere cu toată lumea, căci nu e specialist strein sau indigene, care să nu fi găsit că tocmai aceea biserică e singurul nostru adevărat reprezentant al artei bizantine. Dar d-l S. R. ține să se singularizeze chiar cu prețul ridicolului. De acea ne dă și sub fig. 65 biserica Sf. Vasile Blajenoi, din 1560, care deasemeni nu reprezintă influența bizantină în Rusia. Cel puțin în erori d-sa e consecvent.

credere în sine s'a încumetat să ne dea o istorie a artei în contrazicere cu noţiunile în genere admise în acest domeniu.

Căci nu ajunge ca D-l S. R. să-şi fi asumat odinioară, în ale sale „Propilee", rolul unui *„Goethe românesc"*, nici ca acum să ne sfideze cu închipuirea că *„Burckhardt, Venturi, Woelfflin să fi fost"*, pentru ca, în faţa acestor ilustre evocări, născocite de imaginaţia ambiţioasă a autorului, să ne închinăm, admiţând drept bune eresiile sale.

Jocul acesta al apropierilor, înveselitor pentru spectator, poate fi fatal celui care-l practică; exemple hazlii de asemenea rătăciri ar trebui să tempereze avântul prea închipuitului pseudo estet.

Mi-am permis aceste observări, pentru a pune în evidenţă autoritatea morală a aceluia care, în întâmpinarea sa, aminteşte de serviciile de răspundere şi de încredere ce am avut în timpul războiului, deşi ele nu au a face cu conţinutul recensiei mele. Mai puţin ca alţii, D-l S. R. era în drept să încerce a zeflemisi pe aceia cari, spre deosebire de D-sa, şi-au împlinit sarcinele de grea răspundere ce le-au fost încredinţate în folosul obştesc.

Dar, după cum am arătat, în scop numai de a masca lipsa argumentelor, s'a recurs la acele atacuri personale; în loc de a răspunde obiectiv la recensia cărţii, al cărei autor nici nu era discuţie, d-l S. R. s'a năpustit cu o scrisoare personală şi trivială, ce tot împotriva sa se resfrânge. Căci, chiar dispărând autorul recensiei, erorile şi falsurile semnalate vor persista, în ciuda vulgarităţilor şi a acrobaţiilor stilistice prin care s'a încercat salvarea lor.

Lăsăm deci pe autor sub greaua povară a doveditei sale rele credinţi, împotriva căreia nici un adevăr nu poate rezista. In atari condiţii, orice discuţie e de prisos.

Să nădăjduim numai că treptata şi aşa de lenta educaţie artistică din ţară nu va fi stânjenită prin această manifestare singuratecă şi atât de alături de realitate.

Scopul recensiei şi al răspunsului de acum a fost de a feri pe cei nepreveniţi de erorile şi falsurile manualului recensat, restabilind adevărul.

Al. Tzigara-Samurcaş.

DICŢIONARUL JUNIMEI

Duduca dela Vaslui.

Aceasta este o fiinţă închipuita care represintă pe cetitorii burghezi ai Convorbirilor mai ales din sexul frumos şi în special din provinţe. La cetirea unei scrieri prea ştiinţifice, prea corosive sau prea înalte pentru publicul profan, când este vorba de a se şti dacă e bună de publicat sau nu, mulţi întreabă: Ce va zice duduca dela Vaslui? De când s'a publicat dicţionarul istrian, în deosebi litera p, se spune că Duduca dela Vaslui [illegible]

Evanghelia.

Când este a se începe o lectură mai de soi în Junimea, adese ori Pogor, parte pentru a impune tăcere, parte spre a atrage băgare de seamă că vine ceva serios, cânta bisericește: *Acum să ascultăm Sfânta Evanghelie d. e. dela Conta cetire!* La care obicinuit Creangă respunde cu glas puternic: *Să luăm aminte*! Câteodată Pogor replică: *Pace ție, Cetitorule!* Dar replica aceasta nu e de rigoare.

Farra Alexandru.

Născ. în Iași la 1 Noemb. 1844, In Junimea dela 1865. N'a scris niciodată nimic, dar a fost administratorul tipografiei Junimii. Cu acea ocasiune a introdus în tipographfie pe Th. Balassan care deatunci a început cariera sa de tipograf. Supărându-se odată pe Junimea, el a trimis dimisiunea sa din societate în scris, dar și-a retras-o pe tăcute. Acum consul general al României la Stambul. † în 5 Septembrie 1921.

Faul.

Exclamație prin care se arată că o scriere ce se cetește în societate nu este bună. d. e. poesia asta-i faul! Novela-i faul! etc. Acum acest cuvânt e cam învechit și se întrebuințează mai rar.

Faust

a fost întâi tradus în prosă de Pogor și N. Schiletti. Din exemplarele tipărite neputându-se vinde nici unul timp de 16 ani, proprietarul lor, Pogor, le vându cu oca la un jidan cu ocasia reparației casei sale.

Feresau

numire născocită de Pogor pentru glasul scârțiitor a lui Carp. Mai cu seamă când Excelența se este cam animată, tonul se sue sus și feresăul scârție grozav.

Filipescu-Dubau Eugeniu

Născ. în Iași în 19 Febr. 1840. In Junimea din 1872. A scris, se zice, o gramatică italiană în colaborare cu un domn Ademollo. A mai scris o explicație a Codicelui civil din care au apărut câteva broșuri. Pe celelalte abonații le așteaptă de mulți ani în zadar. A mai scris și alte broșuri; a mai scris și alte cărți — se zice. Mort.

Florentin I. P.

Născ. în 8 Aug. 1843 în Poptelec (Transilv.). In Junimea din 1868 viind din Botoșani. Autor de novele: Decebal (v. c.) Casa Neagră, Floarea Albă, Tuhutum, etc. sunt toate eșite din pana lui. De mult timp el neglije marele său talent și nu mai scrie novele. De vr'o opt ani s'a supărat pe Junimea și nu se mai arată în întrunirile ei.

Foti Ioan.

Născ. în 14 Martie 1843 în Galați. In Junimea din 1875. Vine rar la întruniri. N'a scris nimic. Unii zic că ar fi vorbit odată. Mort.

Filipide A. I.

Născ. în 1 Mai 1859 la Bârlad. (vezi Huru). **I. N.**

CRONICI

Cronica pedagogică.

Păreri asupra învăţământului filosofic în liceele noastre. — Programului în vigoare al învăţământului nostru secundar, nu i se poate imputa că neglijează filosofia, căci două din disciplinele acesteia figurează alături de celelalte obiecte. Disciplinele acestea figurează însă, mai mult cu numele, căci influenţa lor asupra spiritului elevilor, aproape că nu se cunoaşte. Studiile literare şi ştiinţele pozitive, influenţează mai adânc, pentrucă elevii încep să se familiarizeze cu ele, din primii ani ai ginmazialui. Reluarea aceloraş cunoştinţe în cursul superior, fie pentru a servi ca temelii studiului altor discipline, fie pentru a fi aprofundate, întăreşte primele dispoziţiuni câştigate, astfel că la terminarea liceului, absolvenţii secţiunii moderne sau reale. au un început solid de cultură ştiinţifică sau literară cu o influenţă hotărâtoare la alegerea carierii.

Invăţământul filosofiei, predându-se în ultimele două clase ale liceului, şi atunci numai trei ore pe săptămână, este firesc ca influenţa lui faţă de cea a celorlalte obiecte, să fie mai slabă. Intr'adevăr, dacă logica şi psihologia sunt două admirabile instrumente de cultură formală, influenţa lor din punctul acesta de vedere este mult redusă, din cauza numărului mic de ore fixat pentru predarea lor. Logica care este o disciplină abstractă, cere în predare multe sforţări din partea profesorului pentru a o concretiza, iar din partea elevilor sforţări de a o înţelege; însă această concretizare şi aplicare în vederea înţelegerii cere timp. Cele 40—50 ore pe care le are profesorul de filosofie într'un an, sunt, insuficiente pentru a face acest lucru. De multeori profesorul pentru a termina materia prevăzută în program, jertfeşte acestuia, înţelegerea de care elevii au nevoie. In aceiaş oră, nu poţi face explicaţiunea lecţiei nouă după metoda activă şi aplicarea adevărurilor învăţate, la cazuri concrete cât mai variate. A spune că elevii nu şi-au însuşit principiile învăţate, decât dacă ei ştiu să le aplice în alte cazuri, este ceva banal; totuşi acest principiu banal nu poate fi realiazt, pentrucă profesorului îi e teamă, să nu rămâie

cu materia cărţii neterminate, dacă ar relua lecţia în ora următoare, pentru a face aplicaţiile necesare. In clasa VIII este şi mai greu de realizat acest lucru, căci pentru filosofie nu există decât o singură oră.

Din momentul ce învăţământul filosofic începe târziu, şi numărul orelor rezervate predării lui, este prea mic faţă de multiplicitatea şi greutatea chestiunilor care-i formează conţinutul, este dela sine înţeles, că şi influenţa lui morală este redusă în aceiaş proporţie. Profesorul de filosofie, în liceu, este privit întotdeauna ca un savant, care uimeşte pe elevi prin erudiţia lui multilaterală. Dar numai atât! Sforţările lui de a trezi elevilor interesul pentru filosofie, în aceiaş măsură, ca pentru literatură şi ştiinţă, rămân sterile, pentrucă aceştia, fie că nu-l înţeleg, căci nu au nici o cultură aperceptivă, fie că-l înţeleg, dar rămân indiferenţi, pentrucă învăţământul acesta nu le trezeşte nici o emoţiune nici o amintire, căci nu are nici o legătură cu cele ce ştiu, sau au învăţat ei în anii trecuţi.

In cel mai bun caz, elevii se mărginesc la manuale, urmărindu-le din curiozitate, sau de teama notelor rele.

Prinurmare dispoziţiunile noi, pe care logica şi psihologia le creează în sufletele elevilor, fiind slabe faţă de dispoziţiunile vechilor obiecte de studiu, ele nu vor influenţa la alegerea carierii. De aceea să nu ne mai mirăm, pentruce numărul studenţilor este aşa de mare la specialităţile ştiinţifice (medicină, politechnică şi drept), aşa de moderat la specialităţile literare şi aşa de redus la cea filosofică.

Sufletele elevilor, rămân indiferente faţă de filosofia care se predă în liceu, şi pentru motivul că disciplinele care se studiază, sunt puţin străine de problemele morale şi sociale care frământă societatea. Literatura ar interesa pe elevi mai mult decât filosofia, pentrucă aceste probleme de multeori, îşi găsesc răsunetul în ea. Ştiinţa la rândul ei, ar interesa mai mult decât filosofia, din cauza legăturilor ei cu viaţa practică (aplicaţiunile industriale).

Fără a învinui programele în vigoare de utilitarism, trebue să constatăm, că din punctul de vedere pedagogic, social şi moral, desconsiderarea de care se bucură învăţământul filosofic în aceste programe, faţă de celelalte obiecte, constitue o mare lacună pentru învăţământul nostru secundar.

In Franţa, la sfârşitul veacului trecut, un redactor dela „Revue Bleue", a publicat un articol în care făcea sub o formă glumeaţă, critica învăţământului filosofic (metafizică, morală, logică, psihologie), care se preda în liceele franceze, ajungând la concluzia, că studiul filosofiei, nu prea este de mare folos elevilor. Articolul era întitulat: „une classe a supprimer". Intenţia lui F. Vandereme n'a fost să propuie suprimarea clasei de filosofie, aşa cum au intrerpretat unii dintre adversarii săi. El a vrut numai să atragă

atenţia celor în drept asupra faptului, că elevii din studiul filosofiei generale, aşa cum se făcea după programul care era în vigoare, nu prea câştigau mult. Acest articol a provocat o discuţie publică, la care au luat parte personalităţi filosofice ale Franţei, dintre cele mai distinse. Cu toţii au constatat primejdia ce ar ameninţa naţiunea franceză, dacă învăţământul filosofic ar fi suprimat din liceu; cu toţii au arătat importanţa mare pe care o are filosofia ca factor educativ. Cu toţii au fost de părere că, faimoasa clasă de filosofie, din pricina căreia se născuse discuţia, să fie menţinută, dar programul să fie revizuit şi filosofia astfel predată, pentruca elevii să tragă cel mai mare folos. Iată de pildă ce a scris, cu acest prilej, cunoscutul filosof francez E. Boutroux, mort de curând: „La philosophie nous enseigne à être difficiles en fait de preuves, et en même temps à chercher une âme de verité dans toutes les conceptions et croyances dont vit l'esprit humain. Par là elle guide et modère en nous l'instinct d'affirmation et le sens critique, le besoin de conservation et le besoin de changement. En toutes choses elle nous fait chercher l'essentiel et le supérieure. Par là elle nous aide à introduire dans nos connaissances et dans nos actions les justes rapports et l'harmonie. Si donc la philosophie n'est pas le but desfétudes, elle en est le couronnenient, et en ce sens elle se superpose aux lettres et aux sciences dans une éducation libérale. Il est naturel qu'elle soit enseignée dès le lycée, si le études secondaires ont pour objet de communiquer aux jeunes gens tout ce qu'ilya d'essentiel dans le patrimoine intellectuele de l'humanité".

In clasa de filosofie nu se studiau numai logica şi psihologia Alături de acestea, se mai dau elevilor cunoştinţe elementare de istoria filosofiei, estetică şi mai ales morală.

Boutroux dă următoarele instrucţiuni profesorilor, cu privire la predarea istoriei filosofiei, în clasa de filosofie. Din acestea noi tragem concluziunea, că Boutroux, nu împărtăşea părerea ca învăţământul filosofic din liceu, să se reducă numai la logică şi psihologie, aşa cum e la noi: „L'enseignement de la philosophie, spune Boutroux, doit être élevé, il doit donner aux jeunes gens cette impressions qu'ils couversent, par l'intermédiaire de leur professeur, avec quelques-uns des plus sublimes génies qui aient existé, et que ces génies leur communiquent, dans ces entretien s, les plus beaux fruits de leur meditations".

Dacă alături de psihologie şi logică, în liceele noastre s'ar mai preda istoria: filosofiei morala bine înţeles, în mod simplu şi elementar; acest învăţământ filosofic ar realiza cele două scopuri amintite mai sus.

Intr'adevăr înmulţirea disciplinelor de studiat la filosofie, ar aduce înmulţirea orelor de predare, şi astfel acest învăţământ ar exercita asupra spiritului elevilor, o influenţă tot atât de adâncă ca şi studiile literare şi ştiinţele pozitive. Numai în cazul acesta,

învățământul filosofic, ar realiza integral principiul culturii formale, și ar contribui în mod eficace la educația morală a elevilor.

Științele și studiile literare, nu prea contribuesc la realizarea moralității, de care avem nevoie în viața socială. De multe-ori științele prin adevărurile, lor lucrează împotriva moralei.

Chiar Alfred Fouillée într'un articol publicat în 1894, în „Revue Bleue", cu prilejul discuțiunii de care am pomenit mai sus (L'enseignément philosophique et la democratie française), constată și el această amoralitate a științei, prin următoarele cuvinte: „Les vérites de l'algèbre et de la chimie n'ont par elles mêmes aucune valeur morale et s'appliquent avec indiférance au bien ou au mal. La formule des mélanges explosifs, einseignée à un bachelier ès sciences, pourra servir à percer un turnel ou à faire sauter un édifice".

Dacă știința rău înțeleasă este păgubitoare moralității elevilor, cultura literară, nu poate suplini ea acest lucru? Fără îndoială, că studiile literare sunt mai puțin indiferente față de morală. Ele urmăresc înțelegerea frumosului. Frumosul însă, de multe ori este în dezacord cu moralitatea, căci nu tot ce este frumos e și moral în acelaș timp.

Cei mai mulți oameni, precum și elevii de liceu, interpretează greșit această independență a frumosului față de dogmele moralei. Ei nu sunt capabili de o judecată obiectivă a deosebitelor elemente ale operei, căci rămân subjugați de părțile, care se adresează imaginaț ei și mai ales simțurilor. In cazul acesta o tragedie de Schakespeare sau Sofocle, nu este decât un prilej de a face cunoștință mai de vreme, cu viițile și păcatele care rod sufletul omenesc din eternitate. Chiar istoria este indiferentă față de morală. Ea prezintă faptele bune ca și pe cele rele cu impartialitate; însă faptele rele ale omenirii, sunt mai numeroase decât cele bune. Răsboaiele de care vorbește istoria, cauzate întotdeauna de lăcomia sau egoismul popoarelor și pe care le învață copii, au o influență dezastruoasă asupra moralității lor.

Prin urmare nici istoria nu poate da acea desvoltare morală, de care vorbeam mai sus. Dar nici chiar filosofia nu este de mare folos, dacă ea se mărginește numai la logică și psihologie.

In prezent învățământul nostru filozofic, reducându-se numai la logică și psihologie, nu are nici o influență morală căci, aceste două discipline, mai ales logica, sunt streine prin obiectul lor, de problemele morale și sociale. Trebue introdus în ultimele două clase și studiul moralei ca disciplină filosofică. Invățământul ei trebue generalizat aproape în tot cursul liceului. Incepând din clasa IV trebuesc create ore de morală profesorului de filosofie. Bine înțeles că în aceste clase, învățământul moral, nu va consta în prelegeri de sisteme morale, cum de altfel nu se va face nici în clasa VII, ci în conversațiuni filosofice, în convorbiri morale, când elevii vor fi chestionați asupra unor anumite probleme în le-

gătură cu cele studiate la celelalte obiecte. In genere profesorul de filosofie are să întrebe pe elevi, ce au învăţat în timpul din urmă, sau chiar în aceiaş zi, şi pe baza acestor cunoştinţe să întreprindă cercetări din punctul de vedere moral, dacă ele au legătură cu morala. In cazul când aceste cunoştinţe nu au nici o semnificaţie morală, convorbirile dintre profesor şi elevi, vor avea de scop să stabilească corelaţiunile necesare între deosebitele obiecte de studii. In modul acesta *cunoscutul principiu al concentraţiei îşi va găsi realizarea.*

Ţinând socoteală de cele spuse până acum, suntem de părere ca profesorului de filosofie, să-i revie sarcina sistematizării cunoştinţelor căpătate de elevi, la fiecare obiect de studii strein de filosofie, sarcina corelaţiunii tuturor acestor cunoştinţe în vederea unificării lor într'un tot unitar. Paralel cu aceste corelaţiuni între diferitele obiecte, se vor mai face corelaţiuni, acolo unde se poate şi cu morala. De exemplu faptele lui Catilina (Cicero), autor studiat în clasa V la limba latină, vor putea fi analizate şi valorificate din punctul de vedere moral. Această valorificare, profesorul de l. latină nu o face, el mărginindu-se la traducere, aplicaţii gramaticale sau analisa literară, dacă cunoştinţele elevilor permit aceasta. Prin urmare ea cade în sarcina profesorului de filosofie. Acelaş lucru se poate spune şi despre autorii studiaţi în clasa VI, la limba română şi limba franceză.

Profesorul de filosofie va scoate prin convorbiri cu elevii, înţelesul moral al tragediilor şi comediilor studiate în această clasă. Ceva mai mult! Tot el va face analiza sentimentelor şi ideelor pe care ele le cuprind. In genere literatura clasică şi modernă studiată în cursul superior, istoria (eroii), chiar ştiinţa (se vor studia biografiile oamenilor de ştiinţă, care şi-au jertfit viaţa în cercetări istovitoare, pentru binele omenirii), oferă destule exemple pentru a face aplicaţiuni morale în felul celor de mai sus. Convorbirile acestea vor fi urmate de lecturi bine alese, compoziţii şi cercetări biografice. Profesorii celorlalte obiecte, având în vedere mai mult cunoştinţele pe care elevii, trebue să le câştige, deci instrucţiunea lor, educaţiunea sufletească la fiecare obiect şi educaţiunea morală generală, ar cădea în sarcina profesorului de filosofie. El va fi acela care va sugera elevilor atitudinea şi conduita demnă, pe care trebue să o aibe orice om în viaţa sa particulară şi în societate, folosindu-se pentru acest lucru, de exemple luate chiar din viaţa de toate zilele el va scoate în relief valoarea morală a deosebitelor fapte studiate în istorie, literatură, ştiinţă şi în sfârşit el îi va însufleţi şi susţine cu prilejul faptelor bune şi îi va face atenţi asupra consecinţelor lor pentru individ şi societate, când ele sunt rele.

Astfel, elevii vor fi deprinşi de timpuriu, să subordoneze întreaga lor activitate intelectuală şi practică, preocupărilor de ordin ideal.

Rezultatul acestei activităţi a profesorului de filosofie, care poate dura patru cinci ani, va fi cultura morală, pe care elevii vor preda-o la terminarea liceului. Această cultură morală, va avea o mare influenţă asupra vieţii lor de mai târziu. Dar în afară de faptul, că ea procură elevilor reprezentările ideale, după care ei îşi vor călăuzi manifestările, acţiunile personalităţii lor, ea este în acelaş timp şi o iniţiere în problemele filosofice mai concrete, o pregătire pentru înţelegerea cunoştinţelor filosofice abstracte, care se vor preda în clasa VII şi a VIII-a (logica psihologia şi istoria filosofiei).

Intr'un cuvânt această cultură morală va trezi curiozitatea, gustul şi interesul pentru problemele filosofice sau mai bine zis: simţul pentru filosofie.

Dacă învăţământul filosofic s'ar preda în liceele noastre, începând din clasa IV, sub forma care am arătat-o mai sus, profesorul de filosofie, ar avea şi el o activitate mai serioasă şi mai rodnică, şi ar fi în acelaş timp scutit de neplăcerea, de a preda obiectele secundare, streine de studiile făcute în facultate, şi impuse de examenul de capacitate.

Un învăţământ filozofic sub forma unei pedagogii morale, în clasele inferioare (IV, V, VI) şi sub forma unor cunoştinţe g-rale de filosofie în clasele superioare (VII şi VIII), este necesar astăzi noilor sau mai bine zis viitoarelor generaţii de liceeni, pentru a stăvili influenţa din ce în ce mai prepoderantă a unui utilitarism grosolan, încurajat de ideologia burgheză a unei societăţi lacome şi materialistă în aspiraţiunile ei, cât şi de inconştienţa unor părinţi, care îşi cresc copii în spiritul acestei societăţi, pentru a fi mai bine pregătiţi, crede, în lupta pentru existenţă.

Reacţiunea în contra acestui utilitarism, trebue să pornească chiar din şcoală, şi aceasta numai după ce programa învăţământului filosofic va fi modificată sau mai bine zis completată.

Const. Georgiade.

Cronica juridică.

Abuzul dreptului. — S'a vorbit mult în Franţa în ultimul timp de abuzul dreptului, nu cu ocazia recentelor evenimente politice, ci chiar la bază, pentru evenimente mai puţin însemnate şi mai ales cu prilejul procesului dintre Silvaiu şi Doumic în privinţa dreptului de a răspunde într'un ziar în care ţi s'a pronunţat numele.

Analizând această chestiune, George Claretie arată că atunci când te foloseşti de procedură, pierzi un proces, faci apel, pierzi iar, întârzii soluţia procesului ca să-ţi superi adversarul,— deşi e dreptul tău s'o faci, — se chiamă că abuzezi de acel drept.

Un debitor care se lasă citat, ca să nu-şi plătească datoria, e, de sigur, de rea credinţă. Dar când poţi să ştii aceasta? Numai când e condamnat. S'a servit de cod. Era dreptul lui. Şi fiindcă a fost de rea credinţă, tribunalul l-a condamnat la daune interese Aceasta era vechia teorie.

Astăzi teoria aceasta pare modificată. Să utilizezi codul ca să ataci sau chiar ca să te aperi, poate constitui o nedreptate. Se învocă vestitul adagiu: *Summum jus, summa injuria* în sensul că aplicarea strictă a dreptului poate fi uneori nedreaptă, deşi înţelesul zicalei latineşti pare a fi că adevărul şi dreptatea nu se găsesc totdeauna în soluţii extremiste. Sprijinitorii acestei păreri uită celălalt adagiu: *Neminem laedit qui jure suo utitur.*

Teoria abuzului dreptului ia astfel înfăţişarea unei certe scolastice, care permite Facultăţilor juridice să încarce comentarul unui articol de cod cu disertaţii nesfârşite asupra tendinţelor spiritului uman. Ceartă scolastică, ce sapă codurile şi care, cu prilejul dreptului de răspuns, a pus faţă în faţă doi advocaţi de mare talent şi de păreri opuse. Marele principiu al dreptului absolut care nu lezează pe altul se clatină, zicea advocatul Dreyfus. Dreptul sacru al proprietăţii, — (numai „garantat" de Constituţia română) a primit în ultimul timp lovituri neaşteptate. Dacă un contract de închiriere interzice subînchirierea şi proprietarul refuză, dintr'un simplu capriciu, să primiască un subchiriaş, tribunalul n'are oare dreptul să controleze motivele invocate de proprietar? „Dreptul, — spune Josserand, — fiind o regulă socială. nu poate fi exercitat niciodată în mod antisocial. Nu ajunge, ca să faci ceva nepedepsit, să recurgi la mijloace legitime în sine, mai e şi felul cum faci aceasta. Teoria abuzului dreptului e menită să mlădie şi să moralizeze dreptul".

După această teorie, replică advocatul Mancel, judecătorul înainte de a aplica textul strâmt al legii, ar trebui să scruteze conştiinţele, să pătrundă gândurile cele mai ascunse, mobilele celui care pledează şi să-i dea dreptate, nu dacă e codul de partea lui, ci dacă la magistratul, găseşte că el ca om, ca „fiinţă mizerabilă şi slabă, făcut din întuneric şi trufie" — cum zicea Jaurès — trebuie să-i dea dreptate.

Teoria duce deci la arbitrar. Codul este îndrumătorul magistraţilor. Dacă-l suprimi, nu le mai rămâne decât buna intenţie. Ori, aceasta nu ajunge, fiindcă e fără apel şi fără control. Teoria abuzului dreptului vine de-a dreptul din codul prusian, care în art. 226 zice: „Exerciţiul unui drept nu e îngăduit când nu poate avea alt scop decât să pricinuiască altuia o pagubă. Judecând puţin, vezi absurditatea acestui articol. Căci a pricinui o pagubă altuia, constitue un delict şi orice delict se pedepseşte.

Formula *uzului abuziv al dreptului* pare deci absurdă. Dacă uzezi de un drept, actul e licit; dacă e ilicit, înseamnă că ai trecut peste dreptul îngăduit. Nici un act păgubitor nu este auto-

rizat de drept. Dreptul încetează acolo unde începe abuzul. Un act nu poate fi în acelaş timp conform dreptului şi contrar dreptului. Abuz nu poate fi decât în purtarea oamenilor şi anume nu atunci când exercită drepturile, ci atunci când ei trec dincolo de marginile lor. Trebue un prejudiciu şi o culpă, iată vechia teorie legală.

De sigur, aplicarea strictă a unui drept poate păgubi altuia. Muncitorul, care-şi câştigă pâinea, face concurenţă tovarăşilor săi. Un popor, care are o superioritate comercială, industrială sau chiar artistică supără pe vecini. Dar cine i-ar putea tăgădui dreptul de a avea vapoare, fabrici sau scriitori?

Roman.

RECENSII

General Al. Averescu. *Operaţiile de la Flămânda*, (135 de pagini şi şase anexe conţinând hărţi şi schiţe cu dispozitivul trupelor).

Domnul General Averescu, unul din cei doi comandanţi de corp ai armatei române, în Moldova, şi cel mai reputat militar din războiul nostru, pune la dispoziţia cititorului şi istoriei un document, de a cărui valoare şi autenticitate nimeni nu se va putea îndoi.

Fiind şi autor al *operaţiilor dela Flămînda* şi executor al lor, nimeni n'ar fi fost mai în măsură de cât d-sa să ne arate condiţiile strategice şi tactice, în care s'au desfăşurat *«neînţelesele»* operaţii, precum şi motivele adevărate, care li-au împiedicat succesul.

Un *înainte cuvânt* de 13 pagini ne introduce în miezul lucrurilor, aşa în cât oricine poate să urmărească cu interes descrierea desfăşurărilor de trupe în scurta noastră încursiune peste Dunăre.

Din analiza pe care autorul o face aprecierilor lui Ludendorf, reiese limpede caracterul superior al loviturii de la Flămânda. O mărturie mai obiectivă ca a inamicului nu cred că poate fi invocată.

Aşa dar, din spusele generalului duşman reiese:

1. Că trecerea Dunării la Flamânda a fost *o surprindere* pentru inamic.

2. Că generalul german — adevăratul conducător strategic al constelaţiei centrale —*n'a înţeles* rostul exact al operaţiilor, de vreme ce declară că armata română „s'a retras în grabă" la apariţia unor neînsemnate trupe de valoare îndoelnică; şi

3. Că generalul Ludendorf este contrazis de însuşi generalul bulgar Toşef, când spune că operaţiile de la Flămânda „în nici un caz nu putea schimba cursul evenimentelor din Ardeal şi Dobrogea".

Generalul bulgar, desigur mai în măsură să-şi dea seamă de starea frontului bulgar unde opera, polemizează astfel cu Ludendorf:

„Cum poate d-sa (Ludendorf) *să nu întrevadă că această debarcare era în strânsă legătură cu atacurile ruseşti şi cu străpungerea probabilă a aripei drepte a armatei III bulgare şi că în cazul când ar fi reuşit, s'ar fi repercutat foarte rău asupra operaţiunilor din Dobrogea, ba chiar şi asupra frontului dela Salonic? Socotesc că nu e deloc plăcut, şi e destul de periculos ca, atunci când te baţi cu inamicul pe front, să auzi că el a trecut şi în spate."*

In expunerea cuprinsă în cele 143 de pagini, autorul arată, *cu precizie şi claritate*, condiţiile de executare a superioarei lovituri strategice. Toate aceste elemente, expuse cu obiectivitate, produc cititorului încredinţarea nestrămutată în *posibilitatea reuşitei*. Atât *surprinderea* care se făcuse într'o mare măsură, cât şi *forţele* puse în mişcare, şi *direcţiunea* ce li se imprimase, nu lasă nici o îndoeală că trebuiau să sfârşească cu prinderea sau totala debandadă a armatei duşmane din sudul Dobrogei.

Din nefericire, în acel moment armata noastră operă în două direcţiuni opuse, depărtându-se mereu cele două mari grupe, de sud şi

de nord; iar între ele, nu exista la dispoziția comandamentului suprem *nici o rezervă* generală. Și, cum înfrângerea de la nord continuă vertiginos, comandamentul suprem a fost nevoit să ia trupele frontului de sud, zădărnicind astfel *complet* operațiile întreprinse la Flămânda.

In schimb, aceleași trupe (Corp. II, diviziile 10, 12, 16, 21 și 22) au mers la Carpați și au zăbovit acolo două luni (Octombrie și Noembrie) înaintarea Germanilor.

Cititorul, chiar profan, poate în ori ce caz admirà *îndrăzneala concepției strategice* de la Flămânda, și nu poate îndeajuns să deplângă *incapacitatea* sau *neprevederea* comandamentului suprem, când a făcut imposibilă continuarea și succesul unei incursiuni așa de însemnate.

Cartea, prin însușiri de stil și claritate, deși nu lipsită de concisie, poate totuși să fie citită cu plăcere și de nespecialiști.

Dar importanța ei adevărată, ca a oricărui document autentic, o vor aprecia-o doar istoricii altor generații, de sub condeiul cărora *sine ira et studio*, figura generalului Averescu, alăturea de aceea a generalului Cristescu, va ieși cu acea strălucire, de care nu au avut parte în viață.

C. P.

Ioan Petrovici, *Figuri dispărute*. Ed. Ancora, București, 123 p., 7 lei.

Scriitorul, profesor și autor de studii filosofice, apropiindu-se tot mai mult de domeniul, mai puțin arid, al literaturii, ne dă acum un volumaș, în care se cuprind impresii și amintiri păstrate dela o seamă de bărbați însemnați ai țării.

T. Maiorescu, P. P. Carp, Aurel C. Popovici, Duiliu Zamfirescu, Dimitrie Greceanu, Teodor Șerbănescu, P. Cerna și Take Ionescu se profilează cititorului, destul de repede, într'o blândă și aproape melancolică lumină — i-am zice *de lună*.

Scrisul d-lui P. este simplu, sugestiv și curgător; el nu lasă pe cetitor să întrevadă nici cea mai ușoară sforțare; din fericire, este încă stilul limpede al literaturii noastre clasice, care se mai ridică din când în când, ca să protesteze împotriva contimporanilor epigoni, „inovatori" prin paradoxale apropieri și compoziții lexice, „originali" prin fraze apocaliptice și perioade asiatice.

Revista „Convorbiri Literare" care a primit în paginele ei gândirea senină și clară a lui Eminescu și Maiorescu trebue să salute, cu o superioară bucurie, ori de câte ori iese la lumină o carte ce nu-și bate joc de limba românească.

Fără hopuri, fără întortocheri, fără pretenționase compoziții lexice, artificiale, autorul „Figurilor dispărute" izbutește totuși să ne dea analize psichologice fine și pătrunzătoare. Astfel, cei „dispăruți" au totuși viață au conture precise, au relief adevărat.

Între acestea însă, «figura» lui Titu Maiorescu, care deschide micul volum, ocupă sub toate raporturile locul de frunte. Este în orice caz o datorie să menționăm că avem sub ochi o expunere cu mult mai desvoltată de cât o siluetă literară.

Părintele criticii române, care a rămas în istoria noastră culturală o personalitate clasică, răsare de sub pana artistului în toată măreția — fără a pierde câtuși de puțin nota exactității.

(Ultima din volum ocupă și sub celelalte raporturi acest loc; însă cititorul nu trebue să uite că are de a face aici cu un discurs funebru.)

Pe cât știm, *personalitatea* lui T. Maiorescu n'a fost până acuma schițată mai bine de alt apologist al maestrului; de aceea, alăturea de nota biografică semnată S. M. în numărul jubilar al Conv. Literare (anul . .) studiul d-lui I. P., mai ales în latura filosofică, este desigur

un *isvor* pentru istoricii culturali, cari vor vroi să prindă o caracterizare mai exactă a lui T. M.

Pentru a completă impresiile noastre, trebue să mai adăugăm că d. I. P. este în literatură un sentimental; un răutăcios ar adăugă: ca și în viață! Această calitate îl face câte odată, în portretistică, judecător subiectiv. «Figurile dispărute» sunt, putem spune fără greș, figuri *iubite*.

Scriitorul are însă meritul literar de a trezi și în cetitor această simpatie pentru «figura» dispărutului, și lucrurile, astfel se complectează.

De aceea, cine — fiind tânăr — a cunoscut odinioară pe Titu Maiorescu, D. Zamfirescu, P. Cerna ori pe Aurel C. Popovici, acela, citind sugestivele aduceri aminte despre dânșii, ale d-lui I. P., încărcate de o abundentă simțire, poate spune pe drept cuvânt cu Goethe:

Mein Busen fühlt sich jugendlich erschüttert
Vom Zauberhauch, der euren Zug umwittert.
Ihr bringt mit euch die Bilder froher Tage,
Und manche liebe Schatten steigen auf...

Vom cita acum, ca o neînsemnată exemplificare, o pagină, unde se schițează un eveniment politic la care autorul a luat parte.

«E vorba de faimoasa ședință de la 17 Ianuarie 1922, când Camera a dat lui Take Ionescu votul de blam. Închid ochii și revăd priveliștea.

Deoparte banca ministerială cu miniștrii săi de o lună, în frunte cu Take Ionescu, alb ca varul la față. De alta parte Camera c'o majoritate hotărîtă de a-și împlini datoria de onoare, cu Duiliu Zamfirescu, palid puțin și dânsul, pe scaunul prezidențial. Cum acești doi oameni — prieteni altă dată — ocupau locurile cele mai proeminente, dânșii încarnau mai plastic autagonismul, luptei.

Îi văd aruncându-și priviri dușmănoase, Duiliu marțial și neînduplecat, Take Ionescu îngrijat și amărît. Îi văd încrucișând săbii nevăzute, căutând fiecare să răpue. Și erau așă de departe de a bănui în acele momente, ce destin identic îi aștepta pe amândoi, cât de scurt și ce la fel de scurt le rămăsese firul vieții, că odată cu vara, la interval de câteva zile și unul și altul, vor scoborî în mormânt! Ce-ar fi fost dacă o rază a inteligenței lor superioare ar fi putut să întrevadă, prin negura care veșnic ne închide, neînchipuita apropiere a călătoriei lor de veci? Nu știu, ametesc gândindu-mă, dar imaginația mea mișcată pare că schițează o îmbrățișare. În orice caz, dacă e exact aceea ce socoate filosofia unora, că în jurul nostru roiesc duhuri nevăzute care știu aceea ce noi nu știm, de sigur că privindu-i cum se fulgerau în ultima lor zi de Cameră, — și 'n așa învecinare de marginea vieții — vor fi izbucnit într'un hohot de compătimire, auzit până în adâncul lumilor imateriale....»

(*„Duiliu Zamfirescu"* p. 81 și urm.)

La literatură, ori ca mărturii istorico-culturale, paginile d. l. P. sunt binevenite în concertul literilor române.

C. P.

V. Gordon Childe: *The East European Relations of the Dimini Culture (Relațiile culturii din Dimini în Răsăritul Europei).* „Journal of Hellenic Studies". Vol. XLII 1922 p. 252—275 Fig. 1—15 Pl. XII [1]).

Stațiunile străvechi, Șipeniți din Bucovina, Cucuteni din Moldova, Petreny din Basarabia și Ariușd (Erösd) din Transilvania, ocupă locul de mijloc pe linia din Răsărit-Apus și Nord-Sud a culturei de olărie zugrăvită din epoca neolitică a Europei-răsăritene.

[1]) D-l Dr. Francisc László, directorul Muzeului secuesc din Sf. Gheorghe și autorul cercetărilor așa de interesante din Ariușd, despre care a fost vorba în N-rul din Ian.-Febr. al C. L. ne trimite următoarele două recensii, care vor fi urmate de alte articole ale D-sale. **D.**

In acest studiu V. Gordon Childe tratează origina culturei a doua neolitice din Dimini, din Răsăritul Tesaliei, pe baza documentelor găsite în staţiunile menţionate şi alipite de ele prin invaziunea dinspre Nord-Sud. In Tesalia epoca neolitică a doua se deosebeşte în toate privinţele de cea d'întâiu. Pe teritoriul culturei neolitice a doua lipsesc cu totul urechile de panglică şi picioarele vaselor de lut; formele aparţin unor serii separate şi tipologic sunt mai vechi; spiralele şi meandrele ornamentelor sunt străine în seriile anterioare. Cu această olărie nouă se începe introducerea fortificaţiunilor şi megaromul ca tip de casă. Este stabilită de mult o influenţă străină asupra culturei în chestiune. Mai întâiu se bănuiau influenţe sudice, dar prin descoperirile mai nouă s'au stabilit legăturile cu olăria pictată din Răsăritul Europei.

Autorul recunoaşte că, cercetându-se analogiile între grupele ceramice separate, se poate ajunge prea uşor la conclusiuni greşite, dacă se iau ca punct de plecare unele simptome izolate. De aceea se caută cu îngrijire deosebită a se lua ca bază a concluziilor, asemănările tehnice strânse, paralelele între formele elementare, comunitatea scopurilor şi ideilor olarilor.

In partea primă a operei se aseamănă obiectele găsite în Dimini cu olăria grupei din Răsăritul Europei din punctul de vedere al zugrăvirei ornamentaţiei şi formelor. La pictură se tinde a se descoperi analogiile în cadrul a patru grupe: La grupa întâiu zugrăvire neagră pe bază roşie fără „engobe" (stip-strat de culoare la cea a doua aceaşi zugrăvire neagră pe un *stip* alb; la cea a treia zugrăvire cu două culori: neagră şi albă pe bază roşie; la cea a patra: zugrăvire cu trei culori: roşie, albă şi neagră. Aceste patru grupe urmează să fie întregite cu o grupă a cincia, căreia aparţin vasele zugrăvite numai cu alb şi cari se află în Dimini, cum şi în Ariuşd şi în alte staţiuni.

In privinţa desenurilor, cu toate că teritoriul olăriei zugrăvite din Răsăritul Europei e de o bogată variaţie, se poate stabili că principiul cardinal se apropie de Dimini. Baza, aci ca şi în Dimins, o alcătuiesc formele geometrice, cari se bazează pe spirală, sau în Ardeal pe meandre. Motivele organice, cari se găsesc în unele locuri trec deasemenea în figuri geometrice. In privinţa formelor Răsăritul Europei ne arată o bogăţie mare faţă de sărăcia dela Dimini, dar toate acestea se pot reduce la un tip de bază.

Tratându-se figurinele, observa autorul că figurinele feminine nude sunt răspândite pe tot teritoriul şi anume într'o formă turtită, pe care capul nu este lucrat, faţă de figurinile din „Bandkeramic" şi în general sunt perforate, spre a fi suspendate. Modelele animalelor de casă au asemănări bătătoare la ochi pe întreg teritoriul.

E surprinzătoare sărăcia uneltelor de piatră faţă de cele făcute din oase şi coarne de cerb, cari arată o bogăţie extraordinară. Topoarele de aramă găsite pe amândouă teritoriile au aceiaşi conformitate a formelor. De asemenea de reţinut că Dimini, Ariuşd şi Cucuteni au fost fortificaţi şi celelalte staţiuni au fost clădite pe dealuri. In cestiunea clădirii, fără a discuta teoriile lui von Stern şi Chiwoiko referitoare la îngropări în „area", stabileşte că tipul dominant de casă în regiunea din Răsăritul Europei a fost casa cu pereţi împletiţi din nuele cu forma dreptunghiului, care pe baza analogiilor din Ariuşd e comparabilă cu megaronul din Dimini şi Sesklo.

Afară de grupul ceramic pictat din Răsăritul Europei se mai află teritoriul întins al „Bandkeramik", care cu ornamentaţia lui spirală şi meandră e vrednic a fi luat în seamă cercetându-se desvoltarea culturei a doua din Dimini. Ca reprezentanţă mai caracteristică a acestei culturi se consideră Butmir. Mai cu seamă în privinţa desenurilor asemănarea între ele e aşa de bătătoare la ochi la cele două teritorii, încât nu numai că se descopere o analogie generală ci chiar în orna-

mentele unor vase se găseşte o asemănare surprinzătoare. Insă această conformitate nu se găseşte la formele de bază. Forma de bază a *Bandkeramik* aşa zisul „Bombentopf“ nu se transformă niciodată în tipul caracteristic de vase ale culturei Dimini adică în vasul de coninversat.

Figurinele din Butmir sunt bine lucrate, cele din urmă sunt turtite. Bandkeramik cultivă tehnica de înfăţişare neagră (black-faced), Dimini cea de înfăţişare rosie (redfaced). In fine săpăturile din Răsăritul Bulgariei ne arată evident că legăturile între ceramica pictată din Dimini şi cea din răsăritul Europei nu sunt în Serbia, ci la partea răsăriteană a peninsulei Balcan: în Bulgaria.

Toate acestea nu înseamnă că relaţiile între aceste două grupe ceramice nu le-am putea cerceta. Pentru aceasta se tratează separat obiectele zugrăvite din cele trei teritorii, apropiate de ele, în Tordos, Lengyel şi în staţiile din Moravia şi secercetează trăsăturile caracteristice ale Bandkeramic în Răsărit. Cu toate că tehnicele acestor teritorii sunt desăvârşit diferite, de exemplu în Moravia Lengyel vopsirea s'a făcut după arsul vaselor (tot acesta a fost stabilit despre vasele din Sátoraljaujhely), totuşi sunt mai multe puncte de asemănare între cele două culturi, mai cu seamă între cultura din Moravia şi cea din Gorgan (Pristerhügel). Pe baza acestor împrejurări autorul bănueşte o origină comună încă în timpul preceramic. Formele tipice ale celor două teritorii îşi trag originea dintr'un străbun comun, de la o oală emisferică sau sferică. Acest tip străvechiu s'a turtit la Răsărit şi aşa s'a desvoltat fundul şi forma de con. La Apus direcţiunea desvoltării e îndreptată de *Ringsupport* care topindu-se cu vasul ne dă diferitele forme din Apus. La Răsărit acest Ringsupport s'a transformat de sinestător în forma vaselor binoculare.

Ca consecinţă autorul stabileşte, că olăria pictată din Europa răsăriteană este independentă de cea din centrul Europei şi cultura neolitică a doua din Dimini îşi are obârşia dela cea din Răsăritul Europei.

Aceasta arată o invazie dela Răsăritul Europei cu direcţia spre Sud, care însă dincolo de Tesalia nu s'a putut întinde din pricina resistenţei popoarelor învecinate. Ce popoare erau acestea şi în ce timp s'a întâmplat această invaziune, nu se mai poate stabili.

V. Gordon Childe: *Schiponiţ: a Late Neolithic Station with Painted Pottery in Bucovina* (*Şiponiţ o staţie neolitică târzie cu olărie zugrăvită în Bucovina*). Journal of the Royal Anthropological Institute, Vol. LIII, July—December 1923, p. 263—288. Pl. XIV—XVIII.

In părţile sud-estice ale Europei zona de pământ negru şi regiunea proprie de loes era centrul unei culturi puternice în a doua jumătate a epocei neolitice. In zona aceasta se deosebesc trei grupuri de staţiuni: un grup răsăritean, reprezentat prin staţiunile de lângă Nistru şi cele din Podolia; un grup centrală cu staţiunile Petreny, Cucuteni, Şipeniţi cuprinzând şi partea cea mai mare a staţiunilor din Galiţia şi în fine un grup apuseană, reprezentat de Kosylowa şi Buczacz. De cultura aceasta se alătură în direcţia de Sud trei teritorii culturale: grupul Ardelean cu centrul Ariuşd, grupul din Răsăritul Peninsulei Balcanice, înspre Sud de linia Cernavoda-Craiova până la Răsăritul Macedoniei şi însfârşit grupul Tesalian care se întinde înspre Sud dela Dimini şi Rakhmani. In disertaţia aceasta autorul tratează staţiunea Şiponiţ din Bucovina, o staţiune caracteristică din grupul central pe baza cercetărilor autorului în muzeele în Viena.

Făcând cunoscut tipurile de arhitectură găsite pe tot teritoriul acestui cerc ceramic, cum şi diferitele opiniuni referitoare la ele, au-

torul afirmă că în Șiponiț din pricina săpăturilor făcute de diletanți nu s'au putut recunoaște decât urmele a trei case triunghiulare și ale unui cuptor.

Tratând despre olărie, stabilește că ea este din acelaș timp. Vasele găsite le împarte, din punct de vedere tehnic, în patru grupe (A, B, C, D).

Cele dintâiu două grupe cuprind obiectele bine arse și anume grupul A cele pictate și grupul B cele fără pictură. Grupul C constă din vase grosolane cu culoare de noroiu, uneori cu ornamentație prost încrustată. În grupul D se încadrează câteva hârburi cu pictură albă; proveniența lor nu se poate lămuri căci s'au găsit numai sporadic. Însă grupa aceasta e foarte interesantă întrucât acestea au o asemănare evidentă chiar cu hârburile de pictură albă, găsite în Ariușd (Erősd). În ce privește formele, Șiponiț are o bogăție vastă. Prin enumărarea analogiilor cu stațiunile înrudite se ilustrează bine la unele tipuri unitatea acestei culturi, însă tipurile aceste nu sunt de ajuns mai cu seamă dacă privim obiectele din Ariușd, unde varietatea formelor e cu mult mai mare.

Deasemenea sunt caracteristice pentru cultura aceasta figurinile omenești, cari se găsesc în număr mare și sunt făcute din lut bine ars. Partea cea mai mare a acestor figurine sunt femei nude, numai urmele colierelor și brăelor se văd pe ele. Pe o figurină o serie de puncte înfățișează pantalonii. Cele două figurine de bărbați poartă brae și pe umărul lor drept câte un sac. Partea cea mai mare a modelelor de animale sunt vite. Este interesantă mai cu seamă o pereche de coarne. E foarte bătător la ochi un leu cu figură firească ceeace este cea dintâiu dovadă că leul a trăit și în o regiune așa de nordică. Pe oalele din Șipeniț între motivele geometrice sunt pictate și figuri de animale pentru a împlini spațiile libere. Figurile 27 și 28, ilustrează câteva motive de acest fel. Pe o figură autorul recunoaște chipul grifonului. Aceasta ar fi cea dintâiu apariție a acestui animal mitologic în Europa. Explicarea celorlalte figuri de animale o lasă în seama cititorului. Mi se pare că se poate recunoaște figuri de câini, căprioare vidre și unele pasări. In Petreny între astfel de chipuri de animale revine măgarul sau calul, pisica și capra, toate în stare de odihna, iar câinele în fugă sau sărind. Din cultura dela Tripolje cunoaștem cerbul și capra. Și figurile din Șipeniț arată, cât de bine este fixată mișcarea firească a corpului viu. Că figurile se recunosc greu aceasta se poate datori mai bine conștienței decât imperfecțiunii artistului.

Obiecte de metale nu se găsesc.

Rămășițele de oase de animale adeveresc prezența vitelor, porcului, cânelui, caprei, oii, calului, cum și Boului primigenius (Bos primigenius) și a cerbului elephas, și a mistrețului.

In ce privește cronologia, autorul încadrează Șipeniț în seria stațiunilor Cucuteni II, Petreny, Tripolje B. și Bilcze, din cauza comunității formelor ceramice și a ornamentelor.

Față de seria aceasta e o cultură mai veche ai cărei reprezentanți sunt Cucuteni I, Horodnica de lângă Nistru, Ariușd și Tripolje A.

Ca rezultat se stabilește, că poporul, căruia aparține această cultură se îndeletnicea cu păstoria ce se demonstrează prin oasele de animale în mare număr și prin o mulțime mare din motivele de vite. Însă n'au putut fi popoare nomade, ceeace dovedesc rămășițele de grâu, cum și faptul, că această cultură întreagă se întinde pe loesul roditor. Moartea acestei civilizații au pricinuit-o popoarele, cari au năvălit probabil dinspre Nord sau Răsărit, ceeace se dovedește prin rămășițele, cari pătrund în straturile de cultură.

Dr. Francisc László.

REVISTE

Arhiva — *organul societății istorico-filologice din Iași* (Nr. 3–4). In afară de studiile temeinice de filologie, în special slavă, ale Directorului revistei I. Bărbulescu și ale colaboratorilor Margareta Ștefănescu, Iordan, Scriban, găsim și interesante știri despre: Liberalii români și vechii revoluționari (bulgari) de P. Constantinescu-Iași, precum și inedite despre: Cele dintâi lupte politice prin tipar, de N. A. Bogdan.

Numeroase *comunicări* și *recenzii* îndeplinesc acest număr dublu, cu care revista împlinește al 31-lea an de existență.

Tribuna *Românilor de peste hotare*, No. 8-9, 1924.—Revista de sub conducerea d-lui profesor Cezar Papacostea aduce în acest număr un bogat material de informație asupra Românilor Macedoneni și material literar dialectal, în proză și versuri, semnat de d. C. Papcostea, N. Tulliu, V. Th. Muși, N. D. Scrima, Em. Papazissu și Al. N. Papagheorghe.

Trebue să menționăm în special foarte importantul articol — *raport* asupra *Românismului în Grecia*, unde găsim bogate date și fapte precise mai ales asupra activității școlare și bisericești a Aromânilor din Grecia.

Revista lunară „*Cugetul Românesc*" a editurii „Cartea românească", după o scurtă existență, ilustrată prin câteva articole senzaționale, și-a încetat apariția, sprijinul oficialității liberale, sub a cărei obláduire se ivise, nemai putând-o salva. Încă o dovadă că în afară de ajutor material, mai trebue și altceva pentru a susține o revistă care încearcă să se ridice d'asupra preocupărilor zilnice ale partidului la putere.

In locul dispărutei, alte reviste s'au grăbit să-i ia locul.

Se înmulțesc revistele săptămânale, cu conținut informativ imediat, în locul celor lunare cu caracter mai mult documentar. Locul de frunte îl mențin, printre acestea, *Țara noastră* a d-lui *O. Goga* și *Societatea de mâine* dela Cluj.

La Iași, pe lângă cele trei ediții ale cotidianului *Lumea* apare acum și un „bazar săptămânal" cu acelaș nume. Pe copertă numele ademenitoare: M. Sadoveanu, T. Anghezi, M. Codreanu, Topârceanu, Sevastos, etc. Programul: „cetitorii îl vor cunoaște și aprecia urmărind pag nele revistei".

La București sub direcția d-lui *Liviu Rebreanu* a apărut N-r. prim din *Mișcarea literară* asupa căruia vom avea ocazie să revenim.

A.

FAPTE

Dintr'o scrisoare a lui Panait Istrati. La recensia colaboratorului nostru C. Gane asupra *Kyrei Kyralinei*, apărută în Nrul de Iulie-August autorul operei recensate răspunde printr'o foarte interesantă scrisoare, din care extragem următoarele pasagii:

„Un cuvânt pentru d-l C. Gane şi referitor la pagina pe care a consacrat-o volumului meu: această pagină e pentru mine o revelaţie. Am citit aproape toată sumedenia de articole ce s'au, scris şi în limbile în care s'au scris, despre *Chira*. Ei bine, până la d-l Gane, *Romain Rolland* rămăsese singurul care a văzut această lucrare în adevărata ei lumină, singurul care a simţit ce-am simţit eu însumi.

Aprecierea d-lui Gane ajunge pe aceia a eroului dela Villeneuve *şi o întrece*. Da, o întrece, — în acest sens că d. Gane e astăzi singurul recenzent care nu vede în *Chira* o poveste de *O mie şi una de nopţi*, confuzie făcută dela Romain Rolland, care nu s'a referit de cât la *darul* de-a povesti, şi până la cel din urmă critic, care, alături de aproape toţi criticii, a afirmat că e vorba de-un... „Scherazade modern"!?

Mărturisesc, (şi cu mine ar putea să mărturisească mulţi eruditi de la noi), că eu nici nu ştiam de *O mie şi una de nopţi*, de o istorie care se întinde pe vre-o zece volume groase, pentru cititul cărora ţi-ar trebui aproape un an! N'aveam, deci, cum să fiu influenţat de această poveste, cum nu pot fi influenţat de nici un curent literar, pentru bunul cuvânt că sunt un ignorant în materie de erudiţie literară, spre marea mea disperare, de altfel.

Ce-am simţit, ce-am voit să spun, şi ce se va dovedi mai târziu că simt şi gândesc, a spus-o d. Gane cu o putere de intuiţie ce m'a uimit şi m'a mişcat. Mai bine şi mai concentrat de cum a făcut-o el, nu se poate face, căci el a spus *tot* ce-am voit eu să spun. Şi dacă în felul acesta reuşeşte să înţeleagă tot ce citeşte, apoi ferice de el".

Din întreaga scrisoare a d-lui Istrati respiră un aer de caldă iubire de ţară de care îl

„leagă cele mai sfinte amintiri, cele mai duioase nostalgii, cele mai crâncene suferinţi", care contrastează cu acuzaţiile pripite şi atât de neîntemeiate ce i s'au adus de unii din criticii noştri. Indignat de asemenea procedee autorul, apreciind atitudinea revistei noastre, măgulit constată că

„ţara mea nu-mi va face ruşinea în faţa streinătăţii, de-a se lepăda de un om căruia nu i se dă nici măcar răgazul dea-şi proba cinstea, cuviinţa şi iubirea de neamul din care i se trage

o mamă sfântă, neam pe care acest om nu poate să-l insulte, așa cum ar dori dușmanii lui, fără ca în același timp să-și insulte propria-i mamă".

Sfârșind, d-l Istrati ne făgăduește colaborarea solicitată „știut fiind că o parte a bagajului meu literar nu poate fi dat la iveală, în chip caracteristic, decât pe meleagurile unde a trăit și a murit aceia căreia îi datorez viața și energia acestei vieți".

Așteptăm cu plăcere realizarea făgăduelii de colaborare a autorului român cu care se mândrește chiar Franța, de unde el ne revine, încununat de lauri, în orientul de unde a pornit și care i-a rămas așa de drag.

T.-S.

Intemeierea Republicii moldovenești la granița Nistrului a dat prilej tutulor chematilor și nechematilor să scrie articole naționaliste sau internaționaliste asupra unui ținut pe care, firește, nu-l cunoșteau. Singnrul articol document a fost acela al d-lui D. Iov din *Țara Noastră* (No 45 din 9 Noembre 1924). După ce a reamintit origina acestor Români, strămutați de Dimitrie Cantemir, după 1711 în ținuturile ce-i dăruise Petru cel Mare între Harcov și Nistru,—D-sa a schițat mișcarea culturală întreprinsă în 1918, în Ucrania hatmanului Skoropatski, de conaționalii noștri din județele Balta și Tiraspol, având în frunte pe stejarul Toma Jalbă, același care cu prilejul Unirii strigase în Sfatul Țării: „Dar pe noi cui ne lăsați?" Atât, ca argumente istorice.

Argumentele etnice ni le dau în primul rând Sovietele, prin recunoașterea existenții neamnlui românesc dincolo de Nistru. In al doilea rând, e bine să se știe că, în 1919, D-l Iov a găsit acolo cărți de școală din Regat, geografii cu România Mare, din care chipurile Suveranilor fuseseră scoase în urma unui ordin ucranian. Funcționau atunci aproape o sută de școli primare, cu limbă de predare moldovenească, și un gimnaziu. Mulți din învățători urmaseră cursurile anului 1918 la Chișinău. E deci incontestabil că exista o viață culturală românească dincolo de Nistru.

Valoarea politică a evenimentului a fost stabilită de declarațiile Primului Ministru român în Cameră, care conchide că „nu poate decât să ne bucure că un stat vecin recunoaște că România n'a mers, pe calea revendicărilor naționale, atât de departe cât avea dreptul."

R.

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

ANUL al 56-lea
Decembrie
1 9 2 4

BUCUREȘTI
Editura Librăriei SOCEC & Co., Soc. Anonimă

54631

CHEMARE

Stau aplecat, ca peste-o balustradă
Privind în marea inimii: — tumult,
Far stins, şi nici o pânză'n radă.

O dună de nisip, — sfârşitul lumii.....
Escadrele Himerelor, demult
Dorm scufundate în vultoarea spumii.

Nimica înnapoi, nimic 'nainte.
Văzduhu-i orb ca păcura; — doar vântul
Vuind peste obisurile sfinte!

E cugetul ce-şi caută mormântul?
Sau sborul lui, mai sus de oseminte?
Ce fierbere! De-abia i-aud frământul.

De unde vine această întristare
Ce se pogoară ca o mută mare
Peste adâncul sufletului meu?

De ce mă simt strein de lumea 'ntreagă
Ca'ntr'un deşert, de care nu mă leagă
Nimic, nimic? Ce caut? Ce aştept eu?

Să fie-ademenirea Nefiinţii
Undind fluidu-i cerc în jurul minţii,
Cu presimţirea i infinită, vagă?

Un sol s'ascunde 'n voluptatea-i rece,
Venind din alte lumi, aşa cum trece
Prin miezul nopţii, duhul aurorii?

Aud prin vis, chemări îndepărtate,
Ca 'n nopţile de toamnă 'nfrigurate,
Când nevăzuţi, în cârduri trec cocorii...

Vâslesc prin întuneric sus, „Aiurea"...
Jos gem profund şi marea şi pădurea:
— „Ce stai? Nu pleci"? — „Oh, somnul nu se curmă!

Aşi vrea să mă trezesc din visul vieţii,
Dar lutul mă'ncleştează'n pânza ceţii
Mai strâns, cu desnădejdea lui din urmă".

Când iată că prin sbuciumul din somn
Străbate ca o rază-a dimineţii,
Un glas, peste furtuni de gânduri, domn:

— „O Suflete, Nu te 'ngriji mereu:
E semnul celor unşi de Dumnezeu
Al celor mai smeriţi din a Lui turmă,

Să nu-şi găsească loc de fericire
Acolo unde totul e pierire!
Minutele de-aci, nu-s ale tale.

Un călător tu eşti: ia seama bine,
Nedeslipit de mâna Lui te ţine,
Nu te gândi la un popas în cale!

Ci 'mbărbătat de frigu'nstrăinării
Te'nchipuie svârlit de valul mării
Pe cel mai sterp şi 'nţelenit pustiu:

În stânci ai fost trimis să ari cu plugul
Voinţii Lui de fer; chiar dacă rugul
Te-ar aşteptà, — sădeşte-i gândul viu.

Şi apa bucuriilor, cu drag,
Atunci când ţi-o fi viaţa mai amară,
Vedea-vei revărsându-se 'n afară,

Ca sub isbirea vechiului toiag!

Cădea-va lanţul silei la pământ,
Şi liber de poveri, ca din mormânt,
Vei fâlfâi aripele spre nori:

Căci dincolo de stratul surd, de stânci,
Unde se ţes vesmintele de flori, —
Isvorul bucuriilor adânci,

Te va sorbi, ca pe o noapte 'n Zori!

D. Nanu.

CÂNTAREA CÂNTĂRILOR *)

I

— Adapă-mă cu sărutarea gurii tale!
Mai dulce-i desmierdarea ta ca vinul;
uleiul tău are miros ceresc;
mireasmă revărsată e-al tău nume:
fecioarele de-aceea te iubesc.

Cu tine ia-mă, s'alergăm, să ne jucăm!
(Mă duse regele 'n iatacurile sale).
In tin' mă bucur şi mă veselesc:
mai dulce-i desmierdarea ta ca vinul;
cei ce 'nţeleg iubirea, te iubesc.

II

— Fecioare-ale Ierusalimului,
sînt oacheşă, dar chipeşă
ca pânzele Kedarului,
ca baldachinul regelui
la marginea hotarului.

---

*) Celebrul poem biblic nu e decât o culegere de cântece ebraice de nuntă, pripăşite în Sf. Scriptură. Robertson Smith a dovedit că aceste cântece, în care mirele e asemuit cu regele Solomon, dăinuiesc şi azi în Siria. In versiunea de faţă, am renunţat să colaborez cu autorul, ca să păstrez — uneori în formă sălbatică şi fără falsă pudoare — frăgezimea originalului.

Nu vă feriți de mine că sînt neagră,
căci soarele în față m'a privit.
Flăcăii mamei mele s'au mâniat pe mine
și m'au trimes la vie, la păzit.
Dar via, via mea eu n'am păzit-o...

III

— O, tu, iubitul sufletului meu,
pe unde-ți paște turma, 'n care văi
îți poposesc mioarele 'n amiazi?
De ce mă lași să rătăcesc mereu
cu turmele tovarășilor tăi?

— De nu știi tu, cea mai frumoasă 'ntre femei,
pe urme de mioare să te iei;
să-ți paști căprițele la poală de mohor,
pe unde sînt colibe de păstori.

IV

— Asemeni ești, iubito, cu-o mânzată
la carul Faraonului 'nhămată.

Frumoși îți sînt obrajii cu podoabe,
grumajii cu șirag de mărgărint!

Ți-oi dărui colane noi de aur
bătute numa'n nasturi de argint.

V

— Când falnicul meu rege sta la masă,
s'a risipit tot nardul meu prin casă.

Iubitul meu e săculeț de mir:
el între sânii mei va odihni.

Iubitul e ciorchine de troen
din viile ce cresc pe Engheddi.

VI

— Frumoasă eşti, iubita mea, frumoasă eşti,
cu ochi de porumbiţă când priveşti!

— Iubitul meu, eşti mândru şi plăcut!
Culcuş de iarbă e al nostru aşternut.

Drept grinzi la casă iată cedri maiestoşi,
iar drept pereţi desiş de chiparoşi.

VII

— Sînt trandafirul muntelui Şaron,
sînt crinul văilor ce tremură de svon.

— Crin proaspăt între spinii fără floare,
răsare draga mea între fecioare.

— Măr rodnic între arborii pădurii,
iubitul meu răsare 'ntre flacăi.

Am stat la umbra lui din două văi
şi rodu-i s'a topit în cerul gurii.

VIII

— El m'a adus în crama lui cu drag:
iubirea lui asupră-mi e un steag.

Cu must de struguri mă 'nviaţi,
cu mere mă învioraţi,
că lèşin de iubire!

Sub capu-mi stânga s'o aşeze;
cu dreapta să mă 'mbrăţişeze!

— Fecioare-ale Ierusalimului,
vă rog pe ciutele ce sburdă pe câmpii,
să nu treziţi iubirea mea din somn
pân' dela sine la iubire s'o trezi!

IX

E glasul iubitului: iată-l că vine
sărind peste munte, săltând pe coline.

Iubitul e sprinten ca puiul de ciută,
e zbor de gazelă pierdută.

El stă după zid şi priveşte pe geamuri,
sub bolta de viţă pândeşte prin ramuri.

Grăieşte iubitul şi strigă'n lumină:
— Te scoală, iubită, frumoasă, şi vină!

Că iarna-i sfârşită, seninul e sus,
iar ploaia-a'ncetat şi s'a dus.

Din ţarini jilave prind flori să răsară
şi vremea de cântec s'apropie iară:
auzi, turturica doineşte prin ţară!

Smochinul îmi leagă întâia smochină,
iar viţa împarte mireasmă divină:
te scoală, iubită, frumoasă, şi vină!

X

— Răsari, porumbiţă pierdută'ntre stânci,
ascunsă prin râpe şi scorburi adânci;

răsari şi mă lasă să văd chipul tău,
trimete-ţi cântarea pe-al munţilor hău,

căci chipul tău fraged e-atât de frumos
şi glasul atât de duios.

XI

— Prindeţi-ne vulpile
care-au năpădit,
că ne strică viţele:
via mi-a 'nflorit....

XII

— Iubitul e al meu şi eu a lui!
Iubitul paşte printre crinii lui.

Până n'o prinde ziua să respire
şi umbrele n'or prinde să se steargă,
întoarce-te, iubitul meu, aleargă!
Fii pui de ciută,
gazelă pierdută,
treci munţii repezi care ne despart!

XIII

In patul meu de chinuri peste noapte,
chemându-l şi cu lacrămi şi cu şoapte,
mi-am căutat logodnicul iubit:
zadar l-am căutat, nu l-am găsit.

Sculatu-m-am atuncia tremurând,
bătut-am străzile şi pieţele la rând,
doar mi-oi găsi logodnicul iubit:
zadar l-am căutat, nu l-am găsit.

Străjerii ce veghiau m'au întâlnit
şi-am întrebat cu glasul jumătate:
— Nu mi-aţi văzut logodnicul iubit?
Abia trecui de ei şi mi-am găsit
logodnicul iubit.

L-am apucat şi nu l-am mai lăsat
pân' nu l-am dus în casa mea din sat,
în casa mamei care m'a crescut,
în odăiţa unde m'a născut.

— Fecioare-ale Ierusalimului,
vă rog pe ciutele ce sburdă pe câmpii,
să nu treziţi iubirea mea din somn
pân' dela sine la iubire s'o trezi!

XIV

Ce creşte din pustie — stâlp de fum
cu mir şi cu tămâie 'mbălsămat,
cu prafuri de miresme ce fâlfâie pe drum?

E scaunul lui Solomon purtat
şi 'nconjurat de şaizeci de războinici,
în Israelu'ntreg cei mai destoinici.

Mânuitori de arme, călîţi în bătălii,
ei poartă spadă grea la cingătoare,
să sperie în cale a nopţilor stafii.

Străluminatul rege a pus de i-a cioplit
o lectică din lemnul Libanului slăvit:
răzimătoarea-i de-aur şi stâlpii de argint,
iar scaunul de purpur ţesut cu mărgărint
de mândrele Ierusalimului.

— Săriţi în drum, fecioare din Sion,
săriţi ca să vedeţi pe Solomon
sub pirostia lui, pe care mama
i-a pus-o'n cap în ziua cununiei
şi-a bucuriei sufletului său!

XV

— Frumoasă eşti, iubita mea, frumoasă eşti,
cu ochi de porumbiţă sub văl când mă priveşti;

cu pletele ca turma căprioarelor ce cad
pe coama povârnită a stâncii Galaad;

cu dinţii — turmă tunsă de mioare
ce ies perechi, perechi din scăldătoare.

Ţi-e gura fir de purpur, ţi-e vorba mlădioasă;
obrazul — jumătate de rodie mustoasă;

grumajii tăi sunt falnici ca turnul lui David,
durat ca să scânteie trofeele pe zid,

de care-atârnă sutele de scuturi
ale vitejilor din sute de ţinuturi.

Ţi-s sânii feciorelnici, mici şi plini, —
pui gemeni de gazelă printre crini.

Până n'o prinde ziua să respire
şi umbrele n'or prinde să se steargă,
pe muntele cu mir şi cu tămâie
iubitul tău logodnic o să meargă.

Frumoasă eşti, făptură diafană,
tu, fără vină, fără de prihană!

XVI

— Coboară-te la mine din Liban,
mireasa mea, coboară-te la mine!

Priveşte-mă de sus, de pe Aman,
din culmea Şanirului
în valea trandafirului,
din vârful Hermonului
în pădurea zvonului,
din peştera leilor
în poiana mieilor!

Mi-ai furat inima,
duioasa mea iubire,
mi-ai furat inima
c'o singură privire,
c'o singură şuviţă de pe gât...

XVII

— Frumos te dărui, sora mea mireasă!
Mai dulce-i desmierdarea ta ca vinul,
mireasma ta mai dulce ca orice tufă-aleasă.

Din fagurele buzei îţi picură aleanul,
căci miere aromită şi lapte ai sub limbă;
cămaşa ta curată miroase ca Libanul.

Grădină zăvorită eşti, sora mea mireasă,
isvor închis sub stâncă, fântână cetluită,
grădină tăinuită cu rodii sângerate,
în care se 'mpreună cu roade minunate:

troienii cu şofranul, şi nardul cu troienii,
cuişoare, scorţişoare cu tufe tămâiate,
alosul şi mirul cu mii de mirodenii.

Fântână a grădinii, havuz de ape vii,
cleştar curat ce-l leagănă Libanul!

— Coboară 'n mine, vânt de miază-zi,
şi suflă în grădina mea 'nflorită
de-i abureşte bălsamul în şoapte:
iubitul meu să intre în grădină
şi să-mi mănânce rodiile lui coapte!

— Sînt în grădină, sora mea mireasă!
Cules-am mir, cules-am mirodenii;
mâncat-am fagurii şi mierea mea gustoasă;
băut-am vin spumos, băut-am lapte.
Mâncaţi, prieteni, beţi în cinstea ei
şi vă 'mbătaţi, iubiţii mei!

XVIII

Dormiam, dar inima veghiă.
De-odat' aud logodnicul iubit:
— Deschide, sora mea, iubita mea,

deschide, nentinată porumbiţă,
că port în creştet toată roua zilei
şi plânsul nopţii 'n fiece şuviţă.

— Dar haina-am lepădat-o: iar s'o 'mbrac?
Picioarele spălatu-le-am de-aseară;
să le mânjesc din nou sau ce să fac?

Când prin fereastra uşii-a strecurat
iubitul mâna, sub a ei povară
tot pântecele meu s'a 'nfiorat.

Ca să-i deschid, sculatu-m'am de zor;
şi picurat-au degetele mele
ulei curat de mir peste zăvor.

Atunci deschis-am uşa larg sub stele;
dar mirele fugise şi plecase.
(căci inima la glasu-i leşinase).

Zadar l-am căutat, nu l-am găsit.
Şi de-am pornit în noapte şi-am strigat,
răspuns în întuneric n'am aflat.

Străjerii ce veghiau m'au întâlnit,
străjerii m'au lovit şi m'au rănit,
străjerii de pe ziduri mi-au rupt vălul subţire...

Fecioare-ale Ierusalimului, vă rog,
de întâlniţi pe falnicul meu mire,
să-i spuneţi că eu lèşin de iubire!

XIX

— Dar ce-i iubitul tău mai mult ca altul,
o, tu, cea mai frumoasă 'ntre femei?
ce este mai ales în el ca 'n altul,
de ne tot rogi şi 'n lacrime ni-l cei?

— Iubitu-i alb şi rumăn la obraz,
pe frunte cu sclipiri de raze vii:
îl recunoşti uşor din zeci de mii.

Pe creştetu-i de aur strecurat
tălăzuieşte părul lui bogat
ca penele de corb întunecat;

iar ochii, — porumbiei scânteietori
ce-au poposit la margini de isvor, —
își scaldă'n lapte proaspăt mura lor.

Obrajii-i sînt răzoare de-aromate,
grădini de vis, movile'mbălsămate;
crini — buzele de mir înrourate.

Brățări de aur — brațele-i cioplite,
măiastru ferecate'n crizolite;
de fildeș a lui șolduri șlefuite.

Doi stâlpi de marmor' — albele-i picioare, —
pe temelii de aur lucitoare;
e cedru din Liban la'nfățișare.

Din cerul gurii sale curge miere,
din toat'a lui ființă farmecul:
așa-i iubitul inimii'n durere,
fecioare-ale Ierusalimului!

XX

— In care parte ți-a plecat iubitul,
o, tu, cea mai frumoasă'ntre femei?
In care parte ți-a plecat iubitul?
Să-l căutăm cu tine, dacă vrei.

— Iubitul spre răzoare-a cobor
să-și pască turma'n bàlsamul grădinii
și să-și culeagă mirul de pe crinii
ce zi de zi l-au așteptat atât.

Iubitul e al meu și eu a lui!
Iubitul paște printre crinii lui.

XXI

— Mai mândră ești, iubito, ca Tirsa argintie;
decât Ierusalimul mai gingașă, mai vie,
dar mai spăimântătoare ca oastea 'n bătălie.
Intoarce-ți dela mine privirea, că mă tulburi...

Ţi-s pletele ca turma căpriţelor ce cad
pe coama povârnită a stâncii Galaad;

iar dinţii sînt asemeni cu-o turmă de mioare
ce ies perechi, perechi din scăldătoare.

Obrazu-ţi când s'aprinde sub vălul de mătasă
îmi pare jumătate de rodie mustoasă.

Am şaizeci de regine, optzeci de ţiitoare,
femei fără de număr şi cârduri de fecioare;

dar una-i porumbiţa mea fără de prihană:
e una în iubire, cum una e la mamă.

Fecioarele văzând-o, chemat-au „fericita";
regine, ţiitoare, mi-au lăudat iubita.

Dar cine se iveşte ca zorile'n pustie,
ca luna de curată, ca soarele de vie,
dar mai spăimântătoare ca oastea 'n bătălie...

XXII

— Am coborît în rariştea cu nuci
să văd dacă mijeşte iarba 'n vale,
să ştiu de leagă'n noapte via struguri,
de-s rodii noi, de se mai crapă muguri...

Dar dorul meu, — o, dorul nebunesc, —
m'a încurcat în cale
prin carele alaiului regesc.

XXIII

— Intoarce-te, întoarce, sulamită,
cu faţa către noi, în tact uşor!

— Au sulamita voastră e plătită
ca fetele ce dănţuie în cor?

XXIV

Frumoase-ți sînt picioarele'n sandale!
Ingemănarea șoldurilor tale

săpată e ca un colan de aur
cioplit de cel mai straşnic meşter faur;

răspântia lor e cupa mea rotundă
din care tămâiosul curge undă;

iar pântecu'i grămada mea de grâu,
cu crini împrejmuită ca de-un brâu.

Ți-s sânii feciorelnici, nentinați —
pui gemeni de gazelă 'ngenunchiați.

Ți-e gâtul turn de fildeș pe cetate;
iar ochii tăi par iazuri luminate

ce la Hesbon, în poarta Bat-Rabbim,
dau zâmbet sub aripi de heruvim.

Ți-e nasul drept ca turnul din Liban
privind spre al Damascului liman;

sus creștetul ca muntele Carmel;
cosița ta cu purpura la fel:

un rege în șuvița ta s'a prins...

XXV

— Ce dulce ești, odorul meu frumos,
ce dulce ești în clipa de beție!
Ți-e trupul palmierul mlădios,
iar sânii par ciorchini soriți în vie.

Mi-am zis: în palmier mă voi sui;
cununa lui culeasă i se cere.
Ciorchini de struguri sânii tăi de-ar fi,
iar răsuflarea ta — miros de mere.

Să-ți fie cerul gurii vin ușor
ce curge printre buzele iubite,
stârnind în minte vis îmbătător,
umplând de șoapte buzele-aținite.

— Iubitul e al meu și eu a lui!

XXVI

— O, vin' la câmp, iubite, să ieșim;
cu noaptea 'n satul meu să poposim.

Să alergăm cu zorile la vii
ca să vedem de leagă via struguri,
de-s rodii noi, de se mai crapă muguri...
Acolo, focul meu ți-oi dărui.

Și-au răspândit mireasma mandragorii.
În pragul casii 'mbrobonat de rouă,
rostogolit-am poame vechi și nouă
în calea ta, iubitul meu logodnic!

XXVII

— De ce nu sîntem fratele și sora
ce-au supt acelaș sân ca doi copii:
te-aș sărută în ochii tutulora
și satul nu m'ar mai disprețui.

Mi te-aș aduce blând la mama-acasă;
acolo la iubiri m'ai învăța;
ți-aș da să bei isvor de tămâioasă
și must tulburător din rodia mea.

Sub capu-mi stânga s'o așeze;
cu dreapta să mă 'mbrățișeze!

— Fecioare-ale Ierusalimului,
vă rog pe ciutele ce sburdă pe câmpii,
să nu treziți iubirea mea din somn
pân 'dela sine la iubire s'o trezi!

XXVIII

Cine creşte albă din pustie
leneş răzimată de logodnic?

— Iată, te-am trezit sub mărul rodnic,
unde maica ta s'a dăruit,
unde trupul tău fu zămislit.

— Pune-mă la pieptu-ţi ca o floare,
pune-mă cunună pe-al tău braţ:
decât moartea dragostea-i mai tare.

Nemblânzită-i para geloziei:
iad e jarul ei mistuitor,
suliţă din focul Veşniciei.

Ape multe n'ar putea-o stinge,
râuri mari s'o 'nnece n'ar puteà.
De şi-ar da bogatul pentru ea
casă şi avere n'ar învinge:
dragostea în seamă nu le-ar luà.

XXIX

— Avem o soră mică
ce n'are încă sâni.
Cu sora ce-o să facem
când or vorbì de dânsa
şi tineri şi bătrâni?

— Ca zidul de-o fi mândră,
castel măreţ de aur
clădì-vom peste ea;
dar de va fi ca poarta,
cu scândură de cedru
noi o vom ferecà.

— Ca zidul sînt de mândră
şi sînii mei sînt turnuri.
Sub ochii lui am stat
şi haru-i am aflat.

XXX

Solomon avea la Bal-Hamon
vie dată 'n pază la pândari
pentru câte-o mie de arginți.

— Via mea a mea e, Solomon!
Ție na-ți o mie de arginți;
două sute pentru păzitorii
rodului ce-acuma dă în pârg !

XXXI

— Tu, care locuiești în crângul ud,
prietenii pândesc la glasul tău:
tu fă-mă doar pe mine să-l aud!

Fugi, iubite, puiul meu de ciută;
repede, gazela mea pierdută,
peste munții 'nalți cu mirodenii!

Marcel Romanescu

CHIPURI ŞI SUFLETE

Cocoana Mândica s'a sculat în zori. S'a strecurat afară, a făcut focul, a pus laptele la fiert, apoi a intrat iar în casă. Tase Popianu, nepotu-său doarme liniştit. Astăzi începe examenul de intrare în liceu. Incearcă şi el. Ţine morţiş cocoana Mândica să-l facă om învăţat. Mai are doi nepoţi, de-ai soru-sii, unul medic primar într'un târg de munte, altul inginer. Oameni învăţaţi, cu rost bun în lume. Pe Tase nu vroiau să-l dee părinţii la şcoală. Dar cocoana Mândica a pus piciorul în prag, a stăruit, a plâns, — şi într'un amurg de pe la începutul lui August, s'a urcat cu Tase în căruţă şi-a pornit din Clejani, la târg. De atunci stă aici, într'o casă rătăcită la marginea târgului. Tase a urmat o lună la un profesor, să-l pregătească mai bine. Azi începe norocul. Scoate din dulapul ros de vreme, hainele noui — ţărăneşti — opincile cu ciucur roşu şi le aşează pe pat. Copilul deschide ochii.

— Haide Tase, că nu-i timp.

Pe câmpul din faţă sosesc care şi căruţe încărcate şi trag la loc ştiut. Altele se văd urcând şoseaua. Vin femei cu găini în braţe, evrei cu bărbi lungi şi cârlionţi la ureche le-aţin calea la podeţ; un moşneag îndeamnă din urmă la ocol, o juncă grasă; o ţărancă nevoiaşă cu necazurile brăzdate pe faţa trudită, trage de funie un cal slab — prăpădit. Soarele urcă încet pe boltă, câmpul prinde viaţă. E zi de târg.

Haide Tase că nu-i timp.

După ce a băut laptele, Tase Popianu a înfăşurat cărţile într'o gazetă veche, şi-a luat sumanul, cocoana Mândica şi-a pus fişiul nou pe cap; s'a întors la icoană, s'a închinat-

— Inchină-te și tu, maică... să-ți ajute Dumnezeu.

La poartă și-a mai făcut o cruce!

— Doamne ajută.

Prin mijlocul târgului, pe străzile principale, abia se ridicau obloanele prăvăliilor. Rar întâlneau, când și când, vreun trecător spre piață, ori vreo femee nevoește. Ceasul dela prefectură bătu de șease ori.

— Tii!.. da-i devreme, bunică...

— Pisemne... da' las' să nu fim noi coada.

*

Liceul, clădit de câțiva ani, numai în cărămidă roșie lucioasă, se ivește măreț la colțul străzii, privind sfidător casa șindrilită de peste drum, aplecată mult într'o parte de furtuna vremilor, sprijinită cu doi stâlpi putrezi — cătrăniți.

Ah! Mult sânge rău îi face ea Domnului Patrichi, directorul liceului. E casă cu poveste. Și cât n'a umblat el s'o dărâme, pentru că îi strică „perspectiva liceului". A făcut rapoarte la Minister, ministerul le-a trimis la primărie, în zadar. Primăria a răspuns că nu se poate, căci casa „e la linie". S'a dus el singur la primar, i-a „expus" situația lămurit. Degeaba!

— Dacă-i la linie!

L-a rugat, ca pe un adevărat părinte al urbei respective, care *trebue* să vegheze la înfrumusețarea târgului. Aș!

— Poate s'ar putea expropia!?

— A!.. da... bună idee... poate să ai noroc; am să caut planurile.

S'a dat chestiunea în studiu. Acum a stăruit Patrichi și la mari și la mai mici, să iasă „referatul" bun.

— Las'o Domnule Director până moare bătrâna, apoi om face noi ceva... nu mai are mult de trăit, i-a spus funcționarul competinte.

— Ce să n'aibă nenișorule... nu vezi că n'o i-a dracul?.

Funcționarul s'a cam schimbat la față, dar a tăcut chitic.

S'au căutat apoi planurile de înfrumusețare. Tot în zadar. Nici în proectele prezente, cari urmează să se înplinească în scurt, 10-15 ani, nici chiar în cele viitoare, propuse

de un om inimos cu gândul să schimbe radical figuraţia târgului, nicăeri nu s'a găsit un drum, o alee, care să treacă prin casa cu bucluc.

Atunci Domnul Patrichi s'a hotărât să facă un gest suprem.

A chemat pe bătrână, a luat-o cu binişorul:

— Băbuţo nu vrei să vinzi căsuţa... mi-aş face eu alta în locul ei... mai bunişoară.

— N'o vând maică... o las la un fecior... după ce oiu muri... facă ce o vrea... vreau să închid ochii în ea...

Directorul s'a supărat.

— Da îmi strici mie liceul cu ea, babo... pe dumneata te-a uitat şi Dumnezeu, nu vezi.

— De maică... trăim cu toţii, da murim pe rând.

Şi casa a rămas să strice mai departe „respectiva liceului" căci este „la linie", apoi pe lângă stâlpii cătrăniţi, o susţine şi funcţionarul cu referatul, care s'a nemerit să fie tocmai feciorul bătrânei. Iar domnul Patrichi, de câte ori vrea să iasă în târg şi o vedea la poartă se întorcea scurt înapoi, ca şi cum i-a eşit epurile înainte.

— Ptiu! Cobe!

Şi în fiece dimineaţă cată cu ochii ceva negru la poarta babii, care-l priveşte chiorâş, din uşă.

*

Cucoana Măndica şi cu Tase intră cu sfială în curtea liceului.

Un om stropea şi mătura cimentul. Incolo, nimeni.

Curtea e pătrată şi mare. In fund zidul gros, o desparte de-o grădină gospodărească. Doi gutui, crescuţi lângă el întind crengile până în curte. Tase priveşte cu jind fructele îmbrăcate în puful cafeniu.

Intr'un colţ umbrit, stă o gheretă vopsită în verde, cu firma „Cofetărie High-Liffe". In aripa dreaptă o sală lungă, cu geamuri multe. Deasupra uşii o tăbliţă.

Ei calcă încet.

— Hala de gi.. gi..s..t, — Ce hală e asta maică?

— Hala de gi...s..., — ştiu eu ?!

Vremea mâncase câteva litere, fondul de „întreţinere"

n'a mai putut suporta cheltuială nouă și tăbliţa veche era gata să schimbe menirea sălii de gimnastică.

Până ce au ocolit curtea, a trecut bucată bună de timp. Soarele urcase de-abinelea bolta sinilie.

In colţul din stânga, urcară două trepte de piatră, apoi pe-o scară în unghiu ascuţit dădură în coridorul lung pe care se înșiră clasele. La uşa clasei I B, — aci se ţine examenul, moş Ghiţă, uşierul, aşteaptă, pe un scaun beteag, mulţimea candidaţilor. El e singurul reprezentant al corpului didactic din trecuta generaţie, rămas la postul datoriei.

Ceilalţi parte sânt pensionari, parte şi-au lăsat lutul să se întoarcă la lut şi sufletele să se ridice spre cumile cerului. Povara anilor de serviciu — treizeci şi şase—l-au adus de spinare, i-au albit părul, i-au brăzdat fruntea, i-au gălbejit obrajii. Numai nasul a înfruntat asprimea vremilor. Roş-vineţin l-a avut în tinereţe, aşa i-a rămas zână acum, ba chiar s'a făcut ceva mai roşu, căci îi împrospătează zilnic culoarea.

Cocoada Mândica şi Tase Popianu, s'au aşezat lângă fereastra din dreptul clasei I. Perechi-perechi, sue scările de lemn, cu copii alături ea; sala se umple de bătrâni, femei, copii. Lume multă şi felurită aşteaptă ceasul hotărît, măsurând coridorul cu paşi rari.

O doamnă 'naltă, urcă iute scara, suflând des. Treptele se cam îndoiesc, într'un vuet supărător. In urmă un copil, încadrat de două domnişoare, sue mai domol.

Doamna, scoate o batistă azurie, o flutură în obraz.

Uf!.. am obosit,... nu ţi-e cald, Puck, — apoi se aşează alături de cucoana Mândica, la fereastră.

Alături de ea, cu fişiul ei bătrânesc, grasă, cu faţa roşie, cu ghetele mari şi tocurile mâncate, doamna îmbrăcată în negru, cu talia subţire, cu pieptul ridicat, cu pantofi de lac, cu orajii îngălbui, pare mult mai tânără. Dar buclele surite ce răsar de sub pălăria îndesată cu grije pe cap şi braţele cari nu se simt tocmai la voia lor în mânecele strâmte, restabilesc egalitatea, mascată la prima vedere, dintre vârsta şi soliditatea conformaţiei celor două cunice.

Intre domnişoare însă, este o deosebire generală. Una, foarte bine legată, roşcată, cu o rochie gris lungă, arată dorinţa vădită a unei grabnice apropieri de proporţiile cor-

porale ale cocoanei Mândica. Cealaltă, din contră. Cu pantofii ascuţiţi şi tocurile de-aproape un decimetru, cu ciorapii subţiri, în coloarea modei, cu rochia scurtă, cu obrazul palid şi cu o umbrelă cât tipsia este eleganţa ideală.

Copilul, puţin crescut, ca omul nebătut de vânt şi ploi, se uită mirat la Tase şi păşeşte sfios spre el.

Nein, Puck, îl opreşte domnişoara grasă.

Paysan! făcu speriată cealaltă şi-l trase repede înapoi, ferindu-l ca de o boală molipsitoare.

Un domn bătrân, cu pas nesigur, lângă un băet vesel sglobiu, cu ghiozdanul pe umeri, vine tuşind greoiu în faţa lui Ghiţă.

— Bună ziua, Ghiţă.

— Salut, salut dom' Silion, se ridică uşierul respectos.

– Când începe examenul ?

— Mai e... mai e dom' Director.

— Ce director Ghiţă... de două zeci de ani sunt pensionar... ţi-aduci aminte?

— Cum nu, dom' Director alte timpuri... mai bune... e mult d'atunci...

— Mult Ghiţă... dacă am aproape optzeci de ani! Patrichi abia termina ghimnaziu.

Uşierul se pleacă la urechia pensionarului:

— Tare-i cărpănos...

Apoi mai tare:

Ca Dumneavoastră mai rar... să vă erte Dumnezeu...

Domnul Silion, duse mâna la piept să-şi stăpânească tusea.

— Cum să mă erte Ghiţă?.. să-l văd şi pe aista om,... şi-apoi da...

Arată pe nepot, şi iar îl înnecă o tuse seacă.

După statură, se vedea că Domnul Silion, fusese la vremea lui om chipeş. Acum l-au gârbovit anii.

Pantalonii vărgaţi, roşi mai peste tot, cu genuchii eşiţi şi jacheta peticită, cu nasturi lipsă, l'au îmbrăcat galant alt'dată.

Gambeta cenuşie din capu-i albit, a fost cu singuranţă martoră marilor evenimente de la 77. Iar bastonul gros, cu noduri multe, care-i sprijină bătrâneţea târzie, evoacă vre-

mile și mai ales atribuțiile agenților din timpul vechiului nostru sistem electoral.

Mai la o parte, o cuconiță frumoasă, sveltă, bate nervos cu umbrela în mozaic. In stânga, legat de o curelușă, stă pe labe un cățel lung de-o palmă jumătate și lat de una. Dela jumătate spre coadă e tuns, cealatlă parte și capul tot e acoperit cu păr lățos alb ca varul, de nu-i se văd nici ochii. In dreapta ei un băiat îmbrăcat marinar, cu ochi albaștri, cu plete castanii, privește pe fereastră în zare, răzimat într'un baston potrivit vârstei.

In stânga ușei, în fața cucoanei Măndica, un domn de vre-o patru zeci de ani pufăe englezește dintr'o țigară de foi. Lângă el, un copil bălan învârtește peste mână o geantă avocățească.

Costumul de toamnă, tăiat după moda sezonului, favoritele blonde ce-i încadrează obrajii, ochii verzi, mustățile tunse, privirea rece și trabucul gros, îi declină o calitate de personagiu marcant.

— Dar când începe examenul? întreabă supărat pe Ghiță.

Ușierul se uită lung, lasă capul în podul palmelor, îi răspunde plictisit.

— Mai e... nu-i nici o grabă...

Pe scară s'aude sgomot de sabie și sunet ascuțit de pinteni. La colț, apare un maior, cu moștenitorul său, îmbrăcat în marinar, însă cu un baston ceva mai lung decât al feciorului cuconiței. Militarul aruncă o privire generală asupra mulțimei, ca pe câmpul tactic, fixează mai atent cuconița, apoi pășește în lungul sălii. E de statură mijlocie. Chipiul tras pe sprinceană, îi umbrește mai mult fața arămie. Mustățile, cărbune, pornesc stufoase de sub nas, se subțiază până la comisura buzelor cărnoase, apoi într'un unghiu ascuțit pleacă drept în sus. Poartă cisme de lac, cu botul ca ciocul rațiii. In mersu-i marțial, pe țimentul lucios pintenii cocoșești răsună atât de frumos!.

Copilul, vioiu, a primit în virtutea eredității, pe lângă culoarea închisă, un pas cadențat și apucături războinice, căci trecând pe lângă potaia albă, i-a șters un baston peste șalele goale, de-a vârât-o tocmai sub rochia stăpânei.

— Ah! putu zice cuconița, ducând mâna la piept, când un

„au“ dureros îi răspunse, — şi băiatul maiorului, ars pe spinare tot de-un baston, se 'ntoarse în loc, cu două lăcrămi răsărite în colţul ochilor căprii. Apoi, fără voe, în elanul belicos, cei doi marinari se treziră faţă în faţă, cu bastoanele încrucişate ca două săbii. Tatăl provocatorului îi despărţi zâmbind, ceru scuze sărutând cuconiţei mâna gingaşă şi declară incidentul închis.

Ghemuit lângă bătrână, Tase râde fricos. Ea îşi plimbă privirea peste mulţimea din sală. Se uită cu tristeţe, când la copiii împodobiţi cu haine scumpe, când la sumarul sărac al lui. Apoi deodată bărbia începe să-i tremure, întoarce capul spre geam, îşi petrece pe la ochi capătul fişiului. In curte copii de toate clasele se înghesuesc la listele de cărţi. Câteva vrăbii, se ceartă înciudat în gutuiul de peste zidul liceului, apoi se reped în stol pe acoperisul cofetăriei „High-Liffe“. In urmă sfârşesc tot în gutui diferendul iscat dela vre-un pai de grâu pisemne. Mai în fund, turla bisericei sfântul Neculai, — cea mai veche — se înalţă mult deasupra caselor joase, iar ceasornicul cu clopotul răsunător, bate ora 10. In depărtare luceşte brâul dealurilor pietroase, cari încing târgul ca nişte ziduri chinezeşti. Soarele palid, trimite în cunună de raze, toată căldura verii în agonie.

Cucoana Mândica deschide fereastra. Domnul cu favorite s'a supărat îndată.

— Inchide femee fereastra... nu vezi că se face curent?

Tocmai acum apare şi Domnul Patrichi, mărunt, gras, cu redingota până la genunchi, cu barba neagră, cu ochelari cercuiţi cu aur, pe nasul cârn. In urma lui, secretarul, cu catalogul sub braţ, vioiu, ras de mustăţi.

— A!... salutăm pe domnul inspector general, ce plăcere ce plăcere! — izbucni Domnul director Patrichi, luând pas alergător ca să strângă mai iute mâna înaltului personagiu.

— Bună ziua, directore, îi răspunse cu acelaş elan de veselie, domnul cu favorite.

— E? dar pentru ce nu a-ţi venit în cancelarie?..

— M'aşteptaţi de mult, nu-i aşa?..

— Poate să fie un ceas şi jumătate... dar mai mult nu credeam că începeţi la ora hotărâtă, râse inspectorul.

— Acum a înțeles Patrichi, adevărul zicătoarei „tonul face muzica".

— De ce n'ai poftit pe domnul inspector general în cancelarie, certă pe ușier.

Ghiță sări ca ars:

— Salut, s'trăiți, salut domn inspector...

— Lasă Patrichi; nu-i nimic.... cum o mai duci?..

— Cu examenele... începe școala acum... cu necazurile.

Un vânt ușor aduse o dungă de praf pe fereastra deschisă de cocoana Măndica.

— Nu ți-am spus femee să închizi geamul?.. se supără iar inspectorul general.

— Haide femee, ce mai aștepți, ori nu pricepi adăoga Patrichi.

Secretarul interveni și el cu autoritate.

— Și du-te mai încolo că-ți strigăm noi băiatul — și când zise *noi*, îmbrățișă, cu ochii și pe ceilalți doi membri ai învățământului privat.

— Duceți-vă în fund, colo la scară... ce v'ați vîrât aici între boeri, îi complectă pe toți Ghiță.

Cucoana Măndica, păli întâiu, apoi a prins să se roșească, a luat pe Tase de mână și a pornit spre scară, în fund.

N'a scos o vorbă. A văzut că-i vinovată, că ușierul avea dreptate. Căci în mijlocul feciorilor galanți, cu fețele străvezii, în mirosul fin ce plutea în aer, bietul Tase Popianu, cu obrajii rumeni și cu portul lui rural strica unisonul elitei din coridorul cimentuit. Bietul Tase!

Domnul secretar a început apoi să strige candidații. Copiii intrau pe rând în clasa mare, petrecuți până la ușe de părinți și însoțitori cu urări de „curaj" și „vezi să nu te încurci" în limbi felurite. Cocoana Măndica i-a urat și ea lui Tase Popianu, deacolo de lângă scară!

— Vezi să nu te încurci, maică.

Apoi, când Tase intră în clasă, s'a întors către răsărit și-a făcut cruce:

— Doamne ajută!

Restul zilelor Tase s'a dus singur la examen. Bătrâna o aducea numai până la poartă, îi ura „vezi maică să nu te bucuri" îi amintea să stea mai la o parte.

Să nu te apropii de boeri, că te dă afară... să stai lângă scară în fund acolo e pentru noi.

Copilul se furişa prin curtea mare, apoi sus şi aştepta sfios lângă scară, până îl strigă şi pe el.

Cucoana Mândica se întorcea acas' cu inima strânsă de-o durere ascunsă. Văzuse că şcoala nu-i pentru ţărani. A lor e coasa, plugul, sărăcia.

*

Tase a intrat în casă cu ochii roşii. Cucoana Mândica a înţeles.

— Nu eşti primit?

— Nu, răspunse copilul înecat.

— Nu eşti pe listă.

— Nu.

— Ai văzut bine?

Tase tace. Bătrâna răsuflă.

— Atunci ne întoarcem tot la plug' acolo ne primeşte.

Îşi sprijini capul între mâini, privi trist la copii.

Apoi şireaguri de lacrămi îi năpădiră faţa, iar suspinele copilului rupeau tăcerea odăi joase, goală, săracă.

— Dece nu te-o fi primit, maică, întrebă mai mult pentru ea.

— Ştiu eu!..

— Mă duc să-mi spue şi mie... si mâine plecăm înapoi la ţară.

Îşi luă ce-avea mai bun, îşi puse fişiul negru în cap, şi plecă într'un suflet la liceu.

Soarele dădea spre amiază. Bătrâna zorea mersul, să n'ajungă târziu.

Când să intre la director, uşierul sări.

— Stai babo... iar ai venit... ce mai vrei.

— Să vorbesc cu domnul director.

— Nu se poate... e lume acolo... pesemne că n'a reuşit băiatul.

— Vreau să întreb ce n'a ştiut.

— Nu se poate...

Şi cum vorbea moş Ghiţă uşierul, un miros acriu îi

scăpă din piept. Cucoana Mândica scoase din batistă cinci lei şi-i întinse:

— Uuite să bei o cinste... dă-mi drumu.

— Aha... aşa da... da'să nu spui lu' domn' director.

Bătrâna intră. Directorul era numai secretarul.

— Ce vrei băbuţo? o întrebă voios, mângându-şi barba.

— Am o rugăminte, domnule director... nu ştiu de ce n'a reuşit şi-un nepot al meu... Tase Popianu,

Ala îmbrăcat ţărăneşte?.. se încruntă secretarul.

— Da, domnişorule, ăla... dacă aşa ni-i portul?! ce să facem?!

— Domnul secretar a cam pălit.

— N'a ştiut femee... asta-i... duceţi-vă la ţară...

— Lasă, domnule, vorbesc eu, a tăiat scurt autoritatea domnişorului, directorul... De băbuţo acum mi-aduc aminte, e slab copilul... se poate să nu ştie el că la 1821 a fost revoluţia lui Tudor Vladimirescu... de!

Peste faţa batrânei s'abătu un nor gros.

— Când a fost maică? întrebă 'năbuşit, lăsându-se sfârşită într'un jilţ.

— La 1821... cine nu ştie asta...

— De unde să ştie el, maică, ce-a fost acum o sută de ani... săracul de el abia are 12.

Şi lacrimile îi năpădiră iarăş faţa. Directorul vru să râdă. Lacrimile bătrânei îl opriră.

— Adu-mi lucrările scrise ale lui Popianu.

Secretarul veni cu ele.

— Sunt bune... cele mai bune.

Cocoana Mândica îşi petrecea capătul fişiului pe la ochi, uscându-şi lacrimile; Patrichi se ridică râzând, veni lângă ea, o bătu pe umeri.

— Băbuţo a reuşit... du-te şi cumpără-i cărţi. Inscrie-l domnule secretar, în clasa I pe Tase Popianu... are să înveţe el şi pe Tudor Vladimirescu.

E. Paulet

REORGANIZAREA SOCIALĂ A ROMÂNIEI

Din punctul de vedere al organizării sociale, popoarele de azi se pot împărți în patru categorii: 1) Popoare cu o societate fragmentar organizată; în această categorie intră toate popoarele primitive; 2) Popoare cu o societate staționar organizată; majoritatea popoarelor asiatice, în deosebi acelea din China și India, fac parte din această categorie; 3) Popoare cu o societate sporadic organizată; în această clasă intră majoritatea popoarelor latine din Europa și America de Sud, și acelea cari încearcă a ieși din formele unei organizări învechite, ca Slavii, Japonezii, Turcii, Arabii, etc. 4) Popoarele cu o societate unitar organizată, ca popoarele anglo-saxone, germane și scandinave; în această categorie intră și Francezii cari, dintre popoarele latine, singuri au isbutit să-și însușească un spirit de organizare unitară.

Să elucidăm mai de aproape această clasificare. Popoarele cu o societate fragmentar organizată sunt într'o stare primitivă prin însăși forma unei astfel de organizări. Sistemul lor social nu cuprinde diferențieri prea mari, viziunea lor în viață nu depășește marginea nevoilor decât într'o formă instinctivă. Astfel de popoare sunt totuși capabile de desvoltare în direcția civilizației. S'a constatat că substratul lor psihic, care este identic cu al popoarelor civilizate, rămâne rudimentar din lipsă de oportunitate. Se știe că copiii primitivilor, când sunt puși laolaltă cu ai civilizaților, arată aceeași spontaneitate și capacitate intelectuală până la vârsta de doisprezece ani. Ei rămân însă pe loc, fiindcă ereditatea nu le vine în ajutor. Nu s'a făcut o experiență mai vastă în această privință. E destul a aminti faptul că Indienii din

Statele Unite, când sunt puşi în condiţii favorabile de desvoltare, parvin a-şi însuşi un grad de civilizaţie şi cultură. Aşa sunt astăzi mai mulţi avocaţi şi oameni de afaceri cu cultură în statele de vest ale acelei ţări.

In ceea ce priveşte popoarele cu o societate staţionar organizată, e de notat faptul că desvoltarea lor e oprită de un sistem închis de condiţii şi concepţii. Cu toate acestea, se observă de câteva decenii o continuă tendinţă de emancipare printre aceste popoare. Aşa în China, pe lângă schimbarea regimului de guvernare, introducerea unui sistem de învăţământ european contribue în mod pozitiv la înlocuirea vechei educaţii cu una mai adequată nevoilor şi cerinţelor realităţii sociale. Astfel societatea se mişcă, se reconstrueşte şi se transformă. In administraţie „mandarinul" aproape a dispărut, iar guvernatorul de provincie nu mai înseamnă, ca odinioară, cel mai „literat" om şi cel care a trecut mai multe examene de memorizare. Evident că transformarea se datoreşte influenţei occidentului. Dar aceasta nu este decât un fel de „causă ocasională". Dacă nu ar fi o capacitate inerentă de readaptare la Chinezi ca şi la alte, popoare, procesul de transformare nu ar putea avea loc atât de uşor. Un caz caracteristic în această privinţă este *occidentalizarea* Japoniei într'un răstimp atât de scurt [1]). Acelaş lucru se poate spune despre popoarele din India, cari, dacă nu ar fi reţinute, pentru motive politice, de către guvernanţii lor englezi, ar adopta fără îndoeală mai curând noile condiţii şi concepţii sociale. Deja unele obiceiuri milenare (imolarea supuşilor, tratarea vitregă a văduvelor, căsătoria copiilor, etc.) sunt astăzi părăsite. Tot aşa introducerea de scule moderne în agricultură şi meşteşuguri e îmbrăţişată de massa populaţiei cu deosebită râvnă. Până când şi „distanţarea castelor", acel produs specific al societăţii indice, se află în proces de transformare. Toate aceste cazuri dovedesc că şi popoarele cari şi-au închis societatea în formule rigide,

[1]) Până acum vreo şaptezeci de ani Japonezii trăiau tot atât de isolaţi şi închişi în trecutul lor ca şi Chinezii. Occidentalizarea şi transformarea societăţii lor datează de la americanul *Perry*, care a isbutit să încheie primul tratat comercial cu Japonia (Martie 1854).

au aceeaş capacitate de transformare şi readaptare socială. Schimbarea formelor sociale nu este decât o chestiune de oportunitate după cum menţinerea lor împotriva timpului nu este decât reflectarea acelei dispoziţii omeneşti de a căuta să se stabilizeze în faţa schimbărilor fatale.

Popoarele cu o societate sporadic organizată prezintă acelaş fenomen de transformare şi readaptare. Astfel de popoare sunt mai aproape de spiritul realităţii sociale decât cele precedente, fiindcă societatea lor încearcă să se readapteze în continuu condiţiilor şi concepţiilor timpului. Numai că în această dorinţă de readaptare lipseşte organizarea solidă şi unitară ca să ţină pas cu procesul social. Când este prea repede, când prea înceată, când nesocoteşte trecutul când viitorul. Linia de desvoltare se rupe, se încurcă şi se pierde. De aici caracterul sporadic de organizare al societăţii. Ilustrarea acestui fenomen de organizare socială o găsim, cum am spus, la popoarele latine (cu excepţia Francezilor), la popoarele slave şi la unele popoare asiatice cari încearcă să se emancipeze de trecut. In această categorie intră şi organizarea socială a poporului român. Intr'adevăr, societatea noastră se află în faza sporadică de organizare, fiind lipsită de acel ritm care înlesneşte o adaptare corespunzătoare şi dă cohesiune transformărilor determinate de procesul social.

In sfârşit, popoarele cu o societate unitar organizată, reprezintă ultimul stagiu de desvoltare socială. Astfel de popoare au parvenit să-şi însuşească un sistem de readaptare în concordanţă cu spiritul adevărat al realităţii sociale, ţinând seama întotdeauna de procesul social de diferenţiere. Instituţiile, legile, obiceiurile sunt în funcţie directă de acest proces, iar întregul sistem de condiţii şi concepţii reflectă clar stadiul diferenţierilor locale, naţionale şi epocale. In astfel de condiţii, relaţiunea între individ şi comunitate, care represintă pivotul oricărei organizări sociale, se stabileşte în mod constant şi se manifestă în toate acţiunile şi judecăţile colective. Ceea ce admirăm la popoarele anglo-saxone, germanice şi scandinave, este tocmai acea ordine, acel spirit de disciplină socială, care leagă pe individ de comunitatea în care trăeşte. Interdependenţa aceasta dă soliditate şi unitate oricărei manifestări sociale.

Deosebirea între cele patru categorii sau tipuri de organizare socială nu poate fi decât graduală. Aceasta urmează din faptul că fiecarere prezintă diferite trepte de organizare în societate. Intr'adevăr, organizarea fragmentară este începutul oricărei societăți, prin care trebue să fi trecut orice popor, afară numai dacă nu a luat naștere prin imigrațiuni de grupuri civilizate. Dela această treaptă se trece în mod normal la societatea staționar organizată, în care stare unele popoare rămân mai mult timp, altele mai puțin timp, după dispoziția lor etnică și după împrejurări economice și politice. Apoi vine a treia treaptă de desvoltare, aceea a organizării sporadice, în care poporul sau grupul încearcă să se apropie tot mai mult de spiritul realității sociale, căutând să se readapteze, fără însă a reuși pe deplin, procesului social de diferențiere. Această fază e mult mai cuprinzătoare decât cea precedentă, fiindcă reflectă un mai mare complex de condiții și concepții. In sfârșit, în a patra fază, poporul sau grupul realizează o organizare unitară, adică în conformitate cu nevoile și cerințele timpului sau al vieții însăși a societății.

Această evoluție normală de organizare înseamnă în acelaș timp că orice popor este capabil de a se desvolta până la ultima treaptă. Cum am spus, chiar popoarele primitive posedă această capacitate, care, dacă este întreținută de condiții favorabile, reușește să se realizeze cu timpul. Acest fenomen se observă cu deosebire azi la civilizarea diferitelor popoare mai înapoiate, precum și la perfecționarea celor insuficient civilizate. De altfel trecutul îndepărtat al fiecărui popor civilizat din occidentul Europei, cuprinde aceeași evoluție.

Dacă analisăm mai de aproape cele patru tipuri de organizare, constatăm că ele pot fi reduse la două, la societatea fragmentar organizată și societatea unitar organizată. Căci celelalte două nu sunt decât trepte intermediare. Atât societatea staționară cât și cea sporadic organizată reprezintă momente negative în evoluția organizării sociale. Orice societate, care iese din stadiul organizării fragmentare, tinde în mod normal să se apropie de faza organizării unitare. Apoi nu orice societate trebuie să treacă prin toate stadiile

de desvoltare. Astfel popoarele noi cu societăți închegate prin imigrațiuni, încep de obicei cu faza treia (sporadică), cum sunt popoarele civilizate din cele două Americi, din sudul Africei și din Australia. Faza staționară este poate cea mai rară, fiindcă este cea mai artificială, cea mai contrarie adevăratului spirit al realității sociale. Realizarea ultimei faze nu este însă definitivă și nu exclude o regresiune. Sunt societăți cari pierd uneori simțul organizării unitare pentru a se întoarce în stadiul sporadic mai cu seamă când trec prin revoluții sociale și politice. Istoria ne arată astfel de cazuri, în deosebi la popoarele în decădere din antichitate. Căci nici o societate nu este capabilă de o viață permanentă. Numai faptul că faza unitară este cea mai corespunzătoare procesului social de diferențiere, adică acelei continue readaptări la realitate, constitue soliditatea și lunga durată a ei.

Faptul de reținut este că orice popor posedă capacitatea de desvoltare în direcția organizării unitare a societății. Perfecțiunea la care au ajuns în această privință popoarele anglosaxone, germanice și scandinave, nu trebue considerată ca un ideal irealizabil pentru celelalte popoare, ci numai ca un produs al evoluției normale a societății. Aceasta este cu atât mai adevărat cu cât ținem seama și de substratul comun care se află la baza tuturor popoarelor.

Relațiunea între cele patru tipuri de organizare socială este, prin urmare, aceea a patru grade treptate de desvoltare. Această gradație nu trebue însă a fi luată ca o formulă perfectă, ca o lege permanentă de desvoltare, ci numai ca o caracterisare metodologică, prin care ni se înfățișează societățile diferitelor popoare de azi din puntcul de vedere al organizării lor. Deja faptul că sunt societăți cari nu trec prin toate fazele de desvoltare (societăți închegate prin imigrări de grupuri civilizate) este o dovadă de caracterul relativ al celor patru categorii de organizare socială. E posibil ca în viitor popoarele să prezinte un număr mai redus de organizări, sau chiar să dea naștere la o nouă formă de organizare. In realitatea socială nimic nu este finit, nimic nu poate fi considerat ca definitiv stabilit. Singurul fapt permanent este procesul social de diferențiere, care implică infinite posibilități de desvoltare.

După considerațiunile de mai sus urmează că faza sporadică în care se află organizarea societății noastre nu poate fi ceva inerent spiritului etnic al Românilor. Insuficiența organizărei noastre actuale, de unde purced toate relele de cari ne plângem, nu este o situație imposibil de îndreptat. Vorbe ca „obiceiul pământului", «ca la noi la nimeni», „românul nu poate depăși o anumită margine de organizare", toate acestea reflectă o mentalitate lipsită de orice spirit științific. O astfel de mentalitate este însă cu atât mai de condamnat cu cât o găsim și printre o bună parte a conducătorilor societății noastre. Când un ministru al țării recunoaște că legile pe cari le sancționează nu se pot aplica decât în mod foarte aproximativ pe motivul că „așa e la noi", el se face vinovat de cea mai elementară datorie de conștiință, aceea de a avea încredere în ceea ce faci. Când publicul critică orice orânduială fără să aducă remedii și fără a crede că ar putea aduce vreo îndreptare, avem a face cu o operă pur negativă. Perspectiva unei reorganizări spre bine nu se ivește cât timp privim situația din punctul de vedere unilateral și strâmt al unei „fatalități etnice".

In bună parte și tradiționalismul reînviat de istorici și literați, caută să ne mențină într'o stare permanentă de insuficiență socială. Se arată din acest punct de vedere ceea ce a fost, iar nu ceea ce este și trebue să fie. Realitatea actuală dispare sub îndemnul insistent de a ne întoarce la trecut. Se uită faptul că datinele și instituțiile trecutului pot avea numai un rol educativ, iar nu și un rol normativ în reorganizarea societății din prezent. Trecutul nostru ne poate învăța cum să ne iubim neamul și țara, cum să ne înobilăm sentimentele, dar nu ne poate arăta cum să ne organizăm pentru nevoile timpului în care trăim. Astăzi nici un popor, nici chiar cel chinezesc nu mai săvârșește greșala de a trăi din trecut.

Dacă am avea o înțelegere mai adâncă asupra societății, nu am fi în stare să nesocotim cu atâta ușurință interesele ei. Am ști cel puțin să ne mișcăm odată cu realitatea, să ne întocmim societatea în armonie cu nevoile noastre. Un lucru însă este clar: reformele, legile și educația trebue să

fie însoţite de conştiinţa unei concepţii adequate asupra naturei diferenţierelor în societate. E drept că nu suntem singurul popor care suferă de lipsa unei aprecieri juste a diferenţierelor sociale. Şi celelalte popoare care se află în fază sporadică de organizare privesc cu o oarecare resemnare asupra situaţiei înfloritoare a popoarelor cu o organizare unitară. Iar la rândul lor, aceste popoare suferă de aceeaş superficialitate când consideră lipsa unei organizări unitare la semenii lor ca un simptom de inferioritate organică şi etnică.

Propoziţiunea că deosebirile de organizare ale unui grup sau popor sunt, ca şi orice diferenţiere în societate numai graduale, — trebue să formeze la noi punctul de plecare pentru orice reformator, legiuitor şi educator. Dacă nu admitem acest adevăr, atunci nu putem spera a ajunge la o organizare unitară. Acolo unde există conştiinţa încrederei în sine, nu poate fi păşire înainte.

Lipsa de încredere înseamnă şovăire, şi unde este şovăire, mersul nu poate fi progresiv şi sigur.

Pentru a nu se crede că propovăduim o supraîncredere lipsită de critică, cum se găseşte atât de înrădăcinată la vecinii noştri sârbi şi bulgari, să explicăm mai de aproape ceea ce voim să susţinem. Să ne gândim puţin la poporul englez, cu calităţile lui de organizare socială. Aici însă s'ar putea obiecta că rassa, clima, solul, situaţia geografică, etc. sunt factorii cari au ajutat organizarea şi cari factori, atât de deosebiţi la noi, exclud o comparaţie. Să admitem aceasta şi să ne gândim la poporul francez, care sub raportul factorilor pomeniţi, poate îngădui o comparaţie cu noi. Francezii, deşi latini, au reuşit să ajungă la o organizare unitară a societăţii, ca şi popoarele anglo-saxone, germane şi scandinave. Pe lângă aceasta, deşi cu o climă dulce, cu un sol bogat şi cu o situaţie geografică nu atât de adăpostită ca a Englezilor, poporul francez se bucură totuşi, sub raportul organizării sociale, de aceeaş unitate şi soliditate. Acelaş simţ de datorie, aceeaş scrupulositate în aplicarea legilor, acelaş respect pentru instituţiile publice, în sfârşit acelaş simţ social se găseşte la Francezi ca şi la Englezi. Bine înţeles, ne referim la mie-

zul lucrului, iar nu la aspectul diferențiat pe care-l poate asuma acest simț la un popor. Invocăm această comparație pentru a arăta cât de puțin întemeiată este concepțiunea care motivează sau scuză organizarea socială cu factorii de rassă, sol, climă și situație geografică. Astăzi nu ne mai putem mulțumi cu explicări cari motivează numai aspectul superficial al unei societăți.

Aici se desprinde clar idea că în societate nu poate fi vorba de legi în sensul științelor experimentale, pentrucă diferențierile, cari sunt de fapt fenomenele realității sociale, admit numai deosebiri graduale. Sub aspectul caracterului gradual orice fenomen social devine un *moment* în continua mișcare a realității. Astfel înțelegem și mai bine pentruce concepțiunea unei diferențieri esențiale trebue înlăturată cu desăvârșire din preocupările unei reorganizări a societății noastre.

Infățișată popular, aceeaș idee se reflectă în optimismul fecund și ponderat al națiunilor cu organizare unitară. Pentru astfel de națiuni nu există nici o chestiune obștească, nici o problemă socială, care să nu poată să-și găsească soluția în cadrul condițiilor și concepțiilor comunității. Căci ceea ce contează mai mult în această privință este conștiința colectivității, acel simț de interdependență care face pe individ să păsească în armonie cu comunitatea în care trăește.

Scepticismul nu are ce căuta în viața unei societăți, tocmai pentrucă o astfel de viață, în deosebire de aceea a unui individ, posedă prin definiție, infinite posibilități de desvoltare și readaptare. Procesul social este, în adevăr, motivul determinant în concepțiunea optimistă a unei reorganizări perpetuă a societății. Și aceasta nu este altceva decât realizarea fazei unitare de organizare, în care societatea se adaptează în mod corespunzător nevoilor și cerințelor, în permanentă mișcare, a realității.

Pe astfel de considerațiuni se întemeiază și pentru societatea noastră, speranța într'o viață mai bună. Reorganizarea noastră trebue să pornească de la conștiința posibilității noastre infinite de desvoltare, ca popor. Odată răspândită atât prin pătura cultă cât si prin masse, această conștiință devine o forță în realizarea unei organizări unitare.

Reorganizarea societăţii noastre trebue să asume forma unui proces de readaptare continue la condiţiile şi concepţiile realităţii. Pentru aceasta se impune o emancipare completă de formele de gândire şi acţiune de până acum cu privire la problema organizării. Mai concret exprimat: trebue să se părăsească prejudecăţile, că suntem biologiceşte incapabili de o organizare mai adequată, că societatea noastră nu se poate răzima decât pe trecut şi că trebue să ne mulţumim a sta pe o treaptă secundară în aeropagul lumei.

Conştiinţa capacităţii noastre pentru o viaţă socială superioară trebue să izvorască însă nu din afirmaţiuni gratuite sau din exagerări entusiaste de patriotism, ci din cunoaşterea temeinică a condiţiilor şi concepţiilor cari determină organizarea unitară a unei societăţi. Un întreg program de reorganizare trebue schiţat, chiar dacă nu poate fi realizat pe deplin. E suficient să avem o concepţie clară despre ce voim şi cum înţelegem să trăim în societate pentru a inaugura trecerea dela faza sporadică la faza unitară de organizare.

Se înţelege că transformarea nu poate avea loc decât printr'o pregătire prealabilă a poporului. Doi factori decisivi, educaţia şi administraţia, trebue să formeze obiectul de preocupare în această privinţă. E drept că o astfel de preocupare a existat la noi în mod permanent dela consolidarea statului modern. Cu toate acestea, atât educaţia cât şi administraţia nu a dat roadele aşteptate. Societatea noastră nu a izbutit să se organizeze într'o formă unitară. Educaţia a fost sporadică, tot aşa şi administraţia. Adevărul este că a lipsit spiritul care să le susţină, acel spirit de organizare unitară care să le fi dat sens şi viaţă în realitatea socială.

Critica junimiştilor, conservatorilor şi socialiştilor din a doua jumătate a secolului trecut se refera de fapt la caracterul sporadic al organizării noastre sociale. Numai că o astfel de critică a ştiut să rămână negativă, „Spiritul critic“ care s'a cristalizat în mintea conducătorilor noştri în urma acestei manifestări nu a dat nici un rezultat, cel mult ne-a indicat lipsa totală de orientare de care suferea viaţa noastră socială. „A critica“ a devenit la noi o banalitate, pentrucă s'a criticat prea mult şi fără spirit constructiv. De fapt critica la noi a avut în vedere de la început mai mult deta-

iuri şi persoane, decât totul şi societatea. De aici s'a născut acea mentalitate meschină printre conducătorii noştri politici care sacrifică fără nici un scrupul binele obştesc pentru un triumf personal, o mentalitate care se găseşte de altfel cu mici excepţii şi printre cărturari şi oameni de ştiinţă.

Cât timp critica societăţii noastre era negativă, parţială şi personală, nu putea să se nască un spirit unitar de organizare socială. Reformatorii se mulţumiau să îndrepte o parte sau mai bine zis să cârpească edificiul societăţii. Lipsea concepţia totului dela care ar fi putut veni orientarea pentru întregul complex al societăţii. De aceea educaţia şi administraţia erau condamnate să rămână în stare de organizare sporadică.

Educaţia trebuie să formeze baza reorganizării societăţii noastre. Prin educaţie nu înţelegem însă numai învăţătura. Aceasta ar fi desigur o limitare. Pentru ca educaţia din învăţământ să aibe un sens în societate trebue să fie întregită cu educaţia din familie, dar mai ales cu educaţia socială. La noi se crede aproape unanim că un om educat înseamnă un om umblat la şcoală. De aceea ne mirăm pentruce purtarea unui om în societate nu corespunde întotdeauna cu învăţătura lui. In societatea noastră educaţia în familie a fost neglijată odată cu dezvoltarea şcoalei. Nu s'a menţinut legătura între ambele educaţii, ca şi cum şcoala era făcută pentru a servi numai unui scop propriu, iar nu şi comunităţii. Din lipsa unei astfel de legături nu s'a putut desvolta nici educaţia socială, adică acea educaţie pe care omul o capătă din societate şi pentru societate. Căci nimeni nu se gândeşte la legătura care există de fapt între şcoală şi societate cât timp vede în învăţământ o îndeletnicire isolată. Astfel se văd la noi oameni cari au trecut prin învăţământul întreg, dela cel primar la cel universitar, fără să-şi dea seama de rostul adevărat al unei astfel de pregătiri. Când au terminat cu şcoala ei sunt de obicei oameni desorientaţi sau preocupaţi numai cu vreo părticică din realitate, de cele mai multe ori numai de nevoile imediate ale existenţei materiale. *Totul* le scapă din vedere, complexul social nu le apare clar, ca o problemă, ci mai mult ca ceva haotic şi imposibil de deslegat. La scepticismul in-

ferioritătii „etnice", învățat la școală, se adaogă scepticismul neputinței față de realitate, dobândit tot în școală. Și toate acestea pentrucă lipsește legătura între învățământ și realitate, între școală și societate.

E drept că de câtva timp a început și la noi o mișcare de reoganizare a școalei pe baze mai corespunzătoare nevoilor societății. S'a recunoscut că învățământul trebuie să aibe în primul rând scopul de a produce buni cetățeni, oameni folositori comunității. Dar această mișcare nu este în deajuns răspândită, iar concepția ei, în cele mai multe cazuri, este o reproducere mecanică a mișcărei din străinătate. Pentru ca școala nouă să prindă și la noi, e nevoe a lămuri rostul ei și a-i adânci înțelesul în cuprinsul condițiilor și concepțiilor sociale de la noi. Numai astfel ea va putea da resultate pozitive.

Pe lângă aceasta, încă o chestiune trebuie lămurită cu privire la reorganizarea educației la noi. Indrumarea școalei poate veni oare dela societate, sau societatea se poate îndruma numai prin școală? In cazul întâi trebue îndreptată societatea pentru a avea o școală mai bună, în cazul al doilea reorganizarea societății presupune existența unei școli corespunzătoare nevoilor actuale. Evident că nu poate fi vorba de existența unei școli adequate cât timp problema educației se pune la noi azi mai mult decât oricând. Școala, ca orice instituție socială, este în funcție de comunitatea care o produce și al cărei nivel de desvoltare îl reflectă. Faptul că sistemul nostru de învățământ nu a fost produs în mod normal de societate, ci a fost importat de aiurea, este cauza adevărată a disproporției care există între rezultatele școalei și nevoile societății. Rămâne, prin urmare, cea dintâi alternativă: îndrumarea școalei trebue să vină dela societate. Numai astfel putem obține o educație adequată.

Aceasta ne duce la considerarea celui de al doilea factor important în determinarea reorganizării societății noastre la administrație. Se înțelege dela sine că o societate nu poate progresa spre faza unitară fără o administrație corespunzătoare cerințelor realității. Administrația noastră, dela fondarea statului modern, a fost o întocmire hibridă. In majoritate instituțiile cu mecanismul lor de funcționare

au fost transplantate din alte ţări, fără vreo adaptare prealabilă la condiţiile şi concepţiile societăţii noastre. Rezultatul a fost că administraţia nu a îndeplinit funcţiunea pentru care era destinată. Dela Unirea cea mare, răul s'a accentuat şi mai mult, în parte din cauza înmulţirii nevoilor administrative şi atmosferei demoralisatoare creată de război, dar mai ales din lipsa unei politice în treburile obşteşti. Situaţia administraţiei noastre este prea cunoscută, consecinţele ei nefaste prea evidente, pentru a mai insista.

Caracterul banal şi negativ al „criticei" aduse societăţii noastre reflectă în parte starea lamentabilă a administraţiei pe care am avut-o până acum. S'a criticat şi se critică atât de mult la noi tocmai pentrucă cetăţeanul se izbeşte zilnic de mizeriile unei administraţii insuficiente. Zilnic el este hărţuit de împletitura încâlcită a unei administraţii imposibile. A critica devine astfel un obicei.

Pentru o reorganizare a administraţiei se impune mai întâi întocmirea unui program în conformitate cu nevoile reale dela noi. Chestiunea este a şti, ceea ce ne trebue nouă, iar nu de a adopta ceea ce este bun în alte ţări. Ştiind mai întâi de ce avem nevoe, vom şti şi ce se poate şi ce nu se poate importa. Este o regulă elementară de gospodărie care trebue observată. Altfel continuăm să rămânem în aceeaş fază sporadică de organizare.

Apoi selecţiunea celor însărcinaţi a administra trebue făcută cu cea mai mare severitate. Un funcţionar, oricare ar fi atribuţiile lui, trebue să fie mai întâi un bun cetăţean adică un om care să-şi dea seama de datoriile şi drepturile funcţiunii pe care o ocupă, să ştie că trebue să servească societatea înainte de a se servi pe el însuşi, în sfârşit să dea dovadă de acel spirit de disciplină şi abnegaţiune, care singur dă viaţă administraţiei.

„Unificarea administrativă" care este pe punct de a fi întocmită, trebue să aibe în vedere condiţiile şi concepţiile specifice fiecărui ţinut, ba chiar ale fiecărei comune. In această legiuire trebue să se ţină seama de diferenţierile locale. Acestea sunt factori decisivi în aplicarea legilor. Chiar dacă principiile generale sunt aceleaşi, interpretarea lor să se facă prin prisma condiţiilor şi concepţiilor locului

unde se aplică. Intr'un cuvânt, unificarea sistemului nostru administrativ să fie largă pentru a putea fi realizată pe tot cuprinsul ţării, iar cei însărcinaţi cu aplicarea legilor să aibe acel spirit juridic, fără de care o lege, fie ea cât de bună, devine literă moartă.

Dar aici naşte întrebarea: de unde să avem o astfel de administraţie, de unde să luăm astfel de funcţionari, şi cum să ştim ceea ce ne trebue şi ce anume putem adopta dela streini? Oare nu şcoala ne poate arăta toate acestea? Evident că o astfel de judecată ne duce la un cerc vicios. Pentru noi însă chestiunea este clară. Nu şcoala face societatea, ci societatea este aceea care creează şcoala şi orice altă instituţie. Aşa dar începutul unei bune administraţii nu ni-l poate da şcoala cât timp o astfel de instituţie la noi nu se razimă pe un substrat social solid. Numai atunci când vom avea o organizare socială mai bună, şcoala va putea fi un stimulent pentru o bună administraţie. Dar în astfel de caz şcoala nu va ajuta decât să menţină spiritul social şi să creeze o continuă atmosferă de readaptare. Astfel şcoala, ca instituţie socială, devine ca orice altă instituţie, un organ folôsitor în procesul de reorganizare al societăţii. Aici înţelegem pentruce şcoala nu ne poate da nici acea educaţie socială de care am pomenit mai sus. Căci o astfel de educaţie nu se găseşte decât într'o societate unitar organizată, adică numai atunci când organizarea corespunde în mod adequat condiţiilor şi concepţiilor sociale.

Intrebarea rămâne însă, cum putem începe o reorganizare a societăţii pentru a avea o bună educaţie şi o bună administraţie? Răspunsul îl găsim uşor dacă renunţăm la prejudecata că şcoala poate transforma societatea. Educaţia socială trebue să formeze baza oricărei mişcări de readaptare. Pentru că e socială, această educaţie se obţine numai prin societate. Să explicăm mai de aproape în ce constă educaţia socială. Aceasta e necesar pentru a preciza unele puncte practice asupra rolului pe care-l are o astfel de educaţie în reorganizarea societăţii.

Mai întâi educaţia socială consistă în conştiinţa interdependenţei organice între individ şi societate. Aceasta în-

seamnă a-ţi da seama că eşti legat de comunitatea în care trăeşti ca o parte din tot. Formulat astfel, principiul pare foarte elementar, dar a-i practica şi a-l avea întotdeauna în vedere nu este tocmai un lucru uşor, căci aceasta cere o abnegaţiune faţă de semeni şi comunitate. De fapt apatia noastră în această privinţă se datoreşte ignoranţei. Cuvântul lui *Socrate*, că nimeni nu face rău cu cunoştinţă şi conştiinţă este adevărat în acest caz. Dacă am fi pătrunşi de legătura care există între noi şi comunitate, atunci ne-ar fi greu să fim atât de indiferenţi faţă de binele obştesc.

Al doilea principiu pe care se reazimă educaţia socială este cunoaşterea drepturilor şi datoriilor cetăţeneşti. Fiecare din noi ar trebui să ştie că are nu numai drepturi, ci şi datorii faţă de comunitate şi Stat. Dacă se ştie de oricine că Statul trebue să ajute pe cetăţeni, foarte puţini ştiu că cetăţenii la rândul lor trebue să ajute Statul. Această nesocotinţă merge până la imoralitate. Cei mai mulţi caută să înşele Statul în toate ocaziile, fie în funcţiile pe cari le ocupă, fie la fisc, fie la obligaţiile militare şi civile. Ceea ce este caracteristic în această privinţă este faptul că o astfel de purtare este considerată drept isteţime. De câteori nu auzim funcţionari fălindu-se că se pot sustrage dela lucru, cetăţeni cari se laudă că au putut duce în eroare vreo comisie de impunere sau vreo altă autoritate publică! Culmea acestei mentalităţi se reflectă în opinia aproape generală la noi de a privi cinstea în treburile obşteşti drept prostie. Pe de altă parte, aceeaşi oameni se cred îndreptăţiţi să critice Statul şi societatea în care trăesc. Şi toate acestea pentrucă ei înşăşi nu-şi dau seama că ceea ce critică este tocmai fapta lor înşăşi? Ei nu ştiu că pentru a avea un Stat şi o societate mai bună trebue ca cetăţenii să-şi cunoască drepturile şi datoriile. Adevărul este că la noi mai nimeni nu se gândeşte că o autoritate este în funcţie de nivelul social al comunităţii pentru care este făcută, că Statul, ca orice altă instituţie socială, nu este altceva decât asociaţia membrilor care o compun. Dacă aceştia sunt slabi, atunci şi Statul este slab.

Mai departe, al treilea principiu pe care se bazează educaţia socială este iniţiativa particulară în treburile ob-

ştești. Aceasta urmează de fapt din cele două principii anunţate. In adevăr, a fi conştient de legătura cu societatea şi de drepturile şi datoriile faţă de ea înseamnă în acelaş timp a simţi totdeauna nevoia de a lua iniţiativa în treburile obştești, de a nu sta la o parte când e vorba de comunitatea în care trăeşti. Nu e nevoe să insistăm asupra lipsei de iniţiativă la noi. Cunoaştem cu toţii cât de puţini sunt pătrunşi de necesitatea unei astfel de activităţi. Românul aşteaptă toate dela Stat şi dela autorităţi, ca şi cum acestea ar fi în afară de oameni, ca şi cum forţa lor nu ar decurge dela oamenii cari le întemeiază. Dela concepţia lui Conul Leonida şi până la concepţia omului cult în societatea noastră nu este o deosebire de fond cu privire la intervenţia Statului. Se admite în mod categoric atât de analfabet cât şi de intelectual că Statul există ca un dar ceresc, numai pentru a îngriji de nevoile cetăţenilor. Streinii cari ne-au vizitat sau ne-au studiat, firește în mod superficial, au crezut de multe ori că România este ţara Socialismului de stat prin excelenţă, fiindcă ei se bazau în primul rând pe această intervenţie continuă a Statului în cele mai mici treburi locale şi pe solicitudinea cetăţenilor pentru a avea un ajutor dela Stat. Iar vorba unui ilustru om politic din generaţia trecută, că românul se naşte bursier, trăeşte funcţionar şi moare pensionar, reflectă aceeaş stare de lucruri. Lipsa unei iniţiative particulare la noi este, de bună seamă, consecinţa lipsei unei educaţii sociale. Căci dacă am avea cea mai elementară cunoştinţă despre mecanismul societăţii, dacă ne-am da seama că facem parte integrantă din Stat, — atunci nu am putea fi atât de nepăsători faţă de treburile obştești.

In sfârşit, al patrulea principiu pe care se razimă educaţia socială este ceeace am putea numi exemplul purtării în societate. Evident că prin aceasta înţelegem însuşirea de a gândi şi făptui în concordanţă cu interesele colective. Acest principiu represintă de fapt o învăţătură morală şi creştină. Cuvântul din Evanghelie, că nu trebuie să faci altuia ceea ce nu-ţi place să ţi se facă, se aplică şi în acest caz. Acelaş precept moral se găseşte în mai toate religiunile din lume, şi textual la *Confucius*, marele reformator religios

al Chinei, cu cinci sute de ani înainte de era creştină. Adevărul este că un astfel de precept corespunde nevoilor omului în societate şi formează pivotul oricărei purtări morale în comunitate. Cine se gândeşte la acest adevăr nu poate nesocoti interesele sociale.

Se înţelege că atunci când vom avea o organizare socială mai bună vom avea şi o educaţie socială, căci ambele fenomene sunt corelate. Dar până atunci nu trebue să stăm pe loc. E nevoe să propagăm cât mai temeinic principiile educaţiei sociale prin massa poporului. In această privinţă următoarele propuneri practice pot fi luate în considerare. Se impune ca oamenii cari îşi dau seama de rolul unei astfel de educaţii să se manifesteze fie prin faptă, fie prin cuvânt în această direcţie. Mă gândesc în primul rând la corpul didactic din fiecare localitate, dela învăţătorul dela sate până la profesorul de şcoală secundară şi de universitate dela oraşe. Oamenii şcoalei trebue să întreprindă o activitate în acest sens, să lumineze massele prin conferinţe şi prin exemplul purtării lor. Conferinţele ar trebui să trateze întotdeauna subiecte cu privire la educaţia socială, adică despre ceea ce nu se învaţă nici din familie şi nici în şcoală, să arate oamenilor drepturile şi datoriile lor faţă de Stat, să le expună adevărul practic că, dacă fiecare serveşte comunitatea şi Statul din toate puterile lui, atunci şi posibilităţile lui de prosperitate cresc; că un Stat, ca şi o comunitate sau o instituţie, este în funcţie directă de nivelul cetăţenilor cari îl compun; în sfârşit, că nu există conflict de interese între individ şi societate. Toate aceste cunoştinţi ar putea fi tratate şi la şcoală, prin cursuri de educaţie cetăţenească introduse în curriculum, dar propagarea lor în afară de şcoală are mai mult efect practic, fiindcă se adresează la un număr mai mare de cetăţeni şi într'o formă mai concretă.

In ceea ce priveşte exemplul purtării în propagarea educaţiei sociale prin massa poporului, membrii corpului didactic trebue să observe o cât mai mare solicitudine pentru conformarea faptelor lor la binele obştesc. Din nefericire puţini sunt aceia cari se simt datori a da exemplu prin purtarea lor şi încă mai puţini accia cari se simt datori

a exercita o influenţă bună în afară de şcoală. In toate ţările înaintate în civilizaţie profesorii sunt obligaţi să exercite o cât mai intensă activitate extra-şcolară. Căci un profesor nu trebue să se limiteze la funcţiunea pe care o ocupă în învăţământ. Ceea ce face el în afară de instituţia care-l întrebuinţează are o valoare mai mare şi mai binefăcătoare. Recunoaştem că şi la noi a început să se dea o oarecare atenţiune activităţii extra-şcolare, numai că ceea ce se face în această privinţă nu este totdeauna în spiritul unei adevărate educaţii sociale.

Pe lângă membrii corpului didactic, membrii bisericii trebue să întreprindă aceeaşi activitate. Clericii din Anglia, Statele-Unite, Germania şi alte ţări cu o organizare unitară nu se mulţumesc a propovădui de pe amvon învăţătura lui Cristos, ci caută să se manifesteze şi în afară de biserică, să interpreteze creştinismul în lumina nevoilor sociale de azi, într'un cuvânt să practice religia în societate. Cât bine decurge dintr'o astfel de activitate este lesne de înţeles. Atât religia cât şi educaţia socială se răspândeşte, pătrunde în sufletul masselor, pe cari le educă astfel pentru o viaţă mai bună şi în conformitate cu nevoile sociale. Preoţii cari îşi înţeleg misiunea lor socială în acest spirit sunt la noi foarte puţini, o excepţie. Să nu se creadă că a aplica creştinismul la condiţiile sociale, la nevoile de toate zilele înseamnă a face protestantism. Cunoaştem argumentul unor ignoranţi cari nesocotesc misiunea adevărată a bisericei creştine. Şi biserica noastră naţională în trecut a exercitat o influenţă binefăcătoare asupra societăţii. Să nu uităm cât datoreşte cultura noastră din trecut, şi chiar alcătuirea noastră socială, oamenilor bisericii. Ar fi timpul ca membrii bisericii noastre de azi să se întoarcă la aceeaşi activitate extra bisericească ca şi înaintaşii lor.

Un alt element de propagandă şi răspândire a educaţiei sociale ar fi corpul funcţionarilor. Aceştia sunt prin definiţie servitorii Statului şi comunităţii. Ca atari ei sunt datori să iasă din formulele rigide ale funcţiunilor pe cari le ocupa, să nu se mărginească numai la îndeplinirea lucrului lor, ci să caute prin faptă să dea exemplul datoriei, să arate poporului că prosperitatea şi desvoltarea noastră ca

naţiunea civilizată depind de însuşirea şi aplicarea unei educaţii sociale în adevăratul înţeles al cuvântului. Funcţionarii ar trebui să nu mai critice Statul, să nu-l mai urască, să nu-l mai înşele, ci să caute să-l ajute să prospere, căci ajutându-l, se ajută pe ei înşăşi.

In sfârşit, cărturarii şi toţi oamenii cu o cultură deosebită şi cu un talent dăruit de natură, pot fi de asemenea cei mai buni agenţi în propagarea unei educaţii sociale prin popor. A pune învăţătura şi talentul în slujba comunităţii şi Statului nu înseamnă însă, cum se crede de obicei la noi, a-ţi limita personalitatea. Cei mai mari scriitori şi artişti ai omenirei au fost întotdeaunu cei mai statornici servitori ai binelui obştesc. Personalitatea lor a fost cu atât mai strălucită cu cât au trăit şi s'au desvoltat într'un mediu social mai înaintat. Pentru a realiza însă un astfel de mediu, e nevoe ca fiecare să pună umărul şi să ajute la reclădirea comunităţii în care trăeşte. Să nu uităm că atât talentul cât şi personalitatea unui om superior nu se poate realiza decât în manifestarea lor pentru binele obştesc. Căci ceea ce dă greutate, ceea ce ridică valoarea unui astfel de om, nu este numai darul înnăscut, ci mai ales manifestarea lui în societate, adică valorificarea lui faţă de contimporanii şi semenii lui.

Reorganizarea societăţii noastre în spiritul consideraţiilor de mai sus se impune azi mai mult decât oricând. Puterea unei comunităţi, a unei naţiuni şi a unui Stat constă în organizare. In faza sporadică în care ne aflăm, suntem prea înaintaţi pentru a nu voi să îndreptăm desvoltarea noastră în direcţia firească a societăţilor moderne. Trebue să înaintăm, adică să ne organizăm. Pentru ca întregirea politică a neamului să fie consolidată, e nevoe ca organizarea lui să fie înfăptuită pe bazele societăţilor unitare. Numai astfel ne putem asigura progresul către o civilizaţie reală şi o desvoltare pozitivă alături de popoarele cele mai înaintate.

Nicolae Petrescu

BIZANTINISMUL IN ROMÂNIA.

II

Arhitectura moldovenească s'a desvoltat în împrejurări asemănătoare cu acele din Muntenia, cu două deosebiri: ca dată, începuturile se fixează cu cel puțin câteva decenii mai târziu și ca stil, bisericele moldovenești au unele caracteristici proprii. Arhitectura moldovenească este o îmbinare a influențelor bizantine și gotice; influența bizantină rămâne predominantă pentru liniile generale ale planului. Se pot deosebi mai multe perioade în evoluția arhitecturii, în primul rând după tipurile planului. Prima perioadă cuprinde cele mai vechi clădiri, înălțate în Bucovina în veacul XIV, ca tip principal biserica din Rădăuți. Clădirile sunt construite în plan basilical modificat, asemănător cu cele dintâi clădiri din Muntenia. Biserica din Rădăuți, zidită după unii în 1359 de Bogdan, după alții de Alexandru cel Bun (1400 — 1432 [1]) aparține acestui plan. Cu un narthex adăugat de Lăpușneanu, vechea clădire se compune dintr'un narthex și naos; interiorul este împărțit în trei năvi prin două șiruri de coloane (pilaștri). Dispoziția aceasta este modificată prin zidul ce desparte a doua încăpere, așa fel că patru coloane se găsesc în naos [2]), iar două în pronaos. La răsărit clădirea se termină printr'o singură absidă; în pod are un loc

[1]) D-l Iorga crede că pe vremea lui Bogdan și Latcu era aici o biserică de lemn („Condițiile generale în care s'au întemeiat Bis. rom." p. 18). Dr. Ion Puiu („Ctitoria lui Bogdan cel Bătrân" în „Anuarul liceului de fete din Rădăuți", Cernăuți 1924, pp. 30-31) aduce mai multe argumente în sprijinul părerii ca fiind ridicată de Bogdan.

[2]) D-l I. Puiu numără șase considerând greșit pilaștri, aripele de zid dela altar (op. cit., p. 16).

pentru ascunzătoare și mai multe chiliuțe în locul lăsat liber deasupra colateralilor, la care se intra prin narthex. Acest plan basilical amintește tipul bizantin constantinopolitan din epoca Macedonicilor și Comnenilor.

Tot în veacul XIV-lea apare planul treflat, obișnuit și'n Muntenia, la bisericele din Siret St. Treime și St. Ioan. St. Treime se deosebește de bisericele din Rădăuți după plan, îi lipsesc contraforții și păstrează în totul caracterul bizantin, St. Ioan, zidit de Petru Mușat, se poate considera ca prototipul bisericelor moldovenești [1]). Pe timpul aceluiași domn ciraci de-ai călugărului Nicodim pun începuturile chinoviilor monahale înființând mânăstirea Neamț, refăcută mai târziu. Domnia lui Alexandru cel Bun a lăsat două monumente sigure: mânăstirea Bistrița, unde fu îngropat ctitorul și biserica Mirăuți din Suceava, catedrală mitropolitană multă vreme, lucrate în stilul atonit treflat.

A doua epocă cuprinde clădirile lui Ștefan cel Mare și urmașilor săi, dela mijlocul veacului XV la finele veacului XVI, corespunzând epocii a doua a arhitecturii muntenești. Clădirile sunt construite în plan treflat, ca și'n Muntenia, cu o modificare: brațul posterior este mai lung ca la clădirile muntenești, „alcătuind astfel schema generală a une cruci latine" [2]). In această alungire distingem influența occidentală — căci în apus se întrebuințează planul cruciform latin,— atât de evidentă și pe alte căi, asupra arhitecturii moldovenești. Cel mai simplu plan treflat, cu absidiolele abia acuzate înafară, se 'ntâlnește la biserica Sf. Gheorghe din Hârlău, zidită de Ștefan cel Mare în 1492. Apoi la cele mai multe din fundațiile sale: biserica St. Ilie de lângă Suceava (1483); biserica mânăstirei Putna, zidită de un arhitect grec în 1470, mult refăcută mai târziu; frumosul juvaer arhitectonic și pictural dela Voroneț din 1488, zidită pe locul unei mânăstiri mai veche de lemn [3]); St. Ioan din Vaslui din 1490; St. Neculai-Domnesc din Iași în 1492, mult refăcută mai târziu; biserica episcopală din Huși la 1494, biserica

[1]) O. Trafali „Mélanges d'épigrafie et d'arhéologie", Paris 1913, p. 66.
[2]) O. Trafali, op. cit., p. 295
[3]) D. Dan „Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu", București 1911, p. 45.

Popăuți din Botoșani la 1496; biserica dela Mânăstirea Neamț, pe locul acelei mai veche zidită de Ștefan Mușat, în 1497; biserica din Dobrovăț la 1503; biserica din Borzești, simplă ca plan; biserica St. Ioan din Piatra și altele încă din cele 44 biserici care i se atribue.

Din aceiași epocă și'n acelaș stil bizantin este St. Precista din Bacău, zidită de fiul lui Ștefan, Alexandru în 1491; biserica din Bălinești (Dorohoi), zidită de logofătul Tăutu în 1499 [1]), face parte din acelaș tip. Lungăreață, cu absidele poligonale la exterior, e ridicată cu un metru dela pământ și are o clopotniță alăturată [2]). Urmașii lui Ștefan, urmându-i exemplu, au acoperit, în tot decursul veacului XVI, Moldova cu biserici, a căror desfășurare formează „unul din cele mai remarcabile capitole, nu numai a istoriei artei românești, ci chiar a istoriei picturii bizantine“ [3]). Cele mai însemnate clădiri sunt: St. Gheorghe din Suceava, începută de Bogdan cel Orb în 1517 și terminată de Ștefăniță în 1522 și bisericele lui Petru Rareș, domn cu mari pretenții și multe mijloace de realizări artistice. El zidește în 1530 biserica mânăstirei Probota, pe ruinele alteia c'un veac mai veche, într'un stil deosebit moldovenesc; are două narthexuri și deosebit o încăpere a mormintelor. In acelaș stil sunt celelalte ctitorii ale sale: Sf. Dumitru dela Suceava, biserica Uspenia din Baia, Sf. Paraschiva din Tg. Frumos și Sf. Dumitru din Hârlău. O apariție mai veche a planului moldovenesc din veacul XVI, al cărui prototip e Probota, e biserica dela Bistrița, zidită de Alexandru cel Bun într'un stil deosebit deci de al clădirelor ulterioare din epoca lui Ștefan. Și boerii lui Rareș se 'ntrec în opere arhitectonice. Logofătul Teodor Bubuioc înalță la 1530 frumoasa biserică a mânăstirei Homorului, în planul Probotei, zugrăvindu-și chipul în camera mormintelor, iar pe domnul său în naos; are un original portic deschis la intrare. Boierul Dancu face o biserică în Iași, care i-a păstrat numele până 'n zilele noastre, când biserica fu dărâmată; altul, Gavril Trotușanul înalță în 1541 biserica din Părhăuți.

---

[1]) După Trafali (op. cit., p. 296) între anii 1494-1499.
[2]) Odobescu, op. cit., p. 152.
[3]) Ch. Diehl „Impressions de Roumanie“, p. 836.

Alexandru Lăpușneanu, un darnic ctitor al locașurilor sfinte, deși domn tare de suflet, continuă buna tradiție; înalță mânăstirea Slatina în 1559, la sfințirea căreia ia parte și Joasaf, patriarhul Constantinopolului[1]). Învățatul său episcop Macarie înalță frumoasa mânăstire Râșca în stil moldovenesc din veacul XVI, când se adăugară noi încăperi bisericei, cu dimensiuni mai mari pentru a putea intra toți credincioșii, căci populația se'nmulțise acum. In locul neîncăpătoarei catedrale vechi dela Suceava, Mirăuții se zidise doar Sf. Gheorghe. In acest stil zidește Petru Șchiopul în 1584 mânăstirea Galata, ca o elegantă apariție pe coama Iașului; în apropierea acesteia se 'nalță mai târziu de ginerele său grecul învățat Zotu-Țigara, biserica Hlincea, refăcută de Vasile Lupu; la 1594 Aron Tiranul înalță biserica Aroneanu de lângă Iași, cu un pridvor deschis ca cele din Muntenia sau dela Homor.

A treia epocă a arhitecturii moldovenești cuprinde monumentele din veacurile XVII și XVIII, cași 'n Muntenia; planul lor este acelaș treflat athonit. La începutul veacului XVII se durează mânăstirea bucovineană Sucevița, ctitoria Movileștilor și mânăstirea Dragomirna, una din cele mai frumoase din toată țara, al cărei arhitect „de sigur răsăritean n'a cruțat nici una din îndrăznelile și mijloacele de frumusețe ale meșteșugului său“[2]) din ordinul mitropolitului Crimha După chipul Dragomirnei, adică în vechiul stil al lui Ștefan cel Mare, înalță Ștefan Tomșa mânăstirea Solca, din Bucovina; un boier contemporan, Nistor Ureche, ridică în 1602 mânăstirea Secu, potrivită „în linii și podoabe“ după Galata lui Petru Schiopul[3]). Biserica mânăstirei Sf. Sava din Iași zidită la 1625 din ordinul lui Ienachi postelnicul, de doi arhitecți greci într'un stil, „oriental“ — cum afirmă Melhisedec[4]) —; la fresca ctitorilor se vede reprezentată vechea clădire cu totul deosebită de cea actuală, în stilul obișnuit bisericelor moldovenești. Miron Barnovschi (1626—1629)

[1]) N. Iorga „Fundațiile domnilor români în Epir“, București 1914, p. 20.

[2]) N. Iorga „Neamul românesc în Bucovina“, București 1905, p. 40.

[3]) N. Iorga „Istoria Bisericei române“, I. pp 242, 243.

[4]) Melhisedec „Notițe istorice și arheologice“, București 1885, p. 247.

zideşte mânăstirea Bârnova din pădurile Răpedei şi biserica din Iaşi care-i poartă numele, lucrate în stilul veacului XVI; se interesează şi de alte opere arhitectorice, ceia ce-i atrage lauda cronicarului.

Domnia lui Vasile Lupu, urmaş al titlurilor împăraţilor bizantini pentru „sfânta evosevie", repetă în proporţii puţin schimbate cealaltă epocă strălucită a arhitecturii moldoveneşti, epoca lui Ştefan. Cele mai frumoase monumente sunt bisericele din Iaşi, Trei Erarhi, zidită în 1639 şi Golia, pe ruinele alteia mai vechi, terminată abia în 1660 de fiul său, Ştefăniţă. Dacă cea dintâi a uimit generaţii pentru luxul şi profuziunea podoabelor, liniile arhitectonice pure şi dimensiunele impozante ale Goliei fac din ea unul din cele mai frumoase monumente bizantine ale arhitecturii moldoveneşti. Repară Hlincea şi alte biserici mai vechi, zideşte noi biserici la Iaşi, Bârlad şi Galaţi, în acelaş stil athonit lucrate. Urmaşul său Gheorghe Ştefan înalţă la graniţă mânăstirea Caşin, a cărei biserică, „frumoasă, naltă şi mare"[1]) i-adăposteşte osemintele. Gheorghe Duca înalţă în marginea Iaşilor mânăstirea Cetăţuia la 1672, înaltă şi sveltă, în stilul athonit moldovenesc al Galatei de alături; Constantin Cantemir şi fiul său Antioh sunt ctitorii mânăstirei din Putna Mera (1689), o imitaţie slabă a vechilor biserici domneşti

In veacul XVIII tipul bisericei treflate s'a statornicit, fără a mai produce opere de seamă; clădirea dela Frumoasa e în alt stil. Dintre cele mai noi merită să amintim de frumoasa biserică a Bărboiului din Iaşi, zidită în 1871 de arhitectul grec Karide, în stil bizantin, pe urmele celei vechi dela 1620.

* * *

Bolta constituind unul din elementele cele mai de seamă în arhitectura bizantină — poate cel mai caracteristic — să cercetăm în ce chip au aplicat-o arhitecţii monumentelor româneşti. Nici un monument religios românesc nu se cu-

[1]) Papadopol-Calimah „Gheorghe Ştefan Voevod", Bucureşti 1886, p. 10 Unii contesta cititorul, noi nu ne îndoim decât asupra datei fundării 1655.

[2]) Melhisedec, op. cit., p. 112.

noaște cu altfel de acoperământ de cât bolta bizantină sub diferitele ei forme, calotă, cupolă sau turlă. Arta românească desvoltându-se sub auspiciile influenței artei bizantine din ultima evoluție, trebuia să împrumute soluționările epocii respective.

La început bisericele în cruce greacă aveau o singură cupolă, înălțată deasupra acoperișului prin mijlocirea unui trunchi de clădire, mai mult sau mai puțin înalt, numit tambur. Turla — tamburul și cupola — formează una din caracteristicele esențiale ale arhitecturii bizantine din secolele X—XVI. In epocele anterioare cupola se 'nalță direct deasupra acoperișului — ca la Sf. Sofia —, ceiace nu se găsește la nici unul din monumentele românești. Trecerea dela planul patrat la rotundul bolții se face, la bizantini, în două chipuri: prin triunghiurile de sferă din interior, numite pendantive sau prin ieșiturile de sferă dinafară, numite „trompes d'angle". Cel mai obișnuit procedeu pentru clădirele din ultima perioadă este al pendentivelor, care se găsește mai des întrebuințat și la bisericele românești. In cea din urmă perioadă a artei bizantine bisericele în cruce greacă au mai multe cupole. La Mistra și mai ales la Athos se ia obiceiul de a se așeza câte o cupolă la fiecare din cele patru unghiuri ale clădirei sau cel puțin două, așa cum se găsesc la cele mai multe din bisericele românești.

Caracteristica generală a bisericelor muntene este cupola bizantină; tamburul este înalt și acoperit de o cupolă emisferică; uneori apare și „cupola festonată", când acoperișiul urmează curbele arcaturelor.[1]) Din prima categorie a bisericilor cu o cupolă cele mai vechi și poate cel mai frumos exemplu este biserica Domnească dela Argeș. Pe cei patru pilaștri dela intretăerea năvilor se reazămă patru arcuri dela care pornesc pendentivele ce susțin cupola cu tamburul. Colateralii sunt boltiți „en berceau", procedeu obișnuit planului basilical bizantin; narthexul este de asemeni acoperit de o boltă, întreruptă la mijloc de o calotă. Ceia ce face farmecul „acestei biserici este cupola ei, în care arhitectul „bizantin și-a pus toată măestria. El a reușit, prin armonia

[1]) O. Tafrali, „Istoria Artelor", p. 295.

„liniilor, să-i dea o svelteță și o eleganță rară, făcând din „ea un însemnat monument de arhitectură bizantină. Se ob„servă o trecere lină dela planul vertical al zidului biserici „la cel al cupolei, ceia ce face ca aceasta să reiasă și mai „mult în evidență“ [1]). Deși nu toți criticii sunt de aceiași părere [2]) tocmai așezarea cupolei constitue unul din caracterele de superioritate față de cealaltă biserică însemnată din Curtea de Argeș, cu aspect mai greoi. Altă asemănare cu bisericele bizantine de tip constantinopolitan din epoca Macedonicilor și Cormnenilor este lipsa de ferestre dela tambur. Inălțimea turlei este ca la bisericele Sf. Teodor, Teotocos, Kalhrie-giami, Pantocrator și alte clădiri bizantine contemporane [3]).

Bisericele din a doua perioadă a arhitecturii muntenești fac parte din tipul cu mai multe cupole, de obicei două; ele vin tot din arta bizantină, la care apar mai multe turle, mai ales pe nartex [4]). Astfel sunt bisericile Domneasca și Mitropolia din Târgoviște, Sf. Dumitru din Craiova, Snagovul și Tismana, cu toate schimbările ulterioare ale planului. Domneasca are narthexul acoperit cu o boltă îngustă lungăreață așezată transversal templului și dispărțită printr'un zid, turla pe un tambur vertical cu 12 ferestre; la Snagov e o cameră patrată cu patru pilaștri octogoni ce susțin un turn boltit; are două turle. Turlele au între ferestre arcade concentrice ce se suprapun fiecare eșind înafara precedentei — procedeu luat din arta bizantină, ca și forma joasă a acoperișului turlelor [5]). Sunt și deosebiri: turlele sunt mai înalte și dau un aspect mai svelt; la Domneasca din Târgoviște stâlpii cupolei sunt de cărămidă în loc de piatră. Biserica mânăstirei Cozia are un tambur cilindric susținut de patru arcuri prin pendentivii bizantini: vechea biserică dela Tismana avea trei turnuri; tinda are o boltă sferică centrală, sprijinită de două bolți mici de un sfert de sferă: o soluție originală [6]).

---

[1]) O. Trafali, op. cit., p. 271—272.

[2]) P. Antonescu vorbește de proporțiile greoae ale turlei (op. cit.).

[3]) Sp. Cegăneanu în „Bulet C. M. Ist.“ I, 1908, p. 25.

[4]) Diehl „Manuel d'art bysantin", p. 419.

[5]) N. Ghica-Dudești „Mânăstirea Domnească din Târgoviște“ în „Bul. C. M. Ist.“ III, 1910, pp. 17—23.

[6]) P. Antonescu „Mânăstirea Cozia“, București 1903.

Biserica episcopală din Curtea de Argeș e acoperită de patru turle, două mai mici deasupra intrării și două mai mari așezate pe trupul principal, una pe mijlocul narthexului și cea mai mare pe naos. Cupolele mici sunt originale prin ferestrele oblice, care dau aspectul unor torsade. Aspectul general suferă din punct de vedere estetic din cauza îngrămădirei pe un spațiu prea restrâns a celor patru cupole și a trecerei prea brusc dela cupolele mici la liniile verticale ale zidului. „Arhitecții bizantini se fereau de acest exces; procedeul se datorește altei influențe Mai toți cercetătorii acestui monument au remarcat defectul cu rari excepții curioase[1]) arhitectonic al așezării cupolelor, dar nu peste tot se observă lipsa aceasta. Ca rămășiță a construcției vechi bizantine biserica are învelitoarea semicilindrică, în al cărei arc de capăt se înscrie învelitoarea absidei centrale; aceasta din urmă se îmbină într' curbă dulce cu învălitoarea părților de zid ce rămân în afară de razemul bolții cilindrice. „Ca o reminiscență a vechilor bolți cilindrice“ în al căror arc se înscria învelitoarea sânurilor, avem astăzi arcurile decorative din baza turnului mare“ [2]). Boltirile pronaosului dela Curtea de Argeș se aseamănă cu acele dela Mitropolia din Târgoviște, ambele părând a arăta o înrudire cu arhitectura atonită[3]).

Bisericele lui Matei Basarab, ca și toate bisericele târgoviștene din veacul XVII, au un turn jos și sub streșină o garnitură de cărămizi scoase cu muchea afară, ca și biserica Vlatadon din Salonic, ce fusese ajutată de câțiva predecesori ai lui Matei Basarab. Considerând că aceleași caractere se găsesc și la alte biserici și parclise din Salonic, credem că bisericele muntene să fi fost clădite de meșteri originari din Salonic, de cât că Vlatadonul de-acolo să fi fost reclădit cu „bani și meșteri dela noi“, cum crede d-l Iorga[4]). Biserica

---

[1]) Restauratorul monumentului, Le comte de Nouy, într'o notiță din „Guide Ioanne“ recunoaște că edificiu e „un peu trapu et cour“, în Tzigara-Samurcaș („Biserica episcopală....“, p. 7), care e de aceiași părere. Numai Jaffé și-a permis originalitatea de-a o compara cu „une jeunne fille ideale, semblable à une fiancée céleste“ (Idem).

[2]) Sp. Cegăneanu „Bul. C. M. Ist.“, VI, 1913, p. 37.

[3]) G. Balș, „Bulet. C. M. Ist.“, VI, 1913, p.

[4]) „Fundațiile domnilor români în Epir“, p. 2.

mare dela Hurezi are naosul boltit după tipicul bizantin: patru arcuri de cerc mari, pe care pendentivii susţin bolta centrală; sunt mai multe turle, care au, ca şi sânurile acoperământului, învelişurile în formă de cupolă pleoştită. Înălţimea lor e de două ori diametrul turlei; destul de înalte, dar nu şi destul de svelte.

La bisericele din Moldova problema bolţii a fost rezolvită într'un chip propriu; bolta este chiar elementul cel mai original al arhitecturii moldoveneşti [1]). Trecerea dela planul patrat la cel circular nu se face numai prin mijlocirea pendentivelor, ca'n arhitectura muntenească. Dela planul patrat se trece prin pandantive, uneori prin „trompes d'angle", la o circonferenţă; peste aceasta în loc să se înalţe turla, se aruncă alte patru arcuri mai mici, peste care abia se aruncă tamburul. De aici rezultă un turn mai îngust, dar mai înnalt şi mai svelt ca la clădirele munteneşti; iar cupola se razemă pe două rânduri de baze suprapuse, proectate înafară sub forma unei stele cu 8, sau 12 raze. Cel mai pronunţat exemplu al acestui procedeu se descoperă la Probota; de asemeni la Cetăţuia de lângă Iaşi, unde sunt combinate tot felul de elemente, între care cel mai evident este cupola bizantină [2]). La Putna apar două turnuri deosebite suprapuse, cel de deasupra îngust şi elegant.

Este de origină bizantină acest procedeu? Se pare că da. Unii găsesc o asemănare cu maniera particulară a bisericelor din Ohrida, căreia se crede că i-a fost supusă ierarhiceşte Biserica moldovenească [3]). Dacă admitem contestarea acestei dependenţe, trebue să căutăm aiurea origina, în orice caz în câmpul artei bizantine, cu care înrudirile bolţii sunt evidente. Unele asemănări puternice apropie procedeul de bisericele din Georgia [4]). In general bisericele din Moldova au cupola bizantină, cu turle poligonale sau rotunde, — bisericele lui Ştefan au toate turla poligonală, a-

[1]) O. Tafrali „Ist. art." p. 295.

[2]) V. Drăghiceanu „Mânăstirea Cetăţuia" în „Bul. C. M. Ist." V, 1912, pp. 165—173.

[3]) Idem.

[4]) O. Tafrali „Mélanges d'archéologie et d'épigraphie", p. 89.

Unde a pătruns din arta arabă (G. Millet în Histoire de l'art de André Michel, t. III, 2, Paris 1901, p. 940).

fără de St. Neculai din Dorohoi, cu turla rotundă și așezată pe o bază din două stele octagonale suprapuse, și Voronețul. Alcătuirea acestei bolți a fost dictată de nevoia de a pune în mai mare evidență pictura din interiorul bisericei, conform „descoperirei bizantine a boltelor înălțate și luminoase“[1]).

Bisericele moldovenești au fost împărțite în mai multe tipuri și după diferite rezolviri ale cupolei și turlei de d-l Tafrali [2]). Vom expune clasificarea complectând-o cu datele noastre. Se deosebesc patru tipuri: 1. Biserica fără cupolă, ca la la Rădăuți, la Borzești și Reuseni, la Sf. Ioan din Piatra și Volovăț, ctitoriile lui Ștefan, la Humorul și Părhăuți de mai târziu și altele. 2. Biserica cu cupolă, de două categorii; cu o singură cupolă, elegantă și sveltă ca la bisericele lui Ștefan; și cu mai multe cupole, ca bisericele din veacul XVII și epoca lui Vasile Lupu: Trei Erarhi cu două, ca și Cetățuia Galata, Golia cu patru, din care două mari și două mici, scunde. 3. Biserica cu clopotniță, care este clădită aparte; unele sunt frumoase monumente de artă ca la biserica Popăuți din Botoșani. 4. Biserica cu clopotnița unită de corpul principal al clădirei deasupra intrării principale, tip ce apare în timpul lui Ștefan cel Mare la Bălinești, Mirăuți din Suceava la biserica lui Rareș din Tg. Frumos și altele din Iași dintr'o epocă posterioară. De unde a venit diversitatea tipurilor nu s'a întrebat nici răspuns nimeni. Credem a găsi o influență athonită pentru bisericele cu cupolă, caracteristice întregei arte bizantine, dar frecvente la Athos. Pentru bisericele fără cupolă poate să fie servit de model tot clădirele atonite, ca de pildă Protatonul, zidit de împăratul Andronic. Clopotnițele sunt foarte obișnuite monumentelor dela Mistra; [3]) deși originea lor e latină. întrebuințarea e generală în ultima epocă a artei bizantine [4]).

[1]) Dr. C. I. Istrati „Biserica și podul din Bozești“, București 1904, pp. 20, 38.

[2]) O. Tafrali, „Istoria Artelor“, p. 296—297.

[3]) „Toată bisericele dela Mistra au primit o centură de portice, esdele și clopotnițe“. (G. Millet „L'école greque dans l'arhitecture bizantine“, p. 124).

[4]) Idem, pp. 135-138.

Narthexul este acoperit cu o calotă sferică, care nu străpunge, decât foarte rar, acoperişul. Asemenea calote se 'ntâlnesc la biserica din Rădăuţi, lipsită de cupolă; iar alături de cupolă se găsesc la biserica Sf. Gheorghe din Hârlău, la bisericele din Iaşi Trei Erarhi şi Golia, unde sunt mai multe calote, şi altele dintr'o epocă posterioară. Este tot un procedeu bizantin, întrebuinţat încă la cele mai vechi monumente.

* * *

Dintre *încăperile* bisericei două sunt aproape nelipsite în întreaga arhitectură românească: naosul şi pronaosul, la care pentru Muntenia se mai adaogă exonarthexul sau pridvorul, ca o caracteristică proprie. Nartexul amintea locul de adăstare al neofiţilor din primele veacuri ale creştinismului, i se mai spunea „dispărţitura femeiească", după o practică mai veche a ritualului ortodox, păstrat multă vreme şi la români. De dimensiuni mai mici — uneori egale cu naosul ca la episcopala din Argeş, — dispărţit printr'un părete cu uşi, servea şi de camera mormintelor, când nu se adăuga o încăpere specială între nartex şi naos, ca la Humor sau Probota. Uneori morţii de seamă se 'ngropau în naos, ca la Domneasca din Argeş sau biserica din Rădăuţi, cele dintâi catedrale, Sf. Denis al românilor. Se îngropau — ca şi la bizantini — domnii şi boerii, ca cei mai obişnuiţi ctitori, dar şi alte persoane de vază. Învăţatul Nicolae Cherameus murind în 1672 la Iaşi, fu îngropat în nartexul bisericei dela Bărbo căreia îi lăsase întreaga sa bibliotecă [1]).

Intrarea bisericelor româneşti se face pe păretele vestic sau pe laturile de nord şi sud, mai frecvent la sud, ca la Popăuţi, Trei Erarhi, Golia sau la nartexurile adaose în veacul XVI dela Voroneţ, Putna, la Homor şi Rădăuţi. In veacurile XVI şi XVII ajunge aproape o regulă generală, după cum se vede fie la construcţiile contemporane, fie la adaosuri vechilor clădiri şi după mărturia lui Paul d'Aleppo [2]). La bisericele mai vechi, din epoca lui Ştefan mai ales, intra-

[1]) C. Erbiceanu „Bărbaţi culţi greci şi români din epoca zisă fanariotă". Bucureşti 1905, p. 17.

[2]) Melhisedec „Notiţe istorice şi arheologice" p. 182.

rea se face pe la vest, ca la Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru din Hârlău, la Voroneț, Borzești etc. La unele biserici din epoca lui Ștefan, ca la Popăuți, bisericele din Hârlău, lipsește narthexul; în perioada următoare apare însă nu numai un exonarthex, ci uneori și o a treia încăpere, mai îngustă, a mormintelor. Un dublu narthex este la Probota și la Goia. In veacul XVI mitropolitul Grigorie adaogă un exonarthex Voroneţului servindu-i de mormânt; Lăpușneanu adaogă unul bisericei din Rădăuți; iar când Istrate Dabija restaurează în 1662 Putna, adaogă un exonarthex închis.

Un necunoscut adaogă un pridvor bisericei Taslău, vechea ctitorie a lui Ștefan, cam pe la 1596, când s'a luat ușa [1]). Camera pentru morminte aparte se găsesc la Probota și Homor, contemporane. Intrarea bisericelor bizantine se făcea când la păretele vestic, când pe laturi, la păretele sudic în deosebi. Biserica Sf. Fecioare — Exhi-gtuma din Salonic — avea intrarea principală pe păretele vestic, mai apoi se deschise alta și pe păretele sudic; la Sf. Dumitru din Salonic erau întrări pe la vest și sud, cea sudică mai principală [2]).

Pridvorul sau exonarthescul este un element nelipsit arhitecturii din Muntenia. „E alcătuit din mai multe coloane, unite prin arcade în plin cintru, câteodată trilobate, ca la unele biserici bizantino-atonite..." [3]) Servește de intrare și unic adăpost, are un aspect pitoresc, în Muntenia e totdeauna deschis ca un portic. Uneori se desfășoară ca un portic mai larg și pe ambele laturi până la o adâncime care dă un aspect original; așa e la biserica din Bălteni (Ilfov) din veacul XVII, asemenea cu una din bisericele bizantine [4]). Uneori e jumătate cât clădirea, ca la biserica Mănăilești din veacul XVIII. Un singur exemplu de biserică fără pridvor se găsește mai însemnat în Muntenia, Stelea din Târgoviște, durată de Vasile Lupu în stil moldovenesc. In adevăr, în Moldova foarte puține biserici au pridvor deschis: Humorul și Moldoviţa din epoca lui Ștefan cel Mare, Aroneanu la finele veacului XVI și Probota — dacă primim afirmaţia că

[1]) Melhisedec p. 91.
[2]) Tafrali „Topographie de Thessalonique", Paris 1913, p. 164. 169.
[3]) Tafrali, „Ist. artelor" p. 293.
[4]) Pantanassa din Mistra, Samari din Monemoasia, Geroki.

pridvorul a fost închis de călugări, aşa cum e azi [1]), ceiace se poate admite socotind că Homorul contemporan are un pridvor deschis. Pridvorul se găseşte la multe căldiri bizantine; citäm numai câteva: Sf. Ioan din Seres, Pantanassa din Mistra[2]), la Calabaca şi Nauplia din Poloponez; la o veche biserică greacă din Salonic se zideşte în veacul XIV un pridvor [3]), după cum mai toate bisericele de aici au câte unul[4]). Narthexul este împrumutat numai din arta bizantină[5]); exonartexul e cunoscut şcoalei greco-bizantine, cu origini vechi orientale [6]).

La partea opusă pridvorului se găseşte *altarul* orientat ca la toate bisericele creştine, spre răsărit. Bisericele bizantine au dispoziţia altarului în 3 abside, după cum găsim şi la cele mai vechi biserici munteneşti şi la acelea din epoca lui Ştefan în Moldova. Altarul se desparte de restul clădirei printr'o construcţie de lemn sau peatră, *catapiteazma*, caracteristică bisericelor orientale. La păretele nordic al naosului, de obicei se află *advonul*, susţinut de stâlpi, uneori închis, ca la biserica din Bengeşti (Gorj). Ca toate construcţiile bizantine a trecut şi la clădirele româneşti, servind deseori ca prilej de-a fi zugrăvit sau sculptat artistic. La bisericele bizantine şi orientale se despărţea un loc anume pentru femei, uneori *galeriile* dela etaj, care se găseşte şi la unele clădiri româneşti, Sf. Sava din Iaşi, de pildă, unde se urcă printr'o scară în zid la cafasul femeilor [7]), Domneasca din Târgovişte, Strehaia.

Un element arhitectonic de seamă în arhitectura bizantină erau *coloanele* de forme deosebite, rotunde sau pilaştri, cu sau fără caneluri, cu capiteluri împodobite de sculpturi,

---

[1]) Melhisedec, op. cit., p. 126.

[2]) Tafrali „Mélanges", p. 88.

[3]) Tafrali „Thessalonique depuis les origines jusqui à XIV siècle", Paris 1919, p. 238.

[4]) Menţionate pe larg la Tafrali „Topographie de Thessalinoque".

[5]) „Narthex, bine deosebit de naos, este prin excelentă o caracteristică bizantină", (G. Millet „L'école greque dans l'arhitecture bizantine", Paris 1916, p. 124).

[6]) Millet, op. cit., p. 126.

[7]) Melhisedec, op. cit., p. 249.

lucrate din peatră și marmoră. Coloanele au trecut și'n arhitectura românească. Sunt rotunde la pridvoarele din Muntenia, cu capiteluri bizantine împodobite cu flori stilizate. La biserica episcopală din Curtea de Argeș, bolta centrală e 'nălțată pe 12 coloane de peatră cioplită, ca simbol al celor 12 apostoli; sunt foarte variate ca tip și împodobite cu flori stilizate în gustul bizantino-oriental; coloanele dela cerdăcel erau de marmoră albă, adusă de Neagoe din regiunele fostului imperiu bizantin. La Comana sunt stâlpi de peatră cu frumoase capiteluri bizantine, împodobite la partea superioară a fusului cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor [1]). La Trei Erarhi intrarea în naos avea două coloane de piatră verde cu vine de aur, după sistemul polichromic al marmorelor bizantine. Tot aici stâlpii care susțin cupola deasupra moaștelor Sf. Paraschiva sunt de marmoră. Dintre bisericele mai noi, Bărboiul are 8 coloane, 4 de marmoră, 4 de zid vopsite mărmuriu. Coloanele dela pridvorul Horezului au foi de acant ca podoabe. Pilaștri se găsesc la Biserica din Rădăuți, ziditi din peatră; la Domneasca din Argeș sunt 4 coloane pilaștri ce susțin cupola, ziditi, după sistemul bizantin din piatră și cărămidă cu un procedeu perfect [2]). Snagovul are patru pilaștri groși, octogonali, ziditi din cărămidă; la absida bisericei din Borzești pilaștrii sunt construiți din cărămidă smălțuită [3]).

* * *

Inafară *fațada* constitue un element arhitectonic și decorativ. Bisericele bizantine de a doua epocă, precum și acele dela Athos sau Mistra, aveau fațada împodobită numai prin alternarea materialului de peatră și cărămidă. Câteva exemple: biserica Nea Moni lângă Nauplia, Sf. Luca din Focida, Mitropolia din Mistra, Sf. Apostoli din Salonic, mânăstirea Vlateon, trecut apoi și la bisericele din Macedonia și Serbia, unde se găsește foarte uzitat. Procedeul îl regăsim la Domneasca din Curtea de Argeș: fațada din cărămidă și peatră

[1]) N. Iorga „Constantin Vodă Brâncoveanu", p. 63, 74.

[2]) Ghica-Budești, „Arhitectura bisericei Domnești" în „Curtea Domnească dela Argeș", p. 115.

[3]) Dr. Istrati, op. cit., p. 15.

în pături orizontale alternative, arcurile laterale ale cupolei desemnându-se pe faţadă în acelaş chip. La Sf. Dumitru din Craiova cărămida e aşezată în picioare tăind vertical din loc în loc păturile de peatră; la biserica dela Cozia acelaş sistem, păstrat ca o amintire până târziu în arhitectura munteană. Aşa biserica Sf. Impăraţi din Târgovişte, ruină de pe la 1650, are pe tencuiala faţadei linii imitând cărămizi orizontale şi verticale, zugrăvite în roş [1]), tot aşa după cum unele biserici mai noi din Moldova păstrează vechea amintire prin linii roşii demarcând falşe blocuri de peatră. Biserica mare dela Hurezi are o frumoasă faţadă împodobită cu rozete înstelate înscrise în arcaturi, de origină oriental-bizantină. Vom mai reveni la studiul materialului.

Zidurile în afară sunt de obicei drepte, întrerupte de spărturile ferestrelor, uneori susţinute de *contraforţi*, un element arhitectonic important pentru a determina stilul şi influenţa bisericilor româneşti. Contraforţii sunt de două feluri: scurţi şi groşi, obişnuiţi bisericilor din Moldova sau înalţi până sub streşină şi mai subţiri, obişnuiţi în Muntenia. Cei dintâi sunt de origină gotică şi foarte întrebuinţaţi, ceia ce a determinat pe unii să constitue prezenţa lor ca unul din caracterele esenţiale ale stilului moldovenesc [2]). Cei din Muntenia sunt de origină bizantină şi se găsesc mai puţin întrebuinţaţi, nu însă ca rari excepţii [3]). Aşa sunt contraforţii dela Snagov, Sf. Arhangheli din Târgovişte [4]) şi Stelea. Ca o influenţă reciprocă se găsesc contraforţi moldovineşti la biserica Dochiariu dela Muntele Athos [5]). La unele biserici se întâlnesc şi frontoamele greco-bizantine.

Acoperişul a primit diferite rezolvări în ce priveşte materialul întrebuinţat. Cel mai lesne era de acoperit cu şindrilă, fabricată din lemn de brad, care se găsea foarte apropiat; dovadă că ardeau foarte uşor, cum sunt şi astăzi

---

[1]) N. Ghica-Budeşti „Biserica Sf. Impăraţi" din Târgovişte în Bul. C. M. Ist." II 1910, p. 131.

[2]) Tafrali „Istoria Artelor", p. 294.

[3]) Cum s'a afirmat de d. Tafrali, idem.

[4]) N. Ghica-Budeşti „Sf. Arhangheli din Târgovişte", „Bulet. C. M. I.", IV, 1911, p.

[5]) G. Balş în „Bul. C. M. Ist.", VI, 1913, p. 35.

acoperite vechi biserici, altădată cu alt material. Foarte întrebuințată a fost țigla, colorată și smălțuită; după o gravură care arată intrarea lui Dimitrie Cantemir în Iași și casele erau acoperite cu țigle [1]). Bisericele lui Ștefan erau acoperite mai mult cu țigle așa cum se văd astăzi fie la vechile biserici restaurate, fie la cele noi, zidite pe tot cuprinsul Bucovinei după vechiul model (Câmpulung, Sadova, Iacobeni și alte sate și orașe). Biserica Cornetu din Vâlcea, ce se crede zidită pela finele veacului XIV, era acoperită cu olane smălțuite [2]). Țiglele se întrebuințau fie la decorația păreților exteriori, în arta bizantină-orientală, fie la acoperemânt; vechea construcție a bisericei Vlateon de lângă Salonic, mănăstire cunoscută prin relațiile cu Domnii români [3]), era acoperită cu țigle [4]).

Alt material întrebuințat era metalul, mai frecvent plumbul și uneori arama. Bisericele lui Ștefan sunt acoperite și cu plumb; Putna avu un acoperiș pe care-l topiră cazacii lui Timuș Hmelnițchi pentru a face gloanțe. Turcii au furat dela Cozia 4650 ocale de plumb în 1786 din acoperișul făcut de Neagoe Basarab, care a mai acoperit Nucetul și Tismana cu acelaș metal. Ștefăniță ceruse dela regele Poloniei permis pentru a aduce plumb dela Liov pentru acoperirea ctitoriei Sf. Gheorghe dela Suceava [5]); biserica episcopală din Curtea de Argeș fu acoperită cu plumb, Matei Basarab acoperă la fel Mitropolia din Târgoviște. Brâncoveanu acoperă cu aramă biserica mănăstirei Dealul [6]), Sf. Sava din Iași era acoperită cu cositor [7]). Și acest procedeu vine dela bizantini; biserica constantinopolitană Pammakaristos e acoperită cu plumb de Neagoe Basarab, bisericele dela Athos întrebuințează metalele amintite.

---

[1]) Zamfir Arbore „Basarabia în secolul XIX", București 1899.

[2]) G. Mandrea „Mănăstirea Znagov", București 1900

[3]) N. Iorga „Fundațiile domnilor români în Epir", p. 1—3.

[4]) O. Tafrali „Topographie de Thessalonique", planșa XXXI; cași multe alte biserici din Salonic.

[5]) S. Fl. Marian „Sf. Ioan cel nou dela Suceava", București 1895, pp. 50—51.

[6]) N. Iorga „Constantin Vodă Brâncoveanu", p. 166.

[7]) După Paul d'Aleppgo.

Din ce *material* s'au construit zidurile şi alte elemente arhitectonice şi ornamentative?

Cele dintâi biserici au fost durate din lemn tare, rezistent şi din belşug în ţara noastră. Cronica vorbeşte despre o biserică de lemn făcută de Dragoş la Volovăţ, pe care mai târziu Ştefan o mută la Putna. Şi mai apoi se făcură din lemn fie în satele sărace, fie din pricina unor împrejurări neobişnuite, ca biserica dela Şcheia (Vaslui), făcută de Vasile Lupu, refugiat în codrii învecinaţi [1]). Ele imitau arhitectura bisericelor de peatră. In Muntenia a rămas numele bisericei „dintr'un lemn". Dar cel mai întrebuinţat material fu peatra şi cărămida, mult mai rar marmora. Domnii români aveau suficientă bunăvoinţă a da o cât mai mare strălucire monumentelor ridicate de ei, ar fi întrebuinţat cu prisosinţă admirabilul material de construcţie şi podoabă, marmora; două cauze i-au împiedicat: lipsa marmorei în ţările româneşti — când Neagoe dură Catedrala sa, aduse cu mari cheltueli şi pe mare, de departe lespedele de marmoră — şi costisitoarea cheltuială. Şi apoi monumentele româneşti apar într'o epocă, în care nici arhitecţii bizantini nu se mai folosesc atât de marmoră ca în epocele de aur anterioare.

Lucrările în marmoră sunt presărate pe tot întinsul României. Fu întrebuinţată adesea ca lespezi pentru acoperit osemintele vre-unui ctitor de seamă sau cu dare de mână. Mormântul lui Ştefan şi al Doamniei sale Maria dela Putna sunt în lespezi din marmoră de Carrara; asemenea pe mormântul logofătului Bubuioc dela Homor, al Mariei lui Dabija Voevod dela Bârnova, al lui Radu Mihnea dela biserica Radu Vodă, mormântul lui Matei Basarab dela Arnota, al lui Grigore Ghica dela Pantelimon, al lui Neagoe dela Argeş şi altele. Mai multă marmoră întrebuinţează Radu la zidirea Dealului, de culoare albă, adusă de departe; ca şi Neagoe Basarab, care lucrează în marmoră parte din coloane şi intrările dela naos şi pronaos; la Dealul intrarea are boltari din marmoră albă alternând cu marmoră roşie, după sistemul polichromic bizantin, atât de strălucit la Sf. Sofia. Vasile Lupu pune să se lucreze Trei Erarhi cu multă mar-

[1]) N. Iorga „Istoria Bisericii române", I, pp. 23—24.

moră pentru a putea împodobi părețiĭ cu fine sculpturi; în interior lespedea și colóanele baldachinului dela Sf. Paraschiva. Gheorghe Ștefan pune o inscripție de marmoră la Cașini. Brâncoveanu pardosește Sf. Gheorghe și clădește portalul dela pridvorul Hurezilor cu marmoră albă; mai târziu o lespede pe mormântul lui Paisie Malorusianul dela Neamț, coloane la Bărboi.

In prima perioadă a arhitecturii muntenești aparatul zidăriei este acel polichrom bizantin, straturi din bucăți de peatră de râu, despărțite prin mai multe rânduri de cărămizi, de obiceiu trei. Sistemul se 'ntâlnește la Domneasca și Sân Nicoară din Curtea de Argeș; tot așa fu construită la 'nceput și Tismana, mai apoi în cărămidă tencuită și Vodița [1]). Bisericele din a doua perioadă sunt construite după alt sistem bizantin: piatră cioplită, despărțite de un rând sau două de cărămizi, iar fiecare bloc despărțit printr'o cărămidă verticală. Aparatul acesta aparține și bisericelor sârbești, se găsește întocmai la Cozia; bolnița mânăstirei, zidită mai târziu (1543) e construită din peatră și cărămidă alternativ. La Snagov zidul e din straturi roșii de cărămidă alternând măestrește cu așternuturi de moloz tare și gălbui ce imită calcarul; deasupra cornișa e formată dintr'un brâu de cărămizi cu unghiuri eșite și scobite. La episcopala din Argeș cărămida s'a întrebuințat la zidirea bolților, arcurilor și pentru acoperiș. Sistemul de zidărie rămâne constant din veacul XV și până pe timpul lui Șerban Cantacuzino; nu este numai de cât o influență atonită, rămâne în domeniul general al artei bizantine. Mai târziu se întrebuințează cărămida sau peatra deosebit. Cel mai vechi model de zidărie în cărămidă este Domneasca din Târgoviște; ca o amintire a sistemului alternativ este zidăria bisericii Rămeștii-Vâlcii din peatră poroasă de tuf-calcar [2]), ca și la bisericele care aparentează cu vopseli peatra sau cărămida.

Bisericele din Moldova întrebuințează acelaș sistem pentru epoca cea mai veche. Mirăuții, care se crede zidită de Alexandru cel Bun, întrebuințează multă cărămidă smăl-

[1]) Al. Ștefulescu „Mânăstirea Tismana". București 1903, pp. 47-48.
[2]) V. Drăghiceanu „Biserica Rămeștii-Vâlcii", „Bulet. C. M. Ist." V, 1911, p. 132.

ţuită. La bisericele lui Ştefan cel Mare cărămida e şi un mijloc ornamentativ acoperindu-se zidăria aparentă cu cărămizi smălţuite, lucrate frumos şi trainic, ca la St. Nicolai din Iaşi, Sf. Ioan din Piatra, Sf. Gheorghe din Hârlău, biserica din Borzeşti, unele părţi dela Putna; Sf. Nicolai din Dorohoi e construită din piatră cioplită şi cărămizi mari, cu pereţii netencuiţi, iar o parte din cărămizi sunt smălţuite [1]), Biserica din Borzeşti e lucrată cu mai puţină cărămidă, peatra de calitate inferioară, pe când materialele dela Hârlău şi Piatra sunt de calitate superioară. Biserica din Bălineşti e din două rânduri de petre cioplite, trupul din cărămidă mare, la colţuri blocuri de peatră. Trei Erarhi numai din peatră pentru a înlesni sculpturile; totuşi amintirea sistemului bizantin alternativ s'a păstrat până azi.

* * *

Bisericele, nu sunt singurele monumente ale arhitecturei româneşti, deşi cele mai importante. De obicei biserica forma clădirea centrală la o mânăstire, „catoliconul", în jurul căreia se 'nălţau numeroase construcţii, înconjurate de un zid gros şi înalt. *Mânăstirele* au servit deseori ca loc de refugiu pentru domni şi populaţie în vremuri de restriste, aşa că erau construite pentru apărare îndelungată, serveau de adevărate fortăreţe. Zidurile şi turnurile aveau metereze, prin care se 'mpuşca în afară, ca şi la cetăţile obişnuite; la colţuri se aflau câte un turn tare de apărare, ca donjoanele castelurilor. Câte o eşitură subterană sau uşi dosnice ce dau în întunericul codrilor şi munţilor asigurau mântuirea la şi mai mare primejdie; până azi călugării dela Bistriţa arată uşiţa pe unde s'a strecurat fugarul Petru Rareş. Mânăstirele Caşin şi Mera erau cetăţi vestite la graniţa Moldovei spre Ungaria [2]), aveau zidurile dublate şi ascunzători; mânăstirele Cozia, Cotmeana şi Călimăneşti străjuiau vadul Oltului, Tismana, pasul gorjan, iar Vodiţa trecătoarea dela Porţile de fer. Chiar bisericele aveau ziduri duble, între care se strecurau galerii cu ascunzători şi metereze; unele mânăstiri

[1]) Al. Odobescu, „Rămăşiţi antice în jud. Dorohoi", op. cit.

[2]) Papadopol-Calimah, „Gheorghe Ştefan Voevod" passim, Bucureşti 1886.

din orașe păstrău același aspect de cetățue [1]) rămas uneori până azi.

Aparatul zidăriei acestor fortărețe monahale e simplu, din peatră de râu și mortar; se aseamănă cu tehnica, mai desăvârșită bine'nțeles, a zidurilor cetăților bizantine — Constantinopolul și Thessalonicul de pildă —, Mânăstirele lui Nicodim, după care fură copiate toate, „înfățișau întru totul modelele dela Sf. Munte“ [2]). Mânăstirea Hurezi, la care influența bizantină e puternică, are ziduri ca de fortăreață, care se deschid spre câmpie cu loggia elegante [3]). La intrare o poartă groasă și un turn înalt sau două străjuesc de pază; turnurile se aseamănă cu acele dela Athos [4]).

In interior se desfășura *curtea mânăstirei*, largă și plină de numeroase construcții pentru diferitele trebuințe ale vieții și cultului monahal. Era simplă sau — la mânăstirile mai noui și bogate — înconjurată de galerii cu coloane scunde, care amintesc pe cele atonite sau dela Nistru. Unul din cele mai frumoase exemple este la Hurezi: un dublu etaj de galerii cu eșituri spre zid, care rup monotonia; unul, cu coloanele sale izolate și sculptate, cu balustrada ca o orfăurărie, e 'ncântător [5]). Un portic mai puțin lung, dar frumos prin cele două rânduri de arcaturi, se află la Comana, cu aspect exterior de puternică cetate. La toate mânăstirele se găsește câte o fântână, uneori acoperită cu o construcție artistic lucrată. Când se afla în fața bisericei amintea de construcțiile similare dela bisericele bizantine, aproape nelipsite în „atrium“, numite fiale și care în antichitate serviau ca loc de abluțiune. La Sf. Sofia, în mijlocul curții înconjurată de-un portic cu coloane scunde, se afla un bazen cu celebra inscripție în versuri carcinice; la Sf. Gheorghe din Constantinopol era un bazin pentru botez și deasupra o cupolă susținută de opt coloane de marmoră albă; în fața bisericelor Sf. Sofia, Sf. Apostoli, Sf. Dumitru, Sf. Fecioara, Sf. Gheorghe din Salonic se găsea câte o fială până 'n zilele noastre [6]). La episcopala din Argeș

[1]) Mai multe exemple în Melhisedec, „Notițe arheologice“, pussim.

[2]) N. Iorga, „Muntele Athos“ p. 11.

[3]) și [4]) Ch. Diehl, „Impressions de Roumanie“, pp. 836 și 846.

[5]) Ch. Diehl, cit., p. 844.

[6]) Tafrali „Topographie de Thessalonique, pp. 158, 168, 169, 179 și „Thessalonique depuis les origines“, p. 77.

se află un bazen—cantharos întocmai, deşi întrebuinţarea nu era de baptisterium, cum îl botează Tocilescu [1]). E format dintr'o cupolă învelită cu plumb şi susţinută de patru coloane din marmoră de Constantinopol, are o pardoseală de marmoră cu ornamente bizantine; a fost refăcut după vechiul model, căci se aflau urme până 'n zilele noastre şi după descrierea cronicei. La biserica Arnota fântâna fu ridicată de Constantin Brâncoveanu.

Trapeza, corespunzând refectoarelor din apus, era construită dintr'una sau mai multe încăperi largi; acele din veacurile XVI—XVIII se asemănau în totul cu trapezele athonite, de pildă la Căldăruşani sunt identice cu cele dela Vatoped şi Zografu. La mânăstirele domneşti se dădea mare atenţie trapezelor, considerate ca a doua biserică, de aceea se clădeau odată. Nici o mânăstire nu există fără *arhondaric*, loc de găzduire, format din mai multe camere, împrejmuite de-un balcon, sub forma unei galerii cu arcade şi colonade uneori, adevărate monumente de artă. Păstrează stilul bizantino-athonit. Mai existau încă *sălile soborului*, corespunzătoare sălilor capitulare ale occidentalilor, pentru adunările de sfat şi rugăciune, uneori serveau şi de trapeze. In sala soborului la una din mânăstirele din Iaşi se va fi ţinut şi unicul „sinod ecumenic“ de pe timpul lui Ieremia Movilă, pus la cale de dascălul Nichifor, puternicul exarh patriarhal [2]). Sunt construite în genere după arhitectura bizantină, cu calote pe pendentive, care nu străpung acoperişul şi cu arcuri sprijinite pe stâlpi. Ca exemplu sala soborului dela Hurezi, asemănătoare cu a marilor lavre dela Athos. Intr'un colţ, din motive de precauţie, se afla *bucătăria* sau cuhnia, de multe ori o adevărată operă arhitectonică. Erau construite după moda timpului, în stil oriental şi bizantin. Citâm bucătăriile dela Hurezul şi Văcăreşti. „In special bol„ţile bucătăriei dela fosta mânăstire Văcăreşti sunt unice în „felul lor „şi nu credem nici mai frumoase şi nici mai originale în toată arhitectura bizantină“ [3]). Şi *pivniţele* erau

[1]) Gr. Tocilescu „Biserica episcopală dela Curtea de Argeş“, Bucureşti, 1886, pp. 29, 57.

[2]) N. Iorga „Dascălul Nichifor“, Bucureşti 1905, p. 7.

[3]) P. Antonescu „Mânăstirea Cozia“, p. 25.

construite tot după regulele arhitecturii bizantine, mai ales că păstrau bolțile caracteristice. Magaziile mânăstirelor athonite Zografu și Vatopedul serveau de model multor pivnițe dela mânăstirele sau curțile boerești din principate.

Cine sunt meșterii care au clădit comorile noastre arhitectonice? Din nefericire numele lor ne sunt foarte puțin cunoscute, persoana și viața lor cu atât mai puțin. Lucrătorii erau organizați pe bresle în frunte cu un „vătaf de zidari" sau ispravnic, arhitectul deseori un adevărat artist. Pentru clădirele mai vechi arhitecții trebue să fi fost aduși din alte părți și anume din imperiul bizantin, de unde au venit principalele elemente ale artei arhitectonice. Se afirmă că e posibil să fi venit odată cu cel dintâi mitropolit al Munteniei și arhitectul frumoasei biserici Domneasca dela Argeș, ce servește de catedrală. Mânăstirea Bistrița (Oltenia) pomenește de meșterii Dobromir, Dumitru și Chirtop, ce par a fi sârbi, deși primul egumen fu un grec [1]). Arhitectul cunoscut al lui Ștefan fu un grec, Teodor, care a zidit mai multe din bisericele domnului; la Putna el lucrează trei ani dearândul terminând-o în 1469 [2]). Acesta n'a fost singurul; socotind numărul considerabil al monumentelor și întinderea suprafeței pe care au fost durate — dela Lemberg la Râmnicul-Sărat, dela Borzești la Cetatea Albă — într'o domnie de 47 ani, mulți arhitecți trebue să fi trecut pela curtea lui Ștefan. Arhitectul bisericei Sf. Nicolae din Chilia fu grecul Ioan Privana [3]). Arhitecții bisericei Sf. Sava din Iași fură doi greci din Constantinopol: Gheorghe (sau Grigorie?) și Ienachi, ultimul „arhitectul de curte al beilor moldoveni" — afirmă Paul d'Aleppo, înmormântat la Sf. Sava. Ispravnicii Horezului sunt românii Badea și Apostol, cu chipurile zugrăvite în biserica mare.

Credem pentru epoca de mai târziu că mulți meșteri-arhitecți erau români, formați însă la școlile artistice de peste Dunăre, ale căror regule le păstrau cu strictețe. Era lesne să se facă o călătorie la Muntele Athos, unde plecau

[1]) Iorga „Istoria Bisericei române", I, p. 120.

[2]) D. Dan „Mânăstirea și comuna Putna", București, 1904, p. 8.

[3]) Al. Lepedatu „Meșterii bisericelor moldovinești" în „B. C. M. Ist." V, 1912, p. 23.

și simplii călători, mânați de dorul creștinesc a vizita „locurile sfinte“ și a se 'ntoarce „hagii“. S'a discutat mult asupra persoanei arhitectului mânăstirei din Curtea de Argeș, dramatizat atât de tragic de legenda cunoscută a meșterului Manole. După unele mărturii arhitectul ar fi însuși Neagoe Basarab, care ar fi învățat la Constantinopol arta bizantină și arabă. Mai târziu odrasla domnească, Mihail Cantacuzino, învață arhitectura la Viena.

Oricare ar fi arhitectul acestei mânăstiri, oricari ar fi arhitecții celorlalte biserici și monumente amintite, operile lor vor rămâne podoabe nemuritoare ale neamului românesc.

P. Constantinescu-Iași.

DICȚIONARUL JUNIMEI

Gane Nicu.

Născ. în Folticeni în 1 Februarie 1838. Stâlp al Junimii dela 1865, Numit și Drăgan și Drăgănescu (v. a.), primarul Junimii (v. primar), presidentul celor noue (v. cei 9). A făcut poesii lirice, multe novele și mulți copii. Nu se știe dacă novelele sau copiii sunt mai numeroși. Intâia sa novelă „Fluerul lui Ștefan", precum și asfaltarea orașului Iași au fost obiecte de predilecție pentru versuri de aniversări. El e adeseori în ceartă cu Pogor, nu numai din cauză că e cam susceptibil, ci și din cauza corosivităților lui Pogor — ceeace nu-l oprește a fi unul din fruntașii anecdotelor corosive. Intrebarea cu icrile (v. Icri) se face cel mai des lui N. Gane. Sufere de 94 boli, exclusiv aceea a literaturei. Mort 16 Aprilie 1916.

Gablitz

La 15 Iulie 1871, în lipsa lui I. Negruzzi și a lui Maiorescu din Iași, s'a publicat în Convorbiri o poesie intitulată „Eu și Ea" (din Gablitz) Mirarea lui I. Negruzzi când la Gleichenberg unde se găsea, ceti aceste versuri, caraghioase, fu mare. Era o farsă a lui Hașdeu, neexistând nici un Gablitz printre poeții germani. Cine a vârît în Convorbiri acele versuri proaste, care aveau scopul de a-și bate joc de redacțiune, a remas deapururea un mister, cu toate cercetările scrupuloase ce s'au făcut. Burla care înlocuea pe redactor o aruncă în spatele lui Luchi, casier al tipografiei; acesta asupra lui Burla, câțiva asupra lui I. Scipione Bădescu, toți asupra zețarului, ear acesta nu știe decât că i s'a dat s'o zețuească! Face-se-va vreodată lumină?

General.

(Vezi Căpitan).

Gheorghiu Xenofon.

Născ. în Inși în 14 Oct. 1855. Junimist încă din 1880. Are mare admirație pentru Corneille, însă precum a zis în unica sa scriere, o admirație cugetată.

Gramaticul Junimii.

(Vezi Secretarul Junimii).

Greceanu Gheorghe.

Născ. în Iași 1836 April 18. Venea în Junimea, când trecea prin Iași din anul 1875 încoace. A scris ca toți Folticenenii o novelă sau istorioară, îndreptată de gialăul, nu a lui Io Spaku, ci a lui Drăgănescu. A murit tânăr în 21 Noembrie 1848 la țară.

Grigoriu Petru.

Născ. în Iași în 1 Mai 1855. In Junimea din 1877. Traduce poesii franceze pe care le trimetea într'o vreme sub tot felul de pseudonime. Acum vine mai rar în Junimea. († Decemb. 1903).

Halup! Halup Stup!

Strigăt întrebuințat dese ori pentru a impune tăcere, mai ales Caracudei, când de vuetul ce se face nu este chip a se începe ori a se urma o lectură. Se crede că această interjecție ar fi fost introdusă în Junimea de Creangă.

Hanima

Controversa dintre Hașdeu și Burla, dacă Romanii ar fi zis vreodată hanima (cum susținuse Maiorescu) sau numai Anima (cum susținea Hașdeu) a dat loc la multă scriere de o parte și de alta. Lucrul a remas încurcat, cu toate coloanele din Convorbiri, de astă dată umplute de Burla. Resultatul concret al controversei a fost poreclirea scrierilor lui Burla cu numele: scrieri hanimale precum și pierderea a vr'o 50 de abonați.

Herodot.

Poreclă dată de Pogor lui Alexandru Șutu, care a tradus și publicat cartea IV din istoria lui Herodot.

Huru.

Poreclă dată lui Filipide de când a scris un articol asupra cronicei lui Huru. El intră totdeauna cu pași răpezi, ca o furtună în Junimea și obicinuit, când se aude vuetul pașilor sei, Junimea strigă în chor: Huru! Huru! Huru!

I (litera)

Caragiani căutase să dovedească că, la popoarele ce sunt în decadență toate vocalele tind a se schimba în i, precum d. e.: la Jidanii moderni: Isac-Itic; drag-drig? kuh-ki; etc. asemenea la Grecii moderni r, oi: ri-i, etc. Această teorie, aplicându-se și la indivizi, numele a trei Junimiști cari sunt socotiți a fi mai decăzuți s'a prefăcut așa că nu au alte vocale decât *i*. In loc de Pogor, Carp și Xenopolu se zice: Pighir, Chirp și Xinipili.

Ianov Ivan.

Născ. în Iași în 24 Iunie 1936. Vecinic vesel. In Junimea dela 1865. Autor de cântece comice. Odinioară scrisese și alte poesii chiar religioase, din care una vestită începea așa: „Cântă Vifleeme și tu Ierusalime..." pe atunci Ianov ducea regulat o lumînare la Sf. Paraschiva. Dar deatunci lucrurile s'au schimbt. Fiind foarte succeptibil, nu-i place critica de loc. Intr'o sără mai ales se supărase mai, mai de-al binele când unei poesii a sale i se contestase caracterul de «Odă». Altfel Ianov — numit și Ianovițchi, iubește grozav de mult anecdotele corosive. (Mort în Iași la 8 Fevr. 1903.

Icre. Icre moi.

Când în mijlocul unei discuții literare sau științifice un membru oare care face vreo observație prosaică și burgheză, Pogor strigă obicinuit: Icre moi sunt? La care toți respund în chor: Este! Această întrebare se face cel mai des bacalului Drăgănescu (v. a.)

CRONICI

Cronica şcolară

Strădania în clasă şi munca în biurou.

„Darul de căpetenie al criticei este să ştii să înţelegi stări cu totul deosebite de aceea în care trăeşti"

Ernest Renau

Nu de mult un coleg îmi spunea următoarele: Am observat că îndeobşte profesorii sunt oarecum veseli şi voioşi atunci când ies din clasă, pe câtă vreme sunt cam rău dispuşi atunci când trebue să intre în clasă. Şi mi-se pare că este dreaptă această observaţie.

Dar cum se explică aceasta?

Bine înţeles că, nu susţinându-se că profesorii ar fi dintre toţi oamenii cei mai puţin aplecaţi înspre hărnicie. Oăci, cum s'ar putea crede că oamenii cei mai silnici s'au îngrămădit tocmai în această carieră? De aceea mai de grabă este de crezut că povara strădaniei orelor de clasă, ca nici o altă povară, trebue să apese greu de tot pe umerii tuturor celor care au de a face cu o clasă întreagă.

Şi aşa şi este. Dar câţi din cei profani vor să creadă aceasta?

Mulţi, foarte mulţi, şi mai ales funcţionarii de biurou sunt întodeauna gata cu puţin seriosul argument: Noi, funcţionarii muncim 30 de ore pe săptămână, pe când profesorii numai 15 ore. Deci, noi, funcţionarii muncim îndoit cât profesorii.

Că munca cea concentrată a profesorului în clasă ar fi foarte anevoioasă, nici nu le vine să creadă. De altfel, este în deobşte aproape cu neputinţă omului să priceapă cât de grea este o slujbă, pe care niciodată n'ai făcut-o. De aci izvorăşte desigur şi acea nedreptate cu care de obicei fiecare clasă socială este pornită să judece activitatea celorlalte clase. Sunt însă, cred eu, în cazul de faţă destule mijloace, prin care oricine se poate încredinţa că nici nu este de comparat munca cea afânată a funcţionarului de biurou cu strădania cea concentrată a profesorului în clasă.

Căci mai ales în provincie sunt foarte mulți profesori, care adeseori și când nu au de făcut cursuri vin la școală și rămân ceasuri întregi în cancelarie. Ce însemnează aceasta? că este anevoie de stat într'o cancelarie? Nu, desigur că nu. Bineînțeles că prin aceasta nu vreau să spun că funcționarii stau degeaba în biurouri. Sunt desigur destui, care muncesc fără preget. Modul însă cum foarte mulți funcționari își petrec timpul în biurouri, se poate până la un punct asemăna cu modul cum profesorii își cheltuesc vremea atunci când, neavând de făcut cursuri, vin totuși la școală și rămân cu ceasurile în cancelarie, fie pentru a discuta în conferință, fie pentru a'și prepara lecțiunile, fie pentru a-și prepara tezele.

Ii este așa dar foarte lesne profesorului să muncească cât de multe ore în cancelarie, și foarte greu să muncească cât de puține ore în clasă.

Dar nu e numai atât. Căci ceeace întărește și mai mult această încheere, este desigur faptul că nu cred să existe mulți profesori, care să nu poftească cu cea mai mare ardoare să-și schimbe situațiunea de profesor cu aceea de funcționar superior în Ministerul de Instrucțiune. Ce-l face oare pe profesor să râvnească a sluji ca director sau chiar ca subdirector în Minister? Leafa desigur că nu. Căci, în acest caz ea cu nimic nu i se sporește. Gândul că ar avea de slujit mai puține ore trebue și mai puțin să-l îndemne să se închiză în biurourile Ministerului. Căci, nu este un secret pentru nimeni că un director sau un subdirector din Ministerul Instrucțiunei muncește cu adevărat de dimineața până seara. In orce caz, ca număr de ore slujba aceasta nici nu este de comparat ca aceea de profesor. Căci, intrât în Minister la ora 8 dimineața, directorul iese tocmai la $1^1/_2$—2 p. m., pentru ca din nou să revină pela $3^1/_2$—4 și să stea până la 7—8 seara. Unde mai punem că și în privința vacanției este mai la larg simplul profesor.

Este dar mai pe sus de îndoială că dacă munca din cele 8—9 ceasuri zilnice de biurou ar fi mai anevoioase ca strădania din cele 2—3 ore de clasă, desigur că nici un profesor nu ar mai râvni să ocupe slujbele administrative din Minister, fie ele cât de aducătoare de mărire deșartă.

Este dar fapt sigur că cu mult, cu foarte mult este mai lesnicioasă slujba de biurou decât cea din clasă. Sau, și mai lămurit: Intr'un biurou timpul îți trece cu mult mai repede ca într'o clasă. Și lucrul acesta cu atât mai mult îl pot eu afirma, cu cât îmi aduc aminte că acum 26 ani, fiind student, și având o meditație plătită cu 60 lei lunar, îndată ce am fost numit copist în Ministerul de Finanțe, m'am și grăbit să las imediat meditația, care nu-mi cerea decât o muncă de o oră pe zi, cu toate că Ministerul în schimbul salariului de 100 lei lunar, îmi pretindea să scriu într'una timp de șase ore pe zi.

Şi acum o întrebare: Care parte din activitatea profesorului în clasă este mai anevoioasă? Ascultarea sau explicarea?

Cei mai mulţi dintre profani înclină desigur să creadă că lucrul cel mai greu pentru profesor este să explice. Ei bine, adevărul este cu totul într'altfel. Căci, a asculta însemnează a-ţi trudi mereu mintea să găseşti şi să formulezi într'una întrebări, pentru a putea smulge răspunsuri mulţumitoare din partea elevilor. A asculta însemnează a te încorda din răsputeri pentru a ţine mereu trează atenţiunea tuturor elevilor şi a le biciui într'una pofta de învăţătură, care atât de uşor se slăbeşte, când nu este într'una îmboldită. Şi poate că în această din urmă sforţare stă ceva mai mare greutate a meseriei de profesor. Nu este desigur uşor să te tot opinteşti să întinzi mereu un arc care este veşnic gata să se destindă. In fine, a asculta, însemnează a da note, adică a-ţi chinui mintea pentru a putea da fiecăruia cam cât i se cuvine.

Bineînţeles că spunând aceasta, nu vreau să susţin că nu este anevoioasă şi explicarea, mai ales dacă ea nu constă dintr'o simplă expunere neînsufleţită prin dese întrebări puse elevilor. In orce caz, fapt sigur este că slujba profesorului ar fi cu mult mai uşurată, dacă, luându-i-se după umeri sarcina ascultărei, i s'ar cere numai să explice într'una.

Este dar neîndoios că în clasă profesorul trebue să stea mereu încordat, mereu la pândă. Căci într'una el este urmărit de minţile cele sprintene şi iscoditoare ale elevilor. Şi când spun aceasta, mă gândesc la grija ce trebue să aibă profesorul pentru a-şi măsura la fiece clipă gesturile şi cuvintele, spre a nu da elevilor pricină de indisciplină.

De aceea cred că nu sunt departe de adevăr dacă afirm că în clasă profesorul se sileşte să-şi ţină mintea tot atât de încordată pe cât drept credinciosul trebue să'şi ţină cugetul încordat şi fără preget îndreptat spre Dumnezeu. Şi este atât de adevărat aceasta, în cât eu unul socotesc că este o adevărată oră de odihnă aceea, în care, trebuind să dau elevilor o lucrare în scris, nu am altă îndatorire de cât aceea de a-i supraveghea ca să nu copieze.

Pe scurt, dar, munca profesorului în clasă este şi tare concentrată, şi mult, foarte mult presărată cu greutăţi. Dar ceeace este mai rău, este că această carieră este cu totul lipsită de orice variaţie de orice relief: Căci profesorul singur, în deosebire de toţi ceilalţi slujbaşi, oricât ar înainta înspre pensie, nu-şi poate adăogi nici un galon vizibil. El singur nu poate să „înainteze" el singur rămâne pe loc, în timp ce cu descurajare vede cum în jurul lui atâţia alţii urcă într'una treptele celor mai înalte demnităţi.

De aceea, cred că drept este ca, atunci când se compară strădania profesorilor cu munca celor din biurouri, să nu se facă numai o socoteală bărbătească a orelor cheltuite cu slujba.

M. Mihăileanu
Profesor, Piteşti

RECENSII

Emil Cerchez: *Din vremuri trecute.*

Un grădinar înțelept își despoae pomii de crengile uscate și-i înșiră la o anumită și egală distanță unul de altul, căpătând astfel copaci sănătoși, care dau fructe bune.

Dar cine poate spune că uniformitatea aceasta dă grădinii un aspect frumos?

Cine poate spune că tendința ce are omenirea de-a egaliza clasele sociale,—sublim ideal—nu banalizează aspectul societății? Atunci când, la fel cu pomii din grădina cu fructe, toți oamenii vor fi aliniați și despoiați, cine oare va putea spune că nu s'a scos din viața ceva din pitorescul ei?

De pe acum se resimte în zilnica atingere cu oamenii infiltrarea încetă dar sigură, a acelui *nimic* care tinde a fi un *tot*: Vulgaritatea! Și pentrucă, fatal, ne îndrumăm spre ea, suntem mulțumiți când putem, uneori măcar, să ne mai întâlnim cu acel trecut, de sigur ruginit, dar frumos în totdeauna.

Plăcerea aceasta ne-o procură Domnul Emil Cerchez printr'o culegere de mici povestiri în care reînvie mentalitatea și simțiminitele deseori naive, ale boerilor *„din vremurile trecute"*.

Caracteristica cărții Domnului Cerchez este *eleganța*. Autorul se pricepe să releveze, uneori în câteva cuvinte numai, acel lucru care dispare din ce în ce mai mult și care a fost apanajul clasei care moare: eleganța, în vorbă, în gest, în atitudine: mai mult, eleganța morală!

E vorba, firește, numai de boerii din secolul al 19-lea, de generațiile părinților noștri, ale bunicilor sau ale străbunicilor. Căci „lustrul" ce-a căpătat clasa noastră priveligiată nu l-au putut avea Turcii; el a fost produsul culturii apusene, care a început a pătrunde la noi abia de-o sută și vre-o câțiva ani, mult 150. Pe această societate, autorul ne-o arată însă sub cea mai plăcută, cea mai duioasă formă a ei.

In adevăr, ce poate fi mai sugestiv decât povestirea celor două bătrâne boeroaice de pe vremea lui Cuza, Domnița Aglaița Ghica și Cucoana Elenca Sturza. Cum stau ele într'o iarnă, la gura sobii, în frumoasele case de la Cărții Trotușului, nedomerite de atâtea schimbări și prefaceri, Cucoana Elenca suspină deodată această neașteptată tânguire: „Vai, Domniță Aglae, stau câteodată și mă întreb, ce s-o fi făcut boerii și țiganii!".

„Cuvânt" spune autorul „ce poartă într'ânsul melancolia unui rămas bun."

Mândria boerească și despotismul părintesc le întrupează Marele Logofăt Constantin Bălăceanu. Vrând să-și mărite fata cu un bărbat care nu-i era ei pe plac, întâmpină o dârză rezistență, pe care i-o sfarmă

totuşi cu vorba: „Fata mea, eu nu te mărit cu Glogoveanu; eu te mărit cu casa Glogoveanului!"

Fiul acestuia Iancu Bălăceanu, în vremurile când vântul democraţiei începuse a sufla, ştia, cu acelaş pitoresc, să pună la locul lor pe acei ce, nefiind de o seamă cu el, îşi permiteau totuşi familiarităţi. Astfel la club, într'o zi, uitând o uşă deschisă, aude pe unul „din cei de altă treaptă" cum îl aprostrofează: „Dar bine, Coane Iancule, D-ta n'ai uşi acasă?" — „Ba da, ba da" răspunde Bălăceanu. „Dar am şi lachei!"

Ce frumoasă este naivitatea, ce mare sufletul acelui baş-boer al Moldovii, Todiriţă Balş, care auzind că Vodă Ghica vrea să facă un împrumut de Stat, urcă, încărcat de ani şi îndesat de averi, scările curţii domneşti şi-i spune lui Vodă: — „Am aflat că Măria Ta ai de gând să pui ţara amanet. Să nu faci una ca asta, Măriă Ta! Pun eu zălog *toate* moşiile mele şi dau *eu* Măriei Tale cât i-o trebui... Dar Ţara să n-o pui amanet, căci e ruşine şi păcat!"

Iată ce se chiamă eleganţă morală.

Sau încă fapta lui Iorgu Donici, bătrânul boer moldovean, care la vârsta de 70 de ani se înscrie voluntar în August 1916, pentru a muri călare, la războiu, ca vechii boeri de sub Ştefan cel Mare. Călare într'un atac, în fruntea escadronului!

Sunt lucruri frumoase, istorisite bine. O carte românească care place. Sunt exagerări. Pornirea autorului de-a vedea numai bine în trecutul nostru, îl face să privească cu ochi înduioşaţi şi cu zădarnice regrete orânduirile de altă dată. Astfel, în „Lăudarea Robiei" — poate una din cele mai caracteristice povestiri ale sale — dumnealui îşi exprimă curat părerea de rău că nu mai avem robi în ţara românească. Şi fiindcă ferească Dumnezeu nu cred lucrul acesta, nu cred că poate să-i pară rău, d'asta spun că exagerează. Deasemenea când (în aceiaşi novelă) d-sa aflând de la o ţigancă bătrână, fostă pe vremuri roabă, că boerii de pe atunci ştiau atât de mult să aprecieze farmecele ţigancelor încât li se întâmpla să le şi îndrăgească, exclamă mirat: „Iată cum se explică dece se întâlnesc adesea, printre *ţigani*, exemplare cu trăsături alese şi cu încheeturi subţiri."

Se poate? Domnul Cerchez exagerează din nou. Rassa ţigănească este una din cele mai vechi, din cele mai frumoase, din cele mai fine din câte sunt în lume. A ajuns, prin nenorocul soartei, atât de rău şi de jos încât au fost şi robi, ei, cari nu vor să ştie de nici o constrângere, de nici o lege de pe pământ. Aşa încât, din potrivă, această străveche fineţă ar putea explica pentruce se întâlnesc adesea, printre *boerii* noştri, exemplare cu trăsături alese şi cu încheeturi subţiri!

C. Gane.

FAPTE

O rectificare

In articolul „Miorița", al d-lui D. Caracostea, din N-rul pe Noembrie a. c. al „Convorbirilor Literare" (p. 819, nota), citesc cu surprindere următoarele rînduri care mă privesc:

„Deocamdată, în legătură cu harta cuvîntului *dohot*, constat cu etimologia *Doftana* din *dohot* (publicată de revista *Gîndul Neamului*, anul IV, No. 10-11, după note luate la o conferință *Ce spune limba română despre destinele literaturii romîne*, pe care am ținut-o la Chișinău în Iunie 1923), e atît de „acceptabilă", încît d-l Bogrea, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* [din Cluj], v. II, p. 391, o dă *fără să mai amintească cine o stabilise*" *).

Cu alte cuvinte: iată-mă plagiatorul d-lui D. Caracostea!

Să restabilim însă faptele și să raționăm puțintel:

Dacă conferința d-lui Caracostea a avut loc în Iunie 1923, apoi rezumatul din revista Basarabeană, — singurul izvor din care mă puteam informa, — a apărut abia peste un an, în N-rul din Maiu 1924 (sosit la Biblioteca din Cluj la 29 Iulie a. c.). La această dată, însă, recenzia mea din „Amar", depusă încă din vara lui 1923, era tipărită de luni de zile! Și să se noteze, că nu era vorba acolo de a propune vreo etimologie inedită, ci numai de a indică posibilitatea unei „baze etimologice" mai „acceptabile" decît cea suedo-daneză, preconizată de autorul recenzat

Adaug, de altfel, că, — acum, după ce am cetit rezumatul d-lui Caracostea, — i-aș putea întoarce amabilitatea, atrăgîndu-i atenția, că prototipul lui *dohot* nu e „slav", ci maghiar, și că măcar două din etimologiile d-sale erau date de alții: *Prut* = ruten. *prut*, „Sumpf", de d. Weigand, în „Amarul" său din 1921 (cf. și „Dacoromania" din 1922, p. 799), și *Vrancea* = vol. *vrana*, „corb", de mine însu-mi, în „Neamul Românesc" din 10 Iulie 1917 (împreună au *Vorona*, *Voronca* și *Voroneț*, pentru care relevam și originalul romînesc *Valea-Corbului*).

Pentru a da însă unor asemene coincidențe interpretarea — fățișă sau deghizată — a unei acuzații de plagiat, se cer însușiri, pe care eu unul nu le am.

---

*) Subliniat de mine.—V. B.

V. Bogrea.

O coincidență.

Să restabilim și să raționăm. *Prut* și *Vrancea* n'au ce căuta aici. După ani dela publicare, erau bun comun. D-l Bogrea mă învață ceva pe care-l știam, când îmi spune că *dohat* e maghiar: încă din 1914 citasem părerea aceasta dar arătasem de ce, la noi, îl socot de proveniență slavă (*Wortgeogrophisches* etc. p. 110).

Discuția e alta. In *gândul neamului* dela Chișinău la 6 Maiu a. c. am publicat argumentele pentru etimologia *Dohotana — Doftana*. In concluzie ziceam: „că aceasta este etimologia, nu încape nici urmă de îndoeală". In *Anuarul i. p. i.* apărut la sfârșitul lui Septemvrie, acelaș an, D. B. dă etimologia ca „acceptabilă". Eu n'am pronunțat cuvântul plagiat. Dar pentrucă, în chip obișnuit, D. B. e agresiv, îi pot servi câteva nedumeriri cu care un spirit critic ar puteà întâmpina argumentele din rectificare. 1° Cine ar face o statistică a mijloacelor de exprimare prin care d. B. își prezintă etimologiile, ar vedea că, stilistic, scrupulosul, „acceptabil" este un unicum. Ca psihologie, filologii vor conveni că etimologia e atât de evidentă, încât dacă ai avut intuiția ei fonetică, nu o dai ca posibilitate — ci o afirmă categoric. 2° In vara. 1923 d. B. descoperise etimologia. Il știm comunicativ. Timp de aproape un an n'a împărtășit-o nimănui, să zicem în cercul dela „Muzeul limbii române", unde face tot felul de comunicări? Eu, cu mult înainte de a o publică am comunicat-o, între alții preotului N. Popescu, membru al Academiei. 3° Recenzia a fost tipărită cu luni înainte de apariție. Dar oare din critica internă a recenziilor d-lui B. din Addenda și Corigenda rezultă că d. B. nu-și mai întregește recensiile până la ultimul moment? 4° Argumentul că *Gândul neamului* a sosit la biblioteca Cluj la 29 Iulie amintește versul poporan: *lungu-i drumul Clujului*! Făcând atent pe d. Olimpiu Constantinescu, conducătorul revistei se scuzează, afirmând că trimete imediat după apariție 140 exemplare la Cluj între altele și pentru schimb cu gazete ca *Cultura poporului*, la care aud că d. B. e colaborator.

La lucruri mărunte ca acestea, *eu* nu voiu pune o concluzie. Sper însă că d. B. se va convinge că fișa nu poate fi o autoritate decât pentru naivi și că felul de polihistor — un fel de V. A. Urechia, care ar cunoaște și bibliografie germană, — nu mai poate fi un ideal.

D. Caracostea.

BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT